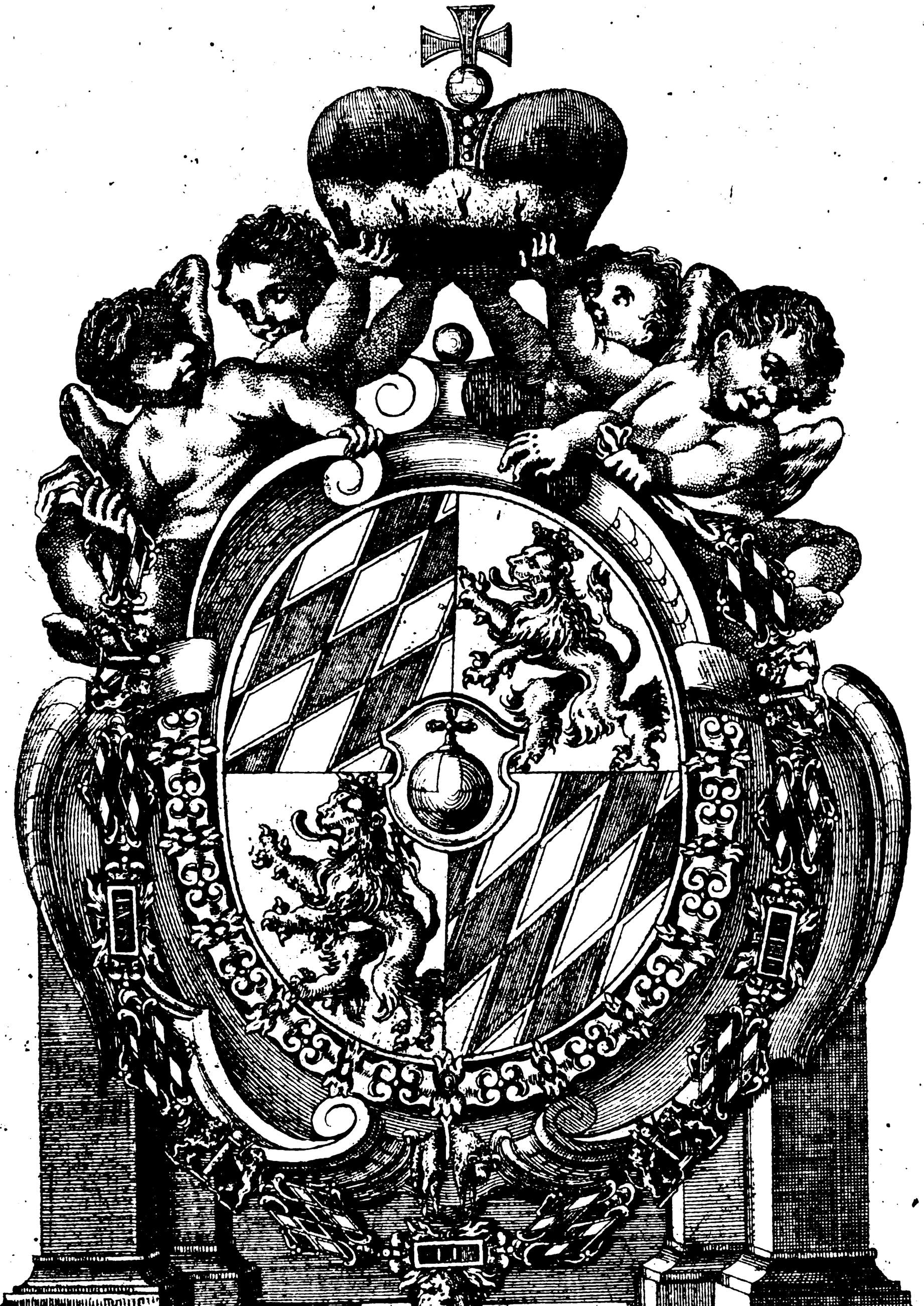
EX ELECT - ORALI
BIBLIOTECA SERENISS.
VTRIVSQVE BAVARIAE
DVCVM.
MDCCXLVI.

HISTORIA

PROVINCIÆ

PARAQUARIÆ

SOCIETATIS JESV

HISTORIA
PROVINCIÆ
PARAQUARIÆ
SOCIETATIS JESV.

AUTHORE

P. NICOLAO DEL TECHO

EJUSDEM SOCIETATIS SACERDOTE

Gallo-Belga Inſulenſi.

LEODII,

EX OFFICINA TYPOG. JOAN. MATHIÆ HOVII,

Sub ſigno Paradiſi Terreſtris. M DC LXXIII.

SUPERIORUM PERMISSU.

EXCELLENTISSIMO
PRÆSIDI
ET AMPLISSIMIS
SENATORIBVS
SENATUS REGII INDICI
FELICITATEM.

VT Regi Catholico historiam meam inscriberem, palmaris me ratio impellebat, Præses excellentissime, & Senatores ampliſſimi: Eam enim mihi scribenti identidem occurrebat, nihil à me præclari recenseri posse, quod non aut Catholicorum Regum auspiciis incœptum patratumque fuisset, aut ab iisdem tanquàm à fonte derivatum: & pronum erat opinari, omnia eò refundi debere, unde prodierant. Sed ne operi meo tantum nomen præfigerem, mea me tenuitas retraxit. Aquilarum est in suprema aëris regione irretortam oculorum aciem in Solem vibrare: minoribus verò avibus securius est, contractiores gyros agendo, solaribus radiis contentas esse.

Quamquàm nec ſic invenio tenuitatis meæ remedium: nam radii, ſi longè ab ſua origine ſpectentur, ſine caligatione tolerari poſſunt; at ſi juxta ipſum Solem reſpicere præſumas, non ſecus ac Sol, debilium oculorum aciem refringent. Rex Catholicus Sol eſt, utrumque mundum clementiſſimâ gubernatione illuminans: Ejus Adminiſtri radii ſunt, tantò ſuæ origini ſimiliores, quantò propiores. Vos pænè immixti ipſi Soli eſtis, & ampliſſimus Veſter Ordo ex propinquo diademate ita illuſtratur, ut radios vix diſtinguas à Sole. In Vobis reſidet Regiæ Majeſtatis genius: Veſtri Ordinis Regium nomen eſt, Regium ſigillum, Regia decreta, Regia omnia. Sed retrogredi in mea non eſt poteſtate: evolavit opus è manibus Vobis dedicatum, cogarque fulgorem Veſtrum planè Regium debili acie oculorum ſuſtinere. Hoc uno in temerario volatu lætus, quòd poſtquam Veſtris mè fulgoribus tantiſper aſſuefecerim, aliquantulam oculorum firmitatem adipiſci ſperem, cujus adminiculo, nictantibus licet palpebris, in Regis ſplendorem timidos oculos dirigere audeam, & non invitâ neceſſitate eò aliquouſque aſſurgere, quò eniti parvitatis verecundiâ retardabar.

Planiùs loquar, Rex Catholicus fons eſt, unde omnis poteſtas emanat, quam Vos, velut aquæductus, pro perſonarum & locorum exigentia, æquali authoritatis ac prudentiæ laude diſpenſatis: & hactenùs in Paraquarienſis Provinciæ noſtræ homines ita diſpenſaſtis, ut gratias immortales mereamini; quas à me integras pro calami modulo referretis, niſi obvium eſſet æſtimare, multùm aquæductibus deberi, ſed Fonti plurimùm; nec aliquid detrahi rivorum laudi, quod origini aſſeritur. Hac ductus ratione, quamvis operis mei fronti Veſtram Celſitudinem inſcripſerim, id me feciſſe volo omnes intelligant, ut per Veſtra merita gradum faciam ad reddendas Regi grates, & ornandam debitis laudibus Catholicam Majeſtatem, quæ Vobis benefaciendi, mihi ſcribendi, & Minimæ Societati noſtræ in his Auſtralibus Americæ regionibus Apoſtolicè agendi, ampliſſimam materiam præbuit. Et profectò dudum erat cùm Paraquarienſis noſtræ Societatis Provincia aliquam ejuſmodi occaſionem ſibi offerri deſiderabat, gaudetque tandem eam ſibi oblatam fuiſſe, quæ non poterit gratiſſima non eſſe Regi, & ampliſſimo Veſtro Ordini, in id præcipua cura intentis,

ut Christiana Fides inter Barbaros propagetur, & inter Hispanos incorrupti mores ſerventur: quibus in rebus quid Societas noſtra optimis votis obſecundans patraverit, hiſtoria hæc Veſtro nomini dedicata explicabit. Quam cùm aſpectu Veſtro dignati fueritis, ſperamus futurum, ut Regi Catholico, per tranſennam ſaltem, inſinuetis, poſt quæſitam Majorem Dei gloriam nihil Societati JESU in Paraquarienſi Provincia carius fuiſſe, quàm per bonam & malam famam, per immenſos terrâ mariqúe labores, per cruentas mortes, & innumera pericula, Ejus Majeſtati aliquouſque ſerviiſſe. Quod dum peto, nihil alienum exigo à Veſtrâ dignitate, aut commodo; nam ſimul ac Rex ea per Vos cognoverit, ſimul etiam intelliget, quantum Veſtræ prudentiæ virtutiqúe debeatur, qui ex ejus ſententia eos viros tantis rebus adhibuiſtis, authoritate confirmaſtis, commeatu inſtruxiſtis, contra quadruplatores & ſycophantas defendiſtis, Regiaqúe pecuniâ aluiſtis, per quos tanta, quanta narrabimus, patrata ſunt: & in Veſtrum Ordinem redundabit maxima pars gloriæ: in ea enim opinione ſum, ut exiſtimem poſt Regem, Vobis omnia deberi, ſine quorum auxilio,

consilio, & fulcimentis; parùm aut nihil nostra Societas in his regionibus confeciſſet. Quod ut magis in comperto ſit, res paulò altiùs repetenda eſt, & ductilibus velut canalibus ad id, quod volo, deducenda.

Simul ac lubitum eſt Divinæ Providentiæ, omnem fermè Americam Hiſpaniæ gentis religioni & fortitudini committere, prima cura Regum Catholicorum fuit, eos adminiſtros eligere, quibus novi Orbis immenſum onus Athlanticos humeros exigens tutò imponeretur. Et hactenùs tanta fuit felicitas in electione, ut miraculo proximum ſit, tantam molem imperii ab ipſo novi Orbis exordio non tantùm inconcuſſam conſervari, ſed etiam non unis in locis ad invidiam veteris Mundi ornari, firmarique potuiſſe. Principia turbulenta fuêre, ſed non aliena ab cæterorum imperiorum conditione; nec talia, qualia togati hominis armata prudentia, Caroli Quinti felicitate animata, componere nequiverit. Extinctis bellis civilibus, novus Orbis ita munitus eſt, ut ſecundo jam fermè ſæculo auro & argento Americano inhiantes, Hiſpani nominis hoſtes nihil valuerint ex immenſo

propè imperio decerpere. Quod quamvis magnam partem Catholicorum Regum auſpiciis & Hiſpanorum virtuti fortitudiniq́ue debeatur; tamen nemo negabit præcipuam laudem Senatui Indico deberi, cujus conſilio arces conſtructæ, aditus omnes obſtructi, Prætores exercitatiſſimi impoſiti, milites opportunè delecti, naves & arma ſubmiſſa, omniaq́ue ſic adminiſtrata, ut admireris paucorum virorum mirabili vigilantiâ & perſpicacitate trium millium leucarum littora tam tuta eſſe, quàm exiguæ inſulæ firmiſſimum propugnaculum. Ampliſſimus Veſter Ordo è longinquo Orbem hunc integrum feliciùs munivit, quàm alii exiguas provincias è propinquo. Nam de ornatu quid loquar? principalium urbium ſplendor, Senatuum provincialium Majeſtas, Magiſtratuum & privatorum hominum commoditas, cæteraq́ue Americanorum Regnorum decora, linguæ ſunt, quæ prædicant Regum Catholicorum & Senatûs Indici integritatem temperantiamq́ue non ex novo Orbe diteſcere, ſed ejus ſingulas partes ditare & ornare volentium. Verùm minima ſunt hæc merita, ſi conferantur cum initio & progreſſu Religionis

in hunc novum Orbem introductæ, & hactenùs propagatæ, conservatæque. Exhausit vires suas Hispania, & debilitata latera vicinis hostibus exponere non dubitavit, ut Religionem firmaret in America. Poterant Reges Catholici, poterat Senatus Indicus, acceptâ novi Orbis docendi curâ, conscientias suas exonerare, singùlis oppidis & regionibus Christianæ Religionis ministros merè necessarios imponendo: & id forsan feciſſent alii populi; sed Americani Moderatores imperii, auspice Rege Catholico, non antè desierunt, quàm barbarissimas nationes integritate Religionis, & sacrorum Majestate, tam sacram & magnificam facerent, quàm ipsa est Hispania. Septemdecim fermè sæcula lento gradu processere interim, dum variarum nationum Reges, Principes, & præcellentes viri fœminæque veterem Orbem Episcopatibus, Monasteriis & sacris ædificiis ornarent; sed sesquisæculo hæc omnia tam luculenter in hoc novo Orbe præstita sunt, ut quod singulis & omnibus veteris Mundi sacris exornatoribus Ecclesia debet, hoc paucis Regibus Catholicis, integerrimorum Consiliario-

rum ope adjutis, debere se fateri teneatur: Ab Summis Pontificibus magnum favorem insigniaque privilegia multi Cæsares meruere, quòd singuli aliquantulæ parti Ecclesiæ decorandæ defendendæque opes suas insumpserint; sed nullorum facta æquiparari possunt cum Senatorum Indicorum operibus, quorum consilio Catholici Reges totius Americæ Archiepiscopatus, Episcopatus, dignitates, Canonicatus, & cætera cathedralium Ecclesiarum decora, Regiâ planè munificentiâ dotavêre: & insuper nullos admittentes incomparabilis liberalitatis corrivales, ubique juventutis ephebia, litterarum palæstras, propugnacula Religionis, & pietatis refugia erexêre, erectaque in omnem posteritatem locupletavêre. Nullus in immensa mole terrarum sanctissimæ Inquisitionis minister sacro ferro vastissimi corporis ulcera secat, nullus Indorum, Æthiopum, aut Hispanorum paroeciis præest, nullus sacra administrat, qui Regiis stipendiis honestissimè non vivat. Quæ Religiosorum domus eãdem liberalitatem non sentit? Quæ classis aut navis, ex Hispania in Americam navigans Christianæ Doctrinæ Magistros ex omnibus Religiosorum

Ordinibus depromptos commeatu Regio & litteris Senatus Indici instructos non advehit? Quæ tam semota plaga? quis novi Mundi angulus? quæ ora tam ab nostris moribus abhorrens, cui eidem auxiliatricem manum profusissimâ munificentiâ non porrexerint? Digni planè novorum Orbium imperio, qui integrum hunc Orbem, barbarum antè & incultum, Hispanum fecêre & Catholicum. Sed Deum immortalem quanto sumptu? Verba perdere non lubet: in propaganda, conservanda, & ornanda Religione, Justitiaque per novum Orbem administranda, triplò plus insumitur, quàm in ærarium Madritense inferatur. Qui refragari volet, adeat quinquaginta ærariorum Regiorum in America quæstores, qui post initas rationes cogentur asserere, Potosinum montem evisceratum, pleraque auri argentique fodinas exhauriri, integrarum regionum thesauros insumi, omnium quæsturarum arcas pænè evacuari, uni Religioni conservandæ augendæque. Si ulteriùs eosdem quæstores interrogas, cur tantum in eam rem conferant? uno ore affirmabunt, se ad id cogi innumeris Diplomatibus Regum Catholicorum, & Sena-

tûs Regii Indici, identidem jubentium non parci ſumptibus, ubi de Religione ſtabilienda propagandaque agitur. Novum hunc Orbem creavit Deus, & Hiſpanæ nationi tradidit ornandum. Novum hunc Orbem redemit Chriſtus, & pretium Redemptionis in ejus incolas diſpertiendum Hiſpanis commiſit. In veteri mundo exornando poliendoque innumeræ nationes per tot ſæcula inſudâvêre, alteri mundo una ſuffecit Hiſpania, tam argenti & auri, ubi de Religione agitur, quàm ſanguinis, prodiga. Quod ſi ad fontem recurramus, fatendum erit Regibus Catholicis, & eorum Conſiliariis, omnia deberi, unde omnia promovendæ exornandæque Religionis adminicula & conſilia prodeunt. Quæ eo fine à me ſigillatim explicata ſunt, ut ſcopum meum pertingerem, & oſtenderem minimæ Societatis JESU Paraquariæ provinciam, inſignem ingrati animi labem contracturam, ſi quando tota quanta eſt America Regem Catholicum, & Senatum Regium Indicum, Religionis propagatores conſervatoresque agnoſcit; non in eoſdem omnia ſua refunderet.

Quam labem ne contrahat, quidquid lucis per tot annos in illuſtranda hac ultima America accepit, in Regem Catholicum tanquàm Solem, & in Vos, Præſes excellentiſſime, & Senatores ampliſſimi, tanti Solis principales radios lubentiſſimè reflectit: fateturque, infidelitatis & feritatis tenebris hanc partem Orbis adhuc oppreſſum iri, niſi benignè nobis affulſiſſetis. Quod quamvis paſſim in hac mea hiſtoria pro vero conſtet, tamen non erit abs re ex multis pauca expromere, in noſtræ gratitudinis & Regiæ Veſtræque Liberalitatis prælibamentum.

Poſtquàm, Summo Numine aſpirante, *Minima* JESU Societas per reliquas Mundi partes in lucrandis animis felicitatis experimentum dedit, Philippus Secundus, prudentiſſimus meritorum æſtimator, eam motu ſuo & ſumptibus ſuis Peruviæ Regno adhibuit. Atque ex hac origine Chileni Regni, Tucumaniæ, Paraquariæque innumeri populi avitis tenebris adhuc ſepulti, illuſtrari cœpere. In quibus Regionibus, per modum expeditionum Apoſtolicarum, nullo fixi fermè loco, Prætorum Quæſtorumque Regiorum adjuti ope

Socii per viginti annos ingenti animarum emolumento labores continuavêre; donec auctis jam rebus, de nova Societatis Provincia, quam Paraquariam nominant, fundanda ageretur. Cujus principia Philippus Tertius, Regum piiſſimus, egregiè juvit, centum circiter & viginti Socios ſubſidiarios ex Hiſpania in novam provinciam profecturos liberali commeatu proſequutus. Philippi verò Quarti, Regum clementiſſimi, auſpiciis & expenſis, ducenti omninò variis temporibus eòdem navigavêre. Qui omnes poſtquàm Boniaëris portum tenuêre, ad ſemotiſſima ampliſſimarum regionum loca, accepto ex ærario publico commeatu, eorumdem Regum munificentiâ tranſportati ſunt, repetitis litteris jubentium, ut Societas promulgando per Barbarorum terras Evangelio adhiberetur, & adhibita aleretur, in omnibus oppidis, quæ ipſa conſtrueret, aut ab aliis conſtructa in ſuam curam reciperet: & inſuper ſacra ſupellex pro novis templis, oleum pro cohoneſtando Venerabili Sacramento, & pharmaca pro ægrotis ſubminiſtrarentur. Quæ omnia, & alia plurima, in Collegia, aliasque ſedes collata

beneficia, ſi quis per otium ad calculum reducat, ingentem Regiæ liberalitatis cumulum reperiet, & fateri tenebimur, nos mamillâ Regum Catholicorum materno planè affectu nutriri. Quibus in rebus quid Senatui Regio Indico debeamus, ſciunt, qui norunt eo indicante ad eas expenſas inclinari Regum animos, commeatuum litteras expediri, diplomata favorabilia ad Prætores & alios Magiſtratus confici, calumniatorum technas diſſolvi, difficultates amoveri, facilitari omnia: & eò progreſſum eſſe, ut cùm Societas aliquando tardaret, eam ad petenda Sociorum ſubſidia, & fruendum liberalitate Regum, ultrò accerſeret, ſtimularetque. Ob quas res quamvis multùm debeat Paraquarienſis Societas iis, qui prioribus temporibus ſub aliis Regibus Rempublicam tractavêre, tamen nemo inficias ibit, longè plurimum deberi Philippo Magno, & ab eo ſelectis Senatoribus, qui exhauſto per diuturna bella ærario, triplò plura præſtitêre, quàm eorum deceſſores paratiſſimâ tempeſtate. Quando ex æmulatione ſummæ pote-

ſtatis imperium Hiſpanicum infeſtis undique armis impetebatur; quando Batavus, Suecus, & Anglus furebant; quando Gallus Italiam, Germaniam, & Belgium, quà Hiſpano parent, & Hiſpaniæ fines laceſſebat; quando hinc inde rebelles populi regni interiora infeſtabant, & quotidie ex Cadmæo velut ſemine ſeges ferrea erumpebat: quando contra tantos hoſtes ſex exercitus Hiſpanici alebantur, quaternæ claſſes exornabantur, immenſi imperii fines præſidiis firmabantur, & ærarium tantis rebus ſimul procurandis exhauriebatur: eo, inquam, tempore Philippo Magno, & Patribus Indici Senatûs, animus nunquàm defuit ad inſtruendos commeatus & alendos Evangelii Præcones in Tucumaniam Paraquariamque profecturos. Ulláne ſatis prædicatio eſſe poteſt tantæ pietatis? Hoc nempe eſt regna & imperia poſtponere Religioni. Non hîc tamen ſiſto, ſed gradum facio ad majoris laudis materiam. Magnum planè & Catholicum eſt, quod Reges Hiſpaniæ præteritis temporibus in alias Americæ partes

Regio planè ſumptu ſacrorum ſubſidia ſubmiſerint; verùm ea demum pietas non caruit illicio, Peruano argento, & Mexicano auro, in Hiſpaniam largiter revecto. Sed Tucumania, Paraquariaque, nec aurum, nec argentum in Hiſpaniam remittit; plus in his excolendis inſumitur, quàm tribuant: planè igitur omnem laudem excedit, quòd Philippus Quartus in tali rerum ſtatu, non alio, quàm Religionis propagandæ inſtigante Zelo, eas provincias conſtanter adhuc juverit, & nihil diminutâ pietate adjuvare pergat. Atque hæc ſingularis religio in memoriam revocat Philippi Secundi vocem cedro dignam, qui ſuadentibus nonnullis Aulicis, ut Philippinas Inſulas Chriſtiano ritu ab Hiſpanis excoli cœptas deſereret, quòd ob ſoli inopiam Regio fiſco futuræ eſſent graves, & expenſæ proventibus majores; reſpondit, ſe pro unius ædiculæ ſacræ, aut Neophyti in Fide conſervatione, non ſolùm Indiarum, verùm etiam reditus omnes Hiſpaniæ lubenter expenſurum, neque ullâ ſoli inopiâ retardatum iri ab Evan-

gelii promulgatione : ad quam ob Apoſtolici muneris vices ſibi delegatas obligari ſe non ignoraret. Quod olim feliciſſimo & pacatiſſimo tempore Regum prudentiſſimus verbis expreſſit; Philippus Magnus turbatiſſimâ tempeſtate, & evacuato concatenatis bellis ærario, conſtanter in hac ultima America factis exequutus eſt; eò majori gloriâ, quò Paraquariam Tucumaniamque Philippinis inſulis fiſco Regio inutiliores eſſe conſtat. Hoc nimirùm eſt ex Magno fieri Maximum. Hoc eſt habere adminiſtros, quales Vos eſtis, Præſes excellentiſſime, & Senatores ampliſsimi, recta ſuadentes. Hoc eſt adferre animos ad conſultationes zelo amplificandæ Dei gloriæ præoccupatos. Hoc eſt politicam exercere longè diverſam ab iis, qui Summi Numinis cultum eatenùs quærunt, quatenùs ſtatui augendo expedire exiſtimant: & facere, ut Catholici nomen Regio adnexum ultima terrarum efficaciter pervadat. Hoc denique eſt Apoſtolorum meritis ſe inſerere. Nam ſi Gregorio magno Anglorum Apoſtoli titulum benigna poſteritas indide-

rit, quòd pauculos Sacerdotes in Angliam prædicatum miserit ; quo jure Catholicam Majestatem, & Vestrum amplissimum Ordinem, tanti nominis honore privabimus, qui non in angustum regnum paucos Evangelii Præcones, sed continuatâ per tot annos religione, transmissis & alitis numerosissimis Sacerdotibus, barbarissimas & incultissimas integri Orbis nationes Christo asseritis? Quid igitur mirum, si Vestræ Celsitudini historiam rerum gestarum in reductione ad Fidem Australioris Americæ Paraquarienſis, Societatis provinciæ nomine dedicem, ultrò fatentis Vobis deberi, quidquid *ipsa patravit.* Vos *tanta*, quanta de JESU Sociorum laboribus hoc opere denarro, præstitistis. Nam si Ducibus, bellum auspiciis suis gerentibus, quamvis ab prælio absint, Victoriarum gloria attribuatur : quanto potiori jure ob bella Domini vestro consilio & ope feliciter gesta, & profligatas tot in locis dæmonum phalanges, triumphus Vobis concedetur. Quare sine ostentationis domesticæ periculo facinora Sociorum

recenſebo, hoc maximè nomine, quòd omnis gloria in Vos tanquàm in duces & authores redundatura ſit. Ita tamen id exequar, ut ſtylus meus ferreus, quaſi ſiderite aut magnete tactus, gradus omnes meritorum Veſtrorum inquietè percurrat, donec in polo ſuo requieſcat. In Rege, inquam, tantorum geſtorum apice, quem ſi Religionis Solem, utrumque mundum illuminantem, Athlantem Fidei, Eccleſiæ Catholicæ principale ſidus, firmamentum, & decus appellaverim, eum aliquouſque adumbravero, non deſcripſero. Cui pro colophone apprecor, ut talibus Adminiſtris, quales Vos eſtis, Præſes Excellentiſſime, & Ampliſſimi Senatores, diutiſſimè fruatur, ſub quibus pergamus bella Domini bellare. Non nobis deeſt animus, nec materia deerit, Regiâ & Veſtrâ benevolentiâ inflammatis. Non nos ſycophantiæ & calumniæ æmulorum ab præclaris conatibus abſterrebunt, tali patrocinio defenſos. Non nos granditas laborum ab lucro animarum retardabit, Regio favore protectos. Ebullit adhuc ad novas pugnas

in plerorumque pectoribus generosus sanguis, Deo & Regi Catholico consecratus. Nullus degener Majorum gloriâ contentus domi torpebit. Non sufficit nobis Itatinos, Paranenses, Urvaïcenses, Guaïranios, Cuioënses, Chiloënses, Chunos, & alios à me denarratos in hoc opere populos Apostolicè percurrisse: non sufficit per octingentarum leucarum spatia (nam tantum hæc Provincia ab suâ origine in longum patuit) tot oppida fundasse. Non sufficit paludes, antra, rupes, intacta nemora, & pleraque vastissimarum terrarum loca excussisse. Ad Chaquenses terras, & ultra Paraquarium positas, Sociorum sanguine tingi cœptas, nobis eundum est, ut Philippi Magni & Vestra tempora novis victoriis felicitare pergamus. Inter quos labores, dum sacro igne calebimus, inflammata ad Superos vota mittemus, flagitabimusque, ut pro propagata in hoc novo Orbe, & præsertim in his Australioribus provinciis, Religione, Deus Optimus Maximus in Europa, & alibi, Catholicæ Majestatis dilatet imperium, hostium consilia di-

ſturbet, victorias multiplicet, & Veſtram Celſitudinem ſub Rege magno diutiſſimè conſervet incolumem, donec cum iis, qui erudiunt multos ſicut ſtellæ, ſimul omnes in æternum fulgere jubeamini. Ita futurum animitùs apprecatur,

CELSITUDINIS VESTRÆ

Servus Humillimus & Obſequentiſſimus

NICOLAUS DEL TECHO
Societatis IESV Sacerdos.

PRÆFATIO
AD SOCIOS IESV IN EVROPA.

NE res Paraquariæ Societatis JESU Provinciæ ſcribere aggrederer, multæ me rationes abſterrebant, Reverendi Patres, Fratresque Cariſſimi: videbam enim in hac Barbarie iis me adminiculis deſtituendum, quæ ad politè cultéque ſcribendum requiruntur. Nec ignorabam in tanta vaſtitate terrarum difficillimum fore, rerum geſtarum monumenta conquirere, ſimulque congerere, unde delectus ſemel haberi poſſet. Atque ut nihil diſſimulem, ad agendum potiùs, quàm ad otiosè ſcribendum, mea me indoles (quæ Dei vocantis gratia eſt) impellebat magis; glorioſiusque mihi videbatur inter tot fortiſſimos JESU Milites verbi Divini gladio, quàm ſtylo rem agere. Ex altera verò parte alia me invitamenta urgebant ægerrimè ferentem glorioſiſſimos Sociorum labores, æternâ alioquin memoriâ dignos, ingratâ oblivione ſepeliri. Satiùs itaque ducebam, non tam cultè ſcribere velle videri, quàm tot præſtantiſſimorum virorum facta ignorari. Nam quis, aiebam, ex hac barbarie cultum expectet, aut latinitatem ex America? Et quamvis difficillimum mihi videbatur, rerum geſtarum memorias conquirere; maximè tamen adjuvari me poſſe ſperabam ſuperſtitum virorum, quibuſcum verſabar, conſortio, à quibus facilè erat multa reſciri, quibus aut ipſi interfuiſſent, aut ab iis, qui interfuerant, audiiſſent. Adde, quod vacua laboribus intervalla, ut jam res ſunt conſtitutæ, novo ſcriptionis exercitio ſufficere poſſe videbantur. Sic in utramque partem vacillabat animus, cùm nonnulli Paraquarienſis Provinciæ Primores, quibus omnia mea debebam, nutantem impulerunt ad ſcribendum, ultrò oblatis quibuſdam rerum geſtarum memorialibus. Quæ cùm tentabundus in ordinem dirigere incœpiſſem,

non diu pòſt plurifariàm diſtractus, & multarum rerum notitiâ deſtitutus, manum ab opere retraxi. Donec Patris Florentii Montmorencii, ex Vicario Generali Rectoris Inſulenſis, & interjecto tempore Reverendi Admodùm Patris Generalis noſtri Goſſuini Nikel, Româ non unæ litteræ mihi redditæ ſunt, quibus ſignificabant, rem gratam Societati me facturum, ſi incœptum opus perficerem. His acceſſit quorumdam Provincialium meorum benevolentia, qui ejuſdem Generalis monitu ſummâ curâ voluntatéque omnia rerum geſtarum monumenta ex provinciæ archivis mihi in mediâ Barbarie degenti attulêre, coramque non ſemel injunxêre, ut omninò manum operi adhiberem. Igitur quamvis ab quovis Collegio octoginta centúmve leucis ſemotus degerem, & nulla fermè ſuppeteret copia idoneorum librorum, ad quorum cotem latinum ſtylum vicennali barbaricæ linguæ uſu obtuſum exacuerem; opus ſepoſitum in manus reſumpſi, ratus elegantiæ defectum rerum dicendarum veritate (quæ præcipua hiſtoriæ pars eſt) abundè compenſatum iri. Nam longè aliud eſt (ut benè Nicolaus Trigaultius, popularis meus, ſimili in causâ adnotavit) ſcribere quæ vides, quàm quæ per manus tranſlata, longoque uſu corrupta ex aliorum relationibus acceperis. Et arridet dictum Divi Hieronymi, monentis hiſtorias Græcorum ab iis, qui Athenas viderint, & tertium Virgilii librum, qui à Troade per Leucatem & Acroceraunia ad Siciliam, & inde ad oſtia Tiberis navigârunt, quàm ab aliis (umbraticis nempe hominibus) magis intelligi. Sex ſupra viginti anni ſunt, ex quo è Belgio per Hiſpaniam in Paraquariam navigavi. Ex itinere ſeptem menſibus in Braſiliâ hyemavi, ſubſequenti quadriennio in Tucumania degi, reliquos viginti annos in Urvaïcenſi & Paranenſi Provincia erudiendis Barbaris, quamvis tantâ exercitatione indigniſſimus, inſumpſi: & licet toto eo tempore ne ſemel quidem ad Collegia diverterim, prima tamen quæque hujus Provinciæ columina mihi nota fuêre, è quorum conſortio, & Indorum diuturna conſuetudine, multa de rebus geſtis & Barbarorum moribus cognovi. Igitur ſi non culta, certè explorata narrabo. Cur verò Vos, Patres Reverendi, & Fratres cariſſimi, nominatim, & non potiùs ex more quemvis Lectorem in limine ſtatim alloquor, non alia ratio me movit, quàm quòd Vos ſitis futuri, quos popularium veſtrorum remota geſta reſciendi

pia curioſitas inſtigatura ſit. Et, ut ingenuè fatear, aliquem locum opportunum quærebam, pleriſque Europæ Societatis JESU Provinciis, nomine Paraquariæ noſtræ, gratias agendi ob miſſos in hanc Auſtralem Americam ſelectiſſimos Socios, de quorum honeſtiſſimis facinoribus ſi glorietur Paraquaria Societatis Provincia, id illud eveniet, quod corniculæ aliarum avium plumis ſe jactanti, & mox poſt ſpoliationem deridiculo habitæ. Id ne nobis contingat, ingenuè fatemur, Paraquariam campum generoſè præliantibus præbuiſſe : Europæas verò Provincias milites in arenam ſubmiſiſſe tales, quales cum pleraque nationum laude hæc hiſtoria recenſebit : gaudebuntque, opinor, in ſinum ſuum recipere, quos palæſtra aut arena Apoſtolicorum præliorum auctos famâ Heroës effecit, qui ſi in Europa remanſiſſent, fortè ſine nomine & gloriâ inter gregarios militaſſent. Speramusque eos futuros incitamentum iiſdem Europæis Provinciis, ut more Majorum pergant mittere ſubſidiarios, quos Paraquaria noſtra, ſubminiſtratâ Apoſtolicè agendi materiâ, ad populares ſuos fuſo ſanguine, aut Apoſtolicis facinoribus illuſtres aliquando remittat. Id tamen non ita dictum velim, ut detractum eam eorum laudi, qui in America nati, & in Societatem recepti, Apoſtolico Marte imperii Chriſtiani fines per ampliſſimas Provincias feliciſſimè dilatarunt : nam quamvis eorum gloriam Europæos laudando nebuloſa taciturnitate obſcurare vellem, per ipſas ſilentii nebulas ultrò ſe proderent fulgentiſſima Petri Agnaſci, Rochi Gonſalvii, Antonii Ruiſii, Didaci Alfari, Chriſtophori Mendoçæ & Melchioris Vanegæ, aliorumque præſtantiſſimorum in omni genere virtutum nomina, quorum non parva laus eſt, ardentiſſimè ſemper optaſſe, ſubſidiarios ex omni Europa Socios in has Provincias mitti, & advectos omni officiorum genere proſequutos fuiſſe; ultrò fatentes immenſæ meſſi ſe impares, & innumeras Barbarorum regiones cymmeriis ignorantiæ tenebris adhuc obrutum iri, niſi Europæa auxilia creberrimè tranſmiſſa fuiſſent. Porrò rationi conſentaneum fuit, ut quemadmodùm in exercitibus Europæis variarum linguarum milites Regi Catholico ſerviunt, ſic ad debellandas barbaras nationes ſelectiſſimi ex quavis gente Athletæ concurrerent, eo maximè nomine, quòd delectus virorum Apoſtolicorum ſit à Deo Optimo Maximo, alligari non

ſe ſinente, ſed ex quavis natione idoneos eligente, ut fructum adferant, & fructus eorum maneat; non ſine magna Regis Catholici gloria, ad cujus imperium dilatandum Deus ipſe per ſe idoneorum militum ex quovis populo delectum habet, electos-que virtute & armis Apoſtolicis inſtruit.

O nimiùm dilecte Deo, cui militat Æther,
Delectosq; viros mittunt ad claſsica Divi!

INDEX CAPITVM SEU CONTEXTUS TOTIUS OPERIS.

LIBRI PRIMI.

CAPUT I. *Institutum operis & divinæ opis imploratio.*

CAP. 2. *Lusitani primi Paraquariam infeliciter explorant.*

CAP. 3. *Hispani fluvium Argenteum & Paraquariam pro Rege Catholico primi occupant.*

CAP. 4. *Barbari in primos fluminis Argentei colonos insurgunt.*

CAP. 5. *Prima pro finibus inter Hispanos & Lusitanos pugna.*

CAP. 6. *Petrus Mendoça ad flumen Argenteum & Paraquarium coloniam ducit.*

CAP. 7. *Arx Boni-aëris fundatur, & infeliciter cum Barbaris pugnatur.*

CAP. 8. *Novi coloni fame vexantur, & Petrus Mendoça Prætor moritur.*

CAP. 9. *Gesta sub Ioanne Oïola Propræture usque ad ejus necem.*

CAP. 10. *Dominicus Irala in Prætorem electus deserto Boni-aëris castro de fundanda Paraquariæ metropoli agitat.*

CAP. 11. *Vrbs Assumptionis Paraquariæ caput ædificatur.*

CAP. 12. *Paraquarienses Barbari in urbis Assumptionis colonos conjurant.*

CAP. 13. *Alvarus Nunius Prætor novos colonos inducit.*

CAP. 14. *Exploratâ terrâ in Hispaniam deportatur.*

CAP. 15. *De Paraquariæ urbium fundatoribus.*

CAP. 16. *Paraquariæ descriptio.*

CAP. 17. *De Chileni regni urbibus & earum fundatoribus.*

CAP. 18. *Chileni regni descriptio.*

CAP. 19. *De Tucumaniæ rebus.*

CAP. 20. *De primis Tucumaniæ repertoribus, & urbium fundatoribus.*

CAP. 21. *De supradictarum regionum statu.*

CAP. 22. *Catholicorum Regum felicitas & Religionis cura commendatur.*

CAP. 23. *Societas in Tucumaniam accersitur.*

CAP. 24. *Primus Societatis in Tucumaniam adventus, & labores.*

CAP. 25. *Franciscus Angulus & Alfonsus Barsena in Tucumaniæ metropoli Apostolicè elaborant.*

CAP. 26. *Alfonsus Barsena Estecenses ad Fidem adducit.*

CAP. 27. *Franciscus Angulus & Alfonsus Barsena Cordubensem tractum Apostolicè percurrunt.*

CAP. 28. *Socii è Brasilia missi à piratis vexantur, & appellunt.*

CAP. 29. *Cordubensis ditio ab Alfonso Barsena & Emmanuële Ortega utiliter excurritur.*

CAP. 30. *De mirabili Alfonsi Barsenæ & Emmanuëlis Ortegæ transvectione.*

CAP. 31. *Salsi fluminis accolæ Societatis curæ subduntur.*

CAP. 32. *Brasilorum Sociorum primi in Paraquaria labores.*

CAP. 33. *Emmanuël Ortega & Thomas Fildius Guairaniam Apostolicè lustrant.*

CAP. 34. *Socii peste grassante per Paraquariam & Guairaniam multa faciunt memoratu digna.*

CAP. 35. *Emmanuël Ortega plura millia baptizat.*

CAP. 36. *Villaricæ Societatis sedes ponitur.*

CAP. 37. *Ioannis Salonii utiles labores.*

CAP. 38. *Alfonsus Barsena Calchaquinos pacificat.*

CAP. 39. *Alfonsus Barsena Lullos & alios populos Christianos facit.*

CAP. 40. *Petrus Agnascus & Ioannes Fontius in Tucumaniam veniunt.*

CAP. 41. *De prima ad Frontones expeditione.*

CAP. 42. *A Societate Mataranorum cura suscipitur.*

CAP. 43. *Barsena & Agnascus plura Barbarorum idiomata discunt.*

INDEX CAPITUM.

CAP. 44. *Frontonum expeditio disturbatur.*
CAP. 45. *De prima Societatis in Chilenum regnum introductione.*
CAP. 46. *Sociorum Chilenorum domi foris egregii labores.*

LIBRI SECUNDI.

CAPUT 1. *Nova subsidia in Tucumaniam & Paraquariam inducuntur.*
CAP. 2. *Salonius & Lorençana per Paraquariam excurrunt.*
CAP. 3. *Assumptionis urbs à Sociis excolitur.*
CAP. 4. *Guairania lustratur.*
CAP. 5. *Res in Assumptionis & Sanctæ Fidei urbibus benè geritur.*
CAP. 6. *Gaspar Monroïus Omaguacis Christo lucrandis insistit.*
CAP. 7. *Piltipicone conciliato pax cum Omaguacis stabilitur.*
CAP. 8. *Reliquæ Omaguacarum res narrantur.*
CAP. 9. *Tucumania multifariàm excolitur.*
CAP. 10. *Orto Chilensi bello fundationes Collegiorum disturbantur.*
CAP. 11. *Alfonsus Barsena moritur, & laudatur.*
CAP. 12. *De Ioannis Salonii morte.*
CAP. 13. *De ultimis Ortegæ & Fildii in Guairania laboribus.*
CAP. 14. *Socii subsidiarii & veterani Tucumaniam excolunt.*
CAP. 15. *De Societatis sede Corduba posita.*
CAP. 16. *Res Christiana apud Diaguitas promovetur.*
CAP. 17. *Numerosum Diaguitarum oppidum ad Christi partes transit.*
CAP. 18. *Quatuor alia oppida Fidem recipiunt.*
CAP. 19. *Socii apud Diaguitas de vita periclitantur.*
CAP. 20. *Lulli & aliæ gentes excoluntur.*
CAP. 21. *Stephanus Paës Socios Tucumaniæ & Paraquariæ inspicit.*
CAP. 22. *Assumptionis urbs ægerrimè fert Sociorum discessum.*
CAP. 23. *Emmanuëlis Ortegæ vexatio.*
CAP. 24. *Sociorum per Tucumaniam labores.*
CAP. 25. *Ludovicus Valdivia Chilenos Christo & Regi conciliare adlaborat.*
CAP. 26. *Pergit Valdivia Chilenos Barbaros ad partes trahere.*
CAP. 27. *Captivorum memorabilis exitus.*
CAP. 28. *Ludovicus Valdivia in Hispaniam navigat.*
CAP. 29. *Societas Paraquaria metropoli restituitur.*
CAP. 30. *Marcelli Lorençana vexator castigatur.*
CAP. 31. *Petrus Agnascus moritur & laudatur.*
CAP. 32. *Reliqui Sociorum per Tucumaniam labores.*

LIBRI TERTII.

CAP. 1. *Peruana Societatis Provincia dividitur.*
CAP. 2. *Claudius Aquaviva jus Provinciæ Paraquariæ concedit.*
CAP. 3. *Didaci Torres ortus, educatio, Religionis tyrocinium, studia, & navigatio.*
CAP. 4. *Gesta ejus in Iulidis & Cuscensi Rectoratu.*
CAP. 5. *Facta ejusdem in variis Peruanæ provinciæ locis.*
CAP. 6. *De Procuratione Didaci Torres.*
CAP. 7. *Quitensem Provinciam fundat.*
CAP. 8. *Ad fundandam Paraquariensem proficiscitur.*
CAP. 9. *Socios in novam provinciam induxit.*
CAP. 10. *Prima Congregatio provincialis celebratur.*
CAP. 11. *Nova Sociorum subsidia ex Europa appellunt.*
CAP. 12. *Portus Boni-aëris Societatis sede occupatur.*
CAP. 13. *De rebus Chileni Collegii.*
CAP. 14. *Societatis sedes apud Araucanos ponitur.*
CAP. 15. *Araucani Indi describuntur.*
CAP 16. *Araucani Indi excoluntur.*
CAP. 17. *Ad insulam Sanctæ Mariæ Socii utiliter navigant.*
CAP. 18. *Chiloë insula temporario Societatis domicilio occupatur.*
CAP. 19. *Castrensis urbs à Sociis excolitur.*
CAP. 20. *Chiloënses Insulani fructuosè à Sociis adeuntur.*
CAP. 21. *Societas ob exagitatum servitium personale vexatur.*

INDEX CAPITUM.

CAP. 22. *Mendoça civitas Societatis sede ornatur.*
CAP. 23. *Cuioënses Indi doctrinâ Christianâ imbuuntur.*
CAP. 24. *Cordubensis sedes vexatur ob servitium personale.*
CAP. 25. *Occasione servitii Personalis sedes Esterensis deseritur.*
CAP. 26. *In Sancti Michaëlis urbe sedes Societatis erigitur.*
CAP. 27. *Calchaquina vallis à Societate pacificatur, & diuturno labore percurritur.*
CAP. 28. *Didacus Torres Conceptionis urbem in Frontonum finibus excolit.*
CAP. 29. *Paraquariæ status.*
CAP. 30. *Guairania describitur.*
CAP. 31. *Iosephus Cataldinus & Simon Maçeta Guairaniæ urbeculas à peccatis expiant.*
CAP. 32. *Societas in Guairania duo oppida fundat.*
CAP. 33. *Ab Societate Paranensium cura suscipitur.*
CAP. 34. *Inter Paranam & Paraquarium Societas oppidum fundat.*
CAP. 35. *Novum oppidum bello affligitur.*
CAP. 36. *Oppidum Divo Ignatio sacrum alio loco inter belli tumultus reædificatur.*
CAP. 37. *Guaicuræorum mores.*
CAP. 38. *Guaicuræorum regio ab Societate aditur.*
CAP. 39. *Societas sedem apud Guaicuræos ponit.*

LIBRI QUARTI.

CAPUT I. *Appellunt subsidiarii, & sedes in portu Boni-aëris stabilitur.*
CAP. 2. *Societas Sanctæ Fidei urbem sede occupat.*
CAP. 3. *Ignatii Loiolæ inter Beatos relati celebritas & miracula.*
CAP. 4. *Didacus Torres Provincialis multa per totam provinciam utiliter ordinat.*
CAP. 5. *Chiloënses insulæ Apostolicè excoluntur.*
CAP. 6. *Ioannes Darius, & Didacus Boroa Diaguitas pacificant & excolunt.*
CAP. 7. *Servitium personale Regiâ authoritate compescitur.*
CAP. 8. *Guaicuræorum Ducis filius baptizatur.*
CAP. 9. *In Assumptionis urbe gesta narrantur.*
CAP. 10. *In Sancti Iacobi Tucumaniæ metropoli Societatis sedes restituitur.*
CAP. 11. *De Antonii Ruisii vitæ primordiis.*
CAP. 12. *Antonii Ruisii vitæ continuatio.*
CAP. 13. *Guairaniæ Socii rem Christianam egregiè promovent.*
CAP. 14. *In Guairania inter varias turbas res Christiana promovetur.*
CAP. 15. *Paranenses primùm adeuntur.*
CAP. 16. *Guaicurai utcumque cicurantur.*
CAP. 17. *De legatione Ludovici Valdiviæ ad Regem Catholicum.*
CAP. 18. *Ludovicus Valdivia finitimos populos rebelles Regi Catholico conciliat.*
CAP. 19. *Ludovicus Valdivia interiores populos cum Prætore pacificat.*
CAP. 20. *De mittendis Sociis deliberatur.*
CAP. 21. *Martinus Aranda, Horatius Bechius & Didacus Montalvanus mactantur.*
CAP. 22. *Martini Arandæ vita.*
CAP. 23. *De Horatio Bechio & Didaco Montalvano quædam memorabilia.*
CAP. 24. *Quatuor Societatis sedes stabiliuntur sumptibus Regiis.*
CAP. 25. *Societas privatim publicèq; vexatur.*
CAP. 26. *Didacus Torres Tucumaniam Paraquariamq; lustrat.*
CAP. 27. *Guaïcuræi excoluntur.*
CAP. 28. *Guaïcuritii primùm ab Romero adeuntur.*
CAP. 29. *Martinus Xaverius Vrtasum in Guairaniâ moritur & laudatur.*
CAP. 30. *Socii in Guairania inter adversa rem Christianam promovent.*
CAP. 31. *Guarambareæ expeditionis initium, progressus & finis.*
CAP. 32. *De Baltazare Senia.*
CAP. 33. *De sedibus novæ Paraquariensis provinciæ.*
CAP. 34. *De primis Paraquariæ Provinciæ Sociis.*
CAP. 35. *De novæ Provinciæ benefactoribus.*

INDEX CAPITUM.

LIBRI QUINTI.

CAPUT 1. *Petrus Oniatus Provinciam iniit.*
CAP. 2. *Num Societati expediat ſedes apud Indos ponere.*
CAP. 3. *Paranenſis provinciæ deſcriptio.*
CAP. 4. *Rochus Gonſalvius inferiorem Paranenſis Provinciæ partem explorat.*
CAP. 5. *Rochus Gonſalvius Itapuanum oppidum fundat.*
CAP. 6. *Rochus Gonſalvius conſtructum ab ſe Sanctæ Annæ oppidum Franciſcanis concedit.*
CAP. 7. *De Guaranorum moribus.*
CAP. 8. *De variis Guairaniæ rebus.*
CAP. 9. *Geſta apud Guaïcuræos.*
CAP. 10. *De Chileni regni rebus.*
CAP. 11. *Monaſterium monialium provinciæ capitibus faceſſit negotium.*
CAP. 12. *Diploma & ſententia Pauli Quinti.*
CAP. 13. *Prætor Paraquariæ ab armorum conſilio avocatur.*
CAP. 14. *Iaguapuani oppidi initia.*
CAP. 15. *In Sancti Ignatii oppido turbatur.*
CAP 16. *Ioſephus Cataldinus novi oppidi fundamenta jacit in Guairania.*
CAP. 17. *Marcellus Lorençana Guairaniæ Socios inſpicit.*
CAP. 18. *De Guaicuræorum rebus.*
CAP. 19. *De Ioannis Vianæ procuratione.*
CAP. 20. *De Collegiornm & ſedium in Hiſpanorum urbibus ſtatu.*
CAP. 21. *Didaci Gonſales Holguini mors.*
CAP. 22. *Calchaquina vallis ab Societate duabus ſedibus occupatur.*
CAP. 23. *De Calchaquinorum moribus.*
CAP. 24. *Rochus Gonſalvius primus ſuperiorem Paranæ partem explorat.*
CAP. 25. *Ab Rocho Gonſalvio inferior Paranæ pars ſæpè percurritur.*
CAP. 26. *Expeditio ad Tucutienſes in Guairania.*

LIBRI SEXTI.

CAPUT 1. *Variis Tucumaniæ in Regionibus per Socios patrata narrantur.*
CAP. 2. *De Chilenorum Sociorum rebus.*
CAP. 3. *De rebus in Guairania geſtis.*
CAP. 4. *De Divi Thomæ Apoſtoli itineribus.*
CAP. 5. *De prima Neophytorum communione.*
CAP. 6. *Egregia Neophyti virtus deſcribitur.*
CAP. 7. *Ludovicus Valdivia multa facit memoratu digna.*
CAP. 8. *Chiloënſes Inſulæ excoluntur.*
CAP. 9. *De Chunorum & Huillorum moribus.*
CAP. 10. *Melchior Vanegas & Matthæus Stephanus ad Chunos navigant.*
CAP. 11. *Ad Paranam res geſtæ narrantur.*
CAP. 12. *Iaguapua ſede Societatis occupatur.*
CAP. 13. *Urvaicenſis provinciæ deſcriptio & inventio.*
CAP. 14. *Rochus Gonſalvius Vrvaicenſem provinciam primus adit.*
CAP. 15. *Rochus Gonſalvius Conceptionis oppidum condit.*
CAP. 16. *De Gabriële Perlino.*
CAP. 17. *Variorum Collegiorum res ſummatim narrantur.*
CAP. 18. *De Calchaquinis Sociis.*
CAP. 19. *Guaicuræorum dux baptizatur.*
CAP. 20. *Geſta Sociorum apud Guaranos.*
CAP. 21. *Ludovicus Valdivia in Europam renavigat.*
CAP. 22. *Chilenorum Sociorum vexationes & labores.*
CAP. 23. *De Æthiopum Baptiſmis.*
CAP. 24. *De Chileni regni rebus.*
CAP. 25. *De rebus Paranenſibus.*
CAP. 26. *Exploratio Vrvaïca fluvii diſturbatur.*
CAP. 27. *Rochus Gonſalvius oppidum ad Vrvaicam fruſtra fundare tentat.*
CAP. 28. *Corporis Chriſti oppidi fundatio.*
CAP. 29. *Ioſephus Cataldinus fruſtra Ibitirambetanos ad oppidum reducere contendit.*
CAP. 30. *De Franciſci Vaſquii Truxillii procuratione.*
CAP. 31. *Provinciæ ſtatus.*

INDEX CAPITUM.

LIBRI SEPTIMI.

CAP. 1. *Initium Provincialatûs Nicolai Durandi varietate rerum consignatur.*

CAP. 2. *De vita & morte Ioannis Vianæ.*

CAP. 3. *Ignatius & Xaverius recenter inter Sanctos relati celebrantur.*

CAP. 4. *De variis rebus per Chilenum regnum gestis.*

CAP. 5. *De vita & moribus Melchioris Vanegæ.*

CAP. 6. *Per Chiloënses Insulas gesta narrantur.*

CAP. 7. *Iarosii explorantur.*

CAP. 8. *Guaicuræi excoluntur.*

CAP. 9. *De Paranensium Sociorum rebus.*

CAP. 10. *De Lauretana Virgine.*

CAP. 11. *De vita & morte Ioannis Vasæi.*

CAP. 12. *Apud Ibitirambetanos Guairaniæ populos Socii Divi Xaverii sedem construunt.*

CAP. 13. *In Taiaobæ terrarum aditu Antonii Ruisii comites septem mactantur.*

CAP. 14. *De cæteris rebus per Guairaniam gestis.*

CAP. 15. *Riocensis Collegii initia & gesta per Tucumaniam narrantur.*

CAP. 16. *De expeditione ad Cuioënses & morte Dominici Gonsales.*

CAP. 17. *Acaraiense oppidum ab Societate ædificatur.*

CAP. 18. *Obstaculum Evangelicæ prædicationis ab Vrvaïca amovetur.*

CAP. 19. *De Ioannis Quaracii Arioli moribus & morte.*

CAP. 20. *De Thomæ Fildii vita & morte.*

CAP. 21. *Apud Tucutienses in Guairania Sancti Iosephi oppidum conditur.*

CAP. 22. *De itinere ab Antonio Ruisio aperto & Divi Xaverii coloniæ augmento.*

CAP. 23. *Apud Taiatienses in Guairaniæ Incarnationis oppidum fundatur.*

CAP. 24. *Socii variis in Guairaniæ locis de vita periclitantur.*

CAP. 25. *Chilense regnum ab provinciâ avellitur.*

CAP. 26. *Ioannis Romeri vitæ initia, Religionis tyrocinium, navigatio, & primi in Peruvia labores.*

CAP. 27. *Ejusdem gesta variis in locis & procuratione Romana.*

CAP. 28. *Reliquæ Ioannis Romeri exercitationes & virtutes.*

CAP. 29. *De Comitiis provincialibus & Gasparis Sobrini in Europam navigatione.*

CAP. 30. *Iguazuani oppidi fundatio.*

CAP. 31. *Apud Piratinienses ad Vrvaicam Sancti Nicolai oppidum ædificatur.*

CAP. 32. *Rochus Gonsalvius inferiorem Vrvaicæ partem explorat.*

CAP. 33. *Nicolaus Durandus Provincialium primus in Guairaniam penetrat.*

CAP. 34. *Nicolaus Durandus Guairaniam lustrat.*

CAP. 35. *Nicolaus Durandus Paranam inspicit.*

CAP. 36. *Inter excitatas turbas duo ad Vrvaicam oppida ab Societate exstruuntur.*

CAP. 37. *De rebus apud Iapeivienses factis.*

LIBRI OCTAVI.

CAPUT 1. *Didaci Torres vitæ postrema.*

CAP. 2. *Rochus Gonsalvius ad Ibicuitum oppidi fundamenta jacit.*

CAP. 3. *Barbari oppidi surgentis opus disturbant.*

CAP. 4. *Caasapaminiensis colonia ædificatur sub nomine Candelariæ.*

CAP. 5. *Gesta apud Iguazuanos.*

CAP. 6. *Michaël Sotomajor moritur.*

CAP. 7. *Exempla virtutum in Assumptionis urbe exhibita.*

CAP. 8. *Sancti Pauli oppidum in Guairania conditur.*

CAP. 9. *In Taiaobæ terris novi oppidi fundamenta jaciuntur.*

CAP. 10. *Taiaobani oppidi fundamenta bello concutiuntur.*

CAP. 11. *Antropophagorum cerimoniæ in mactatione captivorum.*

INDEX CAPITUM.

CAP. 12. *Archangelorum oppidum in Taïaobæ terris fundatur.*
CAP. 13. *Expeditio ad campestres populos frustratur.*
CAP. 14. *De reliquis Gualraniæ rebus.*
CAP. 15. *De Chaquensi expeditione.*
CAP. 16. *De procuratione Gasparis Sobrini.*
CAP. 17. *De subsidiariorum Sociorum periculo.*
CAP. 18. *De Gaspare Sobrino.*
CAP. 19. *Caaroënses & Iivisenses Religioni utcumque conciliantur.*
CAP. 20. *Apud Iivisenses Rochus Gonsalvius Assumptionis oppidum condit.*
CAP. 21. *Apud Caaroënses Sanctorum omnium colonia fundatur.*
CAP. 22. *Barbari in necem Sociorum conspirant.*
CAP. 23. *Rochus Gonsalvius & Alfonsus Rodericius mactantur.*
CAP. 24. *Gesta post utriusque necem.*
CAP. 25. *Rochi Gonsalvii cor portentosè loquitur.*
CAP. 26. *Sociorum occisorum cadavera recuperantur.*
CAP. 27. *Petrus Romerus ad necem quæritur.*
CAP. 28. *Ioannes Castillius trucidatur.*
CAP. 29. *Gesta post Ioannis Castillii necem ab Niezuvio.*
CAP. 30. *Parricidæ ad occidendos Piratinienses Socios convolant.*
CAP. 31. *Iivisenses castigantur.*
CAP. 32. *De Caaroënsibus vindicta sumitur.*
CAP. 33. *Exuviæ occisorum Sociorum in tutum recipiuntur & honorantur.*
CAP. 34. *Rochi Gonsalvii vitæ tenor & virtutes.*
CAP. 35. *Alfonsi Rodericii vita.*
CAP. 36. *De Ioannis Castillii moribus.*
CAP. 37. *Gualachi excoluntur & apud eos Conceptionis oppidum fundatur.*
CAP. 38. *Guiravera ad Christi Fidem sollicitatur.*
CAP. 39. *Mamalucorum adventus.*
CAP. 40. *Sanctorum Michaëlis & Antonii oppida conduntur.*
CAP. 41. *Sancti Thomæ oppidi fundatio.*
CAP. 42. *In Boni-aëris portu turbatur.*
CAP. 43. *De Nicolao Durando Mastrillo Provinciali.*

LIBRI NONI.

CAPUT 1. *In Tucumaniæ & Boni-aëris regionibus gesta narrantur.*
CAP. 2. *De expeditione Gasparis Osorii ad Chaquenses.*
CAP. 3. *Alfonsus Aragona & Didacus Vassaurus moriuntnr.*
CAP. 4. *In Niezuvium movetur.*
CAP. 5. *In Iguasuana colonia turbatur.*
CAP. 6. *De cæteris Paranæ rebus.*
CAP. 7. *Caaroënsis oppidi restauratio urgetur.*
CAP. 8. *Caaroënse oppidum restauratur.*
CAP. 9. *Divi Francisci Xaverii coloniæ fundatio.*
CAP. 10. *IESV-Mariana colonia in Guairania consurgit.*
CAP. 11. *In IESV-Mariano oppido variè turbatur.*
CAP. 12. *De Mamalucorum origine, moribus & sociis.*
CAP. 13. *Occasio Guairaniæ depopulationis.*
CAP. 14. *Mamaluci oppidum Divi Antonii depopulantur.*
CAP. 15. *Divi Michaëlis oppidi depopulatio.*
CAP. 16. *IESV-Marianæ coloniæ devastatio.*
CAP. 17. *Gesta post depopulationem narrantur.*
CAP. 18. *Simon Maçeta & Iustus Vansurkius latrones usque in Brasiliam insequuntur.*
CAP. 19. *Per totam Guairaniam res turbantur.*
CAP. 20. *Loquacia Ariolorum ossa veneration subducuntur.*
CAP. 21. *Insignis veterator exploditur.*
CAP. 22. *Sancti Petri oppidum apud Gualachos fundatur, & apud eosdem egregiè laboratur.*
CAP. 23. *De Calchaquinorum rebellione.*
CAP. 24. *De Caaiguarum moribus.*
CAP. 25. *De expeditione ad Caaïvas.*
CAP. 26. *Ad Vrvaicam Assumptæ Virginis oppidum constructur.*
CAP. 27. *Ibapirius debellatur.*
CAP. 28. *Ad Vrvaicam duorum oppidorum fundamenta jaciuntur.*
CAP. 29. *Simon Maçeta in Brasilia frustra procurat captivorum libertatem.*

INDEX CAPITUM.

CAP. 30. *'JESV-Marianum oppidum utcumque restauratur.*
CAP. 31. *In Guairania multa fiunt memoratu digna.*
CAP. 32. *Sancti Pauli oppidum devastatur, & Incarnationis colonia describitur.*
CAP. 33. *Socii in Guairania & alibi variè vexantur.*
CAP. 34. *Societas per Tucumaniam egregiè laborat.*
CAP. 35. *Apud Caapienses & Caasapaguaçuenses oppida conduntur.*
CAP. 36. *Tapensis provincia primùm aditur.*
CAP. 37. *Socii Vruaicenses peste afflatis opitulantur.*
CAP. 38. *Apud Iguazuanos' gesta narrantur.*
CAP. 39. *De reliquis Paranæ rebus.*
CAP. 40. *Sanctorum Xaverii & Iosephi coloniarum depopulatio.*
CAP. 41. *De deserendis Taiaobanæ factionis oppidis agitur.*
CAP. 42. *Tria oppida Taiaobanæ factionis transmigrant.*
CAP. 43. *Duæ coloniæ in Gualachorum regione positæ ab Mamalucis deseruntur.*
CAP. 44. *Transmigrantium calamitates describuntur.*
CAP. 45. *De transmigratione Lauretani, & Sancti Ignatii oppidorum agitatur.*
CAP. 46. *Lauretani & Ignatiani transmigrant.*
CAP. 47. *De continuanda transmigratione consilia capiuntur.*
CAP. 48. *Societas ad Itatinensem provinciam Christo subjugandam invitatur.*

LIBRI DECIMI.

CAPUT 1. *Per Tucumaniam gesta conferuntur.*
CAP. 2. *Inter belli tumultus Socii multa agunt memoratu digna.*
CAP. 3. *Marcellus Lorençana moritur & laudatur.*
CAP. 4. *Francisci à Valle mors.*
CAP. 5. *Guairanii transmigrationem continuant.*
CAP. 6. *Transmigratores ab Vruaïcensibus & Paranensibus liberaliter excipiuntur.*
CAP. 7. *Transmigratores oppida readificant.*
CAP. 8. *Antonii Ruisii tolerantiæ religiosæ exempla.*
CAP. 9. *Tapensis provinciæ descriptio.*
CAP. 10. *Oppidi Sancti Michaëlis fundatio.*
CAP. 11. *Sancti Thomæ oppidum construitur.*
CAP. 12. *Alia loca fundandis oppidis designantur.*
CAP. 13. *De Vruaïcensium Sociorum laboribus.*
CAP. 14. *Sociorum Vruaicensium labores.*
CAP. 15. *De Guaranæ gentis Matrimoniis.*
CAP. 16. *Itatinensis provincia describitur.*
CAP. 17. *Iacobus Rançonierius primus Itatinensem provinciam explorat.*
CAP. 18. *Societas in Itatinensi regione quatuor oppida fundat.*
CAP. 19. *De Itatinensium Sociorum laboribus & ulterioribus spebus.*
CAP. 20. *Sancti Iosephi colonia destruitur.*
CAP. 21. *Angelorum coloniæ depopulatio.*
CAP. 22. *Divorum Petri & Pauli oppidum Mamaluci destruunt.*
CAP. 23. *Gesta post devastationem oppidorum in Itatinensi provincia.*
CAP. 24. *De rebus in Tucumania gestis.*
CAP. 25. *Ioannis Darii ortus, educatio, & officia.*
CAP. 26. *De quibusdam Ioannis Darii virtutibus.*
CAP. 27. *De cæteris ejusdem actis & dotibus.*
CAP. 28. *In Paraquaria Socii vexantur.*
CAP. 29. *Acaraienses & Iguazuani transmigrant.*
CAP. 30. *De Vruaicensibus coloniis*
CAP. 31. *Sanctorum Michaelis & Thomæ oppidorum incrementa.*
CAP. 32. *Sancti Iosephi oppidum fundatur.*
CAP. 33. *Nativitatis Virgineæ colonia apud Araricanos ponitur.*
CAP. 34. *Sanctæ Annæ oppidi fundatio.*
CAP. 35. *Oppidi Sanctæ Theresiæ initia.*
CAP. 36. *Sancti Ioachimi oppidi initia.*
CAP. 37. *Franciscus Vasquius Provincialis Indorum oppida lustrat.*
CAP. 38. *Apud Itatinenses duo oppida readificantur.*
CAP. 39. *Status provinciæ sub Francisco Vasquio Provinciali.*

INDEX CAPITUM.

LIBRI UNDECIMI.

CAPUT 1. *Didacus Boroa præfecturam init, & Socii per Tucumaniam rem benè gerunt.*

CAP. 2. *Expeditio ad Chiriguanas.*

CAP. 3. *Didacus Boroa Paranam lustrat.*

CAP. 4. *Didacus Boroa Vrvaïcam inspicit.*

CAP. 5. *Didacus Boroa cismontana Tapensis provinciæ oppida adit.*

CAP. 6. *Didacus Boroa ad Tapensis provinciæ colonias trans Igaïm positas pergit.*

CAP. 7. *Didacus Boroa oppida Tapensis provinciæ cis Igaim posita perspicit.*

CAP. 8. *De reliquis Missionariorum rebus.*

CAP. 9. *Petrus Spinosa à Barbaris trucidatur.*

CAP. 10. *Petri Spinosæ vita.*

CAP. 11. *Convictus Esterensis & Estecense Collegium dissolvuntur.*

CAP. 12. *Didacus Boroa utiliter provinciæ partem lustrat.*

CAP. 13. *Gesta per provinciæ Collegia narrantur.*

CAP. 14. *Imago Beatæ Virginis in Sanctæ Fidei Collegio portentis claréscere incipit.*

CAP. 15. *De particularibus Paranæ rebus.*

CAP. 16. *Socii Vrvaicenses multa faciunt memoratu digna.*

CAP. 17. *Ad Tebiquarim utiliter excurritur.*

CAP. 18. *De variis rebus per Tapensem provinciam patratis.*

CAP. 19. *Christophorus Mendoça captivos in libertatem asserit.*

CAP. 20. *Christophorus Mendoça variarum regionum populos sollicitat ad Fidem.*

CAP. 21. *Christophorus Mendoça ab Ibiaënsibus mactatur.*

CAP. 22. *Supplicium de occisoribus sumitur.*

CAP. 23. *Series vitæ Christophori Mendoçæ.*

CAP. 24. *Arioli post factam multorum hominum & infantûm stragem reprimuntur.*

CAP. 25. *Ob defensionem Indorum Societas vexatur.*

CAP. 26. *De procuratione Ioannis-Baptistæ Ferrufini.*

CAP. 27. *Itatinenses Socii variè afflictantur.*

CAP. 28. *De vita & morte Didaci Rançonierii.*

CAP. 29. *Antonii Ruisii præfecturæ initium adversis rebus insignitur.*

CAP. 30. *IESV-Marianum oppidum à Mamalutis destruitur.*

CAP. 31. *Sancti Christophori coloniæ devastatio.*

CAP. 32. *Sanctæ Annæ incolæ oppidum suum deserunt.*

CAP. 33. *Gesta post devastationem oppidorum narrantur.*

LIBRI DUODECIMI.

CAPUT 1. *De Cæsaris Gratiani & Blasii Gutieres virtutibus.*

CAP. 2. *Cordubæ Comitia provincialia celebrantur.*

CAP. 3. *De reliqua Antonii Ruisii vita.*

CAP. 4. *De Antonii Ruisii virtutibus & quibusdam memorabilibus.*

CAP. 5. *Sancti Ioachimi oppidum destruitur.*

CAP. 6. *Sanctæ Theresiæ colonia ab Mamalucis vastatur.*

CAP. 7. *Per Tapensem provinciam variè turbatur.*

CAP. 8. *Gesta apud Vrvaicenses narrantur.*

CAP. 9. *Nicolaus Enartius moritur & laudatur.*

CAP. 10. *De rebus Cordubensium Sociorum.*

CAP. 11. *Variæ excursiones per Tucumaniam factæ.*

CAP. 12. *Apud Ocloias oppidum conditur.*

CAP. 13. *Divi Caroli & Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli oppida ab Mamalucis destruuntur.*

CAP. 14. *Post iteratam pugnam Neophyti oppida deserunt.*

CAP. 15. *Variâ fortunâ pugnatur, & Divi Nicolai oppidum cis Vrvaicam retrahitur.*

CAP. 16. *Mamaluci ab Neophytis fugantur.*

CAP. 17. *Tapensis provinciæ transmigrationis initium.*

CAP. 18. *Tapensis transmigratio continuatur.*

CAP. 19. *Transmigrationis difficultates describuntur.*

CAP. 20. *Neophytis Europæa arma conceduntur.*

CAP. 21. *Post transmigrationem fugitivorum receptacula indagantur.*

CAP. 22. *Expeditio ad sylvestres Paranæ popopulos.*

INDEX CAPITUM.

CAP. 23. *Itatinenſes variis calamitabus afflictantur.*
CAP. 24. *Socii per Tucumaniam fructuosè excurrunt.*
CAP. 25. *Oclaiarum oppidum traditur Franciſcanis.*
CAP. 26. *Gaſpar Oſorius & Antonius Riparius ad Chaquenſem provinciam pergunt.*
CAP. 27. *Gaſpar Oſorius & Antonius Riparius trucidantur.*
CAP. 28. *De Gaſpare Oſorio memorabilia.*
CAP. 29. *Antonii Riparii vita.*
CAP. 30. *Ioannis Cerecedæ & Gonſalvii Iuſtæ virtutes.*
CAP. 31. *Didacus Alfarus ab Mamalucis mactatur.*
CAP. 32. *Didaci Alfari vita.*
CAP. 33. *Claudius Ruiërius Alfari ſucceſſor Neophytos ad Caracaras domandos mittit.*
CAP. 34. *Geſta in Aſſumptionis urbe narrantur.*
CAP. 35. *Didacus Boroa Itatinenſem regionem luſtrat.*
CAP. 36. *Per Tapenſem regionem excurritur.*
CAP. 37. *Expeditio ad Iiviſenſes.*
CAP. 38. *Exploratur Vrvaicæ pars ſuperior.*
CAP. 39. *De Calchaquinenſi bello.*
CAP. 40. *De reſiduis rebus ad Paranam & Vrvaicam geſtis.*
CAP. 41. *De procuratione Franciſci Diaſtanii.*
CAP. 42. *De turbis Ianuarienſibus.*
CAP. 43. *In Sanctorum & Divi Pauli oppidis perniciosè turbatur.*
CAP. 44. *Indorum defenſores conimendantur.*
CAP. 45. *Franciſci Diaſtanii & ſubſidiariorum Sociorum appulſus.*
CAP. 7. *Mamaluci cum Neophytis infeliciter pugnant.*
CAP. 8. *Poſt pugnam geſta narrantur.*
CAP. 9. *Puellæ duæ ab Mamalucorum ſervitute ſe redimunt.*
CAP. 10. *Multi ex eadem captivitate ſe liberant.*
CAP. 11. *Franciſcus Lupercius Paranam & Vrvaicam luſtrat.*
CAP. 12. *Ex Cordubenſi Collegio militer excurritur.*
CAP. 13. *Eſterenſium Sociorum expeditones.*
CAP. 14. *Horatius Morellius moritur & laudatur.*
CAP. 15. *In aliis Collegiis res geſtæ narrantur.*
CAP. 16. *Ludi ſæculares celebrantur in Hiſpanorum urbibus.*
CAP. 17. *Ab Indis Societatis primum ſæculum etiam exornatur.*
CAP. 18. *Conjugum felix transfugium.*
CAP. 19. *Duæ puellæ fugâ è captivitate clabuntur.*
CAP. 20. *Neophytorum vexatores caſtigantur.*
CAP. 21. *De Alfonſo Nieto de Herrera.*
CAP. 22. *De Collegii Cordubenſis rebus.*
CAP. 23. *De Ioannis Diaz Ocaniæ vita, & de miſſionibus Cordubenſibus.*
CAP. 24. *Iter fruſtra tentatur ad Chaquenſem provinciam.*
CAP. 25. *Apud Calchaquinos multa fiunt memoratu digna.*
CAP. 26. *De vita & morte Petri Marques.*
CAP. 27. *De rebus Vrvaicenſibus.*
CAP. 28. *Franciſcus Lupercius Itatinenſes luſtrat.*
CAP. 29. *Expeditio ad Villaricanos.*

LIBRI DECIMI-TERTII.

CAPUT I. *Franciſcus Lupercius ſtatum ſuæ Provinciæ inſpicit.*
CAP. 2. *Socii per Tucumaniam egregiè laborant.*
CAP. 3. *Apud Calchaquinos ſedes Societatis reſtituitur.*
CAP. 4. *Ex itinere ad Abipones Mataraní excoluntur.*
CAP. 5. *Expeditio ad Abipones.*
CAP. 6. *De Abiponum moribus.*

LIBRI DECIMI-QUARTI.

CAP. 1. *De conſecratione Epiſcopi Paraquarienſis controvertitur.*
CAP. 2. *Societas reperti ad Vrvaicam auri falsò accuſatur.*
CAP. 3. *Iterum iterumq; inquiritur in aurum Vrvaicenſe.*
CAP. 4. *Calumniæ author palinodiam canit & caſtigatur.*
CAP. 5. *Duo Senatores Regii rurſum in aurum inquirunt.*

INDEX CAPITUM.

CAP. 6. *Criminatio de missо extra Americam Vrvaicensi auro exploditur.*

CAP. 7. *Calumnia de impeditis ab Societate Regiis vectigalibus expungitur.*

CAP. 8. *De utilitate Sociorum Europæorum.*

CAP. 9. *Aliæ sycophantiæ de traductione catecheseos diluuntur.*

CAP. 10. *Societatis de consecratione sana doctrina.*

CAP. 11. *De Sociis Cordubensibus.*

CAP. 12. *Res gestæ per varia loca carptim narrantur.*

CAP. 13. *Mulier vidua pro servanda castitate mactatur.*

CAP. 14. *Apud Itatinenses in Foïensi oppido graviter turbatur.*

CAP. 15. *Petrus Romerus ultra Paraquarium facem Evangelicam infert.*

CAP. 16. *Petrus Romerus Divæ Barbaræ oppidi fundamenta jacit.*

CAP. 17. *Barbari in necem Petri Romeri & Sociorum conjurant.*

CAP. 18. *Petrus Romerus, Matthæus Fernandius & Gonsalvius Neophytus mactantur.*

CAP. 19. *Gesta post Petri Romeri necem.*

CAP. 20. *Petri Romeri vitæ series.*

CAP. 21. *De Petri Romeri oratione, mortificatione, & obedientia.*

CAP. 22. *De cæteris Petri Romeri virtutibus.*

CAP. 23. *Ioannes Baltodanus moritur & laudatur.*

CAP. 24 *Provinciæ status.*

FINIS.

APPROBATIO ORDINARII.

HIstoria Provinciæ Paraquariæ Societatis JESU, Authore Patre NICOLAO DEL TECHO Societatis ejusdem Sacerdote, Gallo-belga Insulensi, typis dari poterit. Datum Leodii vigesimâ-octavâ Maii 1673.

JO. ERNEST. BARO DE SURLET
Canonicus & Vicar. generalis Leodien.

FACULTAS R. P. PROVINCIALIS.

DIDACUS DE VALDES Societatis JESU in Provincia Toletana Præpositus Provincialis, potestate ad id mihi factâ à Reverendo Admodùm Patre nostro JOANNE PAULO OLIVA Præposito Generali, facultatem facio, ut liber inscriptus *Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis JESV*, *Authore Patre* NICOLAO DEL TECHO *Societatis ejusdem Sacerdote*, *Gallo-Belga Insulensi*, & ejusdem Societatis gravium, doctorumque hominum judicio approbatus, typis mandetur. In quorum fidem has litteras manu nostrâ subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. In hoc nostro Collegio Societatis JESU Villaregiensi, die secundâ Decembris, Anno millesimo sexcentesimo septuagesimo-primo.

DIDACUS DE VALDES.

Locus (✠) *sigilli.*

PROTESTA-

PROTESTATIO.

CUM Sanctissimus D. N. Urbanus Papa VIII. die 13. Martii anno 1625. in Sacra Congregatione S. R. & Universalis Inquisitionis Decretum ediderit, idemque confirmaverit die 5. Julii anno 1634. quo inhibuit, imprimi libros hominum, qui Sanctitate, seu Martyrii famâ celebres è vita migraverunt, gesta, miracula, vel revelationes, seu quæcumque beneficia, tanquàm eorum intercessionibus à Deo accepta, continentes, sine recognitione, atque approbatione Ordinarii, & quæ hactenùs sine ea impressa sunt, nullo modo vult censeri approbata. Idem autem Sanctissimus die 5. Junii 1631. ita explicaverit, ut nimirùm non admittantur Elogia Sancti, vel Beati, absolutè, & quæ cadunt super personam: benè tamen ea, quæ cadunt suprà mores, & opinionem; cùm protestatione in principio, quòd iis nulla adsit auctoritas ab Ecclesia Romana, sed fides tantùm sit penes auctorem. Huic Decreto, ejusque confirmationi, & declarationi, observantiâ, & reverentiâ, quâ par est, insistendo; profiteor me haud alio sensu, quicquid in hoc Libro refero, accipere, aut accipi ab ullo velle, quàm quo ea solent, quæ humanâ dumtaxat authoritate, non autem divinâ Catholicæ Romanæ Ecclesiæ, aut Sanctæ Sedis Apostolicæ nituntur. Iis tantummodò exceptis, quos eadem Sancta Sedes Sanctorum, Beatorum, aut Martyrum catalogo adscripsit.

HISTO-

Bayerische
Staatsbibliothek
München

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I. Institutum operis & divinæ opis imploratio.

AMERICA est omnis in Borealem & Australem divisa partem. Pars Australis gemino circumfusa mari, Peruanos & Brasilos ad utrumque littus aliquousque protensos habet: neutris ad interiora terræ multùm se recipientibus, nisi quà argenti aurique fames, aut bonitas glebæ, hinc Lusitanos, inde Hispanos allicit. Quidquid verò inter Brasiliam, & Peruviam terrarum est, & deinceps inter mare Athlanticum, Pacificumque, longissimo tractu ad fretum usque Magellanicum intercipitur, id omne fermè Chileni, Tucumanes, Paraquariique, & iis subcensitæ regiones latissimè habitant. Porrò novus hic orbis, ad normam veteris, in duas ingentes peninsulas isthmo distractus, proximè elapso sæculo, externum imperium bono suo pati coactus est: nam inde factum singulari Dei beneficio, & Catholicorum Regum incredibili curâ, sumptuque, ut quaquà latè imperat Hispanus, regnet etiam Fides Christiana: quòd si aliquæ nationes hactenus Christum non agnoverint, non Hispano Regi, sed aut Barbarorum pervicaciæ, aut, quod ubique fieri solet, privatorum quorumdam mortalium moribus, vitio verti debet. Cæterùm quid per reliquam Americam ab Societate JESU ad introducendam conservandamque Fidem Christianam gestum sit, alii narrabunt: mihi verò jussu Majorum res Paraquatiæ, Tucumaniæ, & Chilensis regni, latissimarum ad Austrum regionum, quæ anno millesimo sexcentesimo septimo in unam Societatis provinciam coaluerunt, compendiosè scripturo, commodum visum est de Hispanorum in eas terras ingressu, de fundatis ab iisdem urbibus, de Sacrorum prima introductione, & rerum ante fundationem provinciæ ab Societatis hominibus gestarum primordiis, duobus initialibus libris pauca prælibare, ut reliqua deinde magis in comperto sint: placuit enim Orlandinum imitari, qui res ab Divo Ignatio, & primis ejus sociis ante Societatis confirmationem patratas, totidem libris summatim comprehendit, antequam fundatæ Societatis initia progressumque explicatiùs per annos digerat. Nec displicet magnorum virorum exemplo rerum scribendarum authoritati fideique præcavere, obtentu Religiosæ professionis mendaciorum securæ, & veritati consecratæ.

Tu verò bonorum omnium author Deus (nam Numine non invocato, & sine divinis auspiciis, Religiosum scriptorem calamum exerere non decet.) Tu, inquam, qui vires tot Societatis nostræ Heroibus in his Australibus novi Orbis regionibus ad dilatandum Christianum imperium infudisti, mihi etiam eadem vestigia ab quinque jam lustris non æquis passibus sequenti, assiste. Tu stilum Latinũ longo barbaricæ linguæ usu obtusum, Sedium tuarum assistricis Sapientiæ cote exacue, & si quid pro conditione humani judicii aberret, in rectum veritatis tramitem suaviter reduc. Tu rerum scribendarum in infinita prope copia delectum suggere, ut ad posteras ætates, longinquosque populos dexteræ Tuæ operâ, pro augenda Tui Nominis & servorum tuorum gloria, non omninò indecorè transmittantur.

CAPUT II. Lusitani primi Paquariam infæliciter explorant.

BEllum Pizarrus in Americam intulerat, & Hispani, eo duce, Ingæ Regis divitiis intenti, maximam terrarum partem mari Pacifico adjacentem occupatum ibant; cùm pluribus insedit animus per maris Atlantici littora viæ compendium inquiri posse, quo minori periculo circumductuque Peruvia, quam auri argenti-

Alexius Garcia Paraquarium primus detegit.

que feraciſſimam fama vulgaverat, adiretur. Primus, quod ſciam, tentandi itineris author fuit Martinus Soſa, qui pro Joanne ſecundo Luſitaniæ Rege Braſiliam in colonias diviſerat, rexeratque, & optabat Hiſpanorum æmulatione, novarum terrarum detectione Regi ſuo utilitatem adferre. Quod ut aſſequeretur, Alexium Garciam ingentis audaciæ virum cum filio & tribus Luſitanis, frequentique Indorum comitatu ex Auſtrali Braſilia, quantum viribus humanis eniti poſſet, interiores Americæ populos exploratum amandat: qui, poſt emenſa trecentarum leucarum ſpatia terreſtri itinere, ad Paraquarii fluminis vicina loca cùm perveniſſet, ut erat non unius linguæ Barbaricæ, & tractandorum Indorum peritus, effecit ut duo Paraquarienſium circiter millia ſibi, ceu duci, lubenter adhærerent, quibuſcum militari more, in Peruviæ fines, vivente adhuc Ingâ Rege, delatus, multam vim argenti infecti factique prædabundus corraſit. Quibus ſpoliis onuſtus, duobus è comitibus ſuis Luſitanis in Braſiliam auxilii ergò miſſis, in Paraquariam rediens, fœdum in modum à Barbaris trucidatus eſt. Alexii filio ob ætatem rebus agendis inutilem, Barbari pepercêre: cujus pater apud poſteros memorabilis erit, qui tantillo comitatu, nondum explorato itinere, quidquid ferè terrarum eſt inter utrumque Americæ Auſtralis mare, per ferociſſimos populos & viarum difficultates emetiri primus auſus, docuit nihil impervium hominibus mortem famæ & poſterorum utilitati poſtponentibus. Cùm verò Alexii comites in Braſiliam reduces multa de detectis populis, de Paraquarienſium amicitia, & Regis Ingæ divitiis narrarent: & inſuper argenti aurique fruſta pro indubitato rei teſtimonio oſtentarent, magna alacritas, ſtudiumque iterandæ expeditionis omnibus injectum eſt. Quare ſexaginta Luſitani, & Braſilorum affatim, Georgio Sedenio duce, in auxilium Alexio Garciæ, quem vivere credebant, per eadem pericula mittuntur. Quibus Paraquario jam proximis, Indi Alexianæ necis complices, vindictæ metu, commeatum pernegant, mox in reluctantes involant; Georgium Sedenium inter primos dimicantem occîdunt, cæteros fugant. Fugati à Barbaris Paranenſibus in cymbas carioſas excepti, ubi ad medium fluminis pervenêre, ſubducto luto, quo Indi picis loco utuntur, cum cymbis armati ſubmerguntur, mactanturque: Paranenſibus ob nuditatem per notas aquas ad littora enatantibus. Sic Luſitanorum ſpes, imprudentiâ Sedenii, aut perfidiâ Barbarorum, evanuit, Deo Paraquariam, & adjacentes Regiones Catholicis Regibus reſervante.

Georgii Sedenii & ſociorum cædes.

CAPUT III.

Hiſpani fluvium Argenteum & Paquarium pro Rege Catholico primi occupant.

PAULO poſtquam hæc geſta ſunt, Sebaſtianus Gavotus rei nauticæ peritus, qui pro Rege Angliæ Virginiam inſulam invenerat, Carolo Quinto Cæſari ſe ſiſtit, ſpondens, ſi ſineretur, per oram ipsâ Braſiliâ Auſtraliorem aperturum ſe breviſſimum in Peruviam iter, aut Americæ Auſtralis interiora detecturum. Placuit ea res Cæſari ad ſpem ditiſſimi dominii inhianti, & omnes vias ad præoccupandas novi orbis nobiliſſimas provincias indaganti: quocirca ſtatim quatuor naves armari, & trecentis militibus inſtructas Gavoto tradi jubet, qui anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo tranſmiſſo Athlantico mari in flumen Argenteum (cujus oſtium & littora ante quindecim annos Joannes Solis Hiſpanus, & quadriennio poſt Magallanes luſtraverant) invectus, adverſo eo tandiu navigavit, donec in eâ parte ſe ſiſteret, ubi Urvaica flumini Argenteo commiſcetur: inde Alvarum Ramonem Urvaicæ littorales populos exploratum miſit: qui triduo poſtquam diſceſſerat, nave ad ſirtes allisâ convulsâque à Barbaris cum magna comitum parte trucidatur. Sed Gavotus conſtructo ad oſtium Carcaranialis in flumen Argenteum influentis Sancti-ſpiritus caſtro, centum & quinquaginta leucas adverſo fluvio emenſus, ibi tandem anchoras fixit, ubi Paraquarium magnam aquarum molem in flumen Argenteum evolvit. Adverſo verò Paraquario quadraginta leucas progreſſus, devictis qui obſiſtebant Barbaris, tandem ea littora attigit, in quibus Alexium Garciam Luſitanum ab Paraquarienſibus ſpoliatum interfectumque docuimus: Ibi dum Gavotus explorat omnia, multa ex argento inſtrumenta in Barbarorum teſquis cùm reperiſſet, neſcius Alexianæ peregrinationis & cladis, æſtimans eas eſſe Paraquarii fluminis nativas divitias, raptim omnia à Barbaris redimit: & quaſi

1530. Sebaſtiani Gavoti navigatio.

Alvarus Ramon caditur.

Caſtrum Sancti-Spiritus.

jam negotium ingens patraviſſet, munito Sancti-Spiritus caſtro, relictoque ad præſidium duce Nunio Larâ cum centum & viginti militibus in Hiſpaniam properè renavigavit.

CAPUT IV.
Barbari in primos fluminis Argentei colonos inſurgunt.

1531.

POST Gavoti diſceſſum Nunius Lara, contractâ cum vicinis populis amicitiâ, utcumque ſe ſuſtentavit, donec Mangora Timbuſiorum dux commercii ergo ad Hiſpanorum caſtrum frequenter ventitans flammas illiciti amoris concipere, quas ei excitabat formoſæ mulieris aſpectus. Non latuit Luciam Mirandam (ſic matrona vocabatur) & Sebaſtianum Hurtadum ejus conjugem apud Aſtigitanos in Bæticâ natos Barbari procacitas: quare illa inter honeſtatis clauſtra ſe coarctans ita dona coram marito ab Barbaro recipiebat, ut ſatis oſtenderet nolle ea eſſe perverſi amoris pignora. Mangora tamen omnem viam tenebat eâ fruendi; quare ſpecie benevolentiæ apud Sebaſtianum Hurtandum contendit, ut remiſſionis ergò ad ſuas terras cùm conjuge ire ne gravaretur, ibi omni officiorum genere ab ſuis popularibus exceptum & largè donatum iri. Sed carior Sebaſtiano erat quâvis ſpe uxoris integritas, quapropter apud Barbarum excuſat militiæ peregrinæ leges eas remiſſiones non permittentis, & ſeveriùs inter externos vivere jubentis. Mangora fruſtratâ ſpe ferox, Siripo germano fratre in partes tracto, omnes Hiſpanos perdere deſtinat, ut unicâ abutatur muliere. Nec diu fuit cùm ſeſe homini commoda occaſio obtulit: cognito enim ab Nunio Larâ caſtri præfecto Ruiſium Moſqueram & Sebaſtianum Garciam Luciæ conjugem cum quadraginta militibus ad proximas inſulas annonæ contrahendæ ergò amandatos fuiſſe, Mangora quater mille Barbaros raptim armari & in paludibus Hiſpanorum caſtro vicinis clam collocatos ſignum invaſionis expectare jubet: ipſe interim triginta juvenes cibis onuſtos, prout ſolebat, in caſtrum inducit, illataque ſubſidia ſummâ diſſimulatione largiens cum Hiſpanis in multam noctem largiter epulatur: donec omnibus pænè ſomno ſepultis, partitis inter comites proditionis conſcios officiis, armamentario ignem injiceret, excubitores mactaret, portas dirueret, & admiſſis popularibus in Hiſpanos ſopitos attonitosque incurreret. Multi antequam peti ſe ſcirent ſagittis tranſadiguntur: alii proditionis adhuc neſcii, ad extinguendum ignem ſolliciti dum properant, mactantur: pauculi in caſtri aream per cuneos eniſi magnam Barbarorum ſtragem fecerunt; inter quos Nunius Lara multis licet vulneribus confoſſus, ut Mangoram victoriâ exultantem facinoris ducem vidit, obluctando ſibi viam ad eum facit, multumque in perduellem indignatus nequicquam reluctantem enſe pectori adacto tranſverberat proſternitque; nec attolli jacentem paſſus ictus repetit donec conſtaret expiraſſe: continuatoque furore præcipua quæque hoſtium capita demetit. quod dum facit circumventus à multis Mangoræ commoritur: reliquis commilitonibus à multitudine oppreſſis non meliorem fortunam expertis. Cladi ſuperfuere Lucia Miranda, belli occaſio, & quatuor hiſpanæ mulieres, totidemque pueri, quos ſextus & ætas acerbioribus fatis reſervavit. Cæde patrata Siripus fraternæ libidinis hæres conceſſa popularibus ſuis rerum & captivorum prædâ, unicam ſibi Luciam abduxit, nihilque non tentavit, quò ejus conſtantiam everberaret: nunc eam numeroſæ gentis Dominam, nunc pro amiſſo marito omnium rerum egente Domini multis hominum millibus imperitantis ſponſam appellans. Verùm nobilis matrona nullâ re cruciabatur magis, quàm quod ſe videret amari à Barbaro, damnabatque multis verbis ſexum ſuum, qui ſe incolumem, & formam, quæ ſe tanto damno præceteris amabilem feciſſet: nec adduci poterat ut vellet blandis oculis novum herum intueri. Aliquot jam dies inter Barbari blandientis & Luciæ abnuentis controverſias abierant, cùm exploratores Sebaſtianum Hurtadum Luciæ conjugem ſiſtunt. Is ex Inſulis redux conſpectâ caſtri ruinâ, & ſuorum ſtrage, ſuſpicatus quod erat, Tymbuſiorum excubitoribus ad uxorem ſe tradiderat ducendum: quem ut vidit Siripus zelotipiâ ardens arceri confeſtim & ſagittis confodi jubet: patratumque fuiſſet ſcelus ni Lucia interceſſiſſet: quam ut demereretur Barbarus eâ lege mariti vitam ei condonavit, ut deinceps ab conjugio abſtinerent; ſi ſecus

Mangoræ conjuratio.

Mangoræ & Nunii Larææ cades.

Siripi libido. Luciæ Mirandæ caſtitas.

Sebaſtiani Hurtadi conjugalis amor.

Siripi zelotipia.

facerent, mortem obituros. Acceptatâ conditione ita ambo aliquamdiu convixêre, ut seſe tantùm oculis libarent: donec eos furtim conjugio vacantes, indicante veteri uxore, Siripus reperiret: tum enimverò barbarum in modum excandeſcens, Luciam cremari jubet, quæ ab amplexu conjugis abrepta, buſtoque impoſita, Deum precabatur, ne ſe peccatorum ſuorum pœnitentem deſpiceret, ſed purgatam, ad æternam patriam ab turpi ſervitute transferret: inter quæ vota igne ſuffocatur. Sebaſtianus interim cognominis Divi mortem repræſentans, arbori alligatus, interpias ad Superos preces, Barbarorum ſagittis transfoſſus, interiit: exemplum utercque futurus humanæ ſortis plerumque enormiter ab noſtris ſpebus aberrantis. Speramus tamen fidele par conjugum piis animi affectionibus expiatos, ad Superos evolaſſe.

Sebaſtiani Hurtadi & Luciæ Mirandæ tragicus exitus.

CAPUT V.

Prima pro finibus inter Hiſpanos & Luſitanos pugna.

QUADRAGINTA verò Hiſpani, quos annonæ contrahendæ ergò, Moſquerâ duce, ad inſulas iviſſe paulò ſuprà demonſtravimus, poſtquam miſerabilem ſociorum caſum, caſtrique ruinam lamentati ſunt, humatis corporibus, non ſuppetente alio conſilio, ad proxima Braſiliæ loca navigantes, ibi munitum oppidulum fabricavêre, ubi Polus Antarcticus viginti-quinque ſupra horizontem gradibus elevatus conſpicitur: & jam initâ cum vicinis Barbaris amicitiâ ſementem fecerant: & neſcio quis Odoardus Peres Luſitanus cum numeroſa familia ab Rege ſuo è patria in Braſiliam exulare juſſus, ad Moſqueram ſe conferens, novorum colonorum numerum auxerat: cùm Martinus Alfonſus Soſa Braſiliæ oræ ad Auſtrum vergentis præfectus, Odoardum per certos nuncios monet, ut in eam Braſiliæ partẽ, in quam exulare juſſus fuerat, concederet; ſimulque per eoſdem homines Moſqueræ, & ſociis denunciat, ſi tutò & pacificè vivere vellent, jurarent in verba Regis Luſitaniæ, cujus dominio ſubjectam terram incolerent. Sed Moſquera per eoſdem nuncios Soſæ reſpondet, cõtroverſiam adhuc eſſe inter Reges de partitione Indiarum: nec ad ſe, nec ad eum eam rem pertinere: cæterùm ſibi & commilitonibus in animo eſſe, eam terræ partem, quam occupârant, Carolo Quinto Cæſari Regi ſuo aſſerere. Paulò poſtquàm hæc geſta ſunt, navis Gallica ad Cananæam inſulam, portui, quem Moſquera inſederat, obverſam, caſu appellens, cupidinem injecit Hiſpanis conquirendorum armorum, inopiæque ſublevandæ. Quare nocte intempeſtâ ducentis Indis in ſocietatem facinoris aſſumptis, cymbiſque impoſitis, ex improviſo, incautos adoriuntur, & nequicquam reluctantes Gallos, navi & armis ſpoliatos ſecum abducunt. Quâ re patratâ, cognito Luſitanos adventare, quatuor tormentis bellicis navalibus in munitiunculam ſuam inductis, ſe ad defenſionem parantes, extra vallum in nemuſculo, quod inter mare & oppidulum erat, inſidias collocant: cæteris in propugnaculo ſe continentibus. Luſitani circiter octoginta magnam Indorum multitudinem trahebant, qui nihil de inſidiis, nihil de tormentis bellicis ſuſpicati, paucitate Hiſpanorum deſpectâ, tanquam ſi ad caſtigandos latrunculos irent, exſcenſione factâ contemptim procedebant. Ubi verò inſidiarum locum prætergreſſi vallo ſucceſſêre, ſimul tormenta Hiſpani explodunt, ſimul ex inſidiis terga hoſtium feriunt: mox turbatos fugientesque, irruptione ex oppido factâ, inſequuntur, & ad viæ anguſtias redactos, pro libitu mactant. Facta cæde, cum fœderatis Indis occiſorum navigiola conſcendentes, proſpero vento uſi, Sancti Vincentii Luſitanorum oppidum invadunt, direptâque domo Regiâ, ſpoliis onuſti, eâdem celeritate ad ſuum oppidulum redeunt: quâ in expeditione aliquot Luſitani Hiſpanis non illibenter adhæsêre. Atque hæc, quod ſciam, prima pugnarum fuit, quæ in ipſa America inter Catholicos Europæos commiſſa eſt. Non diu pòſt Moſquera & ſocii totius Braſiliæ viribus impares, vindictæ metu ad Sanctæ Catharinæ inſulam, ſub vigeſimo octavo latitudinis Auſtralis gradu ſitam, migravêre; eam eouſque incolentes, donec auctis jam rebus, ad fluvium Argenteum poſtliminio ſe retraherent.

Navis Gallica intercipitur.

Luſitani caduntur.

Hiſpani caſtrum deſerunt.

CAPUT VI.

Petrus Mẽdoça ad flumen Argenteum &

INTEREA cùm Sebaſtianus Gavotus in Hiſpaniam redux de rebus ab ſe inventis ſparſiſſet famam, narraſſetque regiones Paraquario conterminas non ut Braſiliam violento Sole torreri, nec ut Auſtraliores terras immodicâ hyeme rigere, ſed

Petrus Mẽdoça ad flumen Argenteum poſtliminio ſe recipit.

mediâ

mediâ temperie gaudere; vaſtiſſima Paranæ littora innumeris populis ad ſervitium idoneis habitari; piſcationem, venationemque multò quàm in quavis Europæ parte eſſe magis variam; & ſuper hæc oſtenderet auri argentique fruſta, & multa ex his metallis inſtrumenta ab Paraquarienſibus Alexii interfectoribus redempta, quæ falsò hujus fluminis divitias arbitrabatur, ita Hiſpanorum animi permoti ſunt, ut plerique in eam provinciam mitti ambirent. Exinde certè Parana ab Gavoti argento aut argenti ſpe fluvius Argenteus ſpecioſo magis quàm veridico nomine dicitur appellatus. Eadem Gravotus Carolo Quinto Cæſari cùm retuliſſet, Senatusconſultum habitum eſt, decretumque ut numeroſa colonia in eam Americæ partem duceretur. Delectu habito, duo millia ſupra ducentos, præter nauticam turbam, duce Petro Mendoça primariæ nobilitatis viro, Cæſaris dapifero, fluminis Argentei & Paraquarii prætoriam poteſtatem adepto, quatuordecim navibus imponuntur: quos inter eminebant (nam Hiſpana nobilitas in ſpem Argenti exarſerat) Didacus Mendoça prætoris frater, Franciſcus Mendoça Maximiliani Romanorum Regis quondam œconomus, Carolus Dubrinus Caroli Quinti Cæſaris collactaneus, Joannes Oſorius claſſis legatus, ſanguine & bello Italico clarus, Ludovicus Peres Divæ Thereſiæ frater, Bernardus centurio Genuenſis, ampliſſimum gradum apud Doriam olim meritus, Jacobus Ramua Flander, ut taceam Guſmanos, Riberas, Rocas, Bracamontios, Manriques, Aguilarios, Lucanos, Ajolas, Iralas, & alios nobiles adeò notabili numero, ut duo & triginta domorum illuſtrium, dominiorumque hæredes (Majoraſgos Hiſpani vocant) in eâ claſſe cenſerentur. Hui omnes anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo quinto Gadibus ſolventes, ubi æquatorem ſecuere, ab ſe invicem tempeſtate diſtracti in varias partes delati ſunt. Didacus Mendoça Prætoris frater recto itinere cum paucis navibus pacato jam mari ad fluvium Argenteum curſum fæliciter direxit. Prætor cum reliquis ad Braſiliæ portum Januarienſem ſe contulit, ubi dum ventos præſtolaretur, Joannem Oſorium legatum ſuum ob comitatem & animi robur invidiæ obnoxium, ambitionis temerè inſimulatum, quòd inſinuaſſe diceretur brevi rei ſummam ad ſe derivandam, non auditâ causâ, pugionibus confodi juſſit; tantâ plerorumque indignatione ut idcirco multi in Braſiliâ remanſerint, & alii de deſerendo duce conſiliâ contulerint; ſed antequam defectio penitus coaleſceret, Prætor è Braſiliâ quantociùs ſolvens non diu pòſt Didaco Mendoçæ in fluminis Argentei oſtio naves planarum carinarum ad uſum tranſvadationis fabricanti ſe iungit, qui auditâ Oſorii nece dixiſſe fertur, vereri ſe, ne acerbum fratris facinus totius claſsis infortunio plecteretur.

Paraquarium coloniam ducit.

Fluminis Argentei nominis origo.

Nobilitas primorum Paraquariæ colonorum.

1535.

Joannes Oſorius inconſultò necatur.

CAPUT VII.

Arx Boni aëris fundatur & infæliciter cum Barbaris pugnatur.

Portus Boni aëris nominis origo.

PRÆTOR reunitis viribus claſſem promoveri, & ad alteram fluminis Argentei ripam tranſmitti iubet, in quam omnium primus cùm inſiluiſſet Sanchius del Campo Prætoris cognatus, ſociis exſcenſionem ſuadens, commendatâ bonitate aëris, occaſionem dedit arcem quinquaginta ab oſtio leucis, & trigeſimo ferme quinto altitudinis Auſtralis gradu, Bonæ ſpei promontorio ex paralello obverſam, ſtatim ibi condi cœptam, Boni-aëris nomine ſub Beatæ Virginis tutelâ nuncupandi. Sed fabricam arcis urgentibus indigenæ inſurgunt, aliquot Hiſpanos ex inſidiis mactant, reliquos, ne vallo exeant, incurſionibus terrent. Quibus rebus permotus Prætor, Didacum Mendoçam fratrem ad reprimendam inhoſpitalem gentem cum quantâ vellet militum manu amandat. Is trecentis peditibus, & aliquot ex primâ nobilitate equitibus ſecum aſſumptis, expeditione ſuſceptâ, poſtridiè quam diſceſſerat, eò pervenit, ubi ingens palus extremâ ſui parte rivum efficiebat; in cujus alterâ ripâ, tria circiter Barbarorum millia in pugnam ſe explicuerant: Coacto belli conſilio plerique autumabant expectandum hoſtem facilè & tutò in tranſvadatione opprimendum. Sed Didacus Mendoça ſtatim invadendum cenſuit, juſsitque explorato vado pedites tranſvadare; in quos Barbari tantâ celeritate irruperunt, ut nec ſclopeta aquis corrupta explodere, nec ex arte pugnare Hiſpanis ſpatium datum ſit. Barbarorum tamen magna clades facta eſt, donec Bartholomæus Bracamontius, & Parafernus Ribera peditum ductores, numero oppreſsi

Nobilium Hiſpanorum cades.

caderent: occisis plerisque peditibus, pauci equites in confertissimos irruere ausi, deridiculo Barbaris fuêre; nam equi ex recenti navigatione flaccidi & enerves, frænorum ex longa dissuetudine impatientes, rigidâ cervice immotos equites telis hostium exponebant; quocirca sessores nullo negotio fugati deturbatique sunt. Inter primos Joannes Manriques eques nobilissimus obtruncatur, obtruncatorem Didacus Mendoça dum lanceâ transadigit, ipse lapide missili & Barbarorum concursu, nequicquam protegente Ramiro Gusmano, prosternitur. Occiso duce fit fuga, Barbaris interim pro more gentis cadaverum capita obtruncantibus, & diu capillis jactata circumlataque insolenter ostentantibus. In fuga & pugna universim ducenti & viginti-quinque Hispani, ingens pro paucitate numerus, desiderati sunt. Lucanus eques vulneribus confossus, ignobili fluvio, in cujus littore fugiens occidit, nomen suum, perseverante adhuc famâ, dedit. Narrant multos Osorianæ necis complices eâ in pugnâ cecidisse. Ut scias quo fato iis pereundum, qui violenta machinantur. Accepto cladis nuncio, mirum quantum Prætor fratris & tot nobilium virorum neci indoluerit: dolorem auxit funesta mors Medrano equiti nobilissimo in vindictam (ut suspicio est) Osorianæ etiam cædis in ipsa arce sine iudicio parricidæ illata.

Didacus Mendoça trucidatur.

Medrani funesta mors.

CAPUT VIII.

Novi coloni fame vexantur, & Petrus Mendoça Prætor moritur.

HAs clades, consumpto advectitio commeatu, sequuta fames adeò fœda, ut humanis cadaveribus & nefandis rebus multi vitam sustentarent: repertus qui fratris demortui viscera comederet, & patibularia cadavera ad usque ossa roderet: nam extra vallum progredi Barbarorum atrocitas, ferarum metus, & ducum severæ leges neminem sinebant. Inventa tamen mulier est, quæ animo reputans famis incommoda, maluit se Barbarorum ferarumque periculo committere, quàm lenta rabie torqueri: quapropter clam omnibus abiens, per campos diu vagata, tandem sub noctem in antrum successit, ubi cùm leænam parturientem invenisset, renovato antiquitatis exemplo, obstetricari est ausa, non sine suo commodo: nam leæna feritatis oblita quotidianam prædam suis catulis & suæ obstetrici ex æquo eousque permisit, donec illa in Barbarorum manus incidens, post variam fortunam, ab Hispanis redempta, postliminio arci restitueretur. Ob fugam vero temeritatis & inobsequii accusata, inaudito severitatis exemplo in pœnam extra vallum feris exposita est: periisseque nisi Dei beneficio leæna, quam in partu iuverat, inter socias prima adventasset & contra cæterarum rabiem innocentem obstetricem defendisset. Quâ re perspectâ, ne crudeliores feris homines viderentur, soluta absolutaque est: & Maldonata (nam id ei nomen erat) testis luculentissima rei probatissimæ suis casibus diu supervixit. Quis tantæ severitatis judex fuerit, absente tantisper Prætore, incertum est. Certum tamen adeò severas tum fuisse leges, ut lectucæ furtum miles auribus luerit, & alter ob subreptum olus infamiâ deformatus sit. Vigente adhuc apud novos colonos Europæorum judiciorum integritate; quæ utinam in posteris perseveraret ad vindictam magnorum scelerum impunitate passim sese corroborantium. Prætor acerbitate rerum exanimatus, cùm de Gavoti argento, de terrarum adiacentium conditione, de spe fundandarum urbium per se & milites suos quaquaversum missos quæsiisset, & omnia minora votis apparerent, susceptæ expeditionis pertæsus, constructâ in Tymbusiorum finibus Corporis Christi arce, & Mosquerâ cum sociis ex Brasiliæ finibus in colonorum numerum recepto, raptim armari navim iubet: constituitque in Boni aëris præfectum Francisco Ruisio, & qui sui Prætoris vices gereret Joanne Oiola Guipuscoensi, soluit in Europam. Verùm incomodissimâ navigatione usus, consumpto exiguo commeatu, ad sordidas escas redactus, ex fœtæ canis comestâ carne in furorem cum aliquot comitibus actus miserum in modum exspiravit. Fama est plures ex his, quos secum Petrus Mendoça in hanc expeditionem traxerat, sub Borbonio in obsidione Romana meruisse; unde reduces pudore odiosæ militiæ in hanc Americæ partem navigasse, & ideo plerosque iram Dei meruisse.

Maldonata leæna obstetricatur.

Feris exponitur.

Ab leæna liberatur.

Judiciorum severitas.

Arx Corporis Christi.

Mors Petri Mendoçæ Prætoris.

CAPUT IX. Geſta ſub Joanne Oiola proprætore uſque ad ejus necem.

INTEREA Joannes Oiola proprætor eodem itinere, quo olim Gavotus, cum aliquot navibus in Paraquarium penetrans, cognito inter Auſtrum & Occidentem partim fluviatili, partim terreſtri itinere, regionem auri argentiſque feracem adiri poſſe, eò ire conſtituit. Abiens, Dominico Iralæ, cui ſuas vices commiſerat, in mandatis dat, ut per ſex menſes reditum ſuum in ſuperiori Paraquarii parte præſtoletur: ſi intra id tempus non rediret, juſſo abſolutum iri. Abſente Oiolâ Salazarius & Gonſalvus Mendoça ex portu Boni-aëris annonæ ergo in Paraquarium etiam navigantes, cum Guaranis populis amicitiâ contractâ, locum reperêre condendæ arci maximè opportunum: partitiſque inter ſe officiis Gonſalvus Mendoça arcem Virgini in cælum Aſſumptæ conſecratam ibi conſtruxit, ubi nunc eodem nomine Aſſumptionis urbs Paraquariæ caput viſitur; Salazario interim rabidos milites & fame pænè confectos ex portu Boni-aëris advectum eunte. Sed dùm ultro citroque navigatur, Caracaræ gens barbara Hiſpanis infenſi, diſſimulato odio ab Alvarado Corporis Chriſti arcis præfecto auxilium contra alios Barbaros ſibi dari doloſè poſtulavere. Alvaradus nihil doli ſubeſſe ſuſpicans Ildefonſo Figueroâ duce quinquaginta Hiſpanos milites non illibenter concedit, qui ubi ſubiere nemuſculum Caracararum oppido adjacens, confeſtim à Barbaris undequaque ex inſidiis conſurgentibus ad unum omnes occidione occiduntur. Calente adhuc ſanguine Barbari magno numero ad Corporis Chriſti arcem diminuto præſidio infirmam convolant, aditum multiplici ratione tentantes: actumque erat de omnibus, nî ſummi Dei beneficio tunc temporis Ramuam hominem Flandrum rei nauticæ Præfectum ea littora radere contigiſſet, qui ſuſpicatus quod erat, è duabus navibus tormenta explodens multis occiſis loco cedere coëgit. Captivi Caracaræ narrabant pugnæ tempore ſupra Chriſti Corporis arcem hominis ſpeciem abs ſe viſam candidâ veſte induti, & fulgore oculos reſpicientium perſtringentis, enſeque minitantis, & eo conſpecto attonitos multos è popularibus ſuis cecidiſſe. Quæ res quia in diem Divo Blaſio ſacrum incidit, ſæpè aliàs in Argentei fluminis expeditionibus Hiſpanis benefico; creditum eſt, objectam Barbaris cæleſtis hominis ſpeciem, Divi Blaſii fuiſſe, quem exinde Paraquariæ coloni inter Tutelares repoſitum præcipuo honore colunt. Sub idem tempus Dominicus Irala per Paraquarium navigans pænè etiam Paiaguarum dolo periit: nam cùm derepente quadringenti circiciter Paiaguæ in adverſo littore conſtitiſſent, & per numeroſos nuncios colloquium commerciumque eâ conditione expetiſſent, ut utrimque poſitis armis negotiarentur; & Iralâ admiſsâ legè ſuos exarmari bonâ fide juſſiſſet, Barbari ex improviſo in exarmatos involavêre, ſtragem facturi, nî Hiſpani reſumptis armis ad defenſionem ſe accinxiſſent. dum in littore pugnatur, naves Hiſpanorum ab aliis Barbaris obſidentur: diu terrâ fluvióque dubiâ fortunâ certatum eſt; donec tormenta majora ex navibus exploſa depreſſis Barbarorum navigiolis navalem victoriam Hiſpanis fecere. Iralæ generoſitas cæteros in littore pugnantes ad fugam compulit. quadraginta è noſtris vulnerati, duo occiſi, Caravacalius vir fortis intra triduum ex vulnere obiit. Ex hoſtibus dux & multi alii cecidere: reliqui ad locum, ubi eos ingens multitudo præſtolabatur, fugere. Inter has res jam octavus menſis abierat, ex quo Iralam fatigabat Oiolæ mora, deliberabátque num adhuc eum præſtolaretur, an ſe ſubduceret famis & hoctium periculis; cùm eximprovisò audit vocem Barbari in adverſo littore portitorem poſtulantis, qui ut advectus fuit, lachrimis obortis triſtia ſe nunciare oſtendit: juſſus expromere doloris cauſam, altùm ingemiſcens, narrat ſe Oiolæ necis ſpectatorem fuiſſe. Inquirenti verò Iralæ rei geſtæ ſeriem, hæc fermè retulit. Joannes, inquit, Oiola, cui ego in itinere volens adhæſi, poſtquam Paraquario diſceſſit, totam eam terræ molem, quæ inter hunc portum Peruviæque fines jacet, fæliciter emenſus, à Samococis, & Sivococis Peruviæ montium accolis grande auri argentique pondus contraxerat, retulerátque ad Paraquarium; ſed reduci, Paiaguæ hominum atrociſſimi, ad omne obſequium ſimulatâ promptitudine parati, operam & cibos liberaliter primùm obtulerunt, donec crederent eum, & ejus ſocios tutò opprimi poſſe: obſervatis itaque Hiſpanorum nocturnis ſtationibus, gentis primores ſingulis occidendis

Irala Oiolæ ſubſtituitur.

Arx ad Paraquarium ponitur.

Caracararum dolus.

Figueroæ & commilitonum cædes

Simonis Ramuæ opportunum auxilium.

Divus Blaſius Hiſpanis favet.

Paiaguarũ perfidia.

Paiaguæ vincuntur.

Joannes Oiola cum ſociis trucidatur.

plures

plures assignant, incubiâque nocte uno eodémque temporis momento sopitos adoriuntur jugulantque. Ex omnibus Oiola unus nescio quo casu effugerat, vicinæ paludis cannis se abdens, unde retractus evitatæ mortis moram supplicii atrocitate luit, in pagi foro inter insanos Paiaguarum tumultus immaniter trucidatus: sic nullus Hispani sanguinis cladi superfuit. Me verò juvit fuisse Indum: hoc titulo manus cruentas evasi, reservatus, ut tantæ crudelitatis vobis essem nuncius. Ex his casibus Hispani didicere quam non fidendum Barbaris: nam sua est quandoque stupidis astutia, eò periculosior, quò inexpectata magis. posteri lacum ad quem se abditum Oiola confugerat, constante adhuc memoriâ, Oiolanum appellavêre.

Lacus Oiolanus.

CAPUT X.

Dominicus Irala in Prętorem electus deserto Boni-aëris castro de fundandâ Paraquariæ metropoli agitat.

SUBLATO Oiola, Dominicus Irala iusso absolutus, secundo flumine commilitones ad novam Assumptæ Virginis arcem deducit, quo cùm concurrissent comitiorum ergò Hispani undequaque evocati, examinato Caroli Quinti Cæsaris diplomate recens ex Europa cum novis subsidiis & pauculis sacerdotibus per Anthonium Cabreram Regium administrum advecto; quo Argentei fluminis & Paraquarii colonis potestas fiebat eligendi Prætoris, si successorem Prætor moriens non legisset; omnium Hispanorum consensu Dominicus Irala præfecturam iniit. Nec impar oneri ferendo fuit. nam præter generis claritudinem multæ eum civiles militaresque dotes exornabant; adeò ut fundatæ novæ provinciæ præcipuum decus tulerit. Nondum solutis electionis comitiis, novus Prætor rogat, num placeret Boni-aëris arcem peste & fame afflictam tantisper deseri, & constructâ, in quo erant, Paraquarii littore, novâ urbe, Hispanos omnes in unum cogi, quò adunatis viribus fortiores essent. Pars suffragatorum censuit non tantum Boni-aëris arcem retinendam, sed etiam multas alias colonias simul instituendas, ut longè lateque Hispanum imperium pervaderet. Indignum esse ad terræ angulum in tantâ vastitate terrarum tot generosos viros arctari: eam videri Cæsaris mentem, volentis præcludere Peruviæ aditum aliis nationibus facilè se in eam insinuaturis, nisi vastissimorum fluviorum littora multis oppidis complecterentur: nec obstare paucitatem Hispanorum multitudini Barbarorum coërcendæ sufficientium. Sic ferme existimabant ii, qui ambitu præfecturas multiplicari amabant. Pars verò sanior, privatis honestamentis publicum bonum præferens, aiebat experimentis compertum fortitudinem prudentiamque Hispanis inesse, sed Barbaris furorem, fraudulentiamque non deesse: Ramonis, Laræ, Mendoçæ, Figueroæ & Oiolæ recentia lugubriáque adesse exempla, quibus infirmari possint paucorum sententiæ, volentium ad multiplicitatem præfecturarum gentem dispalari disjungíque. Prætor, ut erat apprimè prudens, ita utrorumque opiniones moderatus est, ut in utramque partem inclinasse putaretur. Nam aiebat optabile quidem esse multis præsidiis immensitatem terrarum comprehendere, sed perpenso præsentium rerum statu commodum non videri. Nec aliter visum iri Cæsari, si præsens adesset. Differri itaque tantisper multiplicitatem oppidorum, non improbari. In fundandâ novâ republicâ caput priùs firmandum, quàm cætera membra. Quare placere sibi arcem Boni-aëris pro tempore deseri, & urbem ad Paraquarii littus, in quo erant loco, condi; quâ benè stabilitâ non difficilè fore colonias propagare, & contra Barbarorum externorumque insultus munire. Capto condendæ urbis consilio, Didacus Abreus ad portum Boni-aëris cum tribus navibus missus, ut milites inde adveherer, reperit auctos adventu Genuensis navis, quæ frustra tentato Magellanico freto, eò nuper fortuito appulerat, maluerátque in Argentei fluminis colonorum album referri, quàm se denuo incogniti maris periculis committere: quamobrem portitores, & nautæ omnes cum Boni-aëris præsidiariis navigantes ad Paraquarium perrexere: unde factum, ut in hanc Americæ partem Trochorum, Aquinatium, Rizorumque familiæ propagarentur. Adunatis colonis Irala Prætor censum habuit: & quod mireris ex tot Europæis tantillo tempore vix sexcenta virorum capita superesse reperta sunt: reliquis bello, fame, peste, & atrocitate Barbarorum miserum in modum consumptis. Ut scias quantis damnis opes irritamenta malorum quærantur.

Pars censet colonias novas duci debere.

Pars negat.

Navis Genuensis.

Genuenses Hispanis accedunt.

Census Hispanorum.

CAPUT XI. Urbs Assumprionis Paraquariæ caput ædificatur. 1538.

CENSU facto, tum demum res ordine stabiliri cœpta est: loca arci proxima in domorum areas distributa, ædes sacræ publicæque erectæ, magistratus institutus: denique anno millesimo quingentesimo trigesimo-octavo, vigesimo-quinto Australis elevationis gradu, ducentis & quadraginta à mari leucis, quadragesimo ab Paraquarii ostio lapide, urbs provinciæ deinde caput, conservato arcis nomine, sub Assumptæ Virginis titulo condi cœpta, & pro temporum angustiis contra hostium insultus firmata, hactenus feliciter perennat. Porro Paraquarium flumen, ad cujus littus urbs nova sita est, inter præcipua novi orbis flumina celebratur. Ab origine trecentas omnino leucas, hausris frequenter inclytis amnibus, capaci semper magnarum navium alveo, placidè percurrit, antequam ab Paranâ violenter abreptum, ducentis ab mari leucis fluvium Argenteum junctim conficiant. Illud in concursu notabile, quod quamvis jam eodem alveo decurrant, conservent tamen separatim per aliquot milliaria suum colorem, quasi dedignetur Parana limpidissimas suas aquas cum Paraquarii turbidis undis confundere: aut quasi ægrè ferat Paraquarium gloriâ Regii nominis spoliari. Paraquarium enim Coronatum flumen sonat, inde ortâ derivatione, quòd ejus accolæ plumis avium versicoloribus in utroque littore mirâ varietate volantium se coronent. Nec variegatiores sunt volucrum pennæ, quàm linguæ & mores Barbarorum, littorales Paraquarii sylvas & campos disgregatim habitantium: inter quos ingenii bonitate, & ad urbanitatem aliquam capessendam aptitudine, eminebant Guarani, qui ad amicitiam & conductitia servitia, atque adeò ad Regis Catholici imperium allecti, non ægrè se Hispanis tradidêre. His ita constitutis,

Notabilis Paraquarii cum Parana concursus.

Paraquarii nominis origo.

CAPUT XII. Paraquariënses Barbari in urbis Assumptionis colonos conjurant.

SUB Quadragesimæ finem anni millesimi quingentesimi trigesimi-noni, placuit Prætori supplicationem ad honorem Christi passi instituere, ad quam finitimorum remotorumque pagorum indigenæ eo fine convocarentur, ut nostrorum Misteriorum aliquam æstimationem facere inciperent: sed Barbari insolitis servitiis jam exacerbati, eam occasionem secus quàm intendebatur arripientes, conjuratione factâ, supplicationis diem Hispanis occidendis indicunt, & ad suspicionem rebellionis amovendam, præter arcum & sagittas nulla arma adferunt, arbitrati inermes nudosque Hispanos, & ad se flagellandũ paratos, à multitudine facilè opprimi posse. Octo millia conjuratorum adfuisse fama est: & jam Hispani nullius flagitii suspicaces, piâ flagellatione in terga sævituri, se scuticis armabant. Jam rerum sacrarum fercula in propatulo erant, cùm Inda mulier patrandi facinoris conscia, Salazarium herum ex commiseratione clam adit: Et quam tui, inquit, ô Here, ad necem hodie destinati me miseret. Perculit Salazarium inopina ancillæ vox, qui blandimentis extortâ conjurationis serie, summâ dissimulatione pergit ad Prætorem. Prætor accepto rebellionis indicio (quia temporis angustiæ alia consilia excludebant) fingit se de Japitorum nuper in Hispanos rebellium tumultu nuncium accepisse, tantùm non in portis esse. Ad arma conclamatur, sepositis flagellis Hispani sclopeta & enses arripiunt, deinde quasi conjuratorum auxilio contra communes hostes Prætor uti vellet, gentis primores ad prætorium evocat, intromissos in diversa loca injectis vinculis distrahit, raptimque expressâ confessione in furcas rebellionis principes agi jubet. Diceres reliquos sidere aliquo afflatos vim omnem sensumque amisisse; adeò nihil meditati facinoris ausi sunt, ut etiam reorum more supplicia sibi debita deprecarentur, amicitiæ integritatem spondentes. Prætor, oppressis conjurationis capitibus, multitudini pepercit: quo facto ita sibi devinxit Barbaros, ut filias sororésque suas, deficientibus fœminis Europæis, imposterum libenter Hispanis concederent. Ex quibus uxoribus adeò numerosam prolem fecerunt, ut accedentibus ex Europâ novis supplementis, non multis pòst annis plures colonias ducere quiverint, immensam propè provinciam in varias ditiones uni Paraquariensi subditas dividentes.

Indicium.

Conjuratorum capita opprimuntur.

CAPUT XIII. Alvarus Nunius Prætor novos colonos inducit.

INTEREA cùm relatum esset ad Carolum Quintum Cæsarem de morte Didaci Mendoçæ, & adversis fluminis Argentei rebus, ut erat contra difficultates ob-

1540. luctantis animi, novorum colonorum ſupplementum cum alio Prætore eò mittere deſtinat. Præfecturam ambientibus quamplurimis, Alvarus Nunius, cui gentile nomen à Capite Vaccæ, ingentibus Majorum meritis, obtinuit. Nam ejus avus Petrus Vera pro Rege Catholico Fortunatas inſulas ſubjugarat, rexeratque: quo in magiſtratu rectè gerendo, patrimonio penitus conſumpto, eò adactus fuerat, ut pro tuendâ dignitate, provinciâque retinendâ, acceptâ pecuniæ vi, Mauro homini ditiſſimo geminos filios poſtea ab Rege redemptos, oppigneraret. Horum unus Alvarum, de quo ſermo eſt, filium habuerat: qui poſtquam juventutem avi & patris artibus excoluiſſet; Pamphilo Narbaëſio duce, in Floridam inſulam ærario Regio præfuturus navigans, naufragio ad continentis Americæ oram alliſus, in Barbarorum manus venit: narrantque primæ notæ ſcriptores, eum tantæ bonitatis fuiſſe, ut in decennali captivitate apud Mexicanos populos, invocato Divinæ Triadis nomine, multa ſupra naturæ vires miracula patrârit. Is ergo præfecturam adeptus, ſeptingentis viris, præter imbellem turbam, ex præſcripto Cæſaris quinque navibus impoſitis, Gadibus ſolvens, commodâ uſus navigatione, ubi ad vigeſimum octavum latitudinis Auſtralis gradum pervênit, naves huic Americæ parti applicuit, cui Sanctæ Catharinæ inſula obvertitur. Inde imbelli nauticaque turbâ mari præmiſsâ, ipſe cum quingentis Hiſpanis, Alexiana ferme veſtigia ſequutus, exploratâ quaquaverſum per trecentarum leucarum ſpatium terrâ, anno ſeſquimilleſimo quadrageſimo primo Aſſumptionis urbem feliciter tenuit: de cujus itineris rationibus illud ſingulare eſt, quod neminem ex tanto numero terrâ marique amiſerit.

1540. Alvarus Nunius Paraquariæ Prætor.

Alvari Nunii parentes,

Dotes,

Navigatio,

Terreſtre iter.

1541. In præfecturæ aditu, delectu habito, trecentos viros Dominico Iralæ Exprætori tradidit, eo fine, ut adverſo flumine Paraquario, quantum humanis viribus poſſet, occidentem verſus eniteretur, nam inter ipſum & Vacam de Caſtro Peruviæ Prætorem in Hiſpaniâ convenerat, omni modo illud iter tentandum frequentandumque eſſe, ut Peruvia Paraquariaque mutuis commoditatibus & viribus augeſceret. Dominicus Irala, quò jubebatur profectus, ducentis & quinquaginta leucis ab Aſſumptionis urbe navibus promotis, rediens Prætorem docuit ſibi videri per eam partem adiri Peruviam poſſe. Dilato tantiſper hoc negotio, Prætor ad Ipanæ fluminis barbaros accolas certos homines mittit, rogaturos ut Alexii Garciæ filium popularibus ſuis reſtituerent: ſed Ipanenſes, nunciis ad unum omnibus interfectis, Prætori renunciant, nihil ſe pacatè unquam reſponſuros: nuncios abs ſe interfectos ſi vindicare vellet, bellum non recuſare. Prætor reſponſo exacerbatus, Alfonſum Riquelmium nepotem ſuum cum trecentis Hiſpanis & mille Indis amicis ad caſtigandos inhoſpitales Barbaros deſtinat. Commiſſo prælio quatuor Ipanenſium millia cæſa, tria millia in captivitatem abacta; ex Hiſpanis quatuor, ex amicis Indis centum & quinquaginta deſiderati ſunt. Hæc victoria, ipſo Divi Jacobi Hiſpaniæ Tutelaris pervigilio parta, populos alios pellexit, ut vellent Hiſpanis eſſe vectigales.

Dominicus Irala terram explorat.

Ipanenſes vincuntur.

CAPUT XIIII.

Exploratâ terrâ in Hiſpaniam deportatur.

POST Ipanenſem expeditionem, Prætor in Peruviam per ſe viam aperturus, & ſimul coloniis ducendis opportuna loca exploraturus, pretioſorumque metallorum fodinas ſcrutaturus, quadringentos Hiſpanos, ditandi dilatandique ſpe incitatos, ſecum navibus imponit. Ex itinere Oiolanæ necis complices caſtigat: confectis adverſo flumine ducentis & quinquaginta leucis, ad inſulam applicuit ſitûs amœnitate, ubertateque mirabilem: longitudo ejus triginta paſſuum millibus, latitudo, niſi quà in acumen deſinit, novem milliaribus protenditur: quantis in deliciis apud primos inventores hæc inſula fuerit, illud argumento eſt, quòd paradiſum appellarint. Æquali per totum annum cæli temperie gaudet, declinaturâ in calidam, niſi ſtatis quotidie temporibus aër zephiris eventilaretur, nativusque ſub zonâ Torridâ Solis vapor proximi fluvii humoribus, necnon crebris fontibus ubique ſubſilientibus, & in modicos amnes exuberantibus, temperaretur. Fructuum ſponte naſcentium ingens copia; ſapor verò varietasque adeò ſingularis, ut quamvis ſilveſtres ſint, proximè ad quaſvis hortorum Europæorum delicias accedere videantur. Nullo tempeſtatum diſcrimine incolæ, quos Aurecones à perforatis

Inſulæ amœnæ deſcriptio.

auribus

auribus appellavêre, terræ ſemina mandant: vino ex melle factitio utuntur: ferinam, ultro ſe obtrudentibus feris, admittunt, potiùs quàm quærunt: piſcium abundantia etiam major quàm ferarum. Gens bellorum expers, fraudis neſcia, & hoſpitum amans, cæteras nationes nuper repertas probitate indolis longè antecellit: adeò ut bonitatem comitatémque ab ipſa loci conditione hauſiſſe crederetur. Ibi diu claſſis hæſit, non ſine damno, nam genio loci allecti, veterani præſertim milites, ab ſuo duce diſcordare cœperunt. Quid, inquiebant, per tot diſcrimina & barbara littora quærimus? jam decennio toto hinc & inde vectamur, & nihildum præter paludum vligines, inculta montium, ferociam populorum, nova morborum genera, & funera ſociorum vidimus. Noſtro & aliorum experimento ſapiamus, & tandem, omiſſo incertarum rerum deſiderio, utamur oblatis. Juvenes aurum ſibi quærant, nos noſtrum ſenium in hoc otio reponamus, ubi ſervitiorum ciborumque affatim hujus loci genius etiam nolentibus obtrudit. Hæc præſertim veterani: Tyrones verò, quamvis ſpem auri nondum deponebant, in eâ tamen opinione erant, ut exiſtimarent in ea inſulâ coloniam condi debere, unde facilior frequentiorque eſſe poſſet, quàm ex Aſſumptionis urbe ad Peruviæ fines excurſio. Quapropter unà omnes ad Prætorem contendunt, poſtulantes ut vellet plerorumque votis aſſentiri; juberétque ibi urbis fundamenta poni. Sed Prætor ſui propoſiti tenax: Quid, inquit, ô ſocii puerorum more circa poma. contempto aut non agnito auri pretio, hæretis? quis vos faſcinavit error, ut præ proximâ ſummarum divitiarum ſpe melleas offas approbetis? An per tot maria terram quærere venimus, an aurum? quis Hiſpaniæ delicias, parentum caritatem, patriæ dulcedinem per tot pericula deſerat, ut piſce, pomis, ferinâque inter Barbaros ad ſatietatem veſcatur? Sed privata ſunt hæc. Mea Prætoris intereſt, & veſtra, ô milites, publicis utilitatibus inſeneſcere: vitam & privata commoda Regi & publicæ rei obſtrinximus. Non lubet memetipſum exauthorare. Nec, ut opinor, Hiſpanos decet. Aurum quærendum eſt. His dictis invitos convaſare, & naves ad continentis portum tranſduci jubet. ibi relicto navium præſidio terreſtre iter Septemtrionem verſus capeſſit. Cum omni comitatu militari modo pergentibus plerique Mediterranei populi ultro pacem commeatumque obtulere. Cum pauculis leviter bellandum fuit. Peruviæ finibus jam proximis præcurſores nunciavere, ex ingenti oppido magnam hominum multitudinem ſeſe effundere: quinque millia hominum videri. Prætor vix aciem inſtruxerat, cùm Barbari in conſpectum ſe dant, qui ad novam Europæorum ſpeciem & ſclopetorum ſonitum pavidi, non expectato prælio in fugam ſeſe præcipitantes, vacuum oppidum octo ædium millibus conſtans Hiſpanis reliquêre. Hujus oppidi domus nihil ab uſu barbarico differebant, niſi quod in fori meditullio turris ex ingentibus lignis ſerie in orbem conſtructa, palmarumque corticibus in pyramidem contecta, viſebatur. In eâ ſerpens immodicæ molis, ſuperſtitionis ergò, corporibus hominum in bello interfectorum nutriebatur. Dæmon oracula, qualia ſolet, per id monſtrum fundere dicebatur. Longitudo viginti quinque pedum erat, craſſitudine bovem æquabat. Scintillabant minimi oculi in portentoſo obtuſoque capite. Ex rictibus, falcium ad inſtar, duplici ordine dentes prominebant, lævigata cauda erat, corpus reliquum ſquammis, grandium paropſidum ad inſtar, tegebatur. Horruere ad conſpectum monſtri milites, præſertim cùm plumbeis glandibus irritatũ, immenſo rugitu edito, & repetito caudæ jactatu, circumvicina loca concuſſit. Occiſo monſtro, diſcordia quovis monſtro fœdior Prætorem inter & Quæſtores Regios inde orta eſt, quòd ille nollet à militibus ſuis quintam partem prædæ in ærarium inferri, aiens Regem nec ſolere, nec decere in tantillarum rerum partem tanto labore partarum venire: cùm nihilominus inſiſterent, & etiam unum è quinque cervis piſcibusque venatione piſcationéve captis pro Rege ſibi tradi vellent, quamvis Prætor ex ſuo ſtipendio, ſi quid per eam indulgentiam ærario fraudi eſſet, ſoluturum ſe ſponderet, ortis ſimultatibus eò deducta res eſt, ut invito maxime Prætore re infectâ ad Aſſumptionis urbem omnibus redeundum fuerit. Ubi inſtigatione Quæſtorum Regiorum, inconſultò & indulgenter rempublicam adminiſtrari cauſantium, ab ducentis circiter civibus

Exploratorum diſſenſio.

Monſtri deſcriptio.

Diſcordiæ fœditas.

tumultuosè conſpirantibus vinculis oneratus, in Hiſpaniam cum præcipuis accuſatoribus navigare coactus eſt. Sed lite ab Cæſare cognitâ, non tantùm abſolutus, verùm inſuper duorum aureorum millibus annuatim donatus, in ſenatu Hiſpalenſi integrâ famâ conſenuit. Accuſatorum ſors longè acerbior fuit, qui à Carolo Quinto cauſam in vinculis dicere juſſi, ante pronunciatam ſententiam infœliciter periere; uno eorum metu derepentè extincto, & altero in amentiam acto, Supremo Judice Cæſaris judicium prævertente.

Alvarus Nunius abſolvitur.

Accuſatores divinitus caſtigantur.

CAPUT XV. De Paraquariæ urbium fundatoribus

RETENTO in Hiſpaniâ Alvaro Nunio, Carolus Quintus Cæſar Joannem Sanabriam Paraquariæ Prætorem creat, quo antequam navigaret morte ſublato, ejus filius cum quadringentorum Hiſpanorum ſubſidio, eâdem dignitate potitus, in provinciam proficiſci jubetur: quo etiam in Hiſpaniâ variis negotiis implicito, tandem Cæſaris beneficio iterum Dominico Iralæ perfectura Paraquarienſis aſſeritur. Iralâ in exploratione terrarum abſente, Franciſcus Mendoça, ambitæ præter ordinem præfecturæ reus, capite jam minuendus, in ferali ſchemate palam confeſſus eſt, ſacerdotem domeſticum, & uxorem ſuam, ob leves ſuſpiciones olim abſe in Hiſpaniâ fuiſſe mactatos, eodem plane menſe & die quo ipſe plectebatur. Quo dicto Divinam vindictam veneratus, docuit ſoli verſione, & mutatione terrarum, irritati Numinis iram præverti non poſſe. Iralæ ſucceſsêre Franciſcus Vergara & Joannes Ortiſius Sarate, qui anno ſeſquimilleſimo ſeptuageſimo-ſecundo quingentos Hiſpanos in Paraquariam invexit, quorum Prætorum præſertim auſpiciis, factâ jam ſobole, Paraquaria provincia multis coloniis occupata eſt. Earum ego ſitum quantum ad inſtituti mei rationes pertinuerit, non ſervato fundationum ordine, breviter delineabo.

Parricidii pœna.

CAPUT XVI. Paraquariæ deſcriptio.

PARAQUARIA provincia ab Paraquario nomen mutuata, antequam in duas præfecturas ſcinderetur, ſepoſitâ Tucumaniâ, id totum terrarum complectebatur, quod Braſiliam inter & Peruviam interjacens ultra fluminis Argentei oſtium, mare Atlanticum immensâ propè vaſtitate excurrit. Magnitudinem ex eo conjicies, quod Paraquarius & Parana, antequam ſuas aquas miſceant, trecentis fermè uterque leucis, innumeris aucti fluminibus, per vaſtas utrimque regiones æquali majeſtate ac famâ ſpatientur; at ubi ducentis ab mari leucis ſe junxerint, fluvium Argenteum conficiant, qui per octoginta leucarum oſtium intrat in Oceanum. Quinquaginta ab tanto oſtio leucis urbs Boni-aëris ibi condita eſt, ubi arcem ejuſdem nominis à Petro Mendoça fundatam demonſtravimus. Octogeſimo fermè inde lapide, non procul ab eodem littore, urbs Sanctæ Fidei poſita, ultrò citróque navigantibus multa adfert commoda. Pari iterum percurſo intervallo, Hiſpanorum urbecula (Corrientes vocant) in concurſu Paranæ & Paraquarii viſitur, tantorum fluviorum majeſtate longè impar. Inde adverſo Paranâ centum & amplius leucas nitentibus, ſuperato immenſo præcipitio, Guairania Braſiliæ obverſa regio occurrit, duabus Hiſpanorum urbeculis, quas Villaricam & Guairam nominabant, olim conſpicua. Ad ſuperiorem verò Paraquarii partem Xereſium & altera Villarica, modica Hiſpanorum oppida, eo fine conſtructa ſunt, ut Paraquaria per eam partem interioribus populis committeretur. Denique urbs Conceptionis ad fluminis Rubri Paranæ influentis paludes, retundendæ ferociſſimarum nationum audaciæ diu utilis fuit. His urbibus ſuberant magno numero Barbarorum nationes, qui affinitatis titulo primum Hiſpanis liberè ſervientes, poſtmodum quaſi jure ad continua coactáque ſervitia adacti, brevi ad paucitatem æquali Hiſpanorum ac Indorum incommodo redacti ſunt. Cæterùm de Aſſumptionis Paraquariæ metropoli, & recenſitarum urbium colonis, ſic exiſtimatum velim, eos eſſe ſtirpium generoſiſſimarum ſemina, & adhuc oſtentare præcipua Hiſpanicæ nobilitatis ſtemmata, nullamque forſan in Americâ provinciam majori nobilium numero fuiſſe fundatam. Sed tantam nobilitatem magnâ ex parte deformavit conditio loci, nullas opes conſervandæ Majorum dignitati ſubminiſtrantis. Satis conſtat nullam novi orbis regionem ſpes Europæorum potentiùs eluſiſſe. Nam Paraquaria aurum, gemmas

Urbs Boni-aëris.

Urbs Sanctæ Fidei.

Corrientes.

Guaira & Villarica urbes.

Xereſium & altera Villarica, urbes.

Urbs Conceptionis.

Paraquariæ colonorum nobilitas.

Paraquariæ paupertas.

& argen-

& argentum penitus ignorat; ne ferrum quidem, quo tellus abundat, indigenæ eruunt: & hactenus Hiſpani (ſi Boni-aëris & ſanctæ Fidei cives ob Peruviæ commercium excipias) formas pecuniarum vix agnoſcunt: permutatione rerum antiquæ ſimplicitatis æmuli adhuc utentes. Raris in locis vinum exprimunt, aut triticum ſerunt; panem comedere, aut vinum bibere, vix ipſi primores ſolent. Ex tritico Turcico potum cibumque conficiunt. Reliquas delicias piſcatione venationeque & ex ſylvis quærunt. Quamquam jam ubique multiplicatis boum armentis non parcè ſe ſuſtentant. Inter præcipuas divitias diu ſaccarum & goſſipium modico proventu habuere, donec arborum quarumdam in locis vliginoſis ſponte naſcentium frondes, quas vulgo herbam Paraquarienſem vocant, in pretio eſſe cœpere. Has frondes igne toſtas & in pulverem redactas utriuſque ſexus tum Hiſpani tum Indi aquâ tepidâ immixtas ſæpius in die hauriunt, hauſtasque cum reliquis cibis evomentes orexim ſibi acui ſentiunt. Multa narrant de hujus pulveris aut herbæ virtute: nam ſi inſomniis laboras, ſomnum conciliare; ſi ſomni gravedine premeris, ſomnum expellere; ſi eſuris, famem ſedare; ſi indigeſtos cibos in ſtomacho cauſaris, famem excitare; & laſſas vires reficere, triſtitiámque necnon varios morbos expellere, dicitur. Huic qui ſe aſſuefaciunt non facilè ab vitioſo uſu extricantur, affirmantes ſi deficiant vires, etiam ſibi deficere, & vitam diu protelare non poſſe: & adeò grave ſervitium hæc levis eſca parit, ut cùm eâ carere non poſſint, tantùm non ſe venditis emant. Prudentes viri, quamvis moderatus uſus vires reficiat, & alias utilitates adferat, eâ ſibi ferè perpetuò interdicunt: quæ ſi intemperanter ſumitur, ebrietatem, macilentiam, & morbos non ſecus ac immoderatum vinum gignit. Vitium tamen hoc non tantùm Paraquariam, ſed Tucumaniam, Chilenſe regnum, & Peruviam, Europæ ipſi jam imminens, ita pervaſit, ut inter Americæ res pretioſas Paraquarienſis herba computetur. Igitur Hiſpanis initio in Paraquariâ cuique ſua goſſipina veſtis & vinum ex melle fictitium ſatis placebat; ſed poſtmodum creſcente hujus herbæ pretio per commercia, habendi libido & luxus etiam crevere, ad quem fovendum Barbari in conficiendo hoc pulvere magis quàm antea vexari cœpere. Vexationem excepit iterata Indorum diminutio, & inde nata iterum Hiſpanorum paupertas: ut ſcias quibus artibus acquiruntur opes, iiſdem etiam ſæpè deperdi. Hæc de Paraquariæ & fluminis Argentei coloniarum initiis pro inſtituto ſatis.

Herba Paraquarienſis.

CAPUT XVII.

De Chileni Regni urbibus & earum fundatoribus.

CHILENUM verò regnum continuato littore Peruviæ conterminum, inter mare Pacificum montésque perpetuo ei paralellos, à vigeſimo-octavo uſque ad quadrageſimum quartum circiter altitudinis Auſtralis gradum, exiguâ triginta leucarum, & ſubinde minori latitudine interjacet. In hoc regnum primus, quod ſciam, Didacus Almagrus cum quadringentis Hiſpanis, & Ingæ Regis obtruncati filio ingentem Indorum turbam ſecum trahente, majori ſpe quàm ſucceſſu, anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo-ſexto penetravit. Sed vix exploratâ Coquimbenſi valle, in Peruviam, ad quam ex parte regendam Caroli Quinti Cæſaris litteris accerſebatur, re infectâ rediit. Non diu poſt Petrus Valdivia cum aliquot Hiſpanorum cohortibus vi irrumpens, totum quantum eſt Chilenum regnum in poteſtatem Regum Catholicorum receptum coloniis occupavit. Regni metropolim Divi Jacobi nomine inſignitam, viginti quinque à mari leucis, trigeſimo-quarto latitudinis Auſtralis gradu, ad normam Europæarum civitatum ſolidis ædificiis poſtea ornatam conſtruxit. Urbem Imperialem ibi poſuit, ubi polus antarcticus triginta fermè & octo gradibus ſupra horizontem elevatur. De quâ urbe narrat Lipſius ab hac cauſa Imperialem nominatam, quoniam in pleriſque domibus & portis repererint Hiſpani aquilas bicipites formatas, ut hodiè videmus in Romani Imperii ſignis. Unde conficit externis populis hunc novum orbem præteritis temporibus forſan fuiſſe notum. Sed mea opinione levis conjectura eſt: nam cùm Imperiale oppidum fundatum eſt, ab aliquot jam retro annis Caroli Quinti Imperiales Aquilæ per Americam circumferebantur, quas Chileni, cum Peruviæ populis commercium exercentes, noſcere potuerunt: gradu verò quadrageſimo Valdiviam ſibi

Urbs Sancti Jacobi.

Urbs Imperialis.

Urbs Valdivia.

Urbs Coquimbo sive Serena.

cognominem urbem in solo auri probatissimi feracissimo non procul à mari, & Villaricam in mediterraneis ædificavit. Coquimbo sive Serena in Coquimbensi valle, & Angol inter Imperialem & Conceptionis novam etiam urbem, ejusdem auspiciis erectæ sunt. Sed Chileno regno constructis coloniis sic occupato, Araucanæ & Purenæ vallis incolæ nimiâ auri fossione exacerbati, Caupolicano duce, conjurantes, Petrum Valdiviam & Hispanos quamplurimos miserum in modum trucidavere: memorantque Hispani scriptores Chileni Barbari facinus atrox, aurum igne liquefactum in os Valdiviæ per vim & vindictam infundentis, hortantisque ut se tandem auro satiaret, qui nihil nisi aurum sitiret. Franciscus Villagra Valdiviæ successor, popularium vindex, multa bella feliciter confecit, donec ejus etiam copiæ à Barbaris opprimerentur. Villagræ infortunium sequuta aliquot novarum coloniarum depopulatio, inassueta servitia Barbaris subire renuentibus. Post Villagram Garçia Hurtadus Mendoça, Marchionis Canietæ Peruviæ Proregis filius, cum Prætoriâ potestate multas Hispanorum cohortes, & tormenta bellica in Chilense regnum invehens, Barbaros tanto terrore affecit, ut plerosque in amicitiam receperit. Araucanos & Tucapelanos imperium detrectantes, occiso Caupolicano Valdiviæ mactatore, justo prælio devicit. Valdiviam & Imperialem urbes à rebellibus destructas restituit. Osornum oppidum, quadragesimo & uno circiter gradu abs se ædificatum, commilitonum præcipuis, quos secum è Peruviâ advexerat, partitis agris incolendum attribuit. In Cuioënsi provinciâ, Chileni regni transmontana appendice, Mendoçam urbem, duorum oppidorum postea caput, per legatum de suo nomine posuit. Tandem regni præfecturâ Rodericio Quirogæ Sancti Jacobi Equiti relictâ, Peruviam, quam interjecto tempore Prorex gubernavit, ingenti famâ repetiit. Rodericius Quiroga regnum, variante fortunâ, inter continuos pœne tumultus administratum, Ildefonso Sotomajori anno præteriti sæculi septuagesimonono tradidit. Is, Sancti Ildephonsi castro in Araucanâ valle condito, Araucanos pro libitu rebellantes aliquousque repressit, adeò ut Martinus Loiola ejus successor utcumque pacatum regnum duodecim Hispanorum urbibus conspicuum regendum per manus acceperit. Quæ verò Hispani per tot annos, cum militari gente belligerando, facinora gesserint, quàm fortiter quique se habuerint, quot prælia feliciter commiserint, non est mearum partium sigillatim enarrare: id præstabunt Chileni belli scriptores: mihi satis sit ea attigisse, quæ ad rerum dicendarum seriem intelligentiamque facere existimavi.

Chileni atrox facinus.

Urbs Osornum.

Urbs Mendoça.

Sancti Ildephonsi castrum.

CAPUT XVIII.

Chileni Regni descriptio.

PORRO, ut hoc addam, nihil Chilensi regione totâ, sive ad amœnitatem deliciosius, sive ad blandæ vitæ usum fingi potest accommodatius. Omni fructuum genere abundat, ostentatque jam in amœnis collibus, fluminum ripis, vallium pratis, fontium marginibus pleraque, quæ America & Europa sparsim parturit. Lactis & lanarum tanta copia, quantam ovibus & boum armentis herbosa pabula ubique præbent. Mellis, tritici, & generosi vini, quantum sibi sufficit, ferax est. Fragorum, & silvestrium pomorum sponte nascentium, rara suavitas: aquarum potabilium per auri venas traductarum tenuitas salubritasque apud frugales Hispanos magnum pretium habet: quamquam non negarim ipsas auri venas Hispanorum plerisque aquis esse pretiosiores. Toto anno tonitrua nulla audiuntur: fulgetra, fulmina, ventorum immoderati impetus, & hujusmodi cœlorum terrores absunt. Terra omnis nullum venenosum animal, aut feras nocivas parit. Repentini tantùm tertiæ tremores, inter magnarum intervalla felicitatum, animos hominum quandoque concutiunt: nec alia res in officio magis continet colonos amœnitate camporum & rerum copiâ plerumque ad luxuriam magis, quam ad pietatem, proclives. In totâ Americâ nullum ferè aurum magis probatur, quàm Chilenum; in quo eruendo si ritè & moderatè primis illis temporibus se gessissent Hispani, & cupiditatem ad Regum Catholicorum leges accommodassent, diu felices esse poterant. Sed Chileno regno, constructis ubique coloniis occupato, privati homines, reclamantibus per diplomata Regibus Catholicis, graves indigenis esse cœpere; unde concatenata bella, & ex bellis orta adeò notabilis depopulatio est, ut felicissimum regnum nihil jam pristini splendoris præter nomen ostentet.

Amœnitas.

Fertilitas.

Divitiæ.

CAPUT XIX. De Tucumaniæ rebus.

TUCUMANIA inter Paraquariam & Chilenum regnum media, ab Oriente partim ipsi Paraquario, partim Argenteo flumini adjacentes terras respicit, ab Occidente Peruviæ montibus terminatur. Versus Austrum planitie camporum ad fretum Magellanicum exporrectâ, quà Septemtrioni obvertitur, ferocissimis nationibus intercipitur. Intra temperatam zonam tota est, nisi quà extrema sui parte in Torridam aliquousque excurrit: & quod mireris, ea pars frigoribus immodicis, obnoxia, utpotè montibus ardua, varias veterum de zonâ torridâ conjecturas luculenter explodit, Cæterùm Tucumania trecentis leucis varia latitudine in conum fermè desinente longa, quadrifariam universim habitatur. Australiores in campis & abruptis montibus nullo fixo loco vivunt, victum venatione quærunt: storeas portatiles pro tentoriis aut domibus habent. Boreales in paludibus piscatione præsertim se sustentant. utrisque eadem ferocitas: Australibus proceritas, Borealibus stupiditas major. Inventa ossa Gigantum quadruplo staturam hominis superantia: quamquam jam vix reperias qui octo pedes excedant, alii tenebris nati, ipso aëre sibi interdicentes, integrâ fere vitâ, factis sub terrâ spelunCis sese sepeliunt. Ultimi denique in exiguis pagis per valles & montium asperitates ob Peruviæ vicinitatem, & commercium, aliquanto cultiùs ac lautiùs degunt. Eadem fermè omnibus innata segnities, eadem inertia: æris & argenti, quo non carent, exiguus usus. Aurum multum illis deesse mavelim asserere, quàm Europæis scrutandi diligentiam. Tucumanes ovibus ad portanda onera utuntur, quarum forma cum Camelorum pullis comparari potest: magnum robur earum est: lanarum verò longè major, quàm nostratibus, tenuitas: ex his omnis generis vestes, sericas maximè referentes, texuntur. Sunt item leones, quorum est cum Africanis consimilis figura, magnitudo tamen & magnanimitas longè inferior. Molossi molem non excedunt, nec rabiem, viresque vix exæquant: jubas non alunt, solo fermè rugitu terribiles. At tygrium tanta est ferocitas quanta nullibi terrarum. Principes in Tucumaniâ fluvii duo sunt; unus à sapore Dulcis, alter ab salsedine Salsus nuncupatur. Uterque quamvis innumeris rivis augeatur, torrenti quàm fluvio similior, ne lintrium quidem, nisi per intervalla, capax est. Secundùm hos Carcaranial celebratur: alii denique obscurâ tenuique origine nati, ubi aliquantulum terræ spatium percurrerint, suæ velut inopiæ verecundiâ, aut ab hiatibus absorberi, aut à lacubus antequam nomen nanciscantur, ebibi se sinunt. Horum aliqui lignum & ossa in lapides vertunt, & tumores sub mento hominum & aliorum animalium pendentes, magnarum lagenarum ad instar, gignunt, quos aliorum fluviorum aquæ dissolvunt. Fluminum paucitatem abundè compensant è montibus & silvis fontium scaturigines, & in campis lacus, unde factum, ut olim magna sui parte Tucumania frequentaretur. Satis constat, à primis Hispaniæ colonis aliquot centena capitum millia in non magnis regionibus censita fuisse. Quà Peruviæ contermini erant, Ingæ Regi parebant. Cæteri in factiunculas divisi, Casiquiis adhærebant, non tam moribus, quàm diversitate linguarum notabiles. Rarò duarum triúmve factionum populi ad propulsandos hostes conjurabant: nec aliud Hispanis olim fuit utilius ad debellandos hos populos, quàm quod in commune vix consulerent.

Tucumaniæ situs.

Indigenæ.

Animalia.

Flumina.

CAPUT XX. De primis Tucumaniæ repertoribus & urbium fundatoribus.

PRIMUS, quod sciam, Tucumaniam detexit, 'nescio' quis Cæsar, Sebastiani Gavoti miles, qui anno sesquimillesimo trigesimo cum tribus sociis ex fluvio Argenteo in Peruviam iter exploraturus, inauditâ prorsus audaciâ felicitatéque, per terras nondum cognitas, per immensas rupes paludésque progressus, Tucumaniam totam, tum Chilensis regni fines, denique Peruviæ maximam partem obiens, tandem ad Cusquensem urbem eo tempore pervênit, quo Franciscus Pizarrus Atavalipam Ingam, Cacamarcæ paludibus eductum vinctumque, destinabat ad mortem: confectis hoc in itinere bis mille leucis. Sed quia de terris ab eo milite repertis, multa fabulosa traduntur, quæ post sæculum integrum adhuc fascinant multorum animos, arbitrantium in Australi Americâ terram ab hoc Cæsare Cæsarum dictam, adhuc esse irrepertam, auro argentoque scatentem, & hominum multitu-

Fabulosa Cæsarum regio.

dine

dine politiáque maximè nobilem, plura dicere de eo ſuperſedeo: nam incertis abviisque diverticulis pedem figere non lubet, dum non deeſt vera indubitatáque via, quam teram. Quinquennio pòſt, dum Petrus Mendoça Boni-aëris caſtrum ad fluminis Argentei ripas conſtruit, duo milites memorabili audaciâ per ipſam Tucumaniam in Peruviam evadentes, grandis imperii ſpe animos popularium ſuorum incenderunt. Quòcirca anno milleſimo quingenteſimo quadrageſimo, victo ad Chupas Didaco Almagro juniore, cùm Vaca de Caſtro Prorex, pacatâ jam Peruviâ, belli ductoribus, prout ſe fortiter fideliterque bello probaverant, novas provincias in præmium attribueret, Tucumaniam ſortitus Joannes Rocas, ſuperatis Peruviæ montibus, cum ducentis Hiſpanis in aditu fermè provinciæ commiſſo prælio, venenatâ ſagittâ à Barbaris interfectus eſt. Eo ſublato reliqui commilitones, Franciſco Mendoça in ducem aſſumpto, ad flumen Argenteum per ipſam Tucumaniam penetrantes, eò appulerunt, ubi Gavotus in Carcaranialis oſtio caſtrum conſtruxerat. Inde cùm Franciſcus Mendoça adverſo flumine, Aſſumptionis urbis fundatoribus ſe adjunctum ire vellet, à commilitonibus, tumultuosè id renuentibus, pugionibus transfoſſus interiit, parricidis eò unde venerant delapſis. Anno verò præteriti ſæculi quadrageſimo-nono, poſt debellatum Pizarrum, Petri Gaſcæ Proregis authoritate, Joannes Nunius Pradus, adhortatoribus, & ſociis ſeptem Franciſci Mendoçæ aut interfectoribus aut commilitonibus, conductâ in ſpem magnam nobili Hiſpanorum centuriâ, Tucumaniæ interiora pervadens, ad Eſcavam flumen Sancti Michaëlis urbem à Caſtro dictam conſtruxit, quæ ad Calchaquinam vallem primùm, & deinde aliò tranſlata, paulò poſt deſtructa eſt. Idem Cruces variis in locis erectas aſylum omnibus eſſe voluit: unde factum, ut Ethnici ipſi Cruces in ſuis pagis erigentes, inciperent æſtimare, quas deinde adoraturi erant. Indos per Gaſparem Caravacalium, & Alfonſum Truënum religioſos Mercenarios, ad fidem Chriſtianam & Regis Catholici obſequium ſollicitavit. Denique, cum Franciſco Vilagrâ è Peruviâ per Tucumaniam ad Chilenſe regnum militum ſupplementum ducente, de juriſdictione contendens, facto prælio in poteſtatem ejus devenit: à quo libertatem dignitatemque eâ lege recepit, ut Tucumania Chilenſis regni Prætori, acceptis ab eo impoſterum præfectis, ſubderetur. Anno igitur milleſimo quingenteſimo quinquageſimo-tertio Franciſcus Aguirre è Chilenſi regno cum ducentis Hiſpanis à Petro Valdiviâ Prætore miſſus, deſtructo Sancti Michaëlis oppido, urbem Sancti Jacobi, Tucumaniæ deinde metropolim, & Epiſcopi ſedem, ad fluminis Dulcis ripas vigeſimo-octavo latitudinis Auſtralis gradu erexit. Franciſco Aguirre Rodericius Palos nullâ re memorabili geſtâ ſucceſſit. Anno verò ſeſquimilleſimo quinquageſimo octavo Garcia Hurtadus Mendoça Marchionis Caniëtæ Peruviæ Proregis filius, Chilenſis regni Prætor, Joannem Gomeſium Zuritam Tucumaniæ præpoſuit, qui Londino urbe conſtructâ, Calchaquinos, & adjacentes Barbaros Hiſpanis infeſtos repreſſit. Sancti Michaëlis urbem reſtituit: Diaguitas ferocientes, nec non Indos Rubro flumini obverſos in poteſtatem recepit, Famatinæ & Sanagaſtanæ magnaque ex parte Catamarcanæ vallium incolas ſubjugavit. Per Julianum Sedenium conſtructâ Cordubenſi arce Calchaquinos utcumque domuit, percurſis fluminis Salſi & aliorum fluviorum littoribus, ſparſo Hiſpani nominis terrore, octoginta Indorum millia, in unâ Sancti Jacobi ditione in cenſum relata, Regi Catholico vectigalia fecit. Denique rem contra Barbaros ita feliciter geſſit, ut Peruviæ Prorex in præmium Tucumaniam ab Chilenſis regni imperio exemptam, priſtiniique juris factam, ei ſubjecerit. Sed ſub id tempus, hoc eſt anno præteriti ſæculi ſexageſimo-primo, Gregorius Caſtanieda cum militum manu ab Prætore Chilenſi ad regendam Tucumaniam miſſus, ipſum Zuritam debellatum in Peruviam amandavit: quo factum, ut deſtructis Caniëtenſi urbe, & Cordubenſi arce, pænè omnes Indi rebellarent: quâ re cognitâ, Prorex Peruviæ Franciſcum Aguirre magnâ cum poteſtate anno ejuſdem ſæculi ſexageſimo-tertio in Tucumaniam miſit, cujus fortitudine & auſpiciis, pleriſque Indorum in poteſtatem receptis, & conditâ Eſtecenſi urbe, res utcumque reſtituta eſt, donec ipſe variis ſe implicans negotiis in Peruviam etiam revocaretur. Sub variis deinde ſibi invicem

Duorum militum audacia.

Joannes Rocas mactatur.

Et Franciſcus Mendoça.

Sancti Michaëlis urbis origo.

De primis Religionis introductoribus.

Tucumania Chileno Regno ſubcenſetur.

Urbs Londinium.

Tucumania ab Chileni regni regimine eximitur.

ſubſequentibus Præfectis, accedentibus novis è Peruviâ ſupplementis, per totam provinciam multæ Hiſpanorum coloniæ aut reſtitutæ, aut de novo conditæ ſunt. Ex quibus, cæteris bello aut locorum injuriâ deletis, adhuc ſuperſunt, præter Sancti Jacobi metropolim. Corduba, Sancti Michaëlis civitas, Salta, Cucuiſenſis urbs, Rioca, Eſtecum, Londinum, & paucula militum præſidiola, quibus ſubſunt in ſuas regiones diviſi multarum nationum populi, Hiſpanorum auſpiciis & fortitudine, ad Catholici Regis obſequium non ſine ſanguine, ut alii narrabunt, magna ex parte tranſlati,

Tucumaniæ urbes.

CAPUT XXI.

De veteri prædictarum regionum ſtatu

PORRO totam eam provinciarum à me delineatarum molem, qui mortales, quo corporum habitu, quâ religione, quibus moribus & linguis incolant, quæ terræ cælique, & animalium, nec non novarum ſecretarumque rerum conditio ſit, commodiùs dixero, cùm de ſingulis locis, vel de illata ad varios populos per Societatem JESU Fidei face, ſuis temporibus tradam, Num verò ea pars Americæ Auſtralis antiquis ſæculis nota fuerit, non admodum utilis mihi indagatio eſt. Cicero in ſomnio, globum mundi in duas partes habitabiles dividens, alteram ſub axe ad ſeptem ſtellas, alteram Auſtralem, quam ἀντάξονα ex Græcis ab oppoſito axe appellat, inſtituit. Pomponius Mela veteri mundo adverſam terram ἀντίχθονα, & ejus habitatores Antictbones nominat. Præterea nota ſunt Aviti declamatoris apud Senecam verba, aſſerentis fertiles in Oceano terras, ultráque Oceanum rurſum alia littora, & alium naſci orbem. Clemens Beati Petri diſcipulus meminit Oceani, & mundorum, qui trans ipſum ſunt; ex quibus confici volunt, partem hanc orbis auditione acceptam, & inſpectione olim fuiſſe uſurpatam. At unde novi orbis populi ducant originem, curioſiùs multi inquirunt, quàm certiùs. Lipſius, Ariſtotelis conjecturas ſequutus, Afris navigabilem olim fuiſſe putat. Ferdinandus Oviedus ab Heſpero Hiſpaniarum Rege Heſperidas inſulas dictas, & ſub eo cum continenti Americâ ab Hiſpanis cultas fuiſſe autumat. Alii Americanos progeniem Judæorum, Regis Oteæ temporibus ab Salmanazaro captivorum; & in terras hactenus incultas octodecim menſium itinere tranſportatorum, affirmant. Multi ab Sinis Pacificum mare navigantibus, aut ab Septemtrionalibus (quod pronius eſt credere) propagatos, aut unde unde tempeſtate advectos æſtimant. Ego nulli durus arbiter ſedebo, & omnia quæ aſſerunt, fieri potuiſſe non inficias ibo: ſed quid revera factum ſit, ingenuè me neſcire fatebor. Tantorum virorum opiniones, ut non auſim infirmare, ſic nec affirmare: nam quæ ſine ratione aſſeruntur, falsò plerumque contermina ſunt, & æquè odioſum eſt ſine ratione negare, quàm fidei noxium temerè affirmare. Adi Lipſium, Acoſtam, Pinedam, Solorzanum, & alios viros planè eruditos, qui cum omnem antiquitatem evolverint, ſéque in omnem partem torſerint, erudita, ſed non certa de antiquis Americæ rebus tibi proment. Scio diluvii memoriam apud hos populos remanſiſſe: ſed utrùm illa memoria ad totius mundi cataclyſmum, an ad particularem quarumdam regionum eluvionem, inſtar Ogygii diluvii, quo Achaia; aut Deucalionis, quo Theſſalia inundavit, referenda ſit, in medio relinquo. Itaque Platonis Athlantidem, Diluvii rationes, Salomonicam Ophir, tranſmigrationem animalium, & id genus ſexcenta, aliis tractanda prætetmitto: nam ego lubens à conjecturis, & fabuloſis abſtinebo, cùm non deſunt vera, quæ aſſeram.

Unde ſumût originem.

De diluvio.

CAPUT XXII.

Catholicorum Regũ felicitas & Religionis cura commendatur.

QUAMQUAM non illibenter præfabor, videri mihi Peruviam, & Auſtrales has provincias, velut alteram Ophir Carolo Quinto Cæſari, ceu Davidi, bella Domini cum Hiſpanis bellaturo, & Philippo Secundo Regi Catholico Eſcuriale ſancti Laurentii templum Salomonicè conſtructuro, adeoque Philippis Tertio, & Quarto jam regnanti, Eccleſiam Catholicam, novi orbis opibus ornaturis defenſurisque, conceſſas fuiſſe divinitus: optandumque, ut tantorum Regum poſteri longâ & non interruptâ ſerie auro & argento Americano potiantur, quo avorum ſuorum veſtigiis inſiſtentes, non minus Catholicum imperium, quàm Hiſpani nominis gloriam amplificent. Sed ut rem meam agam, Carolus Quintus Cæſar

Author bene apprecatur Regibus Catholicis.

eodem ferme anno, quo Paraquariæ metropolis condita est, aliquot Sacerdotes, & anno præteriti sæculi quinquagesimo tertio primum Paraquariæ Episcopum, cum amplissimis & Cæsareis donis ad sacrorum procurationem submisit. In Chilensi regno, in Tucumaniâ & portu Boni-aëris, Regum Catholicorum authoritate & sumptu, Episcopales sedes erectæ, Canonicorum collegia instituta, & seminaria constructa sunt; præterea in amplissimis his regionibus, eorumdem munificentiâ, Sacerdotes aliti, Religiosorum domus fundatæ, & frequentibus litteris Proreges, provinciarum Prætores, urbium Præfecti, Senatus amplissimi, in mandatis ab Regibus habuere, ut, Indorum vexatione cohibitâ, præcipuam curam in novæ gentis æternam salutem intenderent. Quâ in re, quid Jesu Societas, tantorum Regum auspiciis, per Tucumaniam, Paraquariam & Chilense regnum, facem Evangelicam circumferendo, juverit, pro instituto dicere aggredior.

Reges Catholici Episcopales sedes erigunt.

Domos sacras construunt.

Indis favent.

CAPUT XXIII. Societas in Tucumaniam accersitur.

VERUM in his rerum primordiis misera planè novarum provinciarum facies erat: nam præter pauculos Sacerdotes, Indicarum linguarum pœnè ignaros, Episcopi nullos habebant fermè idoneos adjutores. Pleraque Hispanorum oppida, sacramentorum usu destituta, in summâ libertate vitiis scatebant. Quamvis enim Hispana natio frugalis sit, & naturam temperantiæ artibus coërcere noverit: tamen rerum abundantia, & servitiorum necnon indigenarum fœminarum multitudo licentiaque, ita corruperat mores, ut sortem suam Hispani miserabiliter lamentarentur, dolerentque, ob Sacerdotum & Concionatorum inopiam, ab multis retrò annis inexpiatos, & sine Divini Verbi pabulo impastos vivere & mori: Indorum verò innumerorum salutem, ob easdem causas, domi forisque in desperato esse. Quocirca, etsi Episcopi pro insigni virtute cuperent nostræ Religionis proferre fines, & vitia profligare: tamen in tantâ immensitate terrarum, & Barbararum nationum infinito propè numero, profligatis præsertim Hispanorum moribus, sufficere haudquaquam poterant. Donec illustrissimo Domino Tucumanensi Episcopo cœlitùs injecta mens est, ut vellet Societatem Jesu, quam noverat ubique terrarum rei Christianæ utilem esse, in subsidium vocare. Is fuit frater Franciscus Victoria, vir vitæ integræ, qui cùm olim adolescens apud institorem in Peruviâ servulum ageret, ab non nemine visus est infulam gestare, non inani præsagio; quippe fluxarum rerum lucris valere jussis, litteris excultus, in sancti Dominici familiâ ita se omnibus probavit, ut Infulam Tucumanensem, procurante Philippo Secundo, & Pio Quinto Pontifice concedente, omnium primus anno præteriti sæculi septuagesimo-secundo iniverit: & ita Episcopatum administravit, ut ab consilio Limensi amplissimam laudem sit promeritus. Tantus igitur vir, ad Patrem Josephum Anchietam, miraculorum famâ inclytum, Brasiliæ provinciæ pro Societate præpositum, & ad Patrem Joannem Atiensam Peruviæ Provincialem, litteras dat, per viscera Christi utrumque obtestans, ut pro eo, quo majoris Dei gloriæ desiderio flagrabant, è sua Societate selectos aliquot Sacerdotes ad se juvandum mitterent, nullibi terrarum posse ex Societatis instituto utiliùs glorioſiusque operam suam collocare.

Ratio vocandæ Societatis.

Primus Tucumaniæ Episcopus laudatur.

Societatem accersit.

CAPUT XXIV. Primus Societatis in Tucumaniam adventus & labores.

1586. *Franciscus Angulus Missionis Præpositus.*

PLACUIT utrique Provinciali optimi Præsulis postulatio, primique è Peruviâ, Joannis Atiensæ Provincialis authoritate, Franciscus Angulus & Alfonsus Barsena Sacerdotes, necnon Joannes Villegas laicus, anno millesimo quingentesimo octogesimo-sexto in subsidium submissi sunt. Reliquis præerat Franciscus Angulus, Inquisitionis Fidei per Tucumaniam Commissarius, vir, ut res postulabat, religionis dotibus abundè cumulatus: quamquam longè notior erat Alfonsi Barsenæ virtus, diu multumque in America tanta cum claritudine nominis versati, ut Alegambe & Sachinus eum à Peruanis populis Peruviæ Apostolum nominatum fuisse asserant. Hi è Potosæo oppido egressi, superatis ægrè montibus, Peruviam à Tucumaniâ discriminantibus, ubi Saltam ante quadriennium conditam urbem tenuere, dici vix potest, quantis Hispanorum lætitiis excepti sint. Hactenus enim Saltenses cives nullum Sacerdotem habuerant, angebanturque, ut solet, ab multis

Alfonsi Barsenæ laus.

Saltam excolunt. Socii.

retrò annis inexpiatarum conſcientiarum tormentis, quas, repetitis ab infantia ſceleribus, apud noſtros Sacerdotes per intervalla Indorum ſaluti intentos, incredibili animarum ſequutâ pace, depoſuere. Saltâ diſtat quinquaginta leucis Eſtecum Civitas, in qua civitate cives omnes Sacerdote etiam carentes Sacramentis curavere. Quichoam linguam uterque expeditè uſurpabant: Tonocotanæ difficultates in Peruano itinere Barſena devoraverat, quarum linguarum beneficio Eſtecenſes Indi, Myſteriorum noſtrorum rudes, pro temporis anguſtiis excoli cœpêre. Atque ut laboris fructus perpetuus eſſet, ex ſingulis Hiſpanorum domibus bini Neophyti ſelecti, & ſpeciali curâ eruditi ſunt, qui deficientibus Sacerdotibus initiales Chriſtianæ legis preces & præcepta domeſticos edocerent. Perſonabant compita & ædes Neophytorum, choris piè & hilariter ea, quæ ab Doctoribus ſuis didicerant, repetentium, tantâ Hiſpanorum approbatione, ut longè latéque fama volitaret: ſatis conſtat, improbo duorum hominum labore ignorantiam utcumque profligatam, & confeſſionum uſum, hactenus Indis incognitum, ab omnibus uſurpari cœptum fuiſſe. Menſe integro in ea urbe exacto, litteras ab Epiſcopo Tucumanenſi, viæ ſubſidia ſexaginta leucis utrique obviam tranſmittente, recipiunt, quibus ad ſancti Jacobi provinciæ metropolim ſummis votis accerſebantur.

Et Eſtecum.

Excolendi modus.

CAPUT XXV. Franciſcus Angulus & Alfonſus Barſena in Tucumaniæ metropoli Apoſtolicè elaborant.

Franciſcus Victoria Epiſcopus ſocios amanter recipit.

Status Tucumaniæ.

Numeroſitas Indorum.

ADventantibus Sociis, Joannes Ramires Velaſcus Tucumaniæ Prætor, cum Magiſtratu & frequenti nobilitate obviam longè progreſſus, inter varia lætitiæ oſtentamenta, eos in urbem, quam cives floribus & arcubus triumphalibus veſtierant, invexit: invectos Epiſcopus, ſupplicatione celebri inſtitutâ, inexplicabili gaudio in templum primùm, deinde luculentâ oratione laudatos in ædes ſuas ſecum diverſaturos induxit. Cæterùm Deus commodiſſimâ tempeſtivitate Societatem in Tucumaniam pervexit: nam, præter Epiſcopum, in tota provincia quinque ſolummodo Sacerdotes, & pauculi Religioſi pro inſtituto ſuo egregiè planè laborantes, verſabantur: ſed ex tantillo numero rarus erat, qui linguam Indicam tertiare poſſet: adeò ut Epiſcopus ſub onere ſe fatiſcere non diffiteretur. Urbs Sancti Jacobi quingentis Hiſpanorum familiis conſtabat, in cujus unius urbis ditione octoginta millia ſagittariorum varias linguas uſurpantium, præter imbellem multitudinem, in album fundatores retulerant: quibus magna ex parte temporum injuriis communi Indiarum malo morte ſublatis, adhuc ſupererat ingens numerus, nullos animarum ſuarum curatores idoneos facilè habiturus, ſi Societatem Epiſcopus in ſuum auxilium non vocâſſet. Læti igitur Patres in ampliſſimâ animarum meſſe ſe eſſe conſtitutos, pares tantæ ſegeti vires exeruere. Et quia non ignari erant parum admodum ſe profecturos, nî Hiſpani prælucerent morum exemplo, nihil in publicis privatisque ſermonibus inexpertum omisêre, quod ad eorum mores corrigendos pertineret. Pendebant Hiſpani, pro ingenitâ gentis pietate, ab ore novorum Doctorum, conciones, catecheſes, colloquia, lectiones, & ordinarias Societatis operas diu noctuque magno fervore uſurpantium. Quotidiè inſignia reportabantur de Dæmone ſpolia; ſive laſcivus fœminarum luxus, ſive Hiſpanorum nimius in Indos dominatus, ſive juventutis ſolita vitia caſtigarentur. Exhomologeſi purgata civitas eſt univerſa. Chriſti Corpore paſti pœnè omnes; pueri doctrinâ Chriſtianâ informati in parentum ſuorum magiſtros evadebant: repullulabat ubique obruta vitiis Hiſpanorum pietas, adeò ut Epiſcopus ob vocatam Societatem omnibus lætitiis inceſſeret. Inter tantorum laborum furtiva intervalla, Alfonſus Barſena, præter Tonocotanam linguam, Kakanam etiam finitimis populis maximè uſitatam didicerat. Franciſcus Angulus linguâ Indorum generali utebatur. His linguarum armis ambo in Dæmonem invecti, nullis laboribus parcebant, quò Ethnici, iniquo domino abjurato, ad Chriſti partes ſeriò animum adjicerent: ſelecti etiam hic Neophyti, qui populares ſuos domi docerent. Feſtis diebus, prælata Cruce, ſocii ingentem Indorum turbam Catecheſim ad modulos canentium per urbem ducebant, eo fine, ut ab laſciviis & ebrietate, his præſertim temporibus uſitatis, gentem abſtinerent, & doctrina ſuaviùs per modulationem in animos influeret: Epiſcopo interim ægrè ſe domi continente, & frequenter

Socii Hiſpanis proſunt.

Barbaros erudiunt.

Et Baptizat.

ſociis Cantantium choros ducentibus adjungente, ſecumque civium turbas ad gratulandum trahente: quibus artibus, in comperto eſt gentem novam ita affectam, ut innumerabilis multitudo partim Chriſtianis inſtituta præceptis, partim etiam ad Chriſti religionem traducta fuerit. Quot tum Barbarorum millia baptizata ſint, non ſatis liquet: nam primi illi provinciæ noſtræ heroës non æquè ſua ſcribere ac multa pro Chriſto facere amabant; nec mihi ſincerè res ſcribenti lubitum eſt incerta pro certis ex vaga fama poſteritati tranſmittere. Certum eſt, præter ingentem baptizatorum variis linguis utentium numerum, Neophytos omnes aliàs baptizatos, confeſſione Sacramentali nuſquam antea uſurpatâ, purgatos, & propè innumeros ad legitimam uxorem ducendam, cùm antea plerique Neophyti lege veteri viverent, fuiſſe inductos. adeò ut Barſena, parciſſimus rerum ſuarum æſtimator, miraretur quî tantis laboribus non ſuccumberet.

CAPUT XXVI.

Alfonſus Barſena Eſtecenſes ad Fidem adducit.

Multos baptizat.

SECUNDÙM id, Epiſcopus Tucumanenſis, Franciſco Angulo, Inquiſitionis Fidei commiſſionibus occupato, apud ſe retento, Alfonſum Barſenam cum Joanne Villega laico ad Eſtecenſem urbem remittit. Cauſa mittendi fuit, ut Indigenas Ethnicos in quinquaginta pagis urbi ſubcenſitis ad Fidem Chriſto dandam ſollicitaret, & ſacerdotem externum ſuo nomine Hiſpanis præficeret. Ex itinere mortales quamplurimos obviis in pagis ſalutaribus aquis lavit. Eſteci, ad expiandos cives, paucos dies commoratus, Ethnicorum vicos, ad quos mittebatur, per abrupta montium, & paludum arundineta, longè abs ſe invicem diſparatos, adiit. Paulò antequam illuc appelleret Barſena, notabili animarum damno, Religioſus quidam Apoſtata, neſcio unde advectus, quamplurimos Ethnicos nullis præceptis ante imbutos ſacrilegè, nullo Sacramenti ſequuto effectu, baptizaverat; qui interrogati de rebus ad Chriſti religionem legémque pertinentibus, id modò reſpondebant, ſe lotos quidem eſſe, ſed, quòd Hiſpanæ linguæ rudes eſſent, quid cum hac lotione percepiſſent, cognoſcere ſe nequiviſſe. Hos Barſena ritè eruditos melioribus aquis iterum immerſit. Porrò in convertendis ad Chriſtum Eſtecenſibus Indis ita ſingulos dies partitus fuerat, ut duabus horis antelucanis ſomnum excutiens, in proxima nemora aut campos longè ab turba ſe reciperet, Deum oraturus, ut vellet cæleſte lumen gentibus impertiri: inde faciebat, ſacrificio peracto, verba ad concionem: reliquum matutini temporis ſpatium catecheſi tradendæ cum ſocio terebat: veſpertinis horis, ritè baptizandis Indis, & matrimonio jungendis, expiandíſve Neophytis, vacabat; nullâ ferme habitâ corporis ratione. Cæterùm quid per abrupta montium, per abdita ſylvarum, vel per paludum arundineta, Indos hinc inde vagos indagando, barbaro cibo contentus, omnibus modis cavens ne aliquis Ethnicus ſibi elaberetur, paſſus uterque fuerit, ſperamus pro dignitate ſcripta eſſe in libro vitæ. Novem ſolidos menſes tenuit hic labor, ingenti planè fructu: nam ſex millia Barbarorum ſupra ſexcentos ſuâ manu Barſena baptizavit, multis parium millibus matrimonium ineuntibus legitimè adfuit: aliarum expiationum iniri numerus non potuit. Quibus rebus perfectis, ambo eò unde venerant, Epiſcopi vocatu, magnâ omnium ordinum pro re feliciter geſta aggratulatione, rediere.

Apoſtata damnoſi baptiſmi.

Alfonſus Barſena tempus ritè partitur.

Sex mille Barbaros & ſexcentos baptizat.

CAPUT XXVII.

Franciſcus Angulus & Alfonſus Barſena Cordubenſem tractū Apoſtolicè percurrunt.

REDUCES, cum Franciſco Angulo, ejuſdem Epiſcopi miſſu, ad Cordubenſem tractum eâdem ratione procurandum, nullâ ferme datâ reſpirandi morâ, properavêre. Centum leucis abeſt Corduba, ab ſexdecim annis ædificata, ab provinciæ metropoli, unde ſimul diſceſſerant: quo itinere per immenſa nemora tygribus paſſim habitata confecto, incredibili Hiſpanorum lætitiâ recepti ſunt. Sed ubi perſonuit Barſenæ tuba Apoſtolica, nullus fuit, qui non conſcientias ſuas apud advenas ſacerdores deponere vellet. Ex Indis, Hiſpanorum ſervitiis in urbe addictis, ob varietatem linguarum eruditi difficilibus, quingenti, & eo numero plures, ſtatim baptiſmum recepêre: per tractum verò Cordubenſem excurſione facta, primo menſe trecentos Ethnicos ad Chriſti Fidem, & quadringentos Neophytos ad legitimum matrimonium, ſocii perduxere. Ulteriora meditantibus nuncius ad-

Quingentos baptizant.

Item trecentos.

fertur,

fertur, novorum ſociorum ſupplementum è Braſiliâ adventare, quocirca ad eos excipiendos, falce tantiſper in ampliſſimâ meſſe relictâ, Cordubam redeundum fuit.

CAPUT XXVIII. Socij è Braſiliâ miſſi à Piratis vexantur & appellunt.

ACCEPTIS Tucumaniæ Epiſcopi litteriis, Joſephus Anchieta Braſiliæ provincialis, anno milleſimo quingenteſimo octogeſimo-ſeptimo, ſocios quinque, Leonardum Arminium Italum reliquis præpoſitum, Joannem Salonium Valentiæ in Hiſpaniâ natum, Thomam Fildium Ibernum, Emmanuelem Ortegam & Graum Luſitanos, ſelectos planè viros, in ſubſidium miſit, qui aſpirantibus ventis vela facientes, ubi ad Argentei fluminis oſtium pervenêre, arbitrantes in tuto jam ſe eſſe, ex improviſo pyraticam Anglorum hæreticorum in ſe involantem perſpexêre, Capta navi, Hæretici ſuoptè ingenio in Societatem JESU infeſti, ſocios indignis probris onerant, & ne Fidei Catholicæ facem ad Barbaras nationes transferant in Inſulam deſertam, fætore notabilem, mactationi deſtinatos deponunt. Mutatâ deinde ſententiâ, rurſum in navim ex malo, ut aiebant, ſuſpendendos recipiunt: aliis interim eorum ciſtas inſolenter explorantibus. In quarum una conſecratæ ceræ Agnos magno numero cùm reperiſſent, mirum quantum in Pontificem Romanum talium rerum conſecratorem exarſerint, & quantis ludibriorum dehoneſtamentis ſociorum pietatem exagitârint. Hæreticorum uno, cæterorum impudentiſſimo, ſparſas per navis tabulatum ſacras ceras prophano pede proculcare auſo. Non tulit indignationem Emmanuel Ortega, magni vir animi, Joſephi Anchietæ Braſiliæ Provincialis dudum ſocius, auſuſque eſt, objurgatâ piratarum inſolentiâ, hæretici hominis ceram proculcantis pedem utrâque manu præhenſum ab ſacrilegio avertere, vociferans neutiquam permiſſurum, vidente ſe, ſacra violari. Sed dum hereticus contra connitendo prophanum pedum è manibus Ortegæ extricat, alliſo ad navis oram capite, perſtricta cute, ſanguinem ſibi elicuit: quo viſo turmatim hæretici in Ortegam involant, nihil repugnantem, impactis priùs verberibus, in mare deturbant: deturbatum, diuque cum fluctibus in madida veſte colluctantem, & jam navim natationis beneficio prehendentem, eo fine è mari extrahunt, ut duriori morte cum reliquis ſociis eum afficiant: & jam conſilia de genere necis inferendo agitabant, cùm res accidit memorabilis: nam in illius hominis pede auſi ſacram ceram proculcare repentè nata puſtula peſtilens eſt, quæ poſtquam proximas partes ſerpendo invaſit, tantis doloribus reliquum corpus affecit, ut abſciſſo fruſtra pede ante viginti quatuor horas ſacrilegam animam exhalaret: tanto hæreticorum ad manifeſtum Dei judicium ſtupore, ut de inferenda ſociis violenta morte abſtinuerint. Aliquot tamen diebus, verſus fretum Magellanicum ductos, duráque fame maceratos, tandem navi ſine velis, & ſine cætero navigandi inſtrumento, ad certum pœnè naufragium imponunt: ſed velis & remis non egent qui aurâ Sancti Spiritus afflati navigant: cujus aſpirante pro ventis Numine, non diu pòſt, portum Boni-aëris feliciter tenuere. Aliud etiam in eo concurſu accidit ſingulare. Secum traxerant ſocii Cranium unius Virginis ex Divæ Urſulæ comitatu, viſáque hereticâ navi, ne violaretur ſacrum pignus, eò loci abſconderant, quò facilè non penetraret ſcrutatrix hæreticorum impietas (& certum eſt ab eis non repertum) tamen cùm illud ſocii educere vellent, nuſquam amplius repertum fuit, creditumque divinitus aliò tranſlatum fuiſſe; Virgine ſcilicet Anglâ popularium ſuorum ſacrilegia dedignante Appulſos ſocios excepit Illuſtriſſimus Dominus Paraquariæ Epiſcopus, multis rationibus ſocios urgens, ut, mutato Tucumaniæ adeundæ conſilio, ad Aſſumptionis urbem ſe conferrent, ibi linguam Braſilicam, quam callebant, à Paraquarienſi paucis dialectis differentem, uſui eſſe poſſe: ſed ſocii imperia Majorum cauſati, per ſolitudinem centum & viginti leucarum, Cordubam, primam Tucumaniæ urbem, ſe contulêre. Adventantes Franciſcus Angulus & Alfonſus Barſena, procuratis Hiſpanorum liberalitate veſtibus, pro loci conditione luculenter exceperunt. Poſt primos congreſſus, Leonardus Arminius vir gravis, Theologiæ olim profeſſor, Braſilis ſociis Præpoſitus, ſtatim ſignificavit, ægrè ferre ſe & ſocios è Braſiliâ Luſitanorum Pravinciâ eò vocatos, quò Peruviæ Hiſpani Patres operas ſuas extendebant. quare cùm Patre Grao ad Sanctæ

1587.

Ab hæreticis capiuntur.

In Inſulam deſertam tranſportantur & educuntur.

Vexantur.

Emmanuel Ortega ſacrilego reſiſtit.

In mare dejicitur,

& extrahitur.

Memorabilis ſacrilegii pœna.

Socii appellunt.

Sacrum cranium diſparet.

Socii invitantur ab Epiſcopo Paraquarienſi.

Cordubam pergunt.

Arminius & Craus in Braſiliam renavigant.

Fidei urbem ſe recepit, quâ urbe ſolitis Societatis officiis procuratâ, cum eodem ſocio, non diu pòſt, in Braſiliam renavigavit. At Ortega, Salonius & Fildius, non illibenter Peruanis Patribus (donec Generalis Præpoſitus ſuper eâ re conſultaretur) ſe adjunxêre. Franciſcus Angulus Thomam Fildium & Joannem Salonium ad Sancti Jacobi urbem ſecum abduxit. Alfonſus Barſena Emmanuelem Ortegam ſocium, Apoſtolus Apoſtolum accepit: quocum relictam tantiſper in Cordubenſi agro falcem mirabili proventu receptum ivit.

CAPUT XXIX.

Cordubēſis ditio ab Alfonſo Barſena & Emmanuele Ortega utiliter excurritur.

ERANT tum ditionis Cordubenſis Indi partim Ethnici, partim ſacro initiati fonte. Illi magna ex parte, novis ſervitiis & morum pravitate feroces, externum imperium rebellando renuebant. Hos (ſi nomina Chriſtiana demeres) vix ab Ethnicis, deficiente Catecheſi, diſtingueres. Utroſque aggreſſi Patres per abrupta montium, per ſylvarum invia, nullo belligeræ gentis metu, fame totam regionem depopulante, reclamantibus Hiſpanis, certum adiri mortis periculum aſſerentibus, quaquaverſum longè latéque Chriſti nomen prædicatum ibant; tanto ſucceſſu, ut præter innumerabilem turbam confeſſione expiatam, bis mille & quingentos Ethnicos baptizarint, mille & quingenta paria pellicatu implicita legitimo vinculo conjunxerint, obvios omnes ad Chriſti amorem inflammare dicendo contenderint. Quibus in rebus patrandis, quot labores exanthlarint, non facilè eſt compendio complecti. Cordubenſes Indi in cavatis ſubterrâ cavernis, nullo eminente ſupra terræ ſuperficiem tecto, uni ab aliis longè ſemoti, domicatim vivunt: itaque, ut cuniculi, indagandi erant, priuſquam erueres; eruti magnitudine beneficiorum obruendi, ut te audirent; audire non renuentes, plerumque per interpretes ob varietatem linguarum edocendi erant. Ea omnia præſtitêre ſocii, ſæviente hyeme, cœlum pro tecto, humum pro lecto habentes, adeò tenui victu, ut quàm pluſculos dies numeratò viginti quatuor grana tritici turcici pro omni cibo ad aquæ potum tantùm adderent; quo tritico omninò deficiente, quinque ſolidos dies, præter Corpus & Sanguinem Chriſti, nihil penitus ori admoverunt. Et utrique abſque dubio moriendum erat, nî cœlum utiliſſimos homines mirabili modo conſervaſſet, res ſic ſeſe habuit.

Bis mille & quingenti baptizantur.

Indorum Cordubenſium conditio.

Sociorum arumna.

Inedia.

CAPUT XXX.

De mirabili Alfonſi Barſenæ & Emmanuelis Ortegæ tranſvectione.

EMMANUELI Ortegæ fame jam propè enecto Alfonſus Barſena, aliquamdiu per preces conſulto Deo, mandat, ut paulò poſt mediam noctem, ſacrificio peracto, ad Hiſpani hominis villam, quinquaginta fermè leucis diſſitam, annonæ ergò iret; ſe, cùm Catechumenos baptizaſſet, propè ſequuturum. Ortega ægrè ſe avelli ab optimi Patris latere certo mortis in periculo ſinebat, nam præterquam quòd ob diuturnam famem vix jam reciprocaret animam, non ignorabat, per abruptiſſima loca, & per regiones ferociſſimas, Hiſpanoque nomini infeſtiſſimas, ſibi iter faciendum. Expiatis tamen totius vitæ noxis jubenti parendum potius quàm obluctandum cenſuit. Vix iter eques capeſſiverat, cùm equus, in quo ibat, volare ſibi viſus eſt: ſic per belligeros, & mortem in occurſu minitantes Indos, protegente ubique Numine, incolumis evaſit. Sub medium diem defectiſſimis viribus ex equo tantiſper deſiliens, in ſomnis cœleſtia oſtenta incredibili animi voluptate vidit, quibus ad majora pro Chriſto audenda & toleranda mirum in modum confortari ſe ſenſit. Denique reſumpto equo, quamvis in trajectu paludis caſu ſe totum madefeciſſet, paulò poſt meridiem eo, quo diſceſſerat die, Hiſpanorum villam ingreſſus, comperit undecim horarum ſpatio octidui iter ſe feciſſe. Re cognitâ, Hiſpani Europæum hominem cum Indorum comitatu & commeatu in expeditis equis ad Barſenam mittunt: vix miſerant, cùm ipſe Barſena aliâ viâ ore hilari eandem villam ingrediens, Ortegam & Hiſpanos duplicato miraculo attonitos ſalutat. Miraculi fidem auxit Europæus ille, qui ad Barſenam miſſus, poſt duodecim tantùm dies rediit, affirmans in itu & reditu ſe quàm citiſſimè iter ſemper confeciſſe. Igitur pro miraculo Deo gratiæ actæ ſunt, cui non difficilius eſt per Angelum tranſportare Abacuc in lacum leonum, quàm Danieli perſimiles viros tranſportare in domum panis.

Emmanuelis Ortegæ mirabilis viſio.

CAPUT XXXI. Salſi fluminis accolæ Societatis curæ ſubduntur.

ALFONSUM Barſenam in eâ expeditione diutiùs perſeverare volentem, ut quatuor millia Ethnicorum, quorum Caſiquios baptizaverat, Chriſti partibus adderet, & ad fretum uſque Magellanicum per ferociſſimas gentes, ſine armis, ſine comitatu, ire paratum revocavit Epiſcopus Tucumanenſis, ne tantis periculis exponeret virum, quo ſi aliquando careret, Epiſcopatum ſe etiam abdicaturum aſſerebat. Ut rediit, cum quamvis renitentem totius diœceſeos inſpectorem ſummâ cum poteſtate legitimis tabulis creat, rogatque, ut cum ſociis è Braſiliâ nuper advectis Salſi fluminis accolarum omnium curam in ſe ſuſcipiat. Barſena, Franciſci Anguli juſſu, admiſsâ procuratione, Emmanuelem Ortegam, Joannem Salonium, & Thomam Fildium ad eam regionem multis barbarorum millibus ſcatentem deducit, deductos Tonocotanam linguam docere incipit, per intervalla indigenas omni ope juvat, quorum numerum benè magnùm exiguo planè tempore ſacro latice perfundit: ducentos circiter & triginta Neophytos pellicatu infames legitimè copulat, multos plane mortales de peccatis numquam confeſſos expiat; quo in labore morbo contracto, ad urbem referri debuit. Sed per hunc morbum Deus Optimus Maximus Paraquarienſibus ſalutem dare deſtinabat.

Barſena multos ſacro Fonte abluit.

Ægrotat.

CAPUT XXXII. Braſiliorum Sociorum primi in Paraquariâ labores.

1588.

PATRES Braſili, deficiente Tonocotanæ linguæ Magiſtro, communicato cum Franciſco Angulo conſilio, in Paraquariam, quò eos Illuſtriſſimus Paraquarienſis Epiſcopus, ob linguæ Guaranicæ peritiam, & Sacerdotum inopiam, invitaverat, perrexêre. Trecentis leucis diſtat Aſſumptionis urbs unde diſceſſerant, quo itinere partim terrâ, partim adverſo flumine Argenteo Paraquarioque, confecto, collecta ubique copioſa animarum meſſe, ab Aſſumptionis civibus tres omnino leucas obviam effuſis, tantâ omnium ordinum aggratulatione, excepti ſunt, ſatis ut appareret quàm ſincerè animarum ſuarum culturam expoſcerent. In eâ urbe, Dominicani Epiſcopi abſentis vices gerebat ex eodem ordine vir planè pius, qui ſuopte ingenio, & ſui Præſulis hortamentis, Socios palam laudatos induxit in ædes à civibus paratas, ultrò conceſſa poteſtate pleraque Sacramenta in urbe & extra urbem adminiſtrandi. Sic præclariſſimo Divi Dominici Ordini debemus, quod in Tucumaniam, Paraquariamque inducti ſimus. Eo tempore pleræque Paraquariæ civitates & Indorum oppida Sacerdote carebant: quare Neophyti paſſim omnium rudes mixti Ethnicis, nullo conſuetudinum diſcrimine, ſine ſacrorum uſu diſciplinâque, vana tantùm Chriſtianorum nomina præferebant: multi mortales ex Barbaris mulieribus orti barbaros mores cum lacte ebiberant, plerique verò Europæi, deficientibus Sacramentis, ſortem ſuam lamentabantur, dolebantque Paraquarienſis Reipublicæ corpus, ex nobiliſſimis partibus compoſitum, multis corruptelis ob ſacrorum Medicorum raritatem infici. Quò ſe verterent Socii, quam partem curandam priùs aſſumerent, non ſatis apud ſe conſtituebant. Conſulto tamen Deo, viſum eſt, Provinciæ caput noxiis humoribus antè purgandum, ut ſanitas in ſubjecta membra efficaciùs influeret. Poſtquam ergo deferbuit gratulatorum fervor, in ipsâ urbe Aſſumptionis inſtrumenta medendi omnia, Conciones, Catecheſes, privata publicâque colloquia, exhomologeſes, & id genus varia in omnes ordines exprompta ſunt. Tenera Hiſpanorum puerorum indoles pro captu curabatur, gravia concionum remedia maturæ ætati adhibebantur. Fœminarum mollities ferventi alloquiorum cauterio adurebatur: Indigenæ in urbe ſervitiis addicti præcipuo ſtudio erudiebantur. Denique primo trimeſtri, eo ſucceſſu peracta res eſt, ut ſeipſam in ſe urbs immutata vix agnoſceret. Curatâ utcumque civitate, ad ſuburbanos pagos & villas excurrentes, grandem animarum ſegetem, adhibitâ Baptiſmi, Matrimonii, Catecheſeos & Exhomologeſeos falce, per vices collectum ivere: donec caritatis ignis, inter exigua ſpatia non ſe continens, ſenſim ſerpendo longinqua corriperet.

Barſena multos ſacro Fonte abluit.

Ægrotat.

Benevolè ab urbe excipiuntur.

Et ab Dominicani Epiſcopi Vicario.

Gratitudo Societatis erga Dominicanos.

Mores mutati.

CAPUT XXXIII. Emmanuel Ortega & Thomas Fildius Guaitaniam Apoſtolicè luſtrant.

IOANNE Salonio reliquis Præfecto in urbe remanente, Ortega & Fildius, adverſo primùm Paraquario, deinde per immenſa nemora & paludes pedibus incedentes (ut in eis agnoſceres Joſephi Anchietæ diſcipulos) in Guairaniam Braſiliæ obverſam regionem, centum & quinquaginta leucarum itinere profecti, pagos

omnes,

Multos baptizant.

omnes, quà tranſeundum erat, omni Apoſtolicorum officiorum genere, plurimis præſertim ubique baptizatis, curavere. Primâ molitione trecentos & quinquaginta Ethnicos, quorum Dux, horribili figurâ, picto ad terrorem deformatoque capite, comam ad genua demiſerat, è ſylvis erutos, ad partes Chriſti traduxêre. Quot in obviis paſſim vicis baptizaverint, ſigillatim notatum non reperio. In ultimo Paraquarienſis ditionis pago, Guairaniæ contermino, mille Ethnicorum capitibus ſalutares aquas infudêre. Quadringentos maritali vinculo adſtrinxêre. Tantis rebus in itinere perfectis, deducentibus, qui obviam venerant, civium Primoribus, primum Guairaniæ Hiſpanorum oppidum (civitatem Regalem vocant) tenuere. In hujus oppidi vicinia Melgarecus ejus fundator quadraginta millia Barbarorum in album olim retulerat, ex quibus ea tempeſtate magna multitudo adhuc ſupererat, ſerviebatque, centum & quinquaginta Hiſpanis eam regionem incolentibus. Huc igitur delatis Patribus, quoniam nullum Sacerdotem habebant, magna animarum ſeges oblata eſt: quam per menſem integrum, multis mortalibus baptizatis, Hiſpanis omnibus & Indis, legitimam ætatem habentibus, matrimonio ritè adſtrictis, veteribus inimicitiis praviſque amicitiis diſſolutis, in Chriſti horreum intulêre. Deinde adverſo Paranâ Huibaioque, octoginta leucarum itinere, Villaricam alteram Guairaniæ urbem ad Huibaii fluminis Paranæ influentis ripam, obvios paſſim Barbarorum pagos Baptiſmo & Confeſſione expiantes, perrexêre. Villaricani feſto tympanorum & ſclopetorum ſono teſtati ſunt, nihil ſibi accidere potuiſſe gratius, quàm ſi poſt tot annos, quibus nullum Sacerdotem viderant, talibus viris fruerentur. Quadrimeſtri ſpatio Hiſpanorum omnium conſcientiæ purgatæ ſunt, & ingens Barbarorum numerus ad partes Chriſti traductus. Denique explorata regione reperêre Socii, ducenta Ethnicorum millia in Guairaniâ, ſi non deficerent operæ, ad fidem Chriſtianam reduci poſſe. Igitur ad Aſſumptionis urbem, abs ſe conſpecta Salonio relaturi, multis mortalibus in itinere denuo baptizatis, poſtliminiò rediere.

Guairam excolant,

Et Villaricam.

CAPUT XXXIIII.

Socii peſte graſſante per Paraquariam & Guairaniam multa faciunt memoratu digna.

1589.

ORTEGAM & Fildium fatigatos quadringentarum & quinquaginta fermè leucarum peregrinatione excepit in Aſſumptionis urbe labor propè immenſus: quippe peſtis invaſerat cives, tantâ cum clade mortalium, ut ſubinde uno eodemque die centum capita demeteret. Paucis multa complectar, nam verba perdere non lubet. Salonius, Ortega & Fildius, non integro anno quindecies millies pœnitentibus aures præbuere: mille & quingentos Ethnicos baptizavere: cibi & ſomni immemores ſummâ curâ vires animi corporisque intenderunt, ne quid humanæ vel divinæ opis cuiquam deeſſet: & quod mireris, nullo virium ſuarum aut valetudinis detrimento, Deo ſcilicet eorum corpora protegente, qui animas aliorum ſuo periculo protectum ibant. Poſtquam peſtis civibus abundè ſe pavit, agros invaſit, eò majori damno, quò omni ſubſidio agreſtes carerent. In pagis & villis Aſſumptionis urbi ſubcenſitis, Ortega & Fildius numeratò decies millies morientium expiationes fecere; totidem cadaverum millia ſuis manibus ſepelivere. Quatuor fermè millia Ethnicorum baptizavere, qui fermè omnes ſtatim à ſuſcepto baptiſmo ad cœlos evolavere. Continuato deinde labore Guairaniam petentes, in civitate Regali, Sacerdote adhuc carente, bis mille homines ſupra quingentos de peccatis confeſſos abſolvêre: mille capita ex Ethnicis Chriſtiana fecêre: centum & quinquaginta paria ritè conjugio copulavêre. His rebus patratis, Emmanuel Ortega, Thoma Fildio Villaricam Sacerdote etiam carentem ante ſe amandato, ipſe in itinere variis in pagis bis mille & quadringentos ſacro latice perfundit: ducentos & quinquaginta ſupra mille matrimonio alligavit: ſacrarum Confeſſionum, & ſepultorum cadaverum, numerus iniri non potuit. In pago uno triginta vetulas centenariis majores, & earum conjuges, fermè omnes ariolandi arte infames, ad Chriſtum adduxit, Deo in corpora ſæviente & animas clementer habente. Multiplex ubique Ethnicos Neophytosque corripiebat metus, & paſſim ex variis nemoribus, Baptiſmi & Exhomologeſeos ergò, miſerandis obſecrationibus Ortega accerſebatur: ſed Villarica petenda fuit, ubi ſtrages corporum erat. In eâ urbe ab utroque Socio tan-

Mille & quingentos ad Fidem adducunt.

Quater mille baptizant.

Mille baptizati.

Item bis mille & quadringenti.

Item ſexaginta.

tum laboratum eſt, quantum vix poſteritas credet. Uno eodemque tempore pueri, viri, ſenes, fœminæ, Hiſpani, Barbari, cives, ſuburbani, Neophyti, Ethnicique calamitates deplorabant ſuas. Alius ex proprio morbo, alius ex moriente patre matréve, gemitus fundebat miſerabiles. Hic vitæ neceſſaria, ille Viaticum ad mortem ſibi dari petebat: Baptiſmum, Confeſſionem, Extremam Unctionem, cognatis ſepulturam, catecheſim ſimul plures poſtulabant. Patres omnibus adeſſe velle, quò res ferret diverſim abſtrahi, domi curare, in urbe nihil negligere, ad ſuburbana excurrere, mortuis viviſque opitulari, denique Indos æquali curâ ac Hiſpanos habere. Fructus laborum fuit, novem menſium ſpatio, ſexies mille ſupra ſexcentos Ethnicos baptizaſſe, bis mille & octingentis matrimonium ineuntibus adfuiſſe, quater mille ſupra centum & ſexaginta ſepulturæ ſuis manibus mandaſſe, innumeros Confeſſione, Extremâ-unctione & Viatico procuraſſe: pro certo ab Emmanuele Ortega compertum eſt, bis mille Ethnicos (ſi omnes Ethnici vocandi ſunt) ad Socios, Baptiſmi ergò, ex longinquis locis adproperantes, in itinere, ante ſuſcepta ſacra, peſte enectos fuiſſe; quorum pleriſque, ſperandum eſt, miſericordiarum Patrem Filii ſui Sanguinis prodigum, gratiam ſuam non denegaſſe. Subinde peſtis Villaricanorum & ſuburbanorum corporibus ſatiata, latè in agros & nemora ſeſe effudit. Nec ſegnior fuit ruri quàm domi Sociorum virtus, à quibus, ſemeſtri excurſione, ter mille & centum Barbari Dæmoni erepti, Chriſto per initiale Sacramentum aſſerti ſunt; ſexcenti à pellicatu abſtracti, bis mille & quingenti matrimonio Chriſtianorum more ligati. Quæ ego minutim ſigillatimque omnia non ægrè recenſeo: nam ſi prophanarum rerum ſcriptores, hoſtes in bello occiſos, naves raptas ſubmerſasque, milites captos, caſtra everſa, prædam abactam, numeratò poſteritati tranſmittant; cur ego Fidei hoſtes ad partes Chriſti traductos, modum victoriarum, Ducum virtutem, frendente Dæmone, triumphante cœlo, minutim computando, cenſuram piæ poſteritatis reformidem? Ab campeſtri expeditione reduces Ortega & Fildius, bimeſtri ſpatio, Villaricanos omni officiorum genere, & ſe ſpiritualibus exercitationibus refecêre, donec rurſum Ortega in campos ſeſe effunderet.

Peſtis ſtrages

Sexties mille & ſexcenti ritè abluuntur.

Multi fruſtra baptiſmum expetunt.

Ter mille & centum Barbari bâptiſmum recipiunt.

CAPUT XXXV.

Emmanuël Ortega plura millia baptizat.

IBIRAIIARUM natio decem virorum millibus conſtans, triginta à Villaricâ leucis, avito more, ſparſim venatione ſe ſuſtentabat, quorum aliqui, neſcio quando baptizati, inania Chriſtianorum nomina, myſteriorum noſtrorum rudes, præferebant. Sed hi Ethnicique, excuſſo Hiſpanorum jugo, jamdudum rebellaverant, ferocitate indolis adeò terribiles, ut nemo eorum fines attingere auderet. Unus tamen Emmanuël Ortega, gentis linguam utcumque callens, ſine comitatu ad eos penetravit, ratus, peſte ſæviente, minus feroces fore: aut ſi ferocirent, non defuturas ſibi vires, quibus pro Chriſto necem exciperet. Non vano eventu: nam ſtatim ex peſte afflatis bis mille & octingenti, paulò antequam morerentur, abjurato Dæmone, Chriſto nomen admiſſo Baptiſmo dedêre. Cæteri, quamvis idem percuperent, tantiſper dilati, donec ſuperſtitionibus relictis morum bonitate ſe probaviſſent. Qua dilatione effectum, ut trecenti, ſe Hiſpanis regendos traditum venientes, ſalutaribus aquis tingi mererentur. Præterea variis ex locis Neophyti Ethnicique ad Socios ventitabant, ſummis precibus rogantes, ut ad populares ſuos, Doctrinæ Chriſtianæ & Sacramentorum conferendorum ergò, ſe conferrent, quos neceſſe erat, quamvis templa & ornatiſſimas Cruces in oppidis ſuis Sacerdotum noſtrorum deſiderio erexiſſe ſe aſſererent, ſine ſolatio dimittere, ne longinquæ meſſi inhiantes præſentem perderent. Paulò poſtquam hæc geſta ſunt, Proprætor Villaricanus Emmanuëlem Ortegam ad numeroſum Indorum oppidum deduxit, ubi, jactis Apoſtolicis retibus, egregius piſcator hominum ter mille & quadringenta capita, è turbido ignorantiæ lacu educta, melioribus Baptiſmi aquis immerſit. id ægerrimè, ut ſolet, ferente Dæmone, & oppidi Primores inſtigante, conflanteque in Ortegam & Hiſpanos ejus comites conjurationem: patratumque fuiſſet ſcelus, nî Superi divertiſſent. Nocte namque diem ſceleri condictam præcedente, cùm Emmanuël Ortega, ſtrati impatiens, quamvis maximè vellet, nullum ſomnum

Ibiraiiarum ferocitas.

Ortega magnanimitas.

Bis mille & octingenti baptizantur.

Item ter mille & quadringenti.

Ortega de vita periclitatur.

capere posset, & circa ædes Barbarorum lento gradu inobservatus ambularet, audit nescio quos confabulatores inter se de serie inferendæ sibi necis: quo accepto indicio, Hispanis ad mortem etiam destinatis dissimulanter prænonitis, fugâ se cum illis eripit. Illucescente die conspiratores, cognitâ fugâ, triginta Indos Hispanorum servulos, qui cum dominis suis fugere neglexerant, crudeliter mactant, frustrati sceleris causas solitis ululatibus detestantes.

Ejus comites occiduntur.

CAPUT XXXVI. Villaricæ Societatis sedes ponitur.

EREPTUS periculo Ortega Villaricam contendit, ubi dum cum Fildio de repetendâ Assumptionis urbe agitat; cives omnes deprecatores habuit, obtestantes ne se desererent. Lamentabili voce aiebant, ab multis retrò annis nullum se Sacerdotem habuisse; habendi nullam spem adesse; ab Paraquariæ metropoli ducentis leucis, ab Brasiliæ urbibus immensis spatiis se distare: ex interjectis utrique regioni locis nullum animarum suarum subsidium sperari posse. Nullibi terrarum Socios JESU materiam instituti sui rationibus accommodatiorem reperturos, quàm in Guairaniâ: nam si tantillo tempore tot millia Barbarorum baptizassent, quid sperandum foret si perpetuam sedem Villaricæ ponerent? Hæc Hispani cùm dicerent, & insuper Neophyti, genua & manus Sociorum prensantes, se vix Christo natos deseri flebiliter quererentur, ostenderentque evidens periculum, defectu magistrorum, deserta fide ad avitos mores deficiendi; commota sunt viscera Sociorum nihil contra obtendentium, nisi quòd à Majoribus suis pro tempore se in Guairaniam missos, non posse suâ voluntate perpetuò remanere: si accederet Joannis Salonii, cujus imperio subdebantur, authoritas, paratos se & vitam & sanguinem pro singulorum salute impendere. Quo responso recreati Hispani Barbaríque, certos homines citatis itineribus ad Joannem Salonium, ducentis leucis distantem, mittunt, qui cùm eorum postulatis non repugnasset, illicò templum & domus, civium & Neophytorum manibus, Villaricæ condita sunt. Ubi Ortega & Fildius per septem subsequentes annos tanta patravêre, quanta suis locis narrabimus.

Eam expetũt Hispani,

Et Indi.

CAPUT XXXVII. Joannis Salonii utiles labores.

NEC minores erant Joannis Salonii sine socio in Paraquariæ metropoli quinquennio persistentis labores, quorum summa hæc est. Multa singulis annis expiationum millia fecit. Diu noctuque ægris sedulus adfuit. Pellicatus, inimicitias, odia quamplurima, prudenter cohibuit. Complures Ethnicos domi forisque ad Fidem convertit. Quorumdam nocivam avaritiam, nolentium Neophytos ex villis aut aliunde, confessionis doctrinæque Christianæ ergò, ad se vel ad alios Sacerdotes accedere, ne operæ dispendium facerent, hac fermè ratione repressit. A Proprætore ferri legem impetravit, qua Indorum Domini eorum dominio privabantur, quorum Sacramentales Confessiones non procurassent. Octoginta Guaicuræos Ethnicos, proditionis & rebellionis convictos, antequam funestis ab arboribus suspenderentur, ad unum omnes nostra mysteria eruditos, salutaribus aquis tinxit. Denique solus ille tanta egit, quanta ab numeroso Collegio factitari solent. Ipse suæ domus Rector in se solum severum exercebat imperium. Ipse minister, quidquid levissimè peccâsset, inflictis pœnis animadvertebat. Ipse œconomus nullam sui curam, maximam aliorum habebat. In unius hominis domo Catechistam, Concionatorem, Doctorem, Missionarium non desiderares. Ut scias paucitatem non admodum officere, ubi unius egregia virtus adest.

Salonius octoginta Guaicuræos baptizat.

Unus pluribus par.

CAPUT XXXVIII. Alfonsus Barsena Calchaquinos pacificat,

DUM hæc in Paraquariâ geruntur, Alfonsus Barsena, recuperatis viribus, Joannem Ramirum Velascum Tucumaniæ Prætorem ad Calchaquinos rebelles, cum instructis Hispanorum & Indorum copiis, vi armatâ domandos euntem sequutus, utilissimam Reipublicæ operam navavit. Nam cùm Calchaquini, cognito Hispanorum adventu, summa & abrupta montium pro more occupassent, unde ingentia saxa in subjectæ vallis angusta itinera, quà Hispanis transeundum erat, devolverent: Barsena, Hispanis ultrò ire prohibitis, solus ipse per ea itinera ire ausus, ac cacumen ab Calchaquinis occupatum enisus est. Ascendenti, Ibrida primùm

Barsena audacia.

ferox,

ferox, mox Calchaquinorum Ducis filii duo cum centum armatis militibus occurrunt, quos Barſena dicendi vi ita ſibi conciliavit, ut pacis inter Calchaquinos & Hiſpanos faciendæ interpres conſtitueretur; effecitque, ut ferociſſima gens proterva colla Hiſpanorum jugo utcumque deponerent Sancitâ pace, exploratáque Barbarorum conditione, nihil niſi ſanguinem & ebrietatem ſpirantium, quamvis Baptiſmum non renuerent, ſatis habuit, adultæ ætatis hominibus, ad pacis conſtantiam ſobrietatemque animatis, aliquot infantes ſacris undis abluiſſe: nam prudenter, ex præteritis futura conjiciens, vix dubitabat Sacramento initiatos, magiſtro deficiente, ingenio præſertim ad priſtina vitia ſollicitante, in verba Dæmonis rurſum juraturos.

Pax ſancitur.

Infantes baptizat.

CAPUT XXXIX. Alfonſus Barſena, Lullos & alios populos Chriſtianos facit.

DIMISSIS copiis, Alfonſus Barſena ad Divi Jacobi urbem redux, circumſpiciens quà potiſſimùm parte Dæmoni bellum inferret, ex Franciſci Anguli deſignatione propinqua loca aggreſſus eſt, antequam ulteriora pervaderet. Igitur ad Sancti Jacobi montana delatus, hinc inde enſe Evangelico ferox, ſexcentos Ethnicos ex Dæmonis ſervitute in libertatem filiorum Dei aſſeruit: totidem fermè, ne malo Domino per illicitam libidinem ſervirent, in vincula matrimonii traxit, ingentem numerum, Kakana utens linguâ, expiavit. Secundùm id, cum ipſo Franciſco Angulo, Sancti Michaëlis urbem numeroſo pellicatu liberatum ivit; donec Tonocotanorum, Diaguitarum, & Lullorum, uno tempore procuratione ſuſceptâ, latè ſeſe effunderet, Lullis præſertim Chriſto lucrandis intentus. Lulli gens ferox, quamvis ſe ſubinde ſerviendi ergò Hiſpanis permitterent, tamen Europæorum nullus, ne Sacerdos quidem, ad eorum terras, in aſperis locis, perfidiæ perpetrandæ opportunis, poſitas, adire audebat: unus tamen Barſena, reclamantibus omnibus, unico puero Sacrificii adminiſtro comitatus, eò ſe, ſpreto mortis periculo, ingeſſit, non ſine proſpero eventu. Nam ubi per Lullorum fines increbuit, Barſenam famâ notiſſimum adventare, certatim omnes ex viculis ſuis, cavernis, & montium ſaxoſis crepidinibus, ſeſe effundentes, ad eum ventitabant, ſpondentes ſe in ejus poteſtate futuros, ſi ad ſua municipia ire non dedignaretur. Barſena, laudata ubique Lullorum alacritate, per aſpera montium, vallium abrupta, torrentium vortices, pedibus delatus, fluvios paſſim obvios natatione tranſmittens, in id intendebat maximè, ne aliquis curam ſuam ſubterfugeret: & profectò magnum operæ ſuæ pretium retulit, nam in novem menſium expeditione bis mille & ampliùs capita ſacris undis lavit, ter mille Neophytos matrimonio junxit, & multa alia, religionis promovendæ causâ, apud ipſos perfecit; auſus etiam imperterrito animo eorum pagum ingredi, qui Hiſpanis infenſi Sancti Michëlis urbem hoſtiliter inflammârant. Ex tantis laboribus valetudine contracta, ad Sancti Michaëlis urbem delatus, poſtquam convaluit, urbis domos omnes excutiens, reperit inter ſervitia nonaginta ſex Ethnicos, quos omnes, omnibus lætitiis pro reperto theſauro exiliens, baptizavit. Eodem impetu ad ſuburbana excurrens, multis mortalibus per Baptiſmum, & alia Sacramenta, magnam utilitatem attulit. Ad Provinciälem ſuum ſcribens, aiebat, ſe ſentire intus impetum ardua quæque pro ſalute animarum amplectendi, & præſentes quaſque miſerias leves ſibi videri, præ iis, quas optabat, infinitos Ethnicos convertendi ergò, offerri: ſiti ſe animarum intolerabili torqueri. Quamquam ex aliâ parte ſe eſſe paratum ad Majorum nutum, unius Barbari erudiendi causâ, uno eodémque in loco perſiſtere. Aliis litteris enixè ab eodem flagitabat, ut, quoniam ipſe ſenio & morbis debilitatus eſſet, mitteret in Tucumaniam alios Socios vitæ ſuæ contemptores, periculorum pro Chriſto adeundorum amatores, deliciarum oſores, Crucis ambitu inſignes. Nec his contentus, catalogum multarum nationum tradidit Franciſco Angulo, qui ſuberat, rogans, ut pro poteſtate indicaret, quas gentes ſibi primo loco adeundas putaret. Talia cogitantem, Tucumaniæ Prætor, Regis Catholici, bellorum multitudine impliciti, juſſu, pecuniarum ſubſidia per totam Tucumaniam collectum iturus, Barſenam authoritate apud omnes ordines valiturum ſecum abduxit: quo factum, ut multò major argenti ſumma, quàm ſperabatur, conflaretur: & tota inſuper, quanta eſt Tucumania, Barſenæ præſentiâ

Lullos & alios populos.

Sexcentos ſacro Fonte abluit.

Tonocotanos & Diaguitas procurat.

Lullorum mores.

Lullorum converſio.

Supra bis mille ſacris undis immerguntur.

Barſena multos ad Chriſtum adducit.

Zelum animarum egregiè prodit.

Tucumaniã univerſam luſtrat.

cum ingenti animarum lucro frueretur. Peragratâ Tucumaniâ, ad Lullos iterum profectus, trecentos & quinquaginta una in regione; in altera verò undequinquaginta supra ducentos, & insuper oppidum Ethnicorum integrum, baptizavit. Ulteriora meditanti litteræ redditæ sunt, quibus subsidia novorum Sociorum è Peruviâ ventitare nunciabatur.

Fermè sexcentos, & oppidum integrum, baptizat.

CAPUT XXXX.

Petrus Agnascus & Joannes Fontius in Tucumaniam veniunt.

1590.

Joannes Fõtius Socius præficitur.

Petri Agnasci commendatio.

Alfonsus Barsena è Lullis evocatur.

ANNO sesquimillesimo nonagesimo Joannes Fontius, quem Diva Theresia inter cœlo prædestinatos aliquando vidit, & Petrus Agnascus in Tucumaniam animos immensæ messi pares attulere. Ille apud Punenses, & in Chicuitensibus montibus, necnon Aricurana valle, multum elaborans, Peruanos quamplurimos ad ovile Christi reduxerat, & mittebatur ab Joanne Atiensa Provinciali, ut pro Francisco Angulo missioni præesset: sed ut Fontius præfecturæ gradu, sic Petrus Agnascus opinione sanctitatis eminebat, & nullum alium præ illo ex Peruviæ Sociis Alfonsus Barsena in Socium Apostolicarum excursionum sibi dari optaverar. Ubi ambo in provinciam venêre, communicato cum Francisco Angulo consilio, Fontius per litteras monet, ut relictâ Lullorum curâ, Tucumaniæ Prætori ad Londinenses propediem debellandos profecturo se adjunctum veniat. Sed hæc fermè in speciem: nam præcipua causa revocandi fuit, quòd fama percrebuisset, Lullos de mactando Barsenâ consilia agitasse, & vererentur Patres, ne optimus senex immensitate laborum cibique tenuitate (nam præter cucurbitas & aquam nihil ori admovebat) valetudinem penitus profligaret. Acceptis litteris, quamvis inanem de inferendâ ab Lullis sibi nece famam esse sciret, & supercssent sexdecim oppida Lullorum, operam suam in ea regione expetentium: tamen illico pedem è messe retrahens, Joanni Fontio rescribit, nihil parendi studio se habere in mundo charius. *Adero*, inquit, *quamprimùm, ô Pater, & pedibus tuis advolutus dicam, Ecce ego, mitte me, sive ad Lullos me redire, sive ad Calchaquinos, Chaquenses aut Frontones, vel ultimos mundi terminos ire me jusseris: nam insatiabili desiderio eò me mitti cupio, ubi extrema omnia pro lucrandis animis pati possim. Vellem equidem Orienti, Occidenti, Septemtrioni, & Austro me simul totum impendere, & totius mundi barbaras nationes peregrinando complecti: sed id cùm vires humanas excedat, huic me mundi parti lubens volensq; commodabo, cui Deus Optimus Maximus per te me affixerit.* His scriptis, ad Sancti Michaëlis urbem, ubi eum Petrus Agnascus præstolabatur, properè regreditur. Quæ fuerit utriusque sancti viri in optatissimo congressu lætitia, non est exigui calami exprimere. Primus amborum labor fuit, Hispanorum urbes, & suburbana loca, omni officiorum genere excolere: succisivis horis, variis Barbarorum linguis addiscendis, indefessam operam navabant. Fontio interim & Angulo ad fluvium Rubrum, spe ingentis messis, excurrentibus.

Barsenæ obedientia.

Zelus animarum.

Barsenæ & Agnasci occursus.

Linguarum studium.

CAPUT XXXXI.

De prima ad Frontones expeditione.

Fluvius Ruber.

Urbs Conceptionis.

FLUVIUS Ruber, è Peruviæ montibus ortus, ubi planitiem nanciscitur auctus hyemalibus aquis, octo circum se leucas, nisi quà tubera terræ reperiens modicas insulas molitur, singulis annis inundat: quarum aquarum molem infra Paraquarii ostium in flumen Argenteum placidè evolvit. Non procul eò, ad oram paludis, triginta circiter ab ostio leucis, Conceptionis urbem eo fine condidêre Hispani, ut innumerabilis Barbarorum multitudo urbanis & Christianis moribus paulatim assuesceret. Ad eam urbem è Tucumaniæ metropoli ire volentibus, vasta nonaginta leucarum planities, nullis aquis nisi pluviis irrigua, & infesta Barbarorum incursionibus, transmittenda est. Ab viginti annis, quo urbs fundata fuerat, nullum Concionatorem audierant, nullum vitæ castigatorem habuerant, & eo temporis Sacerdote carebant: unde tanta vitiorum senticeta succreverant, vix ut exigua bonæ mentis semina apparerent, & Hispanæ gentis pietas planè suffocata videretur. In ea urbe Fontius & Angulus, ordinatis utcumque Hispanorum conscientiis, ditionis Præfecto ductore, circum omnem latè vicinitatem exploratum euntes, infinitam propè Ethnicorum multitudinem omni subsidio destitutam reperere; satis constabat centum fermè capitum millia ad Christi fidem adduci posse, si idoneorum Sacerdotum copia non deesset. Porrò gentem fermè hanc omnem

Sacerdotibus caret.

Excolitur.

ideo Frontones Hiſpani vocant, quòd depilatis ſincipitibus, calvitie facta, frontes ſibi producant. E cingulo clavam & ſagittarum manipulos ſuſpendunt. Baculum ſerratis piſcium mandibulis horrentem geſtant, nuda & ad formidinem picta corpora oſtentantes. In factiones diſtracti, quotidiana fermè, pro terrarum finibus, inter ſe exercent prœlia: occiſa hoſtium cadavera longo ordine truncis arborum ad terrorem affigunt, ne terminos finitimi, venationis ergò, tranſgredi audeant: oppida ſua, utpotè ſtoreis plicatilibus conſtantia, pro libitu tranſportant. Agriculturæ non ſtudent. Victum arcu & piſcatione quærunt; hoc uno boni, quòd uni tantùm mulieri aſſueſcant. Singulæ fermè factiones diverſis inter ſe linguis utuntur, adeò notabili varietate, ut in utroque fluminis Rubri littore octona idiomata computentur: nec aliud fermè erudiendæ genti magis obſtat, quàm ea linguarum varietas. Sperabat tamen Conceptionis Præfectus, grande Dæmoni vulnus infligi poſſe, ſi Alfonſum Barſenam, quem famâ notum dudum jam optaverat, Joannes Fontius pro poteſtate concederet. Placuit Fontio Præfecti poſtulatio, arbitranti, nulli alii arduum illud negotium melius committi poſſe, quàm homini in aperiendis novalibus exercitatiſſimo. In eam ſpem, ingentem infantium numerum, quaquà latè excurrere potuit, Frontonibus non invitis, ſacro latice perfundit, ſpondens idoneos Magiſtros ſe quantociùs tranſmiſſurum, cùm in Tucumaniam perveniſſet. Vix Fontius & Angulus abierant, quando peſtis graſſata maximam Frontonum partem cum baptizatis infantibus demeſſuit: Cœlo innocentes animas, recèns lavacro expiatas, ne aliquando parentum vitiis corrumperentur, ad ſe tempeſtivè transferre amante. Ex itinere Joannes Fontius Barſenam & Agnaſcum per litteras monet, ut excuſatâ apud Tucumaniæ Prætorem Londinenſi expeditione, Frontonibus adeundis magnos animos parent. Prætor, re cognita, tantum reſtitit, quantum momentum ad res arduas conficiendas in uno Baſena ineſſe uſu compererat. Sed uterque Socius, enervare Majorum imperia non aſſueti, ægrè ab invitiſſimo Prætore facultate extorta, quò mittebantur, Joanne Fontio jam reduce benè adprecante, magnis animis iter capeſſunt. Interim Fontius Calchaquinam vallem ſolus adire auſus, quinque oppidorum infantes omnes, in ſpem adultæ gentis aliquando ad partes Chriſti alliciendæ, baptizavit. Apud quem Tucumaniæ Prætor iterum inſtitit, ut Barſena revocaretur, ſibique tandem concederetur, aiens, receptis in amicitiam decem Ethnicorum millibus, novam urbem, quam Riocam appellarat, nuper abs ſe conditam fuiſſe, nullumque alium, præ Barſena, genti docendæ & reipublicæ ſtabiliendæ præoptari: & ut efficaciùs rem ſuam urgeret, addebat, Riocæ, in partitione terrarum, ſe memorem Societatis fuiſſe, ſolo commodo in urbe, & extra urbem agro fertili, ei aſſignato. Sed Barſena & Agnaſcus Tucumaniæ fines egreſſi ad Conceptionis urbem pervenerant, in Mataranorum oppido ſedem ſtabilem habituri, & inde, prout res ferret, ad debellandos Frontonum animos excurſuri.

De Frontonum conditione.

Alfonſus Barſena expetitur.

Conceditur.

Frontonum infantes baptizantur.

Moriuntur.

Tucumaniæ Prætor Barſenam retinere conatur.

Joannes Fõtius ad Calchaquinos penetrans quinque oppidorum infantes baptizat.

Rioca urbs conditur.

CAPUT XXXXII.

Ab Societate Mataranorum cura ſuſcipitur.

1591.

MATARANORUM gens, præ vicinis populis, eſt longè docilis. Hos, pro more Barbarorum ſparſim incolentes, in unum oppidum Alfonſus Vera, Conceptionis fundator & Prætor, contraxerat, feceratque, ut plerique Baptiſmum perciperent. Sed, pervagato malo, primos ſacrorum Miniſtros nacti fuerant planè ineptos, adeò ut initialia Chriſtianorum myſteria penitus ignorarent. Neophyti omnes ſacram Confeſſionem, poſt ſuſceptum baptiſma, nunquam uſurparant. Ex ſeptem fermè incolarum millibus complures ſupererant baptizandi, vel infantes, vel adulti. Conditio verò loci nihilo hominibus lætior erat; nam ſolùm ea aqua bibebatur, quæ paſſim luto mixta corruptaque in foſſis manu ductis, cœlo pluente, excipiebatur. Pro omni cibatu triticum turcicum & cucurbitæ erant. Sed ea hominum locorumque calamitas Socios, multa pati & ardua facere pro Chriſto ambientes, exhilarabant magis, quàm deprimebant: qui, partitis inter ſe laboribus, Tonocotanæ linguæ beneficio, brevi effecêre, ut ex tanto numero nullus in oppido reſtaret Ethnicus, aut pellicatu infamis; nullus avitas ſuperſtitiones uſurparet; nullus Dominicis feſtisque diebus abeſſe ab Concione & Catecheſi au-

Mataranorum numerus.

Baptiſmus.

deret. Plerique jam frequenter exhomologesi se purgabant, hebdomadatim in se flagro sæviebant, Corpori Christi magno pietatis sensu communicabant: pendebant omnes ab ore Magistrorum, privatis publicisque colloquiis solita veteribus Christianis exercitia, pro captu gentis, insinuantium.

CAPUT XXXXIII. Barsena & Agnascus plura Barbarorum idiomata discunt.

SED is labor nullus erat, si conferretur cum eo, qui à Patribus sumebatur in discendis variarum linguarum à Frontonibus usitatarum idiotismis: nam, cùm præsertim Frontonum causâ venissent, necesse erat linguas eorum priùs nosse, quàm possent utilitatem aliquam adferre. Itaque sesquiennali spatio Alfonsus Barsena, sexaginta quinque annorum senex, insatiabili animarum Christo lucrandarum desiderio flagrans, communicatis cum Petro Agnasco studiis, Guaranicam, Naticam, Quisoquinam, Abiponicam, Quiranguicam, linguas didicit, Vocabulariis, Rudimentis, Catechismis, & Concionibus, ad earum usum compositis: cùm tamen, antequam uterque è Tucumaniâ discederent, Tonocotanam, Kakanam, Paquinam, Quirandicam ad præcepta & lexica eo fine reduxissent, ut Sociis in partem laborum venturis facilitatem ad eas perdiscendas adferrent. Atque ut latiùs utilitas serperet, Petrus Agnascus pleraque, omnia ab Alfonso Barsena præsertim composita, elegantissimo caractere pluries transcripsit, transcriptaque publici juris fecit. Quæ res eò magis mira videri debet, quòd uterque fractissimis essent viribus, & nihil omnino ad aquæ corruptissimæ potum adderent, præter pulmentum ex tritico Indico & cucurbitis factum, raroque piscem fumo duratum adhiberent: adeò ut Petrus Agnascus, Alfonsi Barsenæ, optimi senis, septem millium Indorum, & concurrentium Hispanorum curâ, occupatissimi, justus æstimator, datis ad Joannem Atiensam Provincialem litteris, non dubitârit eum cum Francisco Xaverio cõparare: & vice versa, Barsena Petri Agnasci solidarum virtutum admirator, se tyronem præ illo existimabat, & exercitatissimus senex pleraque ex ejus arbitrio facere amabat. Quæ omnia de immenso utriusque labore paulò fusiùs à me explicata sunt, ne modicis laboribus & incommodis perfuncti, post devoratas unius duarúmve Indiæ linguarum, aut in Europâ Græcæ, & Hæbraicæ, difficultates, placeamus & indulgeamus nobis, perinde quasi pro Christi amore omnium ore decantandum negotium patravissemus.

Barsena laudatur.

Et Agnascus.

CAPUT XXXXIIII Frontonum expeditio disturbatur. 1592.

DEVORATIS tot linguarum difficultatibus, tum demum ad Frontones adeundos uterque adjiciunt animos. Plerique amici ab hoc proposito absterrere conabantur viros utilissimos, denunciantes tantum esse Frontonum in Hispanos homines odium, ut vulgato nomine eos pestes suas appellarent: tantam insuper intercedere plerorumque cum Dæmonibus familiaritatem, ut passim sibilo vocati, ad sortilegia & maleficia facienda adproperent: ferebanturque Frontonibus indicasse Patrum consilia, & conaturos mortem iis procurare, quos suis rebus infensissimos esse scirent. Sed Socii, si id accideret, pro Christo mori lucrum arbitrantes, in Naticarum & Mogosnarum fines, spretis periculis, delati, primum impetum ad debellandas ferociissimas gentes Apostolico more effudêre. Verùm, Deum immortalem, quo successu? Vix in prima oppida facem Evangelicam intulerant, cùm Mogosnæ, non minus acres Hispani nominis hostes, quàm naturâ & moribus immanes, Franciscum Veram ab Aragoniâ, Alfonsi Veræ Conceptionis urbis Præfecti germanum fratrem, & quinque Hispanos homines dolo captos, flagrisque antè discerptos, immaniter trucidant, patratoque facinore ad terræ interiora se recipientes, reliquas omnes Frontonum factiones ad rebellandum sollicitant: Alfonso Verâ ab Aragoniâ, fraternæ necis instigante dolore, in vindictam interim non segniùs bellum parante. Quod cùm, hinc paucorum Hispanorum virtute, inde Barbarorum multitudine per vices prævalente, diuturnum fuerit, egregii planè Apostolicorum virorum conatus, Evangelii seminandi occasione omni præsciisâ, in aditu penitus disturbati sunt. Quare ad Mataranos regressi, Dei judicia taciti venerantes, nihil satius habuere, quàm si se totos Divinæ voluntati conformarent: adeò nihil de inutilitate laboris in tot linguis perdiscendis conquesti, ut etiam

Frontonum perversitas.

Magosnarum crudelitas.

Bellum.

Barſena ſuo Provinciali ſcriberet, ſi juberetur, reliquis Frontonum linguis devorandis, ob unicum obedientiæ lucrum, reſiduas vires vitamque impenſurum. Quamquàm Petrus Agnaſcus in ea opinione ſemper fuerat, ut exiſtimaret Frontonum gentem, ſementem facere non aſſuetam, nulloque loco fixam, difficilè excoli poſſe, & ideò inutilem abs ſe & Barſenâ in eorum linguis operam poni; & ejus præſertim arbitrio ab adulta gente baptizanda abſtinuerant, contenti infantes bello captos, apud Hiſpanos remanſuros, ſacris undis initiare. Quidquid ſit, ſeſquiennalis labor tot linguis perdiſcendis impenſus, tam Frontonibus inutilis, quàm Sociis, obedientiæ regulâ, non proventuum magnitudine, res ſuas metientibus, æquè glorioſus cecidit, quàm ſi innumera animarum ſpolia de Dæmone retuliſſent, Deo conatum, non eventum, ab hominibus exigente. Per belli intervallum ſemel Barſenæ impetus fuit, caſtigatis utcumque Mogoſnis, Frontonum fines transgrediendi; feciſſetque, nî adventitiæ aquæ viam omnem præcluſiſſent. Conatu iterum fruſtrato, ad urbem Sancti Joannis, in Paranæ & Paraquarii concurſu ſitam, Hiſpanorum & Indorum invitatu, excurrentes, ex utrorumque cultura per aliquot menſes fructus percepêre uberrimos, Hiſpanis omnibus ad meliorem frugem traductis, & Indorum ingenti multitudine per Baptiſmum Exhomologeſimque feliciter procuratis. Qua meſſe collecta, ad Mataranos rurſum excolendos poſtliminiò redière.

Barſena Virtus.

Urbs Sancti Joannis excolitur.

CAPUT XXXV.

De prima Societatis in Chilenũ regnum introductione 1593.

ANNO milleſimo quingenteſimo nonageſimo-tertio, Ioanni Atienſæ, Peruviæ Provinciali, propagatâ per Quitenſem, Panamenſem & Tucumanenſem, diſſitiſſimas inter ſe regiones, Societate, necnon ingenti variarum virtutum famâ claro, morte ſublato, ſucceſſit Joannes Sebaſtianus Parricius, in utraque Americâ, ſi ſanctitatis opinionem ſpectes, nulli ſecundus. Is poſt aditum magiſtratum, Philippi Secundi Regis Catholici mandata per Peruviæ Proregem accepit, volentis in Chilenum regnum JESU Socios induci, ut eorum artibus, potentiùs quàm armorum vi, ferocia Barbarorum colla ſuavi Chriſti jugo ſubderentur. Accelerandæ expeditionis cauſam præbuere regni Chileni Prætor Martinus Loiola, Divi Ignatii nepos, & urbium Primores, auxilium & decus novis coloniis ab Societate ſperantes. Igitur Sebaſtianus Parricius, ſatis ſuapte indole ad dilatandum Chriſti imperium pronus, jam verò Regis authoritate, & tantorum virorum invitatu, animatus, egregium Sociorum manipulum colligit, qui, quia merentur, nominatim à me appellabuntur. Lecti igitur ſunt Ludovicus Valdivia multis in locis mihi laudandus, Joannes Olivares, Ludovicus Stella, Gabriël Vega Sacerdotes, necnon Fabianus Martines & Michaël Telena laïci, quibus præſſe juſſus eſt Baltazar Pinna, grandibus per Europam & Americam meritis illuſtris; nam primus omnium in Sardiniam inſulam Societatem induxerat, & in Cæſarauguſtanâ vexatione indigna paſſus, tolerantiæ laude inclaruerat. In Indias verò delatus, poſt initum Limæ rectoratum, procurationem Peruanæ Provinciæ apud Regem Catholicum & Franciſcum Borgiam Generalem ſuſceperat, unde in Peruviam redux Provinciæ toti & variis Collegiis præfuerat; hoc maximè nomine illuſtris, quòd in Quitenſe regnum primus Sociorum coloniam duxerit. Quæ obita munera commendabant authoritate plena canities, & prudentia adverſis ſecundisque ſucceſſibus exercitatiſſima. Vix hi è Peruano tractu ſolverant, cùm inhorruit ſubitò pelagus, coortâ tempeſtate adeò tetrâ, ut nautæ nuſquam ſe aliàs periculoſiùs navigaſſe affirmarent: tandem tamen, votis & precibus Sociorum, pacato mari, Coquimbenſem regni Chileni portum incolumes omnes tenuêre: exſcenſione factâ, Socii nudatis pedibus Coquimbum, duabus leucis ab portu diſtantem urbem, vota pro diſcuſſa tempeſtate in æde Franciſcanorum ſoluturi, petiere. Cives Coquimbenſes novos hoſpites in domum amplam, ſed Dæmonibus lemuribuſque infeſtiſſimam, induxere, non ſine bono omine: nam quamvis primâ nocte terriculamentis ſuſque deque omnia vertere viderentur, tamen piis Sociorum precationibus altera nocte ita repreſſi ſunt, ut exinde nuſquam auditi, vacuum hoſpitium liberè impoſterum habitandum reliquerint. Fuſo fugatoque in aditu regni tanto hoſte, non dubitatum, quin alibi

Primi Socii.

Baltazaris Pinnæ laus.

Tempeſtas.

Coquimbum urbs.

Lemures fugat.

etiam comprimendus esset, si vires animi Apostolico more intenderentur: qua cogitatione fors animati Socii, quietem, post ærumnosæ navigationis labores, ea in urbe ita cepêre, ut per intervalla statim egregia de Dæmone spolia, expiatis civibus omnibus, reportârint: quibus onusti, ad Sancti Jacobi urbem, regni caput, properavêre. Distat ea urbs, nobilium civium & auri Chilensis potens, ab Coquimbensi portu sexaginta leucis, quo itinere emensо, ubi ab civibus cognitum est Socios adventare, mirum quantum omnium Ordinum alacritas, adornato splendido equitatu, honoris ergò, obviam turmatim sese effundentium, derepentè extiterit: sed Socii diem prævertentes, antelucanis horis urbe inita, destinatæ celebritati sese subduxêre: & ritè adorato in templis Deo, se stitêre Magistratui, operam suam modestè magis quàm speciosè offerentes. Patres Dominicani interim, dum sumptu publico domus apparabatur, Socios hospitio, & omni officiorum Religiosorum genere, per sex hebdomadas liberaliter excepêre.

Coquimbẽses adjuti.

Sancti Jacobi civium urbanitas.

Chilenorum Sociorum humilitas.

Patrum Dominicanorũ in Socios officia.

CAPUT XXXXVI.

Sociorum Chilenorũ domi forisque egregii labores.

AT ubi adornatum domicilium nostrum, & temporarium templum exstructum est, Baltazar Pinna sua cuique ita divisit munera, ut nulla ætas, nullus ordo, nulla conditio ab paucorum Sociorum laboribus utilitatem non perciperet. Sua erat puerulis schola, litteras appellare & formare discentibus: grandiores latinè loqui docebantur, & Ludovicus Valdivia, Dominicanorum Provincialis postulatu, undecim ex suo Ordine Religiosis, & Franciscanorum Mercenariorumque scholasticorum concursu, Philosophiam explicabat. Æthiopes, Indi, Hispani variis modis excolebantur. Sed nihil ita rapuit in admirationem civium animos, quàm ejusdem Valdiviæ felicitas in peregrina eâque implicatissima Indorum lingua perdiscenda, cujus beneficio quindecim diebus, postquam in urbem venit, aures pœnitentibus Indis sine interprete præbere, & mense vix exacto ad publicam Concionem verba facere potuit. Ardebat ipse incredibili procurandæ Indorum salutis desiderio, adeò ut Guarporum linguam, ab Generali distinctam, brevissimo etiam tempore devorârit. Nec segniùs respondebant Barbari conscientias suas fidentes Valdiviæ, &, cùm res ferret, inveterata animarum ulcera, nullisque remediis hactenus medicabilia, ab eo tractari permittentes. Domi bis de die Ethnici bello capti, Dominicis diebus Neophyti erudiebantur, ebrietas genti innata prohibebatur. Ænopolæ, ne vellent Indis, sui non potentibus, vinum sine fine vendere, reprimebantur. Quorumdam privatorum hominum avara immansuetudo indigenas indignis modis tractantium cohibebatur. Denique in luxuriosam & vanam juventutem pro concione invehebant Patres, tanto conatu, quanto necesse fuit ad solidandos animos contra mollia vitia, robur & frequentiam ab ciborum abundantia, regionis illecebris, & divitiarum inquinamentis, passim capientia. Fiebant quotidiè illustres in omni hominum conditione metamorphoses: qua in re singulariter memorandus hoc loco videtur Lopius Salazarius, qui sub Sotomajore Prætore Regni, Consilio à secretis fuerat, florebatque nobilitate, divitiis, elegantiâ, & supra ætatem apud omnes Ordines authoritate: præterea in quovis deliciarum genere genium fraudare nescius, vestium splendorem & consortia illecebrosa, divitiarum appendices, sectabatur. Sed audito Ludovico Valdiviâ, adversus mundi fallacias in exequiis florentissimæ puellæ pro concione declamante, ita derepentè in alium virum mutatus est, ut calcatâ mundi pompâ, Christo in futuræ vitæ prototypon assumpto, corporis vires voluntariis afflictationibus penitus labefactaret. Prostrato domestico hoste, regno cœlesti inhians, inter JESV Socios mereri voluit. Limam ad tyrocinium transportatus, adeò fortiter rem gessit, ut duorum & viginti mensium spatio, tyronum Magistro judice, culmen religiosæ perfectionis, quamvis ægerrimo corpore, pertigisse creditus sit. Ad Chilense regnum renavigans, tertio postquam regni metropolim tenuit die, inter Socios, votis Religionis ritè conceptis, animam exhalavit. Hoc etiam memorabilis, quòd ante mortem Christum spectabili specie, æternam gloriam coram spondentem, videre & audire meruerit. Ejus funus concione & solemni sacrificio urbis Episcopus, uterque verò Magistratus, Religiosorum Ordines, & frequens Nobilitas, honorariis officiis cohonestârunt:

Omnibus Ordinibus prosunt.

Ludovici Valdiviæ laus.

Lopius Salazarius moritur & laudatur.

ſtârunt: ut ſcias, contemptu mundi, nihil deperdi eorum, quæ mortales etiam poſt mortem æſtimant. Dum in metropoli ſic ferverent omnia, Gabriel Vega & Ferdinandus Aguilera, Chilenæ linguæ periti, Conceptionis urbem, Prætoris ſedem, Araucum, Angol, Imperialem, Valdiviam novas Hiſpanorum colonias, earumque ditiones, & totius ferè regni Indorum pagos, terrâ marique pervadentes, omni officiorum Apoſtolicorum genere procurabant. Seſquiannum tenuit prima expeditio, in quâ ubique Indi plurimi baptizati, Neophytorum & Catechumenorum ſcholæ inſtitutæ, Hiſpanorum mores caſtigati, omnes denique Societatis artes tanto fervore depromptæ, ut ſingulæ Urbes Collegium expoſcerent: præſertim Martinus Loiola Prætor, qui in nuper exſtructâ à ſe Sanctæ Crucis ab Onies civitate ſedem Societatis ponere, oblato fundo & reditibus, ſatagebat. Sed tot mortalium votis fieri ſatis non potuit, quòd Baltazar Pinna parvulas copias per regni membra diſtrahere, nondum firmato capite, intempeſtivum duceret. Triennio integro in variis excurſionibus poſito, Gabriël Vega, aliquot linguarum Indicarum, & præſertim Chilenæ, ad artis præcepta abs ſe redactæ, peritiâ, & virtutum opinione illuſtris, è vita deceſſit; quem viri probatæ fidei teſtati ſunt, tactu, dum viveret, ægro homini derepenrè ſanitatem reddidiſſe: quod quamvis mirum ſit, minùs tamen æſtimo, quàm præclari viri laboribus innumeros omnis conditionis homines, quaquà latè patet regnum, ab ægritudinibus animæ, Sacramentorum & verbi Divini ope, ſanitatem percepiſſe. Reliqui Socii ſuperſtites per regnum Chilenum diu claruere, præſertim Ludovicus Valdivia, poſt Baltazarem Pinnam in Peruviam revocatum, Chilenſis Collegii Rector, & Indorum defenſor acerrimus: de quibus erit alibi ſuus dicendi locus.

Apoſtolicæ excurſiones.

Baptiſmi.

Urbium erga Societatem ſtudia.

Gabrielis Vegæ mors.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I. Nova subsidia in Tucumaniam & Paraquariam inducuntur.

EODEM Anno, quo Chilense regnum Societatem accepit; Joannes Sebastianus Parricius Provincialis, in Tucumaniæ Paraquariæque subsidium Joannem Romerum, Gasparem Monroium, Joannem Vianam, & Marcellum Lorençanam Sacerdotes, variis temporibus ex Hispaniâ advectos, necnon Joannem Aquilam Laicum submisit. Et quia Claudius Aquaviva Generalis recentibus litteris mandaverat, Socios è Brasiliâ ab Josepho Anchieta ante quinquennium missos subesse Peruviæ Provinciali debere; Joannes Romerus vir tanto oneri par; pro Joanne Fontio in Peruviam revocato, præesse Tucumaniæ Paraquariæque Sociis jussus est. Cujus prima cura fuit mandata Provincialis sui exequi, jubentis, ex consilio Patrum Seniorum, prædium in Saltensi Tucumaniæ ditione, pro alendis Missionariis ab decessore suo dono acceptum, divendere: nam prima illa Societatis Peruanæ columina prudenter censebant, Deum eorum corporibus non defuturum, qui animarum lucro se totos traderent: nec cum instituti nostri rationibus quadrare, si viri Apostolicis excursionibus destinati implicarentur agrorum procuratione. Amoto eo obstaculo, Joannes Romerus ex designatione Provincialis Socios in regiones sic distraxit. Alfonsum Barsenam, Joannem Salonium, Marcellum Lorençanam & Joannem Aquilam Paraquariæ metropolim insidere; Emmanuëlem Ortegam & Thomam Fildium in Guaraniâ perseverare; Petrum Agnascum atque Gasparem Monroium Omaguacis Christo lucrandis insistere; Franciscum Angulum & Joannem Vianam in Tucumaniæ metropoli rem Christianam curare jussit. Ipse more ducis nullo loco fixus, consilio & manu promptus, ubique aderat, exiguis copiis & seipso immensitatem terrarum occupans.

Joannes Romerus Sociis præficitur.

Paupertatis integritati cavetur.

Socii per Provincias distribuuntur.

CAPUT II. Salonius & Lorençana per Paraquariam latissimè excurrunt.

JOANNES Salonius de Societate in Assumptionis urbe toto quinquennio perseverarat, cohibueratque animi impetum, volentis ad longinquas expeditiones pergere; ratus nihil gratius Deo se facere posse, quàm si cives & suburbanos in officio contineret. Sed ubi subsidiarii Socii advenêre, ab Barsenâ flagitat, ut sibi cum Marcello Lorençanâ, partim adverso Paraquario, partim per littorales sylvas & paludes, quantum viribus humanis eniti possent, Divini verbi seminandi ergò, ire liceret. Impetratâ missione, exiguo viatici apparatu, se dant in viam. Ibant per paludosa loca umbilico tenus aquis sæpè immersi: luctabantur cum arundinetis: vias tigribus & viperis infestas pervadebant: inundatas eluvionibus terras tranabant, tantâ corporum incuriâ periculoque, ut quandoque supra genua luto paludoso impliciti, pluviam reliquo corpore totâ nocte exciperent. Contigit aliquando, ut uterque ab adventitiarum aquarum murmure perterrefacti, intempestâ nocte, subitam submersionem timerent, quam ut præverterent, nitratum pulverem (uti in his regionibus fieri quandoque solet) ad usum excitandi ignis ex sacculo elicuere: at cùm tenebrarum errore liberaliùs, quàm par erat, escæ applicuissent, concepra flamma ita involuit Salonium, ut excoriatâ facie, & palpebris adustis, ad aliquot dies non sine immenso dolore cœcutiret. Eodem tempore Marcellum Lorençanam ægrotantem Solis immensus ardor, culicum diu noctuque in paludosis locis fodicantium infestatio, nebularum gravitas, ciborum insolitorum usus ad

Salonii facies adauritur.

extrema deduxit. Refectis tamen utcumque viribus, centum leucas ab urbe progressi, Cucuisenses, Guarambaræos, Piraiensis, Itatinos, Atiranos, dissitos inter se Paraquariæ populos, Sacerdotibus magna ex parte destitutos, adivere. Sed Deum immortalem, quali fructu? littorales sylvæ excussæ, latebræ sylvestrium hominum indagatæ, sermo divinus ubique sparsus, omnes denique venatorum Apostolicorum industriæ ita depromptæ, ut magna ferorum hominum multitudo, Baptismo aliisque lustrata Sacramentis, quinque mensium spatio, quo hæc venatio duravit, in casses Christi sese implicuerit. In reditu, sacri venatores pœnè palmam Martyrii reperêre, conspirantibus in utrumque ferocissimis Barbaris, quorum manus non evasissent, nisi, accepto per puerum indicio, torto itinere periculum prævertissent. Triginta ab urbe leucis per Guaicuræorum, in Hispanos nuper rebellium, atque cædibus omnia complentium fines, protegentibus athletas suos Superis, indemnes etiam transiêre.

Salonius & Lorençana de vitâ periclitantur.

INTERIM Alfonsus Barsena, suo more, sermonibus planè divinis, & Sacrorum administratione, diu noctuque æquè in Indos ac Europæos beneficus, solus numerosam urbem pascebat: donec Joannes Romerus, collectâ per quadringentarum leucarum iter magnâ animarum messe, Socios pro munere lustraturus, ex ultima Tucumania adveniret: qui quidquid ad augendam Dei gloriam faciendum pro tempore putavit, facilè confecit. Alfonsum Barsenam, recenti ægritudine atque laboribus Apostolicis pœnè confectum, debitâ cum veneratione amplexatus, tantisper quiescere voluit. Salonium & Lorençanam honestissimis periculis defunctos, ab sua expeditione reduces, paterno amore excepit. Insuper Salonium, pro re Christianâ fideliter quinquennio in urbe administratâ, religiosis laudibus commendavit. Mox, distributis inter paucos officiis, universos Paraquariæ Ordines, Societatis more, curandos suscepit. Sacerdotes urbis pœnè omnes, seditionem movere parates, cum Episcopi Vicario conciliavit; publica juventutis offendicula amovit; corruptos mores, tum per se, tum per emissarios pueros, qui Christianâ libertate turpium sermonum & juramentorum consuetudinem atque alia vitia carperent, correxit. Quâ in re memoratu jucunda mihi videtur duorum puerorum simplex audacia, totidem cives, quòd unico tantum genu flexo Sacro-sanctum Sacrificium indecorè in templo spectarent, reprehendentium: quod adeò venustè & urbanè (summum Regem utroque genu dignum adorari in aurem susurrantes) fecerunt, ut unus civium suo censori equum pro monitione, & alter pretiosa tibialia, narrando prorsus cincinnatulis Europæis exemplo, dono dederint. Inter gravia Concionum negotia Romerus non intermittebat puerorum curam, tantâ cæterorum Sociorum in idem officium propensione, ut ipsemet Barsena, Peruviæ & Tucumaniæ Apostolus, multarumque palmarum vir, in depontanâ ætate nusquam se voluerit ab iis per vices docendis eximium: dicere solitus, rem utilitate metiens, si reviviscerent vires, onus erudiendorum puerorum lubentiùs se, quàm concionum, in summâ celebritate auditorum habendarum, assumpturum. Sed princeps omnium studium erat Indos omni ope juvandi. Romerus tantâ contentione Guaranicè loqui discebat, ut Barsena in suburbanâ excursione, paucorum dierum opus, ejus concionem cùm audisset, non potuerit temperare, quin beatos evangelizantis pedes utrâque manu prehendens summâ veneratione oscularetur. Denique nobiles, cives, plebei, senes, fœminæ, Indi, Æthiopes, Hispani, uno ore fatebantur, post adventum Sociorum planè immutatam Rempublicam. Primores urbis utilitatem, non præsenti solùm fructu, sed futuri spe emolumenti æstimantes, quoquo modo enitendum censuêre, ut bonum, quod quasi per transennam experiebantur, perpetuitatem acciperet. Igitur Magistratus civilis, & Quæstores Regii, ad Regem Catholicum litteras mittunt Societatis laudibus plenas, postulantes ut vellet, Regia authoritate interpositâ, JESU Socios quàm plurimos, imperatâ mansione, submittere: iidem eamdem rem ab Claudio Aquavivâ Generali, & Joanne Sebastiano Parricio Provinciali, amplissimis verbis etiam postulavêre. Nec his contenti, manum operi admoventes, fundum pro templi & domûs nostræ aream, commodo urbis

CAPUT III.

Assumptionis urb. ab Sociis excolitur.

Joannes Romerus multa facit memoratu digna.

Vitia per pueros utiliter castigata.

Pueros docendi munus commendatur.

Urbs Assumptionis Societatis sedem postulat.

in loco, ſumptu publico coëmêre: cujus fundamenta dum jaciunt, Joannes Romerus, ſui muneris non negligens, Joannem Salonium & Marcellum Lorençanam in Guairaniam ad luſtrandos pro ſe Socios amandat.

CAPUT IIII. Guairania luſtratur. 1594.

GUAIRANIAM excolere pergebant Emmanuël Ortega & Thomas Fildius, Villaricæ ab hinc quinquennio commorantes. Eò ibatur ex Aſſumptionis urbe longiſſimo centum & quinquaginta leucarum itinere, eâ tempeſtate, increſcentibus pluviâ paludibus, pœnè intranabili. Omnia tamen pervicêre Salonius & Lorençana, quà natando, quà cimbulâ aut equis ſubinde vecti, quà nudatis corporibus cum cœnoſa eluvione eluctantes, numerosâ animarum prædâ, in obviis Indorum pagis, Baptiſmi & aliorum Sacramentorum collatione, collectâ. In civitate Regali decem dies commorati, Hiſpanos & Indos omnes, Sacerdote dudum carentes, ritè expiatos ſacro pane pavêre, Ethnicos frequentes baptizavêre, ſolutos matrimonii vinculo adſtrinxere: ibi cimbas ex una arbore concavas, cum gratulatoriis Emmanuëlis Ortegæ & Thomæ Fildii litteris, necnon viæ levamentis, ſexaginta leucas obviam miſſas aſcendêre. Ex itinere ſex Indorum oppida, ad Huibai fluminis littora, ſacrorum etiam expertia, pluribus ad partes Chriſti traductis, ingenti cum fructu curavêre. Villaricam invecti, poſt mutuæ gratulationis officia, pro munere ſuo in facta Sociorum inquirentes, humanis viribus majora reperêre. Nam in duos illos viros incumbebat immenſæ Provinciæ, nullum alium Sacerdotem habentis, onus: quorum munus erat, Hiſpanis ſacra omnia miniſtrandi, Neophytorum pagos hinc inde ſparſos percurrendi, ſylveſtres homines, ſemotis in nemoribus degentes, ad humanitatem fidemque capeſſendam ſollicitandi, adventantes Ethnicos Baptiſmi ergò erudiendi, diſpalatos reducendi. Qui labor pœnè nullus erat, ſi conferretur cum aſſiduitate curandorum omnis generis hominum Villaricam confluentium, adeò notabili numero, ut quamvis diu noctuque operi inſiſterent, fieri tamen non poterat, ut ſingulorum Confeſſiones, ſaltem ſemel in anno, exciperent. Templum habebant multitudinis capax; & tamen in foro erudiendi erant Neophyti Catechumenique, quorum quatuor quinquéve millia, ſacris præcipuè diebus, doctrinæ & Sacramentorum ergò, ſummâ aviditate concurrebant. Jam verò ſi peſtis graſſabatur, nullam quietem ſumebant Socii, per abrupta montium, per torrentium ſaxa per fluminum pericula, per invia nemora, per infeſtas præſtigiatoribus latebras, per oppidorum & pagorum angulos, ægrorum corpora indagantes, ut ſingulorum animis mederentur. Præterea duo oppida ex reductis Barbaris, operâ eorum, non procul Villaricâ ſurrexerant; quorum oppidorum inquilinos, ut filios in Chriſto abs ſe genitos, omni ope præſertim juvabant. Inter quæ officia ita ſibi attendebant, ut nihil præ cultu Divino ſuâque ſalute antiquius habere viderentur: & profectò tanta opera, quanta narravimus, fieri non poterant, niſi ab hominibus ſuos mores ad normam inſtituti noſtri exigentibus. Eminebat tamen Emmanuël Ortega ſanctitate vitæ, laborum tolerantiâ, & favoribus divinis, inter eximios Societatis heroës ampliſſimum locum meritus. Menſe integro Villaricæ poſito, Salonius & Lorençana, prout juſſi fuerant, longè majori, quàm antè, æſtimatione Socios amplexati, iter ſuum, oppidis & pagis Apoſtolico more ubique luſtratis, relegêre. In reditu, ad Huibai fluminis littus, præter plurimos mortales per Baptiſmum & alia Sacramenta Chriſto aſſertos, inſignem cladem Dæmoni intulêre, reducto ad humanitatem inſigni præſtigiatore, qui Hiſpanum puerum, & Indorum par, necnon geminos filios ſuos, phanaticus Abrahami imitator, horrendo ritu, tenebrarum patri ſacrificaverat. Nec tacendum alterius Ethnici, ad necem hoſtem ſuum quærentis, facinus, qui audito Chriſtianorum præcepto, inimicos odiſſe vetante, non priùs Baptiſmum recepit, quàm hoſti ſe, publica redintegratæ amicitiæ ſignificatione, ex lupo repente factus ovis reconciliaret. Sexto poſtquam diſceſſerant menſe, Salonius & Lorençana in Aſſumptionis urbem reduces tanta, quanta oculis perſpexerant, narravêre. Quibus rebus cognitis, Alfonſus Barſena, Emmanuëlem Ortegam non dubitavit pleno ore Guairaniæ Apoſtolum

Guairaniæ Sociorum labores.

Iidem duo oppida fundant.

Emmanuëlis Ortegæ laus.

Baptiſmi.

Præſtigiatoris converſio.

appellare,

appellare, in emeritâ ſenectute nihil exoptans avidiùs, quàm reliquam vitam in veſtigiis tanti viri relegendis ponere. Poſt aliquantulam quietem, Salonius & Lorençana ſtatim ſe ad intermiſſa caritatis referunt officia; Paraquarienſium pagos, quos in eorum abſentiâ Romerus & Barſena Apoſtolicè etiam percurrerant, pervagantes.

CAPUT V.
Res in Aſſumptionis & Sanctæ Fidei urbibus benè geritur.

IN Aſſumptionis urbe mirum in modum ſurgebat templi fabrica, Magiſtratûs præſertim benevolentiâ, qui operas inter cives omnes ita partitus fuerat, ut nulli eſſent ab labore exempti: divites ſervitia ſubmittebant: fabri ſine mercede fabricabant: pauperes, cibatu ab potentibus ſubminiſtrato, contenti, operi inſiſtebant: pueri, fœminæque, nullo Indorum Hiſpanorúmve diſcrimine, terram atque aliam materiam bajulabant, dictitantes, omnibus profuturam molem omnium manibus erigi debere. Romero identidem flagiranti, ut ab pretioſa nimis materia abſtinerent, ne civitas ſupra vires gravaretur; uno ore reſpondebant, nihil quæſtuoſius eſſe, quàm pro bono JESU pretioſiſſima quæque impendere. Anno milleſimo quingenteſimo nonageſimo quinto, ſolemni apparatu in novam ædem nondum perfectam venerandum Chriſti Corpus inductum eſt. Quâ etiam tempeſtate Joannes Romerus, relicto, qui Sociis in Aſſumptionis urbe & Villaricæ degentibus præeſſet, Marcello Lorençana, ad Sanctæ Fidei oppidum ſecundo Paraquario & flumine Argenteo navigavit: ubi quæcumque in Aſſumptionis urbe fecerat, ſolus ipſe per octodecim integros menſes renovavit; tanto Indorum Hiſpanorumque concurſu, & laborum fructu, ut civitas perſpectis utrorumque converſionibus, ab Peruviæ Provinciali, honeſtiſſimis verbis laudato Romero, Socios & perpetuitatem ſedis poſtulârit. Interim Joannes Aquila, in rebus domeſticis utilis, & bonus adjutor, qui etiam in tyrocinio Deum quingentis amoris actibus numeratò ſingulis diebus colere ſolebat, in Aſſumptionis urbe extinctus eſt, coque, quo in ſepulcrum illatus eſt, dic Alfonſum Barſenam maligna aura ita afflavit, ut per ſex horas, profligatis in reliquam vitam reſiduis viribus, exanimatus jacuerit.

Aſſumptionis templum erigitur 1595.

Sanctæ Fidei urbs excolitur.

Mors Joannis Aquilæ.

Barſena maligna aurâ afflatur.

CAPUT VI.
Gaſpar Mõroius Omaguacis Chriſto lucrãdis inſiſtit.

DUM hæc per Paraquariæ Præfecturam gererentur, Societas Omaguacarum genti, Chriſto & Hiſpano nomini conciliandæ, feliciter æquè ac fortiter inſiſtebat. Omaguacæ Tucumaniæ fines, quà Peruviæ obtenditur, habitant. Sub initia occupatæ provinciæ Hiſpanis ſervierant, & multi Chriſti fidem receperant; ſed ab triginta fermè annis, occiſis Chriſtianis Sacerdotibus, atque Hiſpanorum plurimis, rebellavetant, cædibus & latrociniis non tantùm vias ipſas, queis in Peruviam itur, verùm etiam villas ac oppida infeſtantes. Nullus erat ad ferociſſimam gentem domandam aditus: crudelitate ſeſe undique ſepierant; Hiſpanis incaſſum diu omnia fruſtra expertis. Mixti omnes, Ethnici Chriſtianique, antiquis vivebant moribus, nulli rei magis intenti, quàm ne rurſus in Hiſpanorum manus, vindictæ metu, inciderent. Sed Gaſpar Monrolus, pulchræ mortis avidus, Chriſti auſpiciis omnia tribuens, Hiſpanis omnibus temeritatem propoſiti diſſuadentibus, cum Joanne Toletano laïco Cruce armatus, eò ire auſus, præter ſpem à Barbaris hoſpitaliter exceptus eſt. Quis credat? ſermonis Divini vi, paucorum dierum ſpatio, quinque oppidorum municipes, cædibus & ſacrilegiis infames, Sociis ſe erudiendos tradidêre, Chriſtiana nomina poſtulantes. In primo congreſſu, ex his lupis ſexcenti in oves mutati, per primi Sacramenti oſtium in Chriſti ovile inducti ſunt: ducenta & octodecim Chriſtianorum paria, abjuratis erroribus, matrimonii vinculo alligari ſe ſiverunt: ut diſcas, humanas rationes præ divino præſidio ſpernentibus, ardua quæque in proclivi fore, ſi magnanimitas adhibeatur. Manifeſto Dei auxilio Sociorum virtus in pagorum uno adjuta eſt: quippe Ethnica mulier, recenter Chriſtianis imbuta Sacramentis, ad conditum baptizandis diem & locum, invitante Monroio, venire renuens, in agro repentino fato diriguit. & infans ab parente, ne ſacris initiaretur, clam habitus in latebris, etiam inexpiatus obiit: quibus portentis territi Barbari turmatim ad Monroium concurrebant, cœleſtes minas tempeſtivè recepto Baptiſmo prævertere amantes. Obſervatum eſt his

Omaguacarum mores.

Gaſparis Monroii magnanimitas.

Sexcenti baptizantur.

Dæmonum invidia.

temporibus, quibus ſolemni cerimoniâ ſacro Fonte Catechumeni tingebantur, frequentiſſimos ſimul canes in forum, præter morem, conveniſſe, adeo terribiles latratus baubatusque edentes, nihil ut dubitaretur eorum fauces infeſſas eſſe ab Dæmonibus, prædam ſibi eripi caninâ rabie ululantibus.

CAPUT VII. Piltipicone conciliato pax cum Omaguacis ſtabilitur.

ULTERIORIBUS auſis obſtabat Piltipico, Mortalium ferociſſimus, interioris Omaguacarum regionis oppidum inſidens. Is ab triginta fermè annis omni ſe ſcelere turpaverat, Sacerdotum ſanguine ſacrilegas manus ſæpè imbuerat, templa cremaverat, Cruces everterat, Oppida & Villas Hiſpanorum depopulatus fuerat, viatores, quoties ſe occaſio obtulerat, atrociter mactaverat; omnia denique, externi nominis odio, ſuſque deque habebat. Nihil profuerant Prætoris Tucumaniæ conatus, nihil Hiſpanorum virtus tot acceptis cladibus in vindictam irritata, nihil blanditiæ, nihil promiſſa, nihil Baptiſmi olim ab eo ſuſcepti reverentiæ commemoratio: incaſſum ceciderant cuncta. Gaſpar Monroius, conſiderata hujus monſtri conditione, non ſatis apud ſe ſtatuebat, quid ſibi faciendum eſſet: nam ſi ſe tyranno objectum iret, certa mors timebatur: ſi obſtaculum non amoliretur, ultra tendere non poterat. Certus denique pro propagandâ fide periculi adeundi, amore Chriſti piè temerarius, cum Socio ſe dat in viam. Adventantem Piltipico ſuperbè excepit: ſed Monroius æſtimans non aliam rationem ad eludendam hominis ſuperbiam certiorem fore, quàm ſi honorem parvi ſe facere oſtenderet, Chriſtianam fortitudinem ferocitati opponens, in hunc fermè modum tyrannum alloquutus fertur. *Vides*, inquit, *ô Piltipico, quanto tuæ ſalutis deſiderio flagrem, qui, cognitâ miorum tuorum inſolentiâ, mortem non veritus, inermem me & indefenſum tibi objectum venerim: nullus Sacerdos in Omaguacarum regione tuæ ſævitiæ ſupereſt: tu non unos crudeliter excruciatos trucidaſti: templa Chriſtiana combuſſiſti: Cruces deturbaſti: ſacra prophanaq; miſcuiſti. Quæ ſcelera ſigillatim recenſerem, ſi iracundiam tuam irritare, quàm te ad pœnitudinem invitare, mallem. Hæc una cauſa ſpernendæ mortis fuit, ut te ad pœnitentiam excitatum, maturæ jam Dei iræ eriperem. Nemo mortem amat, niſi egregio præmio inescatus. Tua ſalus aditæ mortis magnum pretium mihi eſt, quæ olim Sanguine Chriſti conſtitit: redimere meo periculo veni æterna ſupplicia tuæ ſenectuti in terram proclivi imminentia. Pro te vadem me ſiſtam æterno Iudici, ſi reſipiſcere mavelis, quàm in crudelitate perſiſtere. Elige de duobus unum, vel ſalutem tuam, vel meam mortem: utrumlibet mihi in votis eſt; nam pro Chriſto mori lucrum erit, & perditioni te eripere ſummum gaudium.* Hæc erecto præſentiſque animo cùm dixiſſet, atque inſuper Hiſpanorum iras ſupra modum proritatas exaggeraſſet, advertit tyrannum poſito ſupercilio nonnihil ſe humaniùs habuiſſe: nam mox è levi cucurbitâ vinum Monroio propinavit; qui quamvis ſummopere abhorreret ab ejuſmodi potione, quam ſciret è tritico Turcico, vetularum dentibus trito, factam, admiſit tamen, & ſummis labris libavit, tantâ approbatione hominis, ſuum poculum admitti gaudentis, ut illicò ſe Sacerdoti inclinans, pleroſque oppidanos ſuos Chriſtianâ doctrinâ & Sacramentis initiandos ſtiterit. Monroius, in omnem occaſionem rei benè gerendæ intentus, ilicet à Piltipicone petit, & impetrat ad ulteriores Omaguacarum populos commeatum: apud quos magno fructu verbum Dei ſeminatum ivit. Ex eâ expeditione redux, Piltipiconi ſe iterum ſiſtit, cum quo pacis conditiones ex voto conſtituit. Quibus rebus cognitis, Joannes Velaſcus Ramires Tucumaniæ Prætor omnibus lætitiis inceſſens, datis ad Gaſparem Monroium honorariis litteris, legitima confirmatæ pacis inſtrumenta, ſuo & urbanorum Magiſtratuum Chyrographo impreſſa, mittit, rogans, ut ea nomine publico Piltipiconi explicaret. Quâ re etiam ex animi ſententiâ confectâ, finitimæ Hiſpanorum urbes gratulationis ſigna edidêre, pacem, vitam, bona, villas, prædia, templa, urbes, filios, omnia denique Gaſpari Monroio, pacis arbitro, ſe debere affirmantes.

Gaſparis Monroii magnanimitas

Monroii oratio.

Monroii prudentia.

Omaguacæ pacificatur.

CAPUT VIII. Reliquæ Omaguacarum res narrantur.

INTERIM Petrus Agnaſcus, multis inducentarum leucarum itinere baptizatis, ex Frontonum finibus Tucumaniæ urbes tranſvectus, Gaſpari Monroio, prout in mandatis habebat, ſe tandem adjunctum venit: qui adunatis viribus Omaguacarum

rum pagos multoties percurrentes, nihil eorum, quæ ab Apoſtolicis viris factitari ſolent, omisêre. Satis conſtat, utriuſque operâ benè magnam multitudinem, partim de novo Chriſti partibus additam, partim reconciliatam ubique fuiſſe. Quamquam memoriæ proditum reperio, Piltipiconem magno obſtaculo fuiſſe, ne ſuperſtitio penitus inter Omaguacas abolererur. Nam quamvis pacem ſincerè cum Hiſpanis ſanciviſſet, pertinaciter tamen cum Deo amicitiam redintegrare, priſtinæ libertatis amans, renuebat. Quibus moribus cùm etiam Didacus Telüius, Omaguacarum facilè princeps, & plerique gentis Primores viverent, exemplo corrumpebant populares, Optimatum ſuorum authoritatem ſequi plerumque amantes. Tantas res agentem Gaſparum Monroium febris proſtravit, lectoque in Cucuiſenſi Omaguacis finitima urbe, ſub curâ Petri Agnaſci, affixit. Ibi dum ambo morantur, fama percrebuit, Omaguacas, Piltipicone & Telüio incentoribus, cum Chiriguanis bellicoſiſſimis populis amicitiam eo fine iniviſſe, ut viribus junctis Cucuiſenſem urbem invaderent, devaſtarentque: quæ fama (quamvis deinde inanis reperta ſit) in cauſa fuit, cur Piltipico & Telüius è valle ſua, Hiſpanorum induſtriâ, educti, in vinculis haberentur. Mox immiſsâ militum cohorte, Prætoris juſſu, Caſiquius alter, potens & turbulentus, exractus etiam eſt, qui adnitentibus Sociis, admiſsâ Chriſti fide, ipſo Tucumaniæ Prætore honoris ergò ſpondente, inter civium & militum hilaria Baptiſmum ſuſcepit. Non diu pòſt, ſeptuaginta Omaguacæ, Dominorum ſuorum caritate & deſiderio, ad urbem venientes, Sociorum niſu, Chriſto nomen dedêre. Et ut videas nihil diminutos Miſericordiæ Divinæ theſauros, Piltipico ille, tot parricidiorum & ſacrilegiorum reus, vexatione intellectum dante, in vinculis ſapiens, lethali morbo ante mortem per Gaſparem Monroium Deo reconciliatus eſt. Didacus Telüius in fide etiam perſtitit. Non eadem fuit ſors alterius Caſiquii, qui, filio optimæ indolis ad transfugium fruſtra ſollicitato, aquis ſe ſuffocavit: patris cadaver filius ipſe & alii ad terrorem cæterorum cremavêre; Deo, inter Miſericordiæ opera, Juſtitiæ fulmen quandoque vibrante. Interjecto tempore Tucumaniæ Prætor non neſcius Barbaros ab Optimatum ſuorum moribus pendêre, Omaguacarum Primores ad interiora Provinciæ circa metropolim traduxit; quo factum, ut demptis capitibus impoſterum univerſa gens, in poteſtate Hiſpanorum utcumque perſeverans, fidem Chriſtianam non ægrè admiſerit, coluerítque, ſubjectione corporum in animarum libertatem conversâ. Omaguacarum gente ſubacta, Gaſpar Monroius & Petrus Agnaſcus, in diverſa lati, fidem Chriſti propagatum ivêre. Monroius & Joannes Viana ad Tonocotanos, ab Alfonſo Barſena olim è ſuperſtione ad Chriſtum abductos, multis in eâ regione de novo baprizatis, utiliter excurrerunt.

1596.

Exemplum Magnatum potens.

Omaguacarum Baptiſmus.

Piltipiconis converſio.

CAPUT IX.

Tucumania multifariam excolitur.

1597.

QUIBUS in rebus dum ſunt, Joannes Romerus, Socios omnes per Tucumaniam laborantes, anno ſeſquimilleſimo nonageſimo-ſeptimo, ad metropolim convenire jubet: cauſa convocandi fuit, quòd ſperaretur fore, ut futurarum expeditionum res prudentiùs diſponerentur, ſi mutuis colloquiis conſiliisque juvarentur. Sed præcipuè, ut attritas vires animorum, Divi Ignatii artibus reſarcirent. Nam ſapienter aſceticæ vitæ Magiſtri cenſuêre, externis officiis, quamvis in ſe optimis, vigorem virtutum atteri, & Apoſtolicis etiam exercitationibus robur animorum flacceſſere, nî intercalari otio per preces, & piarum rerum conſiderationem, reficiatur. Igitur, refectis animæ viribus, poſtquam, quæ regiones priùs adeundæ, quibus præſertim artibus ſuperſtitio eliminanda, quâ induſtriâ Hiſpanorum & Neophytorum conſcientiæ tractandæ, in commune conſultatum eſt. Joannes Romerus hunc in modum ſparſit Socios. Petrus Agnaſcus & Antonius Vivar, Tucumaniæ Prætoris poſtulatu, Sancti Jacobi ditionem omnem, innumeris Indis tum temporis frequentem, perpetuo motu circuire; Gaſpar Monroius & Joannes Viana metropolim inſidere; Franciſcus Angulus, ſanctæ Inquiſitionis Commiſſarius, integritati Fidei, inter Hiſpanos ubique conſervandæ, invigilare juſſi ſunt. Ipſe verò Romerus Saltenſes & Cucuiſenſes, comite Eugenio Baltodano, curandos ſibi ſuſcepit. Anno milleſimo quingenteſimo nonageſimo-octavo Franciſcus Angulus

Exercitiorum neceſſitas.

1598.

& Euge-

& Eugenius Baltodanus, fluminis Rubri accolas; Gaſpar Monroius & Antonius Vivar, Saltenſem vallem; Petrus Agnaſcus & Joannes Viana, Cacarum gentem; Joannes Romerus & Joannes Toletanus, Eſterenſes per immenſos labores excultum ivêre. Sic pauci Socii, vices mutando, Tucumaniam integram, extenſione terrarum Hiſpaniæ parem, peragrabant, latebras, ſylvas, ſpeluncas, montes, & abdita quæque excutientes. Nam ubi animarum æſtimatio heroum animos ſemel pervaſit, dici vix poteſt, quantâ magnanimitate ab iis ſpernantur pericula corporis, deliciæ parvi pendantur, adeoque vita ipſa contemnatur. Si enim mercium Indicarum & divitum metallorum amatores pretio allecti, pro iis acquirendis nihil reformidant; quanto animo neceſſe eſt illos eſſe, qui animas Chriſti Sanguine redemptas æſtimare nôrunt? Dilapſis Sociis, Romerus ad fluminis Dulcis ripas Ripennium, Indorum oppidum, execrandis ſceleribus infame, præter omnem ſpem ita refinxit, ut deinceps pietatis receptaculum haberetur. Subinde omnes ejuſdem fluminis accolas expiatum ivit: qua in excurſione memoriæ proditum eſt, Indum, Confeſſionis deſiderio, ne elaberetur occaſio, triduo jejunum perſtitiſſe, & multos alios, tempeſtate perfrigidâ, ejuſdem rei causâ, ad Romerum è remoris locis anhelantes flumina gelida tranſnataſſe. Præterea Romerus ad Malqueſiorum & Queſoſiorum paludoſa, & infeſtiſſima aculeatis culicibus, loca pervaſit, quos omnes in gratiam Chriſti conatus eſt reducere. Quid interim Socii alii, uſque ad annum ſæcularem, per Tucumaniam factitârint, non ſatis diſtinctè in adverſariis reperio. Nam primi illi heroës in libro Vitæ ſcribenda facere, quàm multa ſcribere malebant, tam ſui nominis obliti, quàm Divinæ gloriæ amplificandæ memores.

Animarum æſtimatio.

CAPUT X.

Orto Chilenſi bello fundationes Collegiorũ diſturbantur.

NON eadem facies Chileni regni erat, ferocitate Barbarorum ſacra profanaque vaſtante. Uſque ad id tempus, duodecim Urbibus, juſto intervallo abſcſſitis, totum Chilenſe regnum occupârant Hiſpani, probatiſſimum aurum magnâ copiâ ubique eruentes, & felicitate regionis ad blanda vitia luxumque abutentes. Socii verò in novo Sancti Jacobi Collegio adeò ſtrenuè domi foriſque, & per ampliſſimas Regiones excurrentes, eradicandis vitiis atque plantandis virtutibus inſiſtebant, ut ipſe Prætor, in novâ urbe abs ſe de ſuo nomine conditâ, Societatis ſedem fundare voluerit, & pleræque Hiſpanorum Urbes Collegia poſtulârint: eoque crevit apud quoſdam laborum Apoſtolicorum æſtimatio, ut honeſtiſſimi viri centum millia aureorum Societati repræſentârint, ſi ſedem ſtabilem in Araucanâ arce ponere vellet: quam ſummam Joannes Sebaſtianus Parricius Peruviæ Provincialis non admiſit, & inſuper Socios Arauco quàm primùm excedere voluit, cœlitùs edoctus, brevi regionem omnem ſuſque deque everſum iri. Præſagii certitudinem adſtruxit, ſub præteriti ſæculi finem, Chileni Regni Prætoris cædes, qui majori quàm inter Barbaros, rebellare aſſuetos, confidentiâ decet, ſe gerens, pœnè totum regnum ſecum perdidit. Rem, quantum ad inſtitutum meum pertinet, lubet partitò poſteritati tradere. Poſtquam Martinum Loiolam, Chileni regni Prætorem, exiguo militum comitatu, nullo erecto contra inopinatam perfidiam munimento, ſub tentoriis noctem tranſigentem, Chileni Barbari interfecerunt, quàquà latè patet regnum, populares ſuos ad rebellandum ſecum traxêre, atrocis facti famâ fœdioribus calamitatibus oppreſſuri. Primo Barbarorum furori occurri ſtatim poterat, ſi res conſilio acta fuiſſet: ſed ſine capite fruſtra conſilia profutura expectes. Adde, quod ſpatium inſtruendi belli conſultandíve ademerat calamitatis conditio, Barbaris in conſternatos repentè effuſis, & ſtragem ubique facientibus. Malum cœpit à Millapoa Hiſpanorum Oppido à militibus per metum deſerto, mox Angol & Chillam, vicinæ Urbes, furorem & avaritiem Barbarorum priùs expertæ, quàm igne penitùs flagrarent, centum & quinquaginta tantùm Hiſpanis cum imbelli multitudine in ſubitaneam munitionem ſeſe ab incendio & cæde recipientibus: ubi non ſemel, Hiſpanâ prorſus fortitudine, obſidionem octo millium Barbarorum ſuſtinuêre, donec in tutum ſors blandior fortes viros exciperet. Urbs Imperialis per annum integrum obſeſſa eſt, ubi cives, conſumptis alimentis, ad nefandas eſcas adacti, inſalubrium ciborum ſucco corpora corrupêre, adeò notabili ſtrage, ut

Joannis Sebaſtiani vaticinatio.

Martini Loiolæ cades.

Chilenorum rebellio.

Urbes captæ

Hiſpanorum fortitudo.

Peſtis.

plures

plures morbis, quàm telis undique pluentibus, obruerentur. Ausa tamen est, inter tantas calamitates Hispanorum virtus, divinitùs adjuta, sese exerere. Nam cùm scapha ad accersenda auxilia ex domesticarum arcarum portarumque asseribus compingenda foret, deficiente pice ad rimas obducendas, repentè vinum in picem mutatum miraculo repertum est, & scapha littora maris radens, ubi in conspectum urbis Valdiviæ, quam Imperiales ab Barbaris occupatam ignorabant, venit, tempestate in altum rejecta est, donec hostilem regionem prætervecta rursum amica littora adnavigaret: indubiè peritura, nî tempestas, aliis perniciem adferre solita, ipsi saluti fuisset, Deo beneficia sua terroris pallio tecta mortalibus concedere amante. Interim verò dum obsessi subsidia præstolantur, urgente fame, implorată Virginis MARIÆ ope, tanta passerum copia quotidiè ad urbem advolitavit, ut arcendæ fami, & miseris à morte vindicandis, deinceps suffecerint. Postquam auxiliares copiæ ex Conceptionis urbe cum Prætore advenêre, cives quidem obsidione liberati in tutum se recepêre: cessit tamen urbs elegans Barbarorum furori, elapsis civibus, in tecta sævire amantium. Non eadem urbis Valdiviæ fortuna fuit, manifestâ Numinis irâ ferro igneque vastatæ. Inter quas cædes Sacerdos, Dominicanæ familiæ alumnus, facinus edidit memorabile. Is, eductâ ex altari hyerothecâ sacro Christi Copore plenâ, per templi fenestram jactu corporis se proripuit, atque per medios cadentium cuneos, nullo Barbarorum eum attingere ausо, ad littus, & è littore, scaphâ vectus, ad navim fugere paratam evasit. Hoc ipso glorioſior, quòd Servatorem omnium terrâ marique indemnis ipse servârit. Scio hujusmodi facinus per Joannem Bocartium Societatis JESU Antuerpiæ patratum, ab Famiano Stradâ cum Caii Fabii sacra è Capitolio exportantis audaciâ eruditè comparatum fuisse: sed egò rem meò more narrare simpliciter satis habui. Satiata cædibus hostium rabie, quadringentæ matronæ puellæque, prô pudor! ad scorta & mancipia, in oculis parentum & conjugum, eamdem fortunam expertorum, è Valdivianæ urbis ruinis à Barbaris eductæ sunt; vice versâ servire coactæ iis, quos servitiis antè vexaverant. Nullum fermè in America aurum magis probatur, quàm Valdivianum; nec ullibi sæviit magis hostilis rabies, quàm in ea urbe: ut ubi eruendi auri cupiditas major fuerat, ibi etiam immoderationis vindicta emineret. Osornum, alteram Hispanorum urbem, eadem calamitas perdidit, nisi quod, amissâ urbe, solamen afflictorum fuerit, temporario munimento se tutari potuisse, donec per subsidiarios milites in tutum transportarentur. Obsidionis tempore, sæviente fame, posteris denarrandum servatæ pudicitiæ exemplum datum fuisse, ab optimis authoribus accepi. Cum Osornianis civibus in munimentum se etiam receperant ex instituto divæ Claræ sacratæ Virgines, nihilo mitiorem fortunam, quàm profanæ matronæ puellæque expertæ. Ibant per vices, prout extrema necessitas urgebat, extra vallum, radices & herbas è proximis campis in aliquantulum famis levamentum collecturæ: Cùm una sacrarum virginum in insidiantis manus Barbari incidit. Frustra clamores fuêre, frustra lachrymæ postulantis, ut suis redderetur: vi rapta innocens puella est, & raptoris dono tanquam opimum spolium cessit potenti cuidam & opulento militi, qui in ædes suas abductam uxorum suarum gregi (nam Chilenorum Primores plures uxores alunt) immiscuit. Nec diu fuit, cùm flammas concepit in puellam corpore scitam, & moribus meliorem: jamque pudorem violare parabat, quando illa præsenti erectoque animo salacem his fermè verbis repressit. *Si scires*, inquit, *ô Barbare, dignitatem conditionis meæ, infringeres impetum tuæ lascivіæ, in grande malum, nî me audias, te tracturæ. Insignis summi Numinis amor supra sortem communium fœminarum me longè extulit, fecitq; sponsam Christi filii Dei, cui hactenus incorruptà virginitate fidem servavi. Nec licet mihi amplexibus mortalium frui, nec viro nubere, ne injuriam Immortali Sponso irrogem. Sacer ille annulus digito insertus, & vestis à vulgari discreta, arrhæ sunt connubii inter me & summi Dei Filium contracti, quem tu, si me temerare audes, vindicem experieris. Nam ut mortales sponsi suas zelant amasias; sic sponsus meus immortalis, cui serviunt mortium omnium instrumenta, mihi sartum tectum honorem conservabit.* Hæc sermonis granditas ita Barbarum movit, ut libidinem coërcuerit. Expavit

Hispani Imperiales divinitus juvantur.

Valdivia capitur.

Dominicani Sacerdotis pium facinus.

Osorni obsidio.

Monialis in servitutem abigitur.

Pudorem suum egregiè defendit.

Barbari continentia.

nimirum ad insolitam, & hactenus sibi inauditam, inter puellam & Dei filium connubii, nec non perpetuæ virginitatis vocem. Quocirca, lasciviâ in reverentiam versâ, profitetur se custodem pudoris futurum, qui violator esse voluerat. Nec facta à promissis ablusêre; nam sacram Virginem nec attrectavit umquam, nec imminui ab aliis permisit; sed domi honestè habitam, ut rem Deo dicatam impensè coluit: felicem se æstimans, quòd summus Dei Filius unam è sponsis suis suæ fidei commisisset. Quin adjecit interrogare, num quid illi opus foret, ut Divino cultui, quantum captivitas permittebat, pro instituto suo satisfaceret. Cumque illa, precum breviarium, & scapularem tunicam, monachæ insigne, sibi deesse quereretur; illicò Barbarus utramque rem, inter spolia repertam, à commilitonibus magno pretio redemit, & virgini donavit, lætus quòd illa se totam, per preces & solita Religionis exercitia, immortali suo sponso manciparet. Si quandoque, ut fit, se aliis ancillis & uxoribus cibos parantibus aut pannos eluentibus immisceret, blandè objurgatam Barbarus ad cubiculum remittebat, aiens non decere Dei sponsam, omnium servitia promeritam, ancillaribus officiis implicari. Nec hîc stetit veneratio: nam indignum se æstimans, qui diutiùs apud se sacram puellam retineret, clam, ne commilitones offenderet, Hispanos milites adit, monetque datâ fide, ut domum suam, non longè ab eorum arce semotam, quasi prædabundi veniant, ibi reperturos sacram virginem, inter populares suos meliùs quàm in captivitate sponso suo servituram. Milites præsidiarii fidem Barbari sequuti, ex condicto, emissariorum more, innocentem puellam redemptum ivere; quæ postliminiò popularibus suis restituta, & ad Chileni regni metropolim transportata, in Cœnobio Divæ Claræ testis rei probatissimæ diu & piè supervixit. Barbarus verò tantæ rei patrator, admissâ cœlesti luce, è patriâ ad Hispanos transfugiens, itinere centum & quinquaginta leucarum, se eòdem contulit, ubi recepto Baptismo se totum ejus monialis servitio extra claustrum dedicavit, quam anno integro domi suæ in captivitate intactam servaverat. Ut scias beneficiis vinci se non pati Deum, æquè in pudoris alieni conservatores, ac sponsas suas fidei datæ tenaces, profusum. Sed interim rebellionis fragor infelici turbine per regnum universum provolvebatur, hostibus per centum & amplius leucas, direptis Hispanorum villis, impunè grassantibus. Quin & ipsa metropolis pœnè obruta est: hostilique furori indubiè cessisset, nisi accepto conjurationis indicio, castigatis indigenis conspiratoribus, malum Magistratus avertisset. Sic bellum atrox inter utramque gentem commissum est, grandi sine dubio Hispanorum malo, nisi paulò pòst adveniisset ab Rege Catholico delectus Alfonsus Ribera, bello Belgico, & Ambiano per nuces à Gallis erepto, clarus, qui postquam Præturam iniit, ad normam Belgicæ militiæ multas arces in hostium finibus posuit, unde excursiones faciens, Hispanos quamplurimos, in terrâ hostili munitiunculis se tutantes, periculo exemit, hostiumque vires & furorem refregit. Verùm, ut meam rem agam, Martino Loiolâ Prætore trucidato, & tot urbibus eversis, novi Collegii, quod ipse in urbe Onnicatensi abs se conditâ fundare meditabatur, atque Araucanæ sedis, necnon aliorum domiciliorum, spes penitus concidit. Non tamen omnium animi concidêre: nam dum cuncta bello concutiuntur, Emmanuël Erias, Sancti Jacobi Collegii Rector, & postea Peruviæ Provincialis, elegantissimi templi, aliquando inter famosas Americæ fabricas nomen sortituri, & nostrâ ætate terræ motu miserè deformati, fundamenta jecit. Æternitatem verò, ut spes est, in cœlo promeriti sunt multi mortales, Sociorum laboribus, per aliquot subsequentes annos in hâc urbe & ejus latissimâ ditione, baptismo, piis sermonibus, exhomologesi, & aliis artibus curati.

Continentiæ præmium.

CAPUT XI.

Alfonsus Barsena moritur & laudatur.

SED lubet tantisper stylum avertere ab tantis florentissimi quondam regni calamitatibus. Quamquam, quocumque vadam, non deerunt funera pro conditione rerum humanarum sese ex inopinato obtrudentia. Alfonso Barsenæ ægritudinum & annorum pondere pœnè oppresso Joannis Sebastiani Provincialis litteræ redditæ sunt, quibus in Peruviam ad aliquantulam quietem emerito viro debitam invitabatur. Ille non quietem, sed Majorum suorum nutum spectans, incredibili

In Peruviam revocatur.

Paraquarienſium dolore viam ſtatim occœpit. Ex itinere reviſit Mataranos ſuos, & Conceptionis urbem, obſidionem Barbarorum paſſam, ſuo adventu recreavit. Deinde Tucumaniam totam (in qua viginti quinque millia Barbarorum, ipſomet teſte, baptizaverat) & Peruviæ partem prætervectus, Cuſcum tandem, emenſis quingentis & quinquaginta leucis, pervênit. In hac regia urbe, Ingarum quondam ſede, Societas Collegium habet, Hiſpanis æquè ac Indis utile, inter quos, Peruanam linguam cùm apprimè calleret Barſena, antiquas artes in effœtâ ſenectute exercens, mirum quantum profecerit. Inclaruit tamen maximè, quòd Ingarum ultimum, ad quem regni jus priſcum pertinebat, Chriſtianis legibus excultum baptizatumque ad piè moriendum animârit. Ulteriora meditantem mors oppreſſit. Cordubæ in Bœticâ is olim honeſtis parentibus natus, poſtquam pueritiam, & deinceps adoleſcentiam, optimis moribus doctrinisque excolere cœpiſſet, digniſſimus habitus eſt, quem Joannes Avila, portentum illud Apoſtolicæ vitæ, inter præcipuos diſcipulos adſciſceret. Tali magiſtro, acre judicium, memoriam ad miraculum tenacem, & indolem cujuſvis diſciplinæ capacem, ingenti fructu exercuit. Rebus jam agendis maturus, cùm ſe ad converſionem Barbarorum, ab Deo intus loquente, ſollicitari ſentiret, ipſo Joanne Avilâ authore, & incentore, anno milleſimo quingenteſimo ſexageſimo-quinto, Societati Jesu (ab cujus ingreſſu, ob domeſticas difficultates, totis quindecim annis eum Bœticæ Provinciales arcuerant) ſe mancipavit; ſtatimque oſtendit, è quali palæſtrâ prodiiſſet. Nam Bœticæ præcipuas urbes concionando percurrens, eloquentiſſimi fructuoſiſſimique Oratoris famam collegit; adeò ut, inter utrumque Hiſpalitanæ Cathedralis Eccleſiæ chorum, non admodùm ſenex, incredibili plauſu audiretur. Verùm ille antiqua Barbaricarum expeditionum deſideria his plauſibus præponens, volens lubensque, Sancto Franciſco Borgiâ Societatis Jesu Generali mittente, anno milleſimo quingenteſimo ſexageſimo-nono, in Americam navigavit. In Peruviam appulſus, devoratis aliquot nationum Barbaricarum idiomatibus, prima dedit in novo Orbe ardoris ſpecimina. Continuo pœnè motu omnia latiſſimæ Regionis loca percurrens, innumeros Neophytos Sacramentis procuravit, Ethnicos baptizavit, Idola deſtruxit, Parochos inſtruxit, pellicatus in juſta matrimonia convertit. Quæ omnia etiam majori conatu inter Vroquillas, paludis Chucuitenſis & conterminarum rupium accolas; præſtitit. Si ad urbes Hiſpanorum diverteret, unus ipſe omnia miſcebat. Supra omnem fidem eſt, quàm multos ardenti eloquentiæ œſtro percelluerit, quot lapſos erexerit, quot commoda per multos annos in omnes Reipublicæ partes ſparſerit. Quorum laborum, inter Indos & Hiſpanos, reſpectu, apud omnes Ordines, ipſumque Proregem, tantam æſtimationem conſequutus eſt, ut paſſim, Sacchino ipſo & Alegambe authoribus, Peruviæ Apoſtolus nuncuparetur. Egregia ubique reperio in ſchedis meis memorialibus dicta, fervorem ejus teſtantia. Exempli vice hoc eſto. *O utinam*, exclamare ſolitabat, *Peruviæ omnes Indi, Parochis carentes, aut ab iis neglecti, meæ curæ ſubderentur: non antè deſiſterem eorum bono me impendere, donec continuis per ſpelæa, rupes, & abruptiſſima loca excurſionibus, aliisque defatigationibus, corpuſculum meum penitus contritum in fruſta diſſolveretur.* Peruvia ipſa, cæteroquin maxima, & id temporis doctrinæ egentiſſima, parva ipſi videbatur: quare frequentibus litteris ad Majores ſuos ſcriptis enixè flagitabat, ut in ſpatioſiſſimas & adhuc intactas Ethnicorum terras mitteretur: aiens, ad id genus hominum excolendum, ab ſummo Numine ſe vocari, incredibili ardore præcordia ſua diu noctuque inflammante. Biennio antequam in Tucumaniam mitteretur, litteris ad Provincialem datis, diſertè aſſeruit, ſe animo præſentire aliquam ſuis deſideriis congruam ad Ethnicorum terras expeditionem ab Superis præparari. Miſſu Majorum in Tucumaniam & Paraquariam delatus, tanta quanta narravimus patravit. Alegambe author eſt, eum crebrò quinque ſéxve dies ſolo Chriſti Corpore paſtum ſine cibo alio perduraſſe. Intempeſtâ nocte ad orandum ſurgens, totis duodecim annis principem tenebrarum vexatorem expertus, innumeris propè de eo reportatis victoriis, id demum aſſequutus eſt, ut ſcipione contemptim increpitum, ceu nebulonem tenebrionémve, per ludibrium impoſterum abigeret. Eumdem horribili

Viginti quinque millia baptizat.

Inga haredem ſacro Fonte abluit.

Peruviæ Apoſtolus dicitur.

Dæmonem contemnit.

ſpecie adventantem, ſuasque de ferociſſimâ gente ad Chriſtum convertendâ cogitationes turbantem, eâ voce ſurgens repreſſit: *O Dæmon, hanc meam ſedem occupa; nam eâ me dignior es.* quâ ſubmiſſione, ſuperbiæ patrem ad horrendos ululatus & infamem fugam coëgit. Sæpè præſentiſſimis periculis à Deo ereptus eſt. Sæpè futura prænunciare, & occultas mortalium cogitationes propalare, auditus eſt. Franciſcum de Cruce, apud vulgus in Peruviâ tum temporis laudatiſſimum, contentioſiùs in publico conſeſſu agentem præmonuit, forè ut, nî loquendi temeritatem corrigeret, publicè pro hæreſi, quod deinde factum eſt, cremaretur. Deo & Deiparæ fuit perfamiliaris. Pueri JESU memoriam ſuaviſſimâ animi teneritudine recolebat: cujus ſignum ſculptoriâ arte formatum, ad lecti caput in ultimâ ægritudine, præter morem cùm quâdam die non admoveri curaſſet, & infirmorum curatorem fruſtra inclamaret ſibi ſuum ut Jeſulum porrigeret: Jeſulus per ſe ipſe ſe ſtitit, & blandè ſenem appellans, Ne fatigeris, inquit, nam hîc ego tecum ſum. Ipſo die Nomini JESU ſacro, Kalendis Januariis, vitam Apoſtolicis virtutibus conſtanter exercitam ſeptuagenarius optimo fine clauſit, dignus quem non tantum Peruviæ, ſed etiam Tucumaniæ populi ſuum Apoſtolum pleno ore vocent. Barbarorum linguas undecim percalluit. Multa vario idiomate ſcripſit utilia his, qui pro Indorum ſalute elaborant. Adeò felici memoriâ fuiſſe dicitur, ut utrumque teſtamentum ad unguem memoriter recitaret. Sæpè poſt mortem Barbaris ab ſe olim in Paraquaria baptizatis ſe videndum præbuit, inconſtantiam in fide & moribus optimo ſucceſſu carpens. Indus è curru excuſſus, invocato Alfonſo Barſena, rotam corpus ſuum ſulcantem indemnis excepit. Latiùs luberet excurrere in facta tanti viri, à Nierembergio & aliis celebrati: ſed ne diutiùs extra limites verſer, in Paraquariam ſtylum retraho, ubi me alterum funus expectat.

Egregia ejus humilitas.

Vaticinia.

Statua pueri JESV ei ſe ſtitit.

Undecim Barbarorum linguis loquitur.

CAPUT XII.

De Joannis Salonii morte.

1599.

Cauſa mortis.

ANNUS milleſimus quingenteſimus nonageſimus-nonus, elato Joanne Salonio, Valentiæ olim in Hiſpania nato, & dudum ſumma Societatis vota profeſſo, luctuoſus extitit. Cauſa mortis fuit exercitium caritatis: nam cùm cœlo pluvio ad ægrum hominem in ultimo agone juvandum non ipſe optimè valens properaſſet, rediens ex madore interiora pervadente lethalem morbum concepit. Moriens Divos & Divorum Reginam ſpectaſſe creditus eſt: cadaver ejus tanto omnium Ordinum ejulatu luctuque ſepultum fertur, ut juſta defuncto perſolvi nequiverint. Facies mortui longè formoſior quàm viventis, & neſcio quid humano majus ſpirare viſa eſt: adeò ut Epiſcopus Tucumanenſis, pro eo ſolemni ritu ſacrificans, in eam intentus lachrimis obrueretur, & in has voces admirationis plenas prorumpens exclamaret, *Ubi eſt mors victoria tua?* Tantos Cœleſtium & Mortalium favores merebantur optimi viri virtutes & facinora, reductis ad Chriſti partes, aut ipſi reconciliatis multis Indorum millibus, inclyti; eo præſertim nomine in his Annalibus à me commendandi, quòd primus omnium JESU Socios in Paraquariam induxerit, rexeritque. Quibus olim parentibus natus ſit, quibus moribus adoleſcentiam tranſegerit; utrùm in Hiſpania vel Luſitania Societati authoratus fuerit; utrùm poſt vel ante initam religionem in Braſiliam tranſmiſerit, non perinde mihi planum eſt. At conſtat in Braſilia ita ſe Majoribus probaſſe, ut digniſſimus poſtmodum habitus ſit, qui quatuor Societatis vota profiteretur; & quem Joſephus Anchieta, Braſiliæ Provincialis, eligeret, ut in Auſtrales Americæ regiones nomen & artes Societatis JESU cum ſelectiſſimo Sociorum manipulo primus inferret. Sublato Salonio Marcellus Lorençana ſolus de Societate in Paraquariæ metropoli perſtitit, multiplicitate laborum defectum Sociorum compenſans. Hunc Provinciæ Prætor vexavit, quòd crederet ſe obliquè carpi, dum in vitia pro concione inveheretur. Sed Lorençana, adhibitâ conſtantiâ, per certum hominem, qui querelas ad ſe detulerat, ipſi Prætori renunciare jubet, aliud longè eſſe in perſonas nominatim, aliud in vitia invehi. Nam ponamus, inquit, urbium Rectores luxuriæ, rapacitatis & injuſtitiæ inquinamentis fædatos eſſe, an propterea deſinent Concionatores ea vitia carpere, quæ in aliis civibus ſunt, ne magiſtratus exiſtiment ſua vitia ſigillatim fugillari? Prætor, ut erat ingenii non pervicacis, rationibus Lorençanæ facilè acquievit.

Ejus virtutes.

Lorençana prudens reſponſum.

CAPUT XIII. De ultimis Ortegæ & Fildii in Guairaniâ laboribus.

IN Guairaniâ adhuc perſeverabant Emmanuël Ortega & Thomas Fildius, immenſitatem terrarum paribus animi viribus metientes. Glorioſam materiam utrique præbuit peſtis, & inundatio, univerſam propè regionem luctuosâ calamitate complexæ. Graſſante peſte ibat Emmanuël Ortega, Thoma Fildio Villaricæ relicto, more ſuo per pagos, antra, nemora, montes, & loca omnia Guairaniæ luſtrans, eo fine, ut peſte infectos, quantovis numero poſſet, Sacramentorum vi, Dæmoni eriperet. Barbari etiam peſte afflati, aut peſtem timentes, undique ad eum, Sacramentorum causâ confluebant; nec ſatis quò ſe verteret apud ſe conſtituebat. Nam uno eodemque tempore morbidorum turbæ in itinere viribus deficere; alii ex vicinis remotisque locis Exhomologeſim, aliunde Ethnici Baptiſmum poſtulare, ingenti numero nunciabantur. Quod in ſe erat, omni virium niſu impigrè præſtabat; conſtatque, ejus ope, multa millia Barbarorum eâ in occaſione, recepto Baptiſmo, deceſſiſſe. In his rebus verſantem oborta tempeſtas & fœda aquarum proluvies pœnè obruit. Per campum tum habebat iter duobus utrimque fluviis irriguum, qui ubi intumuêre, ripam primùm, deinde campum ſupergreſſi, junctis aquis, circum omnia latè inundavêre. Creſcentibus undis decreſcebant littorales ſylvæ, nec aliud jam perfugium erat, quàm in ſummitatibus arborum, quas indigenæ, obrutis aquâ mapalibus, occupare ſummâ contentione ſatagebant. Ortega proceriſſimam ſubiit cum ſervulo: qui demiſſiores elegerant, fermè toto corpore immergebantur aquis, adeò jam tumidis, ut non aliam ferrent oculis imaginem, quàm pereuntis olim Noëtica eluvione Orbis terrarum. Superſtabant ubique arboribus, aut è ramis pendebant immixti valentibus ægri, lamentabili voce aut ab aquis, aut à morbo, aut à fame exitium præſtolantes: tonitrua, fulgetra, turbines, & hujuſmodi irati Cœli inſtrumenta, diem noctemque horrificabant: feræ è ſpelæis exundatione erutæ, & difformia viperarum corpora innabant aquis: *Horreſco referens, immenſis orbibus angues incumbunt pelago:* adeout undique circumſtaret imminentis mortis imago. Viperarum una, enormis magnitudinis, adnatans, adhæſit ramo, cui inſiſtebat Ortega: & actum erat de illo, nî pondere fracta rami pars, beſtiam excuſſiſſet in aquas, quæ, caſu attonita, aliò ſe conferens, hominem liberum reliquit. Biduo jam eo loci perſeverârat, tempeſtate nihil ſubſidente, cùm audit inter tonitruorum fragorem, & fulgetrorum malignum ſplendorem, intempeſtâ nocte Barbarum hominem nando ad ſe venire. Nunciabat is, tres Ethnicos ſpiritum ægrè jam in arboribus ſuis trahentes, Baptiſmum, & totidem Neophytos, eodem in diſcrimine poſitos, Exhomologeſim petere. Non diu deliberavit Apoſtolicus vir quid facto opus eſſet: ſed ſervulo, ne deficientibus viribus, ſe abſente, diffluens ab eluvione raperetur, funead arboris ramos alligato, ritéque à peccatis expiato, ipſe nudato corpore, ut erat natandi peritus, in aquas corpus vibrat. Sequebatur nuncium per ſpiſſiſſimas tenebras, niſu corporis fluctus maritimis ſimiles everberans, intricabaturque ſubinde occurrentibus ſpinetis & arborum ramis à proluvie raptis; quibuſcum dum luctabatur, prælonga ſpina cruri ejus infigitur: perſeveravit tamen læſus aquas findere; donec poſt horam natationis integram, ad ægros, ex arboribus pendulos, perveniret. Ut venit, tres Ethnicos animam jam vix reciprocantes, ritè & ſigillatim interrogat, num noſtra Myſteria crederent? affirmantes, & præteritam vitam deteſtantes, Baptiſmo raptim expiat. Vix expiaverat, cùm virium defectu in aquas diffluunt, & in Cœlos mox evolaturi ſuffocantur. Duo ex tribus Neophytis, poſt legitimam peccatorum confeſſionem, ſpectante etiam ipſo Ortegâ, viribus deficientibus ſubmerſi periêre. Secundùm id, eodem planè labore ad arborem ſuam renatans, reperit ſervulum ſuum, creſcente eluvione, collo tenus aquis jam immerſum; quo in altiorem ramum evecto, ſimul mortem undequaque imminentem præſtolabantur; inveniſſentque, niſi eodem die, tempeſtatis vi remittente, aquæ in alveos ſuos paulatim ſe recepiſſent. Sed interim refrigeſcente corpore, crus Ortegæ, ſpinâ transfixum, incredibili dolore intumuerat; quo diſſimulato, ſimul ac in terram demiſſus eſt, eò ſe ferri voluit, ubi ægris operam ſuam conferre poſſet, donec vi morbi penitùs proſterneretur. Villaricam curatio-

Ortega quãplurimos baptizat.

Aquarum diluvium.

Virgilius Lib. 2. Æneid.

nis ergò delatus, quamvis ſpina totum tranſverſum crus penetrans evulſa ſit, tamen dolor malè affectæ partis per duos & viginti reſiduæ vitæ annos, ſemper fluidâ cicatrice, nunquam ſe remiſit. Id vulnus patienter toleratum Joannes Rho eleganter, ut ſolet, in variarum virtutum hiſtoriam tranſtulit. Invalido corpore, animi vigor Ortegæ ſtetit: quocirca utcumque curatus, Fildio comite, univerſam fermè Guairaniam, quà Hiſpanis patebat, & Xereſium oppidum, Sacerdote etiam deſtitutum, per difficillima itinera adivit excoluitque, donec uterque, juſſu Majorum, poſt inductum externum Sacerdotem, ad Paraquariæ Metropolim, adnitente Marcello Lorençana, unum ſe populoſæ civitati & ditioni imparem ſine fine clamante, revocarentur: ſic Ortega & Fildius, incredibili Hiſpanorum & Indorum dolore, poſt octo annos, in ea Provincia ſumma cum laude poſitos, Aſſumptionis urbem repetivêre. Ubi ſtatim cum Lorençana apud Hiſpanos, Neophytos, Ethnicos, & Æthiopes, rem Chriſtianam domi foriſque inſigniter promovêre.

CAPUT XIIII. Socii ſubſidiarii Tucumaniam excolunt. 1600.

ANNO ſæculari, cum recèns è Peruvia Joannes Darius, Ferdinandus Monroius, Joannes Arcos Sacerdotes, necnon Joannes Rodriguez Sacerdotii expers, in ſubſidium veniſſent, Joannes Romerus ita Socios omnes diſperſit, ut præcipua Tucumaniæ loca complecteretur. Gaſpar Monroius, veteranus miles, cum ſocio non Sacerdote Saltenſem tractum Omaguacis oppoſitum; Joannes Viana, & alter Laïcus, Sancti Michaëlis ditionem; Petrus Agnaſcus, & Joannes Arcos Eſterenſem regionem obtinere juſſi ſunt. Franciſcum Angulum in diverſas partes diſtrahebat Inquiſitionis Fidei munus. Ipſe Romerus, aſſumptis in ſocios Joanne Dario, & Joanne Rodriguez, Cordubam ſibi delegit; magnâ omnium ſpe, inſignibus cladibus dæmonem ubique debilitatum iri. Nec ſpem felices ſucceſſus fefellêre: quippe ſinguli Socii, variis velitationibus, Divini verbi enſe, & clypeo Apoſtolico feroces, multos undique Barbaros, per Baptiſma, & alia Sacramenta dæmoni ereptos, Chriſto tranſcripsêre. Singulorum victorias ſigillatim non proſequar, ne rerum ſimilium narratione faſtidium pariam; ſatisfeciſſe ratus, ſi aſſeruero à præclariſſimis ducibus biennali excurſione nihil omiſſum inter Hiſpanos & Barbaros, quod prodeſſe poſſe Divinæ gloriæ augendæ, dæmoníve ſubigendo, exiſtimarent. Quamquàm paulò explicatiùs expeditio Cordubenſis hoc loco mihi tractanda venit, non idcircò quòd Sociorum labores ibi clariores hâc tempeſtate, quàm alibi fuerint; ſed quòd Corduba Provinciæ Paraquariæ (cujus ego Hiſtoriam molior) futura caput eſt, & juvet primariæ domûs non indiligenter à me fundamenta poni, ut ſurgentia faſtigia meliùs inclareſcant.

CAPUT XV. De Societatis ſede Cordubæ poſitâ.

Urbis Cordubenſis fundator.

ANNO milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo-tertio, Hieronymus Cabrera, nobilis Cordubenſis, centum & viginti à portu Boni-aëris leucis, ad radices fermè aſperrimorum montium, Cordubam in planitie fundavit. Cœlum inibi hyeme non pluit; æſtas nebularum & pluviarum ſatis ad faciendam aliqualem fertilitatem advehit. Sub initia fundationis, quadraginta Sagittariorum millia in ejus latiſſima ditione computari dicebantur. Ex quo numero, octo adhuc millia anno ſæculari Cordubenſibus parebant; cæteri aut fato ſublati fuerant, aut, avitorum morum & libertatis tenaces, Hiſpanis rebellaverant. Ad hanc urbem delatos Joannem Romerum & ſocios, frigidè admodùm cives ſuſpicionibus abalienati excepêre. Sed mox expulſis ſuſpicionum nebulis, condemnatâ ſuâ credulitate, in excipiendis Sociis ſiccitatem beneficiorum magnitudine compenſantes, fundum amplum commodo urbis in loco, domumque, necnon ſacellum adjacens, obtulêre. Quarum rerum poſſeſſionem ita iniit Romerus, ut ſi Peruviæ Provincialis non annueret, irritam eſſe vellet. Poſtquam in paratas ædes migravêre Socii, ſolitas Societatis Apoſtolicas artes in omnis conditionis homines exprompſêre, tantâ Magiſtratuum approbatione, ut perpetuitatem ſedis ambientes, de templo Societati condendo in commune egerint: quo in erigendo dum univerſa Civitas occupatur, Romerus cum ſociis per ditionem Cordubenſem, quaquà latè

Cordubenſis ditio excolitur.

patet,

patet, excurrit. Aſpera regio eſt, montibus paſſim in cœlum petroſa cacumina efferentibus: poſt Barſenam nullus de Societate, Sacramentorum conferendorũ ergò, eò ſe contulerat; quocirca Neophytorum multi ad avitos mores deflexerant, & magna pars Barbarorum, Chriſto nondum agnito, gemebat adhuc ſub jugo ſervitutis dæmonum. Sed Sociorum improbo labore multis in locis Chriſtiana res reſtituta, infantes & adulti baptizati, matrimonia vaga ſtabilita, & nuſquam aliàs de peccatis confeſſi, abſoluti ſunt. Eò etiam aliàs, eodem planè labore & fructu, excurſum eſt: ex quarum excurſionum rebus, fusè ab Annuarum Litterarum compoſitoribus relatis, illud mihi ſeligendum venit, quòd multi Neophyti, ab Barſena & Ortega ad Fidem reducti, per duodecim integros annos, nullo ſuſcepto alio Sacramento, innocentiam conſervaſſe in media barbarie reperti ſint. Nec tacendus mihi Barbarus ille, nullo vel pœnitentium popularium exemplo, vel fulminantium Concionatorum minis, è cœno obſcœnæ voluptatis extricabilis, qui, fortuito aſpectu Crucis pio cum animi ſenſu abs ſe adoratæ, adeò potenter præcordia concuti ſibi ſenſit, ut turpem amaſiam, in cujus corpore ab ſex annis deperibat, quamvis reluctantem, illicò ab ſe amandaret, antequàm ad Sacerdotem noſtrum vitam ritè expiaturus advolaret. Frenduit dæmon amiſsâ prædâ: quamobrem ad artes ſuas devolutus, ſpecie abactæ meretricis aſſumptâ, ſe ſpectandum Barbaro præbuit, qui ad Sacerdotem recurrens, & doctus ſigno Crucis fugari dæmonem, domum victor pervênit, octiduoque vix exacto moriens, ad Cœlos, ut ſpes eſt, triumphabundus conſcendit. Denique hæ excurſiones tanto Barbarorum fructu inſtitutæ ſunt, ut volentes lubentes Indi operam ſuam obtulerint tranſportandæ materiæ ad perficiendam Cordubenſis templi molem, ut, eâ perfectâ, Sociorum ope conſtantiùs frequentiúsque juvarentur. Templum, retento veteris ædiculæ nomine, Divis Tiburtio, & Valeriano dicatum eſt, quos domus noſtra Cordubenſis deinceps habuit Tutelares. His rebus patratis, Joannes Romerus Joannem Darium Italum, novæ ſedi præfecit, virum, in quem Apoſtolicarum virtutum decora omnia cumulatiſſimè concurrebant; & profectò decebat, domum in futuræ Provinciæ caput, & Apoſtolicorum virorum ſeminarium à Deo deſtinatam, Apoſtolicum virum pro primo parente habuiſſe, ex quo poſteri luculenta vitæ religioſæ documenta deſumerent; vivâ & adhuc perſeverante in omnium animis tanti viri memoriâ. Interim Romerus ad arduam Diaguitarum expeditionem, ducentarum leucarum itinere, adjiciebat animum.

Crucis piè conſpectæ efficacitas.

Templum Cordubenſe.

Joannis Darii laus.

CAPUT XVI.

Res Chriſtiana apud Diaguitas promovetur.

1601.

POSTQUAM Alfonſi Barſenæ interventu (uti in loco tradidi) pax inter Calchaquinos & Hiſpanos utcumque compoſita eſt, Barbari ſe longè magis, quàm anteà, ſociabiles præbuerant: non tamen eò uſque, ut ſervire, aut paſſim terras ſuas adiri permitterent; beneficii loco æſtimari volentes, quòd non palàm rebellarent. Gens omnis in varias factiones diſtracta eſt: inter quas Diaguitæ eo nomine Jeſu Socios æſtimabant, quòd vexari Indos non permitterent. Ideò ad Joannem Romerum aliqui ventitârant, affirmantes, ſi Societas ſuam vallem adiret, non malè receptum iri; ſed Romerum, cuivis periculo ſe exponere promptum, linguæ & locorum inſcitia retardabat. Quod ut cognovit Joannes Abregus, Tucumaniæ Exprætoris filius, gentis cicurandæ deſiderio, ſe in viæ ducem, & domeſticos Kakanæ linguæ interpretes offert: quibuſcum Romerus, aſſumpto in ſocium Gaſpare Monroio, Cruce tantùm armatus, vallem ingredi non dubitavit. Statim in aditu, Socii octoginta Barbaros, partim Ethnicos, partim ob vicinitatem Hiſpanorum Chriſtiana nomina ſortitos, Dæmoni eripiunt, & læti, quòd auſpicatò vallem iniviſſent, pagum ducentis Ethnicorum capitibus conſtantem eâdem felicitate occupant, qui omnes tranſactis cum Chriſti legatis conditionibus, admiſſo Baptiſmo, in ejus fidem clientelamque tranſiêre. Mox alterum oppidulum invadentes inquilinis vacuum non ſine inſidiarum ſuſpicione reperiunt: nam erecta in foro Crux fixis quaquaverſus ſagittis hirſuta erat, ſatis ut appareret malevolorum hominum metam per contemtum fuiſſe. Sed inſidiarum ſuſpicio brevi evanuit, municipibus ſub noctem ex agro, quò pſittacorum gregibus ab ſeminibus arcendis

Octoginta Diaguitæ Chriſto conciliantur.

Ducenti baptizantur.

iverant,

iverant, ad oppidum redeuntibus: quos cùm ad deditionem ſollicitaſſent, nullum repugnantem experti ſunt: ducentis hominibus ſe Chriſto publicâ fide & primo Sacramento obligantibus. Cùm de Crucis opprobrio inquireretur, & nullum facilè indicium reperiretur, Socii diſſimulatione uſi, in præſentiarum ſatis habuêre, ſi abjurato palàm ab omnibus ſacrilegio, in commune Crucis honor aſſereretur. Sparsâ deditionis famâ, complures Ethnicorum pagi, vicinorum imitatione, nunciis ad Socios miſſis, poſtulavêre, ut, conceſſo Baptiſmate, in eandem Chriſti Fidem ſe receptum venirent: quod non ægrè, imperatâ ſingulis pagis antiquorum rituum abolitione, & inductis Chriſtianis legibus, fecêre.

Ducenti alii Baptiſmum recipiunt.

Multi pagi idem beneficium adipiſcuntur.

CAPUT XVII. Numeroſum Diaguitarum oppidum ad Chriſti partes tranſit.

HIs rebus ſine tumultu peractis, eò iter direxêre, quò accerſebantur ab Indis; numeroſius oppidum habitantibus, eóque ferocioribus: mille & ampliùs Diaguitarum capita erant, qui adventantibus Patribus ſeſe obviam ex Oppido effudêre, oblongas Cruces, quò ſe ejus Candidatos profiterentur, manu omnes præferentes. Extra Oppidum ampliſſimum ſpatium floribus & arcubus triumphalibus ornaverant, per quos inter choreas, gratulationes, & vocum hilaria, in domum paratam inducti Socii, omne genus leguminum, & gallum gallinaceum, palmare gentis donum, pro cibatu accepêre; & viciſſim ab Romero laudati, luculentáque Oratione ad Chriſto fidem dandam invitati ſunt: nemine Chriſtiano Oratori geſtibus & voce non applaudente. Hæc mane: ſed cadente Sole longè alia rerum facies fuit: nam ſive epoto liberiùs vino, ſive præſtigiatorum ſuaſionibus, oppidi Magnates magno comitatu, eóque cultu, quo cædem perpetrare ſolent, ad Socios ventitavêre; ad quos Romerus intrepidè converſus, per interpretem monet, ut depoſitâ barbarie tandem Chriſtum agnoſcant: nec vellent pertinacitate corrumpere occaſionem è duro Dæmonis jugo ſeſe eximendi. Plura dicere paratum Barbarus, inter ſuos ferociſſimus, interpellat, vociferans, ſe neutiquam permiſſurum, ut populares ſui, quod Chriſtianæ legis Candidatis imperari ſolebat, comam, capitis ornamentum & militum inſigne, dimittant; & indignum videri; ſi ornata plumis ſuorum capita in templorum aditu, Hiſpanorum more, nudare cogerentur: denique Majorum more ſe velle vivere. Nec plura effatus, cum cætero comitatu è Sociorum conſpectu ex inopinato ſe proripit. Socii, hâc denunciatione non dubii grande ſibi imminere diſcrimen, ſummum Numen per preces invocant, mortem, aut vitam ex ejus nutu expectantes. Non vana fuit imploratio Numinis, nam ſequenti mane iidem Barbari, evaporato per ſomnum vino, ad Socios unà ſe conferunt, præteritæ diei inter hilaria tranſactæ ebrietatem excuſantes. Idem cùm Oppidi Primores aſſererent, & certatim baptizandos pueros offerrent, magna alacritas ex recenti periculo animos pervaſit Sociorum, qui, diſſimulatâ injuriâ, ætate grandioribus facilè conceſſêre, ut pro libitu comam alerent, dummodò, ſuperſtitioſis ritibus abjuratis, Chriſtianos mores admitterent. Mirum dictu! tanta omnium conſenſio fuit, ut inter paucos dies ſupra mille capita, recepto Baptiſmo, Chriſto ſe ſubdiderint, & trecenta conjugum paria ſe legitimi Matrimonii vinculo adſtrinxerint.

Barbarorum inconſtantia.

Sociorum periculum.

CAPUT XVIII. Quatuor alia oppida fidem recipiunt.

VOLAVERAT novitatis fama ad alios quatuor Ethnicorum pagos, qui, accerſitis Sociis, per nuncios affirmavere, ſi venirent, nihilo ſe aliis in ſuſcipiendo Chriſto fore tardiores, & comam omnes, in ſignum obſequii, quod alii detrectaverant, poſituros. Eò properantibus Sociis, municipes ex ſingulis pagis effuſi, viarum obſtacula, per tres integras leucas, honoris & commoditatis ergò, amotum venêre, ſummi Dei Sacerdotes magnâ hilaritate ubique excipientes. Facta in his Oppidis Ethnicorum omnium per Baptiſmum expiatio eſt. De quorum antiquis ritibus cùm inquireretur, repertum Solem ab univerſa gente adorari, in cujus cultum plumarum faſciculos, in ædiculis erectos, animalium cruore aſpergebant. Caſiquiorum animas poſt mortem in planetas, plebeiorum verò & brutorum in minores ſtellas, verti autumabant. Porrò, ut aliquo inſigni facto oſtenderent, ſe antiquos mores ſincerè deteſtatos fuiſſe, juſſi ſunt à Patribus Soli dicatam domum

Ædes Soli dicata deſtruitur.

funditùs everſum ire. Nec mora, uno omnes impetu in fanum ruunt, impia anathemata refigunt, in fruſta omnia comminuunt, atque diu ex ludibrio conſputa, magno plauſu concremant. Fanorum loco ſucceſſêre, in omnibus Oppidis, Cruces patentibus in locis erectæ, ad quarum pedes Neophytorum corpora ſepeliebantur, & preces Chriſtianæ quotidie recitabantur: frendente dæmone, ibi victoris Chriſti trophæum erigi, ubi tot annis Deo debitum honorem tyrannicè uſurpaverat.

CAPUT XIX. Socii apud Diaguitas de vitâ periclitantur.

NEc dæmon diu tenuit iram, quin graves in Socios procellas excitaret: nam cùm ſub id tempus urbis Saltenſis Sub-præfectus, fortè arbitratus, Romero præſente, Diaguitas minùs feroces futuros, imperatum miſiſſet, ſervitia ex valle numeratò mittenda; ita gentem exacerbavit, ut conſpiratio in Socios conflaretur, incentoribus maximè præſtigiatoribus, palàm vociferantibus, eaſdem eſſe Sociorum & reliquorum Hiſpanorum rationes, adunatis conſiliis, gentem omnem ſervitutis jugo opprimere volentium: Religionem Chriſtianam, certam eſſe ad perdendam libertatem viam: eò vergere Tucumaniæ Exprætoris filii, Socios comitantis, adventum, ſub umbrâ Sacerdotum ſuas terras & vires explorantis: actum eſſe de re, nî malum in ortu opprimatur. Hæc & ſimilia dum deblaterarent, clavis & ſagittis arreptis, unius Oppidi municipes ad Socios mactandos procurrunt, patraſſentque cædem, nî ſenex Barbarus, apud populares authoritate pollens, repreſſiſſet impetum, monens, ne ſe præcipitarent in certam gentis perniciem: Socios Jesu Hiſpanis eſſe caros, & quamvis Hiſpani vindictam omitterent, inimicum habituros Chriſtianorum Deum, cujus legatos & Sacerdotes mactaſſent. Valuit Senis authoritas, non tantùm ad reprimendum impetum, ſed etiam ad exprimendam ſubiti furoris pœnitentiam: quare, poſitis armis, Neophyti ad Socios pergunt, orantes, ut conceptam ex amore libertatis ferociam excuſent, qua libertate nihil haberent in terris pretioſius. Socii profeſſi nihil ſe de intentato ſervitio reſciviſſe, daturosque operam, ne cui recepta Religio fraudi foret, antequam reſurgeret aliunde malum, eò unde diſceſſerant redeuntes, periculo ſe ſubduxêre. Vix abierant, cùm monentur de alterius Oppidi municipibus, eadem de cauſa tumultuantibus, eosque ad necem furiosè quærentibus: quocirca duplicabant itinera, in ſingula momenta parricidas expectantes. Dum ſic fugiunt, poſt ſe celerato gradu adproperare vident Barbarum turbato vultu, anhelâ voce Patres inclamantem, rogantemque ut ad interioris vallis pagum retrocedere vellent; inde ſe miſſum ab Caſiquio, pagi domino, in vitæ & mortis confinio Baptiſmum totis votis poſtulante. Quid facerent Socii? Si retroirent, in certa pericula ibant; ſi ire renuerent, fors Barbarum æternùm periturum. Prævaluit unius animæ ſalus corporum periculis, quibus ſpretis, per abrupta montium ab nuncio ſe duci ſinunt, & confectis ſexdecim leucis, Caſiquium cum morte colluctantem reperiunt, quo baptizato, ducenta etiam alia infantium capita Sacris undis abluunt: qui omnes, nemine dempto, peſte graſſante ſublati, ad Cœlos evolârunt. Dum his rebus Socii occupantur, furioſa phalanx, quam paulò antè progreſſam ad parricidium docuimus, per iter ab Sociis relictum fruſtrà diu vagata, prædam ſibi elapſam quærens, frendensque, Oppidum ſuum repetiit: ſed Romerus & ſocii per diverticula è valle evasêre; Deo evidens vitæ diſcrimen, per majora in ſpeciem pericula, ab fidis capitibus avertente.

Conſpiratio in Socios conflatur.

Barbari ſenis Authoritate ſedatur.

Sociorum intrepida audacia.

Ducenti infantes baptizati moriuntur.

CAPUT XX Lulli & aliæ gentes excoluntur.

JOANNES Romerus Tucumaniæ Epiſcopum per litteras monuit, ut novello Neophytorum gregi de Paſtore provideret: verùm nullus inter Clericos Sacerdos repertus eſt, qui ſe Diaguitarum furori committere voluerit. At Ferdinandus Montoius, & Joannes Viana, inter Lullos, ferocitate inſignes, excurrentes, animas ſuas, præ aliarum animarum lucro, viles habuêre. In qua gente refingenda (nam nullus Sacerdos, ex quo tempore Alfonſus Barſena ante duodecim annos pleroſque baptizaverat, eò ititârat) aut de novo ad Chriſtum reducenda, quid ambo Socii ærumnarum exanthlârint, ſigillatim perſequerer, ſi paribus omninò laboribus,

bus, in primis Barſenæ expeditionibus delineandis, ſtylum antè non commodâſſem. Illud addendum, quòd in regione tot calamitatibus obſeſſa, ubi humana refrigeriâ deerant omnia, Deus Athletis ſuis cœleſtia adeò abundanter ſubminiſtravit, ut ad Provincialem ſuum ſcribentes aſſererent, vereri ſe, ne ſolatia illa, divinitùs ad tempus immiſſa, præmia forent laborum ab ſe ſuſceptorum cum cœleſtis mercedis detrimento: & addebat Joannes Viana, cumulatiſſimè ærumnas ſuas, cœlitùs affuſis in animum deliciis, abſque æterni præmii ſpe, videri ſibi compenſatas. Fructus expeditionis fuit, Lullorum pagos omnes luſtraſſe, reſiduos Ethnicos Chriſtianis addidiſſe, innumeris Matrimonium legitimè ineuntibus adfuiſſe, Neophytos omnes, ab tot annis Confeſſariorum copiam non habentes, Quichoæ & Tonocotanæ linguæ beneficio, expiaſſe; Kakanè loquentes, per interpretem procuraſſe. Nec cæterorum Sociorum inferioris notæ facinora erant, per totam Tucumaniam infeſtiſſima dæmoni arma circumferentium.

Ferdinandus Monroius & Joannes Viana. na cœleſtibus deliciis affluunt.

CAPUT XXI.

Stephanus Paës Socios Tucumanię & Paraquatiæ inſpicit.

1602.

DUM ſic ferverent omnia, Stephanus Paës, vir inter noſtros ſummis par, poſt inſpectam cum Vicaria Generalis poteſtate Peruviam, in Tucumaniam penetrans, Socios hinc inde ſparſos Saltam convocat: quibuſcum, initis conſcientiarum rationibus, in commune conſultat, num Societatis Inſtituto congruum foret, Tucumaniæ, Paraquariæque miſſionem eo modo, quo hactenus inſtituta fuerat, continuare: nam multi graves viri cenſebant perpetuas has excurſiones, ſine recurſu aliquo ad Collegia, & extra Provincialium aſpectum, non eſſe Societati conducibiles. Quod dum agitarent, faſciculi litterarum ab omnibus fermè Tucumaniæ urbibus miſſi aperiuntur, quibus Magiſtratus ſignificabant, rumorem increbuiſſe, incredibili Ordinum omnium mœrore, Socios omnes in Peruviam ab ipſo Viſitatore retrahendos, rogabantque per Sacra omnia, ne tantum malum ſuis urbibus crearet. Sed præ cæteris, Sancti Jacobi urbs, Tucumaniæ caput, ut dignitate, ſic Patrum deſiderio, per accuratiores litteras expreſſo, excelluit: nam, aiebat, ſi Societas abiret, vereri ſe, ne Cœlum, quaſi Lotho in tutum recepto, urbem ſuam incendio deſtinaret: deviaturos ſe, ſi columna ignea, quam viæ ducem in deſerta ſolitudine hactenus ſequuti fuerant, abs ſe auferretur: addebant, Indorum ab Sociis baptizatorum in Fide conſtantiam ab unis iiſdem, poſt Deum, pendere: ſi deſererentur, in priſtinos errores relapſuros: & alia hujuſmodi multa, quibus permotus Viſitator, non jam de deſerenda miſſione, ſed de modo continuandæ cum noſtro Inſtituto congruente, donec Generalis Præpoſitus moneretur, actitavit; &, habito Patrum-conſulto, ſanxit, ut ſingulis annis Socii per Tucumaniam ſparſi, in aliquam urbem convenientes, quatuor menſium ſpatio non interrupto, ad normam Collegiorum viverent; reliquos menſes excurſionibus Apoſtolicis dedicarent: conſervatis interim domibus noſtris in urbibus erectis in ſpem fundandæ, quod agitabatur, Provinciæ. Cùm verò de Paraquaria ageretur, nullo modo adduci potuit Stephanus Paës, ut Socii in ea remanerent. Nam cùm Aſſumptionis urbs ſeptingentis leucis Limâ diſtet, & Guairaniâ nongentis, fieri non poterat, ut eò ſe Peruani Provincialis cura extenderet: congruentiùs itaque ipſi viſum, ſi ea Regio, Braſiliæ obverſa, Braſilis Patribus colenda traderetur. His in hunc modum ordinatis, cum Didaco Torres, ſocio ſuo, in procuratorem Romam pro Peruana Provincia iturum electo, dimiſſis priùs cum reſponſis litterarum ad urbium Magiſtratus Patribus, Limam, Proregis ſedem, contendit. At Socii Tucumaniæ urbibus poſtliminiò redditi, tantâ omnium Ordinum aggratulatione excepti ſunt, quantam exprimere calamus non ſufficit. Ne verò ab inſpectorum arbitrio impoſterùm pendêrent, pleræque Civitates, litteris ad Societatis Generalem Præpoſitum miſſis, ſedium perpetuitatem poſtulavêre.

Tucumaniæ Urbes reſiſtit Viſitatori.

Præſertim Tucumaniæ Metropolis.

De modo continuandarum Miſſionum.

Socii è Paraquaria revocantur.

CAPUT XXII.

Aſſumptionis urbs ægerrimè fert Sociorum diſceſſum.

NON eadem erat Paraquariæ facies: nam ubi Litteræ Viſitatoris, Socios inde revocantis, per Aſſumptionis urbem divulgatæ ſunt, immensùm quantum omnis generis homines indoluêre, Patres ſuos, atque unicos æternæ vitæ duces, ex inſperato ſibi eripi conquerentes. Alii acriùs agebant, palam jactantes, malè com-

penſari

penſari ab Societate benevolæ civitatis labores in condendo templo æquali ſumptu ac alacritate ſuſceptos. Hoc nempè eſſe, quod vulgo circumferebatur, Societatem ſplendore & opulentiâ magnarum urbium capi; ab infrequentiâ & paupertate Oppidorum fugere. Varias nationes, per pluſquam mille leucarum circuitum, adhuc intactas ad Chriſti partes adduci poſſe, ſi Societas labori non ſe ſubtraheret. Deme, inquiunt, urbium ſplendorem, & una Paraquaria ampliorem ſuppeditabit animarum meſſem, quàm quævis alia Americæ Auſtralis regio. Hæc & ſimilia plerique acerbiùs, quàm prudentiùs, dolore inſtigante, jactabant: nam ſatis conſtabat multorum annorum experimento, Socios non deterreri locorum conditione, ſi inſtitutorum ſuorum rationibus non repugnaret. Quod addebatur de ſubſidio à Braſiliæ Provinciali in Paraquariam ſubmittendo, probabiliùs ab omnibus improbabatur: nam præterquam quod iter è Braſiliâ in Paraquariam terrâ mariſque Regiis legibus claudi non ignorabatur, ſatis apparebat Luſitanos homines non ſe intruſuros in Provincias ab Hiſpanis adminiſtratas. Igitur non deerant, qui vi retinendos Socios cenſerent, navigii uſu negato. Sed aërem verberabant, nihil proficientibus verbis apud Religioſos homines, obſequendi deſiderio & voto præoccupatos. Abeuntibus Magiſtratus Civilis & Eccleſiaſticus publico nomine, primores verò civitatis privato affectu, litteras Societatis Jesu Generali, Peruviæ Provinciali, adeoque ipſi Viſitatori mittendas tradunt, quibus oſtendentes infinitam propè animarum meſſem ab Societate in Paraquariâ relinqui, omnes infimis precibus ſibi reddi Socios flagitabant. Interim unus Thomas Fildius, morbos & ſenium cauſatus, in Aſſumptionis urbe domûs noſtræ cuſtos, & in aliquod afflictæ urbis ſolatium, relictus eſt. Sed Lorençana & Ortega Tucumaniæ Sociis, trecentarum leucarum itinere, ſe adjunctum venêre.

Socii ſe purgant.

Et abeunt.

Thomas Fildius remanet.

CAPUT XXIII. Emmanuëlis Ortegæ vexatio. 1603.

EMMANUELI Ortegæ in Tucumaniam appulſo, mandata perferuntur ab Limenſibus Fidei Inquiſitoribus, quibus ſe ſacro Tribunali ſiſtere jubebatur. Quingentis leucis aberat, cùm id nuncii accepit, quo itinere celeriter confecto, ubi Limam attigit, ignotâ tum de cauſâ, Inquiſitionis carceri, ſtupente totâ Peruviâ, mancipatur. Nam Ortega in oſtio fluminis Argentei ab Hæreticis in mare deturbatus, iteratâ cõfeſſione Fidei pœnè martyr, mirum in modum inclaruerat. Præterea, quamplurimis Barbarorum millibus in Tucumania & Paraquaria ad Chriſtum adductis; necnon ſtupenda illa tranſvectione, qua cœlitùs adjutus, undecim horis octidui iter percurrerat; tolerantiâ denique laborum, magnum ſibi nomen fecerat: adeò ut inter Americæ Heroës jure merito computaretur. Nulli tamen audebant integerrimi Senatûs factum ſugillare, ſatisfeciſſe quiſque ratus, ſi judicii eventum tacitè præſtolaretur. Quinque menſibus rigido in carcere exactis, paulò haberi cœpit laxiùs, traditusque eſt Collegio Limenſi, cum eâ cautione, ut interim, dum cauſa ad liquidum reducitur, ab Sacris conficiendis ſuſpenderetur. Biennium tenuit hæc ſuſpenſio, donec tandem is, qui eum accuſaverat, quaſi ſecretum Sacramentalis Confeſſionis ſigillum violaſſet, Villaricæ in Guairaniâ morbo lethali corriperetur. Quo in morbo, coram legitimis teſtibus ſcripto dictóque accuſationem retractavit, palam faſſus, ſe falſam calumniam, aſſumptis in perjurium falſis teſtibus, innocentiſſimo viro adornaſſe, quòd in ſe caſtigando verborum acrimoniam, rigidus vitiorum cenſor, adhibuiſſet. Codicillis Limam perlatis, Fidei Judices Emmanuëli Ortegæ victricem palmam obtulêre. Diceres ab Deo Optimo Maximo ſycophantæ calumniam permiſſam, ut Ortega de hæreſi, de infidelitate, de Dæmone toties victor, de calumniâ etiam, in urbe novi orbis principe, inter nobiliſſimorum civium plauſus, glorioſus triumpharet. Nec noſtra Societas parca fuit in cohoneſtando viro: nam, reſpectu ad Apoſtolicos labores & tolerantiam habito, ſupremum votorum gradum linguæ Indicæ peritiſſimo in ſenectute extra ordinem obtulit; quem ipſe ex demiſſione animi adire recuſavit. Triumphalem Athletam Peruviæ Prorex, Comes Montis Regalis, arduæ Chiriguanarum ferociſſimorum Indorum expeditioni præfecit: apud quos læta habuit initia promulgationis Evangelicæ legis, ſpem facientibus Barbaris eam acceptandi: ſed in progreſſu mille mortis pericula, & in-

Ejus laus.

Inquiſitionis carcere detinetur.

Ab Sacris ſuſpenditur.

Calumnia ad liquidum deducitur.

Abſolvitur.

Honoratur.

Churiguanis præficitur.

numeri labores succeſſêre, Churiguanis mores avitos obſtinatè retinentibus. Perſeveravit tamen Ortega, cum Hieronymo Villarnao, Sacerdote impigro, in regione perverſa, per biennium integrum, quo ſine notabili fructu tranſacto, recrudeſcente cruris, cui ſpina inhæſerat, dolore, Chuquiſacam curationis ergò ſe contulit, ubi optimus ſenex ægritudinibus oppreſſus, inter exercitia Religioſæ pietatis, domeſticis & externis utilem operam navavit: donec anno milleſimo ſexcenteſimo vigeſimo-ſecundo ad Cælos meliori ſui parte evolaret, vir, ſi virtutes & facinora ſpectes, jure merito ſummis adnumerandus. Luſitania eum è nobili ſanguine genuit, Braſilia juvenem educavit, Joſephus Anchieta virum laborum comitem habuit, ſenio proximum Tucumania, & Paraquaria Apoſtolicis hominibus paria præſtantem, mirata eſt: Peruvia emerito triumphum dedit: Nierembergius, & Joannes Rho Heroïbus ſuis addidere: Cælum, ut ſpes eſt, piis ejus manibus apotheoſim fecit. Ipſe ego denique, quod mearum partium fuit, extra Provinciam abeuntem ſequutus, non deſerui, donec Paraquariæ noſtræ decus ſingulare ultimis officiis proſequerer. Porrò, ut hoc addam, noſtrum Emmanuëlem nobilibus parentibus in Braſilia ortum, avunculum Epiſcopali pedo inſignem habuiſſe; & ab ejus matre, ſelectiſſima matrona, Societatem noſtram inſignia beneficia accepiſſe, mihi in comperto eſt. In Braſiliam navigare volenti, mater, & avunculus obſtitêre; ſed ipſe, animarum Chriſto lucrandarum deſiderio inflammatus, agnata vincula rumpens, eò celerrimè properavit, quò ab Divino Numine impellebatur: quæ deſideria in ipſa Braſilia inter ſtudia, & cæteras Religionis exercitationes mirum in modum auxit. Itaque, devoratâ Barbarorum linguâ, rebus agendis jam idoneus; multas Braſiliæ regiones utiliter percurrit. Una in expeditione centum leucas progreſſus, vix furibundorum Indorum laqueos evaſit, narrantque in annoſæ arboris concavo, Divi Xaverii exemplo, eorum inſidias eluſiſſe. Biennio integro Joſepho Anchietæ, Braſiliæ Provinciali, fuit à ſecretis; portentoſæ ejus & Apoſtolicæ vitæ non magis ſpectator, quàm ſectator, à quo volens, lubensque in Auſtraliores Americæ regiones navigare juſſus, honeſtiſſimis facinoribus, ſuis temporibus à me denarratis, Societatem noſtram decoravit.

CAPUT XXIIII. Sociorum per Tucumaniam labores.

EODEM planè tempore, quo Ortega in Peruviam abiit, Joannes Romerus ex præſcripto Viſitatoris Socios cogens, tamdiu in urbe apud ſe detinuit, quouſque, refocillatis per religioſa quietaque exercitia viribus, rurſus per Tucumaniam diſpararet. Ex quo, more ſequentibus annis ad praxim redacto, inſignes planè inter Indos & Hiſpanos utilitates perceptæ ſunt: nam, præterquam quòd ſe invicem ſermonibus & exemplis inflammarent, varias Indorum linguas, artes cicurandæ eorum feritatis, modum technas Dæmonum extricandi, & conſcientiarum nodos diſſolvendi, mutuo magiſterio perdiſcebant. At cùm ſe rurſum Deo pleni effundebant, conceptas per ſacrum otium flammas in omnis generis homines miro animorum motu ſpargebant. Joannes Romerus, extra Tucumaniam etiam excurrens, ad portum Boni-aëris, per deſertam centum & viginti leucarum planitiem, curam ſuam extendit: ad quem audiendum cùm concurrere undique frequentes Barbaros, præter morem, cerneret, Epiſcopus Societatem Magneti comparavit, ferrum & ferreos homines ad ſe occultâ vi trahentem. Anni hujus ſæculi tertius & quartus, Apoſtolicis ad varias Indorum terras excurſionibus, quàmplurimis eorum millibus Sacramento procuratis, magna ex parte conſumpti ſunt: quibus utilitatibus ſigillatim enucleandis ſuperſedeo, ne lectoribus, novas res in Hiſtoriâ amantibus, faſtidio ſim.

1604.

Joannes Romerus ad portum Boni-aëris excurrit.

Societas magneti comparatur.

1604.

CAPUT XXV. Ludovicus Valdivia Chilenos Chriſto & Regi conciliare adlaborat.

ANNO ſæculi decimi-ſexti quinto, res Chilenſes, Alfonſi Riberæ Prætoris fortitudine, utcumque contra rebelles firmatæ erant; & progreſſum habituræ videbantur, nî Præturam importunâ admodùm tempeſtivitate vertere juſſus fuiſſet. Ipſe Chilenam militiam ad Belgicæ recentia præcepta inſtruxerat: hoſtes, ut in Hollandorum finibus fit, conſtructis paſſim caſtellis, præſidio firmatis, coërcuerat: rebelles multis cladibus affecerat: quamplurimos Hiſpanos, factis irruptio-

1605.

nibus,

nibus, è dura ſervitute redemerat; adeò ut reliquos Prætores anteceſſores ſuos belli laude, omnium calculo, ſuperârit. Sed quantum is Hiſpanæ militiæ gloriam apud Chilenos auxerat, tantum ſibi offecit præfidentiâ meritorum: nam cùm Provinciarum Præfecti Regis legibus vetentur uxores ex ſuis præfecturis aſſumere, ne judiciorum corruptioni per affinitates detur locus: Alfonſus Ribera, Prætor, Matrimonium cum nobiliſſima fœmina in Chileno regno contrahere auſus eſt. Ob id Rex Catholicus utilem licèt virum, ne exemplo noceret, Chilenſi præfecturâ multavit: ita tamen pœnam temperavit, ut aliis litteris eum Tucumaniæ Prætorem, Chilenſi dignitate paulò inferiorem, crearet. Eo amoto, Præfecturam Chilenſem obtinuit Alfonſus Garcia Ramon, qui dum Limâ iter habet, interpoſitâ Proregis authoritate, ab Societatis Provinciali Ludovicum Valdiviam, Theologiæ profeſſorem, in ſpem componendi regni Chilenſis, ſibi concedi impetravit. Ambo eâdem nave vecti, tempeſtate & incendio pœnè periêre. Tempeſtatem, invocato in auxilium Ignatio, evasêre; incendium avertit vigilantia Valdiviæ, intempeſtâ nocte fortuitâ flammâ, puppim ardere inclamantis, & nautas vectoresque ad extinguendum hortantis. Bino periculo defuncti, Conceptionis portum tandem tenuêre. Conceptionis urbs Chileni regni Prætoris ſedes, civibus & ædificiis modica, ad littus Pacifici maris protenſa eſt; ejus ditio versùs regni Metropolim liberè ſpatiatur: quà rebellibus obvertitur, longè arctiùs coarctatur. Id ſpatium Alfonſus Ribera, atque alii duces, caſtellis per juſtas intercapedines diſpoſitis, occupavêre: à quorum caſtellorum præſidiariis finitimi Barbari ægrè in amicitia retinebantur. Vix eò novus Prætor appulerat, cùm diploma Regis, rebelles ad priſtinam amicitiam, oblatâ præteritorum amniſtiâ, invitantis, publicari voluit. Mox profectionem indicit ad inſpicienda caſtella, & pagos Barbarorum, vi aut ſponte Hiſpano parentium: quorum Barbarorum ea conditio erat, ut hoſtium loco, ſi offenſionem animorum ſpectares, jure habere poſſes: quocirca ad eos, quamvis amici dicerentur, nullus iritabat, niſi militum cohorte ſtipatus: nam malè fidas eis, quos ſolo metu tibi adſtrictos habes. Prætorem tutabantur cohortes Regiæ: ſed in uno Ludovico Valdiviâ plus præſidii erat, quàm in armatis militibus: quippe Barbari experimento & famâ didicerant, per Valdiviam nationem ſuam ab injuriis militum, & duro ſervitio ubique fuiſſe vindicatam. Igitur quoquò ibat, confertim confluebant populorum Primores, Parentem, Tutorem, & unicum corporum, animarumque ſolatium, eum vocitantes. Viciſſimque Valdivia, occaſione uſus, quoſquos poterat Chriſti & Regis Catholici partibus conciliabat. In Munitione, quam Levo vocant, viginti Caſiquii convenerant, qui audito Valdiviâ de immortalitate animæ, cæterisque Fidei myſteriis diſputante, in Chriſtianorum album referri poſtulavêre: ætate grandiores dilati ſunt, donec morum conſtantiâ ſe probarent; infantibus omnibus ſacro Fonte luſtratis.

Alfonſus Ribera laudatur.

Offendit Regem.

Chilenſi præturâ multatur.

Tucumaniæ præficitur.

Ludovicus Valdivia in Chilenum regnum navigat.

Invocato Ignatio tempeſtas ſedatur.

Conceptionis urbs.

Barbari ad amicitiam alliciuntur.

Baptiſmum poſtulant.

CIRCÀ Païcavim, Hiſpanorum caſtrum, quadraginta Caſiquii Tucapelanæ factionis incolebant, de quibus jure dubitares hoſtiúmne, an amicorum loco haberes. Adeò, præter nomen amicorum, nihil pacifici præſeferebant. His offenſus Prætor, hoſtes apertos minùs pernicioſos æſtimans, quàm fraudulentâ ſub fronte hoſtiles animos gerentes, bellum oſtentavit: ſed Valdivia interceſſit, obtinuitque ab Tucapelanis, ut, fraude depoſitâ, cum Hiſpanis bonâ fide pacem redintegrarent. Verùm cùm aliunde bellum ex mutua injuria reſurgeret, Valdivia non tam Barbarorum in ſe ſtudiis, quàm Dei ope fretus, ſequeſter futurus, rebellantium terras, cum exiguo quinque militum comitatu adire auſus eſt. Venientem Barbari excepêre humaniter, Caſiquiis quamplurimis, honoris ergò, ad eum concurrentibus. Poſt officia gratulationis, Valdivia de bonorum malorumque finibus longam orationem contexuit, quam ex abrupto interrupit è Barbaris nonnemo, interrogans unde, & à quo eam doctrinam hauſiſſet? Valdiviâ reſpondente, id aſſeruiſſe Dei Filium. Ergo, ſubinfert Barbarus, veſter Deus uxorem habuerit, ſi filium genuit. Tum Ludovicus magnificis verbis myſterium generationis Divinæ evolvens, adeò altè de Trinitate & Incarnatione diſſeruit, ut Barbari veritatis ſplendore

CAPUT XXVI. Pergit Valdivia Chilenos Barbaros ad partes trahere.

Tucapelanos conciliat.

Cum Barbaris de noſtris myſteriis colloquitur.

ac granditate ſermonis perſtringerentur. Qui deinde, tracto ad varia ſermone; eò tandem devoluti ſunt, ut percunctarentur ex illo, cur Chriſtiana lex ebrietatem damnaret? nam, inquiebant, ſi ſomno ſe ſopientes non peccant, qua ratione tandem evinces ebrietatem, nihil ab ſomno differentem, eſſe peccatum? Cùm verò Valdivia ab ebrio, judicii uſum ſibi violenter adimente, non minùs peccari, quàm qui brachium abſcinderet, demonſtraſſet: illi mox ab ebrietate ad contiguum vitium delapſi, ſciſcitantur, cur eâdem lege vetitum eſſet, ne quis ſimul plures uxores haberet. Contrà Valdivia retorſit telum, viciſſim ſciſcitans, cur ſuis uxoribus plures etiam maritos admittere non liceret? Ibi omnes acclamant in fœminis id turpe eſſe, ſed in viris nequaquam, conſuetudine eos ab turpitudine eximente. Sed contra Ludovicus oſtendit, conſuetudine non tolli rationem malè facti. Nam ponamus, inquit, apud vos in uſu ac honore eſſe, mortales trucidare, & viduas facere, an propterea deſinet id eſſe malum, quia vos peſſimam rem inter precipua decora reponitis? Magnâ noctis parte percunctando reſpondendoque conſumptâ, ſub auroram ex remotioribus Oppidis viginti Caſiquii advenêre, quos ſummâ oris alacritate amplexatus Valdivia, explicato Regis Catholici indulto, & eorum querelis, memoriæ atque patrocinandi ergò, in codicillos relatis, magnoperè ſibi conciliavit. Eminebat authoritate inter recentes advenas Avilus Caſiquius, qui cognito, ab Valdivia aſſeri Chriſtianorum Deum unicum eſſe rerum omnium Creatorem, magnâ indignatione refragatus, vociferatur, nequaquam ſe permiſſurum, ut Chilenorum Deo (Pillan vocant) vis creandi abrogetur. Valdiviæ verò interroganti de moribus phantaſticæ hujus Deitatis, Avilus aſſeruit, eam eſſe ſui Numinis conditionem, ut gentis Primores, necnon milites fortitudine inſignes, poſt mortem ad loca tripudiis & compotitationibus deſtinata æternùm beandos transferat: ſanguinem nobilium virorum in bello occiſorum circa Solem collocari, mutarique in nubes rubras, quibus Sol oriens ſubinde decoratur: at plebeïos homines, & paupertate turpes, ab ſuo Deo nullo præmio affici. Tum Ludovicus ſubridens; Quàm, inquit, veſter ille Deus iniquus eſt; nam cùm conſtet pleroſque gentis Primores, & milites fœdioribus flagitiis inquinari, quàm plebeïos; quis non Deum in flagitioſos benevolum, & bonorum contemptorem rideat? Inter quos ſermones, accepto ab comitibus indicio, in ſuſpicionem inſidiarum ſibi paratarum veniens, ad Hiſpanorum munitionem diſſimulanter fugâ ſe contulit: ſed inanis fuerat comitum metus, nam iidem Caſiquii, fide publicâ ad Valdiviam venêre, gentem omnem immenſo dolore affectam ob ſuſpicionem conteſtantes, promittentesque, ſi ad interiora Regni ſecum ire vellet, ſe pacis inter hoſtes ſtabiliendæ arbitros, & corporis cuſtodes futuros. Non abnuit Valdivia, ſeque ad hoſtilem terram ducendum ignotis hominibus permiſit. Ibat per abrupta montium, per paludes, & invias ambages, donec tandem eò perveniret, quò ad colloquendum frequentes hoſtium Primores convenerant. Eo in colloquio, de Regis Catholici indulto, de modo perpetuandæ pacis cum Hiſpana natione, de lege Chriſtiana promulganda, ita actitatum eſt, ut jam omnibus ſatis appareret, ſi vexationum cauſæ tollerentur, non gravatè ſe in fidem tutelamque Chriſti tranſituros. Non procul eo loco Barbaricæ militiæ duces tres, adnitente eodem, ab Hiſpanis ſe ſtaturos ſpopondêre. Inda mulier, morti proxima, vi Sacramentorum dæmoni erepta, & portento Chriſtiana fides apud Barbaros aſſerta eſt: quippe cùm puerpera pertinaciter ægrum infantem ſacris aquis luſtrari nollet, quòd Chriſtianis ritibus ſtatim enecandum exiſtimaret, incolumitatem promittente Valdiviâ, ſimul ac ſacro fonte immerſa eſt, ſanitatem recepit: quo miraculo perculſa infantis tritavia, centenariâ major, accepto etiam Baptiſmo, Chriſtianis ſe adjunxit: denique conciliatis Indorum plurimis, cum eodem comitatu incolumis Valdivia ad Hiſpanos rediit.

Oſtendit ebrietatem eſſe peccatum.

Pluralitatem uxorum damnat.

Avilus confutatur.

Divinitas Pillani explodituꝛ.

Ludovicus Valdivia fugit.

Iterum rebellium fines ingreditur.

Militum duces tres concilias.

CAPUT XXVII. Captivorum memorabilis exitus.

DUM verò ipſe Arauci moratur, res accidit memorabilis. Poſt vaſtatas, ut ſuprà demonſtratum eſt, Chileni Regni Auſtrales urbes, quamplurimæ Hiſpanorum familiæ, ſervitutem inter Barbaros ſervire cogebantur: quos inter miſerè

gemebat

gemebat Heredia, vir honeſtus, hoc uno felix, quòd conjugem ſuam, nobilem matronam, Marcellam Gragalem, cum gemina adultæ ætatis prole, captivitatis conſortem haberet, nactusque eſſet herum non uſquequaque ferocem, qui, præter certum fictitii vini dimenſum, nihil admodùm ab eis exigebat: quod penſum, graviorum ſervitiorum metu, non indiligenter exequebantur. Interim, ut fit, Heredia in compotitatione jurgatus, probroſis valdè verbis ab hero excipitur, cujus injuriæ homo Hiſpanus impatiens, repentinâ irâ correptus, ferro hominem tranſadigit, trucidatque. Cæde patratâ, nequicquàm inſequentibus eum Barbaris, fugâ elabitur: & cùm diu quæſitus nuſquam appareret, phanatici homines, odio Hiſpani nominis, & cognati capitis deſiderio irritati, in parricidæ filium natu majorem, nihil tale merentem, vertunt iram, raptumque, nequicquàm reluctante matre, & innocentiam pueri obtendente, vivum flammis concremant: inter comburendum ſatis reum eſſe proclamantes, qui Hiſpano, & parricidâ patre genitus ſit. Eo in cinerem redacto, matrona nobilis, viduata marito & orba filio, immenſo oppreſſa dolore, ſuperſtitem filiolum amplexa, quid agimus, inquit, ô fili! afflictiſſimæ matris ſolatiúmne dicam, an brevì futurum novi planctûs argumentum? nam ſi Hiſpano & parricidâ patre genitum eſſe, ſcelus eſt, eadem te pœna ac fratrem tuum, crudeliter combuſtum, manet. At de me quid expectem? niſi ludibrium fieri laſcivientibus Barbaris, in fœminam captivam mariti & filiorum ope deſtitutam fœdè involaturis. Nec plura loquuta, poſtquam ab nefando buſto ſeceſſêre Barbari, Deo in auxilium invocato, ſub noctem cum filiolo per nota diverticula fugam arripit. Nocte progrediebantur perſequentium furorem vitabundi: de die antra ſeceſſum, & campeſtres herbæ victum præbebant; metus dolore inſtigatus pedibus addebat alas, donec triduano itinere pœnè exanimati in nemus ignobili pago adjacens ſuccederent: ibi dum ſunt, & mortem aut à fame, aut à Barbaris præſtolantur, contigit ut mulier ethnica eò lignatum veniens in utrumque offenderet: cui Marcella, facinus & fugam mariti, filiique necem, nec non ſuam ac ſuperſtitis filioli calamitatem explicans, rogat ut utriuſque miſereri velit, ſi id deneget ſe nullum aliud perfugium habere. Illa obortis lachrimis blandè amplexata matronam, quantum in ſe eſt auxilium adpromittit; ſed vereri ſe ait, ne in alias mulieres, lignandi aquandíve ergò, illuc frequenter ventitantes, incideret. Si id fieret, indubiè alias calamitates in terrâ hoſtili non defuturas. Denique poſtquam diu, quid faciendum eſſet, ambæ agitaſſent, in id tandem devenêre, ut effoſsâ humo in ſcrobe ſub arborum ramis tamdiu laterent, donec ſaniora conſilia occurrerent. Nec diu fuit, cùm Barbara mulier, identidem cibandi ergò ad utrumque rediens, ſe fugæ comitem, ſi ad Hiſpanos fugere velint, & viaticum offerret. Marcella, ſi id faciat, ſtabilem amicitiam & multa alia ſpondens, captatâ temporis opportunitate, ſe & filiolum barbaræ mulieri ducendos tradit. Ibant per ſecretas ſemitas tanquam aliud agentes, donec poſt triduum, Deo duce, Araucum, nobile Hiſpanorum caſtrum, pervenirent. Ibi tum aderat Ludovicus Valdivia, qui laudatâ Ethnicæ mulieris caritate, non dubitavit aſſerere digniſſimum facinus ab ſummo Numine compenſatum iri: veſte itaque pretioſâ donatam interrogat, num Chriſtiana fieri velit? Reſpondenti nihil à ſe optari magis, initialia tradit Fidei noſtræ rudimenta, quæ memoriæ localis beneficio, ad ſingulos articulos, reminiſcendi ergò, capillis ultra genua protenſis innodatis, ante triduum nihil hæſitans cùm recitaſſet, Mariæ nomen ſortita, ſacro Fonte luſtrata eſt. Mœſtam verò parentum deſiderio, à ſe in patriâ relictorum, Valdivia proximâ ſpe pacis inter Chilenos & Hiſpanos ineundæ ſolatus, fœminam honeſtiſſimis viris commendavit.

Hiſpani conjuges captivantur.

Heredia herum mactat.

Heredia filius crematur.

Heredia uxor cum filio fugit.

Barbara mulier fugientes comitatur.

Barbara mulier baptizatur.

CAPUT XXVIII. Ludovicus Valdivia in Hiſpaniam navigat.

ET revera nihil Valdivia agebat intenſiùs, quàm pacis negotium: fide publicâ rebelles adibat, querelas componebat, amicos confirmabat, ne Hiſpani ſervitiis indigenas irritare vellent, omni ope contendebat. Denique cùm graviſſima mala majora remedia, quàm quæ ipſe per ſe adhibere poſſet, requirerent, interjecto tempore bis in Peruviam renavigavit, petiturus ab Comite Montis

Missus ab Peruviæ Prorege.

Regalis, & eo morte sublato, ab Marchione Montium Clarorum, Proregibus, ut nimiorum servitiorum usus tolleretur: nam satis constabat, nec apud Indos, nec apud hostes, in Chileno regno Fidem Christianam propagari posse, nî servitia illa abolerentur. Verùm quoniam nec ipse Marchio satis authoritatis & virium ad tantam rem conficiendam habere se fateretur, & omnia in pejus sub novo Chileni regni Prætore caderent, habito Senatûs-consulto, Ludovicum Valdiviam ad Regem Catholicum in Hispaniam amandat, ut solidè extremæ calamitati suprema potestas intercederet.

CAPUT XXIX. Societas Paraquariæ metropoli restituitur.

EODEM anno, Illustrissimus Dominus Ignatius Loïola, Divi Ignatii nepos, Paraquariensis Episcopus, Joanni Romero dedit litteras amicè minaces, aiens, se apud summum Pontificem, apud Regem Catholicum, & Societatis Generalem questurum, nî Societas Paraquariæ restitueretur, quam si ab sua Diœcesi abesse antè cognovisset, nunquam adductum iri, ut Episcopalem dignitatem admitteret. Quando hæ litteræ Joanni Romero, in Tucumania versanti, redditæ sunt, eodem planè tempore Claudii Aquavivæ Generalis, & Peruviæ Provincialis, eidem mandata perferebantur, quibus jubebatur, ob postulata Magistratûs Assumptionis urbis Paraquariæ, Marcellum Lorençanam restituere, cui additus est socius Josephus Cataldinus in agro Romano natus, grandibus factis per medium fermè sæculum Annales nostros illustraturus. Hos adverso fluvio Argenteo, fluctus mari concitato similes evolvere solito, navigantes tempestas excepit, adeò fœda, ut rate cum vectoribus submersâ, vix latum unguem ab morte abfuerint. Emersere tamen, Indorum fluctus natando everberantium humeris, & Cœlitum, ut creditum est, ope. Atque ut videas summi Numinis Providentiam, mensam in deserto rursum ponentis: viatico corrupto, cùm nihil ad longissimi itineris cibatum suppeteret, contigit ut eodem fermè tempore Illustrissimus Episcopus Loiola, secundo flumine è Paraquaria ad portum Boni-aëris navigans, ad naufragantium Sociorum littus appelleret, quos incredibili affectu amplexatus, Divinæ Majestati gratias egit, quòd votorum compos, Societatem suæ Diœcesi postliminiò restitutam videret. Secundùm id post diuturnum colloquium, & extemporales in arena epulas, dato diplomate, amplissimâ potestate ad res conscientiarum in Episcopatu suo componendas utrumque instruit, liberaliterque sui viatici parte donatos, ab se benè precatus amittit. Thomas Fildius, senex optimus, triennio integro in Assumptionis urbe persistens solus & æger, Societatis æstimationem vitæ integritate magis, quàm litteris, sustentârat. Ubi verò Lorençana, & Cataldinus, doctrinâ & virtute præstantes, magno civium plausu advenêre, officia benefaciendi omnia in singulos Ordines pro dignitate dispensavêre: & Cataldinus statim nominis claritudinem sibi comparavit: nam cùm nobili matronæ, de vita periclitanti, nec Canonici, nec cives, nec alii Religiosi homines persuadere quivissent, ut Christiano ritu in viaticum Corpus Christi sumeret, propterea quòd ex prava opinione mortem sibi accelerandam Sacramenti sumptione crederet. Is, precibus breviter fusis, obstinatæ fœminæ cœleste auxilium impetravit, quo adjuta, & peccata ritè depositi, & magnâ prorsus pietate ultimis Mysteriis communicavit. Cæterùm Socii non tantùm urbi utiles erant, sed Indorum Oppida procul posita, Sacerdotibus destituta, per vices curatum ibant; tantâ virtutis opinione, ut exinde, quòd fœminarum aspectum, atque ciborum delicias fugerent, abstemii Patres per Paraquariam à Barbaris JESU Socii vocitari cœperint. Læta hæc initia, pro humanarum rerum conditione, Lorençanæ vexatio, quæ deinde in suum vertit authorem, excepit. Res sic sese habuit.

Jussu Claudii Aquavivæ.

Marcellus Lorençana & Josephus Cataldinus naufragantur.

Episcopo occurrunt.

Benevolè ab Assumptionis civibus recipiuntur.

Lætè excurrunt.

CAPUT XXX. Marcelli Lorençanæ vexator castigatur.

INDI superiora Paraquarii littora incolentes, conjuratione factâ, per insidias aliquot Hispanos fœdè trucidârant; ad quos castigandos dum Proprætor, aliquot armatis cohortibus comitatus, properat, malo consilio usus, omissâ rebellium vindictâ, ex itinere ad Guatiorum gentem, amicam planè & innocentem, divertit: Inter quos trucidatione & populatione factâ, per nefas quamplurimos

in servi-

in ſervitùtem abegit, & quaſi proſperè rem egiſſet, bene magnam captivorum turbam cum militibus ovans in urbem invexit. Cumque eò proceſſiſſet quorùmdam temeritas, ut captivos pro mancipiis palam diſtraherent, Lorençana, rei indignatione motus, primùm privatim, tum in principe templo pro concione, avaram immanſuetudinem exagitat, interminans, nî innocentes Guati libertati priſtinæ reſtituerentur, Deum fuſi ſanguinis, & violatæ per avaritiam libertatis, vindicem futurum. Hæc dicentem interturbat Canonicus, Eccleſiæ theſauro præpoſitus, Stentoreâ voce mandans, ne ultra verbum adderet, & concione abruptâ domum ſuam importunus declamator abiret. Quam contumeliam adeò patienter tulit Lorençana, ut nihil commotus, ne verbo quidem addito, poſito reverenter pileolo, è templo illicò abiret, concione universâ patientiæ miraculum in immenſum prædicante. Vix è templo Lorençana abierat, cùm Canonicus ille multum temeritatem ſuam incuſans, palàm fatetur, immeritò virum Deo plenum & utilia ſuadentem abs ſe fuiſſe vexatum. Exinde ob imprudens factum tantis lancinatus eſt conſcientiæ perpetuò fodicantis ſtimulis, ut nullam quietem ſumere quiverit, donec interjecto tempore moreretur. Quamquam nec ſic quievit: nam cadavere in tumulum illato, ſingulis noctibus audiri cœpta in templo inambulantis hominis umbra, longos catenarum nexus è Concionatoris pulpito ad Canonicorum cathedras formidabili ſtrepitu concuſſuque trahentis, & ab Lorençanâ ſe cruciari miſerum in modum inclamantis. Quod portentum plus valuit ad compeſcendam quorumdam hominum in indefenſos Indos violentiam, quàm ſi Lorençana peroraſſet, Dæmone inde detrimentum capiente, unde lucrum intentârat. Ordinaria per Paraquariam Sociorum geſta omitto: nam in Tucumaniam revocor, Petri Agnaſci furus, viri ſupra communem hominum famam elati, debito encomio cohoneſtaturus.

Lorençana vexatores Indorum reprehendit.

Lorençana patientiæ.

Canonici Lorençana vexatoris mors.

Inquieti manes.

PETRUS Agnaſcus, Limæ in urbe natali, antequam vitam religioſam profiteretur, æger decumbens, Cœlorum Reginam viſibili ſpecie ſpectare meruit, quæ clientem ſuum amplexa & ſoſpitatem pollicita monuit, ut in filii ſui Societate militaret, cujus beneficii per reliquam vitam quoties recordaretur, toties incredibili ſuavitate mentis eam contemplari ſibi videbatur, quam corporeis oculis aliquando perſpexerat. Si ob erratum aliquod in eum animadvertere parentes primarii planè decreviſſent, ad Virginem MARIAM Matrem ſuam confugiens, mitigatis illis, illicò patrocinium inveniebat. Si quid de penſo Mariano ſibimet ipſi impoſito ex negligentiâ omitteret, adverſitate aliquâ illicò caſtigari ſe ſentiebat. Pro Chriſto pati ambiens, domi vernas & mancipia præmio alliciebat, ut ſe validiſſimè alapis contunderent. Præ aliis animi dotibus tres præſertim in eo eminuere: Oratio, in quam vacui temporis horas & momenta omnia conferebat: Obedientia, pro cujus integritate ſacrificium, ſomnum, quietem, atque adeò ſuavem cum Divino Numine familiaritatem omittenda ſibi ducebat: Animi demiſſio, quâ neſciri & contemni ſummopere appetebat. In Apoſtolicis per Tucumaniam, excurſionibus ſæpè putidiſſima Indorum ulcera tractare, ſaniem & vermes abſtergere, &, Xaverianæ virtutis æmulus, plenis patellis ejuſmodi ſordium ejectamenta, ſtupentibus ad heroïcæ fortitudinis miraculum Barbaris, ſorbere viſus eſt. Suaviari plagas, miſerrimis quibuſcumque adeſſe, cibos ingerere, ſomni parum capere, multum diu noctuque orare, flagellis in ſe crudeliter ſævire, domi foriſque Socios ad ſervitia prævertere, quotidianum boni patris exercitium erat. Novem Barbarorum linguis loquutum fuiſſe, in ſcriptoribus Societatis tradit Allegambe. Tygridem, canis inſtar domeſtici blandientem, innoxiè manu mulſit. Joannes Romerus per Agnaſcum, invocato JESV nomine, ab vehementi febre relevatum ſe fuiſſe narrabat. Quamplurimos Ethnicos per quindecim Tucumanicæ expeditionis annos ad partes Chriſti ab eo traductos eſſe in comperto eſt: donec Cordubæ apud Tucumanos, anno hujus ſæculi quinto, nonâ Aprilis, omnium luctu efferretur. Super ejus ſepulchrum, ob æſtimationem meritorum, Deum orare graves viri ſoliti ſunt. Nierembergius clariſſimum virum inter Societatis heroës jure merito retulit.

CAPUT XXXI. Petrus Agnaſcus moritur & laudatur.

Regina Cœlorum Agnaſco apparet.

Agnaſci orationis ſtudium.

Obedientia. Humilitas.

Heroïca facta.

Variarum linguarum peritia. Mors.

CAPUT XXXII. Reliqui Sociorum per Tucumaniam labores.

1606.

AT ſuperſtites per Tucumaniam Socii, more ſuo, flammas diſſipabant: Darius Cordubenſes, Romerus Rupices Barbaros, Gaſpar Monroius alios; Ferdinandus Monroius & Joannes Viana, Lullanâ, Kakanâ & Quichoâ linguâ uſi, Omaguacas, Lullos, Saltenſes aut Chriſto initiabant, aut reſecrabant, tantâ rerum omnium inopiâ, ut benè ſecum agi exiſtimarent, cùm rete penſile pro cubili; vile goſſipium pro veſte, & triticum Turcicum purâ aquâ coctum pro cibatu ſuppeteret. Quamquàm non tacendâ Hiſpanorum quorumdam pietas, commeatum Patribus longè ab urbibus in mediâ barbarie verſantibus, ne inopiâ perirent, identidem ſubmittentium. Nec Hiſpani negligebantur, quos dum in Sancti Michaëlis urbe Joannes Viana & Ferdinandus Monroius; antecineralibus diebus procurarent, Juvenis, Patrum pietate, cives in templo ad avertendam profanorum dierum proterviam detinentium, ſpretâ, dum in phalerato equo ante templi fores magno ſtrepitu laſciviret, repentino caſu attritus, diuturno vulnere concives docuit, quàm facile ſit Superis inſolentium hominum faſtum proterere. His in rebus dum ſunt, Ferdinandus Monroius & Joannes Angulus in Peruviam revocantur. Hic Tucumanicæ miſſioni primus præfuerat, & Commiſſarium ſancti Officii cum laude diu egerat. Ille breve expeditionis tempus magnitudine laborum compenſaverat: uterque magnâ famâ poſtmodùm in Peruvia deceſsêre. De Ferdinando Monroio, Lucilli in agro Toletano nato, narrant, eum, cùm de genibus coronam Marianam necteret, ab fulmine circumdatum, invocatâ Virginis Matris ope, incolumitatem fuiſſe conſequutùm. Atque hæc ſunt ſelecta Sociorum facta (nam quis omnia narret?) per ampliſſimas regiones viginti & uno annis felici ſerie ante fundationem Provinciæ continuata: quæ ſi quis primis quaſi velitationibus levioribusque pugnis, donec plenâ acie contra Dæmonem dimicatum eſt, comparare velit, non admodùm inficiabor. Quamquam primordia illa non ineptè conferri poſſe exiſtimem cum naturâ embrionem priùs effundente, paulatimque formante, quàm corpus perfectum in lucem emittat.

Hiſpanorum liberalitas.

Protervi juvenis caſtigatio.

Joannis Anguli cõmendatio.

De Ferdinando Monroio.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER TERTIUS.

CAPUT I. Peruana Societatis Provincia dividitur.

VERUM enimverò, quamvis tantorum virorum, quorum facta narravimus, labore & induſtriâ, Tucumaniæ, Paraquariæ & Chilenſis regni Apoſtolicæ miſſiones mirum in modum inclareſcerent: tamen ſatis apparebat, infinita propè terrarum ſpatia, per pauculos Socios, in tot regiones abs ſe invicem diſparatos, licet maximè vellent, excoli minimè poſſe. Quocirca, de novâ Societatis Provinciâ, in his Auſtralibus regionibus fundandâ, quàm Paraquarienſem ab nobiliſſimo flumine Paraquario nuncupant, agi cœptum eſt. Quod quomodò ad exitum perductum ſit, ut ſimul & non interruptè oculis ſubjiciatur, retroactâ tantiſper annorum ſerie, non indiligenter exequi pro inſtituto aggredior. Americam omnem, in duas ingentes peninſulas diviſam, connectit iſthmus, immenſi utrimque oceani jura ne ſe confundant, modicæ terræ interjectu ex æquo dirimens. Pars Septentrionalis, quà Hiſpanis habitatur, Mexicano Proregi, pro Rege Catholico, paret. Pars Auſtralis latiſſimas provincias, ac regna complexa, ſi unam Braſiliam excipias, tota quanta eſt, Peruanum Proregem agnoſcit. In hanc partem, ſicut ego comperi, anno milleſimo quingenteſimo ſexageſimo-octavo, Philippi ſecundi Regis Catholici ſumptu, & miſſu S. Franciſci Borgiæ, cujus colloquentis faciem Solis inſtar ſplendentem Methimnæ viderat Hieronymus Portillus, cum Peruani Provincialis titulo, Societatem invexit; quam ipſe, & ejus ſucceſſores adeò feliciter propagavêre, ut Provincia Peruana ſub ſæculi ſeſquimilleſimi finem, mole ſuâ jam laborans, unius Provincialis curam excederet: nam præterquam quod pleraſque Peruani tractûs urbes ipſe Portillus, Joſephus Acoſta, Balthazar Pinna Provinciales Collegiis occupârant: Joannes Atienſa in Quitenſi, Panamenſi & Tucumanienſi ditione; Joannes verò Sebaſtianus Parricius in Chilenſi regno, domos Societatis fundaverant, quas nec ipſi Provinciales ob infinita propè ſpatia adire, adeoque nec ex inſtituti noſtri legibus regere poterant. Quapropter Claudius Aquaviva Generalis, ſub initium hujus ſæculi, Stephanum Paës eo maximè fine in Peruviam miſerat, cum Viſitatoris, ut vocant, poteſtate, ut coram inſpiceret qua demum ratione huic incommodo caveretur; qui, pervagatâ fermè totâ Auſtrali Americâ, auditis graviſſimorum virorum ſententiis, pronunciavit, videri ſibi, ab Peruani Provincialis curâ eas regiones præſcindi oportere, quas ipſe per ſe inſpicere commodè nequiret. Cùm verò inquireretur de commodiſſima Provinciæ diviſione, in id ferè omnes convenêre, ut ex domibus novi regni Granatenſis, & Quitenſis, Panamenſiſque tractûs viceprovincia, una Peruano Provinciali ſubcenſita; & altera, cum eodem ſubjectionis ordine, ex Tucumanica miſſione, attributis ei Chuquiſacenſi, Potoſino, Ororurano, & Sanctæ Crucis in Montanis Collegiis, inſtitueretur. Sed quoniam in eâ partitione faciendâ multa erant, quæ ab Suprema Societatis authoritate firmitatem requirerent, viſum eſt Patribus, per Didacum Torrez, anno hujus ſæculi ſecundo in Procuratorem electum, & propediem Romam iturum, rem integram ad Generalem Præpoſitum referri: qui audito Didaco Torrez, ex Aſſiſtentium ſuorum conſilio, legitimis tabulis, utriuſque Vicę-Provinciæ jura ſtabiliens, Peruano Provinciali per litteras mandârat, ut ipſum Didacum Torres, ubi è procuratione

America diviſio.

Hieronymus Portillus in Peruviam Societatem invehit.

Cauſa dividendi Peruanam Provinciam.

Prima deſignatio dividendæ Provinciæ Peruanæ.

Romana rediiſſet, Quitenſibus, Novo-granatenſibusque domiciliis; Didacum verò Alvarez de Paz Tucumanenſi regioni, cum additione ſupradictorum Collegiorum, conceſſo utrique Vice-provincialis titulo, præficeret. Quas litteras ipſi Didaco Torrez in Peruviam renavigaturo perferendas jam tradiderat.

CAPUT II. Claudius Aquaviva jus Provinciæ Paraquariæ concedit.

ANTEQUAM Didacus Torrez Gadibus ſolveret, alias litteras Româ accepit, quibus prima mandata contrariis juſſis revocabantur. Cauſa revocandi fuit ea, quam ipſemet Claudius Aquaviva ſuis litteris inſeruit, quarum exemplar hîc addere non pigebit. *Mirabitur*, inquit, *Reverentia veſtra inſolentiam facti, quòd cùm ego litteris tibi Romæ traditis partitionem Provinciæ Peruanæ, à Viſitatore delineatam, ratam habuiſſem, jam ex parte irritam velim. Ratio mutandi conſilii fuit, quòd poſt diſceſſum hinc tuum, è Paraquaria Tucumaniaq; multas litteras acceperim virorum planè gravium multis verbis conquerentium, immenſas Paraquariæ Provincias cum irremediabili animarum jactura ab Societate deſeri, rogantiumq; per Sacra omnia, ne id ego aliquando permittam. Re igitur Deo per me & alios ſeriò commendatâ, auditis Aſſiſtentium meorum ſententiis, mihi viſum eſt, ſine detrimento Societatis, eorum poſtulatis meliùs conſultum iri, ſi ex Paraquaria, Tucumaniaq; nova Societatis Provincia, ab Peruana omninò independens, erigatur: cui ego Te fundandæ, regendæq; cum Provincialis titulo, attributis tibi ex ſubſidiariis Sociis quindecim, legitimè conſtituo. Reliqua, quæ ad hanc rem pertinent, ex litteris Provinciali Peruano à me ſcriptis, in Peruviâ reſcies.* Hæc Claudius. At Bartholomæus Perez, pro Hiſpania Societatis Aſſiſtens, in eandem ſententiam eidem ſcribens, monebat ne onus impoſitum deprecaretur, nec vereretur aliquam notam incurrere, quòd contra Peruanorum comitiorum poſtulata, dignitate elevatus, Româ Procurator in Provinciam rediret; cùm Paraquariæ Provincialatus videri poſſit comparandus cum Æthiopicis Epiſcopatibus, laboris plurimùm, dignitatis verò nihil, præter nomen, habentibus. Deinde ſecretò addebat, Chuquiſacanum, Potoſinumque Collegia, unde novellæ ac pauperi Paraquarienſi Provinciæ decus, & ſubſidia rerum temporalium peterentur, non difficulter ab Præpoſito Generali, ſi inſinuaret, impetraturum: nec defutura alia novæ Provinciæ auxilia, quòd eam Claudius Aquaviva, tanquam conſilii ſui prolem reſpiceret. Porro Paraquariam idcircò Claudii prolem Bartholomæus Perez vocabat, quòd paſſim crederetur cœleſti lumine illum fuiſſe illuſtratum, ut Paraquariæ jus Provinciæ concederet. Nam cùm ad Sancti Andreæ tyrocinium lumen cœleſte petiturus pro tanta re decernenda ſeceſſiſſet, poſt octiduanum ſeceſſum, inſolito quodam vultûs ardore ita Aſſiſtentes ſuos perſtrinxit, atque in ſententiam ſuam traxit, nihil ut dubitarent, Paraquariæ in Provinciam erigendæ rationem cœlitùs Claudio fuiſſe revelatam. Quam rem non unis litteris Bartholomæus Perez, Aſſiſtens, teſtatam reliquit. Didacus Torrez, acceptis litteris, Generalem monet, commodum ſibi videri, ſi, Potoſino, Chuquiſacenſique Collegiis, Peruanæ Provinciæ relictis, Chilenſe regnum Tucumaniæ Paraquariæque necteretur; ex his regionibus novam Provinciam confici poſſe. Cauſa hujus conſilii erat, quòd vir in ſalutem Indorum intentus, prudenter ſubverebatur, ne amplâ illâ Collegiorum Peruanorum ſpecie illecti plerique Socii, ad parvas urbes, aut ſquallida Indorum Oppida, refrigeſcente, ut fit, ſpiritu, ægrè abſtrahi ſe ſinerent. His rebus perfectis, Didacus Torrez in Indiam proſperè renavigavit. Ubi Limam tenuit, reſeratæ Præpoſiti Generalis litteræ anſam præbuêre Patribus ab ſe invicem diſſentiendi; unis Aquavivæ primis litteris, aliis poſtremo decreto ſtandum eſſe affirmantibus. Plerique in ſuſpicionem Didacum Torrez vocabant, quaſi non ſincerè Provinciæ Peruanæ res ex comitiorum placitis, ſed ex privato judicio Romæ procuraſſet, authorque fuiſſet contra graviſſimorum Patrum, adeòque ipſius Viſitatoris judicium, Paraquariæ in Provinciam independentem erigendæ. Qui, quamvis ſui purgandi ergò multa in medium adferret, tamen in diſſentientium opinionum varietate, & quia in exequutione ultimorum mandatorum plura eſſent, quæ requirerent Præpoſiti Generalis explicationem. Interim dum nova reſponſa Româ expectantur, ex vi

Claudii Aquavivæ Epiſtola.

Mutat conſilium.

Paraquariæ Provincialatus cum Æthiopicis Epiſcopatibus comparatur.

Aquaviva Cœlitùs illuſtratur.

Didaci Torrez prudens conſilium.

Didacus Torrez in ſuſpicionem vocatur.

primarum litterarum, Didacus Torrez fundandæ, regendæque Quitensi Vice-provinciæ; & Didacus Alvarez de Paz ad Collegia Australia, Tucumaniæ obversa, cum Vice-provincialis titulo amandantur. Biennio in his rebus exacto, tandem Claudii Aquavivæ litteræ in Peruviam perferuntur, quibus significabat, eam demum mentem esse suam, ut ex Australioribus Americæ regionibus, nova ac independens Provincia erigeretur, eique gubernandæ, ac condendæ, Didacus Torrez sine ulla tergiversatione, ductis è Peruvia aliquot Sociis, præficeretur. Nam quamvis immensa illa terrarum vastitas magnis urbibus careret, justorum Collegiorum capacibus; tamen sperabatur futurum, ut urbium parvitas, Apostolicis ad Barbaros expeditionibus, abundè compensaretur. Quod felix itaque, faustum, fortunatumque sit, anno millesimo sexcentesimo septimo, Paraquariam, Tucumaniam, & Chilense regnum, amplissimas ad Austrum regiones, utroque mari concluſas, octingentis & quinquaginta leucis in longum latitudine variâ protensas, tribus Prætoribus Regiis administratas, sub nomine Provinciæ Paraquariæ eo fine præcipuè complexa Societas est, ut quidquid Barbarorum in antris, in nemoribus, in paludibus & alibi delitesceret, perscrutaretur, & ad humanitatem, Christique fidem, necnon ad Regis Catholici imperium, traduceret: quod ut ordine fieret, Didacus Torrez, novus Provincialis, legitimis litteris instructus, è Quitensi Provincia, quam pro Societate fundaverat, magnis itineribus Limam, Proregis sedem, terrâ, marique contendit. De quo, quoniam mihi toties dicendum occurret, libet aliqua præfari, ortumque illius, educationem, gesta, munera ante initam Provinciam, breviter & carptim explicare, ut ex laude tanti Capitis, subjecta membra claritudinem accipiant.

Paraquariæ Provinciæ initium.

1607.

Didacus Torrez primus Paraquariæ Provincialis.

CAPUT III.

Didaci Torrez vitæ primordia & gesta in Indiis.

Primùm Magistratus, Parentes.

DIDACUS Torrez patrem habuit Didacum Bolium, claræ originis, è montibus Burgensibus, à proavis ductæ; sed Beneventi in Castella veteri natum: cujus dotes adeò in excelso fuêre, ut pro Comite-stabuli Castellæ Beneventum, patriam suam, &, interjecto tempore, Montis Regalis oppidum, integro semper tantorum principum favore, cum Præfecti titulo gubernârit. Mater ejus, spectatæ virtutis fœmina, insignis sub Carolo Quinto centurionis filia, post mariti & quatuor prolium obitum, cum duabus filiabus superstitibus, Sanctæ Theresiæ institutum arripuit; & claris virtutibus ornavit. Talibus progenitoribus Didacus noster, anno sesquimillesimo quinquagesimo, Villalpandi ortus, ubi per annos licuit, primis litteris, in patriâ primùm, tum Salmanticæ sub patrui Sacerdotis tutela, operam navavit. Ibi dum, ut decebat amplæ domûs unicum hæredem, omnibus disciplinis excolitur, ad hæreditatem filiorum Dei, minimo, quàm posset, periculo ineundam, animum adjecit. Igitur iis, quæ primas apud pueros obtinent, contemptis, cœpit Exhomologesim frequentare, sacræ Mensæ multoties assidere, latera nuda setosis cingulis constringere, inediâ se macerare, flagellis in corpusculum sævire, & alia severioris vitæ imitamenta tantâ contentione peragere, ut immoderatione valetudinem profligasse creditus sit. Ejus patruus, suspicatus, ea nimiæ, ut ipse aiebat, pietatis exercitia, è schola Sociorum JESU, quos frequentabat, prodire, & quædam præludia esse religiosæ vitæ ineundæ, puero hominum Societatis consortium interdicit, & in non obtemperantem severè animadvertit: adhuc perseverantem ad parentes, Palentiæ tum degentes, domesticis illecebris ab severioris vitæ consilio abstrahendum postliminiò remittit. Nec diu fuit cùm sese obtulit occasio, cum in Vallisoletanam Regis Catholici aulam transferendi. Vallisoleti dum honorarius cliens in domo principis viri, magnam Reipublicæ partem administrantis, degit, ita herum corporis & animi dotibus sibi devinxit, ut facilè favoris primas tulerit: adeò ut nobilis admodùm matrimonii, & honestissimi officii spes ex propinquo ei ostentata sit. Quod utrumque indubiè iniviſſet, nisi Deus juvenem, sæcularibus curis jamjam irretiendum, hoc maximè modo abstraxisset. Herus ille, Regi quàm Deo gratior, turpibus amoribus serviebat; nec erat, qui auderet potentis viri impetum refrænare. Unus tamen, rarò in principum domibus exemplo, Didacus noster, schedâ in manus datâ, officii Christiani hominem

Educatio.

Heroïcum factum.

commonefacere ausus est, enixè rogans, ut æqui bonique consuleret juvenis Aulici audaciam, plus de ejus salute, quàm de suis honestamentis solliciti. Enimverò Herus, lectâ schedâ, excandescere, prudens monitum acerbiùs, quàm non convitia debuisset, accipere, juvenem temeritatis sugillare, de spe matrimonii & dignitatis ineundæ dejicere, domo denique privare. Ille injuriâ nihil motus, alterius heri, titulo & favore Regis Catholici etiàm insignis, ex parentum voluntate, clientelæ se addixit. Unde non diu pòst, frequentibus Dei vocantis motibus, ad religiosum statum capessendum sollicitatus, aulæ nuncium remisit, & de tantâ re deliberaturus ad Montis Regalis urbem, quam parens ejus gubernabat, se contulit. Sed fugiens Carybdim, incidit in Scyllam: nam universa civitas, in florentissimi juvenis, gubernatoris sui filii, amorem effusa, ultrò oblatis deliciis ab pietate primùm abstraxit, mox illecebrosis adolescentum moribus immersit, non antè emersurum, quàm Deus morbo affligeret. Sed vix emersus, rursum licentiæ frœna laxavit; actumque erat de illo, nisi periculosissimè incitatum febris prostravisset. Quo in morbo, renovatis veteribus votis, se totum vocanti Deo permisit. Redditus sanitati, rectà contendit ad Alfonsum Rodriguez, Montis-Regalis Collegii tum Rectorem, quo directore usus, diversa Religionum instituta inter se contulit, & cui uni præsertim se consecraret, diu cum animo suo reputavit, donec in hanc sententiam veniret, ut existimaret nullum Religiosum Ordinem Societati sibi præferendum esse. Ratio eligendi fuit, quòd assereret, sub id tempus excelsam omninò æstimationem de Societatis Jesu Instituto cœlitùs sibi immissam fuisse; affirmabatque postmodùm in depontana ætate, æstimationem eam tantam fuisse, ut nec longo quinquaginta annorum usu, nec tractatione eximiarum planè Societatis personarum, nec officiorum gestorum multiplicitate, quidquam incrementi capere potuerit. Quarè facile juveni fuit, spretis frustrà insidiantis puellæ illecebris, abruptisque dominantis domûs, & popularium splendidis laqueis, ad præmonstratam nobilis Instituti metam toto deinceps impetu currere. Eo ergò die, quo, accepto ab coætaneis phalerato equo, ultrò ad ludos publicos invitabatur, Collegium nostrum petens, Provincialis pedibus advolvitur, vovetque se inde pedem non moturum, antequàm Societati auctoraretur. Movit ea species Provincialem, concessitque, quasi coactus, quod summoperè avebat. Elucebat enim in juvene spes ornandæ Societatis, si solitis artibus excoleretur. In Societatem admissus, sub Alphonso Rodriguez Rectore, Divi Ignatii Exercitiis pro more excultus, grande de se specimen dedit; & adhuc longè majus, quando in veste splendida & sæculari Medinam-Campi ad tyrocinium missus, Vallisoleti rugosum jumentum per frequentes plateas agere jussus, egit tanto sui contemptu, ut hilariorem vultum in hac vili exercitatione ostenderet, quàm dum paulò antè, dominantis Principis favore elatus, Regiam urbem pomposè perambularet. Medinæ-Campi Societatis veste donatus, Balthazari Alvarez excolendus traditus est: qui tyroni de perseverantiâ in Societate sollicito, & votum voventi, si ab Societate dimitteretur, se peditem, ad rursum eam impetrandam, Romam iturum, manu applaudens, bono animo hominem esse jussit, aiens, prævidere se, ut multorum mortalium bono diutissimè, & ad usque mortem, in Societate viveret. Inter præcipua poliendi spiritûs exercitia, sui contemptum in primis coluit, eoque, assiduitate considerationis vilitatis suæ, adductus est, ut præteritorum peccatorum nube perpetuò occurrente, non auderet, nec in Sanctorum, nec in Virginis Matris imagines oculos figere, donec confidentiùs cum Divis agere, & altiora meditari juberetur, ne præclara indoles nimiùm deprimeretur. Ex illis tamen vilitatis suæ considerationibus ortum, ut à Majoribus postularet, in infimo Coadjutorum gradu, abscissâ spe Sacerdotii adipiscendi, stare. Qua spe dejectus, dignus Balthazare magistro discipulus, post expletum tyrocinium, Vallisoletum, studiis operam navaturus, amandatur. Inter studia perseveravit colere pietatem, ratus litteras sibi noxias fore, si non virtute animarentur. Currentem incitavit Franciscus Suarez, Theologiæ per quadriennium ejus magister, docens Societatis scholasticis nihil propriâ probitate antiquius; & infra propriam probitatem nihil

Vocatio.

Tyrocinium.

Studia.

litterarum ſtudio, carius eſſe debere. Quamvis ergò facilè conceſſero, Didacum noſtrum nonnullos in litteris habuiſſe æquales, in ducenda tamen virtutum pompa inter coætaneos coriphæus, Rectorum ſuorum, & Magiſtrorum judicio, habitus eſt: adeout utrorumque favorem, & amorem, accedentibus præſertim non vulgaris prudentiæ ſpeciminibus, ſit promeritus. Nec dubitavit aliquandò Valliſoletani Collegii Rector, ſe abſente, domûs pœnè totius regimen adhuc non Sacerdoti committere. Inde clareſcere viri virtus, & poſt quadriennalem Theologiæ curſum ſummis muneribus deſignari, niſi ipſe deſignationem antevertiſſet, ambitâ ad Orientalem Indiam miſſione. Quâ impetratâ, & mox magnorum virorum interceſſionibus fruſtratâ, aliò deſideriorum ſuorum vela convertit. Venerat ex Occidentalibus Indiis Balthazar Pinia, Peruviæ procurator, apud quem antiqua vota ſecretò deponens, aſſeruit, ſe incredibili Indicorum laborum, & Barbarorum ſalutis deſiderio flagrare: ſi miſſionem à Præpoſito Generali ſibi impetret, in ære ejus æternùm fore. Placuit Procuratori poſtulatio, qui facilè Romæ negotium confecit. Sed vulgato in Hiſpania ambitu, adverſarios habuit parentes, & Provinciæ ſuæ Primores, privari ſe tali homine non facilè laturos; niſi utrorumque artes conſtantiâ, & melioribus artibus, ipſe eluſiſſet. Quin, non contentus ſe Peruviæ dedicare, effecit ut Joannes Atienſa, Valliſoletani Collegii Rector, pro Balthazare Alvarez in Peruviæ Provincialem deſignato, & in Hiſpania retento, miſſionem Indicam peteret, & impetraret. Cum tali ſocio Gades profectus, ubi navigandi tempeſtivitas advênit, cæteris Sociis in Regium myoparonem receptis, ipſe cum altero Socio, adnitente Architalaſſo, in roſtratam conſcendit, ſtatimque ordinavit tempora; ita ut ſua eſſent Catecheſi, Concioni, ægrorum conſolationi, & piis colloquiis deſtinata intervallâ. Sed non plures dies abiere, cùm, renitente licet Architalaſſo, in aliam navem revocatur à Baltazare Pinia, rogatu Sociorum, qui malignâ aurâ afflati, morboque proſtrati, unicum ſibi ſolatium ab Didaco Torrez ſperabant. Nec eos fefellit opinio; nam in omnium commoda incredibili caritate incubuit, donec ipſe etiam proſterneretur, adeò pertinaci malo, ut vix latum unguem ab morte abfuerit. Evaſit tamen, & tranſmiſſo iſthmo, alteram navim alio in mari conſcendens, felici curſu Limam, anno ſeſquimilleſimo octogeſimo, tenuit: grande erat Didaci nomen. Igitur Joannes Atienſa, Limani Collegii Rector deſignatus, eâ conditione Rectoratum inturum ſe ſpopondit, ſi in Adjutorem & Collegii Miniſtrum nominarent. Quo non ægrè impetrato, ejus miniſterio eouſque uſus eſt, dum Provincialis, optimis votis obſecundans, Didacum ad curam Indorum, Julide degentium, amandaret.

Navigatio.

CAPUT IV.

Geſta ejus in Julidis & Cuſcenſi Rectoratu.

JULIS Peruviæ Oppidum eſt ad Titiacam lacum, quatuor Indorum Paroechias Societatis JESU ſubcenſitas habens, ibi degunt una in domo Socii, Parochorum, eorumque Adjutorum vicem gerentes, quorum unus præeſt reliquis, Rectoris nomine; ita ut ab forma Collegii vix diſtinguas. Eam domum incolebant tum temporis Alphonſus Barſena, Didacus Martines, Didacus Gonzales Holguinus, magna Apoſtolicorum virorum nomina, & alii præſtantes operarii: inter quos Didacus noſter, quamvis Miniſtri officio fungeretur, Aimaram, & Quichoanam linguam celerrimè didicit. Qua in exercitatione dum verſatur, à Provinciali per litteras juſſus eſt ſedi præeſſe: ſed antequam Magiſtratum iniret, aliquid accidit à noſtris Majoribus maximè alienum: nam neſcio quis de Societate, novo Rectori ſe opponens; palàm aſſerere auſus eſt, eum jure Rectoratum non capeſſiturum, antequam Provincialis mentem ſuam clariùs aperiret: videri enim, verbis ambiguis in demandato officio uſum. Didacus importunâ interceſſione nihil motus, ita ſe geſſit, ut ſummam prudentiæ & modeſtiæ laudem meruerit: nam profeſſus magni muneris loco privationem ab officio habiturum, relicto, qui, ſe abſente, curam domûs regeret, Vicario, & aſſumptis in ſocios Didaco Martines, & Gonzalvo Holguino, interim dum Provincialis abſens conſulitur, ad Aracaxenſem, & Camatenſem regiones, quò Chuni Ethnici, feritate inſignes,

Prudens facium.

concurrere

concurrère commerciorum ergò solebant, Apostolico more perrexit. In ea expeditione immensa frigora perpessus, evidentia vitæ pericula adiit. Aliquot Chunos muneribus allectos baptizavit; præstigiatores quinque convertit; Idola subvertit, eorum loco Cruces, frendente dæmone, per multos subsequentes annos perennaturas, substituens. Ulteriora meditanti Provincialis litteræ redduntur, quibus, temerarii intercessoris interpellatione damnatâ, jubebatur quamprimùm demandatum Rectoris officium capessere; simulque amicè arguebat, quòd, se inconsulto, tantis inter Barbaros periculis caput suum objeciſſet. Adito Rectoratu, dispalatos Indos congregari baptizarique curavit. Ad Condesuisenses, allicitis ad salutares aquas quamplurimis Indis, pedes excurrit: Julidis sedem retinere, Societati conducibile esse, enervatis adversariorum rationibus, confirmavit: primus, acceptâ à Majoribus authoritate, Parochorum officia ad certas leges reduxit: Chuquiabensem Episcopum, Societati non usquequaque benevolum, non jure agendo, sed modestiæ artibus, conciliavit. Qua de re monitus Claudius Aquaviva, Generalis, per litteras ei gratulatus, asseruit, summoperè ei placuisse eum agendi modum, è schola Xaveriana depromptum; plus enim submissione, & modestiâ apud dominantes in sæculo, quàm juris, in quamlibet partem pro libitu sæpè se contorquentis, ostentatione profici. Ob rem Julide per sexennium benè gestam, ab Senatu regio Procurator Indorum declaratus, ab officio invidiæ obnoxio prudenter abstinuit. Ad Comitia provincialia profectus, tantus, vir ambitûs apud Patres congregatos postulatus est, quasi continuationem Rectoratûs in Julidis sede ambivisset: sed, re ad severissimam Judicii trutinam reductâ, damnatâ leviſſimi accusatoris temeritate, omnium calculis absolutus est; & accusator, invitissimo licet Didaco nostro, pœnam ab Claudio Generali injunctam, religiosè subiit, totáque vitâ Didacum sibi benevolentissimum est expertus. Defunctus Julidis Rectoratu, Cuscensi Collegio regendo adhibetur. Cuscum, Regia Ingarum sedes, templo olim Soli, quem gens colebat, dicato, immensa auri & argenti mole ante Hispanorum adventum conspicuo, celebre erat. Nec celebritatem imminuit Dominorum mutatio: nam pro uno sacrilego fano, & Regia barbaricè constructa, Episcopale palatium elegans, princeps templum ornatissimum, Religiosorum omnium sacras ædes magnificè erectas, privata publicaque ædificia splendidè constructa, hodie conspicatur. In ea urbe, sub initium aditæ Peruanæ Provinciæ, Societas Collegium fundaverat, cujus regimen, anno præteriti sæculi octogesimo-nono, iniens Didacus noster, tripartitò curas divisit, ita ut Domesticis, Hispanis, & Indis operam navaret. Igitur, præter communia numerosæ domûs ministeria, quocumque usus ferret, excurrebat. Idem unus Christianam doctrinam in plateis explicabat, Xenodochia invisebat, Parthenicam Sodalitatem abs se instructam, Divinis sermonibus instruebat; obeundis odiosis ministeriis se totum tradebat; intendente laborum multiplicitatem hominis urbanitate, frequentissimos cives ad postulanda ab eo animorum corporumque subsidia alliciente; quandoque tamen acrimoniam adhibebat. Sacri quidem homines contrà Societatem Jesu famosos sparserant libellos, quos criminis compertos patientiæ primùm artibus, & mox imploratâ Proregis Peruviæ, & Episcopi, Judicisque conservatoris authoritate, compescuit. Sed illud longè est memorabilius: vitia Urbis pro Concione sæpè & severè exagitans, & nisi resipisceret, peste, cœlitùs immissâ, brevì castigandam prænuncians, publicè derisus est ab alterius Ordinis Prælato, quasi frivolis terriculamentis cives in officio continere vellet. Sed is Prælatus, eodem die, quo eum in publica Concione derisserat, cum cæteris omnibus Monasterii sui Religiosis, peste afflatus, docuit tam Deum, quàm Dei servos nusquam impunè irrideri. Rector injuriæ immemor, Religiosos illos, lue infectos, adhibitis corporum animorumque levamentis, per se, ac socios, egregiâ caritate procuravit. Sed hæc omnia inter Hispanos exercitia levia videbantur, si cum laboribus, in Indorum salutem impensis, conferrentur. Missis ad Aimarras, Vilcanos, & Condesuisenses Operariis, multos Barbaros Christo peperit. Extremæ-unctionis usum, repugnantibus parochis,

Cuscensi collegio præponitur.

inter Indos induxit. Peſte graſſante, ac Barbarorum corpora præſertim demetente, deſertiſſimum quemque ingeſtis cibis, atque animarum levamentis, mirum in modum juvit. Nihil adeò tetrum ac triſte ſenſibus objiciebatur, quod in viliſſimorum capitum gratiam non appetereret. Barbari duo ex afflatis peſte, ex ulceroſis corporibus mephitim tantam exhalabant, quanta ſuffecit ad cæteros omnes abigendos: & tamen Didacus Rector non refûgit in eorum mapalia ingredi, ut utriuſque animis, antequam pœnè in ejus oculis morerentur, faceret medicinam. Prætereà Collegium ædificiis, cenſibus, & pretioſis templi ornamentis auxit, donec poſt ſeptennium ad Quitenſe Collegium regendum mitteretur.

CAPUT V

Facta ejuſdem in variis Peruanæ Provinciæ locis.

QUITO cognominis regni caput, Ingarum itidem olim regia, anno ſeſquimilleſimo trigeſimo-quarto ab Hiſpanis incoli cœpta, quamvis ſub Æquatore ſit, inter delicioſas ac ſplendidas novi Orbis civitates computatur. In eam urbem Baltazar Pinna, anno ejuſdem ſæculi octogeſimo-ſexto, poſt geſtum Peruviæ ſummum Magiſtratum, Societatis coloniam duxerat, rexeratque: ſed cùm id Collegium quingentis fermè leucis ab Peruviæ urbibus abeſſet, nec poſſet ab Provincialibus luſtrari, exigebat Rectorem Provincialibus ipſis parem; adde, quòd ſub id tempus Quitenſes cives permulti, vectigalium novorum metu, domi omnia turbaverant, audebantque infeſta arma Magiſtratibus oſtentare. Regias partes tutabantur Senatus Regius & Petrus Arana cum aliquot militum centuriis, & civium ſelectiſſimis: Marchio verò Canietenſis, Peruviæ Prorex, adproperabat auxilia, adeo ut vix dubitaretur rem in apertum diuturnumque bellum eruptum iri. In eo ſtatu Quitenſis urbis Didacus Torres Rectoratum iniit, cujus primum facinus fuit, Ducem adverſarum partium, & quingentos ſclopetarios, Regiis partibus reconciliare. Deinde, implorato Dei auxilio, ſeverè Sociis indixit, ne quoquomodo tumultuantibus aſſentirentur; ſed quantum in ſe eſſet publicè privatimque Regis Catholici decreta, etiam cum capitis periculo, firmarent. Cùm verò, tracto in vincula ab tumultuantibus Senatûs Præſide, & Senatorum aſſeclis aliquot occiſis, eorumque domibus ſclopetorum exploſione everberatis, in immenſum creviſſet ſeditio, atque ipſi Senatores in ſingula momenta mortem præſtolantes Venerabile Sacramentum, ad compeſcendos furibundos homines, in cubiculi, quo ſe incluſerant, feneſtra (non imitabili exemplo, nam cœcus furor ſacra profanaque miſcet) exponi curaſſent: & inſuper novus Rector, quòd falsò vulgaretur ab eo Proregis capitale diploma, quo jubebantur ſexaginta ſeditioſorum capita demeti, palàm quæreretur ad necem; auſus tamen ipſe eſt ad armatam octingentorum militum concionem verba facere, tanto ſucceſſu, ut, dicendi vi, plerorumque pectoribus concuſſis, duos è præcipuis conjuratorum Ducibus cum Senatu reunierit; quorum hortatu ac exemplo quamplurimi cives ſeditioni ſe ſubtraxêre. Sed major adhuc Regiarum partium acceſſio facta eſt; altero ſeditioſorum duce, ſpe ampliſſimarum nuptiarum, ab partibus per ipſum abducto. Cumque, reſtituto in libertatem Senatu, & auctâ Regiorum factione, jam paribus utrimque viribus rem prælio decernere Senatoribus lubitum eſſet: Didacus Torres Regiis perſuaſit, ut aliquo diverticulo moram necterent, quâ factum, ut abſtractis induſtriâ, aut interceptis reliquis ſeditionis capitibus, paulatim plebs diffflueret, & civitas univerſa, temeritate damnata, vectigalia admitteret. Prorex Peruviæ, adnitente Rectore, multitudini pepercit: ſex ſolummodò ex omni ſeditioſorum numero in Hiſpaniam relegatis, qui omnes in arce Nominis Dei, carceris repentinâ ruinâ obruti, ante Deum quàm Regem ſcelerum vindicem habuêre. Sic Didacus Torres authoritate, prudentiâ, induſtriâ, objectu capitis periculoſam ſeditionem compeſcens, magnis negotiis parem ſe oſtendit. Petrus Arana, Architalaſſus ac Proregis Legatus, binis litteris ad eundem Proregem, & Regios Magiſtratus miſſis, laudem pacati regni uni Didaco Torres, & Societati adſtruxit, aiens, in uno Collegio Quitenſi plus infuiſſe roboris ad continendum in officio ac Regis fide univerſum regnum, quàm ſi numeroſo militum præ-

Quitenſis urbs tumultuatur.

Didacus Torres multos Regiis partibus reconciliat.

Creſcit ſeditio.

Didacus Torres quæritur ad necem.

Alios Regi unit.

Senatores opportuno conſilio juvat.

Sedatur tumultus.

Multitudini parcitur.

Seditionis capita caſtigantur.

Laudantur Socii ab fidelitate.

sidio firmaretur. Marchio Canietensis Prorex, præter alia grati animi officia, necnon alii præstantes viri Regi Catholico scribentes, exquisitissimis encomiis eundem Didacum ornavêre. Quam rem Rex Catholicus tanti fecit, ut per accuratam epistolam ex Escuriali Sancti Laurentii, anno quingentesimo nonagesimo quarto scriptam (cujus exemplar apud me est) ei pro fidelitate gratiis actis, dignum facinus meritis laudibus commendârit. Subinde Didacus Torrez ab Joanne Sebastiano Parricio Provinciali in secretarium assumptus, summis muneribus religiosè præluſit. Potosino Collegio cum vicaria Provincialis per Australiorem tractum potestate præpositus, Platensis Senatûs Præsidem, graviter dissidentem, feliciter cum urbe composuit. Ad condendum ornandumque templum, centum & viginti aureorum millia liberalitate civium accepit. Censum sexcentorum ducatorum annuatim, à janitore Collegii ex voluntate Rectoris pauperibus distribuendorum, instituit. Tres in rebus externis Coadjutores, ob Sacerdotii pertinacem ambitum, è Societate dimisit; quorum unus post adeptum Sacerdotium elephantiaco morbo correptus, antequam ad Aram bellus neomysta faceret, miserè interiit: alter ad Ordines sacros recipiendos in Tucumaniam properans, mulâ, quâ vehebatur, obtritus, iterato documento fuit, quàm tutum sit suâ sorte contentum esse. Prætetea institorem Potosinum in Societatem admisit, qui lectis in Thomæ de Kempis libello de instabilitate vitæ pauculis verbis, mercibus suis relictis, nec occlusâ quidem officinâ, attonitâ voce identidem lecta verba ingeminans, non priùs ab ejus pedibus surrexit, quàm in Societatem reciperetur: is trigesimo post aditam religionem die piè moriens, asseruit animum suum incredibili gaudio perfusum, quòd mortis tempestas securo sub tecto se benè curatum exciperet. Triennio Potosii exacto, Stephano Paës Peruviæ Visitatori comes additus, ei author fuit, ut in Provincialis comitatu Provinciam inspiceret: optimo consilio; nam exinde factum, ut collatis capitibus Ordinationes stabilirentur Collegiorum usui accommodatæ. Eâ occasione in ipsam Tucumaniam penetravit.

Rex ad Didacum Torres scribit. 1594.

Didacus Torres Potosino Collegio præficitur.

Ambitiosi puniti.

Institoris ad Societatem notabilis vocatio.

CAPUT VI.
De Procuratione Didaci Torres.

ANNO hujus sæculi secundo, Peruanæ Provinciæ Procurator, in Europam classe Regiâ vectus, facto ad Gaditanum fretum cum Anglis prælio, Crucem manu prætendens classiarios, pluentibus undique, telis fortiter animavit. Madriti notabili benevolentiâ ab Rege, & Duce Lermæo exceptus, cùm juberetur ob operam utrique utiliter præstitam, mercedem quamcumque vellet petere, rogavit, ut Rex, authoritate interpositâ, Ignatii Patris nostri inter Beatos referendi, necnon controversiarum de Auxiliis negotium apud Clementem Octavum urgeret. Præterea obtinuit, ut quinquaginta Socii, sumptibus Regiis, secum in Ameticam Australem navigarent. Ab Senatu Regio interrogatus, num armatâ manu in Ethnicorum terras induci posset Evangelium: violentam hanc Religionis propagationem neutiquam cum Apostolorum moribus & institutis quadrare respondit. In itinere Romano, è Burgensi urbe paululùm progressus erat, cùm ejus mula repentè immota constitit, nec adigi potuit, ut ultra eum veheret, donec in Burgensem urbem regressus, uni è nostris Indicæ Missionis candidato, & postea in Quitensi regno Apostolicarum virtutum viro, qui ex verecundia cum eo de Indica vocatione agere omiserat, promitteret acturum se cum Generali Societatis, ut secum in Indiam navigaret, quo facto mula eum Romam commodè vexit, revexitque in Hispaniam. In Aquitania Martini Guttieres, inter nostros clarissimi, ossa diu multúmque conquisita, & abs se postea Vallisoletum translata, summa felicitate recuperavit. In Italia, Generali Claudio Aquavivæ, & Clementi Octavo, ob singularem agendi dexteritatem, & cæteras animi dotes, mirificè probatus, quidquid voluit, confecit: quin & huic illum reconciliasse creditus est. Eundem Pontificem in professorum Societatis domo familiariter pransum, coram laudavit, prudentissimè insinuans, eam in admittendo apud nostros prandio benevolentiæ ostentationem, non parum valituram ad hæreticorum, qui suboffensum Societati Pontificem Summum lætabantur, insolentiam retundendam. Cubiculum Sancti Patris nostri Ignatii pretiosis tapetibus nomine Peruanæ Provinciæ primus ornavit.

Regi Catholico gratus est.

Socios subsidiarios impetrat.

Missionis Indicæ candidato favet.

Ossa Martini Guttieres recuperat.

Clementi Octavo & Claudio Aquavivæ carus est.

Divi Ignatii cubiculum primus ornat.

Ab Claudio Aquaviva Lipſanothecâ pectorali, dente uno & Chirographo Ignatii inſignita, donatus, Rhegii energumenæ ſaluti fuit. Baronium Cardinalem ſcripto jurejurando firmato de ſtatu Hiſpanicæ & Indicæ Societatis edocens, magno adjumento fuit ad malevolorum technas eludendas. Cùm rumor increbuiſſet de Claudio Aquaviva in Archiepiſcopum Neapolitanum creando, eoque Societas anxia eſſet, ab eodem Cardinali ſecretò didicit neutiquam id factum iri, quod fœmina Sanctitatis famâ inclyta Clementi Octavo indicaſſet, id Deo placitum non eſſe. Varias Divorum reliquias in novum Orbem transferendas dono accepit. In æde Lauretana pernoctans, imbutus eſt deſiderio Virginis Lauretanæ cultum per Americam Auſtralem propagandi. Eum Mediolani in itu & reditu Federicus Cardinalis Boromæus tanti fecit, ut conſcientias totius vitæ. ac arcana pectoris ipſi patefaceret; manum de genibus venerabundus oſcularetur, & magna negotia cum Rege Catholico, Archiepiſcopo Toletano, Lermæo Duce, necnon aliis Hiſpaniæ Magnatibus tractanda ei committeret. Apud me ſunt variarum litterarum exemplaria, quibus, præter alia ſummæ benevolentiæ argumenta, ſignificabat, ſi ad ſummum Pontificatum eveheretur, procuraturum, ut è quovis mundi angulo ſui ſolatii ergò accerſeretur. In Hiſpaniam redux, ejuſdem Cardinalis nomine, Caroli Boromæi cilicium Philippo tertio Regi Catholico, & ſacram veſtem Margaritæ Reginæ obtulit, poſtulans ut uterque ſuam authoritatem interponerent, ad Caroli apotheoſim ab Clemente Octavo obtinendam. Ut id officii etiam præſtaret Franciſco Borgiæ, conſanguinitatis titulo, obtento & ejuſdem Borgiæ manibus conſutæ veſtis ſacræ dono, Lermæi Ducis conjugem efficaciter allexit: à quo Lermæo Duce (nam tantiſper ſeria interrumpere lubet) poſt familiare prandium ad feneſtram cubiculi, è qua proſpectus erat in leonum caveas areâ circumcluſas, deductus, cognovit, Duce ipſo narrante, paucis ante diebus contigiſſe, ut remiſſionis ergò è feneſtra canis catulus in ſubjectam aream in eſcam protruderetur, qui ubi in terram decidit, caudâ abblandiri cœpit uni è ferociſſimis leonibus, cujus viciſſim mutuas blanditias promeritus in ſeparatam caveam deductus eſt; deincepsque, tanquam ſi ejus catellus foret, enutritus, innoxiè inter leones, quamdiu ab ſui protectoris latere non diſceſſit, diſcurrit: donec poſt aliquot dies incomitatus in arenam prodiens, ab aliis leonibus diſcerperetur: quod ut è cavea advertit leo catuli protector, repentè in arenam proſilit, & inſtigante in clientuli vindictam furore, diſcerptores ipſe diſcerpit. Mox alio alium mutuo exemplo animante, quotquot erant in caveis in arenam prodiêre, nec antè pugna deſiit, quàm omnes ad unum dilaniati occumberent. Accommodo in domo Regia Regibus documento, exigua de cauſa, & ſæpè inquieti clientuli defendendi ergò, bellum ſuſcipientibus, nec antè deſinentibus, quàm ſe, ſuaque regna diſcerpſerint, dilaniarintque. Eodem Lermæo Duce adnitente, Didacus Torres offenſionem Regis ab quibuſdam Sociis ſummâ prudentiâ avertit. Ab Senatu Regio impetravit, ut in lege Caroli Quinti prohibente, ne quis non Hiſpanus in Indias navigaret, cum Societatis hominibus, animas non aurum quærentibus, diſſimularetur. Author etiam fuit, ut ſeminaria, pro educandis longè à parentum vitiis Caſiquiorum Peruanorum filiis, ſumptibus Regiis erigerentur. Illo referente, Rex, cognito, quòd defectu olei in multis Neophytorum templis Venerabile Sacramentum non aſſervaretur, diploma fecit, quo in omnibus Indiarum templis Regiâ pecuniâ lampades cohoneſtando Chriſti Corpori ali jubebantur. Ut Regina Margarita ad Salmanticenſe Collegium, pro ſubſidio Indiarum, dotandum mentem adjiceret, per ejus Confeſſarium primus fecit. Ut in ſingulis Hiſpanorum Oppidis per univerſam Indiam Æthiopum Parochi ſeparatim ab aliis conſtituerentur, Regi perſuaſit. Lermæus Dux honorariis litteris noſtrum Didacum in Indias renavigaturum Peruviæ Proregi commendavit, monens ut eum multa ab Rege mandata perferentem benignè audiret. Sed nuſquam tanti viri virtus magis inclaruit, quàm dum conſcensâ navi cum ſexaginta ſubſidiariis ex omni Europa collectis, ejus ſocius Joſephus Ariaga in cymba varias res dono à Principibus acceptas, aut pro omnibus Peruviæ Collegiis magnâ curâ coëmptas, ad claſſem vela

Varias Reliquias dono accipit.

Ab Federico Cardinali Boromæo in pretio habetur.

Caroli Boromæi Canonizationem urget.

Memorabilis Leonum pugna.

Multa ab Rege Didacus Torres impetrat.

In Indias renavigat.

Ejus moderatio commendatur.

jam facientem tardiùs advexit; quo factum, ut ipse, socio cum omnibus rebus in sequentis anni navigationem Gadibus detento, inanis in Peruviam renavigaret; adeò immoto ad hæc animo, ac si negotium nihil ad se pertineret. In Indiam appulsus, Claudii Aquavivæ jussu, in nova Carthagine Societatis domum, præposito ei Michaële Perlino, erexit: Sanctæ Fidei Novogranatensis regni Metropolim, misso cum quatuor Sociis Antonio Funes, domicilio occupavit.

Duas Societatis sedes erigit.

CAPUT VII.

Quintēsem Provinciam fundat.

DUCTIS Limam subsidiariis Sociis, & Peruviæ Provinciali traditis, ad Quitensem Provinciam fundandam amissus, omnia in proclivi habuit. Quitense Collegium, aliarum sedium caput, inductâ studiorum ratione, constituit: in Bogotensi Sanctæ Fidei urbe Partheniam Sodalitatem nobilium virorum, ipso Joanne Borgiâ, Sancti Francisci Borgiæ nepote, & regni Præfecto protectore, erexit. Seminarii adolescentum, Bartholomæo Lupo Guerrero adnitente, fundati curam, Societatis nomine, suscepit. Monasterium Theresianis Monialibus erigi curavit. Indos, linguâ Hispanicâ doceri solitos, procuratâ Catecheseos versione, vernaculo idiomate imposterùm instrui fecit. Concilium Provinciale authoritate & consilio magnoperè juvit. In reliqua Provincia regenda, stabiliendáque, quid pro Æthiopum, Indorum, ac Hispanorum emolumento, quid pro ornanda Societate nostra, quid pro augendo Summi Numinis cultu parrârit, quæ pericula terrâ mariqúe adierit, quas Ethnicorum regiones per se, aut per Socios in Panamensi, Carthaginensi, Novogranatensi & Quitensi, latissimis regionibus, ad Christi partes sollicitârit, alii pro dignitate (nam alterius molis opus est) narrabunt: mihi certè tam latè excurrere, & res propè immensas fusè describere, pro instituto non licet, nec per malignam synopsim corrumpere lubet.

CAPUT VIII.

Ad fundandam Paraquariensem Provinciam proficiscitur.

Socios planè egregios accipit.

BIENNIO in fundatione Quitensis Vice-provinciæ exacto, litteræ Claudii Aquavivæ allatæ sunt, quibus ex præterita designatione Didacus Torres ad Paraquariensem Provinciam fundandam properare jubebatur. E Quitensi regno Limam appulsus, ab Peruano Provinciali quindecim Socios ex decreto Generalis Aquavivæ accepit, inter quos eminuêre Franciscus Vasquius, magni Gabriëlis Vasquii non indignus nepos, Joannes Pastor, & Joannes-Baptista Ferrufinus, Provinciales quondam mei. Antonius verò Ruisius, & Melchior Vanegas in India nati, famâ Sanctitatis, Horatius Bechius Senensis, Petrusque Romerus Hispalensis, adeptâ glorioſæ necis laureâ claruêre: nec laude sua Joannes Fontius, Ludovicus Leiva, Marcus Antonius, & Didacus Gonsalvus Holguinus novi Provincialis socius, caruêre. Adeo ut satis appareret Peruviam Provinciam affectu materno in Paraquariam fuisse, quæ non nescia filiæ gloriam in matrem redundare, novellam Provinciam, tanquam filiam, ægrè abs se avulsam tantorum virorum dote emanciparet. Non defuit selectissimo duodecim Apostolicorum Sacerdotum numero suus Judas, quo reliqui in officio, terrore tanquam fræno, continerentur. Cæterùm Paraquariensis novella Provincia, & Claudio Aquaviva patre, & Peruanâ Provinciâ matre progenitam se non minùs gloriabitur, quàm qui natales suos ad illustrissimos progenitores referunt: nam ut de Claudio Aquaviva, utrique Orbi noto, taceam: Peruana Provincia per Australem Americam pœnè totam propaginibus inclyta, numero virorum illustrium, facinorum magnitudine, scientiarum multiplicitate, Fidei dilatatione, templorum magnificentiâ ac ornatu, tractandorum animorum gubernandiqúe peritiâ, laborum ac insectationum tolerantiâ, tantam sibi claritudinem indepta est, quantam Hieronymus Portillus, Josephus Acosta, Baltazar Pinna, Joannes Plaza, Joannes Sebastianus Parricius, Didacus Martines, Josephus Ariaga, Alvarez de Paz, Nicolaus Mastrillus, Durandus, Lyra, Menachus, Perlini, Pennafieles, & alii ejusdem notæ viri omni laudum genere, abundè ei pepererunt: & adhuc in posteris antiqua virtus viget, nulla in re Majorum famâ inferior, pergitque, ut hactenus optima mater consilio, patrocinio, authoritate charissimam filiam juvare; ac vicissim filia obsequio, amore, laude amantissimam matrem prosequitur: adeò ut mutuis

Laus Peruanæ Provinciæ.

officiis

officiis utraque contra obtrectatorum vim, cæterasque dæmonis insidias inconcussa firmaque permaneat. Designatos Socios Didacus Torres appositâ oratione atque exemplo suo, ut se Divi Ignatii Exercitiis, & totius vitæ noxarum expiatione, ad arduam expeditionem procurarent, permovit. Curatis animis, de tot Sociorum ad iter quingentarum leucarum viatico sollicito Ferdinandus Arias Senator Limæ Regius significavit, in Senatûs tabulario asservari Philippi Tertii Regis Catholici recentissimas ad Proregem litteras, quibus jubebat duodecim Franciscanos Fratres, aut totidem Jesu Socios suis sumptibus in Paraquariam è Peruvia mitti: quarum litterarum vi, Franciscanis paucitatem suam excusantibus, Senatores Regii novo Provinciali, & Sociis terrâ marique profecturis, de navigio, de jumentis, de pecunia, de vestibus, & cæteris viæ levamentis, Regis nomine, liberaliter providerunt. Mediam Sociorum partem Didacus Torres Didaco Gonsalvo Holguino, socio suo, mari in Chilenum regnum ducendos tradidit: ipse terrestri itinere cum cæteris progressus Cusci, Julide, & Potosii, in quibus locis Rectorem egerat, obviam subinde ad viginti trigintáve leucas populis prodeuntibus liberaliter exceptus est. Chuquisacæ Sociis adhæsit Joannes Salas, bonæ spei juvenis, qui periculoso in torrentem casu, & morbo recenti ad mundi fallacis spes deserendas, ac religiosum Ordinem ineundum, ab Deo vocatus, cùm non satis apud se statueret, quem demum iniret, scriptis variarum Religionum nominibus (non imitabili exemplo) sortiri voluit; & quia tribus continuis vicibus in scheda Societatis Jesu nomen ex urna eduxisset, in ea felici sorte multorum Barbarorum bono adscribi meruit.

Primi Socii Regis Catholici sumptibus in Provinciam pergunt.

Joannis Salæ ad Societatem vocatio.

CAPUT IX.

Didacus Torres Socios in novam Provinciam inducit.

DIDACUS Torres Chuquisacâ iter prosequutus, superatis ægrè Peruviæ montuosis finibus, Omaguacarum populos, Sociorum laboribus claros, partim ad capessendam, partim ad retinendam fidem, Aimarrâ linguâ utens, animavit. Cucuisense, primum Tucumaniæ oppidum, sub finem anni millesimi sexcentesimi septimi, cùm feliciter tenuisset, Cucuisenses cives, templum ac Domum Societati condere paratos, ne pauculas copiolas in aditu Provinciæ distraheret, spe aluit, futurum ut, crescentibus rebus, eorum votis fieret satis. Idem cum Saltensibus Hispanis in transitu spopondisset, tandem mense Decembri Tucumaniæ metropolim, magnâ Ferdinandi Treci Episcopi, Alfonsi Riberæ Prætoris, & Hispanorum Indorumque gratulatione invectus est. Episcopi manum de genibus osculatus, summâ modestiâ ac gravitate verborum, suam & Sociorum operam dedicans, ostendit se nihil magis avere, quàm si obsequentissimis filiis optimus pater difficillima quæque pro animarum bono imperaret; aiens, eâ de causâ se & Socios à Præposito Generali Aquavivâ, Tucumaniæ & Paraquariæ magistratu um postulatu missos, ut Societatis more, quantum viribus humanis cum Dei gratia possent, nulli Ordini deessent. Episcopus summopere delectatus tanti viri in se observantiâ, ad frequentissimam concionem in templo è sede Pontificali coram Patribus talem habuit orationem. *Inexplicabili*, inquit, *pænè lætitiâ gestio pro adventu tantorum virorum in subsidium nostræ Reipublicæ cœlitus concessorum: quod beneficium ut vos æstimetis magis, ô Cives, per consecrationem meam Episcopalem sanctè affirmo juroque, sine Societatis auxilio videri mihi, nec officio Pastorali, nec conscientiæ meæ posse satisfacere. Superioribus annis, quando de pauculis Sociis in Peruviam retrahendis agebatur, tristitâ oppressus decreveram dignitati meæ nuncium remittere, ne certum æternæ Salutis, si talibus adjutoribus privarer, discrimen adirem. At jam tristitia mea versa est in gaudium, dum Te, Reverende Admodum Pater Didace Torres Provincialis dignissime, & vos Patres Reverendi, novæ Provinciæ fundatores meritissimi, ante oculos meos video. Quanta verò sit cordis mei lætitia, ex dictis, ni fallor, cognovistis, factisque luculentiùs cognosceretis, si pro fundandis novis Collegiis, satis mihi in præsentiarum facultatis esset. Quod in me est faciam, ut nec Patrocinium meum, nec quidquid in meâ potestate fuerit, ô Patres, aliquando desideretis. Cæterùm, multùm colendi cives, utimini dono cœlitùs dato, & mecum gratias date Omnipotenti Deo, quòd tales curæ Pastoralis adjutores advenerint, per quos salubri vos pabulo pascamini, & innumeræ oves, per immensa propè loca errantes, in ovile Christi cum hujus*

Cucuisenses & Saltenses Societatis sedem petunt.

Didacus Torres & socii Tucumaniæ metropolim ingrediuntur.

Episcopi ad eos oratio.

Supplicatio ad eosdem honorandos instituitur.

Reipublicæ augmento ornamentoq; reducantur. Episcopi orationem excepere iteratæ Hispanorum ac Indorum gratulationes, inter quas ad domum nostram deducti, ab Joanne Romero religiosissimis officiis excepti sunt. Sequenti Dominicâ, Neophytorum confraternitas, ad gratulandum novis advenis, supplicationem planè solemnem instituit, quam cohonestavit ipse Provincialis, manu Crucem præferens, Catechismumque numeris illigatum altâ voce præcinens, tantâ omnium approbatione, ut Prætor ipse, & magistratus, frequensque nobilitas, tota denique civitas è domibus effusa, ad ipsum honoris ergò conglobaretur. Cùm de seminario Clericorum ex Tridentini Concilii decreto in ea urbe instituendo ageretur, & Episcopus ejus curam Societati committere vellet; Didacus Torres, assignato interim è Sociis uno, qui scholasticos linguam latinam doceret, negotium ad Generalem Præpositum rejecit.

Congregatio Parthenio-rum erigitur.

Congregationem sub titulo Annunciatæ Virginis, Primoribus civium manu suâ in album relatis, feliciter stabilivit. Deinde, curâ ad domesticos conversâ, severè omnibus Sociis injunxit, ut consideratâ locorum conditione, longè majorem adhiberent sensuum suorum custodiam, quàm olim adhibuissent in formatis mutatisque Collegiis. *Hîc*, inquit, *ô socii, modestia pro claustris, morum gravitas pro repagulis esse debet: nam in his regionibus occasiones illecebrarum non quæruntur, sed ultrò sese obtrudunt. Fœminarum indigenarum lascivia, nuditasq;, Hispanarum mulierum exemplo ac otio corruptarum licentia, apertæ ipsæ domus & incustodita servitiorum gynecæa, virtutem ex animis sanctorum etiam virorum succutient, nisi suis viribus diffidentes magnam cautelam adhibeant. Cedri Libani, & Duces gregum sub hac peste cadent, si sublatis verticibus sibi fidant. Cæterùm licet turpe sit fœdo hujus vitii anhelitu quemquam sacrum hominem fœdari; at in nobis, per universum Orbem singulari Dei gratiâ castitatis famâ hactenus præstantibus, quævis macula turpissima foret. Servemus famam Societatis integram, ô socii: quòd si aliquid secus contingat, quemadmodùm arca Noëmica animalia ex luto ac cœno progenita suis septis non admisit; sic hujusmodi homines ex sordibus & luto confectos Societas nostra suis claustris excludet: sed spero, quòd sicut ligna Setim, quibus Arca fœderis constabat, neque carie, neque flammâ corrumpi poterant; sic vos, quasi arcas fœderati IESV, per tot gentes pectoribus vestris inclusam legem Domini circumferentes, nullâ turpitudinis carie, aut flammâ libidinis, protegente Domino, violatum iri.*

Didacus Torres Socios ad sui custodiâ animat.

Joannes Viana Esterensi sedi præficitur.

Sic aut simili modo Sociis animatis, domicilio Esterensi Joanne Vianâ præposito, ipse cum Joanne Romero, ac reliquis subsidiariis, sub initium anni millesimi sexcentesimi octavi, Cordubam contendit. Quaquà ibant, obviam prodibant ex suis Oppidis Indi, operâ Societatis ad Fidem conversi, gratulationis ergò, supplicantium more Crucem præferentes, & Catechesim ad modulos concinentes, instructis ubique ex sua tenuitate cibariis, gratos lætosque animos ostentantes. Nec indonati abibant, Didaco Torres, acceptissimis genti munusculis, quibus instructissimus venerat, singulos prosequente. Cordubenses cives honestissimum adornaverant apparatum, quo novos Socios in suam urbem inducerent: sed hi, ex animi modestia, maturato itinere, inobservati domum nostram, quam solus Joannes Darius, vir plurimis par, incolebat, subiêre. Didacus Torres perspectâ commoditate loci, Cordubense domicilium, præposito ei Joanne Romero, in tyrocinium pro potestate erexit. Mox ordinatis ad Societatis formulam tyronum rebus, prima Comitia Provincialia indixit. Sub initium fundatæ Provinciæ, præter subsidiarios è Peruvia eductos, quatuor Tucumaniæ, Paraquariæ, & Chileni regni sedes, quatuordecim in universum Socii occupabant: & quia nulla earum sedium præter Chilensem, jus Collegii habebat, lubuit in eâ Comitia celebrare.

1608.

Primi Socii Cordubam invehuntur.

Joannes Romerus Cordubensi tyronum domicilio præponitur.

CAPUT X.

Prima Congregatio Provincialis celebratur.

IGITUR Didacus Torres, Comitiorum ergò, cum pauculis quatuor votorum professis, ad Sancti Jacobi, Chilensis Regni metropolim, centum & quinquaginta leucis Cordubâ distantem, magnis itineribus perrexit. Eò ibatur per desertam centum leucarum planitiem, quâ emensâ, transmittendi erant hi montes, qui sumpto initio à Panamensi isthmo, Novo-granatense, & Quitense regna

secantes, deinceps Peruviam, Chilensequé regnum continuatâ serie, Apenninorum instar montium, ad fretum usque Magellanicum, ab reliqua America disterminant: adeò sublimibus fastigiis, ut ipsos etiam avium volatus fatigent: qui montes, quamvis è Tucumania, Paraquariaque in Peruviam euntibus per intervalla, demisso dorso, transitum non usquequaque difficilem præbeant, tamen ex eadem Tucumania in Chilense regnum tendentibus unica via est, æstate tantùm permeabilis: reliquo anni tempore intolerabile frigus, nives immensæ, & torrentium rapiditas viatores ab aditu arcent. Hanc viam Tapu, novi Orbis Annibal, Ingarum secundus, in Chilenos è Peruvia infesta arma invehens; teperisse aut fecisse traditur: in quâ etiam ordinariâ tempestate ineundâ, non levia pericula adeuntur; nam arctissimâ semitâ, hinc continuatis rupibus, inde præcipitiis coërcitâ, incedendum est: fitque non rarò, ut, titubante gradu, jumenta cum sessoribus irremeabili casu in profundissimos hiatus provolvantur. At ubi in cacumen ipsis nubibus altius enixum est (quamvis infrà immodicò vapore Solis omnia adurantur) immensa vis frigoris, ac aëris subtilitas, nudas corporis partes, perstrictâ cute quandoque excoriant. Nec rarò continuus nivium nitor, reverberatione hîc quàm alibi acriori, temporariam cœcitatem, aut immodicum oculorum dolorem parit. Fatui denique ignes, passim circumvolantes, corpora hominum adlambunt, seque sub vestibus ipsis occultantes, talium rerum inexpertos maximè terrent. Indigenæ horum ignium causas ad dæmones referunt, his terriculamentis viatores infestantes: at rerum physicarum indagatores putant tonitruorum ac fulgetrorum eam esse materiam, quæ frigore undique circumvallata, & veluti vinculis constricta, hostis sui metu ad calida animalium corpora, cognatamque qualitatem, naturali impetu convolat. Quidquid sit, ex dictis causis non pauci animi deliquium patiuntur; sed, quod mireris, cervi, capreæ, leporcs, & ejusmodi animalia per has montium nivibus coopertorum summitates, quasi si in amœnis campis essent, innoxiè divagantur: & ut novo exemplo discas, naturam pretiosissima quæque summis difficultatibus circumsepsisse, his præsertim montium frigoribus asperitatibusque, Guanaci lapidum Besar feraces delectantur. Transmissis ægrè his montibus, Didacus Torres cum Sociis regni metropolim, quò Didacus Gonsalvus Holguinus cum maritimis copiis recèns appulerat, sub finem mensis Martii feliciter tenuit. Præter ipsum Provincialem octo professi adfuêre, hoc uno læti in tanta paucitate, quòd prima novellæ Provinciæ Comitia majori professorum numero, quàm olim prima universæ Societatis congregatio, sex solummodò professorum concursu instituta, celebraretur. Concordibus suffragatorum votis, Joannes Romerus Paraquariæ, Tucumaniæque ante fundationem Provinciæ præfectus, primo loco in Procuratorem Romam iturum eligitur: cui, si quid humanitus contingeret, Marcellus Lorençana absens suffectus est. Electo Procuratore, de rationibus augendæ firmandæque Provinciæ actitatum fuit; ac primò decretum, ut studiorum sedes, interim, dum de commodiori loco perspiceretur, in Chilensi Collegio poneretur: & ea loca domiciliis occuparentur, quæ maximè Christianæ Fidei apud Barbaros propagandæ, Religionisque apud Hispanos conservandæ, opportuna viderentur. Denique ad Regem Catholicum, & Claudium Aquavivam Generalem litteræ exaratæ sunt, quibus Sociorum supplementum, quantum posset maximum, ad innumeros propè Ethnicorum populos subjugandos, in subsidium mitti Patres postulabant. Solutis Comitiis Didacus Torres Socios in varias regiones disparavit.

Chilenorum montium descriptio.

Ignes fatui.

Lapides besar.

congregatio octo capitibus constitit.

Joannes Romerus Procurator eligitur.

Littera ad Regem Catholicum & Claudium Aquavivam perscribuntur.

IOANNI Romero, per Tucumaniam ad portum Boni-aëris perrecturo, & inde in Hispaniam soluturo, Provincialis, quòd eo anno in Chilensi Regno remansurus esset, vices suas tradidit, jussitque, si subsidia Sociorum ex Europâ venirent, de iis disponeret, & Boni-aëris sedis fundamenta, quam Prætor petierat, jaceret. Non vana fuit subsidiariorum conjectatio: nam Joannes Romerus Cordubense iter remensus, in urbe octo Socios, nemine procurante, ab Claudio Aquavivâ Generali, suas curas cum utriusque orbis amplitudine dividente, sumptibus Philippi Tertii

CAPUT XI.
Nova Sociorum subsidia ex Europâ appellunt.

Philippus Tertius commendatur.

Novi Socii dispergũtur.

Catholici, in novorum Regnorum religionem intentissimi, ex Europâ submissos offendit; quos omni officiorum genere prosequutos, in varias partes sic distraxit. Simonem Maçetam Neapolitanum, per medium sæculum nostros Annales illustraturum, Franciscum à Sancto Martino Toletanum, & Antonium Jordanum Italum, Sacerdotio insignitos, in Paraquariam linguæ perdiscendæ ergò; Matthæum verò Stephanum Hispanum Sacerdotem, cum Antonio Parricio Italo sacris nondum initiato, ad Tucumaniæ metropolim amandavit. Denique Andreâ Perez Bœtico laïco Cordubæ relicto, ipse sibi Franciscum à Valle, qui subsidiariis Sociis in navigatione præfuerat, & Antonium Macerum, Sacerdotes Hispanos, sedis novæ in urbe Boni-aëris fundamenta jacturos, secum assumpsit. Quò cùm perveniisset, Prætoris & Magistratûs favore omnia proclivia habuit. Porrò ut pateat consilii utilitas in portu Boni-aëris sede occupando, paucula de eo præmittere non pigebit.

CAPUT XII.
Portus Boni-aëris Societatis sede occupatur.

ARCEM Boni-aëris bis conditam, bis etiam primi Argentei fluminis coloni, peste & aliis cladibus diminuti, destruxêre; donec auctis per Tucumaniam & Paraquariam rebus, spectatâ conditione soli, necnon fluminis piscosi vicinitate, & quòd per eam continentem in Perùviam, Chilenum Regnum, & Paraquariam facilis esset transitus, in eodem loco urbem antiquo arcis nomine ac portu insignem Joannes Garaius, commisso cum indigenis prælio, auspiciis Joannis Ortis Zarate Prætoris, anno sesquimillesimo octogesimo, feliciter perennaturam, sub titulo Sanctæ Trinitatis conderet. Qui portus, quamvis Regiis legibus occlusus sit, tamen multis Mercatorum navibus ex Africa, Europa & Brasilia quandoque frequentatur; causantium, tempestatum vi, aut pyratarum metu, eò se appulsos. Ex eo portu, boum præsertim tergora, & carnes sole duratæ, exportantur: nam campi copiosè herbescunt, ad pascua nutriendis boum equorumque armentis aptissima; quorum tanta jam copia, ut quidquid terrarum est ab trigesimo-quinto latitudinis Australis gradu, usque ad Chilenos montes Tucumaniæque fines, illud totum boum equorumque indomitorum armentis, nullo certò Domino, pœnè scateat: tanto numero ab quinque equabus & duobus equis, ex Europâ advectis, originem sumente. In his campis magna vis est strutionum & caprearum campestrium; frequens etiam visitur animalculum, magnitudine infra leporem, specie non admodum dispar, colore verò longè variegatiori nitidiorique: diceres nihil illo blandius, nec ad hominum delicias amabilius conditum esse. Mansuetudo formæ par: nam obviis ultrò se ingerit, & ad sibi blandiendum invitat. Porrò ea est formosæ vulpeculæ (sic enim aptè Hispani vocant) malignitas, ut post admissas blanditias incautos intolerabili urinæ fœtore aspergat, qui nec lixivio, nec tempore evaporatur; sed aspersam vestem omnino corrumpit. Adeò nihil fidendum formæ blandienti tandem Mephitim exhalaturæ, & se fruentes fœtore vix multis lacrymarum aquis eluendo infecturæ. Reperiuntur alia ferarum genera. Verùm hominum mores dicendi mihi sunt, vastissimorum camporum planitiem disgregatim & vagè incolentium; quorum olim ingentem numerum fuisse, fidem faciunt in fundatione novæ arcis Hispani bis mille à Barbaris lacessiti, belloque diminuti: novis nempe colonis, præter numerum, terrori fuêre genus armorum, & difformes corporum formæ: nam populi ad Magellanicum fretum vergentes totis humeris Europæos, & subinde medio corpore supereminent; adeò ut passim gigantes appellentur. Ad ostentationem virium sagittas per os in stomachum immittunt, quas longo post tempore innoxiè retrahunt. In prælio lapides pugno grandiores oblongo funi inserunt, diuque rotatos non retento fune, secus quàm cum funda fieri solet, magnâ vi ejaculantur. Quo telorum genere læsa ossa in minutissimas partes confringunt; unoque ictu equum equitémve illaqueatum prosternunt: sed, sive ad interiora terræ, Hispanorum metu, se receperint, sive aliis cladibus perierint, rari jam pro tanta vastitate terrarum reperiuntur, vagi, dispalati, sine pagis, sine domibus, quibus victum herba ac venatio, vestitum pelles, cubile humus, viris fœminisque præbent. Nec aliud ab feris, imbribus, & calore suffugium illis est,

Boni-aëris ditio describitur.

Boum & equorum stupenda multiplicatio.

Parva vulpecula natura.

De campestrium Indorum moribus.

quàm

quàm ut in aliquo fœni nexu ſe contegant : ubi noctem operiuntur , ibi degunt ; quotidie exules, & ſemper in patria. Numinis colendi æquè illis nulla cura eſt, ac exigua notitia. Poſt mortem, ad rerum Creatorem ſe reverti aſſerunt. Natalem filiorum ſuorum diem lacrymis profuſiſſimis deflent, quòd dicant primùm in lucem editos incipere mori. In conſanguineorum funere, loco lacrymarum, ſibi copioſum ſanguinem eliciunt. Oſſa parentum diligenter aſſervant : nec alia injuria inter ipſos majori cædium & belli tumultu vindicatur, quàm dum uni alteris objiciunt, parentum ſuorum oſſa negligentiâ periiſſe. Caſiquiorum ſuorum manes mactatione ſervorum proſequuntur, putantes ad heros, ſervitii continuandi ergò, eos transferri. Ex his Barbaris, ab ipſo Hiſpanorum ingreſſu, rari admodùm Sacra noſtra capeſſiverant. Sive igitur eos, ſive vectores, nautas ac cives, ſive denique è Peruvia, Chileno regno, Tucumania atque Paraquaria, negotiatores eò confluentes ſpectares, non dubium erat, Societatem in portu Boni-aëris utiliter occupatum iri. Acceptato igitur fundo, Magiſtratûs & Prætoris beneficio, Joannes Romerus in Hiſpaniam ſolvens Franciſco à Valle ; & Antonio Maçero ibi relictis, commendavit, ut Prætori noſtrarum rerum amantiſſimo, & civitati quibuſvis officiis reſponderent : quod præſtitere alacriter, in omne hominum genus diu noctuque proficui. Nec ſegniores erant eo tempore per Paraquariam, Tucumaniamque reliqui Socii, domi foriſque Apoſtolica munia impigrè exercentes.

De opportunitate ſedis Boni-aëris.

Franciſcus à Valle ei præficitur.

CAPUT XIII. De rebus Chileni Collegii.

SED in unum Didacum Torres præcipuè incumbebat onus expeditionum Apoſtolicarum, exiguis planè copiis magnitudine animi per Chilenſe regnum terrâ marique res magnas aggredi auſum. Primus & leviſſimus labor fuit in componendo Chileno Collegio, diu multumque in civium & ſuburbanorum cultura feliciter exercitato ; adeò ut ſi quorumdam Dominorum avaritiam, nimiis ſervitiis indigenas prementium, caſtigares, nihil admodùm exigeres ab gente in tanta rerum amœnitate opulentiaque non admodùm jam corrupta. Virtuti conſervandæ, profligandiſque vitiorum reliquiis, magnum momentum addidit Didaci Torres pia mens, ſtatuentis, ut omnes Societatis ſedes in nova Provincia Sacello Virgini Lauretanæ ſacro ornarentur : ad quam rem pronos omnium animos in hac urbe reperit, præſertim Ferdinandi Gallegi Talaverani ibidem Senatoris Regii, & poſtea Proprætoris, qui oſtiatim pecunias collectum ire viſus eſt ; nec à pietate deſtitit, donec ter mille nummos ad ſolium Lauretanæ Iconi erigendum conferret : cujus filiæ quatuor, paternæ virtutis æmulæ, poſtea ornamenta addidere, opere Phrygio, bis mille Philippæis æſtimata. Superavit beneficiis, more ſuo Regina Cœlorum piæ urbis vota ; quippe multi cives ſanitatem corporis ad ejus thronum ſupplices per miraculum conſequuti ſunt. Illud eminet. Hiſpana mulier ab ſuis, neſcio qua de cauſa, in profluentem vi protruſa ut ſubmergeretur, duabus horis innoxiè cum fluctibus, imploratæ Virginis præſidio, colluctata eſt, donec ope malevolorum, portento attonitorum, factique jam pœnitentium, emergens, vota ſua ad templum noſtrum ſolutum veniret. Tantum miraculum reos ipſos teſtes habuit, affirmantes, majorem vim Optimæ Virgini ad ſervandam clientem ſuam, quàm ſibi ad perdendam, infuiſſe. Ex hoc Collegio Patres egreſſi, non tantùm vicina loca excoluere, ſed etiam itiravere ad valles Quillotam, Lingam, & Conotomen, aliquot dierum itinere ab urbe diſtantes, numeroſis Hiſpanorum villis, ac Indorum viculis, frequentes, ubi Catechiſmo, Ethnicorum Baptiſmo, Chriſtianorum Exhomologeſi, diſperſorum hinc inde hominum aggregatione, & ſuperſtitionum abolitione, fructus non pœnitendos collegere. Chriſtiana mulier Ethnicam ſe mentiens, ut liberè pellicatum exerceret, bis viperam, ac informem maſſam bufonis oculis terribilem, peperit ; quibus portentis territa, tandem ſapuit. Atque hæc de ordinariis hujus Collegii rebus dicta ſufficiant ; nam ſi quæ ſingulis annis, his planè ſimilia factitata ſunt, in traditione Catecheſeos, exercitiorum uſu, reconciliationibus gratiarum, egenorum ſubſidiis, & id genus ſexcentis, in litteris annuis quotidianâ narratione contritis, annuatim in ſingulis

De Lauretano ſacello.

Ferdinandi Talaverani pietas.

Et ejus filiarum.

Per Virginem mulier à ſubmerſione liberatur.

Fructuosè excurritur.

sedibus persequar, infinitus fastidiosusque sim, necesse est. Igitur stylum ad Araucanas, & Chiloënses, longinquas terrâ marique expeditiones, me accingo.

CAPUT XIIII. Societatis sedes apud Araucanos ponitur.

POSTQUAM Araucani, Martino Loiolâ Prætore trucidato, Australes urbes devastârunt, bellum atrox inter utramque gentem commissum, continuatumque est; & deinceps Chilenum regnum est omne divisum in duas partes: quarum unam ad Austrum vergentem, aurifodinis maximè nobilem, ab trigesimo-septimo elevationis Meridionalis gradu, ad fretum usque Magellanicum, indigenæ rebelles habitant: altera, quæ Peruviam, Tucumaniamque respicit, Hispano paret. Ad Barbarorum verò impetus retundendos, multæ arces in hostium finibus constructæ sunt, quarum princeps Araucum in valle ei cognomine non procul mari, trigesimo-sexto latitudinis Australis gradu, quingentos præsidiarios Hispanos, & indigenarum affatim habebat. Alias arces Jumbelinæ regionis, ad fluvium Biobium erectas, sexcenti Hispani, belli robur, & Indi milites tutabantur. Circa quas arces omnis vicinitas incolebatur frequentibus Ethnicorum viculis, seu vi, seu sponte Hispano parentium: sed, sive Europæos spectares, sive Indigenas, planè utrorumque mores castigatione indigebant; quippe ad hanc ultimam Orbis terrarum militiam non optimi mortalium confluunt, auri spe, & prædandi licentiâ, impunitateque quodvis hominum genus alliciente: si qui viri boni militarent, plerumque consortio, aut loci conditione corrumpebantur; nam Chilenum regnum, ob rerum abundantiam, illecebrosè vivere volentibus materiæ affatim præbet. Super hæc deerant pietatis admînicula omnia, Concionatores, libri pii, virtutum exempla: quarum rerum loco successerant ludi, choreæ, rixæ, Indorum vexatio, epulæ, & quæ epulas consequuntur, pudoris prostratio, & pellicum amor. Sed longè pejor erat Indigenarum conditio, execrandis ritibus dies noctesque fœdantium, ac obstinatione animi, servitiorumque metu, nostra Sacra pertinaciter respuentium; adeò ut veteribus utrorumque malis nulla remedia profutura crederentur: sed Didacus Torres, vastitate animi res maximè arduas aggredi amans, partem hanc regni corruptissimam primis Sociorum laboribus destinat. Socii omnes, Apostolicarum ærumnarum spe, eò mitti ambiebant: prælati tamen sunt Horatius Bechius, Italus, animi corporisque excelsitate, necnon animarum Christo lucrandarum ardore, commendabilis; & Martinus Aranda, ante initam Societatem apud Chilenos miles linguæ Araucanæ peritissimus: utrique additus est Collegii Sancti Jacobi Rector Franciscus Vasquius Truxillus, authoritate suâ rerum initia promoturus. Ubi ad Conceptionis urbem, octoginta leucis distantem, pervenere, Regni Prætor ultrò Prætoriam domum, nuper abs se ad forum ædificatam, Sociis Arauci commoraturis concessit, jussitque utrumque sumptibus Regiis ali. Igitur Araucum transvecti, in Prætorii aula, favente arcis Præfecto, & præsidiariis ultrò opem conferentibus, Sacellum elegans aptavere: & statim prudenter Hispanorum militum malis mederi satagentes, connivantiâ & lenimentis tantùm profecere, quantùm obfuissent, si avidè nimis & ferociter in vitia invecti, aditum salubri medelæ non præparâssent. Nec omnes simul aggredi lubuit, ne multorum curâ distracti, nulli sanarentur: pauculi è multis electi, quibus remediorum suavissimum, patrocinium nempe Virginis Lauretanæ in Ara collocatæ, Socii adhibuere; sub cujus nomine paucorum Congregatio erecta est. Porrò Congregatorum leges ad militum præsentem conditionem attemperare placuit, ne nimia severitas cætera pietatis officia apud inexpertos horrificaret. Quare satis ad eam apti impræsentiarum videbantur, qui pellicibus abjectis, & pejerandi, aleæque, necnon lethalium noxarum consuetudine abjuratâ, conscientias suas apud Sacerdotem ponere vellent. Paucorum exemplum brevi pervasit cæterorum animos, quorum omnium consensu in id convenere, ut singulis mensibus expiati, Christi Corpori communicarent, quotidie Sacro adessent, singulis hebdomadis Concionem adirent, & datâ occasione pia colloquia usurparent. Degustatâ per has exercitationes pietatis suavitate, novis incrementis eam auxêre. Omnibus jam Sacris adesse, floribus statuam Virginis ornare, scuticâ

Araucum arx.

De militum Araucanorum & Indigenarum conditione.

Horatius Bechius & Martinus Aranda ad Araucanos mittuntur.

A Prætore domicilio donantur.

Milites Hispanos excolunt.

Sodalitatem Marianam instituunt.

Prudentes Sodales eligunt.

Morum mutatio.

Sodalium fervor.

se ver-

ſe verberare, corpus jejuniis macerare, multas horas orationi impendere, pauperibus ſua largiri, pro laſcivis cantilenis Virginis laudes canere, quotidiana jam plerorumque Sodalium, piâ æmulatione Reginæ ſuæ favorem ambientium, exercitatio erat. Reperti qui ſingulis hebdomadis quater jejunarent, qui quindecim diebus continuis nihil opſonii ad panem & aquam adderet; qui ſolidum diem ac noctem ad domandum corpus ſtans, ſine ſomno & cibo perſeveraret; qui totos dies in cogenda ſtipe pro pauperibus dedicaret: vovit alter, ſi ſineretur, mancipiorum more, impacto candenti ferro in facie ſe aduſturum, quo ſtigmate impreſſo Marianus cliens dignoſceretur. Alius in hæc verba prorupit: *Quæ*, inquit, *ô Patres, mutatio dexteræ Excelſi? nam cùm peſſimus eſſem mortalium, ab eo tempore, quo vobis utor, quid jurare, quid famæ detrahere, quid luxuria ſit, pœnitùs ignoro.* Denique tanta fuit morum immutatio, ut Araucanum Sodalitium ſeminarium quoddam fuerit, unde coadjutores temporales Provincia noſtra Paraquarienſis ſibi deligeret; quorum non unum Nierembergius Societatis Heroïbus addidit. Cæteros autem milites animabant Partheniorum exempla, aſſiduæ Conciones, & Sociorum virtus egregia, quorum induſtria cœleſtibus portentis adjuta eſt. Militem quemdam obſcœnas cantilenas in cubili uſurpantem ſubiit repentina cogitatio contubernalis ſui nuper ſine Sacramento demortui: hæc cogitanti ſpectrum objicitur, quale mortem ipſam pingere ſolemus, qua cum colluctatus, ubi vires fatiſcere, & ſupprimi ſe videret, fruſtraque Jesu nomen in ſuum ſubſidium inclamare tentaret, ad Virginem Mariam, mente conversâ, ſenſit auxilium: ſed remanſerat in attonito feralis pavor, ſinè dubio hominem oppreſſurus, niſi Ignatii imago mortis umbram fugaſſet. Ultimum & perpetuum remedium fuit frequens delictorum confeſſio, & vita inter Parthenios impoſterum benè acta. Conſultò multa prætereo, ſive quæ ſub Arandâ & Bechio, ſive quæ ſub aliis Sociis inter Hiſpanos Arauci, & in aliis arcibus ſimiliter contigêre: nam quemadmodùm ad Indos juvandos, quæ Dei gratia eſt, mea me magis fert voluntas, ſic ad Barbarorum res ſcribendas calamum & animum propenſiorem ſentio.

Arpucani ſodalitii utilitas.

Militis converſio.

CAPUT XV.

Araucani Indi deſcribuntur.

ARAUCUM arx eſt in Araucanâ valle, à qua valle non tantùm ejus indigenæ, ſed etiam cæteri Chilenſis regni Rebelles, non ſecus ac fœderatæ Belgii Provinciæ ab Hollandis, aut totum Belgium à Flandris, aſſumpto à famoſioribus nomine, plerumque vocitantur. Porrò Araucani, ſi famam conſulimus utrique Orbi notam, nullis Indorum bellandi pertinaciâ ſecundi ſunt: quippe qui externi jugi impatientes per tot luſtra, vegetis adhuc viribus, cum incredibili ærarii Regii diſpendio Hiſpanos fatigavêre: adeò ut Chileni, & Chilenorum fortiſſimi Araucani, ad immenſi imperii conſervationem Hiſpanam militiam in America, non ſecus ac nuper Batavi in Europa exercere videantur. Cæterùm, in una Araucana valle, viginti fermè leucas in quadrum extenſa, ſub primum Hiſpanorum adventum hunc numerum Indorum fuiſſe comperio. Tucapellano, præter imbellem multitudinem, ſuberant tria millia virorum: Ongolo quater millibus imperitabat: Caïeculienpic tria millia, & totidem Paicavus, in prælium educebat. Millarapuc quatuor millibus: Levo, Pure, & Limoïâ ſinguli ſex millibus: Levopia, & Galeno mille viris, & alii Caſiquii aliquantulo numero, moderabantur. Quorum omnium Petuguitu ſex millium Indorum dominus, authoritate, imperio ac viribus facilè princeps erat. Ex quo numero eâ tempeſtate, de qua ſcribimus, Horatio Bechio teſte, vix vicies mille capita cenſebantur. Sed ſi extra vallem excurreres, ultra Biobium flumen, longè frequentior erat multitudo Barbarorum, vi aut ſponte aliquouſque Hiſpano parentium. Inquirentibus verò Sociis de præſenti hoſtium omnium numero, nihil certi compertum fuit, opinionibus infinitè variantibus. Gens omnis bonâ conſtitutione corporis, belli & agriculturæ laboribus, inter immenſa vitia, quod mireris, aptiſſima eſt. A pueris quodcumque armorum genus quiſque ſibi elegerit, hoc uno uti totâ vitâ in bello cogitur, prohibito aliorum uſu, ne continuâ inſtrumentorum bellicorum mutatione, nullius dexteritatem acquirant. In factiones partiti, ſi hoſtes in-

Araucanorum fortitudo.

Numeroſitas.

Diminutio.

Mores.

gruunt, utrum bellum ex usu sit, ipsi factionum Primores in commune decernunt. Decretum, triduanâ inter epulas consultatione, veterum Gallorum more, firmatum, inviolabile est. Heroïcis facinoribus insignes gradibus militaribus honorant: reliquos milites ex publico alunt. Araucani, teste Lipsio in exemplis politicis, à solis viribus corporis ductores legere solebant, experti eas in gravi aliquo ligno, quod qui diutissimè humeris bajulabat, nec succumbebat, putabatur & regendi oneri par futurus. Sed hæc stoliditas antiquata est: nam his temporibus, perpetuo cum Europæis bellandi exercitio, ut militum valore, sic Ducum militaribus virtutibus excellentium delectu præstant Porrò quamvis Hispani totum pœnè regnum ante rebellionem coloniis occupârant, tamen rari indigenæ nostra Sacra capessiverant. Obstabant Religioni propagandæ privati homines, Barbaros vario prætextu vexantes, & Christianæ legis æstimationem perversis moribus corrumpentes. Hæc una causa Europæos tangit: Barbaros verò multiplex. Quippe cùm Chileni passim, belli metu, in abruptis montium jugis, non oppidatim, sed uni ab aliis sejunctim, parvo numero viverent, difficile admodùm erat animarum curatoribus, doctrinæ tradendæ ergò, in tot loca distrahi. Accedebat multiplicitas pellicum, quibus gentis præsertim primores vario numero implicabantur, retardabanturque inveteratâ turpitudine, ne Christiani fierent. Casiquiorum autem tanta est authoritas, ut iis repugnantibus frustra subditos ad Fidem sollicites. Officiebat etiam gentis mos, non tantùm totos dies inter crapulam & privatas epulas debacchantis, sed etiam ad easdem debacchationes vicinos remotosque populos in orbem invitantis; ita ut aliquando duo triáve millia Barbarorum ad convivium ex condicto convenirent, promiscua spurcitiarum, execrationumque omnium commercia, præside dæmone, exercentium. Nec parvo obstaculo erat error, quo putabant Baptismum esse omnibus lethalem, ex eo ortus, quòd ob gentis vitia ferè tantùm in mortis articulo, prudenti tarditate, Sacra nostra olim concedebantur, iisque susceptis, ut fit ferè, morerentur. Denique belli inquietudo, frequentes Magi, hebetudo ex palmaribus multorum vitiis, non exiguo Religionis Christianæ perseminandæ impedimento erant.

Obstacula Religionis propagandæ.

CAPUT XVI.

Araucani Indi excoluntur.

VERÙM tantis difficultatibus obluctati Socii, ordinatis Hispanorum rebus, in id omnem conatum intenderunt, ut frequentes Casiquii ad colloquium convenirent. Apud quos cùm Fidei nostræ Mysteria, & adventûs sui causas, exposuissent; Libipangus, inter suos authoritate pollens, cæterorum nomine, feroci oratione Patrum votis refragatus, vociferatur, non semel Religionis prætextu se fuisse & suos olim deceptos; Christianæ legis doctores esse prodromos servitutis & infortuniorum omnium. Hæc cùm diceret, addebat non brevem vexationum præteritarum elenchum, & verba in Sacerdotes opprobrio plena. Contra, Martinus Aranda, Chileno sermone potens, postquàm per commiserationem Barbarorum benevolentiam utcumque captasset, denunciat, viderent etiam atque etiam, ne optimam occasionem animi obstinatione corrumperent; nec vellent paucorum hominum insolentiam in totam Hispanorum gentem, pietati addictissimam, derivare; Religionis Christianæ quietem præ furialibus debacchationibus ne spernerent: id si vellent, futuros se apud Regem Catholicum, & Regios ministros, contra vexationes eorum defensores. Denique ad Libipangum, supra cæteros ferocientem, conversâ oratione, monet, ne unicum Deum in se suâ protervià irritaret. His cùm iterum repugnarent Barbari, re infectâ, colloquium solutum est. Igitur Patres vitæ integritatem quovis sermone potentiorem fore autumantes, omnium virtutum specimina exhibebant, quæ immensum quantum pondus habuêre: nam fama de advenarum sanctitate longè latéque perlata permovit Barbaros ad capiendum experimentum de utriusque Socii castitate; quam cùm nullâ arte, nullo dolo, immissis etiam in eorum cubiculum fœminarum illiciis, labefactare potuissent, & insuper viderent rerum omnium temperatissimos, Libipangus ex improviso se eis stitit, atque veniam protervia præteritæ postulans spondet, se deinceps Patrum consiliis non interposi-

Martinus Aranda Libipagum ad partes suas trahere frustra conatur.

Socii vitæ integritate pugnant.

turum.

turum. Libipango utcumque conciliato, reliquos Caſiquios libuit ad generale colloquium iterum ſollicitare: ad quod cùm ſexaginta ex condicto conveniſſent, ſic ex concilio diſceſſum, ut proni omnium animi ad Fidem Chriſti recipiendam viderentur. Sed reverà inanibus ſpebus plerique Socios paſcebant: nam ad eorum terras delati, nihil admodùm, niſi ab morientibus, non ægrè ſe eo in articulo Chriſtianos fieri ſinentibus, impetrabant. Quare nihil ſe profecturos rati, niſi gens, quæ diſgregatim vivebat, authoritate Prætoris ad commodiorem Chriſtianæ doctrinæ tradendæ uſum, ad oppida redigeretur, ut id fieret, omnem conatum deinceps poſuêre. In quam rem cùm Araucanæ arcis Præfectus vires & induſtriam ſuam contuliſſet, viculi propè innumeri ad viginti magnos pagos reducti ſunt, ſtatimque ab quingentis capitibus evictum, ut ſe Chriſtianis præceptis in templis ab Sòciis conditis imbui ſinerent. Qua de re Bechius ad Provincialem ſcribens, aſſerebat proclivia ſibi videri omnia, &, ſi non deeſſent operæ, multa millia Barbarorum brevì baptizari poſſe. Nec dubitabatur fore, ut pedetentim fructus inſignium laborum uberrimi perciperentur; niſi hanc ſpem concuſſiſſet ſolita vexatio, quâ Barbari iterum diſpalati ad ſua latibula, priſtimo more, rediêre. Reſtabat unica gentem ad Chriſtum reducendi via; ſi nempe Sacella in ſingulis viculis conderentur, ad quæ continuo motu Patres noſtri ititarent; ſed & illud diſturbatum per novum arcis Araucanæ Præfectum, æquè Societati infenſum ac ſuis rebus intentum. Quod reliquum fuit, Altare & Sacellum portatile Socii fecêre, Catecheſim in ipſis campis non ſine aliquo animarum lucro cogentes. Donec dæmonis artibus factum, ut, non ignotis authoribus, ſuas inter Indos vexationes ab Societate coram cenſeri non ferentibus, ſpargeretur in vulgus, Doctrinæ Chriſtianæ ab Sociis obtruſæ reſpectu, Araucanos omnes iterum velle rebellare. Quæ res ita invaluit, ut extra arcem egredi totis ſeptem menſibus ab Prætore prohibiti ſint. Donec calumnia exploſa in ſuos authores verteret, & daret locum priſtinos labores repetendi. Id verò ex his vexationibus bonî perceptum eſt, ut Araucani Societatem æſtimarent magis, & confidentiùs eâ uterentur: igitur reperio variis in excurſionibus aliquot centena capita paulò ante mortem ad partes Chriſti tranſiiſſe. Sed infantum ut proventus uberior, ſic ſalus certior fuit. Ethnica mulier filiolum infantem ſtatim à ſuſcepto Baptiſmo ad cœlos evolare vidiſſe ſe teſtata eſt, quem ut ſequeretur baptizari voluit. Unum è Sociis plurimorum Indorum Baptiſmo diſtractum interpellavit derepente mulier in ſpeciem ſana & vegeta, ſummis precibus contendens, ut ſe, nullâ interpoſitâ morâ, Chriſtianam faceret: quo impetrato, exultans gaudio, quòd Mariæ nomen ſibi contigiſſet, eodem inſtanti & loco feliciter expiravit. In perpetuo motu erant Socii, ſive ad remotas Hiſpanorum arces, ſive ad vicos indigenarum, per montium abrupta, per ſaxeta, per fluminum pericula, exiguo militum contra hoſtium ſubitos incurſus comitatu, curſitarent. Adeò ut tantis laboribus impares ad Provincialem ſcriberent, decem Socios oneri ferendo non ſuffecturos: vocaret ab ipſa Peruvia & Europâ Socios; collegia deſererent; magnos animos adferrent: ſi removerentur obſtacula, innumeros Barbaros ad fidem traduci poſſe. Chilenſis regni Prætor, litteris ad Regem Catholicum datis, narrabat, duos Jesu Socios univerſo exercitu Regio, ad retundendos rebelles, & amicos in fide continendos, aptiores potentioresque videri: admonebatque, è Reipublicæ bono fore, ſi decem Socii, in belli finibus, Regiis ſumptibus alerentur. Peruviæ verò Proregem rogabat, ut quotquot linguæ Chilenæ periti de Societate in Peruviâ eſſent, interpoſitâ authoritate, ad Araucanos mitti procuraret. Sed ſi vera noſcere cupimus, ſatis apparebat, nihil magni confici poſſe, niſi Indorum vexationi modus poneretur, ad quam rem cohibendam Socii omnes nervos contendebant.

Libipangus utcumq; conciliatur.

Araucani ad oppida reducuntur.

Iterum diſparantur.

Socii ad Araucanos excurrere prohibentur.

Apud Regem Catholicum commendantur.

Et apud Peruviæ Proregem.

CAPUT XVII.

Ad Inſulam Sanctæ Mariæ Socii utiliter navigant.

NEc in continenti tantùm ſe continuit Sociorum ardor, ipſum etiam oceanum pervaſit. Sancta Maria inſula eſt modica, quindecim ab littore milliaribus diſtans, è regione arcis Araucanæ poſita. Hanc inſulam indigenæ, partim Ethnici, partim Neophyti, ſine Sacerdote, ſub Europæo cuſtode, incolebant.

Insulanorum mores.

Sed Christiani æquè ac Ethnici plures uxores alebant, Dæmoni communicabant, execranda omnia promiscuo usu sibi faciebant, nomine tenus inter se distracti. Igitur hùc delati Bechius & Aranda, ingenti labore gentem omnem in unum locum coactam gravi oratione docent, quemadmodum Christiani in gratiam Dei redeant, & Ethnici in album Christianorum referri possint. Concionem interpellavit vir inter suos nobilissimus Petrus Ternande, Baptismo olim, nescio quâ occasione tinctus, sed revera animo Ethnicus: is utrumque Patrem increpitum, quòd avitos mores interturbatum veniissent, prohibet Christianam legem promulgari, vociferans assectis suis, pro Deo Quequebu esse, nec deesse cerimonias ac religiones, quas sui insulani, majorum suorum ritu, usurparent. Cùm verò Socii inquirerent de eorum avitis moribus, invenêre ab Christianis Ethnicisque mixtim certis temporibus conventum celebrari, quem Requetum vocabant: inibi post solitas debacchationes sacrificulos creari, Dæmonem consuli, & execranda sacraque omnia nefando prorsus modo misceri. Quocirca Aranda, ut erat Divinæ gloriæ cupidus, jam verò Dei contumeliâ, & Christiani hominis apostasiâ irritatus, periculi sui negligens, in hæc verba prorupit. *Tu verò*, inquit, *ô Ternande (nam te Christiano nomine non compellabo) fœdè errasti, qui abrenunciato olim Dæmoni reconciliatus Deum cœli terræque conditorem contemnis: sed scias velim, nullo ferocitatis ostentamento permissurum me, ut te tuosque infandis cerimoniis deinceps immisceas.* Repugnantem, asserentemque Chileni regni Prætoris permissu id fieri, cœlestibus mortalibusque minis terret, & mox litteris ad Prætorem datis impetrat, ne Barbari suum Requetum, quem politicum tantùm conventum esse mentiti fuerant, imposterùm celebrarent. Quâ re perfectâ, & Petro Ternande per salubrem terrorem domito, conversionem plerorumque in expedito Socii habuere. Igitur primâ molitione centum & sexaginta Ethnicos Christiano ritu abluunt, Neophytos omnes Exhomologesi, nusquam ab iis per totam vitam usurpatâ, expiant: pellicibus demptis, singulas singulis uxores in matrimonium ritè collocant, superstitiones abolent, mandata Dei & Ecclesiæ promulgant, mores & preces Christianorum introducunt, denique quadrimestri labore magnam Insulæ partem Dæmoni ereptam Deo ritè consecrant: adeò felici successu, ut cùm eò Socii aliàs adnavigarent, nihil pœnè antiquarum superstitionum ebrietatúmve reperirent. In alia excursione centum, partim advenæ, partim indigenæ, ad partes Christi transfugêre: quorum aliqui narrabant se ad Baptismum petendum inductos, quòd ab Sacrificio Missæ tanquam canes arcerentur. Denique annuæ Sociorum, litteræ asserunt, subsequentibus temporibus in modicâ insulâ fructus pietatis uberrimos fuisse perceptos: quibus sigillatim enucleandis supersedeo. nam ad Chiloënsem navigationem cum aliis Sociis, ultimas Oceani insulas scrutandi desiderio, me accingo.

Martinus Aranda eum reprimit.

Petrus Ternande Sociis se opponit.

Insulani cõvertuntur.

CAPUT XVIII.

Chiloë insula temporario Societatis domicilio occupatur.

Chiloë describitur.

CHILOE Regni Chilensis maritima appendix, insula est quinquaginta leucis longa, lata septenis; arcuati brachii figuram habet, contra quod olim Geographi describebant, quadratam autumantes. Quà ad Meridiem obvolvitur, perangusto discissa freto, non multùm ab continenti discedit: & ipsa continens, quasi etiam ægrè avelleretur, sinu facto eam excipit. Altero sui angulo, quo ad Aquilonem vergit, liberiùs in mare vagatur. Regio omnis inæqualis est, montuosa, sylvestris, paludosa, & frigoribus immodicis obnoxia; utpote quæ quadragesimum-tertium latitudinis Australis gradum prætergreditur. Æstatem fœdant repentini turbines, adeò frigidi, ut vix à brumali tempestate distinguas. Obstant frugum maturitati gelidæ auræ, & calores in Autumno dilutiores. Si palmarem terræ superficiem verteris, statim incides in arenam rubram, immodicâ siccitate quodvis semen corrumpentem: & tamen sylvæ adeò proceras arbores gignunt, ut ex quibusdam quamplurimos asseres fieri Ovallius, non sine authore, asserat. Gleba, aratri ferè incapax, olim surculis colebatur. Ex hac terræ cœlique conditione tanta infœcunditas est, ut benè secum agi putent, qui insularum quarumdam radicum ex semente quintuplum colligunt. In hujus insulæ angulo Aquilonari, Hispani pauci profugi, urbium ab Araucanis rebellibus in continenti diru-

De Urbe Castrensi.

tarum

tarum reliquiæ, urbeculam ab Castro dictam condiderunt; quam Angli pyratæ anno sæculari pœnè in ortu devastârunt. Post quam devastationem vix triginta cives remansere. In altera è vicinis Insulis (quas infrà describemus) arcem etiam posuere, octoginta militum Hispanorum præsidio firmatam, qui quia rerum omnium indigent, non rarò imbellibus indigenis graves sunt. Gens maris ejectamentis ferè vivit, quocirca ante adventum Hispanorum ora maritima solummodò habitabatur; sed postmodùm, vexationum metu, Insulani interiora terræ pervadunt, & in abruptis montium locis latebras quæritant, libertatis specie extremam rerum omnium inopiam sibi comparantes. Intexta reticulatim conchilia pro umbilicalibus subligaculis habent, cæterà nudi. Sub initium aditæ Insulæ, quindecim familiarum millia censita sunt. Unicum navigium, singulis annis è Chileno regno à Prætore missum, Hispanis subsidia vehit; reliquis temporibus eò nusquam navigatur. Scaphæ per eas insulas in usu sunt, ex tribus tabulis, crasso funeinter se consutis, compactæ, quarum rimas corticibus arborum maceratis obducunt. Nec unquam sine ingenti periculo in his scaphis, quas Pyraguas vocant, transfretatur. Sed majus discrimen ab Chilenis rebellibus, ad quorum littora Chiloë tota quanta est protenditur. Quare, si maris ac hostium pericula, si cœli terræque conditionem, si Barbarorum ac Hispanorum inopiam consideres, ut pœnè terrarum ultima est, sic extremum miseriæ attigisse videtur. Verùm hæc omnia acuebant desideria Sociorum, gloriosa discrimina & summas miserias pro propagando Christi imperio multis votis ambientium.

De Insulanorum conditione.

Piragua navigii genus.

AD hanc Insulam delati Melchior Vanegas, vir inter Societatis prima decora ab Nierembergio posteà relatus, & Joannes-Baptista Ferrufinus, Didaci Torres missu, ducentis & quinquaginta leucis terrâ marique è Chileni regni metropoli, unde discesserant, confectis, ab Hispanis, Castrensis urbis incolis, benevolentissimè excepti sunt. Mox in ædibus Chiloënsis Præfecti dono acceptis, Sacello adaptato, conciliatisque civium animis, ac Sacramento expiatis, totos se impenderunt in salutem Barbarorum. Pauculi Sacerdotes externi in ea opinione hactenùs fuerant, ut existimarent indigenas, tanquam Christianorum Mysteriorum incapaces, negligendos esse; quare rari admodùm, præter primum Sacramentum, Sacra nostra capessiverant: sed Sociorum quadrimestri labore & Catechesi effectum, ut qui Hispanis serviebant, vix ab Dominis suis differre viderentut, adeò promptè capiebant legis Christianæ elementa: quare non tantùm Baptismo, quo plurimi carebant, Exhomologesique digni sunt habiti; sed etiam, stupentibus ad novitatem Hispanis, ad Sacram Mensam, post severum examen, admitti meruerunt. Tanta porrò novos homines ceperat Sacrorum cupîdo, ut diem prævertentes, ante crepusculum Socios interpellarent; nec de die sinerent cibum quietemque sumere: quo ardore animorum usi, nihil non à Barbaris impetrabant. Scorta plurima in legitima matrimonia commutata, violentæ adeoque nullæ conjugum sponsiones denuo sancitæ, aut distractæ, nemo inventus qui Baptismum renueret, nemo qui non injurias condonaret, & ipsi adeò Hispani, ratione ac exemplo permoti sunt, ut vellent cum mortalium miserrimis mitiùs agere. Denique ex tota Insula adolescentes Indi advecti sunt, ut Christianâ doctrinâ per Patres imbuti, populares suos vicissim docerent eadem illa, quæ ipsi in Catechesi didicissent.

CAPUT XIX
Castrensis urbs ab Sociis excolitur.

Aviditas discendæ catecheseos.

QUATUOR mensibus in Castrensi urbe positis, mense Julio jam adulto scapham ascendentes, nihil Oceani furias veriti, Insulanorum pagos inspectum ivere. Viginti-quinque omninò erant, quorum municipes nullum hactenùs Sacerdotem viderant, nisi ferè ut vexarentur: quapropter Socios, integritatis famâ jam cognitos, summâ benevolentiâ excipientes, quando aliud non poterant, ex arborum ramis arcus triumphales erigebant: pueri puellæque, more supplicantium, floribus se coronantes, prælatâ Cruce floridâ, cum parentibus suis obviam prodibant. Nemo erat, qui non in canistro ostrea, pisces, ova, aves Sociis non

CAPUT XX.
Chiloënses Insulani fructuosè ab Sociis adeuntur.

Barbarorum Chiloënsium pietas.

offerret:

Sociorum in eos officia.

offerret: à quibus viciſſim acus, aciculas, hamos, grana vitrea, & reculas ejuſmodi, plurimi ab Barbaris æſtimatas, accipiebant: tanto cum utrorumque gaudio, neutri ut ab lacrymis amoris indicibus temperarent. In ſingulis pagis quinque circiter morati dies, extemporale ſacellum ad faciendam & cogendam concionem erigebant, ægros inviſebant, præſtigias dedocebant; interiora inſulæ & latebras pervadentes, omnia ſcrutabantur, Baptiſmo idoneos expiabant, ineptos verò ſpe alebant, ſpondentes, ſi ſe dignos præſtitiſſent, fore, ut cùm redirent, idem beneficium conſequerentur. Præterea, auditis ſingulorum querelis, miſerrimæ genti condolentes, promittebant ſe cum Magiſtratibus acturos, ne milites eos impoſterum vexare auderent; ubique affirmantes ſe lubenter pro cujuſcumque ſalute vitam & ſanguinem donaturos. Quam Sociorum virtutem temperantiamque Barbari cum aliorum Sacerdotum, quos viderant, conditione conferentes, blanda nomina ad ſignificationem amoris identidem uſurpabant, genitores ſuos & matres appellitantes. Cùm verò ſanctos, & viros de cœlo lapſos, Deosque, vocari ſe ſentirent, monebant, ut ab indebitis titulis abſtinerent. Sex menſes tenuit horum pagorum prima luſtratio, in quâ, præter magnum baptizatorum numerum, undecies centum in Matrimonium collocati, bis mille Exhomologeſi, nuſquam aliàs uſurpatâ, expiati, omnes denique ad fidem Chriſto datam conſervandam dandámve animati. Secundùm quod, ad aliam Inſulam navigantes, præſidiarios milites Hiſpanos excultum ivere, donec ad ſtationem ſuam Caſtrenſem redirent; unde ſæpiùs evocati, ultróve egreſſi, iterum iterumque eodem planè periculo ac fructu ad Chiloënſis inſulæ pagos adnavigavere. Quibus rebus perſpectis, Præfectus Regius honorariis litteris Sociorum labores Didaco Torres Provinciali commendavit, rogans ne vellet neceſſario planè auxilio mortalium miſerrimos privare.

Sancti & Dii appellari renuunt.

Fructus excurſionis.

CAPUT XXI.

Societas ob exagitatum ſervitium perſonale vexatur.

SED quamvis ſic laborarent Socii, dubium non erat, per Regnum Chilenum, Tucumaniam, Paraquariamque, religionem Chriſtianam ægerrimè propagatum iri, nî privatorum quorumdam hominum, præter jus faſque Indos vexantium, immoderatæ habendi cupidini obviam iretur. Quare Provincialis omnem conatũ, deinceps adhibuit, quo Regis Catholici decreta de tollendo ſervitio perſonali ad uſum revocarentur. Hic locus poſtulare videtur, ut quid ſit ſervitium perſonale, quomodo & ubi introductum, breviter explicem; ut deinde quãto Hiſpanorũ bono, quanto rei Chriſtianæ incremento, quanto denique Regis Catholici & Senatûs Regii laude exagitatum ſit, magis eluceſcat. In Americâ more poſitum eſt, ut Hiſpani de Republicâ benemeriti ab Prætoribus, aut aliis Magiſtratibus, majori minoríve Indorum bello deditorum, vel in amicitiam acceptorum, numero, ad certas ætates præficiantur. Qui mos, ſtatim poſt aditum novum Orbem inductus, ad uſque noſtra tempora perſeverat. Regibus nempè Catholicis volentibus, ut loco tributi ſibi debiti, hujuſmodi hominibus, pro regionum captu, ab Indis aliquid perſolvatur. Quâ re prudenter à Regibus excogitatâ, ſi Hiſpani Indorum Domini (Encomenderos vocant) moderatè, ſicuti aliis in locis fit, uti voluiſſent, longè florentiorem Reipublicæ ſtatum, Regiisque negotiis utiliorem, ac privatorum hominum uſibus commodiorem, in his Auſtralioribus Provinciis videremus: Sed plerique limitato dominio ab Rege conceſſo abutentes, annuis his contributionibus non contenti, ut Indi miſerandum planè in morem perſonaliter, ut ſic dicam, cum ſuis uxoribus & filiis ſibi ſervirent, exigebant: atque id ſervitium perſonale vocabant: quò qui premebantur, nihil acquirere, nihil fermè habere licebat. Ex ſuis pagis ad Dominorum Villas, aut urbanas domos tranſlati, nullâ repræſentatâ mercede, ſervitiis occupabantur. Nec rarò luce palam, colorato titulo, venditione diſtrahebantur. Quam ob rem magna pars Indorum Chilenorum rebellaverant, & apud Tucumanos Calchaquini, apud Paraquarios circumjacentes populi, externum imperium detrectabant. Si quæ Indorum nationes ad fidem Chriſto & Regi Catholico dandam ſollicirarentur, pertinaciter abnuebant, Chriſtianam Religionem certam eſſe ad perdendam libertatem viam exprobrantes. Qui verò jam dederant, paſſim deſertâ fide, aut latibula circumſpiciebant, aut fugam. Alii, inacceſſis

Indi Hiſpanis commendantur.

Prudentia Regum Catholicorum laudatur.

Privati homines commendatis Indis abutuntur.

montium

montium jugis aut paludibus longè à Dominis ſuis ſe abdentes, malebant in maleſanis locis vitam brevì finire, quàm duram ſervitutem diu ſervire. Provincias integras vis mali corripuerat, eò periculoſior, quò ſuprema remedia reſpueret. Quippe iterata de abrogando ſervitio perſonali Caroli Quinti & Philippi ſecundi diplomata plerique urbium Præfecti, aut poſito miſericordiæ affectu, ſuis utilitatibus ſervientes, ab torrente ſe rapi ſinentes, aut denique remedio impares, ſupprimebant. Eo in ſtatu res erat, cùm Philippus Tertius anno ſæculari, Majorum ſuorum exemplo, ſerpens malum diſturbare cupiens, diploma rurſum fecit, quo jubebat ſervitium illud aboleri. Interjecto tempore Claudius Aquaviva Generalis, cognito quòd primarii quidam Hiſpani Indos aliquot Chileno Collegio ac Tucumaniæ Societatis domibus dono dediſſent, quibus noſtri ad domeſtica ſervitia uterentur, ne exemplo noceremus, Provincialem Peruviæ, ac Didacum Torres Limæ adhuc verſantem, per litteras monuerat, ut ſervitii perſonalis jus à præcipuis Theologis examinari curarent, & ſi quidem illud injuſtum eſſet, Indi in noſtris domibus ſervientes, mercede pro impenſo labore receptâ, manumitterentur. Sed actum acturi erant; nam Archiepiſcopus Limenſis Loiola è Dominicana familia, exquiſitis doctiſſimorum virorum de perſonali ſervitio judiciis, ſententiam tulerat, omnium calculis confirmatam, quâ injuſtum pravumque pronunciaverat. Præterea Marchio Montis-Regalis, & Comes Montium Clarorum, Peruviæ Proreges, necnon è variis Religioſorum familiis & Juris-conſultorum ordine viri doctiſſimi, Regiis diplomatibus magno conatu favebant. Quare Didacus Torres, poſtquam quid in Tucumania & Chileno regno circa Indos gereretur, coram perſpexiſſet, deſperaretque, ſervitio perſonali non profligato, rem Chriſtianam promoveri poſſe, requiſitis de novo Sociorum in utraque Provincia ſententiis, non ultra diſſimulandum ratus, Indos omnes in Chileno Sancti Jacobi Collegio ſervientes manumittit, mercede pro impenſo labore ex æquo repensâ. Quod exemplum ſequuti pauculi cives conſcientiis ſuis conſuluere. Quo facto, quaſi ſigno ad prælium dato, plerique Indorum Domini his ſervitiis impliciti, nuncium Societatis amicitiæ remiſere, aſſerentes Provincialem & Socios, plus nimiùm juſtos conſcientiarum tortores eſſe. Plebs verò omnis Primorum neceſſitudinibus innixa, pro Reip. hoſtibus palam jactitabat habituros ſe ſervitii perſonalis vexatores. Nec deerant nonnulli mortales, qui uſurpatam conſuetudine in Indos poteſtatem, ab Prætoribus Regiis introductam toleratamque, in juſtum dominium, etiam reclamante Rege, transîſſe affirmarent. Sed Societas, ne conniventiâ huic malo participaret, ſui maximè Provincialis hortamento, fortiter reſiſtebat, & Regis optimi, necnon Senatûs integerrimi Decreta in privatis publicisque congreſſibus rationum vi confirmabat, infirmabatque malè opinantium dicta. Cumque ſic conſtanter ſe gereret, & clam ſervitio perſonali abutentes, nî damnum reſarcirent, à peccatis abſolvere renueret, tanquam exemplo verbisque nocitura, publicam offenſionem graviſſimè incurrit. Nec unius temporis aut loci calamitas fuit; ſed ex hinc ad plures annos, & omnia Chileni regni Tucumaniæ ac Paraquariæ loca pervagata, pœnè in ortu novellam Societatis Provinciam oppreſſit. Crevit tamen illa, magnarum rerum more, per ſua damna illuſtrior, & contra injurias obluctata inter ruinas ſeſe erexit, profligatura pedetentim infeſti dæmonis vires, & novi Orbis magnam partem miſſura ſub Chriſti & Regis Catholici jugum. Sed ne verba dare videar, poſt primos ſervitii perſonalis tumultus, Didacus Torres, nequicquam reluctante ſtyge, Cuioënſem Provinciam ſede occupavit.

Regii Præfecti & Magiſtratus.

Rex Catholicus reclamat.

Societas Regiis diplomatibus ſe accommodat

Graviſſimi viri ſervitiũ perſonale improbant.

Didacus Torres eis accedit,

Et Socii omnes.

Ob id Societas offenſionem incurrit.

CAPUT XXII.

Mendoça civitas Societatis ſede ornatur.

Mendoçinæ civitatis origo.

CUIO Provincia, Chileni regni Mediterranea appendix, ad ipſas montium radices, quà Tucumaniam reſpiciunt, quaſi extra muros regni poſita, ducentis in longum leucis variâ latitudine protenditur: tres urbeculas admodùm infrequentes habet, quarum caput Mendoça, in ipſis fermè montium faucibus, quà ad regnum itur., ſita, Petrum Caſtillium, Peruano bello, erepto de manibus Pizarri, quod gerebat, vexillo nobilem, pro fundatore agnoſcit: nomen vero ab Hurtado Mendoça Marchione Canietenſi, Peruviæ Prorege, ſortita, hactenus feliciter perennat.

Regionis conditio.

Æs Mendocinum inter legitima probatur. Regio tota nullâ aliâ re, niſi fertilitate memorabilis eſt. Fertilitatem facit æſtivo calore vicinorum montium nix liquefacta, & in ſubjectam planitiem ductilibus viis ad libitum diſpenſata, unde tanta frumenti, vini, & cæterarum frugum vis, ut adjacentibus terris multa ſuppeditet. Æſtivos dies breviſſimos faciunt continui montes ex abrupto ſeſe in cœlum effe-rentes, Solemque paucis poſt meridiem horis occultantes: qui montes ultrò citróque ire volentibus tranſitum non præbent, niſi adulto Vere; quâ etiam tempeſtate non ſine periculo & ingenti labore tranſmittuntur. Per ea tamen loca quotannis Indigenæ, nullâ ſexûs aut ætatis habitâ ratione, pœnè nudi ad regni interiora ſervitum ire compellebantur; fiebatque ut multorum artus amburerentur vi frigoris, ac inter nives rigidi exanimarentur. Præterea multis aliis oneribus premebantur, miſeri æquali corporum vexatione ac animarum incuriâ. Igitur Didacum Torres graves cauſæ impulerunt, ut ſedem Socieratis Mendoçæ ponere vellet; nam ſperabat fore, ut miſeri ab gravi ſervitio defenſarentur, & multa millia Barbarorum ad Fidem converterentur. Adde, quòd è Tucumania ad Chilenum regnum euntibus, & inde redeuntibus, necnon Hiſpanis omni fermè animarum ſubſidio carentibus, Mendoçina ſedes magno commodo futura crederetur. Acceſſit his cauſis liberalitas Lopêſii Peniæ, & Agnetis ab Leone, annuos cenſus, domeſticam ſacramque ſupellectilem, & uſum mancipiorum ad condendum templum ultrò Societati offerentium. At ubi conſilium fundandæ ſedis divulgatum eſt, Mendoçini cives palam refragati ſunt, aïentes, honeſtiùs non admitti hoſpitem, quàm expelli; ſi Societas admitteretur, ſervitium perſonale, adeóque ſpem ditandi, profligatum iri. Sed Provincialis, rebus per adverſa promovendis idoneus, Chilenis montibus remenſis, Mendoçam delatus, apud pleroſque cives diſſertabundus demonſtrat, quàm hactenus ſine cura æternæ ſalutis vixiſſent: Indos fermè omnes in ipſa urbe, defectu Catecheſeos & idoneorum Sacerdotum, magna ex parte adhuc Ethnicos eſſe: Neophytos perpetuò pellicatu implicitos hactenus fermè matrimonii legitimi, & pœnitùs Confeſſionis ſacræ uſum ignoraſſe: Per totam Provinciam nullum Sacerdotem linguæ Indorum peritum reperiri; proinde Barbaros innumeros æternùm perire. Hæc cùm Provincialis diceret, & inſuper uſitatas Societatis artes in Hiſpanorum moribus corrigendis graviter adhiberet, perque domos omnes curſitans indigenas Ethnicos, & Neophytos pellicatu infames, Sacramentis & Catecheſi procurandos in catalogum exactiſſimè referret, ita ſibi urbis Primores devinxit, ut plerique quod oderant, jam ſummis votis cuperent. Spretis igitur paucorum odiis, Alexandrum Faïam Italum, & Joannem Paſtorem Hiſpanum, necnon Fabianum Martinium Laïcum, novæ ſedi ſtabiliendæ præfecit; qui ardentes, per religioſa in omnis generis homines officia connitentes, ſalutem plurimorum conſequuti ſunt. Primus labor fuit, correctis Hiſpanorum moribus, indigenas Ethnicos, quotquot erant in urbe, à Provinciali in album relatos, doctrinam Chriſtianam edoctos, Parocho baptizandos tradere.

Lopeſii Peniæ & Agnetis ab Leone liberalitas.

Mendoçini cives Societatem admittere primùm renuunt.

Poſtea admittunt.

Et fructu lætantur.

CAPUT XXIII.
Cuioënſes Indi doctrinâ Chriſtianâ imbuuntur.

De eorum moribus.

QUIBUS rebus primo ſemeſtri perfectis, Alexandro Faïâ ad ſarcinas remanente, Joannes Paſtor, & Fabianus Martinius, ex præſcripto Didaci Torres, ad excurſiones arduas animum erexere. Indi omnes Cuioënſes aut lacus habitant, aut campos campeſtres nullâ certâ ſede, ſtoreis portatilibus pro ædibus utentes, vagantur. Venatione plerumque vivunt. Paluſtres juncorum radices Sole duratas pro pane edunt, pro reliquo edulio piſces & lacuum rejectamenta adhibent. Cuniculorum in morem ſub effoſſa humo ædes exiguo aditu ſibi faciunt. Utriſque mos eſt, Judæorum ad inſtar, filias ſuas vendere, ſic emptas mariti pro mancipiis & uxoribus habent. Pauperes pro ſponſæ pretio ſoceris ſuis per annum ſerviunt. Ut quiſque opibus valet, plures aut pauciores, duplici ſervitutis & conjugii vinculo illigatas, ſub fornice alit. Ad hos populos delati Socii, cùm reperiſſent pleroſque, vexationum metu, latebris ſe abdidiſſe, ipſas latebras, per paludes & torrentes rate ex ſtorea & juncis raptim factâ vecti, pervaſere: repertos docent ſe non vexandi, ſed auxiliandi ergò veniſſe; non ad ſervitium imponendum, ſed ad eos in libertatem filiorum Dei

Multi ad fidem convertuntur.

asserendos. Quibus sermonibus ita cicurati sunt, ut statim centum & sexaginta Ethnici Baptismum receperint. Quatuor Sacella totidem in pagis Socii erexere, quò Indi hinc inde sparsi convenientes Christianis Mysteriis imbuerentur. Joannes Pastor litteris ad Provincialem datis scribebat, se calore Solis ac siti per eas arenas pœnè fuisse confectum. Faciem ab culicum morsu & caloris acrimonia ita deformatam, planè ut elephantiacus videretur. Quinque omnino menses in prima excursione positi sunt. Aliàs ad easdem terras eodem planè labore iidem itantes quingentos Barbaros baptizavere, & ex campestribus hinc inde sparsis ducentos, tantâ animi gestientis de dæmone victo lætitiâ, ut assererent labores quovis melle dulciores sibi videri, & illicia esse ad quidvis pro Christo tolerandum. Dum per montes inter Chilenum regnum, & Cuioënsem Provinciam medios Joannes Pastor excurreret, Indorum manipulis extra patriam servitum ire coactis obviam factus, tantâ commiseratione commotus est, ut togam ipse suam (quod aliàs Didacus Torres etiam factitarat) in partes scissam nudis inter summa frigora infantibus, in itinere abs se liquefactâ nive baptizatis, dederit. Tandem Socii ab Senatu Regio impetrarunt, ne extra patriam hominum miserrimi, servitiorum ergò, ire adigerentur. Quamquam quis satis legibus incitatam mortalium habendi libidinem coërceat? Varias ad eosdem, & alios finitimos remotosque populos excursiones, per Socios Mendoçinos sub Didaco Torres Provinciali institutas, magno semper Baptismorum numero, dicere supersedeo; satisfeciisse ratus, si semel asseruero Cuioënsem Provinciam maximè Societati debere, quòd Christiana sit. Pedetentim tamen res peragebatur: nam ferocitas & barbaries paulatim cicurantur; si patientiam non adhibeas, spem omnem corrumpes.

Quatuor sacella erigunturs.

Joannis Pastoris commendatio.

OCCUPATIS per has sedes Chileni regni urbibus ac insulis, Didacus Torres continuato labore Tucumaniam denuò pervasit. Cordubam invectus, tyrocinio ordinato, auctoque novis Candidatorum atque ædificiorum incrementis, ad Indos domesticos sublevandos animum advertit: quos dum æquâ mercede compensatos manumittit, irritavit Cordubensium animos, in vindictam odiosæ rei palam Societatem insectantium. Exinde nullus civis domum nostram frequentabat. Indi, ne sanam de sua libertate doctrinam audirent, ab templo nostro arcebantur: Quotidianæ largitiones pro alendis Sociis, censu perpetuo nondum constituto, fieri solitæ subtrahebantur. Nullæ denique insectationes omissæ, si fortè in suam sententiam adduci possent. Sed Didacus Torres certus de Divino auxilio, si miserorum causam non desereret, constantiam adhibuit; in privatis publicisque congressibus servitium personale magnâ contentione exagitans, & nisi ab eo desisterent, cœlestem vindictam civibus interminans. Minis adstruxere fidem adventitiæ aquæ, deturbatis quàmplurimis ædibus Cordubensem urbem deformantes; tempestuosi turbines agros vastantes; pestiferæ auræ dominos æquè ac servitia, factâ corporum strage, inficientes. Quibus rebus territi nonnulli cives, Regiis diplomatibus sese accommodantes, sapuere. Sed plerique contra cœlestes mortalesque minas animos obstinavere; Indos solito more, & Societatem subtractione humanorum officiorum, vexantes. Ideò Socii diu tritico turcico, & parcis ex hortulo domestico frugibus, se sustentavere, eò ad animarum suarum curam alacriores, quò tenuiùs corpora alebantur. Sed Deus suis non defuit. Didacus Torres ad Tucumaniæ interiora lustranda se accingens, domûs Procuratorem monuit, eò magis Deo fideret, quò arctiora omnia domi videret; promittere enim se in sua absentia domesticis nihil defuturum: non frustrato eventu: nam cùm Antonius Ruisius, domûs Procurator, centum & octoginta nummos ab Provinciali abeunte solummodò accepisset, nec alia pecunia ad alendam numerosam tyronum domum suppeteret, subductis post octo menses impensarum rerum & dono acceptarum rationibus, reperit mille & octingentos nummos in usus domesticos insumptos fuisse, quorum nummorum magna pars, undeunde provenerit, nulla ratione resciri potuit. Præterea aliquot cives, etiam ex adversariis, interjecto tempore, quingentorum boum, & nongentarum ovium stipe nos donavere, Deo scilicet eorum corpora curante, qui pauperum causam, hoc est suam, susceperant.

CAPUT XXIV

Cordubensis sedes vexatur ob servitium personale.

Didacus Torres constanter agit.

Cordubenses cives rebus adversis de officio monentur.

Deus socios adjuvat.

CAPUT XXV. Occasione servitii Personalis sedes Esterensis defertur.

Societas acerbè exagitatur.

Et præsertim Didacus Torres.

Socii se defendunt.

Episcopus Tucumanensis Societati adversatur,

Et plerique omnes.

Societas Esterensem sedem deserit.

SED longè violentior turbo Sancti Jacobi Tucumaniæ metropolim decussit, eò acrioribus civium animis, quò majori ibi, quàm alibi, Indorum numero primarii cives imperitabant. Igitur postquam innotuit Provincialis adventus, & cognito, quid Cordubæ atque in Chileno regno patrasset, amore in odium repentè verso, collatis capitibus aiunt, eum demum esse Societatis morem, ut omnium conscientias inordinatâ religiositate vexet: nimiùm justos à Deo ipso improbari: sub hoc justitiæ & defensionis pallio latêre forsan occultam habendi cupidinem, ac per manumissionem paucorum, multitudinis possessioni inhiari: Societatem religionis specie ac aliis artibus in sua commoda Indos libertati restitutos facilè tracturam: hoc nempe esse, quod occultis cuniculis, & impetratis ab Rege diplomatibus intenderet, ut per aliorum miserias gradum sibi faceret ad divitias. Hæc in universos Socios. Sed in Provincialem jactabant, ante ejus adventum in Provinciam, omnia olim pacifica fuisse; postquam advenisset, omnia turbari, Chilenum regnum, Tucumaniamque universam. His & aliis telis impetebantur Socii, qui quamvis sui purgandi ergò demonstrarent, ante Societatis in Peruviam adventum, Caroli Quinti & Philippi Secundi diplomata de abrogando servitio personali confecta fuisse: & constaret sub initium hujus sæculi, antequam Didacus Torres in Tucumaniam veniret, déque fundandâ Provinciâ Paraquariensi ageret, eadem decreta à Philippo Tertio fuisse renovata: nec ignoraretur Joannem Perez Chilensem Episcopum, requisitis doctissimorum virorum calculis, multò antequam eò Didacus Torres iret, servitium personale decreto damnasse: certumque esset in Provincialem, tantarum virtutum virum, Sociosque verè Apostolicos, injustam fictionis & cupiditatis notam minimè quadrare: affirmarentque Socii, se solâ religione adductos fuisse, ut regiis decretis obtemperarent: tamen non audiebantur, palamque odio erant his, quos per viginti annos parentum loco habuerant. Adeo verò spissæ erant tenebræ omnium oculis offusæ, ut ipsum Episcopum, Societatis amantissimum, pro tempore ita involverint, ut non dubitârint Socii asserere, Solem ipsum eclypsim passum esse. Ecclesiastici viri, abalienato capite, sese etiam palam ab nostro consortio substrahebant, subsidia vitæ, Sociis rerum omnium egentibus ab civibus dari solita, denegabantur: templum nostrum ab nemine frequentabatur: Indi omnes ad nos adire prohibebantur. Denique eò deducta res est, ut Provincialem compulerit ad deferendam sedem, præsertim cùm satis ipse prævideret, postquam deferbuissent primi impetus, temporariâ absentiâ desiderium Societatis apud cives cæterà non malos, & ad pietatem proclives, exacuendum; eoque postea æstimaturos magis, quò graviora Reipublicæ damna, eâ absente, sensissent. Accessit his causis Sancti Michaëlis Tucumaniæ urbis postulatum, eo ipso tempore, quo hæc fiebant, coram Provinciali summa contentione Societatis Collegium postulantis; & Alfonsi Riberæ Prætoris authoritas, quinquaginta aureos in singulos menses offerentis, tamdiu persolvendos, quamdiu opus foret ad domum Sancti Michaëlis perficiendam, quorum votis fieri non poterat satis ob defectum Sociorum, nî Sancti Jacobi sedes desereretur. Igitur plerique Socii, paucis civibus illacrymantibus, Sancti Michaëlis urbem petivêre.

CAPUT XXVI. In Sancti Michaëlis urbe sedes Societatis erigitur.

De primis Sancti Michaëlis urbis fundatoribus.

Ab Divis Simone & Juda defenditur.

URBS Sancti Michaëlis diu cum Sancti Jacobi civitate de Tucumaniæ Primatu contendit: quippe illam Joannes Nunius Pradus, anno quinquagesimo superioris sæculi, triennio antequam hæc construeretur, condiderat. Sed, quòd paucis post fundationem mensibus eluvione pœnè periisset, & ex ejus ruinis Sancti Jacobi urbs feliciter surrexisset, apud hanc imperium, & apud illam antiquitatis jus, remansit. Anno sesquimillesimo sexagesimo-quarto, Philippi Secundi Regis Catholici jussu, Sancti Michaëlis urbem Didacus Villaroëlus, Francisci Aguirræ, Tucumaniæ Prætoris nepos, solidiùs instauravit. Instauratam Gualanus, Indorum in eâ regione potentissimus, aggressus, multis civium fœdè trucidatis, flammis deformavit, & absque dubio hostilis furor penitùs absumpsisset, nî Divi Simon & Judas, quorum tum festum agebatur, visibili specie, emissis undequaque terrificis splendoribus, Barbaros perterrefactos in fugam compulissent. Fugientium stragem, occiso

Gualano, Hiſpani fecere, & urbem ſuam in æternam cœleſtium Propugnatorum tutelam, ſtatis cerimoniis conſecratam, tradidere: quæ exinde à Calchaquinis rebellibus multoties impetita ſtetit, Divorum Tutelarium, ut credimus, protectione, & Hiſpanorum fortitudine inconcuſſa. Quod ad ſitum attinet, iis montibus adhæret, qui totam Auſtralem Americam continuo quaſi gibbo dividunt. Circa eam montium crepidines, Vallium receſſus, & plana terrarum diſcriminantur villis, prædiis, viridariis omni pomorum etiam Europæorum genere abundantibus: tantaque eſt cæterarum frugum felicitas, ut primi coloni Sancti Michaëlis agrum promiſſionis terram nominarent. Sed amœniſſimæ regioni, ceu hortis Heſperidum, pro dracone non deſunt feroces tygrides, hominum ac aliorum animalium corporibus ſubinde ſe paſcentes: ut revereatis Providentiæ Divinæ regimen ubique læta triſtibus miſcentis, ne mortalis beatitudo ſine mixtura mali nimiùm inſoleſcat. His tygribus interficiendis Indigenæ olim ſe ad bella docebant: qui plures venando mactaverant, relatis in teſtimonium recentibus ſpoliis, famâ & authoritate inter ſuos præſtabant. Porrò eas interficiendi Barbaris ea eſt ars. Prægrandem baculum, quà utrimque deſinit, utrâque manu prehendunt, tygridique inſultanti objiciunt: cujus ea natura eſt, ut quidquid primo inſultu arripuerit, illud ſibi ex unguibus eripi non ſinat. Ubi ergo unguibus & ore in baculum involavit, venator baculo à dextrâ in ſiniſtram magnâ vi torto tygridem evertit, & antequam ſe in pedes erigat, quà ventris mollia patefacit, transfigit eviſceratque. Cæterùm Hiſpani Sancti Michaëlis incolæ, miti ingenio, urbanitatem potius quàm arma, niſi proritentur, excolunt: pietati idonei, Doctores ſuos reverentur & amant. Igitur, Socios diu cupitos obviis ulnis amplexi, in paratam domum deduxêre, & ſummâ alacritate temporarium templum communibus operis exſtruxêre. Quibus in officiis ſuper cæteros excelluit Garcia Medina, vir nobilis, nulli in Americâ Auſtrali affectu in Societatem inferior: cujus memorabile in Ignatium Loiolam, nondum inter Beatos relatum, celebratur obſequium, in ſuburbano pago ſacellum ejus nomini dicatum ad privatam pietatem alendam erigentis, & populares exemplo ac voce ad tanti heroïs cultum animantis. Is paucis pòſt annis, vegeta adhuc ætate ac viribus, nihil de morbo lethali, nedum de morte propinqua cogitans, monitus ab Didaco Torres in familiari conſortio, ut ſuis rebus ultimis conſuleret, teſtamentum ſanus condidit, & Indis, clientelæ ſuæ ſubditis, ex rectè ſentientium placitis, pro ſervitio perſonali ſatisfecit, totiuſque vitæ delictis ſemel & iterum per Exhomologeſim purgatis, ante triduum derepentè è menſa ad lectum, è lecto ad tumulum delatus eſt. Nec dubitatum prævisæ mortis beneficium deberi Ignatio, in clientem variis negotiis implicitum opportunè benigno. Sedi præfectus eſt Ludovicus Leiva, aliquot Collegiorum jam olim in Peruviâ Rector, cum quatuor Sociis, qui non tantùm in culturâ Hiſpanorum, ſed etiam inter Lullos & Diaguitas ſemen vitæ ſpargendo, fructus cœleſtibus horreis non indignos edidere: quamquam in Calchaquinâ valle excolendâ præſertim excelluêre.

Ditionis natura.

De tygridũ venatione.

Garcia Medina erga Ignatium affectus.

Is primus in America Ignatio ſacellũ erigit.

Piè moritur.

HANC Vallem Socii olim, exiguo animorum fructu, ob inſignem incolarum feritatem, percurrerant: poſt quos nonnulli mortales ſervitiorum appetentiores, quàm propagandæ Fidei, per pacis intervalla, non ſatis examinatâ ferorum hominum conditione, nullâ fermè præmiſsâ Catecheſi multos baptizavere, ſicque baptizatos extra patriam, prætextu Doctrinæ Chriſtianæ, ad ſua commoda, repugnantibus Barbaris, educebant. Ex qua origine exortis utrimque injuriis, bello inter Hiſpanos & Calchaquinos conflato, per totam Tucumaniam ad arma clamatum eſt. Verebanturque Reipublicæ capita, ne orta inter Hiſpanos ſub id tempus civilis diſcordia hoſtibus victoriam pareret: cùm opportunè Didacus Torres, è Tucumaniæ metropoli nondum egreſſus, præteritarum injuriarum immemor interceſſit, ſpondens ſe Sociosque, ſi ſineretur, fore pacificatores. Prætor & Epiſcopus, laudatâ Societate, quòd Reipublicæ ac animarum causâ tantis periculis ſe offerret, Joannem Darium, & Horatium Morellium Italos, ab Provinciali deſignatos, ac ſuâ ſponte capita ſua devoventes, cum poteſtate pacis conſtituendæ, & pro arbitratu

CAPUT XXVII. Calchaquina vallis ab Societate pacificatur, & diuturno labore percurritur.

Belli occaſio.

Didacus Torres ad pacificandam, Vallem operam offert.

Joannes Darius & Horatius Morellus in Vallem mittuntur.

rem Christianam administrandi, viatico instructos amandant. Ubi apud Calchaquinos fama vulgavit, in finibus suis Socios JESU adesse, finitimi armis positis advolant, spondentes se imperata facturos, dummodò deinceps ab injuriis temperaretur, & Societas in sua valle permaneret. Id idem cùm interiores populi affirmarent, pace constitutâ, ambo Socii in pleraque vallis oppida summis pro captu gentis lætitiæ ostentamentis invecti sunt: statimque in undecim pagis totidem Sacella ad usum sacrorum erexere Barbari, Baptismum & nomina Christiana postulantes. Verùm Patres rati non fidendum incensis novitate animis, ita rem attemperarunt, ut ostenderent nihil magis velle, quàm eorum votis obsequi, dummodò Ethnicorum mores constanter abjurarent. Valuit dilatio ad seligendos idoneos, in tot millium numero planè paucos; nam omnis pœnè multitudo quotidie in intestina externaque cum vicinis Barbaris bella, & ebrietates, necnon superstitiones effusa, nullum, si Christiani fierent, futuræ constantiæ indicium dabant: quare præter quingentos baptizatos ex infantibus, vix ducentos adultos, plerosque fortè in mortis articulo, nostris Sacris aptos, initiali fonte Socii immersere; inter quos ipse Calchaquinæ vallis Dux, & tres alii Casiquii, desertis pellicibus, Christo nomen dedere. Non hîc omittendum, magnam partem eorum successuum deberi Magnæ Virgini, cujus Iconem Sociis subinde coram multitudine promentibus, Ethnici stupore quodam attoniti, fixis in eam oculis, ac toto corporis habitu, ostendebant se in tantæ Reginæ amorem venerationemque tacitâ vi rapi. Socii igitur tantæ Virginis auxilio, in omnem partem se vertebant ad disponendos multitudinis animos: ter per abrupta montium cacumina difficillimis itineribus, spretis vitæ periculis, totam vallem pedites peragraverunt, manibus suis idola evertentes concremantesque. Sub tecto ex levi palea & luto extemporaliter facto humi cubabant. In statis excursionibus, sub dio, rigidissima regionis frigora simplici lodice tecti excipiebant. Præter triticum turcicum & legumina nihil ad cibum adhibebant. Inter quotidianas furibundorum hominum debacchationes, bellorúmque strepitus, tantam adepti mentis quietem, ut se Cœli deliciis affluere, datis ad Provincialem litteris, assererent. Joannes Darius, occultâ quâdam virtute adeò venerabilis Barbaris fuit, ut sæpè inter incitatas & jamjam pugnaturas utrimque ferorum hominum acies stans, authoritate odia sedarit, utrâque factione domum remissâ. Morellius verò adeò contemptor vitæ fuit, ut cùm certò cognovisset mortem sibi à Barbaris quâdam nocte parari, nihil turbatus, ad Crucis erectæ pedem in propatulo somno se aptavit, cum hac voce: *Veniant*, inquit, *Barbari, me namque, quamvis dormientem, non imparatum ad mortem pro Christo tolerandam reperient.* Evênit aliquando, ut inter medias hostium derepentè irruentium sagittas, pro tuendo grege, uterque se præcipitarent, & in eorum fermè oculis unius pagi municipes ad unum omnes trucidarentur. Si quandoque milites Hispani invitis Magistratibus, ut fit, ad vexandos Barbaros vallem ingredi auderent, tum verò furebant maximè, & quandoque furorem in Socios convertebant, quasi ipsi occultis consiliis ad se vexandum evocarent Hispanos. Quibus suspicionibus eluendis, & reprimendæ privatorum hominum avaritiæ, simulque ut daretur locus Evangelium pacificè Barbaris prædicandi, uterque Saltam, Hispanorum oppidum, ad Alfonsum Riberam Prætorem egressi, quidquid voluere, facilè à Magistratibus impetravere. Sed non ideò privati homines modum fecere cupidini. Igitur quamvis postliminiò, Prætore & Episcopo, adeoque Calchaquinis ipsis adnitentibus, vallem repetierint; tamen satis apparebat Calchaquinos excoli non posse, nî perpetuæ Societatis sedes per vallem disponerentur: ad quam rem, Regis Catholici & Peruviæ Proregis authoritas munificentiaque suo tempore commendabitur Iidem Socii post certa temporum intervalla Saltensem agrum pervadentes multis mortalibus saluti fuere. Guapacharum gentem, Hispanis infestam, cum Prætore reconciliavere: tantâ Saltensis urbis aggratulatione, ut Magistratus accuratis litteris utriusque Socii utilia gesta Provinciali commendantes, rogarent ne ditionem suam tantorum virorum præsidio nudaret. Nec admodùm alias res per Tucumaniam in tanta paucitate Sociorum aggredi lubuit, nam Paraquaria præcipuè petebatur.

Benevolè admittuntur.

Pacem firmant.

Sacella erigunt.

Quingentos infantes & ducentos adultos cum Vallis Duce baptizant.

A Virgine Maria juvantur.

Ter vallem lustrant.

Uterque fortiter agunt.

E Valle exeunt.

Vallem postliminiò repetunt.

Saltensem agrum excolunt.

Guapachas Hispanis reconciliant.

A Magistratu saltensi expetuntur.

CAPUT XXVIII. Didacus Torres Conceptionis urbem in Frontonum finibus ex olit

Urbs eum recipere renuit

Didacus Torres urbem ad se recipiendum adigit.

Urbis inurbanitatem Christianis officiis compensat.

Frontonum misera conditio.

DIDACUS Torres, inutiles in suo officio moras nectere nescius, è Tucumaniæ metropoli per desertam octoginta leucarum planitiem iter occipit: quâ emensâ, Conceptionis urbi, ad lacum fluminis Rubri positæ, proximus, ab Magistratu inurbanas litteras accipit, quibus nomine publico ab ingressu urbis arcebatur, monebaturque ut flexo itinere aliò diverteret, ne Indos ab solitis servitiis retrahens Rempublicam turbaret. Provincialis inexpectatâ acerbitate motus, ne dissimulatione malum serperet, per legitimum judicem, litterarum authore debitis pœnis compescito, urbem ingressus, coram Magistratu demonstrat, nihil se nec suos ab Regis Catholici placitis alienum docere, nec repugnare justis ac moderatis Indorum servitiis; sed in id tantùm incumbere, ne suprà modum cum certo ipsorum & Europæorum damno gravarentur. Valuit ostentatio fortitudinis ad eludendas dæmonis machinationes, veriti ne accessu Provincialis & ejus Sociorum urbs spiritualibus destituta subsidiis, eoque ipsi addictissima, Deo reconciliaretur. Igitur Jubilæum ab Paulo Quinto nuperrimè concessum promulgat per quindecim dies quotidie Concionem cogit, privatis colloquiis technas dæmonum dissolvit; tantúmque potuit, ut odio in amorem ac æstimationem verso, Hispani omnes, nemine dempto, nuncio dæmoni remisso, in Christi gratiam per Exhomologesim redire satagerint. Sed misera Frontonum conditio erat, antiquis moribus sub generis humani hostis tyrannide perseverare amantium. Quos dum conspiceret latissimè usque ad Peruviæ fines vagantes, & insuper cognovisset Abipones, Mataguas, Naticas, Mogosinas, Tonocotanos, Frontonibus agnatas nationes, Sacerdotum defectu sub eadem tyrannide esse impetus illi fuit, Divi Xaverii exemplo, in Europam renavigandi, & per academias Hispaniæ ac Italiæ quantâ posset vocis contentione Academicos ad commiserationem tot populorum commovendi. Sed vanus erat sine facultate impetus: quare, unico tantùm ex his nationibus infante ante mortem baptizato, adverso flumine Argenteo Paraquarioque iter suum continuans, Assumptionis urbem feliciter tandem tenuit; & sub finem anni ab inito sæculo noni Paraquariæ statum hunc fermè reperit.

CAPUT XXIX. Paraquariæ status.

Franciscani Patres aliquot oppida fundant.

Alia Barbarorum oppida ab Sacerdotibus construuntur.

Laboratur penuriâ Sacerdotum.

Inde vitia & ignorantia.

Tota regio ab Societate juvatur.

QUAMVIS Reges Catholici, jam inde ab Caroli Quinti temporibus, Episcopos & Sacerdotes ad Paraquariæ culturam submiserant; rari tamen reperti sunt qui se totos Indorum curæ traderent, nisi quod vir planè Divinus . . . . . Bolanies Franciscanus, incorruptione corporis post mortem celebris, & aliquot ex eodem Ordine præclari viri, egregiam operam sub hæc tempora in excolendis Barbaris collocarint, quorum magnam multitudinem in Assumptionis urbis ditione, quatuor oppidis constructis, immortalem sibi, & Illustrissimo suo Ordini, gloriam pepererunt. Aliquot etiam alia oppida in eadem regione constructa externis Sacerdotibus subdebantur; qui quia Assumptionis urbis & suburbanis regionibus procurandis vix sufficerent, nedum ad longinqua loca extendere se possent, cogebantur Episcopi regiones integras uni Sacerdoti, tantorum laborum impari, committere. Quare miserrima erat urbecularum per Paraquariam immenso tractu inter se dissitarum, & oppidorum, quà Ethnicorum, quà Neophytorum, facies; quorum multi Sacerdotum defectu, nullo Europæorum Indorumque discrimine, Matrimonia lege veteri contrahebant, aut palam pellicatum profitebantur. Deficiente Catechesi lex Divina & humana pœnitùs ignorabatur. Sacrorum usus ferè nullus, factiones, lites, ambitus affatim. Quibus malis quamvis pauci Socii ante fundationem Provinciæ pro viribus remedium attulerant, tamen locorum vastitas, & mali pernicies multiplicitasque, remedia alia exigebant: quæ tandem magna ex parte adhibita sunt, dum Didacus Torres Assumptionis domum pro potestate in Collegium vertit: nam exinde Barbaries latiùs expugnata, vitia profligata, ignorantia debellata, & bellum dæmoni majoribus viribus indictum est. Marcellus Lorençana Rector, partitis inter Socios vicibus, adverso Paraquario & ad alia loca longè latéque excurrebat. Impetratum ab Episcopo est, ut anathema diceret his, qui ex villis, pagis, latibulis Indos nondum baptizatos statutis temporibus ad Societatis Collegium non sisterent. Sed quamvis sic in Assumptionis urbe & aliis Paraquariæ locis Societas elaboraret, tamen

Ex Regis Catholici placito Societati nova Barbarorũ Provincia assignantur.

longè majori ardore animi ad Provincias Ethnicorum Christo subjugandas Didacus Torres ferebatur: quibus votis promovendis opportunus adfuit Ferdinandus Arias Prætor, qui recentissimas ab Rege Catholico litteras acceperat, jubente in Ethnicorum Provincias emitti Religiosos paulò ante ex Europa à se missos, significanteque nolle se armis, sed solâ per idoneos viros Evangelii prædicatione Barbaros ad Fidem converti. Quas litteras cùm Didaco Torres legendas tradidisset, ipse se statim & suos Regi obsequentissimos fore spopondit. Huic rei accessit Illustrissimi Præsulis Paraquariensis postulatum, auxilia ad easdem Provincias Christo lucrandas ab Societate exigentis. Igitur Prætor & Episcopus amplissimas Barbarorum terras Regis Catholici nomine ita commendarunt, ut simul potestatem Societati facerent, nova Neophytorum oppida condendi, templaque erigendi. Prima verò regio, quam excolendam Socii accepere, Guairania fuit; de qua, quia sæpiùs dictum dicendumque mihi est, lubet paucula tradere.

CAPUT XXX.

Guairania describitur.

1609.

GUAIRANIA Paraquariæ Provinciæ regio ab Oriente Brasiliæ obversa, ab Occidente Paranâ fluvio, ingenti intercapedine clauditur. Ejus latitudo hinc ab Austro ad Urvaicenses campos, inde ab Septentrione ad sylvas & abvias paludes, incertâ sed immensâ etiàm vastitate excurrit. Regio magna ex parte sub Capricorno posita, ob calores immodicos, & humidum solum, æquè ciborum ac morborum ferax est: iisdem nempe causis fertilitatem & febres facientibus. Feris & serpentibus alendis aptior, quàm hominibus. Si tamen Gusmanno credimus, sub Hispanorum in Americam adventum trecenta capitum millia in Guairania numerabantur, incolebantque præsertim Huibai, Tibaxivæ, Paranapanæ, Pirapi, & Paranæ littora: fidem tantæ multitudinis adstruunt frequentes & pœnè continuæ pagorum ruinæ, quas morbi, & Indorum abactores fecere, adeò ut ex tanta multitudine (hac de qua scribimus tempestate) vix quinta pars supersesse crederetur.

Quondam populosa fuit.

De Guairaniæ urbibus.

Utriusque urbeculæ Hispani cives eorum posteri sunt, qui ductis in Paraquariam coloniis eò sub medium sæculi præteriti cõcessere Gens miserrimè vivit, nullus panc vescitur, nisi ex mandioca radice confecto, nec carne nisi venatione quæsitâ. Alces multi mactant, quorum animalium ungula Cardiaco morbo prodesse dicitur.

De Guairaniæ lapillis.

Celebrantur Guairaniæ lapilli, quos theca ovali & lapideâ humani capitis magnitudine incrustatos natura, mirâ prorsus ratione, ostentat. Thecæ hæ lapideæ, terræ visceribus inclusæ, ubi ad quandam quasi maturitatem pervenerint, non secus ac ollæ ferreæ, quas bombas milites vocant, magno strepitu diffractæ in partes per aëra dissilientes, lapides spargunt planè elegantes; sunt enim pellucidi, alii amethistino janthinoque, illi herbeo prasinoque, plurimi vitreo rubeoque gaudent colore: plerique in adamantina acumina desinunt, tanta varietatis amœnitate, ut gemmarum arculas, si lapillorum splendorem conspexeris, jure dixeris. Sed satis constat hos lapides brutos esse, Foïensibus in agro Leodiensi non absimiles. Quod antequam constaret, Guairaniæ cives his onusti urbem suam deseruisse, & in Hispaniam navigare voluisse, spe immensi lucri, feruntur. Verùm ex itinere rerracti, risum quem meruerant reportavere. Passim occurrunt arbores, è quibus balsama eliquantur. Multa etiam fragorum ac fructuum genera, ut cætera Paraquaria, sylvæ suppeditant.

De flore Granadillo.

Inter flores principem locum tenet Granadillus, Christi pro nobis passi instrumentis nobilis, ex quo flore fructus gignitur, modici ovi magnitudine, cortice dempto suavissimus, adeò ut prototypus esse possit Dominicæ Passionis meditatæ, cui, si demas extremam faciem, mira suavitas inest.

De Guembe

Secundùm hunc Guembe in deliciis est, formâ utrimque oblongâ in acumen desinente, & magnitudine palmari, qui cortice fisso ad modum mali punici subflava grana esui præbet. Fructus meræ dulcedinis est, si semen in ipsis granis minutissimum mandendo dentibus non contriveris; nam contritum, acrem faucium dolorem parit. Optimum voluptatis humanæ emblema, sub dulcedinis specie, si usu teratur, merum fel propinantis. Ipsum semen, si in summitatibus arborum putridis corticibus excipiatur, flexuosas fibras funium ad instar in terram librat; quæ hausto terræ humore, radicibusque conceptis, in arbores se rursum, hæderæ in modum, erigentes, uberes fructus ostentant.

Sunt & dactili multò quàm Africani insuaviores; ex his tamen qualecumque vinum pulmentumque conficiunt, quin & ipsas palmarum medullas, fame urgente, pro pane comedunt. Inter sylvestria animalia sues celebrantur, inversâ naturâ umbilicum in dorso ostentantes, quem si occisâ prædâ statim non præscideris, illicò tota fera putrescit. *De suibus exoticis.* Apum ingens numerus & specierum varietas, quæ nullo tempore cicurantur; cera nullâ arte albescit; mel plerumque generosum hydromelli conficiendo idoneum est. *De Viperis.* Viperæ multò hîc quàm alibi acriores, pluribus passim mortalibus, deficiente antidoto, exitium adferunt. Unas reperies, quæ ex ipsis arboribus se vibrantes, tortuosi corporis voluminibus obvios homines ferásve complectentes, nisi amplexantem ferro priùs rescideris, momento occidunt, paulatimque devorant: hæ si nimio cibo sese repleverint, ventrem Solis radiis objiciunt, quo cum cibis putrefacto, pristinis viribus se restitui sentiunt. Aliæ in fluviorum marginibus grandes rictus ostentantes, spumis ex ore egestis, pisces inescatos mirâ promptitudine voracitateque deglutiunt. Aliæ denique ex paludum ripis derepentè subsilientes, quasdam aves invadunt, quæ vicissim se defendentes, quoties se feriri sentiunt, herbam Macaguam dictam, unde aves nomen sibi sumunt, pro antidoto vorant, & sanæ ad prælium redeunt: delectabili planè duello, quippe Macaguæ alas pro scuto, rostrum pro telo; & ipsæ viperæ aquam pro vallo, flexuositatem pro tutela habentes, nec facilè mactant mactantúrve. Præter has res, vicinis etiam regionibus ferè communes, & simias, & tygres, nihil admodùm singulare Guairania parturit. Quod ad Sacra attinet, hæc regio pœnè semper sine Sacerdote, sine Sacrorum adminiculis fuit, nisi quòd per octennium Emmanuel Ortega, & Thomas Fildius eam excoluerant: sed iis abhinc decennio revocatis, iterum Sacris pœnè destituta lugebat sub pastoribus ad tantum munus inidoneis. *Sacrorum penuria.* Urbs Villarica Parochum habebat religionem olim professum, qui, nescio quâ occasione eò delatus, fingens furto sibi ablatas professionis suæ vestes, impostèrùm se Clericorum in morem induerat, temeréque per Provinciam discurrens Barbaros hinc inde, nullâ præmissâ Catechesi, magno animarum damno, baptizabat. De alterius urbeculæ Parocho dubitabatur, num verba Sacramentis conficiendis legitima ignoraret. Laïci intolerabili errore passim sine Baptismo Indis, quorum operâ utebantur, nomina Christiana indebant. Denique si speciem & nomina demeres, Christiani Ethnicique, Hispani & Indi, multis in locis planè iisdem moribus vivebant.

CAPUT XXXI.
Josephus Cataldinus & Simon Maçeta Guairaniæ urbeculas à peccatis expiant.

AD hanc Provinciam Josephus Cataldinus, & Simon Maçeta, Sacerdotes Itali, cum amplissima potestate ab Episcopo, Prætore, & Provinciali missi, sesquimestre iter per sylvas & paludes, crebraque ferarum ac fluminum, necnon Barbarorum pericula, abripientes, Guairaniam primum Hispanorum oppidum faustis auspiciis Purificatæ Virginis pervigilio, anno currentis sæculi decimo, tenuere. Appulsos morbus periculosus afflixit, in quo morbo eluxit Cataldini castitatis amor, ab octogenario homine fricationem corporis pro remedio constanter renuentis. Valetudini restituti, urbeque solitis Societatis artibus excultâ, Villaricam octoginta leucis distantem adverso Paranâ & Huibaio petivere: quâ Civitate etiam expurgatâ, recuperatisque, quæ jam inde ab Ortegæ & Fildii temporibus reservabantur, Sacrorum instrumentis, ac librariâ supellectile, iter suum ad remotas Barbarorum nationes indixere. *1610. Josephi Cataldini castitas.* Sed cives Villaricani pertinaciter reclamantes, commeatum negavere: verebantur enim ne, si oppida inter Ethnicos Societas fundaret, deinceps ab servitiis conquirendis prohiberentur: & eò progressa res est, ut potentem Casiquium idcirco vinculis onerarint, quòd è sua patria ad transportandos Patres venisset. *Villaricani frustra Sociis resistunt.* Sed Socii, ostensis Prætoris & Episcopi litteris, ex Regis Catholici præscripto, Indos ad oppida reducere jubentium, liberato è vinculis Casiquio, ad Paranapanæum flumen cymbâ vecti perrexere.

CAPUT XXXII
Societas in Guairania duo oppida fundat.

PORRÒ Paranapanæum ex Brasiliæ montibus ortum, haustis in decursu Tibaxivâ, Pirapo, Itanguâ, aliisque minoribus fluviis, Paraquario fermè par, ingentem aquarum molem in Paranam evolvit. Utrumque littus magnâ arborum varie-

tate veſtitur: ſed Cedri præſertim apud indigenas in pretio ſunt, adeò proceræ vaſtæque magnitudinis, ut ex ſingulis arte excavatis navigiola conficiantur viginti ſubinde remorum capacia. Eo flumine adverſo Socii navigantes tandem eò devenere, ubi Pirapum flumen ei commiſcetur. Ibi oppidum condere, & de Virginis Lauretanæ nomine, Joſepho Cataldino expeditionis præfecto, nuncupare placuit. Nec repugnavere ducentæ circiter Barbarorum familiæ eum locum incolentes, & operam ſuam ad opus libenter offerentes. Exſtructo eò loci extemporali templo ulteriora pervadentes, Tibaxivæ, Pirapi & Paranapanæi fluminum littora excuſſum ivere. Viginti-tres Barbarorum pagi erant, quorum ultimus octoginta circiter leucis diſtabat ab eo loco, in quo Lauretanum templum condiderant: in quibus pagis aliquot ſagittariorum millia, præter imbellem multitudinem, cenſuere, quos ſollicitavere, ut vellent, facilioris conſtantioriſque doctrinæ ergò, magna oppida conſtruere, aiëntes plus ſatis eſſe compertum, diſpalatos, & in tot factiunculas diviſos, vix ſolidè doceri poſſe. Verbum Dei ſemen eſſe, quod rigatione continuâ indigeat. Sacerdotum hortationibus, bonorum exemplo, Sacramentorum frequentiâ; ceu cibo, fidelium animas nutriri confirmarique: quo cibo indubiè carerent, ſi diſgregatim vivere pergerent. Spondebant inſuper, ſi convenirent, ſe fore contra vexatorum ſuorum injurias perpetuos defenſores: quibus ſermonibus perſuaſi multi, Lauretum ſe contulerunt, & quia multitudo major videbatur, quàm ut uno oppido claudi poſſet, ſecundum fundando alteri locum, ab Lauretana ſede quarto lapide diſtantem, Aticaie Caſiquio poſtulante, Patres elegere: erectoque templo, Ignatianum nominavêre. Præterea alter pagus Itaberaça dictus, adnitente Ararerâ, inter ſuos potente, deſignatus eſt, quò, qui Chriſto nomen dare vellent, poſſent tranſmigrare. Maracanæ potenti Caſiquio & ejus fratri, numeroſi pagi dominis, quòd indecorum ſibi exiſtimarent aliis minoris aut æqualis notæ Caſiquiis ſe adjungere, honori datum, ut etiam non procul ab Lauretana ſede cum ſuis clientibus quartum oppidum conderent. Quibus rebus ordinatis, turbam Indorum Lauretum præcipuè, & ad Ignatianum oppidum, ubi Socii ſedes ſuas poſuerant, confluentem excepere: frendentibus interim Indorum vexatoribus, materiam conquirendorum ſervitiorum ſubtrahi per Societatis artes ægrè ferentibus. Sed Socii, causâ freti, authoritatem Epiſcopi & Prætoris, adeóque Regis Catholici, oſtendebant. Quibus in rebus dum ſunt, commodè accidit, ut Viſitator Regius in Guairaniam magna cum poteſtate veniret, ad quem centum leucarum itinere pergens Cataldinus, cum reductis Caſiquiis, impetravit decretum fieri, quo utriuſque Guairaniæ urbis cives, ex vi litterarum Regis Catholici, prohibebantur Paranapanæi, Pirapi, Itanguæ & Tibaxivæ accolas per vim aut dolum, aut quovis alio prætextu, ad ſuas urbes traducere; reductione Indorum ſolis Societatis Patribus, Regiâ authoritate miſſis, permiſsâ. Sub initium fundationis horum oppidorum, adjuta pœnis cœleſtibus in reluctantes Barbaros noſtrorum induſtria eſt: nam Rodericius Guabairus, Lauretani oppidi dux, pertinaciter clam pellices fovens, ferociensque, repentino incendio involutus miſerabiliter interiit. Valuit unius pœna ad terrorem cæterorum: & rerum ſacrarum æſtimationem auxit infans morti proximus, per Cataldinum, recitato Evangelio, priſtinæ ſanitati reſtitutus. Non toto pòſt anno plurimi ex his viginti-tribus littoralibus vicis ad deſignata duo oppida, & totidem eis ſubcenſitos pagos, ſeſe adjunctum venere, adnitentibus Patribus quanto numero poſſent per frequentes excurſiones novellam Rempublicam augere. Præcipuus verò labor erat in Chriſtianis dignoſcendis: quippe eorum plurimi, quid Deus, quid Baptiſmus, quid bonorum malorumque fines, quid Chriſtus, quid cætera Sacramenta & noſtræ Fidei elementa, dum baptizarentur, penitùs ignoraverant. Igitur plerique, adhibitâ cautione, ſacro latice denuò infuſi ſunt. Minùs cum his, qui Chriſtianorum nomina jactitabant, & cum reliquis Ethnicis Fidem non ægrè admittentibus, laborandum fuit. Inter quos labores Socii parciſſimè vivebant, fabas & farinam ligneam inter primarias cupedias habebant. Sale condire cibos pœnè inuſitatum, corium aut rete penſile pro lecto erat; itinera longiſſima per fœda paludibus & arundinetis loca, per ſylvas ſpiſſiſſimas, & montes aſperos, pedites ſemper conficiebant: & tamen ita exul-

Lauretani oppidi primordia.

Cataldinus & Maceta latiſſimè per Guairaniam excurrunt.

Barbaros alliciunt.

Ignatiani Oppidi origo.

Duo alii pagi ad reducendam gentem deſignantur.

Indorum abactores incaſſum fremunt.

Viſitator Regius, Societatem defendit.

Pœna cœleſtis ſpurcum hominem proſequitur.

Socii multos baptizant.

Parcè & laboriosè vivunt.

tabant animo, ut lætitiâ in corpus redundante, cùm maximè vellent, risum continere non possent. Atque hæc sunt Lauretani ac Ignatiani oppidorum fundamenta, quæ futuris temporibus fuêre seminaria undecim aliorum in Guairania, Societatis operâ, pro augendo Christi & Regis Catholici imperio, fundatorum.

CAPUT XXXIII. Ab Societate Paranensium cura suscipitur.

EODEM planè tempore, quo Guairania per Societatem adita est, Guairanorum populi, qui inter Assumptionis urbem & Paranam interjacent, Paraquarioque obversantur, hactenus Hispanis rebelles, multò se quàm antea tractabiliores ostendêre: nam Arapizanduvius apud eos populos authoritate pollens, Ferdinandum Ariam Paraquariæ Prætorem adierat, spondens, si Sacerdotes concederentur, se cum fœderatis Casiquiis oppidum conditurum, Hispanoque Regi pariturum. Auditâ legatione, lætitiâ exiliens Prætor, rectà Episcopum adit; Sacerdotesque in spem Paranenses ad fidem Christi Hispanumque imperium tradutendi juridicè postulat. Sed Episcopus renitens asserebat, neminem suorum Clericorum suo missu iturum ad Barbaros, quos hactenus experti fuerant generis humani & nominis Hispani hostes infensissimos: irent, qui antropophagorum rabiem satiare amabant. Prætor repulsâ exacerbatus, Didaci Torres authoritatem interponit, quocum iterum rogatum pergit, ne Præsul optimam occasionem negligere vellet, si elabatur nunquam forsan redituram: Eos populos ab ipso Hispanorum ingressu rebelles esse: se sæpiùs cum eorum ferocissimis manus conseruisse: se semel duello in ipso belli fervore provocatum ab gentis antesignano fuisse, eoque prostrato vix evasisse mortis discrimen: quam plurimos milites Hispanos in his Barbaris expugnandis fœdè trucidatos: sumptus magnos in gente ferocissimâ refrænandâ ex ærario factos esse: nihil hactenus successisse: opportunitatem hanc in manibus esse: magnum negotium facili negotio confici posse, si nempe Sacerdos unus aut alter pro bono publico, & lege Dei promulgandâ, periculo exponatur. Eam esse Regis Catholici mentem nolentis imposterum vi armorum, sed Evangelii prædicatione, Christi fidem in Ethnicorum terras induci: rogare itaque se, ne tantam spem metu corrumpat. Immoto adhuc ad ista Præsule, aienteque nullum è Clericis suis missurum se, nisi Hispanorum militum catervâ contra Barbarorum furorem circumseptum, & ex ærario publico sumptus expeditionis suppeditarentur. Tum Didacus Torres, eâ quâ solebat animi magnitudine, *Ego verò*, inquit, *Rectorem Collegii (nam nullum alium linguæperitum habeo) pro Reipublicæ Christianæ bono, quantovis periculo, sine præsidio militum, exponam, & socio meo loco Rectoris relicto provinciam meam solus obibo.* Mox domum regressus Socios ad colloquium vocat, repræsentatâque re Marcellum Lorençanam Rectorem certis oculis respiciens: *Quem*, inquit, *mittam, & quis ibit nobis?* cui ille, nutibus Majorum obedire assuetus, cùm in genua provolutus, *Ecce ego, mitte me*, subintulisset, ad iter se accingere cum Francisco à sancto Martino Sacerdote jubetur. Ubi fama urbem pervasit Lorençanam tot annis Assumptionis domui præpositum, nobilitate, litteris & virtute clarum ad antropophagos propediem profecturum, dici vix potest quantis laudibus ornata sit Societas, quòd tantum virum tantis periculis pro augenda Dei gloria objiceret. At ubi se dedit in viam, cum eo effusi plerique urbis Primores, per decem leucas optimum patrem prosequuti, in immensum expeditionis pericula extollebant. Nec inanis erat civium metus: quippe Indi, ad quos ibant Socii, præter innatam barbariem, magorum infestationem, debacchationum consuetudinem, Hispanico bello ac odio innutriti vix spem faciebant ab quovis Europæo capite se aliquando temperaturos.

Ferdinandi Ariæ sollicitudo.

Paranensium ferocitas.

Regis Catholici religio.

Didaci Torres zelus animarum.

Marcellus Lorençana expeditioni præficitur.

CAPUT XXXIV. Inter Paranam & Paraquarium Societas oppidum fundat.

EMENSIS triginta leucis, ægrè superatis fœdissimis paludibus, in primo Indorum pago sede fixâ, viculis in viciniâ excussis, gentem quam potuit reduxit, & mox designatâ oppidi areâ, atque ex levi paleâ lutoque erecto sacello, in humili casâ diu noctúque omni officiorum genere laboravit, quo reducti Barbari, spretis veteratorum deliramentis, Deum omnium conditorem agnoscerent. Sed frustra inveteratos Ethnicorum mores mutare contendas, nisi patientiam & tempus adhibeas. Corruptela malæ consuetudinis pedetentim, non tumultuosè, eliminanda est.

Barbaries patientiâ curatur.

Ferorum hominum debacchationes

Barbari in novo oppido, ſuo more, debacchationes ſuas exercentes, pictis ad terrorem nudis corporibus, duos trésve dies per certa temporum intervalla, noctu etiam inſomnes, compotitando, inter vociferationes, cachinnos & ululatus tantâ ferocitate ducebant, vix ut dubitarent Patres aliquando phanaticorum hominum manibus ſe perituros: & ſemel inter has epulas certis indiciis Lorençana deprehendit, ſibi & ſocio condictam à Barbaris fuiſſe mortem, niſi dæmonum inſidias Superi prævertiſſent. Nec aliud frænum indomitæ genti reprimendæ, niſi patientia, & cæterarum virtutum exhibitio fuit: quâ ſenſim ſine ſenſu effectum, ut pleroſque puderet inveteratorum morum, & aliquouſque miteſcentes Baptiſmum peterent. Sed Lorençana conſtantiam morum ſtabilitatemque exigebat, ſolebatque damnare quorumdam Sacerdotum præcipitantiam, ſine Catecheſi, ſine morum mutatione, ſine ſpe ulterioris doctrinæ, lucri vel famæ causâ, Baptiſmum ſine delectu conferentium. Quem errorem dudum luxit lugebitque America. Totum fermè annum tenuit Lorençanæ conſtantia, Baptiſmum, nî ſe diſponerent, ſalubriter differentis: donec puer ex inſperato concionantem interpellaret magnâ voce, differri ſe nolle, ſed abjurato dæmone filium Dei eſſe velle clamitans. Eò ob inſolentiam rei ſolemniter baptizato, alii deinde atque alii, inter quos Arapizanduvius & Aniangara, gentis Primores, idem beneficium non ſine cæterorum æmulatione conſequuti ſunt.

Sociorum pericula.

Baptiſmi prudenter dilati.

Arapizanduvius & Aniangara & multi alii baptizantur.

CAPUT XXXV.

Novum oppidum bello affligitur.

FAMA baptiſmorum longè latéque perlata permovit Paranenſem mulierem, ut clam marito cum filia è patria fugeret, remedium animæ inſtinctu divino quæſitura. Quæ res Lorençanæ glorioſi Martyrii pœnè cauſa fuit: nam Barbarus, fugâ conjugis ferox, in Sacerdotem cauſam transfugii derivans, populares eò adduxit, ut arma in vindictam ſumerent. Sed hi priùs iram ſuam aliò vertentes, Mahomas, Hiſpanorum amicos, ex improviſo invadunt, factáque ſtrage, magnam captivorum turbam ad ſolitas Antropophagorum epulas abigunt: de qua re Lorençana per nuncios, nomine publico, apud Paranenſes conqueſtus, antequam mactarentur petiit reddi captivos, nî mallent totam Hiſpanorum nationem ad bellum irritare. Immotis ad hæc Antropophagis, tumultuoſéque reſpondentibus, multorum Mahomarum jam ſe carnibus ſaturaſſe, reliquos ad victimam ſaginari: bellum ſe malle, quàm captivos carnificinæ deſtinatos reſtituere: & addidere in Lorençanam minas, aientes nuſquam jucundiùs compotitaturos, quàm in ejus coronato cranio. Eâ re nunciatâ non dubitabatur bellum domi eſſe. Quapropter Neophyti Catechumenique pro Paſtore arma capientes, Aniangaram in belli ducem eligunt, in qua electione innata gentis ſuperbia innotuit; nam ubi Aniangara, vir inter ſuos præſtans, in ducem omnium votis deſignatus eſt, ſic populares ſuos, gaudio ſubſiliens, affatus fertur. *Non immeritò me in ducem veſtrum elegiſtis, ô viri, quem fama longè lateq; novit ſtrenuum; me circum omnis vicinitas ob res bello geſtas reveretur & amat. Nam quis, amabò, hoſtium vires toties fregit? Aniangara. Quis inſidias eluſit? Aniangara. Quis opima ſpolia toties reportavit? Aniangara. Aniangara mihi nomen eſt æquè hoſtibus timendum ac amabile. Quamvis enim multos vicerim, victoriâ adeptâ ita mihi temperavi, ut nullos ex captivis occiderim, non magis in bello ferox, quàm patrato bello clementiâ clarus.* Hanc Orationem excepere lætæ vociferationes popularium, novo Duci pro more gentis applaudentium. Non diu poſt cohors Hiſpanorum Reſquino duce cum trecentis Indis amicis in ſubſidium venit: quibuſcum Aniangara copias jungens, omnes ſimul ad Paranam profecti, mille Barbaros reluctantes, & pacis conditionem reſpuentes, facto prælio, nemine noſtrorum deſiderato, fuderunt, fugaruntque. Partâ victoriâ Reſquinus Lorençanam rogat, ut ſe magno periculo ſubtrahens ad urbem redeat: non dubium enim, quin Paranenſes exacerbati, potiùs quàm domiti, conjuratione factâ, vires ad eum perdendum redintegrarent. Contra Lorençana: *Conjurent*, inquit, *in meum caput mille pericula, tamen nunquam adducar, ut tanquam Mercenarius, veniente lupo, fugere videar.* His fortiter dictis, ab amplexu Hiſpanorum divulſus, impoſterum ſe totum Neophytorum ſuorum Catechumenorumque bono impendit.

Barbari Lorençanæ minantur.

Aniangara in belli ducem eligiur.

Reſquinus in ſubſidium venit.

Prælium.

Lorençanæ conſtantia.

AUCTO reductorum numero, Marcellus Lorençana Oppidum & Templum commodiori in loco condidit, Ignatianumque nuncupavit. Sed Paranenſes recenti dedecore exaſperati, & inſuper Chriſtiani nominis odio barbaram ferociam ſtimulante, novi Oppidi ruinam machinantur: multoque quàm antea majori numero conſpirantes, pictis ad Barbaræ militiæ modum corporibus, fluvium tranſmittunt, ac novo oppido proxima loca deprædantur. Quod ubi exploratores nunciaverunt, immenſum quantum trepidatum eſt. Nam Hiſpani abierant, & hoſtes numero præſtabant. In his anguſtiis, Lorençana Dei fiduciâ fretus, ſalutis animarum quàm corporum diligentior, in utramque tamen curam intentus, Sacra ne profanentur comburit, Catechumenos omnes raptim Baptiſmo expiat, Martyrii coronam, ſi in eo prælio cadant, adpromittit; imbellem turbam in ſylvam recipit; omnia denique boni paſtoris officia exequitur. Nec defuere ſuis partibus Neophyti, ultrò ſe pro incolumitate Sacerdotis ſui offerentes. In his rebus dum ſunt, ab exploratoribus nunciatur, hoſtes neſcio quo metu perſtrictos intra fines ſuos ſe recepiſſe. Nec dubitatum ad eos terrendos multum valuiſſe Lorençanæ ſanctitatem, continuis precibus pro ſalute gregis Superos fatigantis. Sed ejus ſocius Franciſcus à Sancto Martino, ingenti eâ occaſione perculſus timore, ad inſaniam redactus eſt. Ut videas, quibus animis opus ſit inter Barbarorum terrores, & necis perpetuum periculum: quamvis verò poſtmodùm ad ſanam mentem redierit, conſtantiam tamen in Societate non tenuit. Pervagatâ iterati periculi famâ, altera cohors Hiſpanorum ab Prætore ad retrahendum Lorençanam mittitur: ſed is in opinione perſiſtens, negat ſe ſtationem ſuam deſerere velle. Ad urbem tamen negotiorum ergò tantiſper excurrit, unde auctus altero ſocio ad oppidum rediens, novos belli tumultus reperit. Nam abſente eo hoſtes vaſtationem occœperant, pergebantque excurſionibus infeſtare omnia. Devaſtationem excepit peſtis, ex peſte orta Neophytorum diſperſio, & quorumdam abalienatio, ita ut Lorençana, per ludibrium & iram à Barbaris, tanquam ſi bellum, peſtem & famem ipſe feciſſet, verberibus iteratò malè exceptus ſit. Accedebat dæmonis invidia, omnia more ſuo turbantis, & in publicis Barbarorum congreſſibus palam ab Lorençanæ conſortio ſuos aſſeclas prohibentis. Sed vir planè Apoſtolicus denuò reduxit Neophytos, & beneficiorum magnitudine, necnon patiendi artibus, in officio continuit, oppidumque ordinavit. Præterea nullam omittebat occaſionem de Paranenſibus benè merendi, quò eos ad Fidem pelliceret. Tribus captivis morti adjudicatis à Prætore veniam impetravit, & donis onuſtos ad Paranenſes ſuos remiſit, viciſſimque ab iiſdem tres pueros itidem captivos redemit, & infamibus Antropophagorum epulis ſubduxit. Denique in fundatione novi Oppidi Rector Lorençana, per biennium extra Collegium egregiè laborans, Societatem noſtram præclaro facinore decoravit, viamque, fundato hoc Oppido, ſtravit Sociis Paranæ & Urvaicæ populos ſub Chriſti jugum aliquando miſſuris.

CAPUT XXXVI. Oppidum Divo Ignatio ſacrum alio loco inter belli tumultus ædificatur.

Hoſtes inſurgunt.

Marcelli Lorençana fiducia.

Sollicitudo.

Paranenſes fugiunt.

Franciſcus à Sancto Martino metu ad inſaniam redigitur.

Hiſpanorum auxilia.

Paranenſium infeſtationes.

Lorençana ab Barbaris variè vexatur.

Reducit Barbaros.

Paranenſes conciliare contendit.

SUB eadem tempora memoratur Societatis ad Guaicuræos expeditio, quorum mores breviter perſtringam, ut, cognitâ gentis & locorum conditione, labores Sociorum magis eluceſcant. Guaicuræa gens omnis bipartita eſt: altera pars Guaicuru, altera Guaicuruti, tolerabiliori nomine, quàm ingenio, nuncupantur. Utrique, ſi Aſſumptionis urbem ſpectes, in oppoſita Paraquarii ripa, quà Peruviam reſpicit, nullâ certâ ſede habitant. Ibi tamen frequentiores ſunt, ubi Pilcomaius, è Peruviæ montibus ortus, in Paraquarium ſeſe exonerat. Cæterùm, quaqua lubido eſt, oppida ſua circumferunt: ſtoreas plicatiles pro domibus habent, quas ceu ovium caulas hîc vel alibi explicant: ſerendi artem negligunt potiùs, quàm ignorant, venatione piſcationéque veſcuntur. Naturam qualiumcumque venenatorum animalium eſu ab teneris unguiculis aſſuefaciunt: vermes, viperas, tygridum leonumque carnes, innoxiè devorant. Fœminæ barbaro, ſed honeſto, more ſe cótegunt: viri ad conciliandam formidinem nuda corpora coloribus maleolentibus à capite ad calcem media ex parte deturpant potiùs, quàm pingunt. Barbulæ loco digitalem lapidem mento inſerunt, capillos bitumine liniunt, calvitiem ſibi arte faciunt,

CAPUT XXXVII. Guaicuræorum mores.

Guaicuræi bipartiti.

Palabundi.

Picti.

cæteros corporis pilos evellunt, faciem factis cicatricibus discriminant; fortitudinem majori minorive deformitate metientes. Præcipuum gentis oblectamentum ebrietas & militia est. Porrò per crudelissima experimenta nomen dignitatemque militum adipiscuntur. Nam eum titulum ambientes robur suum immanissimorum tormentorum patientiâ, suras, crura, linguam, ac alias corporis partes sagittâ terebrando, aliis probent necesse est: tantillo gestu aut quiritatu dolorem inter tormenta testantes ab honore excluduntur: Quem ut securiùs nanciscantur, etiam infantes spinis aculeisque sua membra transfigere, inter ludicra exercitia habent. Pueritiam & adolescentiam cursu, laboribus ac præliorum imitamentis indurant: Ducem suum, supra morem cæterorum Barbarorum, insolitis prosequuntur obsequiis: ejus sputa manuum palmis excipiunt, comedentem stantes circumstant, nutus omnes observant, viarum obstacula amovent. Bellorum apud eos est frequens causa ebrietas, aut rabiem satiandi libido. Cum Chiriguanis, Abiponibus, Frontonibus, & aliis morum similitudine agnatis populis, continua exercent prælia. Ex bello captis adultos omnes mactant venduntque, imbellem ætatem suis moribus assuefaciunt. Atras ad pugnam noctes amant, impetu tantùm validi, catervatim cuneatimque resistere indocti. Noctu illato damno ad sua latibula per fœdissimas paludes & arundineta uni ab aliis sejuncti, tygridum instar, se recipiunt. Eâ arte, ac excubiarum frequentiâ, per integrum fermè sæculum Hispanis non tantùm restitêre, sed etiam multas clades sine notabili suorum diminutione, avitas superstitiones conservantes, intulêre. Assumptionis urbem jam inde ab suâ fundatione cædibus & latrociniis fœdavêre, villasque & suburbana loca innumeris insultibus attrivêre. Ferdinandi Ariæ Prætoris sororem, & complures alias Hispanas mulieres, in fœdam captivitatem abegêre. Infinita denique damna fermè indemnes, æquè in pace ac in bello timendi, fecêre. Gentis impunem ferociam juvabant terræ uliginosæ humilitas, & occurrentia passim flumina vadis impervia, densissimorumque nemorum & arundinetorum latebræ, inque humido solo ardente præsertim sole difformes anguium formæ.

Magnatum experimenta.

Ducum reverentia.

Belli modus.

Damna ab Guaicuræis illata.

CAPUT XXXVIII.

Guaicuræorum regio ab Societate aditur.

QUAMVIS ergo Guaicuræi solo flumine Paraquario ab Assumptionis urbe arcerentur, ob gentis & locorum conditionem, nullus hactenus Sacerdos Evangelii ergò ad eos ititarat, donec Didaci Torres Provincialis animo insedit ardor intactam Provinciam tentandi. Et quia veteranorum Sociorum copia non suppetebat, Rochum Gonsalvium, clarissimum postea Provinciæ nostræ decus, quem ante initam Societatem Episcopus Paraquariensis in Vicarium suum designaverat, Provincialis elegit; præstabat enim veteranis omni genere virtutum & rerum experientiâ semestris tyro. Huic additus est Vincentius Griffius, Italus Sacerdos, quos Didacus Torres sic affatus fertur: *Videtis*, inquit; *quàm Deus vos amat, qui utrumque præclarissimis periculis objicit. Tu, Roche, id in tyrocinio, & Tu Vincenti, non admodùm senex obtines, quod Veterani tantis votis ambiunt, nec impetrant. Videte, ne vano timore corrumpatis spem de vobis conceptam. Videte, inquam, ut egregio facinore novellam hanc Provinciam decoretis.* Sic breviter animatos cum potestate publica oppidum fundandi (nam cum Magistratibus egerat) ad Guaicuræos amandat. Prætor propinquâ affinitate cum Rocho conjunctus, frequensque nobilitas & Magistratus, quamvis utriquę Socio denunciarent haud dubia vitæ discrimina in regione pestilenti: tamen sperantes, eorum authoritate, infestissimæ gentis furorem aliquando refrænatum iri, in immensum Societatis Institutum laudabant, spondebantque (quod & fecere) ad Regem Catholicum litteras honorarias se missuros, postulantes, ut egregium facinus dignâ æstimatione compensaretur. Transmisso Paraquario, Socii per uliginosa loca tridui iter emensi sunt, quorum adventus ubi per excubitores Guaicuræis innotuit, dici vix potest quantum turbarum excîtum est; plerisque Barbarorum in utrumque tanquam in exploratores, ac hostium suorum præcursores, involare volentibus. Sed cùm Socii deliberatâ morte fortes per interpretem nunciassent, se non nisi pacis & veri Dei prædicandi ergo venisse, præ-

Rochus Gonsalvius & Vincentius Griffius missioni præsunt

Didacus Torres utrumque animat.

Utriusque periula.

ter ſpem Dux Barbarorum populares ſuos à violentia arcuit, & poſtquam exploratum eſt nullas detegi Hiſpanorum inſidias, in comitatum induxit. Obſtabat egregiis principiis inſcitia linguæ: nam per interpretem Indum obſcura per ſe noſtræ Religionis rudimenta obtuſiſſimis ingeniis explanare difficile erat; quare diu noctuque calamo excipiebant interpretis verba, ut faciliùs memoriæ commendarent. Quæ res ſuſpicionem proditionis movit, tanquam ſi Patres ſitum terrarum, vires ac arma, modumque invadendi, Hiſpanos per has litteras docere vellent. De his itaque mactandis iterum egere; patraſſentque ſcelus, ni Rochus Gonſalvius è charta recitaſſet Guaicuræorum linguâ prima noſtræ Fidei documenta; quæ adeò placuere Barbaris, novitate attonitis, ut Dux caſam ex ſtoreis erigi Sociis juberet, ſeque Religioni Chriſtianæ utcumque conciliatum oſtenderet. Nec parum juvit ad authoritatem Rochi Gonſalvii Barbaris nota nobilitas, quem primum Magiſtratum inter Eccleſiaſticos nuper geſſiſſe non ignorabant. Igitur alterâ occaſione, authoritate tanti viri refrænati, violentas manus ab eo abſtinuerunt.

Ambo in comitatum admittuntur.

MENSE integro in conciliandis Barbaris poſito, de condendo fixo ſtabilique Oppido actum eſt; nam ſatis apparebat gentem vagam nec regi poſſe, nec inſtrui. In quam rem Barbari, ut ſunt ad novitatem alacres, non difficulter conceſſere. Quin ipſe Dux fide publicâ cum Rocho Gonſalvio in urbem ſe conferens, immenſo gaudio Didacum Torres Provincialem, expeditionis authorem, falſo necis illatæ Sociis rumore perterritum, affecit, inque eam ſententiam traxit, ut nullo Hiſpanorum comitatu ſecum ad deſignatum oppidi locum pergeret. Eò igitur Provincialis, in corio concavo flumina tranſmittens, & per paludoſa loca Guaicuræorum humeris delatus, confidentiâ munificentiâque eorum animos ita Societati devinxit, ut poſt ejus diſceſſum, ex vagis ſedibus, in ſpeciem manſuri oppidi, ſtoreas ſuas multiplici ſedulitate Barbari erigerent. Inter quos uterque Socius toto anno tam multis tamque variis diſtenti ſunt curis, ut eorum in laboribus patientia pœnè fidem excedat. Victus, ſi venenoſa animalia excipias, nihil à Barbaro differebat. Domus ex ſtorea & luto vix quincubitalis, culicum diu noctuque pertinax infeſtatio; aër in paludoſo ſolo peſtilens, aquæ dulcis inopia, tygridum viperarumque frequentia. Accedebat inexplicabilis fœtor, quem ex unctis putridâ piſcium pinguedine corporibus exhalabant. Sed intolerabilior in vitiis inveteratio erat pertinaciter priſtinas furias redintegrantium. Noctes horrificabant ebriorum ululatus intercalari ſilentio horribiles. Dies fœdabant ceremoniarum infernarum & propatulæ Veneris ſpectacula. Inter quas ſpinas caſtum par apum ſub ſtorea luto illita (nam alia domus non erat) tanquam ſub alveari elaborabat per preces & ſtudia linguæ mel generoſæ probitatis. Donec, improbo labore, paucula Guaicuræorum verba tertiarent. Tum demum frequentem concionem cogere, ad remota loca pergere, latebras excutere, parvulos inſtruere, Barbaros mores carpere, Chriſtianos laudare; quod per verba nequibant, geſtibus & vultu facere, omnes denique Apoſtolicorum virorum partes pro linguæ modulo implere. Sed ſurdis plerumque canebatur, obfirmatis contra ſanam doctrinam animis. Relatum tamen aliquod operæ pretium, Ducis filiâ ac infantibus plurimis ante mortem expiatis: obtentumque ne vellent impoſterum mortuorum inferias, pro more gentis, mactatione carorum celebrare. Graſſata deinde peſtis æquè corporibus noxia ac animis utilis fuit: nam Socii rati faciliùs animos conciliari poſſe, ſi corporibus inſervirent, in omnem partem diu noctuque ſe verſabant. Chirurgorum penuriam ipſi per ſe ſupplebant: lignatum aquatumque ibant, venam laxabant, cibos ori ingerebant, ſuis lodicibus ulceroſos involvebant: iiſdemque lodicibus ſanie infectis Griffius ipſe uti deinde non abhorruit. Tantâ quorumdam ægrorum approbatione atque exempli efficaciâ, ut quinquaginta adulta capita ante mortem Baptiſmum admiſerint. Atque hi ſunt primi labores, & quaſi tentamenta Martyrii Rochi Gonſalvii; in tyrocinio oſtendentis qualia facinora veteranus miles aliquando editurus eſſet. Fama eſt, tanquam certæ rei, in

CAPUT XXXIX. Societatis ſedem apud Guaicuræos ponit.

Didacus Torres Guaicuraos adit.

Sociorum labores.

Guaicuræorum debacchationes.

Socii Barbaros docent.

Exiguo fructu.

Peſtis.

Rochus Gonſalvius & Griffius laudantur.

Vincentii Griffii jugulum Guaicuræos per furorem involasse, & in proculcatum cultros jam aptasse: sed quia tantam rem in authenticis litteris non reperio, in medio relinquo. Cæterùm, de Guaicuræis & reliquis Barbaris, qui nec serunt, nec fixam sedem habent, sic existimatum velim, eos esse plerumque pervicaces, & minus aptos ad Fidem capessendam retinendámve, ut suis temporibus in comperto erit.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER QUARTUS.

CAPUT I. Appellunt subsidiarii, & sedes in portu Boni-aëris stabilitur.

ANTIS rebus in Assumptionis urbe perfectis, Didacus Torres secundo Paraquario Argenteoque flumine ad portum Boni-aëris contendit. In quo portu Societatis sedes, abhinc biennio posita, temeritate Joannis Dominguesii nutabat. Is Theologiam Limæ & in Chilensi regno docuerat: sed subinde Boni-aëris domui Præpositus, rerum Indicarum tædio, & parum sedatæ mentis turbine agitatus, inconsulto Provinciali, tanquam si futuri templi materiem advectum iret, in Brasiliam primùm, tum in Hispaniam navigavit. Quò cùm appulisset, & se stitisset Provinciæ Aragonicæ, in qua Societatem olim amplexatus fuerat, jussu Claudii Aquavivæ religiosis pœnis pro ratione delicti punitus resipuit, & temerarium factum constanti virtutum exercitio correxit. Id non tacui, ut posteri exemplo sapiant: præterit enim hæc vita, & Historici, pro officio, ut verè, ita liberè, vitia & virtutes omnium ad cæterorum doctrinam propalabunt. Didacus Torres nullum habebat, quem Dominguesio sufficeret, & multa invitabant ad perpetuandam Boni-aëris sedem. Nam fluminis Argentei Prætor, in Ethnicos Magellanico freto obversos irrumpens, aliquot captivos nuperrimè fecerat; quorum aspectu Provincialis senserat desiderium ferociſſimam gentem, necnon Charuas, Iarosios ac alios populos Guaicuræis simillimos, cis & trans fluvium Argenteum longè latéque vagantes, juvandi. Præterea, quotannis ex Africa, magna vis Æthiopum, pro mancipiis distrahendorum, huc advehebatur, quibus animarum subsidium, si Societas à portu abesset, futurum erat nullum. Desiderium incendebant Didacus Marinus Negron, novus Prætor, & ejus decessor Ferdinandus Arias, viri integerrimi, continuationem sedis multis rationibus exigentes. In his rebus dum sunt, Joannes Romerus Provinciæ Procurator, & novemdecim subsidiarii Socii, partim Sacerdotes, partim laïci, ex Europâ in portum invecti, multiplici gaudio Provincialem & utrumque Prætorem exhilaravere; eò maximè lætos, quòd temporaria Boni-aëris sedes jus perpetuitatis, Joanne Romero in Præpositum constituto, consequi potuerit. Altera lætandi causa fuit recentissimum Regis Catholici diploma, quo jubebantur Sacerdotes de Societate in amplissimis Provinciis Ethnicorum conversioni adhiberi, & Regiis sumptibus ali. Nec infima gaudii pars erat, tot Socios ex plerisque Hispaniæ Provinciis selectissimos intueri: inter quos futuris temporibus eminuere Didacus Boroa & Simon Oxeda, Paraquariæ Provinciales; Christophorus Torres Theologiæ magisterio, Barbaris expeditionibus, ac gubernandi arte diu conspicuus; Martinus Urtasum, Divo Xaverio sanguine propinquus; Joannes Albis, post divisam Provinciam Chileni regni Vice-provincialis; Baltazar Senia & Sotomajor, hic spretæ nobilitatis titulis, ille innocentiâ vitæ illustris; Joannes Humanes ab Alfonso Rodrigues in Majorica, dum simul viverent, inter Cœlo prædestinatos conspectus; Antonius Moranta nostri Hieronymi Natalis nepos, & alterius Morantæ apud Mexicanos pro Religione occisi germanus frater, & alii præstantes viri. Nullus nisi Hispanus hâc vice venit, cùm tamen aliarum nationum homines Didacus Torres exquisitissimis litteris expetivisset: usu enim compererat, tale genus hominum novalibus Indorum proscindendis aptissimos esse. Postquam ab diuturnâ navigatione utcumque recreati sunt, Socii in vectores,

Pœnitentia.

Socii appellunt.

Regis Catholici liberalitas.

Sociorum selectus.

Eorundem labores.

Bayerische Staatsbibliothek M

nautas, cives, Peruanos Chilenosque advenas, necnon variarum linguarum Indos, operas distraxere. Nullus repertus, qui magni Jubilæi leges ab Romero promulgatas non adimplerit: nullus ex tot hominibus, qui conscientias suas apud Sacerdotes nostros non posuerit. Interjecto tempore, ex Magellanicis, Charuis, & hujusmodi feritatis monstris, delectu habito, Baptisma, solemni pompâ, astante Prætore ac urbis Primoribus, collatum est. Cæteri verò dilati, vario numero, sequentibus annis Christo nomen, Societatis operâ, dedêre. Sed Æthiopum ut numerus major, & indoles melior, sic cura intensior; quorum etiam corpora pædore ac peste plerumque corrupta curabantur. Nec is labor transitorius est, sed singulis annis, non sine magno Ecclesiæ lucro, celebrantur hæ animarum & Apostolicorum laborum nundinæ, eò Societati utiliores, quò talium mercium rari sunt appetitores. Profectò si numerum Æthiopum, in hoc portu ab Societatis hominibus baptizatorum, ad calculum reducas, laudabis Divini Numinis clementiam, miserrimæ gentis corpora vexari permittentis, ut quàm plurima millia in filiorum suorum sortem admittat.

Charua baptizantur.

Æthiopes curantur.

CAPUT II. Societas Sanctæ Fidei urbem sede occupat.

SUB idem tempus, Ferdinando Ariâ Paraquariæ Exprætore adnitente, Provincialis missu, Franciscus à Valle in urbem Sanctæ Fidei, octoginta leucis adverso Argenteo flumine ab portu Boni-aëris distantem, Societatis coloniam deduxit. Hanc urbem, paulò antequam Portus Boni-aëris restauraretur, Joannes Garaïus ad Quiloasæ amnis, in flumen Argenteum sese exonerantis, ripam ideò ædificaverat, ut adventantibus ex Europa navibus subsidio esse posset. In novos colonos non semel insurrexere Barbari, frustratis semper conatibus, Deo & Divo Hieronymo, cui urbs consecrata est, Hispanorum consilia promoventibus. Indigenæ hoc olim in moribus habebant singulare, quòd fœminis luteo colore corpora sua non antè discriminare licitum esset, quàm carnem humanam gustassent. Si corpora bello capta deessent, puellis nondum pictis frusta cadaverum popularium suorum devoranda præbebantur. In parentum sepulchris arbores plantabant, struthionumque plumis ornabant; ad quas ploraturi per certa temporum intervalla concurrebant. Ante Hispanorum adventum piscatione venationeque se sustentabant; sed deinde adeò se boum greges multiplicavere, ut non tantùm indigenis alendis, verùm etiam aliquousque ditandis Hispanis suffecerint. Constat ab anno hujus sæculi undecimo usque ad trigesimum-primum, è campis Sanctæ Fidei urbi subjectis decies centena boum millia in Peruviam magno proventu abacta fuisse. Præter hæc, urbs Sanctæ Fidei nulla in re memorabilis erat, nisi Barbariem ad Christum adducendi spe: nam quà Paraquarium respicit, Calchaquina vallis altera centum fermè leucis ad flumen Argenteum protenditur, immanissimorum mortalium receptaculum: nec longè aberant alii Barbari Societatis laboribus destinati. Sede positâ Franciscus à Valle, vir impiger, diu noctuque in Hispanos, Æthiopes ac Indos, ita operam dispensavit, ut dæmonis & sycophantarum odium acerrimè, uti suo loco tradam, proritarit. In templo nostro condendo Ferdinandus Arias Exprætor, & ejus filiæ, virgines nobilissimæ, terram humeris bajulavere. Quo facto, meo judicio, ille majorem gloriam indeptus est, quàm cùm amplissimæ Provinciæ tribus vicibus pro Rege præfecturam magna cum laude gessit.

Indigenarum mores.

Boum multiplicatio.

CAPUT III. Ignatii Loïolæ inter Beatos relati celebritas & miracula

SED super has res longè solidiùs exhilaravit omnes nuncium ab Joanne Romero allatum, de Ignatio per Paulum Quintum Pontificem inter Beatos relato: & crevit Societatis authoritas spectatione ludorum in portu Boni-aëris, in ejus apotheosi solemniter institutorum: quos celebres fecere majorum minorumque tormentorum iterata explosio; duorum Prætorum cum frequenti nobilitate equestris pugna, nautarum ingenium ex navium velis extemporale templum amplè erigentium ornantiumque, & sexcenta alia lætitiæ singularis ostentamenta, quæ ad imitationem traxere latissimæ Provinciæ loca omnia, Glorioſi Patris Sanctitatem, non minus ex recentibus propinquisque miraculis, quàm ex filiorum laboribus virtutibusque æstimantia. Urbs Sancti Michaëlis apud Tucumanos per quadraginta con-

tinuos dies, ſumptu publico, apotheoſim celebravit; celebraſſetque diutiùs, nî Societas, metu invidiæ, obſtitiſſet: recèns nempè miraculum, hominis omnibus membris dudum capti, ope Ignatii, priſtinæ valetudini reſtituti, venerationem novo indigeti conciliarat. Non hîc refero Sancti Jacobi Tucumaniæ metropolis, è qua Societas abierat, affectum inſtitutis ludis verſus Ignatium ac ejus Socios in ira etiam integrum: nam ad Chileni Regni principem urbem propero, Ignatiana armiluſtro, pyrobolis, ludicris certaminibus, encomiis, carminibus, & ejuſmodi rebus celebrantem. Nulla pars nobiliſſimæ urbis ſuas partes deſiderari paſſa eſt: inter omnes tamen eminuit Sancti Dominici familia, affectu per Americam in Divum Ignatium, ob laborum cum Societate parilitatem, inſignis: & eo nomine ad poſteros mihi nunc tranſmittendâ, quòd ipſo Sancti Dominici die ſacro, exſtructo in honorem Patris noſtri ſacello honorario, frequentiſſimo hominum concurſu per Oratorem ſuum in templo ſuo noluerit Divum Dominicum, ſed Ignatium in ejus primis novemdialibus laudari, prætendens huic illum in recenti honore debitum ſibi laudum tempus lubenter concedere: quo facto præclariſſimus Ordo tantum veræ commendationis apud bonos æſtimatores ſibi conſcivit, quantum Societati noſtræ, & ejus Fundatori, conferre voluit. In ea urbe Sacerdos externus tanto lateris dolore vexabatur, quanto perferendo jam vix eſſet; & medici eum victurum propè deſperarant: ſed octavo poſtquam dolere cœperat die, in lectulo, amoto lumine, nocte decumbens, invocati abs ſe Ignatii repentè videt inclareſcere faciem; cujus imaginem papilioni affixerat: quo oſtento ſenſit ſe priſtinam valetudinem recuperaſſe. Illuſtrius adhuc facinus ibidem comperimus patratum: Franciſcam Moralem, honeſtiſſimam puellam, periculoſa ulcera occultis corporis in partibus miſerum in modum afflixerant, & illa pudoris amantior, quàm ſanitatis, manum medici conſtanter recuſabat, rata in Ignatio ſatis eſſe virium, ut pudori ſimul & ſanitati conſuleret. Nec vana fuit confidentia; nam poſt conceptas preces ſenſit ulcera omnia, ne veſtigio quidem relicto, coiviſſe. Apud Araucanos præclarum fuit duorum militiæ Hiſpanicæ ducum facinus, eo ipſo die, quo Ignatiana militariter fiebant, dexteras ſibi invicem præbentium, teſtes redintegratæ amicitiæ, quàm adeò obſtinatè violaverant, ut per multos omninò annos nec amicorum precibus, nec magnorum virorum authoritate, nec Religioſorum hominum monitis aliquando coaleſcere potuerit. Tanta nimirùm res uni ſervabatur Ignatio, in utriuſque Orbis pacem & ſalutem nato. In Cuioënſi Provincia, Mendoçæ, ubi etiam hilaria novo indigeti cives fecere, Hiſpanus homo animam jam vix reciprocans, ejuſdem ope, convaluiſſe, & alios quatuordecim vitæ annos impetraſſe ſe teſtatus eſt: ſequuto poſtea èventu. Ad Chiloënſes vero, Chilenorum ultimas inſulas, perlato nuncio, inſulani Naumachiâ ac militaribus ludis novo indigeti novos honores pro captu loci celebratiſſimos fecere: volente Cœlo ibi Ignatii nomen coli, ubi ejus alumni, ad inſulas longè, ad eos qui non audierant de eo, prædicatum iverant Gloriam Domini. Quin & Calchaquini, Tucumaniæ populi ferociſſimi, quamvis Ethnici, Chriſtianorum exemplo arcus triumphales erexerunt, fauſtis, pro more gentis, acclamationibus & curſibus, proſpera omnia, Ignatii ope, deprecantes: diceres præſenſiſſe emolumenta in ſuam gentem per ejus Socios olim conferenda: & profectò conſentaneum erat, eum etiam ab Ethnicis honorari, qui nulli non hominum conditioni Societatem abs ſe erectam deſtinarat. Denique, ne quis angulus Orbis vacuus eſſet à cultu, in Guarianiæ & Paraquariæ finibus duo Neophytorum oppida Divo Ignatio, inter Beatos relato, ritè conſecrata ſunt. Marcellus Lorençana, unius oppidi conditor, narrabat Ignatii Chirographo, quod ſecum circumferebat, deberi frequentes victorias, quas de Barbaris retulerat: & ſanè Ignatius tantillis honoribus ampliſſimas ubique rependit vices, nulli non hominum generi poſtea beneficus. In annuis litteris reperio, multas mulieres in periculoſis & planè deploratis partubus, invocato Ignatio, aut ſecundas rupiſſe, aut tranſverſum actas proles eniſas fuiſſe. Minorum verò ægritudinum labores frequenter in aliis diſſipatos.

Dominicani Ordinis erga Divum Ignatium notabilis obſervantia.

Franciſca Moralis laudabilis caſtitas.

CAPUT IIII. Didacus Torres Provincialis multa per totam Provinciam utiliter ordinat.

Xereſienſes Socios non impetrant.

Corduba Provinciæ caput.

Chileni regni laus.

Cordubenſiũ Sociorum fervor.

Captivi Indi redimuntur.

Joannis Paſtoris commendatio.

Calumniator punitus.

Viginti baptizati.

1611.

Seminarium Chilenſe.

Edmundo Campiano dicatum.

GRANDES ubique erant Societatis progreſſiones, & ex multis locis expetebatur, præſertim à Xereſienſibus Hiſpanis, conquerentibus à multis annis ſe ſine Sacerdote, adeoque ſine ſacris eſſe, & ſpondentibus ſe ex ſuâ tenuitate Sociis vitæ ſubſidia largiter tributuros. Sed Provincialis cauſabatur Sociorum paucitatem: nam quamvis recenter ex Hiſpaniâ ſubſidiarii venerant, tamen plerique juvenes erant, & rebus agendis adhuc inidonei, quos fermè omnes ſtudiis & virtutibus informandos Cordubam Tucumanorum per ſolitudinem centum & viginti leucarum deduxit. Urgens verò ratio fuit cur Cordubam urbem, ſtudiorum ac tyrocinii ſedem, adeoque totius Provinciæ caput deſignaret. Nam cum in utramque partem magnum momentum habeat educatio, timebatur ne ſi inter Chileni regni, omnium deliciarum abundantiſſimi illecebras, tyrones ac ſcholaſtici educarentur; refrigeſcente ſpiritu, ægrè ad aſpera Tucumaniæ ac Paraquariæ loca educi ſe ſinerent, ad quos futuris laboribus indurandos Cordubenſis aſperitas viſa eſt opportunior. Adde, quod Corduba, inter Chilenum regnum & Paraquariam media, Sociis ultro citroque euntibus commeatuum commoditatem ſuppeditatura erat. Nec alia urbs in Tucumaniâ Hiſpanis frequentior eſt, & multa millia Barbarorum in viciniâ adhuc ſupererant, ad quos excolendos per frequentes excurſiones novi Sacerdotes in experimentum ac quaſi libamentum Apoſtolicorum laborum identidem ituri erant. Ipſemet Provincialis per abrupta montium, pagos Indorum obeundo, Sociis exemplo aliquando præire viſus eſt. Variis in excurſionibus plures Ethnici baptizati ſunt; & multi Neophyti, nunquam aliàs expiati, amicitiam cum Deo, Cordubenſium Sociorum ope, redintegravêre. At domi mirum quantum Didacus Torres agendi dexteritate, animi ardore, morum ſanctitate, vitæ exemplo, tyrones, ſcholaſticos, & cæteros collegas, ad virtutem inflammârit: eò hîc quàm alibi majori conatu, quòd ſciret ex hoc Collegio, tanquam ex capite, vitam & ſpiritum in reliquam Provinciam diffundi debere. Privatos quoſdam mortales contra Regum Catholicorum placita, in Ethnicorum terras populationis ergò, progredi auſos, acri oratione perſtrinxit, & captivos quamplurimos, quos per Sacrum quemdam hominem Indicæ linguæ prorſus ignarum, latrocinii fucandi ergò, baptizari curaverant, ob defectum catecheſeos nullo modo baptizatos eſſe pronunciavit: approbante ejus ſententiam Tucumaniæ Epiſcopo, & pœnis Eccleſiaſticis ad reſtituendos libertati captivos compellente. His rebus in Tucumaniâ quadrimeſtri ſpatio confectis, Mendoçam Chileni regni appẽdicem delatus, Joannem Paſtorem Mendoçinæ ſedi præpoſitum laudavit, quòd, quotquot èrant in urbe Ethnicos, adhibitâ ſollicitudine, ſacro latice immergi curâſſet. In templo noſtro Lauretanum ſacellum pro regionis tutelâ erectum egregiè ornavit. Sacerdotem externum in unum è noſtris palmarem calumniam machinatum, falſitatis liquidò convictum, per judicem conſervatorem è Dominicano Ordine ita repreſſit, ut exilio ac officii privatione, ne exemplo noceret turbulentus homo, mulctatus fuerit. Patrem Deodatum, Socium impigrum, recenter ex Hiſpaniâ appulſum, in ſpem egregii inter Indos operarii Mendoçæ reliquit. Nec deſtinationem eventa fefellere: nam Chriſtophorus Deodatus pluribus, quibus in eâ urbe perſtitit, annis, viginti omnino capitum millia (uti Joannes Paſtor narrat) numeratò baptizavit. Denique domus Mendoçinæ, atque expeditionum Barbaricarum per Cuioënſem Provinciam inſtituendarum, rebus ordinatis, in Chileni regni interiora, ſuperatis iterum altiſſimorum montium jugis, ſub initium anni hujus ſæculi undecimi feliciter penetravit. In regni metropoli, poſtulante Senatu Regio, & urbis Magiſtratu, Seminarium nobilium adoleſcentûm erexit, glorioſæ memoriæ Edmondo Campiano dedicatum. Cauſa inſtituendi fuit, quòd primarii adoleſcentes in domibus parentum, exuberante omnibus illecebris Chilenſi regno, indulgenter nimis ac deliciosè, non ſine morum pernicie, educarentur, & ſperaretur ſub curâ Societatis juvenes Reipublicæ regendæ idoneos formatum iri. Viginti convictores ſelectiſſimi ſtatim conturbernio nomen dantes, publico apparatu, comitante eos Magiſtratu, atque Senatu Regio, in paratam domum deducti ſunt: quibus regendis Joannes Humanes admotus, ſpes parentum & Reipublicæ abundè complevit. Ex

hac urbe excurſiones ſuburbanæ & agrariæ frequenter inſtitutæ ſunt. In his unum occurrit omninò narrandum. Ruri periculosâ ægritudine decumbebat Hiſpanus homo, ſolitus peſſimo more, dum valeret, pro juramento identidem has voces uſurpare: *Moriar ego ſine confeſſione Sacramentali, ſi id verum non ſit.* Mirum dictu! unus è noſtris Sacerdotibus ad eum expiandum hoc vel altero anno in ultimo morbo è Collegio evocatus, ubi propè villam ejus conſtitit, nullâ vi, nullâ arte, nullis calcaribus adigere potuit jumentum, quo vehebatur, ut ultrà pergeret; donec nunciaretur expiraſſe: tum demum enim mula ad demortui hominis villam Joannem Fontium Sacerdotem noſtrum quietiſſimè vexit: narrando prorſus ejuſmodi farinæ hominibus exemplo, ne ſibi malum omnium peſſimum temerè imprecentur. Didacus Torres, curis latiùs extenſis, Horatium Bechium & Martinum Arandam ex Araucana valle; Melchiorem verò Vanegam atque Joannem-Baptiſtam Ferrufinum ex Chiloënſi inſula, conſcientiarum reddituri rationem, pro Societatis more, ad ſe revocavit. Reduces, pro re Chriſtiana in ultimis terrarum benè geſtâ, benevolentiſſimè amplexatus eſt. Horatio Bechio, aliis regendis deſtinato, Franciſcum Gomeſium ſuffecit, addito iterum Martino Arandâ, qui Araucum terrâ mariſque vecti ſuſceptos labores felici animarum proventu, peſte præſertim inter Indos ac Hiſpanos graſſante, per ſeſquiannum in latiſſima Provincia continuavere. Joanni-Baptiſtæ Ferrufino, Tyronibus formandis Cordubam Tucumanorum miſſo, Mathæum Stephanum, virum integrum, ſubrogavit; qui cum Melchiore Vanega ad Chiloënſes navigans, Apoſtolicis facinoribus novellam Provinciam cum ſocio decoravit.

Imprecationis pœna.

CAPUT V.

Chiloënſes Inſulæ Apoſtolicè excoluntur.

CIRCA Inſulam Chiloë, quam ſuprà deſcripſimus, quadraginta exiles Inſulæ non admodùm frequentes, exiguis intervallis diſpoſitæ, quaſi in ſatellitium dominæ ſuæ incõptas nemorum comas, ceu haſtatos manipulos oſtentãt, hilari planè naturæ pompâ, niſi jucunditatem præternavigantium interturbarẽt repentinæ auræ, ſonoræque tempeſtates; nunquam enim ferè ſine ingenti periculo per archipelagum Chiloënſem, tot inſularum occurſu divaricatum irritatumque, navigatur. Incolis eadem victûs ac habitandi ratio, quæ Chiloënſibus; iidem etiam mores terræque conditio, niſi quòd hominibus ex infrequentia ſtupiditas major. Inſularum unam, poſt deſtructas ab rebellibus Chilenis in continenti urbes, octoginta circiter Hiſpani conſtructo caſtro occupavere. Pleræque inſulæ miſeram præſeferunt depopulationem; nec aliam indigenæ paucitatis ſuæ rationem reddunt, quàm quòd à pyratis, reclamantibus Magiſtratibus, in continentem ad ſervitia tranſportentur. Inſulæ omnes Chiloënſi Præfecto ſubſunt. Ubi ergo tranſmittendi facultas data eſt, Melchior Vanegas & Mathæus Stephanus navim conſcendunt. In altum provectos fœda tempeſtas ad rebellium littora perpulit, ubi auſi exſcendere, Barbaros in ipſis urbis Valdiviæ ruinis ad colloquium fruſtra ſollicitavere. Sedatâ tempeſtate iterum navigantes, primariæ inſulæ portum non diu pòſt felici curſu tenuere. Narrabant inſulani, loca illa in quibus per totam inſulam in prima excurſione Melchior Vanegas & Joannes-Baptiſta Ferrufinus rem Sacram fecerant, frequenter videri luce cœleſti conſpicua, atque inter has luces Altare ſplendidum planeque radioſum: ortâ ex his portentis apud gentem Societatis æſtimatione. Curatis Hiſpanorum conſcientiis, quamvis loca illa ingentibus maris fluctibus concuti non ignorarent, Socii ſcaphâ vecti pelago ſe commiſere, affirmantes, indignum eſſe eò ad animas lucrandas Jesu Socios nolle ire, quò vexandorum corporum & latrocinii ergò inſtitores ac latrunculi frequenter excurrerent. Quadraginta inſulæ, præter unum Sacerdotem apud Hiſpanos in arce verſantem, nullum alium Sacrorum adminiſtrum habebant: quare quamvis noſtris Sacris initiati plerique erant, in Chriſtiana diſciplina omninò rudes, & cæterorum Sacramentorum totâ vitâ ferè expertes, quid Matrimonium & Exhomologeſis, quid templa, quid reliqua Myſteria, omninò ignorabant. Adeò ut ſatis appareret, qui eos baptizaverant, non animarum curæ, ſed ſuis rebus ſtuduiſſe. In prima navigatione, ſemeſtri ſpatio, inſulæ omnes luſtratæ ſunt. Sexcenti in Matrimoniũ collocati, ingens numerus Exhomologeſi expiatus,

Caſtrum Chiloënſe.

Valdiviani ad fidem ſollicitati.

Oſtentum.

Inſulanorum ignorantia.

Quingenti & viginti baptizati.

quingenta & viginti capita baptizata. In tam ardua expeditione Socii ultrò citróque navigantes, quidquid malorum tolerari poteſt, ſubierunt; ter pœnè fluctibus hauſti, ſæpè in madida veſte inter ſumma frigora, ſæpè ſub dio noctes tranſigere coacti ſunt. Radicibus ac maris purgamentis victitabant. Corrupto per naufragia commeatu omnibus rebus indigebant: inter quas ærumnás tot animi deliciis affluebant, ſatis ut ſentirent quàm bono Domino ſervirent. In inſularum una ſenem Neophytum animam pœnè agentem repererunt, qui ut Socios vidit, gaudio exultans, Crucemque manu oſtentans: *Hæc*, inquit, *ſpes mea eſt, ô Patres, hâc armatus ſagam, morbo meo ſuperſtitioſa remedia obtrudentem, fugavi.* Inſpectis omnibus inſulis, & Hiſpanorum caſtro Sacramentis expiato, ad principem inſulam tenavigarunt, ejus viginti quinque pagos in ſcapha obeuntes, Baptiſmo, Exhomologeſi, verbo Dei ingentem animarum meſſem fecere. Denique, ut paucis multa abſolvam, ſequenti biennio iidem Socii toti fuere in perluſtrandis inſulis, in quibus octoginta Ædiculas ſacras totidem in pagis erexere, miniſtris Doctrinæ Chriſtianæ ubique conſtitutis. Quot in ſingulis excurſionibus Socii baptizaverint, non ſatis diſtinctè reperio. Illud conſtat, ex ingentibus periculis haud plus meriti ac æſtimationis, quàm fructus lætitiæ inter Indos & Hiſpanos percepiſſe: tantâ omnium approbatione, ut Chiloënſis Præfectus per litteras Provincialem iterum rogaret, ne Viros ſanctos uſquam revocaret: quâ benevolentiâ Socii utentes, paſſim ſchedulas ſuo Chirographo obſignatas Neophytis tradebant, quas qui haberent, ab vexatione dominorum ſuorum liberi eſſent: & Hiſpani, Patrum reverentiâ deterriti, vexare non audebant quos viri de Republica benè meriti ſuâ authoritate tuebantur. Adeò nempè virtus potens eſt, ut ſui nominis umbrâ æquè innocentes protegere, ac nocentes in officio continere, queat.

Inſpectio Chiloënſium pagorum.

Octoginta ſacella Societas conſtruit.

Chiloënſium Sociorum æſtimatio.

CAPUT VI

Joannes Darius & Didacus Boroa Diaguitas pacificant & excolunt.

DIDACO Torres è Chileno regno Cordubam regreſſo, Ludovicus Quiniones novus Tucumaniæ Prætor per nuncium ſignificat, Diaguitas, quorum aliquot Caſiquios protervi milites trucidaverant, rebellâſſe, nec pacificandis iis aliud remedium videri, quàm ſi denuò Societas pro bono publico ſe victimam offerret. Quibus rebus cognitis, Provincialis Joannem Darium ac Didacum Boroam eò deſtinat, cum mandatis, ut ex itinere Tucumaniæ metropoli, è quâ Societas abierat, ſolitis officiis procuratâ, novi Prætoris imperata facerent. Ambo Socii tantæ rei non impares erant: nam Darius recentiſſimè Calchaquinos feliciter pacificaverat, & Didacus Boroa jam tum emittebat prudentiæ ac ſanctitatis radios, quibus Provinciam per quinquaginta fermè annos primis in muneribus illuſtravit. In hac verò expeditione adeò egregium dedit Apoſtolici animi ſpecimen, ut eum Darius Xaverium abbreviatum nominaret. Ubi ambo ad Metropolim pervenêre, incredibile dictu eſt quantâ Ordinum omnium aggratulatione excepti ſint, impensè dolentium, quòd nimiæ dominationis in Indos ſtudio velificantes, tantum bonum per abſentiam, ut fit, magis cognitum ſua vecordia amiſiſſent. Sed quamvis reſtitutionem Societatis plerique Hiſpani maximè cuperent, tamen longè major erat miſeratio Barbarorum ab Sociis olim baptizatorum, patronos ſuos, doctores, parentes lamentabiliter ſibi reddi poſtulantium. Crevit apud omnes deſiderium reſarciendæ jacturæ, ſpectatione operum ab Societate fieri ſolitorum. Sed nihil urbi gratius accidit, quàm cùm Sociorum operâ Epiſcopus & Alfonſus Ribera Exprætor graviter inter ſe diſſidentes reconciliati ſunt: in qua reconciliatione illud notandum venit, quod poſtridie quàm Exprætor, Joannis Darii ſuaſu, genibus poſitis manum Epiſcopi oſculans, offenſionis veniam petiit, litteras acceperit, quibus ipſi Prætura Chileni regni reſtituebatur. Ut novo exemplo diſcas Deo cordi eſſe demiſſos animos, & nihil veræ dignitatis ſubmiſſione deperdi. Tanto negotio feliciter patrato, Socii publicâ Prætoris ac Epiſcopi authoritate fulti, vallem Aconguincam, inter urbes Sancti Michaëlis & Londinum latè protenſam, necnon Joncavilis ſaltibus proxima loca pervadentes, quamplurimos Barbaros Chriſtiano ritu collato Baptiſmo, ac aliorum Sacramentorum ope, Chriſto lucrati ſunt. Secundùm id, Diaguitarum fines animosè prætergreſſi, omnia in proclivi habuêre, rebellibus non

Didaci Boroæ laus.

Eſterenſes Societatem deſiderant.

Animi demiſſio honorata.

Aconguincæ vallis exculta.

Diaguitæ pacificati.

ægrè ſe Societati permittentibus, à quâ una defenſionem Patrociniumque ſperari debere non ignorarent. Auditis eorum querelis, Socii ſpoponderunt, effecturos ſe, quantum intenſiſſimo conatu poſſent, ne impoſterum militum extorſionibus patêtent. Sublatâ utcumque offenſionum causâ (nam quis inveteratæ habendi cupidini ſatis firma obſtacula ponat?) Guaſſanos, Malleos, Huachaſſes, Andalgalas, exiguorum oppidorum incolas, peragravêre: quingentis Barbaris per Baptiſmum ad Chriſti partes adductis. Sed Deum immortalem! quantis per aſpera & rerum omnium egentiſſima loca laboribus? Didacus Boroa, facinorum ſuorum parciſſimus æſtimator, quamvis recentibus eſſet animi ac corporis viribus, mihi aliquando narravit, in eâ expeditione ſe ſub onere pænè ſuccubuiſſe. Quoquò pergebant, idolorum monumenta, & Ethnicorum anathemata, ſuffectis eorum loco Crucibus, deturbabant: adeò nullâ Barbarorum offenſione, ut plerique ſummis votis poſcerent Societatis ſedem. Sed Socii, Majorum ſuorum imperata ſequuti, eò unde venerant, aggratulantibus ubique urbium, pro impetratâ pace, magiſtratibus, redière.

Quingenti baptizati.

CAPUT VII.

Servitium Perſonale Regiâ authoritate compeſcitur.

DUM hæc agerentur, Sociorum ardoribus obſtare pergebat privatorum quorumdam hominum, Indos nimiis ſervitiis vexare non deſinentium, inquietudo: quibus in defendendis cùm Societas tutis conſcientiis diſſimulare ſe non poſſe aſſereret, plurimorum odium ſibi concivit. Creſcebat in dies ubique malum, egregios Sociorum conatus obruturum, nî commodiſſima tempeſtate Franciſcus Alfarus, Senator Regius, ſumma cum poteſtate Viſitator in Paraquariam Tucumaniamque miſſus fuiſſet ab Rege, cum mandatis, ut ſervitium perſonale penitùs aboleret, & novas leges conderet, quibus Indi ab vexatione eximerentur, ſimulque Hiſpanis ſua jura ſervarentur. Quod utrumque ita præſtitit Alfarus, ut immortalitatem nominis, & ampliſſimum locum in Senatu Matritenſi, meruerit. Nam ubi Tucumaniæ metropolim attigit, indicto primariorum virorum conventu, Mandata Regis Catholici de ſervitio perſonali abrogando expoſuit: & auditis enervatisque adverſariorum argumentis, rogatisque ſententiis, convocati omnes Regiis diplomatibus ſtandum eſſe declarantes, in hunc planè modum decretum formavere. *Franciſci Alfari laus.*

Nos infraſcripti, in conventu ad id ſpecialiter inſtituto, examinatis Ordinationibus ab Gonſalvo Abrego, Tucumaniæ olim Prætore, de ſervitio perſonali factis, pronunciamus, ſervitium illud, prout nunc in Tucumania paſſim uſurpatur, ob rationes à nobis ſingulis in publico relatas, illicitum eſſe. In cujus rei fidem decretum hoc Chirographo noſtro firmamus. Ferdinandus Trecus, Tucumaniæ Epiſcopus. Alfonſus Ribera, Chilenſis regni Prætor. Franciſcus Alfarus, Senator & Viſitator Regius. Franciſcus Sauſedus, Eccleſiæ Sancti Iacobi Theſaurarius (poſtea Chilenſis Epiſcopus) *Frater Chriſtophorus Aiala. Ludovicus Quiniones, Tucumaniæ Prætor. Frater Petrus Lopius. Valerus Licentiatus. Antonius Roſſillonius*, & alii præſtantes viri. His rebus in Tucumaniæ metropoli; ubi nullus de Societate aderat, perfectis, Franciſcus Alfarus Cordubam ſe contulit, ubi expromptis Diplomatibus Regiis, ac Proregum Peruviæ & Senatûs Chuquiſacenſis placitis, necnon conventûs Tucumanici recenti decreto, nequicquam reluctantibus per ſuos procuratores Cordubenſibus civibus, graſſans malum, quantum in ſe fuit, compeſcuit. Mox aſſumptis ſecum Didaco Torres Provinciali, & Didaco Marino Negronio, Argentei fluminis Prætore, eadem per Paraquariam præſtiturus ad Aſſumptionis urbem ſe contulit. *Decretum.*

CAPUT VIII.

Guaicuræorum Ducis filius baptizatur.

Sociorum delectus.

ANTEQUAM Cordubâ Provincialis diſcederet, conſulto in Venerabili Sacramento per octiduum Deo, delectum Sociorum in Paraquariæ ſubſidium pro Barbaris expeditionibus habuit: electique ſunt inter multos candidatos Antonius Moranta Theologiæ Profeſſor, Antonius Ruiſius Sanctitatis jam famâ clarus, Martinus Urtaſum Divi Xaverii conſanguineus, Petrus Romerus, poſtea pro propagandâ Fide occiſus; quos ad Paraquariæ metropolim, ſingulorum operâ pro opportunitate uſurus, partim ſe ſequi jubet, partim ſecum abduxit. Ducenti circiter Indi remiges è Paraquaria venerant, Prætorem & Viſitatorem Regium vecturi, quibus

in itinere ipſe Provincialis ac Socii ſingulis diebus noſtræ Fidei rudimenta explanabant: donec Aſſumptionis urbi proximis, adnitente Rocho Gonſalvio, obviam procederet Guaicuræorum navigiolum, intextis arborum ramis atque floribus exornatum, quo Guaicuræ gentis Ducis filius vehebatur, poſtulaturus ab Prætore, & Inſpectore Regio, ut ſuo patri facultas daretur utrumque in urbem conveniendi. Grata fuit ambobus poſtulatio, conceſſumque Duci, ut ad urbem officiorum ergò ſe conferret. Interim hoc datum nobilis pueri honori, ut Prætor & Senator Regius è ſuo in Guaicuræorum navigium tranſirent, ac reliquum iter cum eo perficerent.

Guaicuræorum pertinacitas.

Porrò in diverſas partes induſtriasque Rochus Gonſalvius & Vincentius Griffius ſe biennio torſerant, ad eam gentem cicurandam: nullo fermè eventu, niſi quod in morte nonnulli baptizari ſe ſiverant: quocirca de Sociis retrahendis agitabatur. Sed interceſſit gentis Dux, magno ſuorum comitatu cum Rocho Gonſalvio in urbem invectus, qui Barbaro more peractis cum Prætore & Senatore Regio gratulationis officiis, Didaco Torres Provinciali duodennem filium Sacris noſtris initiandum lubens volensque tradidit: quo publico apparatu, Prætore ac Viſitatore Regio ſponſoribus, baptizato, ac Duce utcumque donis conciliato, ſperabatur fore, ut Barbari aliquouſque miteſcerent; quapropter decretum, ut Societas in ea regione perſeveraret.

CAPUT IX
In Aſſumptionis urbe geſta narrantur.

DIMISSIS Barbaris, Franciſcus Alfarus, negotio ſuo intentus, ſervitium perſonale per Paraquariam abrogat: ſed quia plerique Paraquarienſium, Indorum ſervientium, nihil planè tributi loco ſolvendo erant; ita rem temperavit, ut ſingulis annis menſtruum Indorum ſervitium, vice tributi, Hiſpanis concederet: reliquis verò menſibus Indos ita liberos eſſe voluit, ut qui eorum operâ uti vellent, mercede conducerent; legesque alias condidit æquè Barbaris ac Hiſpanis utiles. Quas ferè omnes Rex Catholicus (niſi quòd bimeſtre ſervitium pro menſtruo Hiſpanis eſſe conceſſerit) æternas eſſe juſſit. Ne verò impoſterum Ethnici vexationis metu à capeſſenda Fide abſterrerentur, Societati Paranam, Guaicuræorum regionem, & Guairaniam eâ lege aſſignavit, ut Barbari, ab ea ad oppida reducti, in commendam, ut vocant, privatis hominibus nullo modo traderentur; & Socii ſumptibus Regiis alerentur. Atque ut tanta res perpetuam vim haberet, Regis Catholici litteræ, proprio motu & affectu in noſtrum Ordinem ſcriptæ, lectæ ſunt, quibus Societas ad Barbaros Chriſtianæ Religioni conciliandos maximè probabatur, & Regiâ pecuniâ ali jubebatur. Illud hîc notâ dignum, quod cùm Alfarus noſtris Sociis Indorum curam in novis oppidis gerentibus, geſturisque, eam pecuniæ ſummam annuatim ex ærario dari juberet, quæ Indorum in Peruvia Parochis numerari ſolet, interceſſerit Didacus Torres, aiens, quartam hujus ſummæ partem hominibus Religioſis moderatè, & non lautè, viventibus ſuffecturam. Quæ res quantum valeat ad diminuendam tritam illam, de Societatis habendi cupidine, vulgi opinionem, benevolus Lector diſpiciet.

Alfari Leges.

Societati nova Provincie aſſignantur.

Regis Catholici in Societatem affectus.

Societatis temperantia.

Societas ex Aſſumptionis urbe diſcedit

Poſt Alfari diſceſſum, in Aſſumptionis urbe turbatum eſt, civium Primoribus ejus decretis ægrè ſe accommodantibus, odiumque in Societatem derivantibus: & res eò proceſſit, ut Socii omnes cum Rectore, injuriam plebis declinantes, ad ſuburbanam villam ſe ſubſtraxerint. Per trimeſtre ſpatium tenuit vexatio, donec vir potens benè magnam Indorum ſibi commendatorum turbam Prætori ſiſteret, ſanctè affirmans ad inſtitas paſſurum ſe potiùs adigi, quàm ut Indorum ſervitio perſonali abuteretur. Dicto adhibuit conſtantiam: nam manumiſſos impoſterum ut filios aluit, eatenus eorum operâ utens, quatenus leges Regiæ permitterent. Valuit factum ad molliendos plerorumque civium animos, paulatim ſeſe rationi inclinantium, eóque Societatem magis æſtimantium, quò utiliora ſuaſiſſet. Quamquam nunquam defuere ab hac radice inſectantium ſurculi, tam Societati ob religioſam tolerantiam glorioſi, quàm vexatoribus ob inconſiderationem noxii.

Et redit.

CAPUT X.
In Sancti Jacobi Tucu-

DIDACUS Torres, ordinatis Barbaricarum expeditionum per Paraquariam inſtituendarum rebus, ad Tucumaniæ metropolim, ubi multorum mortalium

conatu

conatu Societatis reſtitutio urgebatur, Franciſci Alfari litteris evocatus, ſe contulit. Nam Marchio Montium-Clarorum, Peruviæ Prorex, Alfonſum Riberam Prætorem acri epiſtolâ reprehenderat, quòd ſuæ præfecturæ tempore Societatis homines, Divinis Regiisque rebus promovendis adeò utiles, ab ea urbe abire permiſiſſet, monebatque ut eorum reſtitutione imprudens factum corrigeret. Præterea Franciſcum Alfarum invigilare juſſerat in omnem occaſionem Societatis ibidem reſtaurandæ. Eandem rem Senatus Chuquiſacenſis eidem Alfaro verbis ampliſſimis commendarat. Magiſtratus verò urbis, experimento edoctus, quantum detrimentum Societatis abſentiâ Reſpublica accepiſſet, nullum non movebat lapidem, quo damnum reſarciret. Ludovicus Quiniones, Tucumaniæ Prætor, & Alfonſus Ribera Exprætor, rem urgebant ardentiſſimè. Sed ante omnes Epiſcopus lamentabatur, poſt Societatis diſceſſum Indos fermè omnes domi foriſque inexpiatos vivere; juventutem fræna licentiæ laxaſſe; fœminas æquè ac viros corruptos mores reſumpſiſſe; nullum reperiri, qui noctu moribundos juvare, Æthiopes curare, ad villas excurrere, Ethnicorum terras adire vellet. Proinde ſine fine lacrymabundus damnabat, in non retinenda Societate, dum abibat, conniventiam ſuam. Quæ præterea de ipſamet Societate, deque ejus utilitate deprædicaret, quia ſuprà modeſti Scriptoris materiam ſunt, & exaggerationem ſapiunt, nihil eſt quod huic operi attexantur. Rogatus itaque Didacus Torres Provincialis ab tantis viris, ut præteritæ injuriæ oblitus Socios poſtliminiò afflictiſſimæ civitati reſtitueret; ita ſe ex animi modeſtia geſſit, ut beneficium potiùs accipere, quàm dare videretur. Acceptâ ſede, cùm de alimentis Epiſcopus ipſe & Alfarus agerent, erecto adoleſcentûm ſeminario, Societatique etiam tradito, partim ex Cathedralis Eccleſiæ bonis, partim ex nonis partibus Regi debitis (quod deinde Rex Catholicus, in Societatem noſtram ſemper beneficus, ratum habuit) bis mille aureorum cenſum attribuerunt. Sic Societas, per Paraquariam Tucumaniamque, laudem ac præmium conſtantiæ tulit, quæ nullis vexationibus adduci potuerat, ut perſonale ſervitium approbaret: in quo improbando maximè enituit Didaci Torres fortitudo, qui idcircò ſæpè cœleſtem vindictam populo interminatus fuerat, non vano eventu: nam ſub idem tempus Cordubæ umbra hominis defuncti, ſervitio Indorum quondam abuſi, flammis involuta ſe viſendam præbuit, filium iteratis clamoribus obteſtans, ne ipſe Indorum ſervitio abutereturr: præterea peſtis miſerum in modum graſſata, & Indorum rebelliones nunciatæ ſunt. Quibus malis territi quamplurimi, novis Alfari legibus interponere ſe non auſi, injuſta ſervitia non tantùm manumiſerunt, ſed etiam quidquid operâ Indorum multis retrò annis acquiſierant, in ipſos ex æquo refuderunt. Fuit qui Barbaros abs ſe vexatos in teſtamento æquaret filiis, quindecim aureorum millibus eis attributis. Alter (ut alios taceam) ſex millia aureorum, approbante filio hærede non admodùm divite, rependit. Quibuſdam verò adhuc dubitantibus, num ſtandum eſſet recentibus Alfari decretis, oſtenſæ ſunt litteræ Joannis Menachi. Americanæ Sophiæ primipili, Perlini, Didaci Alvarez de Paz, & aliorum graviſſimorum virorum novas leges doctiſſimis ſententiis comprobantium. Exinde conſcientiæ liberiùs expiatæ, templaque noſtra adita ſunt. Apud Barbaros Societatis æſtimatio ita invaluit, ut ultrò undequaque ad ſe poliendos docendosque ipſi nos accirent. Sic incrementa rerum noſtrarum facta ſunt, unde detrimenta timebantur, Deo per res adverſas proſperitatem faciente. Porrò Joannes Romerus è portu Boni-aëris evocatus, reſtitutæ ſedi ſeminarioque præfectus, præteritas urbis offenſiones novis beneficiis Chriſtiano more vindicavit.

maniæ metropoli Societatis ſedes reſtituitur.

Prorex Peruviæ reſtitutioni favet.

Et Senatus Chuquiſacenſis.

Necnon Epiſcopus Tucumaniæ.

Didaci Torres modeſtia.

Indorum ſervitiis abutentes puniuntur.

Reſipiſcunt.

Alfari leges confirmantur.

CAPUT XI.
De Antonii Ruiſii vitæ primordiis.

Lima naſcitur.

TANTO promovendæ rei Chriſtianæ obice utcumque amolito, Antonius Ruiſius Montoia è Paraquaria in Guairaniæ ſubſidium mittitur: cujus vitæ primordia lubet ſtatim evolvere, ut prima tanti viri geſta mediis, & media ultimis, cum pii lectoris voluptate, continuatâ ſerie cohæreant. Antonium Ruiſium Montoiam, Didaci Ruiſii Montoiæ ſcriptoris celeberrimi ſanguine propinquum, unicum opulentæ domûs hæredem, Lima Americanarum urbium domina novo Orbi feliciter produxit. Ejus Pater Chriſtophorus Montoia, è Bætica patrio ſolo in Indiam

navigans, Comitis Villarii, Peruviæ Proregis, favore diu floruit: à quo variis muniis promotus, Rempublicam sæpè cum laude tractavit. Noster Antonius admodùm puer è fœtidissima cloaca, in quam non sine vitæ periculo inciderat, summâ celeritate eductus, omen accepit se aliquando in cænum vitiorum omnium prolapsum, Divinâ gratiâ ereptum iri. Quinquennis amissâ matre pædagogo traditus indolem cujuslibet rei capacem ostendit. Cordatis viris ideò admirationi erat, quòd sexennis puer non tantùm litteras appellaret, sed etiam acutissimis responsis intricatas quæstiones æquè promptè ac gratiosè enodaret. Sublato jam patre, novenni obortа animo lux est, abditas Cœli merces timorisque Divini pretium clarissimè detegens: ex qua luce primos erga Virginem MARIAM amores, & corpusculi afflictandi desiderium ita hausit, ut in tantula ætate Dei & Reginæ Cœlorum favorem demeriturus, statutis diebus, Divi Hieronymi exemplo, grandem lapidem sæpiùs in pectus adigeret, & latera cinctu aspero impressis arctè acuminibus urgeret: quin & mente Deum orare, nullo in terris magistro, id ætatis puer cœlitùs didicisse putatus est. Gustatâ piarum Meditationum ambrosiâ totus exiliens, ac inter suavissimos sensus se ipse non capiens, gaudio exundante, in lacrymas tenerrimorum affectuum colliquescebat. Inter hæc exercitia grandior factus, Franciscanorum Ordinem cogitans, sensit intus ab ea mente se abstrahi: quare ad Eremicolam se conferens, socium se solitariæ vitæ obtulit. Sed is, immaturum consilium improbans, author fuit, ut se Societatis Patribus litteris Latinis erudiendum traderet: datum acceptumque consilium est; tanto tutoris, filiæ suæ eum nuptiis destinantis, mœrore, ut paulò pòst contabuerit. Tutore mortuo mutavit mores, & vix primis labris libata latinitatis studia fastidiens, relictis scholis, sensim sine sensu pietate exutâ, licentiæ fræna laxavit. Decimo-septimo ætatis anno adoptari à prædivite homine hæredem quærente noluit, ne iterum alterius imperio subderetur. Licentiam ab jocularibus vitiis occœpit; noctu urbem cum tenebrionibus percurrere, Vespertilionem agere, ex una parte turbas moliri, ex altera circitoribus ad tumultum sedandum accurrentibus offendiculo deturbandis; plateas funibus paulò suprà solum extantibus prætendere; lapidibus artificiosè suspensis è longinquo civium januas totâ nocte everberare, & id genus lucifugarum ludibria desertæ pietatis documenta fuere. Invalescentibus vitiis, in aliena domo nocte interceptus, acceptis tribus vulneribus, vix cum vita evasit: obductis cicatricibus denuò se nebulonibus adjungens, obviam habuit aliquot cives in se conjuratos, quos ipse sauciatus præ se agens ad fugam quidem compulit, sed postmodùm periculi magnitudinem atrox vulnus ostendit: valetudine iterum recuperatâ, ab hoste alterum vulnus accepit: vix curatum invadit alter ob suspicionem falsam attrectatæ conjugis. Sed invasore grandi plagâ multato, & mancipio ejus in fugam compulso, discrimini se exemit. Ob has & alias ejusmodi intemperies carcere, vinculis, exilio sæpè multatus, semper amicorum & florentis ætatis favore liber evasit. Vix tamen evitavit discrimen inopinæ aggressionis. Civis honestissimus Æthiopem mancipium Magistratui ob pertinaciam castigandum tradiderat, qui acerbitate flagrorum proritatus juraverat, se quemcumque primò obvium è carcere habuisset mactaturum. Eductus Æthiops occurrit in nostrum Antonium, indubiè feriendum, nisi ex opposito vidisset alterum hominem ad portam templi in genua provolutum, quo fœdum in modum trucidato, ferox parricida suspendium, præ servitute ab se optatum, sibi accivit. Tantis periculis nihil cautior factus, cum sua & aliorum pernicie in dies pejora machinabatur: quæ ego singula exequerer, nisi elogio brevissimo adolescentiæ suæ tempora ipse descripsisset, cùm se Ethnico profaniorem, vanitatum omnium mancipium, & Veneris venerabundum cultorem appellavit. Ut solutiùs fræna omni licentiæ laxaret, triennio integro à Sacramentali criminum Confessione abstinuit.

Bene educatur.

Cœlitùs illustratur.

Mariam observat.

Corpus castigat.

Piè meditatur.

De vitæ statu deliberat.

Litteris dat operam.

Litteris valedicit.

Nebulonem agit.

Et scurram.

Carcere & exilio multatur.

CAPUT XII Antonii Ruisii vitæ cõtinuatio.

SED quamvis sic ageret, nullo die prætermittebat Sacro adesse, & quantum fieri potuit, in sacello Virgini dicâto, cui se impensè quotidie commendabat. si id tempus exciperes totus erat in corpore illecebrosè curando. Inter voluptates tamen ne momento quidem temporis vacuus fuit ab verme conscientiam ubique

rodente,

rodente, & inter diverticula parasitorumque greges tormento intolerabili animam torquente. Auxere vehementer hos angores, noctu offendisse in cadavera amicorum suorum ab turpium amorum corrivalibus fœdè interemptorum, dictante tunc animo, sibi eadem imminere corporis & animæ pericula, qui iisdem vestigiis insisteret: sed nihil ita torsit mentem, quàm cùm per visum spectavit Christum Dominum ex sublimi in aëre loco fulmen in se vibrantem, & jam ferire volentem: immutato tamen adhuc ad hæc Antonio, & præter turbulentiam mentis nihil inde reportante, ideoque è cœno vitiorum non se extricante. Ad excutiendos hos terrores, cum Peruviæ Prorege transegit, ut ad Chilenum regnum honorarius miles, suis stipendiis serviturus, per biennium mitteretur. Sed accepto jam diplomate, amicorum suasu, militiæ curâ desertâ, ex adverso, lautitiarum comparandarum ergò, Panamam navigare decernit. Commeatum jam invecturus; amico fideli monenti, ne ante deposita peccata se pelagi periculis committeret, paruit quidem, sed cùm Sacerdos noster ad extricandos conscientiæ ejus nodos in sequentem diem peccatorum absolutionem differre vellet, bellus pœnitens ita excanduit, ut è conspectu se propipiens juraret totâ vitâ ab Exhomologesi se abstenturum. Verùm, ô Dei miserentis factum singulare! dum abit, audit, nullo mortalium adstante, vocem nescio cujus per aërem ferri, bis inclamantis, Antoni redi. Antoni redi, & te absolvent. Articulatum sonum sequuta vox Dei idem intus suadentis, cui obtemperans reperit alterum è nostris Sacerdotibus sese ad ejus curam benignissimè offerentem: apud quem totius vitæ noxis summo cum dolore positis, Divi Ignatii exercitiis se reformandum tradidit. Quatriduo in exercitiis exacto extra se positus, animo abductus fuit in regionem longinquam innumeris Indis refertam, quos hinc homines Dæmonibus simillimi vexabant, inde Angeli in candidâ & pellucidâ veste à vexatione eximebant; tanto utrimque studio, ut finalis judicii speciem aliquam referret. Inter hæc vidit ex alto venientem ad se Christum Dominum, applicantemque lateris vulnus ejus ori; è quo latere hausto vapore suavissimo, sensit se fragrantissimo odore perfundi. Cognovit insuper eam regionem abs se visam, Paraquariam esse; Angelos verò illos in veste pellucidâ, missionarios de Societate, quibus juvandis cœlitus ipse destinabatur. Peractis exercitiis, in alium planè hominem mutatus, litteris latinis informandus sub Josephi Ariagæ Rectoris curâ in convictorium Limense concessit. Ubi non integro anno Grammaticæ ac Poëticæ classes; Rhetoricæ verò curriculum septimestri contentione absolvit. De vitâ in Seminario institutâ omnia dixero, si asseruero, eodem conatu virtutum se exercitationibus tradidisse, quo paulò antè profanis voluptatibus mancipaverat. Adeò ut ob assiduum precandi studium, macerandi corporis curam, aliis serviendi propensionem, Sanctus adolescens à contubernalibus dicebatur. E Seminario, nescio quâ de causâ, semel egresso, puer in plateis, nullo monente, se ad ejus genua venerabundus advolvit, accepto ab adstantibus omine, quod aliquando futurus iis similis esset, quibus ob vitæ Sanctitatem veneratio debebatur. Rhetoricâ imbutus, anno hujus sæculi sexto Societatem Limæ ingressus, spem de se excitatam egregiis factis confirmavit. In tyrocinio præter alios favores, bis cum Regina Cœlorum, se ipsi spectandam præbente, cor mutasse, & semel è latere Christi vaporem suavissimum hausisse creditus est. Hieronyma à Sancto Francisco, sanctitatis famâ Limæ inclyta, indicavit confessario suo, Antonium Ruisium cœlitùs Paraquariæ destinari: sequuto eventu, dum Didaco Torres pro fundandâ novâ Provinciâ inter alios Socios adhuc tyro traditus est. Cordubæ Tucumanorum, ante Sacerdotium, inter studia litterarum, Christum juvenili specie super aram conspexit candidam parmam sibi ostendentem; ex cujus aspectu sensit fervens desiderium sese omnibus postponendi. Factus Sacerdos, dum se parat ad primum sacrificium, vidit Virginem MARIAM mirabili modo sibi adstantem, & vestes Sacerdotales sibi concinnantem. Non diu post in odeo Franciscanorum divina passus, tanto Indos juvandi desiderio exarsit, ut ex affectûs vehementiâ pectus quàm plusculos dies ei doluerit. Ex quatuor solidis horis, orationi mentali quotidie impendi solitis unam tribuebat considerationi infortuniorum ab Sodalibus suis Limæ & alibi incur-

Vermem cõscientiæ sentit.

Ostento terretur.

Militiam cogitat.

Voce cœlesti confirmatur.

Resipiscit.

Ad Indorum curã vocatur.

Studia resumit.

Severam & piam vitam agit.

Societatem ingreditur.

Paraquaria divinitus destinatur.

Ostentis cœlestibus recreatur.

sorum, quibus cogitationibus mirum in modum ad gratias Divino Numini agendas incalescebat. Ab Christo multa ad mores religiosè formandos didicit. Dubitans quid præsertim agendo Divinæ Majestati maximè placeret, audivit Christi vocem affirmantis, nullo alio modo efficaciori singulares favores aucupaturum; quàm si suæ religionis legibus, & Majorum imperiis, tanquam rectâ amussi, omnes vitæ suæ actiones dirigeret, & se præsentem quovis in loco haberet. Asserenti, ultimum præsertim monitum difficillimum factu videri iis, qui ex officio studiis & variis occupationibus animum oppignoratum habent, respondit Christus, data ab se consilia facillimè observaturum, si cor vacuum, & nulli, præterquam sibi, obnoxium haberet. Inter ardentis animi preces, cùm postulasset à Deo, ut gustandi facultate sublatâ, nihil delicioſum in comedendo deinceps sentiret, repulsam à Christo passus est, jussusque non sapori in sumendo cibo, sed necessitati servire; suam enim vocem illam esse: *Non alligabis os bovi trituranti.* In hebdomada Sancta, longissimâ precatione defatigatus, cùm se super scamnum ad reficiendas defectissimas vires tantisper in Sacrario prostravisset, ab dæmonibus se sensit opprimi, divinâ tantùm ope servandum. Virginis MARIÆ favores planè singulares expertus est, quos fusè explicatos reperies in ejus vitâ ab Francisco Xarque compositâ. Rebus agendis maturus, è Paraquariâ in Guairaniam, difficillimâ anni tempestate, missus, Apostolicis laboribus se statim tradidit.

CAPUT XIII. Guairaniæ Socii rem Christianã egregiè promovent.

JOSEPHUS Cataldinus Guairanicæ Missioni Præfectus, Simone Macetâ Socio ad curam oppidorum abs se constructorum relicto, cum Antonio Ruisio Paranapanei, Pirapi, & aliorum fluviorum pagos iterum sollicitatum ivit, non sine operæ pretio: nam, præter multos Barbaros ex his pagis ad nova oppida reductos, Taubicius insignis magus dudum Patribus refragatus tandem manus dedit, crematoque pago, cui ipse moderabatur, populares suos Ethnicos ad Sancti Ignatii oppidum non tantùm traduxit, sed etiam nescio quos Barbaros, in mortem utriusque Socii intentos, authoritate suâ repressit: felix si constantiam adhibuisset. Verùm levissima de causa ad vomitum rediens, & solitis veteratorum artibus, pestem manu faciens, dum subdolè gentiles suos ab Patrum curâ moribus avitis irretiendos subtrahere tentat, & Corporis Christi supplicationi adesse parvi pendit, Simone Maçetâ cœlestium vindictam prænunciante, in sylvis à prædonibus trucidatus iram Divinam meruit. Obsistebat Evangelio in aliis pagis nescio quis Divinitatis phantasticæ usurpator, fingens se vitæ plantarum ac fertilitatis authorem: prohibensque ne Sacerdotibus nostris fides daretur: in quem Maracana Casiquius, zelo incensus, insciis Cataldino ac Ruisio, insurgens, experiar, inquit, num vitæ tuæ Dominus sis; simulque sycophantam vinciri jubens, lapide ad collum alligato in profluentem per satellites protrudit suffocatque. Perspectis passim pagorum ruinis in hac expeditione, cognovêre Socii, quantò Brasiliæ & Guairaniæ Indorum abactores promovendo Evangelio obstaculo essent. Nec dubitavit Ruisius pronunciare, illos iis Dæmonibus similes, quos per visum Limæ Indis insultantes conspexerat: Cataldinum verò & Maçetam Angelos veloces genti convulsæ & dilaceratæ defensioni ac tutelæ cœlitùs destinatos. Cui ego (nam uterque mihi notissimus fuit) multorum judicio firmatum calculum non hæsitanter addo.

Taubicius cum suo pago convertitur.

Pervertitur.

Divinitatis usurpator submergitur.

Guairaniæ Socii commendantur.

CAPUT XIII. In Guairaniâ inter varias turbas res Christiana promovetur.

IN his rebus dum sunt, Martinus Xaverius Urtasum in subsidium Guairaniæ Sociorum opportunè admodum venit. Nam eo appulso, Josephus Cataldinus cæteris Præpositus Lauretanum oppidum Simoni Maçetæ & Antonio Ruisio regendum perficiendumque tradere, ipse verò cum Xaverio in Ignatiano persistens, in totius Guairaniæ salutem intendere potuit. Utrumque verò oppidum paribus incrementis surrexêre. Numerus Catechumenorum Neophytorumque pænè æqualis, labores in docendis non dissimiles, rerum omnium penuria, magorum insidiæ, prædonum vexationes, & cætera pericula planè paria, artes ex remotissimis pagis ac latebris Barbaros reducendi planè etiam geminæ, iidemque successus. Præter longinquas excursiones, singulis hebdomadis ex utroque oppido ad alia duo excur-

rebant, magno ſemper numero in Chriſtianorum album relato. Fructuum magnitudinem ex eo conjicies; quod exiguo planè temporis ſpatio ſupra bis mille & quadringentos Ethnicos ſalutaribus aquis Socii tinxerint, & quadringentos Barbaros illegitimo aut multiplici concubinatu implicitos legitimo vinculo copulaverint. Hunc rerum curſum Aticaie, Lauretâni oppidi dux, dum retardare tentat, incitavit magis: is, legitimâ uxore ſepoſitâ, pellicum gregem adeò numeroſum alebat, ut octo ei proles uno eodemque anno natæ, paulóque pòſt baptiſmum feliciùs denatæ ſint: pro Sacerdote ſe venditans in talari veſte & paludamento plumis variegato, cæteroque magorum choragio, nefandis prorſus ceremoniis apud plebeculam authoritatem captabat; conflabatque in noſtros Sacerdotes conſpirationem. Nec per occultos cuniculos res agebatur, auſus namque fuit palam ad Simonem Maçetam & Antonium Ruiſium adire, vociferans, ſe neutiquam permiſſurum ut ſacrificuli advenæ ſuis moribus ſe interponerent: liberè hactenus pellicibus ſe uſos, uſurosque impoſterum pro libitu: dictis minàs addidit, & trecentis juvenibus armatis comitatus, rectà ad Maracanæ oppidum perrexit, quem ad conjurationem ſollicitans, his fermè verbis uſus eſt. *Vide*, inquit, *ô Maracana, quæ noſtra conditio futura ſit, nî opprimamus eos, qui nos oppreſſum venere. Quis ferat Guairaniæ Primores ad unam vetulam adigi, & avitum jus, tibi mihiq; in præſtantiſſimas puellas debitum, inductis externis moribus, adimi? Exere, ô Maracana, priſtinos animos, & quanti facias priſtinam libertatem, quid tuæ famæ, quid mihi tribuas oſtende. Perdamus hos ſacrificulos, Matrimonii & humani moris expertes, antequam me & te perditum eant.* Contrà Maracana, quamvis adhuc ſub fornice pellices aleret, oculorum nictu armari ſuos jubens, arguit rebellem, monetque, ſi ultra pergat, eum ſe pro hoſte habiturum: ac ſimul arma expedit involaturus in hominem, nî pedem extuliſſet. Interim Socii, conſcientiis mutuò expiatis, mortem læti pro optima cauſa præſtolabantur, cùm Aticaïe, dimiſſo comitatu, ſolus & inermis ad eorum pedes provolutus, de genibus veniam facti poſtulat. Sed nec ipſe conſtantiam tenuit: nam licet pellicibus depulſis uxorem legitimam domum reduxerit, manſit tamen altâ mente repoſitus primariæ pellicis, induſtriâ Patrum in alias terras tranſportatæ, amor, ad quam fugâ profectus, rerum omnium inops, ſpretâ inſuper apud populares ſuos Ducis dignitate, exilio ſe ipſe multans, in remotiſſimis ſylvis ab omnibus deſertus in fœtidæ mulierculæ brachiis interiit. Exemplo novo docens, quantis damnis una libido mortales implicet. Inter has turbas magnæ fiebant Barbarorum ad noſtra oppida acceſſiones, latronibus infrementibus, & materiam ſuis latrociniis ſubtrahi querentibus, omnemque lapidem moventibus, quo novas reductiones (ſic oppida Societatis operâ ex reductis Indis conſtructa appellantur) diſturbarent. Auſique ſunt duorum pagorum Indos, noſtris oppidis deſtinatos; contra quàm Anthonius Agnaſcus ab Franciſco Alfaro Viſitatore Regio delegatus juſſerat, abigere: uno & octoginta capitibus è dura ſervitute ad ovile Chriſti, Sociorum operâ, tantummodò traductis. Præterea alii ſycophantæ famam longè latéque ſparſerunt, aientes, Socios JESU in Guairania otioſos eſſe, eo fine, ut iis per Majores ſuos revocatis, ſine obſtaculo Indorum deprædationi pro libitu vacarent: & eò cuniculi proceſſerant, ut Rector Aſſumptionis de iis retrahendis conſilium jam cœptaret. Quibus malis avertendis, Antonius Ruiſius ab Joſepho Cataldino ad Aſſumptionis urbem miſſus, relatis Sociorum Apoſtolicis facinoribus, technas adverſariorum facilè diſſolvit. In longiſſimo verò itinere dum per deſertam inter Paranam & Paraquarium terræ intercapedinem nudis pedibus viam facit, ex humicubatione ſub dio, tempore maximè pluvio, contractis crurum nervis eò adactus eſt, ut ultra progredi deſperaret, nî Divus Ignatius imploratus opem tuliſſet, cujus ſpeciem ſomniánsne an vigilans vidit, clarâ voce monentis, ut iter continuaret: inter quæ verba comperit ſe contractione ac acerbitate doloris ita perfunctum, ut itineris ſocios impoſterum præverteret. In Guairaniam poſthiminiò redux, Cataldinum ac Socios felicis negotiorum ſucceſsûs relatione exhilaravit.

Bis mille & quingenti baptizati.

Aticaie ducis perverſio.

Conſpiratio.

Intentatio.

Maracana fidelitas.

Sociorum periculum.

Aticaie pœnitentia.

Iterata perverſio.

Mors infelix.

Vexantur Indi,

Et Socii.

Ab Divo Ignatio Ruiſius ſanatur.

CAPUT XV.

Paranenſes primùm adeuntur.

1612.

IN altero verò Divi Ignatii oppido, inter Paraquarium & Paranam ſito, in mediis Barbarorum tumultibus, Marcelli Lorençanæ operâ novella gens deſertâ impietate mores Chriſtianos, ſuſcepto Baptiſmo, etiam induere ſatagebat: jamque fermè convenerant trecentæ familiæ, quas auxit Rochus Gonſalvius, Lorençanæ in eo oppido per ſemeſtre ſpatium ſocius, & poſtmodùm ſucceſſor, cujus præcipuè induſtriâ Sancti Ignatii oppidum contra Paranenſium inſultus defenſum eſt. Is idem, pacatis utcumque rebus, pauculis Neophytis comitatus, eò ſe contulit, ubi lecuius fluvius Paranæ committitur: ſtupentibus Barbaris, & identidem ſciſcitantibus, cur ſolus & inermis ſeſe in ſuas terras Hiſpanis adhuc impervias obtrudere auderet? quibus ille erectâ fronte gravis: *Non ignoro*, inquit, *ô Paranenſes, quantum vobis nomen rebellando feciſtis: verùm tempus aliquando venit, quo ſuavi Chriſti jugo ſuperba colla ſubdatis. Crux, quam manu gero, quovis enſe potentior, quovis enſe terribilior, vos domabit: hâc fretus ad vos ſolus venio, rogans, ut me ejus Myſteria, quæ mundi Reges proſtravit, promentem, benignè audiatis.* Mirum dictu! aſſensêre Barbari, & auditis Fidei noſtræ elementis, Rochum Gonſalvium per vicinos pagos circumduxere, unde ad fluvios in Paranam ſe exonerantes delatus, eâdem planè audaciâ populis undequaque ex littoralibus ſylvis ſeſe effundentibus verbum Dei annunciavit. Cùm oculis perſpiceret, pagos fermè omnes in utroque littore ob bella, famem, & continuas tranſmigrationes, magna ex parte deſertos, ab ruinis occaſione ſumptâ, pleriſque perſuadere conabatur, ut obſtinatione depoſitâ, feritatem tandem & bella, tantorum malorum cauſas, etiam deponerent. Tabacambium, totius Paranæ præcipuum Caſiquium, dònis & dicendi vi ſibi utcumque amicum fecit. Sed quia immaturos Evangelio plerorumque animos perſpiciebat, confectis in itu & reditu centum leucis, eò unde venerat ad Lorençanam rediit: quocum collatis conſiliis decretum, gentem nondum maturam beneficiis pedetentim conciliandam eſſe, antequam de ejus reductione ad Fidem ageretur. Marcello Lorençanâ ad regendum Aſſumptionis Collegium digreſſo, Rochus Gonſalvius Divi Ignatii oppidum ordinavit, Cathecumenos inſtruxit, Ethnicos è latebris erutos reduxit, peſte infectis domi foriſque impiger adfuit, materiam ſolidam ad conſtruendum templum advehi curavit: ſed præcipuè ad Paranenſes extendebat operam, quos crebris nunciis ad Fidem ſollicitabat. Ad ſe ventitantes donis onerabat. Coram ipſis ab Ignatianis Neophytis ludos, convivia, venationes, ſpectacula, & alia hilaria inſtitui volebat, ne nimiæ aſperitatis oſtentatio Chriſtianas leges horrificaret; quibus artibus matureſcebant ad Fidem: pauculi Baptiſmo ſuſcepto in oppido remanſere; ab reliquis obtentum, ne ruptâ pace vellent rebellare. Sic Paranæ ſub ſuave Chriſti jugum mittendo paulatim prælùdebatur, mihi ſeu ſcribenti, ſeu Socios juvanti, aliquando materiam ſuffecturo.

Rochi Gonſalvii magnanimitas.

Paranenſes immaturi.

Paulatim manſueſcūt.

CAPUT XVI.

Guaicuræi utcumque cicurantur

ROCHO Gonſalvio in ſpem Paranenſis Provinciæ domandæ evocato, Petrus Romerus, poſtea martyr, operi apud Guaicuræos continuando ſuffectus, difficillimâ in palæſtra Apoſtolicæ exercitationis rudimentum magnâ famâ poſuit. Prima ejus & Antonii Morantæ cura fuit, in privatis publicisque congreſſibus bonorum malorumque finem, & quâ viâ ad utrumque tenditur, edocendi, puerilemque ætatem moribus Chriſtianis informandi. Sperabant enim pueros nondum vitiorum uſu depravatos faciliùs diſciplinam percepturos, conſtantiusque conſervaturos, & parentibus ad pravitatem deponendam futuros illicium. Sed hanc ſpem Barbari paſſim eludebant: nam apud Socios aliquantiſper commorati, ex innata inconſtantia, prout lubebat, ad ſua latibula cum prolibus dilabebantur, & priſtinas furias redintegrantes latrociniis vicinos populos vexatum ibant, captivos pro mancipiis divendentes, & totas noctes ſuas victorias religionesque celebrantes, oſtendentesque, pravitate morum nihil minus velle, quàm ſuave Chriſti jugum ſubire. Relatum tamen aliquod operæ pretium ex multis infantibus, & nonnullis adultis in mortis articulo baptizatis: reliqui in impietate perſiſtebant: de quorum religionibus inquirens Romerus, reperit lunam & plauſtrum Bootis inter numina habere, alia ſacra ignorare. Igitur ubi novilunium geſticulationibus clamoribus-

Puerilis ætas informatur.

Novi-lunio-rum ſuperſtitioſa celebritas compeſcita.

que superstitiosis ab Barbaris adorari perspexit, ad conciliandam majestatem Sacerdotali veste indutus, & manu Crucem præferens, acriter arguere sacrilegos ausus, effecit ut omnes flexo genu pro Luna Crucem adorarent, & mensis proximè sequentis novilunium facere omitterent. Sed bona principia inconstantiâ mox corrumpebant, & aliquantulam spem frustrabant perversitate animi. Anno integro in his rebus posito, rumor apud Hispanos invaluit, Guaicuræos de mactandis Sociis consilia agitare: quocirca multi revocandos censebant: sed Romerus frequentibus litteris à Majoribus suis postulabat, ne se periculo subtraherent. Jussit tamen Prætor, post unius anni frustra impensum laborem, tantisper loco cedere, ne Guaicuræi, occisis Patribus, desperatâ veniâ negotium urbi rebellando facesserent.

Socii retrahuntur è Calchaquina valle.

CAPUT XVII. Delegatio Ludovici Valdiviæ ad Regem Catholicum.

DUM hæc in Paraquaria geruntur, Ludovicus Valdivia ex Hispania, quò libertatis Indorum asserendæ ergò, ante quinquennium navigaverat, cum subsidiariis Sociis redire nunciatur: quod nuncium vario partium affectu acceptum, magnis motibus multorum animos concussit. Res è fonte petenda est. Reges Catholici in Chileno regno, multis Diplomatibus, vexari Indos & nimiis servitiis gravari, sæpè inhibuerant. Verùm cùm ob intervalla locorum, & mali obstinationem, incassum reciderent optimorum Regum mandata, Peruviæ Prorex Comes Montium-Clarorum, cognito quòd nec apud Indos amicos, nec apud hostes, per Chilenum regnum Fides Christiana propagari posset, nî ea servitia abolerentur; Ludovicum Valdiviam, qui cum rebellibus Chilenis fide publicâ agitarat, in Hispaniam amandaverat, ut rursum & solidè extremæ calamitati suprema potestas intercederet. Alia causa mittendi fuit, ut bellum, quod Hispanus cum Chilenis rebellibus atrox & diuturnum gerebat, tandem finiretur, dareturque locus ferocissimæ genti ad Christi partes traducendæ. In quas res Philippus Tertius, Rex Catholicus, pacis artibus clarissimus, & suopte ingenio ad sublevandos Indos propensissimus, litteris Proregis præventus, Ludovicum Valdiviam in Hispaniam & aulam appulsum monuerat, ut libérè diceret. Is regio favore usus, datis Regi gratiis, quòd severas leges in Indorum vexatores sanxisset, novas querelarum causas explicans, in hunc fermè modum fertur disseruisse. *Si*, inquit, *ô Rex, vera volumus noscere, Chilense bellum, injusta servitia Barbaris imposita, repugnantibus progenitoribus Tuis, magna ex parte fecere: hactenus eorumdem servitiorum metu, sine spe exasperatæ gentis aliquando per vim domandæ, cum intolerabili imperii tui & Christianæ Religionis detrimento, bellum continuatur, continuabiturq; nî vexari desinantur ii, qui vexationis prætextu rebellarunt. Singulis annis ex ærario tuo trecenta aureorum millia in Chilensis belli sumptus computantur, & hactenus per sexaginta annos nihil effectum, nisi ut lugeremus præcipuas Hispanorum colonias susque deque eversas, ditissimas aurifodinas ereptas, florem Hispanæ nobilitatis decerptum, Loïolam Prætorem Regium (ut alios ejusdem dignitatis taceam) in ultima rebellione fœdè trucidatum, clarissimarum stirpium fœminas puellasq; in servitutem & scorta abactas, Hispanos ad pauculas urbes & castella redactos. Sed hæc alii narrabunt fusiùs, ego pro instituto meo animarum jacturam lugeo, nec ferre possum tot matronas puellasq; Christianas inter Barbaros ritibus profanis assuescere: tot millia hostium sine spe salutis esse; Indos amicos fermè omnes ob vexationem pertinaciter Fidem Cristianam respuere. Ad reprimendos ferorum hominum animos nihil ad id tempus juvit aut Peruviæ argentum, aut Hispaniæ ferrum. Frustra Prætores selectissimi domi militiæq; exercitatissimi vires & industriam exeruere: per tot annos armis offendisse exasperatos nihil profuit. Igitur in tantorum malorum remedium non aurum, non milites, non auxilia postulo. Quod reliquum est, ô Rex, Clementiam Tuam, quâ utrique Orbi affulges, appello, supplexq; peto, ut videas, utrum è Reipublicæ bono sit, beneficiis ultrò oblatis, obstinatam gentem ad Tuum obsequium allicere, allectamq; Christianis moribus imbuere. Si periculum obtendatur, en caput meum, & Sociorum meorum, cuivis discrimini pro pace regni nobilissimi, & amplificando imperio tuo, & pro animarum salute devoveo.* Placuit Regi Oratio: quare habito Senatûs-consulto decretum ex mente Valdiviæ, ut bellum Chilenum ex parte Hispanorum ad meram defensionem re-

Philippi Tertii laus.

Oratio Valdiviæ.

Belli Chileni damna.

Clementia Regis implorator.

ducereturr,

duceretur; si ultrò hostes offenderent, bellum bello repellerent. In injusta servitia severè animadverteretur. Duodecim de Societate Patres per Hispanorum præsidia in rebellium finibus, sumptibus Regiis, alerentur, qui amicos indigenas in officio continerent, prohiberentque fieri injurias, & hostes ad partes Christi Regisque allicerent. Difficilis erat hæc provincia, exigebatque hominem magnanimum æquè ac prudentem. Quamobrem Rex, cùm magnæ virtutis specimen ex patris Valdiviæ dictis & fama cepisset, eum huic negotio præficiendum censuit; quod ut majori authoritate administraret, Episcopum Chilensem creari volebat, quo ob instituti nostri rationes, & Ludovici Valdiviæ modestiam, non impetrato, eum saltem per Chilense regnum Regiorum negotiorum, ad sublevandam Indorum vexationem, Visitatorem, ut vocant, & pacis arbitrum, Episcopatúsque administratorem, suffragante per litteras Claudio Aquavivâ, ampla cum potestate constituit. Sciscitanti verò Regi, quis vir regendo Chilensi regno eâ tempestate idoneus videretur, Valdivia respondit, Alfonsum Riberam Præturæ suæ restitui posse, quòd in eo homine belli artes, agendi dexteritas, & obluctans difficultatibus animus eminerent. Datum acceptumque consilium est, & Ludovicus Valdivia, cum auxiliariorum Sociorum manipulo, sumptibus Regiis, in Americam renavigavit. In Peruviam appulsus, Proregem, prout in mandatis habebat, de Senatûs-consulto docet; cui cùm non repugnaret, celeri navigatione ad Chilense regnum, quò Didacus Torres & Alfonsus Ribera Prætor se contulerant, revehitur.

Valdivia Episcopatum recusat.

Visitator Regius creatur.

Alfonsus Ribera Præturæ Chilensi restituitur.

CAPUT XVIII.
Ludovicus Valdivia finitimos populos rebelles Regi Catholico conciliat.

MAGNUM erat Ludovici Valdiviæ apud Chilenos nomen, tum ob propriam virtutem, tum vel maximè quòd obstacula Indorum saluti opposita omni ope amovere contenderet. Sed ob eam rem, tam sibi infensos Indorum vexatores, quàm amicos Barbaros experiebatur. Ubi ergo fama percrebuit ad Conceptionis portum appulisse, Indorum Domini non ignari eorum, quæ ab Rege Catholico, eo adnitente, decreta fuerant, variis modis obstrepuere. Sed ille rumores ante salutem Indorum habere, leve æstimans, acceptâ à Didaco Torres per litteras Vicariâ potestate, advectos Socios circa rebellium fines in Hispanorum præsidiis constituit; & communicatis cum Alfonso Ribera Prætore consiliis, adventûs sui, & rerum abs se in Hispania gestarum, famam apud hostes per captivos, ad id dimissos, longè latéque spargit. Quibus rebus cognitis, illicò Cataramnæ vallis incolæ rebelles nuncios ad eum misêre, postulantes, ut, si vera essent quæ nunciabantur, vellet ipse cum gentis Primoribus de pace colloqui. Non abnuit Valdivia, nulli non periculo, pro bono gentis, caput suum exponere promptus. Datâ utrimque fide, ex Araucana arce (ubi interim Venerabile Sacramentum pro sua incolumitate & felici rerum successu exponi voluit) ad hostium consessum properat. Quinquaginta Ulmeni (sic gentis Primores vocant) ex Araucana, Tucapelana, & Purena valle montibusque nivosis, omninò convenerant, & aderant militiæ Duces cum armatis cohortibus. Ad quos longam de Regis Catholici clementia, & laboribus abs se susceptis, habuit Orationem, cujus summa hæc est. *In Chilensi Regno*, inquit, *soli animarum saluti intentus, nullorum corporibus hactenus noxius, pænè consenui, nihil satius habens, quàm si unius Dei cultus omnium cordibus insinuaretur. Cùm verò multa huic rei obstare viderem, nullum lapidem non movi, quo obstacula amoverem. Bis in Peruviam, semel in Hispaniam vestrâ causâ navigavi, non sine operæ pretio. Nam Rex Catholicus, vestrarum animarum jacturæ condolens, præteritarum injuriarum oblitus, totus in eo est, ut utrimque inutili bello etiam cum aliquo authoritatis suæ dispendio finis imponatur. Id ut etiam velitis, per vestras armatas cohortes in hoc hostile solum solus & inermis rogatum venio, spondens, Regis Catholici nomine, si pax placet, neminem externis serviturum.* Finitâ Oratione, cùm per interpretem legi jussisset Regis litteras, & exposuisset pacis commoda, bellique mala, necnon ingentia quæ ex verbi Dei auditione ac Christianis præceptis bona percipiuntur; atque adeò suam Societatisque operam, ad eos in Fide instruendos, & ab vexationibus defendendos, multis verbis obtulisset, ita omnium animi commoti sunt, ut plerique cum lacrymis ejus dexteram oscularentur, affirmantes, si belli causæ præscinderentur, Regis

Ad rebelles pergit.

Cum iis colloquitur.

Ad pacem inclinat.

Catholici

Catholici imperata facturos. Interim Didacus Torres Provincialis Horatium Bechium & Martinum Arandam, linguæ peritos, è regni metropoli, ubi constiterat, ad Conceptionis urbem Ludovico Valdiviæ miserat, eorum operâ ad hostes conciliandos pro opportunitate usuro.

CAPUT XIX. Ludovicus Valdivia interiores populos cum Prætore pacificat.

FINITIMIS conciliatis, lubuit eorum animos tentare, qui terræ interiora habitant. Chileni rebelles in varias distracti factiones, tot duces habent, quot regiones: ad quos Alfonsus Ribera Prætor & Ludovicus Valdivia nuncios mittentes, à plerisque pacis responsa recipiebant. Inter hos, qui se pacis conditionibus non inclinabant, dolum subesse arbitrantes, præcipui erant Ainavilla & Aganamon, necnon Utablame, maximarum factionum duces. Hic Liecuræis, illi Purenis imperitabant. Aganamon tamen, datâ utrimque fide, cum Valdivia, Bechio & Aranda collocutus, visis Regis Catholici diplomatibus, ita permotus est, ut ad reliquæ gentis conciliandos animos ultrò ad remota popularium suorum oppida se contulerit: apud quos dum seriò pacis negotium urget, occasione absentiæ Hispana mulier, captiva Aganamonis pellex, cum duabus prolibus, & Barbaræ duæ ejusdem etiam concubinæ, suo utentes jure, ad Hispanorum castrum confugientes, magnos motus excitavere. Nam ubi Barbaro fuga pellicum suarum innotuit, & frustra eas, quòd Christianæ essent, ab Hispanis reposceret, negantibus Sociis id fieri posse, dissimulato furore, nihilominus in pacis negotio in speciem persistens, vindictam dolosè machinabatur. Interim dum hæc cum Purenis geruntur, Ludovicus Valdivia Utablamæ Liecuræorum duci filium, apud Hispanos dudum captivum, libertate donatum dono misit, rogans ut secum & cum Prætore Regio vellet colloqui. Beneficium æstimavit Barbarus, venitque cum sexaginta factionis suæ Casiquiis ad castrum Paicavim, ubi eos præstolabatur regni Prætor, & Valdivia cum Sociis. Præcedebant quindecim gentis Sacerdotes in talari veste ramum cinnami manu, & capite pileos algâ marinâ, pro suo more in signum pacis, redimitos gestantes. Simul ac Barbari ad Hispanorum arces venere, sic ex abrupto Utablame, septuaginta annorum senex, Ludovicum Valdiviam in limine obvium breviter alloquutus fertur. *Non*, inquit, *armorum pavor, aut Hispanorum vires, ad paciscendum me adigunt, qui ab incunte ætate militiæ Præfectus, sex-decim omnino Chileni regni Prætores sibi invicem subsequentes, jam inde ab Villagrano, non tantùm fatigavi, sed etiam insignibus cladibus affeci. Sed tuum me benefitium, ô Pater magne, restituto filio, & Regis Catholici clementia, ultrò bonas conditiones offerentis, ad pacem trahit.* Hæc ferocienti, quàm urbano similior cùm dixisset, ad Prætorem introducitur. Prætor, ne ostentatione virium exacerbaret Barbaros, in adventu Utablamæ vetuit tormenta explodi, & sede æquans se Barbaro, postulat quibus conditionibus vellet pacem fieri: cùm respondisset, placere sibi eas, quas Valdivia scriptas à Rege attulerat, dummodò Sancti Hieronymi castrum, quod in finibus Hispani construxerant, destrueretur, & Aganamoni duæ saltem fugitivæ restituerentur, Societasque suarum animarum curam susciperet: illicò Prætor per interpretem pronunciari jubet, placere etiam sibi, postquam cæteræ factiones in pacis conditiones consensissent, S. Hieronymi castrum destrui; Aganamoni filiam Ethnicam restitui posse, pellices & filiam Christianas reddi non posse. Denique cùm Valdivia asseverasset, se Sociosque omnes totius gentis saluti lubentissimè impensuros, Utablame, Liecuræorum & Purenorum, quorum nuncii aderant, nomine, ramum cynnami in signum pacis Prætori offert, vicissimque alterum à Prætore & pretiosa dona recipit. Sic inter mutuos amplexus & acclamationes solemni formâ, ipso Conceptionis Virginis MARIÆ die, in arce Paicavi, adnitente Ludovico Valdiviâ, pax Liecuræos inter & Hispanos promulgata est.

Rebellium duces.

Aganamon colloquitur.

Ejus pellices fugiunt.

Utablame de pacis conditionibus acturus venit.

Utablamæ superbia.

Alfonsi Ribera Prætoris modestia

Pacis conditiones.

Pax concluditur.

CAPUT XX. De mittendis Sociis deliberatur.

PACE Sancita, Utablame volebat JESU Socios ad interiora regni statim secum pergere, ut reliquas rebellium factiones iisdem conditionibus Regi Catholico conciliarent. Sed clam in secreto consessu præclarè ab nostris disceptatum est, num id conducibile foret. Dissuasores exaggerabant Barbarorum ferocitatem, &

Dissuasorum rationes.

ipsius Utablamæ pertinax in Hispanos odium, adeò notabile, ut medio fermè sæculo de uxorum & filiorum suorum captivorum redemptione, cum nostris ducibus agere noluerit, ne commercium cum Hispanis quoquo modo habere videretur. Addebant, præcipitatione spem optimam corrumpi posse. Non statim fidendum Barbaris, sed fidem eorum tempore probandam. Aganamonis negotium nondum maturum esse. Nondum finitimos omnes paci assensisse. Cataraianorum aliquot, post Valdiviæ colloquium, ad interiores populos confugisse, sparsisseque famam, quod dolosè Hispani pacem vellent. Denique, in tantâ Sociorum JESV paucitate, è Reipublicæ bono non videri, si viri selectissimi tanto discrimini exponerentur. Contrà, Valdivia, acerrimus pacis conciliator, quamvis periculum esse non diffiteretur, Socios statim mittendos arbitrabatur, aiens, ad Cataraianorum confessum se sine comitatu & damno iviſse. Utablamem ultrò sine armis ad armatum colloquium venisse, beneficium manumissi filii æstimasse, pacem cum suæ factionis primoribus palam jurâsse, Societatem JESU petiisse, securitatem spopondisse; si nimiâ scrupulositate pericula rerum humanarum perpendantur, nusquam heroïcis facinoribus locum fore. Id demum Jesuiticum esse, discriminibus caput offerre, dum salus hominum, aut insignis Dei gloria ageretur. Nobilissimas matronas & puellas dudum captivas, in media Barbarie, supplices Societati tendere manus, ut ereptæ turpissimorum mortalium libidini, restituantur patriæ, maritis, parentibus, & avitæ Religionis templis. Barbaris confidentiam ostentandam esse, ne ipsi etiam diffidere incipientes corrumpant optima principia. Ad eos se, ut nuper ad Cataraianos, lubentet iturum, nî officii sui negotiis destineretur. Denique à Didaco Torres Arandam & Bechium, nuper ad se missos, ut in rebellium fines delati Regem Catholicum insigni aliquo beneficio demererentur, & Evangelii viam aut sermone, aut fuso sanguine sternerent. Hæc Valdivia, cui Prætor, laudatâ Societate, quòd tanto periculo se objectum iret, assensit.

Valdivia contra dissevit.

Valdivia assentit Prætor.

CAPUT XXI.

Martinus Arãda, Horatius Bechius & Didacus Montalvanus mactãtur.

DECRETA missione, dici vix potest, quantis lætitiis exilierint Horatius Bechius & Martinus Aranda, tantæ sortis compotes: quare ille, litteris ad Didacum Torres missis, immensas gratias dedit, quòd se potissimum tantæ rei exhibuisset. Dum ambo è regni metropoli abirent Sociis valedicentes, se ampliùs invicem non revisuros; præsagiendo, disertis verbis asseruere. Nonâ Decembris, peracto Sacrificio, uterque cum Didaco Montalvano laico, nuperrimè in Societatem assumpto, Utablamæ traduntur ducendi. Abeuntes Ludovicus Valdivia monuit, ut se egregio facinore Societati commendarent. Prætor cum cohortibus Regiis & frequenti nobilitate diu extra castrum honoris ergò prosequutus, non priùs rediit, quàm omnium oculis se subduxissent. Ibant per abrupta montium & anfractus viarum, donec ad Utablamæ oppidum venirent: ibi eos statim convenere è Purenis multi Casiquii, tantâ ostentatione benevolentiæ, ut pacis generale negotium planè confectum putaretur. Alterâ die litteras ad Valdiviam dedere, quibus ex animi sententia fluere omnia nunciabant, seque tam tutos esse, quàm si Toleti forent: & aliis litteris monebant, missos jam esse nuncios ad singulas Barbarorum factiones, ut ad conductum generale colloquium gentis Primores convenirent; spemque proximam esse firmandæ pacis. Sed quinto postquam à Prætore discessérant die, Aganamon cum numeroso perduellium equitatu Liecuram invectus, nequicquàm cum suis municipibus reluctante Utablame, occisis aliquot Ulmenis paci faventibus, ferociter exprobrans pellicum suarum detentionem, in Socios nihil reluctantes involat, opprimitque. Omnibus capita primùm clavis contusa sunt, mox variè machæris & lanceis sævitum in corpora. Sic glorioſi pugiles, quòd negassent pellices Barbaro reddi posse, debitam pretiosæ morti coronam decimâ quartâ Decembris anno millesimo sexcentesimo duodecimo adepti sunt.

Socii à Liecurais recipiuntur.

Ab Aganamone occiduntur.

CAPUT XXII.

Martini Arandæ vita.

MARTINUM Arandam, Villaricæ ab rebellibus destructæ, in Chileno regno natum, commendabat sanguinis nobilitas, quâ proximè Ludovicum Valdiviam attingebat. Is in patria diu honorarius miles turmæ equitum præfectus

arma tulerat, donec extra patriam novæ Coloniæ ductor Riobambenſem Præfecturam à Peruviæ Prorege acciperet. In qua adminiſtranda egregio facinore ſe Regi probavit, tumultuoſo homine novas res machinante, & Provinciam ad defectionem ſollicitante, comprehenſo atque ad Proregem tranſmiſſo. Præterea immortalitatem nominis, tradito Riobambenſibus nobiliſſimo ſtemmate, conſequutus eſt. Rem memorabilem non pigebit enarrare. Convenerant cum Martino Aranda Præfecto frequentes cives in templum facienti Sacerdoti adſtituri, qui cùm pro more Venerabile CHRISTI CORPUS populo adorandum genu flexus ſublevaſſet (horreo dicere) hæreticus homo, neſcio unde emerſus, inſtigante in Chriſtum odio, ex abrupto in Sacerdotem involat, Hoſtiam Sacro-ſanctam rapit, in partes diſcerpturus. Horruêre quotquot cum Præfecto cives aderant enormitate intentati facinoris, & enſem quàm conſilium, in repentino caſu, promere promptiores, ſtrictis gladiis in ipſa Ara monſtrum hominis perfodiunt, donec conſtaret expiraſſe Qua in re illud memorabile contigit, quod ex innumeris pœnè vulneribus, quamdiu cadaver in templo remanſit, ne gutta quidem ſanguinis profluxerit. Sed mox extractum quà data porta ita ebulliit, ut quot erant vulnera, tot cruoris ſcaturigines viderentur: nolente nempe Cœlo id templum effuſione ſanguinis inter profana haberi, cujus Aram Riobambenſes cives Hiſpanâ prorſus pietate expiaverant. Porrò ad æternam tanti facti memoriam Martinus Aranda Præfectus ſtatuit, ut urbs nova deinceps pro ſtemmate, Hierothecæ CORPORIS CHRISTI effigiem, & infra illam cadaver hæretici hominis multis enſibus perfoſſum haberet. Quod ſtemma Marchio Canietenſis Peruviæ Prorex æternùm piæ urbi eſſe voluit. Publico huic facinori addam felicem Arandæ dexteritatem, quem cum æqualibus equeſtri curſu certantem effrænis equus ex inſperato in eam partem rapuit, ubi campus in ingentem hiatum apertus præcipitium oſtentabat, proclamabatur ab omnibus de ſeſſoris vita: ſed is incitatum equi impetum ingenti ſaltu hiatum prævertentis imperterritus ſuſtinuit, equoque domito incolumem ſe ſpectatoribus ſtetit; eo majori plauſu, quo hominem pluribus laudibus propè funeraverant. Si famam ſpectares, nullus in Peruvia equitum velitationibus Arandâ præſtantior erat. Quare Proregi charus, per felices vulgi admurmurationes gradum ſibi faciebat ad ampliores honores: cùm ſe à Deo ad animi curam, ſuſceptâ ex vago concubitu prole, graviter neglectam, retrahi ſenſit, vocem Divinam ſequutus, Prorege ægerrimè annuente, Societati ſe mancipavit. Tyronem ipſe Prorex honoris ergò inviſit: à quo didicit eum longè feliciùs equitare, quem gratia Dei portat, quàm qui phalerato equo vectus honorum præcipitia ſectatur. Expleto tyrocinio, inter rerum externarum coadjutores mereri ambiens repulſam paſſus eſt. Triginta trium annorum vir, juſſus Latinitati ſtudere, ita ſe præſtitit, ut majorem laudem inter pueros, quàm in geſto olim Magiſtratu, mereretur. Sacerdotio ornatus, cum Michaële Urrea ad Chunchos, montanos Peruviæ Indos, crudelitate inſignes, deſtinatus, trucidato à Barbaris ſocio, per difficillima itinera ægrè in tutum ſe recepit. Evitato periculo, ob peritiam Chilenæ linguæ in patriam amandatus, talem inter Hiſpanos & Indos ſe præbuit, qualem triumphi avidum decebat. Cùm ei aliquando Mandibulæ pars malè affecta reſecanda foret, inter cruciatus ita duravit animo, ut ne quiritatum quidem ederet, orísve hilaritatē mutaret. Quâ toleſantiâ præluſiſſe toleratæ pro Chriſto morti dicerem, niſi illuſtriora Martyrii imitamenta edidiſſet, dum homo præfervidus & vehemens, nativo iræ igne violenter repreſſo, ita animi motus compoſuit, ut Religioſo homini indecoros impetus impoſterum nullos proderet. Præter has virtutes in Martino eminuere ſui caſtigandi ſtudium, magna cum Deo familiaritas, de omnibus benè merendi deſiderium, & ſingularis Indos juvandi cupîdo. Quibus dotibus gradum ſpiritualis coadjutoris in Societate, & in Cœlo inter heroës ampliſſimum locum eſt adeptus. Alegambe fusè deſcribit noſtri Martini ad Chunchos fruſtratam expeditionem, & ut in perverſæ nationis adeundæ conatu ab comitibus, viarum aſperitate & portentosâ fluminum trajectione deterritis, deſertus fuerit. Ut in itu & reditu Zupimarim, rapidiſſimum flumen, octogeſies incredibili labore vado tranſmiſerit. Ut ab torrente raptus, ad ſcopulos alliſus, & alia vitæ pericula ab viperis, tem-

Ejus militia.

Præfectura.

Riobambenſium ſtemmatis origo.

Arandæ equeſtris dexteritas.

Tyrocinium Religionis.

Studia.

Ad Chunchos expeditio.

Magnanimitas.

Cætera virtutes.

pestatibus, solitudine, fame, & morbo adierit. Quæ omnia non parùm faciunt ad Apostolici viri commendationem.

CAPUT XXIII
De Horatio Bechio & Didaco Mõtalvano quædam memorabilia.

HORATIUM Bechium nobilem Senensem, Episcopi germanum fratrem, ornabant Virginitas totâ vitâ conservata, erga Virginum Reginam amor, zelus animarum, precandi studium, necnon scientia multiplex, prudentiaque adeò singularis, ut summis provinciæ muneribus etiam tum juvenis omnium votis destinaretur. Magnâ contentione ab Didaco Torres Provinciali missionem ad Araucanos flagitavit, ne vocationi Divinæ obniti videretur: in Italia namque adhuc versanti cœlitus injecta martyrii spes, adeò certa, ut vix de futuro eventu dubitaret. Anno hujus sæculi quarto ex Europâ cum Didaco Torres in Peruviam navigavit, Litteris sacris Limæ non sine laude informatus, cum eodem per Tucumaniam ad Chilense regnum immenso circuitu ductus, tanta quanta narravimus, inter amicos Indos & rebelles pactavit, usque dum, fuso Sanguine, spem cœlitùs datam firmaret. Nostrum Horatium non ita pridem illustravit imago Alexandro Septimo Pont. Maximo cum eleganti carmine eo præsertim nomine dicata, quòd utriusque familiæ mutuâ affinitate illigatæ dicantur. Tantis Heroïbus additus est Didacus Montalvanus, Mexici in nova Hispania Hispano genere natus, ex Chilensi milite, post annuam in humilibus culinæ, cellæ penariæ, & Sacrarii servitiis periclitationem, IESU Socius factus, sexto tyrocinii die rarâ felicitate triumphum meritus est. Dum in exercitu Regio stipendia faceret hoc solemne habuit, quod numquam adduci potuerit, ut Quadragesimali tempore carnes, eò loci & temporis Regiis militibus legitimè concessas, esitaret, pane subcinericio, nullo alio pulmento addito, contentus. Tria cadavera occisorum Sociorum in summis caloribus per triduum nec muscæ, nec aves carnivoræ attigere, donec Valdivia adnitente ad Levo Hispanorum castrum transferrentur. Biennio pòst ad Conceptionis urbem deportata, nostro in Templo, ad principis aræ latus, cedrina Lipsanotheca intus & foris aureo panno inducta, honorificè deposita sunt. Sic novellæ Provinciæ fundamenta Sanguine consecrata fuere, & Socii, exemplo animati, ubique grandia heroïcæ virtutis vestigia impressere.

Horatii Bechii necis præsensio.

Cum Alexãdro Septimo affinitas.

Montalvani patria.

Abstinentia.

Cadavera triduo à muscis & avibus intacta.

CAPUT XXIV.
Quatuor Societatis sedes stabiliũtur sumptibus Regiis.

1613.

Ludovicus Valdivia vindictam prohibet.

CÆDE peractâ, pacis negotium disturbatum est: nam pleræque factiones, quamvis innocentes, verecundiâ abalienati, ultionis metu iterum pro hostibus se gessere. Cataraianorum octo millia in amicitia perstitere. Hispani contrà bello vindicatum ire avebant Sociorum neces: sed Valdivia restitit, volens adhuc servari decretum Regis de non offendendis hostibus, in quorum finibus quatuor Societatis sedes Vicariâ ab Provinciali potestate acceptâ stabilivit: nam Rex Catholicus in singularum sedium levamentum mille ducatos annuatim numerari jusserat, & Sociorum, partim ex Hispaniâ, partim è Peruviâ advectorum manipulus præstò aderat: ex quibus Sociis sequentibus temporibus eminuere Rodericius Vasquius, Peruviæ non ita pridem Provincialis, Gaspar Sobrinus Quitensi Provincialatu perfunctus, Vincentius Modolellus Chilensis Vice-provincialis, Augustinus Villaza divinis illustrationibus maximè clarus. Prima sedes, cui deinde, aucto Sociorum numero, Collegii jura concessa sunt, in Conceptionis maritimâ urbe posita est. Unde egressi per vices quinque Socii, circumjacentes regiones, Indorum vicis frequentes, æquali fructu ac labore lustrabant. Ludovicus Valdivia trecentos, Socii alii sexcentos, ex pervicacissima gente anno hujus sæculi decimo-tertio baptizavere. Apud Araucanos temporaria sedes in perpetuam etiam mutata est, in qua singulis Dominicis diebus viginti trigintáve Barbari Baptismum suscipiebant, plerumque cum festivissimo arcis apparatu, bombardarum explosione, & templi spectatissimo ornatu, ut nempe feroces homines Sacramentum à se susceptum magis æstimarent, & Ethnici popularium suorum honore allecti in eamdem sortem filiorum Dei adoptari amarent. Arx Hispanorum altera est, quam Levo vocant: huic arci unus ex Araucanis Sociis perpetuò aderat, Prætoris rogatu, deficiente alio Sacerdote, aliquot Indorum millibus atque Hispanis militibus operam navaturus: præterea

Conceptionis sedes.

Nongenti baptizantur.

Araucana sedes.

Levo castrum.

iidem Socii ad Sanctæ Mariæ insulam adnavigabant, terrâ mariqúe dæmonibus infestissimi. Tertia sedes in Bonæ-spei arce, hinc hostium finibus, & inde obversa Cararaianis, posita fuit: hos præsertim Socii frequentibus excursionibus per ordinarias Societatis operas excolebant, non tamen sine militum comitatu, nam Peruviæ Prorex vetuerat ne Socii, nimio animarum ardori velificantes, sese periculosis locis incomitati ingererent. Ibat pro more Hispanorum manipulo cinctus Modolellus Socius impiger ad opus Evangelii, cùm derepentè hostium phalanges sese ex propinquo ostentant. Sola salus in fugâ fuit, pauci milites facilè evaserunt; sed Modolellus non optimus eques, in equò malè ephippiato, longo post comites intervallo, in potestatem hostium pœnè venerat, quando ei calix, quem ad usum aræ portatilis secum ferebat, ex manibus elabitur. Quid ageret? exilit, calicem, ne præda profanis sit, rapit: rursum insilit in equum, & laxatis habenis calcaria admovet, tantâ vi, ut momento temporis, à præcipite equo raptus potiùs quàm vectus, comites trans fluvium, ubi periculum ob nostri equitatûs vicinitatem jam nullum erat, assequutus sit. Verùm quis referat sigillatim hostiles incursus, aliásve in mediâ Barbarie ac militum licentiâ à Sociis toleratas molestias, quas lubenter sufferebant, ut animas Ethnicorum quamplurimas è Dæmonum servitute ereptum irent. Chiloënses quartam sedem accepere stabilem in principe insulâ fundatam, unde Socii deinceps cymbâ vecti, & subinde suis manibus remigantes, ad viginti-quinque pagos ejusdem insulæ, & triginta-quinque alias circumjacentes insulas, deferebantur; Catechesi, Baptismo, Confessionum auditione, vagantium hinc inde hominum aggregatione, fructus uberrimos colligentes.

Bonæ-spei domicilium.

Modolelli periculum.

Chiloënsis domus.

CAPUT XXV.

Societas privatim publicéque vexatur.

Valdiuia decem millia in libertatem vindicat.

Calumniæ.

His quatuor sedibus constitutis, Ludovicus Valdivia pro Rege Catholico regnum Chilense inspiciens, decem Indorum millia (ut Allegambe scribit) ab nimiis servitiis in libertatem asseruit. Vexatores Indorum, legibus & potestate à Rege traditâ, coërcuit. Per frequentes nuncios rebelles iterum ad pacem sollicitavit. Captivos redemit. Nihil denique non tentavit, quo regnum profligatissimum pristino splendori redderet. Quæ res, cùm ei summum amorem conciliare debuissent, multorum paravere invidiam. Turbatum ubique est ab servitii personalis propugnatoribus, adeò ut vexationes non tantùm in Ludovicum Valdiviam, sed in Didacum Torres, universamque Chilensem Societatem redundarent. Aiebant ab Societatis nimia religiositate manasse servitiorum abrogationem; si ea regno pelleretur, facilè Regem Catholicum abrogationis decretum rescissurum. Hæc cives. Milites verò spargebant in vulgus, bello mancipia parari, bello regnum ditescere: si bellum finiretur, trecentis ducatorum millibus è Peruviæ ærario singulis annis jussu Regis Catholici in Chilensis militiæ stipendia mitti solitis, regnum carituram. Præterea Prætor, in militia Belgica innutritus, non approbabat offensivum bellum prohiberi, quòd fortè iniquam putaret esse præliantium conditionem, ubi lædi possis, non lædere. Et quamvis Ludovicus Valdivia, Societatis suique purgandi ergò, multa adferret, demonstraretque non posse non probari Regis Catholici consilium, post tot annorum bellum, direptionem tot urbium, neces tot populorum, & exhaustum ærarium, blanda remedia experientis: tamen apud præoccupatos cupiditate animos non audiebatur. Inter has turbas, privata res Societatem commisit cum regni Primoribus, causam dante discolo Societatis nostræ Sacerdote, Theologiæ professore, qui, quòd ex ordine submovendus esset, & Societati Chilensi expediret extra Provinciam portari, antequam è Societate dimitteretur, in Peruviam jussus est navigare. Is antequam è portu solveret, fasciculum litterarum, quem Socius navigationis à Provinciali traditum habebat, dolo subreptum referat, diploma expulsionis suæ capit, & quamvis coram Provinciali jurasset, nî in Peruviam navigaret, se è Societate dimissum non fore, tamen pro legitimè dimisso se gerit. Contrà Societas reclamat, & hominem apostatarum legibus postulat. Sed intercessit Episcopus, defensionem fugitivo adpromittens: Senatus Regius in partes trahitur. Senatores jure dimissum pronunciant. Nihil apud alienatos valuere nostra jura, nihil Peruviæ Proregis litteræ, jubentis inquietum hominem regno facessere,

Discolus fasciculum litterarum aperit.

Ab Episcopo & Senatu defenditur.

nihil Dominicanorum, Mercenariorum, & Academiæ Limensis authoritas, arbitrantium fautores Ecclesiasticis pœnis subjici, donec lite Romam delatâ Societatis Præpositus Generalis pronunciaret, Emmanuelem Fonsecam (sic turbulentus homo vocabatur) verè apostatam fuisse, & juberet votis pœnisque solutum è Societatis albo abradi. Quid verò per tres integros annos, quibus lis pependit, nostris sufferendum fuerit, modestius nobis erit tacere, quàm propalatione tot injuriarum viros cæteroquin bonos, levissimi hominis simulatâ virtute deceptos, dedecore aliquo nominatim afficere. Abalienatis ab Societate regni capitibus gens medii infimique subsellii fœda crimina Ludovico Valdiviæ ausa est affingere; eo fine, ut absterreretur ab Indorum defensione: sed juridicè explosa in authores suos vertit infamia. Fasciculum litterarum Regi Catholico inscriptum dolo ab Societatis hominibus subreptum fuisse fama cùm invaluisset, tabellarius, mendacis famæ author tandem inventus, egregii criminis notâ Societatem liberavit. Nonnemo ancillam suam vexabat, ut Societatis quemdam hominem impudicitiæ secum perpetratæ accusaret: sed illa nullis præmiis, nec atroci flagellatione adduci potuit, ut tantum scelus innocenti viro affingeret. Nihil denique ab otiosis hominibus tentatum non est: ita ut Chilena vexatio cum Cæsaraugustana & Silicæi temporibus conferretur. Sed Valdivia adhibebat constantiam, otiosorum hominum probris, calumniis & comminationibus imperterritam: qui cùm videret inveteratissimum malum efficaciori & perpetuo remedio indigere, Gasparem Sobrinum, Socium rebus agendis idoneum, in Hispaniam cum legitimis abs se inspecti regni instrumentis amandat. Quibus examinatis favit Rex pro se, pro justitia, pro bono Religionis decertanti: favit Senatus Regius, favit Peruviæ Prorex: omnes denique cordati viri Ludovicum Valdiviam, virum summis in America parem, pro re benè & fortiter gesta meritis laudibus affecere. Sed deinde repullulantia Hydræ capita alios Hercules fatigavere.

Calumnia explosa.

Valdivia laudatur.

CAPUT XXVI.

Didacus Torres Tucumaniam Paraquariamque lustrat.

Francisci Sausedi Episcopi liberalitas.

Seminarium Cordubense.

Franciscus à Valle calumniam patitur.

Est liberatur.

Joannis Darii zelus.

Didacus Holguinus nimiæ severitatis insimulatur.

DIDACUS Torres, Chilenos montes rursum prætergressus, in Tucumaniâ mitiora tempora reperit: nam, adnitente Joanne Romero, Franciscus Sausedus Ecclesiæ Esterensis Thesaurarius, & postea Ecclesiæ Chilensis Episcopus, Sancti Michaëlis domui agros, pecuniam, & mancipia, viginti aureorum millibus æstimata, dono dedit. Præterea Episcopus Tucumanensis Ferdinandus Trexus spem fecit Esterensis Collegii fundandi. Cordubæ verò Seminarium nobilium adolescentûm majori aviditate quàm successu, ejusdem Episcopi procuratione, institutum Societatique traditum, aliquandiu usui fuit; quamquam, paulò pòst mortuo Episcopo, deficientibus subsidiis, ætatem non tulit. In portu Boni-aëris, quoad Æthiopum, Indorum ac Hispanorum curam, prosperè cadebant omnia. In Sanctæ Fidei urbe Franciscum à Valle Societatis sedi præfectum, impigrè laborantem, nescio quis quadruplator revelati pœnitentium secreti, & corruptæ mulieris, palàm insimulavit. Sed institutâ per Franciscum Truxillum Provincialis Socium facti inquisitione, utrumque scelus temerariè innocentissimo homini imputatum fuisse, ipsomet sycophanta dicto scriptóque calumniam retractante, compertum est. Falsitatis reum ducentis plagis Ferdinandus Arias Prætor indubiè castigasset, nî Socii, tolerare injurias, quàm vindicare doctiores, intercessissent. Calumnia, ut fit, legitimè depulsa, nihil reliquæ vitæ, Apostolicorum virorum in morem traductæ, splendori offecit. Eo ad procurationem Indorum translato, Joannes Darius Sanctæ Fidei domus curam suscepit, adeò plausibili successu, ut cùm è pulpito tonaret, universa civitas, & circum omnis vicinia, suggestu in forum transportato, quòd multitudinem templum non caperet, avidissimè concurreret. Fervori Concionatoris respondebat multiplex ex omni hominum genere fructus, certatim sese confessionis tribunali, abjuratis publicis privatisque vitiis, offerentium. Nec animarum fructus in Paraquariæ metropoli sine inquietudine percipiebatur, Dæmone utilissimos quosque reipublicæ Christianæ viros ubique perturbante. Delegaverat suas vices Sanctæ Inquisitionis Commissarius Didaco Holguino, Assumptionis Collegii Rectori, homini severo, ac in rebus ad fidei integritatem spectantibus dissimulare nescio: ex qua severitate occasionem arripientes nonnulli cives Societati

ſuboffenſi, exaggeratis rebus, Commiſſarium permovere, ut Limam Holguinum ire compelleret, immoderationis, ut aiebant, in delegati officii adminiſtratione apud primarios Inquiſitores rationem redditurum. Septingentis ſeucis Lima abeſt ab Aſſumptionis urbe, & jam Didacus Holguinus medium iter confecerat, cùm ab Inquiſitoribus Limenſibus, de ejus integritate per citatos tabellarios edoctis, litteras accipit, quibus monebatur, ne ultrò pergeret, ſatis enim ampliſſimo Senatui ejus innocentiam & malevolorum hominum temeritatem eſſe perſpectam. Procedente verò tempore re cognitâ, Summum in Hiſpania Inquiſitionis Tribunal non tantùm eum immoderationis abſolvit, ſed magna cum poteſtate Commiſſarium ſuum, vexatore ejus reprehenſo, per Paraquariam delegavit. Didacus Torres è Tucumania in Paraquariam profectus, novum Divi Ignatii oppidum inter Paranam & Paraquarium ab Societate fundatum pro munere inſpiciens, laudavit omnipotentem Deum, qui de lapidibus fideles Abrahæ filios effecerat. Nec potuit ſe continere, quin pallium unicum, quod habebat, tentorium, mantilia, & reliqua longiſſimorum itinerum inſtrumenta in partes diſciſſa, novis hominibus manu nudioribus; Sociis verò rerum omnium egentibus jumentum, quo vehi ſolebat, induſia ſua, ac cætera veſtimenta conferret. Præterea Rocho Gonſalvio Iconem Beatæ Virginis manu pictæ dono dedit, jubens, ut eam in ſociam expeditionum Apoſtolicarum aſſumeret, quam lubuit populorum debellatricem appellare, non vano nomine. Nam commodè accidit ut duo Caſiquii è Parana tum venirent, qui ab Provinciali ſollicitati ad Fidem, cùm initio reſiſterent, ab iis ſaltem impetratum, ut vellent ante Iconem Virginis MARIÆ genibus flexis cum cætera plebe cœleſte lumen pro ſe implorare. Mirum dictu! ſequenti die ambo Caſiquii diverſis ex domibus, non communicatis conſiliis, ad Provincialem redeuntes, Chriſtianos velle ſe eſſe, & cum ſuis popularibus in eam ſpem oppidum condere (quod & poſtea fecere) teſtati ſunt. Idcircò ritè Iconi Virginis MARIÆ nomen Debellatricis aſſertum eſt, quâ in perpetuam comitem aſſumptâ, Rochus Gonſalvius inſignes victorias à Paranenſibus Urvaicenſibusque, uti demonſtrabimus, cum claritate nominis reportavit.

Laudatur.

Didaci Torres liberalitas.

Virgo Maria Ethnicis ſalutaris.

Ethnicorum debellatrix.

CAPUT XXVII

Guaicuræi excoluntur.

PROVINCIALIS ex eo oppido abiens Petrum Romerum in ſpem Guaicuræos rurſum adeundi ſecum abducit, cum quo adverſo Paraquario naviganti Guaicuræorum Dux obviam proceſſit, ſpondens ſe ſuosque, ſi Societas reſtitueretur, imperata fideliter facturos. Laudato Barbari Ducis conſilio, Didacus Torres ad Guaicuræorum littus applicat, pellectosque muneribus Barbaros alloquens, affirmat, ſe eâ lege Sacerdotes conceſſurum, ſi à trucidatione abſtinere vellent, & ſe ſinerent in oppidum coactos verâ Religione inſtitui. Mox urbem Aſſumptionis petens, ſacram ſupellectilem, resque varias ad conciliandam largitionibus gentem mille & trecentis aureis coëmptas, Petro Romero & Antonio Morantæ tradit, monitosque ut Provinciam, glorioſis periculis obnoxiam, magnis animis adirent, abs ſe ſub finem anni amandat. Ipſe verò evocato è Guairania Joſepho Cataldino, quatuor Societatis vota coram ſe profeſſuro, cum eodem magnis itineribus Cordubam Provincialia Comitia coacturus contendit. Petrus Romerus cum ſocio Guaicuræis redditus, conſtructâ casâ, & æde ſacrâ refectâ, primos labores reſumens, quanto numero potuit Barbaros in unum reduxit. Quibus interjecto tempore pro more dilapſis, ardente maximè Sole, & ſummâ aquæ potabilis inopiâ, eò perrexit, ubi Guaicuræorum Dux cum frequenti multitudine vivebat. Ibi à Ducis matre evicit, ut ſe ſequeretur, & non procul æde ſacrâ abs ſe conſtructâ habitaret: quæ non abnuens & Chriſtianis imbuta præceptis effecit, ut nurus eòdem ſecum concederet; & mox alii atque alii exemplum ſequuti, pleroſque tandem eò perpulere, ut ſe cum duce Sociis adjungerent, ſinerentque ſimul doceri. Detrectantibus verò adoleſcentibus pueritiam jam egreſſis inter pueros & fœminas ſedere, attributum eſt Catecheſeos tempus diverſum, ne ſuperbo pudore ab doctrinâ retraherentur. Neque animis ſolùm, ſed etiam corporibus ferebant opem: quare contenti talari veſte ex vili goſſipio, aquæ potu, cibatu ſimplici, & reticulo pro lecto penſili, pecuniam fermè omnem, ab Rege Catholico pro vitæ ſubſidio utriq; numerari juſſam,

Didacus Torres Guaicuraos adit.

Largè donat.

Guaicuræi utcumque conciliantur.

in coëmendis ferramentis, aliisque rebus ad devinciendos largitate Barbaros, insumebant. Si quid cupediarum aliunde mitteretur, in pueros ægrosque largiebantur, & à multis multa corrogabant, ut semper suppeteret quod darent, rati, ex mente Didaci Torres, dona apud Barbaros, mortalium egentissimos, miraculorum vicem subire debere. Si Guaicuræi, quod frequentissimum erat, mutarent loca, ipse Romerus (Morantâ ad Sarcinas relicto) difficillimis itineribus ad eos itabat, nec unquam fere sine operæ pretio, nam multos adultæ ætatis homines infantesque morti proximos his in excursionibus Christo lucri fecit. At in oppido quotquot graviter ægrotare contingebat, summâ ope ambo Socii adnitebantur, ut qui reliquo vitæ tempore ferarum more vixissent, saltem in morte ad Fidem Christi animum adjicerent. Satis constat his artibus ferociſſimam Guaicuræorum gentem non tantùm diu utcumque in officio fuisse retentam, sed etiam Niapurorum & Baiarum barbariſſimorum hominum quamplurimos pellectos, ut de Divinis rebus Socios verba facientes audire vellent.

Petri Romeri excursiones.

CAPUT XXVIII.

Guaicuritii primùm ab Romero adeuntur.

IN eodem terrarum tractu Guaicuritiorum Dux (nam Guaicuræorum gens, uti supra demonstravimus, sub duobus capitibus bipartita est) sive vicinorum æmulatione, sive religionis æstimatione, Socios apud Guaicuræos degentes rogatum venit, ut coram terras suas inspicerent, locumque ad condendum oppidum designarent. Lætus hoc nuncio Romerus, confidentiùs quàm securiùs Barbaro se tradit ducendum: porrò in omni peregrinatione perpetuus is apud eam gentem mos inolevit, ut non tantùm uxores & filios, sed etiam supellectilem, arma, domos plicatiles, omnia denique, de commeatu nihil solliciti, secum portent. His impedimentis impliciti vix milliare Italicum triduo eundo conficiunt: nam ubi tantillum processerint, erectis in caularum speciem storeis, cibum quærunt, nec ante ex uno in alium locum abeunt, quàm totum venatione piscationéve exhauserint. Sic intolerabili tædio Romerus cum Guaicuritiorum gente, unico servulo & linguæ interprete comitatus, Barbarorum cibo contentus, per infestas aculeatis culicibus paludes, per obnoxia tygribus loca, per spineta, arundineta, & ambages, quadraginta totis diebus vix septem leucarum spatium, si rectà iretur, confecerat, cùm litteras ab Assumptionis Collegii Rectore accipit, quibus perlectis, Barbarorum Duci significat, nisi citatis itineribus cum expedito comitatu pergerent, re infectâ, è Majorum voluntate, eò unde discesserat se rediturum. Ergo, relictâ popularium suorum multitudine, Dux duplicavit itinera, Romerumq; per suas terras celeriter circumductum, designato oppidi loco, ad Guaicuræos reduxit. Quamvis verò res ad exitum non perducta sit, non parva tamen Romeri laus fuit, contemptâ morte, infidæ genti pro Christi causa se tradentis. Verùm ne incassum omnis à Romero susceptus labor caderet, infans in itinere ante mortem Sacramento expiatus est, & venefica anus cum morte colluctans, diu animæ medelam respuens, tandem Christiana fieri voluit, feliciterque in ultimo agone obtinuit. Sed jam gestit calamus Guairaniam, Apostolicis operibus claram, revisere.

Petri Romeri patientia.

Guaicuritiorum primitia Deo sacrata.

CAPUT XXIX.

Martinus Xaverius Urtasum in Guairaniâ moritur & laudatur.

JOSEPHO Cataldino ad Comitia Provincialia profecto, tres tantùm Socii, Antonius scilicet Ruisius, Simon Maçeta, & Martinus Xaverius Urtasum in Guairaniâ permanserant; pauci admodum pro multiplicitate rerum agendarum: nam Maracana, numerosi pagi Dominus, diu Sociis reluctatus, Divino terrore percitus, combusto suo pago, se tandem cum suis popularibus Ignatianis Neophytis adjunxerat; cujus exemplo confluebant undique Ethnici ad Sociorum oppida, adeò jam numerosa & splendida, ut Antonius Ruisius scriberet, novalia hæc cum Peruviæ veteribus conferri posse. In continuo motu erant Socii, sive in oppidis Ethnicos Neophytosque edocerent, sive ad loca remota, Barbaros reducendi ergò, excurrerent, sive denique quò fervor animi, peste miserum in modum grassante, singulos distraheret. Sic res Guairaniæ solâ Sociorum paucitate laborantis se habebant, cùm Æterno Numini ex hac paucitate Martinum Xaverium Urtasum Sacerdotem, juvenem veteranis parem, ad Cœlestes sedes evocare lubuit. Id ante maturitatem

Incrementa Guairaniæ oppidorum.

annorum

annorum merebantur ſpreti nobiliſſimæ familiæ honores, innocens vita, & ſalutis animarum cupîdo. Pompeiopoli in Navarra natus is fuerat, clariſſimæ Urtaſſunæ domûs, Xaverianam ſanguine attingentis, hæres & dominus. Adoleſcens amplâ trium millium ducatorum cenſus annui hæreditate dimiſsâ, obluctante licet matre, & magnas honorum ſpes obtrudente, Societatem JESU amplexus eſt. Ambienti unam ex Indicis Provinciis, nequicquàm reclamantibus in aula Madritana viris primoribus, necnon medicis valetudinem ejus cauſantibus, Paraquaria obtigit. Linguæ Indicæ peritiam adeptus, egregiam Neophytis & Cathechumenis in Guairania navavit operam. Seſquianno in his laboribus poſito, peſtis graſſata noſtrum Xaverium ægris miniſtrantem proſtravit. Proſtrato & morbis afflictiſſimo, in hoc Orbis angulo linteamina ad decumbendum, pharmaca, cibus idoneus, & omnia ægrorum ſubſidia defuere; ne panis quidem fruſtulum repertum, quod appetenti præberetur; farina linea olida, & id genus edulii inſulſi ac inſipidi pro ultimis cupediis fuere: & tamen violentæ necis avidus querebatur in lectulo ſe molliter mori. Paulò ante mortem idcircò ſubtriſtem ſe oſtendit, quòd tamdiu, ob intervalla locorum (nam ducentis & amplius leucis ab Aſſumptionis Collegio, & quingentis à Tucumaniæ metropoli, in media Barbarie aberat) Sociorum ſuffragiis carituras eſſet. Sed eum ſolatus eſt Ruiſius, ſpondens quinquagies ſe pro ejus anima ſacrificaturum: viciſſimque à moriente petiit, ut in Cœlum admiſſus, pro ſe Virginis pedibus oſculo impacto, amoris Mariani argumentum flagitaret. Mirum dictu! nona poſt ejus mortem hora ſenſit Ruiſius cœleſtem quamdam urbem, fulminis inſtar tranſeuntem, menti ſuæ objici, ſequuto ex ejus aſpectu in Cœlorum Reginam tenerrimo ſenſu: quem ſenſum ne amitteret, catenam ferream cuſpidibus horridam, haud rudis talium inſtrumentorum faber, ſibi ſtatim confecit, tamdiuque geſtavit, donec in morbum incidens, eo tormento corpuſculum vexare à Majoribus prohiberetur. Præter genus mortis, Martinus noſter multa habuit cum Magno Xaverio paria. Nam virginitatem, & animam à lethali culpa totâ vitâ intactam, conſervavit. Obedientiam adeò integram profeſſus eſt, ut moriens auſus ſit aſſerere, nihil ſe à Majorum juſſibus tranſverſum feciſſe. Juſſus in Guairaniam proficiſci, agnatæ virtutis exemplo, ne libellos quidem, quibus pietatem alere aſſuefecerat, ſecum ferre voluit. Per paludes atque abruptos ſcopulos pedibus nudis longiſſima itinera confecit. Servulum aquam ſibi febricitanti clam offerentem repulit, aiens ſe ne guttam quidem injuſſu Majorum libaturum. Diu poſt mortem ſpectandum ſe præbuit, quaſi Indos Catecheſim doceret: diceres voluiſſe redire è Cœlo ad juvandam Sociorum paucitatem, aut nondum ſatiatum Apoſtolicis laboribus. Caſiquio per viſum civitatem cœleſtem ingredi jamjam putanti, Martinus Xaverius, Sole ſplendidior, ab ingreſſu ſeverè arcuit, docens eâ tantùm civitate donari, qui integrè peccata confiteretur; ſimulque indicavit homini inexpiatas ex oblivione noxas optimo ſucceſſu. Joſepho Cataldino, ut ſuprà narratum, opportunus è Cœlo auxiliator adfuit, territo invaſore. Antonio Ruiſio ob ſolitudinem & cætera vitæ incommoda mœſto, in veſte ſplendida & cœleſti apparuit, jubens, ne deſponderet animo, ſed cogitaret talem qualem oculis perſpiceret gloriam, conſtanter in vinea Domini laborantes manere. Idem eundem ſpectavit, facto in ſpeciem Cœlo, inter illuſtres ſplendores gloriosè ſedentem, cum hac voce: *Martinus Urtaſum ob labores eâ gloriâ dignus inventus eſt.* Hæc de Paraquariæ noſtræ Xaverio, laudatiſſimo juvene, anno ætatis vigeſimo-ſexto extincto, ſatis eſſe arbitror, ut inter præcipua Provinciæ noſtræ decora computetur. Nec abs re Petrus Guſmannus in Franciſci Xaverii vitæ præludio Navarræ Heroibus addidit, & Joannes Rho variæ ſuæ virtutum hiſtoriæ decorè admodùm inſeruit.

Martini Xaverii patria,

Parentes,

Navigatio,

Labores,

Morbus,

Virginitas,

Obedientia,

Paupertas,

Apparitiones.

CAPUT XXX.

Socii in Guairaniâ inter adverſa rem Chriſtianâ promovêt.

Viſitator Canonicus Socios adverſatur.

MARTINO Xaverio morte ſublato, Simoni Maçetæ, & Antonio Ruiſio immenſæ Provinciæ incubuit onus, adeò ponderoſum, ut miraculum fuerit utrumque non ſuccubuiſſe. Indorum abactores, occaſione ſolitudinis uſi, omnem lapidem moverunt, quo uno iterum è duobus è Provincia dejecto, alter penitus ſub onere fatiſceret, tandemque Indis à Societate reductis prò libitu abuterentur. Perverſa conſilia juvit Canonicus Paraquarienſis, pro Sede Epiſcopali vacante

Guairaniæ inſpector, & ab Inquiſitionis Commiſſario delegatus, Societati maximè infenſus. Qui ubi in Provinciam venit, communicato cum Indorum vexatoribus conſilio, ſparſit famam ſe expellendæ Societatis ergò in Guairaniam cum poteſtate veniſſe: & ut Neophytos à Sociis alienaret, adeò multa in hos confinxit, ut illi à ſuorum Magiſtrorum cura abhorrentes, templum noſtrum domumque ingredi plerique jam renuerent. Sed quod palmare fuit, idem ipſe Antonium Ruiſium Sanctæ Inquiſitionis Commiſſario rationem redditurum ad Aſſumptionis urbem ire compulit, occaſione inde arreptâ, quòd Inquiſitorum faſciculus litterarum Ruiſio commiſſus (quem bonâ fide, non acceptâ cautione, reddiderat) nuſquam appareret. Abſente Ruiſio in unum Simonem Maçetam incubuit novorum oppidorum cura, necnon malevolorum perfidia, in id maximè intenta, ut deſtructis Lauretanâ & Sancti Ignatii coloniis, aliò ad ſervitia tranferrent. In eum finem Simonem Maçetam indignis planè modis adverſarii vexavere. Atque ut videas Barbarorum inconſtantiam, ipſe Maracana, Sociorum hactenus adſtipulator, ab Canonico illo ſollicitatus de Societate expellenda, accerſendisque aliis Sacerdotibus, & deferendis oppidis, conſilia cum duobus aliis Caſiquiis agitans, magnam popularium partem in ſuam ſententiam traxit. Quâ re cognitâ, Simon Maçeta, inſtinctu planè Divino, advocatâ Neophytorum concione in hæc verba prorupit. *Filioli*, inquit, *mei, quos in Chriſto genui, non me latent malevolorum machinationes: ſed ſic exiſtimatum velim, conſpirationis authores brevi morituros: his ſublatis optatâ pace fruemur.* Hoc dicto ſe ſubduxit: poſtridie verò quàm hæc dixerat, Maracana, & duo conjuratores Caſiquii, in morbum incidêre, atque inter quatriduum à peccatis abſoluti obiere: quos Simon Maçeta ad terrorem cæterorum, continuatis tumulis, addito vindictæ Divinæ monumento, ſepelivit. Canonicus interjecto tempore in Aſſumptionis urbe viperæ morſu extinctus, funeſtâ morte documento fuit, longas eſſe Dei manus, miſeros à malevolorum injuriis ſeverè vindicantis. Multos menſes tenuit hæc vexatio, donec è Paraquariæ metropoli Ruiſius rediens, Sanctæ Inquiſitionis Commiſſarii litteras, tam ſuæ innocentiæ, quàm Canonici temeritatis teſtes, promeret. Deinde memoratur factum Caſiquii numeroſo pellicatu & ſimulatione infamis, qui quaſi è dæmonis ſervitute ſe eripere vellet, ſex pellices, ſpectante populo, ad Socios adduxit, rogans ut eas juſto cum aliis matrimonio copularent. Triginta tamen alias, Ananiâ pejor, occuluerat: quare non diu pòſt in morbum incidens, morte corporis, Sacramentis ante expiatus, ſimulationem luit. Æger in ultimo agone inquietiſſimè agens, interrogatus à Sacerdote noſtro, num Chriſtianus foret? Reſpondit dudum ſibi nomen aſſumpſiſſe, cùm die Dominico, pro more, in Hiſpanorum templo plebem aquâ luſtrali Sacerdos aſpergeret, Baptiſmum alium neſciſſe, & hunc ſibi ſufficere putaviſſe. Errorem dedoctus, à Ruiſio baptizatus placidè exſpiravit.

Antonium Ruiſium ad urbem ire compellit.

Maracana à Patribus deficit.

Maracana & ejus adſtipulatores puniuntur,

Et Canonicus.

Antonius Ruiſius ab calumniâ liberatur.

Simulator Caſiquius punitur,

Et baptizatur.

1614.

CAPUT XXXI.

Guarambareæ expeditionis initium, progreſſus, & finis.

GUARAMBARÆUM oppidum, nongentis familiis partim Chriſtianis, partim Ethnicis, tum temporis conſtans, adverſo Paraquario flumine quinquaginta leucis ab Aſſumptionis urbe diſtat, nullâ re memorabile, niſi quòd morbido in loco ſitum eſſet. Eò iter erat per paludes nudatis fermè corporibus tranſmittendas, aut per Paiaguarum ferociſſimorum Barbarorum fines; utrobique iretur, magna erant vitæ pericula & labores ſubeundi. Decimo circiter à Guarambaræis lapide, Pituuenſes & Nieguaræi duo oppida trecentarum familiarum conflaverant. Sed omnes hi ſervitio perſonali obnoxii fuerant, timebaturque, ne, recrudeſcente malo, ſi Societas ſervitiis obſiſteret, lites religioſæ quieti obverſæ orirentur. Quare eò Socios mittere Provincialis diu recuſarat. Cedendum tamen tandem fuerat ante biennium authoritati Franciſci Alfari, nomine Regis id exigentis, & miſeriæ Indorum à quindecim annis, Sacerdotum defectu, ſe ſine Sacramentis vivere & mori querentium. Præterea ſpes erat per eam regionem ad Itatinenſem Provinciam, Societati deſtinatam, & ejus poſtea laboribus clariſſimam, penetrandi. Illùc igitur delati Vincentius Griffius, & Baltazar Senia, cum altero Socio, Ethnicos maximè volentes in his tribus oppidis baptizavere: tum Neophytorum curæ ſe totos tradidere. Non diu pòſt Vincentius Griffius ex eo loco in alium tranſlatus eſt, qui poſt egregiè

Defectus Sacerdotum.

Vincentius Griffius ad alium ordinem ſe trãſfert.

inter Indos navatam operam, quòd iracundiam non satis frænaret, interjecto tempore alterius Ordinis Institutum, Societatis permissu, amplexus est. In hoc etiam laudandus, quòd totâ vitâ, Societatis æstimator, pristino gradu non sine lacrymis ac tenerrimo sensu ubique se indignum prædicaret. Ideò bonam mortem Cordubæ Tucumanorum in senectute sortitus est. Vincentio Griffio successit Didacus Boroa, & Baltazari Seniæ morte præcoci sublato Joannes Salas, quorum laborum magnitudinem inde conjicies, quòd sesquianno quingenta supra mille capita Sacramentis expiata in his oppidis pestis absumpserit. Sed quâvis peste gravior imminebat miserorum capitibus quorumdam vexatio, adeò pertinax, ut, quamvis Senatus Regius & Archiepiscopus juberent leges Regias, quoad servitia, servari, non deessent qui his refragarentur. Cúmque Societas negaret posse se connivere Indorum injuriis, jussu Majorum stationem, continuis litibus obnoxiam, biennio postquam iniverat, deseruit.

Pestis.

Servitium personale.

CAPUT XXXII De Baltazare Senia.

PRIDIE quàm abirent, Baltazaris Seniæ ossa secum ad Assumptionis Collegium transportanda Socii clam effodere tentantes, ab Indis prohibiti sunt, miseriam suam inconsolabiliter deplorantibus: *An non* aiebant, *satis miseri sumus vestro, ô Patres, discessu, ut etiam velitis nos carissimi animarum nostrarum parentis exuviis privare? quam spem tandem habebimus, si defunctorum æquè ac vivorum perfugio carere cogamur?* dictis addidere gestus planè lamentabiles, adeò ut doloris portio redundaret in Socios, amarissimo fletu filiorum, quos in Christo genuerant, infelicitatem prosequentes. Post Sociorum discessum Guarambaræi, vexationis metu, oppido suo deserto, se nemoribus, pristino more, reddidere; & in fugâ factum edidere memorabile. Nam Baltazaris Seniæ Sanctitatem æstimantes, ossa ejus effossa, arcâque inclusa, secum asportavere, singulis noctibus ex cera sylvestri cereos, venerationis ergò, circa lypsanotheçam incendentes, donec rursum cicurati ad Assumptionis urbem ossa deferrent, ubi uterque Magistratus solemni pompâ præclaro planè viro parentavit. Id debebatur ejus integritati, jam ante initam Societatem adeò notabili, ut ipse, memor anteactæ in pueritiâ vitæ, tanquam cessatorem se in Religione accusaret, soleretque conscientiarum suarum moderatoribus affirmare, felicem se fore, si æquè piè viveret inter religiosos, ac inter sæculares olim vixerat. Nihil tamen eo fingi poterat ad institutum nostrum accommodatius, sive corporis modestiam, verborum parcitatem, prudentiamque, sive cæteras animi virtutes spectares. Dum adhuc viveret, Guarambaræorum Duci & ejus uxori in somnis apparuisse, ac utrumque invitasse, ut se aptari sinerent ad primam Venerabilis Sacramenti sumptionem, litteris ad Provincialem datis Didacus Boroa author est. In ultimo morbo, in summâ rerum omnium inopiâ, ne buccella quidem panis reperta, quæ appetenti daretur, adeò ut Xaverianam mortem aliquousque adumbrasse putatus sit.

Et honoratum.

Baltazaris Seniæ virtutes.

CAPUT XXXIII. De sedibus novæ Paraquariensis Provinciæ.

ANNO currentis sæculi decimo-quarto, comitiis Provincialibus Cordubæ celebratis, plurium suffragiis electus est Joannes Viana, qui Madritum apud Regem Catholicum, & Romam apud Societatis Generalem res Provinciæ & subsidiarios Socios procuratum iret. Sub finem ejusdem anni, Claudii Aquavivæ Generalis litteræ apertæ sunt, quibus Petrus Oniatus Paraquariæ Provincialis designabatur. In quâ Provinciâ fundandâ supra septennium Didacus Torres æquali successu ac labore posuit. Cujus si res gestas, itinera, terræ molem consideres, longè plurium annorum opus affirmabis. Provinciam iniens, quatuordecim tantùm Socios in uno Collegio, ac tribus domiciliis, per Chilense regnum, Tucumaniam & Paraquariam sparsos reperit. Successori unum supra centum in novemdecim stationibus reliquit. Quis credat tantillo tempore, tantillis copiolis tres ampliſſimas Provincias, octingentis & quinquaginta leucis in longum protensas (nam id intervallum inter Chiloënsem sedem & Guairaniæ ultimum oppidum intercedit) & utrumque mare, Athlanticum scilicet & Pacificum, quâdam quasi domorum serie connecti potuisse. Chiloënses, ultimi fermè terrarum populi, per-

Joannes Viana procurator.

Provinciæ magnitudo.

petuo domicilio inſeſſi ſunt. In Araucanorum rebellium finibus tres ſedes poſitæ. In Chileni regni metropoli, præter Collegium, Seminarium etiam conditum eſt. Mendoçina ſedes ad radices Chilenorum montium ideò conſtructa, ut Chilenſe regnum cum Tucumaniâ necteretur. In Tucumaniâ Cordubæ Collegium, Tyrocinium, & Seminarium feliciter ſurgebant. Portus Boni-aëris ad excipiendos ab Europâ venientes Socios opportuniſſimâ ſede occupatus. Stabilitâ verò in Sanctæ Fidei urbe domo, Paraquaria Tucumaniæ commiſſa eſt. Collegium Aſſumptionis Socios versùs Saranam, & apud Guaicuræos Guairaniosque, in quatuor ſedibus degentes, ſub tutelâ habebat. Sic immenſam terrarum molem, mediæ Europæ propè parem, exiguo numero opportunis intervallis diſtributo, Didacus Torres comprehendit, paucitatem Sociorum induſtriâ & magnitudine animi compenſans. Hæc de locis ſummatim.

CAPUT XXXIV. De primis Paraquariæ Provinciæ Soçiis.

Operum varietas.

Per adverſa res promota.

Sociorum ardor.

Et tyronum.

Selectus Sociorum ad Miſſiones.

Socii illuſtres

QUIS jam ſigillatim referat ex his ſedibus ad remota vicinaque loca ordinarias excurſiones? Præcipuas attigimus: de reliquis, ne paria paſſim narremus, & brevitati ſtudeamus, ſatis erit dixiſſe, in tribus ampliſſimis Præfecturis ſtudio pari per frequentes Indorum & Æthiopum baptiſmos, Neophytorum expiationes, Hiſpanorum exhomologeſes, amicitiarum redintegrationes, vitiorum publicorum amolitionem, & conſuetæ vitæ Jeſuiticæ munera, magnam meſſem ubique fuiſſe collectam. Dubium eſt, per proſperáne magis, quàm per adverſa, rem Chriſtianam Socii promoverint: nam vexatio ex ſervitio perſonali orta peperit nobis ampliſſimas Provincias, & novas ſedes ad promulgandam Legem Divinam ab Rege Catholico, ac Regiis Prætoribus, & Senatoribus Societati aſſignatas. Quamvis verò plerique Socii, ut in rerum initiis fieri ſolet, ſi paucúlos veteranos excipias, juvenes eſſent, cupiebant tamen omnes defectum ætatis virtutum maturitate ſupplere, & quàcumque res ſanguinem, pericula, egeſtatem, iniurias, vexationes pro Chriſti gloria ac animarum ſalute promittere videbatur, impavidè effundebantur. Tyrones in eam ſpem ſe exercebant, & ægrè poſt tyrocinium ad ſtudia cogebantur, aventes per æmulationem in arenam citò deſcendere, ne materiam totam (ut eſt timida ſpes) ſibi veterani præriperent. Expoliebantur tamen eò accuratiùs, quò ſolidiores virtutes operæ inter Indos exigunt. Operosè admodùm Didacus Torres ad Claudium Aquavivam ſcribebat, monens, ne quamvis virtutem putarent Provinciales Europæi docendis Indis idoneam eſſe, ſed ſelectiſſimos mitterent. Ex ſubſidiariis ab Europâ advectis non quivis temerè ad opus Evangelii inter Indos diſſeminandi eligebantur, nec æſtimabantur operarii ex floribus deſideriorum, ſed ex ſoliditate virtutum: ſolebatque Didacus Torres ad delectum faciendum indicere Sociis octiduana ſupplicia, & Deum in Venerabili Sacramento palam expoſito diu multumque conſulere. Nec fefellit Deus vota ſupplicantis: nam ex ejus delectu prodiere multi præcellentes Miſſionarii, Rochus Gonſalvius, Martinus Aranda, Horatius Bechius, Petrus Romerus, palmam cruentæ mortis pro Chriſto obitæ conſequuti: Melchior Vanegas, Antonius Ruiſius, Marcellus Lorençana, Xaverius Urtaſum, Didacus Boroa, Joſephus Cataldinus, Simon Maçeta, Darius Morellius, & alii ſanctitatis famâ inter illuſtres noſtræ Societatis Heroës locum ampliſſimum meriti. Nec exempla defuere, ut fit, ab tanto gradu, adeoque ab Societate, deſciſcentium, quòd animi virium parvitatem cum operis Evangelici magnitudine non comparantes, ab primo animi fervore torpuiſſent. Paucorum caſu reliqui excitabantur ad conſervandum vigorem: unde factum, ut per totam Americam & Europam, longè lateque vulgaretur fama Paraquarienſium Sociorum, quos ſupremæ etiam poteſtates, & viri præcellentes, beneficiis & favoribus animabant ad conſtantiam. Ordiar ab ſummo capite.

CAPUT XXXV. De novæ Provinciæ benefactoribus.

PAULUS Quintus Pontifex Maximus Epiſcopum Chilenſem, noſtris rebus non ſatis amicum, brevi diplomate monuit, ut Societatem amaret; quidquid in eam beneficii contuliſſet, illud ſe tanquam ſibi præſtitum agniturum. Philippûs Tertius Rex Catholicus pro tranſportandis ex Europâ ſubſidiariis Sociis ſæpè &

liberaliter

liberaliter viaticum navimque conceſſit. Idem juſſit Socios JESU in Miſſionibus Paraquarienſibus ſuis ſumptibus ali. Ejus juſſu in oppidis Guairaniæ & Chileni regni, ex Indorum reductione conſtructis, Sociis annua pecuniarum ſubſidia attributa ſunt. In Sancti Jacobi Tucumaniæ metropoli domum noſtram, & convictorium Societati traditum, liberali & annuo cenſu juvit. Inſuper quidquid vini in ampliſſima Provincia ab omnibus Societatis hominibus in Sacrificiis, quidquid olei in Eccleſiis noſtris pro Venerabili Sacramento cohoneſtando, quidquid pharmacorum in omnibus domibus noſtris pro curandis infirmis inſumeretur, illud totum Philippus Tertius Rex Catholicus, Regiâ planè pietate, ex ſuo etiam ærario dari voluit. Cujus authoritate & auſpiciis Senatus Regius Indicus Madriti degens, miſſis ampliſſimis Diplomatibus, nobis favebat, & rerum Sacrarum profanarumque Præfecti ubique in Paraquaria manum Societati commodabant. Inter quos eminuere Ferdinandus Arias, fluminis Argentei Prætor, & Ferdinandus Trecus, Tucumaniæ Epiſcopus, fratres uterini, non magis nobilitate & geſtis Magiſtratibus, quàm propriâ virtute illuſtres. Illum bello optimum exornabat prudentia civilis, adeò ſingularis, ut ob eam unam inter præcipuos Americæ Auſtralis Heroës, rationum Indicarum Senatores, Hiſpali in aula ſua, pingi aliquando juſſerint. Ejus præcipuè authoritate & niſu Collegium Aſſumptionis, & Boni-aëris domus, ſurrexere. Sedem in Sanctæ Fidei urbe, ſuis maximè ſumptibus, & tantùm non manibus, nobis erexit. Guairaniam, Guaicuræorum regionem, Paranenſem Provinciam, necnon Indos adverſo Paraquario hinc inde diffuſos, Societatis curæ primu tradidit. Quidquid arduum occurrebat, & in ſpeciem inſuperabile, in Barbarorum feritate domanda, illud JESU Sociis, tanquam ſelectis, ut aiebat, Chriſtianæ militiæ athletis, commendabat. Nec tantæ æſtimationi & amori ceſſit ejus frater Ferdinandus Trecus, Epiſcopus, in Franciſcana olim familia apud Peruanos primos honores meritus, adeò in Societatem propenſus, ut priſtinæ profeſſionis immemor, totum ſe ad noſtram conſuetudinem & familiaritatem adjungeret; nihilque prætermitteret, quod ad eam illuſtrandam ac augendam pertinere exiſtimaret. Noſtrâ domo, mensâ & moribus, ubi ſalvâ dignitate poterat, utebatur. Collegio Cordubenſi, & Eſterenſi domui, bis mille aureos annuatim dum viveret numerari juſſit. Præterea utriuſque domûs fundatorem ſe fore ſcripto profeſſus eſt, ſi ex Epiſcopatûs ſui redditibus eam ſummam pecuniarum, quæ duorum Collegiorum rationibus ſufficeret, aliquando conſequi poſſet. Ejus præcipuè operâ duo nobilium adoleſcentûm ſeminaria in Tucumania Societati tradita ſunt. Matrem ſuam, nobiliſſimam matronam, minùs ſplendidè vivere maluit, quàm Societatem egere. Quin ſæpiùs genium ſuum defraudabat, ut plus haberet quod in Societatem conferret. Supellectile domos noſtras inſtruxit. Socios omnes authoritate defendit. Honorariis litteris Regi & Senatui Regio ampliſſimè & ſæpè res noſtras commendavit. Denique lethali morbo in opere charitatis correptus, anno hujus ſæculi decimo-quarto moriens, Societatem ex aſſe hæredem ſcripſit. Corpus ſuum, quamvis Cordubæ Franciſcani Patres nobile Monaſterium haberent, in noſtro templo ſepeliri voluit. Ejus Mater Domina Anna Sanabria, cognito filium ſuum Epiſcopum omnia bona ſua & ſpes omnes in Societatem contuliſſe, per litteras ei gratias egit, laudavitque, quòd non carnẽ & ſanguinem reſpexiſſet: nonagenaria obiit, non minùs virtutibus, quàm nobiliſſimis prolibus, illuſtris. Tantis viris addendi mihi ſunt Franciſcus Sauſedus, poſtea Chilenſis Epiſcopus, in Sancti Michaëlis domum profuſæ liberalitatis; & Prætor ille Paraquarienſis, cujus factum quàm nomen mihi notius eſt, qui ad Regem Catholicum ſcribens monuit, ne milites ex Europa ad propagandum ſuum inter Indos imperium tranſmitteret: ad id enim ſufficere JESU Socios, quâvis armaturâ fortiores. Nec hoc loco tacendus Franciſcus Alfarus, Senator & Inſpector Regius, vel ob id maximè, quòd leges Indis utiles, profligatis nimiis ſervitiis, ſanxerit; noſtrosque aut Provinciis Indorum admotos, aut in urbibus degentes, omni ope juverit. Rebus jam conſtitutis, dubitari potuit, quo potiſſimùm nomine nova Provincia, tres præfecturas Regias amplexa, vocaretur: Chilenis titulum regni & Collegii antiquitatem, Tucumanibus Collegii Cordu-

Paulus Quintus.

Philippus Tertius.

Senatus Regius.

Prætores.

Ferdinandus Arias.

Ferdinandus Trecus.

Anna Sanabria.

Franciſcus Sauſedus.

Franciſcus Alfarus.

De nomine Provinciæ Paraquariæ

De Lauretana Virginis patrocinio.

bensis principatum, Paraquariensibus denique causam fundandæ Provinciæ obtendentibus. Sed usus dissidium æqualia jura prætendentium dissolvit, invaluitque; ut Provincia Paraquaria nuncuparetur. Sed si meum judicium requiratur, Mariana Provincia dici debuit, quæ sub Mariæ patrocinio nata, tantillo tempore in eam spem & magnitudinem, qualem vidimus, crevit. Nulla domus in Hispanorum urbibus posita est, quæ Lauretanæ Virginis sacello ab origine suffulta non fuerit. Socii ad Chiloënses, Araucanos, Calchaquinos, Paraquarienses, Guairanios, Guaicuræos, & alios populos, Virginis præsertim auspiciis viam sibi straverunt. Hanc populorum debellatricem amemus, hanc colamus; si parta tueri, & ulteriores victorias adipisci velimus.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER QUINTUS.

CAPUT I. Petrus Oniatus Provinciam init. 1615.

PETRUS Oniatus, Theologicis voluminibus Romæ non ita pridem in lucem editis, orbi utrique jam notus, postquam in Peruviâ Provinciali à Secretis fuisset, & Apostolicis ad Indos excursionibus, necnon tyronibus Limæ instruendis diu vacasset, Didaco Torres successurus, cum aliquot adolescentibus ex Limensi Sancti Martini convictorio in Societatem assumptis, & Dominico Gonsalvio Sacerdote, ad Chilenum regnum Provinciæ suæ partem navigans, anno millesimo sexcentesimo decimo-quinto, mense Februario, feliciter appulit. Inde Cordubam delatus, pro officio statim inquisivit, num quæ res præter Societatis institutum in novam Provinciam irrepsissent: factoque prudenti examine, reperit præclari ingenii adolescentes, præcisâ spe summi gradûs in Societate adipiscendi, ante legitimum studiorum curriculum præmaturè rebus agendis & Indorum culturæ fuisse destinatos. Tertium probationis annum à plerisque omissum. Rationum & expensarum libros in plerisque domibus nullos esse. Omnium sedium bona velut communia sine discretione haberi. Quas res, quamvis monito Generali sic factitatas aliquâ ex parte constaret, tamen nonnulli eas incitatiùs quam prudentiùs apud novum Provincialem exaggerabant, satis gnarum longè aliud esse fundare Provinciam, quàm jam stabilitam administrare. Igitur is multis rationibus decessorem suum excusans, aiebat, ut hominibus, sic etiam Provinciis suas esse ætates: prima fundationis tempora conferri posse cum puerilibus annis, in quibus frustra requiras omnimodam morum compositionem. Divum Ignatium in Societate fundanda multa præstitisse, quæ jam stabilitis rebus fieri prohibuisset. Quis nesciat, ab eo tyrones Collegiis, & recentissimos homines Provinciis ipsis præpositos, & ante finita studia multos magnis rebus fuisse admotos, quos nunquam admovisset, si maturorum hominum copia suffecisset. Quare Didacum Torres omni notâ liberum, & insuper laudatum, quòd Societatem per immensam propè terrarum molem inimitabili celeritate atque ingenti fructu sparsisset, ex designatione Præpositi Generalis Cordubensis Collegii Rectorem renunciat. Sub id tempus Joannes Romerus Collegio Chilensi: Ludovicus Valdivia, sedibus apud Araucanos & Chiloënses positis: Joannes Darius Esterensibus sociis: Ludovicus Leiva portui Boni-aëris: Marcellus Lorençana Assumptionis Collegio: Cataldinus Guairaniæ rebus: Petrus Remerus Guaicuræis: Rochus Gonsalvius in novo Divi Ignatii oppido Neophytis moderabantur. Quos omnes ad munus suum præstandum Provincialis animans, monebat, ut primorum Sociorum, qui per Australes has Provincias Fidem propagaverant, memores, constantiam adhiberent. Nondum exhaustam esse materiam Apostolicorum facinorum, sed indicatam. Occupatas quidem sedibus magni nominis regiones, sed non pervagatas: si antiquâ fortitudine pugnaretur, innumeros Indos ad Fidem reduci posse: præpararent itaque animos virtutibus, sine quibus indubiè spes tantæ evanescerent. Denique singulos obtestabatur, ne adeò læta sub decessore suo principia præposterâ ignaviâ sub se corrumperent. Verùm calcaribus non opus erat plerisque ad opus Evangelicum incitatissimis.

Aliud est fundare, aliud regere Provinciam.

Petri Oniati exhortatio.

CAPUT II. Num Societati expediat sedes apud Indos ponere.

SED à multis disceptabatur de commodissimo modo tot Ethnicorum nationes juvandi; & præsertim num è re Societatis videretur, sedes inter Indos à Collegiis maximè semotas, ubi duo tantùm trésve Socii sine recursu ad Collegia, Parochorum more, degerent, ponere. Qui dissuadebant, non vitæ pericula, non solitudinis ærumnas ac tædia, vel si quæ sunt Apostolicorum laborum imitamenta, objectabant; sed verebantur, ne per desuetudinem domesticæ disciplinæ, Religiosa vita solveretur. In magnis domibus unos aliis exemplo esse, ne se relaxent. Rectorum ac Syndicorum oculis castigationeque paternâ refrænari animos ad pristinam libertatem suopte proclives: impunitate atque inobservantiâ dissolvi. Si calor ille spiritûs subinde refrigesceret, per usitatos exercitiorum receptus in Collegiis refici solere. In id invigilare rerum spiritualium Præfectos, ne negotiorum mole prægravari subditorum animos sinant. Labefactato per nimias evagationes atque immodicas rerum externarum tractationes animo, facilem esse lapsum, ubi præsertim non desunt peccandi illicia, in summa Barbarorum libertate nuditateque, ultrò se & continuò obtrudentia. Si quid humani contingeret, Societatem plus dedecoris ex paucorum lapsu, quàm ex multorum rectè factis, veræ laudis percepturam. Peruanos Patres non sine Proregis offensione obtrusas ultrò, ut vocant, Indorum doctrinas, in suam curam recipere noluisse, quòd earum administratio non satis cum Instituto nostro quadraret. His si addas calumnias vexationesque, ex defensione Indorum, nostræ curæ commissorum, necessariò orituras, videri omninò consentaneum, ut Societas excursionibus ex Collegiis fieri solitis contenta, eas sedes non admitteret. Contrà alii prætendebant multorum annorum experimentum, addentes satis superque animorum periculis præcautum iri, si ad eas sedes imposterum mitterentur viri in virtutum palæstra diu multúmque exercitati. Si pietatis tepor & ad pristina relabentium casus timeretur, nihil prohiberi quominùs ad Collegia subinde Socii retraherentur: inibi attritas animi vires refici, & novum calorem per usitata exercitia concipi posse. Cæterùm longo usu constare, eos ab Superis præcipuâ curâ haberi, qui relictis patriâ, parentibus, ac cæteris mundi illecebris, voluntario exilio inter Barbaros & Antropophagos, nullâ humani commodi cupiditate, se multarent. Si quis (ut fit) caderet, non ideò infamiæ notâ Societatem universam notatum iri: Judam in exemplo esse, lapsu suo nihil de reliquorum Apostolorum honore detrahentem. Porrò, satis compertum esse, excursiones Sociorum è Collegiis ibi utiles, ubi ordinarii animarum pastores non desunt; at apud populos Sacerdotum ope perpetuò destitutos, ferè inutiles videri: nam Barbari non ægrè Baptismum recipiunt, sed mores Christianorum nulli conservant, nisi qui continuâ Sacerdotum curâ ac sermonibus ad constantiam animantur. Reliqua post Baptismum Sacramenta, & verbum Dei, cibos esse animorum, quibus in Christo nati Neophyti in vita sustentantur: deme hos cibos, & in via deficient. Hâc ratione motum Pium Quintum Pontificem Maximum olim congruentissimè censuisse, modum adhibendum esse evulgandis Baptismis eo loci, ubi Sacerdotes deessent, per quos baptizati in Religione continerentur. Prudenter Peruanos Patres se subtraxisse plerisque Indorum paræciis regendis, quòd in Peruvia externorum Sacerdotum idoneorum copia suppeteret: at in his provinciis, aut sedes cum Indorum cura ab Societate admittendas esse, aut Barbarorum salutem ob Sacerdotum aliorum defectum pœnitùs negligendam. Contra contumeliarum & litium timorem remedium videri, si sedulò consideraretur, neminem ignavis atque desidibus obstrepere. Christianæ Religionis generosos propagatores his obnoxios fuisse, semperque futuros. Societatem adversis hactenus crevisse, & imposterum tantum gloriæ acquisituram, quantum obtrectationum patientiâ sibi comparaverit. Cæterùm Regi Catholico & Senatui Regio Societatis defensionem contra quadruplatores cordi fore, quam ipse Rex ultrò pro augenda Dei gloria obtrectatorum telis objiceret. Quòd ad alia pericula attinet, meminissent binos aut etiam singulos ab Ignatio fundatore nostro in diversissimas partes missos sine detrimento Societatis: quæ nunquam in eam magnitudinem crevisset, si nimiâ scrupulositate discrimina omnia perpendisset. Longè periculosiùs in Anglia, Batavia, Scotia nostros homines inter Hæreticos in veste profanâ & domibus externorum degere, & tamen ab Præ-

Parvarum domorum incommoda.

Parvarum domorum apud Indos necessitas.

positis

positis Generalibus eò mitti Socios, ubi Collegia nulla, nec domus frequentes esse possunt. Divum Xaverium Orientem pœnè totum pauculis Sociis occupasse. Josephum Anchietam multas sedes, in quibus duo trésve Socii tantùm morarentur, in Brasilia posuisse. Idem factitatum ab Oviedo Patriarcha in Africa. Quis tantorum virorum vestigiis pedem figere recusset? Denique Claudium Aquavivam non ignorasse harum regionum conditionem, Hispanorum urbibus magnorum Collegiorum capacibus carentium, & tamen eis jura Provinciæ concessisse, quòd existimaret eam Orbis partem Societati prætermittendam minimè esse; sed per extraordinaria subsidia juvari debere. Huic parti suffragatus Didacus Torres, acerrimus earum sedium incentor, narrabat Sociorum inter Indos degentium virtutes, ob quas tantum sibi nomen præ Collegiorum incolis fecerant, ut plerique cum præcipuis Societatis nostræ Heroïbus conferri possent. Igitur decretum, ut sedes inter Indos positæ non tantùm retinerentur; sed etiam, quantum commodè fieri posset, multiplicarentur.

CAPUT III. Paranensis Provinciæ descriptio.

DUM sic sub umbra decertatur, Rochus Gonsalvius, glorioso pulvere decorus, Paranensem Provinciam Christo subigere, constructione novorum oppidorum, satagebat; quem antequam sequar, lubet Paranæ conditionem describere, ut loca, ubi tot Apostolici viri certaturi sunt, magis in perspicuo sint. Parana fluvius quingentas omninò leucas, ut suo loco dictum est, conficit, antequam per octoginta leucarum ostium intret in Oceanum. Non immeritò Paranæ nomen sortitus, qui fermè ubique maris majestatem granditatemque præseferat. Unde Josepho Acostæ & aliis non assentior, arbitrantibus Maranionem inter Americæ flumina principatum tenere, cùm ipse Acosta asserat Maranionis ostium triginta tantùm leucis patêre. *Parana magnitudo.*

Parana ligna in lapides versis.

Cæterùm Parana vi occultâ, non secus ac Silaris fluvius, ligna in lapides vertit: unde quandoque videre est lignorum frusta, qua parte aquâ merguntur, lapidescere: columnam lapideam ex hujusmodi metamorphosi aut naturæ ludicro Ferdinandus Arias Prætor in atrio suo erexerat. Præterea ingentes ubique piscium figuras alit. Ruisius bove majores versus Guairaniam se vidisse narrat. Sæpè videre est lupos marinos turmatim natantes, capita ad humanos sibilos quasi ex condicto erigentes, & mox ludibundè submergentes. Capibara, amphibium animal, porco non absimile, frequenter à prætenavigantibus cum voluptate occîditur. Avium & ferarum in utroque littore, sive sylvis vestito, sive in campos aperto, magna vis cernitur: perdicum ubique & psittacorum circumvolant greges; sed horum species peregrina prorsus est, qui triplo Asiaticis majores, varietatem plumarum adeò spectabilem ostentant, ut eos olim indigenæ ob pulchritudinem pro Diis colerent: hi tamen Psitaci, formandis humanis vocibus inepti, solâ variegatione sunt commendabiles. *Psittaci pro Diis culti.*

Ursi formicarii.

Ursorum ea species notabilis est, quam formicarios ab ordinario formicarum esu appellant: caput habent oblongum; rostrum verò porci ore duplo longius acutiusque, ex quo cuspidatam linguam quasi è vagina exerentes in ipsos formicarum tumulos ingerunt, identidemque cum ingenti formicarum linguæ adhærentium præda retrahunt. Formicæ auricularis digiti summitate grandiores ab indigenis & Hispanis igne tostæ, inter ciborum delicias reputantur. Nulla olim magna oppida ad Paranam visebantur: pagatim vicatimque degebatur. Utrumque littus, quà longè patet, variæ nationes habitant, tam moribus (si Guaranos excipias) & feritate conformes, quàm linguarum diversitate notabiles: inter quos memorabiles mihi videntur hi, qui nescio quo terræ genere igne maceratæ, pisciumque pinguedine intinctæ, victitant: ut nihil mireris, si de Cœlo parùm cogitent, quibus terra tantùm sapit. Partem Paranæ Oceano obversam, per ducentarum ab ostio leucarum spatium, flumen Argenteum Hispani vocavere, variantibus appellationis causis: nam uni sic appellatum volunt à Gavoti argento (uti suo loco notavi) alii verò, quòd primi coloni è navibus indigenas in ripis conspexerint albis conchiliis, argenti splendorem ex longinquo referentibus, indutos. Nec defuit, qui sic vocari vellet, quòd lacus & flumina, ad quorum ripas in Charquensi Peruviæ regione versatilibus machinis expurgatur argentum, in Paranam longo pòst tractu cum scoriis argenti in- *Argentei fluminis nominis origo.*

fecti multa fruſta devolvant, adeò notabili quantitate, ut metallorum æſtimatores autument, ab eo tempore, quo Potoſinus mons excavatur, uſque ad annum hujus ſæculi undecimum, quadraginta argenti milliones à Tarapaiæ ac Pilcomai confluentibus abreptos fuiſſe: Hidrargirii verò, ad facturam argenti adhiberi ſoliti, tantum pondus, quantum ſufficit ad ita inficiendum eorum fluminum aquas, ut per ingens deinde ſpatium nullum piſcem gignant aut conſervent: vomicâ illâ, ut poëticè ſemel loquar, liquoris æterni ſubtilitate ſuâ, animantia omnia exanimante. Sed ex hac cauſa vanum eſt Argentei fluminis nomen quærere, cùm antequam Potoſinus mons Hiſpanis innoteſceret, ſic appellatum fuiſſe certum ſit. Quidquid ſit de nominis origine, Parana, quà fluvius Argenteus uſque ad Paraquarii ei ſe miſcentis oſtium vocitatur, grandibus navibus permeabilis, tres Hiſpanorum urbes habet, quibus littorales Indi utcumque in officio continentur. Verſus originem pari fermè ducentarum leucarum intervallo Guairaniam, Hiſpano etiam aliquouſque parentem, & alias terras alluit. Ea verò Paranæ pars, quæ inter Guairaniam & flumen Argenteum media eſt, Paraquarioque per centum fermè leucas obvertitur, adhuc reluctans, bello ſe atteri, quàm externum jugum ſubire, malebat. Ferdinandi Ariæ Prætoris fortiſſimi & aliorum Ducum copias, magno Europæorum numero atque auxiliariorum delectu, compoſitas, eluſerant. Sancti Joannis Hiſpanorum oppidum, in concurſu Paranæ & Paraquarii poſitum, continuis excurſionibus fatigatum pœnè oppreſſerant. Ignatianos Neophytos iteratis invaſionibus territaverant: militum præſidio opus erat è Tucumania in Paraquariam euntibus, & inde redeuntibus contra Paranenſium inſultus, itinera omnia cædibus & latrociniis infeſtantium. Sed ſuper omnes infeſti erant Religionis Chriſtianæ transfugæ, Europæorum ſervitiis exacerbati, Paranæ accolas in heros ſuos fine fine proritantes; adeo ut variis concurrentibus cauſis, Paranenſium nomen æquè Hiſpanis ac Indis amicis terrori eſſet. Ad eos nullus hactenus Sacerdos penetrarat, niſi quòd Rochus Gonſalvius eò ante biennium Cruce tantùm armatus iverat, Marcello Lorençana mittente; unde dubitatum, uter eorum Apoſtolus Paranenſium dici debuerit: nam primus licet perruperit Rochus Gonſalvius, Lorençana tamen expeditioni legitimè præerat, & fundatione primi oppidi, quindecim à flumine leucis poſiti, viam ſtraverat. Præterea primus Paranenſes aliquot ad colloquium allexerat baptizaveratque. Ergo in æquali jure durus arbiter non ſedebo, & neutri palmam eripiam, facilis utrique concedere. Quamquam non negârim pleraque deberi (uti videbimus) Rocho Gonſalvio, diuturnitate laborum, periculorum contemptu, tractandorum Indorum peritiâ, animi magnitudine, Paranenſis Provinciæ, & ulteriorum regionum victoriam adepto.

Argenti vivi vis.

Paranẽſium ferocitas.

De primo Paranẽſium Apoſtolo.

CAPUT IV.

Rochus Gõſalvius inferiorem Paranẽſis Provinciæ partem explorat.

ROCHUS Gonſalvius, Sancti Ignatii ab Lorençanâ fundato oppido præpoſitus, nullum non lapidem moverat ad perfringendam Paranenſium pervicaciam, quorum aliquot multiplicitate beneficiorum ſibi conciliatos ſacro Fonte infuderat; per quos, cognito præſenti Paranæ ſtatu, in ſpem venerat rei benè gerendæ. Igitur Cruce, & MARIÆ Virginis Ethnicorum debellatricis icone, armatus, aſſumptis ex Divi Ignatii municipio ſecum aliquot Neophytis, ineunte anno ſe dat in viam. Ibat per ſcabroſa & invia loca terreſtri itinere, donec ſcapham ex unicâ arbore concavam nactus, ad Appupen paludem Paranæ influentem, quam primi expugnatores Paraquariæ ab Sancta Anna nuncupavere, ſe conferret. Circa eam paludem incolebant Ethnici non pauci, quos eloquentiâ ad partes Chriſti ita pellexit, ut ſtatim oppidi aream deſignari ſibi poſtulârint. Verùm, quòd eos Franciſcani Patres priùs olim ad fidem ſollicitaſſent, litium occaſionem præcavens, ad Hiſpanorum urbem in Paranæ & Paraquarii concurſu ſitam perrexit. Ubi cum Franciſcanorum Præſide ita convênit, ut ſi intra ſex menſes ab ſuo Provinciali Sacerdos aliquis non mitteretur, Societati jus eſſet Appupennæ paludis accolas in oppidum reducendi, templumque condendi. Nam Gonſalvius hanc paludem, Paraquarii oſtio non longè ſemotam, quaſi gradum ad reliquum Paranam Chriſto ſubjugandum, aut ſi res malè ſuccederet, in receptaculum deſignaverat. Rebus

Appupen palus.

sic constitutis, animos Paranensium, & loca fundandis oppidis opportuna; coram exploraturus, reclamantibus licèt Hispanis, certum adiri vitæ discrimen asserentibus, è portu Divi Joannis solvit, & adverso Paranâ navigans, confluentium rivorum ostiis ac littoribus lustratis, reperit Ethnicorum plurimos bellorum diuturnitate, & calamitatum multiplicitate fatigatos, legi Christianæ minimè refragaturos, si Societas oppida conderet. Confectis adverso flumine quadraginta leucis, in duarum insularum angustiis multi Barbari pictis ad conciliandam corporibus majestatem ferocitatemque, clavâ & arcubus armati Gonsalvium, in cujus necem ex condicto conjuraverant, ex improviso circumdant: quorum Dux pro Deo se venditans ad eum conversus, *Quæ*, inquit, *audacia tua est? eò sine armis & sine comitatu te ingerere, quò tot Hispanorum cohortes jam inde ab avorum nostrorum temporibus penetrare frustrà conatæ sunt? Europæorum nullus hactenus nostra littora calcavit, nisi ut mactaretur. Quæ tua spes est? Aut quod tantæ temeritatis præmium expectas: quid per tanta quæris discrimina? nam si novam Religionem & novum Deum annunciare te jactas, injuriam mihi facis, terrarum aquarumq;, quas vides, potentissimo conditori.* Hæc cùm Dux intolerabili superbiâ deblaterasset, circumstantes Barbari addidere vultuum barrituumque ferocitatem. Contra Rochus, obsimato in omnem casum animo, implorato-que Purificatæ Virginis, cui dies sacer erat, auxilio, leni & prudenti orationis exordio cùm Barbari Ducis phantasticæ divinitatis titulo elusisset, veramque divinitatem uni Deo asseruisset, nullo ferocitatis ostentamento destiturum se ab incœpto fortiter pronunciat. *Non*, inquit, *tam vilis sum, ut pedem metu retrahere velim: cui mortem pro Christo oppetere lucrum est, clavas & sagittas cæteraq; necis instrumenta ridet. Cæterùm hoc scitote: si nocituras venissem, arma & comitatum adhibuissem: sed verbum Dei annunciatum veni, & hæc mea spes est, nullumq; piæ temeritatis præmium expecto, quàm ut vos in oppida reductos barbariem dedoceam, & regni cælestis hæredes per Baptismum efficiam.* Hæc intrepido vultu cùm dixisset, multaque addidisset in Christianæ legis commendationem, aspirante Numine, ita eloquentiâ, quâ multùm pollebat, permovit Barbaros, ut sensim sine sensu mitigatâ ferocitate plerique in spem Baptismi obtinendi se illi adjungerent, & reliqui blandis verbis liberum transitum præberent. Defunctus hoc periculo Gonsalvius, auctus aliquantulo comitum numero, sensit solito alacriùs concitatiúsque ab remigibus navigiolum suum agi, causæ nescius, ad Indorum pagum citissimè pervenit, ubi plorabatur infans animam jam vix reciprocans, qui raptim ante mortem baptizatus, ad Cœlos, popularium suorum orator futurus, evolavit. In altero pago eâdem felicitate alteri infanti saluti fuit. Paulò antequam hæc contingerent, in sepeliendo barbaro advena eluxit Neophyti Gonsalvii comitis pietas, suâ sponte unicâ veste se exuentis, ne cadaver nudum terræ mandaretur. Inter has res, per reluctantes ubique Barbaros, fidem Christianam & humanitatem respuentes, & ni retrocederet minas intentantes, confectis jam adverso flumine quinquaginta leucis, Itapuam locum in littore eminentem evasit. Hunc locum insidebant quatuor Casiquii cum non contemnendâ clientûm manu, qui postquam diu restitissent, tandem se Rocho Gonsalvio permisere, spondentes novum oppidum eò loci constructuros, si Societas stabilem sedem promitteret. In quam spem solemni pompâ ingentis Crucis erectione Paranæ possessionem adiens, difficillimo itinere quàm celerrimè potuit Assumptionis urbem eo fine petiit; ut cum Paraquariæ Proprætore, & Marcello Lorençanâ Collegii Rectore, de subsidiis ad occupandam pro Regum Rege Christo & Rege Catholico tantam Provinciam, coram agitaret. Vix abierat cùm Paranenses, adversi fluminis accolæ, nescio quo apostatâ incentore, Itapuanis Casiquiis, quòd Rochum recepissent, infensi, bellum parant, vi armatâ nuper erectam Crucem deturbatum veniunt: feciissentque scelus, nî vim ostentantes Itapuani, adhuc Ethnici, circa eandem Crucem conglobati, perfidos repulissent: qui licet numero pauciores, occultas Crucis vires experti, ita dimicarunt, ut nullo ex suis desiderato ad turpem fugam ac latebras hostes adegerint. Jacto per id facinus Religionis Christianæ fundamento, invicem se animantes. fidem Gonsalvio datam constanter servare decreverunt. Interim Rochus Gonsalvius ad Assumptionis urbem appul-

Paranẽsium ferocitas.

Barbari Paranensis oratio.

Rochi Gonsalvii magnanimitas.

Infantium duorum baptismus.

Neophyti pietas.

Itapuani Gonsalvium admittunt.

Hostibus suis resistunt.

ſus, ubi pericula abs ſe adita, numeroſitatem Barbarorum, fluminis amplitudinem, oppidorum condendorum ſpem, Urvaicenſis Provinciæ adeundæ opportunitatem, ſylvarum & camporum vaſtitatem civibus narravit, variis omnium animos affectibus imbuit. Plerique in cœlum Societatem evehebant, tantis periculis, quanta deſcripſimus, filios ſuos objectantem. Reipublicæ Primores urgebant continuationem expeditionis, Religioni Chriſtianæ, Regi Catholico, & toti Paraquariæ, adjacẽtibusque Provinciis, utiliſſimæ: admirabanturque, quomodo unus vir eò penetraſſet, quò nulla armatorum vis per integrum fermè ſæculum perrumpere potuiſſet.

CAPUT V.

Rochus Gõſalvius Itapuanum oppidum fundat.

DIDACO Marino Negronio, Paraquariæ & fluminis Argentei Prætore, Religionis Chriſtianæ adeoque Societatis rebus promovendis viro planè idoneo, morte ſublato, interim dum Rex de ſucceſſore provideret, Franciſcus Gonſalvius à Sancta Cruce, Patris Rochi Gonſalvii germanus frater, Paraquariæ Proprætorem agebat: qui decorum familiæ ſuæ ratus, ſi Paranenſis provincia, toties Hiſpanorum armis fruſtra tentata, ſuæ maximè præfecturæ tempore ad Catholici Regis obſequium per germanum ſuum reduceretur, communicato cum eo, & Marcello Lorençana Rectore, conſilio, diploma fecit, quo Societati pro poteſtate permittebat, quotquot oppida vellet ad Paranam & Urvaicam condere, Magiſtratus creare, templa fundare. Addidit Lorençana Rector ſacræ rei inſtrumenta ferramentaque, necnon cæteras res erigendis de novo oppidis idoneas, monitumque Gonſalvium, ut ſe præclaris facinoribus commendaret, abs ſe dimiſit. His rebus inſtructus, per eadem diſcrimina, & nova verborum opprobria in itinere à Barbaris jactata, ipſo Incarnati Verbi pervigilio Itapuam rurſum tenuit. Itapua locus eſt à Paraquarii oſtio & Guairaniæ finibus, pari circiter utrimque ſexaginta leucarum intervallo, ad Paranæ Auſtrale littus eminens. Paludem in fluvium ſeſe exonerantem pro portu habet. In vicinia Indorum ſatis ad juſtum oppidum conflandum computabat. Itapuani Caſiquii, defensâ Cruce nobiles, Gonſalvio reduci domum ex palea & luto barbarico more confectam conceſſere: cujus domûs parte in uſum Sacelli adaptatâ, Rochus per ſe & per emiſſarios Indos vicinitatem omnem excutiens, brevi effecit, ut non contemnenda manus ſe Itapuanis adjunctum veniret. Adulto jam anno, bini Socii è Guarambaræa expeditione reduces Paranenſibus rebus augendis deſtinati advenere: ex his Joannes Salas in Sancti Ignatii oppido cum Franciſco à valle ibi curante remanſit. Didacus verò Boroa Itapuam, ubi quadrimeſtri ſpatio Gonſalvius ſolus jam perſtiterat, per eadem diſcrimina evaſit. Læti uterque mutuo conſortio novi oppidi aream deſignant, templum multitudinis capax atque domum fabricant, caſas Barbarorum erigunt, plura exemplo quàm verbis imperant. Lutum & paleam advehunt, ligna findunt, aptantque ædificiis, tantâ rerum omnium inopiâ, ut inter delicias neſcio quod carduorum genus agreſte & inſipidum, farinamque ligneam, computarent. Defectu idonei cibi, cùm ex quibuſdam herbis campeſtribus, à Pſittacis tantùm edi ſolitis, pulmentum ſibi facerent, gens nova Gonſalvium & Boroam ſimplici joco Pſittacos appellitabant. Templo ad culmen perducto, ſolemni ritu & ſupplicatione, non ſine Barbarorum tripudiis, Virginis Icon, quam tanquam populorum expugnatricem ſecum Rochus vehebat, in templum & aram illata eſt. Exinde Paranenſis provincia ſub Cœlorum Reginæ patrocinio ſteterit: novaque colonia Annunciatæ Virgini ritè dicata ſub tanti nominis auſpiciis hactenus feliciter perſeverat. Notatu dignum eſt, quod poſtquam Sacro-ſanctum Miſſæ Sacrificium in æde fieri cœpit, dæmones antea infeſtiſſimi Itapuanos ſpectris territare deſierint. Eorundem infernalium hoſtium induſtriâ vulgatum eſt, Gonſalvium & Boroam Sacerdotes non eſſe, ſed ſub ficto veſtitu terras exploratum veniſſe, ut gentem novâ religione ineſcatam Hiſpanis proderent: eoſdem Imaginibus Sanctorum ac ſcriptis libris peſtem facere. Quibus rebus divulgatis, plerique Barbarorum ab iis abhorruere, donec ſenſim inanes ineptias dedocti, Sociorum conſortio aſſueſcerent. Verùm ne nimis minutus ſim in recenſendis ſub ea initia Barbarorum protervitatibus, magorum odio, vicinorum populorum inquietudine, peſtium ſtrage, ſatis ad commendandam Sociorum virtutem feciſſe me arbitror, ſi dixero nullam calamitatem

Franciſci Gonſalvii Proprætoris diploma.

Itapuæ deſcriptio.

Itapuanum oppidum ædificatur.

Miſſæ efficacitas.

Suſpicio Itapuanorum.

Apoſtolicis viris defuiſſe: adeò ut miraculo proximum videatur, inter tot adverſa in regione corruptiſſima conſtantiam tenere potuiſſe. Satis conſtat ſupra ſex capitum millia eò loci uſque ad id tempus à Societatis hominibus baptizata fuiſſe. In Divi Ignatii colonia idem erat operariorum vigor: pedetentim tamen res procedebat quoad Baptiſmos, ducentis circiter capitibus ſingulis annis in his rerum primordiis Chriſtianorum albo inſcriptis.

CAPUT VI

Rochus Gõſalvius conſtructum abs ſe Sanctæ Annæ oppidum Franciſcanis concedit.

REBUS apud Itapuanos utcumque ſtabilitis, relicto ibi, qui curam eorum gereret, Didaco Boroa, Rochus Gonſalvius Auguſto menſe ad Appupen paludem ab Sancta Annâ dictam, Barbaris nondum baptizatis, ducendum ſe tradidit. Triginta leucis ſecundo flumine palus diſtabat, pergendumque erat per littora utrimque ferociſſimis hominibus infeſta, quos confidentiùs, quàm ſecuriùs ex itinere paſſim ad partes Chriſti ſollicitans, tandem eò quò tendebat incolumis pervênit. Maximâ propenſione animorum Appupennæ paludis accolæ venientem excepêre, rati nullum ſibi contra vexatores potentius auxilium obvenire poſſe, quàm ſi Societas ſedem ſtabilem ibi poneret. Itaque cùm octo menſes effluxiſſent, & nullus è Franciſcanâ familiâ Sacerdos adveniſſet, Appupennenſes multiplici ſedulitate extemporale templum domumque Gonſalvio ædificant, ſparſam multitudinem cogunt, ſementem non uni ab aliis ſejuncti, ſed continuatim faciunt, denique rem adeò ſtrenuè urgent, ut ante quadrimeſtre ſpatium ſexcenta capita in novello oppido computarentur. Conſtitutis utcumque rebus, Rochus Gonſalvius cum Ferdinando Ariâ in Paraquariæ & fluminis Argentei Prætorem rurſum electo, de Paranæ ſtatu acturus ad Aſſumptionis urbem menſe Novembri contendit. Prætor nuper ſororem ſuam cum Rochi Gonſalvii germano fratre in matrimonium collocârat, & affectu in Societatem jam ſatis clarus erat: quare omnia proclivia in eo reperit, niſi quod famæ ſuæ velificans voluerit ad nova Paranæ oppida ſtatim pergere. Diſſuadebat fortiter Gonſalvius, aſſerens adhuc eſſe immaturos Barbarorum animos; poſſe præcipitatione magnas res corrumpi: nomen Hiſpanorum ob præterita bella apud Paranenſes eſſe odibile: Societatem apud novos homines fore ſuſpicioſam, ſi ſtatim Hiſpanos quovis prætextu introduceret: deſiſteret itaque ab incœpto, & tantiſper differret gloriæ ſegetem, quam ſine periculo aliquando meteret: interim authoritate Societatem juvaret, hanc eſſe unicam de religione Chriſtianâ & Rege Catholico benè merendi viam. Hæc Rochus: ſed Prætor pulchrum ſibi fore ratus, ſi præſentem aditi Paranæ aliis præriperet Prætoribus gloriæ occaſionem, Rocho Gonſalvio (cujus in comitatu ſibi tuta omnia confidebat) ad præparandos Paranenſium animos præcedere juſſo, cum quinquaginta Hiſpanis militibus ſe dat in viam. Ubi Paranæ littus attigit, in exornata navigiola ab Gonſalvio honorificè exceptus fluvium tranſmiſit. In obversâ Itapuano oppido inſulâ Didacus Boroa ingentem Crucem erigi curarat, quam ut à longè conſpexere Hiſpani, feſtâ cymbarum circumductione, & repetita ſclopetorum exploſione, aliisque venerationis ac lætitiæ oſtentamentis, militariter adoravere; læti quòd eo in loco Crux triumpharet, in quo communes hoſtes tamdiu regnârant. In Itapuanum oppidum inductus Prætor, ubi ad exornatum templum venit, ad comites ſuos converſus, *Gratias*, inquit, *Omnipotenti Deo flexo omnes poplite agamus, quòd unius virtute Crucis hodie ea loca calcemus, quæ nec meus per tot annos enſis, nec Hiſpanorum robur debellare valuerunt*. Deinde Gonſalvio & Boroæ gratiis actis, quòd per eos tanta res peracta eſſet, promittens ſe honorarias litteras in Societatis commendationem ad Regem Catholicum datûrum, Itapuanorum primoribus in oppidi duces ritè conſtitutis, Barbaros monuit, ut Sacerdotes ſuos (quorum ipſe manus demiſſo capite ad exemplum oſculatus eſt) vellent reverenter habere. Secundùm id, quia rumor increbuerat, ob ejus adventum, adverſi fluminis accolas inquietè agere, & jam ex propinquo ſeſe hoſtiles cymbæ oſtentarent, eo quo venerat die, metum neceſſitate abeundi celans, quàm ceſſerrimè ex Itapuano portu ſolvit. Navigantibus trecenti circiter Barbari clavâ & ſagittis armati in fluminis præcipitio occurrunt, qui indubiè vim Prætori intuliſſent, nî Gonſalvius authoritate ducem eorum repreſſiſſet.

Ferdinandus Arias Prator Paranam vult inſpicere.

Rochus Gonſalvius diſſuadere conatur.

Prator in opinione perſiſtit.

Crux triumphat.

Societatis commendatio.

Prætoris periculum.

Is erat Tabacambius, qui à Prætore rogatus, ut vellet Regis Catholici nomine Ducalem baculum acceptare, quo Paranensium Dux dignosceretur: superbè respondit, se satis hactenus omnium Ducem fuisse sine baculo, deincepsque futurum. Ex quo congressu intellexere Hispani milites, quod potentior occulta Sacerdotum & Crucis reverentia quàm armorum confidentia sit. Defuncti periculo, non diu pòst ad Appupen paludem pervenere. Ibi iterum Prætor laudavit Gonsalvium, quòd tantillo tempore templum oppidumque eo loci construxisset, & gentem barbaram mansuefecisset. In his rebus dum sunt, Franciscani Patres, Prætoris & aliorum authoritate interpositâ, postulavere, ut Appupennensium cura, quos ad Fidem olim sollicitaverant, sibi traderetur: aientes, eos ad vicinam coloniam abs se constructam, incolarum paucitate laborantem, traduci, & ex utraque gente justum oppidum conflari posse. Rochus rem decoram se facturum arbitratus, si urbanè & sine lite præclarissimo Ordini, quod postulabat, concederet; præsertim cùm non deessent alibi alii Barbari, in quibus reducendis Societas fructuosiùs operam collocaret, & sedem fixam in medio Paranensis provinciæ jam haberet, sexcenta illa capita abs se reducta, ad Franciscanorum curam pro potestate traduxit. Sic Paranensis Provincia, hactenus rebellis & ferox, fræno accepto, regimini se subjicere tandem utrimque cœpit. In qua penitus domanda quid Societas egerit, suis temporibus tradam. Porrò quia Paranenses & Guairaniæ populi, necnon multæ aliæ Ethnicorum regiones, Societatis laboribus destinatæ, è Guarana gente sunt, lubet de Guaranorum moribus aliqua simul tradere, ut rerum scribẽdarum compendio & ordini consulam.

Sacerdotum & Crucis potentia.

Appupennenses Franciscanis traduntur.

CAPUT VII.

De Guaranorum moribus.

TERRA illa, quæ inter Maranionem, sive fluvium Amazonum, vel si mavis Aurelianum & Paranam, immenso plusquam mille leucarum tractu abs se divaricatos, interjacet, mediam pœnè Americæ Australis partem constituit. Quam terram omnem Guarani non tantùm incolunt, sed extra hos limites pervagati, quidquid spatii inter Paraquarium & Paranam ad Peruviæ fines excurrit, latissimè occupant. Porrò passim reperire est in eo spatio alias nationes, linguâ & moribus ab Guaranis discrepantes, quos ipsi ex innata superbia mancipia appellant. Cum eis internecinum æternumque bellum gerunt. Bello captos solemni ritu saginant, devorantque. In his epulis ad bellicosi facinoris monumentum, nomina nova sibi assumunt. Exiguos pagos passim habitant, quibus præsunt Casiquii hæreditariâ nobilitate aut eloquentiâ populari insignes. Si bellum ingruit, ducem fortitudinis famâ præstantem sibi præficiunt. In bello præponere electos, servare ordines, occasiones prævidere, diem & locum eligere, tempestivitate uti, cibos curare, omninò negligunt. Fortuitam plerumque pugnam ineunt, repentinâ irâ validi; si impetus differatur, vecordiam induunt. Clavam & sagittam præliando adhibent. Corpora nuda ante pugnam tetris coloribus horrificant. Nec cæmentorum nec tegularum apud illos usus est: paleâ, luto & informi materiâ domos rotundas aut oblongas ædificant, tantâ plerumque magnitudine, ut una domus pagum conficiat. Matrimonia libera sunt: quot quisque fœminas alere & adipisci potens est, tot conjuges aut pellices numerat. Casiquii præsertim jus sibi in præstantissimas pagi sui puellas usurpant, quas non ægrè clientibus aut hospitibus minuendas tradunt. Nuribus passim abutuntur. Dimittere uxores, & vicissim ab uxoribus dimitti, nemini admodùm probro est. Quemque mortalium hospitali arcere tecto nefas habetur. Hospites fletu & prolixâ laude Majorum excipiunt: fletum risu & convivio terminant. Perbrevi veste ex plumis aut conchiliis contextâ verenda tegunt, cætera nudi. Triticum turcicum, & cucurbitarum, necnon fabarum radicumque varia genera serunt. Carnibus venatione captis pœnè crudis vescuntur. Si quis inter illos, præsertim nobili loco natus, à vita discesserit, dici vix potest quanto ejulatu fœminæ omnia loca compleant; buccis inflatis voces intercalari silentio horribiles emittunt, ex altis locis subinde se præcipitant, crines lacerant, frontem feriunt, mortua corpora versant, amplexantur, alloquuntur, latera intendunt, palmas dilatant, ollis prægrandibus cadavera imponunt: & autumantes animas simul cum corporibus sepeliri, patellis concavis ora mortuorum cooperiunt, ne nempe animæ suffocentur: ut scias ab

Guarani latissimè habitant.

Belligerantur.

Barbarè.

Eorum domus.

Matrimonia

Hospitalitas.

Funera.

eodem magiſtro doctas, qui terram levem carorum ſuorum cadaveribus precabantur. Nullum omninò Deum colunt, ſuperſtitionibus tantùm & Ariolorum veteratorumque inſaniis dediti ſunt. Ariolandi varia ars pro varietate terrarum: pœnè tamen omnes in eo conveniunt, ut magos dæmonum familiaritate nobiles præ cæteris revereantur. Magicæ artis peritiam adipiſci volentes ſeveriſſimis jejuniis & afflictationibus ſe mactent oportet: in quibus peragendis, illoti, nudi, & ſoli in locis obſcuris remotisque agunt: nihil niſi piperis quoddam genus & triticum turcicum igne toſtum ad cibum adhibent; crinibus impexis atque turbidis horrere, ungues prolixè deformes habere, atque alias fœditates affectant, aliisque rigoribus corpus atterunt, donec viribus æquè jam ac ſenſibus ex inedia deſtituti dæmonem invocatum videant. Horum officium eſt, per imperceptibilem oſſium, capillorum, carbonumque jaculationem, corporibus nocere: quæ res incantationibus depravatæ, ubi mortalium membris ſeſe indiderint, maciem atque adeò mortem perſæpè creant; niſi, qui peſtem manu fecere, cauſam ex affectis partibus demant. Aliud verò magorum genus reperire eſt, ab noxa abſtinentium, & ſolâ dæmonum familiaritate ſe jactantium, fingentiumque, ſemotas & ſecretas res, ab ſtygiis inſpiratoribus cognitas, ſciſcitantibus poſſe ſe revelare. Quibuſdam in regionibus, ſi mulier maga & incantatrix eſſe velit, caſtitatem præſeferat neceſſe eſt: ſi parit, venerationem apud omnes amittit. Nunquam ſine ſtrepitu & horrore perniciabili dæmon his magis ſe videndum præbet. Sunt & arioli pro medicis ſe habentes: horum munus eſt multa loqui, plura fingere, & nihil plerumque efficere: affecta morbo corpora ſugunt, &, ac ſi morborum cauſas exſuxerint, ex ore putridum quid evomere ſimulant. Ad inſaniam ſomniis & auguriis dedita Gens eſt. Tactu bubonis pigros ſe reddi autumãt, quòd ea avis nec multùm volet, nec nidum apud eos faciat. Si ſpicam milii gemellam comederit mulier, gemellos ſe parituram credit. Puellam primùm menſtruum patientem miris modis exercent: mulieri lacertoſæ exercenda traditur: à carnis eſu abſtinere cogitur, donec abraſi crines aurem pertingant: ei nefas viros aſpicere: ſi pſittacos videre contingat, loquacem fore impoſterum exiſtimant: domum verrere, accelerato paſſu ſine diverticulis aquatum ire, triticum pilo terere, ne momento quidem otiari, omnia denique frugi matrisfamilias munia obire jubetur; (quam exercitationem Joannes Rho inter varias ſuas virtutes numeravit) talem denique reliquâ vitâ futuram puellam putant, qualis circa primi menſtrui tempora fuerit. Fœminæ gravidæ pœnè ab omnibus ſe abſtinent. Ne proles inflatis naribus naſcatur, alcium carnes non comedunt: ſi exiles aves ederint, arbitrantur exigui corporis fœtum naſciturum. Ab eorum animalium eſu arcentur, quorum qualitates ſuæ proli nocituras phantaſticè verentur. Prægnantibus uxoribus virorum hæ ſunt leges: feras ne occidito: ſagittas & clavas, aliáve inſtrumentorum manubria ne facito: poſt partum ab carnis eſu quindecim diebus abſtineto: arcum laxato: decipulas avibus ne tendito: domi ſtertens & jejunus, donec proles umbilicum ſolverit, maneto: ſi quid contra feceris, magnum malum timeto. Cùm infans recenter natus infirmatur, cognati cognatæque ab eorum ciborum eſu ſe privant, qui infanti damnum, ſi comederet, allaturi creduntur. Natis prolibus nomina imponunt defectibus virtutibusque corporum accommoda: ſi fuſcus fuerit, corvum; ſi rancum fletum edat, ranam nuncupant. Sexcenta ſimilia omitto, ne faſtidium pariam. Cæterùm gentem hanc inter tantas ineptias, & tantam barbariem, ad Fidem Chriſtianam capeſſendam retinendamque, necnon ad res mechanicas, aliquantulamque politiam, ſi non deſit cultura, præ aliis Americæ Barbaris idoneam eſſe compertum eſt.

Præſtigiatores.

Ariolorum experimenta

Magi.

Medici.

Superſtitiones.

Puellarum exercitationes.

Gravidarum & parientium deliria.

Maritorum vanæ obſervationes.

Et parentum.

Infantium nomina.

CAPUT VIII.
De variis Guairaniæ rebus.

JAM verò in utroque Guairaniæ oppido Socii varias Reipublicæ Chriſtianæ utilitates adferebant, quamplurimis Guaranis è dæmonum ſervitute in Chriſti libertatem aſſertis. Joſephus Cataldinus auſus non ſemel Barbarorum abactores per longiſſima itinera inſequi, multos è vinculis authoritate, & intentatis cœlèſtium mortaliumque minis, extorſit. Præterea multi aliunde Ethnici Sociorum induſtriâ ad Ignatianum Lauretanumque oppida traducti ſunt. Magnitudinem laborum inde cognoſces, quòd non integro anno peſtis in utroque oppido ſexcenta circiter capita

Mille quadringenti & septemdecim Barbari reducuntur, octingenti baptizãtur.

Sacramentis expiata messuerit: nulla oppidorum diminutione, in mortuorum locum succedentibus mille quadringentis ac septemdecim Barbaris, ex nemoribus ad oppida reductis, & in Cathecumenorum album per Socios relatis. Octoginta suprà octingenta capita sacro fonte abluta, & nongenta ac septemdecim paria legitimo Matrimonio copulata sunt. Nunc ad singularia devolvor. Antonio Ruisio divina meditanti audita per aërem nescio cujus vox est, imperantis, ut quemdam Matrimonio jungeret. Finitâ prece, Casiquius, pellicatu infamis, se ei stitit, affirmans noctem integram insomnem duxisse, quòd voce incognitâ identidem monitus fuisset de conjugio Christiano ritu ineundo: nec dubitatum, vocem ab utroque auditam cœlestem fuisse. Sed longè illud est mirabilius. Barbaræ mulieri gravi in morbo se visendam præbuit Cœlorum Regina, pretiosissimâ veste, & capillamento Solis instar radiante, conspicuam: cujus hæc vox fuit: *Ne turberis*, inquit, *ô Mulier, quòd ad te in infirmitate recreandam venerim, singulis enim Sabbatis in hujus oppidi templo me præsentem sisto.* His dictis videri desiit. Affirmavit Barbara illa mulier, se aliàs eandem Virginem spectasse domum nostram benevolentissimè circumeuntem, memorando prorsus in Guairaniæ Socios tantæ Reginæ favore: quorum Sociorum diligentiâ præcipua gentis vitia ita profligata sunt, ut integro anno in utroque oppido unus tantùm ebrietati succubuisse repertus sit; quem Neophytorum primores acerrimis flagris multatum diuturnò carcere macerarunt: optando Septemtrionalibus quibusdam in regionibus remedio. Obviam etiam itum est venditionibus puellarum, ab Europæis emi solitarum. Virgunculam unam Hispanus ab Neophyto emere volens, spopondit eam se clam Societatis Patribus habituram: cui Indus, & clam Deo, inquit, etiam habere poteris? Duobus Neophytis totidem navigiola ex una arbore concava Dominico die fabricantibus prædixerunt populares, adverso Deo confectis cymbis non usuros: nec vana fuit prædictio, nam antequam usui esse possent, confractæ cymbæ sunt. Semen die festo terræ mandatum, reliquis circum agris fertilitatem facientibus, exsiccari contigit. Infans morti proximus Baptismo valetudinem repentinam recepit. Puellus pro mortuo ab omnibus habitus, contactu Divi Ignatii Reliquiarum, aut revixit, aut ex deplorato morbo convaluit. His portentis Divo Ignatio, festis diebus, & Sacramentis cultus conciliatus est.

Mille quadringenti & septemdecim Barbari reducuntur, octingenti baptizãtur.

Adulter divinitus monetur.

Regina Cœlorum Barbaram visitat.

In templo se præsentem sistit.

Divi Ignatii reliquiæ.

CAPUT IX.

Gesta apud Guaicuræos

APUD Guaicuræos non eadem erat baptismorum felicitas, falsò æstimantibus Barbaris, primum Christianorum Sacramentum æquè infantibus ac adultis esse lethale: qui error inde præcipuè oriebatur, quòd viderent plerosque (nam nulli, ob gentis vitia, nisi in mortis articulo baptizabantur) suscepto baptismo exspirare: sed ne ea serperet hæresis, commodè factum, ut mulier adulta, multique infantes morti proximi, baptismi aquas æquè corporibus ac animis salutares experirentur. Aliud tanto malo remedium fuit, tabellam Christi inter brachia Matris ab Regum Triade adorati historiâ insignem, solemni pompâ in ædem novi oppidi, ab Tribus Regibus nuncupati, intulisse: exinde enim observatum plerosque Barbaros, saltem in mortis agone, minùs ab baptismo abhorruisse. Cœlorum Reginâ, nec non Regibus, gentium patronis, Christianorum rituum æstimationem novis hominibus, ut piè creditum est, insinuantibus. Sed & Petro Romero, Barbarorum doctori optimo, Christi Mater voluit esse salutaris. Is per fluidum fœdumque carcinoma putrem materiem egerebat, adeò pertinaci malo, ut brevi vires omnino profligatas, & ad munus suum obeundum prorsus ineptas, senserit: nulli suppetebant medici, pharmaca nulla: optabat tamen ipse in operarum paucitate rei Christianæ promovẽdæ operam suam diutiusculè collocare, quam rem seriò ab Superis postulans, folium arbusti temerè repertum ulceri applicuit, sensitque pænè subitò in cicatricem coïvisse. Idem Guaicuræorum linguâ, difficili planè & implexâ (nam ea gens turbinatim in gutture plerumque loquitur) mysteria nostra explicanti dubium subrepsit, num fideliter lingua Guaicuræa catechesim explanaret, ab quâ animi perplexitate ut eximeretur Deum impensè rogabat. Nec frustra fuere preces: nam eo tempore, quo sacrificabat, ei cogitationi intentus, alter pro eo indicium sinceræ explicationis cœlitus accepisse creditus est. Insignis Romerianæ

Gvaicuræorum error circa baptismum.

Regina Cœlorum & Reges Barbaris prosunt.

Petrus Romerus sanatur.

Lingua peritiæ indicium cœleste accipit.

caritatis

caritatis partus fuit venefica mulier ex Frontonibus orta, & apud Guaicuræos captiva, quæ in ancipiti morbo suæ gentis veteratoris præstigiis se curandam tradiderat. Sed quamvis sic agenti quotidiè per servulum lautiusculam paropsidem submittebat Romerus, quâ assiduitate benefaciendi permovit, ut deserto venefico homine, agnatisque artibus, Baptismum ab suo benefactore peteret. Verùm volentem eam baptizare turmatim circumstant Barbari, postulantes ne id officii præstaret mulierum pessimæ, & venena spargere assuetæ: nam si eam pro instituto suo in sacrâ æde sepeliret, fore ut in tygridem conversa omnia circum se vexaret, perderetque. Satius esse in loca vasta remotáque mortuæ cadaver effetre, ne post mortem quàm in vitâ foret nocentior. Hæc illi: quippe Guaicuræi in eâ sunt hæresi, ut malorum hominum animos putent in feras, eò terribiliores, quò in vitâ pejores fuêre, commigrare. Sed Romerus ridiculam transmigrationem dedoctos docuit eam esse baptismi vim, si ritè percipiatur, ut fœdissimorum mortalium animas sole ipso pulchriores reddat, & ad cœlos æternâ donandos beatitudine transmittat.

Venefica ad fidem adducit.

Ridicula animarum transmigratio explodituir.

IN Chileni regni metropoli, ac ejus ditione, Guarporum aliquot de novo ab Societate JESU-CHRISTO transcripti sunt. Nec indiligentiùs Socii Mendoçæ degentes, in Barbariem signa Christi intulere, magno semper Dæmonum dehonestamento. Sed præcipua vis agendi per Chilense regnum in uno Ludovico Valdivia vigebat, Socios terra marique in hostium finibus laborantes exemplo atque verbis animante. Eo adnitente multi ex Araucanis, Zumbellaniis, Cataraianis, ac aliis populis, abjurato bello pacem cum Hispano Rege sanxêre; vario numero ex his nationibus ad partes Christi etiam translato. Melchior Vanegas, Chiloënsi missioni Præfectus, jussu ac nomine Peruviæ Proregis, inspexit tringinta & quinque insulas archipelagi Chiloënsis, ut sincerè Indorum indemnitati caveretur: defectu remigum ipse cum Socio periculoso in mari scaphâ vectus, aliquando remigavit; præter Neophytorum omnium per tot insulas sparsorum Exhomologesim, trecenta & octoginta capita salutaribus aquis, Socio idem officium præstante, immersit. Octo mensibus eo in munere positis, ad Proregem, rationes procurationis suæ daturus, magno cum Indorum levamento navigavit. Inde redux, in Insulis suis labores apostolicè continuavit. Eo absente, è terra continenti rebelles Osorniani, & aliarum factionum populi, legatione ad Chiloënsem Præfectum adornatâ, Christianum Sacerdotem postulatum venêre; spondentes se Ludovici Valdiviæ conditionibus ab Rege impetratis accommodaturos, & Legem Christi capessituros, si milites ab vexatione cessarent. Præfecti jussu, fide publicâ, Didacus Castanieda, externus Sacerdos, eò delatus, interiores rebellium factiones Regis Catholici amicitiæ cupidissimas reperit: quingenta capita in Osornianis ruinis sacro fonte tinxit; aliis in locis vario numero quamplurimis Ethnicis idem beneficium impertivit. Sed tantis spebus promovendis obstabat quorumdam hominum avarities, salutem tot mortalium privatis commodis contra Regis Catholici & Senatûs integerrimi sancita pertinaciter postponentium, atque Ludovici Valdiviæ acerrimi pacis conciliatoris famam nefandis prorsus criminationibus infectantium; immoto ad hæc Valdiviâ, & quadruplatorum tela, tolerantiæ Christianæ clypeo, fortiter retundente.

CAPUT X.
De Chileni Regni rebus.

Ludovicus Valdivia multos Christo & Regi conciliat.

Melchior Vanegas chiloënses inspicit.
Remigat.
Trecentos & octoginta cum Socio baptizat.
In Peruviam navigat.

Didacus Castanieda quingenta capita sacro Fonte abluit,
Et multa alia.

Calumniæ in Valdiviam.

CORDUBÆ Tucumanorum, fundatio Monasterii Dominicanarum Virginum Provinciæ nostræ capitibus fastidiosum negotium facessivit. Rem variorum temporum maximè creperam lubet simul evolvere. Leonora Texeda, matrona æquè dives ac nobilis, à dæmone diu sollicitata, ut laqueo vitam finiret, nullis remediis ab importuno monitore sese satis extricare potuerat; donec monita ab Joanne Dario, Sacerdote nostro, ut se Divæ Catharinæ Senensi committeret, otium mentis sibi reddi sentiret, & ingrati animi testimonium se suaque omnia erigendo Dominicanarum asceterio lubens volensque dedicaret. Gratum planè Superis votum: sed multa diu obstitere destinato operi: nam nullum adhuc erat in Tucumaniâ Paraquariâque sacrarum Virginum monasterium, ad cujus normam nova domus

CAPUT XI.
Monasteriũ Monialium Provinciæ capitibus facessit negotium.
1616.

Leonora Texeda votum.

conformaretur : & veteres Moniales è Peruvia Chilenoque regno, aliarum institutrices, venire renuebant. Præterea in his terrarum ultimis, Regula, ut vocant, Divæ Catharinæ Senensis nusquam reperiebatur. Quibus non obstantibus, cùm Domina Leonora opus quoquomodo fieri urgeret, quòd se votis adstringi profiteretur; habito super ea re gravium virorum consulto, Didacus Torres Episcopo Tucumanensi author fuit, Virginibus cum Domina Leonora, Dominicanarum velum ac vestem

Monasterii fundatio.

suscepturis, Sanctæ Theresiæ Regulam additis demptisque; spectatâ loci conditione, pauculis ordinationibus, tradendi: & defectu veterum Monialium ipsam Leonoram, prudentissimam fœminam, novo suo Monasterio præficiendi. Rebus in hunc modum authoritate Episcopi ordinatis, tyrocinio peracto, multæ Virgines, præeunte solemni ritu fundatrice, religiosa vota emiserant, & pleræque virtutum specimina exhibere summâ fide & pace pergebant: donec Ferdinandus Mexia Dominæ Leonoræ consobrinus, Sancti Dominici Religiosus planè gravis, Româ, quò negotiorum ergò iverat, rediret. Is sanguinis & Religiosæ professionis privilegio consobrinam sæpè alloquens, dum ultrò citróque de statu novi Monasterii, se

Religiosa vovent.

absente erecti, agitant, brevi Domina Leonora in eam mentem adducta est, ut de validitate votorum nuper emissorum vacillaret. Concussis eâ vacillatione plerarumque Monialium animis, de novandis rebus palam actum est; nonnullis è frigidioribus in spem deferendi Monasterii erectis: & quia non dubitabatur, Didacum Torres, defuncto Episcopo, consilium suum authoritate, quâ multùm pollebat, defensurum; Ferdinandus Mexia alios Religiosos & Sacerdotes in partes traxit: simulque omnes

De valore votorum ortum dubium

earum rerum capita, quibus in erigendo novo Monasterio peccatum fuerat, explicant, aientes, *Chymericum videri Divæ Theresiæ Regulam servandam tradi Monialibus in Dominicanarum habitu Divæ Catharinæ Institutum profiteri volentibus; & invalidâ fuisse vota concepta sub Sanctæ Theresiæ Regula, demptione & additione legum corrupta*, & alia hujusmodi. Ex quibus conficiebant, nec Dominam Leonoram, nec ejus socias, Religiosas esse, & posse, deserto phantastico instituto, ad nuptias pro libitu convolare. Episcopum verò & Didacum Torres, chymerici Monasterii machinatores, asserebant censuras Ecclesiasticas incurrisse in Béguinos fulminatas, qui pro libitu novas religiones fabricabant, detruncabantque. Denique eò res deducta est, ut dicta capita in ipso Monialium monasterio thesibus propositis defensuros se, scholastico modo, publicarint. Quâ re vulgatâ, Petrus Oniatus Provincialis, inter primos hujus sæculi Theologiæ Moralis scriptores computandus, instar multorum unus, ægerrimè ferens Didacum Torres, duarum Provinciarum pro Societate fundatorem, pro uno Virguncularum Asceterio traduci, non dissimulandum ratus, ad condictum disputationis locum se contulit, & sigillatim objecta revolvens, demon-

Votorum valor asseritur.

stravit: *Vestem Sancti Dominici, ex voto Dominæ Leonoræ susceptam, nihil officere potuisse valori Religionis sub Regula Divæ Theresiæ jurata: cùm accidentalis illa mutatio nihil attingeret statûs Religiosi substantiam, per se sub quavis veste satis stantis, & naturam conservantis, secundùm tritum illud adagium*: Vestis non facit Monachum. *Multò minùs, ob additionem demptionémve paucarum legum non substantialium, confici posse novum id institutum esse; cùm certum sit, parvitatibus illis, Regulæ integritati nihil admodùm demptum fuisse; & proinde ejus machinatores minimè obnoxios esse censuris contrà Beguinos in Clementina contortis. Quinimò, licet concederetur novum illud institutum fuisse, non ideò concludi posse ejus authores Clementinæ pœnis, in solos Beguinos latis, obnoxios fore, cùm Suarius & Toletus, Theologicæ palæstræ decora, Clementinæ pœnas in Beguinos contortas expressè demonstrent in alios non posse detorqueri.* Denique nullum argumentum ab adversariis allatum fuit, quod Provincialis Oniatus, disputator acerrimus, coram indicatis Doctorum locis æquè promptè ac doctè non infirmarit.

CAPUT XII. Diploma & sententia Pauli V.

VERÙM quia non dubitabatur, in novi Monasterii fundatione ob ineptitudinem locorum, personarum idonearum absentiam, & regularum defectum, multa contra jus commune factitata fuisse, & sacræ Virgines cuperent scrupulos omnes sibi demi; Pontifex Maximus per litteras supplices de re tota edoctus,

pleraque

pleraque Oniati Provincialis asserta, Frederico Cardinali Boromæo adnitente, diplomate confirmavit; quod hîc appendere non pigebit, ut ab fastidioso negotio semel me expediam. *Ad perpetuam rei memoriam. Sanè pro parte dilectarum in Christo filiarum Monialium monasterii Sanctæ Catharinæ de Senis nuncupati, civitatis Cordubensis, in Indiis Occidentalibus, nobis nuper expositum fuit, quod aliàs monasterio prædicto, per Ordinarium loci Apostolicâ authoritate erecto, pro felici illius regimine & directione infrascripta statuta, juxta regulas Beatæ Theresiæ, aliquantulum tamen immutatas, edita fuerant, tenoris subsequentis.* (hoc loco de verbo ad verbum Regula ab Episcopo tradita referebatur) *Cùm autem, sicut eadem expositio subjungebat, Moniales præfatæ professionem, servatis aliàs servandis, emiserint; à nonnullis verò dubitatum fuit, an statuta, necnon professio illorum vigore facta, sint valida. Nobis propterea Moniales præfatæ humiliter supplicari fecerunt, quatenus in præmissis opportunè providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur hujusmodi supplicationibus inclinati de Venerabili Fratrum nostrorum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ negotiis Regularium Præpositorum consilio, statuta præfata Apostolicâ authoritate præsentium approbamus, & confirmamus, illisq; inviolabilis Apostolicæ firmitatis robur adjicimus, ac omnes ac singulos tam juris quàm facti defectus, si qui desuper quomodolibet intervenerint, supplemus: decernentes statuta prædicta, ac professiones hujusmodi, juxta illorum formam factas, validas. In futurum autem suprascriptum ritum habitum Monialibus concedendi, à Regula Sancti Dominici sumptum, servari debere, ac irritum & inane si secus super his à quoquam, quavis authoritate scienter vel ignoranter, contigerit attentari. Non obstantibus constitutionibus, &c.* Hoc Pauli Quinti Diplomate accepto, Didaco Torres authoritas, & pax Monialibus professis stetit: sed si vera volumus fateri, sicut Divo Ignatio unum Romæ Monialium monasterium plus olim facessebat molestiæ, quàm totius Societatis regimen: sic altera domus Monialium majorem inquietudinem, quàm immensæ Provinciæ loca omnia, Petro Oniato & ejus decessori conciverunt. Nec dubium fuit, longè consultius utrique futurum, si se ab hac negotiatione abstinuissent.

Didacus Torres à calumnia vindicatur.

CAPUT XIII.

Prætor Paraquariæ ab armorum consilio avocatur.

Ferdinandi Ariæ præcox consilium.

PETRUS Oniatus Provincialis, ordinatis Tucumaniæ rebus, ad Assumptionis urbem navigans, è Paranensi expeditione Rochum Gonsalvium & Didacum Boroam evocavit, cum utroque de propaganda per Paranam Fide, & de modo Urvaicensis Provinciæ subjugandæ, consultaturus. Auditis verò eorum sententiis, in magnam spem venit Christianum imperium per utramque regionem Apostolico marte dilatari posse. Tantæ spei utcumque officiebat Ferdinandi Ariæ Prætoris intempestiva magnanimitas, volentis Urvaicenses populos hactenus intactos, armatâ manu adire; & jam fecerat decretum, quo jubebat Hispanorum pleroſque huic militiæ nomen dare: quam rem Socii, missionibus destinati, ægerrimè ferebant, affirmantes ostentatione armorum Paranenses, per quorum ditionem eundum erat, turbatum iri: Urvaicenses verò semel armis exacerbatos, difficilè postea Legem Christianam recepturos. Cùm nihilominùs Prætor in opinione persisteret, Provincialis jussu Rochus Gonsalvius, affinitatis titulo ab Prætoris offensione satis tutus, liberè & modestè rogat ne bellum, Reipublicæ Christianæ nocivum, incœptaret: meminisset Regis Catholici litterarum sibi primùm Prætori missarum, & aliorum Regiorum Diplomatum severè prohibentium, ne quovis prætextu, armorum vi in Ethnicorum terras Evangelium induceretur: inconcusso ad hæc Prætore ad bellicam gloriam omnia referente, & speciosum communis boni pallium destinatæ expeditioni prætendente. Sed tota vis ad dissipanda Prætoris consilia in Hispanis civibus fuit, Paranensis belli diuturnâ infelicitate, & Urvaicensis expeditionis magnitudine, deterritis, ideóque odibili militiæ nomen dare renuentibus.

Rochus Gonsalvius authoritatem interponit.

CAPUT XIV.

Iaguapuani oppidi initia.

Tabacãbius Gonsalvio resistit.

HOc metu discusso, Rochus Gonsalvius ad Paranam rediens, Tabacambium, ducentorum circiter Indorum Dominum, sed longè latéque Barbaris authoritate moderantem, quem Prætori ferocientem nuper vidimus, adit; rogatque ut novi oppidi, quod fundare decreverat, ducem acceptato ducali baculo constitui sè sinat. Sed Barbarus ferociter refragatus vociferatur, se satis Paranen-

sium omnium ducem esse, quàm ut uno oppido potestatem suam coërcens, baculum aut virgam limitatæ dignitatis ab advenâ accipere indigeat. Dilatâ itaque in aliam tempestatem Barbari devinciendi curâ, Gonsalvius ad locum eminentem, quem indigenæ Iaguapuam nuncupant, adnavigat, excussáque circum omni vicinitate, impetrat à non paucis Ethnicis, ut sedem in eo loco figant. Multitudinem auxit Tamboaieus, Insulæ Iaguapuano littori obversæ Casiquius, quorum Insulanorum exemplo variis ex nemoribus Barbari confluentes, erecta solemni ritu Cruce, Gonsalvio delineatore, oppidum constituxere. Distat Iaguapua ab Itapuano oppido leucis circiter quatuor, ab Ignatiano duodecim, in quibus oppidis Socii sedem fixam habebant: & quia nullus Sacerdos suppetebat Iaguapuæ remansurus, Socii per vices ex utroque oppido novellam gentem omni Christianorum Officiorum genere excultum ibant: magno semper in Neophytorum Catechumenorumque catalogum numero relato.

Plures novæ colonie dant nomen.

Tamboaieus partibus accedit.

Iaguapuani excoluntur.

CAPUT XV.

In S. Ignatii oppido turbatur.

HIs qualibuscumque prosperitatibus intercessit Arapizanduvius, Ignatiani oppidi dux, nescio quâ occasione ab Patribus abalienatus, qui assumptâ secum malè contentorum hominum catervâ, ad Paranenses Ethnicos, consilia ac vires cum Tabacambio collaturus, importuno admodum tempore transfugit. Ad littus Paranæ peninsula jacet, quam hinc fluvius, inde ingens palus exiguo planè aditu efficit, Maracanaim indigenæ vocant, rebellibus opportunum receptaculum. Hac se peninsulâ Tabacambius ac Arapizanduvius includentes, novis Paranæ oppidis terrori erant, verebanturque Socii, ne utriusque authoritatem sequuti plerique Neophyti desertâ fide dilaberentur. Igitur antequam firmarent consilia, Joannes Salas ex Sancti Ignatii oppido ex improviso eò delatus reperit Neophytos æquè ac Ethnicos ferocitatem potiùs, quàm pœnitudinem præseferentes. Igitur mortem in singula momenta præstolans, portatili altari erecto (nam retrocedere non tutum erat) deficientibus humanis consiliis, Deum sacrificio in subsidium vocare contendit: & jam audaciores de eo mactando agitabant, cùm intercessit vetula, magnis vocibus parricidium prohibens, aiensque, si scelus patrarent, Hispanos omnes undequaque in vindictam Sacerdotis indubiè advolaturos, & unius necem in totius Paranæ perniciem versum iri. Valuit mulieris vox ad reprimendos utcumque Barbaros: quare Joannes Salas, sacrificio peracto, uti erat Deo plenus, Arapizanduvium inter metum & audaciam vacillantem hac oratione percellit. *Tu*, inquit, *ô Arapizanduvi, primus omnium, aditò olim Ferdinando Ariâ Prætore, fidei Christianæ viam Paranensibus populis aperuisti. Tu primus Socios evocasti: evocatos objectu corporis non semel contra rebellium furorem defendisti: tuâ authoritate Divi Ignatii oppidum surrexit: nomen tuum longè latéque volat. Noli, amabo, tot decora pertinacitate turpis transfugii corrumpere. Si citò resipiscas, non tantùm pristinum gradum & amicitiam recuperabis, sed etiam inter præcipua merita computabimus celerem pœnitentiam. Elude, amabo, dæmonis artes, tot ornamenta per invidiam dehonestare volentis.* His dictis allata munuscula expromit, & compellatis nominatim transfugarum Primoribus, unumquemque rogat ne se perditum eant. Mirum dictu! Arapizanduvius rubore perfusus, certis oculis clientes suos respiciens, paucis verbis postulatâ facti veniâ, Tabacambio deserto, cum omnibus Neophytis Sacerdoti ad oppidum se reducendum tradens, Socios ingenti metu perculsos pari gaudio affecit. Non diu pòst, in eodem oppido, feroces Indos clavâ ac securi armatos in Didacum Boroam insultantes, jam jamque opprimere paratos, Joannes Salas ostentatione fortitudinis repressit. Aliàs, alter Barbarus eumdem in eas angustias redegit, ut de ejus vita actum putaretur. Ipsum verò Joannem Salas ferociens Barbarus, quòd filiam ad audiendam Catechesim adigere vellet, adeò vehemẽter in facie percussit, ut ex impactâ alapâ compluscules dies febricitasse se mihi hæc scribenti optimus senex non semel narraverit. Sed longè acerbior fuit quovis necis obeundæ periculo fama contra utriusque integritatem sparsa, inde orta, quòd Didacus Boroa, vir Sanctus, eo tempore quo ludi publici celebrabantur, in meretricis confessione excipiendâ diutiùs immorans, tædium creasset Neophyto, quem interim in templo præsentem

Joannis Salæ periculum.

Vetulæ consilium.

Joannis Salæ oratio.

Arapizanduvii pœnitentia.

Barbari in Didacum Boroam insultant.

Joannem Salam alapa feriunt.

Utrumque calumniantur.

sibi

sibi adesse voluerat, qui frustratione spectaculorum impatiens in forum egressus, obvsis sodalibus calumniosè affirmavit, se adfuisse in templo Didaco Boroæ cum meretrice fornicanti: altero addente, Joannem Salas eodem crimine implicitum esse. Octo integris mensibus, inscio utroque Socio, incredibili detrimento, ab Neophytis credita res est, donec, accepto indicio, sycophantæ, publico in conventu retractatâ calumniâ, diffamationem legitimè expungerent. Interea Socii, Catechumenis, quotquot erant in oppido, baptizatis, latebras infidelium nondum reductorum tum per se, tum per Neophytorum fidelissimos non sine multiplici fructu excussum ibant; eò in Barbarorum emolumentum propensiores, quò pluribus injuriis afficiebantur. Sic tolerantiæ artibus pedetentim ferocissimos homines ad rectam formam ita finxere, ut postmodùm Ignatianæ coloniæ municipes aliis oppidis in probitatis exemplum proponi mererentur.

Calumnia expungitur.

Utriusque Socii labores.

CAPUT XVI. Josephus Cataldinus novi oppidi fundamenta jacit in Guairania.

IN Guairaniâ Josephus Cataldinus, pro more prævertere satagens prædonum servituti Indorum inhiantium consilia, præstantissimos Neophytos expeditionis Apostolicæ Socios ex utroque oppido sub id tempus selegit, monuitque ne animos ut olim belli ac sanguinis humani siti imbutos secum adferrent; certamen enim se cogitare, in quo glorioſius esset cadere, quàm cædere: martyres secum esse posse, si, resistendi animo depositо, in opere Evangelii mactarentur. In animo suo esse omnes Piropoënses ad Christum adducere. His verbis animati se dant in viam. Inter eundum sensit Cataldinus, nescio quâ diffidentiæ umbrâ, animum obscurari, cœpitque dubitare num prosperum exitum expeditio habitura esset: inter quos animi fluctuantis timores has voces confidentiæ conciliatrices audit ferri per aëra: *Noli timere, fili mi:* Nec dubitavit eâ voce se ab Virgine MARIA confirmari, quam paulò ante precibus fatigaverat, rogans ne incassum à se susceptus abiret labor. Tantis auspiciis, post menstruam indagationem, præcursores in numerosam Barbarorum manum incidunt, qui more gentis arma concutientes, lunatis arcubus advenas ad prælium ferociter provocavere. Sed Neophyti, prout jussi erat, arcus & sagittas deponentes, colloquium postulavere: quo impetrato nuda pectora & inermes manus ostentantes: *Mors*, inquiunt, *nobis pignus pretiosum erit, si, pro annunciato vobis Christo æterni Dei Filio, non repugnando mactemur. Avitos mores feliciter sub advenis Sacerdotibus dediditimus, & ut vos eosdem dediscatis Magistrum sacræ doctrinæ nobiscum adducimus.* His verbis, cœlitùs, uti creditum est, delinitus Avencira, Piropoënsium facilè princeps, popularibus suis compescitis, jussit Sacerdotem sibi sisti, qui ad eos ductus, opportuno de divinis rebus sermone ita sibi pleroſque devinxit, ut Aveneira pagum suum & operam ad fundandum oppidum offerret: quò antequam se conferret, veterator magus, de Cataldini nece cogitare ausus, cœlesti portento elusus est. Is numerosâ parricidarum manu contractâ, noctu quiescentem oppressurus, sacro capiti jam imminebat; cùm sensit se suosque ab incognito Sacerdote in veste Jesuiticâ reprimi; quo spectaculo perterriti Barbari, re infectâ, in fugam se dederunt. Nec in dubio fuit quis conjuratos fugaverit: nam eâdem nocte Cataldinus in somnis vidit speciem Martini Xaverii Socii sui, non ita pridem demortui, parricidas minaciter terrentis, seque à morte tutantis. Mane facto, cognita præstigiatoris fugâ, fides somno habita est. Evitato periculo, per intacta omnibus retro sæculis nemora ac rupes, Ethnicis (nam Neophytos ad oppida remiserat) se tradit ducendum. Post quintum itineris diem veste & carne lacer, in designato ab Aveneira loco novi oppidi fundamenta jacit, Crucem erigit, ædiculam sacram & casam ex arborum ramis extemporaliter excitat; in quâ decem solidos menses in mansuefaciendâ barbarie, inexplicabili mentis & corporis patientiâ, perduravit. Radices pro omni cibatu, aqua pro potu, pro omni confabulatore inculta Barbarorum frequentia erat. Ex circumjacentibus sylvis quotidie tygrium leonumque rugitus audiebantur, viperæ passim occursabant, Barbari solemnibus ululatibus noctes terrificabant, calor in ramali casa sub Zona torrida, & inter spississimas sylvas aëre minimè eventilato, pænè intolerabilis. Inter quas res nihil ægrius Cataldino fuit, quàm per tot menses nullum Sacerdotem,

Neophytos comites animat.

Et ipse cœlitùs animatur.

Neophytorum religiosa moderatio.

Aveneira dat manus.

Cataldinus cœlesti ope à morte liberatur.

Martini Xaverii apparitio.

Oppidi initium.

Cataldini patientia.

Cataldinus Cœlestibus deliciis affluit.

nullum de Societate Socium videre. Quanquam scripto asseruit tantis se eò loci cœlitùs immissis exundasse deliciis, ut sui vix compos præ nimia mentis hilaritate toto corpore subsilire cogeretur, mirabundusque exclamatet: *O IESV! ô Bone IESV! qui fieri potest, ut ego unus tantâ Cœlestium illecebrarum tempestate non obruar!* Interim creverat numerus Catechumenorum ad septingentos, & spes erat longè major, cùm Visitator è Paraquaria in Guairaniam appulisse nunciatur.

Septingenti reducuntur.

CAPUT XVII.

Marcellus Lorençana Guairaniæ Socios inspicit.

MARCELLUM Lorençanam Assumptionis Collegii Rectorem pro se Guairaniæ Socios inspecturum Petrus Oniatus Provincialis miserat, ne dum ipse ad extremas immensæ Provinciæ partes se extenderet, corporis interiora, ceu vitalia, spiritu privarentur. Eò iturus, averso primùm Paraquario per Paiaguarum, hactenus indomitorum, fines navigationem occæpit, qui ut cognovere de ejus consilio nota & opportuna latrocinio loca occupavere. Sed Deus elusit positas insidias: nam quamvis Marcellus in conspectum venerit, nunquam eum assequi potuere; fatentibus prædonibus se insolitâ vi detentos, ne in Sacerdotem involare possent. Securius fuit iter, quo è Paraquario ad Paranam, è Parana ad Paranapanæum transmittitur: in quo itinere Indorum pagos, omni Sacrorum ope destitutos, solitis Societatis officiis procuravit; donec collectâ ubique animarum messe, feliciter tandem Lauretum appelleret. Aberat Cataldinus, cæterorum superior, in sylvis Piropoënsibus novum oppidum conflans, qui audito Lorençanam veniisse cum Catechumenorum recenter reductorum primoribus, quàm celerrimè advolat: post mutua urbanitatis ac caritatis officia, statim inter utrumque disceptatum, quo in loco Piropoënsibus illis nuperrimè reductis nova sedes poneretur. Re multùm ultrò citróque agitatâ, Lorençana pronunciavit, eam non procul ab veteribus oppidis ponendam esse: igitur septingenti illi Catechumeni ad proxima Laureto littora transmigrantes, ante finem anni magna ex parte Christo per Baptismum nomen dedere. Præter hos, mille & quadringenta capita hoc fermè anno Laureti, & in Divi Ignatii oppido, Christianis accessere. Et tamen malevoli homines, litteris per Provinciam missis, famam sparserant, Socios JESU in Guairania inutiles esse: quam calumniam adeò artificiosè fucaverant, ut de iis revocandis ageretur: nimirùm calumniatores irritaverat masçula integritas Sociorum, vetantium Indos vexari, & ad iniqua servitia pellicatumque adigi. Præstigiatores & Magi operam suam ad id commodabant: incassum tamen stygiæ artes, & malevolorum hominum malitia, cecidere; innocentiâ Sociorum, quasi scuto, inanes ictus eludente. Marcellus Lorençana perspectis Guairaniæ rebus, in Cœlum extollebat singulorum Sociorum virtutem, inter tot curas, inque tanta solitudine & operarum paucitate, Collegiorum mores strictè observantium. Unum fuit quod Visitatoris censurâ indiguit, nimia scilicet in curandis corporibus incuria: quâ in re nobile factum sub id tempus ab Ruisio patratum comperimus. Dæmon, injecto peregrino Veneris igne, corpus ejus adeò vehementer inflammarat, ut adhibitis frustra domestici incendii ordinariis sopimentis, ad inusitata auxilia confugiendum fuerit. Formicas quadruplo Europæis majores Paraquaria gignit (Joannes Rho id idem Ruisii factum memorans, squillis comparat) morsiunculârum acrimoniâ pænè intolerabiles; ergo quà innumerum earum fervebat agmen, nudatum corpus abjiciens se tradit laniandum, donec totâ cùte cruentus victor assurgeret: & quia formicæ forcipibus suis mollia ventris pænè disruperant viscera imminentes, diu Ruisius turbellis, seu scrupulis, mentem vexari sensit, quasi inconsideratè nimis mortis periculo se exposuisset. Quamquam illâ se cogitatione defendit, quòd uti marsupium, sic Castitatis gemma quovis auro pretiosior, adito qualicumque discrimine propugnari possit. Addo ego Franciscum Assisium in spineto, Bernardum in lacu gelido, & Ruisium in formicino tumulo aliquod periculum adire potuisse, sine detrimento conscientiæ, insolito ardore mentis divinitùs ad heroïcum facinus impulsæ ab culpâ eos defendente: dandum enim aliquid est heroïcæ virtuti. Præterea ipse Ruisius, Cataldinus & Maçeta, in ordinariis actionibus humanæ necessitatis obliti, immodicis afflictationibus supra modum se divexantes, spem non dabant talem vivendi normam diu sine noxa corporum usurpari posse.

Piropoënsium transmigratio.

Mille & quadringenti baptizati.

Calumnia expuncta.

Sociorum Guairania Religio.

Anthonii Ruisii castitas.

Sociorum vitæ asperitas.

Nullus

Nullus eorum linteaminibus ad dormiendum utebatur, noctium magnâ parte in templo positâ, reliquam aut super rete pensile, aut stratum ex cannis contextum, nullo vestium additamento, somnum gustando transigebant. Præter id, ex officio singulis incumbebat Dominicis diebus verba ad populum facere, quotidie Catechesim bis cogere, eruditos Sacris undis abluere, pœnitentes Exhomologesi expiare, conjugium ineuntibus adesse, moribundos ad luctam ungere, mortuos sepulturæ mandare, domi curare, sementem facere, gossipium pro vestiendis hominibus, manu nudioribus, serere, ariolos præstigias dedocere, vexationes prohibere, reos paternè castigare, domos ædificare, templa ornare, peste grassante ad vicina remotaque loca excurrere, & alia sexcenta in novis Indorum reductionibus usurpata factitare. Quibus si addas quotidianum precum pensum, religiosasque exercitationes, nemo inficias ibit tribus Sociis in totidem oppidis tantum laboris incubuisse, quantum justo Collegio occupando satis foret. Et tamen sic agentes querebãtur materiam laborum, quantam avebãt, sibi deesse exercendæ pro Deo patientiæ. Nihilominus exoptabant supplementum Sociorum, tum ne soli in singulis oppidis vivere cogerentur; tum vel maximè, ut majoribus copiis dæmoni bello indicto, novis coloniis constructis, quamplurimos Ethnicos ad Christi partes traducerent. Ad id Lorençana operam & consilium apud Provincialem spondens, eò quo venerat itinere, confectis in itu & reditu quadringentis & quinquaginta leucis, ingenti de Guairaniæ Sociorum laboribus atque sanctitate famâ ubique sparsâ, Assumptionis urbem postliminiò tenuit.

Labores.

Laus.

CAPUT XVIII.

De Guaicuræorum rebus.

APUD Guaicuræos, nullam dum Barbari spem faciebant perpetuandi oppidi, moresque efferos corrigendi; sed trucidationes, divagationesque continuantes, per intervalla tantummodò, non tam Religionis, quàm sui commodi ergò, Petro Romero & Antonio Morantæ se permittebant. Quamobrem multi arbitrabantur deserendos esse, & utrumque Socium eò transferendum, ubi eximias animi vires majori cum fructu exercerent. Constans tamen Romeri sententia fuit, contumaciam Barbarorum Christianâ perseverantiâ frangendam arbitrantis: cujus constantiam in natione prava inter indicibiles labores, magno animo, per tot annos perdurantis, Petrus Oniatus, litteris Præposito Generali datis, summis laudibus extulit. Has res gravis, sed utilis, procella excepit: nam pestis grassata multis Guaicuræorum capitibus se pavit, æternùm alioquin perituris, nisi cœlum sæviisset. Igitur multi adultæ ætatis homines, etiam venefici sagæque, in ancipiti morbo animarum salutem adepti creduntur. Sed infantium ut copia major, sic salus securior: quos omnes, etiam parentibus invitis, Socii sacris undis lustravere. Illud eminet. Agebat animam infans inter suos primatis filia, nec adduci poterat homo Barbarus, ut vellet eam Christianam mori. Sed Romerus, quasi aliud agens; moribundam dissimulanter baptizat, & ad Barbarum conversus: *Filia*, inquit, *tua Sacramento expiata æternùm cum Christo regnabit, quare eâ mortuâ ab mactatione carorum abstine.* Cui Barbarus: *Ego verò*, inquit, *mactabo quamplurimos.* Et jam negotium ad vim vergebat, cùm Barbarorum turba solito more cadaver infantis demortui inconditis ululatibus & gesticulationibus prosequi cœpit, quæ res Barbarum hominem exacerbavit magis in Romerum: cui in his angustiis constituto nullum præsentius remedium oblatum est, quàm si ex Divi Pauli consilio, fleret cum flentibus: ergo Barbarorum ululatus simulans, suptaque infantis cadaver se jactitans, amarissimè lamentabatur, tanquam si amicissimum caput amisisset. Mirum dictu! ea comploratio adeò commovit Barbarum, ut filiam ritu Christiano sepeliendam Romero permitteret, spondens se nullius nece carissimæ filiæ manibus litaturum. Sed ejus assecla promissis Domini sui nonstetêre, & clanculum occisam anum dissimulanter intulissent in infantis sepulchrum, nî Romerus id advertens, contempto iterum mortis periculo, profanum cadaver removeri jussisset. Non diu post evicit ab eodem Barbaro, ne uxorem paulò ante mortem sacris initiatam amici mactatione vellet prosequi. Interjecto tempore, recrudescente iterum peste, unà se ferè omnes Guaicuræi, deserto oppido, ad remota loca fugâ se receperunt. Sed quia plerique luem jam contagione conceperant, in

Guaicuræorum pervicacitas.

Petri Romeri constantia.

Pestis utiliter sæviens.

Infans non sine periculo baptizata.

Romeri prudens factum.

Pestis iteratò grassatur.

itinere

Non sine utilitate.

itinere tabescentes, per vastos campos aut paludes (prout singulos morbi vis dejecerat) omni ope destituti miserrimè animam efflabant: quos insequens Petrus Romerus ibat pauculis Indis comitatus, si fortè nonnullos Christo lucrifaceret. Satis constat, aliquot Ethnicis in desertis locis pænè exanimatis saluti fuisse; quos per bajulos domum revectos, ritéque de Fide Christiana edoctos, sacris undis ante mortem abluit. Quin ipse, defectu bajulorum, anum edentulam; ipso fœtore putidiorem, humeris suis ex remoto loco, ceu opimam prædam, ovans in oppidum intulit; nullumque non movit lapidem, quo eam Christianam faceret: sed mulier in malis inveterata, pertinaciter recusato animæ remedio, æquè duraturam sibi pœnam ac Romero gloriam accersivit: qui in omnes benefaciendi occasiones intentus diu noctuque, non interruptâ indagine, per arundineta & asperos terræ hiatus, per saxeta & vepreta discurrens, plurimos omnis generis homines in ipsa morte Christo per Baptismum genuit: irato clementer Deo, debiles & claudos ad cœlestes epulas intrare compellente. Vi pestis remissâ, Romerus quà per se, quà per alios, tum præmiis, tum propositis mortalium Superorumque minis, iterum palabundos ad oppidum revocavit: in summa pervicacissimorum hominum pertinacia hâc se cogitatione cõsolans, quòd vires omnes conatumque pro singulorum salute cum Socio impenderet. Ex adverso Barbari, pro solita inconstantia, valetudine abutentes, ad injusta bella mox dilabebantur: belloque captos pro mancipiis distrahentes, solitis modis vexabant: sed, quæ Dei misericordia est, nonnullis variarum nationum captivis ipsa corporum servitus libertatem filiorum Dei, adnitente Romero, peperit: Cœlo summa Guaicuræorum scelera in aliorum salutem vertente. Si ad oppidum redibant Barbari, ululatuum terroribus, ebrietatum tumultibus, superstitionum stentoreis vociferationibus Novilunia sua facientes, intolerabili aurium tormento integras noctes horrificabant. Præterea rugientes tygrides non semel in Sociorum casam ingressæ, enormesque viperæ inter domestica instrumenta repertæ, necnon angues ex ipsis culminis palcis caput exerentes, ut sexcenta alia taceam, quotidianæ formidini erant. Inter quos terrores insigni patientiâ perdurans Romerus ad Socios scribebat, pluris se suam Provinciam æstimare, quàm alias regiones Neophytorum numerositate celebriores, & ab Provinciali contendebat, ne se cupitissimis pro Christo ærumnis subtraheret. Nec dispar erat Antonii Morantæ sensus, nihil non publicè privatimque experientis, quo mortalium ferocissimos aliquando cicuraret.

Romerus vetulam humeris bajulat.

Palabundos reducit,

Et aliquos baptizat.

Socii multa patiuntur & agunt.

CAPUT XIX

De Joannis Vianæ procuratione.

1617.

DUM sic ubique laborant Socii, faustus nuncius de Joannis Vianæ procuratoris cum subsidiariorum manipulo ad portum Boni-aëris appulsu, mirum quantum tanti subsidii sitientissimam Provinciam exhilaravit: de quorum Sociorum delectu & navigatione, hæc fermè reperi. Postquam Joannes Viana Romam attigit, & mortuo jam Claudio Aquavivâ septimæ congregationi interfuit, Mutius Vitelleschus, novus Generalis, suavissimis ejus moribus delectatus, in Paraquariæ auxilium plerisque Provinciarum præsidibus subsidiarios Socios imperat, & ipse exemplo præiens pro Romanâ Josephum Oregium, Cardinalis Oregii germanum fratrem, designat. Inter alios triginta-septem variarum nationum sodales, futuris temporibus eminuere Alfonsus Aragona Neapolitanus, Claudius Ruierius Burgundus, Hieronymus Gratianus Italus, Didacus Alfarus pro defensione Indorum occisus, Alfonsus Rodrigues & Joannes Castillius Hispani pro fide interfecti, Didacus Salazarius Bœticus, & Joannes Vasæus Gallobelga, necnon Petrus Bosquierus Flandro-belga & alii, qui omnes terrâ marique Ulisiponem confluxere. Sed Joannes Viana, feliciter Romæ expeditis procurationis suæ negotiis, dono acceptis multorum Divorum reliquiis, & à Præposito Generali eâ Cruce, in cujus amplexu olim Divus Ignatius diem suum obierat, atque ejusdem Divi chirographo donatus, benè precante Summo Pontifice, iter suum relegens, Mediolani ab Federico Boromæo Cardinali in gratiam Didaci Torres multis muneribus oneratus est. Per Navarram iter agens, ab Magistratu Vianensis urbis Patriæ suæ, per honestissimos nuncios obviam missos enixè rogatus, ut flexo tantisper itinere cognatis ac civibus

Mutius Vitelleschus subsidia Sociorum imperat.

Delectus Sociorum.

Joannes Viana sacra dona accipit,

Et ab Summo Pontifice bonam apprecationem.

Patriã suam ingredi renuit.

ſuis fruendum ſe ſineret, Divi Xaverii popularis ſui exemplo nuſquam adduci potuit ut id faceret. Urgentibus nunciis & nomine publico ſpondentibus, nepotem ejus in carcere de capite periclitantem in illius gratiam ſolutum iri, ſi patriam ſuam tantiſper præſentiâ ſuâ honorare vellet; conſtanter reſpondit, ſatis Deo curæ futurum de ſuo nepote, ſi innocens foret; ſi reus, nolle ſe pœnam deprecari, ſed malle hîc eum quàm alibi plecti. Quo dicto, patriam ne aſpectu quidem dignatus, cum hac voce: *Sinite mortuos ſepelire mortuos*, heroïce ſe ab invitantibus extricavit. Iter proſequens, ex altiſſimo ponte in ſubjectam foſſam ſaxis aſperam præcipitatus, invocato Divi Ignatii, cujus Chirographum ferebat, auxilio, in aliam partem dilapſo equo molliter cadens, ſubjecto ſcopulo illæſus adhæſit: Sociis ad auxiliandum concurrentibus, & ad miraculum mox ſtupentibus, nihil aliud ſubridens dixit, quàm quod lædi non poſſet, quem adeò molle pulvinar (Divi Ignatii lypſanothecam intelligens) excepiſſet. Ex his caſibus dubium ortum, utrùm plus patrocinio Ignatii, quàm Xaverii imitatione Viana claruerit. Madriti navim & commeatum ab Rege Philippo Tertio, in tales ſumptus Regiè & Catholicè propenſiſſimò, pro ſe & Sociis impetravit. Socios variis ex Europæ partibus Ulliſſiponem appulſos benigniſſimè amplexus, navi conſcensâ, trimeſtri navigatione Africæ oram & Braſiliam prætervectus, nemine deſiderato, ſubſidiariorum catervam in portum Boni-aëris ſalvam & incolumem menſe Februario invexit. Eo tamen in itinere ea miracula non evenere, quæ in mortibus Societatis illuſtribus deſcripta reperiuntur. Cui rei lubet tantiſper immorari. Narrat Alegambe, eo temporis illuſtre prodigium, & poſteritatis memoriâ dignum, decima-nona Novembris, durante maris malaciâ, accidiſſe, ſpectatoribus multis Sociis in Paraquariam cum Vianâ navigantibus, & omnium nomine ac ſuffragatione ab Mario Falconio Socio Neapolitano litteris in patriam miſſis Anno 1617. ipſis Calendis Martiis in portu Boni-aëris deſcriptum fuiſſe. Quas Falconii litteras non pigebit ex ipſo Alegambe tranſcribere, & poſtea ad hiſtoriæ veritatis trutinam exigere. Sic ſe habent. *Die Sabbathi*, inquit, *19. Novembris ſub noctem ventus verſus in Ortum eſt, qui per noctem omnìnò poſuit, ſecutaq; malacia eſt uſque ad pomeridianum Dominici. O malacia! ô ſuaviſſima malacia! Non qualis ſolet, quæ parit tædium navigantibus, ſiquidem iis in undis conſtituti, quæ molle ſepulchrum fuere illis unde-quadraginta Martyribus, quem credis nos ſenſum dulcedinis percepiſſe? Spectabamus undas, quæ in hanc uſque diem apparent tinctæ ſpecioſo ſanguine, cryſtallis pulchriores, ſplendidiores gemmis pretioſis videbantur eæ guttæ, quæ ex aquis manu hauſtis ſtillabant, nobiliores Orientalibus margaritis, quæ ſi uno Sole irradiantur; illuſtranturq;, hæ fulgent Solibus unde quadraginta. Aquæ nobis nectare dulciores, quas deguſtantes, ſuaviſſimas percipiebamus. Cùm igitur conſtitiſſemus, animis præ dulcedine ſuprà ipſas aquas liquentibus, & vix non linquentibus, mille ſe nobis ſpecies exhibuerunt in undis, quas attoniti ſpectabamus. Iam videre videbamur Sanctos illos ſauciatos, jam plenis manantes rivis, ſtillantesq; de pectoribus ſanguinem, jam diſcurſare carnifices: cùm ecce ventus exſurgens aquas turbavit, noſtra gaudia diluit.* Hactenus Epiſtola: quam Alegambe ita explicat, ac ſi revera Falconius & ejus ſocii ſpectaſſent undas tinctas adhuc ſpecioſo ſanguine, & deguſtando eaſdem nectare dulciores reperiſſent: eóque proceſſit, ut crediderit, ab iiſdem Sociis viſam in undis lanienæ iteratam repræſentationem. Nos nec fidem damus, nec detrahimus huic narrationi adductæ ab Alegambe, extractæque ex epiſtola Falconii, redolente pium affectum erga Servos Dei; qui pergentes in Braſiliam, diſſeminandi verbi Dei ergò, in mari ab Hæreticis perempti fuere: de his judicabunt illi, penès quos eſt judicandi authoritas à Summo Pontifice conceſſa. Hoc notatu dignũ, quod Viana, in qua veſte ante triennium è portu ſolverat in Europam, ne ſubuculâ quidem mutatâ, eòdem regreſſus fuerit, tam ſui corporis negligens, quàm procurandis aliis ex Catholici Regis liberalitate intentus. Quingentos tantummodò aureos pro longiſſimi itineris viatico ex America cùm extuliſſet, redux in Provinciam multa ad templorum ornatum & Sociorum levamentum intulit, quamplurimis in Europa mortalibus ad juvandos hujus Provinciæ Apoſtolicos homines ultrò opèm conferentibus. Ex his rebus, ne aciculâ quidem ſibi reſervatâ, Provinciali omnia

Ab Divo Ignatio ſervatur.

Ab Rege commeatum impetrat.

Feliciter appellit.

Ejus paupertas commendatur.

tradidit: quæ quamvis grata fuere, longè tamen ſolidius gaudium fuit è conſpectu ſelectiſſimorum Sociorum, qui antequam in varias partes ſpargerentur, viſum eſt omnibus Frederici Borromæi, Cardinalis & Archiepiſcopi Mediolanenſis, dona, quantâ poſſet grati animi ſignificatione, in templum noſtrum induci debere. Dona fuere lypſanotheca elegans Divi Caroli viſceribus inſignis: ejuſdem ſtatua manu principis ſculptoris elaborata, & aliquot tabulæ Italicis penicillis ad miraculum depictæ: præterea viginti calices auro illuſi, & alia multa, cum litteris ad Didacum Torres ſignificantibus ea à ſe mitti, ut Fidei propagationem, erga Virginē MARIAM pietatem (nam etiam bis mille roſaria miſerat) & conſanguinei Divi cultum, quoquomodo poſſet promoveret. Ea omnia è templo Dominicanorum educta, ſolemni totius urbis & Prætoris concurſu, inter hilaria oſtentamenta, in domum noſtram inducta ſunt. Finitâ pompâ, oratio latina, ab Petro Hortenſio Zabellonio Socio Neapolitano in honorem Divi Caroli habita, multum admirabilitatis habuit. Secundùm hæc, litteræ Regis Catholici, ſemper benefici, apertæ ſunt, jubentis Socios omnes ſumptibus ſuis ex Europa miſſos, ubi portum Boni-aëris attigiſſent, ad urbes aut Indorum oppida, aut quò demùm à Provinciali ſuo deſtinarentur, pecuniâ Regiâ tranſportari, terrâ mariſque tanti Regis benevolentiâ nos proſequente.

Frederici Borromæi liberalitas.

CAPUT XX

De Collegiorum & ſedium in Hiſpanorū urbibus ſtatu.

IGITUR Provincialis, ex Regis liberalitate Sociis aliquot commeatu inſtructis, ad Indorum regiones & aliò miſſis, ipſe reliquos per deſertam centum & viginti leucarum planitiem litteris & virtutibus informandos Cordubam duxit. Ubi, quia Generalis Præpoſitus ſignificarat velle ſe tyrocinium ab Collegio ſejungi; Seminarium Divi Xaverii convictoribus, defectu alimentorum, aliò dilapſis, in Novitiorum domum commutatum eſt. Præterea novæ Provinciæ hoc acceſſit ſplendoris, quod ſedibus Conceptionis & Mendoçinæ in Chileno regno; Sancti Michaëlis in Tucumania; necnon Sanctæ Fidei, & Portûs Boni-aëris, acceptâ à Generali Præpoſito poteſtate, Petrus Oniatus Collegiorum jura conceſſerit. Sic novella Provincia novem Collegia jam computans, ſedium ornamento, Sociorum numero, operum multiplicitate pedetentim increſcebat, circumſpiciebatque Provincialis quâ parte, ſive inter Hiſpanos, ſive inter Indos amplificari poſſet. Nec diu fuit cùm ſe optima utrobique obtulit occaſio, Eſtecenſibus Hiſpanis, & Calchaquinis Indis Societatis ſedes admittentibus. Eſtecum, modica Hiſpanorum urbs, è Peruvia ad flumen Argenteum & Paraquariam per Tucumaniam pergentibus, magnas adfert utilitates, crevisſetque ſupra cæteras Tucumaniæ civitates, nî inſalubritas aëris in humido & calido ſolo parùm eventilato ejus incrementis obſtitiſſet. In hujus urbis ditione Indi æquè ac Hiſpani exiguum aut nullum animarum ſubſidium habebant. Eò igitur miſſi Franciſcus Gomeſius & Joannes Darius, civibus per Apoſtolica exercitia devinctis, eò conſilium Provincialis promoverunt, ut Magiſtratus, reſciſſo quod de non admittendo alio Religioſorum Ordine fecerat decreto, oblatis pecuniarum & agrorum levamentis, Societatem ultrò flagitaret. Didacus Torres juſſu Provincialis impoſitis quinque Sociis hanc ſedem legitimè admiſit, & poſtea magna ope juvit. In Chileni regni metropoli multa ad augendam pietatem domi factitata, foris verò valles Sancti Martini Quillotenſis, Puenquenſis, Picoënſis, & Mellipillana, ſolito more per emiſſarios noſtros luſtratæ ſunt; & cùm adeò præclarè agerent, nunquam tamen quadruplatores obſtrepere deſinebant, in unum præcipuè Ludovicum Valdiviam, Auſtralibus ſedibus moderantem, irritati: quaſi verò ſummum ſcelus eſſet Indos indefenſos, authoritate, eloquentiâ, ſanctitate vitæ protegere. Chiloënſia & Araucana horum temporum monumenta aut periere, aut paria cum præcedentibus annis fuere.

Tyrocinium ſeparatum.

Convictores diſperſi.

Multæ ſedes in collegia eriguntur.

Eſtecum urbs.

Societatem recipit.

Chilena Vallis excurritur.

Ludovicus Valdivia vexatur.

CAPUT XXI.

Didaci Gōſales Holguini mors. *Patria. Munia.*

MENDOCINAM ſedem, ſeſquimenſe poſtquàm eò cum Rectoris poteſtate venerat Didacus Gonſales Holguinus, Didaci Torres Provinciæ fundatoris primus ſocius, morte ſuâ funeſtavit. Oppidum Caçeres in Hiſpania eum mundo dedit. Sacrarum litterarum ſtudia, peritia linguarum Indicarum, virtutes eximiæ, aliquot Collegiorum cum laude regimen, & concionandi munus, clarum in Peruvia

fecit.

fecit. Ubi poſtquàm Indorum ſalutem variis in regionibus utiliter procuraſſet, ſub devexam ætatem in Paraquariam delatus, multa ardua, ſuis locis denarrata, fortiter tulit. In Aſſumptionis urbe Sanctæ Inquiſitionis Commiſſarii vices agens, multorum odia ſeveritate in ſe concivit; adeò ut Sacerdos externus de eo mactando agitarit; & illato jam in ægrotantis cubiculum clam gladio patraſſet ſcelus, nî Cœlum mentem ſubitò avertiſſet. Alii fœdiſſimis calumniis innocentiſſimi hominis famam aſperſere. Hinc fortè ortum, ut Alegambe ſcripſerit, eum nullâ mortali labe per totos ſex & quadraginta Religionis annos conſcientiam maculaſſe, grande officii benè adminiſtrati teſtimonium, & ad explodendas calumnias opportunum. Ternas contemplationi horas quotidie impendebat. Multa commentatus eſt prælo digna, Grammaticam lexiconque linguæ Quichoæ, toti Peruviæ communis, typis mandavit. Virginitatem ad uſque vitæ extremum ſervavit, donec acutiſſimis doloribus extinctus, ad tantarum virtutum palmam evolaret. Cadaver diu manſit tractabile, vultus decorus & adhuc ſpiranti ſimilis, indices præteritæ integritatis. Ex Mendocina ſede ad vicina remotaque Barbarorum loca, collectâ ubique ingenti animarum meſſe, excurſum eſt: numerum à Societate baptizatorum maximum fuiſſe inde colligi poteſt, quòd nullus in Cuioënſi Provincia Sacerdos, præter noſtros Socios, linguam regionis calleret. Nec minorem Calchaquini præbuere laborum ſegetem.

Severitas.

Integritas.

Lingua peritia.

Mendoçinorum Sociorum excurſiones.

CALCHAQUINA vallis ab Auſtro ad Aquilonem triginta leucis exiguâ latitudine in longum extensâ, utrimque ferè altiſſimâ montium Chileni regni & Peruviæ finibus obverſorum ſerie clauditur: utroque ſui angulo hinc Saltam, inde Londinum, modicas Tucumaniæ urbes, reſpicit. Calchaquinos Ingis Peruviæ Regibus olim paruiſſe docent multa victæ gentis monumenta: perſeverante adhuc in indigenarum animis erga Ingarum nomen veneratione. Divitum metallorum fodinas tam certum in ea valle latêre, quàm incertus earum locus eſt: Barbaris, foſſionis metu, aurum & argentum irritamenta malorum hucuſque occultantibus. Noctu aliquando animal videri aiunt immenſum ſplendorem è capite evibrans, eſtque multorum opinio eum ſplendorem Carbunculum eſſe: ſed hactenus hujuſmodi animal nec capi, nec occidi ullâ arte potuit, quòd hominum manus ac oculos offuſcatâ repentè in mediis tenebris irradiatione eludat. Hujus vallis indigenæ ab ipſo Hiſpanorum in Tucumaniam ingreſſu, ſemper fermè rebelles, tantâ pertinaciâ ſe ſuosque tutavere, ut aliquando ipſæ fœminæ titionibus ardentibus admotis ceſſantes aut fugientes maritos ad repugnandum incitaſſe, & cùm vires rabiesque deficerent, ex ſummis montium cacuminibus, ne in manus hoſtium venirent, præcipites ſe dediſſe, aut per confertos gladios mortem provocaſſe viſæ ſint. Hanc gentem Alfonſus Barſena olim pacificaverat, quam pacem, ruptis ſæpè fœderibus, pro libitu interruperant, aut palam rebelles, aut ſub doloſâ pace damnoſi. Inter quæ qualiſcumque pacis intervalla, primi Socii, & noviſſimè Joannes Darius & Horatius Morellus, difficilibus potiùs quàm utilibus excurſionibus rem Chriſtianam promovere contenderant. Verùm quoniam per temporarias has excurſiones nihil admodùm proficeretur, & crederetur continuatione doctrinæ pervicaces animos aliquando pervictum iri, aut ſaltem genti rebellare aſſuetæ frænum fore: hoc anno, poſtquàm Didacus Torres pro ſuſtentandis Sociis ſexcentos aureos annuos à Peruviæ Prorege impetraſſet, in hac valle duas ſedes ſtabiles Societas ponere conſtituit. Ad quas ponendas Chriſtophorus Torres & Antonius Maçerus Hiſpani, & totidem Itali, Horatius nempe Morellius & Joannes-Baptiſta Sampſon, acceptâ ab Tucumaniæ Epiſcopo & Prætore Regio novellam Rempublicam ordinandi, templa condendi, & oppida conſtruendi, ampliſſimâ poteſtate, miſſi ſunt. Nec Calchaquini Societatem admittere renuebant, non tam Religionis causâ, quàm quòd præteritis bellis diminuti, non admodùm ſe jam viribus Hiſpanis ſuperiores exiſtimarent, & prætendi ſibi pulchrum retrahendi ſe à bello pallium gauderent. Quare adventantibus Sociis gentis primores ex condicto occurrêre, operam & induſtriam ad fabricandas ædes, partitis officiis, hilariter offerentes; ſtatimque poſtquàm Socios per finitimos pagos circumduxere, commodo in loco ſacram Ædem,

CAPUT XXII. Calchaquina vallis ab Societate duabus ſedibus occupatur.

Calchaquinæ vallis qualitates.

Calchaquinorum pertinacia.

Calchaquinorum in Europæos odium.

Regis Catholici liberalitas de Sociis in Vallem miſſis.

Calchaquini Socios recipiunt.

adjectis ex palea & luto cubiculis, multiplici sedulitate erexere. Sedes hæc Divo Carolo Boromæo in gratiam Frederici Cardinalis dicata est. Interjecto tempore; duobus Sociis eò loci relictis, Christophorus Torres, expeditionis præses, cum altero Socio ad vallis interiora penetrans, sedem aliam pari Barbarorum approbatione erectam Virgini MARIÆ consecravit. Ex quibus sedibus continuo motu omnia vallis loca lustratum euntes, Religionem nostram propagare omni ope conabantur; sed exiguo planè fructu, Fidei propagationi Barbarorum moribus pervicaciter obstantibus: quos mores simul & semel narrare non erit ab opere meo alienum.

Prima sedes Divo Carolo dedicatur;

Secunda Virgini Mariæ.

CAPUT XXIII
De Calchaquinorum moribus.

CALCHAQUINOS ab Judæis originem ducere, inde prima orta suspicio est, quòd sub primum Hispanorum ingressum ab non paucis Davidis & Salomonis nomina usurpari in hâc valle repertum sit; & assererent gentis antiquissimi, majores suos olim circumcidi solere. Defunctorum fratrum semen suscitare: vestis ad terram fluxa, & ad sinum cingulo collecta, aliquod Judaïci moris indicium habet. Suspicionem hanc auget quorumdam opinio apud Josephum Acostam & alios authores Americanorum originem ad Judæos referentium. Gens omnis, ut Judæi, ad insaniam superstitionibus dedita est. Arbores plumis ornatas passim adorat, adeò ut in illam jactari possit quod olim in Sinagogam, sub omni arbore frondosâ prosternebaris mulier. Solem pro primario Numine, pro secundariis Diis tonitruum & fulgur colit. Acervis lapidum, Majorum suorum monumentis (ut ex eo etiam Judæos agnoscas) suus est honor. Magos pro medicis ac sacerdotibus veterationibus insignes veneratur. Hi in semotis sacellis degunt, Dæmonem consultantes, aut abs se consultari fingentes. Hujusmodi Sacerdotum officium est, alios nefandis prorsus execrationibus initiare. Apud initiatos plerumque publicas debacchationes exercent: quarum debacchationum tanta est ferocitas & turpitudo, quantam metuas ab profligatissimis mortalibus ebrietate quotidianâ ac furore corruptis. Ubi vino incaluere, in mutuam præteritarum injuriarum vindictam in sese tumultuosè involant, capita invicem arcubus ferientes. In his bacchanalibus præliis declinare ictum, aut manu avertere, perpetuo dedecori est: vulnera verò accepisse, sanguinem largè fudisse; faciem deformari, inter primaria decora computant. Calente jam debacchatione, Sacerdos multa verba deblaterans cervæ calvam sagittis hirsutam Soli consecrat, agris fertilitatem deprecans: execrandam mox calvam alteri tradit, quâ acceptatâ, debacchationis sequentis induperator constituitur. Sic per orbem gentis primores, tesserâ acceptâ, totam vitam inter furibunda hilaria transigunt. In sacrificiis à Mago animalium sanguine expinguntur. Sed nusquam alibi insaniunt magis, quàm in funeribus. Ad moribundi domum concurrunt consanguinei omnes ac amici, diu noctuque morbi tempore compotitaturi: ægroti hominis stratum innumeris sagittis solo infixis circumdant; ne mors scilicet, sagittarum metu, accedere audeat. Recenter mortuum quantâ possunt vocum contentione lamentantur. Circa cadaver sedi impositum, omnis generis cibos & vinum deponunt, focos excitant, thuris loco nescio quas frondes concremant. Ad commovendam commiserationem viri fœminæque supellectilem defuncti multitudini ostentant; aliis inter insanas choreas ac saltitationes ori cadaveris, quasi comesturi, cibos admoventibus, & frustra admotos pro mortuo deglutientibus. Octiduo in his & aliis insaniis transacto cadaver sepeliunt, canes, arma, equos & defuncti cæteram supellectilem, variasque vestes ab amicis oblatas, in eamdem cum eo fossam conjicientes. Subinde domum mortualem, ne scilicet mors eò iterum redeat, concremant. Anno integro in luctu posito, anniversarium iisdem cerimoniis celebrant. Pro veste lugubri corpus nigrore inficiunt. Ne quid in his omnibus peccetur, magistrum cerimoniarum adhibent. Nullum morte naturali, sed omnes violenter mori autumant, ex quâ hæresi mutuis suspicionibus perpetuò livescunt aut præliantur: Dæmone, ut bella seminet, verè aut mendaciter mortium authores per Magos quandoque divulgante. Animas suorum post mortem existimant in stellas converti, eò splendidiores, quò in vitâ fuere aut gradu aut facinoribus insigniores. Festis diebus plumis versicoloribus se coronant.

De origine Judaica suspicio.

Gentis sacerdotes.

Debacchationes.

Funera.

Violentarum mortium suspiciones.

Error circa alteram vitam.

Capillos

Capillos ad cingulum uſque promiſſos vittisque diſcriminatos muliebriter innodant. Brachia cubito tenus argenteâ æneáve laminâ ad uſum ſagittandi, & ad aliquod corporis ornamentum, veſtiunt. Gentis primores orbe argenteo æneóve diademati inſerto frontem cingunt. Pueri uſu veneris interdicuntur, donec ab veteratoribus nefando prorſus ritu emancipentur. Virgines pictis veſtibus utuntur, quas proſtrato pudore in ſimplices vertunt. Calchaquinorum factiones continuis fermè bellis ſeſe conficiunt. Nihil potentius fœminis ad pacem inter utramque armatorum partem inducendam, Barbariſſimis mortalium ſexui, à quo lac ac alimoniam ſumpſerunt, omnia facilè concedentibus. Triginta millia Indigenarum in pagis oppidò plurimis incolentium ſub id tempus eſſe perhibebantur; quamquam de hoc numero diſconvenire reperio etiam illos, qui gentem excoluere. Sed in hoc conveniunt omnes, quod Calchaquini tam facilè Chriſtianorum fidem approbent, quàm poſtea nullâ causâ execrentur. Ex his, qui olim baptiſmum ſuſceperant, nullus Chriſtianorum more vivebat. Promiſcuè cum Ethnicis avitos ritus omnes ſine diſcrimine uſurpabant. Quare Socii communi conſilio decrevere, nullum imposterum ex hac gente baptizandum, niſi in mortis articulo, aut multorum annonorum experimento probatum. Infantes liberiùs ſacris undis immergebantur. Quia igitur profligandæ priùs erant Barbarorum inveteratæ conſuetudines, quàm Chriſtianæ leges induci poſſent, Patres nulli labori parcebant. Spreto mortis periculo ubique idola diſturbabant. In perverſos ſepeliendi ritus acri ſermone invehebantur, & ſi quid hujuſmodi erga baptizata corpora Chriſtiani agere vellent, ne id fieret fortiter prohibebant. Præterea magnam vim adhibebant in amovendâ plerorumque opinione, arbitrantium ſe nullâ in re peccare, & proinde nullâ Exhomologeſi indigere. Cùm verò in regione perversâ fructus non reſpondebat operi, hac ſe Socii cogitatione ſolabantur, quòd frequentibus morientium puerorum & ſubinde adultorum baptiſmis numerum Cœleſtium augerent, obſtaculoque eſſent ne palam gens in Hiſpanos rebellaret, aut bella domeſtica exerceret. Cæterùm quàm Apoſtolica eſſet hæc expeditio, inde colligi poteſt, quòd bini in ſingulis ſedibus Socii, barbaro cibo contenti, nullo per aliquot annos Europæorum conſortio, ſolâ cœleſtium rerum ſuavitate paſcerentur. Singulis ſedibus, præter annuam ſtipem, campanæ & ornamenta ſacra, Regis Catholici beneficentiâ, tranſmiſſa ſunt: tanto Rege Barbarorum miſerrimos ad ultimos uſque Orbis angulos liberaliter proſequente.

Veſtes.

Pueri.

Fœminæ pacificatrices

Numeroſitas gentis.

Adultorum vitia.

Infantes baptizantur non ſine delectu.

Sociorum geſta.

Expeditionis arduitas.

CAPUT XXIV.

Rochus Gõſalvius Superiorem Paranæ partem primus explorat.

PETRUS Oniatus Provincialis, dudum utraque Paranæ littora, uſque ad Guairaniæ fines, luſtrari juſſerat, tum ut certò ſciretur, quot mortales, quot loca fundandis oppidis apta eſſent; tum vel maximè ut Ethnicorum animi explorarentur. Multorum dierum itinere diſtat Guairaniæ præcipitium ab Itapuano oppido: id verò terræ & fluminis intervallum Europæorum nulli hactenus patuerat, indigenis & numeroſis Apoſtatis, qui eò è Paraquaria confluxerant, pertinaciter repugnantibus. Rocho Gonſalvio eò ire volenti reſtitere Itapuani Neophyti, ob multitudinem periculorum auxilium denegantes. *Quò tam alacer*, inquiebant, *ad carnificinam nos deſtinas? Quò te clauſis oculis præcipitatum ire vis? Eò te ducant, qui mortem tuam amant: ſed nos, qui te diligimus, obſtinatè manus ad remigandum, navigia ad navigandum, viaticum commeatumq; denegabimus. Magorum perverſitas, Apoſtatarum perfidia, univerſæ gentis in Hiſpanum nomen odium, & tui amor, nos tibi obſequioſos eſſe non ſinit: inobedientia vitio verti non debet iis, qui ideò non obediunt, ut eum ſervent, cui diu obediant.* Contrà Rochus, ſe neutiquam metu mortis, quam pro Chriſto percuperet, ab incœpto deſtiturum affirmans, ex longinquis locis centum Neophytos, Franciſcanis Patribus ſubditos, ſpe præmii ad expeditionem invitat: qui ubi advenêre, ab Itapuanis abſterriti, nullo modo deinde adduci potuere, ut cum Rocho ire vellent. Id etiam aliis detrectantibus, re pænè deploratâ, Didaco Boroâ incentore Arapizanduvius, Ignatianorum Dux apud Paranenſes authoritate pollens, cum duodecim aſſeclis ex improviſo Itapuam ingreditur, clarâ voce edicens, ſe pro propagando Dei Evangelio cuivis diſcrimini

Eo ire Itapuani renuunt.

Non ſine causâ.

Ignatiani & Itapuani Neophyti Gonſalvium comitantur.

caput objecturum. Ejus exemplo totidem Itapuani se Rocho Gonsalvio adjungunt, qui animorum ardore usus exiguo hoc comitatu navigiolum ascendit. Secundo die quam discesserat, comites ingenti metu perturbati sunt. De qua re Rochus Gonsalvius ad Franciscum à Valle Itapuæ relictum scribens, *Post emensas*, inquit, *decem leucas metus ita invasit comites meos, ut de reditu cogitent: nam Ethnici in utroque littore barritibus, buccinis & ignibus, de adventu meo se invicem monent: nec satis scio quò hæc terriculamenta recident. Sed si Deus pro nobis, quis contra nos? Sicut fuerit voluntas in Cœlo, sic fiat. Deus nobis aderit: tu nos precibus adjuva.* Inter hos tumultus ad Tabacambii pagum pervenere. Is vicinos populos convocarat armaratque ad Rochi Gonsalvii consilia captanda, qui ut cognovit eum ultra pergere velle, superbâ voce monet ut retrocedat. Cui Gonsalvius solitâ magnanimitate: *Non*, inquit, *hûc veni ut pedem cum dedecore retraham: ibo quò me Deus per meos Majores ire jubet, meq; nulla discrimina, nulli metus, nulla rabies impedient, quominùs ego legatus Summi Dei ministerium meum impleam.* Loquentem interturbavit Tabacambii nepos, ariolandi arte famosus, prohibens ultrà tendere. Cùm igitur vis timeretur, Arapizanduvius, imperanti quàm roganti similior, authoritatem interponens, impetrat ne Sacerdotem nulli nocivum, omnibus beneficum, retrocedere cogerent. Sic dissipata nubes est, quæ progredienti luci Evangelicæ sese offundebat: & Rochus ultrà perrexit, exploravitque utrumque Paranæ littus, occurrentibus passim præsentissimis vitæ discriminibus, donec eò perveniret, quò quamplurimi Barbari clavâ & arcu instructi, pictis pro more Barbaricæ militiæ corporibus, convenerant, ducibus tribus Apostatis, quorum impiissimus Rochum de Divinis rebus loqui incœptantem arroganter interturbans: *Tace*, inquit, *ô Sacerdos, & ne obtrudas nolentibus centies olim mihi recantata deliria. Apage doctrinæ tuæ nænias, veterana sum vulpes, ideoq; laqueis tuis minimè opportuna: technas Patrum Societatis IESU calleo, quorum munus est sylvas omnes, antra, fluvios excutere, ut obtrusione Divinorum Mysteriorum deceptis populis imponant, Hispanisq; in servitium tradant.* His dictis ad suos conversus: *Si*, inquit, *ergastula, egestatem, filiorum vestrorum servitutem, transmigrationem, & omnes calamitates amatis, hunc Sacrificulum audite: & me, si avita libertas placet, sequimini.* Plura dicturum Rochus Gonsalvius vultu ad majestatem composito, ut erat tractandorum Indorum peritus, his fermè verbis interpellat. *O turpis*, inquit, *& infamis apostata, quid deblateras? Abrenunciato olim dæmoni rursum te mancipasti, ut recoctum stygis mancipium diceris & esses. Desertâ Christi Fide huic te Ethnicorum corruptelæ immiscuisti, ut te & illos perdas. Quæ tua phrenesis est, qualiacumque satellitum tuorum arma Cruci, quam manu gesto, omnium domitrici, & te turpiculum tenebrionem mihi Summi Dei Sacerdoti & legato velle opponere? Demitte fastum, ô bestia, meq; jussu Pontificis Maximi, & Regis Catholici longè latéque per utrumque Orbem imperantis nomine, verba salutis nunciantem patienter audi. Non ego vobis tales Deos, quales vestri obtrudunt veteratores, sed unum Deum omnium rerum Creatorem, Trinum in Personis, unum in essentia; necnon IESVM-CHRISTVM de Virgine natum, & pro salute nostra passum, prædico.* Inde cùm summâ eloquentiâ reliqua nostræ Fidei Mysteria explicuisset, ita Apostatæ æquè ac Ethnici sermonis granditate permoti sunt, ut se longè tractabiliores, quàm antea, Rocho permitterent. Sed quia Quaracipucutius Ethnicorum dux obloqui deinde cœptitasset, Gonsalvius crudis hominibus & armatis non satis fidens, secundo flumine inter amicorum gratulationes (quòd putarent necem non evasurum) & occurrentia iterùm pericula, duplicatâ celeritate relegit. Quæ pericula à me sigillatim hoc loco explicata sunt: nam si bellicarum rerum scriptores militum audaciam in explorandis hostium viribus fusè explicent, cur ego pro amplificando Regis Regum dominio Heroum in adeundis discriminibus fortitudinem malignâ brevitate corrumpam?

Periccla.

Tabacambius resistit.

Et ejus nepos.

Arapizanduvius authoritatem interponit.

Apostata Rochum Gõsalvium interturbat.

Apostata ab Gonsalvio refrenatur.

Quaracipucutius obloquitur.

Gonsalvius pedem retrahit.

CAPUT XXV.
Ab Rocho Gonsalvio inferior Pa-

GONSALVIUS post mensem Itapuam redux, Franciscum à Valle Socium suum, qui ter & tricies pro felici successu sacrificaturum se spoponderat, de omnium incolumitate anxium ingenti lætitiâ affecit. Neophyti verò Ignatiani

& Itapuani, quòd pro Evangelio vitam ſuam obtuliſſent, apud omnes fortitudinis Chriſtianæ gloriam adepti ſunt, præſertim Arapizanduvius, qui hoc facinore præteriti anni inconſtantiam abundè obliteravit. Hujus expeditionis fructus fuit qui ſperabatur, nimirùm terræ & animorum exploratio, ex qua cognitum, pleroſque adverſi Paranæ accolas, Evangelio adhuc immaturos, paulatim beneficiis devinciendos eſſe, antequàm ad oppida reduci poſſent. Vix redux Rochus Gonſalvius, ut eſt audax & irrequieta caritas, cum paucis comitibus ſecundo Paranâ ad Ethnicorum pagos ſæpiùs delatus, effecit ut multi Ethnici Jaguapuam, Religionis capeſſendæ & incolendi ergò, ſe conferrent. Hiſpanos intempeſtivè arma Paranenſibus oſtentantes authoritate compeſcuit. Ferdinandum Ariam Prætorem affinitatis jure monuit, ne vellet bello irritare, quos una Crux Chriſto ſine ſanguine aliquando debellatura erat. Ararepam & Tabacambium ſpe fundandorum oppidorum (uti in eorum terris factum eſt) aluit. Marcellum Lorençanam, Paranam pro Provinciali inſpicientem, oſtensâ vicinarum Provinciarum Chriſto ſubjugandarum ſpe, exultantem excepit. Claudium Ruierium Burgundum, alteram Paranenſis Provinciæ columnam futurum, Didacò Boroæ Barbaricâ lingua informandum tradidit. Sed continuus & præcipuus labor ejus fuit in ſtabiliendo Itapuano & Jaguapuano oppidis, ut ex his quaſi præſidiis bellum dæmoni latiſſimè inferret.

ranæ pars ſæpè percurritur.

Rochus Gonſalvius Ethnicos reducit.

Claudii Ruierii adventus.

CAPUT XXVI. Expeditio ad Tucutienſes in Guairaniâ.

IN Guairaniâ notabilis etiam fuit Joſephi Catàldini ad Tucutienſes Barbaros expeditio. Hi abactionis metu, patriis fontibus deſertis, novos pagos in abditiſſimis locis conſtruxerant, eò adiri difficilioribus, quò contra prædones omnes ſylvarum aditus meticuloſiùs obſepſerant. Nec inanis erat eorum metus: nam Indorum abactores de iis ad ſervitia abigendis agitabant, quos ut præverteret Cataldinus, more ſuo præmiſſis Neophytorum fideliſſimis, animos Tucutienſium exploraturis, non dubitavit eò per intactas ſylvas cum pauculis Indis penetrare. Quindecim diebus cum vepretis eluctatus, in gentis excubitorem incidit, quo ſibi conciliato, ad pagum ducentis Barbarorum familiis conſtantem pervenit: quos ob novitatem hoſpitum tumultuantes adeò appoſitâ oratione repreſsit, ut niſi obſtaret Caſiquii abſentis, ex quo omnis vicinitas pendebat, authoritas, ſe illicò Patri traderent. Quâ re intellectâ, Cataldinus tricubitalem Crucem, pro ſcipione ab noſtris operariis geſtari ſolitam, miſit, rogans ut accepto eo benevolentiæ pignore ad ſe venire ne gravaretur. Venit Caſiquius, cujus authoritate allecti, frendente licet præſtigiatore, nongenti Barbari Cataldino ſe adjunxere. Nec difficile futurum erat eò loci multitudinem tantam cogere, quanta ſuffeciſſet ad juſtum oppidum conflandum, ſi Sacerdotum copia ſuppetiſſet. Verùm, conſiderato præſentium rerum ſtatu, ſatis habuit ſi nongenta ea capita in tutum reciperet. Sed dæmon tanto vulnere exacerbatus, ejus necem veteratori ſuadet, qui corruptâ jam multitudine indubiè ſcelus patraſſet, nî eventilata perfidia ad Caraldini aures perveniſſet, dediſſetque locum Barbarorum animos ſibi reconciliandi: qui ne iterùm dæmonis artibus per præſtigiatores corrumperentur, tranſmigrationem acceleravit. In difficillimo itinere dum verſarentur, numeroſa prædonum Braſilienſium turba Guairaniam infeſtabat, à quibus ne quid Tucutienſes paterentur, Tygris inſiliens prædonum ducis calvam pelle nudavit, reliquis latronibus ad fugam eo tempore coactis, quo Cataldinus novellam Tucutienſium turbam in oppidum inducebat: Deo ſcilicet pro Chriſtianæ Legis candidatis ferarum rabiem in hoſtes animante.

Crucis efficacia.

Gentis Caſiquius conciliatur.

Nongenti Barbari Cataldino adharent.

Veterator interturbat.

Tucutienſes feliciter reducuntur.

Prædonum dux caſtigatur.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER SEXTUS.

CAPUT I. Tucumaniæ in Regionibus varia per Socios patrata narrantur.

ANno milleſimo ſexcenteſimo decimo-octavo, Didacus Torres è Peruviâ, quo ſtipis contrahendæ ergò iverat, redux, octo aureorum millibus Collegium Cordubenſe, Eſtecenſem ſedem, & Socios inter Indos verſantes, majori affectu quàm ope juvit. Mox depoſito Cordubenſi Rectoratu, poſt duos dequadraginta regiminis annos, impetrato ab Præpoſito Generali otio ita frui cœpit, ut non deſineret omnibus eſſe utilis. Pro eo Joannes Viana ex expeditione Barbaricâ, in quâ multos mortales per Baptiſmum & alia Sacramenta curaverat, revocatus, Collegio Cordubenſi Præpoſitus eſt. Ubi Blaſius Gutieres, valetudinarii Præfectus, renovato Divæ Catharinæ Senenſis & Divi Xaverii exemplo, cùm ob intolerabilem fœtorem collegæ abhorrerent ab uno è noſtris apoſthemate deformato, vim ſibi faciens, applicato ore fluidam ſaniem largiſſimè ſuxit, prompto heroïci facinoris præmio: nam, Sociis factum admirantibus affirmavit, liquorem illum melle dulciorem ſibi viſum fuiſſe. Is idem, præteriti facinoris dulcore ineſcatus, ex putrido domeſtici Æthiopis carcinomate, tentatis aliis fruſtra remediis, pus labris expreſſit. Sed Sacerdotes noſtri, quaquà latè patet Cordubenſis ditio, putrida conſcientiarum ulcera exſuctum frequenter ibant: eò majori fructu, quò animorum ſalus corporum integritati præſtat. In Calchaquinâ valle nihilo lentiùs perditæ gentis morbos Socii perſanare contendebant: & quamvis Barbari phræneticorum in morem manum medicorum refugiebant, tamen non pauci ſacro Fonte immergi ſe ſinentes animarum remedium admiſcre. Socii Ethnicorum pagos adeuntes novam ædem Soli dicatam, turpe phanaticarum debacchationum receptaculum, firmatis priùs animis, face injectâ concremarunt; tantâ Barbarorum indignatione, ut ægrè eorum furorem evaſerint. In Eſtecenſi urbe corrivales duo Europæi mulierem quandam deperibant, qui ſummo mane die Dominico ſibi invicem occurſantes, unus alterum ad audiendum Sacrum, alter verò ad villam ſuam, mactandæ Tygridis ergò, quam cognoverat in caſſes incidiſſe, ex adverſo protrahere conatur: neutro alteri cedente, ambo in diverſa lati, ad deſtinatum opus proceſſere; ſed qui ad mactandam Tygridem iverat, temerè ſe in caſſes ingerens, à fera adhuc viva laceratus, turpitudinis & contempti Sacri pœnas dedit: ſalvo interim ob auditam Miſſam corrivali. Mulierecula, audito caſu, meretricias artes ad pedes Sacerdotis noſtri abjuratum venit. In Cucuiſenſi agro ab uno è Sociis ducenta & quinquaginta capita Baptiſmo expiata ſunt. Aliorum Collegiorum excurſores idem beneficium præſtitere, hoc & ſequenti anno ſparſis per ampliſſimas regiones Barbaris.

Joannes Viana Rectoratum init.

Blaſii Gutieres heroïca facinora.

Solis ædes crematur.

Feſta diei violator caſtigatur.

CAPUT II. De Chilenorum Sociorum rebus.

IN Cuioënſi Provincia Andreas Agricola Germanus, recèns ex Europa advectus, & Chriſtophorus Deodatus, egregia dabant vitæ Apoſtolicæ documenta, percurſis magnâ felicitate Ucoënſi, Cauruanâ & Gliacoranâ vallibus, multis Barbaris in his locis ad Chriſtum de novo adductis. Atque, ut tantorum laborum fructus diuturniores eſſent, effecit ſedula Senatûs Regii Chilenſis pietas, diplomate privantis dominio Indorum eos, qui è ſedibus paternis Cuioënſis Provinciæ indigenas trans montes ad regni interiora ſervitum educerent: cujus diplomatis authores cùm

Per Valles Cuioënſes excurrũtur.

Senatus Chilenſis in Indos pietas.

Socii circumferrentur, ideôque nimiæ in Indos indulgentiæ insimularentur, contumeliæ propriæ, quàm alienæ injuriæ patientiores, salùtem Indorum & Senatûs amplissimi decreta ante rumorem habuere. Apud Araucanos non dispar erat Sociorum sedulitas in pervincendis pervicacissimis hominibus. Numerus animarum dæmoni ereptarum exinde colligi potest, quòd unus è nostris ad Ludovicum Valdiviam scribens, sibi fatigata membra iteratâ Baptismorum collatione fuisse asseruerit. In insulis hoc anno non plura centum & quinquaginta capitibus Christianorum albo addita esse reperio. In regni metropoli tolerantiâ certabatur, malevolentissimis hominibus libellos turpissimos contra Socios, & præsertim Ludovicum Valdiviam, acerrimum Diplomatum Regiorum, adeoq. libertatis Indorum, defensorem, ubique spargentibus. Quos libellos nescio quis Religiosus, animo malevolo, Regio Senatui in Hispania præsentandos extulit; sed calumniæ suâ se enormitate confecere, inque authores vertit infamia: pro Societatis innocentia Chilensi Episcopo fortiter declamante, & quadruplatores, prout merebantur, exagitante. Inter has turbas ibidem celebris fuit Alfonsi Ovallæ ad Societatem vocatio. Is avitam nobilitatem, paternasque divitias, moribus longè superans, Societatis adipiscendæ Candidatum apud Provincialem diu se professus fuerat. Cujus ambitum parentes ut interturbarent, nostris scholis amorum, coætaneorum consortio primùm implicant, adhuc reluctanti opulentissimum connubium obtrudunt: blanditias, minas, honores, lautitias, terrores, pretiosas vestes, & cætera falsi amoris tentamenta adhibent; aditu Collegii nostri, adeoque Sociorum colloquio, prohibent. Sed quis vocanti Deo satis firma obstacula ponat? Sancti Jacobi urbe, ipsum Conceptionis Immaculatæ diem ludorum ostentamentis celebrante, jussus est noster Alfonsus in equo phalerato & elegantissimâ veste compita perambulare. Simul ibat in eodem apparatu frater natu minor, tacitus & secretus ejus custos, qui cùm totam pænè civitatem pomposè circuissent, Alfonsus dissimulanter inflexit habenas ad Collegii nostri januas, ubi ex equo desiliens, fratrem in limine obluctantem, & jussa parentum obtrudentem, res suas habere jussum ad patrem amandat, aiëns nihil inconsultò abs se fieri; sed diu vocanti Deo tandem manus dare. Nec mora Societatis veste, quam per sesquiannum infimis precibus petitam à Provinciali impetravit, induitur. Pupugit id acriter utrumque parentem, spem domûs in optimæ indolis adolescentem inclinantes. Ergo furibundus pater, frustrà tentato Collegii nostri aditu, Senatum rogat, ut vellet filium, Societatis artibus deceptum, ad immaturi consilii experimentum apud Franciscanos tantisper deponi. Annuente Senatu, in veste Societatis, fide publicâ interpositâ, Franciscanis traditur. Lacrymæ maternæ prima tentamenta fuere: quibus spretis, propinqui, amici, urbis primores, atque adeò Religiosi ipsi succedere, amplissimæ domûs optima quæque, Reipublicæ partem quamcumque ætas ferret, & summas spes ostentantes: immoto ad hæc Alfonso, & præimitatione Christi omnia fastidiente. Eversis machinamentis omnibus, post sex certaminis à Senatu decretos dies, Senator Regius fortitudinem adolescentis omnium ore deprædicatam coram exploratutus, ab Collegis mittitur, quem cùm ipse nullis rationibus labefactare potuisset, pro potestate Collegio Societatis restitui jussit. Quo in certamine præclarum fuit, noluisse tyronem per sex omninò dies, ne ad quietem quidem noctu capiendam, Societatis vestem ponere, ne dolo dormienti subreptæ altera supponeretur: nec Franciscanorum triclinium adire voluisse, ne vel levi signo ostenderet ad aliud Institutum, quàm quod semel arripuerat, animum inclinasse. Et stetit Alfonso totâ vitâ constantia, integrâ semper famâ in Societate magnis muneribus perfuncto, donec anno hujus sæculi quinquagesimoquarto, Româ redux, unde subsidiarios Socios pro vice-provincia Chilensi Procurator advectum iverat, Limæ è vita decederet. Tyronis decantatæ fortitudini addam Baltazaris Pliegi, veterani Socii, heroicum facinus, qui cùm in Sacello domestico Sacris operans Eucharistiã Indo homini pro viatico ministrasset, & Hostiam nauseabundus æger adhuc integram cum stomachi sordibus rejecisset, occasionem egregii facinoris ultrò invadens, Deo ut erat plenus, rejectum cum vomica Corpus Christi sine nausea sorbuit: præsenti è Cœlo mercede; nam exinde factum, ut

Baptismorũ numerositas.

Calumniæ in Societatem.

Episcopus Chilensis Societati favet.

Alfonsi Ovallæ vocatio.

In Societatem ingressus.

Probatio.

Constantia.

Baltazaris Pliegi heroicum facinus.

Divina libans cœleſtibus deliciis exundaret, & eximii verbi Divini Præconis famâ apud Hiſpanos æquè ac Indos grandi fructu inclareſceret.

Divinitus cõpenſatum.

CAPUT III.
De rebus in Guairania geſtis.

EADEM tempeſtate lurida lues Guairaniam infeſtabat. Sed quavis lue peſtilentior erat hinc Mamalucorum, inde Villaricanorum furor, ſervituti Indorum ſine fine inſidiantium: ad quos eludendos Antonius Ruiſius per adverſi Paranapanæi littorales ſylvas excurrens, quamplurimos partim Ethnicos, partim tranſfugas, ad caulas Chriſti reduxit. Dum hæc aguntur Joannes Vaſæus Gallobelga, & Didacus Salazarius Bœticus, nuper advecti ex Europa Sacerdotes, Guairaniam feliciter tenuere. Vaſæus Muſicæ peritiſſimus ingenti fructu Neophytos ſtatim canere docuit. Salazarius in libamentum miſſionum Apoſtolicarum cum Antonio Ruiſio ad aliquot transfugas & Piropoënſis gentis reliquias diuturno & difficili itinere ire juſſus, magnum retulit operæ pretium, trecentis capitibus è dæmonum ſervitute Chriſto aſſertis, & Lauretum poſtmodùm tranſlatis: adeò diligenti ſacrorum venatorum indagine, ut nullus Piropoënſium Ethnicorum deinde ſuperfuerit, qui non Neophytis noſtris ſe adjunctum venerit. In utroque Guairaniæ oppido templum ex ſolida materia & imbricatum conditum eſt: in Lauretani dedicatione, ſpectantibus Neophytis noctu hilaria facientibus, è veteri templo cœleſti ſpecie prodiere puellæ tres fulgorem ſpargentes, quæ poſtquàm aliquamdiu ſui admirationem Barbaris concitavere, eò unde venerant redeuntes, videri deſiere; utrùm Angeli locorum genii, an defunctorum manes, dæmonúmve ludibria fuerint, hactenus incompertum. Antonius Ruiſius hæc ſpectacula cœlitùs oſtenſa ad conciliandam novi templi venerationem non futilis talium rerum approbator æſtimavit. Inter reductos nuper Barbaros reperti plures ſunt arioli, incantata oſſa ſub Neophytorum ſtratis, cum certa plerumque corporum pernicie, ſepelientes. Detectis incantationibus, in multiplicis mali authores, & tot mortium patratores animadverſum eſt, cognitumque inter ſupplicia, ad Socios mactandos incantata oſſicula ſub ipſis Exhomologeteriis in templo etiam fuiſſe poſita, nullo tamen ſequuto damno: dæmone in tales viros nullam ſe vim habere fatente. Ex punitione orta ariolorum emendatio, & ſincera ad partes Chriſti tranſitio. Sed famoſum ejuſmodi veteratoris delirium lubet explicatiùs proponere. Is ex Oceäni Braſilici littoribus, uno ſervulo & mulierculâ comitatus, divenditis quaquà tranſibat ineptiis, Lauretum, Cataldini ſedem, ubi appulit, ſtatim in littore plebeculam congregat, aſſumptoque ariolis uſitato ex plumis paludamento, & agitato ex capreæ calva crepitaculo, phanaticè ſaltitans proclamat ſe verum necis, ſeminum, ac meſſis dominum eſſe: ſuæ poteſtati omnia ſubjici: ſufflatu ſuo omnia perdere, rurſumque creare poſſe: ſe trinum in perſonis eſſe, unumque Deum: nam, inquiebat, comitem meum (ſervulum ſcilicet) ſplendore vultûs mei aliquando genui, & ex ambobus nobis puella hæc proceſſit, quam æquali amore proſequimur, ejus corpore alternatim abutentes. Monſtrum id hominis terrori novellæ genti fuit, quam ut potentiùs concuteret, ingentia minarum portenta ſtentoreâ voce deblaterans, vociferabatur ſe omnia morbis corrupturum: quin & in conſpectu Cataldini nefandus hoſpes inſanire non deſinens, repetitâ crepitaculi agitatione, ſaltuque iterato, infandæ triadis probra impudentiſſimè propalare auſus eſt, aïens ſuo flatu, ſi quid in ſe auderent, Neophytos cum ſuis Sacerdotibus perditurum. Sed Cataldinus, juſtâ irâ percitus, adſtantes jubet in hominem involare, mox lictoribus traditus exquiſitiſſimis flagris bellus Deus excipitur; qui poſt aliquot plagas, quamvis vociferaretur ſe Deum non eſſe, ſe nihil ab homuncione tenebrionéve differre, proclamaretque omnem ſuam divinitatem evanuiſſe, & ſe nihil halitu ſuo poſſe: tamen non antè deſitum eſt, quàm lacertoſi Neophyti, inter puerorum cachinnos, centum plagas numeratò impegiſſent. Duobus ſequentibus diebus iterùm publicè in eum fuſtigatione animadverſum eſt, ut tertiò trinum ſe Deum eſſe ritè abjuraret. Vexatio intellectum dedit; nam mulierculâ & ſervulo ejus Laureti detentis, ipſe ad tempus extra Provinciam relegatus eſt, unde completo exilii tempore redux, Chriſtianis moribus aſſuevit; futurus Divinæ Clementiæ argumentum, mortalium perditiſſimis the-

Joannes Vaſæus muſicæ peritus.

Didaci Salazarii & Antonii Ruiſii miſſio.

Oſtentum.

Incantatorum maleficia.

Socii ab maleficiis innoxii.

Inſignis ariolus caſtigatus.

ſauros ſuos aperire amantis. Interim peſtis notabili Sociorum curâ Guairâniæ oppida divexabat, cujus metu quamplurimi Neophyti Cathecumenique, rati in diſpalatos contagioſum malum ſæviturum minùs, manipulatim ad ſuas ſylvas diffluebant, remedium animarum corporum ſaluti poſtponentes. Ethnici, ad quos non pauci transfugerant, occaſione utentes, perſuadere conabantur iis, qui apud noſtros remanſerant, ut, oppidis deſertis, ſe è gravibus malis ad antiquam libertatem tandem extricarent: quin etiam intentatis minis nihil optare ardentiùs ſe ſignificabant, quàm ſi in aliquo Sacerdotum noſtrorum cranio compotitare poſſent. Antonium Ruiſium, & veteres ferè omnes Neophytos, vis mali proſtraverat; adeò terribilis, ut jam integri deeſſent, qui cadavera ſepelirent. Sic tertii oppidi fundamenta, dilapſis pleriſque incolis, ſubverſa ſunt. Ubi Ruiſius convaluit, peſte utcumque diſſipatâ, Socii tum per ſe, tum per Neophytorum fideliſſimos, in omnem partem ſe verſavere, quorum diligentiâ ex remotiſſimis ſylvis palabundi plerique eruti, rurſum ſe oppidanis adjunctum venêre. Illud ſingulare: navigiolo, quo numeroſi transfugæ ad oppida revehebantur, ſubmerſo, infans adhùc lactens tamdiu aquis ſupernatavit, donec è periculo ab adnatantibus ereptus, melioribus aquis immergeretur. Poſtquàm omnes Neophyti ad oppida ex diſperſione revocati ſunt, ad reſarciendas peſtis ruinas, Ethnicos reducendo, Sociorum animi erecti ſunt: ſatisque conſtat campeſtrium Guairaniæ populorum hâc tempeſtate benè magnam turbam noſtris oppidis, datâ Chriſto fide, ſe adjunxiſſe. Præterea Salazarius ex magni Paranæ littoribus ſylveſtrem gentem magno numero & labore reduxit ad oppidum. Emiſſarii verò Neophyti perpetui erant in indagandis Barbaris: qui nemora inter Paranam & Huibaium ſcrutabantur, incidêre in homines ſupra communem Guairanicæ gentis conditionem feroces: plerique, inſertis tribus quinquéve prominentibus lapillis, utrumque labrum ſibi deformaverant; caſas ſeipſis humiliores habitabant; pro omni cibo dactylis & palmarum meditullio, modicáque ferarum venatione ac radicibus victitabant; ferri defectum ſupplebant acutis lapidibus aut oſſibus oblongo ligno inſertis. Nullum nomen, quo Deum ſignificarent, habebant; tonitruum pro omni Numine venerabantur. Horum hominum ſeptuaginta tria capita Apoſtolici venatores unâ excurſione ad oppidum traxere: ſed quòd cibis ſponte natis & in umbra naturam aſſuefeciſſent, intra annum omnes, ſi quatuor excipias, admiſſo priùs Baptiſmo, fatis conceſſere. Alii excurſores alios Ethnicos vario numero Cathecumenis adjunxere. Sub id tempus aliquot Braſilicæ oræ coloni, Indorum abactores, ad nova Guairaniæ oppida venêre, narrantes ſe ad Maranionem fluvium per immenſa pericula infinito pænè terrarum tractu penetraſſe, reperiſſéque per eos populos traditam à Majoribus Sancti Thomæ memoriam adhuc vigere; multa etiam de varietate nationum, in Americæ Mediterraneis hactenùs incognitarum; de fluminum terrarumque conditionibus, ac curioſis rebus addebant, quas recenſere nec mearum partium eſt, nec authores tales ſunt, ut calamum, veritati dicatum, iis accommodare debeam. Hoc maximè anno ex quinque ſagittariorum millibus, quos Cataldinus & Maçeta ad Pirapi, Paranapanæi, & aliorum fluminum littorales latebras cenſuerant, nulli reſtabant fermè baptizandi; omnibus (ſi manipulos à prædonibus abactos excipias) ad duo oppida variis excurſionibus per Societatem feliciter reductis. Atque tum demum Piropoënſium & Paranapaneënſium accepta à Majoribus traditio de Sancti Thomæ Apoſtoli per Guairaniam prædicatione, & ejuſdem de Societatis laboribus prædictione, inter res credibiles habita eſt; quam rem ſimul narrandam ad id tempus rejeci.

1619. *Peſtis Neophytos diſſipat.*

Oppidi initia diſturbat.

Puer portentosè ſervatus ad Baptiſmum.

Sylveſtrium hominum mores.

De Sancti Thomæ memoriâ.

CAPUT IV.

De D. Thomæ Apoſtoli itineribus.

Apud Paranapanei accolas Sancti Thomæ memoria viget.

JOSEPHO Cataldino & Simoni Macetæ Paranapanæi fluminis accolas ad oppida primùm reducentibus, Maracana inter ſuos potens, & plures alii Ethnici narravere, traditum à majoribus accepiſſe ſe, Sanctum Thomam (quem Zume Braſili æquè ac Guarani propriâ dialecto vocant) per Guairaniam iter olim habuiſſe, prædixiſſéque popularibus ſuis, futurum aliquando, ut gens omnis per viros Crucem manibus præferentes ad duo oppida reduceretur: quod factum fuiſſe Laure-

Et apud Pirapoënſes.

tani & Divi Ignatii incolæ oppidorum conſtructione contendebant. Septennio pòſt, idem Cataldinus Pirapoënſibus Evangelium annuncians, & alii poſtmodùm Socii, variis in Guairaniæ regionibus eamdem Divi Thomæ memoriam prædictionemque vigere repererunt: fidem adſtruit traditæ à tot populis memoriæ pars epiſtolæ Emmanuëlis Nobregæ, Braſiliæ Viſitatoris, Anno milleſimo quingenteſimo quinquageſimo-ſecundo, in hunc planè modum. *Habent*, inquit, *incolæ, hoc eſt Braſili, Sancti Thomæ notitiam, quem Zume nuncupant, eumq; hàc iter feciſſe à Majoribus acceperunt, & Apoſtolica veſtigia adhuc cerni propè quemdam fluvium affirmant; quod ut certiùs cognoſcerem, ipſe abii, & propriis oculis inſpexi quatuor pedum & digitorum ſatis altè impreſſa veſtigia, quæ nonnunquam aqua excreſcens cooperit: ferunt autem ea relicta, dum Divus Thomas proſequutores, ipſum configere volentes, fugeret, flumenq; diviſum fuiſſe, per cujus medium ad ulteriorem ripam ſicco pede profectus, in Indiam abiit. Pari modo narrant, ſagittas, quibus ipſum petebant, in ſagittarios reflexas, ſylvasq;, per quas gradiebatur, cedentes viam præbuiſſe: illum quoque pollicitum fuiſſe, ſe aliquando has regiones reviſurum.* Hæc Nobrega. Nec abſonat Orlandinus in hiſtoria Societatis. E Braſiliâ in Guairaniam euntibus ſpectabilis adhuc ſemita viſitur, quam ab Sancto Thomâ ideo incolæ vocant, quòd per eam Apoſtolus iter feciſſe credatur: quæ ſemita quovis anni tempore eumdem ſtatum conſervat, modicè in ea creſcentibus herbis, ab adjacenti campo multùm herbeſcenti prorſus diſſimilibus, præbetque ſpeciem viæ artificiosè ductæ: quam Socii noſtri Guairaniam excolentes perſæpe non ſine ſtupore perſpexiſſe ſe teſtantur. Præterea juxta Paraquariæ metropolim rupes utcumque cuſpidata, ſed in modicam planitiem deſinens cernitur, in cujus ſummitate veſtigia pedum humanorum ſaxo impreſſa adhuc manent, affirmantibus conſtanter indigenis, ex eo loco Apoſtolum Thomam multitudini undequaque ad eum audiendum confluenti ſolitum fuiſſe legem divinam tradere: & addunt Mandiocæ, ex quâ farinam ſuam ligneam conficiunt, plantandæ rationem ab eodem accepiſſe. Laurentius Gradus, Epiſcopus Paraquarienſis, & poſtmodùm inſulâ Cuſquenſi donatus, veſtigia ejuſdem Apoſtoli, & Franciſcus Alfarus Senator Regius, per Miſquenſem Provinciam reperiſſe ſe aſſerunt. Peruani veſtem inconſutilem incognitæ materiæ inter deflagrantis montis cineres inventam; par calceorum (teſte Didaco Alvares de Paz) fragrantiſſimi odoris; veſtigia lapidi etiam impreſſa cum litteris exoticis; ſemitam per arundinetum Titiacæ paludis adhuc ſpectabilem oſtentant: ſummis viris arbitrantibus ea omnia, ob perſeverantem inter Indos memoriam, ad Sanctum Thomam Apoſtolum (quem Tume vocant) referri debere. Torribius Archiepiſcopus Limenſis, ſanctitatis famâ inclytus, ſaxum illud, cui veſtigia humana impreſſa ſunt, ſacello claudi curavit: & ante Hiſpanorum adventum Colla Tupa, Guarcaris Ingæ pueritiæ moderator, eumdem lapidem adorari ab ſuis olim juſſerat. In Cachenſi regione viſuntur adhuc rupes igne toſtæ, conſtante famâ, quod ignis è cœlo miſſus has olim concremarit, in vindictam intentatæ mortis cuidam homini legem divinam annuncianti, quem hominem Collæ, Peruviæ alteri populi, eò venerationis habuerunt, ut Creatoris filium appellarent. Sed nihil ita ad rem meam facit, quàm Crux Carabucenſis totâ Peruviâ celebris. Carabucum Neophytorum pagus eſt, ad lacum Titiacam, ſub quo lacu, indicio ab Indis accepto, Sarmientus loci parochus, poſt diuturnam foſſionem Crucem reperit, tantam celebritatem brevi tempore conſequutam, quantam illi patrata miracula pepererunt; inter quæ illud mirandum maximè, quod non ſecus ac primaria Crux, particulatim ſciſſa, nihil ſuæ magnitudinis deperdat, tantum iterum portentosè creſcens, quantum ad fovendam mortalium pietatem minutarum partium abſciſſione decreverit. Conſtans opinio eſt, Crucem hanc Carabuci ab Divo Thomâ Apoſtolo olim fuiſſe erectam, trendentibus dæmonibus, aientibusque, nulla ſe deinceps reſponſa daturos, donec de medio tolleretur: idcirco Indi in adjacentem lacum eam præcipitavere: quod dum ſæpiùs feciſſent, & ſemper aquis ſupernatans emergeret, nulloque igne abſumi poſſet, tandem altiſſimè defoſſam ſub ipſo lacu Titiacâ, immenſo ſuperjecto terræ pondere, obruerunt. Signa adhuc exſtant intentatæ combuſtionis. Cæterùm, quia nulla, nec in Peruviâ,

Item apud Braſilos.

Semita Divi Thomæ.

Sancti Thomæ in Paraquaria memoria.

Item in Peruvia.

De Carabucenſi Cruce.

nec in adjacentibus Provinciis, reperitur materia similis ei, ex quâ Crux Carabucensis facta est, conjectat Antonius Ruisius è Brasiliâ, ubi ejusmodi speciei visuntur arbores (& vidisse se asserit) per Guairaniam Paraquariamque ab Apostolo fuisse transportatam. Quod si quis pondus objiciat vix tribus equis portabile, etiam fidem negabit Osorio, asserenti in Malepur, Cambaiæ oppido, ubi sepulchrum Apostoli cernitur, lignum adhuc ostendi ab Divo Thoma illuc miraculosè advectum, cujus ligni ea est vastitas, ut ne boum quidem copiosa multitudo. (aut plura elephantum juga, ut Mendoça ait) loco id movere queat. Quidquid sit, noster Didacus Torres Carabucensis Crucis particulas auro incrustatas Clementi Octavo, & aliquot Purpuratis Patribus, cùm obtulisset, non sine æstimatione rei mirabilis receptas fuisse, in authenticis schedis traditum reperio. Quod si quis addubitet quo tandem modo in Americam Apostolus navigarit, legat epistolam Asiaticam Navarchæ, demonstrantis, id sine miraculo fieri potuisse. Non me latet quàm multa de Sancti Thomæ itineribus inter apocrypha recensentur. Nam ut longè certissimum est, in omnem terram exivisse sonum Apostolorum, sic quà singuli iverint non æquè notum. Ideo quæ jam scripsi, narrare potiùs quàm asserere malui; ne silendo, communi gravissimorum hominum æstimationi refragari, & conjecturas pro compertis rebus venditando, veritatem temerè exponere videar. Nunc tritiori viâ incedamus.

De Divi Thomæ itineribus.

CAPUT V.

De prima Neophytorum communione.

HOc anno primùm Neophytis in Guairaniâ Corpus Christi communicatum est. Nam ut semel hoc dicam, non statim Barbaris ad fidem conversis Eucharistia conceditur: tum ob fidei imbecillitatem, tum ob Indorum diminutum captum: tum denique, ut, crescente tanti cibi desiderio reverentiâque, majori cum utilitate percipiatur. Itaque per totam provinciam Provincialis Oniatus statuerat, ut octavo tantùm aut septimo ab novorum oppidorum fundatione anno delectus Neophytorum haberetur, quibus cœlestis esca tribueretur. Postquam igitur increbuit ad id seligendos esse aliquos, mirum quantis precibus syngrapham, electionis tesseram, ambirent. Cùm verò cognovissent Doctrinæ Christianæ peritos, & non alios, summum illud beneficium consequuturos; quotidie omnes per multas hebdomadas ad templum ventitabant, aut sui experimentum daturi, aut quod sibi deesset ab Sociis percepturi. Gentis primores verecundiâ provectæ ætatis, cùm ægrè se ad audiendam catechesim accommodarent, jam amore cœlestis cibi pueris immixti ferulæ se submittebant, in officinis, in domibus, in agris, in compitis diu noctuque personabant voces doctrinam Christianam addiscentium, nihilque molestiùs ferentium, quàm quando minùs capaces ab Sacerdotibus repellebantur. Honesta mulier ab Sacerdote nostro, cui cognita non erat, repulsam passa, ita ob frustratum cœlestis cibi desiderium indoluit, ut viribus repente defecta è templo priùs pedem efferre non potuerit, quàm exanimata, ac cibo cœlesti donata, pristinum spiritum sibi reddi sentiret. Sed longè illud est mirabilius. Convenerant ad templum inter Neophytos Sacræ Communionis candidatos duæ mulieres, tam corpore sibi invicem similes, quàm animo dispares: nam una, sortilegiis ad insaniam olim dedita, famosum sibi nomen apud populares fecerat; altera modestissimis moribus inter coætaneas prælucebat virtutum omnium exemplo. Hæc igitur è turba assurgens modestè postulat à Patre ut examinetur: Sacerdos noster, vultûs similitudine deceptus, autumans eam esse magam, elatâ voce monet, cibum Angelorum non dari canibus ad vomitum redire pronis: escam vitæ non dari fœminis mortem manu facere assuetis, nisi diuturnâ patientiâ Fidei Christianæ se probassent. Hoc dicto, jubet ad experimentum de geniculis, præmissâ publicè professione Fidei, præteritos errores detestari. Optima mulier nihil morata in medium prodiens, imperata facit; sed mox qualis esset deprehensa, interrogatur ab Sacerdote, erroris pœnitente, quo animo indebitam castigationem suscepisset: cui illa respondit, durum quidem sibi illud accidisse, sed Divinæ escæ desiderio obloquutam se non fuisse, quòd putasset iis tentamentis opus esse ad discernendos eorum animos, qui Angelorũ Panem ambirent:

Tardè communio Neophytis conceditur.

Impensè ab iisdem desideratur.

Cõmunionis desiderio mulier deliquium patitur.

Barbaræ mulieris ad communionem experimentum singulare.

Communicantium voluntaria castigationes.

quo ne privaretur, quamcumque verborum acerbitatem sibi subeundam duxisse. Ex recenter communicantibus reperti, qui biduum ante Communionem jejuni perstiterint, ne guttâ quidem aquæ degustatâ. Multi diu ante & post Communionem ab usu conjugum se abstraxere, quò puriùs Cœlestis Sponsi amplexibus fruerentur. Pridie Communionis immoderatâ se flagellatione cruentare, ponderosas per oppidum Cruces bajulare, inediâ corpus macerare, totum fermè diem in templo perseverare, minutissimas conscientiarum noxas apud Sacerdotes iteratò deponere, plerorumque exercitium fuit. Plures percepto hoc Divino Antidoto corporum salutem consequuti sunt. Fuere ex sequiori sexu non paucæ, quæ ad turpes amores se sollicitantibus responderent, execrandum esse, corpus Christi Corpore sanctificatum fœdare. Profligatissimæ vitæ adolescens nullis pœnis, nullis monitis, nullo metu hactenùs coërceri potuerat, quin quâvis datâ occasione libidini fræna laxaret: sed in remedium animæ, Corpore Christi infimis precibus impetrato, adeò se fortem contra blanda vitia sensit, ut deinceps, ne leviter quidem, præteritarum spurcitiarum vestigiis pede impresso, omnium ore pro castissimo deprædicaretur.

CAPUT VI. Egregia Neophyti virtus describitur.

Modus sistendi se Deo.

His attexam in altero genere pietatis Piraivi Neophyti mores. Is, ante admissam fidem, unicâ uxore contentus, cum eâdem, post baptismum, matrimonio ritè confirmato, vitam agebat, supra conditionem Barbarorum planè commendabilem. De Divinis rebus, & præsertim amore Christi, adeò subtiliter loquebatur, ut Sacerdotes suos in admirationem raperet: à quibus percunctatus quomodo vitam transigeret, hæc fermè respondit. *Ubi*, inquit, *mane expergiscor, mente & oculis in Cœlum versis, simplici actu Fidei, in memoriam revoco Deum ubique adesse, adeoque etiam in anima mea versari, ex cujus præsentiæ consideratione sentio mirabilibus intus illecebris cor meum liquescere; mox, peractis cum familiâ solitis precationibus, domesticos meos moneo, ne Christi pro nobis nati, atque in Cruce passi, obliviscantur. Ante Sacrum, renovatâ præsentiæ Divinæ recordatione, easdem mentis delicias experior: sequutâ præsertim ex his cogitationibus Redemptionis æstimatione, & ad specialem, uti spero, Dei amorem electione. Nec dissimiliter me ante agriculturam, aut quodvis aliud opus, gero: quo fit, ut, cùm præsentem Deum semper mihi habeam, non audeam quidquam tantæ Majestatis oculis indignum perpetrare.* Ex hoc colloquio Antonius Ruisius fassus est, edoctum se fuisse modum repræsentandi sibi Deum; quem modum relictis variis imaginationibus, quibus solebat mentem antea torquere, deinceps suavissimè usurpavit: memorabili Dei homines gubernantis exemplo, virum illustrationibus divinis assuetissimum per simplicem & idiotam Neophytum docere amantis. De quo insuper illud scriptum reperio, quòd Socios in reducendis Barbaris, & reductis in officio continendis, ita juverit, ut novella Respublica novo homini multùm se debere fateatur.

CAPUT VII. Ludovicus Valdivia multa facit memoratu digna.

Alfonsi Ribera mors.

Ludovicus Valdivia multos à servitute liberat.

In Chileno regno Alfonsus Ribera Prætor, qui aut impar totius regni invidiæ, aut, ut erat homo militaris, non satis perpensis belli, & nimiorum servitiorum Indis impositorum damnis, ab torrente se rapi sinens, ipsum Ludovicum Valdiviam, necessaria auxilia ad avertendum multiplex malum ex Regis Catholici placito postulantem, toto ferè quinquennio deseruerat, hoc anno Sacramentis curatus, non sine sensu pietatis, fatis concessit. Eo morte sublato, interim dum successor crearetur, potestate inspectoris Regii ab Rege traditâ usus Ludovicus Valdivia, promulgato iterùm Philippi Tertii, in Indorum levamen propensissimi, Decreto, quamplurimos Chilenos in libertatem asseruit: mox spe rei Christianæ promovendæ erectus, contra difficultates eluctans, Sociis Arauci & in Bonæ-spei oppido degentibus in communicationem laborum assumptis, omnes circum Biovium flumen Indorum pagos lustrat, sollicitatque ad Fidem, tanto successu, ut trimestri spatio

Quatuor millia cum Socio.

quatuor Araucanorum millia ipse cum Sociis Baptismo tinxerit: grande additamentum Christianarum partium, si æquè Fidem servare ac capessere voluissent. Sed gens, superstitionibus ac immodicis vitiis dedita, tam facilè baptizari se sivit,

quàm

quàm poſtea ægrè ſe moribus Chriſtianorum accommodavit; longéque plus laboris in fruge excolenda, quàm in ſeminanda, ponendum fuit. Præcipuus obex bonorum morum poligamia erat, & vetus conſuetudo Chilenorum, conjuges quanto maximo poſſunt numero ementium, renuentiumque eas deſerere, quas magno pretio comparaverint. Præterea libertatis amittendæ ſuſpicio, ſi feritatis oſtentatione depoſitâ, manſuetudinem Chriſtianam præſeferant; dæmonum furor, & id genus ſimilia, ne Fidem conſervarent aut capeſſerent, magno obſtaculo erant: continuis tamen excurſionibus omni ope contendebant Socii, ne qui ſe Chriſto conſecrarant, dæmonis ſervitio ſe denuò manciparent, quorum improbo labore fructus perceptus eſt, pro conditione locorum non uſquequaque pœnitendus.

Religionis promovendæ impedimēta.

CAPUT VIII. Chiloënſes Inſulæ excoluntur.

ARCHIPELAGI Chiloënſis inſulas gnaviter excolebant, Melchiore Vanegâ præpoſito, terni Socii. Ad eas inſulas ſemel in anno navis una militibus ſtipendium latura, ab Chileno Prætore mittebatur, ſubvehebatque etiam Sociis, liberalitate Regis Catholici extrema mundi attingentis, aliquantulam annonam: extra quæ tempora nullum cum Apoſtolicis his viris litterarum alteriúsve rei commercium intercedebat, niſi quod poſt binos ternósve annos mutatis vicibus ad Conceptionis Collegium, conſcientiarum ſuarum rationem reddituri, renavigarent. In his inſulis ad octoginta Ædiculas, totidem in vicis littoralibus abs ſe conſtructas, continuatâ fermè per totum annum navigatione ſe conferentes, ſex octóve dies in ſingulis commorati, Barbarorum ſaluti indefeſſâ operâ intendebant. Et verò tam grata Inſulanis præſentia Sociorum erat, ut cùm ex uno pago, inſuláve, ad aliam properarent, lamentabiliter Indi ſe deſeri quererentur, citum regreſſum lacrymis, geſtibus, voce poſtulantes. Famâ de eorum adventu per quamcumque Inſulam delatâ, prodibant catervatim Barbari ex antris & ſylveſtribus locis, infantes ſuos Baptiſmo, & ſe Exhomologeſi, offerentes. Si qui vexationum metu prodire non audebant, aut morbis detinebantur, per abrupta montium & ſylvarum invia ab Sociis indagabantur, nullis laboribus parcentibus, quò aliquo animarum lucro diteſcerent: & verò ingens retulere: nam perpetuis terrâ marique excurſionibus effecere, ut rari jam adultæ ætatis homines in omnibus Chiloënſibus inſulis reperirentur, qui non Baptiſmum admiſiſſent: conſtatque ex Provincialis ad Generalem Præpoſitum litteris, à primo Societatis in eas inſulas ingreſſu, per Socios novem circiter capitum millia fuiſſe baptizata. Tantis laboribus fructibusque non contenti, ultima terrarum pervadentes, ad Chunorum Huillorumque terras penetrare auſi ſunt: quam expeditionem, quia egregium Apoſtolicæ fortitudinis exemplar habet, retracto ad præterita tempora tantiſper ſtylo, non illibenter ſimul expediam.

Octoginta ſacella ædificantur.

CAPUT IX. De Chunorū & Huillorum moribus.

CUM Didacus Torres Provincialis Melchiorem Vanegam, & Joannem-Baptiſtam Ferrufinum ad Chiloënſes Inſulas primùm amandaret, utrique in mandatis dederat, ut in Chunorum & Huillorum, freto Magellanico adjacentium, mores diligenter inquirerent, & ſi quæ ſpes affulgeret eò facem Evangelicam traducendi, ſpeciatim ad ſe perſcriberent: quorum utrorumque votis Delco, Chunorum facilè princeps, ſatisfecit. Is commercii ergò è patria ad Chiloënſes inſulas ventitare ſolitus, aliquando repererat inter Hiſpanorum commercia gemmam Evangelicam; & Petri nomen in Baptiſmo conſequutus, nihil optabat ardentius, quàm ut filius idem beneficium adipiſceretur: ejus rei gratiâ ad Socios, Chiloënſium inſularum inſpectione occupatos, veniens, multiplici utrumque gaudio perfudit. Trahebat ſecum in quinque navigiolis, præter familiam, numeroſum comitatum, & Chiloënſis linguæ peritum, quo uſus interprete, poſt mutuæ gratulationis officia, hæc fermè de Chunorum & Huillorum moribus Delco ab Sociis interrogatus narravit. *Ab Chiloënſi*, inquit, *Archipelago diſtat tridui itinere Guatana, prima Chunorum inſula: eò itur per mare continuâ fermè tempeſtate commotum, exiguo quidem inſulanorum, notitiam maris ac ventorum quotidiano uſu adeptorum, periculo; ſed ſi externi adnavigent, ob ſyrtes & vada, certum aditur naufragii diſcrimen. Caterùm gens omnis partim in continenti Americæ ora, partim in inſulis propè innumeris, non procul ab littore*

habitat,

habitat, adeò parvo numero, ut nulla insularum, si Guatanam excipias, plures tribus quatuórve familiis alat: solum omne infœcundum, petrosum, sylvestre, nullam fermè sementem recipit: arbores, si virorem spectes, Chiloënsibus arboribus longè tristiores sunt: piscibus atque maris rejectamentis indigenæ victitant, ope mulierum sese in profundum maris submergentium, & longo pòst tempore cum ingenti piscium præda, in canistris è collo pendentibus, emergentium: aquæ dulcis inopiâ maximè laborant: pro potu ex lupis marinis oleum exprimunt, præter quem liquorem nullius vini aut potionis delicias norunt; eo oleo largiter ebibito, & ventre immoderatâ piscium ingurgitatione distento, evomitoq;, debacchationes suas cum ebriorum gesticulationibus celebrant, ne nempe agnatis gentibus, ebrietatum solemnia inter præcipua hilaria habentibus, cedere videantur: quanquam in Guatana insula, patria mea, triticum turcicum, ex quo vinum conficitur, non malè jam provenit. Indigenarum plurimi capillo rufi, oris colore oleastri, & ingenio mites sunt. In remotioribus insulis canes alunt villosos jubatosq;, è quorum tonso crine vestes conficiunt adeò breves, ut præter humeros ac pectus nihil reliqui corporis contegant: virilitatem algâ marinâ, seu ingentibus foliis in mari natis, & Sole duratis, velant. Hæc fermè Delco. Sed Huillorum ad Magellanicum fretum vergentium conditio longè miserabilior, & indoles asperior est: sub quinquagesimo fermè latitudinis Australis gradu, in frigidissima regione, toto corpore nudi incedunt: plicatiles ex arborum corticibus casas in conum erigunt: nihil cocti comedunt: pro omni cibo pisces crudos & ostrea devorant; pelle pænè nigri, crine adeò aspero erectoque, ut setis quàm humanis capillis similiores sint. Gens numero modica est, nec aliam paucitatis suæ rationem reddunt, quàm quòd partim conditione loci, partim hostium suorum incursionibus minuantur: nam Huillos Chuni tanquam feras venantur, & pro mancipiis aut apud se habent, aut ad Chiloënses insulas transportatos vendunt, donántve pro libitu: aliquantulum in servitute quàm in patria feliciores. Stlopos pro vocibus edunt. Antequam transportati Chiloënsem linguam didicerint, nulli alii usui sunt, quàm ut aves ab seminibus, tamquam terricula, arceant, æquè terreri ac terrere idonei. Interpretis auxilio Joannes-Baptista Ferrufinus decem Dei mandata & solemnes Christianorum preces, ac formulam detestandi peccata biduano labore in linguam Chumam adeò feliciter vertit, ut Barbari vix se præ stupore caperent. Delco pro filio Baptismum summis precibus flagitabat; differri tamen debuit, quòd non satis capacem nostrorum Mysteriorum tantillo tempore se ostenderet, & maris tempestivitas ad reditum suum Chunos urgeret, qui variis munusculis donati, lamentabili vultu gestuque, & quâ poterant vocis contentione, ut secum ad insulas suas Patres ire vellent frustrà precantes, sese ab mutuo aspectu ingenti cum utrorumque dolore abstraxerunt: hoc uno aliquousque se consolantes, quòd Melchior Vanegas promitteret se in omnem occasionem procurandæ eorum salutis intenturum.*

Chunorum cibus.

Potus.

Vestitus.

Huillorum regio.

Domus.

Barbarius.

CAPUT X.

Melchior Vanegas & Matthæus Stephanus navigant.

SED sequenti decennio non alius ex his nationibus fructus perceptus est, quàm qui ex Chunorum Huillorumque ad Chiloënses Insulas adnavigatione, post longa temporum intervalla, offerebatur; donec hoc, de quo scribimus anno, idem Melchior Vanegas, Australium Insularum diuturnus & planè Apostolicus doctor, ejusque Socius Matthæus Stephanus, spretis ingentibus discriminibus, incognito mari se committentes, mirabili apud posteros exemplo ad Chunos adnavigare decernerent. In transfretatione, horrescente mari, cymba quâ vehebantur pænè submersa est: emersere tamen, post varia pelagi ludibria, ad Guatanam insulam, ubi Delco, cognito eorum adventu, exemplo ab Chiloënsibus sumpto, Sacellum ad usum Sacrorum ædificaverat, popularesque suos quanto maximo numero potuerat, congregarat, eo fine, ut baptizati in album filiorum Dei referrentur. Inde ad continentem & adjacentes insulas eodem periculo delati, plerosque doctrinæ Christianæ sitientissimos repetere; non pluribus tamen ducentis ac duodecim capitibus salutares aquas infudêre, quòd diutiùs abesse ab statione, cui eos imperia Majorum affixerant, non possent: ostendebant tamen quà verbis, quà gestibus, nisi obedientiæ funibus retraherentur, libenter se inter Chunos totâ vitâ re-

Baptizant.

manſuros. Quamquam id affectuosè magis exoptabant, quàm quòd ſedem in eo terrarum loco poni poſſe ſperarent: ſatis namque apparebat eas terræ cœlique aſperitates cuivis externo homini fore intolerabiles. Igitur cùm in tot ſcopulos diſtracta gens eſſet, ut nec ad doctrinam audiendam coïre, nec ab doctoribus adiri poſſet, ſatis habuere Socii, ſi negotio eorum Divino Numini commendato, adventantes ſubinde ad Chiloënſem ſedem Chunos Huillosque omni ope juvarent. In ſchedis tamen memorialibus reperio, Chiloënſes Socios aliàs etiam ad eaſdem inſulas renavigaſſe: ut ſcias Apoſtolicorum hominum deſideria, niſi aditis Mundi finibus, terminari non poſſe.

CAPUT XI. Ad Paranæ res geſtæ narrantur.

AD Paranam, ſuperiori anno, Itapuanos Jaguapuanosque Neophytos, fame diſpalatos, incredibili labore Rochus Gonſalvius & Franciſcus à Valle ad oppida reduxerant, cùm lues, ex immundarum rerum eſu & corrupto aëre orta, pleroſque cum ipſo Franciſco à Valle proſtravit: tum demum omne onus utriuſque oppidi in unum Rochum incubuit, indubiè granditati laborum ſuccubiturum, niſi ingentibus animi corporisque viribus præditus fuiſſet. Tantis laboribus acceſſit perverſitas magorum, ſpargentium in vulgus Baptiſmo corpora mactari. Reperta mulier eſt, quæ filium ex rabie iteratis aquarum infuſionibus obrueret, quò baptiſmi aquas tanquam pernicioſam labem eluendo emacularet. Altera mulier, ne infantem ſuum baptiſmo, ut aiebat, perditum iret, in Rochum ingentem fuſtem contorſit, indubiè percuſſura, nî ictus in vanum abiiſſet. Barbarus homo eâdem de causâ in eumdem ferociter involavit, proſtraviſſetque grandi vulnere inflicto, nî vetula impetum retardaſſet. Ethnici pænè omnes, tanquam phrænetici, medicum ſuum & unicum animæ remedium oderant, ab domorum ſuarum ingreſſu magno conamine arcentes, & ne vi ipſe irrumperet, ad ſylvas & obvia latibula ſe ſuosque infantes recipientes. Non deſiſtebat tamen ab opere Apoſtolico Gonſalvius, & more parentum, filios phræneticos ſe laniare volentes, non deſerentium, ſpretis vitæ periculis, quà datâ portâ ſe ingerens, dicendi vi baptiſmi utilitatem aſſerere contendebat. Circuibat ipſe ſolus oppidum, ad prædia curſitabat, fugitivorum receptacula, tum per ſe, tum per Neophytorum fideliſſimos excutiebat; mirabili celeritate ad Jaguapuanos eadem præſtiturus excurrebat; tanto ſucceſſu, ut omnes moribundi (ſi viginti adultæ ætatis homines contra baptiſmum animum obſtinantes excipias) expiati obierint. At ubi Franciſcus à Valle convaluit, ipſe Rochus, ſecundo flumine navigans, omnia littora ac inſulas Paranæ per ſexaginta leucas excutiens, pluribus mortalibus lue afflatis ſalutares aquas infudit. Eadem vis mali, adverſi fluminis Ethnicos corripiens, ſtragem corporum fecit: demeſſis præſertim Ariolorum Magorumque Religioni infeſtorum capitibus: diceres amotis obſtaculis ferociſſimos quoſque Barbarorum à peſte demeſſos fuiſſe, ut via planior (ſicuti videbimus) Evangelio ſterneretur. Ad eos juvandos excurri non potuit ob Sociorum penuriam: unicus tantùm ex tanto numero repertus fuit, qui æternæ mortis metu, deficiente navigio, ubi ſe peſte tactum ſenſit, ligno inequitans ſecundo flumine ſe labi ſivit, donec in ea parte ſiſteretur, unde ab Itapuanis cerni poſſet, à quibus ad ripam extractus, & ad oppidum deductus, Baptiſmo à Gonſalvio impetrato, non diu pòſt, ut ſpes eſt, ad gloriam evolavit. Adulto jam anno Thomas Urvenia, Petrus Boſqueirus, & Petrus Romerus, Sacerdotes, in ſubſidium Paranenſium venêre. Petrus verò Oniatus Provincialis adverſo Paranâ navigans, nova oppida pro munere primùm inſpexit; & è Paranenſium Sociorum conſilio decrevit, ſedem Societatis ponendam eſſe in Jaguapuano oppido, & Urvaicenſem Provinciam, hactenus intactam, quovis ſpreto periculo, adeundam eſſe. Secundùm hæc, Socios in hunc modum diſperſit: Itapuano oppido Didacum Boroam Sociis Paranenſibus & Urvaïcenſibus moderaturum, & Petrum Boſquierum Flandro-belgam; Ignatiano Claudium Ruierium Burgundum & Franciſcum à Valle Bœticum; Jaguapuano Petrum Romerum Hiſpalenſem, & Thomam Urveniam Cantabrum; Urvaicenſi verò expeditioni Rochum Gonſalvium, unicum multis parem, præfecit. Regreſſo Provinciali, Petri Romeri primus labor fuit, cum

Mulier baptizatum filium aquis obruit.

Rochi Gonſalvii pericula.

Labores.

Ariolorum mortes.

Socii per Paranam diſparantur.

Interior Paranæ pars excurritur.

Rocho Gonſalvio, ad Urvaicenſem Provinciam deſtinato, littorales Paranæ pagos inviſere, tum ut commendatione veteris magiſtri apud eos inclareſceret; tum vel maximè ut notitiam populorum Chriſto aggregandorum coram caperet. Quibus feliciter peractis, fauſta omnia ſibi invicem precati, poſt emiſſam uterque trium votorum publicam profeſſionem, Rochus in Urvaïcenſem Provinciam, Romerus Jaguapuam verſus iter arripiunt.

CAPUT XII. Jaguapua ſede Societatis occupatur.

JAGUAPUA, oppidi deſignatio potiùs, quàm oppidum, quadringenta non amplius capita, reliquis peſte ſublatis, numerabat. Cæterùm ſpes erat futurum, ut increſceret reductis ex vicinis remotisque locis quamplurimis mortalibus, Paranæ inſulas ac littora ſparſim incolentibus. Poſtquàm ergo Jaguapuanis, qui fermè omnes Ethnici erant, Socii perſuaſere, ut, pellicibus & falſis religionibus relictis, ad Fidem Chriſtianam ſe inclinarent, eorum pleroſque ſalutaribus undis abluerunt: atque ut commodiùs Sacris noſtris adeſſent, Ædem multitudinis capacem erexere. Compoſitisque utcumque ad urbanitatem Barbarorum animis, Petrus Romerus, Thomâ Urveniâ ad ſarcinas relicto, ad vicinos remotosque populos Chriſto lucrandos animum advertit. Non procul ab novello oppido Maracanais, Barbarorum pagus non infrequens, aberat: quorum nonnulli aliorum, Sociorum ſuaſu, Jaguapuanis ſe aggregaverant: reliqui in impietate perſiſtebant. Horum non pauci ab neſcio quo transfuga dementati, majoris libertatis ſpe, ſecundo flumine longiſſimè transfugerant: quos, ſpretis periculis, ſtatim ſequutus Romerus, authoritate è fuga retractos, confectis centum circiter leucis, Jaguapuanis & Chriſti partibus feliciter adjunxit. Ab ea expeditione redux, Maracanaim repetens, adeò acriter in rem ſuam intendit, ut pleriſque antea in impietate pertinacibus ſe ſequi ſuaſerit. Repugnabant ducenta circiter Ethnicorum capita, qui ut ſe impervios facerent, paludoſis locis abruptisque ſaxis abdiderant, quos per paludes umbilico tenus aquis immerſus, & per abrupta rependo, ſacer venator indagans, tandem omnes benefaciendi arte pellexit, ut Religionis ergò Jaguapuam ſe conferrent. Deſtructo penitùs pago, non eo procul ad Paranæ contiguam paludem ſe convertit. Narrabant indigenæ ſub primum Hiſpanorum adventum hujus paludis littora ſcaturiiſſe innumeris Indis, ſed pleriſque partim inſalubritate craſſi aëris abſumptis, ad paucitatem redacti erant: eò delatus Romerus ſpopondit ſuperſtitibus, ſi ſe ſequi vellent, magnas animarum corporumque utilitates percepturos, & manifeſtis Dei ubique præſentis beneficiis in hac mortali vita potituros. Cui Aperera, hujus paludis Caſiquius, jocanti quàm ſerioſo ſimilior: *Si*, inquit, *Deus ubique præſens eſt, hic æquè ac alibi nobis aderit, ut hactenus adfuit vitæ commoda liberaliter largiendo.* Cúmque ſubintuliſſet Romerus multa de neceſſitate doctrinæ, & de bonorum malorumque finibus, eàdem à Barbaro verborum futilitate illuſus, irrito incœpto regreditur; hoc uno lætus, quòd ſemen verbi Divini jeciſſet, fructum in tempore ſuo daturum. Nec ſpes rei fefellit eventus, aliâ occaſione omnibus hujus paludis accolis per Paranenſes Socios ad partes Chriſti feliciter tranſlatis. In medio Paranæ inſula jacet, circuitu octodecim leucas complectens: ea in alta promontoria, rupibus præcelſis cincta, aſſurgit, undique inacceſſa, niſi quà per frequentes periculoſosque aquarum vortices paulatim ſeſe demittit: olim Paranenſium contra vim Hiſpanorum receptaculum munimenque fuiſſe perhibebatur, unde ejus accolæ, præter innatam indolis ferociam, bellicos animos adhuc conſervabant. Eò etiam Romerus, contempto diſcrimine, cimbulâ vectus iter arripuit. In decurſu aquarum vortice interceptus, vix latum unguem ab naufragio, ope Principum Apoſtolorum ab eo invocatorum evitato, abfuit. Ad inſulam appulſus, Arariæ Caſiquio & centum capitibus perſuaſit, ut ſe, Religionis Chriſtianæ capeſſendæ ergò, Jaguapuanis adjungerent. Denique eventilatis Paranæ littoralibus latebris, aucto jam oppido, ipſe & ſocius ad urbanitatē novis hominibus imponēdam animum adjecere. Quod ut præſtarēt, ab nullo opificio quantumvis vili abhorrebant; textoriam, fabrilem, ruſticam artem inſtituentes. Sed animarum cura lōgè major erat, quâ factū, ut reducti omnes Ethnici egregiè inſtructi, variis tēporibus ad ſacrum fontē acceſſerint: nec defuit patientiæ materia. Neſcio quis Neophytus,

Maracanaienſes reducuntur.

Paluſtres homines ad fidem ſollicitantur.

Reſiſtit Aperera.

Paranenſes Inſulani convertuntur.

Socii mechanica tractāt.

ſupinâ

ſupinâ prorſus negligentiâ, non ſine publica nota Feſtis diebus Sacrificio adeſſe renuebat, quem benevolè admonitum quâdam die Romerus è domo eductum ante ſe abigens, in templum compellebat intrare: quâ re proritatus illius Caſiquius; ad Romerum pergit, maléque verbis habitum alapâ publicè percutit. Enimverò ille Chriſtianæ patientiæ & doctrinæ memor, in genua provolutus percutienti alteram maxillam præbuit, aſſerens ſe feliciſſimum fore, ſi pro Dei cauſa multa talia pateretur. Valuit apud percuſſorem oſtentatio Chriſtianæ virtutis, qui viciſſim humi proſtratus, veniam repentini ſacrilegiſque furoris petens, à benigno Patre facilè impetravit. Sed jam Rochum Gonſalvium ad Urvaïcenſem Provinciam Apoſtolicis meſſoribus ingentem ſegetem aliquando præbituram (in qua ego ab viginti annis in novis Barbarorum Reductionibus, quamvis tanto munere indigniſſimus, verſor) inſequi lubet.

Petrus Romerus alapâ percutitur.

CAPUT XIII. Urvaicenſis Provinciæ deſcriptio & inventio.

URVAICA primæ magnitudinis fluvius, exiguo fonte è Braſiliæ montibus ortus, diu ſine fama modicas aquas evolvit; donec, hauſtis utrimque torrentibus, & inclytis amnibus aucto alveo, Paraquario par, aut etiam major, paulò ſuprà Boni-aëris portum intrat in flumen Argenteum, à quo, tanquam in æmulationis pœnam, nomine & alveo ſpoliatus, violenter in Oceanum abripitur. Nam ubi Braſiliam, directo in Mediterranea tantiſper curſu, deſerit, flexo deinceps itinere, Paranæ ſeu flumini Argenteo perpetuò parallelus, haud multùm impar majeſtate, graditur: quominùs magnarum navium ubique capax ſit, ſaxis ac ſcopulis per intervalla præpeditur; ſed ubi hyemalem eluvionem à peregrinis aquis ac imbribus accepit, ſyrtes & ingentia ſaxa geminamque ripam prætergreſſus, niſi quà eminentiſſimis littoribus coërcetur, adinſtar maris aquas ſuas inflatas habet. Per ducentas ab origine leucas, concatenatis rupibus ac ſylvis arctatus, magno fragore prolabitur, donec ſcabroſis obſtaculis, crebrâ eluctatione ſeſe expediens, per campos placidiùs provolvatur. Sylvæ ſimiarum, tygrium, pſittacorum, atque aliarum volucrum altrices, nihil fermè à Paranenſibus differunt. In campis olim ſtruthiones, leones, ac variæ caprarum cervorumque ſpecies tantùm viſebantur: ſed jam quaquà latè patet ingens utrimque tellus herbeſcit in paſcua, per quæ boum equorumque greges incredibili numero vagantur: diceres quadrupedes ſucceſſiſſe bipedibus olim numeroſiſſimè hos campos habitantibus, ſed nunc pro immenſitate terrarum admodùm infrequentibus. Ab Urvaica fluvio Urvaicenſis Provincia nuncupata, tam latè in longum, quàm ipſe fluvius protenditur. Ab origine, partim Braſiliam, partim Oceanum Athlanticum, ab Occidente Paranam, ab Auſtro Guairaniam, ab Meridie Boni-aëris oſtium reſpiciens, varias regiones ac Barbarorum linguas complectitur: inter quas Guaranorum natio, ut numero, ſic aptitudine ad politicos Chriſtianosque mores recipiendos, longè aliis antecellit. Hanc Provinciam, ſicut ego comperi, primus omnium Europæorum Ramon, Sebaſtiani Gavoti Americæ Auſtralis pro Carolo Cæſare exploratoris miſſu, anno præteriti ſæculi vigeſimo-ſexto tentavit, qui liburnicam navim per Urvaicæ oſtium inducens, facto prælio, à Charuis ferociſſimis populis cum pleriſque comitibus inhoſpitaliter trucidatus eſt. Poſtmodùm, anno præteriti ſæculi quinquageſimo-ſeptimo, ab Martino Irala Prætore centum & viginti Hiſpani eo fine miſſi ſunt, ut urbem non procul ab Urvaicæ oſtio fundarent. Sed primo fundationis anno Barbari tot eos incurſionibus fatigavere, ut ſedem deſerere coacti fuerint. In Paraquariam renavigantibus res accidit funeſtiſſima: nam dum è navi ſub meridiem pranſuri multi exſcendiſſent, derepentè prærupta ripa, ubi menſas ſtraverant, dehiſcens ſubſidensque, prandentes ſecum in flumen traxit, tanto aquarum tumultu, ut una è navibus ſusque deque everſa non priùs quieverit, quàm ſummitate mali profundum fluminis pertingeret; nullo è prandentibus emerſo. Emergens verò navis fœminam per centum aquarum ulnas in profundum latam relatamque longo pòſt tempore incolumem ſtitit. Anno deinde currentis ſæculi circiter decimo Ferdinandus Arias Prætor cum aliquot Hiſpanorum cohortibus ad Urvaicam quidem penetravit, ſed Barbarorum multitudinis famâ deterritus, re infectâ, ſine gloria pedem retraxit: undequaque enim terrore latè diffuſo ſe ſepierant

De primis Urvaicæ repertoribus.

Hiſpani urbem cõdunt.

Submerguntur.

Barbari, adeò ut Hiſpani tam deſperarent armis Urvaicenſes aliquando ſubjugari poſſe, quàm cuperent latiſſimas regiones glebæ fertilitate, paſcuorum bonitate, fluminum commoditate famoſas occupare. Nimirùm tantæ Provinciæ ſuperandæ decus inclytæ Cruci debebatur, quâ unâ armatus Rochus Gonſalvius, cui gentile nomen à Sancta Cruce, ſolus auſus fuit ſternere viam ad indomitas hactenus gentes Chriſto Domino & Regi Catholico ſubjugandas. Initia ſic ſeſe habuere.

CAPUT XIV

Rochus Gõſalvius Urvaicenſem Provinciam primus adit.

DUM Rochus Gonſalvius & Didacus Boroa ad Paranam Chriſti imperium propagarent, Urvaicenſes aliquot, novæ religionis famâ allecti, commercii ſpecie aliquoties ad Itapuanum, novum Neophytorum oppidum, ventitarant, quos Socii omni officiorum genere ſibi conciliarant: ideoque in ſpem venerant fidem Chriſtianam in eorum terras traduci poſſe. Sed diu obſtiterat paucitas Sociorum, donec Petrus Oniatus, auctis per Paranam operis, Rochum Gonſalvium tanto muneri deſtinaret. Is implorato ritè Numine, & delectu paucorum Neophytorum habito, è Paranâ diſcedens, per invia tamdiu loca proceſſit, quouſque ad Aracutaim rivum in Urvaicam influentem perveniret: ibi eum præſtolabantur ab exploratoribus præmoniti frequentes Barbari, pro more gentis nudatis corporibus, clavâ & arcubus armati, imperiosè jubentes, ne ultra pergeret, nîſe in certam perniciem præcipitare vellet. Sed Gonſalvius, ſuæ vitæ prodigus, intrepidâ voce ſignificat ſe porrò perrecturum: non decere legis Divinæ præconem metu retrocedere. Deinde magnificè explicatis Religionis noſtræ myſteriis, eò rem deduxit, ut Barbari refrænato furore ad ſuos pagos ſe recipientes, ultra minas, nihil attentarint. Dilapſis Urvaicenſibus ingens metus invaſit Neophytos, Rochi comites, per ſacra omnia conteſtantes, ut pedem, dum integrum eſſet, referret, antequam conſpiratio Barbarorum coaleſceret. Sed vir Apoſtolicus, dimiſſis omnibus, qui ſecum è Paranâ venerant, præter duos pueros ſacrificantis adminiſtros, cuivis periculo ſe devoventes, in nemuſculo pernoctare auſus eſt. Sequenti die altare portatile erexit, Deum ſummis votis deprecans, ut pretium ſui ſanguinis Urvaicenſibus, pro quibus vitam offerebat, vellet eſſe propitium. Valuit deprecatio: nam ex viciniâ Quaracipucutius, nobilis Caſiquius, operam ſuam non diu poſt oblatum veniens, ſpopondit contra populares ſuos tutelam & auxilium. Mox, eo adnitente, variis ex locis ad colloquium concurrentes Caſiquii decrevere, audiendum eſſe Gonſalvium, qui ad frequentem multitudinem adventûs ſui cauſas explicans, eò negotium permovit, ut Nieza, Urvaicenſium Caſiquiorum potentiſſimus, eum ad ſuum pagum invitaret. Ab eo pago duabus leucis Urvaica diſtabat, quò in Niezæ comitatu ſe conferens, collectâ Barbarorum multitudine, ex ingenti ligno Crucem in littore erexit, quam ipſe ritè adorans primus docuit Urvaicenſes populos ſuperba colla ſuavi Chriſti jugo demittere: nam ubi Chriſti myſterio explicato, poſito reverenter pileolo, de geniculis oſculum ſacro ligno fixit, adſtantes Ethnici toto etiam corpore provoluti ſe Crucis aſſeclas profeſſi ſunt.

De vita periclitatur.

Recipitur.

Crucem ad Urvaicæ littus erigit.

CAPUT XV.

Rochus Gõſalvius Conceptionis oppidum condit.

ADITA tanti fluminis pro Regum Rege Chriſto & Rege Catholico poſſeſſione, Gonſalvius ad fundationem primi oppidi animum advertit. Ibitiraqua locus eſt ab Urvaicâ unâ leucâ diſtans; ad quem locum cùm concurriſſent frequentes Caſiquii, extemporali templo exſtructo, ipſo Conceptionis Immaculatæ die, ad aram fecit, deſtinavitque primam hanc ſedem Conceptæ ſine maculâ Virgini: ſicuti antè primum Paranæ oppidum ab Angelo ſalutatæ conſecrarat, profeſſus utriuſque fluminis victoriam uni huic deberi debellatrici populorum, in honorem filii ſui ubique intentiſſimæ. Tantæ Virginis auſpiciis, & Gonſalvii ad vicinos Ethnicorum pagos identidem excurrentis induſtriâ, confluxere frequentes undique Barbari, novi oppidi incolas ſe profitentes. Quibus in excolendis Rocho elaboranti nuncium adfertur, Crucem in Urvaicæ littore erectam ab Barbaris trans fluvium incolentibus fuiſſe concrematam; eoſdem, ob receptum Gonſalvium Niezæ Caſiquio infeſtos, ad invadendum novum oppidum in procinctu eſſe. Ex aliâ parte nunciatum etiam eſt, adverſi fluminis accolas eâdem de causâ arma mo-

Barbaros reducit.

Undequaque impetitur.

liri:

liri: intrepido ad hæc Niezâ Caſiquio, & pro tuendo Gonſalvio aſſeclas ac amicos ad arma animante. Sed Rochus Gonſalvius, gnarus Niezæ vires impares eſſe tumultuantibus, pro incolumitate gregis ſui caput ſuum vile habens, Urvaicam auſus tranſmittere, eò ſe contulit, ubi princeps Ariolus Crucis incendiarius, & tumultuum incentor, habitabat; quo donis & eloquentiâ utcumque conciliato, id ſaltem obtinuit, ne vellet rebellare. Mox ad adverſi fluminis accolas bellum jam moventes ſine comitatu properans, reperit metu panico attonitos ad ſua ſe latibula recepiſſe. Quare domum rediens, totum ſe impoſterum contulit ad augendum ornandumque novum oppidum, futurum (uti videbimus) Urvaicenſis provinciæ caput. In quâ ſubigendâ Societas noſtra tantam laudem conſequuta eſt, quantam ipſi peperere tot barbarorum millia ad fidem adducta, tot oppida ab Societate fundata, tot Martyrum adoreæ, tot regiones aditæ, tot tumultuantium dæmonum & eorum aſſeclarum inſectationes toleratæ, tot virorum Apoſtolicorum heroïca facta ampliſſimam materiam mihi & ſcribenti, & inter tot eximios viros immeritiſſimè adhuc verſanti, præbitura. Quamquam per ſeptem fermè annos circa fines non admodum proſperis eventibus luctatum eſt, quòd Paranenſes Ethnici ſecretis nunciis ſuſpiciones per Urvaicenſes populos latè ſparſiſſent, aſſerentes Rochum Gonſalvium, & ejus aſſeclas, Hiſpanorum eſſe emiſſarios, Religionis ſpecie Indorum ſervitiis inſidiantes.

Diſcriminibus ſe opponit.

Urvaicenſis Provincia.

CAPUT XVI.

De Gabriële Perlino.

EODEM Anno, Paraquarienſis & fluminis Argentei Provinciæ, quæ hactenus uni Prætori & Epiſcopo paruerant, in duas præfecturas & Epiſcopatus ſciſſæ ſunt, Paranâ fluvio utrorumque juriſdictiones ex æquo fermè dirimente. Paraquaria pro Epiſcopo Thomam Torres è ſcholâ Lovanienſi, pro Prætore Emmanuelem Frias: flumen Argenteum pro Prætore Didacum Gongoram, pro Epiſcopo Carançam accepêre. In portu Boni-aëris graviter ſtatim diſcordatum eſt, Rectore Collegii Gabriele Perlino, dum diſtractas mutuis offenſionibus partes reunire ſatagit, iiſdem ſe, ut fit, implicante. Totam rem breviter expediam. Didacus Gongora Navarrus, Sancti Jacobi Eques, in fluminis Argentei Prætorem deſignatus, dum Ulliſſipone navigationem adornat, Luſitanorum ſuaſu, merces, quas fucato nomine alii mercatores pro ſe venderent, in navim ſuam inferri ſiverat: quæ res quamvis Regiis legibus prohibita ſit, tamen ob Magiſtratuum diſſimulationem, cùm à pleriſque ad levandos longæ navigationis ſumptus uſurpari ſoleat, nemini admodum hactenus fraudi fuerat. Sed indicio ejus rei ab Senatu Regio Madriti accepto, Præſes quemdam Melonium in novum Prætorem inquiſiturum, cum Judicis poteſtate, ad portum Boni-aëris amandat: qui ut ad portum appulit, reperit urbem novo Prætori faventiſſimam, & undequaque inveſtigantem, num qua porta aperiri poſſet ad Melonium de portu ejiciendum. In his rebus dum ſunt, novus Judex Collegii noſtri Socios palam offendit, quâ occaſione ab Prætoris fautoribus arreptâ, omni modo Gabrieli Perlino perſuadere conantur, ut judice conſervatore creato cauſam ſuam & Societatis decus tueri velit, privato ſcilicet Societatis defenſionis pallio publicum odium contegentes. Rector homo candidus, non ſatis examinato politicorum hominum conſilio, nec expectato ſui Provincialis (quod facere debuerat) conſenſu, præcipitanter nimis Judicem Conſervatorem in ipſum Melonium creat. Qui judex, ab iiſdem Prætoris fautoribus inſtigatus, latâ ſententiâ Melonium multum reluctantem, ob injuriam Societati factam, in Europam renavigare coëgit. Quâ re cognitâ Senatus Regius, authoritatis ſuæ vindex, omnem invidiam in Rectorem Collegii derivans, acerbis litteris ab Præpoſito Generali Societatis poſtulat, ut in Gabriëlem Perlinum, prout merebatur, animadverteretur. Non abnuit Vitelleſcus, talium rerum in ſuis oſor, & Perlinum domi religioſis pœnis caſtigatum, quatuor votorum profeſſionis gradûs, ipſi aliàs ob eminentes dotes debiti, & cujuſvis dignitatis obtinendæ ſpe in perpetuum privat. Quâ animadverſione Senatus Regius Societati placatus, ad caſtigandos eos, qui ſe dolosè huic negotio immiſcuerant, curam advertens, Senatorem Regium è Peruviâ cum poteſtate ad Portum Boni-aëris deſtinat, multiplici ſeveritate in læſæ Se-

Epiſcopatûs & Praturæ diviſio.

Didaci Gongoræ factum.

1620.

Melonius Judex.

Perlini imprudens factum.

Perlinus caſtigatur.

natus authoritatis reos animadvertens. Fama eſt mulctas ad octoginta millia aureorum aſcendiſſe. Adeò ſæpè totam ſummam perdimus, dum partem nimiâ ſagacitate tueri ſatagimus. Cæterùm Gabriël Perlinus, probatiſſimæ virtutis vir, religiosè admiſsâ pœnâ, Peruanam Provinciam, unde venerat, repetens, Limano in Collegio omni virtutum exercitio uſque ad extremam ſenectam floruit, Æthiopibus docendis, ægris inviſendis, Catecheſibus obeundis, corpori macerando, Deum per preces vocando, ſe totum impendens. Fratres habuit Franciſcum Perlinum in Societate noſtra alios regendi & concionandi arte diu conſpicuum; necnon Joannem Perlinum in præcipuis utriuſque Orbis Academiis notiſſimum: & tamen noſter Gabriël nihil tantis viris alio genere virtutum inferior fuit: nam quod ei dempſit unius facti inconſideratio, abundè compenſavit hominis conſtantia, verecundiam non ante ſalutem ponentis; ſed magno animo errati pœnam, quaſi novum ad virtutem incitamentum, admittentis. Atque, ut fit, optimi viri commiſeratio domi foriſque ejus virtutis æſtimationem intendit: ut ſcias errores noſtros ad bonam famam poſſe conducere, ſi iis, proculcatis quaſi gradibus, ad virtutis apicem erigamur.

Perlini egregia virtus.

CAPUT XVII. Variorum Collegiorũ res ſummatim narrantur.

IN eodem portu & Sanctæ Fidei urbe perniciosæ diſcordiæ ſerpebant, eò pernicioſiori malo, quò à capite derivabantur: ſed tandem cives plerique, Societate arbitrâ, invicem dedêre manus, indices compoſitæ litis. In Aſſumptionis urbe non nihil etiam inter Epiſcopum & Collegii noſtri Rectorem diſcordatum eſt. Societatem iniverat nonnemo Eccleſiaſtico Beneficio inſignitus, quod Beneficium ſtatim Epiſcopus in alium tranſtulerat, reclamante licet pro tyrone ſuo Marcello Lorençanâ, Collegii Rectore, & Summorum Pontificum decreta ſuper eâ re coram exponente. Excanduit ad inopinatam reclamationem Epiſcopus, & pugno in ſubjectum pluteum cum indignatione impacto, fractis impetu vitris ocularibus, Lorençanam domo ſuâ expellit, qui Epiſcopo reverenter ſalutato nihil aliud addidit, niſi ſe facilè aliam portam reperturum, quâ in ejus domum & gratiam regrederetur: & mox Collegium repetens cryſtallina conſpicilla, elegantia planè, & in his terrarum ultimis æſtimatiſſima, per unum è noſtris ad Præſulem deſtinat, rogans ut his pro fractis uti dignaretur. Valuit factum ad redintegrandam amicitiam: Præſule, abſtersâ tantiſper caligine, charitatis cryſtallo ad perſpiciendam negotii veritatem utente. Quamquàm non diu pòſt, uti videbimus, periculosè caligans rediit ad ingenium. Melioribus oculorum juvamentis uſus ille eſt, qui in Aſſumptionis Collegii templo, unico Sacro-ſanctæ Euchariſtiæ, ad venerationem expoſitæ, aſpectu, ita inveteratos malo uſu turpitudinis mores correxit, ut deinceps eſſet virtutum omnium prototypon. In Comitiis Provincialibus Cordubæ celebratis, plurimorum votis Franciſcus Vaſquius Truxillius, Procurator Provinciæ, ad ſubſidiarios Socios ab Europa advehendos deſignatus eſt: nam nuper advectos Collegiorum & oppidorum fundationes exhauſerant, & ſpes præteritis rebus major augeri numerum operarum neceſſariò exigebat. Eſteci magno concurſu, Tucumaniæ Epiſcopo ſolemni ritu operante, templi noſtri Encænia celebrata ſunt. Noſtri excurſores multos omnis ætatis mortales Sacro Fonte tinxere. Eſtecenſi in ditione res accidit memorabilis. Hiſpanus homo, Veneris puppus, nullâ arte, nullâ noſtrorum induſtriâ, nullis cœlitùs immiſſis terroribus ab publico pellicatu extricabilis, cùm in agro neſcio quid ageret, ab tygride è ſylvâ proſiliente, ex circulo Indorum, quibus circumſeptus erat, unguibus per pedem extractus, vix adſtantium ope, laniato jam corpore, cum vita evaſit. Quâ in re notandum mihi venit, eam eſſe tygridis naturam, ut in viliora ſpecie animalia, relictis nobilioribus, ſemper involet: quare ſi eques cane comitatus in eam offenderit, canis primùm, tum equus, eques denique, nî fugiat, diſcerpetur. Hominum etiam præſtantiæ ſelectum habet: quocirca, ſi Indus, Æthiops, & Europæus unà tygridi occurrant; Indus primùm, tum Æthiops, Europæus denique invadetur. Quin & in Hiſpanis quoſdam gradus inſitâ naturæ vi diſtinguit; quamobrem inter mixti ſanguinis Ibridas, & merè Hiſpanos, eos ordine ſibi deligit, qui plus Indici ſanguinis habuerit: notabili ſanè naturæ morta-

Sopitur.

Aſpectu Hoſtiæ cõſecratæ peràiti converſio.

Eſtecenſis Templi dedicatio.

De tygridum naturâ.

lium

lium nobilitatem puritatemque æstimantis, exemplo. Quam naturæ conditionem hâc vice oblita tygris, è medio Indorum Hispanum illum, corrupto per lasciviam sanguine, relictis aliis Indis, sibi laniandum arripuit: volente Cœlo, insolito eventu nos docere, eos quâvis generosi sanguinis prærogativâ privari, qui infrà equum & mulum, quibus non est intellectus, spurcâ libidine se demittunt. Inquirenti verò mihi de hujusmodi tygridis in viliora specie animalia involantis naturæ causa, arrisit eorum opinio, qui asserunt tygrides assuetas crasso animalium cruore, olfactu distinguere & eligere in diversis prædarum generibus sanguinem crassiorem, & ab ordinaria esca minùs abhorrentem.

CAPUT XVIII. De Calchaquinis Sociis.

IN Calchaquina valle clarum fuit Christophori Torres facinus, qui in pacificationem duarum factionum intendens, pænè mortem reperit intentatam à Casiquio, qui belli causam præbuerat; nec aliter se vindicavit, quàm positis genibus ferire volenti pectus nudare: quæ fortitudinis ostentatio valuit ad reprimendam furibundi hominis rabiem, & tollendam dissidiorum occasionem. Nec hîc tacenda Joannis Sampsonis, ejus socii, generositas, qui quamvis timidæ esset naturæ, sequutus impetum animi à Deo agitati, equum, quo vehebatur, hinc inde tantâ fortitudinis ostentatione impulit in Indos, hostiliter amicorum Barbarorum pagum invadentes, ut nimbum sagittarum circum se volantium riserit, & hostes oppido imminentes metu perterrefactos ad fugam novus Sampson adegerit. In primo occursu cecidit Chuchagastanorum Casiquius: reliqua res inter spem & metum stetit, fatentibus numerosissimis hostibus, se unius hominis virtute detentos, ne omnes novi pagi incolas occidione occiderent. Inter has turbas quatuor Socii in duabus sedibus, quamvis quotidiana essent pericula, & tumultuantium hominum pænè continui furores, tantâ animi tranquillitate vivebant, quantam contemptus mortis, perpetua cum Deo familiaritas, & laborum Apostolicorum sitis, ipsis pariebant. Ob soli duritiem exigua planè animarum seges metebatur: aliquot tamen infantium & adultorum manipuli, dæmoni erepti, Christo consecrati sunt.

Christophori Torres periculum.

Joannis Sampsonis generosum factum.

Sociorum virtus.

CAPUT XIX. Guaicurẽorum dux baptizatur.

GUAICURÆORUM curam habebant Antonius Moranta & Josephus Oregius, qui quantum apud crudelissimam gẽtem promovere Religionem nitebantur, tantum renitebatur repullulans in Barbaris feritas, libido, & belluinæ libertatis amor: itaque pauci admodùm ad castra Christi confugêre. Josepho tamen Oregio adnitente Guaicuræorum dux, etiam in paganismo Societatis amore clarus, Baptismo ante mortem suscepto, fatis concessit; cui ejus populares avito ritu hoc fermè modo parentavere. Dum Josephus Oregius cadaver ex Christianorum instituto inferret sepulchro, aliorsum Barbari inconditis ululatibus omnia complentes, ducis sui insignia, vestes, arcum, redimicula, cæteram denique supellectilem minutim discerptam spargebant in aëra. Uni ex suris copiosum sanguinem sibi eliciebant, alii phanaticâ corporum jactatione ferocem luctum testabantur: equos, canes venaticos, psittacos, quos in usu ac deliciis dux habuerat, superstitioso ritu ad unum omnes mactantes: & indubiè fœminam ejusque filium in aliâ vitâ, uti opinantur, duci suo servituros, crudeliter trucidatos intulissent sepulchro, nî nefandas victimas Oregius authoritate mactari prohibuisset. Defuncto Martino Duce, res ad ejus filium Didacum Franciscum, nostris Sacris initiatum, devoluta fuit, sub quo affulsit aliquantula spes Religionis propagandæ: sed spem frustravit ferocitas Guaicuræorum, avitis moribus egregios Sociorum labores pertinaciter eludentium; quare subsequentibus annis pauci admodùm adulti expiari se permisere.

Barbara parentatio.

CAPUT XX. Gesta Sociorũ apud Guairanos.

AT Guairaniæ res, ob Guairanorum meliorem indolem, procedebat ex voto: magno semper baptizatorũ numero, & virtutum incremẽto. Sexaginta Ethnici, unâ Neophytorum excursione, è sylvis eruti, eodem anno, quo ad oppidum reducti sunt, ad unum omnes peste afflati, post suscepta sacra obiere. Prædonum armata phalanx, è Brasiliæ finibus effusa, Neophytos nostros vexare cœptans, ab Sociis ostentatione virtutis coërcita est. In Divi Ignatii oppidum per vim ingredi

Sylvestres homines baptizati.

volentibus

Prædones coërciti.

volentibus occurrit Antonius Ruiſius, bombardas in ſe directas ridens, atque aſſerens ſe mori poſſe, ſed oves ſuas lupis rapacibus prodere non poſſe. Quo dicto prædones perterruit. Inter hæc turbamenta, Joſephus Cataldinus, more ſuo, ſylvas immenſas prætergreſſus, è campis octingentos & ſexaginta duos Ethnicos ingenti labore reducens, partim ad Sancti Ignatii oppidum, partim Lauretum, poſt catecheſim baptizandos, elusâ prædonum indagine feliciter intulit: præter quos mille trecenta & ſexdecim capita, partim adultorum, partim infantium, in iiſdem coloniis ſacro latice infuſa ſunt. Ad Paranam, ſub curâ ſex Sociorum, tria Neophytorum noſtrorum oppida magnis acceſſionibus increſcebant. Itapuæ inductus mos, ut recenter baptizati coronatis flore capitibus ad aram Virginis Soſpitatricis ſuæ gratias acturi cum pompâ procederent. Paranenſes Ethnici, adverſi fluminis accolæ, animos Urvaicenſium ſecretis nunciis depravantes, magno obſtaculo Religioni Chriſtianæ erant. Rochus tamen Gonſalvius inter adverſa eò uſque rem ipſe ſolus permovit, ut ſemeſtri ſpatio ducentas familias in Catechumenorum Neophytorum album intulerit. Sed ubi Alfonſum Aragonam Neapolitanum, virum ſummis parem, Socium nactus eſt, undequaque ſe effundens, tantam brevì multitudinem coëgit, ut de ampliori templo condendo ipſi cogitandum fuerit. Confectum templum, ipſo Conceptionis Immaculatæ revertente die, Paranenſium Neophytorum & Sociorum concurſu, quanta potuit celebritate dedicatum eſt: miſerat Provincialis è Tucumania Divæ Tutelaris imaginem, Ludovici Bergeri è Belgio ante triennium advecti penicillo elaboratam; cujus fama latè pervagata allexit Urvaicenſes Ethnicos, ut celebritatem coram ſpectare vellent: unde factum, ut multi ſua nomina Catechumenorum albo traderent.

Octingenti & ſexaginta duo Ethnici reducti.

Mille & trecenti baptizati,

Item alii magno numero.

Ducenta familiæ reductæ.

Conceptioni Immaculatæ templum dedicatum.

CAPUT XXI.

Ludovicus Valdivia in Europam renavigat.

PER Chilenum regnum quadruplatores in Ludovicum Valdiviam, eo ſolo nomine; quòd innocentes Indos acriter defenderet, tot famoſos libellos ſpargere, & famam ejus adeò turpiter inquinare pergebant, ut Ordinis noſtri Primores virum de Chriſtiana Rep. optimè meritum invidiæ ſubtrahendum, & in Europam revocandum cenſuerint. Madritum appulſo Rex Catholicus pro re benè geſta gratias egit, legesque ab eo conditas in Indorum emolumentum æternas eſſe ſancivit. Inſuper tentari voluit, num quâ viâ poſſet in Senatorum Regiorum numerum homo intelligentiſſimus adſciſci: ſed Valdivia, recuſato antè Epiſcopatu, longè efficaciùs ſenatoriæ dignitati, à ſtatu ſuo maximè alienæ, ſe ſubtrahens, relictâ aulâ Valliſoletum conceſſit. De quo uno cive Granata urbs, magnorum virorum parens, gloriari poſſet, ſi Franciſcum Suarium, Gaſparem Sanchez, & alios præſtantes homines, inter ſua decora non computaret. Jure ambigas quo in genere noſter Ludovicus excelluerit: nam Theologiam Limæ ſumma cum laude docuit. Sociis Chilenſibus præpoſitus, fundatione & regimine Collegiorum, aliarumque ſedium, prudentiæ artibus inter paucos eminuit. Eloquentiâ adeò ſingulari fuiſſe perhibetur, ut Senatoribus Regiis & Regi Catholico admirationi fuerit, atque Hiſtoriam ſuæ Provinciæ & virorum illuſtrium elegantiſſimè conſcripſerit. Si enodandarum conſcientiarum artem ſpectares, facilè inter Aſceticos Magiſtros non ultimum locum illi concederes: quæ omnia ornamenta poſtpoſuit uni animarum zelo, quo incenſus, tribus Indorum linguis, quas callebat, Lexica, Grammaticam, Catechiſmos, & methodos peccata confitendi, typis mandavit; & inſuper tanta quanta ſparſim naravimus pro Chilenſium Barbarorum patrocinio per tot annos patravit. Nec nocuit ſummo viro ſycophantarum invidia, quæ, ut fit, non minùs quàm tot animi corporisque decora celebritatem ejus nominis intendit. In Hiſpania ſexennio Valliſoleti Theologica ſtudia moderatus eſt, & exinde in domo profeſſa conſcientiis regendis ſcribendisque libris ſe tradidit, donec ſexageſimo-tertio poſt initam Societatem anno, & hujus ſæculi quadrageſimo-quarto, integrâ famâ fatis concederet. In Onietenſi Collegio in ultima ſenectute votum vovit Domino de repetenda India, ſi per Superiores & vires liceret.

Senatoriæ dignitatem renuit.

Ejus patria.

Dotes.

Linguarum Indicarum peritia.

Mors.

CAPUT XXII. Chilenorũ Sociorum vexationes & labores.

SEMOTO Ludovico Valdiviâ, non ideò ceſſavere vexationes, quibus Socii, Provincialis hortamento, non cedentes, eo tempore, quo repullulantibus ob defenſionem Indorum in Societatem odiis, & compita calumniis in noſtrum nomen perſonabant, noſtri operarii in templis, in carceribus, ruri domiſque, contra vitia vocem ſuam exercebant, nunquam ſine operæ pretio: quin & æmulorum acerrimi, nullius, niſi Societatis, operâ in componendis conſcientiis utebantur, fatentes aut ſibimetipſis auri ſervitiorumque cupidine faſcinum feciſſe, aut ab torrente rapi ſe ſiviſſe, Societate inter probra & odia integrum decus conſervante: ut ſcias nec gemmam in luto, nec virtutem in contumeliarum inquinamentis, pretium ſplendoremque deperdere. Collegium Conceptionis ornavit morte ſuâ Stephanus à Madrito, coadjutor temporalis, in agrò Burgenſi olim natus, omnium ordinum venerationem ob Sanctitatis opinionem promeritus, inde ortam, quòd externos homines nunquam niſi de Divinis rebus alloqueretur, Barbaros lubenter Catecheſi informaret, & vacua ab officiis domeſticis temporis ſpatia Venerabili Sacramento de genibus adorando aſſiduus tereret. Statim ac nolâ domeſticâ funus ejus indicatum eſt, omnia urbis templa lugubriter etiam inſonuere. Dominicani, Mercenarii, Franciſcani, & princeps Eccleſia, ſeparato officio, deinde ſimul omnes cum plebe funus ejus cohoneſtarunt. Chilenſis regni Prætor, belli Duces, & cætera nobilitas, cadaveri efferendo ſuccollavere, tantâ officii præſtiti æſtimatione, ut cùm cæteri ſibi invicem honoris ergò ſuccederent, ipſe Prætor feretrum non antè alteri tradiderit, quàm ad mediam templi aream deponeret. Fabrilem is artem exercuerat: adeò nihil humilitas officii cum deprimit, quem egregia virtus è grege allevat. Sub id tempus, ab ejuſdem Collegii Sociis, graſſante peſte, & aliis occaſionibus, octingenta & amplius capita Sacramento baptiſmali expiata ſunt. In Araucana ſede quingentos adultos, & numerum infantium ampliorem, Socii Sacris undis immerſere. Quot Bonæ Spei ſedis operarii ad ovile Chriſti hoc anno adduxerint, non diſtinctè reperio: quamquàm ex vicinarum ſedium ejuſdem conditionis meſſe facilis conjectura eſt.

Sociorum integritas.

Stephani à Madrito mors.

Virtutes.

Funus.

Octingenti baptizati,

Item quingenti,

Et forſam totidem alii.

CAPUT XXIII. De Æthiopum baptiſmis. 1621.

INTERIM per Tucumaniam vigebat Æthiopum cura, motore Didaco Torres, in ejus gentis levamentum à multis retrò annis inciratiſſimo. Intendit eam curam orta ſub id tempus de Baptiſmorum Angolæ Æthiopibus collatorum valore controverſia: unis cenſentibus recenter advecta ex Africa mancipia ſub conditione baptizanda eſſe; aliis negantibus. Qui nihil circa Æthiopum ejuſmodi Baptiſmos innovandum cenſebant, in hunc fermè modum ratiocinabantur. Non eſſe temerè revocandum in dubium, quod Sacrorum Antiſtites in Africana ora Regi Catholico ſubjecta, circa Sacramenta operarentur. Si ſcrupuli de ea re injiciantur, ſimplices Æthiopes per totam Americam, ſpectatâ popularium ſuorum iteratâ lotione, nuſquam quieturos, uſque dum etiam relavarentur. Pro remedio rariſſimi mali tendi certos laqueos innumeræ multitudini. Non negari fieri poſſe, ut ſubinde defectus ſuboriantur circa horum hominum Baptiſmum, ſed pleroſque non verſari circa valorem. Quis neget inter hæreticos Sacrorum depravatores, multa Baptiſmata pravè adminiſtrari; & tamen rarò ſollicitari hæreticos ad Fidem converſos, ut ſe denuò initiari ſinant. Per tot retrò annos nihil de Æthiopum Baptiſmo ab quoquam dubitatum fuiſſe, proinde novitatem quovis religioſitatis pallio tectam ſuſpicionibus obnoxiam fore. Hæc diſſuaſores: adverſus quos alii aiebant, Africanæ oræ Antiſtibus nihil detractum iri, ſi defectus, quos ipſi maximopere emendare cuperent, nec poſſent, quavis in Orbis parte corrigerentur. Scrupuloſitatem non eſſe vocandam, ſalutem tot mortalium periclitantem in tuto ponere. Æthiopes ſemel examinatos facilè quieturos. Perperam autem adduci hæreticorum exemplum rarò Baptiſmorum valori incommodantium; & ubi errarent, errores adhibitâ cautione etiam corrigendos. Quod verò de novitate ab adverſariis opponebatur, non admodùm urgere, cùm certum ſit, ſagacitate quorumdam mortalium quotidie oriri dubia circa multas res, quæ variantibus circumſtantiis diverſum à priſtino ſtatum accipiunt. Hæc erant utrimque controverſiæ robora. Quando verò & quo-

Controvertuntur Baptiſmi.

Pars aſſerit validos.

Pars negat.

modò in re præsenti dubitatum sit, ad originem recurrendo, non erit infructuosum evolvere. Anno hujus sæculi quinto, dum Didacus Torres Quitensem Provinciam pro Societate fundaret, perspiceretque multa quotannis Æthiopum millia ex Africa in Americam per novum Cartagenæ portum invehi, eorum curam Alfonso Sandovallio, Socio impigro (qui deinde de restauranda Æthiopum salute utilem librum à se scriptum ipsi Didaco Torres dedicavit) commendavit. Is crebrâ percunctatione ab Africanis mercatoribus, quomodò Æthiopibus Baptismus Loandæ conferretur, & insuper multorum annorum usu, cùm coram ipse perspexisset, quàm Mysteriorum nostrorum inscii plerique appellerent, in id animum induxit suum, optimè se facturum, si scripto libello, Hispalitano Archiepiscopo significaret, videri sibi plerorumque Æthiopum ex Africa in Europàm atque Americam transvectorum Baptismata, defectu Catechesеos invalida esse; ac proinde non admittendos ad ulteriora Sacramenta, donec dubii adhibitâ cautione denuò baptizarentur. Placuit Illustrissimo Præsuli Castro & Quiniones libellus Sandovallii, ad quem examinandum ejus authoritate ex Societate nostra ac aliis Ordinibus viri præstantes designati in sententiam Sandovallii concessere. Ex quorum consilio Archiepiscopus Diploma fecit, per Diœcesim suam mandans advectos Æthiopes, nemine dempto, prudentûm virorum examini subjici, & dubios, conditione interpositâ, Sacro Fonte immergi. Tanti Præsulis exemplum mox sequuti Mexicani & Novogranatensis regni Antistites, Æthiopum examinatores in portubus maritimis constituêre. Quarum rerum fama cùm sub id tempus in Tucumaniam volasset, quo ingenti conatu Didacus Torres id examen ubique inducere contendebat, factum, ut ipse in offensionem contrariorum incurreret, judicium præteritis disputationibus oppigneratum ægrè, ut fit, deponere volentium. In his rebus dum sunt, litteræ Hieronymi Bogadi, Collegii Angolani Societatis Rectoris, quem Didacus Torres super ea re consultaverat, ex Africa adferuntur, quas ex Hispano Latinè versas lubet hîc appendere. *Pater Didace Torres, Reverentia vestra benè agit, dum de Baptismo Æthiopum ex Africa in alias terras transportatorum addubitas: nam meâ opinio est, non esse baptizatos, & saltem conditione interjectâ rebaptizandos esse, quòd nullâ fermè præmissâ Catechesi Baptismum suscipiant. Pridie enim quàm è portu solvant, turmatim sistuntur Vicario, à quo interrogati simul omnes, num Christiani velint fieri, additis pauculis verbis, priusquam qualem Fidem recipiant intelligere possint, acceptis Christianis nominibus (si Superis placet) baptizantur. De hac supina incuriâ sæpè ego, in conspectu Episcopi, Vicarios Generales monui, exiguo planè fructu; nam quamvis recenter moniti suo diligenter fungantur officio, mox tamen in pristinam negligentiam revoluti, indebito modo miserrimos homines procurant. Episcopus verò abundè se conscientiæ suæ satisfeciisse existimat, si Vicarios, incuriæ accusatos, aliquâ pœnâ multaverit.* Hæc Bogadus. Lectis his littetis controverti negotium desitum est: & Sociorum omnium animi in eandem sententiam pedibus manibusq; concedentes, in omnem partem se versavere, quò afflictissimæ genti consulerent. Didacus Torres, exiguo planè tempore, mille fermè Æthiopes, non frustrà sed cautè, relavit; viginti quinque millia per se instruxit. Episcopos Boni-aëris ac Tucumaniæ ad constituendos Æthiopum examinatores animavit. Ejus hortatu aliquot Socii impigri, devoratâ Æthiopum linguâ, se totos iis curandis tradidere. In comperto est, Petri Helgueti & Lopii Castillii operâ, plurimorum millium Baptismos in securo fuisse positos. In porru Boni-aëris, concurrentibus subinde multis navibus, ex Africana ora mancipia distrahenda advehentibus, in idipsum numeroso fructu invigilabatur. Cordubæ peste grassante, ex septingentis Æthiopibus morte sublatis, media pars, adhibitâ cautione, denuò baptizari debuit: nec dubitabatur id bonum deberi Didaco Torres, à pluribus retrò annis in salutem Æthiopicæ gentis incitatissimo. Nam primus omnium ab Rege Catholico impetravit, ut in Americæ urbibus speciales Æthiopum Parœchiæ instituerentur. Cartagenæ Episcopo author fuit mancipia in quatuor Ecclesias dividendi. Synodo Chuquisacensi suasit, ut decretum faceret de examinandis Æthiopum Baptismis. In ejus epistolis præclaras clausulas invenio, quibus Socios ad id muneris incitabat, ne pigeret sementem

Origo controversiæ.

Alfonsi Sandovallii sententia.

Huic accedit Archiepiscopus Hispalitanus.

Et viri planè præstantes.

Et Mexicani necnon Novogranatenses.

Et Hieronymus Bogadus.

Tucumaniæ necnon portus Boni-aëris Socii.

Multi Æthiopes baptizantur.

Didaci Torres in Æthiopum nationem officia-

jacere

jacere in terram nigram, eam enim præ aliis videri fertiliorem. Joannem Guardiam rogabat, magni faceret fuscas conchas, è quibus candidissimas margaritas erueret. Porrò celebri ostento Didacum Torres ad eam curam animatũ olim fuisse, ab Joanne Salas, probatissimæ rei spectatore, didici. Olim è Panamensi tractu in Peruviam noster Didacus navigans moribundum Æthiopem, adhibitâ cautione, baptizarat; eo mortuo & in mare cum pondere, ut solet, dejecto, significavit adstantibus cupere se maximè rescire statum defuncti Æthiopis: mirum dictu! aliquot horis postquàm depressum esset cadaver, quamvis prospero vento veherentur, circa navim verso in Cœlum vultu, cum duabus avibus nive candidioribus corpori impositis, apparuit; nemine ex vectoribus dubitante, eo spectaculo desiderio Didaci Torres fuisse satisfactum; & fausti coloris aves, versosque cadaveris in Cœlum oculos, reloti non frustrà Æthiopis felicitatem designasse.

CAPUT XXIV. De Chileni Regni rebus.

DUM sic ferveret Æthiopum cura, nihilo frigidiùs Indi procurabantur. Apud Cuioënses Andreas Agricola & Christophorus Deodatus subcensitas Mendoçinæ urbi valles, & Montanas regiones, excursionibus continuatis excolentes, magnam Ethnicorum catervam baptizavere. Apud Araucanos, præter ordinarias ex locis vicinis animarum prædas, Vincentius Modolellus, & ejus socius, populos longè remotos, hostium incursionibus & itinerum asperitatibus infestos, lustrantes, octo pagorum incolas, partim Ethnicos, partim Neophytos, Sacramentis expiavere. & In Insula Sanctæ Mariæ quinquaginta Christianos fecere. Conceptionis urbis Magistratus tres Barbaros bello captos furcæ adjudicarat; duo è tribus, adnitente Rodericio Vasquio, paulò antequam vitam finirent, baptismum admisere; tertius, pertinaciter recusato animæ remedio, è scalâ etiam protrusus est: Sed, ô Dei, ad æternam gloriam mortalium indignissimum prædestinantis opus singulare! protrusus, abrupto fune benè licet crasso, in terram toto pondere procumbit; attonitusque proclamat velle se fieri Christianum; nolle se æternis deliciis privari: baptismum magno affectu postulat; quo post professionem fidei impetrato, in furcam rursum actus, cum spe salutis æternæ vitam finivit. Captivi etiam alii, admisso baptismo, in libertatem filiorum Dei asserti sunt. Sed ad Chiloënses navigo, inopinatum Pradæ Vallisoletani funus cohonestaturus, vel ob id mihi posteritati commendandi, quòd eximias corporis & animi dotes, extra mortalium omnium oculos, terrarum ultima petẽs, absconsum venerit. Duodequadraginta ætatis annos computabat, ex quibus duodecim in religione posuerat, eâ virtutis opinione, ut paulò antequam fatis concederet, perlatæ Româ sint litteræ, quibus ad summum Societatis gradum admittebatur: quem licet morte præventus non assequutus sit, speramus tamen non defraudatum præmio caritatis, quâ bonus Pastor posuit animam pro ovibus suis. Ibat ille, pro more, Insulas Chiloënses adnavigans, cùm diseteriâ tentari cœpit: pergebat tamen profligatis viribus Barbaros omni ope curare, tantâ sui incuriâ, ut sub arbore sedens, perflante aurâ frigidissimâ, totum pænè diem in excipiendis Neophytorum confessionibus perdurarit, donec eum vires in eo opere penitus deficerent. Igitur celeri navigatione ad Hispanorum oppidulum revectus, tentatis nequicquam remediis, è vivis elatus est, tanto omnium mœrore, ut ob lachrymas & singultus vix justa Ecclesiastica persolvi potuerint. Hæc lamenta debebantur viro ad instituti nostri atque Apostolicæ vitæ rationes apprimè facto. Singulis diebus è ramali casâ, aut cymbâ in proximam se sylvam summo mane recipiens, acerbâ flagellatione corpusculum excipiebat, qua calorem mentis excitari sibi asserebat. Hâc quasi velitatione præmissa, aciem contra dæmones explicabat. Quæ verò spolia ipse & Socii retulerint, suis temporibus narratum est. In Sanctæ Fidei & Boni-aëris urbibus, earumque ditionibus, aliquot Ethnicos ad Christi castra transiisse reperio.

Multi apud Chilcenses baptizantur.

Apud Araucanos octo pagi Apostolicè procurantur.

Mirabilis suspensi hominis conversio.

Prada Sorii mors.

Finis.

Virtutes.

CAPUT XXV. De rebus Paranensibus.

PETRUS Romerus ad Paranam laborans, Patrum Franciscanorum invitatu, ad duo oppida ab iis in mediterraneis fundata inspicienda iteratò perrexit, ubi uberem planè fructum expiatis omnibus Neophytis, & quampluribus Ethnicis

Petrus Romerus plures baptizat.

Baptiſmo initiatis, percepit. In medio ad ea oppida itinere lapis viſebatur, Ethnicorum ſuperſtitionibus famoſus, quo ille diſturbato, impietatis loco, pietatem ſufficiens, ſpreto periculo, Crucem erexit. Itapuæ Didacus Boroa ſylveſtria mapalia excutiens, in moribundam mulierem incidit, quam maritus minis territabat, ne Chriſtianis ſe adjungeret; ſed Didacus Boroa, intrepidis verbis caſtigato perfido conjuge, fœminam induxit, ut volens lubensque Baptiſmum peteret; quo ſuſcepto versùs cœlos animam efflavit. In tribus Paranæ oppidis Socii nullum periculum ſubterfugientes, multaque prudenter tolerantes, numerum cœleſtium, Ethnicos Neophytosque magno numero expiando, peſte graſſante auxêre.

Virginis Sichemienſis miraculum.

Itapuæ, tactu Sichemienſis Virginis icunculæ, mulier ob tranſverſum partum laborans liberatur. Sub finem anni Petrus Oniatus, Provincialis Paranæ, Sociis pro munere inſpectis, decrevit Urvaicam flumen uſque ad portum Boni-aëris per centum & quinquaginta leucas ab Rocho Gonſalvio, quamprimùm fieri tutò poſſet, explorandum, & ſecundi oppidi fundamenta ad ipſum Urvaicæ littus jacienda, & ad Paranam quarti oppidi fundationem adverſo flumine omni ope ab Didaco Boroa tentandam eſſe.

CAPUT XXVI. Exploratio Urvaicæ fluvii diſturbatur.

1622.

IGITUR digreſſo Provinciali Rochus Gonſalvius, Urvaicæ littora uſque ad portum Boni-aëris luſtraturus, habito Neophytorum delectu, ſe dat in viam: quâ re cognitâ, Urvaicenſes Ethnici ſuſpicantes, Rochum Gonſalvium ad portum Boni-aëris tendere velle, ut in exploratam jam ab ſe terram Hiſpanos invitaret (duce eo qui ſub Urvaicenſis expeditionis initium Crucem ad Urvaicæ littus erectam deturbaverat concremaratque) armati, & cymbis impoſiti, magno tumultu progrediuntur: quam rem odorati Rochus Gonſalvius & ejus comites, periculorum certi, nec ignem excitare, nec in propatulo procedere ſatis audebant. Inter quos timores cùm intempeſtâ nocte ſub littoralibus ſylvis ad quietem ſe componerent, audiunt ſecundo flumine magno fremitu deſcendere furioſorum hominum cymbas, diſtinctis vocibus Rochum ad necem deſtinantium. Unicum remedium in ſilentio ac tenebris fuit: quarum beneficio inobſervatus Gonſalvius, poſtquam tumultuantes ab profluvio rapti longè jam aberant, eò, unde venerat, retrocedens, quantâ celeritate potuit Conceptionis oppidum repetiit: ubi habito Sociorum conſulto, iter injunctum in aliud tempus dilatum eſt.

CAPUT XXVII. Rochus Gõſalvius oppidum ad Urvaicam fruſtra fundare tentat.

EA re diſturbatâ, ad ſecundum oppidum fundandum Rochus Gonſalvius animum adjecit: quod ut minimo vitæ diſcrimine faceret, generalem, ut vocant, venationem, ad quam campeſtres Urvaicæ populi undequaque invitarentur, per ſuos Neophytos inſtitui procuravit. Porrò ejuſmodi venationis generalis hæc fermè eſt ratio. Indi venatores ingentem campum magno planè numero in orbem obſident: deinde ex condicto, diminuto æqualiter orbe, ad centrum, quo ſe ſtruthiones, capreæ, aliæque feræ, hominum ſeſe circumcingentium metu, recipiunt, arctando properant, & in anguſtias redactas hilari ſublato clamore mactant, atque in ſolemnes epulas decoctas comedunt. Ad ſolemnem hanc recreationem ſolent Indi ſe longè latéque invitare. Rochus verò Gonſalvius, egregius venator animarum, Neophytis ſuis ſe immiſcens, præ ſe tulit deſiderium ejuſmodi venationem coram ſpectandi; ſed reverà ſub hac venationis ſpecie occultabat conſilium per ſe luſtrandi loca fundandis oppidis opportuna, ſeſeque in familiaritatem Ethnicorum inſinuandi. Quod utrumque licet præſtiterit, tamen quia immaturi adhuc erant & acerbi plerorumque animi, in præſentiarum novi oppidi conſtructio attentari non potuit. Adde, quòd è venatione redux, peſtem in Conceptionis oppido reperit, quâ diſpalati Neophyti Catechumenique, novam laborum materiam ipſi & ſocio, irrequietè ſylvas & campos, ne quis inexpiatus obiret, indagantibus, præbuere. Peſtem fames excepit adeò lurida, ut plerique iterùm, defectiſſimis licet viribus, ſeſe ad remota loca effunderent, obvia quæque & noxia devorantes. Arioli, occaſione abuſi, ſpargebant in vulgus, ob receptam Fidem Chriſtianam hæc mala cœlitùs immitti: & Paranenſes Ethnici per ſecretos calumniarum cuni-

Barbarorum venandi modus.

Apoſtolica venatio.

Peſtis.

Arriolorum perverſitas.

culos

culos Sociorum authoritatem omni ope elevabant. Inconcussis ad hæc Gonsalvio & Aragonâ, præ Divini auxilii spe omnia dæmonum terriculamenta postponentibus, & sedato utroque malo reducendis denuò Indis, atque oppido reformandó, egregiam operam navantibus.

CAPUT XXVIII. Corporis Christi oppidi fundatio.

FELICIÙS ad Paranam, peste etiam grassante, res agebatur: nam præterquàm quòd vetera oppida in supplementum morte sublatorum novis Catechumenorum accessionibus resarcirentur, quartum oppidum apud Inianenses ab Societate fundatum est. Porrò Inianenses ab Itapuanis quindecim leucis adverso flumine distracti, magnâ per multos annos contentione ab Rocho Gonsalvio ac Didaco Boroâ, ut se ipsis Itapuanis adjungerent, sollicitati, partim feritate animorum, partim patriæ desiderio, morem gerere recusarant: sed hâc tempestate ita se Fidei Christianæ inclinaverant, ut ultrò peterent Sacerdotes: ad quos Didacus Boroa & Petrus Romerus profecti, omnium fermè animos in se propensos habuere. Paucis igitur renitentibus, novo oppido fundando statim insudatum est, quod ad Iniam rivum, Paranæ influentem, lætis auspiciis positum, Christique Corporis nomine insignitum, hactenùs feliciter perdurat. Didaco Boroâ ad veterum oppidorum regimen post quindecim dies regresso, Petrus Romerus in nova statione perstitit, unus magnitudine animi plurimorum munia complectens: baptizare infantes, pueros instituere, adultos informare, ariolos præstigias dedocere, ægros invisere, politicum Christianumque vivendi modum inducere, diu multum agere, noctu prolixè orare, ædificationi insistere, parùm comedere, multum sudare, liberaliter sua largiri, concatenati boni Patris labores erant. Stabilito utcumque oppido, in diversa remotaque loca expeditiones suscipiens, multos ad oppidum, atque adeò ad Christi Fidem, traduxit. Ibat per ericeta, per paludes, per spississima nemora, nullo tempestatum discrimine, venatorum more animas indagans, ut quamplurimas Christianæ veritatis telo transfigeret. Peste grassante ad Tibiapum, Pirapum, Caapibarim flumina, per inundatas terras Ethnicorum humeris delatus, pluribus per Baptismum saluti fuit. Denique ita animosè rem ursit, ut brevissimo tempore novum Corporis Christi oppidum, ubi ego olim ferè per annum opellam meam contuli, quadringentas familias, in Catechumenorum album relatas, numerarit, & hactenùs ibi Societas suprà quinquies mille capita baptizarit.

Inianenses populi.

Petri Romeri labores.

Excursiones.

Quadringenta familiæ reducuntur.

CAPUT XXIX. Josephus Cataldinus frustra Ibitirambetanos ad oppidum reducere contendit.

AT in Guairaniâ Josephus Cataldinus novum oppidum fundare tentans, non minùs, quàm si fundasset, solo conatu inclaruit. Rem breviter expediam. Ad sylvas Laureto proximas, sagittarum materiam efferendi ergò, è remotis locis venerant campestres Indi, Ibitirambetam, Brasiliæ obversam regionem incolentes, è qua regione aliquot Ethnici Lauretanis se Neophytis, religionis ergò adjunxerant, narrabantque innumerâ pænè Barbarorum multitudine campos patrios scatere. Occasione igitur arreptâ Cataldinus, ubi cognovit Ibitirambetanos advenas in arundinetis non procul abesse, missis Neophytorum honestissimis, eos invitat ad oppidum, omnique officiorum genere devinctos rogat, num se ad suas terras, Fidei Christianæ propagandæ ergò, ducere velint. Cui Nambahaïus, advenarum præcipuus, & inter suos potens, in hunc fermè sensum respondit: *Per me*, inquit, *non stabit, ô Pater, quin tuis votis fiat satis: sed scias velim id sine tui & mei capitis periculo fieri non posse: nam me reliqui Casiquii in pœnam introducti Sacerdotis, & te in odium novarum rerum mactabunt. Si vilis tui capitis jactura est, aude quod ambis.* Cataldinus, re Deo commendatâ, periculi non renuens, & necis, si accideret, pro Christo appetens, assumptis secum Didaco Salazario, Socio intrepido, & aliquot Neophytis, Nambahaïo se tradit ducendum. Integro mense adverso Tibaxivâ flumine ob crebra præcipitia in itinere posito, ubi proxima Ibitirambetæ loca attigit, Nambahaïus per nota viarum diverticula, antequàm popularibus factum suum innotesceret, periculo se subduxit. Sed Cataldinus ultrà progredi temerarium ratus, consulto priùs Deo, juvenes duos eo fine secum advectos, è suo comitatu ante se cum muneribus mittit, rogaturos ab Ibitirambetanis Casiquiis, ut ad

De Campestribus Guairaniæ populis.

Cataldini magnanimitas.

se audiendum venire non renuerent. Delegati juvenes Ibitirambetanis noti erant, spesque affulserat, eorum operâ, gentis primores allici posse ad colloquium. Sed ubi ad primum pagum pervenere, Candiræus vir ferox, pagi Casiquius, audito nuncio, multa in religionem Christianam deblaterans, negat se ad Sacerdotes perrecturum; nec his contentus utrumque juvenem verborum lenociniis primùm, tum intentatâ morte, pellicere tentavit, ut apud se remanerent: si id facerent, utrique ambas filias, quas speciosas ac nubiles habebat, adpromittens; & si renuerent, certam mortem non evitaturos interminans. Major natu ex adolescentibus, quamvis matrimonio jam conjunctus, mortis metu & fœdo amore dementatus, statim persuaderi se sinens, in amplexum designatæ puellæ ruit, professus se, desertis Sacerdotibus Christianis, apud Ethnicos remansurum. Sed Philippus Pipirius, quem honoris causâ nomino, socii turpe transfugium execrans, affirmat se ritu Christiano conjugatum nullâ ferocitate, nullo mortis metu, nullius alterius puellæ venustate nobilitatéve adductum iri, ut fidem Christo & conjugi suæ nuper datam violet. *Ergo*, inquit Candiræus, *morieris, & despecta filiæ meæ, imperiiq; violati, pœnas lues.* Cui Pipirius: *Mori*, inquit, *possum, sed Christianæ Religionis leges infringere non possum.* In hæc dicentem affirmantemque, si pro ea causa moreretur, se æternùm Deo fruiturum, Candiræus & ejus assecla insurgunt, fustibusque crudeliter trucidatum, pro more gentis in frusta secant, & magno apparatu parricidali convivio adaptatum devorant. Interim Cataldinus & Salazarius morâ fatigati, suspicatiid quod erat, ex consilio Neophytorum, eò unde venerant secundo flumine celerrimè rediere. Paucis post diebus, ex Ibitirambetanis advenis serie parricidii cognitâ, in Dei laudem latè excursum est, quòd novum hominem veteribus Heroïbus dignatus fuisset immiscere. Cæterùm tanta Pipirii castitatis ante adepram gloriosam necem apud omnes æstimatio erat, ut Villaricani, audito quemdam Neophytum pro castitate conservanda occisum fuisse, nec scirent quis esset, affirmarint non alium potuisse esse, quàm Pipirium, quòd ipse oculis demissis aspectum mulierum constantissimè devitare soleret.

Duorum Neophytorũ disparitas.

Philippi Pipirii continentia.

Fortitudo.

Mors.

CAPUT XXX. De Francisci Vasquii Truxillii procuratione.

INTER hæc Franciscus Vasquius Truxillius, procurator ex Europâ redux, duos & viginti subsidiarios Socios in portum Boni-aëris feliciter invexit. Petrus Oniatus Provincialis obviis ulnis è navibus eductos omnibus hilaritatis Religiosæ ostentamétis in Collegium induxit: ubi eos plurifariam exhilaravere sexdecim Neophyti adolescentes, ab Joanne Vasæo Gallobelgâ musicam edocti, & ab Antonio Ruisio quadringentarum leucarum itinere ad portum è Guairaniâ adducti; qui vocum ac instrumentorum dexteritate ita se probavere, ut omnium admirationem meruerint. Ludovicus Gongora Prætor, & Carança Episcopus, advenas honorificè hilariterque etiam excepere. Peractis gratulationis officiis, Regis Catholici recentes litteræ expromptæ sunt, de novo jubentis è suo ærario in nostrorum Neophytorum oppidis Socios omnes ali, & recenter suis sumptibus advectos, ad loca, quo eos Provincialis destinasset, Regiâ pecuniâ transportari. Toti Provinciæ magnum ornamentum addidere ejusdem Regis Catholici litteræ, & Diploma Gregorii Decimi Quinti, quibus scholarum nostrarum auditoribus litterarios Magistrorum ac Doctorum gradus adipiscendi jus concedebatur. Cui juri cùm reluctarentur in Tucumania quidam Religiosi, nescio quas litteras antiquatas expromentes, Senatus Chuquisacensis authoritatem legitimis tabulis pro Societate interposuit. Igitur Collegium Cordubense apud Tucumanos, & Sancti Jacobi apud Chilenos, in Academias erecta sunt. Sed & aliud à Pontifice Romano huic Provinciæ decus additum est; nam dum Franciscus Vasquius Pontificiam benedictionem de genibus efflagitaret à Paulo Quinto Pontifice Maximo, Paraquariæ Societatis operarios designante, hanc vocem audire meruit: *Vos estis decus Societatis universæ.* Quam vocem tam parvitati nostræ indebitam, quàm Pontificis benevolentiæ declaratricem, Vasquius quâ potuit vultûs & verborum demissione excepit. Ex recenter advectis Sociis Petrus Spinosa, & Gaspar Osorius, fuso inter Indos sanguine claruere; Franciscus Diastanius flexo per Tucumaniam itinere, religiosè recusato

Socii subsidiarii.

Benevolè excipiuntur.

Regis Catholici liberalitas.

Academiarum erectiones.

Pauli V. de Paraquaria Socius dictum honorificum.

Philosophiam

Philoſophiam docendi munere, in Guairaniæ ſubſidium properavit, quò antequàm perveniret, integri fermè pagi incolas à Paiaguis trucidatos, in libamentum Apoſtolicorum laborum, ſepelivit. Reliqui, prout ſeſe in decurſu efferent, à me nominabuntur.

CAPUT XXXI. Provinciæ ſtatus.

SUB finem anni, litteris Mutii Vitelleſci Generalis cognitum eſt, Nicolaum Durandum Maſtrillum, Petro Oniato in Peruviam revocato, ſuffectum eſſe. In cujus octennali præfecturâ quinque domicilia in Indorum terris de novo poſita ſunt, & totidem ſedes in Hiſpanorum urbibus olim erectæ, jura Collegiorum accepere, & nuperrimè Eſtecenſe Collegium conditum eſt. Adeò ut jam Provincia univerſim undecim Collegia, convictoria duo, tyrocinium unum, & tredecim apud Neophytos ſedes, cenſeret. Oniatus, cùm ſolummodo unum ſupra centum Socios ab deceſſore ſuo gubernandos ſuſcepiſſet, centum & nonaginta quatuor, duplicato fermè numero, reliquit. Pleraque Collegia tripartitas quadripartitásve Sodalitates computabat, in quibus ſelecti Hiſpani, Æthiopes, Indi, ac ſcholarum noſtrarum auditores, diſcretis temporibus ad Virginis amorem & virtutum exercitationem informabantur. Cordubenſis Academia florebat ſelectu Magiſtrorum & diſcipulorum ſolertiâ; nec deerant inter ſtudia intercalares ad Indos miſſiones, & Æthiopum Catecheſes, quibus juvenes noſtri Apoſtolicis expeditionibus initiabantur. In cæteris Tucumaniæ Collegiis fervebat domi foriſque opus Apoſtolicum, magno ſemper animarum proventu. In Calchaquina valle duæ ſedes nuper poſitæ nutabant, ob Calchaquinorum pertinax in Europæos odium, & quorumdam in Indigenas nimiam dominationem, quibus accedebat gentis pervicacia, inolitos ritus obſtinatè retinentis. In Chileni regni metropoli perſeverabat Rectorem agere Joannes Romerus, adeò integrâ famâ, ut inter innumeras calumnias, domeſticis ac externis venerabilem ſe præbens, ingentem per ſe ſuoſque colligeret meſſem animarum. Cuioënſe Collegium, per regionem ducentis leucis variâ latitudine in longum protenſam, Chriſtophoro Deodato & Andreâ Agricolâ Germano excurſoribus, opima de dæmone ſpolia, multis Ethnicis baptizatis, identidem reportabat. In Araucana valle eadem erat, quæ à me ſæpiùs deſcripta Sociorum ſolertia, & indigenarum perverſitas: colligebatur tamen ex ſpinoſo petroſoque agro aliquantula ſeges, eò gratior, quò copioſioribus parta ſudoribus. Socii Chiloënſes, Melchiore Vanegâ duce, pergebant inclareſcere, continuâ navigatione octoginta Sacella in totidem vicis per inſulas ſparſis inſpicientes. Sub finem Oniati Præfecturæ, Joannes Paſtor Marcello Lorençanæ, Aſſumptionis Collegio & ſubcenſitis Neophytorum oppidis hactenùs præpoſito, ad regimen Collegii Cordubenſis evocato, ſucceſſit; cujus hortamentis non ſegniter reſponderant Socii latiſſimè diſparati. Vacillabat tamen, ob mobilitatem & ferocitatem gentis, ſedes apud Guaicuræos poſita, quamvis eam fulcirent Apoſtolicis machinamentis Antonius Moranta & Joſephus Oregius. In Guairania reliquis Sociis regendis Joſepho Cataldino ſuffectus eſt Antonius Ruiſius, qui aucto Sociorum numero, ex Oniati præſcripto, in occaſionem novorum oppidorum fundandorum intendebat. Octo inibi Socii erant, Antonius Ruiſius Peruanus, Joſephus Cataldinus in agro Romano natus, Simon Maçeta Neapolitanus, Joannes Vaſæus Tornacenſis Gallo-belga, Didacus Salazarius & Franciſcus Ortega Bœtici, Franciſcus Diaſtanius in Inſulis Fortunatis, & Chriſtophorus Mendoça in Peruviæ montibus orti, tam animis uniti, quàm nationibus diſpares. Ad Paranam & Urvaicam pari ferè numero & diſparitate nationum rem Chriſtianam promovebant Didacus Boroa Caſtellanus, Rochus Gonſalvius Paraquarienſis, Claudius Ruiër Burgundus, Thomas Urvenia Caſtellanus, Alfonſus Aragona Neapolitanus, Franciſcus à Valle Luſitanus, Petrus Romerus Hiſpali natus, quibus acceſſit Ludovicus Bergerus è Gallo-belgica advectus, pingendi & ad modulos canendi arte peritus, qui unanimes per egregia facta, reducendis ad oppida Barbaris, Chriſtianum Hiſpanicumque dilatabant imperium. Atque ut hoc ſemel dicam, conducibile videtur Evangelio prædicando adhiberi, ſine diſcretione nationum, quos Deus ipſe elegerit, cùm ipſe diſertè pronunciet: *Non vos me elegiſtis,*

Sedes.

Sodalitates.

Munia.

Socii.

Variarum nationum Sociorum concordia.

Utilitas.

ſed

ſed ego elegi vos, ut eatis, & fructum adferatis: nec noſtrum ſit alligare ſpiritum Domini. Super hæc uſu compertum eſt, eam nationum mixturam, ut in exercitibus, ſic in expeditionibus Apoſtolicis ad æmulationem multùm prodeſſe. Paranenſes Socii, Didaco Boroâ præcipuo motore, Acaraïenſes & Iguacuanos Ethnicos proximam converſionis ſpem oſtentantes, ad fundationem novorum oppidorum ſollicitabant. Rochus Gonſalvius & Alfonſus Aragona minori ſpe, pari tamen conatu, Urvaicenſibus pertinaciter reluctantibus inſiſtebant: ſed ſpem diſparem æqualibus pænè ſucceſſibus coæquatam brevì videbimus. Cæterùm Provincialis Petrus Oniatus Collegiorum mores, & ſtudiorum leges, ad Inſtituti noſtri normam reduxit, & pro Neophytorum oppidis utiles ordinationes condidit; adeò ut fama fuerit, multorum approbationibus celebrata, Didacum Torres Provinciam fundaſſe, & Petrum Oniatum ordinaſſe.

Petri Oniati cõmendatio.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I. Initiũ Provincialatûs Nicolai Durandi varietate rerum consignatur. 1623.

NICOLAUS Durandus Mastrillus Italus, gestis magistratibus, si quis alius, per Americam illustris, Collegii Limensis tum Rector, è Peruviâ solvens sub initium anni, Chilenum regnum Provinciæ suæ partem felici navigatione attigit; cujus præfecturæ initia faustæ infaustæque res consignarunt. Ordiar ab Petri Marini, irato Numini debitas inconstantiæ pœnas luentis, infelicissimo exitu. Is ideo Societati olim in Bœticâ nomen dederat, quòd in flumen ex equo lapsus vovisset, si aquis, quibus absorbebatur, liberaretur, se religionem professurum. Post aliquot religionis annos in Hispaniâ exactos, in Paraquariam navigans, ita se gessit, ut ex Societatis albo expungi meruerit. In Peruviam delatus, laxatis genio habenis, labefactatâ jam famâ, dum negotiorum ergò iter habet, equi vitio in rivulum præceps, quamvis trium palmorum aquas vix evolveret, suffocatus interiit. Nemine non advertente, ideo aquis periisse, quòd religionem, quam ob evitatam Divino auxilio submersionem voti reus inierat, beneficii immemor turpiter deseruisset. Gabriël Perlinus, antequam Peruviam repeteret, per Cordubensem ditionem excurrens, quadringenta adultæ gentis, partim Indorum, partim Æthiopum capita salubri lavacro abluit. Præterea multi senes ab his olim baptizati, qui linguæ Indicæ expertes, nihil aliud ab initiandis exigebant, quàm ut profiterentur se velle fieri Christianos, adhibitâ catechesi & cautione, denuò sacris undis variis in locis per nostros excursores immersi sunt. Salta, Hispanorum urbs modica, Societatis Collegium accepit. Hanc urbem Ferdinandus Lermæus Tucumaniæ Prætor anno præteriti sæculi octogesimo-secundo, non longè à Peruviæ finibus, in ipso fermè Calchaquinæ vallis ostio, ad reprimendam Barbarorum pervicaciam, feliciter constituxit. Causa fundandæ sedis fuit, quòd inde Calchaquinis subveniri posse crederetur, & multæ nationes Barbaræ, circum urbem incolentes, Apostolicorum hominum operam exigerent. Urbis Magistratus ad templum & domum condendum necessaria subministravit. Nicolaus Durandus Provincialis in Calchaquinam vallem penetrans, perspectâ Barbarorum & locorum conditione, duas sedes, ante sexennium positas, ideò deserendas esse censuit, quòd quatuor Socii planè egregii assererent, neminem è ferocissima gente ex animo Fidem suscepisse: & quererentur Hispani, Societatis reverentiâ se cohiberi, ne perfidam & indomitam gentem, prout merebatur, sub jugum mitterent: cui rationi quamvis Provincialis non satis acquiesceret, prævidens si vi cum bellicosissima natione ageretur, futurum ut ingens damnum toti Tucumaniæ crearetur: tamen Sociis inde retractis, satis miserrimæ genti inpræsentiarum consultum putavit, si ea è Saltensi vicina sede Sociorum excursionibus excoleretur.

Petri Marini inconstantia castigata.

Quadringenti baptizati.

Saltensis Collegii initia.

Calchaquinæ sedes deseruntur.

CAPUT II. De vita & morte Joannis Vianæ.

MENSE Februario felici fato Cordubæ è vivis sublatus est Joannes Viana, Provinciæ nostræ non infima gloria. Viana Navarræ oppidum ipsi patria fuit; vel ideò mihi designanda, quòd Xaverii popularis sui exemplo (uti suprà narratum est) eam Româ redux religiosissimè despiciens, adire noluerit. E Castellana Provincia, ubi Societatem iniverat, ad Bœticam, è Bœtica in Peruviam, è Peruvia jam Sacerdos ante triginta annos ad Tucumaniæ missiones translatus, Quichoam,

Ejus patria.

Variarum linguarum peritia.

Virtutes.

Lullanam, Kakanam & Tonocotanam Indorum linguas addidicit, quarum beneficio aliquot millia Barbarorum per Baptiſmum variis in locis Chriſtianis addidit. Utverò efficax eſſet Divini Numinis ad convertendas animas inſtrumentum, erga Majores obedientiam, corporis & animi puritatem, internam externamque modeſtiam, carnis afflictandæ ſtudium, manſuetudinem, precandi aſſiduitatem, & cæteras virtutes Apoſtolicis viris conducibiles magno niſu conſectabatur. Mutius Vitelleſcus, perſpecto coram viri candore, columbulam ſuam vocitavit. Non ſemel ſicciſſimo tempore, & Sole omnia adurente, pluviam precibus à Deo impetraſſe creditus eſt. Animarum juſtus æſtimator dicere ſolitabat, labores omnes à ſe tot Barbarorum in regionibus per tot annos toleratos, cum unius animæ lucro comparatos, nullos pænè ſibi videri. In Sancti Michaëlis Tucumaniæ urbe, puerorum Congregatione inſtitutâ, adeò Marianum amorem teneræ ætati inſtillavit, ut exemplo permoti urbis primores, & ipſe provinciæ Prætor, in album Sodalium cum pueris referri voluerint. Rectoratum Cordubenſem paulò ante mortem tanto affectu ſucceſſori tradidit, quanto ad cœleſtem patriam anhelabat. Hydropiſi lethali lecto affixus, ubi audiit nuncium de relato inter Sanctos Divo Ignatio, detineri non potuit, quin cum reliquis collegis gratias acturus ad templum ſe conferret, exclamans: *Claudi ambulant, ſurdi audiunt.* Monitus ut ab novo indigete, cujus olim auxilio à periculoſo caſu liberatus fuerat, ſoſpitatem flagitaret, cum hac voce abnuit: *Non tentabo Dominum meum.* Si qui hîc ea, quæ in procuratione Romana egit, & quæ alibi à me de eo narrata ſunt, attexere velint, abundè ſufficient, ut inter Provinciæ noſtræ viros illuſtres referatur. Funus ejus proſequuti ſunt Religioſi omnes & cives, tanto concurſu, quantum innocens ejus vita, Hiſpanis æquè ac Indis per totam Provinciam utiliſſima, mercbatur.

Morbus.

Funebris pompa.

CAPUT III.

Ignatius & Xaverius recenter inter Sanctos relati celebrãtur, & aliæ res narrantur.

A DULTO jam anno, ubi authentico Romani Pontificis Diplomate cognitum eſt, Ignatium Loïolam, & Franciſcum Xaverium, ſuperiori anno inter Sanctos fuiſſe relatos, Auſtrales hæ regiones, quòd multa ſibi Ignatii ope cœlitùs conceſſa profiterentur, & Xaverii exemplo Socios ad animarum lucrum incitatiſſimos experirentur, ludos inſtituêre apparatiſſimos. In Hiſpanorum urbibus & Indorum pagis domi foriſque nullis ſumptibus parcitum, & omnes ingeniorum vires pietatiſque induſtriæ expromptæ ſunt, quò ſe novis Indigetibus gratos præberent. Super omnes tamen rei novitate in Aſſumptionis urbe placúere Urvaicenſes aliquot pueri, nuper Chriſtum profeſſi: illuc ab Rocho Gonſalvio ducti, qui inter feſtiviſſimos urbis apparatus in duas turmas diviſi, partim Barbarorum, partim Chriſtianorum amictu, pugnam ad præſcriptum fidium leviſſimâ ſaltatione repræſentavere. Barbari varietate plumarum inſignes, clavâ & arcu, Chriſtiani oblongâ Cruce pugnabant. Diſpar utrorumque ſaltandi modus eodem muſicorum inſtrumentorum concentu regebatur. Nunc videre erant agmina ſecernentes, nunc implicantes, nunc impetu utrimque facto ſeſe quaſi punctim impetentes: ſæpè aream geminâ ſerie ſecabant, deinde ac ſi cæſim ferire vellent, in diſtinctos quinque antagoniſtas choream reflectebant. Poſtquàm diu ſic bellatum eſt, & victoria ſtetit pro Chriſtianis, hi Barbaros mutato modulorum tenore captivos præ ſe agentes Epiſcopatûs Gubernatori primùm, tum Paraquariæ Prætori, tanquam Eccleſiæ & Regi Catholico, devictos ſtitere. Victi verò ſtratis humi corporibus hilariter, ut voluntarios captivos decebat, non intermiſsâ ſaltatoriâ geſticulatione obſequium utrique profeſſi, ex abrupto ad Aram novorum Indigetum ſe proripientes, Deo Optimo Maximo gratias egere, quòd per Ignatii Socios & Xaverii imitatores Eccleſiæ Chriſtianæ & Regi Catholico ſubjici ſe contigiſſet. Secundùm id, Quaracipucutius Caſiquius, & viginti-tres alii Catechumeni Urvaicenſes, ab Rocho Gonſalvio ad celebritatem etiam adducti, Emmanuële Frias Prætore ſpondente, ab Collegii Rectore ſolemniſſimo apparatu, inter civium hilaria, Sacro Fonte luſtrati ſunt. Aloïſius Gonſaga latiùs ab Gregorio XV. aris additus, magnâ etiam populorum aggratulatione ubique celebratus eſt. At dum ſic diu ferbuiſſent omnia Divorum & Societatis laudibus, quaſi in temperamentum nimiæ proſperitatis, Paraquarienſis Epiſcopus,

Urvaicẽſium Baptiſmi.

Societas vexatur.

juris

juris Indiarum non satis callens, ex Patronatûs Regii in Indiis Occidentalibus jure contortè explicato, litis occasione arreptâ, pacem perturbavit. Ex qua lite ortis inter eum & Prætorem Regium Societatemque controversiis, partito zelo illum anathemate ferit, & nos scholis in Assumptionis urbe spoliatos scripto dictoque, & missis ad Regem Catholicum inanibus querelis, adeò graviter offendit, ut Collegii Rector veritus, ne tantæ dignitatis authoritas officeret animarum saluti, ex Instituti nostri rationibus procurandæ, coactus sit litem ad Senatum Regium deferre: quo post varios successus tandem factum, ut legitimo judice machinæ in Societatem ab Episcopo contortæ in authorem suum verterent: qui deinde palinodiam canens, alteris litteris querelas in nos ad Regem missas expunxit, & magnâ Nicolai Mastrilli Provincialis curâ, redintegratâ amicitiâ, procuravit absens scholas in Assumptionis urbe nobis restitui.

CAPUT IV. De variis rebus per Chilenum regnum gestis.

IN Chileno regno Rex Catholicus pergebat alere Socios, apud Chiloënses & Araucanos in vinea Domini egregiè laborantes. Ex qua Regis liberalitate occasione sumptâ, nonnulli Religiosi conati sunt res nostras invertere, spondentes se, Barbaris Araucanis & Hispanis militibus per Sacramenta curandis, Sacerdotes ex suo Ordine sine pecunia Regia alituros, si Societas inde abiret. Prætor censuram apud Regem veritus, nî ærarii publici rationibus intenderet, approbato eorum consilio, non diu distulit, quin pecunias ab Rege imperatas Societati solvi prohiberet. Quæ res ubi per Regium exercitum & Præsidia militum Indorumque pagos divulgata est, nemine dissentiente negarunt omnes, alio lacte, quàm quod hactenus suxerant, nutriri velle: assuevisse se Societatis moribus, proinde si ad eam alendam pecuniæ Regiæ subtraherentur, cum eâ se potiùs stipendia sua partituros, quàm utilissimis magistris privari se sinerent. Denique eò res devoluta est, ut Prætor, damnatâ præcipiti deliberatione, negatam stipem iterùm ex ærario dari juberet, ne exercitûs Regii & Indorum offensionem incurreret. Deinde Prætor, privato in Societatem affectu, Collegio Conceptionis, cui subsunt Araucani, Bonæ-spei & Chiloënses Socii, amplissimos campos, cum boum equarumque armentis, attribuit, ut viri Apostolici, positâ rerum ad sustentandam vitam curâ, totos se animarum lucris impenderent. Et reverà id præstabant, Joanne Romero Rectore, tum in Conceptionis urbe, tum terrâ marique excurrentes Socii, ex Indorum pagis & insulis, necnon Hispanorum militum limitaneis præsidiis, Baptismi & aliorum Sacramentorum collatione, ingenti fructu relato. Sub id tempus è maritima Chiloënsium Insularum expeditione, ubi quatuordecim annos perdurarat, Melchior Vanegas revocatus est. De quo (quia ob futuram rerum novationem non aliàs mihi dicendus occurret) hæc pauca accipe.

Barbari & milites Societatem æstimant.

CAPUT V. De vita & moribus Melchioris Vanegæ.

MELCHIOREM Vanegam, unum è Provinciæ nostræ fundatoribus, & archipelagi Chiloënsis clarum diuturnumque sidus, Chilensis regni metropolis ipso Virginis sine maculâ conceptæ die, anno præteriti sæculi septuagesimo-secundo, novo orbi auspicato edidit. Is utrumque parentem è Toletorum Granatensis urbis stirpe quarto consanguinitatis gradu se attingentes habuit. Mater ejus insigni pietate matrona fuit. Pater verò militari præfecturâ insignitus, ita virtutem coluit inter arma, ut apud omnes sanctitatis famâ collectâ, in Societatem nostram paulò ante mortem adsciscì meruerit. Nec Melchior noster acceptam à progenitoribus nobilitatem & domestica virtutum exempla per socordiam obscurari passus est: quippe eâ virtute primam pueritiam, mox deinceps adolescentiam exercuisse traditur, ut antiquis Anachoretis eâ ætatulâ vulgo compararetur. In horto paterno casam sibi fabricari impetrârat, ubi fræna pietati, Eremitarum ad instar, laxaret. Humi cubare, crebrâ flagellatione corpusculum castigare, inediâ vires macerare, multum orare, puellarem sexum tantùm non odisse, dicacitatis & cupediarum hostem ex professo se præbere, prima fuere virtutum ejus incunabula. Solebant perfrictæ frontis adolescentes in aprico loco extra urbem lascivire: in quos, deficientibus aliis remediis, Melchior Vanegas, initâ ad pium bellum cum

Ejus patria.

Parentes.

Educatio.

Pietatis opera.

probis adoleſcentibus Societate, ferociſſimos moloſſos undique conquiſitos eduxit, tantâ felicitate, ut laſciviens cohors, metu canum jamjam involantium, fugam capeſſiverit. Urbis Epiſcopus Modelinus, ſummopere Melchioris familiaritate delectatus, aſſerebat eum aſceticæ vitæ peritiam tantulâ in ætate aſſequutum fuiſſe. Annum agens duodevigeſimum in Peruviam navigans, Limæ Societati mancipatus, virtutum & litterarum exercitio inter paucos eminuit. Jam Sacerdos, anno hujus ſæculi ſeptimo in patriam renavigans, nullam non virtutem Apoſtolicis viris neceſſariam excoluit. Obedientiæ, quam ſcitè Climacus ſepulturam voluntatis & quamdam mortem nuncupat, ita ſe tradidit, ut quâvis in re ab Majorum nutibus, tanquam ab Chriſti imperiis, penderet. Ne minimam quidem Religionis noſtræ legem à quoquam infringere viſus eſt. Caſtitatem hominis ſatis laudavero, ſi poſt Euſebium Nierembergium, ejus encomiſtam, aſſeruero, eum cum gratiâ baptiſmali, quantum conjectari potuit, obiiſſe: & tamen peccata ſua ita deflebat, ac ſi nocentiſſimam vitam egiſſet. Caſtrenſi in urbe auſa eſt Inda puella, fruges è noſtro horto furandi ergò, ſcalas parieti admovere, quam ut conſpexit noſter Melchior, è domo ſe proripiens tamdiu editis clamoribus fugit, donec cives re vulgatâ ad laudandum caſtiſſimum Nicetam concurrerent. Dum circa hoſtium fines ingruente nocte iter cum ſocio haberet, & moneretur ut ad munitam neptis honeſtiſſimæ matronæ domum, non longè ſemotam, vitandi periculi ergò, pernoctatum iret, nullo modo ad id adduci potuit, minùs ſibi ab hoſtibus timens, quàm à carne & ſanguine. Periculosâ tempeſtate navigans, cùm pænè de ſalute omnium conclamatum eſſet, & ipſe navis gubernator gubernaculi curam deponere vellet, poſt fuſas ad Deum preces, imperiosâ voce juſſit vela laxari, ſpondens ventorum proſperitatem, qui non diu poſt præter omnium ſpem placidiſſimè aſpiravere: nemine non fatente omnium incolumitatem Melchiori deberi. Multa prædixiſſe fertur, certo eventu confirmata. Poma ab eo cupita, extra tempeſtivitatem cœlitùs accepiſſe, & accepta Deo intacta reſecraſſe, non levis author narrat. Multas inſtituit ad varios Barbaros in continenti terra expeditiones, ingenti fructu, donec Anno milleſimo ſexcenteſimo quadrageſimo-primo nonâ Junii efferretur. Funeri efferendo ſuccollavere viri primarii: Epiſcopus verò, cum Clero, & utroque Magiſtratu, religionumque Ordinibus, flebiliter parentavit. Periti pictores effigiem mortui, quamvis maximè vellent, pingere nequivere: quod ab nonnullis ad miraculum relatum eſt. Quid verò tantus vir Chunorum Apoſtolus & Chiloënſium diuturnus doctor in continenti poſtea fecerit, alii pro inſtituto narrabunt.

Religionis tyrocinium.

Obedientia.

Virginitas.

Spurcitiæ horror.

A parentibus fuga.

CAPUT VI.

Per Chiloënſes inſulas geſta narrantur.

Auguſtini Villaza virtutes.

Auguſtini Villaza & Gaſparis Fernandii labores.

PRo Melchiore Vanegâ ad Archipelagum Chiloënſem miſſus eſt Auguſtinus Villaza, in Bœticâ ad ruſticos, & in Chilenſi regno ad Araucanos (à quibus in captivitatem abactus fuit) Apoſtolicis expeditionibus clarus: cujus viri tanta fuit animæ puritas, ut ſæpiùs Chriſtus & Maria ſacrum facienti, gratias pro beneficiis agenti, in cubiculo preces fundenti, ſe ſpectandos præbuerint. Ubi is longâ navigatione defunctus ad inſulas Chiloënſes appulit, compoſitis Hiſpanorum conſcientiis, cum Gaſpare Fernandio compactam è tribus aſſeribus cymbam aſcendens, octoginta pagorum inſpectionem occœpit. E quinque menſibus, quibus hæc inſpectio peracta eſt, trimeſtre integrum, nunquam intermittente hyemali brumâ, in madida veſte ambo tranſegerunt. Toto eo tempore lodicibus nive aut pruinâ madefactis ſeſe involvebant. Madori accedebat frigus adeò acre, ut ipſa animalia rigore exanimarentur, & mare ipſum, æſtu inquietiſſimum, gelu conſtringeretur. Remis per congelatas aquas viam ſibi aperiebant. Singulis noctibus in littore ſub tentoriolo, nive & brumâ indurato, lectulum ſibi ex arborum ramis ſuper madidam humum ſternebant, ſubterfluentibus ſubinde adventitiarum aquarum torrentibus, & intolerabili frigore corpora conſtringentibus. Præter pulmentum ex radicibus confectum, nihil pro cibo niſi ſubcinericias ex farina placentulas, & pro potu multis in locis putrem aquam, adhibebant. Hæ erant Auguſtini Villazæ acerrimo ſtomachi dolore vexati, cupediæ, adeò ut ob defectum humanorũ ſubſidiorum putarit vi mali è vita ſibi abeundum; & aliàs, quòd frigore obriguiſſet, pro deplorato habitus

Abſtinentia.

est. Inter tot labores vegetum animum, & Barbaris Christo lucrandis semper intentum, uterque conservabant: ter tempestate pænè perierunt: è tribus navigiolis, eo quo vehebantur tantùm incolumi, duo cum vectoribus in eorum oculis submersa sunt. Actum agerem, si labores in investigandis per has insulas Barbaris exanthlatos, si rupium arduitatem, si paludosa loca, si sylvarum asperitatem, quibus incedendum erat, rursum hîc scriberem. Sed solatio Sociis erant numerosæ animæ legitimis expiationibus per tot molestias Christo assertæ. Indus nunquam aliàs de peccatis confessus pro mortuo habitus, tactu Iconis Immaculatæ Virginis, Gaspare subministrante, sibi tantisper redditus est, dum antequam verè moreretur peccata expiaret. Augustinum Villazam animarum causâ ad Chunos etiam navigasse, in Nicolai Durandi Provincialis ad Præpositum Generalem litteris invenio: nec dubium quin magno Apostolicorum laborum proventu.

Pericula.

Ad Chunos navigatio.

CAPUT VII.
Jarosii explorantur.

SUPERIORI Anno, Argentei fluminis Prætor à Petro Oniato Provinciali impetrarat, ut Petrus Romerus, tractandorum Indorum peritus, è Paranensi missione ducentarum leucarum itinere ad portum Boni-aëris evocaretur, adverso Urvaicâ navigaturus, exploraturusque Urvaicensium animos, & si quidem Jarosii jugum admittere vellent, oppidum novum in ipso fluminis ostio conditurus. Porrò hujus expeditionis arduitatem inde conjectabis, quòd quamvis Urvaicæ ostium ab portu Boni-aëris non longè absit, nullus eò penetrare ausus fuisset. Obstabant variarum linguarum & morum Indi utrumque littus insidentes, & ferocitate negatoque commercio contra externos homines se tutantes. Inter eos eminebant Jarosii & Charuæ, avitarum consuetudinum tenacissimi, perpetuò palabundi, sementis regiminisque impatientes, quorum tanta barbaries est, ut in singulorum parentum morte digiti nodum sibi abscindant, unde plerosque videre est volâ tenus mancos. Ante Hispanorum adventum struthionum, lagopodum, cervorumque venatione, & piscatione victitabant. Nunc multiplicatis boum equorumque gregibus, per latissimos campos equitando vagantur, bovinâ semicrudâ vescuntur, fundâ plerumque utuntur, adeò certâ lethalique jaculatione, ut avem volantem persæpè excipiant, vastaque quorumcumque animalium corpora prosternant. Ubi Petrus Romerus adulto jam anno ad portum Boni-aëris appulit summâ Prætoris & civium aggratulatione, unico Hispano & pauculis Indis remigibus comitantibus, se dat in viam. Quaquà ibant occurrebant feroces homines, corporibus unctis, cæsarie ultra humeros promissâ, membris crebrâ punctione deformatis, & vocum truculentiâ formidabiles: qui cùm sollicitarentur ad humanitatem veramque Religionem capessendam, obstinatè omnes negabant, præter avitos mores, alia sacra se percepturos. Non destitit tamen vir planè Apostolicus ab incœpto, donec Guaranorum primos vicos, centum ab Urvaicæ ostio leucis semotos, attingeret, cupiebatque quàm maximè ad eam partem Urvaicensis Provinciæ penetrare, ubi Rochus Gonsalvius ante quadriennium Conceptionis oppidum fundaverat; sed obstitere Barbari, Romeri remigibus, nî retrocederent, necem intentantes: quare quia nullum ex tot populis Evangelio maturum inveniret, ad portum Boni-aëris, Provinciali suo & Prætori Regio abs se perspecta explanaturus, rediit.

Jarosiorum mores.

Petri Romeri generositas.

Jarosiorum obstinatio.

CAPUT VIII.
Guaicuræi excoluntur.

IN eo portu Petrus Romerus, Nicolaum Durandum novum Provincialem offendit, cujus missu ad Guaicuræos, ducentarum leucarum itinere, adverso Argenteo Paraquarioque flumine, postliminiò rediit. Guaicuræis redditus, pristinas in eâ gente domandâ artes cum Alfonso Rodericio, & aliquamdiu cum Josepho Oregio, strenuè renovavit: quamquam fructus non respondit immensis laboribus, ferocitate gentis egregios Sociorum conatus pertinaciter eludente. Tribus mensibus postquam eò venerat, Guaicuræorum Dux, & ejus mater, magno Barbarorum comitatu, Provincialem Assumptionis Collegium inspicientem convenêre, rogantes ne suum popularibus suis conspectum denegaret. Invitandi verò modus is fuit. Præibat fœmina cantu modulato desideria gentis explicans, multisque verbis significans, quàm gratum & utileforet, si tantus Pater miserrimæ genti se sisteret.

Guaicuræi Provinciales invitãt.

Finito prolixo cantu, ſimul omnes, tum geſtibus, tum confuſis vocibus, eamdem rem urgentes, Provincialem perpulêre, ut tranſmiſſo Paraquario eò ſe conferret, ubi circa Sociorum ſacellum frequentes Guaicuræi ſtoreas ſuas plicatiles in forma oppidi explicuerant. Provincialis, cognita gentis conditione, ita cum Duce pepigit, ut ſi apud ſe Socios JESU perſeverare vellent, in oppido pedem figerent, & ab injuſtis bellis abſtinerent: indecentiſſimum enim videri, ut qui ſe Societati ab tot annis inſtituendos tradidiſſent, nihil de antiquâ feritate remitterent. Admiſſis in ſpeciem conditionibus, dona ſinguli de Provincialis manu accepere, qui quamvis ſtabilitatem ſponderent, exigua omnino affirmantibus fides habita eſt: quòd multorum annorum uſu ſatis compertum eſſet, diu uno in loco perſeverare nolle; ſtimulante eos belli aviditate, adeo genti innatâ, ut ſingulis pænè annis mutatis ſedibus hoſtem quærant. Ex bello reduces peremptorum hoſtium crania ad uxores ſuas ovando referunt. Quæ crania fœminæ feſtis diebus ornatiſſima cum luculentâ popularium commendatione hoſtibus quaſi rurſum inſultantes in medium proferunt. Quin cum ipſis elementis certare quandoque Guaicuræis furor eſt. Dum tempeſtas ingruit, & omnia tonitruorum, ventorumque terroribus replentur, ſimul omnes ſub ſtoreis ſuis agminatim tanquam ad prælium prodeuntes clavas in aëra vibrant; ſagittas, quà fulgetrorum ſplendor crebreſcit, frequentes emittunt: deficientibus armis lapides, ſupellectilem, & quidquid obvium eſt, contra ventos ejaculantur: arbitrantes eâ fortitudinis oſtentatione dæmones, quos tempeſtatum authores exiſtimant, abs ſe reprimi, ne damnum inferant. Suas etiam feſtivitates non ſine præliorum imagine faciunt. Nec alia inter eos major Hilariorum crebritas eſt, quàm cùm Septemtriones in hoc hemiſphærio apparere cœperint: tum enim nullâ habitâ conditionum ætatúmve ratione pugnis ſe mutuò ferientes inſanis vociferationibus aëra complent, futuram anni proſperitatem ſterilitatémve majori minoríve debacchationum furore metientes. Igitur Provincialis, quamvis ferè nulla convertendæ gentis ſpes affulgeret, tamen ultimi experimenti ergò, & quia Aſſumptionis urbs id exigebat, Socios apud Guaicuræos reliquit, eo tempore retrahendos, quo omnino de gentis ſtabilitate deſperaretur. Triennio ſequenti Petrus Romerus, Alfonſus Rodericius & Joſephus Oregius in hoc ſpineto elaborantes, exiguos planè paucorum infantium, & aliquot adultorum, paulò ante mortem baptizatorum, manipulos in horreum Æterni Patris intulere. Reliqui impietatum ſpinis ſuffocari ſe ſivere. Quare pervicaciſſimæ huic genti, niſi cùm excuſſo pedum pulvere deſeretur, vix calamum impoſterum meum acommodabo.

Ab Provinciali conditiones poſtulans,

Et donantur.

Guaicuræorum mores.

Inſania.

Superſtitio.

Pervicacitas.

Sociorum labores.

CAPUT IX.

De Paranenſium Sociorum rebus.

Jaguapanũ oppidum deſtruitur.

Sociorum excurſiones.

Didaci Boroæ labores.

AD Paranam peſtis integro fermè oppido ſe pavit. Jaguapuanum id fuit, ubi Socii benè magnam Barbarorum multitudinem Chriſto per octennium genuerânt: gentis reliquiæ partim Itapuam, partim aliò tranſmigravere. Nec minùs in alias Neophytorum noſtrorum colonias fera lues ſæviit. Quâ ſopitâ Socii, frequentibus ad Ethnicorum terras excurſionibus, mortuorum numerum novis acceſſionibus ſupplere ſatagerunt; eminente in hac hominum venatione Didaco Boroâ, adeò in animarum prædam intento, ut ſui incurius, diſſimulatâ febri, ſtupefactis frigore artubus, gelidiſſimos torrentes umbilico tenus tranſvadaret. Contractis rigore nervis cum paluſtri luto luctabatur, & nudis pedibus arenoſa ſylveſtriaque loca peragrans, ad rupium apices enitebatur: quorum laborum fructus ordinarii erant, decem aut viginti Ethnicorum familias ex uno nemore, totidem ex alio, aut ex littoralibus ſpelæis rupiumque receptaculis erutas, ad oppida plerumque cum vitæ periculo reducere. Sub id tempus illuſtre fortitudinis ſpecimen dedit Itapuana virago. Ex utriuſque parentis oculis, & tantùm non ſinu, effera tygris decennem puellum eripuerat, dorſoq; impoſitum in proximam ſylvam efferebat ad vorandum: puelli genitor ſubito caſu attonitus aufugit; ſed mater ſtimulante teneriori amore, periculi immemor, in feram involat, ereptamque ex unguibus prolem ad maritum reportat: tygride nihil omninò contra tantam fortitudinem hiſcere auſa, & marito minùs in ſe virilitatis, quàm in uxore, ineſſe totâ vitâ fatente. Quod quamvis mirabile ſit, tamen memorabiliora Sociorum Paranenſium Urvaicenſiumque facinora

Maternus amor.

exiſtimo,

existimo, quotidie ex infernalis bestiæ unguibus numerosas animas, spreto quovis mortis discrimine, eripientium. At jam Guairaniæ Socios non inferiora sectantes inspectum eamus.

CAPUT X. De Lauretanâ Virgine.

ANTONII Ruisii, Guairaniæ Sociis pro Josepho Cataldino moderantis, præfecturæ principium insignivit novæ gentis in Cœlorum Reginam amor singularis. Advexerat is è portu Boni-aëris Statuam Virginis Lauretanæ, Hispani sculptoris opus eximium, induxeratq; Lauretanum in oppidum, tantâ Neophytorum aggratulatione, ut abundè compensatam stragem, quam pestis in itinere fecerat, pergebatque in oppido facere, hâc unâ hospite assererent. Fama ad Divi Ignatii coloniam de speciositate Statuæ Marianæ perlata, quamvis pestis grassaretur, plures Neophytos accivit, ut oculos tantæ Reginæ aspectu pascerent, aïentes, quodvis mortis periculum spernendum esse, præ illecebris occultâ quâdam virtute ab clementissima Principe in spectantium animos instillatis. Sed ne contagiosa lues Ignatianum oppidum eâ occasione corriperet, visum est Patribus eò tantisper transferendam esse. Quod ut decentiùs fieret, Ignatiani Neophyti viam duarum leucarum per intactas sylvas, quà pompa ducenda erat, aperuere, & omnes, nemine dempto, antequam ad spectandam Imaginem prodirent, se stitere Sacerdotibus, Confessione conscientias suas expiari postulantes: aiebant enim indecorum esse, animo inquinato puritatis Matrem aspicere. Id idem cùm plerique Lauretanorum, antequam in suum oppidum Statuam inveherent, fecissent, non dubitatum eam mentem cœlitùs utrisque injectam esse, ut existimarent MARIÆ favores ab iis sperari posse, qui se priùs cum ejus Filio reconciliassent. Certè id commodi octiduano Virginis hospitio Ignatiani Impetravere, ut ab lue liberarentur.

Neophytorũ erga Virginem amor.

Expiati ad visendam Virginem procedunt.

CAPUT XI. De vita & morte Joannis Vasæi.

RESTITUTA loco suo Virginis statuâ, quinque è nostris Sacerdotibus Lauretum ad juvandos peste afflatos convenêre. In quos sic officia distributa sunt, ut duo conscientias ægrorum Sacramentis diu noctuque procurarent: totidem sectione venarum & aliis remediis corporibus mederentur. Joanni verò Vasæo templi cura & sepeliendorum cadaverum concessa est. Sexaginta corpora uno die aliquando sepulta sunt: cùm vis mali mitissimè ageret, viginti triginta ve terræ mandabantur. In eo opere Joannem Vasæum pestilens aura afflavit, sustulitque. Tornacum Gallo-belgicæ urbs, vetus Nerviorum sedes, ei patria fuit: præter aliarum artium studia, Musicam ita coluit, ut in Alberti Austriaci & Isabellæ Claræ Eugeniæ odæum adscitus, eorum favorem meruerit. Canonicatu & alio Beneficio donatus, cùm ampliora ab tantis Principibus sperare posset, jam Sacerdos, Societati JESU nomen dare maluit. Sed quòd pater ejus, tenuis fortunæ homo, negaret se sine filii subsidio vitam sustentare posse, è tyrocinio dimissus, annuo censu parenti impetrato, Religioni nostræ se iterùm consecravit. In Belgio per pagos concionabundus frequenter excurrens, Indicis missionibus præluit. Unam è transmarinis provinciis ambienti, quamvis speciosior offerretur, Paraquaria ob laborum Apostolicorum famam placuit. E portu Boni-aëris in Guairaniam missus, Laureti sexennium perstitit, ubi Ethnicis baptizandis & Neophytis poliendis egregiam planè operam navavit. Sed præcipua ejus gloria fuit, artem Musicam Neophytos docuisse; & in comperto est, ab ejus schola, in nova Neophytorum oppida, Societatis operâ per varias Paraquariæ Provincias constructa, usum Musicæ artis, & instrumentorum symphoniacorum, cum ingenti Divini cultûs augmento fuisse derivatum. Quoad ejus virtutes, hæc ex Antonii Ruisii, qui sexennio ei præfuit, authographo accipe. *Quidquid*, inquit, *Angelicæ puritati, quam profitebatur, officere poterat, Ioannes Vāsæus cane pejus & angue oderat: quo odio id assequutus est, ut per sex annos integros in media & pænè nuda barbarie ne levem quidem contra Castitatem incuriam Exhomologesi expiandam exhibuerit, nec unquam in somnis illudi se senserit. Quotidie ante somnum juxta lectulum Angelo suo Custodi sedem collocabat, quâ honoris exhibitione, & vario cœlestium Geniorum cultu, agnatam Angelis puritatem impetrasse creditus est. In summis torridæ Zonæ caloribus, quamvis febricitaret, nunquam, nisi monito Superiore,*

Pestis.

Joannis Vasæi patria.

Artis musicæ peritia.

Parentum tenuitas.

Labores Apostolici.

Mores integri.

Erga Angelum Custodem devotio.

aquam

Religiosus. *aquam ori admovit: dicere solitus quòdvis potiùs tormentum toleraturum se, quàm minimum religiosarum legum apicem volens infringeret. Dicta factis æquavit: nam nullam Instituti nostri regulam ab quoquam in Guairania omississe visus est. Veniam generalem, dandi reculas & recipiendi, sibi fieri constanter recusavit; compendia illa veniarum generalium inter meritorum dispendia reponens. Dicere auditus est, si juberetur, se suâ Cruce & precum breviario tantùm armatum, per sylvas & loca sola sine viatico aliisve instrumentis ad fundanda nova oppida profecturum; quòd in animum induxisset suum, obedienti & ex Divina Providentia pendenti nihil deesse posse. Nunquam Ex-*

Pœnitentia. *homologeterium adivit, quin lucem cœlestem à Patre luminum pro pœnitentibus peteret. Quotidie antequam in lectulo ad quiescendum se componeret, apertâ cubiculi januâ, ad quatuor oppidi angulos quater Cruce ductâ Deum impensè rogabat, ne permitteret ab quoquam quidquam contra Divinam legem committi. Cupediarum tam abstinens semper fuit, cùm aderant, quàm non cupiens, cùm aberant. Frequenter sibi à Majoribus suis veniam fieri postulabat, ut remotâ calcitrâ super nudos asseres quiescere liceret; si repulsam patiebatur, hilariter respondebat, malle in linteaminibus Majorum voluntate, quàm suâ super nudam humum noctem transigere; ne ipsi illud exprobraretur, Vinum tuum mixtum est aquâ. Adeò æstimabat Indicam missionem, ut dicere soleret, sortem suam cum quantavis dignitate non commutaturum. Tantus vir toto sexennio, quo in Guairania sub*

Mentis aridi-tas fortiter tolerata. *Christi vexillo meruit, ne unâ quidem vice sensit animum cœlestium earum consolationum pabulo refici, quibus frequenter solent Apostolici viri inter medios labores ubertim recreari: sed inter orandum immenso semper pænè tædio & tristitiâ obruebatur, adeò ut assereret multoties, sibi videri ad remos trahi, cùm pulsus campanæ ad orationem dabatur: nullo tamen die omisit ad Meditationem se præparare, nullam toto eo tempore Exercitiorum Divi Ignatii, ut vocant, additionem neglexit. Et cùm audiret Sociorum animos frequenter cœlitùs immissis deliciis pasci, suo se humilitatis palliolo involvens, submisso capite usurpabat illud:* Gaudeant benè nati. *Sed quamvis careret palpabilibus illis illecebris, tamen cœlestes immissiones tristitiæ velo & tædiorum nebulâ involutas sæpè recipiebat, quibus ad constanter agendum & bibendum calicem Domini erudiebatur. Pendebant Socii ab ore dicentis, dum de rebus Divinis dissereret. Christi actionibus omnes suas actiones sigillatim, ut hæ ab illis pretium sumerent, uniebat: quod exercitium in nullo opere per totum sexennium prætermisit. Sed longè illud mirabilius est. Integri*

Mendacii horror. *anni errata Sacramentali Confessione expians, cùm nihil certæ noxæ exhiberet, ne in irritum Sacramentalis absolutio caderet, jussus est ab Sacerdote de mendaciis præteritæ vitæ confiteri. Cui ille ingenuo candore respondit, totâ vitâ ne semel quidem fuisse mentitum. Certè si omnis homo mendax, ut reverà est, quidni hunc hominem, in aula educatum, Angelum dicimus? Paulò ante mortem ab Provinciali impetraverat ad Taïaobæ regionem, omnium quotquot tum temporis erant periculosissimam, mitti; ad quam dum se accingit, in Cœlos, uti speramus, quadragesimo secundo ætatis anno evocatus est. Octavo pòst anno, pileus quadratus, Religionis insigne, cum quo sepultus fuerat, dum ossa ejus aliò transferenda effoderentur, integer omninò in sepulchro repertus est: creditumq; illud præter morem evenisse, quòd ipse iteratò Societatem ingrediens ostendisset, quàm sincerè eam amaret.*

CAPUT XI.
Apud Ibitirambetanos Guiraniæ populos Socii Divi Xaverii sedem construunt.

PAULÒ antequam Vasæus moreretur, Antonius Ruisius, Josephus Cataldinus & Didacus Salazarius ad Ibitirambetanam regionem Christo subjugandam se accinxere. Guairania enim omnis in campestrem & sylvestrem divisa est. Sylvestrem ab multis annis Societas excoluerat. Ad campestrem verò hactenus penetrare non potuerat, ob feritatem gentis, hospites crudeliter devorantis, & fines suos contra externam vim pertinaciter bello tutantis. Ibitiramberæ mons est sylvosus in confinio utriusque Guairaniæ, ab incolis sic dictus, quòd ex longinquo spectantibus capitis humani, è mento lapidem pro barbulâ exerentis, speciem referat. Circa eum montem multi Ethnicorum pagi visebantur, è quibus simul junctis palam erat numerosissimum oppidum conflari, & ad campestres populos gradum fieri posse. Superiori anno hujus montis accolæ Pipirium, ab Josepho Cataldino legatum, crudeliter mactaverant, & sylvestrium Indorum quamplurimos, variis occa-

Ibitirambetamons.

Ibitirambetanorum crudelitas.

sionibus

sionibus interceptos assatosque, solemnibus conviviis devoraverant. Præcipuum enim gentis oblectamentum antropophagia est. Ubi ergo superatis summâ difficultate Tibaxivæ fluminis præcipitiis & scopulis, circa eorum fines Socii exscensionem fecere, Neophytos Sociorum comites ingens timor corripuit, præsertim quòd Taitetuus, inter Ibitirambetanos crudelitate famosus, paulò antè occurrens. Ruisio affirmasset, si ad populares suos progredi auderet, ab multis hostiliter exceptum iri. Non defuere tâmen, qui, Pipirii exemplo, de Sociorum adventu ad Antropophagos nuncium perferre vellent. Sed Ruisius & Cataldinus glorioſi periculi palmam nemini concedere volentes, relicto ad curam cymbarum Didaco Salazario, jussoque si mactarentur, secundo flumine fugere, cum pauculis Neophytis amore Christi vitam spernentibus terrestre iter arripiunt. Diu omnes, locorum imperiti, in incertum per sylvas littorales erravere, donec inciderent in hominem picto dæmoni quàm Indo similiorem, qui Angeli vices subiens, in se recepit Socios in pagum suum inducere, dummodò sineretur priùs ad populares suos ire, ut eorum animos ad hospites benevolè recipiendos inclinaret: denuncians magnum vitæ discrimen adituros, nî se prænuncio uterentur. Sed Socii, periculum improvisi adventûs tentare, quàm consultandi Barbaris locum dare, tutiùs arbitrati, Barbarum præire jussum ponè subsequuntur; & eodem die primum Ibitirambetanorum pagum audacter subeunt: cujus pagi incolæ, quamvis ab crudelitate abstinuerint, tamen diffidentiam ostentantes negarunt, Socios apud se retinere velle, ne, iis receptis, Indorum abactores subsequerentur. In eo rerum statu, alterius pagi Casiquius, auxilium Ruisio adpromittens, spem fecit rei benè gerendæ: quocirca, evocato è portu Salazario, Socii futuri oppidi aream designant, templum fabricant, & concurrentibus è vicinis locis multis mortalibus, rempublicam instituunt. Qua in re versantibus trepidum nuncium adfertur de variarum factionum conspiratione, & præsertim eorum, qui superiori anno Pipirium trucidaverant: unam omnium vocem esse, advenas de medio tollendos, ne grande malum toti Provinciæ adveherent: probaturos se tandem, num carnis Sacerdotalis sapor ab aliorum hominum pulpa differret. Et jam non toto milliari Barbarorum copiæ aberant, cùm Ruisius ad Cataldinum, templi fabricæ occupatum, accurrens, Divi Ignatii Martyris verbis eum appellans: *Hodie*, inquit, *dentibus leonum molar, vitæ hic dies, ô pater, nobis ultimus erit.* Cui Cataldinus, ab opere incœpto non desistens, tanquam si periculum nihil ad se pertineret, summâ animi pace respondit: *Sicut fuerit voluntas in Cœlo, sic fiat*: quam æquanimitatem Casiquius advena miratus, propero gradu ad hostes se confert, conventisque eorum ducibus Cataldini intrepidum dictum refert. Quo audito, hostes panico metu attoniti sese in fugam proripuere. Interrogati verò cur exercitus integer ab pauculis advenis & inermibus fugeret, unanimiter respondêre, grande sibi malum timuisse ob Cataldini dictum mortem spernentis, & aliorum Sociorum fugere renuentium virtutem. Hâc nebulâ eventilatâ, serenitas tanta subsequuta est, ut oppidum pacificè ædificari, & Divo Xaverio solemniter consecrari potuerit. Ad quod habitandum non tantùm vicinorum populorum incolæ, sed etiam ipsimet, qui arma sumpserant, remotique populi tantâ numerositate concurrerunt, ut sesquimille reductorum familiæ aliquando censitæ sint. In hoc oppido Josephus Cataldinus ab Ruisio relictus ostendit quantus esset, dum in perversissima & ab omni consortio remotissima regione, per annum integrum solus perseverare ausus, nec solitudinem, nec instantia quotidie pericula, nec omnium rerum inopiam, vel verbulo questus sit. Sed Ruisius & Salazarius difficiliorem hâc ad Taïaobæ terras expeditionem suscipientes, grande decus nostræ Religioni peperêre.

Antonius Ruisius & Josephus Cataldinus mortem contemnunt.

Ab Ibitirambetanis recipiuntur.

Oppidum condunt.

Ad mortem quæruntur.

Fortitudinis ostentatione liberantur.

Mille & quingenta familia reducuntur.

CAPUT XII.

In Taïaobæ terrarum aditu Antonii Ruisii comites septem mactantur.

Taïaobæ patria.

DE Taïaobæ terris hæc fermè reperi. Huibaius, Guaraniæ fluvius sub Capricorno, Paranæ se immiscens, triginta ab ostio leucis Villaricam, Hispanorum urbeculam, & non longè procul octo Indorum oppida ei subcensita, alluit. Suprà hæc oppida flumen ex alto delabens ultrà navigare volentes objecto præcipitio prohibet. Quod præcipitium Taïaoba confœderatique Casiquii pro muni-

Taiaobanorum antropophagia.

mento & finibus habebant. Gens omnis tantâ rabie carnes humanas appetit, ut cùm desunt externi hostes, populares suos ferociter trucidatos devoret. Nec desunt qui infantes carnibus humanis ablactent, & ex interfectorum hominum ossibus sagittarum cuspides conficiant, ferocitatis monumenta in novæ crudelitatis instrumenta convertentes. Unde miror Ranſonierium scripsisse, huic Guairaniæ parti feras & tygrides deesse, cùm tot sint fermè feræ quot incolæ; nec aliis meliùs quadret tritum illum, *Homo homini lupus*, quàm huic perversæ prosapiæ. Porrò hæc terræ portio idcircò à Taiaoba Casiquio vocabatur, quòd is vicinorum potentissimus magni nomen inter populares suos sortitus fuisset. De quo Taiaobâ hæc pauca accipe. Ab aliquot retrò annis Europæi sanguinis miles, Indorum odio notabilis, è Paraquariæ metropoli Villaricam cum potestate concedens, simulatâ amicitiâ Taiaobam per internuntium rogatum miserat, ut ad se veniret, promittens fore ut multis muneribus cumulatus ad suos rediret. Fide datâ & acceptâ, Taiaobâ, & alii tres potentes Casiquii, spe pleni Villaricam venêre, ubi pro promissis donis nihil aliud præter minas, vincula & verbera reperere: Centurione illo neces ac malas cruces interminante, nî ingentem Indorum vim Villaricam ad servitia evocarent. Tres è quatuor Casiquiis, potiùs quàm populares suos proderent; voluntariè accitâ fame, mortem in carcere sibi consciverunt. Unus Taiaoba cum ipsis compedibus elapsus in patriam aufugiens, ita deinceps ad se suosque aditum occlusit, ut non Hispanos tantùm ab colloquio arceret, sed Indos ipsos ad pacem stabiliendam variis temporibus missos dentibus dilaniatos voraret. Sæpè Hispani eò arma intulerant, sed nunquàm è prælio nisi acceptâ clade pedem retulerant; adeò ut de iis subigendis nihil ampliùs cogitaretur. Hic erat Taiaobæ status, cùm Ruisius de iis ad Christum convertendis animum adjecit. Cognito ejus consilio, nemo fuit, qui non manifestum vitæ discrimen adiri affirmaret: ipse tamen, difficillimo octo dierum itinere, cum Didaco Salazario, homine intrepido, ad Taiaobæ fines delatus, paulò pòst relicto in Villaricæ pagis socio suo, superato præcipitio ad primum Taiaobanæ factionis pagum evasit: & quia statim periculi granditas confluentibus undique antropophagis & ariolis apparuerat, quindecim Neophytis comitibus suis ritè expiatis, & contrà imminentem mortem confirmatis, flexis genibus prolixè se Numini commendavit. Ea in re versantem circumstant Antropophagorum & Magorum primores, quibus ipse causas & emolumenta sui adventûs explicans, in hæc fermè verba prorupit. *Ad vos*, inquit, *ò populi, spreto mortis periculo, inermis veni, ut vos avorum vestrorum ineptias dedoctos unicam ad Cælos perveniendi viam edoceam: hæc enim scitote, Christum Æterni Patris Filium è Virgine natum, & pro nobis in Cruce passum, unicam viam esse, quam qui non init, indubiè ad æterna ignium supplicia devolvetur.* Vix hæc dixerat, cùm mentitum eum, & dignum quâvis morte sermonem protulisse Barbari vociferantur: *Moriatur*, inquiunt, *impostor ille æternis suppliciis nos devovens.* Nec mora, armatam suorum multitudinem ex insidiis evocantes apertâ vim parant. Quod dum faciunt, Joannes Guiraius, Neophytorum fidelissimus, Ruisium in genua provolutum hortatur adigitque ut secum fugiat. Vix fugam incœptârant, cùm undique sagittæ volant. Primo hostium impetu septem Ruisii comites cecidere; cæteri fugêre. Quâ in fuga Joannes Guiraius facinus edidit memorabile: nam dum tela in Sacerdotem non satis fugere aptum dirigi ex longinquo videt, ipse arreptâ Ruisii togâ & pileo id assequutus est, ut frequentiora hostium tela, dum Antonius noster expeditior & minùs cognitus elaberetur, in se converteret. Hoc caritatis stratagemate Ruisius cum octo residuis comitibus evasit ad sylvam, quò etiam Guiraius quamvis innumeris telis petitus incolumis penetravit: volente Cœlo eum conservare, qui heroïcâ fortitudine pro servando alio vitam suam vilem habuerat. Ubi Ruisius certo cognovit de nece septem comitum suorum, mœstus quòd Martyrii palmâ ex propinquo ostentatâ frustratus esset, gratias egit Omnipotenti Deo selectum hominum nomen habenti, sed glorioſas palmas in Barbaros æquè ac olim in generosarum nationum athletas dividenti. Pridiè quàm mactarentur, professi fuerant se pro propaganda Fide sanguinem prodigere velle. Inde Ruisius cum superstitibus comitibus, ex ingenti mœrore deficientibus viribus, per spissas arbores &

De Taiaoba rebus.

Taiaoba dolo capitur.

Fugit.

Furit.

Antonius Ruisius Taiaobæ terras pervadit.

Fœlicitatur.

Antropophagos alloquitur.

Ad necem destinatur.

Septem ejus comites mactantur.

Joannis Guiraii heroïcum factum.

Ruisius fugit.

ſpineta repens, tamdiu facie luto & ſanguine fœdatâ proceſſit; donec ad proximâ fluvii loca pervaderet: ibi dum ex longinquo remos agitari audit, credidit ex adverſo ſe ab parricidis peti: igitur, renovatâ Martyrii ſpe, eò ſe contulit, unde ſtrepitus remigantium audiebatur; ad quos cùm perveniſſet, reperit eſſe ſeniculos duos ex amico pago ea de cauſâ illuc progreſſos, quòd Ruiſium periclitari cognoviſſent, & ſuâ ope indigere. Nec dubitatum cœleſti impulſu id factum fuiſſe: nam duarum horarum ſpatio duo hi ſeniculi, adverſo flumine, tantum iter confecerant, quantum lacertoſi remiges integro die vix percurriſſent. Eorum cymbâ vectus ſecundo flumine ad Villaricæ pagos & Salazarium pervênit. Interim parricidæ, rebus quas Ruiſius ſecum attulerat, & Sacrificii portatilis inſtrumento, inter ſe diviſis, nefandas epulas, aſſatis dévoratisque Neophytorum cadaveribus, inſtituêre, unâ re mœſti, quòd nec Sacerdotis carnes vorare, nec ex coronato cranio triumphalis convivii vinum libare licuiſſet. Defunctus periculo Ruiſius Didacum Salazarium in Villaricæ Neophytorum oppidis, Sacerdote deſtitutis, eo præſertim fine perſeverare juſſit, ut captatis occaſionibus Taiaobæ populorum animos beneficiorum continuatione Societati conciliare conaretur. Quamquàm per ſeſquiannum omnis diligentia fruſtra fuit; Antropophagis pervicaciter amicitiam reſpuentibus, & in Salazarii necem non ſemel intentis.

Periculo eripitur.

Corpora occiſorum devorantur.

Didaci Salazarii conſtantia.

RUISIUS per eadem diſcrimina reflectens iter, Divi Xaverii novum oppidum grandi Catechumenorum numero Joſephi Cataldini induſtriâ auctum reperit. Mox continuato labore veteres Neophytorum colonias reviſens, cognovit multa præter ordinem contigiſſe: nam Indorum turbam extra oppidum iter habentem tonitruorum tempeſtas cùm excepiſſet, & in eam Barbari duo recenter reducti laſciva verba petulanter fuiſſent projaculati, fulmine cinerati documento fuere, quàm non impunè inſtrumenta minantis Dei rideantur. Caſiquius potens, Religionis Chriſtianæ tædio, numeroſam Neophytorum catervam ex oppido eductam, dum ad Ethnicorum terras ſecum traducit, transfugii pœnas invenit: nam Ethnici imbelli turbâ in ſervitutem redactâ, transfugas omnes virilis ætatis hoſtiliter trucidarunt. Alter Indus, libertatis antiquæ deſiderio, ex oppido etiam fugiens, & in fugâ aſſerens poſtquam è Patrum conſortio ſe eripuiſſet, videri ſibi ex inferno abiiſſe, fulmine tactus meritas procacitatis pœnas luit. Laureti crux templo ſuperpoſita eo die fulmine deflagravit, quo cognitum eſt, fœtum ex vago concubitu conceptum, ab mulierculâ fuiſſe ſuffocatum. Quibus rebus nunciatis, transfugii horror, & Religionis caſtitatisque amor, omnium animos utiliter occupavit.

CAPUT XIII. De cæteris rebus per Guairaniâ geſtis.

Tonitrui irriſores cinerantur.

Transfugæ mactantur.

RIOCA, Hiſpanorum urbs, circa id tempus Societatis ſedem accepit. Hanc urbem ante triginta circiter annos Joannes Ramires Velaſcus, Tucumaniæ Prætor, ideo fundaverat, ut aliquot Indorum millia in amicitiam recepta in officio contineret, optaratque ad novæ coloniæ ſtabilitatem, aſſignato fundo & agro, Societatis domum in eâ erigere. Sed tamdiu, ob defectum Sociorum, negotium dilatum eſt, donec auctis rebus Joannes Quiniones, Tucumaniæ item Prætor, agrum octodecim aureorum millibus æſtimatum cum duodecim mancipiis teſtamento legaret: & urbs alia pecuniarum levamenta offerret: quibus ſubſidiis incœpta ſedes brevi jus Collegii, non ſine magno civium & latè ſparſorum indorum emolumento, indepta eſt. Societate arbitrâ, Tucumaniæ Prætor & Epiſcopus, notabili Reipublicæ gaudio, mutuas dedere manus, indices redintegratæ pacis ab utroque violatæ. Cordubæ Societatis tyro, honeſtiſſimis in Hiſpaniâ ortus parentibus, dum janitorem agit, faſciculum litterarum ſibi ex Europâ tranſmiſſum inconſulto Rectore clam, præterquam noſtræ leges imperant, reſeravit, cognovitque ex ſororis epiſtolâ ad amplam hæreditatem ſe vocari: Quâ re diu occultatâ, tandem dæmoni ſuadenti acquieſcens, deſertâ Societate, promiſſo conſtantibus religioſis æterno præmio caduca bona antehabuit. Hæc domi: foris verò Divina clementia præter ordinem, neſcio quem Europæi ſanguinis hominem in fide vacillantem juvit. Dubitabat is, num verè Corpus Chriſti in hoſtiâ conſecrata eſſet.

CAPUT XIV. Riocenſis Collegii initia & geſta per Tucumaniam narrantur.

1624.

Religioſæ legis infractor Societatem deſerit.

In fide dubitans confirmatur.

Cum hoc dubio ſacrificanti aſſiſtens, eo ipſo tempore, quo conſecrata hoſtia populo adoranda elevari ſolet, quamvis cætera, quæ circa altare & in templo erant, apertis oculis clarè videret, Sacerdotem tamen & hoſtiam nuſquam perſpicere potuit. Sequenti die ad templum rurſum rediens, id idem cùm ſibi contigiſſet, cœlitùs cognovit indignum ſe eorum myſteriorum eſſe, de quibus addubitans debitam Deo fidem impiè negabat. Abjurato ritè dubio, & expunctis vitæ noxis, hoſtiam impoſterum, ut alii, cernere meruit. In Eſterenſi regione Inda mulier, quamvis innumeræ peccandi occaſiones ſeſe obtuliſſent, ab gravi noxâ per ſexdecim omninò annos abſtinuiſſe ſe Sacerdoti noſtro affirmavit, quòd ante id tempus turpis amaſius luxuriæ ſecum vacans repentino fato in ſuis brachiis exſpiraſſet.

Luxuria morte repentina punitur.

CAPUT XV.

De expeditione ad Cuioënſes & morte Dominici Gonſales.

SOcii Mendoçæ degentes, frequentibus expeditionibus Cuioënſem, latiſſimam Provinciam, majori labore quàm Baptiſmorum numero excolebant. Ratio horum paucitatis erat, quòd gens ſervitiorum metu efferata latebras in ipſis lacuum arundinetis, & vaſtiſſimorum camporum hiatibus, aut montium ſpelæis quærerent, adeò ut ſacri venatores benè ſecum actum putarent, ſi ſeptem octóve menſium ſpatio, varia loca non interrupto labore ſcrutantes, centum Barbaros è latebris hinc inde erutos Chriſto per Baptiſmum aggregarent. Dominicus Gonſales, Mendoçini Collegii Rector, non contentus ſubditos ſuos emiſiſſe, ipſe etiam centum & quinguaginta leucarum excurſione multos Barbarorum pagos omni ope juvit: de quorum moribus hæc fermè ad Provincialem reſcripſit. *Indi*, inquit, *ad quos excurri, ſe invicem variis ex pagis invitantes, ſolemnes perſæpè debacchationes exercent. Vidi ego loca furialium compotitationum, quæ pagi & convivii Dominus, pro numeroſitate convivarum, in propatulo ſphærali formâ, paleis per juſta intervalla in aditus ſectis, circumdat. Eò loci viri omnes, tres quatuórve dies continuos, ſaltitando bibendoý, inſomnes tranſigunt. Mulieres ab his claustris arcentur, niſi cùm vinum adverſo vultu & clauſis oculis maritis ſubminiſtrant: ſi per incuriam viros in area debacchantes aſpexerint, morte puniuntur: Adeò inexorabili lege, ut nec maritus uxori, nec pater filiæ veniam condonet. Nec aliam ſuperſtitioſæ crudelitatis cauſam reddunt, quàm quòd experimento comperiſſe ſe aſſerant, aliquot ex debacchantibus ſolere ſtatim mori, & ſubinde ab dæmone palam occidi, ſi in areâ à mulieribus conſpiciantur. His tripudiis invocatus dæmon aſſiſtit. Porrò advocandæ infernalis beſtiæ hic eſt modus. Seniculus choreis circumdatus tamdiu tympanum pulſat, donec ſpectabili hominis, canis, aut vulpis figurâ, edito ingenti clamore ſe ſiſtat. Præſens dæmon compotitare non abnuit. Mox bellus orator, multa ad circumſtantem concionem deblaterans, oblatos à parentibus filios aſperis unguibus, elicito ſanguine, ſibi initiat. Extra id tempus proles ſuas, dæmoni dedicare volentes, deſignatis ſenibus ſiſtunt, qui initiandorum cutem impactis unguibus tamdiu laniant, & capita oſſe acuto terebrant, donec largè cruententur: fluentem ſanguinem manibus exceptum in aëra ſpargunt; hâc cerimoniâ conſecrari autumantes. Sic excarnificatos ab aliorum conſortio ſemotos jejunio macerant: quâ inediâ fortes fieri mentiuntur. Solem, Lunam, Phoſphorum, gens omnis ideò colit, quòd incolumitatem & indemnitatem ab ipſis ſperet.* Hæc & longè plura Dominicus Gonſales. Qui ex repetitis ad eas gentes multorum menſium excurſionibus; cùm magnam Apoſtolici viri famam colligeret, immaturo fato ætatis anno trigeſimo-nono ſublatus eſt. Tenarife, una ex inſulis fortunatis, ei patria fuit. Anno hujus ſæculi quarto Gadibus à Didaco Torres in Societatem admiſſus, cum eodem in Peruviam, & decennio pòſt cum Petro Oniato Provinciali, è Limano Collegio ad Chilenum regnum navigavit. Quichoam, Chilenſem & Guarpanam linguas infatigabili labore devoravit. Perſpectâ Cuioënſium Barbarorum miſeriâ, voto ſe adſtrinxit (ſi per Majores ſincretur) totam vitam iis ad Fidem reducendis docendísve impenſurum. Prandio contentus, quotidie ferè ab cœna abſtinuit. Singulis diebus bis térve corpuſculum ſuum tantùm non crudeliter flagris excipiebat. Aſperum cilicium, ne quis inſidianti voluptati pateret aditus, magnæ corporis parti adpreſſum nunquam deponebat. Cives Mendoçini frequentiſſimo concurſu ejus funus proſequuti, tanquam Sancti hominis

Dæmon potator & declamator.

Cuioënſium mores.

Difficultas expeditionis.

Dominici Gonſales mors.

Peritia linguarum.

exuvias, reculas ab eo tritas ſibi diſtribui poſtulavere. Per cæteras Chileni regni ditiones, præter ordinarias Collegiorum induſtrias, & excurſorum noſtrorum labores, eodem planè fructu, quo præcedentibus annis, nihil admodùm memorabile contigit.

CAPUT XVI. Acaraienſe oppidum ab Societate ædificatur.

PARANENSIBUS Sociis populi ſuperioris fluvii littora incolentes augendæ rei Chriſtianæ amplam materiam præbuere. Ad eos populos ante ſeptennium mirabili audaciâ primus omnium Rochus Gonſalvius penetrarat. Interjecto verò tempore, Didacus Boroa eò aliquoties curſim ire auſus, vix apertam frequentium ariolorum vim evaſerat: pedetentim tamen, quorumdam Caſiquiorum animis multiplicitate beneficiorum demulſis, res ad eum ſtatum reducta eſt, ut crederetur novum oppidum fundari poſſe. Igitur Didacus Boroa, & Claudius Ruiër, cum ſelecto Neophytorum manipulo, Menſe Martio ſe dant in viam. Triginta leucis Acarai, in Paranam ſe exonerantis, oſtium diſtat ab Corporis Chriſti oppido, unde diſceſſerant. Circa eum fluvium incolebant frequentes Caſiquii, quorum unus lubens volensque in ſuo agro locum fundando oppido deſignavit, cujus rei fama longè latéque perlata pleroſque regionis Caſiquios ad colloquium pertraxit, ex quo ſic diſceſſum, ut multi Legi Chriſtianæ conciliati crederentur. Quare Socii Ædem Sacram extemporali opere exſtruunt, & naſcens oppidum Virginis MARIÆ Natali ſolemniter conſecrant, omnem deinceps curam adhibentes, ut circumjacentes populos ad id incolendum allicerent. Poſt bimeſtre ſpatium Didaco Boroa ad cæterorum Sociorum regimen pro munere reverſo, novi oppidi onus in unum Claudium Ruiërium incubuit; miraculoque non caruit, hominem febri debilitatum, earum rerum, quas novarum coloniarum fundationes requirunt, ſtabilimento operam dare potuiſſe. Omnibus Indis morbo ſimul proſtratis, præter unum Neophytum Sacrificii adminiſtrum, nullum adjutorem habebat: quo etiam febri correpto, quamvis ipſe febriret, per ſe aquatum lignatumque ibat, & omnibus ægris æger ipſe aderat. Sed ubi cum reliqua gente convaluit, aſſumptis ſecum aliquot Caſiquiis, adverſo Paranâ navigans, Ethnicos ad Fidem Chriſto dandam ſollicitatum perrexit. Primis diebus duorum pagorum incolæ, oblatis Baptiſmo infantibus, ei ſe tradidere. Sed Quaracipotius apoſtata, inter ſuos potens, præcipuè petebatur, qui cognito Ruiërium adventare, frequentes Caſiquios ad pagum ſuum convocavit, eo fine, ut eum trucidaret: quâ re non deterritus Ruiërius, apoſtatam armatorum manibus circumſeptum minantemque fortiter adiens, compoſito ad majeſtatem vultu (nam ſic cum hujuſmodi ſuperbiæ monſtris agendum eſt) & ſermonis granditate aſſumptâ, faſtum hominis pro Sacerdote ſe venditantis multùm deridens, ita perſtrinxit, ut pro minis, & deſtinata nece, viatico Ruiërium proſequeretur, & interjecto tempore Neophytis accederet. Ad quem hâc vice reprimendum multùm valuit Ararepæ adhuc Catechumeni, & aliorum comitum pro tuendo Ruiërio mori ſe velle teſtantium, intrepida fortitudo, quibuſcum, conciliatis priùs pleriſque adverſi Paranæ Caſiquiis, ad oppidum rediit, ingenti Catechumenorum gaudio, quòd eum occiſum fama vulgaſſet. Non diu pòſt, relicto ad ſarcinas Thomâ Urveniâ, qui ad eum juvandum venerat, eodem fermè comitatu fructuque, ſecundi fluminis accolas invitatum ivit. Reductis jam plurimis, cùm gens ex innatâ deſidiâ domos ſuas in oppido fabricare renueret, tygris ſingulis noctibus per oppidum perambulans, id attulit commodi, ut Indi mirabili celeritate oppidum perfecerint, quo ſe tectis & parietibus contra feræ rabiem defenderent. Perfecto oppido, infeſta tygris quaſi officio ſuo perfuncta, Divi Georgii ferarum domitoris ab Ruiërio invocati die, in caſſes incidit. Indorum turba, ad patrios fontes ex oppido transfugiens, ab occurrente tygride, unum ex omni numero diſcerpente, territa, poſtliminiò ad Chriſti ovile rediit. Tygris alia Indum cum ſua familia, Religionis Chriſtianæ capeſſendæ ergò, ad oppidum euntem, in fugam compulit; ſed non ejus uxorem, auſam in feram ſecurim intentare, & præhensâ caudâ velle ſiſtere, ex quo conamine fortis mulieris ei nomen adhæſit. Præter tygridum continuam pænè infeſtationem, illud ad Sociorum patientiam exercendam addebatur, quod cyniphes pænè innumeri, in humili & calido

Acaraius fluvius.

Oppidum Nativitati Virginis ſacratur.

Claudii Ruiërii morbus & labores.

Periculum.

Generoſitas.

Ethnicorum reductio.

Tygridum infeſtatio.

Et cyniphū.

Et Ariolorum.

solo aculeolis suis diu noctuque fodicantes, nullâ quiete datâ pertinacissimè eos infestarent. Præterea arioli quibusvis feris & cyniphibus molestiores iis erant, adeò ut Ruiërius scriberet, inter hos populos durare, sine specialissimo Dei favore, prorsus fore intolerabile: sed Deus Optimus Maximus inexplicabilibus deliciis eorum animos imbuebat, qui se volentes lubentesque in media Barbarie glorioſis ærumnis consecrant. Indicibili Sociorum diligentiâ pedetentim à plerisque Casiquiis, infrà & suprà oppidum incolentibus, obtentum, ut se perducerent: quamquam nunquam deerant, qui dæmonis clientes se professi Evangelio resisterent.

CAPUT XVII.
Obstaculũ Evangelicæ prædicationis ab Urvaicâ amovetur.

Conceptionis oppidum nutat.

DUM hæc aguntur, Nicolaus Durandus Mastrillus Provincialis alia Paranæ oppida inspiciebat, qui quamvis ad novum Acaraiense oppidum non ascenderit: ausus tamen terrestri itinere ad Urvaicenses penetrare, reperit Conceptionis oppidum, ob Paranensium Ethnicorum secretas machinationes, & pestem singulis annis grassantem, suspicionesque Barbarorum, nutare: voluitque coram, advocatis in consilium frequentibus Sociis, disceptari, num oppidum ab quinquennio incœptum, & paucitate laborans, continuandum deserendúmve esset. Re ultrò citroque agitatâ, prævaluit Rochi Gonsalvii, & Alfonsi Aragonæ, qui ibi curabant, sententia, sentientium, constantiâ, & remotione obstaculorum, contra dæmonem, immensæ Provinciæ spem evertere conantem, obnitendum esse. Aiebant enim, circa Paranæ initia per sexennium integrum contra Barbarorum perfidiam, pestis grassationem, dæmonum furorem, Socios obluctatos fuisse: longè diutiùs Cataldinum & Maçetam in duobus Guairaniæ oppidis se continuisse: sperandum etiam esse, si non retrocederetur, fore ut aliquando grande constantiæ præmium, devictis Urvaicensibus, reportaretur. Cui sententiæ subscribens Provincialis, Rocho Gonsalvio in mandatis dat, ut omni adhibito conatu obstacula amoveat. Et profectò statim ingens amotum est, capto Jaguapinio Paranensi Casiquio, jamdiu secretis machinationibus Sociorum labores summo nisu evertere conato. Persuaserat is Urvaicensibus Ethnicis, ut non longè procul ab eo loco, ubi Rochus Gonsalvius Conceptionis oppidum fundaverat, aliud majus construerent, è quo conjunctis viribus bellum Neophytis inferrent, prohiberentque religionem Christianam ultra propagari: sed acceptis tanti mali indiciis, Paranenses Neophyti factâ manu Jaguapinii pagum invadunt: quo capto, & in exilium transportato, duplici emolumento novella Urvaicæ & Paranæ oppida cumulata sunt. Nam Jaguapinius ad partes Christi cum omnibus assecIis transiit, & deinceps per Urvaicensem Provinciam victricia triumphantis Fidei Christianæ arma, fundatis multis oppidis (uti suis locis narrabimus) Gonsalvio duce Socii circumtulerunt. Inter has turbas centum & quinquaginta quatuor in eo oppido Christianis additi sunt.

1625.

Jaguapinius capitur.

CAPUT XVIII.
De Joannis Quaracii Ariolí moribus & morte.

Joannes Quaracius morti eripitur.

Itatinenses decipit.

AD Paranam quamvis novæ vetereſque Neophytorum coloniæ frequentibus Ethnicorum accessionibus Sociorum industriâ increscerent, spesque esset totum fluvium sub Christi jugum brevi missum iri; tamen nec hîc dæmon quiescebat, qui ad eludendos Sociorum conatus, Joannem Quaracium, magum perversis facinoribus famosissimum, in Paranam induxit, totum sine dubio corrupturum, nî in antagonistas eludendis stygiis artibus exercitatissimos incidisset. Is magus in Guairania olim natus Baptismo se tingi eo fine permiserat, ut dissimulatiùs noceret. E patria in varias semotasque terras peregrinatus, sparso ubique superstitionum veneno, quoscumque poterat ab Christi cultu avertere conabatur. In Assumptionis urbe, ob nota scelera, Judicis sententia furcæ adjudicatus, imprudenti nescio cujus hominis favore morti ereptus, ad Sanctæ Fidei urbem in exilium transportatus est. Unde adverso Paranâ fugiens, Itatinensi Neophytorum oppido, Franciscanis Patribus subjecto, clam se intulit. Et ut erat vafer, ab Itatinensibus impetravit, ut se quàm occultissimè haberent. In his latebris, maleficis sermonibus plerorumque animis sibi devinctis, ab credula gente facilè obtinuit, ut frequentissimi ad se audiendum noctu concurrerent. Porrò nocturni doctoris hæc erant dogmata: Caverent ab Christianis & Religiosis Sacerdotibus, quos scirent ad Indorum perniciem esse

consecratos.

conſecratos. Eos ad Exhomologeſim cogere initiatos, ut ſcientiâ peccatorum abuterentur. Exorciſatum ſalem, in Baptiſmis adhiberi ſolitum, certum venenum eſſe, quo citiùs ocyùs infantium & adultorum corpora mactarentur. Oleum & Chriſma fœditatibus tantummodò creandis inſervire. Malitiosè pluralitatem uxorum ab Chriſtianis Sacrificulis prohiberi, ne ſcilicet Indi, multiplicatâ prole prævalentes, Hiſpanis negotium faceſſerent. Proinde ſe, pro poteſtate, quâ valebat, omnibus præcipere, ne impoſterum unâ contenti uxore viverent; ſed quaſcumque adipiſci poſſent, domi alerent. *Vivite*, aiebat, *& bibite antiquo ritu, inter choreas & ebrietatum hilaria, Majorum noſtrorum memoriam celebrantes. Divorum imagines ne colite, ſed me unum pro veſtro Numine habetote. Si ſecus facitis, in bufones & ranas transformatos Paranæ devorandos vos tradam.* Minacibus & ſacrilegis dictis laſciva facta addebat: nam ſeptem pellicibus in ordinariam libidinem aſſumptis, quaſcumque alias optabat, pro libitu diminuebat. Igitur exemplo & verbo nocens, breviſſimo tempore ita Itatinenſes pervertit, ut alius populus, quàm antea erat, crederetur. Nam pro obſequio Sacerdotibus debito, nihil niſi protervitates audiebantur. Sacramentorum frequentationi ſucceſſerant avita vitia, adeò jam publica, ut palàm totius oppidi rebellio timeretur. Joannes Gamarra Franciſcanus, vir linguæ Barbaricæ & tractandorum Indorum peritiſſimus, Itatinenſibus tum præerat, qui in cauſas ſubitæ mutationis inquirens, cùm nihil diu extorquere potuiſſet, tandem hoc fermè modo indicium à puero accepit: nam dum puellulum in paucis gratioſum ad ſe ventitantem, ut fit, interrogaſſet, num ſe amaret, reſpondit puer, *Te quidem, ô Pater, amo, ſed in oppido occultè verſatur Ioannes Quaracius, quem ſuprà te diligo.* Notum erat Quaracii nomen: quare, hoc indicio accepto, non dubitavit inde malum procedere. Sed dum ferventiùs, quàm decebat, in eo negotio ſe gerit, Quaracius clam fugiens, adverſo Paranâ in Maracanaim, perfidorum hominum olim receptaculum, cum pellicibus ſe intulit: exinde aliquoties prorumpens, ſparſo ubique veneno, noſtros Neophytos inficiebat; navigabatque uſque ad ſuperiora Paranæ loca, Ethnicorum pagos, ne ſe ad Fidem reducerent, ſolitis artibus avertens. Rochus Gonſalvius animadverſâ etiam Neophytorum noſtrorum mutatione, & ſerpentis mali cauſæ penitùs ignarus, ubi Gamarræ litteras de Quaracii fuga recepit, aſſumptâ fideliſſimorum Neophytorum catervâ, ſummâ celeritate ad Maracanaim ſe confert, quò antequam perveniret, notis ſe veterator arundinetorum latebris abſconderat, nullâ arte eruendus, niſi eum una è pellicibus, adnitente Gonſalvio, prodidiſſet. Repertum Neophyti vinculis onerant, & per Itatinenſe oppidum circumductum ad Aſſumptionis urbem, ſecundo Paranâ, adverſoque Paraquario, deducunt, ubi ſententiâ Magiſtratûs laqueo vitam finiens, ingenti periculo totum Paranam Urvaicamque liberavit.

Fugit.

Capitur.

Laqueo vitam finit.

CAPUT XIX. De Thomæ Fildii vita & morte.

ASSUMPTIONIS urbs funus nobis offert Thomæ Fildii, ideo non omittendi, quòd unus è tribus primis Sociis fuerit, qui Societatem in Paraquariam invexere. Limoricum Hyberniæ urbem pro patriâ, pro patre medicum Catholicum habuit. Adoleſcens vitandæ hæreſeos, & ſtudiorum ergò, in Belgium, inde Romam conceſſit, ubi ab Everardo Mercuriano in Societatem admiſſus ita ſe geſſit, ut adhuc tyro primo ambitu Braſiliam Provinciam indeptus ſit. Româ pedes ſtipem flagitando Uliſſiponem perrexit. In Braſiliâ, Joſephi Anchietæ itinerum comes & miraculorum admirator fuit: ab quo in Tucumaniam navigare juſſus, in Argentei fluminis oſtio ab hæreticis Anglis captus pares cum ſociis infeſtationes, ſuo tempore à me relatas, perpeſſus eſt. Hîc addam, piratas illos Anglos, & aliquot Hybernos, eo nomine in Fildium noſtrum procaciores fuiſſe, quòd dicerent eum ob profeſſionem Jeſuiticam, & propagandæ Catholicæ Romanæque Fidei ſtudium, popularium ſuorum dedecus eſſe, parumque abfuit quin ob id mactaretur. Divinâ ope ſervatus, in Tucumaniam primùm, tum in Paraquariam ſe conferens, baptizatis multis Barbarorum millibus, ea patravit, quæ diſtinctè ſuis temporibus denarravi. Virtutes ejus fuere Virginitas adeò integra, ut animæ ſuæ moderatoribus ingenuo candore in ultima ſenectute dicere ſoleret, tam ſe purum eſſe, quàm fuiſſet cùm è ventre

Thomas Fildius Joſephi Anchietæ comitatur.

Ab hæreticis capitur.

Vexatur.

Virginitatem ſervat.

matris

matris effunderetur; zelusque animarum, religiosæ disciplinæ amor, & precandi studium. Animi verò demissionem per hoc maximè ostendit, quòd Provinciales de eò in media Barbarie versante ad altiorem gradum promovendo obliti, ne verbulo quidem questus sit, donec post quadraginta Societatis annos tria solemnia vota profiteri juberetur. Poma, uvas & reliqua hortorum refrigeria, cæterasque gulæ illecebras, usque ad octogesimum ætatis annum, quem lethalem habuit, gustare constanter renuit: quod quàm in torrido hoc climate laboriosum sit, ut olim Fildius noster experimento, sic jam ex præmio abundè in Cœlis cognoscit. Ibidem multæ mulieres, imploratâ Divi Ignatii ope, ab periculoso partu liberatæ, & agri à noxiis rebus indemnes permansere: quibus portentis crevit apud omnes ordines erga Divum Ignatium veneratio, adeò jam publica, ut Episcopâtûs gubernator, nequicquàm reclamante Ecclesiæ Cathedralis provisore, anathemate intentato jusserit ultimum Julii diem in ejus honorem festum esse.

Animi demissionem colit,

Et abstinentiam.

Divus Ignatius multis salutaru.

CAPUT XX.

Apud Tucutienses in Guairaniâ Sancti Josephi oppidũ conditur.

NICOLAO Durando Provinciali, in eâdem urbe Collegium inspicienti, Antonius Ruisius Provinciæ suæ rationem redditurus occurrit, & Petro Spinosâ Socio, ab Barbaris postea trucidato, auctus, Guairaniam repetiit: quò, antequam, confectis in itu & reditu trecentis leucis, appelleret, lubuit per intacta nemora sylvestres Indos indagatum ire. Sed, Socio adhuc his laboribus inassueto, post unius diei cum senticetis eluctationem, crus adeo acerbè doluit, ut ultra progredi, & iter ad relicta navigia relegere posse desperaret. Verùm Ruisius, invocato Divo Raphaële viatorum duce, cœlitùs compendiosæ viæ indicium accipere meritus, cum socio crure laborante unâ horâ iter unius diei confecit. In Guairaniam redux, Tucutienses populos cum Simone Maçeta subjugare aggressus, omnia in proclivi habuit. Tucutienses populi erant inter vetera Guairaniæ oppida, & novam Divi Xaverii coloniam, medii. Ex qua gente nongenta circiter capita Cataldinus Lauretum traducta ante septennium Christianis addiderat. Cùm ergo magnum emolumentum speraretur, si vetera oppida cum Divi Xaverii colonia, novâ inter Tucutienses coloniâ constructâ, connecti posset, omnem conatum, ut id fieret, Antonius Ruisius adhibuit: nam præterquamquod intolerabile & tortum per Tibaxivam, vadis & scopulis impeditissimum flumen, quò ante ibatur, iter esset, non tutum erat indomitos populos à tergo relinquere. Præparatis itaque rebus omnibus ad fundationem novi oppidi necessariis, Antonius Ruisius & Simon Maçeta se dant in viam. Ibant per intactas hactenùs sylvas sine itineris indicio; donec Tucutiensium Casiquii filius obviam ultrò occurreret, quo duce reliquum viæ sine via permensi, id etiam incommodi perceperunt, ut Neophyti, Sociorum comites, metu insidiarum concepto, suspicarentur ab Casiquio missum filium, ut ad se perductos Patres trucidaret. Sed postero die suspiciones evanuere, Casiquio obviam etiam progresso, pagumque suum ad construendum destinatum oppidum ultrò offerente. Gratior fuit Casiquii voluntas quàm locus, qui quòd in profunda valle esset, aër etiam respirationi deficiebat. Bonâ igitur ejus veniâ commodiori in loco oppidi fundamenta posita sunt. Nec diu fuit, cùm ducentæ circiter familiæ ex circumjacentibus sylvis fundationi nomen dedêre. Oppidum templumque Divo Josepho, omni circum Barbarie plaudente, & frendente dæmone, consecratum est. Cui postmodùm accessere sex vicorum incolæ; & quindecim alii pagi spem fecere eò se aggregatum iri. Simon Maçeta, solus eo in oppido relictus, ea patravit toleravitque, quæ in novis coloniarum fundationibus patrari tolerarique solent. Nec admiratione caruit, hominem unum in media barbarie tot hominibus cicurandis, erudiendis, Sacramento initiandis, fabricandis domibus, templo erigendo, atque hujusmodi sexcentis rebus, fabis & radicibus pro omni cibo contentum, corpus variè vexantem, sine valetudinis detrimento insistere potuisse.

Divi Raphaëlis beneficium singulare.

Ducenta familia reduc̃untur.

Quindecim Ethnicorum pagi conciliantur.

Simon Maçeta commẽdatur.

CAPUT XXI.

De Itinere ab Antonio Ruisio aperto, & D. Xaverii coloniæ augmẽto

EX novo Divi Josephi oppido Ruisius ad Divi Xaverii coloniam viam aperire per se cõnatus, ob montium arduitatem, sylvarum densitatem, & sylvestrium Barbarorũ ferociam, inextricabilibus pænè se difficultatibus implicuit. Post aliquot

dies

dies ob aquæ defectum ab Sacrificii confectione, & ab omni potu, per triduum ei abſtinendum fuit: donec lignum quoddam ad modum funium flexibile reperiret, quod fiſſum ſuppeditavit aquam ad ſitim reſtinguendam, ſed non ut ad Sacrificium adhiberi poſſet. Pro omni cibo tenera arborum folia fuere. Poſt diuturnam cum ſenticetis eluctationem, cruentatis cruribus, ad fluvium pervenere, aquam pro Sacrificio miniſtraturum. Sed deficiente ibi omninò viæ indice, Ruiſius, more ſuo, magnâ confidentiâ ſe in brachia Providentiæ Divinæ conjecit: narrabatque poſtea, tantam ſenſiſſe mentis lætitiam cùm ſolius Dei auxilio ſuſſultum ſe cogitaret, ut præ gaudio ſubſilierit. In eo rerum ſtatu Indus, Ruiſii comes, fortè corneam buccinam inflavit, ad cujus ſonitum altera in adverſo littore reſonuit, eorum ſcilicet, qui ex Divi Xaverii colonia in Ruiſii occurſum veniebant, quo occurſu tantus ſtupor bonum Patrem corripuit, ut cohibere ſe non potuerit, quin ob perſpectiſſimam Dei Optimi Maximi providentiam exclamaret: *Exi à me Domine, quia homo peccator ſum.* Cumulatum eſt ejus gaudium, cùm inter Indos obviam venientes Caſiquium vidit ad partes Chriſti traductum, qui omnem olim conatum poſuerat, ut ſe in caſſes ſuos allectum devoraret. Ruiſius in Divi Xaverii oppidum inductus, Chriſtophorum Mendoçam, & Franciſcum Diaſtanium illuc nuper adverſo Tibaxivâ advectum, veritos ne Antropophagis cibus factus fuiſſet, ingenti gaudio affecit. Creverat id oppidum multis familiis: quare ipſo Divi Ignatii die Sanctiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum in novo templo ſolemni ritu collocavit, ut Deus Optimus Maximus ibi in ſolio reſideret, ubi dæmon per tot retrò ſæcula tyrannidem exercuerat; & carnem ſuam ſummo generis humani amore aliquando comedendam daret iis, qui ſummo odio oſſa hominum roderé aſſueverant. Pro Chriſtophoro Mendoça Franciſcum Diaſtanium hujus oppidi præſidem conſtituit, quem anno ſequenti magno incremento novellam Rempublicam augentem, fame laborantem, & ariolorum dæmonumque inſidiis petitum reviſemus: nam nunc ſequi luber Ruiſium & Mendoçam novam dæmoni plagam, fundato altero oppido, inferre meditantes.

Divinæ Providentiæ effectus.

CAPUT XXII.

Apud Taiatienſes in Guairaniâ Incarnationis oppidũ fundatur.

NE Taiatienſes, in Nivatinguienſi Guairaniæ regione campeſtribus obversâ, poſiti, Chriſto nomen darent, dudum obſtiterat Suruba, magnæ authoritatis Caſiquius, tam avitorum morum tenax, quàm Chriſtiani nominis atque JESU Sociorum hoſtis. Is, ſparſo latè metu, populares ſuos, Religionis noſtræ avidos, ab Ruiſii familiaritate ideò arcebat, quòd oppidum in ſuis terris fundari pertinaciter renueret. Sed tantum promovendæ rei Chriſtianæ obſtaculum hoc maximè modo amotum eſt. Iverat Suruba, magnâ Caſiquiorum noſtro nomini infenſorum & clientûm catervâ comitatus, ad magni Taiaobæ terras, herbam Paraquarienſem gentis delicias collecturus. In comitatu ibat Pindovius, vir inter ſuos potens, qui anno ſuperiori coactâ Antropophagorum manu Ruiſio nefandis epulis deſtinato inſidias ſtruxerat, & poſtea furore in humanitatem verſo ipſummet Ruiſium, nequicquàm Surubâ reluctante, oppidi fundandi ergò ad ſuas terras vehementer allicere exoptabat. Magnus Taiaoba, diſſimulato quod cum advenis gerebat odio, liberum quidem tranſitum per ſuos fines dedit, ſed ab herbæ collectione redeuntes ex inſidiis invadens, Surubam cæterosque ejus comites omnes occidione occiſos in foveam conjecit genialiter devorandos. Unus Pindovius, clypeo & enſe ferox, per confertam ſagittariorum manum perrumpens, cum tribus ſodalibus evaſit. Surubâ ſublato, Pindovius in patriam redux, conſiderans ad quantam humanitatem ac pacem ex tantâ atrocitate tumultuque, Societatis operâ, Ibitirambetani, fundato Sancti Xaverii oppido, deveniſſent, & non deeſſe ſibi hoſtes, quibus obſiſtere non poſſet, niſi ſe Chriſtianis adjungeret, tres factionis ſuæ Caſiquios ad Ruiſium ſuo nomine rogaturos fundationem oppidi amandat: ſed Divi Xaverii incolæ rem ſubodorati, nuncios aſperis verbis increpitos ab privato Ruiſii colloquio prohibent, uno ore proclamantes, Pindovii eas artes eſſe, ſecretis legationibus Socios ad ſe attrahere volentis, ut allectos ſolito more dentibus comminueret. Ruiſius tamen, amotis arbitris, homines à Pindovio miſſos ad ſe accitos his fermè

Taiaobæ diſſimulatio.

Suruba cum ſuis occiditur.

Pindovius elabitur.

Socios petit.

verbis compellavit. *Audistis*, inquit, *ô Nuncii, quibus suspicionibus gens vestra laboret. Sed sic habetote, etsi me vivum Pindovius mansurus sit, me tanto amore populariùm vestrorum teneri, ut magis vestra salus mihi cordi futura sit, quàm vita voluptati. Triduo me tantùm operimini, & sanctè promitto, fore ut, spreto quovis mortis periculo, vobiscum proficiscar.* His auditis Pindoviani gratias Ruisio eo maximè nomine agentes, quòd plus suis postulatis, quàm invidiosis suspicionibus tribuisset, promisere, nihilo se in excipiendis conservandisque Sociis fore indiligentiores, quàm Ibitirambetani fuerant. Triduo exacto, Antonius Ruisius & Christophorus Mendoça se dant in viam. Quarto itineris die Pindovii sedem tenuere: ab quo per arcus triumphales ex ramalibus erectos, inter tympanorum buccinarumque undequaque reboantium sonum, & numerosas concurrentis populi turbas, in sacellum ab eodem ædificatum inducti, datis Deo Optimo gratiis, adstantes opportuna oratione alloquuti sunt. Finito sermone, Pindovius exquisitis verbis spopondit operam suam ad numerosum oppidum conflandum. Ædes, quas ipse Sociis tradidit incolendas, palamentis & vallo erant circum circa munitæ, ob Casiquii cujusdam insolentiam, qui ipsius Pindovii matrem bello captam devoraverat, vicissimque Pindovius plurimos illius familiares dentibus contriverat: & paulò antè Sociorum adventum rursum hostis pueros tres Pindovianæ factionis epulis destinatos assarat, Indasque aliquot jaculis & fustibus mactaverat, quarum corpora Pindovius cùm hostibus eripuisset, domumque reportasset, factum ut inter cadavera Indam jaculis transfixam, & ob concretum sanguinem omnibus membris jam intumescentem, sed adhuc spirantem, Ruisius inveniret: cui salutis aquam, Mariæ nomine imposito, aspersit: contigitque Virginis ope, ut post triduum pristinis viribus restituta ad locum ædificando oppido destinatum per leucam integram graderetur. Campus erat ob præterfluentem amnem, & pinorum abundantiam, accommodatissimus. Quo in campo, ipso Divi Laurentii pervigilio, Cruce erectâ, & sacrificio peracto, multorum Divorum & mysteriorum nominibus in urnam jactis, cùm sortibus missis Incarnationis nomen eductum fuisset, novum oppidum eo nomine indigetari placuit. Quod oppidum domibus & templo auctum, Incarnati Verbi ope ita crevit, ut sesquimille familias in Catechumenorum Neophytorumque album relatas computarit.

Et impetrat.

Mille & quingentæ familiæ reducuntur.

CAPUT XXIII.

Socii variis in Guairaniæ locis de vita periclitantur.

CHristophoro Mendoçâ in Incarnationis oppido relicto, Ruisius ad cæteras Guairaniæ curam se contulit. Quo absente campestres populi contra Pindovium, ob receptos Socios, arma moliuntur, Christophorum Mendoçam morti & novum oppidum excidio designant: conflatis copiis subornatum adolescentem ad explorandas Pindovii vires mittunt: qui ab nostris captus tortusque, cùm diu populariùm suorum consilia se scire negasset, tandem hoc maximè modo detecta sunt. Christophorus Mendoça vinctum juvenem apud se retinuerat, & sumpto precum Breviario ad Divinum pensum persolvendum se accinxerat, quod ut vidit adolescens (nam novi homines putant, per litteras & libros arcana quævis Europæis hominibus manifestari) existimans per librum se detectum iri, attonito similis in hæc verba prorupit. *O Pater, quæso te, ne me iterum torqueri permittas, tibi totam rem aperiam, nihil enim te latere potest, qui libros, secretorum omnium indices, habes.* Tum nefariam hostium machinationem detegens, ait, eos incredibili Sacerdotum carnes vorandi cupiditate flagrare, decrevisseque, oppressis omnibus incolis, novum oppidum vastare. Detectis insidiis, Pindovius armatos populares suos quantâ potest celeritate in hostes ducit: qui, quia explorator præfinito die non redierat, fraudem veriti, intra suos se fines receperant. Dissipato belli metu exploratorem illum Christianis additum ad hostes remittere voluit, cum muneribus: sed hic nec prece nec precio ad id adduci potuit, quòd assereret fore, ut de suis carnibus, ob revelatum belli apparatum, epulas instruerent. Ferocientes tamen hos hostes non diu erit cùm, admissâ Jesu Societate, ad oppida reductos, aliquousq; mansuescere videbimus. In eodem oppido aliàs alia de causa tumultuatum etiam est. Antonius Ruisius potestatem fecerat Taiatiensibus, ob superantem multitu-

Christophorus Mendoça ad necem designatur.

Machinationem detegit.

dinem, transmigrandi ad Ibitirambetanos: multi hac facultate usi viæ se jam dederant: quo cognito, Taiatienses numero se diminui renuentes transmigratores adoriuntur, vinculisque injectis ad oppidum retrahunt: unum violentiùs reluctantem occidunt. Contrà Xaveriani, ut invidiam antagonistis parerent, spargunt in vulgus, ab Incarnationis oppidanis Christophorum Mendoçam interfectum. Ex quibus rebus utrimque recrudescebant simultates avitæ, in apertum bellum eruptúræ, nî Sociorum opportunâ prudentiâ sopitæ fuissent. Sed longè perniciosior erat in Divi Xaverii oppido in quibusdam repullulans carnes humanas vorandi cupido. Septemdecim omnino homines exiguo tempore per insidias interceptos clam comederant: & Francisci Diastanii carnibus præsertim inhiare dicebantur, quem eapropter Neophytorum fidelissimi, eo licet inscio, noctu diuque dispositis circa domum excubiis custodiebant, donec carnivori illi hoc maximè modo detecti sunt. Antropophagus nescio quis, puerum clam captum securi percusserat, & pomeridianis epulis destinatum aliò divertens in villâ suâ pro mortuo reliquerat; sed puer graviter sauciatus, pedibus manibusque repens, redierat ad matrem suam, quæ filium humeris impositum ad oppidum cùm tulisset, primores permovit, ut in homicidam inquirerent; quem cognitum raptumque Xaveriani Neophyti flagris indubiè ad mortem usque laniâssent; nî Franciscus Diastanius interc essisset. Valuit animadversio ad terrendos reliquos, & in humanitatis officio retinendos. Carnivororum lanienæ ibidem succesit fames adeò fœda, ut passim corpora exanimarentur, & Diastanius benè secum actum putaret, cùm unicam spicam tritici turcici & sylvestres herbas in singulorum dietum dimensum nãciscceretur. Interim Didacus Salazarius per sesquiannum mirabili patientiâ in pagis Villaricæ subcensitis perseverárat, omnem lapidem movens, quo Societati ad magni Taïaobæ terras aditum aperiret, exiguo aut nullo successu; Taïaobanis in pertinaciâ persistentibus, & in Salazarii necem non semel intentis; quem etiam Casiquius ex amicis pagis de medio tollere voluit, quòd filium suum errantem corripuisset. Igitur ex eâ statione revocatus Lauretano oppido Præfectus est. Inter hæc pericula versabantur Guairaniæ Socii, eo maximè nomine Societati commendandi, quòd inter Antropophagos in novis oppidis, triginta quadragintáve leucis abs se invicem dissitis, soli residerent; adeò suorum commodorum immemores, ut Cataldinus gaudio subsiliret, quoties etiam maximè necessaria sibi deesse sentiret, & alii eò avidissimè irrumperent, ubi sanguinis fundendi, aut laborum tolerandorum spes major affulgeret. Scribebat tamen frequenter Ruisius ad Provincialem, ut Socios quanto numero posset ad se mitteret, ne pauculis immenso oneri succumbentibus; reliquæ Provinciæ Christo domandæ spes præscinderetur.

Taiatiensium & Ibitirambetanorum simultates.

Antropophagorum crudelitas.

Francisci Diastanii periculum.

Didaco Salazario mors intentatur.

Guairaniæ Socii laudantur.

CAPUT XXIV.

Chilense regnum ab Provincia avellitur.

SUB finem hujus anni Nicolaus Durandus Mastrillus Provincialis magnam movebat machinam, partitionem scilicet Provinciæ, mole suâ jam laborantis, & unius Provincialis curam excedentis. Causæ verò, quæ ad eam dividendam impellebant, hæ præsertim erant. Quod hactenus Paraquariæ Provincialis nullus Guairaniam & Chiloënses insulas inspicere per se potuisset; & maxima detrimenta inde orirentur, quòd Chilenum regnum ab Tucumaniâ continuatâ montium serie ita divisum sit, ut per sex menses, abrupto etiam litterarum commercio, ob immensa frigora adiri non possit. Adde, quod spes proxima esset per Paranam, Urvaicam & Guairaniam condendorum novorum oppidorum, quæ nec regere, nec acceptare Provincialis posset in tot regionum, nongentis leucis protensarum, curam distractus. Has causas ad se perscriptas cùm Assistentibus suis Mutius Vitelleschus Generalis proponeret, in id plerique consensere, ut Chilenum regnum, ab Paraquariensis Provincialis imperio exemptum, in novam Vice-provinciam erigeretur: narrantque unum ex Assistentibus, utcumque partitioni reluctantem, eâ maximè ratione in cæterorum sententiam consensisse, quòd intellexisset semestri integro singulis annis Chiloënsium Sociorum commercium cum Tucumaniæ Patribus ob limitaneorum montium conditionem nullum esse posse: & ferunt dixisse visâ eorum montium delineatione, quòd Deus sic disjunxit, homo non conjungat.

Causæ separationis.

In Vice-provinciam erigitur.

Status novæ Vice-provinciæ Chilensis.

Porrò Chilensis Vice-provinciæ, legitimo diplomate per Mutium Vitellescum Generalem ab Tucumaniâ Paraquariâque abstractæ, hic status erat. In Sancti Jacobi urbe, totius regni principe, Collegium Academiæ jure ornatum, viginti & octo Socios numerabat. In eâdem urbe convictus nobilium adolescentûm Societatis curæ suberat. Ad tyrones verò instituendos Carretus vir dives decimo-octavo ab urbe lapide commodum agrum cum adjectis ædibus nuperrimè Societati dono dederat. Præterea, Conceptionis urbs, Prætoris sedes, Collegio fruebatur, cui subcensitæ erant Chiloënsis, Araucana, & Bonæ-spei sedes, stipe Regiâ sustentatæ. Denique, cis montes Mendoçinum Collegium Cuioënsibus Christo domandis non segniter invigilabat. Præter quas sedes, spes erat, si cum Araucanis pax fieret, futurum ut in restaurandis urbibus, fundatis Collegiis, Chilensis Vice-provincia jus Provinciæ aliquando indipisci posset. Cæterùm nova Vice-provincia non Paraquariæ, sed Peruanæ Provinciæ ideo subcensita est, quòd subsidia Sociorum ab hâc, quàm ab illâ, ampliora sperare posset, & quòd maritimo itinere inter utramque longè faciliora commercia essent. Quâ subjectione hactenus decus suum conservavit, sive spectes Apostolica facinora terrâ marique patrata, sive numerum virorum litteris, virtute, & gubernandi arte insignium; sive denique patientiam Sociorum terræ motibus, maris eluvione, rebellium insultibus, pervicaciâ Barbarorum, & aliis infectationibus exercitam. Quæ omnia non deerit, qui speciali volumine describat: nam mihi res Paraquariæ Provinciæ, & ei subcensitarum regionum, tantùm scribenti, ab illis fermè mihi abstinendum erit. Porrò novæ Vice-provinciæ cura Joanni Romero commissa est: qui, quia ante fundationem Provinciæ per quatuordecim annos, & postmodùm multis Collegiis præfuit, & in totius Provinciæ Præpositum paulò ante mortem designatus est, antequam è mei calami jure se eximat, necessariò mihi debitâ laude mactandus est.

Ejusdem laus.

CAPUT XXV.

Joannis Romeri vitæ initia, Religionis tyrocinium, navigatio, & primi in Peruviâ labores.

JOANNES Romerus, Marçenæ in Bœticâ honestissimis parentibus natus, dum juri Canonico Osunæ dat operam, per cæmeterium noctu iter habens, Sacerdotis defuncti sibi ante notissimi umbram, è clericali veste flammas & ignem cum lamentabili voce evomentem, bis conspexit. E quo spectaculo exanimatus diu humi jacuit, donec utcumque sibi redditus domum rediret. Ex ingenti verò timore ad extrema deductus, ubi convaluit, amplis spebus valere jussis, de religioso in Societate JESV statu ineundo cogitare cœpit. Cunctabundum Millanus Garcia, insignis nostri Ordinis concionator, verba hæc Canticorum, *Vulnerasti cor meum*; explicans, impulit ut anno ætatis vigesimo-primo, & præteriti sæculi octogesimo, in Societatem ingrederetur. Primo statim tyrocinii die, dæmonem antagonistam habuit, molestissimè suadentem, omitteret cœpta, nunquam ad exitum perducenda; magis eam insisteret viam, quà incedere tot adolescentes ætate florentes videret: intolerabile esse totâ vitâ sub alieni imperii jugo sudare; & castos mores usque ad mortem protelare. Uteretur divitiis cœlitùs datis, & generosum animum, quibusvis honoribus parem, ultrò adscitis paupertatis sordibus ne deprimeret. Romerus in lectulo jacebat, dum mentem his suggestionum telis feriri sensit: & non ignarus quo authore suggererentur, ne iterum negotium facesseret, violento contra tantum hostem usurus remedio, è lectulo se proripit, sanctè vovens, quantum in se esset, Societatem nullo casu se deserturum. Hoc telo prostratus hostis, molestus esse desiit, ne leviter quidem fortissimum pugilem reliquâ vitâ de religione deserendâ tentare ausus. Tantum prodest semel heroïco facinore se hosti timendum præbere. Exinde, singulis diebus, numeratò, quingenties Deo præsentem se sistebat, rectâ amussi omnes vitæ articulos commetiens. Aspera in amore, delicioſa in odio habebat. Post tyrocinium, nec studiorum labor, nec concionum frequentia, nec domesticorum exercitiorum usus, ad admittendam quantumvis minimam laxitatem eum inflectere potuerunt. Mexicanæ Provinciæ Societatis Procurator, coram perspectâ ejus virtute, ad id inclinare conatus est, ut Mexicanam Provinciam ambiret: cui ille respondit, se quidem Indiarum desiderio teneri, sed locum & tempus eò navigandi, à Majoribus se præstolaturum.

Ostentum.

Dæmon Romerum tentat.

Frustra.

Millanus Garcia creditus est cœlitùs cognovisse Joannem Romerum, non Mexicanæ, sed Peruanæ Provinciæ à Deo destinatum esse: quod cùm ei significasset, lubens volensque missu Majorum, cum Ferdinando Mendoçâ Societatis nostræ Sacerdote, Marchionis Caniëtensis Peruviæ Proregis fratre, in Australem Americam navigavit. In Itinere, Proregis amorem sibi inde conciliavit, quòd vectores ferventissimis concionibus & alloquiis ad pia officia pænè assiduus animaret. Limæ adeò laudabili fama concionatus est, ut Torribius Archiepiscopus nondum Sacerdotem audire voluerit, auditâque ejus concione Societati se magis benevolum, quàm antea ob subortam litem fuerat, ostendisse fertur.

CAPUT XXVI. Ejusdé gesta in variis locis, & procuratione Romanâ.

ANNO sesquimillesimo nonagesimo-tertio in Tucumaniam Paraquariamque missus, Sociis in utrâque regione degentibus, per quatuordecim annos ante fundationem Provinciæ integrâ laude præfuit. Tucumaniæ Prætorem adeò propensum in se habuit, ut juberet ejus gratiâ è suo penu quidquid Socii postularent sine computu ministrari. Episcopus Tucumanensis, dignitatis suæ oblitus, Romerum infimis & summis gratissimum tantùm non venerabatur. In fundationibus domorum per Tucumaniam Paraquariamque omnia proclivia expertus est. Varias Barbarorum nationes, devoratis eorum idiomatibus, & permensis difficillimis itineribus, aditisque sæpè inter rebelles & alios populos discriminibus, æquali fructu ac labore excoluit. Anno hujus sæculi octavo pro Paraquariâ Provinciâ nuper fundatâ procurator Romam missus, ab Rege Catholico impetravit renovari diploma, quo Socii omnes inter Indos degentes sumptibus Regiis ali jubebantur. Ulissipone cum selecto subsidiariorum manipulo navim æger conscensurus, cùm moneretur à medicis & Lusitanis Patribus, ne se ancipiti periculo committeret, sed vicibus suis alteri traditis valetudinem in Europâ curaret; respondit, minùs damnosam fore mortem suam, quàm si ansam præberet aliis Indiarum procuratoribus, quâvis arreptâ occasione, in Europâ remanendi; & se pro emolumento suæ Provinciæ lubenter cuivis periculo vitam suam expositurum. Ad portum Boni-aëris feliciter appulsus, novæ sedi inibi positæ, & sequenti anno Collegio Esterensi; interjecto verò tempore Collegio Sancti Jacobi in Chileno regno præesse jussus, ubique singularis prudentiæ specimina dedit. Ludovico Valdiviâ in Europam revocato, ad Conceptionis urbem translatus, Collegium & sedes ei subcensitas rexit. Donec novæ Vice-provinciæ gubernandæ onus subiret. Quo in munere triennio exacto, ad regendam Provinciam Paraquariensem accersitus, senium & valetudinem excusans, quiete impetratâ, ad imminentem mortem piè obeundam se comparavit.

Multas Barbarorum linguas discit.

Vocationis Indicæ amor

CAPUT XXVII. Reliquæ Joannis Romeri exercitationes & virtutes.

SI munia obita & virtutes spectes, non ultimum illi inter illustres Societatis heroës locum assignabis. In concionibus non speciosa sed nervosa sectabatur. Hieronymus Florentia, Madriti auditâ ejus concione, pronunciavit Joannem Romerum normam esse posse bonorum concionatorum. In Assumptionis urbe, & alibi, de Divinis rebus differens, ob profusissimas lacrymas sibi & auditoribus obortas, concionem abrumpere coactus est; adeò perseverante fructu, ut viri fœminæque è templo egressi urbem gemitibus implerent. Multa præter ordinem impetrasse, fusis ad Deum precibus, creditus est. Ignem è vicinis campis agro imminentem oratione stitit. In immensâ centum leucarum solitudine ab Sociis devians, implorato Superorum auxilio, repentè in viam reductus est. Juvenem in ultimo agone conscientiam suam expiare pertinaciter renuentem, prolatis his verbis. *Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis miserere ei.* flexit ad pœnitentiam. Didacus Ulloa in Calloanâ Peruviæ arce præfectum agens, auditis Joannis Romeri facinoribus, quamvis quingentis leucis abesset, sensit desiderium conscientiam suam apud eum deponendi; non vano sensu: nam non diu pòst Præturam Chilensem eo tempore adeptus, quo Conceptionis Collegium ipse regebat, in ultimo morbo adjutorem expiatoremque habuit. Animum plerorumque Hispanorum in Sancti Jacobi urbe, ob servitii personalis negotium ab Societate aversos,

Fructuosè concionatur

prudentissimè reconciliavit. Pleraſque Chilenſis regni lites authoritate ſuâ componebat: adeò ut Senator Regius non dubitârit aſſerere, Ordinem ampliſſimum mortuo Romero duplò occupatiorem futurum, quàm dum viveret. E Tucumaniâ in Chilenum regnum pergens, pro viatico longiſſimi itineris ab Cordubenſi probatiſſimâ matronâ pauxillum olei, ſtipis nomine, cùm accepiſſet, nec aliquid illa ſibi in fictili vaſculo reſervaſſet, poſt pauculos dies penum reviſens, reperit vas illud non tantùm optimo oleo plenum, ſed etiam profusè in circumfuſam humum redundaſſe. Nec hîc ſtetit prodigium, nam renovato Eliſæi pro Sareptâ miraculo, hoc oleum triennio integro in qualeſcumque domeſticos uſus & eleëmoſynas effundens nunquam defecit. Exacto verò triennio, cùm illa vaſculum jam exhauſtum alio oleo impleſſet, in honorem Divi Antonii Paduani conſumendo, per quinque ſequentes annos perpetuato portento ad alendam Divi lampadem ſuffecit. In Chilenſis regni urbe principe Hiſpana Matrona Joanni Romero maritum commendarat, Cuſci in Peruviâ negotiis vacantem, pro quo aliquoties ſe ad aram facturum promiſerat. Interim maritus Cuſcenſi in urbe pellice ineſcatus nihil de reviſendâ uxore & liberis cogitabat. Sed dum adulterio in obſerato cubiculo vacat, ſe illi Romerus, quamvis tot centenis leucis abeſſet, vigilanti ſentientiſque ſtitit: quo viſo, adulter ſenſit animum impelli ad patrios lares reviſendos, & pellex cognitâ re, abjuratis prioris vitæ ſordibus, poſt triduum ſacro velo ſuſcepto Monaſterio ſe incluſit. Eidem homini in patriam revertenti rurſum ſe ſpectandum præbuit, iterum reviſendæ uxoris deſiderium ingerens: ad quam cùm incolumis & melior perveniſſet, effigiem Joannis Romeri jam vitâ functi ſibi pingi curavit, quem privato cultu beneficii memor totâ vitâ coluit. In agro Cordubenſi calvaria hominis defuncti igne involuta, ſolebat in viatorum equos involare, & propè ſeſſorem aliquamdiu aſſidens immenſo terrore afficere: nec ceſſavit malum, donec Romerus legitimis exorciſmis juberet ab infeſtatione portentum abſtinere. Eodem remedio lemures ab honeſtæ matronæ penu fugavit. Joannes à Coſta, Chori in Eſtrenſi Eccleſiâ Præfectus, Societatis noſtræ rerum non ſatis æquus æſtimator, authentico ſcripto affirmavit, abs ſe in templo conſpectum Joannem Romerum, vultu ſplendido, & præter morem decoro, radios vibrantem. Honeſta mulier bis acutiſſimo lateris dolore, & ſemel pectoris arctitudine, invocato in auxilium Romero liberata eſt. Paulò antequàm is moreretur, fœmina cœleſtibus favoribus inclyta terribiles canum baubatus audiens, didicit ab Angelo eas eſſe dæmonum voces, gloriæ cujuſdam Socii JESV non diu pòſt in cœlis coronandi, invidentium. Dominicâ Palmarum Romerus aſſeruit ſe ultra Paſcha non victurum, ſequuto eventu: nam ipſo Paſchatis die animam efflavit. Moriens unum è Senatoribus Regiis monuit, ne res ſuas componere differret; brevì enim è vita abiturum: præſagio habita fides eſt, Senatore illo poſt trimeſtre elato. Cum morte colluctantem Senatores Regii & frequens nobilitas inviſerunt, rogantes ut ſui in cœlis memor eſſe vellet. Mediâ poſt mortem horâ, Sacerdotali in veſte, probatiſſimæ matronæ ſe ſpectandum præbuit, dubitantiſque num Purgatoriis flammis cremaretur, aſſeruit ſe cœleſtibus deliciis inſertum: quo dicto, ſpectante illâ, glorioſus ad cœlos evolavit. Cadaver vibicibus deformatum erat, nam etiam ſenex ciliciis, flagris, & aliis pœnis in ſe ſæviebat, adeò rigidè, ut aliquando dicere auditus ſit, pro indulgentiâ corporis in alterâ vitâ nullas ſe pœnas daturum. Religioſus primi ſubſellii è Dominicano Ordine palam aſſeruit, Romero mortuo non tantùm Societatis in Chileno regno, ſed etiam omnium Religionum columnam cecidiſſe. Alter non dubitavit affirmare, eâ ſe in opinione eſſe, ut putaret nullum alium hominem utiliorem eo aliquando ad regnum Chilenſe veniſſe. Vulgatâ ejus morte, templorum omnium æra lugubriter inſonuere: Senatores omnes corpori efferendo funeſtâ in veſte ſuccollavere. Epiſcopus pro eo ſolemniter ad aram facere adorſus, obortis lachrymis & ſingultibus cantum proſequi non potuit, intercisâ & ſubmiſsâ voce reliquum Sacrificium abſolvere coactus. Ungues, veſtimenta, & cæteras ejus exuvias, pii homines privato honore proſequuti ſunt. Corpore procero, & vultu ſeveriſſimo, nec admodùm decoro fuit. In domeſtico regimine rigorē potiùs, quàm blanditiâ adhibebat.

Oleum portentosè auctum.

Adulter utiliter admotus.

Romeri mors

Gloria.

Laus.

Pompa funebris.

SED ut ſtylum retraham, Joanne Romero Chilenſi Vice-provinciæ regendæ admoto, Nicolaus Durandus Maſtrillus ad reliquam Provinciam, Paraquariæ, Tucumaniæ & Argentei fluminis præfecturas complectentem ordinandam, animum advertit. Et quia, Sociis ferè omnibus in Chileno regno natis ad patriam remiſſis, laborabatur Sociorum penuriâ, de ſupplemento procurando agi cœptum eſt. Sub initium igitur anni hujus ſæculi vigeſimi-ſexti, Comitiis Provincialibus Gaſpar Sobrinus Romam iturus Procurator eligitur, qui è portu Boni-aëris ſolvens, Auſtralis Braſiliæ vada cœcasque cautes innoxiè prætervectus, indubiè in Piraticas Hollandorum naves incidiſſet, nî eo die, quo Pernambucum plenis velis ingrediebatur, vehementior ventus numeroſas hoſtium naves è portûs oſtio in altum vela vertere coëgiſſet. E Braſilia in Luſitaniam navigans, non procul Uliſippone, fœdâ tempeſtate pænè periit. Quæ tempeſtas, Emmanuëli Cabreræ, nobiliſſimo & florentiſſimo juveni, Cordubæ in Tucumania nato, ſaluti fuit: nam deploratâ fermè corporum ſalute votum concepit, ſi periculo eximeretur, Religionem profeſſurum. Voto addidit conſtantiam, donatis Cordubenſi Collegio quindecim aureorum millibus, in Aragonica Provincia in Societatem cooptatus. Diſpar fuit Antonii Rodrigues conditio, in Hiſpaniam ideò navigare juſſi, quòd indignum ſe cœtu Religioſo præbuiſſet; qui ubi in Europam appulit, è Societate quidem dimiſſus eſt, ſed ſolutus Religione in Americam ad ſuas ineptias poſtliminiò renavigavit. Quo exitu, inexploratum mihi eſt. Abſolutis Comitiis Didacus Alfarus Sacerdos, in ſubſidium Paranenſibus Sociis, & Paulus Bennavidius Guairaniis deſtinati ſunt. Pro Didaco Boroa in Aſſumptionis Collegii Rectorem aſſumpto Rochus Gonſalvius Paranenſibus & Urvaicenſibus Sociis præeſſe juſſus eſt. Sed antequam Didacus Boroa Rectoratum adiret, infimis precibus à Provinciali petiit, ut ſibi facultas fieret Iguacuanos Paranæ conterminos populos, ſæpè à ſe cum vitæ periculo aditos, ad oppidum & Fidem Chriſti ſollicitandi: ad quod præſtandum impetrato aliquot menſium ſpatio, inſtructus rebus ad novam fundationem faciendam utilibus, terreſtri fluviatiliſque itinere è Cordubenſi urbe Itapuam optato ſe operi accincturus magnâ celeritate contendit.

CAPUT XXVIII. De comitiis Provincialibus & Gaſparis Sobrini in Europam navigatione.

Gaſpar Sobrinus Procurator.

Emmanuëlis Cabrera ad Societatem vocatio.

Antonius Rodrigues ab Societate deficit.

IGUAZU, quod magnum flumen ſonat, pari fermè intervallo ab Itapuano oppido & Guairaniæ finibus diſtans, vigeſimo circiter quarto altitudinis Auſtralis gradu, in Paranam magno murmure influit. Ne navibus permeabile ſit, impedit quarto ab ipſius oſtio lapide prærupta rupes, totum interſecans, & ex alto tantam evolvens aquarum molem, ut murmur ſeſe præcipitantis ab tribus leucis audiatur, & ex aquæ cadentis impetu formetur nubes ex ipſo Parana perpetuò ſpectabilis. Hoc præcipitium Iguazuani pro munimine hactenùs habuerant, externo nomini infenſos animos conſervantes. Gens omnis ab cætera Guaranorum conditione nihil differt. Fœminæ ante Sociorum adventum nudæ incedebant. Hoſtium carnes devorare illis in deliciis erat. Nullus hactenùs ad eos Hiſpanus penetrarat: nec ſpes erat eò vi armorum perrumpi poſſe. Ante triennium Didacus Boroa, parvo Neophytorum comitatu ad eos Religionem inducere conatus, ab armatis Barbaris retrocedere coactus fuerat. Biennio pòſt, idem præcipitium prætervectus, poſtquam aliquot Caſiquios ſibi conciliaſſet, ab Taupa Iguaçuanorum potentiſſimo repulſus, exiguâ ſpe gentis aliquando domandæ Paranam repetierat. Sed ut erat difficultatibus obluctantis animi, tandem hoc anno, aſſumpto in ſocium Claudio Ruierio, expeditionem majori quàm antea apparatu ſuſcepit. Cognito utriuſque conſilio Iguazuani in ſolemni convivio, pro more gentis, in commune conſultant, an eſſent novæ legis propagatores ad colloquium admittendi. Ut verò res majori celebritate concurſuque agitaretur, adoleſcentem quemdam captivum horrendis cerimoniis interfectum coctumque epulis adhibent. Inter quas execrationes, quod mireris, rogatis ſuffragiis omnes ad unum conſenſere admittendum eſſe Didacum Boroam, quòd ab eo tempore, quo eum repulerant, Deum adverſum in agrorum vaſtatione & corporum ſtrage experti fuiſſent: pleriſque, præſertim eorum qui authores expulſionis fuerant, peſte ſublatis. Ubi ergo cognovere ex Acarienſi portu Didacum Boroam ſolviſſe,

CAPUT XXIX. Iguazuani oppidi fundatio.

Præcipitium Iguazuanum.

Iguazuanorum mores.

Didaci Boroæ conſtantia.

Societas ab Iguazuanis admittitur.

cymbas

cymbas ad præcipitium mittunt, quo ſuperato, in primo pago benevolentiſſimè excipiunt. Sequentibus diebus ipſe Taupa, & alii Caſiquii, magnâ propenſione animorum ſeſe traditum venêre. Volentibus verò pleriſque in ſuo pago oppidum conſtrui, Didacus Boroa & Claudius Ruierius, non habitâ ratione privatorum commodorum, locum novæ coloniæ omnibus opportunum elegere. Quo deſignato, Crux ingens erecta eſt: Antropophagis hominibus ſalutis noſtræ trophæum, frendente dæmone, demiſſo poplite adorantibus. Delineatis domorum arcis, frequentes undique populi, allecti Sociorum comitate liberalitateque, deſtructis ſuis pagis, ad incolendum venêre: quod ut averteret inſignis magus, cui dæmones variâ, modò Angelorum, modò tygrium ſpecie ſe ſiſtere ſolebant, tetris coloribus depictus, in Sociorum conſpectum ſe dat, horrendis vocibus intimans, ne ultra ſe majorum ſuorum moribus interponerent. Sed Divinâ ope Sociorumque dexteritate ferocia hujus monſtri ita emollita eſt, ut ſuperſtitionibus damnatis ſe ipſe cum ſuis inter primos reduxerit, quamplurimis mortalibus exemplo ſuo ac hortatibus ad idem faciendum animatis. In his etiam initiis dæmon neſcio quem Barbarum induxit ad Socios de medio tollendos, caſſo ſucceſſu: nam alter Indus, cognito nefario conatu, parricidam repreſſit. Barbara mulier, Matrem Dei ſe fingens, miras excitavit turbas: ſed hæ ope Reginæ Cœlorum facili negotio fuere compoſitæ. Diſſolutæ etiam aliæ dæmonis machinæ, per ſuos aſſeclas opus incœptum perturbare volentis: quos aſſeclas, ſeu ſtygia inſtrumenta, in ſuum uſum Deus convertit, ex infenſiſſimis hoſtibus fideles Sociorum adjutores efficiens. Nomen novæ coloniæ MARIÆ Majoris inditum eſt, ut ſub tutela tantæ Virginis, Iguazuani, non minùs quàm Paranenſes, Urvaicenſes & Guairanii, dæmoni renunciantes, JESUM colerent. Quadrimeſtri elapſo Paravera Caſiquius, adnitente Taupâ, ducentas fermè familias novo oppido adjunxit; quo ad partes traducto, neminem puduit Chriſtianam Legem profiteri. Virginis Aſſumptæ die initium adultorum Baptiſmis datum, centum & quadraginta è Sacro Fonte emerſis. Paucis pòſt diebus circiter quingenti pueri, & pauculi grandioris ætatis homines, iiſdem aquis eluti ſunt, quos ſequuti, variis temporibus, Iguazuani ferè omnes, adeò copioſo numero, ut in hoc oppido (in quo ego per biennium degi) hactenùs octies mille & ſexcenti ab Sociis baptizati ſint. Sed Deum Immortalem, quàm difficilia fuere principia! Quinque menſibus integris antequam templum & domus conderetur, uterque Socius ſub ſtorea omnibus cœli injuriis duravere. Sub ſtorea Sacrum faciebant, Catecheſim cogebant, Baptiſmos conferebant, victitabantque adeò tenuiter, ut inſipidas radices inter primarias delicias computarent. Nam Iguazuana regio, cùm ſit omninò ſylveſtris, pecori alendo non ſufficit, & flumen, quòd præcipitio arctetur, piſcibus caret: limacibus & pauculis terræ frugibus gens omnis veſcitur.

Taupa cum aliis Caſiquiis reducitur.

Inſignis Ariolus convertitur.

Socii periclitantur.

Oppido nomen Mariæ Majoris inditur.

Paravera cum ducentis familiis ad partes accedit.

Octies mille & ſexcenti hactenus ex Iguazuanis baptizati.

CAPUT XXX

Apud Piratinienſes ad Urvaicam Sancti Nicolai oppidum ædificatur.

NEc infeliciores erant ad Urvaicam Rochi Gonſalvii progreſſiones, geminis planè laboribus Chriſti imperium propagantis. Septennio integro in Conceptionis oppido abs ſe fundato detentus, ob pertinaciam & ſuſpiciones Barbarorum ultra Urvaicam pedem figere nequiverat: ſed pleriſque obſtaculis ſuperiori anno amotis; ſecum aſſumptis aliquot Neophytis, tranſmiſſo Urvaicâ, eò perrexit, ubi Piratinius rivus ei commiſcetur. Duabus inde leucis, ad ipſius Piratinii littus loco idoneo ad fundationem reperto, circumjacentes populos ad colloquium vocat, quibus conciliatis, ipſo Inventionis Chriſti Crucis die, erecto communis ſalutis trophæo, Sacrificioque peracto, loci poſſeſſionem iniit, ac novum oppidum, Nicolai Durandi Provincialis reſpectu, Divi Nicolai nomine inſignivit. In his initiis duobus periculis perfunctus fertur. Nam per ſylvas noctu iter faciens, tempeſtate fœdiſſimâ obortâ, in ungues duarum tygridum ſeſe præcipitatum ibat, quas nullo modo evitaſſet, nî per malignam benignámve fulgetrorum lucem conſpectæ, locum fugæ dediſſent. Majus adhuc adiit diſcrimen ab Barbaro clavam in mapale ejus jamjam inferente, ſceluſque patraturo, nî Cœlum parricidæ conatum eventilaſſet. Rocho Gonſalvio reliquarum reductionum curâ diſtracto, ſucceſſit in novi oppidi regimine Alfonſus Aragona Piratinienſibus gratiſſimus, cujus induſtriâ, primo trimeſtri, Divi

Rochus Gonſalvius bino periculo perfungitur.

Nicolai oppidum octoginta ſupra ducentas familias, & interjecto tempore, quingentas numeravit. In vicinia verò reperta multitudo ſufficiens ad aliud oppidum conflandum: conſtatque ex authenticis libris, per Socios ſepties mille & circiter trecentos fuiſſe hactenùs in Piratinienſi colonia ablutos.

CAPUT XXXI. Rochus Gõſalvius inferiorem Urvaicæ partem explorat.

DUM hæc gererentur, Ludovicus Ceſpedes, Argentei fluminis Prætor, ratus ſe magnam Regis Catholici gratiam initurum, & familiæ decus additurum, ſi ſuæ Præfecturæ tempore Urvaicenſis Provincia oppidis occuparetur, omnem conatum ad aperiendum iter ex portu Boni-aëris ad ipſum Conceptionis oppidum ab ipſo Rocho Gonſalvio fundatum adhibebat. Nam cùm deſperaret tot gentes armis debellari poſſe, ſibi perſuaſerat unicum eſſe modum tantæ rei perficiendæ, ſi nempe JESU Societas ad eam expeditionem continuandam Regiis ſubſidiis animaretur. Hoc animo, littoralibus Urvaicæ populis ad portum vergentibus præmio ſibi conciliatis, Ferdinandum Saïam, Hiſpanum hominem, linguæ Guairanicæ & tractandorum Indorum utcumque peritum, partim imperio, partim ſpe impellit, ut audere vellet tamdiu adverſo Urvaicâ navigare, donec litteras ſuas Rocho Gonſalvio centum & quinquaginta leucis in novo Conceptionis oppido diſtanti, traderet. Ferdinandus Saïas juſſa capeſſens, per varia pericula id iter emenſus, Rocho Gonſalvio Prætoris litteras dat, ſignificantes grande eum Deo, Regiſque Catholico obſequium præſtiturum, ſi Urvaicâ explorato ad portum Boni-aëris deſcenderet, ut conſilia de optimo modo Urvaicenſis Provinciæ domandæ ſimul communicarent. Gonſalvius, gratiis Deo actis, quòd rei cupitiſſimæ perficiendæ ex inopinato modus offerretur, aſſumptis ſecum Conceptionis oppidanorum audaciſſimis, & ipſo Didaco Niezâ eorum Duce, cum Ferdinando Saïa ſe dat in viam. Aliquantulum jam progreſſus, quadringentis Ethnicis ad bellum pergentibus perſuaſit, ut omiſſo bello ad ſuas neceſſitudines redirent. In eorum comitatu infantem unum morti proximum baptizavit. Quaquà ibat ad ſpectandum eum ſeſe effundebant littorales populi, varietate linguarum & morum feritate inſignes: quos ipſe quà geſtibus, quà voce ad Chriſto nomen dandum invitabat. Vigeſimo quinto ab diſceſſu die portum Boni-aëris tenuit, ſummâ Prætoris aggratulatione, qui cognito Urvaicenſium Neophytorum primores cum Gonſalvio veniſſe, è Reipublicæ bono fore duxit, ſi ad inſinuandam novis hominibus Hiſpani nominis & Regis Catholici venerationem, eos ſolemni pompâ reciperet. Igitur deſtinato die, ipſe cum frequenti nobilitate equeſtriſque apparatu prodiit. Sequebatur ejus filius natu major, turmæ equitum ductor, & alter filius pedeſtri militiæ præfectus, armiluſtrium exercentes: majoribus interim tormentis-bellicis tremendum è caſtro reboantibus. Eâ pompâ novi homines, inaudito aliàs ſtrepitu attoniti, in prætorium primùm, tum ad Epiſcopi palatium deducti ſunt; cujus manum deoſculatus ipſe Prætor eumque de genibus aliquamdiu alloquens, novos homines docuit, quâ veneratione Sacrorum Antiſtites colendi eſſent. Secundùm id, Didacus Nieza ſolemni formulâ, popularium ſuorum nomine, profeſſus eſt, ſe ſuosque ſincerâ fide Regi Catholico ejusque Prætoribus obtemperaturos; curaturumque ne quis Regiis imperiis interponere ſe auderet: unum rogare, ne ſervire privatis hominibus cogerentur, nec ab aliis quàm ab Societatis Sacerdotibus regi ſinerentur. Admiſſis conditionibus, Prætor pro Rege Catholico, Urvaicenſis Provinciæ obſequio acceptato, Didacum Niezam popularium ſuorum ducem conſtituit; ſagoque ſuo ac variis rebus donatum monet, ut quam fidem verbis Regi Catholico dederat, factis confirmaret, Sociisque JESV inprimis obtemperaret. Id idem cùm Epiſcopus amplis verbis commendaſſet, utriuſque curæ ad ornandum Rochum Gonſalvium converſæ ſunt. Epiſcopus Sociis in Urvaicenſi vinea laborantibus laboraturísve ampliſſimam facultatem conferendorum Sacrorum, controverſiarum diſſolvendarum, eorumque tractandorum, quæ ipſe poſſet, conceſſit. Prætor verò, inſtructo diplomate, poteſtatem fecit Rocho Gonſalvio & Sociis, per Urvaicenſem Provinciam populos cogendi, oppida condendi, eaque omnia præſtandi, quæ Sacerdotibus Apoſtolicis ad Ethnicos profiſciſcentibus Rex Catholicus, tanquam Legatus Pontificis & Patronus Eccleſiarum

Ludovicus Ceſpedes Prætor explorationem urget.

Rochus Gonſalvius navigat.

Bellum ſupprimit.

Urvaicenſes conciliat.

A Prætore recipitur,

Etiam Niezæ Caſiquius.

Nieza Regi Catholico ſe ſubdit.

Epiſcopus & Prætor Societatem Urvaicenſi expeditioni præficiunt.

Occidentalis Indiæ generalis, concedere ſolet & poteſt. Atque ut hæc omnia vim ex juris ordine haberent, Joannes-Baptiſta Ferrufinus Collegii Rector, Provincialis poteſtate inſtructus, conceſſa coram teſtibus acceptavit. Præterea Prætor ex publico ærario campanas, inſtrumenta Sacrorum, & alia Sociorum levamenta magno ære coëmpta Rocho tradidit. Et quia cognôrat præter duo oppida ad Urvaicam fundata, alia ſtatim fundari poſſe, ſi copia Sociorum ſuppeteret, ab Rectore Collegii impetravit Michaëlem Ampuerum, noſtræ Societatis Sacerdotem, cum Gonſalvio mitti, litterasque ad Regem Catholicum cum egregia Societatis commendatione exaravit, poſtulans ſumptibus Regiis triginta JESU Socios ad Urvaicenſis Provinciæ culturam tranſmitti: quæ litteræ Madritum delatæ magnum pondus habuere ad ſubſidiarios Socios impetrandos, quos Gaſpar Sobrinus Procurator biennio pòſt in Paraquariam invexit. *Didaci Vegæ liberàlitas.* Didacus Vega, dives Luſitanus, ad ſacras veſtes & Altarium velamenta in novis oppidis conficienda multa gratis obtulit, ſpopondítque ad conciliandos Ethnicorum animos, ferramenta ſe ex Europa procuraturum: quod magno novarum Eccleſiarum emolumento abundè præſtitit. Decem diebus tantis rebus perfectis, Rochus Gonſalvius, Socio auctus, eò unde venerat per eadem pericula renavigavit: exploratisque iterùm Urvaicæ littoribus, reperit per centum ab portu Boni-aëris leucas ſpem exiguam fundandorum oppidorum eſſe, quòd accolæ ex his populis eſſent, qui pro libitu totâ vitâ vagantes ſementem facere, & pedem uno in loco figere, recuſarent. *Japeivienſes & Jaguarienſes Religioni conciliantur.* Poſt id ſpatium, Japeivienſes animavit ad oppidum condendum. Viginti ab eo loco leucis Jaguaraitienſes ad id præſtandum pellexit. Quod quando & quomodo factum ſit, brevì narrabimus. His peractis, reſumpto itinere, tandem incolumis ad Conceptionis oppidum, læta fauſtæ negotiationis narratione Socios exhilaraturus, pervênit.

CAPUT XXXII. Nicolaus Durandus Provincialiũ primus in Guairaniam penetrat.

HOc Urvaicenſis Provinciæ ſtatu, Nicolaus Durandus, abdicatâ Chileni regni curâ, de inſpicienda per ſe Guairania, quam nullus hactenùs Provincialis luſtraverat, ſeriò actitavit. Duo eſſe poterant è Tucumania in Guairaniam itinera: unum à multis jam retrò annis uſurpatum, quo nempe adverſo flumine Argenteo Paraquarioque, & deinde terreſtri viâ ibatur; ſed illud erat valde circumflexum, & pænè quingentarum leucarum, obſidebaturque à Paiaguis, Barbarorum crudeliſſimis, ac multiplici viatorum trucidatione infamibus. Alterum iter eſſe poterat longè brevius, continuatâ ſcilicet navigatione per Paranam: quod iter ante fundata ab Sociis oppida, ob metum Ethnicorum, & præcipitium ingens totum Paranam circa Guairaniæ fines interſecans, nondum tentatum fuerat. Sed jam pleriſque rebellibus ad oppida reductis, Provincialis per hoc iter pergere ſe poſſe ſperavit. Antonius itaque Ruiſius, cognitâ Provicialis voluntate, novi itineris exploratores unum poſt alium mittit, quorum ultimus in Tucumaniam penetrans Provincialem docuit, exiguo periculo Guairaniam, non interruptâ per Paranam navigatione, adiri poſſe. Igitur Provincialis è Cordubenſi urbe illàc ſe dat in viam. *Paranæ oppida inſpicit.* Superatis ſexaginta leucis Sanctæ Fidei Collegium inſpexit, unde ſolvens fluviatili itinere, centum & quinquaginta leucis feliciter confectis, Itapuanum oppidum, & quindecim aliis emenſis, Corporis Chriſti reductionem tenuit. Trigeſimo inde lapide ad recentiſſimam MARIÆ Majoris coloniam, bis mille capitibus conſtantem, pervenit. Ibi eum convenit Rochus Gonſalvius, ex quo cùm cognoviſſet quid cum fluminis Argentei Prætore & in exploratione Urvaicæ egiſſet, immenſo gaudio cumulatus eſt. Continuatâ navigatione in Acaraienſi oppido reperit Antonium Ruiſium, Guairanicæ miſſioni præfectum, cum centum Neophytis gratulandi & deducendi ergò obviam totidem leucis progreſſum: in cujus comitatu verſus Guairaniæ præcipitium, quadraginta circiter leucis diſtans, iter arripuit: præcipitio appropinquans defluentis aquæ vim experiri cœpit, navigiolo, quo vehebatur, magna ex parte confracto, & altero, quo Martinus Marinus & Mendiola Sacerdotes noſtri in Guairaniæ ſubſidium euntes portabantur, vectoribus incolumibus, ad rupem alliſo. *Præcipitii Guairanici deſcriptio.* Igitur terreſtre iter omnes arripiunt. Antonius Ruiſius in præruptis præcipitii locis pontes ſtraverat, viamque per ſylvarum invia aperuerat: ſæpè tamen

extemporali

extemporali labore ligna incompositè de rupe in rupem ordinabantur, supra quæ gradientes summum vitæ periculum, si caduco pede in profundissimos torrentium hiatus laberentur, adibant. Narrabat Provincialis post transitum, perspecto clariùs periculo, ut qualecumque temeritatis crimen, Sacramentali Confessione audaciam suam expiasse. Præcipitium hoc multarum fabularum, quibus non immoror, argumentum fuit. Certum est multos vi aquarum delabentium in scopulos actos vitam amisisse: nec scio utrùm in eo genere in orbe terrarum mirabilius quid existat. Profectò nihil est in America, quod sui vel timorem, vel famam majorem excitet. Nam paulò suprà præcipitiũ Parana fluvius duas leucas latus, ita se paulatim stringit, ut jactu lapidis utrumque littus committi posse videatur: ubi se sic strinxit, vehementissimo impetu ex altissima crepidine duodecim leucarum descensu se præcipitat, declivi alveo horribiles rupium figuras complectens, à quibus aquæ passim reverberatæ in eximiam altitudinem resiliunt. Multis in locis ob immensorum saxorum occursum alveus interpolatur. At ubi dispensatæ aquæ rursum coëunt, stupendos vortices efficiunt. Alibi etiam desilientes undæ, in ipsas rupes impetu facto, per occultos meatus aspectui se subducunt, diuque abditæ, penetratis rupibus, inferiori parte rursum erumpentes, tanquã ex ingentibus scaturiginibus magno fragore prosiliunt. Denique tanta est aquarum illo alvei decursu se præcipitantium violentia, ut toto illo duodecim leucarum declivi spatio, continens spuma ferruginei coloris cernatur, quæ Solis radiis repercussa intuentium aciem suo fulgore perstringit. Aquarum delabentium & ad saxa collidentium murmur, quatuor facilè leucarum intervallo percipitur. Juxta præcipitii radices aqua in æquiore solo videtur velle conquiescere, & quasi æquore facto stagni potiùs quàm præcipitis fluminis speciem præbere. Sed maligna malacia est, nam singulis pænè horis, occultis causis, derepentè ex imo ingens murmur exoritur, aquis ad multorum cubitorum altitudinem resilientibus, perpetuoque docentibus non fidendum fucatæ paci, ingentes subinde motus cum multorum pernicie excitanti. Pisces illic enormis magnitudinis cernuntur: Antonius Ruisius bovi æqualem vidisse se medio corpore flumini innatantem asserit. Ab hujusmodi pisce Indum fuisse devoratum, ac postea integrum in littus ejectum, pro re comperta narrant. Sex omninò dies incredibili membrorum defatigatione in montis ascensu posuere; nam quamvis via, si rectà duceret, duodecim tantùm leucarum sit, tamen ob varios flexus pænè duplicanda est. Præterea incedendum per littus saxis asperum & præruptum, lacubus, torrentibus, nemoribus, & ardentibus arenis interpolatum. Nec alia Orbis plaga ardore Solis magis æstuaret, nisi per intervalla occurrentes sylvæ umbram præberent: quamquàm inter sylvas ipsa arborum densitas, eventilari aërem non sinens, viatorum corpora immensùm fatigant. Ubi pernoctandum erat, Indi tuguriolum exstruebant, arborum frondibus ordinatim compositis, tecti ac parietum vicem obeuntibus, quæ radicibus, funium loco, inter se nexæ, pluviæ arcendæ sufficiebant.

Maligna malacia.

CAPUT XXXIII. Nicolaus Durandus Guairaniã lustrat.

SUPERATO præcipitio, Petrus Spinosa Socius sexaginta & amplius leucis nãvigiola ex interiori Guairaniâ advehens, Provinciali tempori occurrit, & ascensu fatigatum cum Sociis, lautâ ex regionis fructibus exstructâ supra littorale gramen mensâ, recreavit; adeò ut hic occursus in summitate præcipitii speciem quamdam referret eorum, qui ad arduum virtutum apicem magno nisu conscendentes, dulces exanthlati laboris fructus percipiunt. Duabus à præcipitio leucis urbis Regalis primores, honoris ergò, Provinciali obviam processêre, ideo ejus adventum majori plausu celebrantes, quòd hactenus nullus Episcopus, nullus Prætor, nec Provincialis in Guairaniam aliquando venisset. Ab iis in templum, & mox in adornatam domum deductus, inter alia propensæ voluntatis indicia, postulavere, ut Societatis Collegium ibi constitueretur. Sed, quòd exiguo essent numero, negato Collegio, spopondit Provincialis designaturum se Socios, qui frequenter urbem excolerent, & curaturum se, ut Indi nostræ curæ subjecti, ex Regis Catholici præscripto, designatis temporibus accuratè ad bimestria servitia mitterentur: extra ea tempora non permissurum gentem miserrimam & indefensam injustis oneribus vexari.

Urbs Regalis Societatis domum petit.

Non impetrat.

Provincialis honorificè ab Lauretanis excipitur,

Inde rursum flumini se committens, post aliquot dierum navigationem Lauretum, cui Didacus Salazarius præerat, attigit. Lauretani Neophyti, honoris & gratulationis ergò, alacri dexteritate navale certamen inter se iniere, aptâ interim musicarum vocum, fidium ac tibiarum symphoniâ, toto flumine cymbis cooperto personante. In templum inductus, reperit ingeniosis inventis exornatissimum, adeò ut affirmaret, pro solo illo aspectu omnes viæ labores ac pericula rursum obire non detrectaturum. In Sancti Ignatii oppido, cui Josephus Cataldinus moderabatur, omnem conatum Neophyti adhibuere per æmulationem, quo Provincialem majori apparatu exciperent: qui in utrâque coloniâ tot Christianarum virtutum specimina perspexit in hominibus olim Antropophagorum moribus fœdatis, ut assereret, pleroscque Neophytos in Societatis tyrocinio formatos sibi videri. Lustratis his oppidis, Paranâ ad lævam relicto, per Tibaxivam navigationem continuavit, qui, quia admodùm vadosus est, quindecim dierum spatio vix triginta leucis confectis Divi Xaverii sedem, in quâ mille & quingentas familias Franciscus Diastanius, tanto oneri par solus, regebat, ægrè tenuit. Ex hoc municipio Christophorum Turrianum socium suum, terrestri & difficili aliquot dierum itinere, Villaricam misit, quòd cuperet in eâ urbe sedem Societatis restitui, partim ad refrænandam quorumdam Villaricanorum nimiam in Indos dominationem, partim ad juvandos Barbaros urbi subcensitos, sine Pastore sacris omninò destitutos. Res successit è voto: nam postquam Turrianus obvios pagos Sacramentis procurasset, proclives civium animos habuit. Huic sedi Josephus Cataldinus præesse jussus cum Paulo Bennavidio, operæ pretium non contemnendum retulit. Interim volebat Provincialis ex Divi Xaverii oppido ad recentissimas Sancti Josephi, & Incarnationis reductiones se conferre: sed Socii suasêre, ne se abruptis nimiùm itineribus implicaret: satis itaque habuit, inde Christophorum Mendoçam & Simonẽ Maçetam, conscientiarũ suarum rationem pro more Societati reddituros, cum utriusque oppidi primoribus, quos ipse Provincialis baptizavit, evocare. Secundùm id, itinere per Tabaxivam relecto, non sine multarum rerum jacturâ naufragium fecit. Quaquà transibat, Indis indusiola, cultros, hamos, aciculas, acus, grana vitrea, largè distribuebat, adeò ut in Guairaniæ Indis donandis bis mille nummos insumpserit; non inutili liberalitate: nam longè latéque de magni (ut vocant) Patris muneribus fama sparsa tam alliciebat Ethnicos ad Societatis doctrinam optandam, quàm confirmabat Neophytos in amore Sociorum, se suaque in singulorum utilitates profundentium. Abiens, Antonio Ruisio in mandatis dedit, ut quamprimùm fieri posset, tria alia oppida apud Inianenses & in Taiaobæ & Coronatorum regione ex reductis Indis conderentur. In descensu præcipitii Guairanici ingentem rupem, quam per antiphrasim pauperem appellant, inspectum ivit. Rupes hæc vario colore & fulgore ita micante est, ut Solis radii in eam incidentes non secus ac è speculo reflectantur: quo fit, ut metallum aliquod prædives, imò tota aurea ab vulgo æstimetur; sed falsò: nam merum saxum esse constat, arenis versicoloribus à vento agitatis adeò lævigatum, tersúmque, ut vitrum ex longinquo spectantibus appareat. Triginta Hispanorum cymbas in eâ rupe indagandâ olim periisse fama est.

Et ab Ignatianis.

Divi Xaverii oppidum inspicit.

Villaricanis sedem Societatis concedit.

Socios ex aliis oppidis evocat.

Tria oppida fundari jubet.

De rupe paupere.

CAPUT XXXIV

Nicolaus Durandus Paranam inspicit..

Acarienses Ariolos arguit.

Guaicuræos deserendos pronuntiat.

INFRA præcipitium, Ruisio valedicens Provincialis, Paranensium ratibus ad iter remetiendum exceptus est. Acariense oppidum prætervectus, per interpretem verbis acribus incolas perstrinxit, quòd inter eos tot adhuc incantatores atque malefici reperirentur, interminatusque est, nî saperent, Socios aliò transferendos. Valuit acrimonia ad perfringendam plerorumque duritiem, veteratoribus quamplurimis magicas artes detestantibus, & Christianis moribus assuescentibus. Ex itinere Didacum Boroam ab Iguazuano oppido ad regimen Assumptionis Collegii tandem mittendum revocavit. In Itapuano municipio Petrum Romerum & Alfonsum Rodericium è Guaicuræorum missione recenter appulsos offendit. Nam in Sociorum paucitate, & messis multiplicitate, Guaicuræos nullam spem conversionis ostentantes deserendos, & Sacerdotum par planè egregium florentioribus rebus admovendum esse, dudum censebant ii, qui majori Dei gloriæ velificantes

ficantes, ægerrimè ferebant Apoſtolicos homines pervicaciſſimæ genti domandæ pænè inutiliter occupari. Sic Guaicuræorum ſedes, decimo-ſexto poſtquam ſurrexerat anno, ab Societate deſerta eſt. Itapuæ Alfonſum Rodericium Provincialis reliquit. Petrum verò Romerum Urvaicenſi miſſioni deſtinavit, utrumque egregio Martyrio præluſurum. Itapuani vehementer apud Provincialem inſtitere, ut in templo ſuo Venerabile Sacramentum tandem collocaret, & ab ſelectis recipi ſineret: utrâque re impetratâ, evocatis ex aliis oppidis cantoribus, ſupplicatio ſolemnis inſtituta eſt, tanto plauſu ornatuque, ut cultiſſimis Europæis in his locis ſpectantibus admirationis materia neutiquam deeſſet.

Venerabile Sacramentum Itapuæ collocat.

CAPUT XXXV.

Inter excitatas turbas duo ad Urvaicam oppida ab Societate exſtruuntur.

Ludovici Ceſpedes Prætoris immaturum conſilium.

Hiſpani novis oppidis præficiuntur.

Paranenſes & Urvaicenſes Barbari reſiſtũt.

Ferdinandus Saias de vita periclitatur.

Et Paiva.

Provincialis tumultuantes ſedat.

INTER has Guairaniæ & Paranæ qualeſcumque proſperitates, Urvaicenſis Provincia, præproperâ Argentei fluminis Prætoris aviditate, perturbabatur. Miſerat is nuperrimè è portu Boni-aëris Ferdinandum Saïam, Petrum Bavum, & Paivam, Hiſpanos homines, in novis oppidis ab Societate fundatis, fundandísve, Præfecturam, ſivè ut aiunt correcturam, nomine Regis exercituros. Rochus Gonſalvius quamvis vereretur immaturi conſilii damna, tamen non auſus refragari Prætoris mandato, Ferdinandum Saïam Præfecti Regii officio in Conceptionis oppido fungi ſivit. Paivam ad Jaguaraitienſes, & Petrum Bravum ad Japeivienſes, Urvaicæ populos, qui ab Societate reduci ad oppida petierant, eadem de cauſa amandat. Sed non diu fuit, cùm præcox conſilium in apertum erupit malum: nam quamvis Sociorum reſpectu & hortamentis Neophyti externos Præfectos aliquamdiu tolerarint, tamen ſtatim apparuit diuturnum eſſe non poſſe, quod invitiſſimè fiebat. Re enim cognitâ, Itapuani, Paranæ populi, miſſo certo homine, Ibitiraquanis bellum interminantur, nî externi Præfecti jugum abs ſe excutiant. Ethnici verò adverſa Urvaicæ littora incolentes, adunatis viribus, Ibitiraquanorum turbam invadunt, ſpoliatosque, indicto bello, cum verborum probris ad ſuos remittunt. Acceſſit his rebus immoderata Ferdinandi Saïæ dominatio, novellam gentem inaſſuetis impetiis minisque exacerbantis, & auſi adoleſcentem affinitatibus potentem, quòd ſua juſſa lentiùs exequeretur, publicè alapâ percutere. Igitur Ibitiraquani probrorum impatientes, jam verò recenti Saïæ facto, & inſuper ſuſpicione ejus libidinis irritati, arma tumultuosè capiunt, domum noſtram obſident, hominem ad necem poſtulant; patraſſentque ſcelus, nî Didacus Alfarus, objectu corporis & authoritate, tumultuantes utcumque compeſcuiſſet. Exinde Ferdinandus Saïas, domo noſtrâ egredi non auſus, imperio ſuapte abſtinuit. Paulò antequam id fieret, Rochus Gonſalvius ad Jaguaraitienſes profectus, tantam Barbarorum multitudinem in eum locum reduxerat, quanta ſufficeret ad juſtum oppidum conſtandum: quod oppidum ædificari cœptum, Prætoris poſtulatu Divo Xaverio dedicaverat, promiſeratque propediem Sacerdotem ſe procuraturum. Eo loci, Gonſalvio abſente, Païva novellam gentem importunis etiam minis territans, eò rem adduxerat, ut Potirava potens Caſiquius de eo mactando agitarit, feciſſetque ſcelus, nî Tabaca novi oppidi dux ferocientem repreſſiſſet. Potirava tamen, eventilato conſilio, vindictæ metu tractis ſecum circiter mille capitibus, deſerto oppido, ad antiqua latibula transfugit; Païvâ interim ob conceptum metum nemoribus ſe abdente. Quibus rebus nunciatis, Provincialis Maſtrillus cum Rocho Gonſalvio, Didaco Boroa, Petro Romero, ac aliis Sociis, ad Urvaicam iter accelerat. Conceptionis oppidum ingredientem incolarum primores tumultuosè magis quàm ſuppliciter uno ore poſtulant, interponeret authoritatem, nî naſcentem Eccleſiam deſtrui mallet, quàm conſervari; eam eſſe Urvaicenſium mentem, Fidem propagari non poſſe, ſi alii quàm Societatis homines adhiberentur. Si ab Societate regantur, quævis Prætorum Regiorum mandata non ægrè capeſſituros. His cùm addidiſſent alias querelarum cauſas, Provincialis, conſilii capiendi & Divini implorandi ergò, in ſequentem diem reſponſum rejicit. Cujus ſumma fuit, non in ſua poteſtate eſſe Hiſpanos Præfectos ab Prætore Regio miſſos expellere, ſed miſſurum ſe ea de cauſa unum è Sociis cum litteris ſuis ad Prætorem, à quo non dubitaret tumultuantis Provinciæ cauſas ſublatum iri. Placuit Ibitiraquanis reſponſum Provincialis, qui ſtatim

Prætor Hispanos revocat.

Michaëlem Ampuerum ſecundo Urvaicâ ad portum Boni-aëris amandans, non tantùm amotionem præfectorum, ſed etiam nova pecuniarum ſubſidia, ad alendos per Urvaicam Socios, à Prætore impetravit. His rebus perfectis, Provincialis per Piratinienſe Divi Nicolai oppidum iter circumflectens, ad Jaguaraitienſes profectus,

Sancti Xaverii oppidũ apud Jaguaraitienſes fundatur.

novo Divi Xaverii oppido regendo Michaëlem Ampuerum, dum è portu rediret, præfecit. Deinde ad Japeivienſes deſcendens, perſpectâ Barbarorum & locorum conditione, oppidum jam cœptum perfici curavit, & Tribus Sanctis Regibus dicatum, Petro Romero regendum tradidit; magno planè campeſtrium Indorum emolumento: nam præterquàm quòd hactenùs, Societatis operâ in hac reductione

Et Regum apud Japeivienſes.

ſuprà quatuor capitum Guairanicæ gentis millia baptizata ſunt, Jaroſii, Mbaquæ, Charuæ, Guenoæ, & alii feritate inſignes populi, hactenùs indomiti, non ſine aliquo animorum lucro, ad Fidem Chriſto dandam ſollicitati ſunt. Et dum hæc ſcribo

Varia nationes ad Fidem ſollicitantur:

nuſquam aliàs major ſpes affulſit earum gentium convertendarũ, Franciſco Ricardo Gallo-belgâ in Evangelicum illud opus intentiſſimo, & ad congregandam gentem

Præſertim ab Franciſco Ricardo.

novi oppidi fundamenta ſub nomine Divi Andreæ jaciente. His rebus confectis, Provincialis per Urvaicæ & Paranæ oppida ad Aſſumptionis urbem, & inde per immenſa ſpatia in Tucumaniam, iter reflexit, conſtatque in unica provinciæ inſpectione, ante ſeparationem Chileni regni, bis mille leucas ab ipſo fuiſſe confectas.

CAPUT XXXVI.

De rebus apud Japeivienſes factis.

POST diſceſſum Provincialis Petrus Romerus ex novo Regum oppido excurrens, multos infantes, peſte graſſante, in Ethnicorum terris Sacro Fonte expiavit. Charuam unum fortuito caſu animam agentem baptizavit, in cujus inferiis,

Barbara paranatio.

ſpectante Romero & nequicquàm reluctante, conſanguinei omnes ſibi digiti nodum unum crudeli prorſus parentatione præſciderunt. Defuncti pater, dolore in rabiem actus, neſcio quem veneficum, quaſi in filium veneno graſſatus eſſet, pugione bis transfôdit: vulneratum & auxilium petentem Romerus contra furibundum hominem, telum jam collineantem, intrepidâ authoritate non tantùm tutatus eſt, ſed etiam præſtigiis ritè ejuratis baptiſmali, Sacramento Chriſtianæ militiæ adſtrinxit, alligatisque vulneribus, æquè corpori ac animæ medelam fecit. Tantis damnis irritatus dæmon, ringens frendensque vicinos Japeivienſibus populos inſtigat in novorum Chriſtianorum perniciem: & jam collatis capitibus de mactando Romero conſilia conferebant, cùm unus è convocatis, qui ejus liberalitatem non ita pridem in

Barbari in Petrum Romerum conſpirant.

novo oppido deguſtarat, malè ſe facturos pronunciavit, ſi in Sacerdotem advenam, profuſiſſimæ largitatis virum, aut ejus diſcipulos innocentiam profeſſos, arma ſumerent: quâ ratione dæmonis furor fruſtratus eſt. Deinde memoratur factum Taiaoi

Taiaoi Religionis progandæ zelus.

adoleſcentis, qui poſtquam in Regum oppido à Provinciali veſtem acu pictam planè elegantem dono accepiſſet, accidit ut Ethnici è longinquis locis Japeivienſes inviſerent, quos ut ille ad Chriſti partes pelliceret, detractam ſibi veſtem advenarum præcipuo donat, cum commendatione Societatis ſua liberaliter largientis, nec aliena præter animas appetentis, monens ut veſtem, Provincialis donum, in hujus rei fidem ad populares ſuos reportaret, ſollicitaretque ad Chriſtianam legem recipiendam. Equidem, meo judicio, nemo alius pro Chriſto planiùs ſe exuit: eò memorabiliori exemplo, quò in Barbaro & ferè nudo.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER OCTAVUS.

CAPUT I. Didaci Torres vitæ postrema.

1627.

ORDUBÆ tantisper commorantem Nicolaum Durandum Provincialem excepit cura viaticum procurandi Didaco Torres, in Peruviam, unde à viginti annis ad fundandam Paraquariensem Provinciam venerat, postliminiò revertenti. Causa hujus consilii fuit vegetus boni senis & fere octogenarii animus, arctari se Cordubensi infrequenti tractu ægrè ferentis, optantisque in numerosioribus urbibus idem circa Æthiopum baptismorum examina præstare, quod per Tucumaniam æquali laude ac fructu perfecerat. Pauci admodùm discessum ejus approbabant, quòd ea in ætate rebus agendis inidoneus videretur: & Provincia tota reclamaret, sui patris & fundatoris senium omnibus officiis prosequi, atque ossa defuncti ad incitamentum posterorum in suo meditullio conservare desiderans. Perstitit tamen ille in opinione, dandumque fuit illud bono seni, si minus opere, tamen authoritate in Peruvia multùm præstituro. Qui, quia non ampliùs in provinciam rediturus est, non abs re erit, si ea, quæ ad ejus reliquam vitam pertinent, litteris consignavero; ne quid posteritas de tanto homine, de hac provinciâ meritissimo, in meo opere jure merito requirat. Cordubâ discedens, in Peruano itinere ducentos Æthiopes per varia loca conquisitos, conditione adhibitâ, sacro Fonte denuò lavit: Sociis per Tucumaniam spartis ad idem præstandum animatis. Estecenses cives discordantes authoritate reuniit. Emenso ducentarum leucarum spatio, Potosium attigit, urbem argenti fodinis per totum Orbem celeberrimam: cui argento eruendo quinquaginta circiter Indorum millia partitis vicibus insudant; Europæi sanguinis hominum circiter sex millia, totidem Æthiopum capita computantur. Hos curandos præsertim sibi suscipiens Didacus noster, singulorum Baptismos per se aut per alios examinavit: nec aliarum rerum negligens sufficientes pecunias ad fundandam in natali Divi Xaverii solo Societatis domum assignari procuravit: & ut idem institores Cantabri in Divi Loïolæ patria præstarent, omnibus modis contendit. Inter quæ & alia negotia, ob asperitatem Potosini aëris, æger factus, Chuquisacam, duodecimo inde lapide, amœnam salubremque urbem, ex voluntate Majorum concessit: quæ urbs cùm sit Senatu Regio & Archiepiscopali sede insignis, & eò concurrant litium ergò è Tucumaniæ, Paraquariæ & fluminis Argentei præfecturis frequentes advenæ, & è portu Boni-aëris numerosi Æthiopum manipuli, per Peruviam distrahendi, conformem suo genio materiem abundè reperit. Ab Archiepiscopo & ab Synodo Provinciali obtinuit decretum fieri de examinandis Æthiopum baptismis, & de pueris etiam cum baptismi testimonio expositis, ob errores suboriri solitos, ad normam consilii Mediolanensis, adhibitâ cautione, denuò baptizandis. Eâ vir ætate per totam Peruviam excurrisset, si per vires licuisset, ad juvandos Æthiopes, quorum mille & quingenta capita ejus ope in Chuquisacensi ditione uno anno, appositâ conditione, sacro Fonte relota sunt. Æthiopicæ linguæ artes, præcepta & rudimenta Fidei Christianæ, eo adnitente, typis mandata sunt: & Socios aliquot Æthiopico idiomati addiscendo à Præposito Generali destinari impetravit. Authoritate suâ Paraquariæ Indos ab Mamalucis vexatos, obtentis ab Senatu auxiliaribus aliquot diplomatibus, sæpiùs juvit. Chiriguanarum nationi Christo subjugandæ Sociorum & pecuniarum subsidia collegit,

Æthiopum sub conditione baptismus.

Potosium.

Urbs Chuquisaca.

Æthiopum cura.

Mille & quingenti sub cõditione baptizantur.

creditum-

Chiriguanarum cura.

creditumque est, eo apud Superos intercessore, prædivitem hominem divinitùs motum fuisse, ut vellet missionem hanc præsenti argento, & postmodùm quingentorum aureorum censu juvare. Turcam hominem, nullis antea machinis domabilem, primo congressu ita devicit, ut se ei baptizandum statim traderet. Hispanam mulierem jam maritatam, & homines duos vitam regularem in speciem professos, Baptismi expertes, secretò baptizavit. Vir honestus ob fugam uxoris mœstissimus divinitùs monitus fuit, ut ad Didacum Torres acceptum præter ordinem indicium referret; optimo successu: nam Didacus, usurpatore ad se vocato, authoritate interpositâ, fœminam restitui curavit. Alius Confessionem Sacramentalem præcepto tempore omittere volens, audiit derepentè vocem monentem, ut ad Didacum Torres de ea excipienda clam præmonitum pergeret. Franciscum Diastanium pro Paraquaria Romam Procuratorem iturum, prædixisse, ex litteris ejus collectum est. Quaternas diebus singulis horas, & quandoque noctes integras, Divinorum meditationi tribuebat. Venerabile Sacramentum exquisitissimis modis colebat. Sacerdotale munus omnibus dignitatibus anteponebat. Virgini Matri addictissimus erat, in cujus honorem Sacellum domesticum Chuquisacæ ad privatam pietatem alendam construxit, in quo quamdiu potuit optimus senex quotidie Sacrum faciebat. Nervosa in Concionibus, non curiosa sectabatur. Ne nostri juvenes assuescerent limatulis Concionum compositoribus, omnes è bibliotheca erutos vendidit; Sanctorum Patrum operibus ad usum expositis. Inter eos labores palmaris semper ei erat Æthiopum juvandorum cura. Vulgatâ per Peruviam & Europam octogenarii senis erga miserrimam gentem sollicitudine, multi præstantes viri, inter quos Federicus Cardinalis Boromæus, Archiepiscopus Limensis, & alii Peruviæ Episcopi, necnon Societatis Generalis, Apostolicum ministerium post tot gestos Magistratus, & fundationem duarum Provinciarum, amplissimis verbis ei gratulati sunt. Tribus postremis vitæ annis paralysi lectulo affixus, ne gravis esset aliis, accelerari sibi mortem ab pio Numine instanter postulavit. Voti compos, octogesimo-octavo ætatis anno, ab inita Societate sexagesimo-octavo, ab emissa professione quatuor Votorum quinquagesimo, vir, si regendi peritiam, si ardua quæque negotia ad exitum perducendi industriam, si multiplicitatem operum, & varietatem virtutum spectes, cum paucis Societatis nostræ Heroïbus comparandus, placidissimè fatis concessit. Favorem Clementis Octavi, quorumdam Cardinalium, Regis Catholici, Hispaniæ Magnatum, Societatis Generalium, & plerorumq; Peruviæ Præsulum promeritus, eo tantùm usus est ad Majorem Dei Gloriam promovendam, & miserorum sublevandam calamitatem. Cadaver funebriter elatum cohonestavere Senatus Regius, Magistratus Civilis & Ecclesiasticus, Ordines omnes, & urbs totà, debitis lacrymis omnium patrem prosequentes. Eo mortuo Collegium Chuquisacense, Societatis firmissimam columnam cecidisse, pro monumento scripsit: & ego perfunctus officio stylum ad Urvaicam retraho, ubi Rochum Gonsalvium, Ibicuitensem regionem magno animo ad Christi partes sollicitantem, videbimus.

Didaci Torres mors.

Funebris pompa.

CAPUT II.

Rochus Gõsalvius ad Ibicuitum oppidi fundamenta jacit.

IBICUITUS fluvius centum ab portu Boni-aëris leucis, in opposito Japeivienſibus littore, Urvaicæ influit. Intererat autem propagationis Evangelicæ hujus fluminis accolas ad fidem Christo dandum pellicere, ut his domitis ascensus fieret ad eos populos cicurandos, qui inter Urvaicam & mare Athlanticum variis in regionibus latissimè habitant. Eo fine Rochus Gonsalvius, manifesto vitæ discrimini caput objiciens, per Ibicuitum scaphâ vectus, exiguo remigum numero tamdiu navigavit, donec superatis quadraginta leucis ad Tabacæ potentis Casiquii terras appelleret: à quo benevolè exceptus longè faciliora rei gerendæ initia, quàm existimaverat, invênit. Nam Tabaca, audito Christi Evangelio, in se recepit tantam Ethnicorum multitudinem cogere, quanta sufficeret ad justum oppidum condendum. Ad quod bonis auspiciis inchoandum, deturbatâ ingenti arbore, Crux fabricata est: cui erigendæ non sufficientibus viris, magnâ alacritate Barbaræ mulieres infantesque manus admovêre. Secundùm id, Sacello extemporaliter constructo, designatisque domorum areis, & baptizatis infantibus, Rochus Gonsalvius surgens oppidum Purifi-

Crucis erectio.

catæ Virgini ſolemni ritu dedicavit: & Sacerdotem de Societate propediem ſe miſſurum promittens, ad Urvaicam, quò eum officii ſui negotia evocabant, celerrimè renavigavit.

CAPUT III. Barbari oppidi ſurgentis opus diſturbant.

DIGRESSO Gonſalvio, interioris terræ incolæ, coniuratione factâ, arma ſumunt, & arbitrati eum in Tabacæ pago adhuc eſſe, ad necem ei inferendam, demoliendáque novi oppidi initia, magno numero accurrunt: primo impetu Crucem dejiciunt, ſacram Ædem comburunt, perniciem novæ legis fautoribus interminantur, hoſtiliter omnia evertunt. Secundus impetus fuit in Japeivienſes conjurare. Quarum rerum famâ ad Petrum Romerum & deinde ad Rochum Gonſalvium delatâ, univerſam brevì pervaſit turbavitque Urvaicam. Gonſalvius non cunctandum ratus, ad Regum oppidum revertitur, aſſumptoque Petro Romero, diſſuadentibus licet Japeivienſibus, certam mortem adiri uno ore clamantibus, adverſo Ibicuito navigat. Viginti leucis progreſſo ab exploratoribus nuncium adfertur, indubiè periturum ſi ultra tenderet. Nihilominus ne ſumma rei periclitaretur, conſulto priùs Deo, & Petro Romero ad Regum oppidum remiſſo, unam ſe victimam pro omnibus offerens, ad locum diruti oppidi cum pauculis remigibus progreditur. Ibi ab Tabaca & vicinis Caſiquiis cognovit, abſentibus ipſis rem fuiſſe peractam; &, quamvis adfuiſſent, nequaquam ſe tantæ hoſtium multitudini reſiſtere potuiſſe. Hîc non ſtetit generoſi hominis pia temeritas, ſed vocatis ad ſe interioris terræ aliquot Caſiquiis, quâ authoritate, quâ præmiis, ab iis multùm licet reluctantibus tandem impetrat, ut ad Tapenſem regionem, Societatis laboribus poſtea clariſſimam, rei reſtituendæ ergò, ſe ducerent. Eò delatus, dum explorat omnia, & animos Barbarorum ad condendum oppidum ſollicitat, nunciant ulteriores populos ad eum mactandum magnis viribus advolare: quorum primum inſultum Caſiquii amici utcumque quidem repreſſerunt, ſed cùm majoribus copiis urgerentur, & jam res in deplorato eſſet, Gonſalvius in ſubito periculo vires ingenii exerens grandem librum, & ſerram, quam ad uſum fabricandarum Crucium ſecum ferebat, promit: quarum rerum aſpectu pavidi hoſtium exploratores, ad ſuos revertentes nunciavere, Rochum Gonſalvium ferreum inſtrumentum dentatum ſerratumque ſecum adferre, quo aiebat innumeros homines nullo negotio detruncari poſſe: & cum compactis foliis colloqui, indubiè ſufficientem vim habentibus ad integros exercitus delendos. Hoc audito Barbari ob ſuſpicionem, quam de libris habent, & ſerræ incognitam vim, timore perculſi in fugam ſeſe effundunt. Rochus verò Gonſalvius exploratâ terrâ, nondum maturam gentem deſerens, dilatâ in aliud tempus expeditione, citatis itineribus Urvaicam repetit.

Barbarorum furor.

Gonſalvii audax facinus.

Ejuſdem pia temeritas.

Ingenioſum factum.

CAPUT IV. Caaſapaminienſis colonia ædificatur ſub nomine Candelariæ.

NON plures menſes abiere, cùm ſe reſarciendæ expeditionis occaſio obtulit: nam Rochus Gonſalvius, paulò pòſt Piratinienſium Duce indicante, cognovit ſupra Piratinium fluvium locum Caaſapaminium dictum aptiſſimum eſſe ad condendum oppidum, & circumjacentes populos non ægrè fidem capeſſituros, ſi ſollicitarentur. In quam ſpem Gonſalvius Petrum Romerum ad ſe vocat, quocum Caaſapaminienſium fines ingreſſus, obvios quidem habuit ducentos circiter Barbaros, armatâ manu nî retrocederet minitantes; ſed hi ipſi Sociorum induſtriâ ad partes tracti conſilia deſtinata promoventes, authores popularibus ſuis fuere Fidei Chriſtianæ capeſſendæ. Quare ſub ejuſdem Purificatæ Virginis auſpiciis novum oppidum Gonſalvius fundavit, traditumque Petri Romeri curæ in tantam brevì crevit frequentiam, ut ter mille capita primo anno cenſita ſint, & hactenùs ibidem Societatis operâ ſupra ſeptem millia Barbarorum ſacro Fonte lota fuiſſe ex authenticis codicibus conſtet.

Ter mille capita reducuntur.

CAPUT V. Geſta apud Iguaſuanos.

IN Iguaſuana regione novella gens miſerum in modum fame afflictabatur, Sociis in Sanctæ Mariæ Majoris oppido ad extrema redactis, & incolarum pleriſque ad antiqua latibula perpulſis: è quibus Claudius Ruiërius magno labore quadringentos ad oppidum poſtliminiò reduxit. Ex his, qui ſe reduci ſtatim non paſſi ſunt,

tygris puellam unam laniavit: vulgatâ lanienâ Ruierius, Divo Carolo in auxilium vocato, laqueum feræ ſtruxit, adeò proſperè, ut illa magno Indorum plauſu ſeſe eâdem nocte irretierit: quâ recognitâ, reliqui fugitivi ad oppidum rediere, Socios ut tygrium interfectores impoſterum celebrantes. Iguaſuani Catechumeni, repullulante feritate, excurſione factâ in antiquos hoſtes ſuos, aliquorum prædam egerant, quorum partem in vindictam præteritorum bellorum trucidaverant, reliquis ad carnificinam deſtinatis: feciſſentque Antropophagiam, nî Ruierius magno animo, coronâ populi inſpectante, multiplicis parricidii patratores vinctos ante ſe trahi juſſiſſet, caſtigatosque ad ſolvendos captivos compuliſſet. Tamen inter recrudeſcentis ferociæ reliquias multi Chriſtianam manſuetudinem amplexi ſunt: nam centum & quinque ſupra mille Iguaſuani hoc anno ſalutares aquas, infundentibus Sociis, admisêre. In reliquis Paranæ oppidis aliquot centena capita primo Sacramento expiata ſunt, & Neophyti ſolidioris virtutis exempla frequentabant. In Divi Ignatii colonia ſextâ feriâ plerique pueri in Chriſti tormentorum memoriam etiam ad ſanguinem uſque corpuſcula ſua ſcuticâ verberabant. Die Paſſioni Dominicæ ſacro puer ab Sacerdote noſtro interrogatus, cur præter morem vultu pallore ſuffuſo & lacrymantibus oculis incederet, reſpondit, ob pœnas Domini ſui in memoriam revocatas, eum vultum ſe induiſſe.

Centum & quinque ſupra mille baptizantur.

CAPUT VI.

Michaël Sotomajor moritur.

IN Aſſumptionis urbe mortalibus vinculis ſolutus eſt Michaël Sotomajor, nobilibus in Bœtica natalibus ortus, quem in tyrocinio verſantem ejus Magiſter Alfonſus Rodrigues, Aſceticis libris clarus, Sanctum fore prædixerat. De quo cùm, ob intercutis morbum, ab Societate dimittendo ageretur, ſeniores pronunciavere, optimum juvenem non ſanitatis, quam profligatam habebat, ſed Sanctitatis nomine retinendum. In Paraquariam delatus, ſive Rector, ſive ſubditus foret, ea edidit modeſtiæ, integritatis, ſinceræ caritatis, paupertatis religioſæ, & omnimodæ pietatis argumenta, ut paſſim ab externis hominibus homo Sanctus vocaretur. Vitâ defunctum Religioſæ familiæ, & Principis Eccleſiæ Sacerdotes, ſuâ ſponte publico apparatu cohoneſtatum venêre, Ordinum primoribus cadaveri efferendo humeros ſubjicientibus: plebe verò non ſine lacrymis reculas, quas in uſu habuerat, ardenter efflagitante. Tenerrimè dum vixit afficiebatur erga Chriſti infantiam, creditumque eſt ob eum ſenſum pietatis in Natalibus Infantis JESU diem ſuum obiiſſe.

Ejus ſanctitas.

Funus.

CAPUT VII.

Exempla virtutum in Aſſumptionis urbe exhibita.

IBIDEM adhibitâ Divi Ignatii imagine, Matronis partus maturati, & uberum dolores depulſi, atque adeò viſus mulieri eſt reſtitutus: eodemque amuleto (ſi modò hoc anno ea contigerint) convaluit repentè mulier, quam currûs rota protriverat. Matrona, certior facta de turpitudine ab germano fratre domi ſuæ perpetrata, tantam indignationem concepit, ut lectum peccati infame ſtratum juſſerit flammis tradi. Puella laſcivo adoleſcenti adeò fortiter reſtitit, ut victrix è certamine exceſſerit, icunculâ Virginis MARIÆ, quam appenſam habebat, in conflictu tantùm confractâ; cujus truſta cùm ad aliquod pietatis ſolatium pixide concluſiſſet, poſtridie imaginem integritati ſuæ per miraculum penitùs reſtitutam reperit. Vir ſuſpenſam habens è collo Chriſti effigiem in fœminam involarat, admiſſoque flagitio Crucifixum ſuum (funiculo è quo pendebat omninò illæſo, atque ut antea erat, adſtricto) ſibi deeſſe advertit, quem Crucifixum dum facti pœnitens & portento attonitus requirit, in cubiculi angulo, quò præ turpitudinis odio Bonus JESUS ſe receperat, invenit. Europæi ſanguinis homo blandis verborum lenociniis Indam demulcebat, per Deum obteſtans, ut ſuæ libidini morem gereret: quo Dei nomine audito Barbara mulier continuò exardeſcens, ſacrilegum contentâ voce ita compellavit. *Næ tu*, inquit, *Chriſtianus non es, qui Deum impudicitiæ perpetrandæ mediatorem conſtituis:* totque laſcivum hominem verborum probris, audientibus aliis, onerare perrexit, ut ille confuſionem, hæc victoriam, adſtantes admirationem reportarint.

Turpitudinis horror.

Icuncula fracta integritati reſtituta.

Chriſti imago ab adultero ſe abſcondit.

Barbara mulieris continentia.

CAPUT VIII. Sancti Pauli oppidum in Guairaniâ conditur.

IN Guairania, ex præſcripto Provincialis, Socii augere numerum oppidorum ſatagebant. Simon Maçeta, Divi Joſephi coloniæ curâ alteri traditâ, in Inianenſes primus movit. Inianenſes populi ſunt inter Incarnationis oppidum & magni Taiaobæ terras, quatuor dierum intervallo, medii. Ex ea gente aliquot Caſiquii ad Chriſtophorum Mendoçam, apud Nivatinguienſes curantem, venerant, legis Chriſtianæ candidatos ſe profitentes. In quorum comitatu Simon Maçeta, jubente Antonio Ruiſio, inſtructus rebus ad fundandum novum oppidum idoneis, per ſcopulos & rupes adeò altas abruptasque iter habuit, ut neceſſe fuerit cum flexilibus ramis loco funium è ſublimiſſimis locis in profundiſſimos hiatus demittere. Superatis viæ difficultatibus, locum futuræ coloniæ elegit; ad quam incolendam ex variis pagis, hortatu Caſiquiorum, multi populi ſtatim confluxere, longéque plures concurriſſent, nî Guiravera, Caſiquius potens, Antropophagorum atque incantatorum peſſimus, injecto metu vicinos ditioni ſuæ populos retardaſſet; omnem præſertim conatum adhibens, quo Maçetam in caſſes ſuos pertractum partim ipſe comederet, partim ejus ſuras, quas Antropophagi maximè in deliciis habent, pellicibus ſuis devorandas traderet: ſpargebatque in vulgus, ad ſuſpicionem ingenerandam, Simonem Maçetam prodromum eſſe ſervitutis, quam hi aliquando ſervirent, qui ſe novis religionibus initiari permitterent. Sed de hoc hominis monſtro plura inferiùs. Simonis tamen Maçetæ conſtantiâ octingentæ omninò familiæ Cathecumenorum albo inſcriptæ ſunt, ad quos reducendos non parum juvere ſub terra auditi horrendi clamores, & ferarum ſpecies nunquam viſæ, quarum rerum aſpectu audituque Indi (ſi iis credendum eſt) narrabant ſe compulſos ad oppidum; quod ab Simone Maçeta Divo Paulo ritè conſecratum, id augmentum accepit, ut quater mille capita in eo cenſita ſint. Sub initia fundationis, fame graſſante, palmarum meditulliis, fragis, & ejuſmodi ſylvarum reculis, Maçeta ſe ſuſtentabat, cui longè gravior quâvis fame erat ſolitudo, inter Barbaros invicem ſe comedere aſſuetos, furere nondum dedoctos, & ſuſpicionibus depravatos. Evicit tamen, ne quis reductorum Baptiſmum renueret: quare aliquot centena capita ſtatim ſacro Fonte immerſa ſunt. Sed longè major Religioni Chriſtianæ acceſſio facta eſt, magno Taiaobâ ad partes Chriſti traducto: res ſic ſeſe habuit.

Itineris difficultas.

Guiravera ferocitas.

Octingenta familiæ reducuntur.

CAPUT IX. In Taiaobæ terris novi oppidi fundamenta jaciuntur.

MAGNUS Taiaoba (in cujus terris Antonium Ruiſium Antropophagorum dentes fugâ vix evaſiſſe, amiſſis ſeptem comitibus, ſuprà demonſtravimus) Societatis famâ utcumque emollitus, binos è filiis in ementita veſte cum Maëndio Caſiquio, ad Sancti Xaverii oppidum ſub id tempus miſit, exploraturos, num vera eſſent, quæ de Sociorum moribus circumferebantur. Hi compluſculos dies in oppido clam commorati, tandem Franciſco Diaſtanio ad Ibitirambetanos curanti, eorum ſervulo indicium dante, innotuere: qui eâ occaſione in magnam ſpem veniens Taiaobam devinciri poſſe, utrumque adoleſcentem & Maëndium honorificis titulis appellatos palam interrogat, quo animo veniſſent? candidè respondentes ſe ad explorandum Neophytorum noſtrorum & Sacerdotum Chriſtianorum mores ventitaſſe. Rurſum percunctatur: quî ſibi nova Religio placuiſſet? uno ore aſſerentes ſummopere placuiſſe, authoresque ſe Magno Taiaobæ futuros Chriſtianam Religionem in patriam recipiendi, eleganti veſte donatos ad ſuos remittit. De qua re Antonius Ruiſius per litteras ab Franciſco Diaſtanio monitus, occaſionem Fidei propagandæ arrepturus, magnis itineribus ad Divi Xaverii municipium properat. Promulgatâ expeditione, Neophyti magno numero comites ſeſe obtulere. Sed delectu paucorum habito, magno animo ſe dat in viam. Magnus Taiaoba, explorato ejus adventu, quantâ potuit pompâ extra territorii ſui fines obviam progreſſus, multa ubique erexit lætitiæ oſtentamenta: qui ſimul ac in conſpectum venit, in amplexum ruens. *En*, inquit, *ô Pater, en me in filium recipias, & quid me agere oporteat, doceas.* Ejus verò uxor, pari benevolentiæ ſignificatione, tres filios pænè infantes obtulit, quos Ruiſius magno animi affectu amplexatus, mirum quantum utrumque parentem ſibi devinxerit. Nam Barbari nihil magis æſtimant, quàm ſi conſpexerint ab externis hominibus proles ſuas diligi. Inter mutua gratu-

Taiaoba filii Societatis mores explorant.

Taiaoba Antonium Ruiſium recipit.

lationis officia per arcus triumphales, perſtrepentibus feſto ſono undique buccinatoribus, in Taiaobæ ditionem inductus, nihil potiùs habuit, quàm locum fundando oppido deligere, quo non procul Huibaio flumine reperto, Crucem trecentorum Indorum operâ erigit, templi fundamenta jacit, oppidi areas diſtribuit, virgas dignitatum inſignia Regis Catholici nomine dividit, Taiaobam in Ducem conſtituit, ejus filium natu maximum Militiæ præficit, alios Caſiquios variis titulis honorat, viginti & octo Taiaobæ filios infantilis ætatis ex variis uxoribus ſuſceptos ſacro Fonte abluit, adultæ ætatis homines ſpe paſcit futurum, ut cùm rudimenta legis Chriſtianæ percepiſſent, filiorum Dei albo inſcriberentur.

Octo & viginti Taiaobæ filii baptizantur.

CAPUT X.
Taiaobani oppidi fundamenta bello concutiuntur.

SED interim dæmon furens frendensque, vindictam machinatur, decernitque in Incantatorum concilio Antonium Ruiſium quoquo modo de medio eſſe tollendum, ejuſque receptores pro hoſtibus habendos. Tali authore, capto belli conſilio, Incantatores quamplurimi vicinos remotosque populos ad arma convocant, factâque conjuratione in Taiaobam magno ſtrepitu movent, omnibus denunciantes, ne quis infeſtas Ruiſio manus admoveret: dæmon enim prædixerat vivum in manus venturum, ſolemni epulo poſtea mactandum. Magnus Taiaoba, quamvis Piraquatia, Maëndius, & alii potentes Caſiquii ſeſe adjunctum ei venerant, tamen hoſtibus longè numero inferior erat. Igitur ipſe & filius, necnon Maëndius alterque Caſiquius, magnitudine periculi æſtimatâ, intempeſtâ nocte Ruiſium adeunt, Baptiſmum ante imminens prælium ſibi conferri poſtulantes, promittentesque ſe pro Chriſti lege morituros, ſi votis potirentur. Approbato conſilio, eos Ruiſius, pro temporis anguſtiis noſtris Myſteriis inſtructos, ſacro Fonte lavat. Ante Solis ortum hoſtes quadripartito agmine Taïaobæ copias adoriuntur. Primo conflictu ex hoſtibus plures, ex noſtris duo cecidere: multi utrimque (inter quos Taiaobæ filius) vulnera accepere. In ipſa pugna Neophytus Ruiſii comes & Sacrificantis miniſter, dum Beatæ Virginis effigiem, ab veteratore vi raptam dentibusque & unguibus diſcerptam, è ſacrilegorum manibus liberare ſtuder, ab hoſtibus raptus glorioſam captivitatem, & paulò pòſt mortem, in cauſa Virginis indeptus eſt. Interim ingruente hoſtium numero Ruiſius per denſiſſima nemora, non modò veſtimentorum, ſed cutis miſerrimâ ſtrage, cùm paucis in tutum ſe receptum ibat: amnes frequenter eundo redeundoque eâ ſolâ ratione tranſmittebat, ne uno & certo relicto veſtigio eum hoſtes aſſequerentur. Arborum foliis ignè toſtis, fungis, herbarumque radicibus veſcebatur, adeò nullâ aliorum ciborum deſideratione, ut ei ea folia citra omnem imaginationis fallaciam haleculæ igne toſtæ viderentur. Per hæc incommoda in amicum pagum devênit, ubi magno Taïaobæ fugæ comiti multùm de ſucceſſu lacrymanti in mandatis dat, ut cum Piraquatia Caſiquio in deſignato coloniæ loco perſeverarent, donec reſtituendæ rei ſpes affulgeret. Villaricani, re cognitâ, in vindictam, armatis quingentis Neophytis, Ruiſio & Salazario ne damnum ſub ſpecie belli inferrent comitantibus, in perduelles vadunt. Poſt primum hoſtium incurſum quatuor ex noſtris occiſis, Villaricani contra vim ingruentis multitudinis palis ſe cingere coacti ſunt. Quo in loco prælio inſtaurato indubiè ad unum omnes periiſſent, nî Ruiſium audiiſſent monentem, ſinerent hoſtes ſagittas ſuas omnes evibrare, his exhauſtis indubiè fugituros. Id autem ſuadebat, quòd morem Barbaricæ militiæ eſſe ſciret mutuò emiſſis ſagittis uti. Igitur noſtri contra tela ſatis tuti poſtquàm omnes hoſtium ſagittas in manibus habuere, facilè inermes contempſere. Hoſtibus hoc ſtratagemate ad fugam compulſis, Villaricani etiam ad ſua ſe recepere, è quorum ſervitute Ruiſius unius pagi incolas authoritate exemptos Baptiſmo luſtravit.

Antonii Ruiſii fuga.

Taiaoba & Piraquatia baptizantur.

Taiaoba vincitur.

Hoſtes fugantur.

CAPUT XI.
Antropophagorum cerimoniæ in mactatione captivorum.

EA in expeditione res accidit memorabilis: nam cùm noſtri milites fugatis hoſtibus ollam carnium ad caſtra retuliſſent, Ruiſius arbitratus carnem eſſe venaticam, urgente fame, ex ea guſtavit. Sed in ollæ fundo capite & manibus humanis repertis immane quantum exhorruit, præſertim quando conſtitit carnem ſui æditui eſſe, nuper captivi & ad celebrandum præteritæ victoriæ convivium ſo-

lemnibus

lemnibus cerimoniis deſtinati: de quarum cerimoniarum ritu, quia ſæpè in hâc hiſtoriâ barbaricâ occurrunt, hæc pauca accipe. Guairaniæ Antropophagi captivum bello captum in ſuum pagum deducebant, omni deliciarum cupediarumque genere eum proſequentes; eo fine, ut ſaginatus alios etiam ſuâ carne ſaginaret. Saginæ tempore nefas erat quidquam quod appeteret ei denegare. In pervigilio mactationis pagi municipes, convocatis circumquaque populis, pompam inſtituebant. Præcedebant magno numero armati viri bino ordine fœminæque, puella una plumis & velamentis ornatiſſima in media pompa eleganti in paropſide clavam, crudelitatis inſtrumentum, & altera eodem ornatu coronam deſtinatæ victimæ imponendam præferebant. Lacertoſæ mulieres captivum medio corpore vinctum, ſolutis brachiis lapides & ligna in circumſtantes pro libitu ejaculantem, laxis funibus ducebant. Si contingeret ab captivo aliquem feriri, immenſis clamoribus & plauſibus ejus fortitudinem dexteritatemque plebs omnis celebrabat. Finitâ pervigilii pompâ reliquam noctem inter inſanos ſtrepitus, choreas & ebrietatum furores tranſigebant: captivo præſertim cibis & vino ſeſe ingurgitante. Facto mane, eodem quo pridie ordine ad necis locum ducebatur, ubi repetitis præteritæ diei ineptiis à potente aliquo Caſiquio captivus coronâ redimitus elegantiſſimeque ornatus clavâ feriebatur. Proſtratum adſtantes omnes percutiebant, nova nomina, abolitis veteribus, ſibi aſſumentes; quin & ipſi infantes ope matrum acceptis etiam nominibus adhuc palpitanrem manibus verberare cogebantur. Poſtquam conſtabat exſpiraſſe, omnis multitudo in cachinnos intemperanter ſoluta, inſtitutis choreis, parricidali convivio præludebant; cadaver diſcerptum & in ollis coctum devorabant; aliquot fruſta ad vicinos pagos mittebant, ut iis guſtatis nova etiam nomina ſibi ſumerent. Ejuſmodi crudelitas inter glorioſas mortes ab Barbaris reputabatur, unde rari admodùm captivi, quamvis facilè poſſent, è vinculis fugiebant. Eo ergò ritu Barbari mactaverant Antonii Ruiſii ædituum, qui immenſo dolore correptus, è Taiaobæ terris pedem rurſum referens, interim dum alia gentis domandæ conſilia ſuppeterent ad inſpicienda reliqua Guairaniæ oppida, ducto ſecum Didaco Salazario, ſe contulit.

Ruiſii aditui mors.

CAPUT XII. Archangelorum oppidum in Taiaobæ terris fundatur.

INSPECTIS promunere oppidis, Antonius Ruiſius tantis obicibus nihil fractus, ſed glorioſorum diſcriminum ſpe animoſior, eò promptiùs ad Taiaobæ terras occupandas conatum intendit, quò obſtinatiùs à dæmonibus aditum obſerari cernebat. Cognito igitur Taiaobam & Piraquatiam, adunatis ſibi aliis Caſiquiis, ad reſtauranda deſtructi oppidi fundamenta, vimque hoſtium propulſandam, animum ſeriò adjeciſſe, ad pagum eorum finibus conterminum ſe confert: quibus ad ſe venientibus ſignificavit, in animo ſibi eſſe eorum terris oppidi fundationem iteratò tentare. Sed contra erant omnes amici Indi, obteſtantes ne caput ſuum certiſſimo diſcrimini objiceret; ſi eò rediret, procul dubio Antropophagis eſcam futurum: id enim dæmonis oraculo fuiſſe decretum. Quin & ipſi Socii per Guairaniam ſparſi, prout rem conſtitutam intellexerant, vehementer ab progrediendi conſilio eum per litteras avocare nitebantur. Nec defuere aliquot Villaricani id idem junctis precibus non ſine lachrymis efflagitantes, aſſerentesque, ſe certò ab Indis comperiſſe, fore ut citra dubitationem ab Barbaris devoraretur. Quibus omnibus reſpondit, Deo re commendatâ, facturum ſe quod ad majorem illius gloriam promovendam fore intelligeret. Interim remiſſo in patriam Nicolao Taiaobâ, juſſoque numeroſiorem gentem ad propulſandos hoſtes cogere, ipſe ad Divina auxilia procuranda omnes animi vires adhibuit: quod ut ritè faceret, per ſeptem hebdomadas ad honorem ſeptem Angelorum principum, in ſeceſſu exercitiis ſpiritualibus, ſeptem quotidie horis in oratione mentali poſitis, vacavit, vovens, ſi res proſperè ſuccederet, primum quod in Taiaobæ terris oppidum fundaret, iiſdem Archangelis ſe dedicaturum. Exercitiorum tempore longum foret dicere, quot & quantis intus pugnis, foris timoribus, quot anguſti animi, modò diffidentis, modò variantis, perturbationibus conflictatus fuerit: dæmone eorum tumultuum incentore, ad augendos terrores ſe ipſum etiam viſendum præbente. Sed Ruiſius in propoſito

Obſiſtunt amici.

Ruiſius rem Deo commendat.

Ab dæmone infeſtatur.

perſiſtens ſenſit ſe contra adverſa omnia confimari, & inſuper cœleſti oſtento penitùs ad audendum impelli : nam inter caliginoſæ hæſitationis & ærumnoſi cujuſdam tædii tenebras, claro Divinæ lucis radio derepentè oborto, viſus per ſomnium ſibi eſt, cum duobus aliis è Societate in immenſa planitie verſari, ac cernere ingens alcium atque jumentorum armentum miro fulgore micantium inclinatis capitibus ad ſe ventitare, Sociisque ex hoc aſpectu lætitiâ exultantibus imperaſſe, uti armentum cingerent, & ad templum quoddam ſplendidiſſimum agerent : quod dum feciſſent, omnia jumenta, nullo fugâ elapſo, templo incluſa fuiſſe. Sub id tempus centum circiter Indi hoſtilis factionis facilè omnium ferociſſimi, qui ſeptem Neophytos Ruiſii comites comederant, ultrò ſe ei traditum venêre : nunciatumque eſt Caſiquios ſeptem, Evangelicæ propagationis hoſtes infeſtiſſimos, in ſylvis fuſtibus contuſos occubuiſſe, & ex vulgo non paucos ejuſdem farinæ homines ibidem trucidatos ; nullo tamen tot necium authore reperto. Amotis ope Divinâ tantis obſtaculis, Ruiſius evoluto Exercitiorum ſpiritualium ſpatio ſtatuens vel glorioſæ mortis præmium, vel de dæmone victoriam hac vice reportare, quamvis Socii iterùm ſcriberent, ut pedem, dum integrum eſſet, referret, vili inſtructus viatico & Arâ portatili, viæ ſe commiſit. Aliquot dies progreſſus Taiaobam & Piraquatiam obvios habuit, quibus ſeptem Archangelorum effigiem, Ludovici Bergeri pictoris opus, palam geſtandam tradidit : ipſe amiculo lineo & ſtolâ ornatus pompam ſequutus, ab Angelorũ Regina auxilium efficax ſibi certò promittens, ad deſignatum oppido locum pervenit. Quo in loco pauciſſimos Indos reperit, propterea quòd Taiaobanæ & Piraquatianæ factionis homines, cognitâ multorum populorum iteratâ conſpiratione, deterrerentur. Novus igitur timor Ruiſii animum ſubiit, ad quem propulſandum inexpugnabili precum clypeo ſe muniens, per novem dies continuatâ pietate in illius Myſterii memoriam, quo Beatiſſima Virgo Incarnatum Verbum totidem menſibus in utero geſtavit, Divinam opem imploravit. Quo tempore unâ eâdemque nocte iteratis vicibus dæmon, venatici canis ſpeciem præſeferens, quaſi invadere vellet, minas intentavit. Sed ab Ruiſio abactus, ſub ſcamnum, in quo ſedebat, ſe conjecit, magno quidem Dei ſervo horrore concuſſo, ſed eâ conſideratione erecto, quòd miniſtrorum dæmonis vis fracta videretur, quandoquidem per ſe pugnaret. Duabus ſequentibus diebus rurſum dæmon minas intentavit, fractioribus tamen ſemper viribus. Sed Guiravera, dæmonis pertinaciſſimus aſſecla, audito Ruiſii adventu horrendùm infremens, vociferabatur eum hâc vice dentes ſuos non evaſurum, convocatisque ad arma factionis ſuæ Caſiquiis ſic de nece patranda diſſeruit, ut ei ad unum omnes aſſenſerint. Verùm hujus monſtri conſilia hâc maximè ratione diſſipata ſunt. Advenerat inter convocatos Ararundio, qui alia in aggreſſione copiis Ruiſio mactando deſtinatis præfuerat, quem Guiravera ob obortam ſuſpicionem ſuâ manu interfectum reliquis Caſiquiis comedendum appoſuit ; interempti comitibus ad inſtruendas ſuis carnibus epulas etiam deſignatis. Cheacabic verò Caſiquius, qui olim Ruiſii ſuras pellicibus ſuis promiſerat, ſagittâ transfixus etiam interiit. Quibus caſibus, ortis diſſidiis, hoſtium vires diſtractæ ſunt ; & Taiaobæ factio tanto numero aucta eſt, ut ex octoginta hujus regionis Caſiquii ſexaginta Religioni Chriſtianæ cum Taiaoba faverent. Itaque Numinis ubique faventis auxiliis, Ruiſius locũ exſtruendi templi deſignat, conditum oppidum ſeptem Archangelis conſecrat, novellamque rempublicam ordinat. Idem eâ tempeſtate inſigne Caſtitatis exemplum exhibuit. Nam cùm corpus quieti tradens, contractis à frigore cruris nervis, vehementer laborare cœpiſſet, nec acri morbo mederi aliter poſſet, niſi fricari ſe alienâ manu permitteret, & voto pridem adſtrinxiſſet neminem tangendi, neque permittendi ut à quoquam ipſe tangeretur, periculum doloremque contempſit. Animus tamen in varias partes diſtractus ancipitem eum reddebat, hinc neceſſitate, illinc voto identidem mentem exagitante. Totam ferè noctem in hoc cogitationum æſtu inſomnem traduxit. Tandem inviolato voti propoſito, vitæ etiam diſcrimen potiùs adeundum duxit, quàm votum infringeret : quo renovato ad ſomnum ſe utcumque compoſuit. Sub primam quietem dæmon atro vultu, ac ſi luctari vellet, eum à ſomno excitat, maledictum appellans, quòd tam ferreus eſſet, ut ſe molliri tantiſper

Oſtentum.

Obſtacula amoventur.

Orationis vis.

Dæmon vincitur.

Guiravera infremit.

Conſpiratorum conſilia diſturbãtur.

Taiaobæ factio augetur.

Ruiſiana Caſtitatis exemplum.

non

non permisisset. Sed Ruisius victor, contumeliis oneratum abs se abegit. Fame sæviente, novello in oppido solis herbis & palmarum meditullio victitabat, quæ ejus palato adeò sapiebant, ut extra hyperbolem res de se insipidæ aquâ rosaceâ aspersæ ipsi visæ sint; Deo scilicet in his desertis delicioſum manna rursum ministrante. Quingentos ipse suâ manu ex hac gente sacro Fonte lavit, antequàm oppidum numerosissimum Petro Spinosæ, Socio impigerrimo, regendum tradens, ad campestrem expeditionem se accingeret.

Quingenti baptizantur

CAPUT XIII. Expeditio ad Campestres populos frustratur.

CAMPESTRES Indi novam materiam glorioſis Apoſtolicorum virorum laboribus ſub id tempus oſtentavere; qui ideò ſic vocantur, quòd campos ſuprà Incarnationis oppidum latiſſimè protenſos habitent. Quamquàm & Coronatos, & Capillatos idcircò etiam vocari reperio, quòd viri fœminæque promiſſam ad humeros comam Monachorum adinſtar orbiculatim in vertice radant. Ab eo tempore, quo Chriſtianæ Religionis odio Incarnationis oppidum, Chriſtophoro Mendoça ad necem deſtinato, tentarant, humano judicio planè obſeptus ad eos aditus videbatur, qui ſic tandem cœpit pateſcere. Tupici, Braſiliæ populi, de quorum ferocia in Societatis hiſtoria Orlandinus meminit, in Sancti Xaverii agrum magno numero erumpentes, aliquot Neophytos in ſervitutem abegerant, qui Sociorum induſtriâ è vinculis exempti fuerant. Alia Tupicorum turma aliquot Incarnationis oppidanos captivos etiam fecerat, quos Chriſtophorus Mendoça cum Pindovio & Neophytorum manu inſequutus liberaverat. Et inſuper certior factus ab iiſdem latronibus Coronatorum pagum, multis in ſervitutem abactis, direptum fuiſſe, latrones ex improviſo adortus, prædâ & captivis ſpoliatos, acerrimèque increpitos, in Braſiliam redire coëgerat. Coronatos verò hoc beneficio donisque conciliatos, eâ conditione in patriam remiſerat, ut ad ſe populares ſuos religionis ergò (quod & fecere) rediren. Haud ita multò pòſt, decem Coronatorum Caſiquii, Taiaobæ exemplo permoti, nuncio ad Socios miſſo, vehementer flagitavere Chriſtianæ doctrinæ magiſtros. Quibus rebus cognitis, Antonius Ruiſius è Taiaobæ terris ad Incarnationis oppidum properans, aſſumpto in Socium Franciſco Diaſtanio, ad Coronatos iter capeſſivit. Ibant ambo per paludoſa loca abruptaque cum exiguo triginta Neophytorum comitatu: & jam octiduum proceſſerant, cùm obvios habuere aliquot Coronatos, nunciantes Guabairum, potentem Caſiquium, audito Sociorum adventu, in partes traxiſſe quamplurimos pagos, factáque conſpiratione inſidias in propinquo nemore ſtruxiſſe; ſi ultra pergerent, indubiè cum comitatu perituros: ſe ex convocatis quidem fuiſſe, ſed memores beneficiorum ab Sociis acceptorum, ſecretâ ſemitâ ad id nunciandum veniſſe. Ruiſius & Diaſtanius, gratiis habitis, cum Pindovio conſultavere, num tutum eſſet ultrà ire: quo reſpondente, tantillo comitum numero nullo modo id tentari poſſe, torto itinere, unde venerant redeuntes, expeditionem in aliud tempus diſtulere, quam ſequenti anno feliciori aliquantulum ſucceſſu, eâdem viâ Deo dante proſequar. Nunc ad vetera Guairaniæ oppida tantiſper divertor.

Coronati populi.

Tupicorum ferocitas.

Guabairus Sociis reſiſtit.

Socii ſe retrahunt.

CAPUT XIV. De reliquis Guairaniæ rebus.

LAURETI præcoci fato Marcus Marinus, Religionis initæ anno decimo, ætatis vigeſimo-ſexto, ſublatus eſt: de quo multa paucis complectar, ſi ex Nicolai Durandi ad Generalem litteris Joanni Berchmanno, notiſſimæ virtutis juveni, in omnibus fuiſſe valdè ſimilem aſſeruero. Nemo fuit, qui vel tenuiſſimam labeculam in ejus moribus, aut in legum noſtrarum obſervantiâ oſcitantiam adnotârit. Externi hominis compoſitio internam animi conſtitutionem ac puritatem manifeſtabat, quâ aſſequutus eſt, ut omnium in ſe oculos atque animos converteret. Sylvicolæ duo ad Socios per Lauretanos Neophytos adducti, & ad ſuos remiſſi, centum & viginti popularium familias paulò pòſt ſecum reduxere, qui omnes, nemine dempto, ſuſcepto Baptiſmo Chriſtum profeſſi ſunt. Inda mulier participandis Divinis myſteriis aſſueta, ad flagitium ab Indo ſollicitata, ubi ei in mentem venit, ſchedulam communicaturis dari ſolitam, penes ſe eſſe, fortiter reſiſtens, velamento corporis in impudici manibus relicto, nuda ab eo profûgit. E contra procax

Marcus Marinus moritur,

Et laudatur.

centum & viginti familia reducuntur.

Mulieris caſtitas.

fœmina

Neophyti continentia.

fœmina Indum verborum lenociniis multo tempore de casto proposito deturbare conata, ab provocato, justâ irâ incenso, flagris cæsa, ad maritum remissa est. Divus Ignatius mulieres partubus in lucem edendis extra ordinem invocatus sæpè juvit. Aliis imago Virginis MARIÆ applicata ad recuperandas corporis vires deperditas profuit.

CAPUT XV. De Chaquénsi expeditione.

1628.

ANNUS hujus sæculi octavus supra vigesimum clarus fuit expeditione Apostolicâ ex Tucumania ad Chaquenses Indos instituta. Chaquensis verò Provinciæ nomine venit quidquid terrarum Paraquariæ, Tucumaniæ, Fluminis Argentei, Sanctæ Crucis in Montanis Episcopatus, necnon Chaquensis Archiepiscopatus, immenso pænè circuitu ambiunt. Eam secant è Peruviæ montibus orta flumina,

Situs.

longo pòst tractu aut in ingentes lacus, aut in Paraquarium fluviumque Argenteum influentia. Sub primum Hispanorum adventum multi è Tucumania Peruviaque mortales, novi imperii metu, eò se retraxere, cujus rei fidem faciunt populi Ai-

Incolæ.

marram linguam, Peruvianis vernaculam, adhuc usurpantes. Notiores nationes sunt Taimviæ, centum octoginta & octo pagos olim incolentes, Teutæ, Mataguaiæ, Agoiæ, Tobæ, Mosobiæ, Japitilagæ, Churumatæ, Tonocotæ, Abipones, & variæ Indorum factiones, diversitate linguarum quàm moribus dissimiliores. Nulla inter hos populos suprema potestas est, Casiquiis Barbarorum more domicatim vicatimque subsunt. Ex ea gente singuli pro patrono & vitæ protectore unum

Superstitiosa piscis veneratio.

piscem sibi superstitiosè eligunt, quem ita totâ vitâ colunt, ut potiùs fame mori, quàm ejus speciei piscem gustare mavelint. Perpetua inter se & cum finitimis populis exercent prælia, externis non tam fortitudine quàm crudelitate terribiles. Per eos populos aliquot Paraquariæ Prætores in Peruviam iter aperire conati sunt: sed quòd Barbari multos Hispanos variis vicibus crudeliter trucidassent, peream partem è Paraquaria in Peruviam ire desitum est: donec hoc, de quo scribimus, anno Martinus Ledesma, Tucumaniæ Prætor, in spem venit per Cucuisensem, ultimam Provinciæ suæ urbem, Peruviæ conterminam, domitâ Chaquensi regione, frustratos conatus restaurari posse. Quare, conductâ militum cohorte, ad Nicolaum Durandum Provincialem litteras dat, enixè postulans, ut Evangelii prædicandi ergò aliquot Sacerdotum sibi copiam faceret. Verùm quia Provincialis non ignorabat in aditu novarum terrarum milites insolenter agere, ne Societatem Barbaris odiosam faceret, respondit tum se Socios missurum, cùm aliqua spes pedem in Chaquensi regione figendi affulgeret. At postquàm cognovit Prætorem cum Hispanis cohortibus in Chaquensem Provinciam penetrasse, ibique constructo castello fundamenta urbis jecisse, ubi Lupus fluvius pinguissimas Indisque frequentissimas terras

Gaspar Osorius Chaquënsem provinciam adit.

alluit, illicò Gasparem Osorium, Socium maximè idoneum, eò mittit cum mandatis, ut Indorum & Hispanorum saluti daret operam. Is ubi tertio pòst mense ad designatum urbi locum pervênit, ut erat aspectu & moribus amabilis, omnium amicitias sibi conciliavit. Complures igitur illicò Casiquii variarum factionum ad

Incolas allicit.

eum commearunt, quibuscum transegit, ut tribus in regionibus ligna ad totidem nova oppida fundanda, Paranensium adinstar, cæderentur. Numerum quinquaginta millium superare dicebantur hi, quorum linguam reddebat sibi familiarem. Mataguai idiomatis triginta millia ferebantur. Tobarum, Mocoviarum atque Zapitalaguarum, numerosissimarum nationum, idiomata non negligebat, tum quòd multi ex his populis magnâ aviditate in Christianorum numerum adscribi postularent, tum quòd per eorum terras pervadi posse ad ulteriores provincias numero quamplurimas speraretur. Churumatarum linguam, sic fortè dictam, quòd Chu Chu sæpiùs recurrat, etiam tertiare conabatur. Martino Ledesma Prætore ad

Idiomata discit.

fundandam aliam urbem in Solotani fluminis littore ultrà progresso, noster Osorius, novi oppidi ad reducendos Barbaros aream designaturus, apud Tobas remansit; unde ad Provincialem scribens, aiebat, tria Indorum oppida in Tobarum, Mocoviorum & Zapitilingarum terris fundari posse, si Sociorum copia suppeteret. Addebat, Indos in interioribus regionibus adeò proceros esse, ut vix eorum capita elatâ manu attingeret. Primo statim anno Hispani sementem facientes invenere glebam

Oppida fundanda designat.

Europæarum frugum omnium capacem, &, quod maximè avebant, argenti atque auri fodinas Barbari occultare dicebantur. Quamquàm non defuere, qui facilia hæc initia, ob solitam novorum colonorum habendi cupidinem, infelici exitu terminatum iri vererentur.

CAPUT XVI. De procuratione Gasparis Sobrini.

DUM hæc agerentur, Gaspar Sobrinus per Europam procurabat auxiliares Socios, quos non difficilè fuit ab Philippo Quarto Rege Catholico, ad Christi imperium dilatandum intentissimo, impetrare. Præsertim cùm ejus Majestati nuperrimè per litteras fluminis Argentei Prætor eo nomine Societatem JESU commendasset, quòd latissimas undique provincias Christo & Hispano nomini domuisset: & superessent aliæ ad Urvaicam regiones, quibus subjiciendis excolendisque Societatis homines aptissimi viderentur. Designato ab Mutio Vitelleseo Generali exiguarum copiarum supplemento, Gaspar Sobrinus, Urbano Octavo benè apprecante, magnis itineribus Ulissiponem contendit. Quò cùm etiam conveniissent ex variis Europæ provinciis quadraginta-duo Socii, decimo-quinto calendas Martias, Patribus Ulissiponensibus, honoris ergò, non sine piæ æmulationis indicio ad navem usque comitantibus, solvêre. Ibant bini, nullo nationum discrimine (nam Italos, Belgas, Burgundos, Lusitanos, Hispanos caritas unos effecerat) ibant, inquam, bini, antequam solverent, per urbem Regiam, frequenti sanè populo ex plateis & editioribus domuum partibus generosos Athletas despiciente, admiranteque quantâ alacritate Oceani procellis, & si res ferret, Barbarorum telis se dicatum irent. In navi, distributis ritè temporibus, omnia peragebantur, seu spectes privata Religiosorum pensa, seu cæterás in nautarum utilitatem impensas operas; adeò ut assiduitate evictum sit, ne quis nautarum vectorúmve vel leve juramentum, vel nudum salaxque verbulum, totâ navigatione excidere sibi pateretur. Tantum valet continuatum ad virtutem incitamentum, præsertim ubi multorum exemplis fuerit corroboratum. Ita feliciissimo cursu ad Januariensem Brasiliæ portum appulere; urbis Præfecto cum cætera nobilitate, & Collegii nostri Sociis, benevolè & magnificè Religiosos hospites excipientibus. Ibi refectis octiduo corporibus, se rursum mari committentes, Divino Spiritu optimis votis aspirante, Boni-aëris portum pridie Calendas Maïas insolitâ celeritate tenuere. In portu præstolabatur venturos Provincialis Durandus, cujus jussu ducentis & ampliùs leucis secundo flumine descenderant aliquot Neophyti, Musicæ periti, subsidiarios advenas, pro quorum incolumitate octies millies Paraquarienses Socii Sacrificia immolaverant, cantu, saltationibus & aliis gratulationis officiis hilariter excepturi.

Philippi IV. pia munificentia.

Urbanus VIII. Sociis bene apprecatur.

Sociorum navigatio.

In Brasiliam appulsus.

Et ad portũ Boni-aëris.

CAPUT XVII. De subsidiariorum Sociorum periculo.

JAM quindecim dies mutuæ Patrum aggratulationes tenuerant, cùm ex improviso armata navis lembo comitata in urbis conspectum se dat; quæ, quòd nihil aliud ageret, quàm altitudinem latitudinemque fluminis bolide tentare, hostilis ea credita est. Quapropter Prætor Regius arma cives capessere, & in omnem nutum præsto adesse jubet, veritus ne quemadmodùm Hollandi præcipuam Brasiliæ urbem, præmissâ itidem exploratoriâ navi, cæterisque pòst subsequentibus, nuper interceperant, ita non absimili stratagemate Boni-aëris portum invadere vellent. Triduo tamen postquam in conspectum venit, nullo tum præter metum illato damno, in altum vela vertit. Dies pauculi effluxerant, cùm undecim circiter à portu leucis sub arca lignea multa schedia, ab ipsis piratis importata, in ipso littore inventa sunt, quæ prodebant pravæ gentis virulentum animum. Octo erant libelli hispanicè conscripti, typis Hollandicis excusi, cum hâc inscriptione: *Iustitiæ Peruanæ vita salus, &c.* Librorum synopsis hæc erat: *Obedientiam Romano Pontifici abjurato: Regi Catholico legitimum in Indias Occidentales jus denegato: qui rebellaverit, omnia summa sperato: Indi & Æthiopes, mancipia, si Regis jugum excusserint, libertate & aliis præmiis donantur.* Quæ omnia adeò illecebrosè doloseque explanabantur, ut verendum fuerit, si in plebeculæ manus deveniissent, eorum animos, qui Religionem corporis utilitatibus postponunt, labefactatum iri. Ita homines Regi perduelles, seipsos corrupisse non contenti, leonina feritate & vulpinis dolis

Piratarum naves.

Dolus detectus.

Optimorum Regum dominiis inhiant, ut quamplurimos ſecum perditum eant, æquè animorum ac corporum piratæ. Cùm verò diſceptaretur de remedio pernicioſorum libellorum, & cenſerent nonnulli eorum exemplaria per Americam ſpargenda eſſe, ad hoſtium inſidias detegendas, ſententia Societatis prævaluit aſſerentis ignibus aut tenebris libellos hos eſſe adjudicandos, ne incautis peſtem aliquam afflarent, aut rebellionis cauſa eſſent. Pro ſervata Sociorum navi actæ Deo gratiæ ſunt: argumentis enim veroſimilibus poſtea deprehenſum, piratas ex ipſa Europa eo fine veniſſe, ut Jeſuitis in oſtio fluminis Argentei inſidiarentur. Sed Deo Optimo protegente factum, ut dum nautæ inter ſe diſceptarent, an navis ad ſtationem, quâ ſe piratæ occultaverant, appellerent, venti ita faverint, ut neceſſariò ultrà progrediendum fuerit. Sic evitatis inſidiis ſubſidiarii Socii partim ad Hiſpanorum urbes, partim ad Barbaras nationes amandati ſunt.

Socii ſervati.

CAPUT XVIII. De Gaſpare Sobrino.

AT Gaſpar Sobrinus, procuratione functus, Chileni regni Vice-provincialis deſignatus, cum ſex Sociis Europæis ſecum advectis in provinciam ſuam contendit, quo factum, ut Paraquaria utiliſſimo viro, & à me non ſine laude dimittendo, impoſterùm careret: nam poſt Chilenæ Vice-provinciæ gubernationem ad Limani Collegii, & ſubinde Quitenſis provinciæ regimen, evocatus, deinceps Limæ conſenuit. Ejus Majores olim inter Regem Aragoniæ & nonnullos Primates Regni candidatos arbitri fuere. Pater verò, anno præteriti ſæculi nonageſimo-quinto, nobilitatis deputationem, præcipuum Aragoniæ Magiſtratum obtinuit, & ſubinde totius Regni rebus rectè componendis præpoſitus eſt. A quo noſter Gaſpar pro pædagogo domeſtico Petrum Paulaçam, Archiepiſcopum poſtea Cæſarauguſtanum, accepit. Poſt initam Societatem, ſeptemdecim leucarum millia navigando, & terreſtri itinere decem millia eum emenſum fuiſſe, author eſt Bartholomæus Tafur, Collegii Limani Rector. Quitenſem provinciam regens, Beati Borgiæ urbis parochiam indeptus, ad expeditionem Maranionis magno cum Religionis Chriſtianæ emolumento viam ſtravit. Dimiſſionem ab gubernandi onere poſtulanti reſpondit Vitelleſcus Generalis, Societatis regimen eſſe unicam ad patientiam viam. Quotidie tribus horis rerùm Divinarum contemplationi inſiſtebat. Quoties carnis motus ſeſe prodebant, toties per mediam horam cruentè ſe flagellabat. Per ſexdecim omninò annos veſtem diurnam ad ſomnum captandum nunquam poſuit. Diebus Sabbathinis amorem erga Deum trecentis vicibus renovabat. Ad pœnitentis & modeſti animi conſervationem imaginariam ſibi caſam infrà damnatos omnes conſtruxerat. In Quitenſi regno ortas in viſitatione provinciæ difficultates religioſiſſimè toleravit. Mutius Vitelleſcus Generalis ad eum conſolatoriam Epiſtolam in hæc fermè verba ſcripſit. *Gaſpar Sobrine macte animo, nam rectitudinem mentis & prudentem negotiorum adminiſtrationem in te uno ſemper obſervavi, obſervârunt quot-quot tuam induſtriam Romæ in procuratione Paraquarienſi, & in aula Regis Catholici, in rebus Chilenſis regni coram perſpexerunt. Utrobique te geſſiſti ſicut decet ſincerum Societatis matris noſtræ filium, pro quo, præter approbationem meam, ſpero ampliſſimam in Cœlis mercedem tibi non defuturam.* Sed hæc multò pòſt evenere.

Parentes.

Educatio.

Itinera.

Modeſtia.

Pietas.

Tolerantia.

Laus.

CAPUT XIX. Caaroënſes & Iiviſenſes Religioni utcumque conciliantur.

INTEREA Rochus Gonſalvius, alias Urvaicæ terras adiens, materiam novis Sociis, quorum adventus fama percrebuerat, adornare ſatagebat. Primus labor fuit penetraſſe ad Caaroënſes ſylvas, quòd cognoviſſet earum incolas ad Fidem capeſſendam, vicinorum exemplo, & Petri Romeri hortatu, utcumque eſſe inclinatos. Has ſylvas incolebant ſexaginta Caſiquii, quorum pleriſque perſuaſit, ut in ſpem oppidi conſtruendi non procul uni ab aliis ſementem facerent, promittensque Chriſtianæ legis doctorem de Societate propediem conceſſurum, ad Iiviſenſes per Piratinienſem agrum iter circumflexit. Iivius, torrenti ſimilior quàm fluvio, ubi modicis anfractibus ab origine diſceſſit, recto deinde fermè alveo in Urvaicam paulò ſuprà Ibitiraquanos ſeſe exonerat. In utraque ejus ripa & adjacentibus campis ſylvæ viſuntur, quas quingentæ circiter familiæ cum ſuis Caſiquiis incolebant. Eminebat inter omnes Niezuvius, qui veneficii arte & loquacitate

Caaroënſes ſylvæ.

Iivius fluvius.

Niezuvii mores.

effecerat,

effecerat, ut vicini populi se tanquam ducem sequerentur; vir ferox & subdolus; solertissimè hospitibus blandiebatur, ut quamplurimos sibi obnoxios haberet. Ad id hominis monstrum ex Divi Xaverii oppido & aliis locis, licentiâ vivendi allecti, transfugerant quamplurimi Indi, Neophytorum nostrorum rebus infensi, quos omnes Niezuvius circum se habebat alebatque, ab omnibus exigens cultum sibi, tanquam Deo, exhiberi. Fictum denique factumque illi erat ingenium ad omnem fraudem insolentiamque. Is hujusmodi homo magnum impedimentum Neophytorum rebus allaturus erat, si in maleficio persisteret: quapropter Gonsalvius conceptum olim illius adeundi consilium maturans, nihil monstri ferocitatem, nec transfugarum latronumque insidias veritus, iter periculosum suscipit, Niezuvioque ex improviso se sistens tantum potuit dicendi vi, ut tantus hostis primo statim conatu debellatus putaretur. Quem ut sibi devinciret magis, ad Divi Nicolai proximum oppidum secum duxit, procuravitque ut magno apparatu in templum induceretur. Quâ honoris exhibitione ita Societati & Religioni Christianæ conciliatum se ostendit, ut ad suos rediens templum domumque venturis Sacerdotibus erexerit, fecerituque ut multi circum Casiquii in suam sententiam venirent.

Niezuvius devincitur.

CAPUT XX.
Apud Iviſenſes Rochus Gonſalvius Aſſumptionis oppidum condit.

DIFFICILIS erat hæc Provincia, exigebatque hominem magnanimum æquè ac prudentem: verebantur enim Socii, ne Niezuvius, nullo ferme negotio ad res Christianas inclinatus, dæmonis artibus postliminiò ad suas ineptias rediret, corrumperetque optima principia: quippe compertum erat, nullum illo in totâ Urvaicensi ditione veneficiis & dæmonis consortio fuisse magis deditum; nullum illo licentiùs divinitatem affectasse; nullum numerosiorem concubinarum gregem, etiam quando templum domumque Sociis condebat, domi alere. Quamobrem cùm Rochus Gonsalvius magnæ virtutis specimen ex Joannis Castillii dictis factisque cepisset, eum secum ad Niezuvii terras ducit, ipsoque Virginis Assumptæ die Iviſenſe oppidum & templum Virgini itidem in cœlum Assumptæ dedicat, Magistratum creat, primores muneribus conciliat, Joannem denique Castillium oppido præfuturum antequam discederet his ferme verbis animat. *Capesse*, inquit, *Provinciam tuo nomini parem, ô Castilli, & in ea administranda heroïco facinore te commenda. Magno antagonistæ te Deus juvenem & corpore infirmum committit, ut ante oculos habeas, non tuis viribus, sed Divinis pugnandum. Iam periculorum magnitudine, jam vocationis tuæ sorte, jam dæmonum insidiis dignos animos cape, & IESVM ducem patiendo sequere.* Ad hæc Castillius cùm ostenderet JESV comite se nullum periculum formidare, ab amplexu Gonsalvii divellitur, relinquiturque solus velut ovis inter lupos. Nec defuit optimo patri statim initio tolerandi materia, de qua re sic fermè ad Didacum Boroam scripsit. *Dici vix potest*, inquit, *quanta virtus in excolendis Barbaris requiratur. Quadringentæ jam ferorum hominum familiæ convenêre, quorum aliqui tentare constantiam meam cœpêre, sed Deo juvante nullo ferocitatis ostentamento adducar, ut à recto tramite deflectam. Utinam quod abundè est virtutis in Rocho Gonsalvio, mihi itidem sufficeret, tum iis regendis impar non forem.* Hæc Castillius. Sed Rochus Gonsalvius ad Tabatium fluvium Urvaicæ itidem influentem vocatus, reperit ad ejus ripas aliud oppidum (uti deinde factum est) construi posse: quocirca Tabativiensibus promisit instructorem de Societate missurum, cùm Socii suppeterent.

Joannes Castillius oppido præficitur.

Quadringenta familiæ reducuntur.

CAPUT XXI.
Apud Caaroënſes Sanctorum omnium colonia fundatur

TANTAS res agenti nuncium adfertur, decem de Societate Sacerdotes recèns ex Europa advectos adverso Paranâ navigare, nec procul abesse. Hoc opportuno auxilio lætus, Itapuam celerrimè properat, quò, eodem fermè temporis momento, ipse & novi hospites convenere: quos omnes incredibili jucunditate amplexus, variis ludorum spectaculis ab Neophytis aliquamdiu, gratulationis remissionisque ergò, recreari voluit: deinde monitos quemadmodùm cum Indis se gererent, unos in Paraquariæ metropolim, alteros in Guairaniam, quò amandabantur, dimisit. Franciscum Clavicum & Antonium Palermum abs se sata culturos Urvaicam ire jussit. Adrianus Knudius loco Alfonsi Rodericii in Caaroënsium Sacerdotem destinati Itapuæ relictus est: quo post varia & difficilia itinera in sociũ assumpto,

Subsidiarii Socii.

Caaroënſis regionis deſcriptio.

Gonſalvius per Iiviſenſes Caaſapaminienſesque iter circumflectens, tandem pridie Calendas Novembris Caaroënſium regionem attigit. Hæc regio ab Urvaica ad Mediterranea tendentibus, emenſis decem circiter leucis, occurrit, nuper aliis excultis terris nulla in re diſſimilis, niſi quòd aliquanto populoſior videretur; nec admodùm præter vicinos populos celebraretur, niſi turpi facinore, & deinde facinoris expiatione, ſe feciſſet memorabilem. Inſignis cauſa erat, cur ea citiùs, quàm aliæ regiones, Chriſto ſubjicienda putaretur: nam Caaroënſes Caaſapaminienſibus, hi Iiviſenſibus, Iiviſenſes verò Piratinienſibus contermini ſunt: & Ibitiraquani ſolo Urvaicâ à Piratinienſium agro ſejunguntur, ſperabaturque fore, ut hi populi, apud quos Socii oppida fundaverant, velut ſerie concatenati ſuâ, ſe vicinitate contra hoſtes defenderent, & facilem aſcenſum præberent ad eas terras adeundas, quæ inter Urvaicam & mare Athlanticum interjacent. Ergo poſtridie quàm ad Caaroënſes ſylvas Gonſalvius & Rodericius appuliſſent, & frequentes Caſiquii ex condicto cum Guarabaio ad deſignatum oppido locum conveniſſent, erectâ ſolemni ritu Cruce, Caaroënſe oppidum templique aream debitis cerimoniis Sanctis omnibus, ipſis Calendis Novembribus, conſecrant, Magiſtratum conſtituunt, infantes primo Sacramento expiant, adultos noſtris Myſteriis imbuunt, domum templumque conſtruere incipiunt, denique rem inſigni dæmonis invidiâ dignam magno conatu urgent.

Infantes baptizantur.

CAPUT XXII.

Barbari in necem Sociorum cõſpirant.

SED dæmon tot ſibi illatis damnis frendens furensque, & ab regione tot retro ſæculis abs ſe inſeſſa exulare renuens, omnes machinas movet ad ſe tutandum, hoſtesque ſuos deturbandos: quod ut aſſequeretur, commodis favoribus uſus eſt. Ex Sancti Xaverii Neophytorum noſtrorum oppido transfugerat Potirava, vir ad quidvis audendum temerarius, in avita ſuperſtitione pertinax, Niezuvio in multis ſimilis, niſi quòd tum Sociorum odio flagraret magis, Alfonſo Aragonæ præcipuè infenſus, in cujus necis occaſionem jam ab anno intentus erat. Is clam Niezuvium adit, captatâque barbaro exordio benevolentiâ, ſic hominem, ſuoptè ingenio ad quamvis atrocitatem ſatis inclinatum, in Socios omnes exaſperat.

Potiravæ conditio.

Oratio.

Vides, inquit, *ô Niezuvi, quæ conditio vitæ tuæ futura ſit, ni tempeſtivè in libertatem te vindices: nam poſtquam populares tui in unius Sacerdotis jus conceſſerint, ita vileſces, ut vix latum unguem à vulgi conditione abeſſe videaris: renuente Sacerdote advenâ nemo imposterùm juſſa tua capeſſet, ab illius tu nutu pendebis ceu turpis clientulus. Iam verò quis ſatis ferat concubinarum tuarum gregem ab tuo ſinu, Sacerdotis juſſu, avelli, ut eis vilibus homunculis, unâ tantum tibi relictâ vetulâ, in opprobrium potentiæ tuæ, pro arbitratu ſuo dividat, téque rerum machinatorem vili plebeculæ exaquet. Exere ergo priſtinâ conditione novos animos, & dum res adhuc integra eſt, opprimamus pauculos, ne pauci multos nos opprimant. Paucorum conjuratione res maxima peragi poteſt; Patribus enim de medio ſublatis, iterum adſtruetur tuæ potentiæ authoritas, & concubinarum grege, quem Chriſtianæ leges relinquere imperant, tutum tibi & palam frui licebit.* Placuit ſuperbo & ſpurco homini Potiravæ oratio. Igitur conjuratione conceptâ, Niezuvius ſignificat velle ſe Sacerdotum ſanguine ſuam in iis admittendis levitatem expiare: quod conſilium fortuito caſu maturatum eſt. Nam cùm adoleſcens Indus apud Joannem Caſtillium domi noſtræ educatus vicina oppido loca temerè perambulans in Niezuvii ſcortorum latibulum incidiſſet, hominem eventilatis ſpurcitiis diutiùs ſe abuti non poſſe exiſtimantem exacerbavit magis; qui ſtatim aſſumpto capitis redimiculo, & Ariolorum uſitato è plumis paludamento, popularium ſuorum concionem vocat, ad quam ex abrupto quaſi phanaticus ſic vociferatus fertur. *Ergo*, inquit, *mihi rerum mirandarum patratori famoſiſſimo, ſervitus deinceps ſervienda eſt? Ergo ego ab nutu pauperculi advenæ imposterùm pendebo? & avitum jus in mulierum pulcherrimas mihi adimetur? non ita, ſi me mea clava adjuvet. In animo eſt tanto malo obviam ire, ne continuatione ſine remedii ſpe invaleſcat. Caput mali amputandum eſt, ut cætera membra decidant. Rochus ille Gonſalvius, qui dicendi vi gentilium noſtrorum animos quoquò lubet trahit, de medio primùm tollendus eſt, deinde reliqui opprimendi. Hæc menti meæ ineluctabilis ſtat ſententia, cui niſi aſſentitis, terrâ relictâ ad cœlos evolabo,*

Niezuvii conſpiratio.

elementa

elementa omnia inter ſe committam, procellas commovebo, corporum & ſegetum peſtes accerſam, tygres & feras in veſtram ruinam armabo, mala denique omnia creabo. Cùm ſic partim à lubentibus, partim à timentibus, elicuiſſet conſenſum, Cuniaraquam Caſiquium ex omni multitudine ſevocat, & conjurationis promovendæ ergò ad Caaroënſes amandat, cum mandatis, ut ſimulatione maximâ Caarupe & Caabure Caſiquios, patrandis ſceleribus aptos adeat, referatque conſpirationis cauſas, & ſuo nomine imperet, ut Rocho Gonſalvio & Alfonſo Rodericio de medio ſublatis, pergant ad Petrum Romerum trucidandum: ſe interim intenturum in mortem Joannis Caſtillii & Sociorum Piratinienſium. Addat ab Ibitiraquanis & Paranenſibus ex condicto Socios omnes eſſe mactandos. Cuniaraqua ad Caaroënſes pergens cum his mandatis, ita totam rem præſtitit, ut Caarupe & Caabure conjurationem ſtatim approbarint, opem Niezuvio ſpondentes: adeò non difficiliter ſcelerati in bonorum ruinam conſpirant.

Caaroënſes ſollicitantur.

INTERIM Rochus Gonſalvius conſpirationis ignarus, decimâ-quintâ Novembris ſummo mane ad Petrum Romerum reſcripſerat, Caaroënſium res feliciter promoveri; & ſi ſuppeterent ferramenta ad alliciendos muneribus populos, quingentas familias in album referri poſſe. Hoc ſcripto Sacrum peregerat, ritéque gratiis actis omnes Indos adeſſe juſſerat, ut ex ingentis ligni ſummitate campanam, doctrinæ Chriſtianæ & ſacrorum Miniſteriorum tempora deſignaturam, appenderent, appenſamque erigerent. Sed Caarupe in opportunitatem parricidii intentus Barbaros ab ſe ſubornatos, tanquam ad Gonſalvii juſſa capeſſenda pergerent, ſecum clam armatos ire jubet, & diſſimulanter omnia agere, donec Marangoæ tortori abs ſe deſignato nutu parricidium imperaret. Jam omnes convenerant, & Rochus Gonſalvius Carne & Sanguine Chriſti ſaginatus optima hoſtia futurus, operi accinctus, ad obligandam fune campanæ lingulam ſe inclinaverat, cùm Caarupe, invitatus opportunitate inferendi vulneris, oculorum nictu Marangoæ ſcelus mandat, qui clavam ſaxo capitatam in caput Patris optimi toto niſu vibrat, & uno ictu cerebrum è cranio extundit, exanimatque: diffractum caput alter repetitâ clavæ impulſione penitùs conterit. Mox omnes inconditis clamoribus aëra, lymphaticorum in morem, complent: diceres fateri velle immenſis ululatibus dignum facinus ſe edidiſſe. Exciverant hi clamores Alfonſum Rodericium, in non remota cella quotidianæ precis penſum perſolventem, & jam parabat ipſe pedem è cubiculo efferre, de novitate percunctaturus, cùm oſtium parricidæ obſident. Primus inſilit Areguatus, inſignis veneficus, idemque Divinitatis phantaſticæ uſurpator, Caarupæ germani fratris juſſu, qui ſubito brachiorum amplexu Rodericium ligans, mandat, ut feriatur. Nec mora ſicarii clavas rotant, vibrantque. Sed Rodericius, quamquàm inter turbam & ictus piè anhelans, volebat ibi victima cadere, ubi Sacrificium offerre conſueverat: verùm erumpentem, nitentemque ad templum pergere, ſicarii ultrà progredi non paſſi, alteris clavæ rotationibus proſternunt, donec conſtaret etiam exſpiraſſe.

CAPUT XXIII
Rochus Gõſalvius & Alfonſus Rodericius mactantur.

Rochi Gonſalvii mors.

Et Alfonſi Rodericii.

UTROQUE extincto longus clamor diſſonusque editus eſt, unis de facinore exultantibus, alteris (nam non omnes conſpirârant) triſtiſſimum ejulatum in commiſerationis confeſſionem tollentibus. Parricidæ, nondum ſatiato furore, cadaveribus inſultant, Rodericii corpus lumbis tenus truncant, crus evellunt, veſtibus detractis, iteratis vulneribus utriuſque membra deformant, denique circum templum ignominiosâ circuitione protracta, igne in ipſum templum injecto, flammis tradunt, Sacra omnia profanant, aram in fruſta minuunt, calicem perfringunt, cerimoniarum codicem minutim concîdunt, intemeratæ Virginis effigiem, quam Rochus Gonſalvius expugnatricem populorum vocitare & ad nova oppida fundanda ſecum portare ſolebat, dilacerant, Chriſti Cruci affixi icones duas refixas in ignem mittunt. Felices in eo generoſi Athletæ, quòd eorum manibus morerentur, qui JESV & MARIÆ æquè ac ſibi eſſent infenſi. Miſſo poſt hæc de utriuſque nece ad Niezuvium nuncio, Barbari omnes ad parricidale convivium dilabuntur.

CAPUT XXIV.
Geſta poſt utriuſque necem.

Parricidæ cadavera deformant.

Sacra profanant.

Ubi cùm ſe quiſque de ſcelere jactaret, & tandem avitarum ſuperſtitionum compotationumque & luxuriarum importunum caſtigatorem periiſſe exſultanter vociferaretur; auſus eſt ſenex, Guarobaii Sociorum amantiſſimi tum abſentis ſocer, quamvis nondum Baptiſmo initiatus, inſolentes arguere, & exprobrare parricidis atrocitatem, qui hoſpites omnibus utiles, nullis nocivos & inermes, non habitâ hoſpitalitatis & beneficiorum ratione, crudeliter trucidaſſent. *Quæ inſania*, inquit, *hæc eſt de ſummo ſcelere triumphare, &, ac ſi rem belliſſimam feciſſetis, immaniter exultare.* Simul hoc dixit, ſimul parricidæ, factum ſuum ſceleris nomine ſugillari non ferentes, in optimum ſenem irruunt, & tanquam in ſacrilegi parricidii appendicem mactant dilaniantque. Quid obſtat, quin Anonimum hunc ſenem, adauctum nuncupemus? quem veroſimile eſt quodam entheo ſpiritu, aut hauſtâ divinitùs flammâ impulſum, ut caſtigaret verbis ſceleratos, & mortem admitteret, quæ eum Baptiſmi cruenti ſtolâ decorum Patribus ſuis in Cœlum aſſumptis adjungeret. Stimulante adhuc odio, parricidæ adoleſcentes duos, Rochi Gonſalvii in Sacris miniſtros, rapiunt, deliberantque an in utrumque violenter agerent. Ex quo conſilio ſic diſceſſum, ut eorum prævaluerit opinio, qui aſſererent popularibus ſuis eſſe reddendos, ne in ſe Paranenſes exacerbarent. Unus ex his adoleſcentibus auſus eſt in vinculis parricidas recenti adhuc furore calentes acriter objurgare, minarique ſervitutem. Alter ſacri Olei vaſculum è manibus ſacrilegorum eripuit: adeò nihil timet legitimo & pio dolore inſtigatus animus. Ambo ad ſuos remiſſi magno adjumento fuere parricidii ſeriem ſedulò indagantibus.

Catechumenum mactãt.

Adoleſcentiã fortitudo.

GAPUT XXV. Rochi Gonſalvii cor portentosè loquitur.

BARBARI ſequenti die, edormitâ crapulâ nihilo temperantiores, ad patricidii locum turmatim ſe conferunt, ubi diligenter omnia ſcrutantes, ignem truncis cadaveribus mitiorem fuiſſe reperiunt quàm volebant. Interim accidit res mira dictu: quippe Rochi Gonſalvii cor ex ipſo cadavere gravi & articulatâ oratione in hunc modum carnifices perſtrinxit. *Occidiſtis*, inquit, *me veſtri amantem: occidiſtis corpus meum, & oſſa mea confregiſtis, non ſpiritum, qui jam inter Beatos regnat. Ob id magnæ vos manent calamitates, nam filii mei* (Neophytos intelligebat) *injuriam Dei Matris Imagini illatam ulturi convolabunt.* Unanimes hoc aſſeruere auriti & oculati teſtes captivi, quorum aliqui addidere alias voces ex eodem corde fuiſſe auditas, quæ dicerent, ſe illis denuò adfuturum opemque laturum: adeò nihil vindictæ ſpirant Martyres in ſuos occiſores, etiam poſt mortem benevoli. Prodigii raritas non manſuefecit, ſed exaſperavit obſtinatos. Quare Caarupe Marangoæ tortori rurſum mandat, ut Rocho pectus aperiat, ſcruteturque unde unde voces emittat. Is diſſecto pectore cor cùm eripuiſſet: *Illo illo*, inquit, *præſtigiator loquitur*, continuatoque furore ſagittam, ferro cuſpidatam, in illud collimat, tranſadigitque: reliqui ignem ſopitum reſuſcitant, in quem lacerata corpora iteratò projiciunt immaniter exultantes.

Sagittâ transfigitur.

CAPUT XXVI. Sociorum occiſorum cadavera recuperantur.

DUM hæc aguntur unus ex adoleſcentibus Paranenſibus, quos ad ſuos parricidæ remiſerant, ex itinere ad Caaſapaminienſes delatus, Petrum Romerum de carorum Sociorum nece docet: quo audito nuncio Caaſapaminienſes, pro more gentis, horribili primùm ſilentio, deinde intercalaribus ejulatibus intemperanter in luctum effuſi ſunt; donec incaleſcente dolore & in iram jam vergente, ab Romero vindictam ſibi permitti poſtularent. Romerus vindictam quidem diſſuaſit, ſed rem ſibi gratam Chriſtianoque nomini decoram facturos ſignificavit, ſi ad recuperanda occiſorum Sociorum corpora pergere auderent. Nec mora Mbacaba, vir inter ſuos nobilis ducentos circiter homines ex omni multitudine ſelectos armari jubet: ad quos, *Eamus*, inquit, *& cum vitæ noſtræ periculo eorum cadavera dedecori ſubducamus, qui mortem non timuere, ut animos noſtros excolerent: eorum exuvias ab parricidis vindicemus, qui nos à dæmonum ſervitute vindicatum venêre.* Monenti verò Romero, ne cadaverum fœtore ab pio munere deterreri ſe permitterent, unanimes reſpondere, genuinos filios non abhorrere ab cariſſimorum parentum fœtidis cadaveribus: quo dicto militum more iter arripientes, eodem quo diſceſſerant die, ad

Barbarorum erga inſtructores amor.

necis locum, parricidis ad rura dilapſis, vacuum deveniunt, raptimque, antequàm ab ruſticatione redirent, ex ſopito jam incendio ſemiuſtulata Sociorum corpora educunt, atque eo quo venerant ordine, frendentibus nequicquàm parricidis, diuque inſequentibus, opima ſpolia reportant. Romerus, evaporato utcumque dolore, laudavit reduces, qui fidem in vindicandis ſacris exuviis heroïco facinore rei Chriſtianæ ſe probaverant. Cùm verò allata cadavera ſigillatim exploraret, reperit inter ſemiuſtulata truncataque membra cor Rochi Gonſalvii ſagittâ transfixum nihil igne læſum; ut ſentires nihil noſtrum ignem in cor cœleſtibus ardoribus ignitum potuiſſe. Mox rudi pro tempore utrumque cadaver lipſanothecæ illatum eſt, donec cultiùs componerentur.

Cor Gonſalvii ab igne illæſum ſervatur.

CAPUT XXVII. Petrus Romerus ad necé quæritur.

NON diu pòſt Caarupe parricida, trecentorum hominum inſtructus acie, repentinus Caaſapaminienſibus adeſt; Petrum Romerum, quem ob cœlibem vitam per ludibrium vetulam vocitabat, de medio ſublaturus. Municipes pro more ruſticatum iverant, ſolique aderant juvenes decem, qui ſeniculo quodam duce arcubus & ſagittis inſtructi contra confertam hoſtium aciem progredi auſi, adeò fortiter ſe geſſerunt, ut illorum impetum detinuerint, arcuerintque, donec, concurrentibus jam ex ruſticatione Caaſapàminienſibus, in fugam omnes, non ſine ſuorum clade, nullo ex noſtris deſiderato, verterentur. Cui rei magnum momentum attulit ipſe Romerus, qui pro tuendo grege determinatâ morte in equo cum duobus aliis Neophytis equitibus prodiens, ita terruit parricidas, ut fortitudinis miraculo attoniti frendentes furentesque, quod à vetula (ut aiebant) & pauculis adoleſcentibus reprimerentur, tentare ſecundum impetum non auſi ſint. Sed frendeant ringanturque amaro opprobrio parricidæ, nuſquam tamen efficient, quin juvenes illi Caaſapaminienſes per omnium ora volitent, qui vix ex barbarie in Catechumenorum Neophytorumque album relati, pro incolumitate advenæ magiſtri contra populares & amicos ſuos, contra confertam multitudinem pauculi certo ſe mortis periculo exponentes armaverunt pugnaveruntque, & oſtenderunt Deum per pueros poſſe quod olim per locuſtas.

Caaſapaminienſium Adoleſcentûm fortitudo.

Barbari terrentur.

XXVIII. Joanne Caſtillius trucidatur.

PAULÒ antequàm hæc gererentur, hoc eſt, poſtridiè quàm Rochus Gonſalvius & Alfonſus Rodericius occiſi ſunt, Niezuvius, de eorum nece nuncio accepto, ferociter exultans, plumarum amiculo & reliquo horrendorum rituum ornamento ſe veſtiens, eodemque cultu unam è concubinis ornari & ſe ſequi jubens, popularium concionem vocat. Nox erat cùm frequentiſſimi convenere. Quare tenebrarum & multitudinis opportunitate uſus, omni circum igne extincto, poſtquàm horrendum neſcio quid in gutture turbinaſſet, identidemque inani ex cucurbita crepitaculum agitaſſet, & diu lymphaticas vociferationes intercalari ſilentio diſtinxiſſet; tandem horrore omnibus concuſſis, his fermè verbis Joannem Caſtillium de medio tollendum pronunciat. *Adeſte tygrides, adeſte, & in authorem opprobrii mei ungues denteſque acuite; cur pigritatis? Etiam vos faſcinavit advena? etiam vos rebellatis? Veſtram fidem appello quotquot adeſtis, ô viri, quam ſi obſtinatè denegatis, ſtatutum mihi eſt ad aſtra revolare, & omnia elementa in vos armare, perdereque pertinaces. Ite & opprimite Sacrificulum advenam, pueros incantationibus allectos abluentem, jusque meum in fœminarum præſtantiſſimas impudenter denegantem.* Approbato furore, Potirava, & Quaraibius Niezuvii ſocer, delectu parricidarum habito, ſceleris patrandi tempus & locum indicunt, diſſimulanterque, ne præda elabatur, omnia agi imperant. Eo tempore commodùm parricidis accidit, ut nonnulli Ethnici religioni Chriſtianæ nomen daturi ad oppidum venirent, quibus ſecum aſſumptis, ubi illuxit, Joannem Caſtillium domi Deum orantem adeunt, dolosè poſtulantes, ut religionis candidatos in album relatos, velit pro more munuſculo aliquo donare. Caſtillius advenas benevolè admiſſos in catalogum refert, largéque donat; quibus rebus intentum, ſuique incautum, parricidæ à tergo invadunt, lacertos fortiter ligant, colaphis & fuſte cædunt, contumeliis onerant, fatuum appellant, è pede raptatum proſternunt. Tum ille, *Si*, inquit, *ob ea munuſcula, quæ impertior*,

Niezuvii debacchatio.

Parricidarum ſimulatio.

Joannis Caſtilii ſupplicia.

in

in me ſævitis, omnia mea habetote, & me in mancipium veſtrum ſervate. Ad hæc Barbari: *Non te*, inquiunt, *nec tua, ſed exitium tuum, Sociorumq́; per Paranæ & Vruaicæ littora ſparſorum quærimus: peribunt, peribunt omnes novæ ſuperſtitionis antiſtites: jam Gonſalvius & Rodericius pœnas inſigniter dedêre, te ſublato, pergemus ad trucidandum Aragonam.* Caſtillius audito Alfonſi Aragonæ nomine, poſtulat ad eum conferri, ut coram & in ejus conſortio mactaretur. Cùm non impetraret, & jamjam moriendum eſſe tumultuosè inclamaretur: *Non moriar*, inquit ille, *ſed animus meus poſt tormenta æternùm vivet.* Sic loquentem oblongo fune vinciunt, & pænè nudatum extra oppidum per ſpineta & torrentium ſaxeta, per aſpèros terræ hiatus, inter amaros jocos inſanosque clamores protrahunt. In itinere ſæpè faciem enſe feriunt, corpus ſagittâ tranſadigunt, oculos & alias corporis partes telorum cuſpidibus pungunt, per intervalla Tucandâ Niezuvii ſervulo ventrem fortiſſimi athletæ clavâ immaniter pulſante. Tandem multâ ſanie & obvio luto deformati caput lapidibus obruunt, donec conſtaret etiam obiiſſe. Sacrum cadaver inter nova verbera & debacchationes, ut tygribus noctu eſca fieret, in ſylvas parricidæ rapiunt: domumque, quaſi re bellè geſtâ, Niezuvio perpetrati facinoris ſeriem narraturi redeunt.

Mort.

CAPUT XXIX. Geſta poſt Joannis Caſtillii necē ab Niezuvio.

NIEZUVIUS iteratâ carnificinâ lætus, occiſi Caſtillii Sacerdotalibus veſtibus, tanquam ſpecioſæ victoriæ ſpoliis, ſe induens, ſimulque aſſumpto veteratoriæ ſuperſtitionis amiculo, multitudine adeſſe juſsâ, vociferatur: non eſſe jam cur agrorum vaſtationem vererentur: jam tutò poſſe majorum more quotquot vellent uxores ducere: occiſo Sacrificulo, Divinitatis authoritatem ſibi rurſum aſſertam eſſe. His dictis, ad contemptionem Baptiſmi baptizatos pueros jubet ad ſe adferri, & tanquam exauthoratos de ſacro gradu deponere poſſet, calidâ aquâ eorum capita lavat, ſanctum Chriſma eluit, ne exorciſati ſalis myſterium remaneat, linguas ſabulo fricans, conchâ aſperâ abradit; neſcius primi Sacramenti caracterem deleri non poſſe. Mox velut exauthoratos aliis ritibus initiat: expunctis Chriſtianis nominibus vetera reſtituit: fingit neſcio quem humorem clandeſtino artificio è corpore ſuo dimanare, quo ad denuò (ſi Superis placet) baptizandos reſecrandosque utitur: infantium matribus mimo præſtigiatori, non ſine tripudio, applaudentibus. Secundùm id, templo priùs combuſto, cæteraque ſupellectile direptâ, Niezuvius popularibus ſuis ad reliquorum necem animatis, in proximè ſequentem diem ad Alfonſum Aragonam & Franciſcum Clavicum, apud Piratinienſes curantes, occidendos profectionem indicit.

Niezuvius Infantes rebaptizat.

Templum comburit.

CAPUT XXX. Parricidæ ad occidendos Piratinienſes Socios convolant.

SED jam eò pervaſerat fama conjurationis, & Socii Piratinienſes ad ritè admittendam pro Chriſti cauſa mortem incruento Sacrificio piisque animi affectibus ſe diſpoſuerant. Indi verò quamvis numero pauci (nam multitudo ad ruſticationem defluxerat) pro propulſando ab inſtructoribus ſuis mortis periculo conſilia conferebant. Quibus in rebus dum ſunt, ab vigilibus nunciatur non procul abeſſe Niezuvianæ factionis perduelles, inconditis clamoribus & pictis ad conciliandam formidinem corporibus extrema omnia minitantes. Patribus lubebat in ipſo templi veſtibulo mortem, multis votis expetitam, piè præſtolari, nî obſtitiſſent Neophyti Piratinienſes, glorioſam Patrum ſuorum necem ſibi doctrinâ impoſterùm carituris damno fore conteſtantes. *Non vos*, inquiebant, *ad Martyrii palmam differendam ſollicitaremus, niſi certò ſciremus cum noſtra pernicie fore conjunctam.* Simul his dictis ad proximæ ſylvæ latebras abripiuntur magis, quàm abeunt. Interim perduelles circiter trecenti, pauculis Neophytis Piratinienſibus nequicquàm reluctantibus, Divi Nicolai oppido potiuntur; Aragonam & Clavicum ad mortem quærunt; in eorum templum & domum turmatim invehuntur; omnia indagant; in parietes & tecta ſæviunt; ardente maximè Sole ſub meridiem, menſe Novembri, hoc eſt æſtivo hîc tempore, in templi culmen aridâ paleâ contectum ignem injiciunt: cùm non arderent paleæ, Joannis Caſtillii librorum folia, quibus criſtarum in vicem ornabantur, ex capitibus ſuis detrahunt, inflammataque applicant paleis; ſed nihilo

Parricidæ furunt.

Socii fugere coguntur.

Tectum è palea ab igne portentosè ſervatum.

secius paleæ, non concepto igne præter naturam, Deo vim flammæ interdicente, illæsæ perseverant. Insolentia miraculi non placavit perfidos, qui perversis interpretamentis rem miram elevantes, etiam quàm antea ferociùs institêre: actumque de re erat, nî è villis evocati Piratinienses quamplurimi pugnam redintegrassent; in qua sexdecim ex hostibus cecidere, plures vulnera accepere, reliqui fugêre, nullo à nostris, præter pauca & levia vulnera, accepto damno. *Parricidæ fugantur.*

CAPUT XXXI.

INTEREA Alfonsus Aragona & Franciscus Clavicus, magnâ rerum inopiâ, ad Conceptionis Ibitiraquanorum oppidum, coacti fugiebant, quò jam volaverat fama Niezuvianæ crudelitatis, & Didacus Alfarus convocaverat ad consultandum oppidi primores: quorum Dux Nicolaus Nienguirus: *Nullum proderit*, inquit, *ô pater, præter citata arma consilium, citò prævertendæ sunt hostium machinationes, ne nos in consiliis captandis cunctabundos opprimant. Equidem de me meisq; assectis sic existimari velim, uxores cæterasq; necessitudines non priùs revisuros, quàm hostibus repressis, carorum magistrorum necem copioso parricidarum sanguine expiaverimus.* Nec plura effatus, ducentos è popularibus suis armari & se sequi jubet, beneque animatos ad tutandos Provinciæ fines, in Piratinienſem agrum deducit, satis se facturum putans, si nominis sui authoritate hostem remoraretur, donec longinquiora auxilia convenirent. Interim, audito ab cæteris Sociis per reliqua oppida de Rochi Gonsalvii & Rodericii nece nuncio, inter mœstissimos Indorum ejulatus ubique trepidatum est. Augebat metum sparsus ab hoste rumor de reliquorum oppidorum in omnium Sociorum necem conspiratione. Singuli de absentium Sociorum periculo magis, quàm de proprio, angebantur, verentes ne gravius aliquot malum inopinatis exurgeret. At ubi cognitum est Joanni Castillio illatam etiam esse necem, & ab Niezuvio ad belli Societatem sollicitari Ethnicos mari Athlantico obversos, ut reliquas res Neophytorum labefactaret, aucta in immensum per cuncta oppida trepidatio est. Quare novi nuncii in Hispanorum urbes atque Indorum pagos longè latéque dimissi sunt, qui nostrorum militum paucitatem, & hostium numerositatem, periculique magnitudinem prædicarent: & quanta esset celerandi necessitas, atque quantum Sociis omnibus immineret discrimen, si se interiores populi Niezuvio conjungerent, demonstrarent. Interim militum manipulus ad Caasapaminienses transmittitur, qui Petrum Romerum, hosti maximè vicinum, periculo subducerent. Sed Caasapaminiensium primores ejus discessum prohibuere, affirmantes se eo carere non posse, nisi vellent Neophytos omnes, Catechumenosque, ad latebras suas, pastore destitutos, postliminiò redire. Si remaneret, denuò facturos objectu corporum, ne aliquid grave ei accideret. Cedendum petentibus fuit, ne quid in benè meritos peccaretur. Inter has res, exploratores tres in manus venêre: factoque examine repertum, eos parricidii participes fuisse, & animo hostili venisse, ut nempe Quaracipucutium, inter Ibitiraquanos primæ authoritatis Casiquium, ad Niezuvii partes consanguinitatis titulo pertraherent. Aderat tum inter milites Quaracipucutius, qui interrogatus ab Didaco Alfaro, quid cum talibus cognatis suis agendum vellet, respondit in eorum acta ritè inquirendum, &, si nocentes essent, nullam suæ cognationis habendam esse rationem; nullum enim se veræ Religionis hostem inter affines suos imposterùm computaturum. Quare Didacus Alfarus ab exploratorum præcipuo arma deponi in experimentum jubet: sed ille ferociter resistens, pede retracto, sagittam arcui aptavit, in Alfarum collimaturus, nisi ab circumstantibus repressus, vinculis oneratus fuisset. Octingenti jam milites convenerant, quibus copiis Niezuvium adhuc imparatum, & Iivisenses in campum progressos, lacessere placuit. Iivisensi in oppido duos tantùm ex hostibus reperere; ab quibus Antonius Bernal, Societatis nostræ adjutor, eò se duci voluit, ubi Joannes Castillius occubuerat. Quò cùm perveniisset, Neophytus ex ejus comitibus unus repentinâ irâ incensus, exprobrato captivis illis parricidio, clavam elevans, en ait, per acerbam ironiam, en clavam & alium de Societate Religiosum, feri si audes: sed ante, hoc habe. Simul hoc dixit, in pectus & caput captivi clavam iteratò impingit: & actum erat de homine, nî Antonius noster ex equo desiliens,

Iivisenses castigantur.

Ibitiraquanorum fidelitas.

Sociorum trepidatio.

Auxilia postulata.

Exploratores capti.

Didaci Alfari periculum.

Neophyti in parricidas indignatio.

Cadaver recuperatur.

siliens, represso ferociente, tertium ictum divertisset. Mox piè veneratus Castillii exuvias, quòd sindon deesset, talari se veste exuens, sacrum pignus semiustulatum eâ involvit, & ad Piratiniense oppidum reportat. Sequenti mane nostræ cohortes in conspectum hostium venêre, à quibus cùm Niezuvium & reos sibi tradi per internuncios postulassent, si pacem mallent quàm bellum, nullum præter tela responsum accepere. Quarè tanto impetu invecti sunt, ut momento fermè temporis, fusis fugatisque hostibus, victoriam cum multorum clade obtinuerint. Ex nostris tres tantùm desiderati, triginta citra periculum vulnerati. Niezuvius primus ante pugnam fugiens, rate ex arborum ramis confectâ, cum paucis comitibus, Urvaicâ transmisso, eousque per varia loca profugus latuit, donec post aliquot annos in latronum manus incidens, furoris sui pœnas lueret: etiam in miseria sua diu formidabilis, quòd ejus conditio ignoraretur. Imbellis multitudo omnis sine spe restaurandi oppidi victoribus cessit. Niezuvii villas, quas cum concubinis numero pares habebat, flamma absumpsit.

Iiviſenſes vincuntur.

CAPUT XXXII.
De Caaroënsibus vindicta sumitur.

POSTQUAM justæ iræ utcumque litatum est, Nienguirus in Piratiniensem agrum victores reducens, reperit nova convenisse auxilia: nam Emmanuël Capralis Alpoinus, nobilis Lusitanus, Hispanorum manipulum suis sumptibus publicâ authoritate ex Sancti Joannis urbe octoginta leucis distante conduxerat, & ex Indorum oppidis Divi Francisci familiæ subjectis Frater Gregorius Osuna, vir apprimè pius, ducentos Neophytos & totidem Joannes Gamarra, vir immortalitate dignus, in Sociorum tutelam miserat. Ex remorioribus verò Neophytorum nostrorum coloniis Arapisanduvius, & alii Casiquii, non contemnendam manum adduxerant. Ad quas res conficiendas non parvum momentum attulerat Didaci Boroæ Assumptionis Rectoris authoritas, qui frustra tentatis Paraquariensium Hispanorum animis, ipse per se recensita auxilia contraxerat, & magnis itineribus, consilii conferendi ergò (nam vices Provincialis absentis gerebat) Piratiniensibus se adjunctum venerat. Vigesimo Decembris Emmanuël Capralis, reliquorum Dux, copias omnes ad Caasapaminienses, ubi Petrus Romerus periclitabatur, celerrimè deducit. Nec sine providentia Numinis celeritas fuit: nam altero quàm venerat die, Caaroënses parricidæ numero quingenti, nihil nostrarum copiarum conscii, in Caasapaminiensem agrum descenderant, & jam insolenter imminebant oppido, cùm nostræ cohortes ex improviso eductæ, tanto perduellibus, ad conspectum præsertim Hispanorum equitum, terrori fuere, ut post primum incursum, secundum insultum non tulerint, ad proxima nemora tumultuosè se recipientes: quibus hinc Capralis Alpoinus, hinc Nienguirus magnam cladem intulere. Multis fugâ dilapsis, quinquaginta captivi in potestatem venêre, inter quos Caabure & Caarupe, necnon alii insignes parricidæ. Altero mane militari ordine progressi, Caaroënsi oppido potiti sunt. Ibi statim de supplicio reorum actum. Multitudo censebat in omnes animadvertendum: pars sanior pronunciabat rebellionis capita solummodò esse amputanda. Societatis sententia mitissima erat, nolentis suas injurias sanguine aut nimium justè ulcisci. Sed Capralis Alpoinus ita rem totam moderatus est, ut omnibus aliquid concessisse videretur: nam latâ in parricidas omnes capitis sententiâ, duodecim tantùm ex omni numero delegit, qui, quid alii mererentur, ultimo supplicio ostenderent. Caabure & Caarupe, conjuratorum primi, laqueo vitam finiere. Marangoa, Rochi Gonsalvii interfector, eo quo scelus patraverat loco, è furca suspensus est. Potirava, conjurationis author, postquàm aliquandiu cum Araguira Joannis Castillii interfectore fugisset, ab ipsismet Ethnicis ambo traditi sunt: de quibus etiam postea sumptum supplicium. Unus Caabure inter blasphemas ineptias, non admissâ Fide Christianâ, expiravit: reliqui primo Sacramento expiati piè mortem admisere. Atque hi ad unum omnes cum reliquis captivis asseruere, causas illatæ patribus necis nullas fuisse, quàm quòd Christianam religionem odissent, & suas antiquitates amarent. Marangoa moriens affirmavit, Rochum Gonsalvium verè post mortem loquutum fuisse, utpotè cujus os, cùm cor loqueretur, contritum convulsumque à corpore

Caaroënses superantur.

Societatis moderatio.

Parricidæ castigati.

esset.

esset. Sic non frustra cecidit loquacis cordis vaticinium, asserentis, Caaroënses ob patratum facinus acerbas res manere, & pollicentis osoribus suis iteratum auxilium. Humanis judiciis Divina subnectam: neque enim casu factum esse arbitror, ut omnibus & solis Sociorum interfectoribus, antea sanis, postquam capti sunt, fœdæ & maleolentes pustulæ in manibus nascerentur. Sanè Marangoæ manus ita imputruerunt, ut sibi ipse horrori esset. Cujus rei juratos testes ex tabulis publicis proferre possem. Atque hæc omnia documento esse possunt, quàm non lento gradu nobilia scelera prosequatur Divina Nemesis. Nemo ex Neophytis repertus est, qui pro cognatis suis perduellibus judicem oraret, aut mallet condonari magis, quam puniri.

CAPUT XXXIII. Exuviæ occisorum Sociorum in tutum recipiuntur, & honorantur.

CASTIGATIS Caaroënsibus, Didacus Boroa sacras Sociorum exuvias, securitatis & honoris ergò, ad Conceptionis oppidum transportari curavit: quarum oneri, per aliquot dierum iter, milites ex bello reduces, & nobiles Casiquii, sibi invicem succedentes, succollavere: donec Ibitiraquanorum oppido proximis sese obviam effunderet multitudo, & utrimque pompa, ovationi quàm funeri propior, ordinaretur. Præcedebant cum signis victores, post se captivos revinctos trahentes. Subsequebantur Ibitiraquanorum distincti ordines: primus erat puerorum vario plausu & fremitu acclamantium; his succedebant mulieres justæ continere lachrymas, ne mœstitiæ signis memoriam tantæ felicitatis fœdarent. Inde gradiebatur virorum agmen, quos excipiebant gentis primores, & quotquot variam musicam excolebant. Feretrorum latera claudebant nostri Sacerdotes, qui ex multis oppidis confluxerant. Plebs arcubus triumphalibus vias ornaverat, & per justa intervalla festos ignes incenderat, aliaque lætitiæ ostentamenta exhibuerat. Inter hanc pompam sacra cadavera in Conceptionis templum inducta honorifico pegmati impositа sunt. Postquàm pompæ tumultus subsedit Didacus Boroa pro suggestu luculentâ oratione eos laudavit, quibus sepulturæ honos habebatur. Victores appellavit, & in morte felices, qui inter ipsam virtutem defuncti sanguine suo gloriam æternitati consecrarant. Eos dixit Deo caros, & Superis pares, futurosque olim in terris venerabiles, necnon apud supremum Numen Americanorum patronos. Conversus deinde ad Hispanos milites, navatæ operæ gratias egit, monens Deum quidem & bonam famam viris glorioſis optimum præmium esse; sed Societati præterea curæ fore, ut beneficium in non ingratos homines collatum fuisse cognoscerent. Denique in immensum extulit Neophytorum Catechumenorumque virtutem, pro religione contra gentiles suos & necessitudines adeò fortiter pugnantium. Mox ritè compositis sub arâ cadaveribus, & auxiliaribus copiis dimissis, pompa soluta est. Nec uno in loco honor Heroïbus habitus est. Nam in Assumptionis urbe cives & uterque Magistratus, mixtis mœroris & lætitiæ signis, splendidè parentarunt, Rochi Gonsalvii germano fratre Canonico, Ambrosii & Augustini hymnum in gratiarum actionem festivè admodùm insonante. Idem præstitêre nostri & Franciscanæ familiæ alumni, summopere aventes, ut sibi reliquiarum aliquid mitteretur, quas ubique summi viri venerati sunt. Ante eas Paraquariensis Episcopus in genua provolutus sanctè asseruit, se quidem eâ authoritate carere, quâ opus est ad Heroës Divorum albo inscribendos, sed neminem sibi obstiturum, quin privatim eos coleret. Mutius Vitellescus Generalis cor Rochi sagittâ transfixum, ex ipsa Paraquaria dono missum, in cubiculum suum inter sacram supellectilem, non sine commendatione, intulit. Academia Cordubensis Gymnasticis encomiis: Nierembergius panegyri Hispanicâ Latinâque; Ioninus carmine; Ferrufinus Provincialis synopsi Regi Catholico inscriptâ; Alegambe inter illustres mortes eleganti elogio; denique Didacus Boroa, ejusdem Provinciæ Præpositus, longâ & accuratâ justi voluminis historiâ nostros Heroës celebrarunt. Mearum verò partium hîc est breviter, quo quisque loco natus sit, & quibus moribus vixerit, posteritati commendare.

Panegyris.

Hispani laudati;

Neophyti, Catechumenique.

Socii ubique honorati.

CAPUT XXXIV. Rochi Gonsalvii vitæ tenor & virtutes.

ROCHUS Gonsalvius, ut ex authenticis tabulis constat, in Assumptionis urbe nobilibus parentibus ortus, pueritiam pietatis officiis exercuit: adeò in tenera ætate gravis, ut solo aspectu ab levitate coætaneos coërceret. Adolescentiam disciplinis jabundè excultam innoxiè transegit. Primùm ad aras facienti palmam plebs obtulit in conservatæ virginitatis symbolum, quam Neomysta ex animi modestia gestare renuit. Jam Sacerdoti duorum oppidorum extra patriam cura demandata est. Patriæ subinde restitutus, popularium suorum Ecclesiæ regendæ admotus, summæ integritatis famam adeptus est: quâ permotus Paraquariæ Episcopus, ei suas vices absens demandavit. Verùm dum se ultrò peti ab honoribus videt, quadragenario major Societatem JESU, ubi sciret integris repagulis aditum dignitatibus esse interdictum, ambivit & obtinuit. Adhuc tyroni Guaicuræorum Provincia obtigit, quam cùm majori labore quàm successu administrasset, domandis Paranensibus Præfectus est: apud quos conditis Jaguapuano & Itapuano oppidis, ad Urvaicam translatus, barbaram gentem patientiâ ac fortitudine ita domuit, ut apud Ibitiraquanos, Piratinienses, Jaguaraitienses, Japeivienses, Caasapaminienses, Iivisenses & Caaroënses oppidis fundatis multa millia Ethnicorum ad Christi partes traduxerit. Tandem ob Christi imperium dilatatum, Heroum purpuram adeptus, anno ætatis sexagesimo in cœlesti capitolio triumphum meruit. Vir planè in omni parte vitæ suæ mirabilis, indole placidâ & gravi, ita ut ejus facilitas nihil demeret authoritati, nec innata gravitas ab alloquio mortales absterreret. In suscipiendis pro Christo laboribus piè temerarius; in ferendis planè ferreus. Non tantùm cupediarum, sed etiam necessarii cibi & somni, plusquam decebat perpetuò laborantem abstinens. Orandi studium ardentissimum cum opere externo ità conjunxit, ut alteri dumtaxat, non utrique studuisse videretur. Urvaicensi & Paranensi missioni iteratò & diu præesse jussus, exemplo potiùs quàm voce moderabatur. Obedientiæ tenax erat, etiam cum dispendio propriæ æstimationis. Altitudinem animi per hæc maximè ostendit, quòd quamvis magnas res pro Dei gloria amplecteretur, nihil tamen arrogans, nihil superbum præseferret. Lacteâ planè fuit Guaranicæ linguæ eloquentiâ: pro suggestu, quando res ferebat, acrimoniam adhibebat. His virtutibus posteritati & Cœlo se commendavit Rochus Gonsalvius trium votorum solemniter in Societate professus, cujus infinita amplificandæ Dei gloriæ cupîdo, & laborum insatiabilis fames, necnon demissio animi magnitudini par, ita se in omnium opinionem insinuavit, ut passim ab domesticis externisque Sanctus appellaretur.

Gonsalvius septem oppida fundat.

Gonsalvii virtutes.

CAPUT XXXV. Alfonsi Rodericii vita.

AT Alfonsus Rodericius, Zamoræ in Castella honestis progenitoribus natus educatusque, Societati nomen Villagarciæ dedit. Non diu pòst maximè volenti Paraquaria Provincia obvênit. Confecto studiorum curriculo Guaicuræis primùm domandis, deinde Paraquariensibus, Urvaicensibusque ad Fidem & humanitatem convertendis, sedulam operam navavit, donec trigesimo-tertio ætatis anno occumberet. Præter alias animi virtutes sic integritatem coluit, ut, teste Joanne Ferrufino Provinciali, semel acceptam in primo Sacramento innocentiæ stolam nullius gravis peccati labe infecerit. Christo verò pro nobis passo sic afficiebatur, ut cùm ab eodem Ferrufinus percunctaretur, quid esset cur adeò juvenis propè cœcutiret? candidè responderit, eam se pati oculorum defectionem ob quotidianas lacrymas, quas sibi Christi patientis meditatio eliceret.

Innocentia.

Erga Christum patientem amor.

CAPUT XXXVI. De Joannis Castillii moribus.

JOANNES Castillius vultu & moribus amabilis, Belmontanâ in urbe Toletani regni, ditibus parentibus, benè ominato Crucis amatoribus die, decima-quarta Septembris, anno millesimo quingentesimo nonagesimo-sexto, natus, Latinas litteras sub Didaco Boroa, postea Paraquariæ Provinciali, in patria didicit. Adolescens insidiantem pudori mulierculam arrepto fuste fugavit. Alios blandiusculis verbis se appellantes, tanquam pudori noxios, verborum & oris asperitate sæpè arcuit. Compluti philosophiæ dans operam, anno 1614, vigesima-tertia Martii, in Societatem cooptatus est. Madriti Religionis tyrocinium notus Eusebio Nierem-

Castitas.

bergio (quem poſtea Hiſpanico Latinoque ſermone laudatorem habuit) feliciter poſuit. Gelidiſſimis noctibus procul ab lectulo veſtes ſeponebat, ut poſtridiè per algorem quæritare cogeretur. Nihil de ſe magnificè loqui auditus eſt. Omnium amores caſtiſſimâ oris venuſtate & urbanitate ad ſe alliciebat. Spretis parentum lachrymis, in Paraquariam navigans, triennio integro in Chilenſis regni metropoli (In quo regno ejus patruus exercitus Regii inſtructor erat) latinitatem docuit. Inde in Tucumaniam revertens, Æthiopiſſam ſibi blandientem fortiter abegit. Percurſo quadriennali Theologiæ curriculo, & cæteris religionis noſtræ experimentis feliciter peractis, ad Urvaicenſes miſſus in plenitudine ætatis, Chriſti die Veneris, & hora tertia, triumphum meruit. Nierembergius narrat, dum abs ſe Madrito diſcederet, in Indiam navigaturus, præſenſiſſe neſcio quos animi motus ſuggerentis venerationem erga Caſtillium: & exinde nunquam dubitaſſe, quin magnæ rei amantiſſimus juvenis cœlitùs deſtinaretur.

Parentum contemptus.

SED jam totis remis velisque vertor in Guairaniam, ubi Antonius Ruiſius & Franciſcus Diaſtanius, ab ſuperioris anni expeditione reduces, Gualachorum regionem aggreſſi, inopinatam dæmoni cladem intulere. Regio Gualachorum, quos & Guanianas vocant, inter Taiaobæ terras & Urvaicenſes Iguaſuanosque populos media, ad uſque mare versùs Braſiliam latiſſimè excurrit. Gens omnis, ut linguâ, ſic moribus ab Guaranis differt, cum quibus pænè continua prælia gerit. Numeroſior longè foret, nî domeſticis ſe belligerationibus attererent. Ubi enim hydromelle in circularibus compotitationibus incaluerint, oblectamento in furorem verſo, obviis quibuſque inſtrumentis in ſeſe inſurgunt, adeò ferociter, ut multi aut fœda vulnera accipiant, aut animam cum crapula & ſanguine evomant. Quæ feſtivitates cùm ſæpiùs occurrant, neceſſe eſt gentem omnem numero minui. Mortes augent frequentes magi, venena ſpargere & incantationibus mactare aſſueti. Crebrum ipſis eſt cum dæmone commercium. Venatione potiùs quàm agricultura ſe ſuſtentant. Exiguos pagos non longè abs ſe invicem ſemotos incolunt. Nullus ad eos hactenùs Religionis Chriſtianæ ergò itita verat: ventitabant tamen finitimi ad ferrifodinas, quas pauculi Hiſpani non longè ab Piquirio Paranæ influente exercebant. Igitur cùm Gualachi famâ percepiſſent magnum Taiaobam, cum quo bellum geſſerant, abjuratâ feritate, Religioni Chriſtianæ nomen dediſſe, ad Ruiſium iteratò nuncium miſêre, ſingnificantes aliquot pagorum municipes vitæ Societatem, fundato magno oppido, amplecti velle. Ruiſius in Incarnationis colonia cum Franciſco Diaſtanio verſabatur, cùm id nuncii accepit; quo in ſocium aſſumpto, Villaricam difficillimo itinere perrexit. Inde ad Gualachos duo itinera erant: unum, quò per ferrifodinas quinque dierum intervallo ibatur. Alterum, quo adverſo Huibaïo per Taiaobæ & campeſtrium Indorum perpetuò belligerantium terras circumflectebatur: illo Ruiſius, hoc Diaſtanius ingenti cum periculo proceſſit; nam per eas terras ariolis infeſtiſſimas nullus hactenùs penetrarat; primusque, favente Numine, feliciter eò perrupit Diaſtanius. Cui cãpeſtrium Gualachorum fines ingreſſo, ſexto itineris per ſolitudinem die, majora pericula ſe oſtentavere: duabus Antropophagorum cohortibus, & non pòſt multò majoribus copiis occurſantibus, à quorum furore atque aliis diſcriminibus ſpeciali ſemper Numinis favore ſe extricans, ad Gualachorum regionis partem peſte infectam pervênit. Ubi ingentem infantium numerum, &, interprete uſus, quamplurimos adultos noſtris Myſteriis priùs imbutos ſacris Undis abluit. Antonius verò Ruiſius recto, ut dixi, itinere tendens, quinto poſtquàm Villaricam diſceſſit die, Gualachorum fines ingreſſus, graſſante peſte multis in locis, pluribus etiam capitibus ſalutares Aquas infudit. His rebus occupato, Chiquitorum trans flumen Piquirium incolentium nuncii occurrunt, unum de Societate JESU Fidei Chriſtianæ magiſtrum & oppidi metatorem ſibi concedi poſtulantes: quos ſpe alitos domum remiſit, ſpondens ſe eò Sacerdotem miſſurum, dum ſufficientes. Indi ad conflandum juſtum oppidum concurriſſent. Octo menſibus in peſte infectis baptizandis poſitis, Ruiſius & Diaſtanius tandem ad locum concurrerunt fundando oppido opportunum: quem locum inſidebat Cohe

CAPUT XXXVII. Gualachi excoluntur, & apud eos Conceptionis oppidũ fundatur.

De Gualachorum moribus.

Gualachi Socios expetunt.

Peſte graſſante baptizantur.

Chiquiti Chriſtiana legis doctores expetunt.

Caſiquius, quinque filiorum pater, quorum ſinguli ſingulis pagis moderabantur. Præterea multi alii circum viculi novæ fundationi accedere optabant. Igitur magno Barbarorum concurſu, erectâ ſolemni ritu Cruce, oppidi fundamẽta jacta ſunt, quod Conceptæ ſine labe Virgini ſolemniter conſecrare placuit. Sub hæc initia Curitus, Gualachorum potentiſſimus, magni nomen apud populares & Hiſpanos adeptus, Ruiſii invitatu cum centum aſſeclis Socios convenit, ſpondens ſe aut in ſuis terris oppidum fundaturum, aut ſi juberetur, ad Conceptionis oppidanos adjuncturum. Primum placuit: itaque in patriam cum ſpe dimiſſus eſt: ſtupentibus Hiſpanis, ſimplex Sociorum verbum potentius fuiſſe, quàm arma ſua, quibus deſperaverant magnum Curitum aliquando ſubjugari poſſe. Poſt ejus diſceſſum, quòd ad Taiaobæ regionem circumflexum eſſet iter per Indorum belligerorum terras, Antonius Ruiſius indicibili labore per intactas ſylvas novam viam aperuit, quatriduo deinceps permeabilem. At Franciſcus Diaſtanius novo Conceptionis oppido præpoſitus, Gualachorum linguam ad præcepta artis primus reducens, & liminaria doctrinæ Chriſtianæ documenta ſcripto explicans, futuris temporibus eam Domini vineam exculturis magnam utilitatem attulit. Præterea artes mechanicas, & præſertim fabrilem, quarum notitiam ingenii dexteritate per ſe indeptus fuerat, exercens, gentem novam ferramentorum æquè egentem ac cupidam ſibi maximè conciliavit. Exſtructo templo, quantâ potuit pompâ in ſepulchrum intulit infantis corpuſculum, paulò antè mortem abs ſe ſingulari Dei providentiâ in una excurſione baptizatum; valuitque pompæ oſtentatio ad permulcendos Barbaros, ut vellent deinceps infantes ſuos ſacro Fonti lubenter exhibere. Fatendum tamen eſt, ex hac gente, ob ebrietatum & furibundorum rituum inveterationem, non admodùm numeroſos animorum fructus fuiſſe perceptos.

Conceptionis oppidum fundatur.

Iter apertum.

Franciſci Diaſtanii labores.

CAPUT XXXVIII.

Guiravera ad Chriſti Fidem ſollicitatur.

UBI Antonius Ruiſius ad Taiaobæ terras aperto abs ſe itinere pervaſit, ad Guiraveram novis fundationibus obnitentem, & nova oppida deſtruere conantem, Chriſti partibus conciliandum, animum adjecit. In quo ſuperando ea fuit vis adhibenda, ut in ornamentum virtutis permiſſus videretur, volente JESU Socios ſuos valido iterum hoſti opponere, ut quaſi concatenata una alteri triumphorum materia ſuccederet. Nam Guiravera, Antropophagorum ac Ariolorum in Guairania facilè princeps, ob carnis humanæ aviditatem, ab longinquis vicinisque populis tanquam hominum exterminator habitus, Chriſtiani ſanguinis præſertim ſitiens, omnem poſuerat operam, ut Simon Maçeta, ad quem quamplurimos ſuæ factionis Ethnicos Religionis Chriſtianæ ergò transfugiſſe intellexerat, in caſſes ollasque ſuas incideret. Inſuper Caſiquiis omnibus, poteſtatis metu aut ariolandi maleficio ſibi adhærentibus, denunciarat, neminem ſibi ſuaviùs blanditurum eo, qui Ruiſium laqueis ſuis irretîſſet, aſſumque ſuo palato obtruſiſſet. Huic ſævitiæ individua erat ſuperbia, quâ ſe turpis helluo tum Sacerdotem magnum, tum Guairaniæ totius Ducem appellitabat: eóque veſaniæ devenerat, ut ferociæ ſuæ vires non aliò, quàm ad avertendos ab Religione Chriſtiana populorum animos, aſſertâ ſibi phantaſticâ Divinitate, uſurpandas putaret. Ægerrimè ferebant Socii id hominis monſtrum rebus veteribus conſervandis & novis ſtabiliendis obſtaculo eſſe. Idcircò eò omnes curas dudum circumtulerant ad inveſtigandum, num quà via infeſtiſſimo hoſti adeundo mitigandoque patêret. Sed ex variis experimentis ita didicerant, ut nullâ humanâ ope homo dæmonis familiaritate (ut ferebatur) infamis Chriſtianis rebus conciliari poſſe crederetur: præter ſpem tamen dæmon ſuis artibus captus eſt. Nam cùm ex Ariolorum cadaveribus oracula ſua tanquam ex tripode promeret, renovatâ Pytagoræ μετεμψυχώσι, dixiſſe fertur, Quaracitii, olim ante mortem pro Deo habiti, animam in Antonii Ruiſii corpus demigraſſe, omnemque Divinitatem ſuam in eum tranſtuliſſe: quâ re pervulgatâ, Ruiſius Deus eſſe & Quaracitii rediviva imago Ethnicorum omnium ore ferebatur. Quæ res præter dæmonis conſilium haud minùs emolumenti dempſit Ethnicorum rebus, quàm adjecit rei Chriſtianæ, plurimorum animis eâ occaſione ab ſuperſtitione averſis; dæmonis dolo in favorem novæ legis cedente. Quippe Guiravera ſtudio inceſſus

Dæmon dolo ſuo capitur.

videndi Ruiſii, ſeu, ut ipſe aiebat, redivivi Quaracitii, poſt nuncios ultrò citróque miſſos, cum ducentis Indis militariter inſtructis, magno apparatu ſe dat in viam. Ubi Divi Pauli apud Inianenſes oppido proximus fuit, certum hominem deſtinat ad Ruiſium & Maçetam colloquii conditiones explicaturum. Non expectato tamen reſponſo, ex improviſo oppidum ingreſſus, ſtentoreâ pluſquàm voce ſuiipſius mendax præco vociferátur, ſe ſuæ conditionis oblitum præter morem inpræſentiarum terram calcare voluiſſe, ut externorum Sacerdotum aſpectu frueretur. Hæc & ſimilia deblaterans Ruiſium & Maçetam in foro offendit, ab quibus honeſtè ſedentibus juſſus eſt in humili ſcamno ſedere. Sed ille intolerabili faſtu, qualem nec mimi in ſcenis aſſumere ſolent, aſſeclis ſuis imperat, detrahant ſibi veſtes, ſcamnumque & ſubpedale ſternant: mox ipſe conſidens, & de feritate ſupercilioque aliquantùm remittens, ſolito gentis more Socios ſalutat; qui viciſſim ſalutem precati, cùm plura de his bonis, quæ Chriſtus nobis acquiſivit, addere vellent, ob Barbari inquietudinem, colloquio in opportuniorem tempeſtivitatem dilato, ab invicem diſceſſerunt. Sed Socii, nullâ arte magis conciliari Barbarorum animos, quàm epulis, experti, duos boves mactant, captatâque lauto convivio, ceu diſerto exordio, benevolentiâ, ſic deinde Ruiſius Guiſraveram proditionis metu omnia tuta timentem alloquens, reliquum Orationis pertexuit. *Fruſtrà*, inquit, *ô Guiravera, inſidias eorum times, qui nihil magis, quàm pro augenda Dei gloria mortem oppetere appetunt: vides quantâ ſimplicitate nos tueamur, inermes inter armatos tuos ſatellites minimè ſuſpicaces, de lautè excipiendis iis agimus, qui nihil ſatius habuiſſe dicuntur, quàm nos ſuis laqueis irretire, devorare*que. *Vni animarum lucro intenti nullorum corporibus hactenùs noxii fuimus, nihil ſatius habentes, quàm ſi unius Dei cultus omnium cordibus inſinuetur. Hâc ſpe freti pericula ridemus. Cæterùm non te decipiat, ô Guiravera, vani nominis umbra: nam ego & tu mortales ſumus, nihil mihi de mendacis oraculi technis uſurpo, nec tibi, quàm vanè jactas, Divinitatem attribuo. Ego & tu pulvis erimus è pulvere olim facti: hæc noſtra origo eſt, idemque finis. Ergo, ô pulvis, detumeſce, & tandem diſce, quantùm vilis terræ portio ab omnium Conditore differat. Quid te jactas de creato Orbe, qui hactenùs ita te geſſeris, ac ſi ad Orbis peſtem natus eſſe videreris? non hominum creator es, ſed deſtructor; non dignitatum arbiter, ſed turpe vitiorum mancipium; non humani generis lætitia, ſed vorago, ſemeſa adhuc eructans hominum corpora & aliis inhians: non rerum conditor es, ſed ventoſum dæmonis ſternutamentum. Cæterùm ſic habeto, eam eſſe Dei clementiam, quæ ſemper parata ſit ſuarum legum violatoribus, ſi ſupplices fiant, ſcelera condonare. Hunc Deum revereare, ni æternùm vindicem ſentire mavelis: modò in patriam revertere, ponè te ſequemur.* Ad hæc Barbarus, multùm de ſuperbia remittens, ita de ſe credi volebat, ac ſi dicta animo imbibiſſet: ſed ſatis apparebat ſimulatè omnia agere, temporique ſervire. Plures ex Caſiquiis, qui cum eo venerant, faſtum hominis carpentes, nihil ſe magis velle, quàm Religionem Chriſtianam capeſſere, oſtendebant, clam aſſerentes, ſi Socii in patriam ſuam venirent, pleroſque Guiraveræ aſſeclas, deſerto eo, nomen Chriſto daturos. Ruiſius porrò haud dubius populi ſtudia Ariolorum & præcipuorum Caſiquiorum authoritate regi, proinde illâ inclinatâ omnia in proclivi fore, Guiraveram aliquo officio ſibi devinciendum exiſtimans, illi virgam, qualem Magiſtratus ferre ſolent, Regis Catholici nomine tribuit, & ab quadringentis Neophytis armatis, honoris ergò, per oppidum deduci curavit: quibus officiis conciliatum ſe rebus Chriſtianis utcumque oſtendit. Poſt Guiraveræ diſceſſum, de deducenda ad ejus terras colonia, ſpreto quovis periculo, à Patribus agitatum eſt. Qua in re verſanti Ruiſio litteræ redduntur, quibus monebatur Incarnationis oppidum ab Mamalucis latronibus infeſtari: quare Guiraveræ negotio dilato, ſummâ celeritate ad propulſandam injuriam ipſi abeundum fuit.

Guiravera cum Socio colloquium.

Antonii Ruiſii oratio.

Guiravera utcumque conciliatur.

ALIQUOT Mamalucorum cohortes (de quibus ſuo tempore diſtinctiùs dicam) Tibaxivam fluvium, quà Sancti Xaverii oppidum proximè alluit, tranſmiſerant, nec longè ab Neophytorum noſtrorum coloniis caſtra metati, Guairaniam totam non inani metu repleverant. Nam præterquam quòd immenſam Barbaro-

CAPUT XXXIX. Mamalucorum adventus.

rum,

Neophytorũ captivitas.

rum, qui nondum noſtris Sacris nomen dederant, ſed ad ea capeſſenda præcincti erant, populationem fecerant, aliquot Neophytos Incarnationis oppidanos in captivitatem abegerant; qua de re Chriſtophorus Mendoça religiosè conqueſtus, nihil aliud quàm dicteria retulerat. At ubi advênit Ruiſius, urbanitatem apud latrones fruſtra eſſe arbitratus, Neophytis ſuader, ut ſe ſuasque neceſſitudines tueantur. Nec morâ mille Neophyti ad Mamalucos cum armis pergunt, quò antequàm pervenirent Joſephus Domenecus & Chriſtophorus Mendoça, Ruiſii juſſu, caſtra latronum exiguo comitatu adeunt. Sed jam proximis latrones confertim inſurgunt, ſclopeta explodunt, Indum unum è Sociorum comitibus occidunt, Chriſtophorum Mendoçam binâ in corporis parte ſagittâ feriunt; qui glorioſo periculo factus audacior, comite Joſepho Domeneco, per reluctantes Mamalucos caſtra ingreditur, ducem latronum objurgat, captivos repoſcit; negantibus denunciat totius Guairaniæ Neophytos armorum jure uſuros. Nec plura effatus, captivos ſolvit, eductosque ad Ruiſium magna cum laude reducit. Interim latrones, acie in Neophytos noſtros versâ, prælio decertare velle videbantur, Ruiſio contempto, qui Dei & Catholici Regis nominibus interpoſitis ſummoperè flagitabat, ne bellum quàm pacem mallent. Tandem tamen motis caſtris ab Neophytorum noſtrorum oppidis tantiſper receſſere; Ethnicorum captivitate ſe contentos fore, & ab Neophytis noſtris vexandis abſtenturos in ſpeciem oſtendentes. Quamquam Socii ſub hac herba anguem latere, magnum mox vulnus Guairaniæ inflicturum non obſcuris indiciis (& quod dolendum eſt) non inani eventu, verebantur.

Chriſtophorus Mendoça duo vulnera accipit.

CAPUT XXXX.

Sanctorum Michaëlis & Antonii oppida conduntur.

INTER has turbas Juſtus Vanſurkius, Joannes Auguſtinus Contreras, Silverius Paſtor & Ignatius Martines, nuper ex Europa advecti Sacerdotes, in Guairaniam Novembri menſe appulêre, quibus ſtatim & agendi, & patiendi luculenta materia non defuit. Nam Coronati Campeſtres Indi, ad quos ante ſeſquiannum Antonius Ruiſius & Franciſcus Diaſtanius fruſtra penetrare contenderant, primoribus gentis ad Chriſtophorum Mendoçam in Incarnationis oppido degentem miſſis, Sacerdotes ſibi dari & oppida fundari poſtulavere. Quod longè ardentiùs optavêre, cùm rumor increbuit, eos tantùm in captivitatem ab Mamalucis abigendos, qui ſe Sociis JESV erudiendos non tradidiſſent. Quare Antonius Ruiſius, aſſumpto in ſocium Chriſtophoro Mendoça, ad eos progreſſus, omnia in proclivi habuit. Ibitiruna mons eſt aſperrimus, triduo diſtans ab Incarnationis oppido, cujus montis incolæ juſſi vicos ſuos hinc inde ſparſos diruere, & oppidum deſignato in loco conſtruere, imperata promptis animis fecêre. Interim Chriſtophorus Mendoça ad Ibianguienſes, mari obverſos populos, ſpe apud eos fundandi oppidi miſſus, cùm infrequentes, & Mamalucorum metu hinc inde diſpalatos reperiſſet, centum Ethnicorum familias ſecum adductas novis Sancti Michaëlis oppidanis aggregavit, adeò ut in nova colonia duo jam mille capita cenſerentur; quibus Juſtus Vanſurkius Manſilla, linguæ Indicæ nondum peritus, ex ſcriptis tabulis noſtræ Fidei rudimenta indefeſſus explicabat: quâ aſſiduitate factum, ut brevi balbutire & tertiare verba deſinens, Chriſtianæ doctrinæ præcepta pro dignitate tradere cœperit. Is ex ſeptem germanis fratribus, pleriſque ad magna natis, unus fuit, qui ſingulari exemplo Societati nomen in Flandro-belgiça Provincia dedêre. Jactis Sancti Michaëlis oppidi fundamentis, Antonius Ruiſius, Pataguiruſuvio, inſigni Caſiquio, adnitente, unius diei itinere ultrà progreſſus, aliud oppidum ex reductione Barbarorum inchoavit, Divoque Antonio, Monachorum Principi, conſecratum, Petro Molæ, Apoſtolico planè viro, regendum tradidit: quò tot Barbari confluxere, ut primo bimeſtri duobus capitum millibus & quingentis novella reſpublica ſteterit.

Duo capitũ millia reducta.

Juſti Vanſurkii Manſillæ primi labores.

Sancti Antonii oppidum ædificatum.

Bis mille & quingenti reducti.

CAPUT XXXXI.

Sancti Thomæ oppidi fundatio.

NEc infeliciùs res geſta eſt ad Taiaobæ terras: nam cùm Franciſcus Diaſtanius, Ruiſii juſſu, ex Conceptionis Gualachorum oppido ad Archangelorum coloniam tantiſper adminiſtrandam veniſſet, aliquot Caſiquii Guiraveranæ factionis eum convenêre, oppidum ſibi conſtrui tanto conatu poſtulantes, ut eis mos geri debuerit. Inter Archangelorum & Sancti Pauli oppida æquali fermè intervallo

locus erat eminens, quod Divi Thomæ cœmeterium Barbari ex Majorum traditione ideò appellant, quòd olim Divus ille Indorum Apoſtolus, per eas terras tranſiens, magnam multitudinem poſt Baptiſmum ibi ſepeliiſſe diceretur. Qui locus, quia magnas opportunitates habebat, & circumvallatus eſſet multis Ethnicorum pàgis, ad fundandum oppidum ab Diaſtanio, erectâ Cruce, deſignatus eſt: & ut mireris Dei opera, ultrò tradidêre ſua nomina ii, qui Ruiſium ſæpiùs ad necem quæſierant, & inter Antropophagos crudeliſſimi habebantur. Præter quadringentas familias ſpontaneè ſe ſtatim novæ fundationi devoventes, totidem alias per ſylvas & arduas rupes excurſione factâ, idem Diaſtanius reduxit, conſtructumque oppidum Divo Thomæ jure bono conſecravit. Inter has progreſſionum felicitates peſtis pleraque Guairaniæ nova oppida vaſtans, Sociis laborandi materiam propè infinitam præbuit. Sed longè major eorum animos afflictabat ſollicitudo reputantium, quò tandem vergerent tot latronum cohortes, verentiumque, ne, excuſſo omni metu, ſpretaque Sacerdotum reverentiâ, & jam libato Sacro Sanguine, palam Neophytis noſtris bellum indicere auderent. Augebat ſuſpiciones novus Paraquariæ Prætor, ex Europa per Braſiliam eo, quo latrones ventitare itinere ſolebant, recèns in Guairaniam invectus, qui quia Societatis rebus infenſus erat, lugubrem hiſtoriæ materiam præbiturus timebatur.

Sancti Thomæ cœmeterium.

Franciſcus Diaſtanius oppidum fundat.

Octingenta familia reducuntur.

Peſtis.

Belli metus.

CAPUT XXXXII.

In Boni-aëris portu turbatur.

IN portu Boni-aëris naufragata concordia, & ejus loco emergens diſcordia, Reipublicæ capita periculosè inter ſe commiſit. Prætor fluminis Argentei honeſtiſſimum virum Commiſſioni Sanctæ Inquiſitionis & Bullæ Cruciatæ præpoſitum in vincula magno cum dedecore trahi juſſerat; Epiſcopus verò, prætenſo jure Eccleſiaſtico ob perſonæ munia, ad ſe cauſam pertinere aiebat: cùm non impetraret, imperatâ Clericis ſuis invaſione, vi perfracto carcere, è vinculis hominem educit. Prætor armari cives, tormenta onerari, tympana pulſari, & omnia ad vim parari jubet. Epiſcopus contrà lugubri campanarum ſono urbem Sacris interdicit, Prætorem fulmine Eccleſiaſtico ferit: urbs factionibus diſcinditur: & nihil propius erat, quàm ut periret, niſi Societas Epiſcopum & Prætorem utcumque conciliaſſet: qui tumultu utrimque ſedato, & armorum pœnarumque Eccleſiaſticarum minis amotis, lite ad Senatum Regium delatâ, jus ſuum deinceps legitimè & inter fori clauſtra procurârunt. Sub finem anni, Mutii Vitelleſci Generalis litteræ apertæ ſunt, quibus primo loco Joannes Romerus, pro Nicolao Durando Maſtrillo in Peruviam revocato, Paraquariæ Provincialis deſignabatur. Sed quia depontanam ætatem excuſabat, ſecundæ litteræ reſeratæ ſunt, Franciſco Vaſquio Truxilio Provincialatum in caſu mortis demandantes. Cujus res antequam ſcribere aggrediar, pro inſtituto meo, Nicolaum Durandum Maſtrillum, Provinciæ noſtræ utiliſſimum virum, debito obſequio proſequi lubet.

In Boni-aëris portu turbatur.

Diſcordia inter Prætorem & Epiſcopum oritur.

Ab Societate utcumque ſopitur.

CAPUT XXXXIII.

De Nicolao Durando Maſtrillo Provinciali.

NICOLAO Durando Maſtrillo patria fuit Nola, Neopolitani regni urbs inclyta. Nobilitatem è Maſtrillorum ſtirpe non ſine Hiſpani ſanguinis mixtione hauſit. Carolum & Gregorium Maſtrillos, Societatis noſtræ viros, planè illuſtres patruos, Marcellum verò Xaverium Maſtrillum noſtri ævi Heroëm clariſſimum nepotem habuit. Centurionis gradum pænè puer adeptus eſt, ut nempè plura ornamenta pro Chriſto ſperneret. Neapoli Societatis tyrocinii & ſtudiorum philoſophicorum curriculo emenſo, Apoſtolicorum laborum ſitiens, in Peruviam navigavit. Sacerdotio inſignitus, ob adeptam linguæ Quichoæ peritiam, per Guamangæ tractum ad Ethnicorum terras obedientiæ alis delatus, multa pro augenda Dei gloria & diu pertulit. Arequipam miſſus, ad Condeſuios Barbariæ inſignes populos excurſione factâ, memorabili illâ cinerum pluviâ pænè obrutus fuit. Inde redux Julide Rectorem egit: ubi Aïmarram linguam diſcens gentes illas barbaras, uti Alegambe refert, Apoſtolico ſpiritu excoluit. Deinde non interrupto labore Quitenſis & Chuquiſacenſis Collegiorùm Rector fuit, donec Alvares de Paz, Peruviæ Provincialis, eum in Socium aſſumeret: quo in munere ſexennio poſito, anno hujus ſæculi decimo-octavo Procurator Romam miſſus, ita ſe Mutio Vitelleſco probavit, ut

Ejus parentes.

Pueritia.

Navigatio.

Miſſiones.

Officia.

eum ſummis muneribus admovendum (niſi ipſe religiosè reſtitiſſet) in Europâ retinere voluerit. Poſt procurationem Romanam, & aliquamdiu geſtum Limenſis Collegii rectoratum, legitimis Generalis litteris Paraquariæ Provincialis dictus, ea fecit quæ hactenus ſcripſimus. Provinciam capeſſens, viginti-quinque domos regendas accepit, & quamvis is ſedium numerus, abſciſſo Chilenſi regno, & Calchaquinâ valle deſertâ, necnon Jaguapuano apud Paranenſes, Regum apud Guaicuræos, Iiviſenſi & Caaroënſi apud Urvaicenſes oppidis deſtructis, ad quindecim reductus fuerit, tamen ſucceſſori ſuo unam ſupra viginti ſedes apud Indos, & decem apud Hiſpanos reliquit. Primus ipſe Provincialium aperto novo itinere in Guairaniam penetravit. Poſt gubernatam Paraquariam bis Provinciæ Peruanæ, & ſemel Collegio Limenſi præfuit: clariſſima quovis in magiſtratu excellentis prudentiæ ſpecimina dedit. Ejus magnificentiæ Lima, Quito & Chuquiſaca, templa ſua Europæis molibus invidenda debent. Demiſſi animi modeſtiam tum maximè prodidit, cùm poſt geſta tot munera Æthiopum curæ ſe totum tradidit. In adverſis fortitudo, in admovendis rerum gerendarum obſtaculis magnanimitas, & ne ſingulas appellem virtutes, omnes in eo fuere geſtis muneribus pares. Didacus Boroa, audiente me, aſſeruit, in eâ opinione ſe eſſe, ut exiſtimaret, nullum virum ex Europa in Americam clarioribus dotibus præditum navigaſſe. Limæ, anno hujus ſæculi quinquageſimo tertio, ætatis octogeſimo-ſeptimo, initæ Societatis ſexageſimo-octavo, totius Peruviæ luctu, cujus ipſe amorem & reverentiam planè ſingularem promeritus fuerat, piè uti vixerat, fatis conceſſit.

Status Provincia.

Alia Diuranda officia.

Virtutes.

Mors.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER NONUS.

CAPUT I. In Tucumàniæ & Boniaëris regionibus gesta narrantur.

1619.

SUb initium Anni milleſimi ſexcenteſimi vigeſimi-noni Franciſcus Vaſquius Truxilius Provinciæ regimen accepit, quo incentore Apoſtolicæ expeditiones ubique feliciter continuatæ ſunt. Cordubâ ipſimet Theologiæ magiſtri, Sabbathinis diebus, ad Indorum ſuburbanos vicos, æquali laborum ac animarum collectâ meſſe, ſæpiùs excurrebant; unde ſummo manè diebus Lunæ ad ſcholas ſuas redibant, his excurſiunculis majorum expeditionum deſideria mitigantes. Alii ex inſtituto miſſionibus deſtinati ſolito more & emolumento ad remota loca ivere. Eſterenſis Collegii excurſores, quinque fermè menſium ſpatio, littora fluminum Salſi & Dulcis excuticntes, ſeptem Indorum millia Exhomologeſi à multis nunquam aliàs uſurpatâ expiavêre; multos baptizavêre, ſuperſtitioſas conſuetudines abolevêre, Idola cremavêre, Tonocotibus, Diaguitis, Sanovironibus ad ſe adventantibus per interpretes noſtra myſteria explicavêre. Reperti, qui confeſſionis, ergò è locis duodecimo lapide remotis ad Socios accurrerent. Inda mulier meditandis Chriſti laboribus clariſſima, quoties domo exiret, reculas ſuas inobſeratas ſuo Crucifixo commendare ſolitabat, optimo ſucceſſu, & nunquam fallente tali cuſtode. In Saltenſi urbe tractuque graſſata peſtis multis Hiſpanorum & Indorum corporibus ſe pavit: Sociis noſtris, animas utrorumque ut ex unguibus dæmonum eriperent, domi foriſque invigilantibus. Aliquot Eſterenſes Indæ, ne laſcivis juvenibus illicium eſſent, deformitatem corporum ab Deo ferventibus precibus poſtulavêre. Riocæ peſte etiam omnia vaſtante notabilis fuit Hiſpani hominis malis artibus diteſcentis, & luxuriæ cœno perpetuò ſe volutantis, exitus; qui in periculoſo morbo cùm abſolvi à peccatis, pellice domi ad pulvinar ſuum retentâ, vellet, nec id ab Sociis noſtris impetraret, alium Religioſum evocavit, à quo illegitimè abſolutus Viaticum poſtulavit, quo accepto, audiri cœpere ex ejus ventre voces porcorum adeò horrendè grunientium, ut nemo dubitaret margaritas ante porcum projectas fuiſſe. In portu Boni-aëris laſcivus homo in ipſo Veneris actu deliquium animi paſſus, per quindecim dies ardenti febri exarſit; à qua liber ad vomitum rediens, in ipſa turpitudine repentino fato fœdam animam exhalavit. In Sanctæ Fidei civitate Socii, domi foriſque, Æthiopibus, Indis atque Hiſpaniis, utilitatem non contemnendam attulêre. Uno ad Indos transfugas, in Inſula contra Dominos ſuos violenter ſe tutantes, non ſine fructu excurrere etiam auſo. Indus homo Chriſtiano ritu ab viginti annis bonâ fide Matrimonio copulatus ita abhorrebat ab Sacris, ut toto eo tempore induci non potuerit ad templi ingreſſum: examinatâ horroris causâ, repertum eſt eum non fuiſſe baptizatum, ſed olim ab Hiſpano homine nomen Chriſtianum ſine initiali Sacramento accepiſſe: eo baptizato horror evanuit.

Magiſtri Cordubenſes excurrunt.

Et Eſterenſes Socii.

Pœna indignè Euchariſtiam recipientis.

Et laſcivi hominis.

CAPUT II De expeditione Gaſparis Oſorii ad Chaquēſes.

IN Chaquenſi Provincia Gaſpar Oſorius majori laborum Apoſtolicorum famâ, quàm proventu, perſeverabat; quippe toto ſeſquianno, præter pauculos infantes, duodecim ſolummodò adultos Chriſto adſcripſit; cæteris in immenſa regione ob metum ſervitutis & indolis ferociam à Fide averſis. Ex Tobarum oppido ad Ethnicorum terras delatus, magno omnium plauſu exceptus quidem eſt; ſed temporis progreſſu, cùm gentis primores animadverterent, eo præſente, ebrietati & avitis

Oſorius benè ab Tobis excipitur.

vitiis vacari non posse, de eo expellendo agitavere. Accessit huic malo interiorum populorum perversitas, arma ideò minitantium, quòd Christianus Sacerdos sese tam ex propinquo ostenderet. Utroque periculo Divinâ ope evitato, aliud supervênit ex oborta tempestate adeò fœda, ut Osorius grandine sub tentorio pænè obrutus, omninò cœcutierit. Remedium fuit ipso malo acerbius: nam Indi ex ejus oculis per totum fermè diem enatas squamas intolerabili dolore dempsere. Quibus demptis usum quidem visûs recepit, sed curationis ergò ad Hispanorum castrum redire debuit. Interjecto tempore ad eosdem Ethnicos iterum non sine spe perrexit; sed oborto bello expeditio hæc in aliud tempus dilata est.

In suspicionem trahitur.

Afflictatur oculorum dolore.

CAPUT III.

Alfonsus Aragona & Didacus Vassaurus moriuntur.

ANNO ineunte in Assumptionis urbe è vivis sublatus est Didacus Vassaurus, Riocæ in Hispania natus, ante & post initam Societatem piis exercitiis addictissimus: hoc nomine mihi præ cæteris commendandus, quòd per quindecim annos Sociis in Paranæ & Urvaicæ oppidis degentibus, materno planè affectu ex rebus Collegii succurrerit: peste affectis assiduus ministrarit: Socios in Assumptionis urbe commorántes infatigabili labore sustentarit: omnes boni Coadjutoris partes impleverit. Moriens intento in præsentem dæmonem digito ita exhorruit, ut defectissimis licet viribus, se tànquam viperam, adstante & horrente Josepho Oregio, in lectulo contorqueret. Horrore depulso cum his verbis, *In Domino confido*, placidissimè exspiravit. Mense Junio fatis etiam concessit Alfonsus Aragona Neapolitanus, qui inter conficienda tyrocinii Religiosi & studiorum stadia, eam collegit Sanctitatis famam, ut palam Beato Aloïsio Gonzagæ ob morum similitudinem, authore Alegambe, conferretur. Per Collegium Neapolitanum fermo increbuerat Vincentium Carafam, postea Generalem, & Alfonsum Aragonam pari gradu ascendere ad culmen perfectionis. Quamvis Neapoli linguam Hebraicam publicè professus fuisset, non renuit tamen pauculis pueris Assumptionis in urbe Latinæ linguæ rudimenta biennio integro tradere. Ad Urvaicenses Indos Christo domandos translatus, in novo Conceptionis oppido septem fermè annis incredibili laborum tolerantiâ perduravit; donec Sancti Nicolai coloniæ fundandæ regendæque præficeretur. Biennio ibi posito, multis Barbaris ad Fidem conversis, ex ulcere in ore nato tabescens, ad Assumptionis urbem curationis ergò delatus, magno omnium dolore Anno ætatis quadragesimo-quarto ad Cœlos, uti speramus, meliore sui parte, Virginitatis palmâ decorus, evolavit. Post ejus mortem litteræ Mutii Vitelleschi apertæ sunt, quibus Assumptionis Collegii Rector designabatur. Defuncto Paraquariæ Proepiscopus, uterque Magistratus, Prætor, & cives parentârunt. Ne singulas viri virtutes appellem, omnes in eo fuere adeò singulares, ut Nicolaus Durandus Paraquariæ & Peruviæ Provincialis, cuivis rei asserēdæ par, post peragratam Italiam, Hispaniam, & Australem Americam pænè totam, in publico conventu asseruerit, nullum hactenùs Religiosum hominem se cognovisse, in quo majora elucerent eximiæ virtutis specimina, quàm in Alfonso Aragona. Erga MARIAM Virginem & ejus Filium amorem tenerrimum, continuato cum iis per multas horas singulis diebus colloquio, fovebat. Erga Indos profusissimæ erat liberalitatis. Tam periculorum Apostolicorum amatorem, quando non aderant, quàm, quando aderant, contemptorem se præbebat. Ne latum quidem unguem ab Martyrii gloria, uti demonstratum est, abfuit. Rochi Gonsalvii necem præsciviisse non levis conjectura est; nam paulò antequàm cum Alfonso Rodericio mactaretur, utrumque hospitem in Sancti Nicolai oppido religiosâ cœnâ excipiens, in triclinio suprà amborum capita hæc verba digitalibus litteris inscribi curavit: *Beati, qui ad cœnam Agni vocati sunt.* Multa scripsit utilia his, qui Guaranam nationem excolunt. In eadem urbe statua Virginis incomparabilis formæ, eminentis in Hispania sculptoris opus, in Sacelli nostri domestici solio magnâ pompâ & totius urbis concursu collocata, hoc anno cœpit clientûm suorum & Sodalium patrocinio clarescere.

Vassaurus moriens ab dæmone vexatur.

Alfonsi Aragonæ patria.

Sanctitas.

Humilitas.

Virginitas.

De ejus virtutibus Nicolai Durandi judicium.

CAPUT IV. In Niezuvium movetur.

ROCHO Gonſalvio cruentâ morte ſublato, Paranenſibus & Urvaicenſibus Sociis, Petrus Romerus, eandem aliquando palmam adepturus, cuivis oneri par, ſuffectus eſt. Urvaicenſis verò Provincia recenti tumultu concuſſa, & ſanguine calens, in motu adhuc erat; torquebatque multorum animos ſuperſtes Niezuvius, & timebatur, ne, redintegratis alibi viribus iram reaccenderet, eò periculoſiùs, quò recens victoria confidentiores Neophytos reddebat. Igitur Ibitiraquani Neophyti, convocatis undique auxiliaribus copiis, claſſem centum cymbarum adornant, eóque provehunt adverſo Urvaicâ, ubi Niezuvius res novas moliri putabatur. Circum omnia littora inveſtigata, & per audaciſſimos quoſque ſylvæ excurſæ, donec inquietum animal plus centum leucis fugiſſe compertum eſt. Reditum meditantibus exploratores nunciant, in nemore procul abs ſe viſos ſeniculos duos decrepitæ prorſus ætatis, morti jam proximos; ad eos tamen ob hoſtium ſuſpicionem ſine periculo penetrari non poſſe. Didacus Alfarus, qui claſſi aderat; nihil, inſit, in cauſa Dei pericula moror. Quo dicto, exſcenſione factâ, per nemorum ſpiſſitudinem, accepto viæ duce, iter capeſſit; repertos ſenes raptim inſtruit; inſtructos ritu Catholico abluit, & abluti in Cœlum, ut ſpes eſt, tranſportati ſunt. Sic non fruſtra bellum tentatum fuit: nam Niezuvius longè fugiens Urvaicam utcumque metu liberavit, & dæmon bino vulnere accepto debilitatus eſt, oſtenditque Deus aliò vergere ſua & mortalium conſilia, dum tanto apparatu è dæmonum ſervitute ſeniculos hos eripit.

Felix duorum ſenum Baptiſmus.

CAPUT V. In Iguaſuana colonia turbatur.

ETIAM in Iguaſuana regione aliquid turbatum eſt. Omnibus Sanctæ Mariæ Majoris oppidanis Ethnicis hâc tempeſtate indictum fuerat, ut unâ ex pellicibus in uxorem aſſumptâ, cæteras domo pellerent, ſi Catechumenorum albo inſcribi vellent. Plerique, quibus cœlitùs major indita virtus, dictis paruêre. Cæteri, verentes ne ad id vi adigerentur, fugâ elapſi, adverſo fluvio, & deinde per ſpiſſa nemora fugientes, in ſemotis locis ſemente facta pagum avito more conſtruxêre, legi Chriſtianæ nuncium remittentes. Vulgatâ fugâ, Claudius Ruierius, fideliſſimos in ſpeciem Neophytos ad transfugas mittit, nunciaturos nulli fugam fore dedecori, ſi citò redirent. Sed nuncii imaginariâ libertate allecti, mutatâ repentè voluntate, ipſiſmet, ad quos mittebantur, perniciofiores fuere: nam transfugis, ut in perfidia remanerent, & reliquis, ut oppidum deſererent, authores ſe fore clam profitebantur: timebaturque ne malo exemplo alios Neophytos alicerent, totumque Paranam quaſi tempeſtate turbarent. Habito ſuper ea re Sociorum conſulto, & Numine per Sacrificia conciliato, Claudius Ruierius & Vincentius Badia, ne pars ſincera per dilationem traheretur, acceleratione uſi, difficillimo itinere cum fida Neophytorum manu eò perrexere: cùmque ad utrorumque transfugarum locum eo tempore perveniſſent, quo viri omnes venatum lignatumque ierant; Caſiquiorum, quos ſecum ducebant, operâ, domibus injectus ignis, & multitudo imbellis ad oppidum abigi cœpta eſt. Sub noctem transfugæ ex venatione reduces, conſpecto incendio, id quod erat ſuſpicati, uxorum & pignorum ſuorum deſiderio, Sociis ſe ultrò traditum venêre: qui diſſimulatione potiùs, quàm verborum caſtigatione utendum rati, collaudato redeundi conſilio, in dæmonem pleramque culpam retulêre, aſſerentes nihil illo aſtutius ad pervertendos eorum animos, qui ſe ab ſua tyrannide ſubtrahere vellent: caverent impoſterum malè monentem audire. Oppido reſtituti ingentem toti Paranæ lætitiam peperêre, eò etiam uberiorem, quò ipſi conſtantiores fuere. Nam non diu pòſt omnes Chriſtum profeſſi, deſertis pellicibus, legitimo matrimonio copulati, inſignem de dæmone victoriam reportarunt: cujus victoriæ grande additamentum fuit, ex Iguaſuanis hoc anno quadringentos & quadraginta quinque baptizaſſe. Frendeat dæmon, & ſciat ſe minorem Maria Majore, & calcandum, ubicumque ſedem elegerit Cœlorum Regina.

Catechumenorum fuga.

Ab fuga retractio.

CAPUT VI. De cæteris Paranæ rebus.

IN Acaraiënſi Nativitatis Beatæ Virginis oppido etiam victus triumphatusque dæmon fuit: nam præter multos Ethnicos Chriſto aſſertos, veneficus ille veterationis pudendæ perdoctus, qui ante aliquot annos Claudium Ruierium transfo-

Insignis magus convertitur.

derę deſtinarat, & Sociorum doctrinam mutipliciter ſugillans populares ſuos ab Fide Chriſtianâ averterat, poſt falſorum auguriorum inſtrumenta omnia & ariolandi deliramenta igni tradita, cum quinquaginta aliis ſacro Fonte expiatus eſt. Ad Paranam, peſte ſumma infimaque capita demetente, animorum conſtantia ſtetit. Abacatus in Divi Ignatii oppido Caſiquius nobilis morti proximus, cognito uxorem ſuam de morbo filii minùs piè conqueri, & morbi cauſam in venefici incantationes referre: *Apage*, inquit, *has nugas, & tandem ab conjuge moriente diſce, à Deo poſitos eſſe terminos vitæ noſtræ, quos præterire nec in noſtra, nec in malevolorum ſit poteſtate.* In Corporis Chriſti colonià Ducem de morte filiorum Petrus Alvares noſter ſolatus, id habuit reſponſi. *De morte*, inquit, *filiorum ſubditorumq; meorum, non eſt quod doleam, nam ſi Deo eſt placitum, cur etiam mihi non placeat?* Cui addidit alter, magni nominis Caſiquius. *Hodie*, inquit, *genitorem meum morientem ſine lachrymis vidi, indignum ratus corporis mei parentem lugere, qui tui, ô Pater, animæ meæ parentis uſu optatiſſimo fruor: lugerem ſanè, ſi te aliquando privarer; nam damnum animæ, non corporis Chriſtianorum lachrymis dignum eſſe reor.* Atque hæc omnia, licet communia videantur, tamen ſi ab ore eorum proficiſcantur, qui ferarum inſtar paulò antè in antris victitabant, ſapientiſſimorum apophtegmatum laudem merentur. Cæterùm tam ſincerus filiorum cariſſimorum ſenſus Petrum Alvarum permovit, ut quoquomodò poſſet, peſti ſingulis annis graſſanti remedium quæreret, & quia vapores fluviatiles radiis orientis Solis impulſi, factâ quotidie gravi nebulâ, & ſoli humectationes, oppidanos malè afficiebant, oppidum tranſtulit, ubi ſalubritas cœli ſolique per totum annum æqualis futura credebatur.

Quorumdam Barbarorum apophthegmata.

Corporis Chriſti oppidanorum tranſmigratio.

CAPUT VII.

Caaroënſis oppidi reſtauratio urgetur.

Caaroënſium pœnitentia.

Romeri & Alfari magnanimitas.

Periculum.

DEINDE ad reſarciendum damnum, à partibus Niezuvianis illatum, omnium Sociorum animi converſi ſunt. Cujus rei primam occaſionem præbuit ipſorum Caaroënſium parricidarum pœnitentia, quam Tambataïus captivus ad eos remiſſus non admodùm ægrè extorſerat. In cujus rei fidem fruſtum calicis, quo nuper Gonſalvius, ab iis trucidatus, in Sacris uſus fuerat, ad Socios parricidæ remiſerant, rogantes, ut ad reſtaurandam rem venire non pigeret. Quibus cognitis Petrus Romerus & Didacus Alfarus eò profectionem adornavere; obluctantibus licet Neophytis, aſſerentibus certum aditi necis periculum. *Quòruitis*, inquiebant, *ô Patres? Num ſatis miſeri ſumus repentinâ Gonſalvii parentis noſtri & cariſſimorum ſociorum ejus jacturâ? an orbitatem noſtram novis funeribus augere amatis? Vt parta tueamini vix ſufficitis, & vos in damnum noſtrum prodigere pergitis? Servate vos nobis, ne incerta dum quæritis, certa & proxima perdatis. Ebullit adhuc in parricidis Caaroënſibus furor, & cruentæ clavæ recenti ſanguine adhuc calent. Si vos corpora veſtra non amatis, ſaltem animas noſtras amate.* Sed Socii in opinione perſiſtentes, ad Caaroënſes iter moliti, cùm eos non fictè pœnitentes reperiſſent, frendente nequicquàm dæmone, Crucem ex eo ligno, quod æri campano ſuſtentando ante mortem Gonſalvius deſtinarat, erigunt; erectamque omnibus adorandam proponunt, & ſpe factâ reſtaurandi oppidi incolumes regrediuntur. Paulò poſtquàm hæc geſta ſunt,

Franciſcus Vaſquius Caaroënſes adit,

Provincialis Vaſquius è Tucumania ad luſtrandos Urvaicæ & Paranæ Socios recèns advectus, non ſine aliquo apparatu, ad conciliandam ſibi authoritatem, eò etiam ire voluit. Adventanti Caaroënſium primores cum conferta multitudine, poſitis armis, occurrêre: quorum nomine Guarobaïus, qui in fide Patrum perſtiterat, ſic alloquutus fertur. *Arma ante tuos pedes, ô magne Pater, deponimus, imperata quæcumque facturi, dummodò facinoris perpetrati pœna non ſit Societatis IESV præſidio & doctrinâ carere. Id omnes populares mei exoptant, meq; patrono innocente utuntur, ut veniam facilius nocentes impetrent.* His dictis, flentes ad genua Provincialis provolvuntur, Romero interprete orantes, ne ſe quamvis nocentes deſerat. Mulieres & pueri condonari crimen conjugibus parentibusque ſuis geſtu lamentabili poſtulabant. Provincialis Vaſquius commiſeratione motus, miſeris illacrymans, eodem interprete uſus: *Iam pridem*, infit, *ſpes animum ſubiit Gonſalvium in Cœlis fore veſtri memorem, qui nihil in terris ſatius habuit, quàm contemptâ morte vobis prodeſſe: gaudeo hanc à Deo mentem injectam, quæ vos admoneret Patres de Societate à vobis*

Alloquitur.

audiendos esse; non illos ariolos, qui pravis religionibus captas mentes, veluti furialibus stimulis, ad omne scelus agerent. Perseveraret forsan malum, si Niezuvius præteriti mali fons adesset, quo absente satis apparet, vos fraude deceptos non malitiâ conjurasse. Animos itaque & corpora erigite, arma posita resumite, & in sinum amplexumq; meum omnes ruite. Has veluti parentis voces cùm audirent, manare plerisque gaudio lacrymæ, adeò ut confunderent etiam interpretem. Altero mane Provincialis incruento Sacrificio placare Superos eo ipso loco studuit, quo Gonsalvius Rodericiusque superiori anno cruentè litaverant. Sacrificio peracto, triginta & quinque pueros sacro Fonte expiatos Christianorum albo, Nienguirio Ibitiraquanorum duce sponsore, inscripsit. Et Niezuvianæ cladis captivos, quos secum adduxerat, manu mittens, popularibus restituit. Casiquiis vestes acu pictas, aliis alia munuscula distribuit, constitutoque in omnium ducem Regis Catholici nomine Guarobaio, spondens Gonsalvii successorem quantociùs venturum, per Caasapaminienses & Piratinienses, ubi multos adultos baptizavit, iter reflectens ad Urvaicam pervênit.

In gratiam recipit.

CAPUT VIII.

Caaroënse oppidum restauratur.

NON diu pòst Josephus Oregius, Oregii Cardinalis frater, vir antiquæ virtutis, ad Caaroënses regendos instruendosque, Provincialis jussu, magnis itineribus è Paraquariæ metropoli venit, qui alacriori animo purpuratis Sociis successit, quàm ejus frater ab Urbano Octavo, cui Oregiorum familia cara erat, ad Cardinalatûs apicem evectus fuerit. Inter hujus anni præcipuos proventus computatur, sexcentas Caaroënsium familias congregatas, necnon quadringentos & tres adultos, infantes verò centum & septuaginta-novem baptizatos fuisse. Porrò, ut semel & simul videas utilitatem denarratæ restaurationis, constat ex authenticis libris, Societatem supra novem mille capita sacro Fonte immersisse in Caaroënsi oppido; quod tribus Japoniæ Martyribus nostris ea cautione adhibita sacratum est, ut si aliquando ab Pontifice Maximo Sanctorum albo Gonsalvium & Socium adscribi contingeret, in illorum vicem tutelamque loci succederent. Nec ea spes in vano est; nam, Didaco Boroâ motore, Paraquariensium sacrorum præfecti ad Urbanum Octavum Pontificem Maximum ampliſſimis litteris postularunt, ut sibi ritè in mortem & vitam Heroum nostrorum inquirere liceret, quò deinde publicus honos, si mereri decrevisset, assereretur: & ut idem Philippus Quartus Rex Catholicus per Legatum apud eumdem Pontificem exigeret, alteris litteris efflagitatum est. Quòd ea res valitura putaretur ad Martyrum imitatores animandos, ad Neophytos in fide confirmandos, ad Barbaros alliciendos, ad Americæ præsidium, ad Hispanorum famam, & Majorem Dei glotiam.

Ei Josephus Oregius præficitur.

Baptizatorum numerus.

Rochi Gonsalvii solemnes honores sollicitantur.

CAPUT IX.

Divi Francisci Xaverii oppidi ad Urvaicā fundatio.

POST restauratos Caaroënses Tuca, potens Casiquius, novam rei benè gerendæ materiam dedit. Is, quà Tabatius fluvius sese in Urvaicam, septimo ab Ibitiraquanorum coloniâ lapide, Orientem versùs exonerat, authoritate pollebat. Et aliquando ejus clientes ab Rocho Gonsalvio Sacerdotes de Societate, ad oppidum fundandum, coram petierant. De qua re iterum rogatus Didacus Boroa, eò properans, tuguriolo, quod sibi domus & templum foret, exstructo, multitudini undique confluenti nostra mysteria explicarat, oppidi futuri sedem elegerat, domorum areas divisérat, spem denique perpetuandæ rei fecerat. Quod dum urgeret, Barbari è vicinis montibus erumpentes, toto nudi corpore, & ad ostentationem ferociæ depicti, advolarant, nescio quid minaciter deblaterantes. Periculo res plena fuit: nam inter hos Barbaros Joannis Castillii necis complices frequentes aderant, & Tuca aberat. Didacus tamen Boroa, his terriculamentis dudum assuetus, ferocientes munusculis donatos, unde venerant, dimiserat. Et quamvis effera tygris tuguriolum ejus ingressa, servulum tantùm, non eo præsente, lethaliter vulnerasset, & alia pericula non deessent: tamen tantam multitudinem collegerat, quanta ad oppidum inchoandum sufficere videretur. Cui rei peragendæ magnum momentum attulerat Mariana, Quaracipucutii Ibitiraquanorum Casiquii conjux, Christianis nuper initiata mysteriis, quæ sexum oblita, verbi Dei præco effecta, per proximos saltus sylvasque cum conjuge cursitans, dicendi vi effecerat, ut plurimæ

Tabatius fluvius.

Didaci Boroæ periculum.

Mariana Neophyta prædicatio.

mulieres barbaræ cum viris è latebris ad Boroam audiendum prosilirent. Deo infima eligente, ut fortia dæmonum agmina confunderet. Didaco Boroa inde regresso, interjecto tempore, Provincialis Vasquius in destinato oppidi loco quadringentas Barbarorum familias inveniens, sub erecta Cruce aliquot infantibus baptizatis, novum oppidum Josephi Ordoniesii curæ demandavit; ideo Divo Xaverio consecratum, quòd sub idem tempus Jaguaitienses paucitate laborantes, oppido suo destructo, aliò concessissent. In ea colonia hactenus Societas supra sexies mille capita baptizavit. Post fundationem hujus oppidi, Acaraguaïenses, adversi Urvaicæ populi, Provinciali occurrêre, Socios etiam sibi concedi postulantes: differri tamen eorum desideria oportuit: nam pauci Socii in tot partes distracti tantis operis non sufficiebant. Sic novi oppidi apud Urvaicenses erectione, & alterius restauratione, atque tertii spe, præteriti anni clades utcumque compensata est. In Conceptionis oppido hoc anno, Christi Corpus Neophytis dari cœptum. Adolescens optimæ indolis interrogatus à Patre, cur cibum Angelorum sibi concedi non peteret? Respondit id hactenus non se ausum fuisse, quod maturitatem Divinæ mensæ congruentem nondum induisset: *Nam ego*, inquit, *adhuc lubenter cum coætaneis in plateis ludo, & curiosus sum rerum inutilium indagator.* Eo in oppido ducenti & duo adulti, præter centum & sexaginta tres infantes, Christianis accessere. Apud Piratinienses, centum & octoginta provectæ ætatis, & ducenta octoginta sex puerorum capita lota sunt. Apud Caatapaminienses universim quingenti & viginti octo; apud Iguasuanos, præter centum & viginti tres infantes, trecenti & viginti duo homines, in novo Divi Xaverii oppido trecenti circiter infantes & quinque adulti, apud cæteras Paranæ colonias vario numero salutares aquas recepêre.

Franciscus Vasquius infantes baptizat.

Acaraguaïenses Sacerdotem petũt

Cibi cœlestis æstimatio.

Multi baptizati.

CAPUT X.

Jesu-Mariana colonia in Guairania surgit.

1630.

IN Guairania, mitigato utcumque Guiraverâ, visum est Patribus è majori Dei gloriâ fore, si periculo se exponerent, tentarentque in ejus terris novi fundationem oppidi. Eo fine Antonius Ruisius & Simon Maçeta, obfirmato contra mortis metum animo, ad ejus terras perrexere; à quo primùm non inhumaniter excepti, multorum Casiquiorum adstipulante favore, futuri oppidi sedem eligunt, quam Jesv & Mariæ ipsis calendis Januariis dedicant; tantâ concurrentium undique populorum approbatione, ut satis appareret omnium animos ad veram legem capessendam cœlitùs esse commotos. Subinde Ruisius, relicto inibi Simone Maçetâ, qui oppidum conderet regeretque, aliò se contulit. Maçeta verò, dæmoni & Guiraveræ par antagonista, adeò strenuè rem gessit, ut numerosissima gens suavi Christi jugo superba colla facilè demitteret. Inter hæc confluentium undequàque populorum studia, Guiravera ab suis se cultoribus deseri non ferens, aliquot Casiquiis comitatus ad Maçetam pergit, & imperanti similior, quàm petenti, albam illam & talarem vestem, quâ in Sacrificiis ornabatur, sibi dari postulat; addens verba in Divam Virginem & Jesv Socios contumeliâ & contemptu plena. Guiraveræ comites Simonii Maçetæ authores erant, ut vexationem ferociissimi hominis parvo redimeret: sed Maçeta longo usu expertus Barbaros nimiâ conniventiâ ad alia scelera audaces fieri, superbireque erecto in Deum animo, spernens ferocientis minas, ad Guiraveram conversus: *Falleris*, inquit, *ô Barbare, si putas me rem sanctam tibi turpissimo cani, humanorum corporum ossa rodere assueto, concessurum. Falleris si ante porcum, mille spurcitiis inquinatum, margaritas projecturum me existimas: me vivo in luto non volutabitur hæc sacra vestis: nec impetrabis aliquando, ut mortis metu prodam, quæ mihi summi Dei Sacerdoti commissa sunt. Proinde hinc facesse, & res tuas tibi habe: nam nullo ferociæ ostentamento adducar, ut Cœlorum Reginæ contemptori, & Sociorum IESV derisori, necnon dæmonis ministello, Divinitatisq; usurpatori, aliquid, quod veri Dei cultui officiat, volens concedam.* Simul hoc dixit, simul arculam, quâ vestes sacræ includebantur, ambabus ulnis amplexus, mortem, si res ferret, præstolabatur. Sed mirum dictu! Guiravera dicentis magnanimitate attonitus pallere primùm, deinde toto corpore contremiscere, circumspicere, turbari, clavam humi deponere, denique toto corpore corruere. Cæteri Guiraveræ comites generositatem ejus admirari, ad contemptum mortis stupere, etiam corruere, & totius

Simon Maçeta oppido præficitur.

Guiravera ei obsistit.

Maçeta constanter agit.

Guiravera toto corpore corruit,

Et ejus comites.

corporis

corporis motu ſatis oſtendere, Maçetæ orationi vim infuiſſe humanâ majorem. Poſtquàm mutos & tanquam fulmine aliquo conſternatos, humíque proſtratos vidit; mutato ſtylo placidè & benignè pauca verba addidit, monens ſe, non hoſtili animo; ſed ob res ſacras tutandas ſeveritatis perſonam aſſumpſiſſe: cæterùm præterita omittere, ac tum, ſi vellent, benignitatem ſuam omnes experturos. Interim ad rumorem facti Guiraveræ amita, & alii Caſiquii, Maçetæ ſe ſiſtentes bono animo eſſe jubent, auxilium tutelamque contra vim ſpondentes. Hoc tumultu ſedato, aliquantula pax ſucceſſit, quæ, ut breviſſima foret, inconſtantia Guiraveræ fecit. Solebat is ab malis geniis abreptus tanto impetu in furias agi, ut toto corpore ſpumaret, oculis ſcintillaret, crinibus horreſceret, donec turpis concubinarum grex crebrâ palpatione corporis, & verborum illecebris, furentem muliebroſumque Herculem mulſiſſet. Igitur ſemel, nullâ re laceſſitus, inter furendum mediâ nocte ex abrupto in forum proſiliens, oppidanos omnes à ſomno excitat, & vociferatus ſe Deum eſſe, addidit hominem in oppido eſſe, quem propediem devoraret. His à Maçeta cognitis, domeſticis Sacramento expiatis, Martyrii palmam manu tangere, & Cœlum vertice jam ferire, ſibi videbatur, cùm ea ſpes denuò eluſa eſt fidelitate aliorum Caſiquiorum, Guiraveræ furorem injecto metu reprimentium.

Maçeta conſternatos animat.

Guiraveræ furor.

Maçetæ periculum.

PER hæc lucida intervalla res Chriſtiana promovebatur; quippe non integro bimeſtri ad JESU-Marianum oppidum ſacris Nominibus, tanquam Magnete, allectæ numeroſiſſimæ Ethnicorum familiæ confluxere: & quia quinquaginta potentes Caſiquii nomen dederant, ſperabat Maçeta ſupra bis mille ſagittarios in Catechumenorum album referri poſſe. Quibus ſi addidiſſes imbellem multitudinem triplo numeroſiorem, facilè conjicies, Cœlorum Principes ſuum oppidum præ aliis voluiſſe eſſe eximium. Inſtructori ſuo domum è luto & levi palea, templumque, Catechumeni conſtruxere, cui quantùm ornamenti defuit, tantùm ſuperfuit pietatis. Sed præſertim in vivis Chriſti templis aptandis ornandisque Simonis Maçetæ inſudabat induſtria. Unus Guiravera lætioribus ſucceſſibus oberat, qui Apemondum Caſiquium ad partes Chriſti tranſiiſſe dolens, omnem lapidem movit, quo ad ſe perverteret. Hominem itaque adiens, non magis dolore, quàm diabolo ſtimulante, monet, dum integra res eſſet, patriæ ſimul proſpicerent. Si diutiùs peregrinum Sacerdotem paterentur, profectò ſe brevi popularibus ſuis ludibrio futuros. Si ſecum conjurare vellet, uno Maçetâ ſublato, omnium perniciem profligatum iri. Conflatâ conjuratione ambo, quinquaginta ſatellitibus ſecum aſſumptis, ad ſtrangulandum Maçetam ſe conferunt; patraſſentque ſcelus, nî Barbari duo, fide & amore erga Socios inſignes, ex indiciis rem ſuſpicati, expeditis armis viæ compendio uſi, in auxilum properaſſent: qui in limine parricidas alloquentes: Per noſtra, inquiunt, corpora cariſſimi Pattis viſcera petenda ſunt. Valuit ad terrendos perduelles (ut eſt timida ſemper perfidia) fortitudinis oſtentatio: nam ut eventilatum conſilium vidêre, vindictæ metu, re infectâ, diſſimulanter domos ſuas repetiere. Franciſcus Diaſtanius in Sancti Thomæ oppido, & Petrus Spinoſa in Archangelorum colonia verſantes, cognito Maçetæ periculo, contractâ Neophytorum manu ad eum liberandum perrexere, & Guiraveram præterita excuſare volentem acri oratione intentatisque minis perſtrinxere. Quibus rebus Guiravera perterritus, ſupplici geſtu veniam precatus eſt. Pro ſupplice interceſſit Maçeta, oſtendens magnam ſe habere ſpem, & beneficiis ſuis, & vicinorum authoritate, finem injuriis facturum. E reipublicæ tamen bono viſum eſt, ad diminuendam ejus poteſtatem, alterum oppidi Ducem, quaſi collegam, addere; profuitque aliquamdiu conſilium: nam collegam rectè factis æquare contendit. Sed diu virtutis pallio vitium non teges. Metu amoto, ad antiquas artes devolutus Guiravera, nunc ſe Maçetæ cum ſagittis in ſignum belli cruentatis, nunc enſe aut cultro manu prælato, aliàs cum telis, in ſymbolum funerei facinoris nigrore infectis, oſtentabat: & quamvis ab minacibus verbis abſtineret, tamen internas furias rugata frons, flagrantes oculi, os torvum, & ſeverus riſus, mentiri non poterant. Solebat, cùm maximè furere vellet, tres laminas è collo ante pectus ſuſpendere; ſi paulò minùs furiis agitari cuperet,

CAPUT XI.
In JESU-Mariano oppido variè turbatur.

Numerus JESU-Marianorum.

Apemondus & Guiravera conjurāt.

Conjuratores reprimuntur.

Guiravera reprimitur.

Iterum furit.

cuperet, duas tantùm adhibebat; & unam, si solito tantùm more debacchari luberet. Harum laminarũ alterã fuisse orbem illũ argenteum, quem Sacerdotes patenam vocant, non sine indiciis fuisse se suspicatum, mihi olim ipse Simon Maçeta narravit: qui inter hæc terriculamenta ita se gerebat, ut nec mortem timere, nec ferocientem irritare velle ostenderet. Aliquando contigit, Guiravera maximè furente, ut nihil propius esset, quàm ut pro Fide mactaretur; obtinuissetque indubiè Martyrii palmam, nisi evitato prudenter periculo, his cogitationibus incitatissimum Martyrii desiderium repressisset. *At si nunc moriar*, inquiebat, *quid de tot Barbarorũ millibus, quid de eorum animis nondum Fide confirmatis fiet? absit, absit, ô Deus, ut tot carissimorum filiorum jacturâ lauream unam, quamvis æternam, emam. Tu de mea gloria aliunde providebis; mihi certum est coronam, lauream & purpuram majori tuæ gloriæ postponere. Pro fratribus meis anathema lubens fiam, & permittam ut deleatur nomen meum de libro Martyrum, ut tot animæ scribantur in libro vitæ. Æterne Deus, hoc meum sit sacrificium, nolle sacrificari, ut tuis aris tot Barbarorum animæ sese sacrificent.* O dignam cedro vocem! dignam æternitate! te, ô generose Athleta, non Martyrem tantùm, sed plusquàm Martyrem Cœlum agnoscet: nam audi Chrysostomum. *Ponamus quempiam Martyrium approbare & cremari: alium verò ad ædificationem proximi Martyrium differre, nec differre modò, sed etiam absque Martyrio decedere. Verè igitur post hanc peregrinationem major erit; non enim multis in hoc loco rationibus opus est, cùm Beatus Paulus magnâ voce sententiam jam protulerit, dicens: Cupio dissolvi & esse cum Christo, meliùs mihi autem, in carne adhuc permanere propter vos.* Hæc Chrysostomus: cujus sententiæ Divus Thomas suffragatur. Hâc constantiâ Simonis Maçetæ, contusa tandem Guiraveræ atrocitas est, qui cùm se Baptismo expiari velle ostenderet, & dubitaretur, quo potissimùm nomine indigetandus esset, injectis in urnam plurimorum Divorum nominibus, sorte dubium dirimere placuit: & quod mireris, tribus continuis vicibus educta scheda nomen Sancti Pauli retulit, ut nemini jam dubium videretur, alterum Saulum Guiraveram fuisse, & Paulum, si voluisset, esse potuisse. Sed proh dolor! Paulus esse noluit; nam post variam fortunam, in antropophagiam, ut fertur, relapsus, ab latronibus trucidatus interiit: tamen, eo baptizato, ex tot antropophagis neminem puduit Christi partes sequi; & qui ossa humana ad cuspidandas sagittas acuere solebant, nunc crucibus, quas collo appenderent, faciendis insistebant. Atque hic est Guiravera, tot annorum labor, tot periculorum occasio, tot hominum helluo, tot Neophytorum pavor, & Sociorum JESV, per Guairaniam sparsorum, coronarum fabricator; documentum posteritati futurus, quantâ animi fortitudine, quantâ virtute opus sit ad exclamandum in hâc barbarie: Saule, Saule, quid me persequeris?

Maçeta Martyrii desiderium reprimit.

Guiravera Baptizatur.

CAPUT XII.

De Mamalucorum origine, moribus & Sociis.

AUGEBATUR in dies res Christiana, spes erat futurum, ut Guairania tota ad partes veri Dei transiret, cùm dæmon, hostium suorum prosperis rebus irritatus, vires undique colligit; & quà per se, quà per Mamalucos, assecias suos, novarum coloniarum ab Societate JESU in Guairania constructarum ruinam machinatur, exitiali planè successu. Res ipsa hortari videtur (quoniam per Mamalucos res peracta est) de eorum ortu, patriâ, moribus & Sociis explanare, ut quibus artibus florentissimam Provinciam labefactarint, & spem omnem aliquando restituendæ rescciderint, aliasque terras depopulati fuerint, planiùs deinde edisseram. Brasilia, novi Orbis Provincia, Æquatorem ab Septemtrione pro termino habet; ad Austrum ibi esse desinit, ubi fluminis Argentei præfecturæ fines terminantur. Ferè tota littoralis est, & vix extremâ sui parte ad Mediterranea aliquousque excurrit. Hanc terram Lusitaniæ Reges diversis temporibus coloniis occuparunt, & Joannes Tertius in præfecturas, operâ Alfonsi Sosæ Prætoris, divisit: qui post sectam Provinciam, oppidum Sancti Vincentii, quinque & viginti circiter supra Æquatorem gradibus, eo loco construxit, castroque & turri munivit, ubi exiguus maris sinus duabus insulis, quasi totidem propugnaculis, obvallatur. In Insularum una, aliud oppidum omnibus Sanctis dedicatum ædificavit; ut unum alteri præsidio foret. Ex his duobus oppidis aliquot in Mediterranea coloniæ ductæ sunt, quarum una

Brasiliæ descriptio.

Piratininga nuncupatur. Hanc, biennio ante Divi Ignatii mortem, primus Brasiliæ Provincialis Emmanuël Nobrega ideò ab Divo Paulo nominavit, quòd ipso Divi Pauli sacro die Piratiningam ingressus fuisset. Quamvis verò Socii omnes, fundato inibi Collegio, cum laude desudarint, Josephus tamen Anchieta, miris rebus patratis, & innocentiâ vitæ longè aliis antecelluit; & Europæi coloni diu avitum decus conservavêre: donec, ob defectum fœminarum Europæarum, mixto cum Barbaris genere, insignis ille Lusitanorum sanguis corrumpi cœpisset. Quæ generis mixtio, ubi interjecto tempore plures corripuit, & optimis patribus succedere dissimiles filii, & nepotes vitiosiores; egregia illa Lusitanorum virtus Barbari sanguinis iteratâ mixtione suffocata periit, & magnanimi illi Brasiliæ fundatores in Piratininganos præsertim nepotes nihil nisi gentilitia nomina transcripsêre. Hanc progeniem Lusitani suo nomine dedignantes (ut Orlandinus in historia Societatis notat) barbaro vocabulo Mamalucos appellant; ut, qui toto cœlo sibi dissimiles sunt, dispar etiam nomen sortiantur. Accessere huic generis & morum conditioni pejores socii, qui eò aliunde licentiâ & naturâ loci allecti frequenter aliquando confluxere. Nam Piratininga, si agri fertilitatem & situm consideres, sceleratè & delicatè vivere volentibus æquè tutelam ac materiam præbet. Quindecim leucis distat ab Oceano, paulò supra eum gradum, quo zona temperata Torridæ committitur. Unde media inter utramque temperie gaudens, in pleraque vitæ commoda utilis est, adeò ut non tantùm sibi ipsi, verùm etiam reliquæ Brasiliæ ob nimios calores humoremque luxurianti, frumenti & pecoris, necnon aliarum rerum abundantiam sufficiat. Saccari ferax est, nec auri fodinis prope & procul repertis caret. Ex Oceani portibus eò ire volentibus, per abrupta montium cacumina unicum & difficile iter est; adeò angustum, ut perpauci homines multitudinem ab aditu facilè arcere possint. Atque hæc agri felicitas, & natura loci, omni vi impervia, plurimos mortales, quos scelerum conscientia, appetentiáve torquet, ex Brasilia & Europa allicit. Variarum itaque nationum & vitiorum homines, invento suæ indoli opportuno loco, cum Mamalucis amicitiâ & connubiis fœderati, longè aliter quàm egregii illi Lusitani Brasilicarum coloniarum prisci ductores, Indorum res tractavere. Primum & palmare furoris experimentum, sicut ego comperi, in Tupinaquios fuit. Tupinaquiorum gens in utroque littore Aniembi fluminis, ex promontorio frigido originem sumentis, & longo pòst tractu per Guairaniam in Paranam se exonerantis, fermè vivebat. Triginta sagittariorum millia in trecentis pagis censita olim fuisse perhibebantur; totam tamen eam gentem sexennali bello ita confecêre, ut nullum fermè, præter pagorum ruinas, tantæ multitudinis vestigium supersit. Confecto Tupinaquiorum bello, Tupiguarum utraque Jeticai fluvii littora incolentium fines anno præteriti sæculi octogesimo nono, circumlato priùs per circumjacentes Provincias terrore, aggressi, ingentem populationem per septennium fecere, quam excepit quinquennalis Paraubabæ in Amazonum fluminis capita sese exonerantis vastatio. Philippus Rex Catholicus detestátus abactorum ferocitatem, renovatis Caroli Quinti & Regum Lusitanorum legibus, in favorem Indorum latis, diploma scripsit, quo vetabat Barbaros qualicumque prætextu fieri captivos. In id invigilabant Brasiliæ Magistratus, & Prætores, adeoque ipsius Piratininganæ urbis Præfecti. Sed Mamaluci, pessumdatis novis & antiquis juribus, etiam quàm antea ferociùs perniciei Indorum institêre. Ne tamen palam Regiis legibus refragari viderentur, speciosas & Regi utiles causas imposterùm prætenderunt: pulchro pallio suam fœditatem occultantes. Quasi ergo ad aurifodinas in Mediterraneis regionibus repertas ire vellent, sæpiùs ex Piratiningano, necnon Sancti Vincentii & Sanctorum omnium agro, catervatim effusi, Indorum innumeram multitudinem, dolo vel vi abductam, pro mancipiis distraxêre. Et quod ridiculum in tam defendo negotio videri potest, è patriâ ad sua latrocinia discessuri (in quibus excursionibus tres quatuórve annos electo duce ponunt) Sacramentis in speciem se expiant. Sacerdotes sui genii & conditionis quandoque secum ducunt. Imaginem Virginis MARIÆ in Divi Pauli suburbiis piè cultam (nam Piratininganorum multi pietatem colunt) venerabundi adeunt, suppliciter postulantes,

Emmanuël Nobrega nomen Piratininga indit.

Mamalucorum nominis origo.

S. Pauli oppidum.

Tupinaquii.

Tupigua.

Paraubaba fluvius.

Mamalucorum simulatio.

ſtulantes, ut ſibi incolumibus ire & redire per ſumma pericula liceat. Sunt qui Virgineæ ſtatuæ pedem quo jam ob nimiam (ſi Superis placet) latronum pietatem caret, ſcalpunt, pulviſculum ex abraſione ceu amuletum aſportantes: quaſi verò Cœlorum Regina perfidos ſoſpitari, & latrocinia adjuvare amaret: & quod bilem moveat, mortalium peſſimi latrocinia ſua expeditiones Apoſtolicas appellant, eo fine Barbaros è latebris à ſe erui dictitantes, ut ad humanitatem legemque Chriſtianam adducant. Poſſem, ſi vellem (nam monumenta è Braſilia allata apud me ſunt) qui, quando, quibus artibus, & quâ crudelitate, multas regiones depopulati fuerint, explanatiùs referre: poſſem latronum capita, populos ab ipſis deletos, diminutósve, nominatim appellare. Sed breviùs abſolvam, ſi dixero, quidquid ab fluvio Maranione uſque ad trigeſimum latitudinis Auſtralis gradum continentis eſt, continuis eorum excurſionibus, factis ubique depopulationibus, patuiſſe. Reſtabat Guairaniæ pars, necnon regiones aliæ, JESV Sociorum Paraquarienſium laboribus claræ, quas quomodò aut penitùs vaſtarint, aut labefactarint, narratione in multos annos producendâ, ſcribere aggredior. Unum tamen monuerim, hæc me de Mamalucorum origine & moribus, eorumque aſſeclis præmonere voluiſſe, ne quis, quod turpiſſimæ proſapiæ proprium eſt, Luſitanorum nationi, de re Chriſtiana benè meritæ, imprudens adſcribat.

Ficta pietas.

Devaſtationes.

CAPUT XIII. Occaſio Guairaniæ depopulationis.

LUDOVICUS Ceſpedes, vir ſanguine clarus, anno ſuperiori ex Hiſpania in Braſiliam appulerat, in Paraquariam, cujus præturam ab Rege Catholico impetrarat, trajecturus. Duo è Braſilia in Paraquariam itinera ſunt. Unum terrâ, alterum mari. Illud, quo terrâ itur, ne quid moleſtiæ Indis inferatur, regiis legibus clauſum eſt. Placuit tamen novo Prætori iter terreſtre, ex indulto, ut aiebat, Regis arripere. Piratiningam itaque profectus eo tempore viæ ſe dedit, quo nongenti omninò Mamaluci, & bis mille & ducenti Tupici (ſunt hi Indi Mamalucorum amici ferocitate inſignes) in Guairaniam ad faciendam depopulationem ſe adornabant. Dux ordinum, dictus Antonius Rapoſus; præerant cohortibus alii Indorum abactionibus infames. Malâ igitur tempeſtivitate Prætor Piratiningâ exiens, per aliquot dies terreſtri itinere progreſſus, reliquam deinde viam in Guairaniam fluvio confecit. Laureti adnitente Antonio Ruiſio magnificè exceptus, pro honore acerba dicta rependit: habitoque de præcavendis Mamalucis conſilio, nihil fatis firmi conſtituit. Et quamvis non potuit non laudare Sociorum labores, nuſquam adduci potuit, ut contra prædones auxilia prævideret, imparem ſe eorum viribus teſtatus: ſed conſtat remiſsè aliquando eo in negotio ſe geſſiſſe, ideóque ab Senatu Regio interjecto tempore eum multatum fuiſſe. Interea temporis, Mamalucorum cohortes Ethnicorum terras non longè procul ab Neophytorum noſtrorum oppidis depopulabantur; nihil quidem in Neophytos ab Societate reductos intentantes: ſed Socii non imprudenter ſuſpicabantur, ſub cinere doloſo latere hoſtilem ignem, qui mox magnum excitabit incendium: nam nulli non obvium erat, occaſionem invaſionis ab prædonibus quæri.

Mamalucorum copiæ.

Ludovicus Ceſpedes remiſsè agit.

CAPUT XIV. Mamaluci oppidum Divi Antonii depopulantur.

TANTI incendii occaſio Tataurana Caſiquius fuit: innocenter tamen. Is pridem Simoni Alvaro Mamaluco præda ceſſerat. Sed deinde, eluſo injuſto Domino, in priſtinam libertatem cum ſuis ſe aſſerens, ad Sancti Antonii fugâ contenderat: quâ re cognitâ Simon Alvarus, unius Mamalucorum cohortis ductor, ab Petro Mola Antonianæ coloniæ directore, Tatauranam repoſcit: qui cùm reſpondiſſet, Tatauranam naturâ liberum eſſe, nec ſibi lubitum contra naturæ leges eum denuò vinculis induere, qui ſe jure & feliciter illis expedierat, irritavit latronem, qui ſtatim communicato cum Antonio Rapoſo Mamalucorum duce conſilio, totius Sancti Antonii coloniæ perniciem in vindictam machinans, cohortem ſuam arma expedire jubet. Contrà, Petrus Mola, invaſionis certus, aut metuens, quotquot erant in oppido infantes Baptiſmo expiat: quo in opere quamvis verba merè tantùm neceſſaria ad confectionem Sacramenti proferret, ſeptem omninò horas ob numeri magnitudinem poſuit; tantâ defatigatione brachiorum, ut fulcro ſuſtentari ei de-

Occaſio proxima depopulationis.

Petrus Mola infantes baptizat.

buerint.

buerint. Altero die Mamalucorum numerosa cohors, Simone Alvaro duce, oppidum aggreditur; diripit, sacra profanaque miscet, obluctantes obtruncat, ingentis primores vincula injicit, imbellem turbam abigit, Petrum Molam supellectile spoliat: qui in omnem partem se vertebat, quâ putabat latrones ad commiserationem inflecti posse. Per Superos obtestabatur Indorum innocentiam, furibundis supplex fiebat, audacissimos obsecrabat, alios objurgabat; sed ubi vidit in ipso templi sacro sinu nihil tutum esse, & apud perditos homines nihil pietatem valere, desperatâ corporum salute, ad animorum integritatem libertatemq; procurandam vires omnes convertit. Igitur hinc inde cursitans, captivos interrogat, num crederent quæ de Deo Trino & Uno ipsos docuerat? affirmantes, aquâ, quam in vasculo circumferebat, ritu Catholico abluit; alios aliter juvat, omnes lacrymans solatur, singulos amplectitur. *Filioli mei*, inquiebat, *quos in Christo genui, utinam vos omnes in sinu meo fovere possem.* Sic nudis cruentatisque crebro offendiculo pedibus, & brachiis frequentatione Baptismorum defatigatissimis, filios in Christo genitos alloquebatur, cùm nescio quis ex Mamalucorum cohorte nebulo, ne tanta pietas aliquot Indos ab captivitate retardaret, Patrem optimum occidere destinat: & de eo actum erat, nisi collineantem latronum alter ab proposito divertisset. De audacia sacrilegum hominem Petrus Mola fortiter redarguit, indignam cœlo manum, quæ tantum facinus attentaret, docens. Risit latro, & invito etiam Deo se post mortem cœlos petiturum vociferans, felicitatem post susceptum Baptismum nulli negari, ne ab ipso quidem Deo posse, si in Christum credat, ex hæreticorum placitis asseruit. Bis mille & quingenta circiter Indorum capita in hac invasione prædonibus cessisse dicuntur; relicto sine grege Pastore, tantam jacturam absque spe recuperationis gemente, & ante oculos suos; filios suos, quos in Christo genuerat, ceu pecora, abigi miserè lamentante. Et mutuus erat captivorum dolor, anxiè circumspicientium, num quæ à vinculis effugii pateret porta: quâ repertâ ausi sunt aliqui ad Petrum Molam transfugere. His accessêre nonnulli, qui sese latebrarum beneficio à prædonum furore exemerant, quos benevolè exceptos ad Incarnationis oppidum dum deducit, ferè mortem reperit; nam plerique mutatâ voluntate tumultuari cœpêre, Patrem Molam perfidiæ arguentes, & cum latronibus colludere affirmantes: & jam expeditis armis vim parabant, cùm Petrus Mola tumultuantes compellans, Societatis in totam gentem beneficia commemorat, Christophorum Mendoçam nuper à Mamalucis vulneratum, & ab iisdem sibi intentatam pridie necem, aliaque deprædicat. Valuit earum rerum commemoratio inpræsentiarum, & quorumdam Neophytorum fidelitas, ad compescendum repentinum tumultum. Sed mox casu auctum periculum est: nam Ethnicorum ingens multitudo, pridianæ depopulationis nescia, ad Sancti Antonii coloniam Christo nomen datura ventitans, ut vacuam mortalibus, & humanis cadaveribus fœdam vidit, excanduit; atque turmatim omnes dispersi popularium suorum, ut aiebant, ultores Societatis homines, ceu proditores, ad necem quærebant. Sed jam Petrus Mola evaserat, Silverii Pastoris ex Incarnationis oppido obviam progressi & subsidium adferentis ope, sine quo ob defectissimas vires in via indubiè periisset.

Latronibus supplex fit.

Periculum vitæ adit.

Bis mille & quingenta capita abiguntur.

Iteratum Molæ periculum.

Socii ad necem quæruntur.

FAMA invasionis ad Sancti Michaëlis coloniam perlata Christophorum Mendoçam & Justum Vansurkium ibi curantes perpulit, ut imminens malum quoquo modo possent, averterent. Et quia remanere in oppido intutum erat, oppidanis omnibus suadere conantur, ut secum ad Incarnationis coloniam fugiant: inibi viribus junctis resisti prædonibus posse. Multi dicta Patrum audientes, Vansurkio se ducendos tradidere: quibus obviam progressi Socii & Neophyti ex Incarnationis oppido, Vansurkium cum comitatu pænè jam deficientem abundè recrearunt. His in tutum receptis, Vansurkius ad Sancti Michaëlis iter relegens, reliquæ genti suasit, metu imminentis hostis se sylvis abderet. Ipse cum duobus adolescentibus in vacuo oppido remansit, ingenti cum vitæ discrimine; nam plerosque invaserat præteritarum suspicionum virus, & ferebantur aliquot Barbari Vansurkii solitudini insidiari, ad quem defendendum cùm aliquot Incarnationis Neophyti processissent, in manus

CAPUT XV. Divi Michaëlis oppidi depopulatio.

Vansurkii periculum.

Mamalucorum incidentes, nequicquàm eos repoſcente Vanſurkio, vinculis onerati, in ſervitutem abacti ſunt. Paulò pòſt Antonius Vicudus, dux alterius Mamalucorum cohortis, Antonianæ depopulationis invidentiâ motus, nullâ re laceſſitus, Sancti Michaëlis coloniam ingreditur; quam ut inanem vidit, frenduit, & vicinitatem circum omnem per quatuor in circuitum leucas explorans, quotquot in ea regione remanſiſſe comperit, captivos fecit. Deſtructis his duobus oppidis, Caaïvenſium, numeroſiſſimæ gentis Socios JESV deſiderantis, converſioni opera dari non potuit.

CAPUT XVI.

Jesu-Marianæ coloniæ devaſtatio.

INTEREA temporis innumeræ trepidantium turmæ ad Jeſu-Marianam coloniam confluebant, ſanctiſſimorum nominum oppido, & Simonis Maçetæ virtute, quaſi aſylo, libertatem ſuam tutaturæ. Fruſtra tamen; nam nec ſacra nomina, nec optimi viri virtus in veneratione perfidis fuere. Emmanuël Moratus, turmæ Mamalucorum præfectus, cognitâ JESU-Marianorum multitudine, ſumptis ex aliis latronum cohortibus auxiliaribus copiis, & duobus Tupicorum ſubſidiariorum millibus, menſe Martio jam adulto armatum ſe JESU-Marianis oſtendit. Primores gentis exploraturi, num palam hoſtili animo tot cohortes venirent, extra oppidum paululùm progreſſi, catenis ſtatim onerati ſunt. Simon Maçeta ubi rem hoſtiliter agi videt, ad reprimendum quoquo modo poſſet Sacrorum reverentiâ furorem, Cruce manu prætensâ, initiatâ veſte indutus latrones adit; quem contemptui habentes, Indorum deceptorem, vix alutâ & centone tectum, fatuumque appellavere. Circumdabant Patrem optimum nuper in Chriſto renati filii, & amorem quà lacrymis, quà verbis exprimebant: quos inter Curuba, Caſiquius potens, filiali confidentiâ apud eum de violentia ſibi illata conqueſtus, ab inſigni prædone ſclopeti glande transfoditur. Infremuit Simon Maçeta, & homicidam ſeveris verbis pupugit, qui innocentis ſanguinis libamento ferox, exerto acinace, Sacerdoti necem intentat. Maçeta verò pulchræ mortis avidus pectus illicò denudat, & inclinat caput, ſeu punctim transfodere, ſeu cæſim obtruncare vellet, paratus. Neutrum auſus eſt ſacrilegus, minoremque ſuam ferocitatem Patris magnanimite faſſus, ferrum recondit: quamquàm in aliis ſchedis reperio ab prædone acinacis ictum vibratum fuiſſe, & ope Divinâ in vanum abiiſſe. Quam rem in medio relinquo. Volutabatur interim in ſuo ſanguine Curuba, Chriſtianorum Sacrorum adhuc candidatus, qui antequàm exſpiraret primo militiæ Sacramento initiatus, vix tyro in Cœli capitolium triumphum duxit. Prædonum interim furore omnia miſcebantur. Guiravera cum cæteris oppidi primoribus catenatus; ignobiles manibus poſt terga revinctis, ceu pecora, abacti, ſacraque profanata ſunt. Neophytus necem fugiens in ipſo amplexu Simonis Maçetæ ingenti ipſius diſcrimine bombardâ ab prædone transfoditur; qui cùm audiſſet inferni pœnas ob tantum ſcelus ſibi intentari, reſpondit, ob mala opera Fide Chriſti munitum ab ipſo Deo cœleſti gloriâ privari non poſſe: quod quàm falſum ſit, plumbeis glandibus aliâ occaſione ante pœnitentiam interfectus, abundè nunc cognoſcit. Ejus cadaver poſt mortem in ſepulchro non repertum, anſam dedit exiſtimandi ab dæmonibus cum anima ſublatum fuiſſe.

JESU-Marianorum ſimplicitas.

Curuba occiditur.

Maçetæ periculum.

Neophytus mactatur.

CAPUT XVII.

Geſta poſt depopulationē narrantur.

COGNITO Maçetæ periculo, ad eum liberandum ex Archangelorum colonia Petrus Spinoſa cum aliquot Indorum centuriis noctu accurrens, ſcopulo alliſus ſibi pænè cervices fregit: quo caſu tribus horis exanimatus ægerrimè deinde convaluit. Trecenti Neophyti ex Sancti Thomæ oppido, Franciſco Diaſtanio comitante, ſuppetias etiam laturi eò ſeriùs pervenêre: nam prædam abegerant latrones, plus æquo in re peſſima ſolliciti. Nec aliud properatorum auxiliorum lucrum fuit, quàm aliquot captivos ex ultimis turmis è vinculis fugientes excepiſſe. Diaſtanius Simonis Maçetæ orbitati (nam ex tot capitibus duo tantùm adoleſcentes ſupererant) diu illachrymatus, horruit ad conſpectum deſtructi oppidi, trucidatorum cadaveribus ſtrati: inter quæ paſſim occurrebant corpora puellarum, ideo occiſarum, quòd ſuo pudori conſulere voluiſſent. Humatis de-

Aliquot captivi redimuntur.

center corporibus, execrati latronum inhumanitatem, ad Sancti Thomæ ambo redeunt: nam Diastanius coram Simone Maçeta solemniter quatuor vota profiteri ipso Incarnationis Dominicæ die jussus fuerat. Ciborum verò in tanta celebritate varietas hæc fuit. Farinæ ligneæ dimensum unum, piscículi tres & aquæ limpidissimæ, lachrymarumque quantum satis; apud prudentes rerum æstimatores Sociorum parsimoniæ magnum argumentum: nam si tales geniales epulæ, quales demum quotidianarum mensarum fuere deliciæ, facilis conjectatio est. Hos pisces Diastanius in ducentarum leucarum viaticum pro Maçeta sepossuit: consilium enim ei dederat latrones eò usque sequendi, quò assequeretur, prædam exoraturus, aut jure in Brasilia favore Magistratuum extorsurus.

Franciſci Diaſtanii profeſſio.

CAPUT XVIII.

Simon Maçeta & Justus Vansurkius latrones usq; ad Brasiliam insequuntur.

CAPTO viæ consilio Simon Maçeta, destructorum oppidorum pro absente Ruisio præfectus, & Justus Vansurkius, suis ovibus spoliati, deliberatâ priùs pro Indorum jure tuendo morte fortes, per immensam solitudinem latrones insequuntur, & paulò pòst assequuntur. Mamaluci, in turmas ut ante divisi, ingentem captivorum turbam præse agebant; ne cui daretur effugii locus, ferreis torquibus oblongâ catenâ continuatis Casiquios inseruerant, reliquos vinctis passim manibus incedere cogebant. Maçeta primo occursu ut catenatos vidit Indos, ab se in Christo genitos, affectu paterno & Numine instigante. *Quid*, inquit, *agis, ô anime? injice pedem tuum in compedes illorum, & in torques illorum collum tuum, & ne accedieris vinculis eorum.* Quo dicto per renitentes Mamalucos præceps & obluctans filios revinctos amplectitur, ipsâque catenâ se implicans, Sacerdos supplex fit prædonibus: *Aut me*, ait, *simul rapite, aut filios, quos in Christo genui, solvite; non sunt iniquæ preces Patris libertatem innocentium filiorum postulantis, quos ut à dæmonis servitute eximerem, in filios me semper habiturum spopondi. Nihil in eis noxæ est, nisi noxam putetis benè monenti credidisse.* Risit prædo bonum Patrem, & phanaticum qui talia & diceret & faceret, asseruit. Non destitit tamen Maçeta eò usque supplex, quò, uno è latronibus emollito, aliquot filios in Christo carissimos redemerit. Hoc successu lætus ad aliam latronum cohortem se confert idem tentaturus: inter quos, ut filios carissimos vinculis onustos, viribusque defectissimos vidit, commota sunt ipsius viscera, & blandè alloquutus, magnos catenarum nexus collo rursum sibi injicit, seque in his morituram affirmat, priusquàm à caris pignoribus separari se permittat. *Quocumque vos casus traxerit*, inquiebat, *me comitem habebitis: nec famem, dum vos esurietis, nec sitim, dum vos sitietis, nec mortem, dum vos moriemini, formidabo: catenæ & servitus inter catenatos filios mihi dulcescent.* Sed præsertim vincula Guiraveræ amplexatus: *Volo*, clamabat, *coronæ meæ fabricatori beneficus esse, volo nunc implere novum præceptum Domini, jubentis inimicos diligere.* Prædones nihil tum tantâ virtute mitiores effecti illum exagitare, ab carorum amplexibus avellere, exertis pugionibus mortem iis minitari, qui plùs à Patre amari videbantur; sed Maçeta, inter cara pignora & pugiones medius, imminentes ridebat mucrones, & suorum miseriam deflebat, donec crudelitas tantâ pietate victa, octo captivos in constantiæ spolium ei concederet: quos inter Guiravera & ejus uxor heroïcæ virtutis præmium fuere: tantum potest aliquando etiam apud ferocissimos homines pietas, si constantiâ non destituatur. Sæpiùs postea hâc arte alios in libertatem asserere tentavit, irrito tamen deinceps conatu; nam quamvis nondùm benè firmata crudelitas vinci subinde se sinat, ubi tamen induruit, nec flecti vult, & se vinci passam pudet. Ne igitur commiserationis latrones pœniteret, Indos è vinculis ereptos cum aræ portatilis bajulis in Guairaniam Socii remisere. Solis deinde tribus comitibus, sylvestribus baccis victitantes, latrones per immensa terrarum spatia sequebantur, præsenti non semel evitato vitæ discrimine. Pedetentim ibant Mamaluci, ne acceleratione captivi in via omnes deficerent: fiebat tamen sæpè, ut morbo fameque defecti, aut ipsâ senectute pueritiáve imbecilles, omninò fatiscerent; quos Maçeta & Vansurkius Sacramento initiali aut Exhomologesi expiatos, cum morte mox luctaturos, omni humanâ ope destitutos, in media solitudine feris expositos, quò aliis idem beneficium præstare possent, post se deserebant.

Caritas.

Periculum.

Itineris ratio.

Captivorum miseria.

Vidisses in ipsa multitudine adolescentes matribus suis, matres filiis, filios patribus, uxores maritis onustos: & passim maritus uxori filiolum humeris gestanti succollabat. Si quis fugam intentaret, vi retractus crudeliter vapulabat; nec cuiquam impunè licitum erat apud patrem matrémve, præ infirmitate in via deficientes, remanere: sed quo'quisque loco fatiscebat, eodem solus cogebatur mori. Ab amplexu morientis filii mater paterque avellebantur, & ne soror fratri morienti oculos clauderet, violenter prohibebatur. Matribus mortuis, proles defectu lactis, aut peribat, aut ægrè sustentabatur: ejusmodi infantem Socii longo post multitudinem intervallo repertum, priùs baptizatum humeris suis ad castra Mamalucorum retulêre, cui, nequicquàm renitentibus latronibus, nutricem invenêre. Superatis tandem ærumnosissimæ & longissimæ viæ laboribus Piratiningam delati, luculenter & amicè ab Collegii Paulopolitani Sociis excepti sunt. Et quia in ipsa prædonum patria remedium desperabant, terrâ marique ad Januariensem portum perrexêre: ubi quid egerint, quid ab Brasiliæ Prætore, quid ab Senatu, quid ab aliis impetrarint, quomodò inde redierint, cùm res hujus anni reliquas evolverim, dicere in animo est. Mamaluci Piratiningam, nono ab discessu mense, cum quindecim captivorum millibus revecti prædam inter se divisérunt, uno ore fatentes, nullibi se feliciùs & numerosiùs prædatos fuisse.

Sociorum Paulopolitanorum beneficentia.

CAPUT XIX.

Per totam Guairaniam res turbantur.

PORRÒ Guairania recenti clade concussa miserè jactabatur, & pravis consiliis suspicionibusque collidebatur: nam Neophytorum Catechumenorumq; quàm plurimi existimabant, eo fine ab Societate in colonias se redigi, quò faciliùs Mamalucis traderentur, passim aïentes non esse fidem adhibendam iis, qui toties asseuerant, Mamalucos illis tantùm infestos fore, qui Christo nomen & Hispano Regi non dedissent: plùs æquò se esse expertos, utrisque esse noxios: & si præterita perpendantur, plus periculi inesse in oppido coactis, quàm hinc inde per sylvas dispersis: post adventum Patrum plures uno die, quàm multis retrò annis, Mamalucorum armis periisse. *Quid*, inquiebant, *hos Patres sequimur? num satis mortium, num satis vinculorum vidimus? quid nos fictis lacrymis decipi sinimus? Patres se dicunt, ut benevolentiæ specie deceptos nostris nos hostibus tradant. Patribus crebrum cum Mamalucis consilium est, idemq; utrorumque finis: nos & patriam magno metu liberabimus, si domesticum hostem perdamus.* Auxit suspicionem fama, quâ ferebatur, multos sylvestres Ethnicos insignem cladem Mamalucis intulisse. Igitur nonnulli captabant facinoris patrandi occasiones. Socii contrà, sui purgandi causas in vulgus ubique spargentes, vetera & recentia Societatis in gentem universam beneficia referebant: aiebantque, jus Indorum etiam cum æstimationis & bonorum jactura contra malevolos constanter defensum. Villaricanis authores fuisse, ne Guairaniæ populis graves esse vellent. Multas leges ab Rege Catholico in Indorum favorem, adnitente Societate, latas esse & promulgatas. In perniciem suam cœcos omnes ruituros, nî Sociorum consilio regerentur. Indignum esse malè suspicari de iis, quos vidissent, spretâ corporum salute, per tot retrò annos suis animis corporibusque fuisse utiles. Præterea singuli sua merita recensebant, Ruisius, Cataldinus, Diastanius, Salazarius, Mendoça, Spinosa, Bennavidius, Mola, spretam sæpiùs abs se mortem ob Indorum salutem, diu noctuque ad omnium nutum semper se paratos fuisse; nullas itinerum difficultates subterfugisse, nullum laborem renuisse. Sed ad hæc Barbari, impetu magis quàm ratione regibiles, ferociam potiùs quàm confidentiam ostentabant, rationum acervum novum dolum interpretantes. Periculum itaque in portis erat, cùm Guiravera è captivitate Simonis Maçetæ beneficio redux repentinus advenit, qui ut traductam suspicionibus Societatis famam cognovit, excandescens: *Quid*, inquit, *ô populares mei, IESV Socios Guairaniæ servatores per nefas falsis opinionibus opprimitis? Simon Maçeta, ut me vinculis exueret, illis sese induit, tamdiu prædonibus supplex minaxq;, donec liberum me vobis restitueret. Comite Vansurkio libertatem nostram procuraturus, cauturusq;, ne quid hostes in nos deinceps audeant, in Brasiliam proficiscitur.* Plùs profuit recens & palpabile exemplum, quàm rationum pondus, & Guiravera per Guairaniã dissertabundus excurrens suspicionum

Societas in suspicionem adducitur.

Se purgat.

Guiravera suspiciones dissipat.

maculas

maculas utcumque abſterſit. Sed Villaricæ res turbidæ erant, nam nonnulli cives, conatu temerario, auſi ſibi vindicare eos fuerant, qui ex Sancti Antonii oppido è Mamalucorum manibus evaſerant. Cui rei, ne novarum ſuſpicionum motivum eſſet, obnitendum Patres cenſuere. Sed tamen inter has turbas maximè deplorandum fuit, quod Prætor Guairaniam, Provinciæ ſuæ præcipuam partem, in tanta calamitate neceſſario ſubſidio deſtituerit.

CAPUT XX. Loquacia Ariolorum oſſa veneration ſubducuntur.

POST diſceſſum Prætoris, Franciſcus Diaſtanius apud Nivatinguienſes pro negotio divertens, ingens malum toti Incarnationis oppido magno cæteræ Guairaniæ bono detexit. Rem breviter exequar. Incarnationis oppidani quondam Antropophagi, Chriſtophori Mendoçæ induſtriâ ita mores mutârant, ut ſeſquimille familiæ recenter reductæ nihil à veteribus Neophytis differre viderentur. Verùm inter turbamenta ſurgentis belli, dæmon quorumdam ariolorum animos ſollicitans eò rem deduxit, ut ab ingreſſu templi abhorrerent, ſermones de rebus Divinis audire nollent, Ethnicos & infantes, ne baptizarentur, abſconderent, Cruces everterent, &, quod ante in deliciis erat, Sociorum aſpectum fugerent: denique apud pleroſque omnia pietatis officia ita frigebant ut omnium judicio alius populus, quàm paulò antè fuerat, & ad antiquam feritatem rediiſſe, videretur. Dolebat Diaſtanius lætiſſimum Evangelii agrum, tot ſudoribus excultum, ex feraciſſimo ſqualidum ac ſterilem factum; cúmque cauſam diu fruſtra indagaſſet, ab adoleſcente domi educato præter ſpem totam rem cognovit. Is enim narravit ariolorum id opus eſſe, quibus dæmone monitore Cruces omnes ludibrio eſſent: maximam partem Incarnationis incolarum eorum præſtigiis dementatam; duo fana ab iis in montium ſummitatibus conſtructa, quò confluerent omnis ætatis & conditionis viri fœminæque: in utroque fano ex ariolorum olim mortuorum cadaveribus dæmones oracula, qualia ſolent, reddere: iis colendis Sacrificulos ex utroque ſexu creatos: ipſos oppidi ædituos, & Chriſtianæ catecheſi præfectos, maleficio eſſe infectos, & alios inficere: nihil ibi ſacrilegii, nihil in Chriſtum injuriæ prætermitti. Hanc ſummam inter initiatos religionem eſſe, viros velut mente captâ cum jactatione phanatica corporis vaticinia expetere; fœminas crinibus paſſis perpetuum ignem in dæmonis honorem fovere. Nefas eſſe oſſa ariolorum, quæ carnem denuò induiſſe mentiebantur, manu contingere. Diebus Dominicis & feſtis eò tantummodo concurri, eo fine, ut Chriſtianæ conciones & ſacra deſtituerentur. Peractum indicium Diaſtanius ad Ruiſium & alios Socios retulit, quos ingens timor cepit, ne ea principia magnum malum cæteræ Guairaniæ importarent. Decretum itaque eſt, ut hinc Antonius Ruiſius & Chriſtophorus Mendoça, illinc Franciſcus Diaſtanius & Joſephus Domenecus, quanto poſſent ſilentio, ad fana comburenda, caſtigandosque mali authores, pergerent. Rebus ſic ordinatis, intempeſtâ nocte, confecto Sacrificio, indicibus & ſelectis Neophytis comitati, per tenebroſa loca iter arripiunt. Diaſtanius & Domenecus ſub ortum Solis ad unum è fanis opinione celeriùs delati, reperêre omnia cum indiciis quadrare: nam illud amplum erat, & intus arioli cadaver in ſecreta templi parte, lecto è duabus columnis penſili impoſitum, multis ſindonibus involutum, & verſicoloribus plumis ornatum, ſummâ cerimoniâ ac religione colebatur. Foris ædiculæ plurimæ, quibus promiſcuè ſua jejunia & debacchationes initiati celebrabant: è templi tholo pendebant innumera dæmoni anathemata, qui viciſſim ſuos cultores vanis mendaciorum deliriis ad inſaniam uſque dementabat. Cùm verò Franciſcus Diaſtanius exquireret, ecquæ ſolerent dæmones ex his oſſibus effutire; comperit nihil illis magis in ore eſſe, quàm bonum nomen Societatis infamare; crebrò aſſeri, JESU Socios Indorum ruinam per ſpeciem pietatis quærere; eoſdem peſtem manu facere. Cavendum ab ſale exorciſato, cui præſentiſſimum venenum ineſſet: fugienda tanquam à peſte Societatis templa, ſua verò frequentanda: JESU Socios Deos quidem eſſe, ſed ſui comparatione multò minores, ſibique ſubditos. Diaſtanius & Domenecus debitum ſoli Deo cultum putrido ariolorum cadaveri non ferentes, Divino zelo incenſi ſacrilegum ſtratum ſuis manibus deturbant; turpia anathemata & ornamenta refigunt; prætenſis facibus inane

Incarnationis oppidani pervertuntur.

Indicium perverſionis.

Fanum Ariolorum.

Crematur.

delubrum, & circumjacentes ædiculas, nullo obstante, concremant; ovantes denique domum redeunt. At Antonius Ruisius & Christophorus Mendoça per varios anfractus & montium juga evadentes, ubi cognovêre loquacia venefici ossa aliò transportari, bajulos sub meridiem consequuti sunt: quorum plerique fugâ elapsi feretrum deseruere, duobus tantùm ferociam ostentantibus, & mortem utrique Socio minitantibus, vincula injecta sunt. Furiosa ossium custos per devium nemus etiam elapsa, eò fugit, quò sedulò indagantibus accessus non patuit. Collectis ossibus, ambo Socii, incenso cum hospitiolis templo, oppidum repetentes, in ariolorum manus incidissent, nî utrumque Diastanius, auxiliari fidorum Neophytorum manipulo obviam ducto, periculo exemisset. Sequenti luce solemniter sacrificatum est Individuæ Trinitati, cujus Festum commodè in eum diem incidebat. Ante Sacrificium Cataldinus, plebe adesse jussâ, ex ingenti volumine (nam magna Barbaris librorum admiratio est) idololatriæ damna tam disertè explicuit, ut tota concio facti pœnitentem se statim ostenderit. Ruisius è pulpito verbis acribus exprobravit Barbaris, quòd trium ariolorum Antropophagorum putrida cadavera, præ Individua Trinitate coluissent. *Horrete*, inquiebat, *quicumque præstigiatam dæmonis vocem Dei Verbo Incarnato, cui hoc oppidum consecratum est, præstulistis, & lymphaticas mentis agitationes præ suavibus Divini Spiritûs motibus habuistis: unum restat, ut quæ monstra clam coluistis, ludibrio palam habeatis.* Secundùm hæc Diastanius ex eminentiori pegmate in foro ossa ariolorum exprompta contemptim in terram projecit: ad quæ proterenda pedibus tanto animorum ardore concursum est, quantùm sufficere videbatur ad expiandum scelus. Inter hæc interceßit res parva dictu. Mus è calva arioli, ceu nido, prosilit, quo viso omnium cachinni elati, quòd nempe dæmon, mure timidior, loco cederet. Deinde cremandis ossibus exstructa pira est, materiam ministrantibus, quotquot in oppido erant, mortalibus. Sic publico apparatu, trium cadaverum combustione, offensæ Triadis iræ litatum est, & nocentes dolore Sacramentoque expiati sunt. Lætis hoc successu Patribus nunciatum est, in ædicula oppido contermina arioli recèns mortui cadaver etiam asservari, cui templum non pauci facere destinârant; quam ædem eâdem face Mendoça concrematum ivit.

Aliud fanum inflammatur.

Incarnationis oppidani resipiscunt.

Expiantur.

CAPUT XXI.
Insignis veterator exploditur.

DEVICTIS mortuis, cum vivis certamen fuit. Homo erat corpore supra modum deformi, collo obstipo, pede valgo, ventre protenso, dorso gibboso, capite enormi: Æsopum alterum diceres: hoc hominis mostrum, in altissimo monte sedem habens, ita coluerant plurimi, ut si faveret, felices se fore; si adversaretur, omnibus rebus carituros autumarent. Sed hac arte devicta hominis dementia est. Captum namque Socii puerorum ludibrio palam exponunt, qui miserum dicteriis onerantes, dæmonis sputum, vivum cadaver, sterquilinium ambulans, bufonum principem, inflatam araneam appellavêre; successu tam prospero, ut cùm ejus pristini cultores cernerent ab pueris impunè vellicari, proculcari, & luto stercoreque deturpari, errores deposuerint, seque doluerint; puduerit que, tamdiu ab hoc turpiculo homuncione decipi. Quin & Zaguarius (sic enim vocabatur) vexatione intellectum dante sapuit, & Christianus fieri voluit; deincepsque catechistam egit, donec vitam optimo fine concluderet. His tenebris depulsis, Socii ad restauranda damna, ab Mamalucis illata, vires & industriam converterunt.

Resipiscit.

CAPUT XXII.
Sancti Petri oppidum apud Gualachos fundatur, & apud eosdē egregiè laboratur.

JUSSU Antonii Ruisii Josephus Cataldinus ad Gualachos profectus, quinque ab Conceptionis Immaculatæ colonia dierum itinere, ibi novum oppidum posuit, ubi magna Gualachorum multitudo variis in locis habitabat. Apud quam gentem, ob morum ferociam, longè major laborum quàm animarum fructus percipiebatur: constantiâ tamen evictum, ut ex utriusque oppidi factione sexcenta capita, suscepto Baptismo, æternam salutem potiùs, quàm perniciem suam amarent. Atque illud fuit decimum tertium oppidum in Guairania ex Barbarorum reductione ab Societate fundatum. In Conceptionis colonia Didacus Salazarius inenarrabili prorsus patientiâ solus perseverabat. Post aliquot menses ex Taiaobæ

Sexcenti variis temporibus baptizati.

Didaci Salazarii patientia.

tertis ad eum hostiæ consecrandæ ob defectum frumenti mittebantur, quas, quia paucæ erant, in multas particulas dividebat, ut in singulorum dierum Sacrificia sufficerent. Cibos ad eum aliunde missos Gualachi rapiebant: per integrum annum tres tantùm casei ad ejus manus pervenere, etiam diripiendi, nî Barbari caseorum ignari, ceram candidam existimassent. Igitur radicibus & vilissimis cibis optimus Pater vitam sustentabat, narrantque eum viperarum carnes aliquando comedisse. Quoquomodo poterat, ebriosæ gentis solemnia coërcebat, aususque non semel est, spreto discrimine, brachiorum nisu lymphaticos, ne se mutuò conficerent, prosternere, & instrumenta ebrietatum frangere. Notabile fuit in his Gualachorum sympositis dictum: nam cùm dæmon adesse solitus ab compotatoribus interrogaretur, quid è cœlo in hostiam Sacerdotis nostri sacrificantis sub medium missæ adveniret? respondit, Filium Dei: addens eo die, quia Nativitas Virginis celebrabatur, Virginem MARIAM è cœlo etiam descendisse, geniali die filium honestaturam. Quod dictum quamvis patris mendacii sit, multùm conferre potest ad tanti Sacramenti venerationem.

Inedia.

MARIA Virgo V. Sacramentum cohonestat.

SUB anni millesimi sexcentesimi trigesimi finem, & principium sequentis, Tucumania Calchaquino bello afflictari cœpit: quæ poterat pace frui, si de sua tutela querula non fuisset. Hispani in conterminis Calchaquinæ vallis vrbibus ante aliquot annos ideò se Societati offensos ostenderant, quòd hanc vallem duabus sedibus occupasset, dictitantes se Sociorum reverentiâ detineri, quominùs gentem indomitam subjugarent. Societas verò, quamvis Calchaquinorum pervicaciæ contundendæ frustra diu laborasset, autumabat tamen non inutilem Christianæ & publicæ rei operam se ponere, eo solo nomine, quòd Calchaquinorum infantes expiaret, & authoritate suâ quasi muro bellicosissimam gentem ab Tucumaniæ depopulatione contineret. Sed accedentibus aliis rationibus, vallis, uti supra demonstratum est, nobis deserenda fuit. Quâ desertâ, Saltenses & Riocenses cives, confidentiùs, quàm cum infidis & exacerbatis hominibus par erat, se gerentes, non secus ac antè in eorum confiniis agros excolebant: & ausus est Urbina, vir potens, in ipso vallis ostio amplam villam in castri speciem construere. Sed amotâ Societate, fractis velut repagulis, veteri odio stimulante, Barbarorum exundans furor foras erupit, vicina primùm corripiens, & deinde longinqua pervadens. Conjuratione cum finitimis factâ, Urbinæ villam vi capiunt, quo cum domesticis & uxore trucidato, ejus filias, selectissimas virgines, posteà à Saltensibus vi redemptas, abigunt; villas Hispanorum destruunt. Conjurati Andalgales, Famentini, Andacolæ, Capaïanes, & aliæ Barbarorum nationes advolant. Indi apud Hispanos educati per fraudem dominos mactant, vi viam ad vallem, libertatis recuperandæ ergò, sibi faciunt. Tucumaniæ Prætor Albornosius, Cardinalis Albornosii frater natu major, Barbaros, antequam vires jungerent, incompositos adorsus, vicit quidem, & in vallis faucibus castrum construxit: sed hostes adunati præsidiarios Hispanos extra vallem progressos cum eorum duce trucidant, potitique castro, Londinum urbem, occisis quamplurimis, destruunt, Riocam obsident, totam Tucumaniam belli metu concutiunt. Inter quæ turbamenta Saltense Collegium, combustis segetibus, & pecoribus abactis, nutavit: Riocense eò redactum est, ut Venerabile Sacramentum ex deserta domo educi debuerit. Nec unius anni vexatio fuit; sed ultra decennium bellum productum est, non ante finem habiturum, quàm Societas valli restituatur. Interim Calchaquinensium rebellio valdè incommodavit Apostolicis excursionibus & urbanis utilitatibus. Quamquam in authenticis codicibus reperio, hoc anno per varia loca non sine aliquo fructu excursum fuisse.

CAPUT XXIII. De Calchaquinorum rebellione.

1630.

Societas diu Calchaquinos in officio continuit.

Conjuratio Barbarorũ.

Albornosius Calchaquinos vincit.

Calchaquini bellum redintegrant.

IN Paranensi regione ex Acaraïensi oppido ad Caïaguas Christo lucrandos susceptа expeditio est. Caaïguarum gens est longè modica, & incultissima Indorum omnium. Ii inter Paranam & Urvaicam in sylvis sparsim habitant, unde illis nomen adhæsit; nam Caaïgua sylvanum sonat. Propriâ linguâ gens utitur, haud sanè ad cognoscendum facili; nam dum voces edunt, sibilare, & inarticulatos stlopos in

CAPUT XXIV. De Caaïguarum moribus.

gutture turbinare potiùs, quàm loqui videntur. Tenuissimas casas ex arborum ramis confectas, unas ab aliis longè semotas habent; nec pænè major quàm ipsis feris ciborum providentia est, adeò neque agriculturam, neque commercia exercent. Sagittâ piscantur, venanturque: maximam partem vermibus, viperis, muribus, formicis, parabili sanè & passim obvio ciborum genere, & aliis animalculis vivunt: nec abhorrent ab esu tygrinæ carnis. Alces, quas Hispani magnas bestias vocant, luctando mactant, comeduntque. Simias per arbores adrependo ita sequuntur, ac si simiæ essent: quarum simiarum natura ea est, ut fugientes de arbore in arborem proles suas circumferant; ex alto lapsas Caaïguæ excipiunt, devorantque. Mel sylvestre illis in deliciis est. Hydromellis potu ita incalescunt, ut illo se contra frigora tueantur. Huic genti perpetua cum tygribus conflictatio est; nec aliam paucitatis suæ rationem reddunt, quàm quòd continuis ferarum insultibus diminuantur. Rabiem pro virtute habent, cæteras animi dotes ignorant. Multi usque ad portentum corpore deformes sunt, tam simiis similes, quàm hominibus, præsertim si nares spectes, quas simas jure optimo dixeris. Dorso gibboso & plerumque collo obstipo sunt: non desunt tamen inter eos formâ præstantes, præsertim mulieres, quæ in umbra natæ & educatæ, corporis colorem Europæis non admodùm absimilem conservant. Utrique sexui tenuissimus rationis usus est, quam ciborum genere, & quotidianâ feritate, necnon libertate vitæ ita depravant, ut ab ipsis ferarum moribus non multùm absint. Urticis mulieres à cingulo ad genua se vestiunt, quas urticas lini adinstar maceratas, digitisque pexas, reticulatim nectunt. Viri nullas vestes, præter pelles, habent, quarum propter parvitatem omnes ferè corporis partes sunt apertæ. Quamvis nudi incedant, ita toto corpore obcaluerunt, ut per vepreta & spineta sine formidine, viperarum adinstar, repant. Si qui bello capiuntur, difficiliùs quàm ipsæ feræ curantur; nam plerumque vincula ferrea mordent, maniacorum in morem toto corpore spumantes: quin assuescere ad aliorum consortium, & mansuefieri, vix ipsi parvuli excepti possunt. Si in vinculis diu relinquantur, quâdam impotentiâ animi, ceu animalia, quæ extra elementum suum educari nequeunt, paucos post dies, non admissis cibis, moriuntur. Aliud genus Caaïguarum est bellicosum, quorum bella tam ignobilia sunt, ut propiora sint ferarum insultibus, quàm hominum certaminibus. Hi viatores in suis terris incautè dormientes ex spissitudine nemorum aggrediuntur, mactantque; non tam vindicandi se, aut aliarum rerum cupidine, quàm carne hostili vescendi, aut ferocitatem satiandi libidine: quam inhumanitatem liberali appellatione bellum vocant. Vinci se adeò dolent, ut quamvis subinde ab hostibus veniam accipiant, neque cibum sumant, neque vulnera curari patiantur. Ex utraque gente Guairaniæ Socii variis temporibus aliquot manipulos è sylvis eruerant, sed ferè omnes, statim ac oppido includebantur, more plantarum, quæ in umbra natæ Solem non ferunt, statim moriebantur. Acaraïenses etiam Socii aliquot ejusmodi homines variis artibus æquali animarum utilitate ac corporum pernicie reduxerant, optabantque modum invenire, quo mortalium miserrimis animarum saluti, minimo corporum damno, consulerent.

Caaïguarum cibus.

Agilitas.

Pralia.

Ferocitas.

Bella.

CAPUT XXV.

De expeditione ad Caaïguas.

CAPTO itaque eorum terras adeundi consilio, Petrus Alvarus, aliquot Neophytis comitantibus, ex Acaraïa iter arripiens, transmisso Paranâ, sylvas densissimas, nullique præterquam tygribus pervias, per Piracabim ingreditur: quâ parte, per sylvarum densitatem sibi viam aperiens, tantâ corporis contentione obluctationéque processit, ut inter vepreta discerptâ veste cutem largè cruentarit. Vix tectus flumina collo tenus, paludesque pluvio maximè cœlo transmittebat; eóque loci dormiebat, ubi frequentia tygrium vestigia, & semesa ab feris hominum cadavera visebantur. Semel in reticulo pensili dormiens casu arboris pænè obrutus est. Inter hæc pericula, egregius animarum venator ferorum hominum spelæa ingressus, per interpretem effecit, ut octodecim capita non admodùm invitè se traderent. Narrabant, pridie quàm Alvarus venisset, duos è suis à tygribus discerptos, & mulieres tres viperarum morsu periisse. Petro Alvaro de vicinis populis sciscitanti

Expeditionis difficultates.

tanti reſpondêre Barbari, non ita pridem Ibagobium quemdam Chriſtianum apoſtatam ad ſe veniſſe; multisque Caaïguarum perſuaſiſſe, ut ſe ſequerentur, & eò duxiſſe, quò non facilis eſſet, quàm ipſis ſylvicolis acceſſus: quapropter Alvarus, quia vires ægrè ſylveſtribus baccis herbisque ſuſtentatæ cum defecerant, qualicumque prædâ lætus, per eadem pericula & labores veſtigia relegit. Pedibus fermè ibat nudis, frequenter amnes vado aut natatione tranſmeabat; ex algoris & famis injuria paſſim genua ſubſidebant; continuo ſpinetorum occurſu fatigabatur: lubricitate aut aſperitate viæ, fallente veſtigia toto pondere, fatiſcens corruebat. Quæ ille omnia non æquo ſolùm, ſed intento in Deum ſuperabat animo; quippe tanta de inventa præda illi voluptas erat, ut cùm ſe largè cruentaret, aut ad ſaxa vepretaque offenſaret pedes, & alia incommoda occurſarent, gaudio exilire videretur. Ægrè ſuperatis viæ difficultatibus, viginti & uno diebus in itinere exactis, demum defectiſſimis viribus Dei benignitate, ſalvo & incolumi comitatu Acaraïam rediit. *Petrus Alvarus aliquot Caaïguas reducit.*

Et quia compererat Caaïguarum pleroſque ex patriis tenebris abductos, ceu piſces extra elementa ſtatim emori, nequaquam ſibi cunctàndum duxit, quin tentaret, quâ facilitate legis Chriſtianæ documenta addiſcerent. Quos quoniam reperit ad retinendum ineptos, & ad benè intelligendum obtuſos, memor Divinæ Clementiæ, volentis homines & jumenta ſalvari, raptim, num crederent Chriſti myſteria, ab ſingulis inquirit: cùm aſſentirentur, volentes Baptiſmo initiat, quo ſuſcepto paulò pòſt omnes, nemine dempto, moriuntur. Quod ut perſpexit Alvarus, enimverò gaviſus eſt, manipulum ſuum per ſummos labores ex meſſe relatum dignum fuiſſe, qui in Æterni Patris horreum transferretur: in tantillo numero eâ cogitatione conſolans, glorioſum eſſe pro Chriſto non ſolùm multa agere, ſed pauca agendo multa pati. Sæpiùs deinde manipulatim ejuſmodi homines eodem ferè ſucceſſu ſubſequentibus annis reducti ſunt. Per reliquum Paranam res quietæ erant, & ſi demeres metum ab Prætore Paraquariæ, rempublicam in conſultò adminiſtrante illatum, ſecundo curſu omnia fluebant, Ethnicis non admodùm invitè in fidem tutelamque Chriſti tranſeuntibus, & Neophytis ſacrorum æſtimationem, quàm ſuperioribus annis majorem, præ ſe ferentibus: vniverſim circiter quingenti ex Paranenſibus, & ex Iguaſuanis ducenti & viginti octo adulti, & totidem ferè parvuli Baptiſmi gratiam meruere. *Baptizat.* *Iterata ad eos miſſiones.*

SED longè copioſior meſſis ad Urvaicam fuit: nam apud Ibitiraquanos centum & quadraginta adulti, necnon centum & quinque infantes: apud Piratinienſes triplicato fermè numero: apud Caaſapaminienſes præter ducentos & nonaginta & unum infantes, quadringenti & ſeptuaginta-quinque provectæ ætatis homines: in Divi Xaverii oppido octingenti & ſexaginta-tres, æquato fermè inter adultos & parvulos numero: In Caaroënſi agro ſupra quadringentos & octoginta-duos pueros, quadringenti & ſeptuaginta-ſex rationis uſu præditi, viri fœminæque Baptiſmate in libertatem filiorum Dei ex dæmonis ſervitute aſſerti ſunt. Præter tantam meſſem novum oppidum conſtructum eſt, & duorum aliorum fundamenta jacta ſunt. Acaragua fluvius eſt ſeptem ſupra Divi Xaverii coloniam leucis in Urvaicam ſeſe exonerans. Ejus accolis Provincialis Vaſquius Sacerdotem de Societate promiſerat, cujus ſpe domos ſuas hinc inde ſparſas ita contraxerant, ut urbanitatem ambire, & Chriſtianâ lege aſtringere ſe ſeriò velle demonſtrarent. Societas verò magni intereſſe arbitrabatur hanc ſtationem occupare, tum ut gradus eſſet ad ſuperioris Urvaicæ populos ſubjugandos, tum ne Niezuvius eo loci ſe ingerens rurſum Neophytorum res turbaret. Eò igitur Petrus Romërus ſe conferens cùm reperiſſet trecentas & quinquaginta familias jam conveniſſe, & totidem alias facilè conventuras, Crucem erigit, Magiſtratum conſtituit, infantes baptizat, quorum unus primo aditæ ſedis die ad Superos evolavit. Chriſtophorus Altamiranus, Barbaricæ linguæ peritiſſimus, ex Provincialis deſtinatione his populis præeſſe juſſus, per duodecim continuos annos adeò proſperè rem Chriſtianam urſit, ut hactenùs in eo oppido, Aſſumptæ Virgini conſecrato, per Socios initiata ſacris quater mille & ducenta capita cenſeantur. Ibidem ego Guairanicam linguam tertiare didici,

CAPUT XXVI. Ad Urvaicam Aſſumptæ Virginis oppidũ conſtruitur.

Baptiſmorum numerus.

Acaragua fluvius.

Trecenta & quinquaginta familiæ reducuntur.

Acaraguanorum Baptizatorum numerus.

cujus qualemcumque peritiam adeptus, magno Dei beneficio, potui per Paranæ & Urvaicæ oppida jam ab viginti annis opellam meam, quamvis tantâ exercitatione indignissimus, conferre.

CAPUT XXVII. Ibapirius debellatur.

IN Mediterraneis Urvaicæ populis ad Austrum vergentibus, idem planè in pectendis nostris Sacerdotibus motus Ethnicorum erat. Eminebant tamen Caapienses Apicabijâ, & Caasapaguaçuenses Mbocaratâ, utroque numerosæ gentis dominorum motoribus. Ut id facerent, permotos se aiebant Societatis continentiâ integritatéque, quæ uni animarum lucro intenta nullorum corporibus noxia esset. Sed eam rem per se & per nuncios urgentibus, Ibapirius homo atrox interceſſit. Is apud Igaï fluminis accolas Ethnicos ad mare vergentes, ariolandi arte famam consequutus, armatâ primùm familiâ, vicinos populos ad se vocat, palam edicens, Niezuvium bello se velle vindicare; & Caasapaguaçuenses Caapienſesque, ne exemplo noceant, opprimere. Factâ conjuratione, tumultuosè arma sumunt, & in primum ferocitatis specimen Cunumipita, rebellionis incentor, Caapienses duos casu obvios obtruncat. Cæteri, Ibapirio duce, in Caasapaguaçuenses movent, hostiliter omnia infestantes. Quâ re vulgatâ, pro incolumitate eorum, qui Fidem ambiebant, & ne Josephus Oregius solus & indefensus apud Caaroënses opprimeretur, Ibitiraquani, Tabativienses, Piratinienses, Caasapaminienses, Acaraguani, Caaroënses Neophyti catechumenique copias in hostem educunt, repertumque perturbant, & aliquot occisis ad fugam compellunt. Mox fugientes insequuti, biduo pòst assequuntur. Sed hostes per nota vada Igaïm transmisere, antequam decerni acie posset. Ubi Ibapirius, convocatis auxiliis bellum reparans, latissimè per campos ignes longè plures, quàm genti suæ sufficerent, ad incutiendum timorem instrui jubet: & illâ se veste induens, quâ olim Rochus Gonsalvius in Sacrificiis uti solebat, & frustum sacri calicis apud se habens, non minorem quàm ille phanaticus Niezuvius ostentabat superbiam. Sed verborum etiam insolentiâ par, vanam Deitatem affectans, vociferabatur omnes eos se perditurum, qui Patribus adhærerent. His rebus perculsi Neophyti indubiè fugam capessiviſſent, nî Alfonsus Quanara, ignominiæ impotens, simul ut popularibus suis Ecclesiasticarum rerum reverentiam, Romero monitore, insinuaret: *Quorsum*, inquit, *arma sumpta, ô Milites? & in quos sponte vestrâ veniſtis? si irarum parci in ea, quam videtis, sacra veste Ibapirium prophanè exultantem cernitis? & si viso illo calice, in quo toties Gonsalvio faciente efferbuit Christi sanguis, frigetis, quo demum incitamento aliquando calebitis?* Simul hoc dixit, ipse cum audacioribus & ipso Romero, frigidâ licet tempestate, collo tenus, quà vadari poterat, in flumen se præcipitat; tum alii exemplum sequuti, unà omnes in adversum littus evadentes, Ibapirii ædes aggrediuntur, diripiuntque. Mox duplicato itinere operam dant, ne hostes elabantur; quos assequuti profligant. Ibapirius tantâ contentione fugit, ut omnium spes eluserit. Inter spolia conopæum altaris Rochi Gonsálvii, & pars calicis redempta sunt. Inter victos moribundum infantem Romerus baptizavit: & apud Neophytos victores ferocitatem avito more præseferentes, de Christiana caritate multa locutus, captivos omnes redemptos baptizavit. Ducibus verò demonstrantibus necesse esse aliquot suspendio plectere, ut vicinitati timor incuteretur, suasit, ut cadaver occisi hostis ex patenti arbore suspẽderetur; illud enim æquè valiturum ad ingenerandum hostibus metum, ac si in vivos animadverteretur: sic militari prudentiæ & clementiæ Christianæ abundè consultum iri. Quo suspenso, Romerus ad Socios scripsit, abs se post partam victoriam rebellium unum funestæ arbori adjudicatum, suoque suffragio, quamvis Sacerdos esset, fuisse suspensum. Cúmque omnes, quibus nota mitissimi viri prudentia erat, anxios redderet, ut jocosi ænigmatis solutionem audiere, risum non tenuere, & ingenioſi stratagematis author clementissimæ crudelitatis laudem meruit. Cunumipita belli incentor, Ibapirii filius, & quatuor ejus pellices, præter numerosam turbam, abacti, in captivitate libertatem filiorum Dei adepti sunt. Atque utinam Ibapirius post facinus perpetratum statim sapuisset, non jam lugeremus conditionem miserrimi hominis, qui postquam vagus & extorris

Igaïs fluvius

Ibapirius conjurationem conflat.

Neophytorum conspiratio.

Ibapirius vincitur.

Bellum reparat.

Iterum profligatur.

Petri Romeri prudens consilium.

Hostes capti.

aliquos

aliquot annis supervixisset, nescio quâ tactus pœnitentiâ ad Neophytorum oppidum æger deferri voluit, ad quod tamen morte præventus non pervênit, verendumque est, ne Deus in ipsius interitu riserit, qui vocantem tamdiu audire renuerat.

CAPUT XXVIII. Ad Urvaicam duorũ oppidorum fundamenta jaciuntur.

TANTA re perfectâ, Romerus, nondum dimissis copiis, animum contulit ad inchoandam apud Caasapaguaçuenses sedem. Eò itaque invectus, Mbocaratâ Casiquio rogante, Crucem erigit, futuri oppidi aream designat, Magistratum constituit, inque perpetuum fidelitatis pactum Casiquiorum infantes Baptismo expiat. Et quia Apicabiïa tantam Barbarorum Ibapirianarum partium, & aliunde collectorum turbam contraxerat, ut alteri oppido faciendo satis superque esse videretur, annuente Romero etiam Caapienses oppidi fundamenta jecere: ad quod stabiliendum interjecto tempore pergens Romerus, centum & septuaginta infantes sacris undis abluit. Quo factum, ut dæmon fraude præcipuus melioribus artibus caperetur, ex eoque fieret Christianæ rei accessio, unde diminutionem intentabat. Ea tamen oppida nondum inter Societatis sedes nuncupo, sequenti anno id facturus, cùm Sacerdotes nostros eò deducemus. Apud Caaroënses aliquid turbatum est. Acceptus ex vano rumor vulgaverat, eos Josepho Oregio mortem machinari, & Niezuvii vestigiis pedem imprimere velle: quod ubi Caasapaminiensibus nunciatum est, raptim delectu habito expeditissima cohors fidissimorum Neophytorum eò se contulit, qui, re ad rigidissimum examen deductâ, cùm nullum conjurationis indicium inveniissent, & nullus reperiretur, qui malè affectam conscientiam aliquo affectu metúve proderet, suspicionis Caaroënses absoluti sunt; & Caasapaminienses, utpote qui motu proprio ad defendendum Oregium accurrissent, insignem laudem meruere. Hoc anno ad promovendas Caaroënsium res Franciscus Ximenius Oregio additus est.

Infantes ritè loti.

Vanus turbarũ rumor.

CAPUT XXIX. Simon Maçeta in Brasiliâ fruſtra procurat Captivorũ libertatem.

SIMON Maçeta & Justus Vansurkius Mansilla, qui anno superiori è Guairania in Brasiliam abactos in Christo filios recuperandi ergò sequuti fuerant, in Januariensi Brasiliæ portu apud Australis plagæ judicem de trium oppidorum depopulatione per Mamalucos factá cùm retulissent, & ut patriæ suæ captivi restituerentur, cæterorumque Guairaniæ oppidorum indemnitati caveretur, jure postulassent, ab judice responsum accepere, id negotii ad se non attinere, sed sui tantùm officii esse capitales res ad totius Brasiliæ Prætorem referre, à quo penderet judicium. Quapropter è Januariensi portu in comitatu Provincialis Societatis JESU Baïam Omnium Sanctorum, Brasiliæ Prætoris sedem, navigârunt. Apud quem legitimè conquesti tandem diploma impetravere, quo captivi Sociis reddi jubebantur, & judex creari, qui eos ab Mamalucis extortum iret. Sed id fuit speciosum magis quàm efficax remedium: nec id latebat Prætorem; satis enim apparebat, crudissimum vulnus longè quàm par erat mitiùs tractari, & latrones non jure sed vi adigendos esse. Verùm quia sub id tempus Brasiliæ imminebant Hollandi, non conveniens quibusdam visum est turbare domi, ne distractis ad castigandos Australis Brasiliæ latrones viribus, Septentrionalis pars debilia latera externo hosti nudaret. Quamquàm non desunt, qui putent ob nimiam in eo negotio remissionem, castigatam fuisse Brasiliam, intercepto sub id fermè tempus ab Hollandis nobili portu. Nam in comperto est, Guairaniæ captivos, mancipiorum instar, per totam fermè Brasiliam ab Mamalucis distractos, & nonnullos urbium primores injustâ emptione commaculatos fuisse, quo pluribus mali communicatione involutis remedium desperaretur. Quidquid sit Didacus Vega, nobilis Lusitanus, rem trahi ab aliquibus, non remedium quæri videns, existimavit pro suo in mortalium miserrimos affectu, negotium ad Regem Catholicum deferri oportere, & Simoni Maçetæ tantam pecuniæ summam, quanta ad tanti itineris & conficiendi negotii sumptus sufficeret, obtulit. Sed quia nunciabantur Mamaluci ad cæteræ Guairaniæ perniciem se rursum accingere, gratiis Didaco Vegæ actis, Socii de reditu cogitavere. In Januariensi portu non pluribus duodecim recuperatis Piratiningam revertentes, hoc etiam ad insigne caritatis exemplum addidere, ut quadriennem puellum humeris

Baïam Omnium Sanctorum navigat.

Didaci Vegæ pia liberalitas.

tamdiu geſtarent, quoaduſque ad littoralis crepidinis apicem duarum leucarum itinere è portu Sancti Vincentii evaderent. Ubi Piratiningam attigêre, facto tumultu, Mamaluci Socios ab ingreſſu Collegii vi arcuere, & in alteram domum deductos tamdiu detinuere, donec Collegii Rector eos è cuſtodia infimis precibus eximeret. Poſtquàm verò Judex à Didaco Ludovico Oliverâ, Braſiliæ Prætore, deſignatus advênit, vix mortem ab neſcio quo nebulone ſclopeto intentatam evaſit. Auditæ quorumdam prædonum voces ſunt, aſſerentium, ſe potiùs ſuum Baptiſma abjuraturos, quàm permitterent Prætoris diploma ſervari. Igitur Judex, deſperato remedio, eò, unde venerat, rediit. Socii verò opprobriis affatim onerati, exiguo captivorum numero ex tot millibus impetrato, Piratiningani Collegii Patribus viaticum largè miniſtrantibus, ſecundo Aniembio ad Paranam, è Parana ad Paranapanæi fluminis oppida poſt unius anni terrâ mariſque labores, facto etiam ibi, ubi Joſephus Anchieta olim ſubmerſus fuerat, ad Aniembii ſcopulos naufragio, ſalvis corporibus navigavere.

Socii affliguntur.

In Guairaniam renavigant.

CAPUT XXX.

Jesu-Marianum oppidum utcumque reſtauratur,

INTERIM Guairaniæ Socii præteriti anni cladem novis operis ſarcire ſatagentes, circum omnia nemora excutiebant, eo conſilio, ut qui Mamalucorum metu fugerant, denuò reducerentur. Antonius Ruiſius ad Sanctorum Michaëlis & Antonii ruinas, necnon ad Caaïvenſem regionem excurrens, aliquantulam Ethnicorum turbam Religioni Chriſtianæ conciliavit. Sed ſpes eo tempore reſtaurandæ rei potiſſimùm in Guiravera erat, qui poſteaquàm neſcio quâ proditionis ſuſpicione apud Socios ſe purgaſſet, luculenter ab Ruiſio veniâ donatus, & in patriam remiſſus, tantam mox coëgit turbam, quanta ſuffecit ad reficiendum antiquo in loco Jesu-Marianorum oppidum. Ad quod reædificandum miſſus Ignatius Enartius Lotharingus, vir planè probus, egregiè opus promovit, donec Simon Maçeta è Braſilia redux, poſt nunciatam ubique Mamalucorum pertinaciam, ad Huibai præcipitii proxima loca eo fine transferre Jesu-Marianum oppidum juberetur, ut remotiores ab prædonum excurſionibus eſſent. Ibi igitur oppido & templo ædificatis, magnam adultæ gentis & puerilis ætatis multitudinem Chriſtianis addidit.

Nicolao Enartio promotore,

Et Simone Maçetâ.

CAPUT XXXI.

In Guairania multa fiunt memoratu digna.

EX Guairania reliqua multa præter morem nunciata ſunt. Ad Paranapanæum fluvium juvenem quemdam, Angeli cuſtodis, humanâ ſpecie viſendum ſe præbentis, monitis ſurdas aures præbuiſſe, & dæmonis familiaritatem plùs illo æſtimaſſe, idcircò ſanum & vegetum, noctuque meretriculam quæritantem, derepentè diem ſuum obiiſſe. Juvenem Feſtis diebus audiendi Sacri negligentem à dæmone tygridis ſpecie exterritum, denique in negligentia pertinacem à vera tygride, adſtantibus & incolumibus amicis, diſcerptum, ſummo tamen Dei beneficio ſcelera Pœnitentiæ Sacramento ante mortem eluiſſe. Item fœminam viſu horridam, ulnis infantulum geſtantem, ſorori poſt mortem ſeſe oſtendiſſe, & aſſeruiſſe ſe furti, contumeliæ, & prolicidii damnatam, ignibus æternis ardere: in cujus fidem ferramentum furto quondam ablatum, igne inferno calens, ſororis dextræ admoviſſe, impacto ſimul criminum horrore. Ex Ibitirambeta etiam nunciabant, juvenem inceſtuoſis cum matre & filia amoribus implicitum, ſerò facti pœnitentiam optaſſe. A tygride adulterum, intactâ adulterâ, dilaniatum, & puellam feſtæ diei negligentem, & alteram parentibus rectè monentibus pervicacem, eodem fato periiſſe. Villaricæ, ſub Hiſpani hominis, lenonis officio diu functi, mortem, auditum catenarum & vinculorum ſtridorem, ignemque viſum per totam domum, omnibus adſtantibus ſpectantibuſque, vi inviſibili diſſipari (quæ terriculamenta etiam poſt mortem audita ſunt) tanto ad portentum viſendum concurrentium hominum pavore, ut authoritate publicâ domus deſtruenda fuerit. Narrabant etiam pervicacis hominis in Indorum defenſores maledicentiam, fœdo in ore carcinomate cœlitùs punitam. Horum prodigiorum ergò per totam Guairaniam diu & piè trepidatum eſt, Sacra diligentiùs adita, caſtimonia & juſtitia majori in pretio habitæ, & frequentiùs conſcientiæ luſtratæ ſunt. Præter quos pœnitentiæ fructus ingens numerus Barbarorum hoc anno Baptiſmum ſuſcepit.

Peccata caſtigata.

Leno punitus.

GUAIRANIA itaque se iterum erigebat, sperabantque Socii novis incrementis superioris anni cladem brevi resarcitum iri, cùm trepidum nuncium adfertur, ab Mamalucorum cohorte Divi Pauli oppidum destructum, & incolas omnes in servitutem abactos fuisse. Huic oppido præerat Joannes Suarius, qui latronum ducem domum nostram jam ingressum alloquens infimis precibus rogat, ne vellet gentem novam in contemptum Christianæ fidei vexari. Plura dicere parantem, directo in ejus pectus sclopeto, interpellat latro, indubiè explosurus, nî Suarius pectus utraque manu nudans constanti voce dixisset, ne differret explodere; nihil enim se avere magis, quàm vitam pro ovibus suis ponere. Quâ fortitudinis ostentatione exanimatus prædo sclopetum dimittit. Hoc primo periculo defunctus, amore ovium stimulante, è Tupicorum manibus aliquot captivos eripit, quos ne denuo abigerent, genibus ante latrones positis obtestabatur, ut se suâ potiùs supellectile, quàm carissimis in Christo filiis spoliarent. Sed nihil profecit apud latrones tanta pietas, omnibus iteratâ crudelitate abactis. Dum hæc domi geruntur, in oppido cæteri prædones tantâ inhumanitate furebant, ut nullus fermè fuerit, qui inter vulnera & mortes vincula non induerit. Factâ populatione, hominum urbanissimi simul omnes quasi valedicturi ad Patrem venêre, pro omni solatio ironicè rogantes, ne se mœrore conficeret, eandem enim fortunam omnia Guairaniæ oppida passa esse. Quo audito Suarius, nequicquàm reluctantibus & identidem eum protrudentibus Mamalucis, statim ad Incarnationis oppidum properare voluit. In itinere cùm ante oculos suos concatenatos filios in Christo carissimos, & alios invasionis ignaros, ex villis ad oppidum venientes, de novo abigi videt, dolore pænè obrutus est: qui dolor in immensum crevit, quando tantisper ad oppidum rediens, ut aliquibus saluti foret, è sinu suo abstractas gentis reliquias abigi ab latronibus conspexit. Igitur unico adolescente & puerulo comitatus (nam non plures ex tanto numero latrones ei permiserant) oppidum omninò deserit. Iter erat scabrosum, & hyemis tempestate pluvia maximè sæviebat; quare viribus ex mœrore, inedia, & defatigatione paulatim deficientibus, eò redactus est, ut sibi jamjam moriendum putaret, nî ex Incarnationis oppido aliquot bajuli cum commeatu adveniissent; eo enim jam volaverat fama depopulationis, quâ auditâ plerique Neophyti Mamalucorum metu deserto oppido, partim ad Sancti Xaverii coloniam, partim ad Huibaïum confugêre. Multi, adnitentibus Sociis aliò transmigravêre. Suarius refectis utcumque viribus ad Divi Pauli ruinas rediens, aliquot Indos hinc inde sparsos retraxit, exiguum ingentis mæroris solatium. Sic oppidum unum prædonum furore, & alterum solâ trepidatione, sine spe restaurationis deleta sunt. Antonius Ruisius, dum hæc gerebantur, inter Gualachos versabatur, qui ad subveniendum miseris accurrens, nihil in afflictissimis rebus consilii invênit, quàm si gentem ex utriusque oppidi destructione requiri & versùs Villaricam, ubi Sancti Thomæ semita visitur, ad construendum denuo oppidum deduci juberet. Sed id fuit novis se miseriis inserere, nam alii Indorum abactores, prædæ intenti, quotquot potuêre abductos, aut suis servitiis addixere, aut in Paraquariam immenso pænè tractu abegêre. De quâ re per Joannem Suarium & Didacum Rançonierium postremò per se Villaricæ conquestus Antonius Ruisius, cùm nihil proficeret, & imminerent alia ab Mamalucis pericula, Franciscum Diastanium in Paraquariam amandat, Prætorem de totâ re edocturum & fulcimenta ruentis Provinciæ postulaturum.

CAPUT XXXII. Sancti Pauli oppidum devastatur, & Incarnationis colonia deseritur.

Joannis Suarii magnanimitas.

Ærumna.

Incarnationis oppidi desertio.

SED Prætor, audito Francisco Diastanio, de invasione Mamalucorum, oppidorum direptione, & totius Guairaniæ periculo differente, Neophytorum miserias tam iracundè accepit, quàm non convitia debuisset; & inter alia, Diastanio respondens, ait, scire se ex Villaricanorum litteris futiles esse Sociorum metus, Societatem in immensum omnia augere, quo se in invidam traheret aliorum. Sed Franciscus Diastanius, ne dissimulatio tantæ rei Societati aliquando fraudi esset, supplici libello ex formâ juris concepto, per scribam publicum à Prætore postulat rebus Guairaniæ provideri. Quibus postulationibus cùm Prætor non responderet, nec

CAPUT XXXIII. Socii in Guairania & alibi variè vexantur.

Postulationis Prætoris incuria.

ſperarent iræ ſucceſſuram oppreſſæ innocentiæ æſtimationem, Diaſtanius circumflexo per Paranam itinere ad Provincialem, conſilii ergò, quàm celerrimè potuit, navigavit. Eodem planè tempore, nec abſimili de cauſa, Petrus Romerus Didacum Alfarum eòdem navigare juſſit, quòd idem Prætor, diffuſo in multas partes malo, lege caviſſet, ne quis impoſterum injuſſu ſuo per Paranam in Guairaniam pergeret, ſed qui eò ire vellet per Paraquarium, ducentarum & quinquaginta leucarum circuitu, iter circumflecteret: & quamvis Societas Prætori expoſuiſſet eam legem reipublicæ noxiam, utpote quæ bello afflictis ſubſidia tempeſtivè miniſtrari non ſineret, tamen nihil impetrarat ab homine conſilii ſui tenace; qui inſuper id addiderat moleſtiæ, ut vulgaret, vi effecturum ſe, ut Neophyti noſtri privatis hominibus ſervirent. Franciſcus Vaſquius Provincialis, afflictarum Provinciarum ſtatum cùm cognoviſſet, immenſo propè dolori ſuccubuit. Auxit dolorem è Guairania ſuperveniens Paulus Bennävidius ab Ruiſio miſſus, ut nunciaret quorumdam mortalium inſolentiam, Neophytos illos, qui è Mamalucorum vinculis ſe exemerant, pro mancipiis diſtrahentium, aut in duram ſervitutem redigentium. Adeò ut miſerrima gens inter incudem & malleum poſita penitùs contereretur. Ob eas res Provincialis, imperatis per Collegia precibus & Sacrificiis, Franciſcum Diaſtanium ad Senatum Regium in Peruviam mittit. Ipſe verò adverſo Paranâ in Guairaniam, Socios ſolaturus, & alias calamitates oculis perſpecturus, navigat.

CAPUT XXXIV. Societas per Tucumaniam egregiè laborat. 1631.

ANNNO milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo-primo, è Cordubenſi Collegio excurrentes Socii, multis Æthiopibus, adhibitâ conditione, Baptiſmum denuò contulêre. Joannes Cereçeda & Antonius Maçerus per quinque menſes continuos Quimilpæ rupes, & Catamarcanam vallem apoſtolicè peragrantes, exanthlatis multis laboribus Quichuano & Calchaquinenſi idiomate uſi, præter alia opera, ducentos Barbaros, de quorum Baptiſmi valore dubitabatur, ſacris undis, cautè tamen, ſubmerſere. Ratio in pleriſque dubitandi erat, quòd Hiſpanus homo, qui defectu Sacerdotis in eo tractu baptizabat, corruptâ formâ uti ſoleret, & multi adultæ ætatis homines ignorarent, quid olim cùm baptizarentur, ſuſciperent. Gaſpar Oſorius, è Chaquenſi expeditione redux, Cucuiſenſem regionem inſigniter excoluit. Et, ne ſingulorum Collegiorum excurſores appellem, omnes ſtudio pari, ſolitis Apoſtolicorum virorum armis, inter Calchaquini belli Tucumaniam pænè totam concutientis tumultus, & peſtis pleriſque in locis latè graſſantis metum, magnas ubique clades dæmoni inferebant.

CAPUT XXXV. Apud Caapienſes & Caaſapaguaçuenſes oppida conduntur.

Oppidum Divorum Petri & Pauli.

SED vis Apoſtolicarum progreſſionum, in Urvaicenſi Provincia præſertim, vigebat. Petrus Romerus, acceptis aliquot Sociorum ſubſidiis, ad Caaſapaguaçuenſes rediens, Vincentium Badiam linguæ peritum eis præfecit, tanto Barbarorum plauſu, ut ad Socios excipiendos viam per intactum unius leucæ nemus, deturbatis arboribus, complanaverint. Hoc oppidum Divis Apoſtolorum Principibus Petro & Paulo dicatum, ante finem anni ſexcentas familias, Catechumenorum albo inſcriptas, computabat, è quibus, præter infantium magnam multitudinem, nonaginta adultæ ætatis homines hoc anno baptizari meruere: cæteris, donec ſufficienter erudirentur, in aliud tempus dilatis. Non diu pòſt Petrus Mola è Guairania veniens occaſionem dedit ponendæ apud Caapienſes ſedis. Apicabija ſexcentas & quinquaginta familias commodo in loco congregârat, & plerique Barbari tanta ob adeptum Societatis Sacerdotem præbuere lætitiæ ſigna, nemo ut dubitare poſſet cœlitùs eſſe permotos. Id oppidum, quarto ab Caaſapaguaçuenſibus lapide poſitum, Divo Carolo Boromæo, Didaci Torres adhuc ſuperſtitis poſtulatu, in gratiam Frederici Boromæi Cardinalis, hujus Provinciæ benefactoris, ritè conſecratum eſt.

Colonia Divi Caroli.

CAPUT XXXVI. Tapēſis provincia primū aditur.

PAULÒ antequàm hæc fierent Andreas, Rua ex Japeivenſi oppido, juſſu Romeri, adverſo Ibicuito navigans, ad Tapenſem Provinciam penetrare auſus,

trium vicorum incolas invitavit, ut se ad Trium Regum coloniam, paucitate laborantem, sequerentur. Sed ferè omnes repugnavere, aïentes, si Socii in suis terris oppidum fundare vellent, neminem refragaturum, Christoque omnes nomen daturos. Quare cùm gentis primores ostenderent ex suis & vicinorum Casiquiorum assecIis numerosissimum oppidum confici posse, & insuper suam operam ad id offerrent; Andreas Rua in eam spem, peste grassante, ducentos & quinquaginta infantes sacro Fonte expiavit. At Petrus Romerus, terrestri itinere ad aliam ejusdem Provinciæ partem delatus, longè maturiora rei benè gerendæ invitamenta reperit, ultrò ipsi obviam per viginti leucas progressis quibusdam Casiquiis, Socios Jesu ad fundandum oppidum invitantibus: cum quibus itèr moliens, in Guaïmicæ potentis Casiquii terris ducentos circiter sagittarios, præter imbellem multitudinem, censuit, una voce promittentes Christo se adhæsuros, si Sacerdos concederetur. Cujus obtinendi desiderium satis ostenderunt, viam amplam dejectis aboribus, & stratis extemporaneis pontibus, complanantes, quò commodiùs & honestiùs Romerum in suas terras inducerent. Qui inde ad Jabiëi Casiquii pagum pergens, ducentas & quinquaginta familias Barbarorũ computavit idém flagitantium: quorum & aliorum Casiquiorum votis Romerus faciens satis, in Guaïmicæ pago futuri oppidi aream delineavit. In qua postquàm sub Cruce, solito ritu erecta, undecim suprà ducentos infantes Christianos feciisset, sanctè promisit se de Sacerdote eis, quamprimùm posset, provisurum. Interjecto tempore, sed eodem anno, ad alteram ejusdem Provinciæ partem, Igaï fluminis fontibus obversam, excurrens, benè magnam Ethnicorum multitudinem Tupaminio & Quararæo Casiquiis obnoxiam in tribus pagis reperit, qui, quòd se monstrarent legis Christianæ cupidos, baptizatis quibusdam infantibus, spe aluit, fore ut (quod factum est) concesso Sacerdote, ad oppidum reducerentur. Porrò hæc oppidorum initia inter Societatis sedes nondum computo; id facturus brevì, quando Socii ex professo eò inducentur, & per Tapensem Provinciam victricia arma, pulso dæmone, circumferre incipient. Hæc interim in prægustum prælibare volui, ut sua quæque res suo tempori tribuatur.

Ducenti & quinquaginta infantes baptizantur.

Item ducenti & undecim.

CAPUT XXXVII.

Socii Urvaicenses peste afflatis opitulantur.

APud Caasapaminienses septingenta Neophytorum capita; apud Tabativienses quingenta; apud Ibitiraquanos trecenta; apud Caaroënses totidem, & alibi vario numero, pestis demessuit, ingenti Sociorum labore. Porrò quia sæpiùs occurrunt ejusmodi pestes in novis Neophytorum oppidis, ut semel ante oculos ponam lue afflatos juvandi modum, sciendum est, hunc esse morem Jesv Sociis novas colonias construentibus, Indos, ne fame pereant, ad antiquos pagos, ciborum causâ, frequenter remittendi, donec satis sementis in novorum oppidorum vicinia habeant, & ob id sæpè fieri, ut quarto quintóve lapide ab novo oppido absint, teneanturque Sacerdotes nostri, peste grassante, quò Cathecumenorum, Neophytorumque necessitas postulat, per juga montium, per intacta nemora, per paludes, per obvia flumina rependo, equitando, advolando, noctu diuque, præsenti plerumque ab tygribus, viperis & ab ariolorum insidiis periculo, excurrere. Contingit aliquando, unum hominem uno tempore in tot partes distrahi, ut in ambiguo sit, an ad puerum sine Sacramento morientem, an ad decrepitum senem, eodem se ante mortem muniri postulantem, an ad expiandum in ultimo agone certantem Neophytum se duci sinant: sortique sæpe committenda æterna plurimorum salus. Cui incommodo ingeniosa Sociorum industria utcumque cavit, Neophytorum quorumdam delectu, quibus perpetuò incumbit, pagos, villas, mapalia & antra invisere, inquirereque, num sint, qui Sacerdotum nostrorum operâ egeant. Eorumdem est Sociorum exemplo venam secare, pharmaca miscere, ægros ad oppidum reportare, & quando necessitas postulat, Baptismi Sacramento initiare. Quo in officio apud Caaroënses Vincentius Japuius, Casiquius olim inter Rochi Gonsalvii necis complices unus, ita se probavit, ut commendationem mereatur. Unus enim ipse peste infectos ubique conquirens, ad oppidum reportabat, cibos egenis procurabat, morientibus aderat, si alicubi superstitionis antiquæ reliquias

Vincentii Japuii caritas.

esse suspicabatur, Sociis manifestabat, verbis castigabat, ignaros erudiebat, denique pietatis officia omnia implebat. Factumque semel est, ut cùm conjugem peste afflatam, quam humeris ex remoto loco Sacramentorum ergò deferebat, in itinere amisisset, nihil tamen ejus morte deterritus, aliis & aliis lue contactis, ne inexpiati perirent, succollaverit: quo in munere morbo lethali tactus ad oppidum delatus est. Ubi unica morientis cura fuit, Josephum Oregium & Franciscum Ximenium ibi curantes de suorum popularium periculo monere; qua in animarum cura animæ suæ non incurius, cum innocentia baptismali ad Cœlos, ut spes est, evolavit. Huic in officio successit Marcellus Maëndius Casiquius, cui in more erat Sociis moribundos per spissitudinem nemorum noctu indagantibus, non face sed fasce accenso prælucere, tanto in his officiis mortis contemptu, ut paucis pòst diebus peste & ipse contactus, ad ultimam luctam ab Oregio inungi postulârit. Cui Oregius, *Te inungam*, inquit, *ô Marcelle, & si verè credis, per illam Sanctam Vnctionem corpore & animo valebis. Credo*, subintulit æger. *Ergo valebis*, addidit Oregius, *fides tua te salvum fecit*: nec dictũ ab facto ablusit, Maëndio pristinæ sanitati & officio feliciter restituto. Quo facto, æstimatio Extremæ-Unctionis, contra Ariolos, feralem esse divulgantes, asserta est. Tabaca Casiquius, succollante cum eo matre, genitorem suum Baptismi ergò per sex leucas ad oppidum detulit; eo officio promeritus, ut pater, mater & ipse Baptismi gratiam consequerentur. Catechumenus alter Matri morienti, Christianorum sacrorum desiderio, ex remoto maximè loco humeros suppositi, cui in itinere vix jam animam trahenti, casu ab Superis dispositio, Josephus Oregius circum omnia nemora amore prædæ excutiens occurrit, & eam sacris aquis expiatam ad cœlos transmisit. Nobile par conjugum famam etiam meretur: qui filiam ægram, adultæ quàm infanti propiorem, humeris per quatuor leucas advectam, eo consilio Christianâ doctrinâ in itinere instruxêre, ut instructam Sacerdos statim baptizaret, minùsque de salute æternâ periclitaretur. Valuit industria: nam inter brachia parentum felix puella tum vivere desiit, cùm jam elinguis in conspectum Socii delata, ritè lota incœpit esse Christiana. Quarum rerum exercitatione tantùm veræ laudis Caaroënses mereri videntur, quantum sufficit ad delendam maculam sacrilego parricidio contractam. Numerus peste sublatorum abundè compensatus est excursionibus Apostolicis, & Baptismorum multitudine: nam apud Caaroënses nongenta & duo capita; apud Tabativienses septingenta & quinquaginta duo cum ipso oppidi duce; apud Acaraguaïenses quadringenta & quadraginta quinque capita, magna partes adultorum hominum, primo Sacramento expiata sunt. In Ibitiraquanorum oppido centum & quadraginta septem adulti, præter centum & sexaginta sex infantes; ex Caasapaminiensibus septingenti & sexaginta sex adulti, præter trecentos & quinquaginta quinque infantes; ex Piratiniensibus quingenti circiter omnis ætatis, & alibi multi, ab Sociis ritè loti sunt. In Assumptionis Neophytorum oppido templum & domus Sociorum hoc anno arsit, tanto novorum hominum dolore, ut luctum publicum pro infortunio more barbarico instituerint, veriti in primis ne Socii ob incendium se desererent. Sed Altamiranus, delinitis eorum animis, promissâ sedis perpetuitate, ad reædificandum templum domumque ita animavit, ut multi, quò ædificium ad culmen citiùs perduceretur, ex suismet domibus materiam detraxerint. Apud Ibitiraquanos templum imbricatum & affabrè factum hoc anno Virgini Immaculatæ eo fine solemnissimo apparatu dedicatum est, ut Neophytis Ecclesiasticarum rerum æstimatio insinuarẽtur, & Ethnicis ad celebritatem ex remotissimis locis concurrentibus persuaderetur, ne se in viva Sancti Spiritûs templa consecrari renuerent, optimo in utrisque successu.

Marcelli Maëndii vigilantia.

Extremæ-Unctionis vis.

Baptismi desiderium.

Numerus baptizatorum.

CAPUT XXXVIII.

Apud Iguazuanos gesta narrantur.

Baptismorũ numerus.

IN Iguazuana Mariæ Majoris colonia, in qua ducenti & quadraginta novem hoc anno Christo accessere, adolescentulum unum captivum ex Caaïguarum gente Claudius Ruierius eo fine redemit, ut linguæ Guaranæ peritiam adeptus, Sociorum apud populares suos interpres esset. Nec res utilitate caruit: nam cùm Caaïguæ animadvertissent Iguazuanos, antiquos hostes suos, jam Christianos, vix amplius violentos esse, quorumdam animos subiit desiderium ad vicina Divæ Mariæ Majo-

ris oppido loca progrediendi: eoque proceſſere, ut eorum Caſiquius cum aliquot aſſeclis non ægrè ſe ad oppidum duci ſiverit. Ad quos viſendos, non ſecus ac ad Africana monſtra in Europa itur, concurſum eſt. Socii ad cicurandos feros homines Divi Xaverii lypſanotheculam eis oſtentavêre, creditumque eſt plus mutum pictumque Xaverium & ejus reliquias potuiſſe, quàm vivam cæterorum Patrum virtutem. Exinde enim per interpretem feri homines ſermonem Sociorum avidè arripiebant, & poſitis ſuſpicionibus cibos appoſitos non illibenter admittebant, noſtrorumque veſtes & calceos attoniti attrectabant, autumantes eos calceatos petaſatosque olim fuiſſe natos: adeo præter ſylvas ſuas ſylvicolæ illi nihil noverant. Lepidum fuit, ad æris campani tactum ceu ad tonitruum, ſtupidos cernere, audiréque ſciſcitantes, quî tantilla moles adeò ſonorè loqueretur? Lepidius fuit, feros homines, tygridum barritibus tantùm aſſuetos, ad muſicæ numeros ſponte ſuâ ſubſilientes videre, & Neophytos noſtros ad ſymphoniacos modulos ſaltitantes ultro imitari, denique, factâ aliqua redeundi ſpe, ſuas ſylvas feri homines repetiere. Quamvis Socii nullam unquam occaſionem omiſerint de ea natione benè merendi; tamen rari admodum hactenus Chriſto nomen dedere.

Caaigua utcumque cicurati.

CAPUT XXXIX. De reliquis Paranæ rebus.

HOc anno Epiſcopus Paraquarienſis Paranenſes Neophytos inſpectum venit. Venientem Petrus Romerus & Socii per vias arcubus triumphalibus conſpicuas in ornata novorum oppidorum templa, inter vocum & inſtrumentorum muſicorum concentum, Infulâ & Pontificali veſte inſignem invexere: ſtupentibus hinc novis hominibus ad Præſulis majeſtatem: inde verò Præſule approbante Societatis labores. quæ tam pulchro additamento Chriſtianum imperium auxiſſet. Multa millia Neophytorum altero poſt Baptiſmum Sacramento ad ſpiritualem pugnam pro officio confirmavit, abienſque litteras honorarias conſcripſit, quibus Regi Catholico ſignificabat, vidiſſe ſe noſtrorum Neophytorum oppida, ab Societate ad Paranam conſtructa, quæ non jam ſaperent barbariem, ſed humanitatem benè cultorum hominum. In Acaraïenſi Nativitatis Virgineæ oppido, Joſephi Anchietæ reliquiæ duobus adoleſcentibus, uni ſumpto veneno, & alteri viperæ morſu, ad extrema deductis, ſalutares fuere. Ibidem imago Beatæ Virginis & Divorum Joſephi & Ignatii portentosè ſudavere, ſtupentibus ad inſolitam rem Petro Alvaro & Antonio Palermo oppidi curatoribus, & triſte neſcio quid ominantibus, præſertim cùm nunciatum eſt alteram Virginis iconem ſub id tempus Piratiningæ in Braſilia etiam ſudaſſe. Auxit ominis metum Emmanuël Correa, vir nobilis, è Braſilia nuper advectus, nuncians multas Mamalucorum & Tupicorum cohortes in totius Guairaniæ perniciem arma moliri; immoto ad hæc Paraquariæ Prætore, & nihil de incuria remittente. Itaque horret animus in Guairaniam proficiſci, & rerum dicendarum calamitas ab ſolito officio calamum abſterret. Porro pergendum eſt.

Confirmatur Neophyti.

Joſephi Anchietæ Reliquiæ.

Sudor portentoſus.

CAPUT XL. Sanctorum Xaverii & Joſephi coloniarum depopulatio.

FRANCISCUS Vaſquius Provincialis, inſpectis Paranenſibus oppidis, per famoſum illud præcipitium, eodem quo ejus deceſſor labore, in Guairaniam penetravit. Nam quamvis Paraquariæ Prætor illàc iter habere vetuerat, tamen recentioribus litteris Senatus Chuquiſacenſis Regius, abrogatâ lege, edixerat è bono publico non ſibi videri, ſi communes compendiariæque viæ interdicerentur. Igitur poſtquam Provincialis primam Guairaniæ Hiſpanorum urbeculam attigit, citato ampliſſimi ordinis edicto, magiſtratum de fractâ Prætoris lege conquerentem, poſtulantemque, ne illàc rediret, facilè compeſcuit. Villaricam adverſo Paranâ & Huibaïo delatus, trepidum nuncium accepit de Divi Xaverii oppido ab Mamalucis obſeſſo. Quo accepto nuncio, animatis ad auxiliandum Villaricanis, quantâ potuit remorum contentione, viæ compendio uſus, in Sociorum ſubſidium properavit. In Divi Xaverii oppido aderat Sylverius Paſtor initio invaſionis, qui cognito ab Mamalucis ſuos Neophytos è remotioribus villis in ſervitutem abigi, extra oppidum progreſſus latrones adiens, ſpretis ferreis fiſtulis in ſuum pectus directis, tantum geſtu, voce, minis, lacrymis potuit, ut aliquot captivos ſibi reddi impetrârit. Sed

Franciſcus Vaſquius Guairaniam adit.

Mamaluci oppidũ Divi Xaverii invadunt.

breve fuit ſolatium, hoſtibus ſequenti die in villas oppido proximas effuſis, & populationem ſolitâ crudelitate facientibus. Quibus iterum obviam factus, conſpecto Mamaluco acinacem iteratâ ſævitie in Neophytum, quem vulneraverat, vibrante, auſus eſt in parricidæ brachium involare, vociferans, malle ſe, quàm cariſſimum in Chriſto filium, feriri. Sed Mamaluci fictâ urbanitate eum cingentes, & per ſarcaſmum, ne nimiùm iraſceretur, obſecrantes, occaſionem dedêre Neophytis ſuis procul id ſpectantibus exiſtimandi, Patrem ſuum à Mamalucis circumventum occiſumque fuiſſe. Quæ fama, quamvis falſa, plurimis ſaluti fuit; trecentis omninò Xaverianorum capitibus, ne Paſtore deſtituti præda lupis fierent, citatiſſimâ fugâ ad vetera Guairaniæ oppida elapſis: quorum non paucis è fugâ retractis vincula prædones injecêre, aliis alibi eandem fortunam expertis. Trecentos Sylverius Paſtor hinc inde conquiſitos ab ſervitute conſervavit, & octodecim à prædonibus recuperavit, quos omnes Joanni Suario, in auxilium recèns appulſo, in tutum recipiendos tradidit. Mamalucis interim, more ſuo, munitione è palis factâ extra oppidum captivos includentibus, aut magnis catenarum nexibus inſertos, ne elaberentur, arctantibus. Antonius Ruiſius ubi ad Divi Xaverii portum, diſſipatâ jam gente, appulit, immenſo dolore diriguit. Chriſtophorus Mendoça eò, etiam invaſionis neſcius, appellens, manipulum Ethnicorum abs ſe recèns è ſylvis reductum, re cognitâ, continuato labore, ad vetera oppida extra præſentis periculi aleam, quantâ potuit celeritate, deduxit. Eo in rerum ſtatu Villaricani advenêre, qui in Mamalucos invecti, uno è ſuis occiſo, & altero vulnerato, pedem referentes, nunquam deinde adduci potuere à Provinciali, qui cum ipſis venerat, ut ſecundum impetum ad captivos liberandos tentarent. Igitur poſtquàm Pindovius, Nivatinguiënſis coloniæ deſtructæ dux, tractâ in partes numerosâ fœderatorum multitudine, prædonibus ſe tradidit, templum oppidumque Divi Xaverii deſtructum eſt, tanto Sociorum omnium dolore, quanto ſuperioribus annis ad reducendos ferociſſimos antropophagos labore conſtructum fuerat. Id oppidum mille & quingentas familias aliquando computârat, ex quo numero vix quingenta capita è prædonum furore erepta, ſecundo Tibaxivâ, ad vetera oppida Provincialis remiſit. Non hîc ſtetit invaſionis lues: nam Sancti Joſephi colonia, inter Sancti Xaverii & Sancti Ignatii oppida media, ſola trepidatione deſtructa eſt, ejus incolis Mamalucorum metu fugâ dilapſis, aut in eorum manus prolapſis. Et quia tot oppidorum deſtructorum reliquiæ veteribus coloniis oneri eſſe poterant, Provincialis non procul Laureto, ut mutuâ ſe vicinitate defenderent, novum oppidum, ad quod incolendum concurrerent omnes ii, qui prædonum furorem evaſerant, ſpecioſo magis & prudenti, quàm profuturo conſilio, conſtrui juſſit.

Aliquot capita conſervantur.

Pindovius Mamalucis ſe tradit.

Quingenta capita eripiuntur.

CAPUT XLI.

De deferendis Taïaobanę factionis oppidis agitur.

HIs rebus ordinatis, Provincialis Vaſquius cum Antonio Ruiſio & aliis Sociis ad juvanda Taïaobanæ factionis oppida celerrimè contendit: nam rumor increbuerat, non ex vano acceptus, ſub numeroſiſſimis ſignis Mamalucos & Tupicos, in reliquæ Guairaniæ perniciem conjuratos, adventare. Circa Taïaobæ terras tria oppida Societas erexerat, quorum unum Archangelis dicatum, ſuprà mille familias cenſebat. In Sancti Thomæ oppido octingentæ familiæ ſe aggregaverant, & Simon Maçeta in reædificata JESU-Mariana colonia tantam Barbarorum multitudinem Guiraveranæ factionis denuò reduxerat, ut vix à primo ſplendore differre videretur. Hùc dum appulit Provincialis, & coram vidit ferocem nuper Antropophagorum gentem, ita jam ad honeſtam piamque vitam proclivem, ut quotidiè neminem aut Catecheſi adeſſe, aut religioſè feſtos dies celebrare, aut utilia animis corporibusque monita audire pigeret, non potuit non laudare dexteram Excelſi, qui ex lapidibus his fecerat tot filios Abrahæ. Socios verò, Divinæ bonitatis inſtrumenta, amplexus hortabatur, ut quo pede cœpiſſent, porrò pergerent. In his rebus verſanti rurſum nunciant exploratores, Mamalucorum cohortes non procul abeſſe. Quare Provincialis, adhibitis quotquot potuit in conſultationem Sociis, à ſingulis percunctatur, quid in re trepida factitandum putarent? Plerique reſponderunt, duos eſſe modos Taïaobæ populos juvandi: ſi nempe ad reſiſtendum hoſtibus animarentur, aut ad

Taïaobanæ factionis ſtatus.

Nuncium de Mamalucis.

Pars cenſet reſiſtendum hoſtibus.

tutiora loca ducerentur. Qui reſiſtendum exiſtimab ant, movebantur præſertim numero Neophytorum Catechumenorumque, quos Ethnici ipſi juvarent, ſi in auxilium pro communi cauſa vocarentur. Addebant, tranſmigratione indubiè præſcindi ſpem juvandi tot Ethnicorum millia, Societatis curæ ſe tradere volentium. At qui tranſmigrationem ſuadebant, præfati nihil ſe magis in votis habere, quàm pro ovibus ſuis vitam ponere, non metum mortis allegabant, ſed cognitum Mamalucorum Tupicorumque furorem, quorum pauci immenſam Barbarorum multitudinem aut in ſervitutem redegerant, aut fœdè trucidârant. Indos corpore nudos ſagittis arundineis uti, quarum propter bicubitalem longitudinem levitatemque infirmus ferè & incertus eſt ictus, fierique non rarò, ut volantes ſagittas per contemptum latrones manu avertant, aut thoracibus, goſſipio fartis, indemnes excipiant. Mamalucos verò enſibus & bombardis armatos, tractandi belli peritiâ nihil admodùm ab Europæis differre. Nec dubium eſſe, quin ſeriùs ocyùs totam gentem abigerent. Satius itaque videri, quoſcumque poſſent, in tutum fugâ retrahere, quàm inermes armatis, expertisque hominibus, exponere, & tandem poſt multorum ſtragem cæterorum omnium jacturam facere. Huic parti aſſentiens Provincialis decrevit, recenſita tria oppida quamprimùm ad proxima præcipitio Guairaniæ loca; eo fine eſſe transferenda, ut & longinquitate ſe tuerentur, &, ſi res ferret, ſuperato præcipitio, ad Paranæ colonias deſcenderent. Quâ re Sociis commendatâ, flexo per Lauretanum oppidum itinere, inexplicabili mœrore obrutus, ſecundo Paranâ, remenſo iterum præcipitio, ad reliquæ Provinciæ res ordinandas properavit.

Pars tranſmigrandum.

Provincialis tranſmigrationi aſſentitur.

VIX Provincialis abierat, cùm nunciatum eſt, hoſtem infeſta omnia præ ſe agere. Quare maturatum tranſmigrationis conſilium eſt. Ludovico Ernoto commiſſa cura fuit, ſupellectilem ſacram domeſticamque deſtruendorum oppidorum ſecundo flumine in tutum recipiendi, qui ſexageſimo ab diſceſſu die ad condictum locum res & homines ſibi commiſſos æquali labore ac felicitate, nullo amiſſo, depoſuit. Petrus Spinoſa, Didacus Salazarius, Didacus Rançonierius, Nicolaus Enartius, Ignatius Martines, quotquot potuêre barbaros præ ſe agentes, periculo eripere contendébant. Simon Maçeta JESU-Marianos in tutum recipiens, dum ad transfugarum manipulum divertit, oraturus, ut ſecum vellent tranſmigrare, non tantùm repulſam tulit, ſed etiam duobus comitibus ſpoliatus, ſine comitatu ad ſuam turbam redire coactus eſt. Chriſtophorus Mendoça deſtructorum extra Taïaobæ regionem & Sancti Thomæ oppidorum reliquias, ne perirent, abigebat. Ibant omnes per ſylvas & immenſam ſolitudinem nullo fermè commeatu; & quia plerique aut fame cruciabantur, aut itinerum difficultatibus impares erant, revocante eos amore patriæ, paſſim ab incœpto itinere redibant; ingenti Sociorum cruciatu oves ſuas in luporum fauces ſponte ſuâ ſeſe præcipitare dolentium. Unam ex his turmis Chriſtophorus Mendoça ab reditu revocare tentans, pænè mortem reperit, quam elevato jam ferro intuliſſet ferox Indus, nî circumſtantes Neophyti imminentem jam à tergo ictum avertiſſent. Aliqui Gualachorum furorem experti, aut fœdè trucidati, aut antiquo more ſervituti reſervati ſunt. Nec deerant Indorum abactores miſerorum libertati inſidiantes. Ubique mœror, ubique timor, ubique mortes in itinere fatiſcentium cernebantur, inter quos labores tandem ſinguli Socii ſuas turmas poſt octo dies ad condictum locum deduxêre. Triduo poſtquàm eos eduxerant Mamaluci, Taïaobæ regionem ingreſſi, prædam quantam nunquam aliàs fecerant, invenêre: ultrò ſe dedentibus populis, & vincula, metu mortis, induentibus. His, qui tranſmigrationis incœptæ pertæſi, Socios deſeruerant, eandem fortunam expertis. At Mamaluci tantâ populatione non contenti, cognito per Gualachorum terras Neophyrorum turmas ab Sociis abductas eſſe, turmatim eos inſequuntur.

CAPUT XLII.
Tria oppida Taïaobanæ factionis trãſmigrant.

Socii tranſmigrationẽ juvant.

Plurimi fugiunt.

Mamalucorum adventus.

IN Gualachorum regione Societas duo oppida fundaverat; unum ſub nomine Conceptionis Didaci Salazarii curæ demandatum; alterum Sancti Petri, ad quod Didacus Rançonierius æger & Simon Maçeta retèns appulerant. In hoc ex im-

CAPUT XLIII.
Duæ coloniæ in Gualachorum regione po-

fitæ ab Mamalucis deferuntur.

provisо turma Mamalucorum nullo Sacerdotum respectu irrumpens, susque deque omnia habuit. Gualachos, ob ferociam indolis, non æquè Mamaluci pro servitiis appetunt ac Guaranos: quare iis omissis omnem conatum in id intenderunt, ut fugientes cum Sociis Taïaobæ populos assequerentur. Sic oppidum Divi Petri destructum est, incolis ad sua latibula dilapsis, & Sociis comitatu Guaranorum spoliatis ad Piquirium sese etiam recipientibus. Conceptionis oppidum non clementiùs habitum, quò delati Mamaluci, Didaci Salazarii ibi curantis suasu, ab Gualachorum furore se tutantes, abactis tantùm duabus primæ notæ mulieribus, ab vexandâ gente abstinuêre. Post discessum Mamalucorum, Gualachi ob abactas mulieres furore perciti, templum nostrum armati ingrediuntur, tumultuosè ab Salazario tum sacrificante postulantes, ut abreptas ab Mamalucis fœminas aut reddi curaret, aut æquale iis pretium daret; id damnum ab ipso emanasse, quòd fugientes Taïaobanos per suum oppidum fugam capessere voluisset, & bellum dissuasisset: eoque reum & damni debitorem esse. Hæc inconditis clamoribus cùm dicerent, sagittâ & lanceâ in ejus pectus directis, necem ferociter minabantur, patrassentque scelus, nî unus ex illis, Salazarii beneficiis præoccupatus, populares suos utcumque coërcuisset. Diripuere tamen sacras vestes, & domesticam supellectilem, indumentaque exteriora. At cùm ageretur de calice etiam rapiendo, eum utraque manu prehensans, exprobratâ priùs ingrati animi labe, magnâ voce testatur mortem se potiùs subiturum, quàm Divini cruoris scyphum prophanis manibus contaminari sineret. Simul hoc dixit, cum duobus adolescentibus Sacrificii administris, deserto oppido, per nemora fugam capessit, eóque se tandem retraxit, quò Socii cum Neophytis fugientes condixerant.

Gualachi in Didacum Salazarium insurgunt.

CAPUT XLIV.

Transmigrantium calamitates describuntur.

POSTQUAM tot capita ex tot oppidis destructis in unum fermè locum convenêre, deficiente cibo, & cibi proximâ spe, miserrima fuit tum Indorum, tum Sociorum conditio, herbis & sylvestribus baccis, aut fluvii rejectamentis ægerrimè se sustentantium. Nullus fermè ex tot fugitivis erat, qui non propriam miseriam defleret; nam unus genitorem, alter matrem, altera maritum, maritus uxorem, pater filios, hic fratrem, frater sororem, ab latronibus abactos lamentabantur, & singulorum dolor in Socios, tanquàm in patres, redundabat: qui inter se de conservandis his populorum reliquiis consultantes, in id consensere, ut sementem eo loci facerent, dum aliud juvandæ gentis consilium supperetet. Quamquam satis liquebat, nec in eo, nec in altero Guairaniæ loco stabilem sedem figi posse, quòd Mamalucis nihil jam impervium esset. Interim Ruisius, qui abeuntem Provincialem usque ad præcipitium deduxerat, Socios eo in loco revisens, immensùm quantùm singulorum calamitatibus condoluit. Quod dum facit, iteratum nuncium adfertur, ab Mamalucis ad Huibaïum Villaricæ subcensitos pagos infestari, & novas prædonum centurias ex omni Brasilia Australi, ingenti prædæ conceptâ spe, in reliquorum Guairaniæ oppidorum & Hispanorum urbecularum perniciem conspiratas adventare. Quamobrem Ruisius cum Simone Maçeta, & Petro Spinosa, ad vetera Laureti & Sancti Ignatii oppida, quantâ potuit celeritate, navigat. Augebat metum Didaci Salazarii epistola, afferentis in Conceptionis oppido ab Mamaluco, quem olim beneficio affecerat, se cognovisse, post deprædatam Taïaobæ regionem, prædonibus in animo esse, vetera Neophytorum oppida invadere; quod prævidens Provincialis, ante discessum imperârat magno numero cymbas fabricari, usui ad transmigrandum futuras, si hostis immineret. Igitur postquàm Villaricani juridicè postulati, fassi sunt, defendendæ Guairaniæ se esse impares, & undequaque hostes ingruere nunciabantur, Lauretanis & Ignatianis transmigrationem Antonius Ruisius indixit.

Antonii Ruisii sollicitudo.

CAPUT XLV.

De transmigratione Lauretani & S. Ignatii oppidorum agitatur.

HÆ duæ coloniæ, ante viginti annos constructæ, industriâ Sociorum ea incrementa acceperant, ut cum benè fundatis in his regionibus Hispanorum oppidis comparari possent. Templa in eis, suprà reliqua, quæ in Tucumania Paraquariaque visuntur, sumptuosa, ornataque erant. Joannes Vasæus, Gallo-belga,

in utroque Muſicorum odæa inſtruxerat, nihil admodùm ab Europæis differentia. Nec ſatis jam diſtingueres Neophytorum mores à politicis dudumque cultis populis. Boum, & aliorum animalium domeſticorum greges, Sociorum immenſo labore per ducentas leucas advecti, aliquo proventu ali cœperant. Incolæ goſſipii & cæteræ ſementis ſatis habebant, quo ſe non tantùm decenter veſtirent; ſed etiam quo multa in Hiſpanorum levamenta mitterent. Quæ omnia Neophytos non parum retardatura videbantur ab tranſmigrationis conſilio, conſiderаturos rerum omnium abundantiæ brevi immenſas miſerias cum perpetuo exilio ſucceſſuras. Occurrebat pleriſque iter centum & triginta leucarum, per ſumma pericula metiendum; antequam eò pervenirent, quò duci jubebantur. Nec ſatis ſibi perſuadebant infantes, mulieres, ægros & ſenes, commeatu mox carituros, cum vitâ ad tam remota loca per immane præcipitium & ſolitudinem pervenire poſſe. Ex aliâ tamen parte urgebant hoſtes, præter corporum duriſſimam ſervitutem animarum perniciem pleriſque allaturi. In medio tantorum malorum deprehenſi, ut erant longo doctrinæ uſu inſtructi, uno omnes ore Ruiſio & Sociis, quocumque vellent, ſe iturос ſpondent; fidem per eos à Deo accepiſſe, per eoſdem in eâ foveri ſe velle; ſi fame aut fatigatione mori ſuos viderent, eâ ſe cogitatione ſolaturos, quòd pro conſervandâ religione morti ſe ſuosque certo periculo expoſuiſſent: Deo curæ futurum ſuæ pietatis præmium. Non eſſe iis deflendam ciborum penuriam, qui ſaturitatem corporum, animarum cibo ab Sacerdotibus ſuis miniſtrando poſthaberent. Se itaque non tantùm volentes, ſed alacres, quocumque ducerentur, ituros.

Horum oppidorum ſtatus.

CAPUT XLVI. Lauretani & Ignatiani tranſmigrant.

ANTONIUS Ruiſius præſenti animorum alacritate utendum ratus, convaſationem imperat. Vidiſſes concionatorum ſuggeſta, exhomologeteria, baptiſteria, & alia templorum ornamenta, prolixâ induſtriâ ab Sociis elaborata, momento temporis deturbari, Divorum ſigna arcis includi, quidquid commodè potuit ratibus, quas balſas hîc vocamus, imponi. Illato commeatu, poſtquam Divæ Virginis icon miraculis clara; & elegantiſſimum pueri JESU ſignum impoſitum eſt, nemo fuit, qui non ſe exulem lubenter futurum cum talibus comitibus profiteretur. Igitur majori alacritate quàm exules ſolent conſcendentes, ſecundo Paranapanæo, patriam nunquam aliàs viſuri deſerunt. Lentè admodùm navigabant, ne quas rates poſt ſe hoſtibus relinquerent. Emenſo Paranapanæo, per Paranam deinceps remigantes, nequicquàm reluctantibus urbis Regalis civibus, non admodùm infeliciter ad proxima magno præcipitio loca pervenêre. Ubi eos in oppoſito littore præſtolabantur Indi, illi omnes, quos ex deſtructione aliorum oppidorum confluxiſſe narravimus. Ex Lauretano oppido nongentas familias; ex Sancti Ignatii octingentas tranſmigraſſe, Simon Maçeta teſtis ocularis affirmat, præter quem numerum quadringentæ familiæ Lauretanis & multæ aliæ ſe adjunxerant. Quot ex aliis oppidis ad præcipitium pervenerint, non facilè dixerim, Sociis, qui tranſmigrationi interfuerunt, infinitè de numero variantibus. Illud ſecuriùs aſſeruero, immenſo dolore Socios omnes pænè obrutos fuiſſe, conſiderantes, quot Neophytorum millia ex tredecim coloniis prædæ Mamalucis ceſſiſſent, aut ſe antiquis latibulis occultaſſent. Præter quam jacturam lamentabantur tot Ethnicorum millia in Guairaniâ abs ſe deſeri, ſine ſpe illos adjuvandi, aut diſſipatos Neophytos Catechumenosque recuperandi.

Numerus tranſmigrantium.

CAPUT XLVII. De continuandâ tranſmigratione conſilia capiuntur.

POSTQUAM dolori utcumque indultum eſt, Socii egere de tranſmittendo præcipitio, quo deinde, ſecundo Paranâ, tot capitum millia ad deſtinatum locum ſeptuaginta adhuc leucis diſtantem tranſportarentur, ne Mamaluci has populorum reliquias ſibi etiam vindicarent. Nam triduo poſtquam Lauretani & Ignatiani navigare cœpetant, nunciatum fuerat, prædonum cohortes vacua oppida ingreſſos fremuiſſe, & ob deluſos conatus ſuos ulteriorem perniciem fuiſſe interminatos. Sed non ſatis apparebat, quibus navigiis poſt præcipitii deſcenſum tanta multitudo exciperetur; vix enim ſperabatur, ex tanto numero navigiorum aliquot naufra-

Trecenta cymbæ diffractæ.

gium evaſura, ſi à profluente rapi, & ex ſummitate præcipitii in ejus hiatum labi ſinerentur. Quia tamen omnia tentamenta adhibenda erant, pænè omnes cymbas onere levatas ſolutasque fluvio commisêre: quæ ubi ex alto præcipitio cadentes voraginibus & ſcopulis exceptæ ſunt, in minutiſſimas partes diffractæ momento temporis diſparuêre. Altera ſpes erat, ſi nempe ex Paranenſibus Neophytorum noſtrorum oppidis navigia ad præcipitii radices adducerentur: ſed magna ex parte ea ſpes etiam fefellit, Sociorum Paranenſium coriphæis ad provincialia comitia Cordubam evocatis. Quare valiturum utcumque conſilium fuit, exſcenſione ex præcipitio terreſtri itinere factâ, in planis locis novorum navigiorum fabricationi intendere. Ad quod præſtandum, Ignatius Martines cum aliis Sociis in unum locum evocatus, naufragio facto, ſub flumine diutiſſimè fuit, & cùm jam ſuffocatus crederetur, repertus tandem ab Indis in profundo fluminis: unde eductus affirmavit, nihil ſe moleſtiæ aut timoris ſub aquis ſenſiſſe, nec aliam cogitationem admiſiſſe, quàm quod ſperaret brevi aliquâ ope ſe educendum. Ubi plerique convenêre, ad præcipitii deſcenſum ſe adornavêre, cui rei intentos (nam annus ad finem vergit) tantiſper relinquam, coſdem, dum tempori obſecundavero, poſtliminiò reviſurus.

Ignatius Martines ſubmergitur.

CAPUT XLVIII.

Societas ad Itatinenſem Provinciam Chriſto ſubjugandam invitatur.

EO in loco Antonius Ruiſius litteras accepit ab Xereſii Hiſpanorum urbeculæ magiſtratu, infimis precibus poſtulante, ut ad ſe multis retro annis Sacerdote omninò deſtitutos, aliquot Socios mittere vellet, Hiſpanis Sacramenta miniſtraturos, & circumjacentibus Ethnicorum regionibus profuturos. Non neglecta poſtulatio eſt, tum quòd optarent Guairaniæ Socii, ovibus ſuis ſpoliari, novas oves Chriſto quærere; tum quòd Provincialis abiens ſignificarat, Itatinenſem provinciam, Xereſii ditioni conterminam, omninò adeundam eſſe. Eò igitur Antonius Ruiſius, antequam ad comitia properaret, Didacum Rançonierium, & non multò pòſt Juſtum Vanſurkium Manſillam Belgas, tantæ expeditioni pares, cum mandatis mittit, ut exploratam regionis conditionem ad ſe reſcriberent. Ivêre Socii difficili longoque aliquot hebdomadarum itinere; & quæ Dei benignitas eſt, reperêre Apoſtolicis cultoribus congruentem materiam, pro deſtructa Guairania ſucceſſuram. Vanſurkius enim rediens Sociis nunciavit, in Itatinenſi provincia magnam januam Evangelio eſſe apertam; & Rançonierius, ſcriptis litteris, annuebat Sociis, ut in partem novorum laborum venirent. Ex omnibus Patribus Ignatius Martines Italus, & Nicolaus Enartius Lotharingus electi, & ex advecta ſupellectile campanæ & alia ſacrorum inſtrumenta ad fundanda nova templa oppidaque attributa ſunt. Quibus auctus ſubſidiis Vanſurkius, expeditioni præfectus, adverſo Paranâ & Miniaïo iter relegens, citatis remis ſe Didaco Rançonierio rurſum adjunctum ivit. Quid ſelectiſſimi viri ea in regione fecerint, in loco non omittam enarrare.

Primi Itatinenſis Provinciæ exploratores.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER DECIMUS.

CAPUT I. Per Tucumaniam gesta congeruntur. 1632.

INEUNTE Anno currentis sæculi trigesimo secundo, comitiis provincialibus Cordubæ habitis, Joannes Baptista Ferrusinus Italus, afflictæ Provinciæ auxilia ab Rege Catholico & Mutio Vitellesco Generali postulaturus, plurimorum suffragiis eligitur. Corduba luxit Philippum Guevaram Simançæ in Hispaniâ natum, utilem admodùm rerum externarum administrum, præter cæterarum virtutum exercitium, singulis diebus aliquâ pii animi significatione ab Deo flagitare solitum felicem vitæ exitum, quâ assiduitate evicit, ut mortem non tantùm intrepidus, sed etiam alacer exciperet, & instare nunciantem suavissimè amplecteretur. Tucumania eâ tempestate bello Calchaquinensi, fame, illuvie & peste, non sine Apostolicarum excursionum detrimento afflictabatur. Non obstantibus tamen tot impedimentis, Joannes Cereçeda, & Joannes Dias Ocania, per Cordubensem tractum excurrentes, non paucis mortalibus Baptismum contulêre. In remotissimis locis reperêre homines adeò sacrorum nostrorum rudes, ut affirmarent, se nunquam Sacrosanctæ Missæ Sacrificio adfuisse: &, quod mireris, multi decrepitæ ætatis senes per plurimos annos innocentiam conservârant, qui, percunctantibus Patribus; quomodò tamdiu sine sacrorum subsidiis, & in summa libertate, peccata vitassent? respondebant, se ad eam ætatem nequaquam perventuros fuisse, si iram Divinam peccatis provocassent. Idem Joannes Cereçeda aliò translatus, & Didacus Barios, fluminis Salsi accolas bimestri spatio lustrantes, Exhomologesi, Baptismorum collatione, pellicum demptione, magnam utilitatem attulêre. Estecensis civitas multis repentinis mortibus, peste & terræ motu afflictissima fuit, tertia pars urbis subita concussione subversa, omnium animis terrore consternatis, præsertim cùm in aëre auditæ sunt præliantium voces: è nostro Collegio Venerabile Sacramentum, ne ruinâ obrueretur, in forum eductum, ab civibus sospitatem flagitantibus, pænè totâ nocte accensis facibus frequentatum est; qui, metu discusso, cœleste rursum Numen irritavere: urbe in partes discissâ, & jamjam sumptis armis in seditionem abiturâ, nî nostri intercessissent partium capitibus industriâ pacatis. In urbe Sancti Michaëlis germani fratres in mutuam ruentes perniciem, directore sodalitatis Marianæ adnitente, dexteras sibi dedêre testes pacificatarum voluntatum, mutuò sibi pedes osculantes; cùm tamen jam hinc ab anno nec provinciæ Prætor, nec alii præstantes viri eos reçoncilare potuissent. Inda mulier, post approbatum in animo perpetrandæ luxuriæ desiderium, caligantibus oculis nunquam potuit vultum imaginis Virgineæ in templo nostro patentem cernere, quem tamen mutatâ voluntate videre meruit. Rioca urbs serò luxit, non obtemperasse nostris Concionatoribus, in Indorum gravamina pro suggestu declamantibus, dum se ab Calchaquinis rebellionem continuantibus deformatam vidit.

Per Corduba tractum excurritur.

Innocentia longam vitam parit.

Estecum terra motu concutitur.

Socii Estecenses pacificãt.

Luxuria desiderium caligatione castigatur.

Rioca urbs ab Calchaquinis invaditur.

CAPUT II. Inter belli tumultus Socii multa agunt memoratu digna.

HIERONYMUS Cabrera, nobilis eques, moturus in hostem, Socios expeditionis comites habere voluit: qui, ne Societatis nomen apud Indos odiosum facerent, diu repugnavêre: sed tandem Ducis authoritati cedendum fuit, affirmanti sine uno saltem è nostris, cui plus fideret, quàm armatis copiis, ad bellum non iturum. Franciscus Hurtadus, Socius impiger, cum eo profectus,

Franciſcus Hurtadus milites comitatur.

non parvam domitarum gentium laudem meruit. Primo impetu cum Guandacolibus, Capaïanis, & Famatinæ vallis incolis, Hiſpani Cabrerâ Duce feliciter pugnavêre: poſt pugnam hoſtes, comperto, Franciſcum Hurtadum, qui ſuperiori anno ad eas gentes Apoſtolicè excurrerat, in comitatu eſſe, miſſis nunciis enixè ab eo poſtularunt, ut pacis arbiter eſſe vellet. Acceptatâ procuratione, factionum primores Hiſpanorum Duci ſe ſtitêre, pacis conditiones, ex ſententia fermè Franciſci Hurtadi ad Indorum levamentum compoſitas, accipientes. Satis conſtat omnes pagos Famatinæ vallis ad Regis Catholici obſequium eo modo fuiſſe reductos. Nobile fuit hoſtium erga inſtructores quondam ſuos benevolentiæ teſtimonium, qui deſtructis omnibus circumquaque Hiſpanorum villis, & abactis pecoribus, Societatis jus intactum reliquêre, dictitantes, ali dignos eſſe eos, qui animis plurimam utilitatem, & corporibus nullam noxam, adferrent. Ruptâ pace, Capaïani, Guandacoles, & Calchaquini, icto ſimul fœdere, in id conſpirarunt, ut quidquid eſſet Hiſpani ſanguinis, nullo ſacrorum reſpectu perderent, adeò inviolabili execratione, ut ſuæ nationis fœminas eo ſolo nomine trucidarent, quòd ab Hiſpanis conſtupratæ externum ſanguinem admiſiſſent. At cùm de Societate ageretur, communi partium conſenſu ſancitum, eàm eſſe conſervandam, & etiam tempore belli ad curam animarum ſuarum invitandam, quòd longo experimento didiciſſent fœminis ſuis non inſidiari. Domitâ iterum gente, in Famatinæ vallis meditullio arx exſtructa eſt, in qua Franciſcus Hurtadus utilem planè Hiſpanis, & devictis Indis, operam navavit; donec Riocam, Joannis-Baptiſtæ Sampſonis funus curaturus, revocaretur. Nam poſtquàm Londinum deſtructum eſt, Hiſpani & Indi Londinenſes, furori hoſtium ſuperſtites, Riocam magno numero concedentes, famem, & ex fame peſtem in modicam urbem, & tot alendis imparem, invexerant, magna mortalium ſtrage; quibus inſerviens noſter Sampſon, hauſtâ lue, anno ætatis quadrageſimo quinto, vivere deſierat. Barlota, Neapolitani regni oppidum, eum mundo genuit. Impetratâ miſſione Indicâ, Calchaquinis domandis impoſitus, adito ſæpe inter ſagittas, & Barbarorum debacchationes vitæ periculo, per aliquot annos perduravit. Animi dotes, Apoſtolicis laboribus pares, & mortem vitæ non abſimilem, habuit. Nullus ante ipſum linguæ Calchaquinæ artem utiliùs ſcripſit, aut meliùs calluit. Saltenſis Collegii Socios, utiliter excurrere aſſuetos, Calchaquinenſe bellum domi diu continuit; pleriſque Indorum amicorum pagis, & Hiſpanorum villis uſque ad Chileni regni terminos deletis. Poſtquàm verò aliquantulæ induciæ conceſſæ ſunt, Petrus Hortenſius, & Andreas Valera, octo reſidua Barbarorum municipia adeuntes, exiguum planè fructum collegerunt, viginti tantùm capitibus baptizatis, octodecim pellicatibus in legitima matrimonia converſis, & aliquot aliis aliter expiatis. Ulteriori emolumento obſtitêre gentis mores, avitâ fœditate & bellorum inquinamentis eouſque depravati, ut totos fermè dies aut vino maderent, aut totum Eumenidum agmen furendo repræſentarent. E Peruvia ad refrænandos Calchaquinos miſſæ Hiſpanorum cohortes, materiam præbuere Saltenſibus Sociis frequenter ad caſtra, & utiliter, excurrendi. Hîc appendam, præcipuam Boni-aëris Collegii gloriam ſtetiſſe in baptizandis Æthiopibus, ex Africâ apportatis, & componendis Reipublicæ capitibus, ob habendi cupidinem, & honoris tuendi nimiam ſollicitudinem, ſæpè diſcordantibus.

Indos pacificat.

Barbari Societatem æſtimant,

Et ultrò invitandam ſanciunt.

Joannis Baptiſtæ Sampſonis mors.

Patria.

Studium Calchaquini idiomatis.

Apoſtolica Petri Hortenſii & Andreæ Valeræ excurſiones.

Æthiopes baptizantur.

CAPUT III.

Marcellus Lorençana moritur & laudatur.

IN Aſſumptionis urbe morte ſublatus eſt Marcellus Lorençana, ab Nierembergio jure merito illuſtribus Societatis Heroïbus adſcriptus. Hunc Legio urbs, cognominis regni caput, orbi produxit. Progenitores habuit Joannem Rodericium Lorençanam, equitem generoſum, & Mariam Pontiam, ſeu Ponçe de Leon, pari cum marito natalium ſplendore, morumque ac vitæ honeſtate, inclytam. Sed neque Marcellus noſter derivatam à parentibus nobilitatem degeneri ſocordiâ obſcuravit: quippe eâ virtute primos ætatis annos in patria, & mox adoleſcentiam in Academia Complutenſi, tranſegit, ut digniſſimus habitus ſit, qui in Societatem Jesu adſcriberetur. Sub Joanne Peraltâ, viro Aſceticæ artis peritiſſimo, Religionis tyrocinio poſito, Philoſophiam Ludovico Palmâ, & Theologiam Compluti Franciſco Suario

Ejus nobilitas.

Studia.

Doctoribus,

Doctoribus, didicit. Humanis Divinisque scientiis sub tantis viris excultus, cùm quemvis Religiosi honoris gradum in Europæ luce ascendere posset, adnitente Didaco Zunigâ, Peruviæ Procuratore, in Indiam ab Claudio Aquaviva Generali mitti meruit. Circa annum præteriti sæculi nonagesimum secundum Limam appulsus, religiosè recusato Theologiæ docendæ in Quitensi regno munere, maluit in Paraquariam, septingentarum leucarũ itinere, ad Barbaros erudiendos concedere. Ante fundationem Provinciæ, post Alfonsum Barsenam, Assumptionis urbis sedi magno Hispanorum & Indorum emolumento præfuit. Sedem in Collegium versam, nullus alius eo diutiùs gubernavit. Porrò quas molestias in diuturno regimine tolerârit; quàm utiliter ad longinqua loca excurrerit; quæ in fundando primo Paranæ oppido pericula adierit; quid in Guairania & Tucumania pro augenda Dei gloria factitârit, Nierembergius in viris illustribus, Didacus Boroa Provincialis speciali libro, & ego sparsim in hoc opere suo quoque tempore tradidimus. Hîc attexam, quæ annis alligari de tanto homine non potuere. In Hispania adhuc versanti demandata ipsi fuerat Ducis Feriæ, in domo nostra Complutensi subinde diversantis, cura; ab quo interrogatus de parentibus & patria, respondit, matrem suam esse Societatem, nec alium parentem agnoscere, eandemque patriam suam esse: multùm applaudente modesto juveni Duce, virtutem ex contemptu mundi æstimare solito. E Pontia Legionensi nobilissima familia fuisse ortum, hujus Provinciæ Socii tum solummodò cognovere, cùm, eo mortuo, authenticæ litteræ id testantes apertæ sunt. Ab Claudio Aquaviva in Chilensis regni Collegii primarii Rectorem designatus, labores inter Paraquarienses Indos continuare præoptavit, & obtinuit. Gravem morbum ex eo aliquando contraxit, quòd intellexisset brevi se Provincialem futurum: nec ante convaluit, quàm cognovit negotium fuisse disturbatum. Scisciatus ab Paraquariæ Prætore, quid de legibus pro servitio Indorum abs se latis sentiret, constanter respondit injustas esse, & nî eas rescinderet, æternas pœnas irato Deo daturum. Per quadraginta & novem Religionis annos in summis etiam Paraquariæ caloribus, extra statuta cœnæ & prandii tempora, nisi ter per modum medicinæ, nunquam bibit. Nec acetum, nec salem, nec alias gustûs illecebras, ordinario cibo aliquando adhibuit. Herniæ, stomachi, & capitis doloribus afflictissimus, vix aliquo die lectulo decubuit, aut ab faciendo abstinuit. Commissarii sanctæ Inquisitionis onus perdiu sustinuit, infracto semper contra malevolos animo. Si quas molestias ab occultis aut palam Societati infensis pateretur, Religiosæ tolerantiæ palliolo se involvens, ostendebat nihil sibi magis cordi esse, quã benè agere, & innocenter multa pati. In fundatione primi ad Paranam oppidi, dæmon apud suos Ariolos verba faciens, nihil inculcabat magis, quàm ut Lorençanam aversarentur: & vice versâ Lorençana dæmonem ita exagitabat, ut eo ex antiqua possessione pulso, Paranensium primitias tandem Christo asseruerit. Per viginti annos in Assumptionis urbe nunquam fermè panem gustavit. Linteamina ad decumbendum nisi senex & æger non admisit. Gossipinâ veste malè tinctâ utebatur, quo in habitu Episcopi, Prætores, & Magistratus, eum summopere venerabantur, tacitum censorem pertimescentes. Nimius fuisse in conservandâ castitate dici posset, nisi experimento constaret hujus virtutis integritatem remediorum insolentiâ conservari. Fuit, qui sponsam eâ se lege ducturum diceret, dummodo ipsa priùs sponderet se tantummodo apud Lorençanam castissimum Sacerdotem peccata deposituram. Post tot annos in Paraquariæ metropoli exactos, nullam matronarum aut Virginum, quarum plerisque aures confitentibus dabat, de facie noverat. Nunquam pœnitentes fœminas ad se venientes filiarum nomine appellitabat, aut Hispanas mulieres Paraquariensi idiomate alloquebatur, quòd utrumque familiarem nescio quam blanditatem saperet. Paranenses Barbaros Angelicâ castitate potiùs, quàm eloquentiâ, convertit ad fidem; admirantibus Barbaris, hominem carne vestitum, inter nuda passim corpora, ac si cadaver esset, nihil vivi hominis præseferre. Observantiam erga Majores per hoc maximè ostendit, quòd jussus ab Stephano Paës Visitatore Assumptionis domum deserere, quamvis spes ex proximo affulgeret, multas Provincias Ethnicorum ad Christi fidem adducendi, & Assumptionis urbs Visitatoris consilio totis viribus repugnaret,

Navigatio.

Nobilitatis contemptus.

Barbarorum amor.

Intrepidum dictum.

Abstinentia

Patientia.

Paupertas.

Castitas.

Obedientia.

pugnaret, nunquam adduci potuerit, ut tantisper jussa dissimularet: sed falce in messe relictâ in Tucùmaniam statim concesserit. Caritatem ejus & animi demissionem satis commendavero, si dixero Petrum Oniatum, Paraquariæ Provincialem, scripto testatum fuisse, nullum se nec in Hispania, nec in Peruvia, aut caritate excellentiorem, aut animi demissione præstantiorem ipso Lorençanâ cognovisse. Cordubæ Rectorem agens ex exhausto dolio & pro vacuo derelicto mel promere jussit, eo successu, ut ordinariis numerosi Collegii usibus suffecerit, donec aliud dolium è Paraquariâ mitteretur: quo in penum illato, vetus fluere desiit. Multas res priusquàm evenirent, cœlitùs nosse creditus est. Guairaniæ oppida, multò antequam destruerentur ab Mamalucis, aliquando destructum iri pronunciavit.

Charitas & humilitas.

In Deum fiducia.

CAPUT IV.
Francisci à Valle mors.

POST Lorençanam elatus ibidem est Franciscus à Valle, cujus non parva laus fuit in Evangelio per Paranam promulgando. Is tenuibus admodùm parentibus in Lusitaniâ natus, olim ab Ducis Sidoniæ œconomo hero suo jussus amatorias litteras pellici deferre, maluit opulento servitio depelli & egere, quàm lenonem agere. Quod factum tanti æstimavit unus è Ducis famulitio, ut aulâ expulsum, quotidiano dimenso inter eum partito, tamdiu operam litteris navantem aluerit, quousque in scholasticorum convictum ejusdem commendatione famuli admitteretur, & interjecto tempore San-Lucaris Verràmedani parœchiæ, favore Ducis, cum sexcentorum aureorum censu præficeretur. Traditâ alteri suæ Ecclesiæ curâ, Jurisprudentiæ operam daturus, Salmanticam concedens, anno ætatis trigesimoquarto Societatem JESU ambivit, & primo ambitu obtinuit. Narrabat ipse, cùm in tyrocinio Villagarciano degeret, quòd mensæ nostræ mediocritati nondum assuesset, adeò se fame vexari solitum fuisse, ut subinde panem è penu suffuraretur, clam comedendum; sed, ut fit, clandestinâ illâ comestione longè se cruciatum magis, quàm si famem toleràsset; conscientiâ facti, quamvis in levi materiâ, ejus animum crudeliter lancinante: nec utrique malo priùs inventum remedium, quàm Rectori se patefaceret. Post tyrocinium, septem annis per varia Castellæ loca utiliter excurrit. Montano Collegio in Hispania primùm; tum Aquavivæ Generalis jussu septem Sociis in Paraquariam navigaturis præfuit. Sedem Boni-aëris ipse primus stabilivit, rexitque. Templum nostrum in Sanctæ Fidei urbe ejus maximè operâ surrexit. Inde post explosam illam, quam suprà retulimus calumniam, ad Paranam translatus, multos Barbaros summo labore ad Fidem convertit. Rochus Gonsalvius scripto affirmavit, Franciscum à Valle socium suum inter genuinos Societatis filios, operarios inconfusibiles, gloriæ Divinæ zelatores, & insignes missionarios amplissimum locum mereri. Post excultam per aliquot annos Paranensem vineam, ob calculi dolores ad Assumptionis Collegium revocatus, nihil de solitis laboribus remisit, adeò ut ex continuatione audiendarum confessionum aliquoties ad extrema deductus fuerit. Piè mortuum tantâ mœroris exhibitione luxit universa civitas, quantâ vivum prosequuta fuerat. Longè disparem exitum habuit nescio qùis Morales, qui è Societate expulsus, cùm se ex levitate animi pro divinatore apud plebeculam venditaret, in Peruvia fœdissimè trucidatus fertur. Senatus Platensis Regius, acceptis è Paraquaria Guairanicæ depopulationis relationibus, ad Regem Catholicum litteras scripsit, quibus præterita damna, & ulteriora pericula serò lamentabatur. Sed catastrophen calamitosæ tragœdiæ inspectum eamus, & ultimam tandem manum profligatis Guairaniæ rebus commodemus.

Francisci à Valle vocatio ad Societatè.

Levia furta castigata.

Ab Rocho Gonsalvio laudatur.

Morales miserabilis exitus.

CAPUT V.
Guairanii transmigrationē continuant.

UT tot illa capitum millia, è prædonum manibus post tot oppidorum depopulationem erepta, è præcipitio Guairanico descenderent, & transmigrationem continuarent, Antonius Ruisius partitæ in agmina multitudini præfecit Socios consilio, ope, imperio, & ubi opus foret, Sacramentorum subsidiis adjuturos. Singuli commeatu & reculis suis onusti procedebant: passim torrentes occursabant, ad quos transmittendos, deturbatis arboribus, extemporanei pontes sternendi erant. Jam scopulorum arduitas, jam arenosa loca Solis vapore adusta, jam invia nemora pergentibus obstabant: quarè non tantùm ægri & senes, sed etiam mulieres proles onustæ,

onuſtæ, & integri ſub onere fatiſcebant; quocumque quiſque in loco viribus deficiebat, ab reliquis ferè deſerebatur: quorum corporibus Socii cùm remedium adferre non poſſent, animas ultimis adjumentis procurabant. Satis conſtat benè magnam multitudinem in ea præcipitii crepidine, à me ſuperiùs deſcripta, periiſſe. Quæ crepido, ſi rectà iretur, quatuordecim leucas ſolummodò in longum protenditur, ſed quòd ob inſuperabilia paſſim obſtacula, viarum anfractus quærantur, duplicanda ferè eſt itineris longitudo. Octiduo in deſcenſu poſito, poſtquàm ad plana loca plerique pervenêre, ſcapharum fabricationi inſudatum eſt: quæ quia ab Indis ex cavatis arboribus fieri ſolent, & circa radices præcipitii procera ligna non reperiebantur, ſcaphas nullius ferè oneris capaces facere coacti ſunt. Paranenſes Socii aliquot ejuſmodi navigiola cibis onerata ad excipiendam gentem magno labore, & facto ſæpè naufragio, uſque ad ipſum fermè præcipitium promovêre, quæ ob ſuperantem multitudinem exiguo planè ſubſidio fuere. Igitur univerſa gens in quatuor agmina diviſa eſt. Primum agmen terreſtri itinere Paranæ littus legere, Petro Spinoſa ductore, juſſum eſt. Duo alia per mediterraneas utrimque ſylvas versùs Acaraïenſes & Iguazuanum oppidum, ſub Joannis Auguſtini Contreræ, & Joannis Suarii cura, proceſſere. Ultimum agmen ipſe Ruiſius cum cæteris Sociis ſecundo flumine devehebat. Cui cùm non ſufficerent navigia ad tranſportandam totam multitudinem, Simon Maçeta cum reliqua gente in ipſis præcipitii radicibus præſtolari juſſus eſt, dum navigia ex Acaraïenſi portu redirent, & alia itineris levamenta quærerentur. Interim trimeſtri ſpatio arborum ſylveſtrium frugibus ibi ſe ſuſtentavit. In altero verò littore quadrimeſtri integro Didacus Salazarius, ſexcentorum capitum cuſtos, ſummâ rerum inopiâ, inter ſcopulos permanſit, donec Andreas Gallegus ex Iguazuano oppido itineris continuandi ſubſidia adferret. Sive verò terrâ, ſive fluvio iretur, utrobique funera paſſim cernebantur, unis fame, alteris laſſitudine, aliis multiplici calamitate in via deficientibus; quos Socii aut jam mortuos ſepeliebant, aut morientes Sacramentis priùs curatos deſerere cogebantur, quò cæteris idem officium præſtare poſſent. Qui fluvio vehebantur, ob parvitatem navigiorum & fluctuum magnitudinem, paſſim cum reculis mergebantur. Multi ex cannis quinquaginta pedes longis & crure humano craſſioribus ſimul alligatis rates confecerant, quibus ſe committentes paſſim naufragabantur. Una earum ratium in oculis Patrum multitudinem omnem in flumen effudit, natationis beneficio, ſalvis quidem omnibus, præter unam mulierem, quæ amore prolium mergi cum illis maluit, quàm, depoſito onere, cum aliis emergere. In profundo fluminis dudum hæc fuerat, nec uſquam affulgebat ſpes liberandi, cùm Antonii Ruiſii animo occurrit, benè ſe facturum ſi Lauretanam iconem è loculo eductam pro matre & prolibus ſubmerſis imploraret. Vix orare cœperat, quando vertex mulieris procul in flumine apparuit, ad quam Indi adnatantes, capillitio raptam, & ad littus attractam, atque ut ante gemellos filios in riſum effuſos utrâque ulnâ amplexantem Virgini ſoſpitatrici incolumem ſtitêre; nemine non affirmante, miraculo id factum fuiſſe. Fluminis vorago alteram ratem abſorbens, ſalvis adultæ gentis capitibus, undecim infantibus ſe pavit.

Præcipitii deſcenſus difficultas.

Scaphæ fabricantur.

Tranſmigratores in agmina dividuntur.

Moriuntur.

Naufragantur.

Lauretana Virginis opportunum auxilium.

CAPUT VI.

Tranſmigratores ab Urvaicenſibus & Paranenſibus liberaliter excipiuntur.

PER tot pericula tranſportatos Iguazuani & Acaraïenſes Neophyti omni ope primi omnium juvere. Nec facilè dixerim, quantâ caritate Paranenſes Socii Neophytique tot advenarum millia exceperint; ſeipſos pro aliis alendis ad ultimam calamitatem redigentes. Antequam de recondendis oppidis ageretur, univerſa gens per Urvaicæ & Paranæ colonias ſparſa eſt. Quæ coloniæ ob anni ſterilitatem, quia vix ſuis municipibus alendis ſufficerent, conſequens fuit innumeris ſe miſcuiſſe miſeriis. In comperto eſt, Sancti Ignatii ad Paraquarium oppidanos, duas ex tribus annonæ partibus advenis ſtipis nomine diſtribuiſſe. Itapuanos ter mille boves in iiſdem juvandis fermè conſumpſiſſe; Corporis Chriſti incolas mactato etiam numeroſo boum armento, mortalium miſerrimos paviſſe: quos ſtatim peſtis & inedia multis in locis conſumpſit. In Acaraiënſi oppido (quò primùm tot advenarum millia appulere) exiguo planè tempore ſexcenti omninò ſepulti ſunt. Superſtites,

Multi moriuntur.

consumpto circa oppidum omni cibatu, per sylvas & longinqua loca sparsi, vitam venando protelare contendebant; quos dum passim in nemoribus morientes investigat Petrus Alvarus, ad expiandas eorum animas vires corporis ita profligavit, ut ob inediam & laboris excessum ossibus vix hærens attonito similis videretur: eóque redactus est, ut veteres calceos, lentâ coctione mollitos, jamjam devoraturus esset, nisi aliquantulam annonam alii Socii submisissent. Solatium fuit in extrema illa calamitate, neminem sine Sacramentis obiisse. Iguazuani mille & quingentos è Guairania hospites, accersitâ etiam sibi fame, quadrimestri spatio gratis aluere. Ex his quingentos pestis mox absumpsit. Tygrides in Sanctæ Mariæ Majoris oppido cadaveribus humanis inescatæ viginti Neophytos brevissimo tempore devoravere, notabili Justitiæ Divinæ documento, nam sedulò observatum est, solos devoratos eos fuisse, qui ob perditam vitam iram Divinam merebantur. Urvaïcenses, ad quos pars advenarum transmissa est, profusissimæ liberalitatis argumenta dedêre, quâ non obstante, quamplurimos pestis & inedia etiam assumpsit: multa paucis complectar, si dixero, ex tredecim Guairaniæ oppidorum reliquiis, post primum transmigrationis annum, vix superfuisse quatuor millia; cæteris omnibus aut in itinere defunctis, aut fugâ elapsis, aut post adventum variis in locis peste & fame consumptis. Cæterùm hoc uno plerique omnes (si transfugas excipias) felices fuere, quòd infatigabili Sociorum labore expiati decesserint.

Petri Alvares fames.

Tygrides saviunt.

Ingẽs defunctorum numerus.

CAPUT VII.

Transmigratores oppida reædificant.

Jabebuirius fluvius

Regis Catholici eleëmosina.

De Guairania reliquiis.

Guairania oppida ab Societate cõstructa.

Guairania Sociorum labores.

POSTQUAM mortalitas utcumque cessavit, Antonius Ruisius, superstitibus undique evocatis, ad reædificanda oppida animum advertit. Jabebuirius fluvius est, Itapuam inter & Corporis Christi coloniam, pari fermè utrimque intervallo medius. Ad ejus ripas, non procul ab Parana, in quem influit, retentis veteribus Laureti & Divi Ignatii appellationibus, duo oppidorum fundamenta jacta sunt; in quibus fabricandis, ne fame operarii perirent, ea pecunia, quam Rex Catholicus Sociis annuatim numerari jubet, & divenditâ destructorum oppidorum supellectile, decem boum millia coëmpta sunt: quibus & aliis subsidiis famem utcumque toleravere, & translatitiæ illæ coloniæ aliquid pristinæ claritudinis, iteratâ Sociorum industriâ, sub Magnæ Matris & Divi Ignatii tutela, pedetentim indeptæ fuere. Atque hùc redactæ sunt Guairaniæ nostræ reliquiæ, in qua excolenda per tres & viginti annos nullis parcentes laboribus, ita se selectissimi Socii exercuerant, ut famam virorum Apostolicorum meruerint. Præter Villaricanam sedem etiam desertam, tredecim oppida fundaverant, innumeram Barbarorum multitudinem Christianis humanisque moribus informantes; tanto labore, & omnium rerum inopiâ, ut toto eo tempore radicibus fermè, farinâ ligneâ, oleribusque, illis victitandum fuerit. Satis constat, ne semel quidem à quoquam in Indorum oppidis panem gustatum fuisse: vinum vix conficiendis Sacrificiis suffecisse: interulas vestes & externas, lineâ deficiente, singulis ex gossipio fuisse; corium induratum, aut rete pensile pro cubili plerosque habuisse. Quibus si addas quotidiana, eaque pedestria, per invias sylvas, fœdissimas paludes & asperrimos montes itinera, necnon locorum solitudinem, Indorum barbariem, frequentia ab Ariolis, latronibus, Antropophagis, viperis atque tygribus pericula, quantum unicuique stramineas & luteas casas ferè incolentibus ærumnarum sufferendum fuerit, facilis conjectatio est. Cataldinus tamen & Maçeta scripto testati sunt, nullam Sociorum auditam esse vocem, vel de tenuitate ciborum, vel de alteris ærumnis per tantum tempus conquerentium: nam omnes nobilissimo operi insistentes ita de se credi volebant, ac si nihil magis appeterent, quàm terrenis deliciis carere, & multùm pro Christo pati. Sic Guairania gloriosè caput extollebat, sperabaturque fore, ut tota quanta erat, reductis etiam Gualachis, ad partes Christi transiens, Hispanum imperium pulchro additamento ornaret, cùm Mamalucorum turbo, eo maximè, quo diximus modo, susque deque cuncta evertit, spem omnem rescindens ejus repetendæ. Nam post depopulata oppida, Societatis operâ constructa, iidem latrones Villaricæ subcensitos pagos, & ipsam Villaricam, Guairamque, Hispanorum urbeculas, nullâ Episcopi Paraquariensis, qui ad auxiliandum venerat, reverentiâ destruxere. Villari-

Iterata Mamalucorum depopulatio.

canis partim ad Paraquarii littus transſlatis, partim ad Mamalucos dilapſis. Guairaniæ Socii reliqui, Petro Romero, Urvaïcenſium & Paranenſium oppidorum præpoſito, impoſterùm parêre juſſi ſunt; quos brevì victricia ſigna per novam Ethnicorum Provinciam circumferentes, Deo dante, videbimus.

CAPUT VIII. Antonii Ruiſii tolerantiæ religioſæ exẽpla.

PUBLICÆ calamitati lubet attexere Antonii Ruiſii tolerantiæ religioſæ imitamenta, cui præter immenſum dolorem ex tot cariſſimorum filiorum abs ſe in Chriſto genitorum jacturam medullitùs conceptum, hoc inſuper additum eſt, ut nonnulli Socii magnitudine ærumnarum, recenter in Paranenſia oppida invectarum, oppreſſi, cauſam in eum refunderent, aïentes præcipiti conſilio tranſmigratum fuiſſe. Potuiſſe reſiſti Mamalucis, & oppida Guairaniæ conſervari, ſi ſuos ad defenſionem potiùs, quàm ad fugam, animaſſet. Quatuordecim Societatis ſedes, unius hominis timiditate deſtructas, ſine ſpe tot Ethnicos in Guairania relictos ad Fidem reducendi. In comperto eſſe, vicies plures fuiſſe Neophytos Catechumenoſque, quàm Mamalucos: ſingulos armatos ab viginti inermibus facilè opprimi poſſe. Non tantùm Guairaniam eo ictu deturbaram, ſed Paranæ etiam oppida ſub ruina nutare. Acceſſere his verborum telis aculeatæ ipſius Provincialis ſagittæ, non ſatis approbantis, quòd tanta res ſe inconſulto patrata fuiſſet: id autem aïebat, immemor rerum abs ſe in Guairania ordinatarum, ubi ſcripto dictoque (ſi hoſtes ingruerent) tranſmigrationem oppidorum injunxerat; ad quam faciendam cymbas fabricari juſſerat. Deo autem permittente factum, ut illius obliviſceretur, quò magis inclareſceret tolerantia Ruiſii, qui obfirmato contra dicta animo, tela acerba excipere maluit, quàm, cùm facilè poſſet, retorquere. Super hæc, eodem tempore accuſatus fuit, quod litteras Provincialis, ad alium Socium directas, admiſſo grandi piaculo, & tantùm ab Majoribus expiando, reſeraſſet: nec colore carebat accuſatio, nam auditis facti circumſtantiis, nullus non veram eſſe affirmaſſet: quarè ipſe Provincialis Ruiſio ſcripſit, ut ab tanti criminis infamia ſe purgaret, nî pœnam ſubire mallet: qui tamen ad id nullo modo adduci potuit, quòd cuperet heroïco ſilentio Chriſtum imitari. Cùm igitur non ſe excuſaret, Provincialis tanquam tanti criminis reum graviſſimis pœnis multavit: immoto ad hæc Ruiſio, & infamiam tacitè devorante; donec conſtitit, non ab eo, ſed ab alio, cui ipſe Provincialis reſerandi ſuas litteras poteſtatem fecerat, fuiſſe apertas. Quâ re vulgatâ, Ruiſius magnam laudem apud omnes conſequutus eſt. Porrò ut videas heroïca illa facinora non parvi conſtare, ob colluctationem naturæ reſpuentis infamiam, in gravem morbum incidens, ſanguinem omninò ſibi corrupit. Valetudini redditus, dum ſuprà vires laborat, repentino caſu hernioſus fit, adeò notabili tumore, ut inteſtina omnia diffluere viderentur. Acceſſit pernicioſo malo aliud ab invidia dæmonis additamentum, qui ſpectabili formâ viſendum ſe præbens, Ruiſium in altera herniæ parte baculo magnâ vi percuſſit; ruptis etiam viſcerum retinaculis: ab quo tamen utroque malo ab Suprema Virgine, obfirmatis miraculo cicatricibus, remedium accepiſſe creditus fuit. Stabilitis duobus oppidis Ruiſius præeſſe juſſus eſt, ſubjectus tamen Petri Romeri imperio. Reliqui verò Guairaniæ Socii, partim cum Ruiſio remanſere, partim ad alia oppida regenda, aut de novo fundanda, adhibiti ſunt. Nam ſub idem tempus Tapenſis Provincia ab Societate occupari cœpta, parem aut etiam majorem, quàm in Guairania ſperari poſſet, materiam præbuit.

Variè vexatur.

Silet.

Accuſatur de reſeratis Provincialis litteris.

Tacet.

Calumnia ad liquidum deducitur.

Herniâ laborat.

Ab Virgine ſanatur.

CAPUT IX. Tapenſis Provinciæ deſcriptio.

POSTQUAM Petrus Romerus Guairaniæ advenis utcumque providit, auctus novis Sociis, de propagando Chriſti imperio longè ultra Urvaïcæ fines per Tapenſem Provinciam ſeriò egit. Quâ in re Dei Optimi Maximi providentiam conſiderabis, poſt tot oppidorum depopulationem, & Sociorum fugam, novam Provinciam Evangelio opportunam aperientis, & pro deſtructa Guairania ſubſtituentis. Porrò Tapenſis Provinciæ nomine venit montium ſeries centum circiter leucarum longitudine ab Occidente in Orientem protenſa, qui montes utroque ſuo extremo angulo octiduo ab Urvaïca flumine, & duplo magis ab Athlantico mari, diſtant. Valles iis ſubjectæ latiſſimè prata exhibent, alendis pecoribus maximè

Ejus magnitudo.

Fertilitas.

opportuna. Solum, cujuſvis ſeminis capax, fontium ſcaturiginibus & rivis irrigatur. Amphibium animal non rarò in paluſtribus locis, ad mare vergentibus, viſitur, ovi ſimillimum, niſi quòd ungues & dentes tygrinos habeat: tantæ autem ferocitatis eſſe fertur, ut neque leonibus parcat, neque ab aliis feris indigenæ ſibi magis timeant, quàm ab his ovibus, gregatim ex aquis ſeſe in campos effundere, & ſtragem facere ſolitis. Nec aliud ab earum feritate refugium eſt, quàm ſi homines ſummâ celeritate proceras arbores aſcenderint: quamquàm nec illud ſæpè ſufficit, ovibus illis arbores ipſas eradicantibus, aut tamdiu prædam circumdantibus, donec metu aut inediâ exanimata ex arboribus decidat. Si quandoque ejuſmodi feras (quod rarum eſt) Barbari mactent, earum pellibus ſe veſtiunt, unde Guarani veſtem Ao, ex nomine animalis, aut animal ex veſtis voce appellant. In pellibus ovium hæc animalia veniunt, intus autem ſunt lupi rapaces. Celebratur avis albi coloris, ex exiguo maximè corpore vocem emittens campanæ ſonitui non abſonam, quam ideò indigenæ Guirapum, ſeu avem ſonantem vocant. Sylvæ palmas gignunt humillimas, juncis Indicis non abſimiles, ex quarum cortice arcuum funes conficiunt, tenuitate & fortitudine ſericis filis præſtantiores. Saxa pellucida paſſim cernuntur, indubiè poliri apta, ſi Europæorum induſtria accederet. Arbor Eçapis nomine, quæ etiam alibi reperitur, orto Sole, copioſum imbrem pluit, quem ne rorem putes, ſiccæ circum aliæ arbores edocent. Aptè diceres, hanc arborem nos monere, proſperitatis Sole ridente homines flere debere. Mores & lingua Tapenſium nihil ab cæteris Guaranis differunt, niſi quod indoles manſuetior, & vitiis minùs inquinata videatur: compertumque longo experimento fuit, nullam gentem Chriſtianis moribus capeſſendis aut retinendis aptiorem in Auſtrali hac Americâ fuiſſe repertam. Avitæ libertatis amans externum nomen oderat, nec facilè vi armorum ab Europæis domari potuiſſet, niſi Crux, omnibus mortalibus ſalutaris, vires ſuas interpoſuiſſet. More Guaranorum exiguos pagos, aut montium dorſis impoſitos, aut ſylvis abditos, prout fontium rivorumque commoditas eſt, habitat: inter quos pagos Tape, unde provincia nomen ſumpſit, incolarum numero præcellebat. Eò primus penetrarat ante mortem Rochus Gonſalvius, ſed quòd gens immatura adhuc eſſet, pedem non ſine diſcrimine retraxerat. Anno verò ſuperiori, hinc Andreas Rua adverſo Ibicuito, & illinc Petrus Romerus terreſtri itinere, provinciam adorſi, repererant, commercio cum noſtris Neophytis habito, multos Religionis Chriſtianæ avidos eſſe, præſertim Guaimicam, Jabiëum, Cuniambum, Araçaïum, & alios Caſiquios ſummo ſtudio veræ Legis Doctores ſibi concedi flagitantes: quorum votis tandem hoc anno ſatisfieri potuit, quòd Guairaniæ deſtructæ Socii præter linguæ & tractandorum Indorum peritiam, animos dæmoni infenſos attuliſſent, averentque illata damna ſarcire.

Ao amphibium animal.

Avis ſonora.

Eçapis arbor orto Sole plorans.

Tapenſium mores.

Primi eorum Doctores.

CAPUT X.

Oppidi Sancti Michaëlis fundatio.

Chriſtophorus Mendoça & Paulus Bennavidius ei præponuntur.

478 infantes baptizati.

Adulti 270.

PETRUS Romerus delectu Sociorum habito, Ludovico Ernoto Gallo-belgâ, & Paulo Bennavidio Luſitano, ſecundo Urvaïcâ, adverſoque Ibicuito præmiſſis, ipſe terreſtri itinere cum Chriſtophoro Mendoçâ & Emmanuële Bertot ad Tapenſem provinciam magnis animis properat. Adventantem Romerum & Socios Guaimica & fœderati Caſiquii honorificè exceptos, in templum abs ſe fabricatum domumque induxêre. His regendis Chriſtophorus Mendoça, & interjecto tempore Paulus Bennavidius, impoſiti ſunt: quorum maximè induſtria ante finem anni ſeptingentæ & quinquaginta familiæ coaluêre. Quadringenti & ſeptuaginta octo infantes, adulti verò ducenti & ſeptuaginta, in Chriſtianorum album relati ſunt: dilatis poſt ſufficientem Catecheſim multis mortalibus. Hoc oppidum Divo Michaëli dicatum, pietate in Deum & amore erga Societatem præſtans, inter decora ſua computat Chriſtophorum Mendoçam primum doctorem habuiſſe, & Petrum Romerum metatorem oppidi ſui, ambos pro Chriſto gloriosè aliquando trucidatos: & hactenùs Societas, eo in oppido ad Urvaïcam poſtmodùm tranſlato, octies mille & quadringenta capita Chriſtiano fonte immerſit.

CAPUT XI. Sancti Thomæ oppidū conſtruitur.

INTER hæc Ludovicus Ernotus & Paulus Bennavidius ad alterum Tapenſis Provinciæ locum pervenerant, fundando alteri oppido deſignatum, à quibus cùm Araçaïus & Caarupa aliíque Caſiquii cognoviſſent Romeri adventum, obviàm progreſſi noctu eum exceptum ivêre, in ſignum lætitiæ excitatis ubique tot ignibus, ut ſatis appareret, ex filiis tenebrarum velle ſe transfigurari in filios lucis. Et qui ante quadriennium Rochum Gonſalvium ad necem quæſierant, nunc è lupis oves facti paſtoris vocibus obtemperantes, ſuperba colla Chriſti jugo ſubmittunt. Extemporali opere conſtructo templo, caſas ſuas in formam oppidi conſtruxerant, oſtenſuri, quàm non gravatè reliqua Sociorum mandata capeſſerent. Divo Thomæ conſecratum oppidum Ludovico Ernoto & Emmanuëli Bertot regendum Romerus tradidit, quorum infatigabili operâ primo trimeſtri mille & ducentæ familiæ convenere, è quibus ante finem anni ſeptingenti & quinquaginta infantes, præter centum & ſexaginta adultæ ætatis homines, peſte afflati baptiſmum conſequuti ſunt. Cæterorum deſideria idem poſtulantium, quoadusque Chriſtianis præceptis informarentur in ſequentem annum differre neceſſe fuit. Quot hujus gentis millia Societas baptizaverit, commodiùs alio loco recenſebo.

Incolæ Romerum recipiũt benevolè.

Ludovicus Ernotus & Emmanuël Bertotus eis præficiuntur.

Mille & ducenta familia reducuntur.

Supra nongenta capita baptizantur.

CAPUT XII. Alia loca fundandis oppidis deſignantur.

BIDUO aberat Divi Thomæ colonia ab Divi Michaëlis oppido: medio verò utrimque ſpatio multi ſparſim Barbari intacti erant, qui ſuâ ſponte in unum locum Itaquatiam vocatum convenientes, ædes in oppidi formam, & domum templumque Societatis uſibus accommodata conſtruxere, certos homines ad Romerum allegantes, poſtulaturos, ne ſe præ aliis gentibus contemneret: velle enim ſe fieri Chriſtianos, & dæmoni renunciare. Romerus rei novitate attonitus prorupit in laudes Dei, barbariſſimos homines per ſeſe moventis & ſuaviter ſub ſuæ legis jugum mittentis. Eò itaque profectus in fauſtum ponendæ ſedis omen trecentarum & quinquaginta familiarum concurſu, plaudente cœlo, Crucem erigit; baptizatisque quibuſdam infantibus, ne quid de fundatione dubitarent, ſurgens oppidum Divo Joſepho conſecrat, Sacerdotem ſe brevì daturum adpromittens. Non procul eo loco, in alto montis jugo (Araricam, vocant) vicinorum allecti exemplo multi Ethnici in unum locum coaleſcentes, etiam templum domumque noſtris uſibus adaptata ædificavere; efficaci, ut arbitrabantur, Sacerdotis è Societate impetrandi ratione. Eò etiam delatus Romerus ſexcentis circiter familiis promiſit, ſe propediem Sacerdotem conceſſurum. In quam ſpem erectâ Cruce, & ſacro Fonte lotis infantibus, novellam rempublicam deſignato Magiſtratu ordinavit. Hæc colonia poſtmodùm Nativitatis Marianæ nomen ſortita eſt. Poſt hæc Petrus Romerus ad Ibitirunam ſylvam alteri ſedi deſtinatam, quò ſuperiori anno ipſe excurrerat, Petrum Molam amittit, cum mandatis, ut circumjacentes populos ſpe alat Sacerdotis obtinendi, ſi conſtanter agerent. Quâ ſpe læti Barbari erectâ Cruce, & deſignato oppidi futuri loco, infantes ſuos grandi numero baptiſmo obtulêre. Interjecto tempore Franciſcus Ximenius, Adrianus Knudius, Philippus Viverus, ad eos reportato aliquo animarum fructu etiam itiravere. Sed ſatis apparebat, gentem ab aliis ſemotam ſolidè juvari non poſſe, niſi ſtabilis ſedes figeretur; nam præterquàm quòd Evangelicæ legis ſemina abſentibus Sociis dæmon per Ariolos diſſiparet, multi fame graſſante ſine Sacramentorum adminiculis miſerrimè moriebantur. Non potuit tamen ante proximè ſequentem annum hic locus, ſanctæ Thereſiæ tutelæ deſtinatus, inſideri: quarè ejus rebus, uti & inchoatorum Sancti Joſephi & Nativitatis Beatæ Virginis oppidorum, enucleatè deſcribendis in id tempus differo, quo ab Societate poſitis ſedibus occupabuntur.

Ad Itaquatiam.

Ad Araricam.

Ad Ibitirunam.

CAPUT XIII. De Urvaïcenſium Sociorum laboribus.

URVAICENSIS Provincia novem Neophytorum noſtrorum colonias computabat. Eminebat inter omnes, ut prærogativâ ætatis, ſic virtutum imitamentis, Conceptionis oppidum ſub curâ Claudii Ruïerii & Franciſci Molinæ. Hic campanas fundere, ferramenta facere, & quidquid uſus Sociorum & Indorum poſtulabat, ſuo marte ex ære fabricare magno templorum & populorum emolumento didicit. Hîc Socii centum & quinquaginta octo capita hoc anno Chriſtianis addidere.

Franciſcus Molina mechanicis ſe applicat.

Centum & quinquaginta-octo capita baptizantur.

Quingenti adulti præter infantes baptiſmum recipiunt.

Venerabile Sacramentum honoratur.

Indarum mulierum caſtitas.

Adoleſcentis pium deſiderium.

Grandis numerus Baptiſmorum.

Baptiſmus corpori etiã ſalutaris;

Et Extrema-Unctio.

Turpis fœmina caſtigatur.

Eo ſolo nomine hujus oppidi incolæ ſementem faciebant, ut haberent, quod Guairaniæ advenis largiter tribuerent. Ob quam liberalitatem creditum eſt, præcæteris in agrorum fertilitate ab Superis fuiſſe adjutos. In Piratinienſi Sancti Nicolai oppido Silverius Paſtor & Joannes Baptiſta Mexia quingenta adultæ ætatis capita & infantes plurimos baptizavere: ille, relicto ad ſarcinas Socio, aliquot dierum excurſione, centum & ſeptuaginta Ethnicos ſecum traxit ad oppidum ſuo tempore Chriſtianorum albo inſcribendos. Ibidem hoc anno per plateas Corpus Chriſti circumferri cœptum, aulæorum cæterorumque ornamentorum defectum ſupplentibus frondoſis floridisque arcubus, è quibus Neophyti, quidquid ex agris & ſylvis provenit, ſuſpendebant, teſtantes omnia omnium Domino debere ſervire. Inda mulier poſt ſuſceptum Chriſti Corpus ad turpitudinem ſollicitata, infamem procum cum hac voce abegit, *Ne tu*, inquit, *ſtultus es, qui credis, fœminam Deo plenam alteri corpus ſuum tradere velle.* Adoleſcens mulierculæ pellicienti fortiter reſpondit, indignum eſſe præſente Deo, & omnia conſpiciente, turpitudinem perpetrare. Juvenis Neophytus, audito adoleſcentium Europæorum more, in prima ætate ſe ab conſortio mulierum in convictibus, aut Religioſorum clauſtris ſegregantium, communicato cum coætaneis conſilio, ad unum è noſtris advolans, velle ejuſmodi domum inſtituere amore caſtitatis profeſſus eſt. Cùm verò in his regionibus id fieri non poſſe intellexiſſet, multùm ſuſpirans, in has voces erupit: *Id tu*, inquit, *Pater nobis non negares, ſi experimento didiciſſes, quid ſit, adoleſcentes inter nudas mulieres diu noctuque converſari.* Apud Caaſapaminienſes in Purificatæ Virginis oppido præter centum & quatuordecim infantes, ſexcentos & quadraginta-ſeptem grandis ætatis homines, inter inſtrumentorum muſicorum vocumque harmoniam, ſacro Fonte Socii immerſere. Baptizatos cum palmis & coronis circum templum non ſine pompa deducebant, ut alii Ethnici ad idem optandum allicerentur. Joſephus Oregius, & Franciſcus Ximenius ex Caaroënſibus ducentos & quadraginta infantes, adultos verò quingentos & nonaginta, in Chriſti ovile per Baptiſmi januam induxere. Franciſcus Ceſpedes & Chriſtophorus Portellus in Divi Xaverii oppido quadringenta & nonaginta-quatuor omnis ætatis capita Chriſtianis adjunxere. Acaraguaënſium dux ſeptem pellicibus irretitus, unicâ Petri Romeri percunctantis, quando tandem deſerto dæmone ad caſtra Dei confugeret, voce permotus, funibus abruptis, Chriſtianis undis immergi meruit: idem ibidem beneficium centum & quadraginta & uno infantibus, necnon ducentis & octoginta-novem adultæ ætatis hominibus conſequutis. Arioli more ſuo Baptiſmum lethalem eſſe prædicantes, proſpero eventu exploſi ſunt: nam mulier in ultimo agone conſtituta, ut Chriſtianè lota eſt, affirmavit Baptiſmum æquè corpori ſuo ac animæ fuiſſe ſalutarem, nec veſtigio quidem morbi relicto. Apud Caaſapaguaçuenſes, peſte graſſante, ſolus diu curavit Adrianus Knudius, donec in partem laborum ei accederet Hieronymus Porcellus, qui quadringentos Ethnicos, variis excurſionibus reductos, ſimul baptizavere. Hujus oppidi dux, ad ultimam luctam Chriſtianè inunctus, ſtatim convaluit, Ariolis ſucceſſu attonitis, & universâ gente ab ſancti Olei horrore liberatis. Dici vix poteſt, quanto ſtudio etiam Ethnici procurabant, ne ſui populares, graſſante peſte, inexpiati obirent. Repertus unus, qui viginti leucis ſuorum humeris Baptiſmi deſiderio deportari ſe curaret, quo impetrato, ſtatim, ut ſpes eſt, ad Cœlos evolavit. Notabilis fuit cœleſtis animadverſio in mulierem, nullis hortamentis, nullis minis à lenocinio & turpitudine revocabilem. In omnem partem ſe verſabant Socii, quò eam ad ſanam mentem reducerent, ſed ex longis experimentis nihil aliud retulerant, quàm deſperationem correctionis; dolebantque ſummoperè, unius mulierculæ perverſitate tot juvenes corrumpi, non audebant tamen ſalaciſſimum ſcortum pœnis coërcere, propterea quòd lege à Provincialibus cautum eſſet, ne quis quoquo modo in novis oppidis primis annis inflictis pœnis novellam gentem ab capeſſenda Fide abſterreret. Verùm deſperato humano remedio, Divinum non defuit: nam derepentè hæc mulier mentis inops facta, ita ſe deformavit, ut ex pulcherrima comptiſſimaque fœdiſſima redderetur; adeò ut omnibus ludibrio & horrori eſſet: diu ſic vixit, donec ſub finem vitæ ſibi reddita expiaretur. Apud Caapienſes in

Sancti Caroli oppido turpissimus Ariolus, & insignis maga repentino fato periêre. Prætereà multi incantatores, propagationi Fidei infesti, turpes animas exhalavere: nemine dubitante id fuisse factum, ut planum Evangelio iter foret. Magus colloqui cum dæmone assuetus, Fidem Christianam professus, magno postmodùm adjumento fuit popularibus suis ab eo olim corruptis, uno scilicet homine vulnus & auxilium ferente. Adulto jam anno, Philippus Viverus Flandro-belga Petro Molæ socius additus est, grandi Caasapaguaçuensium emolumentò; nam uno ad sarcinas remanente, per vices ad proxima remotaque loca excurrebant: ab utroque domi forisque trecenti Ethnici salutari lavacro abluti sunt. Andreas Rua Japeïviensses, ne fame coacti latè per campos vagabundi dispalarentur, terram arare docuit, & armentum boum collegit: quarum rerum famâ allecti Ethnici Sociis, Religionis ergò, se traditum venêre.

Petri Molæ & Philippi Viveri excursiones.

HÆc summatim de singulis Urvaïcæ oppidis: sed quis jam paucis verbis complecti possit, quæ universim Socii, grassante peste, & fame, & aliis de causis toleravêre. Excedebat vires singulorum aut binorum Sociorum in quoque oppido & regione curantium numerus ægrorum; nec fieri poterat, ut omnibus adessent. In comperto fuit, magnitudine laborum Petrum Molam pænè exanimatum fuisse. In nova Assumptionis colonia omnibus incolis peste afflatis, Christophorus Altamiranus sine Socio etiam æger in reticulo ad ægros se, aut ægros ad se transferri curabat; infirmâ voce manuque baptismum & exhomologesim impertiens. Pestem sequuta fames, quòd Guairaniæ advenas sustentassent. Inter hæc adversa in nova oppida multæ pietatis exercitationes utiliter inductæ sunt: nam diebus Christi patientis memoriæ consecratis institutâ supplicatione, scuticâ se verberare, rosarium Marianum quotidie in templo percurrere, ægros invisere, & alia ejusmodi plurimorum jam Neophytorum exercitium erat. Sole fruges adurente, cùm intellexissent, Caapienses solere veteres Christianos castigatis voluntariè corporibus pluviam ab Deo impetrare, turmatim arreptis flagellis in se sævière, adeò feliciter, ut cœlum ex sereno repente nubilum pluviam largiter effuderit. Non defuere tamen repullulantis impietatis exempla. Caapiensium Dux ægerrimè ferens pellicem abs se abstrahi, Ariolorum somnia deblaterans, explosâ Christi doctrinâ, sæpiùs Petrum Molam de medio tollere tentavit; qui contemptâ morte constantiam Christianam præseferens, eò veteratorem adduxit, ut abjuratâ perversitate sincerè fidem capesseret, & in expiationem præteritæ temeritatis ad longinqua loca profectus, multos Ethnicos Christianæ religioni initiandos ad oppidum reduceret. Multis in locis turbatum etiam est occasione pellicum, quarum turbarum causas lubet simul & breviter evolvere.

CAPUT XIV. Sociorum Urvaïcensium labores.

Peste grassante.

Petrus Mola ad necem quæritur.

GUARANÆ gentis primores solebant tot pellices alere, quot eorum libido & authoritas à popularibus suis impetrabat: nec aliud erat majus capessendæ religionis nostræ impedimentum, quàm cùm monerentur unicâ uxore Christianos ex lege Divina contentos esse debere. Accessit huic obstaculo nimia quorumdam Sociorum religiositas, ejusmodi homines ad primam uxorem adigere volentium. Alii dempto scrupulo, religionem Christianam ineuntibus, quamcumque vellent, ex pellicibus pro uxore permittebant. Ob earum opinionum diversitatem, inde natam, quòd Doctores scholastici de ea re inter se dissentiant, ad summum Legum interpretem recursum est, & Joannes Lugo, postmodùm Cardinalis, rem totam his verbis Urbano VIII. Pontifici maximo exposuit. *Sanctissime Pater, in Provincia & regno Paraquariæ, in India Occidentali, maxima difficultas suboritur in conversione infidelium ad fidem nostram, quando aliqui ex ministris volunt illos cogere ad recipiendum, & retinendum primum conjugem, quem in infidelitate habuerunt: gens quippe ex innatâ barbarie passim conjuges (si verè conjuges dicendi sunt) dimittunt, non aliter quàm nostri famulas vel famulos: & hoc solùm quia conjux infirmatur, nec coquere cibos potest, aut vestes consuere, vel domûs curam habere, vel quia jam senescit. Imò frequenter non unam solùm uxorem accipiunt, sed simul cum eâ omnes ejus filias vel sorores, si quas habet:*

CAPUT XV. De Guaranæ gentis matrimoniis.

Varia opiniones.

Joannes Lugo dubium ad Pontificem refert.

Ex quibus postea donat amicis aliquam, vel famulo in gratiam obsequii, quam postea repetit, si famulus discedat. Alius sola loci mutatio causa est deserendi conjugem, ne eam secum ferat. Itaque plerique putant non esse saltem communiter apud illos verum matrimonium, sed concubinatum: atque ideo permittunt, quòd conjugem baptizatum accipiant, quando ad fidem convertuntur. Alii tamen scrupulum habent, & cogunt eos ad repetendum primum conjugem; ex quo magna incommoda sequuntur. Primò, quòd multi hoc terrore Baptismum aversantur. Secundò, quòd mentiuntur, dicentes se nullum alium conjugem habuisse, & malâ fide cum alio contrahunt. Tertiò, quòd fingunt se repetere primam uxorem, sed reverà aliam habent, nec de prima curant. Quartò, quòd frequenter difficillimum est primum agnoscere, quia vix recordantur in tanta multitudine, quæ fuerit prima, & illâ inventâ oportet rursum inquirere, an illa priùs habuisset viros; & rursum de iis viris, an priùs alias habuissent uxores. His accedit, quòd frequenter in iis conjugiis non utantur signo aliquo externo speciali, diverso ab eo, quo concubinam ad hebdomadam, vel mensem accipiunt; quarè sæpè non invenitur signum externum expressivum consensûs ad Matrimonium requisiti. Vnde attentâ eorum praxi & consuetudine, multi pii & docti viri putant communiter, non fieri apud ipsos verum contractum Matrimonii. Cæterùm ad tollendos scrupulos & dubia, & ad hoc gravissimum impedimentum auferendum illius gentis conversionis ad Fidem, à Sanctitate Vestra humiliter petitur, ut quandoquidem juxta doctorum virorum doctrinam Sedes Apostolica ex gravi causa potest aliquando Matrimonium infidelium dissolvere, prout Sanctitas Vestra declaravit in Brevi suo expedito die vigesimâ Octobris Anno 1626, & rursus in alio simili die decimâ septimâ Septembris anno 1627, his verbis: Nos attendentes hujusmodi infidelium Matrimonia non ita censeri, quin necessitate suadente dissolvi possint, &c. *Et quidem in hoc gravissimæ causæ sunt, imò necessitas ad conversionem illorum infidelium, dignetur Sanctitas Vestra ex benignitate Apostolica concedere Provinciali Societatis IESV facultatem, ut ipse, & ii ex Societate, quibus ipse conversionem gentis demandaverit, & communicandum censuerit, possit occurrente casu, & facto examine, & manente dubio de valore priùs Matrimonii in infidelitate facti, vel magnâ difficultate inveniendi veritatem, vel magnâ difficultate repetendi primum conjugem jam dimissum, possint, inquam, ad conversionem faciliorem reddendam, vel ad conversorum manutentionem in Fide & obedientia legum Ecclesiasticarum, dispensare cum ejusmodi conversis, ut possint post Baptismum contrahere verum Matrimonium in facie Ecclesiæ. Hoc enim modo Sanctitas Vestra infidelibus illis aditum ad Ecclesiam patefaciet, quem dæmon occludere conatur. Prout de Vestræ Sanctitatis benignitate sperare jubet, quam Deus &c.* Urbanus Octavus indicto sapientûm virorum super ea re consulto, pronunciavit, non videri sibi speciali suâ dispensatione opus esse, ubi doctorum sententiæ utrimque probabiles intercederent: sequerentur opiniones pro conditione locorum, ac hominum Barbaris favorabiliores, salvâ interim utriusque partis authoritate, finerent doctis hominibus sentiendi libertatem. Constans igitur Sociorum plerorumque in his terris degentium opinio praxi confirmata fuit, horum Barbarorum Matrimonia ob rationes supra relatas nulla esse, & posse Barbaros ad Fidem conversos quamcumque baptizatam, rejectis aliis, in conjugem sumere. Quamquam eam semper adhibuere cautelam, quam rei gravitas postulabat.

Urbanus Octavus respondet.

CAPUT XVI. Itatinensis Provincia describitur.

Situs.

DUM hæc ad Urvaïcam geruntur, Itatinensis provincia, alterum Guairaniæ destructæ solatium, magnis animis occupabatur. Res in eâ ab Societate gestæ magis in comperto erunt, si retracto tantisper ad præterita stylo, occasionem expeditionis, & locorum hominumque conditionem explanavero. Parana & Paraquarium primæ magnitudinis flumina, uti in loco narravi, trecentis ab origine leucis per immensa terrarum spatia profluunt, antequam junctis alveis in unum concurrant. Terræ intercapedinem inter utrumque fluvium jacentem longa altissimorum montium series dirimit, è quibus montibus fluvii & torrentes orti hinc orientem versùs in Paranam, inde in Paraquarium evolvuntur; hoc notabili discrimine, quod aquæ in Paranam profluentes altis terris delatæ, originis limpiditatem servent, montibus, unde oriuntur, continuato velut dorso non ante se ab-

rumpentibus, quàm Paranæ littora pedetentim declives attingant. At ex adversa parte montium crepidines, ex abrupto se demittentes, aquas suas in humile & paludosum solum effundunt; quæ tracto limo, Paraquarium perpetuò inficiunt, & extra alveos stagnantes multis in locis cùm ipso Paraquario æquor efficiunt, unde non desunt, qui hyemalẽ hanc inundationem cum Niliaca cõparant. In hac humili parte Itatinensis Provinciæ torridæ Zonæ & temperatæ extrema complectens, ab decimo nono latitudinis Australis gradu supra vigesimum secundum excurrit. Indorum pagos Assumptionis urbi subcensitos ab Austro pro finibus habet, ab Septentrione Bututeo fluvio terminatur. Porrò Itatinenses linguâ & moribus haud admodùm ab Paranensibus Urvaïcensibusque populis differunt, in hoc etiam pares, quòd circa suos fines aliarum linguarum factiunculas habeant, cum quibus internecinum bellum olim gerebant. Vires gestatione ingentis ligni (uti Lipsius de Chilensibus narrat) probabant, quod qui citiùs ad metam currendo devexerant, aut præmio potiebantur, aut honore. Fœminæ striatim punctionibus luteo colore infectis, corpus suum deformant potiùs, quàm pingunt. Propinquorum funera ex altis locis præcipitatione corporum, & subinde lethali casu, prosequebantur. Pilæ Itatinenses subsultoriæ ex arborum gummosa materia confectæ in utroque Orbe ab lusoribus celebrantur, & tostæ ad curandam disenteriam adhibentur. Gens omnis pro tanta vastitate terrarum, & nationum varietate, non admodùm numerosa est; conditione loci humidi calidique morbos & raritatem faciente. Sperabatur tamen, Itatinensi Provinciâ domitâ, hinc ultrà Paraquarium usque ad Peruviam, inde ad terras ad Maranionem vergentes, Indorum numerositate famosas, facem Evangelicam proferri posse. Quapropter Franciscus Vasquius Truxillius Provincialis superiori anno, Antonio Ruisio in Guaïrania adhuc versanti, mandaverat, ut ad explorandam eam regionem se conferret. Sed is transmigratione occupatus Jacobum Rançonierium pro se miserat, qui Xeresium in Itatinensium finibus Hispanorum oppidum delatus, post expiatos incolas, Ethnicorum terras exploraturus adiit.

Josephus à Costa.

Fines.

Indigenarum mores.

Pilæ Itatinenses.

CAPUT XVII. Jacobus Rãçonierius primus Itatinensem Provinciam explorat.

JACOBO Rançonierio in suam regionem primùm venienti Itatinenses Barbari suspicionem magis, quàm favorem ostentavere. Causæ suspicionum erant, quòd Lusitanus Sacerdos, Acosta nomine, Religionis specie Itatinensium plurimos ad oppidum reductos in Brasiliam servitiis eorum abusurus, abigere tentarat; feciſſetque impiam abactionem, ni Barbari, explorato dolo, eum crudeliter trucidassent; verebanturque, ne Rançonierius, alter Acosta foret. Auxit formidinem imprudens hominis Europæi dictum, jocóne an seriò? aliquot Itatinensibus in itinere obviis affirmantis, quotquot Rançonierium admisissent, Hispanis deinceps servituros. Accessit his causis Ariolorum perfidia, in vulgus spargentium Sacerdotem advenam eo fine venisse, ut in construendis abs se templis congregatam multitudinem concremaret. Has ob causas multi de mactando Rançonierio capita conferebant. Qui verò mitissimè agebant, sumptis armis, quasi jam bellum cum Hispanis conflatum esset, propalabant; Rançonierio præsente, pacem servari non posse; eum servitutis & calamitatum prodromum esse. Et quamvis Rançonierius multis verbis ostendere conaretur, se nec mali machinatorem, nec libertatis insidiatorem, tamen non credebatur: donec Cœlum in auxilium veniret, evidentibus pœnis incredulos castigans: nam Casiquius postquàm multa in Patrem & Religionem Christianam deblateraſſet, turpi carcinomate in gutture deformatus, putrem animam exhalavit. Alter explosâ Rançonierii authoritate ac doctrinâ, satis se idoneum esse, quàm ut alio doctore ad docendos populares suos indigeret, vociferans; fulmine exanimatus, ne latum quidem unguem ab morte abfuit. Agrum cujusdam Barbari pauculas spicas tritici turcici Rançonierio omnium rerum egenti dare recusantis, locustæ penitùs vastavere. Indis ipsis advertentibus in vindictam spreti Sacerdotis ea supplicia cœlitùs fuisse immissa. Magnum etiam pondus habuit ad inclinandos protervos animos renovata Patris Baltazaris Seniæ memoria, qui disertis verbis ante viginti annos adhuc vivens Itatinensibus se revisentibus prædixerat futurum, ut olim alter de Societate ex Orientali parte gentem omnem in oppida reducturus veniret.

Multi resistunt.

Rançonierius ad necem destinatur.

Ejus vexatores castigantur.

His

Itatinensium animi immutantur.

His rebus, & præsertim Divino favore, Itatinienſium animi ita immutati ſunt, ut, ſuſpicionibus poſitis, & odio in amorem verſo, non tantùm liberam prædicandi Evangelii poteſtatem facerent, ſed certatim Rançonierium ad ſuos pagos invitarent; qui animorum propenſione uſus, totam regionem exploratum ivit. Fuere, qui venientem ex lætitiæ exceſſu palmis elatum, in ſua municipiola inducerent. Fame tamen graſſante, more Barbarorum, palmarum medullis, in farinam contritis, ſe ſuſtentabat, & ſubinde locuſtarum comeſtione, adhibitâ Divi Joannis-Baptiſtæ memoriâ, cœnam & prandium conficiebat. In his rebus verſanti, Juſtus Vanſurkius Socius acceſſit, quo ad Antonium Ruiſium pro Sociorum ſubſidio, & impetranda fundandorum oppidorum poteſtate, in Guairaniam remiſſo, labores continuans, omnium animos Sanctitate vitæ, dicendi vi, & aliis Apoſtolicis artibus ſibi conciliavit. At ubi Vanſurkius cum Ignatio Martines, & Nicolao Enartio, amplâ facultate ad res gerendas inſtructus, rediit, ſimul omnes fundationi novorum oppidorum inſudavere.

Rançonierius per regionem deducitur.

Subſidiarii Socii veniũt.

CAPUT XVIII.
Societas in Itatinenſi regione quatuor oppida fundat.

IN expeditione Itatinenſi id uſu venit, quod in magnis exercitibus factitari ſolet ex variarum nationum delectu plerumque compoſitis; nam ad conflandum contra dæmonem manipulum non numero, ſed fortitudine formidabilem, concurrêre Didacus Rançonierius è Burgundiâ oriundus, ſed in Belgio natus: Juſtus Vanſurkius Brabantus, Ignatius Martines Neapolitanus, & Nicolaus Enartius Lotharingus, virtute omnes illuſtriſſimi, qui ubi conſilia contulêre, primi ſtatim apud Itatinenſes oppidi fundamenta jecere, communibus votis Divo Joſepho conſecrati. Nicolaus Enartius huic præeſſe juſſus, ducentas familias in album ſtatim retulit, cujus præcipuus labor fuit in diſtinguendis aliquot Barbaris, neſcio quâ occaſione Baptiſmum conſequutis, ſed lege avitâ viventibus, quibus refictis, ad Ethnicos catecheſi inſtruendos deinceps operam feliciſſimè contulit. Secundum oppidum paucorum dierum intervallo in Tataguacuvii terris ſub tutela Angelorum poſitum eſt, in quo adminiſtrando eluxit Ignatii Martines induſtria, breviſſimo tempore ducentas etiam familias reducentis, & politicis Chriſtianisque moribus informantis. In condendo templo ingens lignum contignationi deſtinatum è manibus fabrorum elapſum, Indum caſu ita obtriverat, ut penitùs exanimatus crederetur. Ignatius Martines, ne fides novorum hominum hoc infortunio vacillaret, animatâ fide opem Dei imploravit, non fruſtra: nam ubi ſacris veſtibus indutus, Evangelium ritè pronunciavit, Indus pro mortuo habitus ita ſtatim in pedes ſurrexit, ut ſequenti die fabricationi operam dare potuerit. Tertium oppidum Incarnato Verbo dedicatum, non procul ab Guarambaræorum Societatis olim laboribus clarorum finibus, Juſti Vanſurkii, quingẽtas familias pedetentim in catalogũ relaturi, curæ ceſſit. Huic oppido vicinus pagus ſubcenſitus erat, cujus Dux Vanſurkium conveniens monuit, ne aliis rebus quàm docendis popularibus ſuis intenderet, ſe enim vitæ ſubſidia omnia copioſè miniſtraturum. Quartum oppidum Didacus Rançonierius, ex deſignatione Provincialis Itatinenſi miſſioni præpoſitus, in Nianduabuſuvii terris fundavit, rexitque, qui Nianduabuſuvius non tantùm ſe pro Itatinenſium omnium Domino venditabat, ſed extra patrios fines imaginariam poteſtatem extendens, prætendebat omnes Indos uſque ad Aſſumptionis urbem ſuo ſubdi imperio debere. In comperto erat ab Itatinenſibus populis pænè adorari. Hiſpani ſummo ſtudio ab hinc retro multis annis ejus conſpectum ambiverant, irrito tamen ſemper conatu: nam ut eos eluderet, alterum Indum ſupponebat, qui ſe Nianduabuſuvium ſimularet. Eâdem fictione uſus Rançonierium per perſonatum hominem in ditionem ſuam recepit, indicto popularibus ſuis ſilentio, ne quis ſe advenæ Sacerdoti proderet, donec ejus mores conditionemque exploraſſet; interim ipſe quaſi unus de plebe, tradito alteri in ſpeciem ornatu & comitatu ſuo, in oppido verſabatur. Quadrimeſtri ſpatio in exploratione poſito, cognito, Rançonierium Indorum rebus faventiſſimum eſſe, & ab eo uno contra vexatores ſuos patrocinium ſperari poſſe, depoſitâ perſonâ tandem ſe prodidit, favorem impoſterum adpromittens. Igitur Rançonierius omnia in proclivi habuit, pleriſque Nianduabuſuvii aſſeclis ſanam doctrinam

Primum Divo Joſepho ſacratur.

Secundum Angelis.

Tertium Verbo Incarnato.

Quartum Rançonierius Principibus Apoſtolorum dedicavit.

Nianduabuſuvii ſimulatio.

admitten-

admittentibus. Hoc oppidum, Divorum Petri & Pauli nominibus insignitum, tertio à Paraquario lapide positum est.

CAPUT XIX. De Itatinensium, Sociorum laboribus & ulterioribus spebus.

IN adversa novi oppidi parte, ad Paraquarii littus, Païaguarum natio ab primo Hispanorum in has terras adventu, continuatâ crudelitate cædibus infestam omnem vicinitatem hactenus habuerat; adeò atroci famâ, ut Guaicuræis simillimi viderentur. Ad eos variis temporibus transfugerant aliquot Neophyti, pravitate animi aut nimiis servitiis exacerbati, à quibus Païaguæ didicerant Sociorum nostrorum conditionem, salvâ corporum libertate, animarum saluti tantummodò inhiantium, ob quam rem ad Rançonierium frequentes convenere, affirmantes se etiam sedem fixam ponere velle. Dictis addidêre facta, storeas suas, approbante Rançonierio, pro more gentis non procul ab Apostolorum coloniâ extemporali opere in formam oppidi erigentes. Sed ex innatâ indole factis non addidere constantiam, trans Paraquarium ad sua latibula paulò pòst dilapsi. At in quatuor novis sedibus degentes singuli Socii studio pari baptizandis infantibus & adultis erudiendis insudabant, è sua quique statione per totam regionem animarum lucrandarum ergò excurrentes. Nec negligebantur Hispani Xeresiani, quibus Nicolaus Enartius Quadragesimali tempore adeò gnavam operam navavit, ut oppidi primores litteris ad Senatum & Episcopum Paraquariensem datis enixè postularint, interponerent authoritatem suam ad impetrandam Societatis sedem. Præterea Guati, Gualachi, & variorum idiomatum populi, non procul aberant, panem Evangelicæ doctrinæ, ut apparebat, recepturi, si essent, qui frangerent. Extra Provinciam verò in terris ad Aurelianum vergentibus Pygmæi corporum parvitate insignes: Amazones, sic nuncupatæ, quòd totâ vitâ belligerantes, singulis annis exiguo planè tempore ex vicinis populis ad concipiendum viros adsciscere dicantur, & aliæ gentes adeò numerosæ, ut Rançonierius ad majores suos scribens, multa simul oppida in interioribus regionibus, cùm suppeterent Socii, fundari posse affirmaret. Denique si præsentem rerum statum & spem futurorum considerares, una Itatinensis provincia cum adjacentibus regionibus ad oblitterandam calamitosæ Guairaniæ memoriam sufficere videbatur. Sed iteratus turbo, præsentium rerum statu everso, & spebus magnâ ex parte elusis, alteram Guairaniam in Itatinensi provinciâ ferè nobis figuravit. Adeò verum est, accedentes ad Dei seruitutem præparari debere ad tentationem.

Païaguæ spem faciũt conversionis.

Xeresiani sedem Societatis experiunt.

De Guatis,

Pygmæis,

Et Amazonibus.

CAPUT XX. Sancti Josephi colonia destruitur.

SINGULI Socii in his quatuor sedibus degentes, solatii & Confessionis sacramentalis ergò, solebant se invicem invisere: & quia octiduo aberant Ignatius Martines & Didacus Rançonierius, inter utrumque oppidum designaverant pagum Jetein dictum, quò ex condicto subinde concurrerent. Ibi dum quadam die simul agerent, Christi Cruci affixi imago altari imposita copiosè sudare cœpit, quo sudore reverenter pannis excepto, dubii num ex cœlo tum temporis nubilo id evenisset, an ad prodigium referre deberent, taciti ominosæ rei præstolabantur eventum. Nec plures dies abiere, cùm se portenti causa prodidit, nuncio de Mamalucorum in Itatinensem Provinciam adventu paulò pòst accepto. Hi post destructam Guairaniam turmatim, cum numerosâ Tupicorum cohorte, eo, quo Socii itinere, ad proxima Xeresio loca penetrarant, initoque cum aliquot prædonibus fœdere, de modo nova oppida statim vastandi egerant: quod ut minimo suo incommodo facerent, certos homines ad Sancti Josephi coloniam, absente Nicolao Enartio, destinant, dolosè significaturos, se non maleficii aut populationis ergò venisse, sed ut injurias ab interioris terræ Indis Rançonierio illatas vindicarent: posse se, si JESU Sociis doctoribus suis rem acceptissimam facere vellent, arma jungere. Dux oppidi prædonibus fidem innocenter adhibens, populares suos ad vindictam animatos armari jubet, & nullâ interpositâ morâ ad castra Mamalucorum perducit: quò cùm perveniissent, detectâ fraude vincula armis commutare ad unum omnes jussi sunt, imbelli turbâ defensoribus destitutâ, ex oppido ad castra facilè etiam translatâ. Nicolaus Enartius redux, oppidum vacuum ubi ingressus est,

Sudat Christi imago.

Mamalucorum dolus.

Depradatio.

Nicolai Enartii virtus.

& fraudis crudelitatisque monumenta vidit, non secus ac leæna, amissis catulis, infremens ad Mamalucorum stationem citatissimo gradu pergit, perque sacra omnia postulat, ne se carissimis in Christo filiis privarent. Sed castra ingredi volentem dux latronum violenter prehendi, & ab designato satellite trucidari jubet. Ad quas minas egregius Christi pugil, in hæc verba prorupit. *Lubenter*, inquit, *pro ovibus meis animam meam ponam, interim pacis Dominum rogo, ut intentatum scelus vobis condonet.* Latrones hac sermonis blanditate nihil mitigati, variis modis vexatum è castris ejiciunt, vestes dilacerant, probrosis verbis onerant: inter quas injurias Nicolaus Deo, ut existimatum est, plenus, Mamaluco supra cæteros ferocienti prædixit, in tanti sacrilegii pœnam patriam eum non revisurum. Vaticinio addita fides; sacrilego homine ab Barbaris in itinere fœdè trucidato.

Præsagium.

CAPUT XXI.

Angelorum coloniæ depopulatio.

ALTERA Mamalucorum cohors Angelorum coloniam invasit, quam tamen magnâ ex parte vacuam reperere: nam Ignatius Martines de prædonum adventu certior factus, plerosque incolas proximis sylvis abdi curaverat, quamquàm non pauca capita, nequicquàm reclamante optimo pastore, quem latronum dux, si resisteret, vinciri mandaverat, cessêre. Et ausus est atrox Mamalucus gladium in ejus guttur vibrare, parricidium facturus, nî pater collo & pectore nudatis, pendentem ictum invitans, sicarium fortitudinis admiratione repressisset. Abactam prædam latrones castris suis inclusêre, quò se Ignatius Martines filios suos in Christo carissimos liberandi desiderio inflammatus cùm contulisset, triduo violenter detentus est, ne gentis reliquiis per nemora sparsis consilium aut auxilium adferret. Interim spicis tritici turcici humi temerè repertis contentus, cibis ab prædonibus oblatis constanter abstinuit: testatus, omni quo posset modo, eorum latrocinia detestaturum. Latrones novennem puerum Patri concessere, cæteros abegêre.

Ignatii Martines mortis contemptus.

Ejusdem ab Mamalucis aversio.

CAPUT XXII.

Divorum Petri & Pauli oppidum Mamaluci destruunt.

EODEM tempore altera Mamalucorum phalanx Nianduabusuvii terras depopulabatur, quorum colonos, absente Rançonierio, sic decepisse ferunt. Gentis primoribus ad colloquium pellectis edixere, primùm non se hostili animo venisse; sed ut dispersos latè Barbaros, constructo maximo oppido, religionis Christianæ ergò, reducerent, si operam suam conferre vellent, amicè convicturos. Hoc dolo decepti hostibus se traditum turmatim venere. Sed in deditos Mamaluci ferociter involant, primores vinculis onerant, Nianduabusuvium custodiæ tradunt, hostiliter omnia agunt, mox ad alios dolos rursum dilapsi primoribus gentis significant, unam esse viam ab dura se servitute liberandi, si nempe populos sibi subditos suo loco tradant: quos ubi evocarant, non dimissis Casiquiis, eâdem perfidiâ & immanitate captivabant. Didaco Rançonierio, auditâ invasione, ad opem ferendam properanti, quingenti circiter Indi Nianduabusuvianæ factionis occurrerunt, pro ipso Nianduabusuvio & aliis Casiquiis prædonibus tradendi: quo cognito mirum quantum bonus pastor excanduit, multis verbis dolos & ferociam latronum incusans, tantumque eloquentiæ vi potuit, ut omnes ad justam defensionem animaret. Sed antequam vires jungere possent, Mamaluci imparatos aggressi, solitis artibus damnum plerisque intulere. Septuaginta tantùm armati, qui se Rançonierio in Apostolorum deserto oppido adjunxerant, triginta Mamalucorum & septuaginta Tupicorum impetum, repressâ utrorumque rabie, fortiter sustinuere. In hoc conflictu Catechumenorum uni, quinque acceptis vulneribus, cranium fractum est, adeò deformiter, ut cerebrum per plagas erumperet, & sequenti die vermibus scateret: hunc desperatâ salute corporis Rançonierius sacris undis abluit, & Divo Xaverio, cujus festum agebatur, Angeloque Custodi commendatum, ut aliis succurreret, solum deseruit. Ad quem post octiduum revertens sanum & vegetum reperit, tantâ admiratione, ut asseruerit nihil se totâ vitâ vidisse mirabilius: nec ab quoquam dubitatum, patentissimo miraculo Divi Xaverii & Angeli Custodis ope fuisse sanatum.

Rançonierii vigilantia.

Fortitudo.

Vulnus portentosè sanatum.

CAPUT XXIII. Gesta post devastationem oppidorum in Itatinensi provincia.

DESTRUCTIS his oppidis, Socii in omnem partem se vertebant, quò dispersis aut captivis Indis opitularentur. Rançonierius adibat Mamalucos, antè quos identidem pectus denudabat, rogans, ut se potiùs mactarent, quàm filiis suis in Christo carissimis nocerent: irrito tamen conamine, ferocissimis hominibus contra omnem pietatis sensum obduratis: qui veriti, ne Gualachi, Païaguæ, & Hispani, in Itatinensium vindictam conjurarent, abactis circiter mille capitibus, primis aliorum oppidorum deprædatoribus citato passu se adjunctum ivere. Antequam ex Itatinensium finibus simul omnes abirent, Nicolaus Enartius ad eos ire ausus, importunis precibus Nianduabusuvium redemit: præterea abeuntium vestigia insequutus, è vinculis fugientes consilio & ope adjuvans, plurimis saluti fuit: inter quos S. Josephi ducem recepit, quem cùm è fugâ prædones rerrahere tentarent, experti sunt, quantum libertatis cupîdo fortitudine animata posset: nam unus contra multos se defendit, donec in tutum se reciperet. Mamalucorum odio aliquot Tupici ad Enartium transfugêre quidem, sed Itatinenses proditionem suspicati, omnes ad unum trucidavere. Mamaluci abeuntes testati sunt, nullam se Barbarorum nationem Itatinensibus fortiorem invenisse: & itinerum difficultates periculáque exaggerantes, se nunquam ad eos populationis ergò redituros affirmavere: Nautarum scilicet more, tempestate durante mare detestantium, & ad centies abjuratam navigationem redeuntium. In transmissione fluminis Itatinenses Casiquii simul omnes longâ catenâ inserti, obortâ repente tempestate, facto naufragio periere. Reliqui captivi, deficiente commeatu, ad esum viperarum & fœdorum animalium cum Mamalucis adacti sunt. Quas res Didacus Rançonierius ad Socios scribens in hæc verba prorumpit. *Pudeat*, inquit, *me esse desidem in opere animarum, dum latrones è Brasiliâ per immensam trecentarum leucarum solitudinem, per sylvas & scopulos, nullo fermè commeatu, in perpetuum mortis metum venire non renuunt, ut corpora captivent. Quid in die ultimi Iudicii respondere potero, ni, excussâ vecordiâ, tantum saltem pro lucrandis animis Christi sanguine redemptis ausus fuero, quantum latrones pro perdendis corporibus præstant.* His cogitationibus animatus, post discessum Mamalucorum Ignatium Martines ad Assumptionis urbem auxilium ab Paraquario Prætore, & consilium ab Collegii Rectore, flagitaturum amisit. Et mox ipse rem restaurare satagens, per afflictam Provinciam excurrit, adito sæpè vitæ periculo. Nam Itatinenses suspicionibus depravati altè imbiberant animo dicta Mamalucorum, ausorum asserere, ab Sociis JESU ad regionem depopulandam se fuisse vocatos. Ex hâc origine ita abalienati sunt plerorumque animi, ut turba Indorum ad occidendum Rançonierium impetum fecerit: nec defuere, qui lunatis jam arcubus & sagittis, in ejus pectus directis, in hæc verba proruperint. *Tu*, inquiebant, *prodromus latronum fuisti, tu eos in nostras terras induxisti, quâ viâ vos è Guairaniâ, eâ illi ad nos venere:* dictis addidere ferociam, vocatis ad eum mactandum tribus Indorum turmis, à quibus tamen, Deo protegente, liber evasit. In Angelorum oppido reperit sacra prophanata, ipsismet Indis Itatinensibus, concepto ex suspicionibus in Socios odio, authoribus. In Sancti Josephi coloniâ, omnia vastata circum se perspiciens anus solitudinis impatiens, laqueo sibi gulam fregit. Passim Indorum pagi fumabant, municipibus ad latibula dilapsis, aut hinc inde phanaticorum more effusis: & quia Mamaluci, qui abierant, sparserant famam, alteram suorum turmam ad Paraquariæ pagos destruendos profectam fuisse; quò se verterent, nec Socii, nec Indi satis apud se constituebant, paulatim tamen, juvante Deo, suspiciones evanuere, & res denuo, uti sequenti anno videbimus, utcumque restaurata est. Illud notatu dignum, quod in comperto deinde fuit, sudorem illum è Crucifixi imagine eo temporis momento fluxisse, quo Mamaluci & alii prædones, collatis capitibus, depopulationem decrevere. Bono scilicet JESU Sociorum suorum laboribus hîc & alibi compatiente. Minùs luctosa visa est hæc Itatinensis depopulatio, quamvis maxima, quòd omnium lachrymas Guairaniæ vastatio transmigratioque exhausisset.

Rançonierius pro ovibus mortem spernit.

Nianduabusuvius redimitur.

Itatinensium fortitudo cõmendatur.

Casiquii submerguntur.

Rançonierii zelus animarum.

Pericula.

Omen.

CAPUT XXIV. De rebus in Tucumaniâ gestis. 1633.

CORDUBÆ Tucumanorum fatis concessit Didacus Ribeirus Lusitanus Sacerdos, ante undecim annos in Societatem cooptatus, religiosà vitâ, animi demissione, morum candore, & aliis virtutibus præ cæteris (nam quis singulos laudet) memorandùs. Boni-aëris Collegium luxit Andream Jordanum, in regno Neapolitano Zitivolæ natum: hunc portum tres & viginti annos continuato labore religiosè adjuvit. Moriens dæmone instigante animi diffidentis, & pænè de Dei bonitate desperantis, motus adeò turbulentos sensit, ut pænè de æterna ejus salute conclamatum videretur. Quos motus excepit lux cælestis menti ejus adeò suauiter & patenter immissa, vix ut dubitaretur post tenebras visurum lucem æternam. Saltense Collegium templumque fluminis exundatio penitus diruit: Socii in lectulis ad quietem se composuerant, quando eluvionem sensêre, quorum prima cura fuit Venerabile Sacramentum in tutum recipiendi: quo peracto, supra culmen templi corpora tutaturi conscendêre, unde ruinæ metu in subjectas arbores se demittentes, ægrè mortem evasêre: vix enim transilierant, cùm templum exundatione disturbatum, & paulò pòst domus, salvâ supellectile, eversa est. Socii liberalitate & benevolentiâ magistratûs translati in aliam domum, ejus partem in formam ædis sacræ adaptavêre. Excursiones per Tucumaniam fructu & labore aliàs relato factas, non est cur sigillatim singulis annis cum tædio referam.

Didaci Ribeiri mors.

Andreas Jordanus moritur.

Saltense Collegium eluvione destruitur.

CAPUT XXV. Joannis Darii ortus, educatio, & officia.

IN Esterensi Tucumaniæ urbe principe valdè flebilis fuit mors Joannis Darii, inter prima hujus Provinciæ decora numerandi, & jure merito Societatis heroïbus ab Nierembergio additi. Natus is Altavillæ Neapolitani regni, in primaria planè domo. Parentum curâ pueritiam adolescentiamque pietate & studio litterarum, partim Neapoli, partim Salerni excoluit; ubi supremum in utroque jure Doctoris gradum indeptus, juri dicendo se addixit; sed quòd clientem suum è liquidissimo jure dolosus judex deturbasset, aversatus periculosæ artis technas Sodalitio Virginis MARIÆ, sub Petro Antonio Spinello Neapoli, tum Societati JESU Romæ, anno ætatis vigesimo-quinto se mancipavit. Exacto Religionis tyrocinio, subministrum in domo professa, tum successivè in seminariis Græcorum, Germanorum, & Nobilium, ministrum egit. Inde claresceré viri virtus, expetique pro altioribus ministeriis cœpit. Sed Darius sensit se ab Summo Numine pro ambienda India sollicitari; nam cùm JESUM suum in Eucharistia adoraret, rogans ut se dirigeret per vias rectas, indicaretque, num verè ad Indos vocaretur, audit loquentem intùs JESUM in hunc planè sensum: *O, Dari, si in Indias navigas, multæ te manent cruces.* Quâ voce auditâ, sensit se Crucis desiderio totum inflammari. Quare nihil de oraculo dubitans, ad Claudium Aquavivam Generalem pergit, à quo subsidiariis Sociis in Peruviam navigaturis (nam Procurator Peruanus in itinere obierat) præficitur. Abeunti Clemens Octavus benè apprecatus, nominatim Indorum animas ei commendavit: quæ vox Summi Pontificis totâ vitâ ipsi valuit ad renovandum in Indicis laboribus fervorem; aiens, non torpere debere in eo munere, quod Supremum Numen, per suum in terris Vicarium, commendaverat. In Indica navigatione à Confessionibus fuit Cusquensi Episcopo, asserere solito, nullum se hominem aliquando reperisse cordi suo magis conformem. Julide in Peruvia per annum commoratus Aïmarram linguam didicit, exercuitque, donec ab Joanne Sebastiano Provinciali, cui carus fuit, in Tucumaniam sub finem præteriti sæculi mitteretur. Cordubensem domum, Provinciæ deinde caput, primus rexit. Calchaquinam vallem, positâ sede, primus occupavit. Sancti Michaëlis, Estecensis & Riocensis Collegiorum fundamenta jecit. Reliquam vitam aliis sedibus regendis, Apostolicis excursionibus, & cæteris nostræ Religionis exercitationibus utiliſſimè posuit. Exempla virtutum, quibus omnes vitæ periodos aspersit, pauca ex multis divisim tradam.

Patria.

Studia litterarum.

Doctoratus.

Vocatio ad Religionem.

Missio ad Indos.

CAPUT XXVI. De quibusdam Joannis Darii virtutibus.

PER quadraginta annos nullâ nocte supra tres horas dormivit, residuum temporis orationi tribuebat. Ad arcendum somnum pro cœnulâ carnem nunquam gustavit. Ab serotino domesticorum colloquio perpetuò abstinuit, quò diutiùs cum Superis conversaretur. Christi pro nobis passi doloribus, Virginis

MARIÆ prærogativis, Angeli Custodis favoribus, D. Ignatii, & aliorum Sanctorum virtutibus contemplandis, singulorum dierum intervalla distinxerat, haustam inde cœlestem lucem ad dirigendas ex Dei voluntate exercitationes utiliter reflectens. Aiebat; cogitationes illustrationesque divinitùs immissas perpetuâ incubatione fovendas, ne improles evaderent, comparatione sumptâ ab gallinis, pullos suos non excludentibus, si interruptâ incubatione ova refrigescere sinant. Id idem explicabat exemplo eorum, qui mansos cibos diu concoquunt, & aliorum, qui digestioni necessaria tempora prævertentes, insalubres escas identidem deglutiunt: asserebat enim, non tam multiplicitatem ciborum, quàm eorumdem ruminationem esse salubrem. Quadragesimali aut Jubilæorum tempore, dum alii Socii ob concursum pœnitentium, aut frequentiam habendarum concionum, tempora exercitiorum spiritualium decurtant, ipse è contra de somno aliquid decerpens aliquanto plùs orationi vacabat, alimenta pro pœnitentibus & auditoribus ab summo Numine petens: aiebat enim nutricem, quò plures lactat infantes, eò abundantiori cibo indigere, ne tenuitate victûs lac deficiat. Quomodo, inquiebat, eructabit cor meum verbum bonum, si ex mensâ Dei parcè comedam? Si quis de prolixitate in faciendo Sacro conquereretur, hâc fermè ratione compescebat. Si, inquiebat, tu me mediatorem inter te & Prætorem in gravi negotio constituisses, profectò non quererereris, quòd prolixè rem tuam agerem; cur ergo querulus es, dum apud Deum idem facio? Si quid audiret frivoli ab nostris, aut aliis narrati, cum hac voce imponebat silentium: Frater mi, quid hoc ad salutem? Amore Dei inflammatus ex qualibet re cœlestis pabuli buccellam excerpebat. Dum lavabat manus, animi puritatem desiderabat: si fluentes rivos cerneret, se existimulans exclamabat: Ah, cur eodem impetu anima mea non currit ad Dominum! Potosinum montem aliquando cernens, & tot mortalium curas in eo eviscerando intentas: O stultæ, inquiebat, & inanes hominum curæ, Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei, perituræ glebæ, infinitis propè laboribus & periculis acquirendæ postponentium! Conscientiarum suarum moderatoribus narrare solebat immissiones cœlestes menti suæ illapsas, comparari posse cum copiosa pluvia agros inebriante, unde spontaneæ lacrymæ, & jaculorum ad instar in cœlum evibratæ precatiunculæ. Libellum repleverat illustrationibus Divinis, quas in Exhomologeteriis cœlitùs exceperat. Ad fovendum amorem Divinum corpus suum, tanquam hostem, affligebat. Per quadraginta annos linteaminibus ad cubandum nunquàm est usus. Brevissimum somnum super asserem nudum carpebat; flagellationem, & asperum cilicium, nullo die omisit. Romæ tribus in sedibus ministrum agens, noctu diuque ad infimas usque servulorum sordes devolvebatur. Hispali tempus navigationis præstolans, ea dedit in triremibus, angiportibus, & nosocomiis, ferventis operarii exempla, ut Socios omnes fatigaret, & domûs professæ Præpositus egerit de eo retinendo, spondens, si annueret, rem se cum Generali transacturum. In Indiis præter Aïmarram linguam, Quichoam etiam & Kakensem calluit, incredibili Indorum emolumento. Per totam Tucumaniam pauperum pater ferebatur, mancipium Indorum se ubique profitebatur. Quamdiu Rectorem egit, nulli unquam stipem negavit. Privato, ex Majorum facultate, nunquàm ipsi defuit, quod daret. Saccos aut corbes in cubiculo patenti habebat, quos locupletiores cives panibus, aut aliis rebus replebant, ipsius manibus distribuendis. Si quandoque contingeret saccos suos, aut corbes vacuari, suam Crucem portatilem his imponebat, fidenter dicens, Crucem cibos allaturam: nec unquam confidentia inanis fuit, nam mox aderant, qui vacuos farcirent. In summa annonæ caritate, cùm ditissimos cives fames etiam afflictaret, & Joannes Darius omnis generis homines ex suis corbibus & saccis aleret, numquàm tamen evacuati sunt. Ex omni Tucumania, & Peruvia ipsa, pecuniæ largiendæ submittebantur ab divitibus hominibus, eleëmosynas suas tanti viri manibus sanctificari volentibus. Dicere solitabat, ei nihil deesse posse quòd daret, qui liberalis esset, & Deo fideret. Quandò post exactum confessionibus audiendis integrum diem nihil domi suppetteret, quod ori admoveret, Patrem suum cœlestem compellabat his verbis. Pater mi, hodie tibi servivi, tuarum partium nunc est,

Sanctos colit.

Variè illustratur.

Animi pia sensa expromit.

Corporis afflictatio.

Linguarum studium.

Eleëmosyna.

In Deum filialis fiducia.

filium tuum nutrire; & mox infallibiliter experiebatur paternam Dei manum, civibus cœlitùs permotis neceſſaria ſubmittentibus. Deficiénte omni cibo, ad excipiendos numeroſos hoſpites, ad Patrem cœleſtem filiali confidentiâ converſus, illicò expertus eſt benevolum; nam tot fercula ſub veſperam ad eum miſſa ſunt, ut in plures dies ſuſtentandis lautè hoſpitibus ſuffecerint. Deficiente etiam fermè domi oleo, noluit ſcbo lampadem ad cohoneſtandum Venerabile Sacramentum ali: non inutili honoris exhibitione, nam poſtridie civis dives duo grandia olei vaſa in plurimos menſes ſuffectura ſubmiſit. Diu noctuque ægris aderat mirabili caritate, veſtes, ſupellectilem, & omnia ſibi detrahens, ne quid cuivis deeſſet. Obvios quoſque interrogabat, num aliqua in re ſuâ operâ indigerent: ſi affirmarent, ob oblatam benefaciendi occaſionem gaudio exilire videbatur. Denique in Socios, externos, peregrinos, Indos, Hiſpanos, noſocomia, & carceres, tot & tanta contulit, ut inter primæ notæ eleëmoſynarios, approbante Cœlo, computandus videatur. Tucumaniæ Prætor frigidiſſimâ tempeſtate Collegium Sancti Jacobi ſummo mane ingreſſus, immutato vultu Darium convênit, quem ſic affatus fertur: *Fidem ſomniis temerè non habeo, ô Pater, narrabo tamen tibi hodiernum ſomnium meum. Viſus ſum*, inquit, *mihi videre ſcalam pede terram, ſummitate cœlum attingentem, & huic impoſitos omnis generis pauperes, qui te, ô Pater, per ſcalam ad Cœlum de manu in manum evehebant: cùm verò etiam eò aſcendere vellem, tertiò repulſam paſſus ſum, cum hac voce. Si vis Darium aſcendentem ſequi, imitare ejus in pauperes beneficentiam; quo dicto expergefactus ad te venio, ſanctè promittens, omnia mea in tua poteſtate futura.* Hæc Prætor, qui ne verba dare videretur, grandem in præſentiarum pecuniæ ſummam, & deinceps uſque ad mortem multa, & ſæpè, Joanni Dario donavit pauperibus diſtribuenda.

CAPUT XXVII. De cæteris ejuſdem actis & virtutibus.

Compatiebatur miſeris.

NOSTER Darius peccata acriter, peccatores blandè, in concionibus & privatis congreſſibus tractabat: aïebat, compati infirmis, præcipuum eſſe infirmitatis antidotum. Quot eâ compatiendi arte è viſco vitiorum extraxerit: quot inimicitias compeſcuerit; quot in Societate vacillantes confirmarit, non eſt facile numerare. Multoties mutatâ derepente præmeditatâ concionis materiâ, aliam Deo plenus arripiebat. Exempli vice eſto. Tucumaniæ Prætorem, in urbe Sancti Michaëlis templum noſtrum æſtate ingredientem, audierat de calore conquerentem, & ad numeroſum comitatum voce altâ dicentem, O quam hujus urbis clima calidum eſt. Darius, inde arreptâ occaſione pro concionis themate verba Prætoris ſumens, quàm non calidum eſſet Sancti Michaëlis clima, ſi conferretur cum inferni rogo, adeò ferventer demonſtravit, ut Prætor poſt concionem ei ſe ſiſtens expiari conſcientiam ſuam ſtatim voluerit, & benè grandem pecuniæ vim pauperibus erogandam tribuerit; aliis auditoribus ſalubriter etiam compunctis. Tucumaniæ Epiſcopo, & Prætore, necnon primoribus urbis, Kalendis Januariis ad templum noſtrum pro cohoneſtando Feſto confluentibus, quòd multa oſſa mortuorum ad pulpitum pergens offendiſſet, omiſsâ JESU nominis laude, tantâ vi mortis materiam tractavit, ut omnibus lacrymas elicuerit. Poſt ſupplicationem hebdomadæ Sanctæ, concionem de Chriſto paſſo jamjam habiturus, quòd inter auditores Clericum eo die ſericas caligas immodeſtè oſtentantem vidiſſet, mutato conſilio, pro Paſſione Domini invectivam Orationem in eum Sacerdotem habuit: adeò nullius offenſione, ut omnes tanquàm oraculum, & de Cœlo lapſum hominem, audirent.

Extemporaria conciones.

Fervor concionantis.

In Sanctæ Fidei urbe, templo auditores non capiente, pulpitum concionantis in agrum ſæpè transferri debuit, tantâ motione animorum, ut plerique poſt concionem expiari expoſcerent. Et hoc agebat homo Italus nullâ humanâ eloquentiâ pollens, obtuſioris linguæ, & Hiſpanum idioma adeò deformiter tertians, vix ut ſe explicaret. Quam rem admirans prudentiſſimus vir è Dominicana familia, pro publica concione non dubitavit aſſerere, Darium ex illis viris eſſe, quibus pro eloquentia innocentia vitæ, caſtimonia pro luxuriæ antidoto, & cæteræ virtutes pro reliquorum vitiorum alexipharmaco erant. Animi demiſſionem multis indiciis prodidit: quamvis enim utriuſque juris doctor eſſet, & Epiſcopi, Prætores, Sena-

tus Re-

tus Regius, & ſummi quique viri, conſilia ejus maximè probarent: tamen ſpiritualium coadjutorum gradu contentiſſimus vixit. Solebat ſe comparare puello nobili à matre ſummâ curâ mane compto, & nitidis veſtibus ornato, quas veſtes petulans puer de die luto & pulvere fœdaret. *Pater meus*, inquiebat, *quotidiè in matutina cœleſtium rerum meditatione, Sacrificio, exhomologeſi, & gratiarum actione, ſuâ gratiâ, tamquam pretioſâ & nitidâ veſte, me ornat, quam ego veluti petulans puer pulvere & luto imperfectionum mearum quotidiè commaculo:* quare tanquam à puero exigebat abs ſe delictorum pœnas. Invidus dæmon tantis virtutibus ſæpè noctu cum ipſo congreſſus fertur, inflictis etiam plagis. In vindictam perditiſſimi hominis ab Dario ad bonam vitam converſi furens frendensque nares, facto grandi vulnere, ita deformavit, ut medicus aſſereret eum de vita periclitari. Nec unquam defuere ſycophantæ, innocentiſſimi viri famam vellicantes: immoto ſemper noſtro Dario, & Cruces, quas Dominus diſertis verbis, ſi in Indias navigaret, ipſi promiſerat, amanter amplexante. Inter has Cruces computandæ ſunt tot regiones Barbarorum ab ipſo aditæ, tot itinerum difficultates ſuperatæ, tanto tempore inter Calchaquinos in frequenti mortis periculo perduraſſe, toties peſte graſſante ægris juvandis ſe totum tradidiſſe, in ſummis caloribus extra tempora ordinaria numquam aquam guſtaſſe, & ejuſmodi ſexcenta. Fertur multa prædixiſſe, priuſquam contingerent. Archidiaconus Cathedralis Eccleſiæ dicto ſcriptoque juratus affirmavit, ſororis ſuæ partum, & eventa omnia parientis, ſibi narrata fuiſſe ab Dario abſente, antequam humanitùs ea cognoſcere poſſet. Europæo homini, Indorum vexatori immodico, & profligatiſſimæ vitæ, remedium animæ pertinaciter renuenti, prænunciavit fore, ut aliquando ſentiret irati Dei manum. Dicto adhibita fides eſt, homine illo ſine confeſſione peccatorum miſerabili morte ſublato. Uni è noſtris imminentes moleſtias, & ſeriem vitæ impoſterùm traducendæ: alii denique aliud prædixit, eventu nulla in re fallente. Mortis etiam ſuæ tempus præſciviſſe, ex quibuſdam indiciis ſuſpicio fuit. Morbum lethalem contraxit ex mœrore, inde concepto, quòd grave delictum externi hominis impedire non potuiſſet, & quòd in loco patenti ferventer concionans, caput ipſi doluiſſet à Sole. Poſt ſuſcepta piè Sacramenta, ægrotantis deliramenta fuere, Sacerdotes noſtros in catecheſi tradenda, & ritè ſacramentaliter abſolvendis pœnitentibus, imitari: ſatis ut appareret, quid lateret in corde. Promulgatâ ejus morte, luctus talis per totam urbem inſtitutus eſt, qualis fuiſſet, ſi unaquæque domus dominum ſuum amiſiſſet. Provincialis ad Præpoſitum Generalem ſcribens, tantam fuiſſe ob Darii mortem Eſterenſis urbis turbationem aſſerit, quanta futura putaretur, ſi mundi exitium nunciaretur: Indis præcipuè in ejulatum effuſis. Tota civitas funus cohoneſtavit. Tucumaniæ Prætor, & Eccleſiæ Cathedralis Decanus, cadaver extulêre; nemo fuit, qui Sanctiſſimum virum obiiſſe, inter parentandum multis verbis non teſtaretur.

Demiſſio animi.

Dæmonis in eum odium.

Præſagia.

Luctus in ejus morte.

CAPUT XXVIII. In Paraquariâ Socii vexantur.

IN Paraquariæ metropoli, Reip. capita intempeſtivis negotiationibus rapidum Evangelii curſum retardarunt. Prætor enim Paranenſem Caſiquium Neophytum nulla alia de cauſa cum ejus aſſeclis in vincula conjecerat, quàm quòd cymbas ex una arbore concavas paulò, quàm imperarat, minores ad ſe advexiſſet: & addiderat vexationi acerba verba, minitans ſe ad nova Paranæ oppida manu armatâ profecturũ, effecturumque, ut Neophyti omnes Paranenſes, vi ſubacti, Hiſpanis pro mancipiis eſſent. Quæ res ita irritavit novos homines, jugi adhuc impatientes, ut niſi Sociorum authoritate ſiſterentur, timendum fuerit, ne quid novarent. Sed eoſdem Epiſcopus longè exacerbavit magis, qui oblitus laudatæ abs ſe Societatis tot tantaque, quanta oculis perſpexiſſet, pro Dei cauſa molitæ, privatis emolumentis velificans, in animum induxit ſuum, Eccleſiæ ſuæ proventus longè majores fore, ſi novorum Paranæ oppidorum cura Societati demeretur, & clericis aliis, in quos reſtrictum jus non haberet, commendaretur. Id ut aſſequeretur, prætenſis in ſpeciem cauſis, quaſi Neophyti ſub Societatis cura Quartas partes & Decimas non ſolverent, Socios omnes Paranenſes ſacris interdixerat. Et jam parabant Prætor & Epiſcopus graviora, nî Petrus Romerus Sociorum præfectus, falce in meſſe

Ab Prætore.

Ab Epiſcopo.

relictâ

relictâ, utrique obstitisset. Qui citatissimo ad Assumptionis urbem centum leucarum itinere ex Urvaïcâ delatus, Prætorem primùm convênit, compositissimis verbis rogans, ne novos homines contra Regis Catholici mentem terreret nimiis imperiis, néve vexationibus pacatos irritaret. Barbaros paulatim & leniter domandos esse, sic domitos, leges & imperia capessituros. In quam rem multis ultro citroque agitatis, tandem perpulit Prætorem, ut in suam utcumque sententiam concederet. Cum Episcopo, pertinaciùs negotium suum urgente, fortiùs agendum fuit. Igitur diplomatibus Regum Catholicorum & Pontificum in Societatis favorem expromptis evidenter demonstratum est, eò jus Episcopi non extendi, ut posset ob eas causas religiosos homines sacris interdicere. In his rebus dum sunt, Provincialis Vasquius adveniens longè majus pondus habuit ad dissolvendas Episcopi machinas, eò iterum obliquè collineantis, ut amotâ Societate externos Sacerdotes in Neophytorum Paranensium oppida, cum certâ Evangelicæ propagationis perniciè, induceret. Ad quod evertendum exprompsit non unas Regis Catholici litteras, disertis verbis imperantis, ne quis temerario ausu vellet Societatem ab curâ Neophytorum, quovis prætextu, se inconsulto subtrahere, aut quomodocumque vexare. Cui rei cùm authoritatem suam Prætor jam benevolus interposuisset, Episcopus tandem dedit manus; & Petri Romeri ad Paranam revertentis vestigia premens, iterum nova oppida invisit, Neophytosque confirmavit.

Uterque conciliantur.

Conciliatio confirmatur.

CAPUT XXIX.

Acaraïenses & Iguasuani transmigrant.

HAs vexationes excepit belli metus, & transmigratio duorum oppidorum. Iverat jussu Majorum Pater Joannes Augustinus Contreras, adverso Paranâ reliquias & supellectilem destructæ Guairaniæ advecturus. Sed eunti, & famosum præcipitium prætervecto, aliquot Mamaluci occurrerant, operosè scisciantes de Iguasuano & Acaraïensi Neophytorum nostrorum oppidis ad Paranam sitis, narrantesque tres Mamalucorum cohortes cum Itatinensi præda non procul abesse. Quæ res suspicionem movit novæ invasionis. Quare Joannes Augustinus, unde venerat rediens, quàm citissimè potuit Iguasuanos & Acaraïenses per se, per litteras verò Petrum Romerum, de periculo monet; qui extemplò nunciis per Paranæ & Urvaïcæ oppida missis, Socios, quanto numero potuit, ad se vocat. Postquàm frequentes convênere, conceptis verbis voto firmatis, pro tuendo grege capita sua cuivis mortis periculo consecrantes, ad arma Neophytos animant. Inter quos excelluit ardor Romeri, pro se summa discrimina ambientis, & authoritate præoccupantis. Interim Acaraïenses, increbrescente prædonum famâ, oppidum suum deserentes concremantesque, Itapuanis, & Corporis Christi oppidanis, aliquot dierum itinere se adjunctum venêre, ubi, depositâ spe patriam repetendi, hactenùs perseverant. Quapropter ad Iguasuanos periculo eximendos Petrus Romerus proram & animum convertit. Satis constabat illud oppidum conservari non posse, nî aliò transferretur: nam præterquàm quòd triginta leucarum intervallo distractum erat ab aliis Neophytorum coloniis, facilis erat, seu fluvio, seu terrâ, è Guairania descensus. Capto igitur transmigrationis consilio, de loco agi cœptum est. Campus erat ad Urvaïcam Conceptionis, & Divi Xaverii colonias inter medius, fundando oppido opportunus, sed circumflexum erat iter, & quinquaginta leucarum, verebanturque Patres, ne quemadmodùm maxima pars Guairaniæ Neophytorum in transmigratione perierant, id Iguasuanis ob eadem causas succederet: quam formidinem dissipavit potentior metus ab hostibus, & ratio dictans, satius esse partem, quàm totum, periclitari. Adde quòd Romerus rem faciliorem reddidit, imperato per oppida reliqua commeatu, & contractis undique navigiorum auxiliis, frequentibusque Sociis transmigrationi adesse jussis. Sic bis mille & ducenta Iguasuanorum capita sine gravi incommodo translata sunt, & constructo in Urvaïcæ littore oppido, reservato Mariæ Majoris titulo, inter Urvaïcenses computari cœpere. Ne transmigrarent, dæmon Angeli lucis & Reginæ Cœlorum specie adolescentulo aliquoties se spectandum præbuit, promittens, si in patria remanerent, suo patrocinio à Mamalucis & aliis periculis futuros indemnes; eóque res processerat, ut à multis

Petri Romeri vigilantia.

Acaraïenses oppidum suum deserunt.

Iguasuanorum transmigratio.

crederetur:

crederetur : sed indicio hujus rei accepto, dæmonis fallacia, Sociorum vigilantiâ, dissipata est. Multi, ut fit, transmigrationi restiterunt, antiquis sylvis se abdentes, quos Socii & fideles Neophyti repetitis excursionibus è fuga retraxere. Prætereà interjecto tempore crevit oppidum (in quo ego per biennium vixi) novis accessionibus Barbarorum grandi Christianæ rei incremento.

CAPUT XXX. De Urvaïcensibus coloniis.

TRADUCTIS Iguasuanis, decem oppida ab Societate constructa in Urvaicensi regione censebantur, de quorum rebus hæc pauca accipe. In Conceptionis oppido in memoriam patientis Christi introductus publicæ flagellationis usus magnam admirationem habuit : nam viri puerique adeò se acerbè cruentavere, ut modus adhibendus fuerit rigori, eò magis commendando, quòd ea gens suis corporibus indulgentissima sit, & ante susceptam Fidem etiam pro castigandis pueris nomen flagrorum penitùs ignoraret. Sed Fide semel imbuti ardebant plerorumque animi pro admissis delictis in se severissimè animadvertentium, & alia virtutum exercitia Europæis Christianis usitata usurpantium. In eo oppido ducenta & quatuor capita Christianis accessêre. Sed longè plures in Piratinensi colonia, quorum incolæ Neophyti Ethnicos summâ curâ conquisitos Sociis baptizandos tradidêre. In Japeïvensi oppido, publico apparatu, & remotorum populorum concursu, Venerabile Sacramentum primò expositum est. Purificatæ Virginis colonia fortuito igne magna ex parte flagravit; ne flamma templum involveret, statua Reginæ Cœlorum opposita est, optimo successu. Numerus Caasapaminiensium hoc anno ad partes Christi traductorum quingentos & viginti superat. In Sancti Francisci Xaverii oppido trecenti nonaginta & unus, magna ex parte adulti, salutaribus aquis immersi sunt. Ex Caaïguarum gente viginti-quatuor capita se ultrò Sociis tradidêre. Transfugarum manipulus ad ovile Christi postliminiò etiam reductus est. Hoc oppidum in commodiorem locum translatum, sub tanto patrono hactenùs feliciter, aucto numero, perennat. Socii in Assumptæ Virginis Neophytorum colonia præter quadringentos & octo adultos, octoginta-novem infantes baptizavêre. Imaginem portentoso sudore apud Acaraïenses commendabilem è Parana hùc translatam magnâ pompâ in templum invexere. Neophytus à popularibus suis monitus, ne Sacrum die festo omittere vellet, post spretam monitionem repentino fato interiit. Alterum Sacri etiam audiendi die festo negligentem fulgur interemit. Nonnemo sub initium Quadragesimæ sacros Cineres spernens, eo ipso tempore, quo Neophyti cineribus ritè aspergebantur, à prædonibus fœdè trucidatus est. In Caaroënsi Sanctorum Japoniæ Martyrum oppido, sub cura Josephi Oregii & Petri Spinosæ quingenti & octoginta-duo Christiano ritu abluti, & quadraginta paria Matrimonii vinculo adstricta sunt : in Quadragesima subinde uno die trecenti numerati, qui se asperâ flagellatione exciperent; pueris vix infantiâ egressis parentes suos exemplo animantibus. In Principum Apostolorum apud Caasapaguaçuenses, Adriano Knudio ministro, quadringentos adultos, & ducentos infantes, Christianorum albo inscriptos fuisse constat. Nec minores fuere progressus apud Caapienses, Petri Molæ infatigabili labore rem Christianam promovente. Sancti Caroli oppidi Patroni imago, Ludovici Bergeri penicillo depicta, magno Caapiensium plausu, non sine pompa, in templo collocata est. Ex hoc compendio viri cordati conjicient magnos Sociorum Urvaicensium labores, diu noctuque animarum prædæ invigilantium, & latebras omnes ac sylvas excutientium, quo certatim, quanto maximo numero possent, Christi gregem augerent.

Ibitiraquanorum voluntaria castigatio.

Quatuor & ducenti baptizantur.

Item viginti supra quingentos.

Item 391.

Circiter quingenti.

Sacri violator castigatus.

Et cinerum sacrorum.

582 Baptizantur.

Item sexcenti.

Et totidem fermè alii.

CAPUT XXXI. Sanctorum Michaëlis & Thomæ oppidorum incremēta.

PORRÒ quamvis tanta, quanta narravimus, ad Urvaicam gerebantur, longè tamen notabiliora fuere Tapensis Provinciæ incrementa. In Sancti Michaëlis oppido Christophorus Mendoça, & Paulus Bennavidius octingentos & quadraginta-quatuor magno labore abs se reductos in numerum filiorum Dei cooptavere. In Sancti Thomæ colonia nongenta adultæ ætatis capita, præter sexcentos infantes, ab Ludovico Ernoto & Emmanuële Bertot Christiano ritu lota sunt; longè pluribus in utroque oppido in Candidatorum catalogum relatis. Ibidem Indum quinque

844 baptizati.

Item mille & quingenti.

pellicibus clam implicitum, eoque Baptiſmi renuentem, taurus ex improviſo ferè diſcerpſit, tantum vitæ relinquens, quantum ſuffecit ad deteſtandam præteritam pervicaciam, Baptiſmumque admittendum. Fœminam diu ſe reduci recuſantem, & populares ſuos, ne Chriſtianis accederent, remorantem, fulgur cum prole cineravit. Duo oppidi duces ſacro Fonte immerſi, grande momentum attulêre ad vicinos remotosque populos alliciendos. Unus ex illis Araçaïus, antequam primo Sacramento initiaretur, longam habuit ad circumſtantes Orationem de futilitate Ariolorum, adeò plauſibilibus rationibus, ut Sacerdotes noſtros ſui laudatores, & multos è popularibus imitatores, habuerit. Is ipſe terram latè exploraturus, multorum dierum itinere uſque ad mare pergens, reperit aliquot Mamalucos, turpi hominum negotiatione oram illam infeſtantes, è quorum cohorte neſcio quis Europæus ad Socios ſcribere auſus, ne ſe ſuis populationibus interponerent, omnibus injecit metum futuræ invaſionis. Inda mulier ſtatim poſt Baptiſmum infimis precibus impetratum, ſylvam ingrediens, fera credita ab marito & fratribus ſuis, minori corporis damno, quàm animæ emolumento, telis transfixa interiit. Ethnicus cardiaco morbo laborans in ignem vi ægritudinis excuſſus, adeò deformatus eſt, ut viſcera paterent, & carboni ſimilior quàm homini videretur: tamdiu tamen ſupervixit, donec unus è Sociis accurrens, paulò ante mortem Sacramento eum expiaret.

CAPUT XXXII. Sancti Joſephi oppidũ fundatur.

INTER Sancti Thomæ & Divi Michaëlis oppida, unius fermè diei utrimque itinere, Itaquatia, locus montoſis ſylvis obſitus viſebatur, cujus incolæ Ethnici nullum lapidem non movebant, quo unum de Societate impetrarent. Petrus Romerus ſpes eorum alens, promiſerat fore, ut voti compotes fierent, dum Provincialis è Paraquariæ metropoli veniret. Hâc promiſſione non contenti, cognito, Provincialem ad Paranam perueniſſe, gentis primores ad eum deſtinant, rogaturos, ne ſe cupitiſſimâ re fruſtrare vellet. Sed Provincialis de eorum deſiderio præmonitus, Joſephum Cataldinum, Guairaniæ oppidorum primum fundatorem, eo finc abs ſe jam amiſerat, ut apud eos oppidi fundamenta jaceret, Divi Joſephi nomen ſorturi. Cui Itaquatiani occurrentes, remiſſo Provincialis adeundi conſilio, mirum quantum exhilarati ſunt. Cataldinus ubi ad deſignatum locum venit, templo domoque ad noſtros uſus adaptatis, oppidi fundamenta adeò feliciter jecit, ut primo ſtatim tempore trecentas & quinquaginta familias reductas Religionis Chriſtianæ ſitientiſſimas cenſuerit. Singulis diebus ad ſignum campanæ citatiſſimo curſu ad templum advolabant, ſtimulante eos deſiderio catecheſeos perdiſcendæ, ſine quâ Baptiſmum fruſtra peti non ignorarent. Puer eo fine ad templum dum properat, offendiculo in terram toto corpore delapſus, antequam Baptiſmum percipere poſſet, exanimatus obiit; non deſperandum tamen aliqui putauere, ob Baptiſmi deſiderium animæ ſalutem fuiſſe conſequutum. Puellus æger Ariolum malè affectas partes ſuperſtitioſè ſugere parantem, ſpretis parentum juſſis, abs ſe generoſè repulit, & quia ad dormientem veterator redierat, ſuxeratque, adeò puer exçanduit, ut è domo paternâ ſe proripiens, ad Cataldinum multùm lachrymans, ejulansque venerit, qui innocenti puero prædixit fore, ut pro deteſtatione veteratoriæ artis indubiè (quod factum eſt) corporis ſanitatem conſequeretur. Cataldinus ſylvas & latebras pro more excutiens ad indagandos Barbaros, unum reperit in depontanâ ætate nullius gravis actualis noxæ reum, adeò ut ſeni illi, quem Joſephus Anchieta nihil contra legem naturalem peccaſſe compererat, compararet. Is poſt ſuſceptum Baptiſmum, ut ſpes eſt, ad cœlos evolavit. Ex Itaquatianis Cataldinus hoc anno non plures octoginta & tribus adultis, præter centum & nonaginta-novem infantes, in album Chriſtianorum retulit: cæteris pro more dilatis. Societas verò ex eâ gente hactenus circiter quinquies mille & octingentos Chriſtianos fecit.

Trecenta & quinquaginta familiæ reducuntur.

Catechumeni mors.

Puelli fides.

Senis innocentia.

287 *baptizantur.*

CAPUT XXXIII. Nativitatis Virgineæ colonia a-

EODEM fermè tempore & modo aliud oppidum poſitum eſt in alto monte, Araricà dicto, cujus hæc origo fuiſſe traditur. Cuniambum, Mboipei inſignis Caſiquii germanum fratrem, Franciſcus Ximenius apud Caaroënſes degens,

& interjecto tempore, Petrus Romerus beneficio conciliaverant: qui in patriam rediens, popularibus ſuis Societati convocandæ author fuerat. Ad quam impetrandam, templum domumque ſuo marte ſuperiori anno ædificaverant, & frequentibus nunciis ad Socios miſſis doctorem veræ legis exigebant potiùs, quàm poſtulabant: eoque proceſſere, ut de uno è duobus Sociis in Sancti Michaëlis oppido degentibus clam rapiendo, incenſo religionis Chriſtianæ deſiderio, collatis capitibus jocóne an ſerio? agitarint. Cognitis eorum votis, Provincialis Vaſquius Petrum Alvarum eò mittit cum poteſtate oppidum fundandi, Nativitatique Beatæ Virginis conſecrandi. Primus Alvari labor fuit nongenta & viginti-ſeptem, magnâ ex parte puerilis ætatis, capita baptizare; ſecundus, adultos catecheſi informare; tertius, vicina loca ad augendum oppidum excutere, tanto ſucceſſu, ut primo anno novella reſpublica octingentis catechumenorum familiis ſteterit. Porrò ex Araricanis, apud quos ego alio tranſlatos magnâ animi lætitiâ triennium degi, hactenùs Societas novies mille & octingentos circiter ſacro Fonte immerſit.

pud Araricanos ponitur.

Araricanorum Religionis deſiderium.

Petrus Alvarus iis praeſt.

Infantes baptizat.

NEc hîc ſtetit fervor Sociorum, nam ſub id tempus trans Igaïm fluvium, ſeriem Tapenſium montium ſecantem, penetravit, procurante Itapaïvo, potente earum terrarum caſiquio, qui Petrum Romerum & Chriſtophorum Mendoçam in S. Michaëlis oppido conveniens affirmavit, ſi Igaim tranſmittere ſecum vellent, oppidi fundandi materiam oportunitatemque reperturos. Ambo eò iter moliti, longè plura quàm Barbarus promiſerat invenêre; nam quadringentæ familiæ, deſertis pagis, in unum locum concurrerant, tantam propenſionem animorum oſtentantes, quantam ab dudum cultis populis exigere poſſes. Ibi igitur Crux ſolemni ritu erecta, infantes baptizati, & in Tutelarem ſurgentis oppidi Sancta Anna electa eſt. Cujus oppidi curam ſuſcepit Ignatius Martines, in Guairania & Itatinenſi provincia multa cum laude ante verſatus, qui ante finem anni octingentas familias, magno labore abs ſe reductas, computavit. Ex quo numero quot futuris temporibus Chriſto acceſſerint, Societate adnitente, quamvis authentici libri pericrint, factâ cum aliis oppidis comparatione, facilis conjectatio eſt. Quamquàm non omiſerim adnotare ſeptem millia & ſeptingentos ab non-nemine fuiſſe numeratos. Ex hoc loco Chriſtophorus Mendoça ad Ethnicorum vicum delatus, adoleſcentes duos captivos, funeſtæ mactationi poſt ſagenam deſtinatos, feliciter redemit.

CAPUT XXXIV. Sanctæ Annæ oppidi fundatio.

Ignatius Martines ei praeſt.

Octingentas familias reducit.

7700 baptizati.

DUM hæc in unis Tapenſium montium crepidinibus gerebantur, duo alia oppida in obverſa eorundem montium parte condebantur, de quorum origine, ſitu, & progreſſu, hæc pauca accipe. Circa Igaï fluminis capita campi latiſſimè excurrunt, magnis nemoribus per intervalla diſtincti. Inter quæ nemora nominatiſſima erant Ibitiruna, Ibitirabebo, & Mondeca, à pinetis abundantiſſima, quarum arborum altitudo, dum ad maturitatem pervenêre, centum & viginti pedum eſſe proditur. Tanta verò eſt eorum rectitudo, ut tornatæ potiùs, quàm ſine cultu natæ, videantur. Dum adhuc creſcunt, per æquales intercapedines ramos in modum coronarum circummittunt, qui ſuâ ſponte paulatim decidentes, reſervatis tantùm veſtigiis, nodos relinquunt, adeò duros, ut arte levigati oſſibus politis, quàm ligno ſimiliores eſſe videantur. Hujus regionis incolæ prægrandibus pinis magnam anni partem veſcuntur, quorum ſapor haud admodùm ab Europæis juglandibus differt. Reperitur etiam Paraquarienſis herba, Indorum deliciæ, & aprorum caprearumque ingens copia, itaut accedente modicâ agriculturâ, indigenæ rebus apud ſe natis non ægrè ſe ſuſtentent. Ad has ſylvas Tapenſis Provinciæ appendices ante biennium Petrus Romerus cum aliqua ſpe gentem ad oppidum Sancti Caroli biduo inde diſtans reducendi excurrerat, ſed inde, quòd ægrè ſe à patria, rerum abundantiſſima, abduci indigenæ ſinerentur, de novo oppido condendo ſeriò agitatum eſt. Superiori itaque anno cum ea ſpe in Quararaæi potentis Caſiquii terris Ibitirunæ objectis Petrus Mola, juſſu Romeri, Crucem erexerat: exinde Quararaæus, & Tupaminius Caſiquius Mondecaënſis ſylvæ incola, omnem adhi-

CAPUT XXXV. Oppidi Sanctæ Thereſiæ initia.

Pinetorum deſcriptio.

Eam gentem Petrus Romerus primus adit.

Deinde Petrus Mola.

Franciſcus Ximenes & alii.

bebant operam, quò unum de Societate impetrarent: utriuſque verò Caſiquii votum implevit Franciſcus Ximenius, eò miſſus cum poteſtate oppidum inchoandi. Venientem cum Hieronymo Porcelo Quararæus eleganti prorſus Oratione excepit, cujus argumentum fuit, numerare corporis ſui partes, & aſſerere tantam in ſingulas diffuſam fuiſſe lætitiam, quantam verbis explicare non poſſet. Deſignato oppidi loco multi Barbari ad condendum templum domosque incredibili alacritate convolavêre, adeò ut nec frigore, nec pruinosâ tempeſtate, ab opere ſe abſtrahi permitterent. Gens hæc à pueris mento ſibi oblongos lapides pro barbula inſerit; quem morem dum Socii arguunt, aïentes indecorum eſſe, his additamenris deformare corpora, quæ Deus feciſſet; effecêre, ut pueri omnes evulſos hos lapides in ignem projicerent, veriti, ne mos barbarus Religioni Chriſtianæ obſtaculo eſſet. Mulieres certatim ſuos infantes Baptiſmo offerebant, non ignaræ ab Sociis non deſerendos, quos Chriſto genuiſſent. Jactis his fundamentis, utrique Socio ad curam Urvaïcenſium oppidorum, unde venerant, redeundum fuit, donec hoc, de quo ſcribimus, anno Franciſcus Ximenius eò denuò mitteretur, cum mandatis incœptum oppidum in commodiorem viciniorem que locum transferendi, quod ſtatim præſtitit, deſignato in Tupaminii terris oppidi loco, ad quod ædificandum incolendumque Quararæus cum aſſeclis (quamvis ægrè patrios montes deſereret) & circumjacentes populi frequentiſſimi convenêre. Hoc oppidum Argentei fluminis Prætoris poſtulatu Sanctæ Thereſiæ dicatum, Franciſcus Ximenius Auguſto menſe regendum ſuſcepit, qui Joanne Salas adjutore in tantam auxit magnitudinem, ut primo fundationis anno octingentas familias numerârit. Infantes Chriſti charactere in Baptiſmo inſigniti ſunt, provectæ ætatis hominibus ſolito more dilatis.

Octingentæ familiæ reducuntur.

CAPUT XXXVI.

Sancti Joachimi oppidi initia.

DUM hæc agitarentur, Petrus Romerus ad deſignatum Sanctæ Thereſiæ oppidum, ſuperatis Tapenſis provinciæ montibus, eo fine pertexit, ut venturo propediem Provinciali viam ejus ſenio accommodam inveniret. Montes jam prætergreſſo Caruaïus, potens Caſiquius, cum aliquot aſſeclis occurrit, aiens ſe etiam teneri deſiderio Religionis Chriſtianæ, & oppidi fundandi, nec defore ex circumjacentibus locis colonos, ſi Sacerdos concederetur. Romerus benigniſſimè hominem amplexatus, latè excurrit in laudes miſerentis Dei, per ſeſe barbaram gentem moventis, ut æternæ ſalutis adjumenta quærerent. Porrò perſpectâ loci & hominum conditione, non potuit non annuere Barbarorum poſtulatis. Nam præterquàm quòd ſummopere deſideraret, tot animas dæmoni ereptas Chriſto aſſerere, intererat Tapenſis Provinciæ hunc locum occupari, quo Sanctæ Thereſiæ oppidum cum aliis coloniis, in altera montium crepidine erectis, quodam quaſi vinculo connecteretur. Electo itaque loco, Crucem ſolemniter erigit, infantes in perpetuandæ ſedis teſſeram baptizat, ſurgens verò oppidum Divo Joachimo conſecratum, interim dum Sacerdotem accerſit, Franciſco Ximenio commendat: qui eò paulò pòſt ex pinetis delatus, magno vicinorum populorum concurſu, extemporali opere ædem ſacram extruxit: in quâ extruendâ cùm petroſum ſolum erigendis palamentis obſiſteret, barbara virago, incenſa deſiderio Religionis, operarios magnâ voce animabat, aiens laboris præmium fore veræ legis doctorem, & cum eo Cœlum impetrare. Poſtmodùm Joannes Suarius, hujus oppidi primus inſtitutor, domum & templum multitudinis capax condidit. Barbaros verò tanto numero collegit, quantus juſto oppido ſatis foret. Dum ad hujus coloniæ fundationem ſolâ Cruce & precum Breviario armatus pergeret, interrogatus à Sociis, quibus inſtrumentis templi molem erigeret, & quibus præmiis gentem novam alliceret, reſpondit, Evangelii ſemen ſecum ferre, nec aliâ re indigere.

Barbarorum ad Religionē propenſio.

Joannes Suarius iis præeſt.

CAPUT XXXVII.

Franciſcus Vaſquius Provincialis Indorum oppida luſtrat.

INTERIM Provincialis è Paraquariæ metropoli veniens, Paranam & Urvaïcam Socios inſpiciendo prætervectus, ad Sancti Caroli oppidum pervênit: unde Sanctæ Thereſiæ novam coloniam petens, crus ſibi ex gravi caſu læſit, quare reliquum iter humeris Indorum delatus perfecit. Ab Sanctæ Thereſiæ oppido, Sancti Joachimi colonia octavo lapide diſtans viſebatur: inde tranſmiſſis montibus, reductos

in alterâ montium parte populos luſtrans, cognovit Ethnicos alios Religionis Chriſtianæ & fundandi oppidi deſiderio teneri, quos ſpe alens, & Sanctos Coſmam & Damianum in eorum Tutelares deſignans, per Viperarum flumen ad Ibicuitum deſcendit. In itinere obvios habuit aliquot Barbaros horum fluminum accolas, oppidum ſibi erigi & Sacerdotem concedi poſtulantes: ſed quia oppida multiplicari vetabat raritas Sociorum, Barbaris ſuaſit, ut ſe Japeïvienſibus Neophytis, quod pedetentim fecere, adjungerent. Quaquà tranſibat, Indos largè donabat, ita ut ex tot Catechumenorum Neophytorumque millibus nullus indonatus abierit. Mox reflexo per Urvaïcam & Paranam itinere, ad Sanctæ Fidei urbem contendit. Poſt ejus diſceſſum in Tapenſium montium ultimo pænè angulo, Societas aliud oppidum ſub finem anni condidit ſacris JESU & MARIÆ nominibus dedicatum. Locus, in quo poſitum eſt, Ibiticarain vocabatur, quò tot coloni concurrerunt, ut primo fundationis anno quatuor mille capita cenſita ſint, ſub cura Petri Molæ, ob bonitatem indolis, & tractandorum Indorum peritiam, memorabilis. Infantes pro more ſtatim baptizati, templum pro inſtruendis adultis ædificatum. Sic non toto biennio in Tapenſi Provinciâ octo oppida ab Societate conſtructa, & loca alia aliis conſtruendis deſignata, Guairaniæ jacturam, æquali fermè animarum præſenti lucro, & majori ſpe, compenſarunt.

Sanctorum Coſmæ & Damiani oppidi deſignatio.

JESU-Marianum oppidum conditur.

Quater mille capita reducuntur.

AT in Itatinenſem Provinciam ducentis leucis ab Tapenſi diſtantem, poſt ſuperioris anni populationem à Mamalùcis factam, Paraquariæ Prætor duas Hiſpanorum cohortes in ſubſidium miſerat: quæ, quòd abactis jam Indis ſerò veniſſent, & milites Indorum ſervitiis inhiarent, majori detrimento, quàm emolumento, fuere: nam ad Aſſumptionis urbem reduces, quò liberiùs miſerorum operis abuterentur, Prætori inſinuavêre, benè ſe facturum, ſi Itatinenſium curam clericis, non religioſis, traderet. Et jam Prætor præpoſtero conſilio aſſenſurus erat, nî Franciſcus Vaſquius Provincialis interceſſiſſet, grande reipublicæ damnum prænuncians, ſi Apoſtolicis progreſſibus ſe interponeret. Igitur Didacus Rançonierius, qui ad urbem Aſſumptionis venerat, cum amplâ poteſtate oppida condendi, ad ſuos Itatinenſes cum Juſto Vanſurkio & Nicolao Enartio operâ Apoſtolica continuaturus rediit. Quorum hoc anno labor fuit, ex diſperſis latronum metu populis, & reductione aliorum Barbarorum, duo oppida erigere: primum ad Tepotium flumen poſitum, Juſti Vanſurkii curæ traditum eſt: aliud centeſimo ab Aſſumptionis urbe lapide non procul Paraquario, Didaci Rançonierii & Nicolai Enartii induſtriâ ſurrexit: quorum difficultates in recolligendis Barbaris, in fame tolerandâ, in ædificandis templis, & domibus, quia omnibus miſſionariis noſtris communes ſunt, dicere ſuperſedeo. Evangelicis profectibus mirum quantum offecerit Viri in dignitate poſiti imprudens dictum, qui Itatinenſi Caſiquio ad ſe venienti, jocóne, an ſerio? cùm aſſeruiſſet Itatinenſes omnes Hiſpanis aliquando ſervituros, ab noſtris tanquam ſervitiorum prodromis abſterruit. Quamquam pedetentim obſtaculum illud amotum eſt, impetratis ab Rege Catholico litteris, quibus Neophytos noſtros per Evangelium reductos ab ſervitiis privatorum eximens, ſibi immediatè tributarios faciebat. Rançonierii oppido non parum incommodavit rumor ab ipſis Païaguis temerè ſparſus, ubique aſſerentibus, Hiſpanos Paraquarienſes, in Païaguas & Itatinenſes infeſta arma moliri. Quæ res ita perturbavit Indos noſtræ curæ ſubditos, ut quadringenti, duce Nianduabuſuvio ſeniore, tranſmiſſo Paraquario, ad montes latiſſimè protenſos, & noſtris excurſoribus eâ occaſione deſtinatos, transfugerent, quorum pleriique ad ovile Chriſti Paſtorum ſuorum fideli operâ ſequenti anno rediêre.

CAPUT XXXVIII. Apud Itatinenſes duo oppida reædificantur.

Rex Catholicus Indis favet.

SUB finem anni Provincialis Vaſquius Româ litteras recepit, quibus alteri Provinciæ præfecturam tradere jubebatur. Hanc ipſe quinquennio adminiſtravit vario rerum ſucceſſu, nam ſub ipſo undecim Guairaniæ oppida deſtructa: ad Paranam Acaraïenſis ſedes expuncta, Iguaſuana metu belli traducta, Urvaïcenſes & Paranenſes Neophyti repetitâ lue diminuti, Chaquenſis provincia bis fruſtra

CAPUT XXXIX. Status Provinciæ ſub Franciſco Vaſquio Provinciali.

tentata, & oppida Itatinensia pænè in origine oppressa sunt. Inter prospera verò numerantur, ad Urvaïcam Caaroënse oppidum restituisse, ibidem Caasapaguaçuensem, Caapiensem, Sancti Xaverii & Assumptionis colonias instituisse, Tapensem provinciam octo omninò oppidis, & Itatinensem duobus occupasse; necnon ad alias regiones viam Evangelio straviſſe. Inter eos, quos ab Societate expulit, notabilis fuit exitus cujusdam Nunies, in Paraquaria tenuibus parentibus nati, qui inter externarum rerum coadjutores adscitus, aliquando religiosè vixit, donec ab instituto deflectens, votis solutus, suas res sibi habere jussus fuerit. Postea in Peruvia degens, cùm nescio cujus militis bona omnia aleæ lusu lucratus fuisset, & ab milite rogaretur, ut saltem ensem, quo etiam eum spoliaverat, sibi restitueret, nec impetrasset, miles facti indignitate exacerbatus, dissimulatâ tantisper injuriâ, dormientem pugione eò usque confodit, donec extruderet animam; unde factum, ut idem gladius esset instrumentum supplicii, qui fuerat parricidii irritamentum. Atque hæc sunt selectæ res (nam quis communes & usu tritas in Commentarios referat?) quæ sub Francisco Vasquio Truxillio contigêre: cujus patria fuit Truxillum, celebre in Hispania oppidum. Parentes habuit nobiles. In Indias pænè puer cum consanguineo Platensi Canonico navigavit. Limæ in convictu Sancti Martini educatus, Societatem admodùm juvenis ambivit, &, reclamante licet affine Canonico, tandem obtinuit. Post decursa feliciter studia Sacerdos factus, in Chilense regnum amandatus est, in cujus metropoli diu Collegii Rectorem egit. Inde duorum Provincialium socius, Romam Procurator missus, & in aliquot Collegiis Rector fuit, donec Provinciæ præfecturam capesseret; quâ defunctus Collegium Cordubense iterum rexit, reliquam ætatem usque ad annum vitæ octogesimum, & hujus sæculi quinquagesimum secundum privatim, sed utiliter, traduxit. Virtutes tot & tantæ in eo excelluerunt, quot & quantas gesta munera requirebant. Nunquam per sexaginta Religionis annos cubiculum suum est ingressus, quin corpore, animo & voce Reginam Cœlorum in auxilium vocaret. In omnibus Collegiis & plerisque Indorum oppidis aut renovari, aut de novo institui Sodalitia parthenia procuravit: successori suo Collegia novem in Hispanorum urbibus; in Indorum verò oppidis ab Societate fundatis, viginti-quinque sedes reliquit.

Nunies infelix exitus.

De Francisci Vasquii Truxillii patria.

Muniis.

Virtutibus.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER UNDECIMUS.

CAPUT I. Didaci Boroæ Præfecturæ initium, & Sociorum per Tucumaniam gesta narrantur.

1634

IPso Conceptionis Virginis sacro die, Provinciæ præfecturam auspicatò iniit Didacus Boroa, ingenti famâ sanctitatis, inde ortâ, quòd supra communem modum austeritatem profiteretur, & Indorum emolumento se totum traderet. Ipse olim Calchaquinos in Tucumaniâ, Guarambaræos in Paraquariâ, magnâ ope juverat: Inïanenses ad Paranam, Iguasuanosque constructis oppidis incluserat: ad Urvaïcam Sancti Xaverii coloniæ fundamenta jecerat, & utriusque fluvii missionibus diu cum laude præfuerat. Ante verò partitionem Provinciæ in Chilenti regno non inutilem operam navarat. Cordubæ & in Assumptionis urbe Rectorem agens, Quichoanæ & Guaranæ linguæ beneficio Indorum salutem incredibili zelo procurarat. Consentaneum igitur erat, ut qui singulas Provinciæ partes Apostolicis expeditionibus adjuverat, universæ simul virtutum splendore illustrandæ præficeretur. Quamvis verò omnes de tali Præside sibi gratularentur, præ cæteris tamen Indorum missionibus occupati animi lætitiam ostentabant, sperantes ministerium suum ab tanto capite vigorem hausturum. Nec eos fefellit opinio, nam prima ejus cura fuit, Indorum quaquà latè patent immensæ propè regiones, fide Christianâ imbuere, aut imbutas aliis adjumentis procurare. Ejus auspiciis Petrus Martines & Andreas Valera excursionem quadrimestrem, hinc quadraginta leucis ad fluminis Dulcis, inde sexaginta ad Salsi littora extenderunt, multiplices dæmonis technas variis in locis utiliter dissolventes. Multi negatâ immortalitate animarum, Atheistarum more, omnibus se vitiis conspurcantes, alii solemnem debacchationum materiam nefandis ritibus dæmoni consecrantes; alteri eodem incubo, aut Ariolorum operâ abutentes, pessima documenta dedocti, iisdem adnitentibus sapuere. Ter mille exhomologesi, multi Baptismo expiati sunt. Inda mulier, quo se ab spurco amatore liberaret, pendens JESU-CHRISTI Cruci fixi signum objecit, interrogans pro quo Deus in eâ Cruce mortuus fuisset? respondenti, pro se, casta virago exprobravit: pudeat ergo te, tanto amori scelus velle reponere. Ægra mulier per visum spectavit cœlestem Jerusalem auro undique fulgentem, sed quòd ignoraret Christianorum rudimentorum preces, ab ejus civitatis ingressu repulsa, ad arctam semitam deducta est, ubi eam aculeati crabrones fœdè lancinavêre: ne pejora ei contingerent, invocata JESU & MARIÆ nomina fecere. Sancti Michaëlis Collegium non sine religiosæ pacis inquietudine civibus concordiam peperit. In hujus urbis agro periculosiores turbæ Societati laudis materiam dedêre. Jucumanitam, Indorum pagum, Chilemino hostium ferocissimo duce, quadringenti Calchaquini invaserant, & cæde incolarum factâ, crematis ædibus, temploque, cum præda in suos se fines receperant. Qua de re moniti Ignatius Loiola, nostri Ordinis Sacerdos, & alter Socius, nequicquàm reluctantibus Hispanis, certum adiri vitæ periculum vociferantibus, ad cineratum pagum se contulêre, ubi vulneratos omnes expiavere, cadavera ritè sepeliere, & demum indemnes domum rediere. E cæteris Tucumaniæ Collegiis, hostibus obversis, excurri ab Sociis non potuit. Didacus tamen Boroa Provincialis, officii necessitate in totius Tucumaniæ utilitatem versâ, afflicta bello Collegia lustrans, ingenti fructu varias adiit Indorum regiones, lustratâque quadringentarum leucarum itinere Tucumaniâ, ad Para-

Excursio ad fluvios Salsum & Dulcem.

Inda mulieris castitas.

Ignorantia doctrinæ Christianæ castigata.

Audacia Ignatii Loiolæ.

Didaci Boroæ fructuosi labores.

nensia Neophytorum oppida citatissimè se contulit, Sociorum multiplices labores coram inspecturus, & Chiriguanarum expeditionem exornaturus.

CAPUT II, Expeditio ad Chiriguanas.

CHIRIGUANARUM natio est longè ferocissima, de quorum origine hæc pauca accipe. Postquàm Paraquarienses Indi, ante adventum Hispanorum, Alexium Garciam (de quo suprà palam factum est) è Peruviæ finibus reducem crudeliter trucidârunt, seu vindictæ metu, seu prædandi licentiâ, cum Paranensibus confœderati, patrio solo deserto, eò transmigrare voluere, quò Alexio duce paulò antè perrexerant. Condicto transmigrationis tempore, Paranenses facto itinere per Pilcomai fluminis proxima loca, ad eos montes, qui Taricensi Hispanorum oppido contermini sunt, pervenêre: Paraquarienses verò aliâ viâ progressi, post immensa terrarum spatia, consedêre ubi Sancti Laurentii oppidum non procùl ab Guapaï littore situm visitur. Communicatis deinde consiliis, in summitatibus montium pagos suos construentes, continuis excursionibus vicina longinquaque loca tantâ pertinaciâ depopulati sunt, ut fama sit, ab Chiriguanis, nescio unde eam appellationem sortitis, centum millia Indorum non integro sæculo aut occisa, aut in servitutem abacta fuisse. Primis transmigrationis suæ temporibus, his solemne erat captivorum corporibus vesci: deinde verò commercio clam cum Europæis instituto, ab esu humanæ carnis abstinentes, populos eo fine captivabant, ut mancipiorum loco divenderent: ita tamen ea commercia exercebant, ut non desinerent, oblatâ occasione, ipsis Hispanis esse malefici, cum quibus multa prælia miscuere: & eò progressa res est eorum audaciâ, ut publicè & impunè Franciscum Toletum, Peruviæ Proregem, armis lacessiverint; hactenusque non desinant Tarisam, Pasmaïam, Pilaïam, Tominam, Miscam, Peruviæ oppida, universam denique Sanctæ Crucis in Montanis, & Tucumaniæ Paraquariæque fines, infestare. Adeò ut nulla natio in mediterraneis Americæ Australis regionibus, Chiriguanis lucri cupidine instigatis, & continuo prædandi usu exercitatis, aut Hispanis terribilior, aut aliarum nationum Indis nocentior, comperiatur. Quod mireris, quater mille capita solummodò olim transmigrasse fama est: sed postmodùm captivis ad suos mores conformatis, & progenie factâ, numero aucti, extra montes suos dilatati, longè latéque cum suo nomine terrorem sparserunt. Ad hanc gentem Christo domandam nulla ars hactenus profuerat; frustra remedia omnia Peruviæ Episcopi tentaverant: frustra Emmanuël Ortega, vir planè Apostolicus, ante triginta annos face Evangelicâ tenebras gentis dissipare conatus fuerat: frustra Martinus Del Campo, concivis & propinquus meus, necnon alii Collegii Sanctæ Crucis in Montanis Socii, desideria in domandis feris hominibus intenderant; adeò ut tanquam desperatæ salutis ab multis retrò annis fermè deserer entur. Donec hâc, de qua scribimus tempestate, Francisco Diastanio, in Chuquisacensi urbe res Paraquariæ apud Senatum Regium procuranti, occurrerent aliquot Chiriguanæ, significantes non ægrè populares suos Fidem Christianam capessituros, si Societatis Sacerdotes, Guaranæ linguæ periti, ad eos irent. Quâ re cognitâ, Didaci Torres Paraquariæ Exprovincialis, in eadem urbe versantis, auspiciis (qui ab Gusmano homine prædivite magnam pecuniæ summam, & annuum quingentorum aureorum censum, pro ea missione impetrârat) Franciscus Diastanius cum alio Sacerdote animos gentis tentaturus, in Chiriguanarum terras ire ausus est. Ex quâ expeditione id relatum est, ut Didacus Torres ad Præpositum Generalem scriberet, videri sibi è re Christiana futurum, si duo Socii, in Paraquariensibus missionibus exercitati, in Peruviam mitterentur, ex professo Chiriguanarum saluti operam navaturi. Igitur postquàm accessit Generalis voluntas, & Nicolai Durandi Mastrilli Peruviæ Provincialis, necnon Senatûs Regii, idem agitantium, litteræ redditæ sunt, Didacus Boroa Provincialis nihil satius habuit, quàm ut ad Paranam se conferret, Socios tantæ expeditioni idoneos electurus. Inter ambientes Petrus Alvares magnis per Paranam, Urvaïcam & Tapensem regionem laboribus perfunctus, necnon Ignatius Martines, in Guairania, Itatinensi & Tapensi provinciis clarissimus, electi sunt; qui è Tapensibus oppidis viam sexcentarum leucarum molientes, eo quo discesserant anno,

Chiriguanarum origo.

Ferocitas.

Numerus.

Convertendorum spes.

Doctores.

Chiriguanarum fines ingreſſi, majori labore, quàm fructu (uti Peruviæ Annales narrabunt) per aliquot annos inſudavere.

CAPUT III. Didacus Boroa Paranã luſtrat.

PAULÒ antequam Socios ad Chiriguanas dimitteret, Didacus Boroa Provincialis Collegium Aſſumptionis inſpectum iverat; unde rediens Paranenſium, Urvaïcenſium, Tapenſiumque oppidorum luſtrationem, continuato itinere, pro munere occœpit. Quem ego, annotatis ſingulorum locorum hujus anni rebus, ſequi lubet, ut ex itinerum qualitate, laborumque multiplicitate, quàm Apoſtolica ſit Paraquarienſis Provincialatûs dignitas, ſemel appareat. Triginta leucis diſtat ab Aſſumptionis urbe primùm Paranæ oppidum. Unde, emenſis viginti leucis, Provincialis Itapuam delatus, ab Neophytis, quorum pleroſque ipſe Chriſto aliquando genuerat, variâ hilaritate exceptus eſt. Itapuani, quòd plerique infantes neſcio quâ aurâ afflati morerentur, ab Divo Ignatio quæſivêre mali remedium, non irrito ſucceſſu; nam poſtquàm ſpopondêre, Sanctiſſimi Patris feſtum quantâ poſſent pietate ſe celebraturos, obſervatum eſt deinceps rariores mori. Ibidem mulier in limine domûs interrogata ab prætereunte Socio, num infantem ſuum, quem ſinu geſtabat, initiales doctrinæ Chriſtianæ preces edoceret, reſpondit, ſe ab ipſo infante doceri: miratus Pater reſponſi inſolentiam, ab lactente pænè puero petit ut ſolitas preces recitet, quod cùm nihil hæſitans feciſſet, laudavit Dominum, qui linguas infantium facit eſſe diſertas. Decimo-quinto lapide ſuprà Itapuam coloniam Corporis Chriſti oppidum viſitur, ante duodecim annos ab ipſo Didaco Boroa fundatum, quem incolæ venientem, ut primum animarum ſuarum parentem, omni officiorum genere excepêre. Inter Itapuam & Corporis Chriſti colonias, Guairaniæ reliquiæ in duobus oppidis novo Provinciali non parvam commiſerationem peperêre, conſideranti ad qualem paucitatem redacta eſſet numeroſæ provinciæ multitudo: de quibus plura dicere non lubet, ne recentem ingentis vulneris dolorem, nondum obductâ cicatrice, impacto ungue renovem.

Infantis habilitas.

CAPUT IV. Didacus Boroa Urvaïcam inſpicit.

INSPECTO Paranâ, ſexdecim leucarum itinere, ad primum Urvaïcæ oppidum, Conceptionis Immaculatæ nomine inſignitum, tranſiniſit. Ubi duobus Sociis fide dignis ſpectantibus, Divorum Ignatii & Xaverii pictæ tabulæ abundè ſudavêre: non ſine funeſtorum eventuum metu; animis ſimilia prodigia in ominoſam calamitatem detorquere ſolitis. Nec aberant humana indicia, Mamalucis ad Oceanum, quà Tapenſem Provinciam ſpectat, ſeſe oſtentantibus. Tertio inde lapide ad Urvaïcæ littus Iguaſuani recenter tranſlati, Provincialem, qui primos gentis ad Fidem & oppidum ante novennium reduxerat, hilariter recepêre. Poſt ejus diſceſſum aliquid hîc turbatum eſt, tribus Neophytorum turmis ad patrias ſylvas fugâ ſe recipientibus, quos tandem omnes incredibili Sociorum diligentiâ repertos, ad Chriſti caulas poſtliminio adegêre. Ex hac ſtatione Provincialis adverſo Urvaïcâ Divi Xaverii oppidum petens, in exigua quatuor leucarum navigatione naufragium fecit: navigationis comites vi tempeſtatis abſtracti, quòd ab torrente violenter abreptus fuiſſet, periiſſe putârunt, ideoque pro ejus anima ſacrificatum eſt. Sequenti verò die nuncius de ejus incolumitate acceptus, Socios multipliciter exhilaravit, præſertim cùm comperiſſent indubiè perituruin, nî Iguaſuani de naufragio moniti, per fluctus irato mari ſimiles enatando, eum cum certo periculo ereptum iviſſent; ejus nempe corpus ſervantes, qui ſuas animas è dæmonum ſervitute eripuerat. In Sancti Xaverii oppido, cujus ipſe etiam Provincialis fundamenta jecerat, bis mille reductorum capita reperit. Inde integro die navigans, Acaraguam, ſeu ad Aſſumptionis novam coloniam ſe contulit, quo in loco hoc anno trecenti & quadraginta-duo adultæ ætatis Barbari, & nonaginta ſeptem infantes, Chriſtianorum ritu abluti ſunt. Inter quos memorabile factum fuit unius, octo pellices Chriſtophoro Altamirano ibi curanti ſiſtentis, & in has voces prorumpentis. *Ex his omnibus pellicibus prolem feci, ideoque omnes mihi caræ ſunt, ſed longè carior eſt Deus à te nobis annunciatus, cujus amore antiquiſſima harum mulierum pro uxore mihi retenta, cæteras manu mitto, totidem popularibus meis, quos tibi ſiſto, legitimo Matrimonio jungendas; quid*

Iguaſuanorum.

Provincialis naufragium.

Quadringenti & triginta novem baptizati.

Acaraguaënſis ducis converſio.

jam obstat quin baptizer? Applaudenti Altamirano, & indubiè post sex dies proximo festo, magnâ celebritate baptizandum affirmanti, forti voce respondit: se nolle tanto tempore sub dæmonis jugo gemere, sed velle in libertatem filiorum Dei statim asseri: quare illicò baptizatus est. Idem paulò pòst in lethalem morbum incidens, Altamiranum de suæ mortis periculo sollicitum subtristemque sic consolatus fertur. *Esset*, inquit, *quod doleres, si Ethnicus morerer; jam cùm hæres regni Dei per Baptismum effectus sim, est multum, quod mihi promissum regnum speranti gratuleris.* Ex hac colonia reflexo sexdecim leucarum itinere, Piratinense Sancti Nicolai oppidum Provincialis petiit; in cujus oppidi condendo templo hoc notabile accidit, quod matres non contentæ tetram per se bajulare, lactentibus infantibus, quos brachiis portabant, corbes fecerint eo fine, ut Deus Optimus Maximus pro suo cultu laborantes benigno vultu respiceret. Porrò ex Piratinianis hoc anno centum & septuaginta circiter capita Christianis accessere. Josephus Domenecus Purificatæ Virginis oppidum, ab Piratinienfibus unius diei intervallo distans, regebat, dum Provincialis advênit, à quo inductus mos supplicabundè circumferendi Venerabile Sacramentum: quod ut decentissimè in summa rerum inopia fieret, Neophyti mille & quingentos arcus ex frondosis arboribus floribusque erexerunt. Ex eadem materia in quatuor fori angulis dispositis altaribus, ex quibus genus omne ferarum & domesticorum animalium suspendêre, magnâ advenarum, tum Neophytorum, tum Ethnicorum admiratione, ex his celebritatibus Mysteria nostra æstimare discentium. Josephus Oregius & Petrus Spinosa, in Caaroënsi Martyrum Japoniæ oppido, partim adultorum, partim innocentium, mille & septuaginta-duo capita sacris undis immersere. Tambabæus, oppidi dux, centum Barbaros, magna ex parte Ethnicos, ex latibulis reduxit. Josephus Oregius, peste grassante, longè excurrens, plurimam utilitatem omni hominum generi, Sacramentorum collatione, attulit. In Apostolorum Petri & Pauli colonia Adrianus Knudius sex suprà quingentos, partim infantes, partim adultos, Christianos fecit. Idem Indæ mulieri post partum secundas rumpere impotenti, eoque de vita periclitanti, author fuit, ut se Divo Ignatio committeret, non irritâ pietate; nam statim & secundas rupit, & post secundas secundum partum effudit. In Sancti Caroli sede non minorem Socii collegêre messem animarum, quibus invidens humani generis hostis, tygridis assumptâ formâ, quantum in se fuit, Catechumenum deterruit ab susceptione Baptismi: Indam verò eadem de causa, turpissimi hominis figuram induens, impacto sæpiùs in ejus caput fuste, pænè exanimavit: frustrato utrobique conatu, nam uterque Baptismi gratiam meruere.

Barbarærum mulierum pietas.

Venerabile Sacramentum à Barbaris sultũ.

Mille & septuaginta-duo capita baptizata.

Item quingenta,

Et forè alia totidem.

CAPUT V.

Didacus Boroa Cismótana Tapensis Provinciæ oppida adit

Octingenta familiæ reductæ.

Nongenti & quinquaginta baptizati.

Inchoata Visitationis colonia.

Quingenti ritè loti.

INSPECTIS his tribus Urvaïcæ ultimis oppidis, uno fermè die abs se distractis, triduanum iter moliens Provincialis, ad Sanctæ Theresiæ coloniam, cis ipsos montes sitam, contractâ ex laboribus valetudine, pervênit. In Sanctæ Theresiæ curabant Franciscus Ximenius & Joannes Salas, quorum maximè operâ ex octingentis familiis jam reductis, trecenti fermè adulti homines, & sexcenti quinquaginta infantes, cæteris pro more in aliud tempus dilatis, in numerum filiorum Dei relati sunt. Postquàm Provincialis utcumque convaluit, octavo ab Sanctæ Theresiæ colonia lapide, oppidum ab Visitatione Virginis dictum, nuperrimè inchoatum, lustrans, reperit convenisse complures Barbaros, Fidei Christianæ desiderio incensos: sed quòd copia Sociorum non suppeteret, eos Patribus in Sanctæ Theresiæ & Sancti Joachimi oppidis commorantibus commendavit. In Sancti Joachimi colonia Joannes Suarius Barbaros ad Fidem traductum ibat, quorum hoc anno circiter quingenti Baptismum suscepêre. Locus ipse erat montibus asperrimus, & ingentibus saxis obsitus, inter quæ saxa, fragosissimaque nemora, habitabant indigenæ, unde pedetentim summis laboribus educendi erant, antequam sociabilem vitam edocerentur. Fructus eorum laborum amplissimi: quorum palmaris fuit, hominem jam sepultum baptizasse. Solent Socii, grassante peste, per emissarios Neophytos indagare, num qui in villis & nemoribus ægri Sacerdotis operâ indigeant. Unus ex his Suario retulerat Catechumenum unum sine Sacramentis in

remoto nemore defunctum fuisse. Hoc audito excanduit Pater, quòd ante ejus mortem non se monuisset; & instinctu, ut putatum est, divino, inter irati animi signa ad mortuum illum velle se ire elatâ voce profert; cui emissarius, frustra ibis, ô Pater, nam non tantùm mortuum, sed etiam sepultum reperies. Ivit tamen Suarius ad designatum locum, quò cùm perveniisset, quasi exploraturus num vocem aliquam perciperet, sepulchro aurem admovet. Mirum dictu! ex ipso sepulchro leviſſimum quiritatum audit, quasi hominis deficientibus jam planè viribus tenuissimè suspirantis. Quarè Suarius per se, & per alios, superpositos lapides amovens (nam in ea regione quòd solum petrosum sit, humana cadavera injectis lapidibus sepeliuntur) avidissimè percunctatur, num vivat? Respondentem se adhuc vivere, interrogat: num approbatis Fidei Christianæ Mysteriis, delictorum suorum pœnitens, hæres regni Dei per Baptismum effici velit? Affirmanti Baptismum confert: quo accepto vivere desinens, ad Cœlos, ut spes est, evolavit; tanto optimi Patris gaudio, quantum nullis verbis nemo queat exprimere. Difficilis erat ex Sancti Joachimi ad Jesu-Marianum oppidum, trans ipsos Tapenses montes positum, via, quam ut perviam faceret Christophorus Arenas, per intacta nemora, deturbatis arboribus, & impervia saxeta, pedetentim toto nisu colluctationeque corporis incedens, inter saxa ingentem thesaurum invênit; infantem scilicet in ramali solitariaque casa cum morte colluctantem: quâ baptizatâ, iter prosequutus, ad Divi Joachimi coloniam pervênit, ubi aliquamdiu Joannem Suarium, defectu Socii immenso prope labori succumbentem, peste grassante, juvit. Uno eorum in oppido remanente, per vices omnia circum loca exploratum ibant, Baptismum moribundis conferentes, æternùm utique perituris, nî Deus Optimus Maximus utrique Socio vires laboribus pares suffeciſſet.

Sepultus baptizatus.

Iter apertum

CAPUT VI.

Didacus Boroa ad Tapensis Provinciæ colonias trans Igaïm positas pergit.

EX Sancti Joachimi coloniâ transmissis Tapensibus montibus, post bidui iter Jesu-Marianum oppidum, superiori anno incœptum, Provincialis tenuit, Petri Molæ & Christophori Arenæ laboribus clarissimum. Mille Barbarorum familias in album retulerant, cùm pestis coloniam hanc invadens, plerosque novos incolas dispalavit; ad quos indagandos juvandosque Petrus Mola profectus, primo statim die febricitare cœpit; quo morbo non obstante iter continuans, sub dio & humi in madidâ veste cubans (nam aliquoties in obvios fluvios lapsus fuerat) æger ipse salutem æternam infusis salutaribus aquis plurimis mortalibus peperit. In alterâ viginti-quatuor dierum excursione Christophorus Arenas per easdem fermè ærumnas quotidiè magnum ægrorum numerum collato Baptismo ad cœlos transmisit. Barbaris mulierem ad sepulchrum efferentibus occurrens, Deo plenus, Sandapilæ admotâ aure, & excepto tenuissimo sibilo, jussit eam evolvi, interrogataque, num nostris mysteriis credens baptizari vellet, respondit id maximè se velle: recepto igitur Baptismo, verè vivere in terris desiit, &, ut spes est, in cœlis cœpit. Ethnici eam ab Christophoro Arenâ vitæ redditam fuisse credidere, sed ego sine gravi examine, miraculorum haud temerarius assertor rem in medio relinquo: nam cùm mos sit inter hos Barbaros, populares suos antequam animam exhalent, pro mortuis deflere, & quandoque efferre, quamvis multorum Sociorum mores ab talibus signis patrandis non abhorreant, haud ausim tamen ejusmodi eventa pro miraculis venditare. Miraculum certè fuit in tantâ temporum iniquitate, ab duobus Sociis domi forisque mille & trecentos infantes, necnon mille & sexcentos adultæ ætatis homines, sacro ritu fuisse lotos. Secundo ab Jesu-Marianâ coloniâ lapide locus erat novo oppido destinatus, ad quem aliquot centenæ familiæ concurrerant, unum de Societate sibi concedi summis votis postulantes. Ad id procurandum Caraichure Ethnicus ab popularibus suis ad Provincialem missus, quinquaginta leucis obviàm procedens, non destitit causam suam agere, donec tandem Provincialis motus constantiâ hominis, evocato Augustino Contreras, fundamenta novi oppidi jaceret, sub Divi Christophori tutelâ futuri, & tantam prosperitatem sub ipsis initiis habituri, quantam nulla fermè alia colonia habuerat. Nam sesquiennali spatio novæ fundationi quatuor mille & sexcenta capita nomen de-

Mille familia reducta.

Barbara mulier in Sandapilâ baptizata.

Bis mille & nongenta capita baptizata.

Sancti Christophori coloniæ initia.

Quater mille & sexcenti reducti.

dêre. Caraïchure primus popularium Baptiſmum meruit, cæteris in ſequentes menſes dilatis. Trans Igaïm etiam feliciter ſurgebat Sanctæ Annæ colonia, octingentis familiis conſpicua, quas Ignatio Martinio ad Chiriguánas profecto Emmanuël Bertot magnis augmentis rexit, quæ augmenta ad hunc & ſequentes annos pertinentia ſigillatim non recenſeo, quòd authentici codices nuper conflagrarint; conſtat tamen ab ejus origine hactenus ex eâ gente per Societatis homines quinquies mille & quingenta capita per primum Sacramentum Chriſto aſſerta fuiſſe. Graſſante peſte Emmanuël Bertot ad ægros per bajulos ferebatur, infirmâ manu baptiſmum & alia Sacramenta conferens; nam ſolus numeroſum oppidum procurabat, nec aliunde ſperare poterat auxiliarem Socium, quòd fermè ſinguli in ſingulis oppidis verſantes multiplicitate operum pænè obruerentur. Quid facitis, Europæi Academici, bibliothecas diu noctuque evoluentes, operam & oleum perdendo, dum nos tantam operarum inopiam quotidiè lugemus?

Quinquies mille & quingenta capita ſacro Fonte immerſa.

CAPUT VII.

Didacus Boroa oppida Tapenſis Provinciæ cis Igaïm poſita perſpicit.

EX Sanctæ Annæ ſtatione Provincialis Igaïm tranſmittens, Araricanam Nativitati Beatæ Virginis dicatam coloniam, eodem die tenuit, cui regendæ Petro Alvares in Peruviam profecto ſucceſſerat Paulus Bennavidius: unde jure merito Araricani dicere poſſunt: Petrus & Paulus legem tuam docuerunt nos, Domine. Quorum utriuſque maximè operâ ducenti & ſexaginta-novem ſupra mille infantes, & quingenti fermè adulti, longè pluribus in Catechumenorum album relatis, Baptiſmum ſuſcipientes, hoc anno Chriſtianis nominibus inſigniti ſunt. Paucis milliaribus Araricâ abeſt Divorum Coſmæ & Damiani oppidum, hujus anni partus, ſed præcedenti ab Vaſquio Provinciali conceptus. Menſe Januario ineunte, hunc locum occupavit Adrianus Formoſus Neapolitanus, qui mille familias Ethnicorum ex vicinis nemoribus mirabili felicitate reduxit: ex quibus nongentos atque duodecim ex omni ætate baptizavit. Is ad villam evocatus moribundæ mulieri Baptiſmum collaturus, in has voces erupit. O, ſi equus in oppido eſſet, quo vectus periclitanti quàm citiſſimè auxilium conferre poſſem! quo dicto, domo egreſſus, occurrit duobus adoleſcentibus, equum ex alio oppido advehentibus: quo conſcenſo, præcipiti curſu ad ægram volavit, animam jam vix reciprocantem: quâ baptizatâ, in laudes miſerentis Dei multis verbis excurrit; non enim dubium erat, ſine Baptiſmate eam mulierem emigraturam, nî copia equi ſuppetiſſet. Inde non longè aberat Sancti Michaëlis colonia, ubi Chriſtophorus Mendoça & Michaël Gomez præter jam baptizatos, baptizandósve mille & nonaginta-quatuor adultos, necnon quadringentos & ſeptuaginta-duos infantes, ſacro Fonte immersêre. In vicinâ Sancti Joſephi ſede Joſephus Cataldinus quadringentos fermè provectæ ætatis homines, & ducentos ſexaginta-ſeptem infantes, ſolus ipſe Chriſtianos fecit. Ibidem puer ſeptennis patrem ſuum pellicis amoribus obnoxium non deſiſtebat monere, ut ſe peſſimis vinculis extricaret: ſed homo ferox ab puero ſe objurgari non patiens, irâ & indignatione correptus, ut ſe ab importuno monitore eximeret, non ſemel pro cibo venenoſam radicem obtulit. Sed puer, ſepoſito veneno, patrem non deſiſtebat rogare, ne viam perditionis capeſſeret. Conſtantiæ in tantilla ætate præmium fuit de parente triumphaſſe, qui tandem innocenti cenſori dans manus, pellicem alteri Indo nuptui tradidit. Sancti Thomæ oppidum Ludovicus Ernotius pergebat regere, operâ Emmanuëlis Bertotii ſubinde adjutus, magno animarum proventu: nam hoc anno mille & ducenti & quadraginta-novem adulti, præter ſeptingentos & undecim infantes, baptizati ſunt, & ſupererant longè plures Ethnici Catechumenique, idem ſibi beneficium conferri poſtulantes. Felix hic fuit adoleſcentis exitus, amore patriorum morum ab aſpectu Sociorum noſtrorum fugientis, diligentiſſimeque intendentis, ne in Chriſtianæ Catecheſeos caſſes aliquando incideret. Is lignum ingens ſuper terram elatum eſcâ ſuppoſitâ ita libraverat, ut ſi quæ fera ſubtus incederet, deturbato levi retinaculo, eo cadente, opprimeretur. Interjecto verò tempore, ad locum inſidiarum inadvertenter rediens, ligni caſu ita ipſe obrutus eſt, ut reliquo corpore contrito, ſolum caput & manus extarent: quarum niſu ſuffoſsâ humo, ab ſuperpoſito pondere ſe

Mille & ſeptingenti & ſexaginta-novem ritè loti.

Item fermè ſeptingenti.

Item mille & nonaginta quatuor.

Necnon quadringenti & ſeptuaginta

Et ſexcenti & ſexaginta ſeptem.

Item mille ducenti & quadraginta novem.

Necnon ſeptingenti & undecim.

utcumque

utcumque extricans, animæ remedium per Baptiſmum rependo, petitum venit & obtinuit.

CAPUT VIII. De reliquis Miſſionariorum rebus.

DIDACUS Boroa Provincialis, in inſpectione Paranæ, Urvaïcæ, & Tapenſis Provinciæ, præter benè magnum infantium numerum octigentos ferè adultos ſuâ manu primo Sacramento initiavit. Nam Socii in ſingulis oppidis, ſi quos haberent Catecheſi informatos, lubenti volentiſque in aliquod oneroſæ dignitatis ſolatium baptizandos offerebant. E Tapenſi Provinciâ per Japeïvenſe Urvaïcæ ultimum oppidum iter circumflectens, ad portum Boni-aëris navigavit, unde Franciſcum Diaſtanium, quadriennali procuratione apud Senatores Regios pro Indorum defenſione ante occupatum, ad Tapenſem Provinciam amandavit, in JESU-Mariano oppidò contra Mamalucos invigilaturum; nam rumor increbuerat, non ex vano ſumptus, eos in Neophytos noſtros Tapenſes arma moliri. Petrus Romerus, rerum geſtarum ab Sociis ſuæ curæ ſubditis ſeriem ſcribens, tredecim millia & octingenta in numerum filiorum Dei hoc, de quo ſcribimus, anno per Baptiſmum fuiſſe relata aſſerit. Qui numerus ferè nullus erat, ſi conferretur cum Catechumenis aut Ethnicis ad mare vergentibus, infinitam materiem præbituris, ſi copia Sociorum ſuffeciſſet: ſed Socii magnâ ex parte ſinguli in ſingulis oppidis præſentibus laboribus vix, aut ne vix quidem, pares erant: nedum ad longinquiora extendi poterant. Nam in his rerum initiis, ſingulis incumbebat areas domorum novis incolis aſſignare, templum & privatas ædes pro ſe exſtruere, leges politicas ſtabilire, per ſe vel per alios ad oppida Ethnicos invitare, venientes excipere, graſſante peſte per latibula ſparſos ægros inquirere, in oppido victitantibus omni officiorum genere adeſſe, Catecheſim facere, Sacramenta miniſtrare, dolentes ſolari, Ariolorum techinas evolvere, infirmorum corporibus mederi, venam ſecare, pharmaca miſcere, ulcera tractare, agrum exercere, hortulum componere; quibus ſi addas Sacerdotale penſum, vix ſpatium ſumendi cibi carpendive ſomni ſuppetebat. His accedebat ciborum inſolentia, panis, vini & rerum pænè omnium inopia, gentis novæ faſtidioſi mores, atque intolerabilis pænè ſolitudo; nam cum barbariſſimis hominibus converſari, tormentum potiùs quàm ſolatium eſt. Et quia centum & quinquaginta leucis urbes Hiſpanorum, ubi neceſſariæ res ad veſtitum emebantur, diſtabant, infinitis prope incommodis Apoſtolici viri implicabantur, quo in opere unus hoc anno morte cruenta ſublatus eſt.

Summa baptizatorum.

Sociorum multiplices labores.

CAPUT IX. Petrus Spinoſa à Barbaris trucidatur.

DUo Guairaniæ oppida poſt tranſmigrationem maximè laborabant veſtimentorum penuriâ, ideò quòd campi & ſylvæ Paranæ adjacentes goſſipio alendo non ſatis idonei eſſent, vapore fluviatili ante maturitatem florem corrumpente. Cui malo mederi volens Antonius Ruiſius, centum & quinquaginta leucarum itinere ad Sanctæ Fidei urbem Petrum Spinoſam cum ſelecto Neophytorum manipulo miſerat, ovium greges per immenſam ſolitudinem advecturum; & jam pænè medium iter confecerat, cùm res accidit luctuoſa. Paucis ante diebus aliquot Hiſpani viatores Guapalachibus vagabundis Barbaris damnum intulerant, qui in vindictam intenti, ſimul ac ex campis non procul ab Paranæ littore fumum, viatorum veſtigium, conſpexêre, rati Hiſpanos eſſe, intempeſtâ nocte ad eum locum, ubi cum ſuis Petrus Spinoſa ſub dio, ut fit, pernoctabat, ſummo ſilentio veniunt, & primo ſtatim impetu quinque Neophytos ejus comites jugulant. Secundus impetus fuit in ipſum Spinoſam, tumultu expergefactum, petentemque, quid rerum ageretur; cujus vocem ut audiere Barbari, opinantes eum unum ex Hiſpanis eſſe, quos neci deſtinaverant, magno tumultu nudavere, nudatumque verberibus affecere, donec putarent exſpiraſſe. Sed is poſt tot verbera utcumque ſibi redditus, ſuaviter invocans JESUM & MARIAM, provocavit iteratum parricidarum furorem, tumultuosè vociferantium, fruſtra ab JESU & MARIA cum auxilium petere: inter quas impietatis voces penitùs oppreſſerunt. Brachio ejus avulſo, reliquum cadaver tygribus eſcam futurum hinc inde diſtraxêre. Ut illuxit, & Sacerdotem abs ſe occiſum perſpexere, ferunt pœnituiſſe facti; nam ad necem ſolummodò quærere

Quinque ejus comites mactantur.

dicebantur Hiſpanos illos, qui pridiè eo loci pernoctârant. Non deeſt, qui aſſerat, ab parricidis non ignoratum, antequàm necem patrarent, eum fuiſſe Sacerdotem. Dilapſis prædonibus, avulſi brachii manus, digitis in formam Crucis decuſſatis, inventa fertur.

CAPUT X. Petri Spinoſæ vita.

SUNT, qui noſtrum Spinoſam Martyrem appellant, eâ ratione adducti, quòd ſicarii Ethnici & Apoſtatæ, implorantem JESU & MARIÆ nomina ludibrio habentes, parricidium perfeciſſent. Scio in Madritenſi Collegio inter Societatis Martyres aliquando fuiſſe depictum, ſed longè ſecuriori viâ in compendio Societatis Martyrum inceſſit Alegambe, dubitans an Fidei causâ mortem obierit; ſed corrigendus in volumine mortium illuſtrium, dum ejus mortem ad annum hujus ſæculi trigeſimum-ſeptimum refert. *Prædictio.* Quidquid ſit de cauſa mortis, germanus ejus frater, noſtræ Societatis Sacerdos, olim eum ab Barbaris trucidandum prædixit: qui in Peruvia degens exquiſitis litteris parentes ſuos monuit, ne ullam curam omitterent in educando fraterculo ſuo, futurum enim, ut Societate initâ, ſe in Indiam ſequeretur, & ab Barbaris trucidaretur. Fidem adſtruxit prædictioni eventus. Quin & Spinoſa noſter, jam Societatis ſcholaſticus, in Æde ſacra ferventer Deo ſe cõmendans, viſus ſibi eſt à Barbaro in terram proſterni, raptari, cædi, atque ad ſe ut rediit, humi jacere ſe comperit; ita laſſato affectoque corpore, ac ſi reverà verbera excepiſſet. Hoc Cordubæ in Hiſpaniâ contigiſſe tradit Alegambe. *Spinoſæ Matris pietas.* Mater ejus, ſelectiſſima matrona, ſic eum adhùc pænè infantem alloquuta fertur: *O fili, te priùs videam mortuum, quàm lethali culpâ fœdatum: vide, ô fili, ne aliquando pudoris florem turpitudine commacules. Si matrem tui amantiſſimam ingenti gaudio afficere vis, promitte ex nunc nunquam te caſtitatem violaturum.* Hæc cùm profuſis lacrymis mater pronunciaſſet, ita commota ſunt pueruli viſcera, ut coram ea ſanctè promitteret, perpetuam ſe caſtitatem ſervaturum. *Fratres.* Hæc mater quatuor filios habuit, Societati noſtræ omnes mancipatos, quorum unus Auguſtinus nomine, ab Nierembergio inter illuſtres Societatis Heroës ampliſſimè celebratur. Præclari verò quaternionis facta, Apoſtolicis digna operariis, eleganti carmine ab laureato poëta Alfonſo Bonilla decantata, non parvam claritudinem accepêre. Noſter Petrus poſito Religionis tyrocinio, Cordubæ in Bœtica operam litteris dedit. Hiſpali Sacerdotio initiatus, in Paraquariam navigavit. *Labores.* Cordubæ Tucumanorum perfecto ſtudiorum & cæterarum probationum curriculo, in Guairaniam miſſus, poſt excultos Niuſcatinguïenſes Barbaros, ferociſſimam Taïaobæ antropophagorum gentem ad oppidum & manſuetudinem Chriſtianam mirabili tolerantiâ reduxit. Nullum ſubterfugiebat laborem aut periculum, ubi de Indorum ſalute agebatur. In tranſmigratione Guaïraniæ miſerrimæ genti levamenta quærens, in ſolitudine morbo oppreſſus animam exhalaſſet, nî Ruiſius accurrens, ſectâ ejus venâ, reſpirandi meatus reſeraſſet. Ad Urvaïcam naufragium paſſus, ſub aqua periculoſiſſimè ſubmerſus fuit, adeò nullâ impatientis animi ſignificatione, ut etiam ſuam ſortem riſu elevaret. In Guaïrania Simoni Maçetæ de vita periclitanti ob Mamalucorum furorem ſuccurſurus, per viam ſcabroſam incedens, pænè ſibi cervices fregit. *Afflictandi corporis ſtudium.* Immodicus erat in corpore afflictando. Quodam in Collegio ab Rectore impetrârat, ut alienâ manu flagello excideretur. In Taiaobæ oppido ex trabe ſe nudum ſuſpendebat: quo in ſtatu ab lacertoſo Neophyto ſcuticâ verberari ſe curabat, quòd diu quotidiè præſtitit, donec ab Superiore, rei conſcio, prohiberetur. Ibidem nihil edulii ad pulmentum, ex tritico turcico ſine ſale confectum, adhibebat. Nunquam auditus eſt de conditu ciborum conqueri; oblatis cum gratiarum actione parcè veſcebatur. Viliſſimo contentus viatico magna & difficillima itinera pro animarum ſalute confecit. Nunquam otioſus, ſemper operoſus erat. Si quid otii nanciſcebatur, ad fovendam animi demiſſionem, paupertatemque ſuis aut Sociorum ſuendis, interpolandíſve veſtibus inſumebat. *Virginitas.* Virginitatem totâ vitâ conſervatam ſolebat ipſe, poſt Deum, ad ſuæ parentis curam referre. Venerabile Sacramentum præcipuo cultu venerabatur. Affectum verò erga MARIAM Virginem per hoc maximè oſtendit, quòd dum in Hiſpania ageret, & de Immaculatæ Dei Matris Conceptionis

honore

honore ageretur, ipſe jam tum integritatis aſſerendæ votum conceperit, & Octavam ejus, ut vocant, ritè celebrandæ ſolemnitatis conſcripſerit. Eo die, quo defunctus eſt, uni è Sociis, in Itatinenſi ditione ducentis leucis diſtante, viſendum ſe præbuit, gloriâ & cœleſti lumine circumſeptum, cum hac voce. *Mane cum Deo, frater, nam ego ad Cœlos evolo.* Socius oſtento expergefactus, narravit domeſticis, quid ſibi contigiſſet, notatoque die & horâ, obſervatum in id temporis incidiſſe, quo à Barbaris trucidatus eſt. In eadem Itatinenſi provincia pergebant Socii reformare nuper ædificata duo oppida, ſpem per litteras Provinciali dantes, ſi copia Sociorum non deeſſet, fore ut alia duo conſtruerentur. Sed res inter ſpei cancellos ſtetit. *Apparitio.*

CAPUT XI. Convictus Eſterenſis, & Eſtecenſe Collegium diſſolvuntur. 1635.

ANno hujus ſæculi trigeſimo-quinto, in Tucumaniæ metropoli convictorum Cathedralis Eccleſiæ Collegium ſub curâ Societatis eſſe deſiit. Canonici collatis ſecretò capitibus ad Regem Catholicum ſcripſerant, convictores in eo Collegio Eccleſiæ Cathedrali pænè inutiles eſſe; nuſquam niſi diebus feſtis choro inſervire, & alia hujuſmodi. Quibus Rex Catholicus reſponderat, ſi Societas ſtatutis Collegiorum ejuſmodi Eccleſiarum ſe accommodare vellet, poſſe retinere convictûs adminiſtrationem: id enim videri è Reip. bono. Sed Societas, introſpecto novi Epiſcopi animo, multa præter Tridentini concilii ſtatuta, & noſtris moribus, necnon juventutis rectæ educationi obverſantia, exigentis, dimiſſis convictoribus, juri ſuo cedens à multis ſe extricavit incommodis. Magiſtratus Eccleſiaſticus non diu pòſt facti pœnitens, & urbis primores, apud Epiſcopum interceſsêre, ſcripto dictoque affirmantes, renunciationem hanc non fore è Reip. bono. Et Epiſcopus damnavit ſuam præcipitationem in admittendâ ceſſione. Immobili ad hæc Societate, ex hujus convictus adminiſtratione lites oriri ſolitas abhorrente. Ferè ſub id tempus Eſtecenſe Collegium diſſolutum eſt: eo quòd Eſtecum, urbem modicam, peſtis pænè continua vaſtaſſet, & bona Sociorum, deficientibus ſervitiis, periiſſent.

CAPUT XII. Didacus Boroa utiliter Provinciæ partem luſtrat.

OB recens reſcriptum Præpoſiti Generalis, jubentis omnes Tucumaniæ Indorum pagos ſemel ſaltem in anno ab noſtris adiri, ex pleriſque Collegiis Apoſtolici excurſores magnam fecere animarum meſſem. Ipſe Provincialis præibat exemplo, qui è portu Boni-aëris per planitiem centum & viginti leucarum iter molitus, vagabundorum Indorum turmas ad capeſſendam fidem humanitatemque Guarano idiomate, majori conatu, quàm fructu animavit, plerorumque animis avorum ſuorum moribus pernicialiter imbutis. Ethnicus in deſertis his locis erectam Crucem lapidare auſus, vociferans pernicioſam aëris ſiccitatem ab eo, qui è Cruce pependerat, fuiſſe procuratam, Divinam Nemeſim ſtatim ſenſit, nam blaſphemiam enormis grando ſtatim excepit, & ſacrilegum vociferatorem paulò pòſt taurus diſcerpſit. Didacus Boroa cum tribus Sociis Sacerdotibus pagos omnes Indorum inter Cordubam & Tucumaniæ metropolim ex itinere expiavit, & continuato labore, Sancti Michaëlis, Saltenſem & Riocenſem tractum emenſus, non contemnendos per immenſa terrarum ſpatia manipulos animarum collegit. Inda mulier ſimplici, ſed nullo modo imitandâ pietate, cognito, ſacerdotem laſciviæ deditum ad aras facere, tanto horrore concuſſa eſt, ut ab ſacrificii inſpectione, deficiente altero ſacerdote, toto ſemeſtri abſtinere maluerit, quàm id monſtri ſpectare, Puritatis ſcilicet dominum impuris manibus attrectari. Veneris puppus, quatuordecim annos ſordes conſcientiæ occultans, deſperatâ animæ ſalute, ſuſpendio vitam corporis abrumpere decreverat: ſed laqueum bis collo aptantem vox per aërem delata abſterruit, monens ab lethali vivendi faſtidio liberum fore, ſi exhomologeſim ſincerè perageret: quâ peractâ, fœdiſſimis moribus abjuratis, totum ſe virtutibus tradidit. *Ethnicus blaſphemus caſtigatus.* *Luxuriæ horror.*

CAPUT XIII. Geſta per Provinciæ Collegia narrantur.

IN Eſterenſi civitate ſenex, Veneris mancipium, contractâ ex nimiâ libidine lethali ægritudine, in mortis articulo dubium reliquit, num delirans peccata ſua

Sacerdoti explicuiſſet: nam confeſſione peractâ, magnis vocibus meretriculæ ſuæ nomen identidem uſurpans, animam exhalavit; & eo temporis momento pellicis domus, quamvis firma, in terram corruit: nemine non advertente, cœleſte portentum id fuiſſe. Impurus Sacerdos honeſtiſſimæ matronæ diu & fruſtra pudorem ſollicitans, tandem à perverſo conſilio ſe abſtinuit, quòd in eam involans reperiſſet aſpero cilicio pænè toto corpore veſtitam: quibus armis tutò defenditur pudor.

Caſtitas conſervata.

Sancti Michaëlis urbem in flore ætatis funeſtavit Ignatius Loiola, Societatis noſtræ Sacerdos, Divi Ignatii pronepos, Cordubæ Tucumanorum nobili viro Guipoſcuenſi natus, qui poſt initam Societatem tantis virtutibus floruit, quantis opus erat ad ſuſtentandam clariſſimi ſtemmatis opinionem. Obedientiam imprimis coluit, ſecundùm quam, animi demiſſionem exercebat, adeò non fictè, ut poſt traditas Philoſophiæ artes ab Majoribus impetrârit, Grammaticam pauculis pueruliſ explicare. Dicendi vi, quâ multùm pollebat, & facilitate indolis, ſibi omnis generis homines conciliabat: adeò ut inter utiliſſimos hujus Provinciæ Sacerdotes noſter Ignatius celebraretur. Saltenſes Socii, Collegio ſuperiori anno eluvione everſo, in privata domo munia ſua diu exercuêre, donec domo iteratâ inundatione etiam ſubverſâ, ad ſuburbanam villam ſe reciperent. Ubi operam ſuam afflictiſſimis civibus, tenuiſſimo cibo contenti (nam hoſtis & ignis fortuitus Collegii prædia vaſtaverat) conferebant. Inter hæc infortunia Petrus Herrera ad Pullares excurrens exiguum planè fructum collegit, bello ut corporibus, ſic animis, utilitatem adferre non permittente. In portu Boni-aëris præcipuus Sociorum labor, pro more, fuit Angolanos Æthiopes poſt catechеſim ſalutaribus aquis frequenter expiaſſe: reliqua exercitia cum communibus Collegiorum muniis paria fuere. Aſſumptionis Collegii Patres aliquot Ethnicos, ad proxima urbi loca è patriis ſylvis Mamalucorum metu ſe recipientes, baptizavêre. Effrænatæ linguæ homo auſus eſt in publicis congreſſibus iteratò aſſerere, Confeſſionis ſacramentalis ſecretum ab uno è noſtris Sacerdotibus fuiſſe violatum. In quam rem ab utroque Magiſtratu inquiſitione factâ, cùm falſum eſſe, ipſomet ſycophantâ retractante, pateret, & jam nihil propius eſſet, quàm ut impoſtor plecteretur, repentino fato ſine expiatione exſpiravit; cœleſtem vindictam ſequuta tempeſtas horrida multas urbis partes, concuſſis ædibus, deformavit; quam tempeſtatem uſque adhuc impoſteris nomine plebs ſolet nuncupare. Interim omnia publicè turbabantur, Aſſumptionis civibus & ipſo Prætore Indorum ſervitiis inhiantibus, eóque Societati, miſerorum aſylo, offenſis.

Virtutes.

Calumnia explosa.

CAPUT XIV.

Imago Beatæ Virginis in Sanctæ Fidei Collegio portentis clarescere incipit.

IN templo Collegii Sanctæ Fidei Imago Beatæ Virginis portentosè ſudavit, ſpectante magnâ urbis parte, cum Eccleſiæ primariæ Vicario & ipſo Rectore ſudorem goſſipio certatim & reverenter excipientibus: ne verò tantum portentum inter res dubias reponeretur, ipſe Vicarius, adhibitis numeroſis teſtibus, rem teſtatam juridicis tabulis reliquit: addens ſudorem illum goſſipio exceptum multis fuiſſe ſalutarem. Nam Joannes Ortis, Proprætoris frater, ſolo attactu goſſipii ſudore illo madefacti ab pertinaci morbo repentè convaluit. Petrus Botellus ob auris trimeſtrem dolorem à medicis depoſitus, applicato eodem goſſipio, ſtatim à periculo exemptus eſt. Maria Encinas, honeſta matrona, ulcere palmari ab quinquennio in ſtomacho laborans, poſtridiè quàm Vicarius intinctum ſudori goſſipium ulceri applicuit, diuturnum malum in cicatricem coiit. Hæc Vicarius. Mulier, quæ abſente marito, ex vetito concubitu geminam prolem pepererat, infamiæque metu occiderat, aſpectu ejuſdem Virginis tantam præteritæ vitæ deteſtationem ſenſit, ut mox dimiſſo adultero, & factâ exhomologeſi, vitam omninò ſanctam occœperit. Non-nemo diuturno pellicatu infamis, monitus ab uno è Sociis, non poſſe à peccatis abſolvi, nî pellicem domo abigeret, ad monitorem ſuum converſus. *Ni*, inquit, *me abſolvas, nunquam aliàs me ſiſtam Sacerdoti, ſed permittam animam meam ab dæmonibus rapi.* Hoc audito, Sacerdos blando ſermone benevolentiam hominis captans impetravit, ut uno ſaltem aſpectu portentoſam Virginis effigiem dignaretur. Quâ conſpectâ, ita derepentè mutatus eſt, ut lachrymis ſuffuſus ad Sacerdotem rediens, peccati occaſionem domo ſe expulſurum adpromitteret.

Sanitas varie recuperata.

Aſpectu Virginis Mariæ ſalutaris.

CAPUT XV. De particularibus Paranæ rebus.

EO rerum ordine res ad Paranam prosperè gerebantur. Sodalitia partheñia in novis oppidis instituta vigebant, & Neophytorum pietas tempore solidata nihil fermè ab veteranorum Christianorum moribus differebat. In Itapuano oppido multæ fœminæ tutatæ sunt pudorem, sollicitatoribus rosarium è collo pendulum objicientes, aut asserentes indignam rem esse, Partheniam Sodalem, Corpore Christi pasci solitam, turpiter fœdari; sponsas Christi & mancipia Virginis sine macula esse decere. Fœmina ab turpi amatore interrogata, num sola esset in cubiculo? Respondit solam esse non posse, quam Deus semper comitaretur; & insuper addidit, mactari se posse, Deo teste, peccare non velle. Mulier post susceptum in Brasilia Baptismum, audito, in nostris Guairaniæ oppidis ante transmigrationem Societatis Neophytos sæpè communicare Corpori Christi: quòd in patria tantæ rei occasionem non haberet, incensa desiderio sacra Mysteria participandi, cum marito multorum mensium itinere Lauretum se contulerat, unde ad Paranam cum aliis transmigrans, adeò præclara pietatis specimina dedit, ut meruerit mancipiis Partheniis accenseri, inter quæ diu perseveravit omni virtutum genere florere, donec morbus lethalis eam opprimeret. Pro mortua habita, cùm de ea sepelienda ageretur, ex improviso in hæc verba prorupit. *Non fallimini*, inquit, *vos, qui me vitâ functam defletis, nam verè mortem obii, defunctaq; inferna loca, & in his multos è notis, Angelo indicante, vidi: inde ad cœlestem aulam deducta plures mihi gratulantes habui, quòd Sodalitio Virginis aliquando nomen dedissem, & cognovi Sodalium sortem Cœlestibus esse acceptissimam. Pergite, ô Sodales*, aiebat, *quo pede cœpistis, & ne degenerate ab proposito Superis gratissimo.* His dictis multa addens de æternis inferorum pœnis, & cœlestium gaudiis, animato ad constantiam filio, in læta loca, ut spes est, post quintum diem, uti revivisens prædixerat, evolavit. In cæteris Paranæ oppidis certabant Socii ardore pari Baptismorum, & cæterorum Sacramentorum collatione, necnon verbi Dei seminatione, magno cum animarum fructu vineam Domini excolere.

Eucharistiæ desiderium.

Partheniæ sodalitatis commendatio.

CAPUT XVI. Socii Urvaïcenses multa faciunt memoratu digna,

AD Urvaïcam multa etiam memoratu digna sunt gesta. In Tabativiensi Sancti Xaverii oppido non parvas turbas excivit Chemombeus, veterator impius, qui Ariolorum quorumdam vocatu, è terris mari vicinis accitus, magnam garriendi vi apud plebeculam sibi conciliavit authoritatem; tantumque potuit, ut conspirationem de mactando Francisco Cespedes, Socio optimo, conflârit. Domum amplam aliquot Xaveriani extra oppidum veteratori ædificârant; in qua inter compotitationes & choreas de modo patrandi parricidii agebatur, placueratque conjuratoribus ipso Paschatis pervigilio, post curatum Christi funus, parricidium facere, patrassentque scelus, nî adolescens domi educatus consilium eventilasset; quo cognito, ab fidis Neophytis optimus Pater ad Urvaïcæ saxeam speluncam paulò antè deductus est, quàm Chemombeus cum armatis comitibus in nostram domum irrumperet. Interim verò dum elapsam prædam nequicquàm indagat, moniti Mariæ Majoris incolæ, magno numero auxilia adproperavere, quorum sedulâ indagatione Chemombeus & conjuratores alii in manus venêre, in exilium transportandi. Antequam caperentur, adolescentem, consilii sui eventilatorem, multis verberibus affecerant. Franciscus Cespedes, è latebris eductus, perseveravit Divi Xaverii oppidum curare, adeò inter adversa prosperè, ut suprà ter mille capita Christianorum albo inscripta ab coloniæ prima origine computaret. Acaraguaïanorum Neophytorum quingenta capita pestis demessuit, quorum locum subiere è sylvis erutæ numerosæ Ethnicorum cohortes, non diu pòst Christo conscribendæ. Lues Piratinienses etiam afflixit, quam ut averterent, quadringenti homines, ponderosas cruces humeris bajulantes, piam supplicationem instituêre. Sanctorum Apostolorum colonia hoc anno numerositate Baptismorum floruit: nec parcior seges in Sancti Caroli agro colligebatur, sacris messoribus in horrea Æterni Patris numerosos manipulos continuò inferentibus. Satis constat septingentos & viginti-quinque omnis generis & ætatis homines ab Caaroënsibus Sociis fuisse hoc anno baptizatos. Ex hac gente fœda lues quinquaginta-duo suprà octingenta capita deturbavit, in-

Chemombeus conjurationem conflat.

Franciscus Cespedes periculo subducitur.

Septingenti & viginti-quinque baptizati.

credibili Hieronymi Porcelli labore, Sacramenta poſt debitam catecheſim diu noctuque moribundis magno fructu conferentis. Ibidem bimula puella, conſpecto coram matris ſuæ adulterio, in hæc verba prorupit. *Ne tuam, ò Mater, turpitudinem videre aliàs cogar, Deum rogo, ut me vitâ privatam ad Cœlos evehat, ubi Superos fatigabo, ne dæmonem iterum malè monentem audias.* His dictis, paulò pòſt puellâ, nullâ ante ægritudine tentata, in morbum lethalem incidens, ad innocentium patriam evolavit. Neophytus feſtis diebus ſacrificanti adeſſe negligens, illud etiam addidit, ut ſacro Quadrageſimæ tempore intempeſtâ nocte carnem voraret, ſacrilego joco dictitans, non eſſe cur ſibi à Deo noctu dormiente timeret: mirum dictu! ſequenti feſto die, poſt Sacrorum ſolemnia ab eo omiſſa, & voratas carnes eo tempore vetitas, repentinâ morte, ſine expiatione, duplicis ſceleris ream animam evomuit; venter recenter defuncti horrendè intumuit, nemo ut dubitaret, inuſitato mortis genere in eum cœlitùs fuiſſe animadverſum. Adoleſcens, auditis pro concione his verbis, *Si oculus tuus ſcandalizat te*, &c. ne turpi objecto animæ candorem fœdaret, adeò deformiter oculos laceravit, ut morbum periculoſum ex ulceribus contraxerit. Ex Japeïvenſi Trium Regum oppido octoginta circiter Neophyti, boves nullo certo domino per ampliſſimos campos vagantes pro more collectum progreſſi, incidêre in ferociſſimos homines, cum quibus prælio facto, mediam ſuorum partem amiſere. Cladis ſolatium fuit, quod omnes, expiatis animis, ad eam expeditionem proceſſiſſent. Peſtis longè plures abſumpſit, adeò ut exiguo planè tempore tertia incolarum pars deſiderata ſit. Sed poſtmodùm novis Barbarorum acceſſionibus oppidum crevit.

Quadrageſimæ violator punitur.

Continentiæ amor.

CAPUT XVII. Ad Tebiquarim utiliter excurritur.

NARRATIS, quæ ad Urvaïcam geſta ſunt, rerum capitibus, ad Tapenſem Provinciam magnis ſucceſſibus inſignem me accingo. Didacus Boroa Provincialis, in Tucumaniam abiens, mandaverat nationes Ethnicorum ad mare vergentes excurri, tum ut fundandorum novorum oppidorum opportunitates explorarentur, tum vel maximè, ut ad conſtituta jam oppida, quanto maximè numero fieri poſſet, Barbari invitarentur. Tertia cauſa erat, ut contractâ cum his populis amicitiâ, Mamalucis in Tapenſem provinciam clauderetur aditus: nam multa indicia apparebant novæ invaſionis. Primus è Sanctæ Thereſiæ oppido prodiit Franciſcus Ximenius, exiguâ, ſed fidâ Neophytorum manu comitatus, id præſertim in oculis habens, ut quàmplurimos Barbaros ad Viſitationis inchoatam coloniam, & adhuc Sacerdote carentem, reduceret. Quinto ab diſceſſu die Caapibarim fluvium tenuit, per quem biduo navigans Mbocaritoïm alterum fluvium biduanâ navigatione attigit, donec in Tebiquarim famoſum flumen dilaberetur. Horum fluviorum littorales ſylvas, ſaltus, ſcopulos indagans, reperit multos mortales deſiderio Chriſtianæ religionis incenſos. Ubique magnâ Barbarorum occurſantium, & de pago in pagum deducentium, hilaritate excipiebatur. Subinde triginta remigantium ſcaphæ ei occurrebant, armatas arcubus & clavis manus inter feſtas acclamationes, echo è littoralibus ſcopulis repercuſſas, hilariter oſtentantium. Plerorumque vox erat: erigeret Cruces, deſignaret domorum areas, ordinaret oppida, omnes in ejus poteſtate futuros, dummodò non cogerentur, patriâ deſertâ, aliò concedere. Non defuere tamen, qui divinitùs permoti, tranſmigrationem profiterentur: mille & quingenta capita ad novum Viſitationis oppidum, trecenta ad Sanctæ Thereſiæ migratura, ſe Ximenio permisêre: ex quibus ducentos & quinquaginta infantes ſacro Fonte ſtatim abluit, ex adultis ægrotantibus multos Chriſtianos fecit. De infante baptizando dum agitat, ejus pater furens frendensque omni conatu obluctabatur. Cui Ximenius muneribus delinito aſſeruit, Baptiſmi aquam filio non fore lethalem, ſed in æternùm ſalutarem. Age, inquit Barbarus, baptiza eum: quòd ſi quid mali ex hac ablutione filio meo contigerit, tuo capiti malè erit. Ximenius, quia res urgebat, ſpretis minis, eum abluit, ablutusque ſtatim ad promiſſam ſalutem evolavit: Barbaro nihil contra hiſcere auſo. Idem ſolebat occurſantibus paſſim Barbaris munuſcula largiri: ſed cùm navigii unius vectores, aliud agens, indonatos præteriiſſet, proram jubet derepentè convertere, denuoque con-

Multi tranſmigrationem profitentur.

Ducenti & quinquaginta infantes ritè abluuntur.

ventos,

ventos, excusatâ præteritâ oblivione, singulos donat; quod dum facit, conspicit in navigii concavo nescio quid contectum ramis sedulò asservari, suspicatusque quod erat, fœminam & infantem cum morte colluctantes reperit: statim ergo infantem jamjam moriturum abluit: fœminam verò fotam nostris mysteriis informavit. Ex hac viginti-quinque dierum expeditione cognovit Ximenius aliquot oppida ad Tebiquarim de novo posse fundari, si copia Sociorum suppeteret. Ad suum oppidum redux, cognito, Ethnicos circumquaque incolentes annonâ laborare, ingentes ipse sementes fecit, eo fine, ut inediâ corporum premente, ad se frequentes accurrerent, panem animarum eâ occasione petituri. Nec eum fefellit opinio, numerosis turmis ad eum perpetuò undique confluentibus. Sub idem tempus ibidem grassata pestis supra nongentos mortales absumpsit. Ex omni verò ætate mille & triginta-quatuor capitibus initialis Sacramenti aquæ infusæ sunt.

Utilitas expeditionis.

CAPUT XVIII. De variis rebus per Tapensem Provinciam patratis.

JOANNES Suarius per scopulos, immitissima loca, ex Sancti Joachimi oppido etiam eò ire ausus, fame & fatigatione non semel fatiscens, numerosam Ethnicorum turmam ad oppidum reduxit: è quibus centum ægros in ipsâ excursione sacro Fonte ablutos ad cœlos, ut spes est, statim transmisit. Aliâ in expeditione sexaginta ægris baptizatis, multos alios secum traxit suo tempore initiandos: ipse & Christophorus Arenas, per vices, uno domi remanente, nunquam sine prædâ animarum excurrebant: unde factum, ut Sancti Joachimi oppidum ex parvis principiis jam ferè alias colonias numerositate incolarum æquaret. Hoc etiam anno Joannes Suarius non nescius Barbaricorum morum, quos supra retuli, sepulchro fœminæ recenter sepultæ aure admotâ, cùm per lapidum congestorum foros tenuem halitum percepisset, tantam amotis lapidibus diligentiam adhibuit, ut ab volente expresserit in sepulchro Baptismi desiderium, quem post sufficientem catechesim ante mortem felicissima mulier admisit. Sanctorum Cosmæ & Damiani sedes, superiori anno erecta, ducentas supra mille familias censebat, ex quo numero hoc anno, præter benè magnam infantium multitudinem, octingenta & octoginta-quinque adulta capita digna reperta sunt, quibus Adrianus Formosus sacras undas infunderet. In Sancti Michaëlis oppido fructus hujus anni fuit, duodecim supra sexcentos omnis ætatis homines baptizasse. In Sancti Thomæ colonia sexcenti nonaginta-duo adulti, & quadringenti nonaginta & unus infantes, Christo per Baptismum accessêre. Hujus oppidi incolas afflixêre tygrides, eâ vicissitudine successuum, ut satis appareret immissas ab Divinâ Justitiâ: nam postquam novendiale sacrificium, invocatâ Reginâ Cœlorum, promissâque scelerum emendatione, institutum est, feræ disparuere. Sed veteratoribus ad abjuratas artes redeuntibus, rediere etiam tygrides, solitam rabiem exercentes; quæ triduano supplicio peracto rursum quidem evanuere: at ubi tertiò recruduere vitia, dentes etiam eò avidiùs exeruere, quò Divina Nemesis iteratione irritatior erat; nec ante cessit plaga, quàm seriam constantemque in abjuratis vitiis exercitationem adhiberent. Illud in hoc Dei flagello notabile fuit, quod tygrides nullum discerpserint, nisi aut ariolandi arte famosum, aut in avitâ superstitione pertinacem. Adde, quod fera nulla, adhibitâ licet summâ curâ, & fabricatis ubique cassibus, capi potuerit: ut satis constaret eas feras immissas à Deo fuisse, tamdiu sævituras, quamdiu novi homines puniendi materiam præbuissent. In Araricensi Nativitatis Virgineæ oppido trecentos nonaginta-duo provectæ ætatis homines, & trecentos triginta-tres infantes, Paulus Bennavidius salutaribus aquis immersit. De Baptismis in Sanctæ Annæ coloniâ factis, quia codices periêre, idem esto ferè judicium. Adeò ut per Tapensem Provinciam, si Baptizatos in IESU-Mariano & Sancti Christophori oppidis, de quibus infra dicam, recenseas, hic annus inter fertilissimos numerari possit.

Mulier sepulta baptizatur.

885 baptizati.

Item mille centum & octogintatres.

Tygrides ad nutum Dei saviunt.

Septingenti & amplius Christianè losi.

Et forsan alii totidem.

CAPUT XIX. Christophorus Mendoça captivos in libertatem asserit.

INTER tantam felicitatem multa præter morem contigerunt gignendæ formidini obnoxia; & Socii omnia, in id quod maximè metuebant, in Mamalucorum scilicet invasiones, non ineptè retorquebant, jamque prænuncii rumores de latronum consiliis per pleraque Neophytorum nostrorum oppida percrebuerant: quos

ut anteverteret Petrus Rometus, in Paraquariam negotiorum ergò abiturus, Chriſtophorum Mendoçam Jesu-Mariano oppido (quod in finibus Tapenſis provinciæ erat) præfecerat, cum mandatis, ut ſtrenuè in omnes hoſtium conatus intendens, quà per ſe, quà per alios, pericula præveniret; & ne viro authoritas deeſſet, voluit cæteros Tapenſis provinciæ Socios, in rebus ad defenſionem pertinentibus, ſe abſente, ei ſubjici. Igitur Chriſtophorus Mendoça, ubi ad Jesu-Marianum oppidum pervênit, quidquid ad defenſionem conducere arbitratus eſt, ſedulò ordinavit. Has res agenti exploratores nunciant, ab prædonibus belli cauſas quæri, quas evolvere non erit inutile. Solebant Mamaluci ab hinc multis retrò annis, ex Auſtralibus Braſiliæ oppidis maris littora radentes, in celocibus eò uſque adnavigare, donec in ea parte ſe ſiſterent, ubi magnum flumen ab Sancto Spiritu dictum, è Tapenſis provinciæ fluviis originem ſumens, in Oceanum ſe exonerat. Per quod flumen paululùm progreſſi cum littoralibus Indis commercia ſua exercebant, ferramenta, veſtes, & id genus plurima pro captivis Barbaris commutantes. Indi advectis mercibus ineſcati, populares ſuos ſubinde illatâ vi divendebant, aut factâ in Mediterraneis regionibus populatione materiam ditandi quærebant: paſſimque hi Mamalucorum amici, aut confidentes dicebantur; qui hoc, de quo agimus, tempore eò progreſſi ſunt, ut multos ex pagis Jesu-Mariano Neophytorum noſtrorum oppido ſubcenſitis abigere auſi fuerint. Quæ res per eos, qui fugâ è vinculis ſalutem ſibi quæſierant, divulgata, Tapenſium Indorum animos ingenti timore, & Patres noſtros graviſſimâ curâ perturbavit, præſertim cùm non ignorarent, Mamalucos ægerrimè laturos, materiam mercimoniorum ſuorum per Societatem ſibi ſubſtrahi; & potiùs conſilia belli capturos, quàm paſſuros ſervitiorum ſpe ſe deturbari. Igitur quaſi claſſico dato, omnium animi ad repugnandum erecti ſunt; ſed in primis Jesu-Marianorum, qui recenti injuriâ affecti, ſumptis armis, magno numero in eam ſe partem contulêre, per quam populares ſui in captivitatem abigi dicebantur. Quos comitati Chriſtophorus Mendoça & Petrus Mola, non diu pòſt iniquos abactores aſſequuti ſunt; captosque, aſſertis priùs in libertatem captivis, ad Paranam, ne quid tale deinceps auderent, ablegavêre. Valuit factum ad ipſos abactores Chriſto lucrandos, & conciliandos undequaque Ethnicos, qui perſpicientes ipſis Patribus curam ineſſe defendendorum Indorum, ſummis votis ambiebant in ſuis terris nova oppida ab Societate condi, aut ad jam fundata commigrare: ſatisque conſtat, eâ occaſione multis in oppidis quamplurimos in libertatem filiorum Dei fuiſſe aſſertos.

Iniqua Mamalucorum commercia.

Multi Barbari reducuntur.

CAPUT XX.

Chriſtophorus Mendoça variarum regionum populos ſollicitat ad fidem.

Tebiquarim adit.

Caaguarum regio.

SED præcipua Sociorum cura erat, populos mari obverſos ad Fidem ſollicitandi, conciliandique, ne decepti ab Mamalucis, adunatis viribus, Tapenſi provinciæ perniciem adferrent. Verùm quamvis ſummam in ea re Chriſtophorus Mendoça miſſis nunciis poſuiſſet, pluresque Barbaros obnoxios donis ſibi feciſſet, multi tamen in impietate perſiſtebant. Inter quos Jaguacaporuus, ab circumjacentibus populis pro Numine habitus, fretus affinitatibus, auſus fuerat de mactandis Patribus ſermonem ſerere. Quare quia non admodùm proſperè per nuncios res agebatur, Chriſtophorus Mendoça ad Tebiquarim fluvium, Ethnicos in partes pellecturus, multorum dierum itinere perrexit, populisque dicendi vi perſuadere conatus eſt, ne crederent Mamalucis. Domum redux ad Caaguarum expeditionem ſe accinxit: timebatur enim, ne per eorum terras hoſtes iter arriperent. Porrò Caagua populoſa regio eſt, inter Tapenſem Provinciam & mare Athlanticum media, hactenus intacta & impervia Europæis, deſtinata tamen noſtris laboribus, quando operæ ſuppeterent. In quem finem Caaguæ ad Tapenſem Provinciam venientes, ab noſtris Sociis benevolè recipiebantur, largiterque donabantur. Fortè ſub id tempus quamplurimi ad Jesu-Marianum oppidum commercii ergò convenerant, ab quibus Chriſtophorus Mendoça non ægrè impetravit, ut ſe in comitatu ad ſuam patriam ducerent. Capto irineris conſilio, numeroſam Neophytorum turbam ſeligit uſui futuram, ſi alicunde vis pararetur. Eo comitatu ſe dat in viam: poſt aliquot dierum iter, Ibiaënſium fines, ubi Jaguacaporuus incolebat,

ingreſſus, pleroſque in ſpeciem benevolos habuit: nam ſpondebant, dum ex Caaguis rediret, frequentiſſimos ex ſuâ gente mortales ei adfuturos, & verba æternæ vitæ audituros. Cum hâc ſpe Chriſtophorus Mendoça ad Caaguas iter molitus, feliciter omnia peregit; nam Caaguæ de Mamalucorum moribus, & de legibus Chriſtianis, diſſerentem pronis auribus audiêre.

CAPUT XXI. Chriſtophorus Mẽdoça ab Ibiaënſibus mactatur.

SED interim dum Caaguarum pagos concionabundus Chriſtophorus Mendoça percurrit, Ibiaënſes corrupti de eo mactando conſilia capiebant. Auctor perpetrandi ſceleris Taïubaïus fuit, vir ſubdolus, & Chriſtianæ Religioni infenſus. Is Societatem ab Tapenſis Provinciæ aditu arcere conatus olim fuerat, & quia pro Deo ſe venditans Catechumenos corrumpere pergebat, domi noſtræ in Sancti Michaëlis oppido, adnitente Chriſtophoro Mendoça, unius diei carcere multatus fuerat. Interjecto verò tempore ad Ethnicos transfugiens, omnem conatum adhibebat, ne Religio Chriſtiana propagaretur. Audito itaque, interiores populos ab Chriſtophoro Mendoçâ ad fidem Chriſtianam ſollicitari, Ibiaënſium primores adit, multiplici verboſitate perſuadens, ne vellent avitorum morum perniciem intra viſcera recipere. *Mactemus*, inquiebat, *populorum illum corruptorem, uxorum pluralitatem vetantem, & nos miſerrimis conditionibus alligantem: eo per vim ſublato, reliqui Sacerdotes metu mortis aliò dilabentur, & populares noſtri priſtinis moribus reſtituentur, noſq; ab novarum religionum malo liberabimur.* Non difficile fuit apud ariolos conflare conjurationem, qui ad Jaguacaporuum nuncios mittentes, rogavêre, ut partibus accederet. Condicto die factionum primores, tractâ ſecum armatorum multitudine, inſidias opportuno in loco collocant, quas ut detexêre Chriſtophori comites, plerique ad latibula dilapſi ſunt; pauci, ab multitudine oppreſſi, dimicabant. Pater verò aſcenſo equo (nam paulò antè ad prandendum exſcenderat) hoſtes hinc inde curſitando territare contendebat. Sed prima ejus cura erat, ne quis catechumenus in prælio ſine Baptiſmo moreretur, quod dum agitat, & aquam ad unum è ſuis comitibus graviter vulneratum baptizandum, omni niſu prohibentibus hoſtibus, procurare contendit, curſu paludoſo in loco cum equo inhæſit, ubi ab parricidis circumventus multa vulnera accepit; donec ex equo delapſus pænè obrueretur. Cadentis cura fuit, comites magnâ voce monere, ut ſe in tutum reciperent. Parricidarum unus auriculam ejus abſciſſam in furoris monumentum reportavit, alii nudato eo, Crucifixi iconem collo appenſam in minutas partes non ſine probroſis verbis fregêre. Cæteri Mendoçam mortuum arbitrati, ob pluvioſam tempeſtatem ad proxima nemora ſeſe recipientes, in ſequentem diem cremationem corporis, & ventris ſolemnem ſectionem diſtulêre. Dilapſis parricidis, Pater quamvis lethaliter confoſſus, adhuc anhelans, aliò rependo ſe contulit, magnâ admiratione parricidarum, ſequenti mane ad locum cædis venientium; qui ubi veſtigia ſequuti eum adhuc ſpirantem reperêre, ſeſe ad iterandam crudelitatem accinxêre, exprobrantes Chriſtianorum Deum nullius potentiæ eſſe, à quo non redimi poſſet. Sed Pater blaſphemos redarguens, multis verbis oſtendebat, ideò ab ſummo Numine ſe non defendi, ut præmium toleraræ crudelitatis in Cœlis glorioſus reciperet. His multa de ſui adventûs cauſis addere, & Chriſtum prædicare petgenti, Barbari dentes excutiunt, os machærâ feriunt, multaque verbera ingerunt. Cùm verò nec ſic moreretur, fati ſuperſtitioſè in plano loco non poſſe efflare animam, è campo ligno, tanquam paalangæ, impoſitum, ad proximam ſylvam deferunt, & quia Chriſtum annunciare non ceſſabat, & aſſereret ſe lubenter mori, & animam ſuam per dilacerati corporis rimas ad præmium æternum evolaturam, labium cum naribus præſcindunt, ventrem aperiunt, viſcera rimantur, linguam per mentum extrahunt, eductum cor ſagittis transfodiunt, inter quæ ſupplicia placidis oculis Cœlum reſpiciens, vigeſimâ-ſextâ Aprilis animam exhalavit. Patratâ nece, ſicarii ad parricidale convivium dilapſi, duos adoleſcentes, noſtri Chriſtophori in ſacris & domeſticis rebus adminiſtros, crudeliter trucidatos, ſolemni Antropophagorum ritu devoravêre. Refert Antonius Ruiſius Chriſtophorum Mendoçam familiariter ſecum aliquando converſantem ſibi dixiſſe, optare ſe breve Martyrium, ne diuturno mortis

Inſidiæ.

Parricidarum furor.

Chriſtophori Mendoçæ mors.

crudelis intuitu nimiùm percelleretur. Verùm quando roburanimi, quo Martyres tormenta ſubeunt, non humanæ facultatis, ſed divinæ gratiæ opus eſt, longam & variam Chriſtophoro mortem voluit Deus obtingere, quo Dei adjuvantis virtus magis eluceſceret.

CAPUT XXII. Supplicium de occiſoribus ſumitur.

UBI Mendoçæ mors per Tapenſia Neophytorum oppida nunciata eſt, Neophyti omnes catechumenique in vindictam exarſêre. JESU-Mariani, non expectato ex aliis oppidis auxilio, arreptis armis ſtatim in campum prodiiſſent, niſi eos Petrus Mola, proteſtatus ſe vindictam nolle, detinuiſſet: ſed non diu pòſt ex JESU-Mariano & aliis oppidis mille & quadringenti milites ſimul concurrentes arceri non potuêre, quin facto agmine ad corpus recuperandum pergerent. Eminebat inter omnes ardor Sancti Michaëlis oppidanorum, quos noſter Chriſtophorus ad fidem primus reduxerat. Ibiaënſium fines ingreſſis occurrêre hoſtes, infeſtis armis ultra progredi vetantes, & occiſi Mendoçæ veſtis partem per ludibrium oſtentantes: adeoque inſolenter ſe geſſêre, ut ad pugnam noſtros Neophytos adegerint. In primo congreſſu Neophyti, ab hoſtibus quaſi coronâ circumdati, multa vulnera accepêre, donec dexteritate ſitum mutantes, hoſtes pænè victores ipſi cingerent, quorum multos trucidantes glorioſam victoriam reportavêre. Nullus è noſtris in conflictu deſideratus eſt: vulnerati poſtmodùm convaluere. Perperàm verò Jacobus Damianus, in ſua ſynopſi, id ad prodigium refert, his utens verbis. (*Ut ſagittas membris infixas læſus quiſque educebat manu, ſimul hæ ſequebantur ſine ſenſu doloris, ſine plagæ veſtigio*) nihil enim ejuſmodi portenti contigit: ut mihi inter JESU-Marianos Neophytos, dum hæc ſcribo, verſanti & ſedulò indaganti in comperto eſt. Suſpicor autem Damianum inde fuiſſe deceptum, quòd hujus Hiſtoriæ partem ex Gallica relatione facta, ab eo, qui authographum Hiſpanicum contortè traduxerat, excerpſerit. Ex hoſtibus pænè cuncti, qui violentas manus Chriſtophoro intulerant, miſerabiliter periêre. Incentor conjurationis Taïubaïus, in ipſo loco, in quo noſter Athleta exſpirârat, ab Guaïmica, Michaëlitarum Duce, clavâ percuſſus, documentum fuit, quàm non potens ſui ſit ira, amore atque deſiderio paternæ caritatis inflammata. Cadavere ad JESU-Marianam coloniam tranſlato, Socii ex vicinis oppidis confluentes, majori luctu, quàm pompâ, optimo viro parentavêre. Interim Sancti Joſephi coloni eâdem irâ ob amiſſum patrem perciti, per devia loca in terras parricidarum invecti, præter ſpem frequentiſſimis etiam hoſtibus occurrêre, cum quibus prælio facto, magnum captivorum numerum abegêre: quorum trecenti ad oppidum reducti, Neophytorum numerum poſtmodùm auxêre. Nec Sancti Thomæ incolæ, quamvis maximè remoti, quievêre, omnibus Neophytis in tanti ſceleris authores irâ inflammatis. Poſtquàm tumultus utcumque ſubſedit, Socii æquè ac Indi in laudes Chriſtophori Mendoçæ ad mitigandum dolorem effuſi, magnam meritorum ſegetem reperere: quam ego more meo in faſciculum colligam.

Neophytorũ dolor.

Hoſtes victi.

Error Jacobi Damiani.

Taïubaïus trucidatus.

Chriſtophori cadaver ſepelitur.

Iteratum prælium.

CAPUT XXIII. Series vitæ Chriſtophori Mendoçæ.

CHRISTOPHORUS Mendoça in Sanctæ Crucis, urbe Provinciæ cognominis capite, inter montes Peruviæ, quà Paraquariam reſpiciunt, generoſâ ſtirpe natus, avum & patrem hujus regionis prætores habuit. Sed paternam nobilitatem virtutum exercitio commendabiliorem facere volens, contemptâ avitæ præfecturæ adipiſcendæ ſpe, ſub vexillo ſummi Imperatoris in Societate JESU, admodùm juvenis, ſtipendia meruit. Poſito tyrocinio, & ſtudiorum curriculo compendiariâ viâ emenſo, in arenam productus, tanta, quanta ſuperioribus annis narravimus, in Guaïraniâ & Tapenſi Provinciâ præſtitit. Antequam tantis periculis objiceretur, in Aſſumptionis urbe ſtudiis vacans, oſtendit quàm timendus futurus eſſet dæmoni: nam cùm Religioſi viri ex alio Ordine ab dæmone poſſeſſi ei cura demandata fuiſſet, obſervatum ab pleriſque, ad unius Chriſtophori nutum dæmoniacum facilè circumagi, & quieſcere; cæterorum verò imperia viresque tumultuosè eludere: diceres præſenſiſſe palmaris viri poteſtatem. In Guaïrania, quatuor oppidorum, auſpice Antonio Ruiſio, fundamenta jecit. Pro defenſione Indorum ſagittâ ibidem bis

Chriſtophorus Mendoça dæmoni timendus.

transfixus,

transfixus, fuſo ſanguine oſtendit, quàm ſincerè hominum miſerrimos amaret. In tranſmigratione Guaïraniæ vix mortem evaſit, intentatam ab Indo, arma in ejus caput jamjam vibraturo, nî comites ictum avertiſſent. In Tapenſi provincia Sancti Michaëlis oppidum fundavit; &, ſi vera volumus narrare, multæ aliæ coloniæ ejus operâ coaluêre: nam ut erat linguæ Guaranicæ, quam cum lacte imbiberat, & tractandorum Indorum peritiſſimus, atque inſuper lucrandarum pro Chriſto animarum zelo arderet, aut per ſe, aut miſſis quaquaverſum nunciis, Ethnicos ad colloquium alliciebat, allectosque eloquentiæ vi atque beneficiorum multiplicitate rebus Chriſtianis conciliabat. Satis conſtat, Sancti Chriſtophori & Sanctorum Coſmæ & Damiani oppida ejus induſtriâ magna ex parte ſurrexiſſe. Nam quamvis auſpiciis & authoritate Petri Romeri novæ coloniæ ducebantur, tamen nemo dubitabat, Chriſtophorum prodromi officio fungi ſolitum fuiſſe, aſperas vias complanando, quò innumeri Ethnici Chriſti partibus accederent. Labores in his functionibus exanthlatos nec facilè ſtylo quis deſcribat, aut in compendium redigat. Satis dixero, ſi noſtrum Mendoçam exercitatiſſimis in Apoſtolico miniſterio viris comparavero. In domando corpore fuit aſperrimus; in procurandis aliorum levamentis diligentiſſimus; in obſervandis Collegiorum legibus, etiam minutiſſimis, quando ſolus apud Indos degebat, exactiſſimus; orphanorum & pauperum Indorum curam adeò cordi habebat, ut etiam dormiens de iis juvandis ſomniaret. Nocte quâdam dormienti objecta eſt nudi pauperis ſpecies, quem ut juvaret, ſomnians ſtratam veſtem ad cubiculi januam projecit, quo in loco expergefactus eam mane reperit. Familiariſſimè in oratione cum Deo colloquebatur. Si ab Deo recederes, totâ cogitatione in refrigerandis animabus, luſtrali igne detentis, quibus omnia opera ſua dicaverat, ferebatur.

Multos ad oppida reducit.

Sancti Chriſtophori oppidum conflat.

CAPUT XXIV. Arioli poſt factâ multorum hominum & infantium ſtragem reprimuntur.

CHRISTOPHORO Mendoça cruentâ morte ſublato, vatiæ calamitates Tapenſem Provinciam oppreſsêre: quarum prima fuit Ariolorum crudelitas, multorum præſertim infantium baptizatorum corpora devorantium, & perniciem novis oppidis eorumque doctoribus minitantium. Origo mali ſumpſit ab Ibiaënſibus parricidis, qui non ſatis caſtigati, & multitudine adhuc feroces, in ſpem venerant Chriſtianam religionem è Tapenſi regione per vim penitùs eliminari poſſe. Duces factionis fuere Caſiquii tres, veteratoriæ artis peritiſſimi, qui dæmonis inſtinctu in magnis ædibus contionem cogentes, infantes nefando ritu baptizabant: Sacerdotum noſtrorum cerimonias deluſoriè uſurpabant, & avitos mores non ſine Chriſtianorum contemptu, magno oppidorum plauſu commendabant. Ad famam novæ rei ſeptingenti circiter Indi ex variis partibus concurrêre, inter quos eminebat enormi corporis mole Ariolus, pro Deo ſe venditans, & Stentoreo boatu ubique vociferans, Solem & planetas ſuo ſubjici imperio, effecturumque ſe in invaſione Tapenſis Provinciæ, ut Neophyti temporè prælii tenebris obruerentur, Ethnicis interim in clarâ luce pugnantibus. Alter ejuſdem farinæ homo, in tygridem transformaturum ſe cum certâ Neophytorum pernicie ſpondebat. Tertium ejuſmodi monſtrum, Antropophagorum, quos ſecum trahebat, dux erat. Sed ne ſingulos appellem, duodecim omninò Arioli in eorum numero in noſtram perniciem conjuravêre. In primum ferocitatis experimentum, diviſis turmis, ſeſe per circumjacentes viculos effudêre, nullo diſcrimine obvios quoſque, etiam Ethnicos, devorantes. Sed poſtmodùm mutato conſilio, ne Ethnici non conjurati noſtris ſe adjungerent, decrevêre eos tantùm devorandos, qui ab Ariolis ritu novo baptizari ſe non ſinerent. Atque ut hæc fama pervaderet univerſos per Tapenſis Provinciæ fines, prodromos ſuos (Saltitatores eos appellant) emisêre; quorum officium erat ſaltitationibus, ineptisque geſticulationibus plebeculam allicere, allectamque decipere. Ejuſmodi ergò monſtra cùm ſe in pagos & villas JESU-Mariano oppido ſubcenſitos inſinuaſſent, magnam Neophytorum Catechumenorumque multitudinem ita corrupêre, ut jam in oppido ſolitudo ſentiretur: Sociis cauſam mali eò pernicioſiorem, quò magis occultam, ignorantibus. Eo in rerum ſtatu Franciſcus Diaſtanius, ex Peruana procuratione redux, ab Provinciali è portu Boni-aëris ideò

Duces factionis.

Saltitatores.

in Tapenſem provinciam miſſus fuerat, quòd nuncium è Braſilia mari allatum fuiſſet de perverſis Mamalucorum conſiliis. Is Chriſtophoro Mendoçæ in Jesu-Mariani oppidi cura ſuffectus, poſtquàm pernicioſam ſolitudinem animadvertit, conciliatis quorumdam animis, in id maximè intendit, ut indicium ſerpentis mali acciperet. Quo accepto, non deſtitit, donec duo inſignes Arioli, qui non procul oppido multitudinem corrumpebant, in manus venirent: quibus ludibrio expoſitis, aliquot fidi Neophyti, authoritate pollentes, cum armatis manipulis eò ſe contulêre, ubi nefandi ſaltitatores peſtem faciebant. Sed captis eorum quamplurimis, trepidum nuncium allatum eſt, Chemombeum inſignem Ariolum cum ſeptingentis conjuratis non procul abeſſe: multos infantes Chriſtianos in circumjacentibus villis ab iis fuiſſe devoratos. Neophytos quamplurimos Jesu-Mariani oppidi nefandæ factioni ſecretò favere. Auxit metum hoſtis vicinitas, & difficultas contrahendorum auxiliorum. Deo tamen per preces conciliato, fidi homines, in eas partes, unde ſubſidia ſperabantur, celerrimè tranſmiſſi ſunt. Interim noſtros juvêre adventitiæ aquæ, hoſtem eò uſque ab inſultu arcentes, donec auxilia properarent. Poſtquàm quingenti circiter milites convenêre, Catechumenis ab Franciſco Diaſtanio baptizatis, nullâ datâ morâ, ſubitario ponte ſtrato, fluvium tranſmittentes, in unam hoſtium turmam impetum fecêre tantâ generoſitate felicitateque, ut nullo è noſtris deſiderato, multos hoſtes occiderint. Secundo impetu in alteram eorum cohortem delati, integram victoriam reportavêre. Septem Arioli in prælio cecidêre, tres vincula induerunt, duo fugêre, captivi plurimi, evocatâ è latebris imbelli turbâ, poſtmodùm Catechumenorum numerum auxêre. Res fœda viſu erat, paſſim in locis, ubi hoſtes pernoctârant, conſpicere mutilata ſemitoſtaque infantium & Indorum corpora, aut reliquias nefandarum epularum, aut Antropophagis deſtinata fercula. Inter quæ corpora, ubi Neophytorum Dux fratris ſui ſemiaſſatum cadaver reperit, infremuit, ſimulque lætitiâ exiliit, quòd tam fœda monſtra de medio ſublata fuiſſent. Primarius victoriæ fructus fuit, vicinitatem omnem Chriſtianis partibus conciliaſſe, adeò notabili numero, ut non diu pòſt, cenſu facto, bis mille ſuprà ducentas in Jesu-Mariano oppido, & extra oppidum octingentas familias, Socii in album retulerint: quamquàm ex tanta multitudine certum eſt non omnes conveniſſe.. Cùm verò iniretur numerus infantium occiſorum, aut ab Antropophagis devoratorum, conjectatione factâ ex ſuperſtitibus, repertum eſt, trecentos circiter, præter adultos, lanienæ ceſſiſſe: quos omnes ſatis conſtat Fidei Chriſtianæ odio occiſos fuiſſe, nam conjurati id præcipuè intendebant, ut Chriſtianos mores cum Patribus noſtris eliminarent, & in conventiculis ſuis ſigillatim Petrum Molam & Antônium Bernal è noſtris igni deſtinârant, jactitabantque Arioli ſe eorum oculos, tanquàm ſorbilia ova, ſorbituros. Forma, quam emiſſarii veteratores uſurpabant ad rebaptizandos Neophytos, hæc erat. Ego te abluo, ut Baptiſmum Chriſtianorum eluam.

Indicium factionis.

Catechumeni baptizãtur.

Prælium.

Victoriæ fructus.

Socii neci deſtinati.

CAPUT XXV.

Ob defenſionem Indorum Societas vexatur.

TANTA peſte amotâ, cum alio malo certatum eſt. Martinus Ledeſma Paraquariæ Prætor, novis Paranæ oppidis ex Senatûs Platenſis mandato luſtratis, in eam opinionem (inſtigantibus præſertim Aſſumptionis urbis civibus) venerat, ut exiſtimaret duo Guaïraniæ oppida ad proxima Aſſumptionis urbis loca trãsferri, & cæteras Paranæ colonias cum Guaïraniæ reliquiis Aſſumptionis civibus ſervire debere; quod ut evinceret, ſæpiùs exploſam recantabat cantilenam: Paranenſes nempe Aſſumptionis civium armis ſubjugatos, & Guaïraniæ populos jam olim privatorum hominũ ſervitiis fuiſſe obnoxios. Quibus rebus repugnabat Societas, affirmans Paranenſes ſolâ Cruce Chriſto & Regi Catholico fuiſſe domitos, eaque conditione jugum accepiſſe, ne privatis hominibus aliquandò ſervirent; ſed uni Regi Catholico vectigales eſſent. Verùm quia lis trahebatur, & ad Senatum Regium delata erat, Franciſcus Diaſtanius, è Jesu-Mariano oppido ab Provinciali revocatus, in Peruviam cum legitimis inſtrumentis conceſſit. Interim Petrus Romerus, Antonius Ruiſius, Claudius Roïerius, & alii antiqui Patres, ad Aſſumptionis urbem Prætorem ſequuti, juramento affirmavêre, ab Societatis hominibus ſolâ Cruce armatis Paranenſes Indos Chriſto Regique Catholico fuiſſe ſubjugatos. Quod cùm interpoſito etiam jure-

Indi ſolâ Cruce domiti.

jurando è Franciſcana familia Sacerdotes integerrimi, & viri alii omni exceptione majores, aſſeruiſſent, accedente præſertim Senatûs decreto, deferbuit calumnia, nunquàm ſatis extinguenda, quòd identidem recaleſcat in plerorumque civium animis ſervitiorum amor, adeò cœcus, ut evidentia jura aut non videat, aut videre ſe, magnâ cum Reipublicæ perturbatione, diſſimulet. Quod ad Guaïraniæ oppidorum reliquias attinet, leviùs tractabatur, cùm conſtaret de eorum præſenti miſeria. Etiam Argentei fluminis Prætor Stephanus Avila, privatim Societati offenſus, Neophytis noſtris faceſſivit negotium: nam litteris Regi Catholico inſcriptis perſuadere conatus eſt, fundari debere urbem in Urvaïcæ littore ad coërcendos, ut aiebat, populos ab Societate reductos: quod quàm nocivum Apoſtolicis progreſſionibus foret, ex prænarratis ſatis perſpicuum eſſe arbitror. Sed Prætoris litteræ nullum pondus apud Senatum Regium in Hiſpania habuere: nam ab Didaco Boroa miſſo earum antidoto, fides habita eſt viro integerrimo, rem Chriſtianam & Regis Catholici obſequium ſincerè & non ex privata utilitate procuranti.

Senatus Regius Societati favet.

1636.

CAPUT XXVI.

De procuratione Joannis Baptiſtæ Ferrufini.

UTRIUSQUE Prætoris moleſtias utcumque diſpunxit adventus novorum Sociorum ex Europâ in portum Boni-aëris advectorum: ad quos trahendos, ante quinquennium ex eodem portu ſolverat Joannes Baptiſta Ferrufinus, qui ab Rege Catholico facilè impetrarat navigationis expenſas, & ab Mutio Vitelleſco Generali fieri delectum per Hiſpaniam & Italiam. Sed ubi delecti Socii Uliſipponem convenêre, difficile fuit navim reperire, quòd claſſis adornaretur in Braſiliæ ſubſidium, & architalaſſus naves omnes pro tranſportando milite Regio locaviſſet. Unde factum, ut Socii ſeriùs ſolverent, quàm deſtinaverant; non ſine providentiâ Numinis, eâ dilatione utentis ad juvandos ipſos claſſiarios & milites vectoresque in Gaulis Indiæ Orientalis, necnon remiges in triremibus Regiis animarum ſubſidio defectiſſimos. Impetrato navigio vela jam facientes, in piraticam Maurorum incidêre, exiguo periculo, quòd in comitatu armatarum navium navigarent. Secundo curſu uſque ad gradum circiter vigeſimum Auſtralis altitudinis provecti, variis poſtmodùm tempeſtatibus agitati, ex ipſo Argentei fluminis pænè oſtio Braſiliam versùs vela vertere, & ibi hyemare coacti ſunt. Rector Collegii Januarienſis, cognito, Socios in portu Omnium Sanctorum exſcendiſſe, navigiolum cum copioſo cibatu mittit, mandatque ſedis noſtræ Omnium Sanctorum Præfecto, ſuis expenſis alat cariſſimos hoſpites, donec tempus novæ navigationis appeteret: nec ſegniùs præſtitum, quàm imperatum; Patribus Omnium Sanctorum & Piratininganis, ad quos ex parte diverterant, omni officiorum genere viros Apoſtolicis laboribus deſtinatos, religioſiſſimâ caritate excipientibus. Januario menſe ad portum Boni-aëris appulſos Paraquarienſis Provincia benevolentiſſimè excepit: refectique, in varias partes, viginti numero, terrâ fluvioque ſunt miſſi. At Joannes Baptiſta Ferrufinus in Chilenſe regnum abiit, ex deſignatione Generalis Vice-provincialatûs officio functurus, nec inde niſi poſt decennium ad regendam hanc Provinciam rediturus. Hoc anno è Tucumania miſſi duo Socii ad loca Peruanæ ditioni ſubjecta Taricam versùs excurrentes, inter alia ſuperſtitioſa dæmonis machinamenta, hoc notabile commentum reperêre. Nonnulli Sacerdotes triginta Miſſas ab Divo Bernardo nuncupatas, non interruptim totidem diebus, præmiſſis Pſalmis pœnitentialibus, jejuniis & flagellationibus, faciebant, & pro hac multiplici, ſi Superis placet, pietate, exigebant quingentos florenos, eamque ſummam perſolventibus promittebant, tutos eos fore ab hoſtibus, & morte repentinâ, poſtque accepta lethalia vulnera, ſine pœnitentia non morituros, nec aliquando adjudicandos æternis ignibus; ſed Chriſtum, Reginam Cœlorum, multosque Angelos, è Cœlo venturos ad eorum animas in beatitudinis ſedes tranſportandas: id olim promiſſum ab Summo Pontifice Divo Bernardo. Socii has dæmonis technas evolventes, plebeculæ indemnitati conſuluêre, quorum unus ad Chiriguanas, ubi Ignatius Martines verſabatur, per fragoſiſſimos ſcopulos penetravit. Cordubenſem tractum, & cætera Tucumaniæ loca, Socii majori labore, quàm fructu, excolebant: bello Calchaquinenſi, & peſte, flores ante frugem demetentibus.

Claſſiarii adjuti.

Januarienſis Collegii Rectoris caritas:

Et Braſiliorum Sociorum.

Joannes Baptiſta Ferrufinus Vice-Provincialis.

Error perniciosus ablegatus.

CAPUT XXVII. Itatinenſes Socii variè afflictantur,

IN Itatinenſi regione pergebant elaborare iidem, qui oppida fundaverant, Didacus Rançonierius, Juſtus Vanſurkius, & Nicolaus Enartius, ſubſidia Sociorum ſine fine ab Provinciali poſtulantes, ut coloniarum numerum, reductis vicinis nationibus, augerent. Sed fruſtra erant eorum vota, quia ſupplementum ex Europa nuperrimè advectum Collegia & fundata alibi oppida exhauſerant. Igitur quod reliquum erat, dabant operam, ut quanto numero poſſent, Chriſtianæ militiæ candidatos conſtructis jam coloniis aggregarent. Quorum progreſſibus non parum obſiſtebant Aſſumptionis urbis Magiſtratus civilis & eccleſiaſticus, adunatis conſiliis contendentes, ad cives derivare Neophytorum ſervitia. Et quoniam non ignorabant Societatem ejuſmodi poſtulationibus ex Regis Catholici indulto refragaturam, id excogitavêre, ut inductis externis Sacerdotibus, Socios inde abducerent: & jam parochos elegerant, indubiè in ea oppida inducendos, nî Senatus Regius Chuquiſacenſis, adnitente Franciſco Diaſtanio, interceſſiſſet: ſevero edicto mandans, ne Societatis labores intempeſtivis vexationibus contra Regis voluntatem interturbarent. Quo in negotio illud ſingulare evênit: nam cùm viri primarii uſi fuiſſent falſis teſtibus ad calumniam fingendam contra Apoſtolicos viros, & inſtrumenta intentatæ calumniæ in Peruviam ad Senatum Chuquiſacenſem miſiſſent, unus ex his primoribus, conſcientiâ urgente, ſecreto libello ad eundem Senatum miſſo, ſe retractavit, affirmans, potentis viri authoritate eò ſe deductum fuiſſe, ut litteris ab ſycophantis contra Societatem confictis ſyngrapham adderet. Quâ reclamatione cognitâ, Senatus calumnias, non ſine authorum dehoneſtamento, exploſit, Societatisque jus ſartum tectum conſervavit. Non potuit tamen evitari damnum ex pravis malevolorum conſiliis enatum, quorum fama ubi ad Itatinenſes Neophytos pervênit, multi ad Ethnicos ſervitiorum metu tranſiere; ipſis Païaguis terrorem augentibus, falſoque rumorem ſpargentibus, viſas eſſe numeroſas cymbas cum armatis cohortibus & catenarum nexibus ad Neophytos ſubjugandos, & in captivitatem abigendos. His calamitatibus acceſſit peſtis, æquè Ethnicorum ac Neophytorum pagis infeſta, quos dum per paludes, ſylvas, antra, & ſcabroſa loca, Socii indagant, multis mortalibus Exhomologeſi, & Baptiſmo expiatis, glorioſam ſanè laborum meſſem retulêre.

Ab Aſſumptionis civibus.

Favet Societati Senatus.

Calumnia exploſa.

Metu Neophyti diſperguntur.

Peſtis.

CAPUT XXVIII. De vitâ & morte Didaci Rançonierii.

MITIGATO peſtis furore, Didacus Rançonierius & Nicolaus Enartius ægrotare cœperunt, ignota de cauſa: quamquàm ſuſpicio fuit utrique ab neſcio quo Barbaro lentum venenum fuiſſe infuſum. Primus ſublatus eſt Didacus Rançonierius, Itatinenſis miſſionis præfectus fundatorque, qui in Flandrobelgica anno ſæculari nobili Centurione Burgundo natus, poſtquàm Trajecti ad Moſam adoleſcentiam honeſtis artibus excultam piè tranſegiſſet, undevigeſimo ætatis anno Societatem JESU Mechliniæ iniit, tantâ genitoris offenſione, ut deinceps ab aſpectu filii abſtinere ſtatuerit. Poſito tyrocinio, philoſophicis ſcientiis imbutus, per aliquot annos litteras humaniores non ſine laude docuit, donec in Indiam cum Gaſpare Sobrino navigaret. In navigatione, adhuc linguæ Hiſpanicæ imperitus, ad vectores & nautas utiliter admodùm ſingulis propè diebus doctrinam Chriſtianam explicavit; adeò nullius offenſione, ut omnes magis æſtimarent malè tertiata ejus verba, quàm aliorum culti idiomatis modulos. Cordubæ Tucumanorum, impatiens quadriennalis Theologiæ curriculi, ſummis precibus ab Majoribus poſtulavit, ut decurtato ſtudiorum ſpatio, quamprimùm ſe ad Indorum curam amandarent: quod ut impetraret, ad controverſas totius Scholaſticæ Theologiæ ſententias problematicè defendendas, ante præfinitum tempus, ſe obtulit, præſtititque tantâ ingenii æſtimatione, quantam ferè nullus ante eum hactenùs in Cordubenſi Academia conſequutus fuerat. In Guaïraniam miſſus, Neophytos Catechumenosque omni ope juvit. Gualachos, vagabundos homines, trimeſtri integro, nullo commeatu inſtructus, inediâ pænè contectus, ſub dio & humi cubans, inter quotidiana mortis pericula, per paludoſa & ſylveſtria loca, nudis pedibus ſequutus, nihil omiſit, quod profuturum exiſtimaret ad perverſam gentem Chriſto lucrandam. Villaricanos aliquos, Indorum libertati inſidiantes, magno animo compeſcuit. In tranſmigratione

Patria.

Navigatio.

Studia.

Excurſiones.

Guaïraniæ multa cum Sociis paſſus, grande de ſe ſpecimen dedit. Itatinenſi expeditioni præpoſitus primo anno quatuor oppidorum fundamenta jecit: quorum tribus in origine ab Mamalucis deſtructis, non deſpondens animo, diſperſam gentem, ædificatis aliis oppidis, tum per ſe, tum per Socios, iterum reduxit. Ter intentatam à Barbaris necem cœleſti ope evaſit. Pro defendendis Neophytis ſuis, Mamalucorum ſclopetis nudatum pectus multoties obtulit. Sæpè biduum ſine cibo tranſegit. Nunquàm culcitrâ, nunquàm cupediis, perſæpè cilicinâ veſte, plerumque corio indurato pro lecto, proque omni cibo ſylveſtribus radicibus utebatur. Ultra Itatinenſem provinciam excurrere deſtinans, Guanianarum idioma utcumque didicit. In diuturnâ expeditione, fame graſſante, toſtis locuſtis ſe ſuſtentavit. Si quandoque numerus converſorum ad fidem ſuis votis non reſpondebat, hac ſe cogitatione conſolabatur, quod Angeli cuſtodes unius animulæ curam per multos annos lubenter ſuſcipiant; hinc fiebat, ut æquè paucorum ac multorum ſaluti, datâ occaſione, ſe totum impenderet. Singulorum Apoſtolorum & Evangeliſtarum feſtos dies præveniebat octiduano jejunio, ad impetrandum ſpiritum Apoſtolicum. Præter ſtatas preces, cum Deo magnam noctis partem familiariſſimè colloquebatur. Sacrificans, aut aliter Deum orans, perſæpe ſuaviſſimis lacrymis perfundebatur. Nunquam negotium inconſulto Deo occœptabat. In rebus magni momenti, regulis electionis ab Divo Ignatio traditis utebatur. Singulariſſimo in Chriſti humanitatem amore ferebatur, in cujus animæ venerationem ex concepto voto decies-ſexties externæ aut internæ caritatis actus quotidie renovabat. In memoriam Sacratiſſimi Corporis Chriſti ſexties etiam decies voluntariâ pœnâ ſe multabat. At verò ut fructuosè Reginam Cœlorum coleret, voto ſe adſtrinxerat pari numero interiùs, aut exteriùs, humilis animi parvitatem profitendi. Singulas vitæ humanæ actiones ejaculatoriâ prece ad Deum dirigebat. Religionis vota obſervavit rigidiſſimè. Aliis præpoſitus authoritate utebatur, ad deligenda pro ſe domûs deteriora. Semel ab uno è ſubditis coram laudatus, ita excanduit, ut abs ſe hominem faceſſere, & extra cubiculum ſuum abire, juſſerit. Tam ſibi rigidus, quàm aliis blandus erat, præſertim Indis, quos ut amantiſſima mater omni ope ſublevabat. In ægritudine enixè poſtulabat à Domino, ut intenderet morbi dolores, ad compenſandam intenſione mali lenitudinem: identidemque uſurpabat has voces. *Quid hoc, quodcumque eſt, quod patior, ſi conferatur cum Martyrum tormentis? auge dolores, ô Deus, & ſi tua ſit voluntas, æterni ſint hi dolores mei.* Moriens ab corpore ſuo veniam petiit, quod id inclementer nimis tractaſſet. Inter hos pietatis affectus in humili Indorum pago, ad quem diverterat, animam placidiſſimè exhalavit. Cadaver in ſacello ramali, vix trium perſonarum capace, magno Barbarorum luctu ſepultum eſt. Noſtrum Rançonierium ſupra communem modum luxit univerſa Provincia, teſtata in eo amiſſum hominem Indis utiliſſimum, Apoſtolicarumque virtutum verè prototypum. Franciſcus Vaſquius Provincialis, auditâ ejus morte, aſſeruit Didaco Rançonierio, ſi diutiùs vixiſſet, non tantùm potuiſſe totius Provinciæ, ſed etiam univerſæ Societatis regimen tutò committi; cum non parvâ Flandro-belgicæ laude tales viros abs ſe ex inſtituti noſtri rationibus amandantis, & augendæ gloriæ divinæ converſioniqueBarbarorum generosè pieque conſecrantis. Elato Rançonierio, Juſtus Vanſurkius cum Nicolao Enartio ex gravi morbo utcumque convaleſcente, collato conſilio, ad Paraquariæ metropolim centum leucarum itinere properavit, ſubſidia Sociorum & rerum ad continuandam expeditionem idonearum ab Collegii Rectore poſtulaturus. Fruſtra tamen: nam peſtis per urbem & ſuburbana loca ſerpens, pauculos Collegii Socios occupatiſſimos habebat. Ad Itatinenſes ſuos redeunti nuncium in itinere allatum eſt, de morte Nicolai Enartii, & Mamalucorum adventu, quarum rerum (quoniam ad initium ſequentis anni ſpectant) dilatâ narratione, aliò tantiſper me confero, novis calamitatibus narrandis lugubrem ſtylum accommodaturus.

Itatinenſium Præfectura.

Generoſitas.

Inedia.

Exercitia pietatis.

Paupertatis amor.

Patientia.

Mors.

Dotes.

Flandrobelgica Provincia laus.

CAPUT XXIX.

Antonii Ruiſii Præ-

ANNO jam adulto, Antonius Ruiſius Guairaniæ diuturnâ præfecturâ & magnis virtutibus clarus, pro Petro Romero Sociorum in Paranenſi, Urvaicenſi

fecturæ initium adversis rebus insignitur.

& Tapensi, provinciis elaborantium, præfectus designatur. Quam præfecturam per septem annos & aliquot menses ipse Romerus tanto animarum proventu administravit, ut cùm decem solummodò oppida partim ad Paranam, partim ad Urvaïcam, regenda post necem Rochi Gonsalvii decessoris sui accepisset, viginti-quinque (ut omittam duo alia designata) successori suo tradiderit: spesque factis longè major erat, nî eam pestis, & belli turbo, evertissent. Nam ex locis mari Athlantico obversis advecta lues, Paranam, Urvaïcam, & Tapensem regionem miserum in modum afflictavit. Damna in singula oppida ex lue allata sigillatim non recensebo, satis feciisse ratus, si dixero, Sociorum in ægris juvandis labores, Indorumque calamitates, fermè fuisse ubique æquales, & fidem prope humanam excessisse: nam singulis aut binis Sacerdotibus nostris incumbebat onus, ægrorum corpora & animos curandi, adeò magno numero, ut in Jesu-Marianâ coloniâ mille & quingenta, apud Caaroënses octingenta & quinquaginta Barbarorum capita, ut alios taceam, post susceptum Baptismum paucorum mensium spatio sepulta fuisse constet. Eosdem populos ex peste nata fames postmodùm infestavit. Sed majus malum timebatur à Mamalucis, dudum in Sociorum labores intentis, & novo portento prænunciatis. Nam in Sancti Michaëlis oppido imago Christi post flagellationem vestes quærentis, copiosè bis sudavit, attentis ad similia signa Sociorum animis, non semel provinciarum vastationem denunciata. Inter has calamitates solatio fuit, præter benè magnum Infantium numerum, septingentos & quinquaginta-tres adultos; ex Theresianis centum & quinquaginta-novem supra mille provectæ ætatis capita; ex Sanctorum Cosmæ & Damiani incolis sexcentos & nonaginta-novem, præter pueros; ex Araricanis sexcentos & quinquaginta-quatuor; ex Caaroënsibus mille & sexaginta-quatuor; ex Sancti Josephi inquilinis quingentos & quinquaginta-septem baptizasse. Quibus si addas numerum baptizatorum in oppidis trans Igaïm positis, necnon in semotâ Sancti Joachimi coloniâ, & in Urvaïcensibus Paranensibusque sedibus, nemo dubitabit hunc annum fuisse Cœlitibus gratissimum.

Romeri Præfecturæ status.

Pestis.

Fames.

Sudor portentosus.

Numerus baptismorum.

CAPUT XXX.

Jesu-Marianum oppidum ab Mamalucis destruitur.

DEFUNCTUS præfecturâ Romerus, Jesu-Mariano oppido, quod in finibus Tapensis Provinciæ erat, præficitur: in quo oppido, utpote hostium incursionibus obnoxio, ex Prætoris Regii præscripto, adnitente Didaco Boroâ Provinciali, extemporali opere munitionem Neophyti exstruere cœperant. Quâ in re dum sunt, Mamaluci cum mille & quingentis Tupicis, contractâque per vim in itinere numerosâ Ethnicorum manu, oppidum repentè invadunt: irrumpentibus obstitêre fortiter quadringenti Indi, cæteris pro more gentis ad quotidianam rusticationem venationemque dilapsis. In prima oppugnatione res mira accidit, nam Antonio Bernal, Societatis nostræ adjutori, inter Neophytos pugnanti, glans plumbea digiti partem cùm abstulisset, continuato impetu in sacrum numisma Conceptæ sine macula Virginis pectori appensum incidit, nullo illato damno, nisi quòd numisma sui vestigium cuti ejus impresserit. In ardore pugnæ Joannes Cardenas, alter Societatis adjutor, explosione bombardarum bina vulnera accepit. Petrus Mola in capite læsus est. Petrus Romerus omnium telis impetitus, ubique versabatur, oppressis succurrebat, vulneratis Sociis aderat, expeditos animabat, vi ab ingressu hostes arcebat, unus multa officia obibat. Quâ verò parte Mamaluci ferociùs insistebant, Maria, Barbara mulier (adhuc superstes) memorabili prorsus apud posteros exemplo, virili veste sexum mentita, prætensam hastam in hostes non muliebriter vibrans, ferocientem Tupicum occidit, diuque præliando (uti ab ejus ore didici) instantes manipulos arcuit, & populares suos ad repugnandum confirmavit. Sed hostes numero & armis potiores, injecto in templum, ubi imbellis multitudo versabatur, igne, certis conditionibus loco tandem potiti sunt. In deditos contra pacta rabiem exercentes, nullo sexûs & ætatis discrimine, in cremato oppido multos mactavêre: nequicquàm reclamantibus Sociis, carissimos in Christo filios omni ope servare contendentibus. Romerus pro Jesu-Marianorum Ducis uxore captiva, & aliquot aliis, cum latronibus de pretio pepigit; sed, præter ado-

Mamalucorũ irruptio.

Numisma Immaculatæ Virginis salutare.

Socii vulnerati.

Barbara mulier pugnat.

Neophyti vincuntur.

lescentem unum, nullum alium recuperavit, captivis ipsis & repræsentatâ mercede spoliatus. Capto oppido, prædones per circumjacentes villas effusi, quoscumque potuere in servitutem abegêre; satisque constat, ex numerosissima colonia vix quartam partem fugâ salutem quæsivisse. Ex hostibus in pugna, præter vulneratos, quinquaginta-quinque cecidêre. Finito prælio, dissimulato vulnerum suorum dolore, Socii saucios ex utraque parte adjutum ivêre, moribundos Sacramento expiantes, mortuosque sepelientes. Qua in re memorabile est, quod de captivis duobus domi nostræ educatis narratur, qui piis verborum affectibus, pro ut fieri ab Societatis hominibus viderant, moribundos ad ultimam luctam juvare visi sunt: stupentibus ad tantam pietatem hostibus, & adolescentularum formosissimas, ut eos ab Patrum amore averterent, offerentibus: quibus constâter repudiatis, se castè piéque ab suis Sacerdotibus educatos, ab talibus spurcitiis abhorrere respondebant: raro prorsus in novis hominibus in captivitate, & ætate juvenili, libidinis temperamento, pietatisque exemplo. Ab hostibus quatriduo Socii detenti sunt, ne ad alia Neophytorum oppida pergentes consilia sua præverterent. Sic Jesu-Marianum oppidum ante triennium fundatum, in quo hactenùs Socii sex mille & quinquaginta-septem Barbaros baptizaverant, longéq; plures in album Candidatorum retulerant, destructum est. Cujus reliquiæ aliò translatæ lugubrem recordationem usque adhuc florentissimæ quondam coloniæ, omnium animis, & præsertim meo (nam Jesu-Marianorum per aliquot annos curam gessi, geroque) repræsentant.

Socii omnibus opitulantur.

Duorum adolescentum pietas.

Castitas.

Numerus reductorum.

CAPUT XXXI.
Sãcti Christophori coloniæ devastatio.

DUABUS leucis aberat Sancti Christophori oppidum ab Jesu-Mariano, numerositate etiam famosum: nam quamvis non integrum biennium ab ejus fundatione non intercessisset, tamen in eo Societas bis mille & trecenta capita sacro-Fonte immersérat, restabantque totidem Catechumeni & infantes suo tempore immergendi: ad quos cùm perveniisset fama invasionis, Augustinus Contreras, qui ibi solus curabat, multitudinem quantam maximam potuit, ad Sanctæ Annæ oppidum deducit. Vix in tuto erant, quando Mamaluci desertam coloniam invadunt, quam ut inanem vident, illicò vicinitatem circum omnem explorant, villas depopulantur, è latebris eductis vincula injiciunt, more suo omnia hostiliter infestantes. Augustinus Contreras ad suum oppidum redire ausus, latrones adit, obsecratque, ne vellent filios in Christo abs se genitos, ceu pecora, abigere: sed, præter dicteria, & duos adolescentes infimis precibus impetratos, nihil recuperavit: Mamalucis ad Jesu-Mariani ruinas cum præda violenter se recipientibus.

Augustini Contrera sollicitudo.

CAPUT XXXII.
Sanctæ Annæ incolæ oppidum suum deserunt.

INTERIM Romerus mille & sexcentos Neophytos, partim ex Jesu-Marianis fugâ dilapsis, partim ex Sanctæ Annæ & Sancti Christophori aliisque oppidis raptim collectos, quos perditas res recuperandi desiderium, aut amittendi metus stimulabat, ad Sancti Christophori oppidum comitatur; quò etiam quatriduo, postquam eò venerant, centum & viginti Mamaluci, belli robur, cum mille & quingentis Turpicis advolavêre: qui prælio inito, latrocinandi usu & armorum genere feroces, quamvis in primo conflictu retrocessissent, nostris tandem Neophytis, inæqualibus armis pugnantibus, potiores fuere. Igitur eorum multis in captivitatem abactis, Romerus eò unde venerat, ad Sanctæ Annæ cum gentis reliquiis, retrogreditur. Sanctæ Annæ oppidum supra ter mille capita censebat, florebatque omni genere virtutum sub Josephi Oregii curâ, qui nongenta capita, peste paulò antè invasionem grassante, Sacramentis procurata sepelierat, suppleveratque vitâ functos novis accessionibus Barbarorum, magno numero ei se excolendos tradentium. Id oppidum trans Igaïm etiam positum patebat prædonum injuriis, si suo loco remaneret: quare de eo retrahendo agitatum est. In his rebus dum sunt, Antonius Ruisius Sociorum Præfectus eò advolat, vocatisque in consilium vicinorum oppidorum Sociis, & Neophytorum primoribus, de summâ rei deliberat. Sententia plurimorum fuit, Jesu-Marianorum & Sancti Christophori reliquias cum Sanctæ Annæ municipiis cis Igaïm ad Nativitatis oppidum traducendas esse, ut fluvio, & aliarum coloniarum proximitate, numeroque se tuerentur. Postquam id magno

Neophyti infeliciter pugnant.

Antonii Ruisii cura.

tumultu factum est, cymbæ omnes ad portum unum sub terreo tumulo in formam castelli extemporaliter exstructo, eo fine retractæ sunt, ut & Neophyti ab hostibus fugientes accommodè Igaïm transmitterent, & ipsis prædonibus transcurrendi commoditas subtraheretur. Prætereà variis in locis fluvius, quà vadari poterat, milite firmatus est: & trans ipsum Igaïm insidiæ in adjacentibus nemoribus collocatæ sunt, unde in palantes latrones ex improviso effusi armati Neophyti, hostium non paucos, indemnes ipsi, interfecêre.

CAPUT XXXIII. Gesta post devastationem oppidorum narrantur.

Fama calamitatum augetur.

Caapienses, Caaroënsesque transmigrant.

INTEREA ubique trepidabatur, JESU-Marianis fugientibus, famam calamitatis ubique spargentibus, & in immensum augentibus: narrabant enim delèta esse cuncta Tapensis provinciæ oppida, hostes Urvaïcensibus imminere, plerosque Patrum de medio crudeliter sublatos. Auxit metum Antonius Ruisius, cui ferebant cœlitùs revelatum fuisse, de novo fundata ad Urvaïcam oppida aliquando ab Mamalucorum furore loco motum iri; & ipse, audito, hostem per Tapensem regionem grassari, authoritate usus præceperat Sociis Urvaïcensibus, ut igne oppidis injecto, gentem omnem versùs Paranam in tutum reciperent. Quod mandatum statim arripientes Caasapaminienses, templo suo domibusque concrematis, effusâ fugâ (quamvis hostis quadraginta leucis abesset) ad Paranam se contulêre. Hos sequuti Caaroënses, patrium etiam solum, incẽso oppido, deseruêre. Et jam Caapienses, Caasapaguaçuensesque fugere incœptârant, cùm Didaci Boroæ Provincialis mandata perferuntur, jubentis, ne se quis loco moveret, antequàm ipse coram rem totam perspexisset. Acceperat is invasionis nuncium in itinere ex Assumptionis urbe ad Paranam veniens, quò dum pervênit, mille & quingentis Caasapaminiensium capitibus ad desertam concrematamque patriam redire renuentibus occurrit, quos omnes Itapuanis commendavit. Paululùm progressus obviàm habuit Caaroënses, quos ad reliquas Paranæ colonias remisit, donec maturè de reædificandis tutiori in loco oppidis consultaretur. His rebus intento trepidum nuncium adfertur, Josephum Oregium fugitivos Neophytos comitantem in desertis locis errore viæ perditum fuisse. Triduum hæc fama anxios tenuit, quoadusque nunciatum est comparuisse. Ex itinere, Provincialis à Paraquariæ Prætore auxilia postulans, pro responso accepit, ab iisdem Mamalucis Itatinenses ex adversa parte etiam vexari, nec è Reipublicæ bono videri, si copiolæ paucorum civium in tot loca distraherentur. Prætoris Argentei fluvii filius, militiæ Hispanæ præpositus, alias res causatus, & Civitas Sancti Joannis, auxilia etiam denegavêre. Didacus Boroa externorum subsidiorum spe dejectus, mirabili celeritate ad Tapensem provinciam properat, dispalatos hinc inde Neophytos in unum cogit, fortissimorumque Barbarorum ex variis oppidis haberi delectum imperat: quorum in comitatu trans Igaïm ire ausus est, eo fine, ut saltem metu injecto prædonum audacia infringeretur. Sed elapsis cum præda hostibus, in destructis oppidis nihil nisi cadavera virorum fœminarumq; crudelitate oppressorum, & in JESU-Mariani templi ruinis altare fœdè conspurcatum reperit. Humatis corporibus, invasionis seriem exquisitis litteris ad Regem Catholicum rescripsit. Quæ litteræ, ducentis ab Lusitania leucis summâ perfidiâ in mare projectæ, miraculo ad littus Ulisipponense postmodùm repertæ, Regique traditæ sunt: cum æquali Sociorum laude, & prædonum infamia. Secundùm id, destructorum oppidorum incolas in Caaroënsem, Caasapaminiensemque agrum cum Sacerdotibus transmisit, ibi tamdiu in desertis villis nutriendos, donec commoditas restituendæ rei appareret. In hac depopulatione viginti-quinque millia partim Neophytorum, Catechumenorumque ab Sociis reductorum, partim Ethnicorum eorumdem curæ destinatorum, ab Mamalucis in Brasiliam abacta fuisse (ut mortuos in itinere taceam) satis constat. Sic Tapensis provinciæ Socii spem promovendæ rei ultra Igaïm amisêre, & metum alterius jacturæ altè concepêre, non diu pòst ad novos luctus calamum meum citaturæ.

Ab Paranensibus resipiuntur.

Auxilia quærentur.

Didacus Boroa hostibus se opponit.

Ad Regem scribit.

Littera miraculo servantur.

Numerus abactorum ab Mamalucis.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER DUODECIMUS.

CAPUT I. De Cæsaris Gratiani & Blasii Gutieres virtutibus.

DESTIS Cordubam infestare pergens, utilissimorum Sociorum capita demessuit. Januario mense Cæsar Gratianus, Bovini in Appuliâ natus, præcipuum Collegii Academici ornamentum & deliciæ, ad plures transiit. Hunc Inigus Guevara, Bovini Dux, Societati pepererat, qui optimæ spei clientem Societatis Provinciali commendare infra dignitatem suam non est arbitratus. Tyrocinio & Philosophiæ curriculo Neapoli feliciter emenso, post Constantinopolitanam expeditionem frustra ambitam, in Paraquariam mitti meruit. Cordubæ Tucumanorum litteris divinis excultus, triennio Aristotelis artes, decennio Theologiam, summâ cum laude docuit. Quamquàm nemini dubium erat, eum violenter Magistrali cathedræ affixum: adeò dissimulare non poterat inflammata desideria Apostolicarum missionum ad Indos. Sed Provinciæ Moderatores hominem litteratissimum, & virtutum Religiosarum exemplar, constanter in Academiâ detinebant, exemplo, voce, industriâ, juvenibus nostris maximè profuturum. Frustrata magnarum missionum vota compensabat brevibus ad suburbanos Indorum pagos excursionibus & urbicis laboribus: peste grassante omnibus aderat, Indos, Æthiopes, & Hispanos juvans, quo in opere lethali contracto morbo, magno omnium dolore elatus est. Nec minor jactura fuit in Blasio Gutieres, disparis conditionis homine. Castellanus is erat, & ætate grandior in Americam navigans, Torribii, Limensis Archiepiscopi servitio se addixerat: quo morte sublato, Alfonso Riberæ Prætori adhærens, ad Chilense regnum se contulerat, in cujus regni metropoli Divi Ignatii exercitiis excultus, in Societatem nostram admissus est. Cordubæ per viginti annos, summâ omnium approbatione, valetudinarii curam exercuit. Vir omnium virtutum, egregiâ præsertim caritate inflammabatur. Domesticis æquè ac externis aderat, ad infima quæque & sordida officia devolvebatur, è quibus sordibus tantam sibi claritudinem conciliavit, ut pro sancto ab omnibus celebraretur. Sancti Xaverii æmulus, aposthematis pus non semel (uti supra narratum est) ore expressit. Indum hominem, ipsa spurcitie fœdiorem, & ex ulcere tantam mephytim exhalantem, ut è cubiculo alterum Socium fœtore intolerabili pænè exanimatum extruderet, non tantùm ipse sustinuit, sed etiam emplastrum turpi sanie conspurcatum, nullâ stomachi commotione, ori admovit. Religiosum hominem è Divi Dominici familiâ fœdo morbo laborantem curans, contagione ægritudinem ipse contraxit, adeò tetram, ut per plures deinceps annos fermè semper ulcerosis carcinomatibus ejus corpus, ingenti cum dolore, fœdaretur. Nec tamen desistebat ab ordinariis operis, quoad lue affectis serviens, ex afflicto corporis domicilio meliore sui parte eluctaretur.

1637.

Cæsar Gratianus Constantinopolitanam missionem ambit,

Et ad Indos mitti.

Blasius Gutieres in Americam navigat.

Valetudinarii curam exercet.

Pus ore exprimit.

CAPUT II. Cordubæ comitia Provincialia celebrātur.

ADULTO jam anno, comitiis Provincialibus Cordubæ habitis, Franciscus Diastanius in Procuratorem eligitur. Episcopus Tucumanensis, Melchior Maldonatus, ad Provincialem & Patres congregatos datis litteris, diœcesis suæ statum multis verbis deplorans, rogavit, vellent in se suscipere curam Indorum Tucumanensium omni ope destitutorum. Ad quod præstandum, amplissimâ potestate instruxit Sacerdotes omnes ab ipso Provinciali eligendos. Præterea alteras litteras

planè

planè honorificas, Regi Catholico inscriptas, & ab Francisco Diastanio Madritum deferendas, misit, quarum compendium hîc attexere non pigebit. *Philippe Rex Catholice, Regia Tua Majestas, missis ad decessorem meum litteris petiit, ut ad Te distinctè perscriberetur, quantâ Tucumanienſis Diœcesis idoneorum Religiosorum inopiâ laboret, ut eâ cognitâ de remedio provideatur. Cui mandato non difficulter satisfaciam, quòd è quatuor Tucumaniæ partibus, tres ipse per me lustraverim. Tucumania tota quadringentas leucas complexa, octo Hispanorum oppida, & aliquot terrarum tractus multis Neophytorum millibus frequentes, habet; quorum Neophytorum magna pars, deficientibus Sacerdotibus, nuncio Christianæ Religioni remisso, ad avitos mores rediit. Alias etiam terras amplectitur multis Ethnicorum millibus constantes. Quod ad Neophytos pacatos attinet, octo omninò regiones sunt Sacerdotibus carentes, sine spe aliquando habendi: nam cùm singulis Hispanorum urbibus singuli fermè tantùm Sacerdotes præsint, quanta sit reliquorum locorum incuria, facilis conjectatio est. Omnibus adesse ipse unus non possum: unde fit, ut multorum animæ, Christi Sanguine redemptæ, Tibi & mihi, ô Rex Catholice, commissæ, ad inferos demergantur. Nonnulli quidem Sacerdotes aliquot in locis præsunt Neophytis, sed magnam partem ad tantum munus inidonei. Aliorum Religiosorum virorum Ordines ob paucitatem vix sibi & choro pro instituto suo sufficiunt. Quare in his regionibus unica IESV Societas est, in quam, Tuam, ô Rex, meamq; conscientiam exoneremus. In comperto est, IESV Socios diu noctuq; in salutem Hispanorum atque Indorum in urbibus invigilare; nuper verò à Patribus Corduba congregatis Majestatis Tuæ nomine interposito postulavi, ut seligantur Socii idonei ad Chaquensem provinciam non armis ferreis, sed gladio verbi Divini iterum tentandam; simulq; emittantur ex urbibus excursores, qui pagos Indorum, villas Hispanorum, majori numero rus, quàm urbes incolentium, sacris destitutorum adeant. Quamvis verò Provincialis vereatur, ne ob id eadem Socii patiantur, quæ in Paraquaria; nihilominus spondet ex omnibus Collegiis emittendos Socios, totam Tucumaniam pervagaturos. Quod nequaquam præstare poterunt, nisi evacuentur Collegia. Quocirca Majestatem Tuam per Sanguinem Christi supplex rogo, ut quadraginta Socios Procuratori in Hispaniam propediem navigaturo, pro mea Diœcesi concedas, quos ego sumptibus meis advocarem, ni Episcopatûs mei censuum tenuitas officeret.* Hæc Episcopus Maldonatus. Iisdem Comitiis Provincialibus decreta Chaquensis expeditio: & Antonius Ruisius, Guairaniæ & Tapensis provinciæ depopulationis spectator, in Hispaniam eo fine navigare jussus est, ut Francisco Diastanio Romanâ procuratione occupato, apud Regem Catholicum, Senatumque Regium, afflictæ Paraquariæ statum, Mamalucorum ferociam, periculumque ulterioris damni referret: quo, quia imposterùm carituri sumus, lubet reliqua ad ejus vitam spectantia carptim enarrare, ne tanto homini, de nostra Paraquaria meritissimo, injurius videar, & simul rebus instituto meo servientibus consulam.

Litteræ Episcopi Tucumanienſis.

Tucumaniæ status.

Chaquensis missio decernitur.

CAPUT III.

De reliquâ Antonii Ruisii vitâ.

ANTONIUS Ruisius cùm Francisco Diastanio è portu Boni-aëris solvens, felici navigatione Januarienſem Brasiliæ portum paulò pòst tenuit. Semestri spatio ibi commoratus, ausus est, non sine Divino nutu, in Mamalucos coloniarum nostrarum destructores, eorumque fautores, pro concione invehere, optimo successu: aliquot mortalibus ad restituendos captivos rationum vi perniotis. Ibidem authentica instrumenta, Mamalucorum invasiones damnantia, ab Brasiliæ Magistratibus accepit, magno usui futura apud Regem Catholicum, Indorũ jus curaturo. In Lusitaniam navigans, classiarios inter se dissidentes, & tantùm non armis dissidium dirimentes, authoritate compescuit. Ulisippone Madritum pergens, in morbum periculosum incidit, à quo Divi Ignatii ope convaluisse creditus est. Madriti Philippum Quartum Regem Catholicum, solitum compati Indorum calamitatibus, faventissimum habuit: quilecto querelarum, quas adferebat, contra Mamalucos libello, ex Senatibus Regiis Castellanæ & Lusitanæ coronæ delectum integerrimorum virorum haberi voluit, apud quos Ruisius, serie invasionum relatâ, de remediis tantorum malorum ageret. Porrò postulatorum summa hæc fermè fuit. Juberet Rex legem, anno hujus sæculi undecimo Ulisippone latam, quâ

Ruisius in Brasiliam navigat:

Et in Europam.

Ab D. Ignatio fatatur.

Apud Regem rem Indorum agit.

prohibebantur Indi mancipia fieri, ſervari. Peteretur ab Pontifice maximo confirmari diplomata Pauli III. & Clementis VIII. idem prohibentia. Vellet Rex harum legum infractores ab Inquiſitoribus cauſarum Fidei coërceri, & captivos Indos patriæ ſuæ reſtitui; Mamalucos verò tantorum malorum reos caſtigari: aliaque complura Ruiſius addidit, quæ pleraque Rex longiſſimo prudentiſſimoque comprobavit diplomate, indubiè lectoribus non ſine tanti Regis laude placituro, ſi hîc ad longum deſcriberetur. Summam tantùm ejus accipe. *Philippi IV. diplomatis ſumma.* *Quia*, inquit Rex, *Guairaniæ oppida Societatis IESV operâ conſtructa, abactis fermè triginta capitum millibus, Mamaluci deſtruxêre, & continuato furore Tapenſem Provinciam infeſtare, Urvaïcæ imminentes, incœperint, captivos contra jus gentium, & ſancita Regia, pro mancipiis vendentes, habentéſve. Nos enormia facta debitis pœnis vindicare & impoſterùm coërcere volentes, Sancimus eas excurſiones Mamalucorum injuſtas eſſe, & Divinis Regiisque legibus planè contrarias, nec exerceri poſſe potuiſſeve, ſine Chriſtianæ Religionis dedecore. Quapropter ejuſmodi delictorum punitionem ad Inquiſitorum Fidei tribunal pertinere declarantes, Mandamus, Indos omnes ab Mamalucis abactos libertate rurſum donari; reos pro læſæ Majeſtatis perduellibus habitos, bonis omnibus & capite multari.* Aliaque decrevit Rege Catholico digniſsima. Præterea impetravit Ruiſius, Indos omnes Societatis labore per Paranam, Guairaniam, Urvaicam, Tapenſemque Provincias reductos, ab privatorum hominum ſervitiis liberos, Regi Catholico fieri vectigales; & de novo ad fidem converſos, ante vigeſimum ſuſcepti Baptiſmi annum, Regi tributum pendere non debere. *Ruiſius multa ab Rege impetrat.* Madriti vocabularium, artem & Catecheſim, linguâ Guaranicâ, ab ſe compoſita, magno emolumento excudi mandavit. *Guaranicè ſcribit.* Fœminam Deo ſacram, ab tribus dæmonum legionibus inſeſſam, legitimis precibus priſtino ſtatui reſtituit. *Fœminam ab demone liberat.* Hominem primarium Atheïſmi tenebris offuſcatum, avitæ Religionis ſplendori redditum, ad Chriſtianè mortem obeundam diſpoſuit. In aula Regis, principum favorem promeritus, quidquid voluit, facilè ad finem perduxit. Confectis negotiis Ulisipponem contendens, in Americam ſoluturus, triſtè nuncium accepit de iterata Mamalucorum invaſione, Januarienſi tumultu, Paulopolitanorum Patrum expulſione, Neophytorumque noſtrorum depopulatione, à me ſuo loco narrandis. Quocirca Madritum repetens, ab Rege Catholico novas litteras impetravit, quibus urgentiora remedia Prætoribus Regiis, Magiſtratibusque, ad defendendos Neophytos noſtros imperabantur: atque his inſtructus, Hiſpali ſolvens, in Peruviam navigavit. *In Americam revivat.* Limam appulſus, Proregis favorem adeptus, fecit, ut pleraque Regis Catholici ſancita, ad Magiſtratus locales delata, pro conditione temporum vim haberent. Limæ detentus, ad lites contra Societatem Paraquarienſem exortas, componendas, per aliquot annos magno adjumento fuit. In Tucumaniam redux, à Provinciali per litteras rogatus, ut Limam negotiorum ergò repeteret, confectis in itu & reditu mille leucis, iter relêgit, ibique impoſterùm Paraquariæ res apud Proreges & alios Magiſtratus procuravit: donec anno hujus ſæculi quinquageſimo-ſecundo, ætatis ſeptuageſimo, magnâ Sanctitatis famâ, moreretur. *Moritur.* Defuncto efferendo Prorex Peruviæ, & Senatores Regii ſuccollavêre. Nec defuêre poſt ejus mortem portenta, pii hominis Sanctitatem teſtantia. Petrus Urracus, ex Mercenariorum Ordine vir præſtans, & alter non-nemo, recèns defuncti animam in Cœlum, non ſine gloria volantem, perſpexiſſe ſe teſtati ſunt.

CAPUT IV.

De Antonii Ruiſii virtutibus & quibuſdam memorabilibus.

PERSÆPE ab Chriſto ad dirigendas vitæ actiones documenta accepit. Multa de ſtatu Beatorum, Dei attributis, & aliis Myſteriis, non ſine Divini amoris incremento, didicit. Reginæ Cœlorum tantùm non familiaris fuit; adeò ſæpè ægrotanti, mœrenti, aliqua agenti, ab dæmonibus afflicto, perplexo, ardua meditanti, ſanitatem, ſolatium, præſidium, conſilium, & magnos animos contulit. Sanctum Ignatium bis medicum, & ſemel cenſorem, expertus eſt: nam dum æger, nudato crure, parùm modeſtè decumberet, & Chriſtus eum inviſens, præſenti Divo Ignatio, dixiſſet. Hic, inquit, de tua Societate eſt, ô Ignati. Reſpondit Ignatius: ſi de mea Societate eſt, cur non modeſtiùs cubat? quo dicto oſtentum evanuit. Si quis ſigillatim Divinas illuſtrationes, ſi oſtenta cœleſtia, ſi monita ejus ſpiritualia, *Ruiſius ab Divo Ignatio reprehenditur.*

si quoties intus loquentem Deum modo quodam mirabili audierit, si cõscientiarum nebulas ab eo serenatas, si stupendos orationis effectus, & alia hujusmodi referre velit, finem dicendi non faciet: quod quia ab instituta brevitate aberrat, lectorem ad Franciscum Xarque, tanti viri elegantissimum copiosissimumque Panigyristam, remitto. Illud non omiserim, tantam æstimationem apud omnes ordines nostrum Antonium consequutum fuisse, ut eum Rex Catholicus plus vicies clementer ad colloquium admiserit. In aula Regis Catholici, & Peruviæ Proregis, Principum virorum & omnium ordinum favores indeptus est. Episcopum Cusquensem, luculentum laudatorem habuit, dicere solitum, Ruisii sanctitatem non inter ordinarias reponendas esse. Episcopus Guamangensis, ut ad diœcesim suam utilissimum hominem pertraheret, quadringentorum aureorum censum pro adornanda ad Ethnicos missione obtulit. Paraquariæ denique Societas tantum se ei debere fatetur, quantum ex ejus fama, virtutibus, factis heroïcis, laboribus Apostolicis, fundatione tot oppidorum, laudis consequuta est. Atque hi cœlestium mortaliumque favores, non suprà hominis virtutes erant: nam in eo eminebat erga Deum & homines amor singularis, quo non tantùm possideri, sed diu noctuque inflammari videbatur. Hic amor expressit libellum, quem ilicem amoris vocat, magnorum in America virorum authoritate comprobatum. Hoc eodem actus amoris stimulo magnarum rerum conatus, spreto quovis labore & periculo, ad exitum perduxit. Eo in Guairania præsidente, decem Neophytorum coloniæ constructæ sunt. Privatus ipse aliis construendis utilem operam navavit. Aliò traductas commodioribus in locis reædificavit. Nullum non movit lapidem, quo cultum templorum, numerum Neophytorum, miserorum commoda, & Sociorum in tantis calamitatibus solatia augeret. Limæ cùm didicisset, dona sibi cœlitùs non data fuisse, ad aulicos & principes mundanos procurandos, se totum Indorum servitio dedicavit. Quoad per studium Divinæ gloriæ salutisque alienæ licebat, hominum consuetudinem fugitans, cum Deo in Divinis colloquiis diurnum nocturnumque tempus terebat. Aliquoties Angelum Custodem præsentem sensit, monentem ut se ad orandum Deum accingeret. Gossipinâ veste malè tinctâ & simplici indutus ibat. Cœlitùs didicit, paupertatis perfectorum hominum eminentiam in eo consistere, ut quis sensualibus deliciis, etiam licitis, corpus & animum privet: igitur quamvis supernè immissas illecebras admittebat, ne Deo inurbanus videretur, tamen inter perfectæ paupertatis gradus reponebat, velle carere spiritualibus illis oblectamentis. Castitatem planè Angelicam coluit, adeò ut etiam somnians, ope Divinâ adjutus, de spurco dæmone victor evaderet. Mulierem sibi clam insidiantem innocenter revisens, Angeli monitu cognitis ejus insidiis, abs se asperis verbis repulit. Ad puellam ægram evocatus, nunquàm adduci potuit, ut suprà ulcus precando manus imponeret, quòd cœlitùs didicisset sub herba illa pietatis latere stygium anguem. Hùc referri potest facinus illud heroïcum, à me suprà relatum, quo ad retundendos carnis motus mortificandum se formicis præbuit. Exercitiis Divi Ignatii reformare se volens, unum duósve panes inferebat: quos, nullo alio adhibito cibo, non consumebat. Sed hæc ad futura tempora magis pertinent. Igitur stylum retraho.

Regis Catholici favorem meretur.

Ejus in Deũ amor.

Paupertas.

Castitas.

CAPUT V.

Sancti Joachimi oppidũ destruitur.

PRo Antonio Ruisio in Europam amandato, Didacus Alfarus, vir ætate florens & animo vegetus, pro ut difficillimæ provinciæ status postulabat, Sociis Paranensibus, Urvaicensibus, Tapensibusque præficitur. In quibus regionibus multæ res adversæ contigêre: quarum ordine prima fuit Sancti Joachimi in Tapensi Provinciâ coloniæ desertio: de quâ ad Urvaicam transportandâ, utpote latrociniis maximè obnoxiâ, dum Socii agitant, multiplicibus difficultatibus se implicuêre, Barbaris transmigrationem execrantibus, aut aliò, quàm quò destinabantur, diffluentibus, & non unis in necem Sociorum intentis: eoque tandem reducta res est, ut cremari oppidum consultò debuerit, quò subtractâ vivendi commoditate, Neophyti seriò ad transmigrandum adjicerent animum. Multi, Christophoro Arenâ adnitente, ad Caasapaguaçuenses & alios populos transiêre. Alii de-

Pericula Sociorum.

ducentibus Joanne Suario, Franciſco Ximenio, & Petro Romero, Thereſianis ſe adjunxêre. Supervenientibus verò novis tumultibus coaleſcere alibi oppidum non potuit, adeoque tertio fundationis anno eſſe deſiit: municipibus ad varias partes magnâ ex parte tranſlatis, aut ad latibula dilapſis, aut denique ab hoſtibus abactis. Sexcentas Barbarorum familias in eo oppido Societas in album retulerat, ex quo numero magna pars cicurata Chriſto jam per Baptiſmum nomen dederat.

CAPUT VI. Sanctæ Thereſiæ colonia ab Mamalucis vaſtatur.

SED longè major clades accepta eſt ex novâ depopulatione Mamalucorum, Divæ Thereſiæ ſedem crudeliter invadentium. Id oppidum quatuor capitum millibus tum conſtabat. Verùm longè plures mortales peſte ſublatos eò loci Socii reduxerant. Nam quadriennio non integro quater mille quingenta & quadraginta-quinque capita baptizaverant; confluebantque adhuc undique Religionis ergò Ethnici, & ſpes proxima erat, præter Viſitationis inchoatam coloniam, alia oppida ab Tebiquarim & alios fluvios ponendi: cùm ducenti & ſexaginta Mamaluci, numeroſis Tupicorum aliorumque Indorum ſtipati cohortibus, ſub finem anni, ex improviſo in oppidum irrumpentes, res ſummo labore partas ſpesque ampliſſimas diſturbavêre: Thereſiani numero, armis, & viribus impares, latronibus ſine prælio magnâ ex parte ſe tradidêre. Pauci fugâ ſalutem quæſiêre: traditis vincula paſſim injiciebantur; reliqui, ne rebellare auderent, metu & continuato labore ab latronibus coërcebantur. Franciſco Ximenio & Joanne Salas, oppidi fundatoribus, filios Chriſto ab ſe genitos nequicquam redimere contendentibus. Ipſo Nativitatis Domini feſto die prædones, templum cum cereis accenſis, quaſi hominum piiſſimos ad ſacra audienda progreſſos, Franciſcus Ximenius pro concione arguere auſus, præter dicteria nihil retulit. Solebat Joannes Salas mihi narrare, tantum ſe ex jacturâ carorum filiorum dolorem concepiſſe, ut ne buccellam quidem cibi, conſtrictis mœrore faucibus, deglutire poſſet. Duobus ex tanto numero adoleſcentibus Sacrificii adminiſtris ægrè impetratis, Socii deſperatâ reliquorum ſalute, amiſſâ aut defoſſâ ſupellectile, per immenſam ſeptuaginta leucarum ſolitudinem ad Urvaicam profecti, paſſim mœſtitiam redintegravêre, occurſu quorumdam Thereſianorum fugâ elapſorum, quos Ximenius ſummâ curâ coactos, & ad Paranam deductos, poſt varios caſus Itapuanis adjunxit: ubi Chriſtianâ prorſus caritate excepti, auctâ urbanitate, piè admodùm hactenùs perſeverant. In hujus oppidi deſtructione illud accidit ſingulare, quòd ſuperiori anno ibidem decimâ-octavâ Decembris imago Beatæ Virginis, oculo quò, Braſiliam reſpiciebat, ubertim fleverit: cùmque ſequenti anno, eodem die & menſe recurrente, Thereſiani à prædonibus Braſilis oppreſſi fuerint; nemini dubium fuit, eas lachrymas optimæ Matris, fuiſſe velut compatientis eorum calamitatibus, qui per fidem nuper in Filii ſui filios adoptati fuerant. Interea Viſitationis inchoatum oppidum Thereſianis ſubcenſitum, ſolâ trepidatione diſſolutum eſt: & cæteræ Tapenſis Provinciæ coloniæ eamdem fortunam formidantes, aut fugam, aut bellum adornabant.

Mamalucorum hypocriſis.

Oſtentum.

Viſitationis oppidi vaſtatio.

CAPUT VII. Per Tapenſem Provinciam variè turbatur.

SANCTÆ Annæ oppidani trans Igaïm poſiti, audito alteram Mamalucorum phalangem haud procul abeſſe, non expectato Patrum conſilio, diſpalati, quaquà metus amórve libertatis impellebat, effundebantur. Paſſimque reliquorum oppidorum incolæ JESU Socios, doctores ſuos, proditionis inſimulabant, palam dictitantes, eo fine ab iis oppida magna conſtrui, ut ſpecie Religionis in unum coactos Mamalucis traderent. *Hactenus*, inquiebant, *nos & Majores noſtri patrios fontes bibimus; ab Europæorum metu per tot retro annos ſecuri. Poſt adventum verò Patrum nihil niſi vincula, exilia, mortes, concatenata bella, tranſmigrationes, & hujuſmodi ſexcenta audimus.* Augebat ſuſpiciones malevolentia Mamalucorum, qui ut nos in invidiam traherent, Neophytis noſtris aſſerebant, ſe cum Patribus colludere: eadem eſſe ſua & Societatis conſilia, in id intenta, ut reductos populos ſibi proderent. Paſſim itaque Neophyti diffidentiam oſtendebant magis, quàm amorem: adeò ut Guaïraniam in Tapenſi Provinciâ adumbratam jure diceres. Non uno in loco de mactandis Doctoribus ſuis Tapenſes agitavêre. Auguſtinus

Sorii proditionis inſimulantur.

Ad necem deſtinantur.

Augustini Contreræ periculum.

Contreras in Sanctæ Annæ oppido, à feroci Casiquio, his suspicionibus depravato, intentatam mortem vix evasit. Didacus Alfarus Tapensia oppida pro munere inspiciens, & Neophytos ad vertendum solum metu novæ depopulationis animans, à plerisque amicè quidem auditus est; sed Araricani, amore patriæ sanum consilium detestantes, stolidè responderunt, Mamalucis tradituros se potiùs, quàm ad Urvaïcam transmigrarent. Dicto addidêre pervicaciam, multis ad latibula dilapsis, ausisque altare portatile, & Sacrificii conficiendi instrumenta omnia, quibus Didacus Alfarus in desertis locis utebatur, per insidias furibundè diripere, direptaque sacrilegè inter se dividere. Alia de causa Josephum Cataldinum Sancti Josephi coloniæ Dux tantùm non oppressit. Is jam Christianus pro pellice fovebat mulierem, quæ legis Divinæ amore percita, & turpitudinem exosa, Cataldino adnitente, alteri Neophyto legitimè desponsata est, tanta cum indignatione spurci Ducis, ut fremens frendensque, tractâ in partes numerosâ clientûm manu, ostentatis armis Cataldino minari necem ausus fuerit. Quam ille sic sprevit, ut flexis genibus nudaret pectus, vulnus excepturus potiùs, quàm à proposito desisteret. Et quia idem Petro Romero, eodem fermè successu, minax etiam fuerat, operâ Sociorum fidorumque Neophytorum in exilium deportatus, tandem resipuit. Sed in plerisque locis punire delicta non audebant Patres, ne exacerbatos omninò perderent. Omnia itaque turbulenta erant, depopulationis metu, & suspicionum veneno plerorumque animis aut corruptis, aut abalienatis.

Araricanorum perversum consilium.

Josephus Cataldinus vix necem evasit.

Et Petrus Romerus.

CAPUT VIII.
Gesta apud Urvaïcenses narrantur.

NEc quietiùs jisdem de causis in Urvaïcensis Provinciæ finibus agebatur. Caasapaminienses, qui metu belli concussi ad Paranam concesserant, depositâ patriæ repetendæ spe, tertio ab Itapuano oppido lapideo, ad littus Paranæ templo & ædibus Itapuanorum ope ædificatis, novam sedem, retento Purificationis Virgineæ titulo, posuere. Caaroënses eâdem de causâ, Lauretanis & Ignatianis Neophytis auxiliantibus, eodem in littore novi etiam oppidi fundamenta jecere. Caasapaguaçuenses, Caapiensesque, continuatis tumultibus magna ex parte disparati, & à Mamalucis diminuti, negotium Patribus facessivêre: quorum præcipua cura erat in continendis fovendisque destructorum oppidorum in prima depopulatione reliquiis, plerorumque animis amore patriæ, & exilii servitutisque metu in diversa tractis, trahentibúsve. Inter has tamen turbas multi Barbari ad partes Christi accedebant, constatque ex authenticis libris in Piratinensi oppido ducentos & octodecim; in Sancti Xaverii colonia duos supra ducentos; apud Ibitiraquanos centum & septuaginta; apud Mbororeënses centum & quinque; apud Iguassuanos centum & quinquaginta; ex Caaroënsibus octingentos & viginti-octo; ex Araricanis quingentos & septuaginta-octo; in Sancti Michaëlis colonia trecentos & octoginta-quatuor; in Sancti Josephi templo trecentos & septuaginta; ex Theresianis septingentos & nonaginta; ex Itapuanis centum & quindecim; ex Caasapaminiensibus nonaginta-novem; ex Sanctorum Cosmæ & Damiani incolis plures admodùm, & ex aliis oppidis, præsertim ex transmigrantibus, ingenti numero ab Sociis fuisse baptizatos.

Caasapaminienses & Caaroënses ad Paranam oppidum ædificant.

Baptizatorum numerus.

CAPUT IX.
Nicolaus Enartius moritur & laudatur.

HIc etiam annus Itatinensi provinciæ maximè luctuosus fuit, tum ob Mamalucorum invasiones, oppida ab Societate facta etiam infestantium; tum ob elatum Nicolaum Enartium, hominem Apostolicis functionibus aptissimum. Is solus, uti in superioris anni rebus narratum est, post mortem Didaci Rançonierii, apud Itatinenses centum ab Assumptionis urbe leucis abjunctos, è gravi morbo convalescens remanserat, inque eum viribus defectum incubuerat duarum coloniarum onus, adeò ponderosum, ut sub illo fatiscens, antequàm è Paraquaria rediret Justus Vansurkius, sine Sacerdotis & Sacramentorum subsidiis occubuerit. Certum est nullũ illo meliùs in hac provincia Xaverianam mortem adumbrasse. Ob quam mortem, & singulares planè virtutes, commendationem apud posteros amplissimam meretur: sed more meo tanti hominis laudes ad pauca capita restringam. Nicolaus Enartius Tulli in Lotharingia nobilissimis parentibus natus, ubi primam pueri-

Nicolai Enartii patria.

tiam liberalibus litteris imbuit, equestribus disciplinis informandum totum se tradidit: donec sæcularis aulæ strepitum fastidiens, sensit se intus sollicitari ad statum Religiosum capessendum. Ignorans verò quem ex Ordinibus præeligeret, implorată Reginæ Cœlorum ope, cognovit eam esse Dei voluntatem, ut se Societati Jesu manciparet: quam per quinquennium ambiens, semper repulsam tulit à Provinciali, verente, ne ejus parentes Religioni nostræ negotium facesserent. Elapso quinquennio, Provincialis tantæ constantiæ infringendæ impar, nequicquàm reclamantibus parentibus, & omnem lapidem ad everberandum filium moventibus, in Societatem admisit. Mater ejus ex mœrore per plures dies ab omni cibo abstinuit. Immoto ad hæc Nicolao, minas & illecebras patris, matrisque artes, prudenti suffugio eludente. Infimis precibus in ordinem coadjutorum rerum externarum adscribi postulans, jussus est inter scholasticos mereri. Nondùm expleto Theologiæ curriculo, Indorum desiderio inflammatus, quiescere non potuit, donec missionem ab Vitelleſco Generali impetraret. Impetratam cùm interturbare Francicæ Societatis Jesu Provinciæ primores conarentur, hominem nobilitate, virtute & ingenio florentem, ægrè abs se ablegari ferentes, eâdem constantiâ, quâ obstacula Religionis amoverat, pervicit. Ex itinere Carolum Lotharingum, Burdigalensis domûs præpositum, revisens, bona documenta Indicæ expeditionis ab antiquo hero accepit. Per Galliam, Hispaniam, & Lusitaniam multa præclaræ virtutis vestigia impressit. Animi demissione, caritate, & modestâ hilaritate, omnium animos sibi devinciens. In navigatione & in portu Boni aëris ægrorum curam ita gessit, ut omnium singularem commendationem adipiscerctur. Appulsus enixè statim postulavit ad Indos mitti. Nondùm expleto quadriennali Theologiæ curriculo, quatuor votorum professionis aliquando obtinendæ juri nuncium remittere voluit. Quo non impetrato, in Assumptionis urbe completis doctrinæ & virtutum experimentis, tandem in Guairaniam missus est. Devoratis Barbaricæ linguæ difficultatibus, utilissimam operam inter novos homines navavit. In Taïaobæ Antropophagorum regione elaborans, novellus tyro veteranorum Sociorum gloriam factis adæquavit. In famosâ illa Guairaniæ transmigratione tale de se specimen dedit, ut ad fundandam Itatinensem Provinciam mitti meruerit. In eâ Provinciâ oppidum Divo Josepho sacrum statim condidit, rexitque, donec à Mamalucis destrueretur: ab quorum injuriis, spreto non semel vitæ periculo, quotquot potuit Indos conservavit. Conservatos, reædificato alibi oppido, cum aliis Barbaris iterum reduxit. Quot ipse Ethnicos suâ manu baptizaverit, quoties ex antris & nemoribus sylvestres homines erutum iverit, quot pagos peste infectos adierit, non est facilè sigillatim enarrare. In Itatinensi regione quadriennio exacto, morbum adeò deformem contraxit, ut rupto interno apostemate per immensum ulcus viscera apparerent. Nullus Sacerdos morienti aderat, summâ tamen animi pace mortem excepit. Morientem inviserunt aliquot Païaguæ Ethnici, Barbarorum ferociſſimi, quos miseratos ejus inopiam, pro ultimis cupediis tostæ viperæ frustum, usualem gentis cibum, ei obtulisse ferunt: quo recusato, se ad excipiendam mortem composuit. Die lethali in hæc verba prorupit. *Hæc lux*, inquit, *mihi ultima erit, nam id ab Deo Optimo Maximo impetravi:* mox Crucem amplexatus, pios animi affectus continuavit, donec sub vesperam exspiraret. Lectus mortualis nuda humus fuit, pauculis paleis contecta. Funus curavêre, sine Sacro, Neophyti, in sacello è luto & arundinibus confecto, vixque trium corporum capace. Solebat ipse Sociis narrare, Societatis ingressum, & navigationem ad Indos, sine affectu humano se suscepisse, & sperare utramque rem Superis fuisse gratam: quod ad reliquas vitæ suæ actiones attineret, vereri se, ne infructuosæ forent, quòd nimiis inter agendum afflueret animi deliciis, æterna præmia forsan frustraturis. In dura semper cubabat humo. Sæpè lineum indusium in regione calidissima subtrahebat: ne verò vanam gloriam inde capesseret, collare linteum thoraci assuebat. Carnem vix unquam inter Indos esitabat. Panem per sexennium ne oculis quidem libavit: si quid cupediarum aliunde mitteretur, sinebat potiùs corrumpi, quàm eas attingeret. Castitatem Angelicam inter Indos manu nudiores asperâ veste, verberatione, inediâ, & continuâ

Ad Religionem avocatio.

Navigatio.

Studia.

Opera Apostolica.

In ultimo morbo inopia.

Virtutes.

tinuâ prece, conſervabat. Per Paranam navigans lodice ſuâ ægrum Neophytum aliquando involvit, reliquo & diuturno itinere in diurna veſte ſomnum ipſe capiens. Nihil eo pauperius, nihil Majorum juſſis obtemperantius fingi poterat. Solitabat ſe offerre ad deſpicatiſſima quæque munia obeunda. Qualemcumque animi gravitatem læto ore diſſimulabat, ab nullo mali remedium quærens, quàm ab Summo Numine in Venerabili Sacramento deliteſcente. Sublato Enartio, unus Juſtus Vanſurkius diu Itatinenſis provinciæ curam geſſit, donec Vincentius Badia, vir ſtrenuus, ei opitulatum iret.

CAPUT X. De rebus Cordubenſium Sociorum.

1638.

Neophyti converſio.

EX Cordubenſi Collegio emiſſi Socii, bimeſtri ſpatio percurſis ducentis leucis, ditionem omnem Cordubenſem Riocenſibus & Eſterenſibus obverſam excoluêre, quamplurimis mortalibus omni ope deſtitutis per Baptiſmum & exhomologeſim dæmoni ereptis. Inter quos notabilis fuit Barbari hominis, turpiſſimis ſceleribus ſacrilegiisque deturpati, ad meliorem vitam converſio: cui Chriſtus ſomnianti ſe ſpectandum præbuit, & quòd ſua & Sacerdotum conſilia tamdiu ſprevifſet, poſt auditas accuſationes tradidit dæmonibus puniendum. Cúmque nihil propiùs eſſet, quàm ut æternùm periret, ope & imploratu Angeli Cuſtodis aliorumque Angelorum, poſt accepta ab infernalibus larvis multa verbera, in ſpem corrigendi vitam ſibi redditus eſt. Ne verò inane ſomnium putaretur, expergefactus diu ſenſit acceptarum plagarum dolorem: quo permotus, uno è Sacerdotibus noſtris evocato, in Dei gratiam per Sacramentum rediit. Eadem in excurſione repertus centenarius Indus, qui nec ante, nec poſt Baptiſmum, actualem noxam, quæ quidem animæ lethalis eſſet, commiſerat. Cordubæ Tucumanorum denatus eſt Franciſcus Puebla, in agro Cordubenſi quondam in Hiſpania natus. Ulliſippone pro Rege Catholico militiam olim exercuerat, & ad Chilenſe regnum tranſlatus, Centurionis dignitate elevatus, diu cum laude arma tractaverat: donec recuſato in aliis Religioſorum Ordinibus, quem offerebant, Sacerdotis gradu, nobiliorem militiam ambiens, Societati JESU coadjutoris ſorte contentus nomen daret. Expleto tyrocinio, per plures deinde annos litteras formare pueros docuit: his exercitiis tantam adeptus Dei familiaritatem, & virtutum copiam, ut inter eximiæ Religioſitatis viros computari mereatur. Alterum funus fuit Gabriel Britto, Villaricæ in Guairania ante viginti-ſex annos natus, de quo, præter illuſtres virtutes, illud ſingulare narratur, quod cùm Sacerdotium, litteris utcumque excultus, adire in Societate poſſet, poſt aliquot Religionis annos infimis precibus inter coadjutores temporales mereri impetrârit.

Neophyti cẽtenarii innocentia.

Franciſci Puebla mors.

Et Gabriëlis Brittonis.

CAPUT XI. Variæ excurſiones per Tucumaniam factæ.

ERIOCENSI Collegio ad Indos Paſipamæ vallis incolas, proximè elapſis annis rebelles, ſed jam Hiſpanorum virtute domitos, fructuosè excurſum eſt. Inde Socii gradum fecêre ad excolendos ſeptem Barbarorum pagos, Londinenſi nuper reædificatæ urbi ſubcenſitos; collectaque non contemnendâ animarum meſſe, ad barbariſſimam nationem penetravêre, nullo planè proventu: nam gens quotidianâ ebrietate ac ſuperſtitionibus ad inſaniam corrupta, ſanis conſiliis nullum locum dare voluit. Solent hi homines (ut etiam antiqua Roma in hac Barbarie præficas ſuas agnoſcat) conducere Indas mortuorum ſuorum laudatrices. Defunctorum oculos non claudunt, ſed aperiunt, perſuaſi mortuos indigere oculis apertis, ne aberrent in via, quà ad alteram terram deliciis affluentem pergant. Eodem ducti errore, electiſſimam eorum ſupellectilem, & ciborum affatim, propè cadaver collocant, ornatumque veſtibus non ſepeliunt; ſed ſuper terram eminenti in ſarcophago componunt. Recenti ferarum ſanguine ad fœcunditatem impetrandam naſcentes fruges ſuperſtitiosè aſpergunt. Ariolorum ſuaſu autumant ſe ſtatim morituros, ſi noſtros Sacerdotes audierint: quare ab iis, tanquàm à præſenti veneno, cùm abhorreant, non mirandum eſt noſtros Patres eò delatos nullum fructum percepiſſe. Sancti Michaëlis Socii peſte afflatis, ſpreto vitæ periculo, ſalubriter adfuêre; & ad remota loca excurrentes, magnam utilitatem percepêre. Solito more, Eſterenſis Collegii ſacri piſcatores ex fluminibus Salſo & Dulci multos homines, jacto Sacra-

Barbara gentis mores.

mentorum reticulo, eduxêre. Totam denique Tucumaniam labore & fructu fermè pari è Collegiis emissi Sacerdotes nostri, Tucumanienſis Episcopi votis obſecundantes, & ab ipso facultate amplissimâ instructi, lustravêre. Quamquàm cæteris antecellebat zelus Gasparis Osorii, clarissimo Martyrio, uti videbimus, præludentis: qui ad Chaquensem provinciam gradum facturus, Ocloïas hoc anno oppido feliciter inclusit.

CAPUT XII. Apud Ocloïas oppidum conditur.

OCLOÏARUM gens in Peruviæ & Tucumaniæ finibus Cucuisensis Hispanorum oppidi ditione clauditur. Eos olim Franciscani Patres, Episcopi missu, ad Fidem sollicitarant, & alterius Ordinis Religiosus eorum aliquot cursim baptizaverat: sed jam à multis retrò annis Ethnici æquè ac Neophyti, dæmoni mancipati, antiquo more sparsim sine Sacris & Sacerdotibus vivebant, dolebantque omnes miserrimæ gentis sortem: Ochoïa in primis potens Cantaber, cui Ocloïæ commendati erant, remedium postulabat ab Gaspare Osorio, in spem Chaquensis Provinciæ intento: constabat enim per Ocloïarum fines Chaquenses adiri posse. Capto expeditionis consilio, Osorius ipse & Ignatius Medina è Cucuisensi urbe egressi, per abrupta montium iter facientes, tandem ad Ocloïas penetravêre. De quorum conditione factâ indagine, reperêre pacatæ indolis homines esse, Ariolorumque osores, & solo Christianorum Sacerdotum defectu avitis erroribus implicitos: nec dubium videri, si nostrorum Mysteriorum magistros nanciscerentur, partibus Christi omnes adhæsuros. In Sicaïaënsi primo regionis pago, gentis primoribus conciliatis, multos salutaribus undis expiavêre. In aliis locis centum infantes, & adultæ gentis quamplurimos, Christianos fecere. Exinde Osorius ad Guisparas, & Medina ad Guarcontes delati, propensos Barbarorum animos habuêre. Inde per Homoguacarum terras non sine utilitate regressi, Medina profligatam nimiis laboribus valetudinem refecturus, Saltam delatus est; sed Osorius, curatis per Quadragesimam Cucuiçensibus, Ocloïas cum Antonio Ripario Societatis Sacerdote repetens, omnem industriam in id intendit, ut gentem per viculos sparsam in unum locum, commodiùs tradendæ Catecheseos ergò, reduceret. Re divulgatâ, finitimi Casiquii, transmigrationem professi, undecimo ab Cucuiçensi urbe lapide sedem ponere cœpêre, quibus pedetentim interiores populi Sociorum invitatu accedentes, constructo templo, ædes suas in formam oppidi, magnâ Hispanorum approbatione, erexêre. Sic sexcenti Ocloïæ, suscepto Baptismo, magnâ Sociorum curâ Christianum jugum subiêre: quos interjecto tempore Osoriùs Ignatio Medinæ, pristinæ valetudini restituto, ex Majorum præscripto, regendos instruendosque commendavit.

Ocloïarum conditio.

CAPUT XIII. Divi Caroli & SS. Apostolorum Petri & Pauli oppida à Mamalucis destruuntur.

MENSE Januario trepidum nuncium allatum est, Mamalucorum Tupicorumque numerosas cohortes per Caamum & Caaguam, Ethnicorum terras Societatis laboribus destinatas, iter habere: iis in animo esse, abactis Ethnicis, bipartitò Urvaicenses, Tapensesque colonias aggredi, & gradu facto totum Paranam corrumpere. Igitur ad arma clamatum est: Didaco Alfaro, Sociorum omnium præfecto, ad justam defensionem omnium oppidorum populos animante. Ex singulis coloniis delectu habito, ad Apostolorum Urvaicæ coloniam, quò hostis tendere videbatur, conditum est: cujus coloniæ incolæ, concepto medullitùs metu, ad sylvestria latibula, desertâ imbelli turbâ, confugêre. Quâ re cognitâ, aliorum Neophytorum auxiliariorum turmæ, suis viribus diffisi, inordinatim retrocessêre. Interim imminebat hostis imbelli Apostolicorum turbæ, cùm Theresianis reliquiis in fugam effusæ, quam indubiè abegisset, nî Didaci Alfari diligentiâ ad alteram fluminis partem transportatâ, qualemcumque tutelam reperisset. Hâc prædâ frustrati hostes, in Apostolorum & Sancti Caroli oppida vicinasque villas delati, Caapiensium, Caasapaguaçuensiumque quamplurimis vincula injecêre, duabus coloniis unâ depopulatione cum grandi animarum jactura vastatis. In Sancti Caroli oppido Societas septem circiter annorum spatio bis mille septingentos & triginta-septem adultos, necnon mille & sexcentos infantes: in Apostolorum verò colonia pari

Numerus baptizatorum.

temporis ſpatio quinquies mille octingentos & quadraginta-quinque adultæ infantilisque ætatis mortales, uti ex authenticis libris conſtat, ſummo labore ritè lotos, Chriſtianis nominibus inſigniverat. Sed ex tot mortalibus vix tertia pars ad alia oppida rurſum reducta, adhuc triſtiſſimæ calamitatis memoriam, mihi, inter eorum aliquos, dum hæc ſcribo, viventi, jugiter renovat.

CAPUT XIV. Poſt itera tã pugnam Neophyti oppida deſerunt.

VAstatis his oppidis, in Caaroënſem Caaſapaminienſemque agrum vis latronum incubuit. Utriuſque regionis incolæ in altera depopulatione ad Paranam tranſmigraverant: in quorum locum, reædificatis utcumque oppidis, Tapenſium coloniarum reliquiæ ſucceſſerant, ad quas tutandas mille & quingenti Neophyti cum armis ex variis locis evocati, Caaroënſi in agro hoſtibus ſe oppoſuêre. Prælio facto, multis ex utraque parte vulneratis, & aliquot occiſis, antequàm debellarentur, nonnulli Neophyti terrore inſtigante fugientes, tanquàm ſi victoria ab Mamalucis ſtaret, more gentis, in ſignum deditionis Caaroënſe oppidum incendêre. Igne conſpecto, & incendii causâ cognitâ, conſternati pueri fœminæque ampliſsimam commiſerationis materiam præbuêre. Pacatâ plebe, Socii ad locum redintegratæ pugnæ pergentes, ſpreto mortis periculo, vulneratis opem tulêre. Miſerabilis ubique rerum facies erat, ſeu moribundorum clamores, ſeu latronum rabiem ſpectares. Neutri parti victoria ſtetit: utriſque poſt prælium ad ſua ſe recipientibus. Sequenti die imbellis turba è Caaroënſibus ruinis & imminenti periculo educta, ad Caaſapaguaçuenſem coloniam ſexto lapide diſtantem, Sociorum curâ, tranſducta eſt; quem in locum milites noſtri ſeſe retrahentes, de ſumma rei dum conſultant, aliquot è Parana Neophytorum centuriæ in auxilium advenêre, admodùm opportunè: nam mox hoſtis ordinatâ acie ſeſe oſtentavit. Ad pugnam deſcenſuros Neophytus militari dignitate inter ſuos eminens, compoſitis verbis populares alloquens, monuit, ne certamen inirent avito more, ſed Chriſtianorum ritu. Pondus verba habuêre; nam ubi ipſe in genua ſe provolvit; milites noſtri exemplum ſequuti, nomen Dei magnâ voce invocavêre; Neophyti omnes ante prælium expiati, Catechumeni ſalutaribus aquis abluti, & multi cereis, piacularium Agnorum ſignis, tanquàm ſacris amuletis, donati ſunt. Mille & quingenti è noſtris pugnam occœpêre, tanto ardore, ut momento temporis militaria ſigna diripuerint, & luculentâ prædâ potiti, hoſtes retrocedere coactos, ad proximum nemus abegerint. Qui ad ſolitos dolos devoluti, ubi ſe palamentis munivêre, noctu, ut crederentur fugiſſe, ignibus extinctis, ſummum ſilentium tenuêre. Quâ ſpecie decepti Neophyti, ad prædandum in eorum munitionem ire auſi, incautæ temeritatis pœnam luerunt: nam hoſtes ex improviſo exploſis bombardis, uno è præcipuis occiſo, & aliquot vulneratis, cæteros fugavêre; qui inopinato metu conſternati, perſuaderi deinde non potuêre, ut hoſti reſiſterent. Sed effusâ fugâ, plerique non ante conſtitêre, quàm ad Piratinienſem agrum pervenirent. Reliqui, Didaco Alfaro adnitente, eòdem conceſſere. Sic hoſtes, ſummo Sociorum dolore, Caaſapaminienſi & Caaroënſi regione potiti ſunt: ubi hactenùs Societas ſuprà novem millia Barbarorum ad humanitatem Fidemque reduxerat. In hoc felices, quòd plerique ad Paranam (uti ſuprà planum factum eſt) reædificatis oppidis, antiquum Religionis decus tutioribus in locis adhuc conſervent.

Neophyti feliciter pugnant.

Mamalucorum dolus.

CAPUT XV. Variâ fortunâ pugnatur, & Divi Nicolai oppidum cis Urvaïcam retrahitur.

EX quinque oppidis Urvaïcenſis Provinciæ trans ipſum Urvaïcam poſitis, unum Piratinienſe ſtabat. Ex quo oppido, utpote hoſtibus expoſito, Didacus Alfarus cis ipſum flumen imbellem turbam admodùm opportuno tempore retraxit: nam non plures dies interceſſerant, cùm exploratores nunciavêre, Mamalucos ulteriori prædæ intentos, inter Caaſapaminienſem & Caaroënſem agrum adhuc verſari. Plerique Neophytorum, poſt nuperrimum conflictum, rati hoſtes in Braſiliam abiviſſe, poſitâ belli curâ, oppida ſua repetierant, quos revocare difficile erat: raptim tamen armati circiter mille Barbari primis Mamalucorum impetibus ſeſe oppoſuêre, donec auxilia contraherentur; quinque horas pugna tenuit, æquato fermè damno, octoginta ex utraque parte vulneratis, pauculisque deſideratis.

Dirempto primo prælio, hoſtes viam, quâ noſtris incedendum erat, cuſpidibus ſtravêre, indubiè nocituris, nî dolum excubiæ eventilaſſent. Deinde ad alias inſidias devoluti, comptam ornatamque mulierem, tanquàm tubicinem emisêre, lenociniiis exoraturam Neophytorum noſtrorum primores, ut armis poſitis ſe Mamalucis traderent. Sed exploſæ etiam ſunt muliebres inſidiæ, non ſine militari Neophytorum joco, hoſtibus ducem fœminam exprobrantium. Paulò antequàm hæc gererentur, Gabriël Chemombeus, præſtigiator ille famoſus, tractis ſecum aliquot Neophytis, ad Mamalucos transfugerat, optabatque novos Dominos inſigni facinore ſibi devincire: in quam rem intentus, conſciis hoſtibus, auſus eſt proditor, quaſi facti pœnitens, ad noſtros redire: ſed cùm clam ad defectionem Neophytorum noſtrorum primores ſollicitaret, vincula induere juſſus, iteratæ perfidiæ pœnas luit, & aliquando reſipuit. Eventilatis dolis, ad vim iterum hoſtes proceſsêre, ordinatisque copiis dextrum cornu Neophytorum, cui Nicolaus Nienguirus, bello & pace bonus, præerat, ferociter invasêre: quibus facilè noſtri poterant, adunatis vitibus, reſiſtere, nî novi hominis, in ſiniſtro cornu copias ducentis, malevolentia interceſſiſſet. Is Nienguiro, quòd ſe ad pollicem abigendam adegiſſet, offenſus, cognito adverſum cornu periclitari, auxilium, ut ferunt, ſubmittere renuit, cum hâc voce. *Videamus*, inquit, *num Nienguirus tam bonus ſit Mamalucis reſiſtere, quàm pellices abigere.* Quâ proditione peractâ, Nienguirus viribus impar, paulatim retrocedens, victoriam latronibus concedere coactus eſt: & noſtri, effusâ fugâ, non priùs conſtitêre, quam Urvaicam tranſmitterent. Hoſtes Divi Nicolai oppido potiti, trans fluvium ire non auſi, in Caaſapaminienſem agrum captivos abegêre. Sic Piratinienſis colonia inſigni templo, & Neophytorum numero conſpicua, ubi hactenùs aliquot capitum millia Societas ad Fidem reduxerat, cis ipſum Urvaicam, paulò infra Divi Xaverii oppidum retracta, novas ædes templumque reædificare coacta eſt.

Gabriël Chemombeus transfuga.

Divi Nicolai oppidum deſcribitur.

CAPUT XVI.

Mamaluci ab Neophytis fugātur.

HIs peractis, Paranenſium & Urvaïcenſium primores, junctis conſiliis, & viribus, tantas, quantas hactenùs nunquàm copias, ad ipſum Urvaicam contraxêre, eo fine, ut aut prædam recuperarent, aut hoſtibus, ſi Urvaicam pervaderent, reſiſterent. Tranſmiſſo fluvio, ubi ad Piratinienſe deſertum oppidum primæ cohortes pervenêre, in ipſo templo litteras ab Mamalucis exaratas repetêre, plenas virulentis in Socios noſtros opprobriis. Quibus ſpretis Neophyti, cognito, hoſtes Braſiliam repetere, duplicatis itineribus, non ante quievêre, quàm in eorum conſpectum venirent. Primis diebus vario eventu prælıatum eſt, ſed ſemper majori hoſtium, quàm noſtrorum damno. Mamaluci ad noſtros terrendos, occiſum in bello Neophytum brachiis truncum, patenti in loco ſuſpendêre. Noſtri è contra Mamalucum eádem infamiâ affecêre. Cujus in veſtibus reperta ſcheda fuerat, his fermè verbis inſcripta. *Qui me geſtabit, nec ab hoſtibus occidetur, nec ab judicibus ad mortem condemnabitur, nec inexpiatus mori poterit; morientiq; aderit Regina Cælorum.* Sed ut fallentis dæmonis fuêre promiſſa, ſic eventus ab authore non aberravit. In hoc rerum cardine mille & quingenti Neophyti, Petro Romero comitante, in auxilium adproperantes, tam hoſtium conatus infregêre, quàm noſtros animavêre: qui ubi tantiſper curavêre corpora, tanto impetu, cum aliis Neophytis, in Mamalucos fugam reſpectantes invecti ſunt, ut momento temporis magnum damnum intulerint; debellatumque fuiſſet, nî hoſtes munimentis ex palatione ante factis ſe ſepſiſſent. Unde eos Neophyti, ſubtractâ aliquamdiu commoditate, & novis ſepimentis erectis, ad prælium eduxêre: quod utrimque æquali vulneratorum occiſorumque numero, ſed majori noſtrorum conſternatione commiſſum eſt. His in rebus dum ſunt, undecim Hiſpanorum, ducentis leucis è portu Boni-aëris à Prætore miſſorum, adventu, hoſtes penitùs animos deſpondere; nam ubi eorum operâ quater mille & quingenti Neophyti ordinatam in aciem explicati ſunt, tantus horror latronibus incuſſus eſt, ut, deſperatâ victoriâ, fugâque, ad infimas preces dilapſi, conditiones pacis ſibi dari poſtulârint. Impetrato colloquio, Didacus Alfarus, aſperis verbis caſtigatâ præteritâ crudelitate, ex præſcripto Boni-

Tapenſium auxilia.

Et Hiſpanorum.

aëris Episcopi, anathema in eos contorsit, jussosque jurare nec se, nec alios factionis suæ homines, ad Neophytorum oppida infestanda aliquando venturos, non sine Neophytorum indignatione, adnitente totis viribus Hispano ductore, impunitos dimisit. Fugatis tantis hostibus, Didacus Alfarus latissimè excurrit in laudes Sociorum, diu noctuque pro incolumitate gregis sibi commissi cruentæ mortis periculo sese exponentium, vulneratorum animos & corpora curantium, cibos sibi & vestes pro nutriendis vestiendisque hominum miserrimis detrahentium. Quæ quisque sigillatim hac in re fecerit, ne singulos appellem, speramus pro dignitate scripta esse in libro vitæ. Dimissis copiis, aliæ Mamalucorum cohortes trans Igaïm destructorum oppidorum reliquias prædabundæ colligebant, imminebantque aliis coloniis, indubiè eorum furori obnoxiis, nî Provincialis, recèns è Tucumaniâ adveniens, per Paranam & Urvaïcam nova Neophytorum contrahere jussisset auxilia, quorum fortitudine repressis hostibus, utcumque Tapensis res restituta est. Juvit Neophytos Ethnici Casiquii fidelitas, qui à Mamalucis captus, ausus est pio dolo, quasi ad nostros seducendos pergere vellet, impetratâ veniâ, ad nos venire. Cujus indicio, Tupicorum cohors sub Duce Mamaluco oppressa est. Sed quamvis res sic sese haberet, satis apparebat Tapensia oppida, sexaginta circiter leucis ab Urvaicensibus sejuncta, libidini Mamalucorum patere, nî de efficaci remedio provideretur. Cui rei consultandæ Provincialis Sociorum conventum indixit: è quo consilio sic discessum, ut non ambigeretur, Tapenses omnes perituros, si suo loco remanerent.

Mamaluci dimittuntur.

Sociorum labores commendantur.

Neophyti fidelitas.

CAPUT XVII.

Tapensis Provinciæ transmigrationis initium.

TRANSMIGRATIONE sancitâ, Didacus Boroa Provincialis votum vovit Domino, nihil eorum se omissurum, quæ ad transportandam gentem conducere existimaret: & Socii omnes in eandem rem intenti, industriam, vires & consilium conferebant. Cùm verò de loco, quò tot oppida transveherentur, ageretur, visum est Patribus inter Urvaicam & Paranam situanda esse. Hi enim fluvii in eâ parte, in quâ pleræque Neophytorum coloniæ sitæ sunt, exiguo quatuordecim leucarum intervallo divaricantur, sperabantque Socii vicinitate, & tantis fluminibus, quasi ingentibus fossis nemoribusque intercepta oppida faciliùs ab latronum insultibus defendi posse. Porrò in Tapensi Provinciâ, uti supra demonstratum est, Societas decem oppida fundaverat, è quibus, quatuor pænè bello sublatis, sex adhuc magna ex parte supererant, quæ simul transportare non erat facile, renitentibus Neophytorum Catechumenorumque quamplurimis, patrium solum, etiam cum libertatis amittendæ metu, certo longinquoque exilio præferentibus. Pedetentim tamen res difficillima ad exitum deducta est. Initium transmigrationis sumptum ab aliquot Sanctorum Cosmæ & Damiani colonorum centuriis, quos reluctantes impulit nuncium de vicinitate Mamalucorum, & authoritas Provincialis, Sociorumque, multis verbis demonstrantium, omnes indubiè perituros, nî sana & præsentia consilia capesserent. Injecto itaque in patrias ædes igne, inflammatoque oppido, ne spes repetendæ patriæ aliquando reviviscceret, comitantibus aliquot Sociis, hilariter viam occœpêre. Sed in trajectu Tapensium montium, labore deterriti, plerique aliò dilapsi fuissent, nî egregia Christophori Arenæ industria intercessisset. Is faciliori semitâ montes transmiserat, cùm cognovit Indos, quos ducebat, aliis tramitibus progressos, inter inaccessas saxorum asperitates hæsisse, obfirmato animo ultrà non progrediendi, & more Majorum in vicinis sylvis sementem faciendi; ad quos pergere ausus, pænè animam exhalavit: nam identidem transvadandi erant umbilico tenus torrentes, & superandæ annosis arboribus spinetisque impeditissimæ rupium crepidines: accedebat tempestas pluviosa tonitruis fulgetrisque formidabilis; necnon solitudo inter passim occurrentia ferarum spelæa horribilis; & super has res sollicitudo metusque amittendi gregis, urgente Christi caritate pænè intolerabilis. Noctu suspenderat è duabus arboribus lectulum pensilem, ad aliquam quietem capiendam: sed ventus unam ex arboribus eradicatam, in ipsum deturbavit, indubiè perituram, nî, protegente Cælo, ictus cadentis arboris inter duos ramos hominem excepisset. Pauculi comites tot difficultatibus exacerbati,

Decem oppida Tapensia.

SS. Cosmæ & Damiani incolæ transmigrant.

Christophoro Arena adjuvante.

Christophori Arenæ labores.

Patrem, tanquàm malorum ſuorum cauſam, ſugillantes, acerbis minacibusque verbis identidem proſcindebant, indubiè in violentum factum prorupturi, nî Cœlum exacerbatos utcumque mitigaſſet. Optabat Chriſtophorus, pænè jam exanimatus, mori; ſed mox recurrente erga tot animas Chriſti ſanguine redemptas amore, majoribus etiam cruciatibus ſeſe offerens, exertis qualibuſcumque viribus, ad quæſita latibula penetravit: non ſine magno animarum lucro; nam plures infantes, adultosque in ultima ægritudine baptizatos, ad Cœlos tranſmiſit. Transfugis verò omnibus dicendi vi perſuaſit, ut ſe ſequerentur. Ubi ad plana venêre, cum inedia ad fœdas eſcas adigente certandum fuit. Tranſmiſſo verò Urvaicâ, ſycophantarum ludibriis dementati, ultra progredi pertinaciter renuêre, palam objectantes, ſe è patria à Patribus Societatis eo fine educi, ut Hiſpanis pro mancipiis traderentur. Nihil diu profuêre Sociorum obſecrationes, donec in ſycophantas animadverteretur. Per tantos labores tandem ad alterum Paranæ littus, inter Lauretanam & Purificatæ Virginis colonias, deducti, vicinorum populorum operâ conſtructo templo, retento Sanctorum Coſmæ & Damiani titulo, oppidum reædificavêre: ad quod incolendum deſerti oppidi reliquiæ, Adriano Formoſo & Joanne Saſatello ductoribus, per eaſdem fermè difficultates eductæ ſunt. Ex hoc oppido, præter nonaginta-quinque pueros, ducenti & duo adulti, Chriſto per Baptiſmum, hoc anno, acceſſere.

CAPUT XVIII. Tapenſis tranſmigratio continuatur.

SED longè difficilior fuit Araricanorum, ſeu Nativitatis Virgineæ oppidanorum, tranſmigratio. Hi ſuperioribus menſibus, partim rebellârant, partim latronum periculis ſe ſubtrahentes, tranſmiſſo Urvaicâ, medio inter Mariæ Majoris & Divi Xaverii colonias intervallo, novas ſedes poſuerant. Qui rebellaverant, ſylvis patriis ſe tutantes, ferociter Sociorum conſiliis reluctabantur, donec tranſmigratione ſancitâ, tutelæ diffidentes, Provinciali ſe ſiſterent, præteritæ diffidentiæ veniam poſtulantes. Quâ non ægrè impetratâ, eò deducti ſunt, ubi eorum populares ſementem fecerant. Eo in loco novum oppidum (cui ego aliquando per triennium opellam meam contuli) ſub nomine Principum Apoſtolorum fundatum eſt. Porrò ex Araricanis hoc anno quadringentos & quinque, magna ex parte adultos, Societas Chriſtianis addidit. Eadem fermè fuit Divæ Annæ incolarum fortuna, nam quòd trans Igaïm poſiti eſſent, adventu Mamalucorum hinc inde diſperſi, oppidum ſuum partim deſeruerant, partim avitis ſylvis ſe abdiderant. Ad hos Auguſtinus Contreras miſſus, quingenta fermè capita collegit, quæ aliis juncta, tantum numerum confecêre, quantus ſuffecit ad juſtum oppidum reædificandum; quod ad Urvaïcæ primùm, deinde ad Paranæ littus poſitum, hactenùs feliciter perſeverat. Itaquatiani Sancti Joſephi incolæ etiam quàm alii ferociùs reluctati ſunt. Tandem tamen, adnitentibus Petro Romero & Joſepho Cataldino, ab iis impetratum, ut vellent tranſmigrare: quibus ad novam ſedem ponendam inter Corporis Chriſti & Sancti Caroli colonias ſylvæ Paranenſes deſignatæ ſunt. Nec parva felicitas fuit inter tot turbas, præter nonaginta-novem infantes, ſexaginta & unum ſuprà ducentos adultos, potuiſſe ſacro Fonte lavari. Dum hæc aguntur, Sancti Thomæ incolæ (apud quos, dum hæc molior, dego) inflammato oppido, partim terrâ, partim ſecundo Ibicuito, & adverſo Urvaïcâ, ductoribus præſertim Ludovico Ernotio & Emmanuële Bertotio, ad ipſum Urvaïcam, decimo-quarto infrà Conceptionis oppidum lapide, conſtructis ædibus, feliciùs quàm alii conſedêre: nam quamvis ſub initium tranſmigrationis auxilia vicinarum coloniarum eis defuerint, tamen procedente tempore, ob vaſtitatem adjacentium camporum pecori alendo & ſeminibus jaciendis idoneorum, multas commoditates præ aliis percepêre: adeò ut, etiam dum hæc ſcribo, poſt tot rerum & temporum adverſitates, quater mille capita computentur. Ex hac gente, hoc de quo ſcribimus anno, quadringenta & octoginta capita Chriſti partibus addita ſunt. Sancti Michaëlis colonos Didacus Boroa Provincialis è patriis ſedibus, cum aliarum coloniarum reliquiis, ad Urvaïcam tranſmigraturos, in quibus ter mille & quadringenta capita cenſebantur, eduxit, & aliquouſque deduxit: donec, tranſmiſſis montibus, ad plana perveniret. Inde enim ad præcedentes turmas juvandas, duplicatis itineribus progreſſus, more Ducis, omnibus conſilio, incita-

Araricani tranſmigrāt.

Oppidum fundant,

Et Sanctæ Annæ incolæ.

Item Itaquatiani,

Et Sancti Thomæ incolæ.

Netnon coloni Divi Michaëlis.

mento &, ubi opus erat, indutâ qualicumque severitatis personâ, adfuit. Sancti Michaëlis incolæ, paulò suprà Conceptionis Immaculatæ coloniam, sedem novam fixêre, quorum hoc anno ducenti & nonaginta-quinque adulti, & octoginta-novem infantes, loti sunt. Ex Theresianis Itapuam translatis septingenti & nonaginta capita, ut aliorum oppidorum proventum sileam, Christiana facta sunt.

CAPUT XIX. Transmigrationis difficultates describuntur.

QUID porrò in itinere sexaginta septuagintáve leucarum, per sterilem solitudinem, in deducendis tot mortalibus omnium rerum egentissimis, Socii toleraverint, quia in omnibus ferè paria sunt, sigillatim enarrare supersedeo. Passim videre erat Socios ipsos infantibus succollare, qualescumque ciborum cupedias sibi demere, filios, quos in Christo genuerant, omnibus officiis procurare. Satis constat, his adjumentis duodecim circiter capitum millia sine gravi damno, desideratis in viâ pauculis, partim ad Paranam, partim ad Urvaïcam concessisse. *Oppida reædificantur.* Quò ubi pervenêre Socii, longè majori labore oppida reædificavêre, quam olim in Tapensi Provinciâ construxerant. Præterea ad sementem tot mortalibus faciendam de novo, deturbatæ sylvæ, semina ingenti difficultate conquisita, boves magnis expensis coëmpti, templa & ædificia constructa, aliaque præstita sunt, quæ reformandis coloniis opportuna videbantur. Post transmigrationem Augustinus Contreras, trans Igaïm delatus, *Trecentæ familiæ reducuntur.* in destructorum oppidorum ruinis circiter trecentas familias, partim Ethnicorum, partim Neophytorum, collegit, non sine capitis periculo: nam cujusdam Neophyti temeritate, quasi clam cum Mamalucis colluderet, apud primores gentis suspiciosus redditus fuit. Sed Contreras sycophantæ calumnias explodens, rursum congregatam gentem, proditionis metu disparatam, prosperè conciliavit, reduxitque. *Reliquiæ transmigratorum oppido includuntur.* Interim Provincialis animum adjecit ad eorum populorum reliquias componendas, quæ ante sesquiannum Mamalucorum furorem evitantes, in Caaroënsi & Caasapaminiensi tractu constiterant: itaque rem ordinavit, ut JESU-Marianorum partem Ibitiraquanis adjungeret, alteram verò partem cum Sancti Christophori, Sancti Caroli, & Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, residuis capitibus, trans Urvaicam, paulò supra Sancti Michaëlis oppidum collocarent: ubi ædibus & templo constructis, sub nomine Sanctorum Martyrum Japoniæ (apud quos egò, quamvis tantâ exercitatione indignissimus, per multos annos elaboravi) hactenùs feliciter persistunt.

CAPUT XX. Neophytis Europæa arma conceduntur.

INTER hæc Didacus Boroa Provincialis, ab Paranæ & Urvaïcæ Casiquiis rogatur, ut vellet impostorùm consulere tot miserorum capitibus, furori hostium expositissimis, nisi bombardæ ferreæ concederentur: *Nam quomodò*, inquiebant, *nos nudi contra armatos ferratosque, aut suffulta vestimenta gerentes, præliabimur? quomodò nos arundineis sagittis, quorum ferè inutilis ictus est, tuebimur; si hostes ex longinquo sclopetis ignem plumbumque vomentibus, nos invadunt? dentur nobis æqualia arma, & promemus animos hostibus pares; ostendemusque, tantam nobis inesse vim ad defendendum uxores filiosque nostros, quanta Mamalucis ad mancipia conquirenda cupiditas inest.* *Causa concedendi.* Hæc Barbari. Sed longè graviores causæ movebant Provincialem, ut vellet conquirere indefensæ genti æqualia Mamalucis arma: nam satis apparebat nusquam hostes quieturos, donec omnem Americam Australem Indis evacuassent, timendumque erat, nî obviam iretur, ne, ruptâ aliquando inter Lusitanos & Hispanos pace, in Peruviam ipsam infesta arma inferrent. Quare cùm ex Hispaniâ magnorum virorum, Regias partes agentium, litteras recepisset, quibus monebatur, remedio miserrimæ gentis & futuris rebus prævideret; omnem deinceps modum adhibuit, quo sclopeta impetraret. Quamvis igitur Prætores Regii civilesque Magistratus obtenderent, nullis adhuc Indis ob periculum rebellionis in Americâ concessum fuisse bombardarum usum, tamen perpensis rerum momentis, tandem in sententiam Provincialis pedibus manibusque euntes eas concessêre. Quam facultatem Senatus Chuquisacensis Regius, & adnitente Antonio Ruisio, amplissimo diplomate Rex Catholicus, magno Americæ Australis bono adprobavit. Igitur statim coëmptæ confectæque bombardæ, eâ lege Neophytis permissæ sunt, ut ur-

gente bello iis uterentur; pacis verò tempore, tumultuum vitandorum ergò, sub ferâ servarentur, & hactenùs multa commoda tempore belli percepta esse reperio: certumque est, latrones non ita ut ante fuisse grassatos. Atque, ut sua cuique laus constet, nemini dubium fuit, Didaci Boroæ Provincialis zelo, authoritati, consilio, laboribusque, Tapensium & Urvaicensium libertatem magnâ ex parte deberi, sine quo Indi nec transmigrationi assensissent, nec arma ad eos imposterùm defendendos impetrata fuissent.

Utilitas concessorum armorum.

CAPUT XXI. Post transmigrationem fugitivorum receptacula indagantur.

POSTQUAM Provincialis abiit, & exploratores nunciavêre, Mamalucos cum prædâ in Brasiliam revertisse, Didacus Alfarus delectu fidissimorum Neophyrum habito, aliquot Socios ad destructorum trans Urvaicam oppidorum ruinas, Tapensemque Provinciam, destinavit, indagaturos omnia fugitivorum receptacula, dispersasque luporum metu oves ad ovile Christi postliminiò reducturos. Primi movêre Franciscus Ximenius & Philippus Viverus. Hic in Caasapaguaçuensi, Caapiensique regione persistens, bis vix mortem evitavit, intentatam ab Indis, suspicione corruptis; quos noster Philippus reconciliatos cum aliis mortalibus Christi partibus addidit. Ximenius ad Sanctæ Theresiæ destructum oppidum cum Antonio Bernal coadjutore ausus progredi, qualemcumque animarum messem invênit; nam vetulos vetulasque, pro inutilibus ab Mamalucis derelictos, è latebris eduxit, factâque vicinorum nemorum indagine, aliquot capita, tanquam post copiosam messem, pauculas spicas, magno animi gaudio collegit, & ad Philippum Viverum rediens, utriusque regionis segetem, trecentis animarum manipulis constantem, ad Itapuanum oppidum ambo reduxêre. In hac expeditione notabilis fuit Emmanuëlis Neophyti, Sociorum comitis, caritas, qui sæpè per plura milliaria ægros in humeros sublatos boni Pastoris exemplo portavit. Trimestri elapso iidem excursores eòdem se conferentes, nuncio de Mamalucorum regressu accepto, ultra Caaroënsem regionem progredi non potuêre; unde sexaginta capita è latibulis eruta ad Christi caulas retraxêre. Interjecto tempore Franciscus Ximenius, Petrus Mola, & Gaspar Serquiera, versus Tapenses montes delati, confectis in itu & reditu centum circiter leucis, cum prædâ octoginta Barbarorum redière.

Trecenti reducuntur.

Item sexaginta,

Et octoginta.

CAPUT XXII. Expeditio ad sylvestres Paranæ populos.

SUB id tempus memoratur etiam Antonii Palermi ad superioris Paranæ sylvestres populos expeditio, ad quos non facilis erat aditus, quòd longissimo tractu, intactis sylvis, ingentibus saxis, & præcipitio tutarentur. Postquàm tamen Palermus octoginta circiter Neophytis comitatus, post octiduanam navigationem, ad proxima Mondaï in Paranam se exonerantis loca cymbas applicuit, omnem deinceps curam ad superandum præcipitium, viamque per spississimum nemus sternendam, adhibuit: quo in opere octo diebus positis, indagationi Indorum deinceps ipse insudavit. Post septimum indagationis diem, indicio latibulorum accepto, primo conatu duo tantùm Barbari in manus venêre, qui statim Neophytis spopondêre, si se viæ duces sequerentur, fore ut frequentes homines reperirent; quò dum nostri incautè pergunt, illorum unus, lethaliter ex insidiis confossus, interiit. Interim cæteros Ethnicorum pagos fama de Palermi consilio pervadens, pleroque ad fugam perpulit: adeò ut ex magno numero centum solummodò & quinquaginta capita se Antonio Palermo tradiderint, è quibus statim ipse quinquaginta-septem infantes sacris aquis immersit, cui tantilla præda pænè lethalis fuit. Nam repentè orta tempestas Paranam adeò fœdè perturbavit, ut plerique autumarent, omnibus pereundum esse. Barbari Ethnici, corporibus salvandis intenti, in postremis animarum curam stolidè ponebant, & quia defectu Catecheseos Baptismo non idonei erant, Palermus, spreto propriæ vitæ periculo, altâ voce pronunciabat nostræ Fidei Mysteria; nec audiebatur à Barbaris, metu mortis pænè exanimatis. Cùm verò Palermi navigiolum jamjam submergendum, crescentibus fluctibus, crederetur, Indi duo, & puer unus metu submersionis, ut fit, eum ita brachiis illigârunt, ut omnem modum sese liberandi subtraherent: quo in periculo dum versatur, eximiâ

Expeditionis difficultas.

Neophytus mactatur.

Antonius Palermus plures infantes baptizat.

Naufragatur.

fortitudine Neophyti cymbam per fluctus mari ſimiles, navigio pænè ſubmerſo admovêre; in quam deſcendens Palermus, ad littus applicuit, cæteris natatione, aut aliis adminiculis, è naufragio ſeſe eripientibus. In littore Ethnica mulier, viperæ morſu lethaliter ſaucia, noſtris Myſteriis imbuta, ad Cœlos, ut ſpes eſt, poſt ſuſceptum Baptiſmum, evolavit. Reliquos ad oppidum Chriſtianis moribus & Sacramentis inſtruendos Palermus reduxit.

CAPUT XXIII. Itatinenſes variis calamitatibus afflictantur.

APUD Itatinenſes etiam cuncta turbabantur, Mamalucis, ceu amphibia animalia ſolent, fluvios terrasque omnes infeſtantibus. Duo oppida in ea regione ab Societate poſita, propter concatenata mala, ſuis temporibus denarrata, diu nutaverant; quibus acceſſit hac tempeſtate novus belli metus ab prædonibus illatus, auſis iterum, prætergreſſo Paranâ, ad proxima Paraquariæ loca ſeſe effundere. Et jam abegerant Neophytorum noſtrorum manipulos, indubiè parem cum cæteris fortunam experturos, nî Sociorum vigilans cura eorum conatus infregiſſet, & Cœlum manifeſtis pœnis animadvertiſſet in latrones, quorum plurimos fulmina cineravêre, morbi exanimavêre, flumina hausêre, tygrides devoravêre; adeò ut perpauci tantis malis ſuperſtites, prædâ ſpoliati, Braſiliam reviſerint. Dum Pater Juſtus Vanſurkius, ab Vincentio Badia Socio optimo in ſubſidium miſſo adjutus, unum è duobus oppidis in meliorem locum transferre contendit, pænè mortem invênit, intentatam ab Caſiquio minaci vultu in eum arma moliente. Defenſio Vanſurkii fuit, nudatum pectus ferire volenti opponere; quâ conſtantiâ ferocientis impetus retuſus eſt. Igitur ambo Socii utrumque oppidum utcumque reformavêre. Sed, ſi vera volumus noſcere, belli metus, peſtis, indoles Barbarorum, aëris inclementia, fames, & aliorum ſeries malorum, omnia rurſum mox deformavêre, aliquam ſtabilitatem habitura, cùm ſequenti anno auxiliares Socii eò penetrabunt.

Mamaluci puniuntur.

Juſti Vanſurkii periculum.

CAPUT XXIV. Socii per Tucumaniam fructuosè excurrunt.

1639.

AB Cordubenſibus Sociis ad fluvios, quos Primi, Secundi, Tertii & Quarti nomine, ab ſitu nuncupant, ſolitâ utilitate excurſum eſt. His in locis reperti multi Neophyti, dæmonum ſpectris vexati. Unus inter alios, dæmone ſuccubo utens, narravit Sacerdoti noſtro, per viginti nefandæ turpitudinis annos, nihil ſe ab infami Adonide, multa licet promittente, præter vilem ex lana togam accepiſſe. Factâ exhomologeſi, ad partes liberalioris Domini tranſiit. Idem Socius deſertis in locis reperit quindecim Ethnicorum caſas, ex corio confectas, apud quos Chriſti imaginem manu prætendens, de genibus adeò potenter verba fecit, ut omnes, adorato Deo, baptizari poſtulârint: infantes ſacro Fonte loti ſunt; ſed adultæ gentis capita in conſtantiæ experimentum differri debuere. Alio in tractu apud Hiſpanos graviter diſſidentes concionans, ad impetrandam pluviam, ſicciſſimis agris omninò neceſſariam, ſupplicationem inſtituit; quâ peractâ, ad auditores converſus, ſignificavit non videri ſibi Cœlum votis obſecundaturum, nî odia deponerent: odiis poſitis, indubiè poſtulata conceſſurum. Mirum dictu! poſtquàm frequentes coram Concionatore dextras & oſcula, in ſignum redintegratæ amicitiæ, ſibi præbuêre, ſequenti nocte cœlum largiter pluit.

Quindecim Ethnicorum caſæ ad Fidem ſollicitantur.

CAPUT XXV. Ocloïarum oppidum traditur Franciſcanis.

GASPAR Oſorius, authoritate Epiſcopi, ad Chaquenſem expeditionem viam ſibi ſternere volens, Ocloïarum oppidum ab ſe conſtructum, ex Majorum præſcripto Ignatio Medinæ regendum tradiderat, perrexiſſetque in perficiendo opere Societas, nî ex inopinato Franciſcani Patres reclamaſſent, dictitantes, ab Societate JESU in meſſem ſuam falcem immitti: id autem dicebant, quòd præteritis temporibus Ocloïas ad Fidem primi ſollicitaſſent, eoque jus ad eos regendos prætenderent. Prætor & Epiſcopus Tucumanenſis re cognitâ, ab Franciſcanis poſtulavêre, ne ſe intempeſtivè interponerent Sociorum JESU conſiliis; differrent tantiſper, importunam interpellationem Chaquenſi cupitiſſimæ expeditioni forrè nocituram; rebus in novâ Provinciâ ſtabilitis ſuum cuique jus ex æquo & bono manſurum. Verùm cùm tantorum virorum poſtulatis Franciſcani Patres refragarentur, & litem ad Senatum Regium Archiepiſcopumque referrent, Didacus Boroa

Provincialis, pacis amans, Ocloïas Societatis operâ ad oppidum reductos, incredibili Barbarorum dolore, ægerrimè se ab Sociorum curis expedientium, Franciscanis concessit.

CAPUT XXVI. Gaspar Osorius & Antonius Riparius ad Chaquensem Provinciam perguut.

INTERIM Gaspar Osorius, & Antonius Riparius non ita pridem ex Italiâ advectus Societatis Sacerdos, Sebastiano Alarcanio Paraquariensi adolescente Religionis nostræ candidato comitante, per Ocloïas in Chaquensem Provinciam aditu frustra tentato, ad Cucuisensem urbem venerant, unde novo Provincialis mandato, & reculis ad conciliandos Barbaros instructi, iter sine viæ duce aliorsum tentavêre. Ibant ferè pedites per sylvas & invia saxeta; adeò difficulter, ut annosæ arbores & spineta passim deturbanda forent, quò progredi possent. Ex itinere Ripario in sylvis, tygridum & ferorum hominum insultibus obnoxiis, relicto, Osorius Cucuisensem urbem viæ ducem quæsiturus repetiit, quo reperto, aïens internâ quâdam vi impulsum, ne vellet tantisper differre expeditionem, reclamantibus Hispanis, rursum se dat in viam: & ipse Riparius obviis quibusque affirmabat se ad Martyrium properare. Ambo quotidie summo mane in altari portatili faciebant: in itinere occurrantes Indos Catechesi informabant; datis munusculis; quotquot poterant, sibi conciliabant, quorum aliqui è Palomorum gente, & ex alia natione, quos Hispani Labradillos, seu Pintadillos vocant, eis adhæsêre. Et quia viaticum post aliquot dierum iter deficere cœperat, Osorius Sebastianum Alarconium ad Cucuisensem urbem in comitatu Labradillorum remisit, qui, instigante dæmone, secundo ab discessu die, in Religionis odium, Alarconium fœdè trucidârunt, devoratisque, ut fertur, ejus carnibus, cranio in crudelitatis trophæum assumpto, ad locum, ubi Osorius Ripariusque pernoctabant, iterandi parricidii ergò, dissimulanter rediêre.

Sebastianus Alarconius ab Barbaris mactatur.

CAPUT XXVII. Gaspar Osorius & Antonius Riparius trucidantur.

NON defuit qui de periculo necis utrumque admoneret, maluêre tamen eam religiosè præstolari, quàm fugere. *Veniant*, inquiebant, *& pro verbo Dei fideliter prædicato necem nobis rependant, futuram ad beatitudinem viam.* Intempesta nocte, parricidæ sarcinas, supra quas Socii somnum capiebant, & altare portatile, violenter diripiunt, quo signo inferendæ necis accepto, reliquum noctis inter preces & confirmandos mutuò animos piè transegêre. Sequenti mane ambos nomina JESU invocantes adoriuntur Barbari, & primo impetu Osorium clavâ prosternunt, secundo Riparium, & detruncata utriusque capita in victoriæ symbolum pro more gentis jactabundè efferunt. Sunt qui asserunt, ideò ab devorandis cadaveribus Antropophagos abstinuisse, quod assiduo religiosæ inediæ usu nimiùm macra forent: Dilapsis parricidis, Indi Patrum comites, defectu instrumentorum, non humavêre corpora, sed satis habuêre contra ferarum & avium rapinas, superpositis arborum ramis, tumulasse. Mox Saltam, Hispanorum urbem, redeuntes, seriem parricidii civibus narravêre: tum verò habita fides est amborum dictis, ante discessum obviis quibusque affirmantium, se ad Martyrium pergere. Saltenses cives utrique parentavêre, majori luctu, quàm pompâ, quam addidit in Tucumaniæ Metropoli Melchior Maldonatus Episcopus, solemni ritu justa persolvens, & per totam diœcesim idem fieri præcipiens. Sacer Panegyrista è Franciscanorum Ordine amplissimis titulis utrumque commendavit. Hieronymus Delgadillus, Theologiæ Magister, Ordinis Prædicatorum, coram ipso Episcopo pro concione Martyres appellavit. Episcopus ipse in seriem illatæ necis ritè inquiri jussit, satisque constat ambos ab Barbaris trucidatos, quòd Sacerdotes, & Christianæ legis doctores essent. Franciscus Guichius, Indus, affirmavit, ab duobus Palomis se didicisse, Gasparem Osorium, sacerdotali amictu & splendore cœlesti circumdatum, quotidie Barbaris in parricidii loco se ostentare, & decem circiter alterius factionis Indos ad visendum ostentum eò ire ausos animam exhalasse: parricidas verò omnes intra breve tempus sacrilegum scelus morte luisse. Sed ejusmodi titulos & portenta severiori examini relinquo, nam mei muneris est fideliter accepta, juxta authorum fidem, narrare, non asserere, quando ob levitatem testium non satis probantur.

Mors utriusque pretiosa habetur.

Ostentum.

CAPUT XXVIII. De Gaſpare Oſorio memorabilia.

GASPAR Oſorius Valderavanus, quatuor vota ritè profeſſus, nobili ſanguine Villavegæ in Caſtella veteri natus, admodùm juvenis Societatem iniit. Religioſarum virtutum amans, caſtitatem planè Angelicam coluit. Rebus in arduis obedire aſſuetus, id aſſequutus eſt, ut uſque ad mortem obediens fieret. Etiam dum Collegiorum Rectorem ageret, goſſipinâ veſte prodibat in publicum. Diu uſus eſt galero malè interpolato, & ſupremâ parte alutâ contecto. Vilia quæque munia obire, inter primas delicias reponebat. Brevem ſomnum, nunquàm niſi ſupra ſtratum ex cannis contextum, aut corium Sole duratum, capiebat. Cervicali lapideo etiàm æger uti repertus eſt. Flagellis cuſpidatis ſæpè in corpuſculum uſque ad ſanguinis profuſionem ſæviebat. Multoties inter arduos vitæ Apoſtolicæ labores cilicinam veſtem induebat. In pervigiliis Beatæ Virginis, pane & aquâ contentus, ab cæteris obſoniis abſtinebat. Ex quotidiana cum Deo familiaritate flammas concipiebat, quas in publicis privatisque colloquiis, magno fervore & animarum utilitate, ſpargebat; adeò ut aliquando vir gravis Dominicani Ordinis, auditâ ejus concione, ob fervidum dicendi modum, eum altâ voce Apoſtolum appellârit. Sanctitatis famam apud omnes collegerat, inde natam, quòd ſui non negligens, omnium ſalutem intenſiſſimè procuraret. Riocæ Rectoris officio fungens, factâ ad vallem fertilem excurſione, plures mortales Baptiſmi, & aliorum Sacramentorum collatione, magno labore, ex dæmonis unguibus eripuit. Primus ipſe Chaquenſem provinciam ante aliquot annos tentavit, & iterum iterumque eam aggreſſus, non deſtitit, donec tertio conatu, illuſtris mortis palmam adipiſceretur. Novum idioma, pro ſubigenda Chriſti imperio Tobarum natione, didicit. Tonocotanâ linguâ, quantum ſufficiebat ad inſtruendam gentem, utebatur. Quiſcoam percalluit. Ocloïarum ſermonem ad lexicon redegit. Quamvis de nulla re ardentiùs cum familiaribus ageret, quàm de procuranda animarum ſalute; tamen ubi ſermo incidebat de adeunda Chaquenſi provincia, totus igneus erat, & quandoque, quaſi ſui impos, ex abrupto coram Sociis ſubinde ſubſiliens, in has voces prorumpebat. *Sic ſic*, inquiebat, *Chaquenſes mei telis aliquando me impetent, ſic clavâ percutient, ſic membra diſcerpent.* Inter quas voces, & parricidarum imitamenta, glorioſæ palmæ adipiſcendæ velut certus, cœleſtibus liqueſcens deliciis, Cœlum vertice ferire ſibi videbatur. His deſideriis incenſus ex Hiſpania venit, hæc vota per tot annos variis in muniis fovit, donec ætatis quadrageſimo-primo, Religionis vigeſimo-ſeptimo, optatis potiretur.

Ejus religioſæ virtutes.

Afflictandi corporis ſtudium.

Fervor.

Zelus animarum.

CAPUT XXIX Antonii Riparii vita.

ANTONIUM verò Riparium Caſalmuranum in Cremonenſi agro non ignobile oppidum feliciter genuit. A piis & honeſtis parentibus liberaliter educatus, ſuorum popularium amores ideò promeritus eſt, quòd nullus aliquando repertus ſit, qui vel minimam noxam in eo annotarit. Nuſquam eo præſente coætanei auſi ſunt procax ſalaxque verbum effutire. In Societatem receptus, tantam adeptus eſt innocentis animi famam, ut paſſim de eo, quod olim de Divo Bonaventurâ, dictitarent, nempe talem videri, qualis eſſet, ſi Adam in eo non peccaſſet. Tyrocinio religioſè expleto, humaniores litteras partim Mediolani, partim Savonæ quadriennio docuit, diſcipulorum quàm plurimos Religioſis ordinibus adſcripſit. Mediolani ſacrarum litterarum ſtudio vacans, ſubminiſtrum egit. Ad Corſicam inſulam ideò mitti cupiebat, quòd pleroſque Socios ab hâc inſulâ inſalubritas aëris abſterreret. Paraquariam Provinciam adeptus, quâvis datâ occaſione, Martyrii deſiderium expromebat: eò omnia religioſæ vitæ momenta, Corporis afflictationes, & Divorum Tutelarium ſuffragia, referebat. Animæ ſuæ curatoribus affirmare ſolebat, nihil ſe fruſtra ab amantiſſimo Magnæ Virginis ſponſo aliquando flagitaſſe; pronumque eſt credere, tanti Patroni meritis glorioſæ mortis occaſionem eum impetraſſe: certè propalabat, Divo Joſepho adnitente, Chaquenſem provinciam cœlitùs ſibi fuiſſe aſſertam. Marcello Maſtrillo, ad Orientem navigaturo, ideò charus in Europa fuit, quòd Franciſcum Xaverium ſingulari affectu coleret. In navigatione Indica ejuſdem Divi lipſanotheca in mare immerſa, magno vectorum ſtupore, periculoſam tempeſtatem ſedaſſe credita eſt, in cujus

Innocentia.

Pietas.

Erga Divum Xaverium affectus.

beneficii

beneficii memoriam voto concepto, benefici Divi pervigilium sacrâ inediâ deinceps celebravit. Sextis feriis recurrentibus, Christi patientis memor, pane & aquâ contentus, ab cæteris cibis constanter abstinuit. Quoties Chaquensem provinciam nominari audiebat, aut labores pro animarum salute exanthlandos animo revolvebat; mens ejus insolitis deliciis perfundebatur, quas dissimulare impotens, in familiari congressu, magnâ verborum sinceritate, Sociis explicabat. Osorio & Ripario interfectis, multi Socii eandem provinciam ambierunt, tum demum perviam futuram, cùm cœlum aspiraverit.

CAPUT XXX. Joannis Cereçedæ & Gonsalvii Juste virtutes.

SALTENSE Collegium Rectorem suum Joannem Cereçedam luxit, Apostolicis excursionibus, Asceticis institutis, Religiosis virtutibus, Tyronum diuturno magisterio; & morum innocentiâ, in primis commendandum. Mortui pedes venerabundi cives osculati, ejus reculas, tanquàm viri Sancti, ab nostris enixè postulavêre. Sed longè adhuc majori Sanctitatis famâ ibidem elatus est Gonsalvius Juste, rerum externarum adjutor, ab Nierembergio inter illustres Societatis heroës jure meritissimo relatus. Olim è Gallecia, patria sua, in Americam navigans, per plures deinceps annos in Chilensi regno pro Rege Catholicó militavit, nihil militis habens præter arma & generositatem; cætera Religioso viro persimilis. Quantum per militiæ leges licebat, sacris mysteriis, religiosis colloquiis, & concionibus aderat. Quadragesimo circiter ætatis anno è militia Regia in Societatem nostram transcriptus, religiosæ vitæ periodos omnes per viginti circiter annos constantissimè percurrit. Veste & calceis ad sui despicientiam utebatur vilissimis, maleque sartis. Nec mensam, nec cubile, nec sedile unquam habuit. Super obvia ligna sub dio, aut alibi, levissimum somnum carpebat. Nusquam adduci potuit, ut Sociis in triclinio assideret. Amotis mensis, ciborum reliquiis stans, tanquàm vilissimum mancipium, vescebatur. Ruri degens, quamvis corpus diuturnâ fossione fatigaret, præter panem & poma nihil edebat. Sed quod pæne fidem excedit, per octodecim continuos annos ab omni potu in mensa & extra mensam abstinuit, adeò constanti proposito, ut ne guttam quidem aquæ, ardente maximè in regione calidissima Sole, nec sanus, nec æger admiserit. Ne jusculum quidem sorbebat, contentus melonum aliorúmve pomorum cortices, aut alias amotarum mensarum quisquilias, rodere. In castigando corpore vehementissimus fuit. Ingenti ulceri, ad formam carcinomatis subinde in latere renascenti, non aliud remedium adhibebat, quàm candentis ferri, aut ferventis tegulæ, admotionem. Cùm verò per id ulcus costa putredine corrupta eminens perniciem minaretur, quasi nihil hæc pars corporis ad se pertineret, ferro rescindi inexperti mancipii manu jussit; perfecisset(que incœptam carnificinam, ni fortuitò unus è nostris superveniens, certum vitæ periculum avertisset. Quidquid ab exercitiis manualibus nanciscebatur otii, exorando Deo, aut piorum librorum lectioni, flexis genibus, tribuebat. Aliquando cœlestis gloriæ species ei objecta est cum indicibili animi gaudio, inde orto, quòd interim vocem audierit, asserentem eum eâ gloriâ æternùm potiturum. Conscientiarum suarum curatori triduo ante mortem sanctè affirmavit, per multos dies visibili specie Christum, ejusque matrem, corporeis oculis coram spectasse. Nec hæc ostenta abludebant ab ejus vita, castitate, animi demissione, charitate, & cæteris virtutibus ornatissima: adeò ut hæc provincia inter præcipua sua decora Gonsalvium nostrum numeret. Ex Saltensi urbe solito fructu excursum est. Cucuisensis urbs, ab Emissariis Sociis exculta, honorariis litteris Provinciali gratias agens, oblatâ grandi pecuniâ, fundationem Collegii enixè postulavit: sed in præsentiarum abundè urbi, non admodùm populosæ, consultum iri visum est, si temporariis excursionibus adjuvaretur.

Gonsalvii Juste patria.

Militia.

Abstinentia.

Gonsalvius per octodecim annos ab omni potu abstinet.

Corpus afflictat.

Cœlestes favores recipit.

Cucuisensis urbs Societatis sedem petit.

Non impetrat.

CAPUT XXXI Didacus Alfarus ab Malucis mactatur.

INTERIM Paranenses Urvaïcensesque Socii, partim recondendis oppidis, partim explorandis latronum consiliis, operam dabant. Et quia parum fidebant Neophytis, plerumque vanis metibus obnoxiis, aut non satis constantibus, Didacus Alfarus sic curas partitus est, ut bini Socii trans Urvaïcam mutatis vicibus delati, num quid hostile appareret, explorarent; & si quos errabundos Indos per campos

Socii exploratores.

& fylvas reperirent, ad oppida retraherent. Quo in munere Antonio Palermo & Philippo Vivero verſantibus, Neophyti duo adoleſcentes, eorum comites, temerè progreſſi, in Mamalucorum inſidias incidêre, à quibus vinculis onerati, inter captivos tamdiu gemuêre, quouſque facinus ederent planè heroïcum. Quippe execrati miſeram ſervitutis conditionem, collatis inter ſe capitibus, nocte omnibus ſomno ſepultis, manus poſt terga revinctas igni admoverunt, tamdiu earum aduſtionem tolerantes, donec vincula, igne cremata, ſolverentur: quibus ſolutis, nocte ſilente, per nota viarum diverticula fugiendo, quatuordecim leucis emenſis, Patribus ſe reddentes, magno auxilio fuêre ad cognoſcenda latronum conſilia. Paulò antequàm hæc gererentur, Paraquarienſis Prætor Petrus Lugo litteras ab Rege Catholico receperat, ſignificantes, eam demum mentem eſſe ſuam, ut totis viribus in defenſionem Barbarorum ab Societate reductorum, & ab Mamalucis vexatorum, incumberet: commodumque acciderat, ut ipſe Prætor cum quadraginta Hiſpanis Paranenſia Neophytorum noſtrorum oppida inſpiceret. Igitur Prætor, adnitente Didaco Alfaro, tractis ad bellum Hiſpanis comitibus ſuis, quatuor Neophytorum noſtrorum millia contrahit, quibuſcum quantâ maximâ potuit celeritate in Caafapaminienſem agrum, ubi hoſtes degebant, proficiſcitur. Eum ſequebantur Didacus Alfarus, & aliquot Socii, pro more bellaturos animaturi, morientésve adjuturi: ſperabantque omnes hoſtem facillimo negotio debellari poſſe, cùm res accidit funeſtiſſima. Poſtquàm enim Didacus Alfarus, omnium præfectus; ſubditos Socios, ne ſe temerè periculo exponerent, monuiſſet, & Neophytos in aliquot velitationibus ad juſtam defenſionem animaſſet, ipſe extra caſtra tanquàm explorabundus paululum progreſſus, ab Mamaluco, in inſidiis collocato, glande plumbeâ tranſverberatus, interiit. Cognitâ ejus morte, Neophyti dilato luctu irâ perciti, in hoſtem totum impetum effudêre, non ante placabilem, quàm omnes profligarent. Hoc prælio Mamaluci Tupicique complures in manus venêre. Prætor Mamalucos ad ſe tractos, acrique ſermone caſtigatos, interim dum de pœna tantorum ſcelerum deliberaretur, Neophytis tradidit cuſtodiendos. Captivi omnes Indi hoc uno fuêre felices, quòd è dura corporum ſervitute in libertatem filiorum Dei aſſerti, & ad oppida reducti, parem cum victoribus, ſuſcepto Baptiſmo, conditionem adepti ſunt. Cadaver Alfari, ſuccollantibus Indorum primoribus, non interrupto quatriduani itineris labore, ad Conceptionis Urvaïcæ oppidum delatum, ſolemni pompâ, non ſine heroïci facinoris laude, ab Sociis ſepultum eſt. Cæterùm multùm contulit ejus mors ad diluendas quorumdam Neophytorum ſuſpiciones, in id adhuc intentorum, ut exiſtimarent ſe ad oppida eo fine cogi, ut Mamalucis traderentur. Prætor captos Mamalucos ad Aſſumptionis urbem, octogeſimo lapide diſtantem, duxit. In hoc non laudandus, quòd deinde indulgentiſſimè cum hominum facinoroſiſſimis egerit. Nec defuêre qui putârunt, ob lentitudinem morbo correptum, ejuſque domum fulminatam fuiſſe; qui quamvis latrones ad Argentei fluminis Prætorem, ut caſtigarentur, remiſerit, factum tamen eſt, quorumdam mortalium favore, ut flagitioſiſſimi homines impunè in patriam dilaberentur.

Duorum adoleſcentum facinus heroicum.

Regis Catholici providâ curâ.

Bellum paratur.

Didaci Alfari mors.

Mamaluci vincuntur.

Captivi fiunt

Indi in libertatem vindicantur.

CAPUT XXXII.

Didaci Alfari vita.

Studia.

PORRÔ noſter Didacus, Patre Franciſco Alfaro in Panamenſi Chuquiſacenſique Senatibus, & in Madritenſi Rationum aulâ Senatore ampliſſimo natus, poſtquam Limæ primis litteris eſt imbutus, in Europam navigans, antequàm Societati nomen daret, liberalibus diſciplinis Salmanticæ vacavit. Quarto Religionis anno, Apoſtolicorum laborum avidus, procurante Joanne Vianâ in Paraquariam fauſtis velis venit. Cordûbæ Tucumanorum ſacris ſtudiis dans operam, diſpoſito ab Superis caſu refrigeſcens, in ſe juvandorum Indorum deſiderium renovavit; nam fluvium tranſmittens, cæcutientibus derepentè ex vertigine oculis, ob aquarum rapiditatem ex equo lapſus, cùm omnino ſubmerſus fuiſſet, nihilque propiùs eſſet, quàm ut ſuffocaretur, operâ Indi comitis ſui ad littus extractus eſt: domum relatus, reſumpto tantiſper ſpiritu, in liberatorem oculos conjiciens, hæc verba protulit. *Quia*, inquit, *per Indum hominem Deus me à præſentiſſimâ corporis morte liberavit, ſanctè promitto, quantum per majores meos licuerit, me totum Indorum ſaluti*

Submerſio.

impen-

impensurum. Voto addidit constantiam, nam post susceptum Sacerdotium, postquàm Collegii Cordubensis ministrum egisset, & maximè idoneus esset Philosophiæ Theologiæque tradendæ, summis tamen precibus missiones ad Indos Urvaicenses impetravit: apud quos eò usque utiliter perstitit, donec ab Limensibus Fidei Inquisitoribus per Paraquariam Inquisitionis commissarius legitimis tabulis renunciaretur. Quâ occasione ad regendum Assumptionis Collegium dimissus, corpore non animo ab suis Indis avulsus, quantum salvâ conscientiâ potuit, in eos ex bonis sui Collegii contulit. Rectoratu perfunctus, lachrymarum vi ab Majoribus suis extorsit iteratam ad Indos missionem: apud quos dum versatur, Urvaicensibus Paranensibusque Sociis præfectus, bonus Pastor animam suam quadragesimo ætatis anno pro ovibus suis posuit. Indi cadaver ejus in Conceptionis oppidum non sine lætitiæ ostentamentis, quasi adeptâ glorioſæ mortis coronâ decorum, induxere. Multi dubitavêre, num causa mortis sufficerit ad Martyrii palmam ei asserendam. Didacus Boroa Provincialis, singulari elucubratione citatis Doctorum placitis, Martyrem verè fuisse autumavit. Josephus Oregius ad suum Provincialem consolatoriam Epistolam scribens, ait, minimè dubium sibi videri Didacum Alfarum inter Martyres reponendum. Alegambe in Catalogo Societatis Martyrum recensens, asserit viros sapientissimos censuisse nequaquàm defuisse causam Martyrii: tutè tamen agit, dum judicium sedi Apostolicæ & Christi Vicario relinquit. Cui ego libens subscribo, præsertim cùm mearum partium sit rem fideliter narrare, non controversa definire. Liberiùs asseram, Didacum nostrum virum fuisse virtutum omnium, in quo nec prudentiam ad alios gubernandos, nec magnitudinem ad res arduas aggrediendum, nec Apostolici hominis dotes, jure quis posset desiderare. Commissarius sanctæ Inquisitionis factus, summâ integritate res Fidei tractavit. Peste grassante, diu noctuque nullo mortis metu Indis adfuit. Barbarorum idiomate admodùm tersè loquebatur. Ad insinuandam incultis hominibus pietatem suis manibus altaria concinnabat, templorum fabricis insistebat, & ab nullius operis vilitate abhorrebat. Immaculati Virginis Conceptûs prærogativam ex suâ parte tueri sollicitus, noctem aliquando egit pervigilem in describendâ cubitalibus litteris compluries eâ Epigraphe: *MARIA sine peccato originali Concepta.* Quam Epigraphen singulorum Sociorum foribus affixit, ut eorumdem animis erga id mysterium pium affectum altè infigeret. Duobus ante mortem mensibus in familiari colloquio Sociis asseruit, videri sibi se aliquando crudeliter ab Mamalucis mactandum, quòd audito eorum nomine vi quâdam occultâ ad Indorum defensionem impelli se sentiret. Pridiè quàm mactaretur, ad Religiosum amicum scribens, *Vado*, inquit, *in hostes glande plumbeâ moriturus.*

officia.

Necis honesta commendatio.

Virtutes.

CAPUT XXXIII. Claudius Ruierius Alfari successor Neophytos ad Caracaras domandos mittit.

Ruierii commendatio.

COGNITO parricidio, Didacus Boroa Provincialis quâ potuit celeritate ad Neophytorum oppida convolans, Didaco Alfaro in præfecturâ Sociorum Claudium Ruierium, unis Mutii Vitelleschi litteris designatum, & postea novis mandatis confirmatum, suffecit. De quo homine hæc pauca prælibare lubet. Is in Burgundiæ comitatu honestis parentibus natus, in Italiam, adultâ jam ætate, se contulit. Neapoli studiis excultus, quamvis ad magna natus esset, inter rerum domesticarum adjutores cooptari ambivit. Cùm altiorem gradum postulare juberetur, Sacerdos factus, dato priùs modesti, & fervidi ingenii specimine, inter Scholasticos Socios cum aliquot selectis adolescentibus, quos ipse Societati nostræ lucrifecerat, jam tricennis adlectus est. Antequàm in Societatem ingrederetur, Neapoli inter Marianos sodales merens, non recusavit per plateas concionem sæpè advocare: apud quam moribus, & famâ virtutum eloquentior, quàm verbis, utiliter dicebat. In Calabriam adhuc tyro missus, blandâ simplicique, & non ad pompam circumductâ oratione, frequentissimos mortales ad virtutem animavit. Sacramento multos expiavit: Sodalitium, quod adhuc cum ejus memoriâ perdurat, erexit. Tyrocinio ritè perfuncto, anno 1617 Paraquaria Provincia ritè decreta est, in qua se totum Indorum commodis, animarumque saluti quærendæ, ita devovit, ut laboribus nullis difficultatibusque pepercerit. Ad Paranam

missus, quoties per montium viarumque prærupta properârit, quàm opima spolia dæmoni detraxerit, quo animo per loca invia, per impeditissima nemora, per immensas paludes, per occurrentia passim ferarum spelæa, per rupes, per mille discrimina, exiguo & pænè nullo viatico, cucurrerit: quot annis, pane, vino, & carne pænè deficientibus, vitam radicibus, & leguminibus sustentarit, nihil aliud tot laboribus quærens, quàm ut Indus converteretur ad Dominum, paucis scribere difficile foret: & speramus pro dignitate scripta esse in libro vitæ. Acaraïense & Iguasuanum oppida, ex reductione Indorum constructa, magnâ ex parte ei debentur. Transfugas, adito præsenti mortis periculo, postliminiò ad Christi caulas reduxit, Caaïguarum gentem rebus Christianis utcumque conciliavit. Guaïraniæ transmigratores magnâ ope juvit, & multa alia præstitit sparsim in hoc opere denarrata. Quæ opera condiebat excellenti planè virtutum delectu. Nam ita opus, & actionem externam, cum ardentissimo orandi studio semper conjungebat, ut alteri dumtaxat, non utrique simul, studuisse videretur. De genibus diurnum Sacerdotum pensum in templo quotidie persolvebat. Tribus horis integris mane ante Sacrum piis commentationibus & affectibus animum pascebat. Nullo die flagellationem acerrimam omittebat. Reliquum tempus in varias, studiosas, compositasque Divos colendi praxes ita diviserat, ut ne momentum quidem à pietate vacuum elabi sineret. Inter quæ exercitia mirabatur identidem, quâ homines vesaniâ capti, tantas Cælitum illecebras, quas ipse sentiebat, fluxis amarent deliciis posthabere, & fastiditis æternis voluptatibus, mentem inanitate pascere. Nec deerant Religiosissimo homini aliæ virtutes, difficillimis temporibus opportunæ. Statim ac regimini admotus est, ordinandis oppidis, & adornandis novis expeditionibus, operam navavit. Ejus missu Petrus Romerus selectam quadringentorum Neophytorum manum, Argentei fluminis Prætore postulante, ad Caracararum paludem, centum circiter leucis distantem, comitatus, egregiè se Reipublicæ commendavit. Hanc paludem quadraginta leucis longam Caracaræ, Capesaci, & Menepes, ferocissimi homines, partim Ethnici & sylvestres, partim in Sanctæ Annæ oppido educati, sed jam olim discordiarum furoribus agitati, desertâ Fide & urbanitate rebellando insidebant; unde in viatores involantes, quà terrâ, quà fluvio, prædam per incognitos meatus inter cannarum opacitatem & labyrintheos secessus abigebant; nec ita pridem eruptione factâ, templum Sanctæ Luciæ cremaverant; eóque se retraxerant Petri Spinosæ, Societatis nostræ Sacerdotis, mactatores. Denique diuturnâ impunitate insolentes omnia audebant. Nec facilis erat ad eos accessus, quippe palus unico ostio, ericetis & uligine obstruso, cum Parana continuatur: paludis verò interiora insulis natatilibus, ut in Belgio ad Audomarum, discriminantur; in quas exscendere ut periculosum advenis, sic indigenis securum perfugium est. Perrupêre tamen omnia ab Romero animati nostri Neophyti, reluctantesque Barbaros ex uliginosis locis eruentes, aliquot eorum trucidatis, vi ad deditionem plures coëgêre, captivis omnibus Joanni Garaïo Hispanorum Duci traditis, à quo Neophyti nostri magnâ laude mactati sunt. Hâc victoriâ factum, ut Sanctæ Luciæ oppidum utcumque restauraretur, viatores tutò per Paranam navigarent, & Hispanorum Indorumque municipia securitatem consequerentur. Dimissis copiis, Romerus centum & quinquaginta leucarum itinere ad portum Boni-aëris, Prætori Regio patrata narraturus, & alia negotia expediturus, perrexit.

Caracararum palus.

Insula natatiles.

Caracarę vincuntur.

CAPUT XXXIV. Gesta in Assumptionis urbe narrantur.

Portentosa Gomesiæ curatio,

CIRCA ea tempora, Assumptionis urbis civium pietas in Cœlorum Reginam florebat, quam excitabat statua ejus perelegans in Partheniorum sacello decenter collocata, quæ quoties è loculo elata per urbem solemni pompâ circumferebatur, omnium animos & oculos penitùs rapiebat; durante in plures dies sensu pietatis, & optimâ Matre in Clientes suos beneficia spargente. Exemplum esto. Catharinæ Gomesiæ brachium viperæ morsu contractum, nequicquàm adhibitis remediis, omninò obstupuerat, & malum nullâ arte medicabile per viginti-quinque annos duraverat; adeò pertinaci dolore, ut quoties occurrerent tempestatum vicissitudines optima mulier acerbissimis cruciatibus afflictaretur; donec eo die, quo

institutâ supplicatione Virginis statua è sacello efferebatur, audito tympanorum campanarumque sonitu, in spem veniret recuperandæ sanitatis, si se ei commendaret. Nec spem fefellit eventus: nam postquàm rosarium, contactu Venerabilis Statuæ consecratum, uti optaverat, accepit, brachioque admovit, repentè dissolutis nervis, & mox confirmatis, pristinas vires recepit, non sine aggratulatione totius urbis, ad miraculum, legitimis tabulis authoritateque contestatum, stupentis. Infanti recèns nato ita cruribus pedes adhærebant, ut avelli nullâ arte possent, sed oleum ante Statuam Virginis in pensili lampade ardens penitùs & subitò avulsit. Idem antidotum profuit mulieris fluido irremediabiliique ulceri persanando. Magdalena Figueroa, nobilis matronâ, & Joannes Fernandes, peste ad extrema deducti, ubi portentoso oleo uncti sunt, sanitatem percepêre. Adolescens feroci ex equo casu pænè exanimatus, invocatâ ejusdem Virginis ope, conceptoque congregationis Partheniæ ineundæ desiderio., præter spem convaluit. Infans pro mortuo habitus, implorato pro eo tantæ Principis favore, supra spem etiam derepentè resumpsit animum: & alii alia beneficia extra naturæ ordinem consequuti creduntur. Imago Divi Ignatii puero lethaliter ægrotanti, & Indæ mulieri animam vix jam reciprocanti, saluti fuit. Domos duas totidem dæmones lemuresve infestissimas habebant, nec aliud gemino malo remedium repertum est, quàm imploratio nostri fundatoris. Ibidem magnam admirationem habuit supplicatio ab pueris instituta in memoriam Christi patientis. Ibant plerique longo ordine talari veste induti, cucullatique, unâ manu cruces, alterâ rosaria præferentes, per justa verò intervalla feretris imposita erant pueri Jesu statuæ Passionis Domini instrumenta ad vivum repræsentantes, omnibus civibus in gemitum effusissimis.

Et infantis.

Et aliorum.

Supplicatio pathetica.

CAPUT XXXV.

Didacus Boroa Itatinẽsem regionem lustrat.

Itineris difficultas.

INTEREA temporis Didacus Boroa Provincialis ad Itatinensem Provinciam Sociorum paucitate laborantem pervenerat, quam paucitatem suppleverat tribus eò missis Sociis, quorum adjumento duæ coloniæ restauratæ sunt: ad quam rem multùm contulit præsentia Provincialis, authoritate gentis primores donisque allicientis, & ad indagationem coram animantis. Inde in Paraquariam rediens, Pirapium fluvium, ripas suas latè prætergressum, crate ex cannis contextâ, non sine periculo transmisit: nam quamvis hæ cannæ cruribus humanis crassiores sint, & reticulatim colligatæ non facilè mergantur, quia tamen ob viriditatem graves erant, ubi pondus excepere, in fluvium primùm depressæ, & mox ab profluvio violenter tractæ, Provincialem in aquas toto fermè corpore submersum tamdiu rapuêre, quousque ab natandi peritis ad aliud littus impelleretur. Altero die alium fluvium longè majori discrimine transivit. His in regionibus in usu est, bovinum corium flexibili ligno marginatum in concavitatem formare, cui impositi viatores ab circumnatantibus Indis sustentantur, donec ex una ripâ in aliam transferantur. Provincialis uni eorum se committens, ubi ad medium fluminis pervênit, accedentibus pluribus, quàm par erat, natatoribus, marginem contingere officii ergò aventibus, officio pænè in perniciem verso, submersus est. Cucuisensem fluvium exundantem in cymba, ex corticibus arborum compaginata, transmisit. Nec majora fuêre pericula ab aquis, quàm à Païaguis, hominum ferociissimis, eas terras latrocinio & crudelitate perpetuò infestantibus, aut ab immensis paludibus, per quas nudatis fermè corporibus viatores non interrupto quadraginta leucarum tractu iter faciunt. Per hæc pericula, ducentis circiter in itu & reditu confectis leucis, Assumptionis urbem postliminiò tenuit. Quæ sigillatim volui semel narrare, ut ex unius itineratione quantas quotidie Socii, eas terras pervadentes, patiantur difficultates, conjectatio fiat.

CAPUT XXXVI.

Per Tapensem regionem excurritur.

1640.

PROVINCIALIS Boroa secundo Paranâ delatus, Tucumaniæ Collegia magno nostrorum & Indorum bono inspexit. Inde per portum Boni-aëris adverso Urvaïca, emenso sexcentarum leucarum spatio, ad Neophytorum nostrorum oppida iter reflexit, ordinatisque utcumque rebus, ad novas expeditiones Sociorum animos inflammavit. Primi prodiêre, cum mille selectis Neophytis, Paulus Benna-

vidius, Auguſtinus Contreras, Petrus Mola, & Michaël Gomes, eo fine ad Tapenſem Provinciam miſſi, ut latebras omnes excurrerent, & Indos tranſmigrationis ſervitutísve metu abſconditos eruerent. Sed poſt aliquot dierum iter, cognito per exploratores, non procul abeſſe Mamalucos, eò, unde venerant, retrocedere ſunt coacti. Dilapſis latronibus, iidem Patres, cum pari fermè comitatu iter repetentes, morbis & tempeſtatibus afflictati, ſumma Tapenſium montium cacumina pervadentes, ad Igaïm pervenêre: quo tranſvadato, ab Caſiquio, ſe ultrò Patribus cum ſuis clientibus dedente, multorum latibula cognovêre: & indubiè magnam hominum prædam feciſſent, nî Barbaros corrupiſſet alter Caſiquius, veteratoriæ nequitiæ peritiſſimus, qui pro Deo ſe venditans, execrando baptiſmo præſtigiatoriæ artis candidatos initiabat, aſſerebatque abs ſe ſic reſecratos initiatósve, æquè tutos fore ab Mamalucorum latrociniis, ac Sociorum JESU excurſionibus. Atque ut quamplurimos ſibi obnoxios faceret, virgas dignitatis indices, pro ut à Patribus noſtris fieri viderat, popularibus ſuis concedebat. In id monſtrum, numerosa clientûm manu comitatum, Neophyti noſtri auſi procedere, quòd hoſtiliter excíperentur, armis expeditis, adeò animosè involavêre, ut trecenta capita è dæmonis ſervitute erepta Chriſto aſſeruerint. In JESU-Marianis ruinis trecenta etiam capita, & alibi alia, in ſortem filiorum Dei tranſiêre. In reditu per Caaſapaguaçuenſem agrum iter habentes, fœminam ſolitis Antropophagorum conviviis deſtinatam, & quinquaginta nefandorum convivatorum familias, magnâ felicitate abegêre, meliori convivio inter Dei filios aliquando paſcendas. Hâc excurſione mille & ducenta capita dæmoni erepta, ad Neophytorum oppida tranſlata, Chriſtianis Sacramentis expiata ſunt.

Veterator Socius ſe opponit.

Vincitur.

Mille & ducenta capita reducuntur.

CAPUT XXXVII.

Expeditio ad liviſenſes.

JOSEPHUS Domenecus, cum numeroſo Neophytorum delectu, latebras omnes liviſenſis fluvii excutiens, plures ad Fidei lucem ex perditionis tenebris eduxit: non tamen ſine notabili labore & periculo. Primo conatu quadraginta Barbari, partim fugitivi, partim Ethnici, in manus venêre; quos dum Domenecus excipere vult, pænè vitæ jacturam fecit. Is magnæ proceritatis arbores deturbatas, in modum cymbarum, ad uſum tranſmittendi fluvii, cavari juſſerat. Sed cavata illa ligna, ob viriditatem & nimiam craſſitudinem oneris impatientia, ubi ad medium fluminis pervenêre, depreſſa primùm, & mox à profluente rapta, vectores omnes ſummo periculo expoſuêre. Domenecum toto corpore aquis jam immerſum, ſubmerſionis metu veſtibus prehenſum, aliquot infantes amplectebantur, quorum uno eo in periculo baptizato, Neophyti circumnatando rudes illas cymbas ſublevare volentes, addito pondere magis ſubmergebant. Tandem tamen per milliare integrum ſic abrepti, ſummo labore ad alterum littus appulêre: ubi excuſſis littoralibus ſylvis, multorum dierum indagine, grandi, ſed incerto, animarum ad oppida reductarum numero ſaluti fuêre. Inde Domenecus capita liviſenſis fluvii petens, ad fines eorum Indorum pervênit, quos ideò Ceratos vocant, quòd capita ſylveſtri cerâ ita liniant, ut capillitium non appareat. Eodem tempore cum Didaco Suario Franciſcus Ximenius ad Pineta excurrit. Etiam Sancti Joſephi incolæ multos popularium ad caulas Chriſti è Tapenſi provincia feliciter reduxêre. Sed ſuprà narratis excurſionibus longè famoſior fuit Urvaicenſis miſſio.

Joſephi Domeneci periculum.

Multi Barbari reducuntur.

Cerati.

CAPUT XXXVIII.

Exploratur Urvaïcæ pars ſuperior.

URVAÏCÆ inferioris partis accolas hactenùs Socii oppidis incluſerant; ſed intacta erat pars ſuperior, ab Acaraguâ oppido ad centum leucas latiſſimè excurrens; narrabantque in eâ regione ex reductione Barbarorum multa de novo oppida conſtrui poſſe. Ventitabant hi commercii ergò ad Neophytorum noſtrorum colonias, quâ occaſione Socii utentes, omni officiorum genere divincire ſibi contendebant, quos Chriſto lucrari ſummoperè avebant. Verùm per multos annos fruſtra ceciderant omnia, perverſitate gentis, & dæmonum invidiâ, optimis votis ſeſe opponente. Magnum obſtaculum etiam erat Niezuvius, Rochi Gonſalvii & Sociorum interfector, qui eò olim fugiens, gentem omnem corruperat: Qualiſcumque tamen ſpes hoc anno affulſit rei benè gerendæ, occaſione diſcordia-

Occaſio expeditionis.

rum inter eos populos ortarum, quorum una factio, ab hostibus suis sibi timens, per nuncios auxilium ab Acaraguanis Neophytis nostris petitum cùm misisset, ab Sociis benevolè excepti, non sine spe auxiliorum dimissi sunt. Aderat Prouincialis, dum hæc gererentur; qui in omnem aditum dilatandi Christiani imperii intentus, delectu Sociorum & Neophytorum habito, summâ celeritate expeditionem adornari jussit. Potissima accelerandæ rei causa erat timor, ne Mamaluci his populis devictis per eam partem (uti deinde fecêre) Neophytos nostros invaderent. Volebat ipse Provincialis eò ire; sed Patres dissuasêre, aïentes non videri è totius Provinciæ bono, si tanto se discrimini exponeret. Quia verò difficillima expeditio hominem peritum exigebat, Claudius Ruiërius, comitantibus quatuor Sociis, eò missus est, cum mandatis, ut perspecto rerum statu, relictis in ea regione aliquot Sociis, novorum oppidorum fundamenta jaceret. Iter fuit adverso flumine ingentibus saxis impeditissimum: præterea viatici parcitas, pluviosa tempestas, & adventitiæ aquæ, non parum Sociorum desideria retardavêre. Pervicêre tamen omnia obstacula, donec ad primos Ethnicorum vicos pervenirent: quorum facilè princeps erat Mburva, tantæ authoritatis Casiquius, ut Mamaluci ejus terras non alio quàm regni nomine designare olim solerent. Mburuæ filius Tataëndius, cognito & non approbato Sociorum adventu, cum numerosa Ethnicorum armatorum manu obviam factus, hostilem animum statim expromens, imperat, ut retrocederent. Quo non impetrato, percitus furore, adverso flumine renavigans, populares suos quanto numero potuit, ad excipiendos hostiliter Neophytos, in aliorum auxilium vocatos, armari jubet; adventantesque tantâ procacitate excepit, ut palam jactitaret violentas se manus injecturum Patribus & Neophytis, nî reverterentur. Comites verò ejus vociferabantur, vinum jam confectum esse, quo eorum funera solemni convivio celebrarent. Quibus verbis irritati Neophyti, arma expedientes, tanto impetu in pervicaces involavêre, ut plerosque, non sine sanguine, ad fugam compulerint. Trecenti tantùm in manus venêre, qui ad oppida nostra & Fidem Christi traducti, aliquod solatium infelicis expeditionis fecêre. Nec feliciùs res acta est in Calchaquinensi bello.

Claudius Ruierius expeditioni præficitur.

Mburva.

Tataëndii ferocia.

Trecenti reducuntur.

CAPUT XXXIX. De Calchaquinensi bello.

SINISTRAM adversi Paranæ ripam Calchaquini insident, in tygrium & leonum præliis innutriti, vicinis æquè Indorum populis ac Hispanis infesti, terrorem longè lateque ferociâ, quàm numero, formidabiliores spargebant. Sed præsertim Sanctæ Fidei Hispanorum urbi infensi erant, in quorum villas & pecora quotidiè grassabantur, post rapinas, trucidationes, ac incendia, nullo, quàm ferocitatis jure, quidquid lubebat, ab civibus exigentes: adeò ut non tam vexata quàm oppressa civitas videretur. Ad hos domandos, Boni-aëris Prætor quantam potuit Hispanorum amicorumque Indorum manum cùm contraxisset, sexcentos etiam Neophytos ex novis Societatis oppidis in subsidium ad se mitti postulavit. Nam superiori anno expugnata Caracararum palus, Neophytorum nostrorum ope spem fecerat, Calchaquinos rebelles per eosdem vinci posse. Petrus Romerus & Alfonsus Arias, Socii impigri, jussu majorum milites comitati, ardua quæque in itu & reditu per plusquam trecentarum leucarum iter perpessi sunt. Tanto subsidio lætus Prætor, explicatas copias in hostium fines invexit. Verùm ipse Belgici belli quàm Barbari peritior, opportuni consilii negligens, omnia ad legitimæ militiæ rigidam normam exigebat; existimabatque fore, ut Barbari ordinatam in aciem prodirent, pugnarentque. Sed hi, exploratis nostris viribus, more suo, arundinetis inaccessibilibus se passim tutantes, nostros milites fame & morâ fatigavêre. Prætorisque militiæ artes barbaris moribus elusêre. Inter has moras tamen trecenta circiter capita hostium in manus Neophytorum nostrorum venêre, quorum plerique Prætori traditi, qualecumque rei malè gestæ solamen attulêre. Nec nostro Romero opima præda defuit. Orabat ipse, pro more, intempestâ nocte Deum sub dio genibus flexis, quem cùm eâdem horâ tribus noctibus continuis perspexisset miles Hispanus, qui animam totis triginta annis nullo Sacramento expiari curaverat, sensit se moveri ad meliorem frugem; quare noctis beneficio usus, immenso doloris sensu externis

Calchaquinorum mors.

Prætoris artes bellicæ elusæ.

Trecenti captivi.

Hispani hominis conversio.

signis

signis expresso, præteritæ vitæ scelera confessione eluit. Dimissis copiis, iterum Romerus ad Boni-aëris portum perrexit, unde postliminiò rediens, arma multa pro defensione Neophytorum ab Magistratibus impetrata, ad nova Urvaicæ & Paranæ oppida destinavit.

CAPUT XL. De residuis rebus ad Paranam & Urvaïcam gestis.

AD Paranam & Urvaïcam, magnâ Sociorum curâ, transmigratorum coloniæ reædificabantur, in quarum templa, solemni pompâ, Provincialis Venerabile Sacramentum intulit. In Divi Ignatii ad Paraquarium oppido Petrus Bosquerus & Philippus Viverus, quòd suo officio fungentes impudicos aliquorum mores castigarent, in nonnullorum offensionem incurrêre; qui collatis capitibus de utroque mactando consilia agitantes, primùm ausi sunt Philippo Vivero cum cibo venenum præbere, à cujus cibi maxima parte nauseabundus abstinens, mortem, sed non morbum, evitavit. Bosquero verò in ipso Sacrosanctæ Missæ Sacrificio toxicum cum vino datum est, indubiè lethale futurum, nî optimus Pater, conspecto noti liquoris turbido colore, colari jussisset. Indicio utriusque maleficii accepto, in reos delictum fassos paternè animadversum est. Mulier, libertatis avitæ cupida, binos Neophytos, lenociniis seductos, è Sanctæ Annæ novo oppido in patriam secum abducens, in itinere ab feris discerpta interiit. Eâdem pœnâ multatus, in altero Divi Ignatii ad Paranam oppido, puer Missæ Sacrificio festo die adesse renuens. Ex Sancti Josephi incolis unus Dominico die serviliter in agro laborans, viperæ morsu, post expiatum scelus, animam exhalavit. Adolescens æger Sacerdoti nostro ad se accersito narravit, à fœdissimis dæmonibus per somnium in foveam, ignes evomentem, protractum fuisse, & cùm nihil propius esset, quàm ut in eam protruderetur, ab formosissimo juvene fuisse liberatum, aïente, Dei misericordiâ id beneficium collatum fuisse, ne æternùm periret. Interrogatus à Patre, num sibi conscius esset lethalis culpæ? cùm negando respondisset, diligenti factâ præteritæ vitæ indagine, repertum est, eum non fuisse baptizatum, quòd putavisset aspersionem aquæ benedictæ, ante solemne Sacrum diebus Dominicis usurpari solitam, ad Baptismum sibi suffeciisse: baptizatus animi quietem, morum compositionem, & corporis valetudinem recepit. Parthenius Sodalis, inter Conceptionis oppidanos Christianis moribus diu excellens, propriarum deinde virtutum æstimator nimius, eò superbiæ devênit, ut ab Sodalitio expelli debuerit; quo præsidio destitutus, projecto, quod ante-gestare solebat, rosario, nemus ingrediens, laqueo, ut ex indiciis creditum est, sibi gulam fregit. Provincialis post inspectionem utriusque fluvii, computans Baptismos à Patribus turbatissimis temporibus factos, reperit sex mille & quadringentos mortales ab Paranensibus Sociis, & ab Urvaïcensibus quinquies mille & ducentos, sacro Fonte fuisse immersos. Ordinatis denique rebus, anno ad finem vergente, ad portum Boni-aëris renavigavit, Franciscum Diastanium, è procuratione Romana reducem, tandem excepturus. Cujus ego Procuratoris rationes, pro colophone rerum sub Didaco Boroa gestarum, non illibenter expendam.

Venenum.

Impietas castigata.

Adolescens salubriter baptizatur.

Parthenius Sodalis punitus.

CAPUT XLI. De procuratione Francisci Diastanii.

FRANCISCUS Diastanius, expeditis Madriti plerisque negotiis, ubi Romam appulit, facilè ab Mutio Vitellesco Generali delectum Sociorum per Provincias fieri impetravit: Romana, Neapolitana, Mediolanensis, Sardica, Flandrobelgica, Gallobelgica, Hispanicæ pleræque selectissimos concessêre. Urbanus Octavus, aliquot Diplomata ei tradi voluit, quorum uno potestatem faciebat Indis, Æthiopibus, Ibridisque, in his terris degentibus, ab Septuagesima, ut vocant, usque ad octavam diem post festum Corporis Christi, satisfaciendi Ecclesiastico præcepto, jubenti Christianos omnes in festo Paschatis communicare. Altero exagitabat abactores Indorum, vetans, ne quis quovis prætextu auderet aut Ethnicos, aut Neophytos in servitutem abigere, transgressoribus anathemate percussis. Corpus Divi Epimachi Martyris, eodem Pontifice concedente, accepit. Qui Pontifex, memor privatæ olim cum Josepho Oregio amicitiæ, non putavit ab Suprema in terris Potestate alienum, sacra dona, non sine testificatione voluntatis suæ, nominatim ei

Diplomata Pontificia.

Et Dona.

transmittere. Cardinalis Oregius idem officium germano suo amantissimo liberaliter etiam præstitit. Secundùm id, benè apprecante Pontifice, Diastanius in Hispaniam cum Italis Patribus renavigans, Madriti ab Rege Catholico facultatem conducendi navim & viaticum, pro triginta Sociis secum in Paraquariam transmissuris, accepit. Idem Rex, Regiâ planè pietate, decretum ab suo Indico Senatu fieri voluit, quo Mamalucos populationem Indorum facere prohibebat, jubebatque latrocinio aut bello captos patriæ, libertatique restitui, & populationis injustæ reos damnari. Tanto Regis favore instructus, convocatis ex Hispaniæ provinciis designatis Sociis planè optimis, Ulisipponem, flexo per Bœticam itinere, contendit: quò dudum jam appulerant sex Belgæ cum eo navigaturi. Hi è Dunkercano portu solventes, in Angliam mutato habitu transmiserant, narrabantque pænè se ab hæreticis pro Jesuitis fuisse agnitos, quòd assueti Religiosis moribus ægrè prophanorum hominum gestus fingerent. Auxit periculum datum indicium ab adolescente externo, & Angliæ pro Societate Præpositi Provincialis in Socios hospites munifica benevolentia. Is inter alia religiosa dona, Doroverniam Patribus transmissa, thecâ argenteâ atque eburneâ Hostias consecratas includi jusserat, communicatoque Summi Pontificis privilegio, facultatem iis fecerat, Venerabile Christi Corpus secum portandi, & in Hispanica navigatione id clam hæreticis sumendi. Summum id donum secum ferebat Antonius Vansurkius Flandrobelga, in quem antequàm è scapha in navim ascenderet, nocte intempestâ involavêre Dorovernici portûs custodes, aut pro talibus se fingentes, prætensaque regni consuetudine violenter reculas ejus omnes exploravêre. Quorum audacior unus argenteam thecam, Venerabile Christi Corpus continentem, è secreto loculo diripuit. Navim conscenderat Joannes Menesses, nobilis Lusitanus, Maderæ Insulæ quondam Prætor, Patribus notus; à quibus cùm cognovisset Sacrosanctum Christi Corpus in manibus hæretici hominis versari, pio furore excandescens, numerosam familiam suam, & Lusitanos vectores omnes armari jussit. Valuit ostentatio fortitudinis ad terrendos bellos illos venatores, è quibus Antonius noster, non indicatâ re, obseratam thecam recipiens, reculatum aliarum incurius navim conscendit; & cum Sociis, Augusto mense, Ulisipponem eo die tenuit, quo Nuncius Apostolicus regiam hanc urbem sacris interdixerat. Interdicti tempore, interim dum navis apparatur, ab Ulisipponensibus Patribus omni officiorum genere excepti, utilem operam tum civibus, tum remigibus contulêre. Franciscus Diastanius & Socii in pervigilio Purificatæ Virginis, quam in navigationis patronam elegerant, in altum vela verterunt. Octavo ab discessu die, nocte intempestâ, in Insulam, promontorio Viridi objectam, indubiè impegissent, nî nauta vigil, favente Virgine, periculum antevertisset: quo discusso, plerique Socii ignota de causa ægrotavêre, è quibus Joannes Soïer Gallobelga, & Antonius Vansurkius Flandrobelga, Sacerdotes, fatis concessere. Ille Malbodii natus, eminentis ingenii titulo in Societatem cooptatus, egregiæ pietatis specimine dato, Provinciam Indicam impetrârat, & Ulisippone quantus futurus esset, si in Indiam appelleret, notabili eventu ostenderat: res sic sese habuit. Joannes Menesses, nobilis ille Maderæ Prætor, ex Anglia navigans, cum nostro Soïerio amicitiam contraxerat, solebatque, postquàm Lusitaniam tenuit, è Collegio Ulisipponensi in villam suburbanam, solatii ergò, eum evocare. In ea villa versabatur etiam Centurio non infimæ notæ, cui quodam die in vicinum agrum egresso, Joannis Soïerii, Ulisippone tum degentis, species objecta est, piis gestibus ad pietatem animantis. Mirum dictu! ubi ea species evanuit, tales sensit Centurio interni doloris sensus, ut ob præteritæ vitæ delicta totus in lachrymas abiret. Cognitâ causâ, Joannes Menesses, ejusque mater, & numerosa familia, sensêre etiam desiderium peccata apud Soïerium deponendi, qui non diu pòst casu fortuito eò delatus, non tantùm Centurionem, sed etiam universam ejus clientelam familiamque ab totius vitæ delictis expiavit. Ulisippone quædam folia miraculum Virginis Foiënsis, & formulas colendæ MARIÆ, continentia typis mandavit. Causa acceleratæ mortis fuit Antimonium, liberaliùs, quàm par erat, pro

Regia Catholici liberalitas.

Pietas.

Belgarum Sociorum navigatio.

Periculum.

Consecrata hostia in manus hæreticorum devenium.

Et recipiuntur.

Ulisipponensium Sociorum caritas.

Joannes Soierii mors.

Ostentum.

Antonii Vanſurkii laus.

remedio languidæ ægritudinis, ab inexpertâ manu ei infuſum. Antonius verò Vanſurkius Antuerpienſis, unus è ſeptem germanis fratribus, qui Mechliniæ Societati nomen dedêre, omnium Sociorum lacrymas promeruit, inde expreſſas, quòd plerorumque opinio eſſet, neminem eo, ex tot Franciſci Diaſtanii Sociis, excellentioribus dotibus fuiſſe præditum. Modeſti oris gravitas, loquendi ſuavitas, in conſulendo prudentia, in agendo hilaris efficacitas, & delicatæ pietatis affectus, omnium amores conciliârant. Bruxellis humaniores litteras & Rhetoricam per plures annos docuerat. Lovanii quadriennalem Theologiæ curſum cum laude perfecerat. In patria ſummis viris par futurus, ſi non latêre in angulo novi Orbis, quàm in Belgii luce clarere maluiſſet. In ultimo agone interrogatus num ægrè moreretur, antequàm Juſtum Vanſurkium germanum fratrem, in proximâ Paraquaria laborantem, conſpiceret; reſpondit ſe non unius amore fratris, cùm tot in Europa deſereret, in Americam navigaſſe, libenterque abſtenturum ſe totâ vitâ ab ejus conſpectu in ſemota provinciæ parte, dummodò iis functionibus apud Indos occuparetur, quarum causâ venerat. Ipſo Reſurgentis Chriſti die corpus in mare projectum, communem lætitiam ingenti mœrore turbavit. Inter hæc funera plerique Socii morbo languebant, & maris tempeſtas adeò increverat, ut ſenes nautæ aſſererent ſe iratius mare nunquàm vidiſſe. Undarum furor navim versùs promontorium Bonæ-ſpei, ab Argentei fluminis oſtio immenſo intervallo, quamvis in eodem latitudinis gradu, abſtractum impulit; & mox variante curſu ad idem oſtium repulit. Sed quia non remittebat vis tempeſtatis, depoſitâ ſpe ante hyemem Boni-aëris portum tenendi, quod reliquum fuit, in Braſiliam vela ſunt verſa.

CAPUT XLII.

De turbis Januarienſibus.

IN Januarienſem portum defectiſſimis viribus appulſos Socios Petrus Mora, pro Generali Societatis JESU Braſiliæ inſpector, Joſephus Acoſta Collegii Rector, religiosâ planè caritate, & Emmanuël Sa, regionis Prætor, magnificè prorſus excepêre. Poſtquàm deferbuere mutua urbanitatis officia, Franciſcus Diaſtanius, muneri ſuo intentus, de Pontificio diplomate contra Indorum abactores iniquosque retentores promulgando agens, quamvis omnia ordine fecerit, magnis ſe intricavit difficultatibus. Nam poſtquàm id in templo noſtro præconis voce publicatum eſt, Mamalùci, quorum multi Januarienſem agrum incolunt, & eorum fautores, adeò vehementer exacerbati ſunt, ut Socii de vitâ periclitati fuerint: tumultuoſi enim homines, adunatis conſiliis, Collegii noſtri diffractis foribus, in aream primùm irrumpentes, advenas probroſis nominibus appellatos ad mortem deſignavêre. Diaſtanio præſertim diplomatis authori infeſti: patraſſentque forſitan multiplex ſcelus, nî Prætor in templum tumultuantem turbam artificiosè inducens, reverentiâ loci flagrantes animos utcumque compeſcuiſſet. Sequenti die, adnitente eodem Prætore, ſenatores Regii, viri patricii, & militiæ præfecti, necnon religioſorum hominum ſelectiſſimi, apud Carmelitanos convenientes, poſtquàm Petrus Mora & Franciſcus Diaſtanius demonſtravêre diploma Pontificium, ex legum formâ, cum facultate Nuncii Apoſtolici in Luſitaniâ degentis, atque Januarienſis adminiſtratoris Eccleſiaſtici fuiſſe promulgatum; quamvis non ignorarent appellationem fore inutilem, tamen tumultuum vitandorum causâ authores ipſimet fuere, de diplomate Urbani VIII, ad ipſummet diplomatis authorem nominatim exprimendum, appellandi. Quorum ſententiæ non ægrè annuentibus adverſarum partium primoribus, ſic in præſentiarum ab conſeſſu diſceſſum, ut arbitrarentur, prudentiâ Petri Moræ & Franciſci Diaſtanii difficillimum periculoſiſſimumque negotium, qualemcumque exitum ſortitum fuiſſe. Nec dubitatum, eam mentem Patribus injectam eſſe, ut vellent tempori ſe accommodare: poſtea enim certis authoribus cognitum eſt, quoſdam Mamalucos in mortem Moræ & Diaſtanii, adeoque ipſius Prætoris, conjuraſſe, ſi in promulgandi diplomatis ſententia perſtitiſſent. Sic lis utrimque ad ſuprema tribunalia in Europam tranſmiſſa eſt, numquam decidenda; Mamalucis in Indorum perniciem ſacra prophanaque jura pertinaci perfidiâ deridentibus.

Pontificium diploma promulgatum.

Mamaluci tumultuantur.

Utcumque comprimuntur.

CAPUT XLIII. In Sanctorum & Divi Pauli oppidis perniciosè turbatur.

DUM hæc in portu Januariensi agebantur, longè atrociora in Sanctorum oppido patrabantur, Ferdinandus Rodrigues loci Vicarius ex præscripto Petri Albornosii, Ecclesiastici per Januariensem tractum administratoris, eadem Diplomata in principe templo promulgârat; nemine audente contra hiscere, donec, inquieto quodam homine incentore, conspiratio in Vicarium conflaretur. Quâ conflatâ, cùm nonnemo improbato Diplomate Pontificio coram appellasset ad fiscum Regium, ab eodem Vicario anathemate perculsus, signum tumultuosæ altercationis dedit. Conspiratores ergo, frustra implorato urbici Præfecti patrocinio in Vicarium facto impetu, ensibus in ejus pectus directis, incurrunt, protrusum interminatâ morte violenter proculcant, iram, quantam verbis exprimere non possum, inter templum & altare evomunt: immoto ad hæc Vicario, minas & enses pro asserendo Pontificis jure fortiter spernente. Cùm verò furibundi homines appellassent, & appellationem ab Vicario acceptari vellent; respondit, quantum in se esset, & jura permitterent, non illibenter admittere. Postulantes diploma Pontificium sibi trâdi, ad Societatis domus præsidem remisit. Qui Præses, ad reprimendum tumultum, Sacerdotalibus vestibus indutus, in porticum subtegulanum prodiens, Christi corpore utrâque manu prætenso, gravi oratione adventantes monuit, ne vellent sibi perniciem & æternum dedecus creare; extremisque obsecrationibus postulavit, ut honore habito Æterni Patris Filio, ejus in terris Vicarii decretis, pro ut decebat, obtemperarent: ad quas voces seditiosi homines partim in genua provoluti, partim in pedes irreverenter erecti, confusis vociferationibus proclamârunt, præsentem Deum in Venerabili Sacramento se quidem adorare, sed ferre non posse bonis suis, ab eo, utpote Pontificii decreti defensore, per nefas privari. Inter quas deblaterationes audita vox est dicentis, exploderent sclopetum, & binâ glande transfoderent Sacerdotem. Reliqui tradi sibi Diploma tumultuosè flagitârunt, quo impetrato, & frustra petitâ ab Vicario censurarum absolutione, ad aliorum Religiosorum domos unanimiter concurrerunt, ubi ab rerum ignaris opinatum est tumultuantes non incurrisse in pœnas Diplomatis, quòd Pontifex Urbanus expressisset, Diploma publicari velle, si legitimum impedimentum non intercederet; satis verò causæ esse, in communi offensione, ne publicaretur: sed reverà pallium obtendebant pravis consiliis, quæ etiam palliata satis sese exerebant. Porrò tumultuantes nihil crebrius in ore habebant, quàm Societatem ex oppido exigendam, ne Indorum libertati favens, ad incitas redigerentur. In Piratiningana verò Divi Pauli urbe, præcipua Mamalucorum sede, longè acerbior turbo Societatem involvit; nam præterquàm quòd paria hîc ac in Sanctorum oppido factitata sunt, illud etiam accessit vexationis, ut Socii è Collegio, atque adeò ex urbe, expulsi, in exilium transportarentur: æquali Mamalucorum opprobrio, ac Sociorum laude, quorum aliqui in Januariensem portum delati, seriem expulsionis cum omnium indignatione narravêre.

Tumultûs initium.

Vicarii constantia.

Venerabile Sacramentum tumultuantibus objectum.

E Divi Pauli oppido Societas JESU expellitur à Mamalucis.

CAPUT XLIV. Indorum defensores commendantur.

CÆTERÙM ut sua cuique laus in hoc negotio tribuatur, mihi commendanda videtur Prætoris Januariensis fortitudo, qui nihil moratus primùm tumultuantium furorem, statim initio virgis publicè excipi jussit eum hominem, qui insolentiùs coram Venerabili Sacramento in Januariensis Collegii templo se gesserat. Nauclerum verò festo navis apparatu expulsionem Patrum è Collegio Paulopolitano nunciantem, quasi faustum nuncium adferret, torqueri mandavit. In Sanctorum oppido, domûs nostræ præpositus juridicè expostulatus, ut vellet promittere se nullum Pontificis mandatum injussu Magistratûs civilis imposterùm promulgaturum, respondit se & Socios, etiam cum mortis periculo, Pontificis Romani jussis obtemperaturos. Patres Paulopolitani Collegii exilium maluêre, quàm tantillum à veritate deflectere. Nec infimam laudem meruêre (ut taceam Franciscum Diastanium) Petrus Mora, Josephus Acosta, & Januarienses Socii, frequentesque cives, pro asserendo Pontificis Diplomate, & Indorum defensione, capita sua cuivis periculo, Lusitanâ prorsus magnanimitate, objectantes. Sed in primis nominandi mihi erant Urbanus Octavus Decreti author, & Philippus Quartus Rex Catholicus,

Emmanuëlis Sa fortitudo.

Et Sanctorum domûs præsidis.

Et aliorum.

Urbani VIII. laus.

Et Philippi Quarti.

necnon Senatus Regius, qui tantam peſtem Regiis planè & non unis litteris ad Prætores Indiarum miſſis, avertere ab Indis omni ope contenderunt. Profligaſſetque Rex optimus pernicioſſimum malum, punitis Mamalucis, nî rupta Luſitanos inter & Hiſpanos pax, tanti Regis pia conſilia prævertiſſet. Sub finem anni quadrageſimi, conjuratione factâ, Mamaluci, Pontificis Maximi & Regis Catholici Decreta contemnentes, copias in Neophytos noſtros moturas collegêre. Quâ re cognitâ, Franciſcus Diaſtanius diſceſſum è Januarienſi portu adproperavit. In cujus portûs Collegio tres & triginta Socios religioſiſſimâ prorſus liberalitate, per ſeptem menſes, Joſephus Acoſta Rector Siculus ſumptibus ſuis aluit: qui rogatus, ut vellet rationem expenſarum inire, ut aliquando Paraquarienſis provincia ſatisfaceret; reſpondit, ſex millia aureorum in Socios advenas expenſa eſſe, & ne unum quidem obolum in mercedem velle; à Deo ſcilicet Optimo Maximo longè potiora, quàm à paupertate noſtra, ſibi jure merito promittens.

Mamalucorum pertinacia.

Januarienſium Sociorum liberalitas.

CAPUT XLV.

Franciſci Diaſtanii & ſubſidiariorum Sociorum appulſus.

FRANCISCUS Diaſtanius & Socii è Januarienſi urbe ſolventes, vigeſimo ab diſceſſu die portum Boni-aëris, ſub finem Novembris, feliciter tenuêre: ubi eos, ſolito more, Provincialis, non ſine Neophytorum, ducentis leucis ad id evocatorum, tripudiis, religioſè excepit; hoc maximè lætus, quòd cognoviſſet in tanta nationum varietate (nam è Sardinia, Burgundia, Germania, Gallobelgica, Flandrobelgica, & ex variis Italiæ Hiſpaniæque provinciis, hic manipulus collectus erat) in longa navigatione hyemationeque ne minimum quidem nationale verbulum ab quoquam uſurpatum fuiſſe; & reverà plerique tales erant, quales miſſiones Apoſtolicæ exigunt: nam ſi ingenium & virtutes ſpectes, nullus ſcholaſticorum ex tanto numero fuit, qui non ad quatuor votorum profeſſionem ſuo tempore admiſſus ſit: magna Europæarum provinciarum laude, ſelectiſſimos Socios ad opus Evangelii abs ſe amandantium. Quamquàm unus & alter, ut fit, non defuêre, qui cæterorum glorioſis laboribus manum admovere renuentes, ſenſêre Divinam Nemeſim. Nam Gregorius Figueroa, præcellentis adoleſcens ingenii, ob ſolutos mores ab Societate dimiſſus, paulò pòſt in rixa ab Ibrida in Peruvia pugione confoſſus interiit; & Joannes Baptiſta Elecaldée Societatis catalogo etiam expunctus, decem diebus poſtquàm in clientelam prædivitis hominis popularis ſui non abſque ſpe divitiarum admiſſus eſt, fatis conceſſit. Meliorem finem ſortiti ſunt immaturâ morte ſublati Joannes Ignatius Baiſama Caſtellanus, Juris prudentiæ conſultiſſimus, ſi prudentiam, ſanctitatem, & doctrinam ſpectes, cum paucis comparandus; & Dominicus Martines, Beneventi in Italia natus, præfervidi homo ingenii, & omnia ad animarum lucra referentis. Necnon Jodocus Pacman Helvetus, non minùs ſolidiſſimâ in vita virtute, quàm morte in Æthiopibus peſte afflatis juvandis contractâ, laudabilis. Cæteri verò pergunt in opere Apoſtolico ſpartam ſuam exornare, meliori calamo, quàm meo, materiam aliquando præbituri. Qui antequàm Cordubam tranſportarentur, novus Provincialis in Provinciam venit, cujus res priuſquàm ſcribere aggrediar, hoc de Didaco Boroâ ejus deceſſore dictum velim: eum ſcilicet diu deinde ſuperſtitem tantam fuiſſe laudem in hac Provinciâ adeptum, quantam (ſi fundatorem excipias) nemo ante illum in omni genere virtutum conſequutus fuerat. Nec dubium videtur inter illuſtres Societatis noſtræ heroës locum aliquando ſortiturum. Aſſiduo fermè, & nullo die interrupto, inter ſacrificandum lachrymarum dono cœlitùs præditus fuit: ad carnis motus reprimendos, formicarum morſibus ſe objecit fodicandum: & tantam in corpore domando ſeveritatem adhibuit, ut modum excedere putatus ſit. Truxilli in Hiſpaniâ natus, parentes ſortitus eſt nobiles, qui eâ ſeveritate in pueri, & mox deinceps adoleſcentis, mores invigilavêre, ut jam ſenex Didacus noſter dicere ſoleret: Moniales in clauſtris non arctiùs obſervari, quàm in pueritiâ adoleſcentiâque à piis parentibus fuiſſet cuſtoditus. Frequentavit tamen optimos Magiſtros in ſcholis publicis, quarum ſcholarum, & templorum viis ipſi tantùm conceſſis, ab cæteris diverticulis conſtanter prohibebatur, ne corrupta inventus lectiſſimo virtutum omnium floſculo malignum vitiorum halitum afflaret. Latinitate

Quorundam Sociorum præcox fatum.

Didaci Boroæ commendatio.

laudabi-

laudabiliter instructus, ad studia Aristotelicæ professionis gradum fecit; donec anno hujus sæculi quinto in Societatem cooptatus, Ludovico Palmæ, exercitatissimo ascеticæ vitæ magistro, jam vicennis instruendus traderetur. Ex cujus disciplinâ talis prodiit, ut jure Palmarem tanti Magistri tyronem appellaveris. Et reverà magnus fuit, sive morum severitatem, sive Apostolicæ vitæ ardorem, sive prudentiam consideres: litteras humaniores Belmontanâ in urbe publicè docens, Joannem Castillium, postea in Paraquariensi Provinciâ clarissimâ nece defunctum, inter discipulos habuit. Cùm juvenis summis in Hispaniâ muneribus designaretur, anno hujus sæculi decimo in Paraquariam, multis votis ambitam, navigare maluit. Rebus agendis idoneus, in primâ ad Diaguitas expeditione adeò egregium Apostolici animi specimen dedit, ut eum Joannes Darius Xaverium abbreviatum appellârit. Quæ tantus vir per varias regiones ante Provincialatum factitârit, suis locis tradidi. Defunctus Provincialatu, per quadriennium Cordubensem Rectoratum gessit, & interjecto tempore, Assumptionis Collegio præpositus, religiosissimæ in pauperes et Indos liberalitatis exempla dedit. Posito Rectoratu, in memorabili illo Paraquariensis Collegii infortunio, ex urbe Assumptionis abire compulsus, diu in Europæi hominis villa, meliora tempora operiens, perstitit: donec postliminiò cum aliis restitutus, & ad missiones Paranæ Urvaicæque progressus, in emeritâ senectute, rursum Sociis, ad utrumque flumen elaborantibus, præesse juberetur. Deficientibus pænè viribus, apud Iguasuanos, abs se quodam reductos, aliquamdiu privatam vitam duxit, sed non otiosam: nam bonus senex assiduè excipiendis Neophytorum confessionibus, aut ægris, sede portatili vectus, invisendis, aut concionibus habendis, aut Socios per litteras animandis, aut defendendis Indis occupabatur. Sic occupatum morbus læthalis in Sancti Michaëlis ad Urvaïcam oppido inter pias animi affectiones intercepit. Plura scripsit de gestis clarorum Sociorum Paraquariensis Provinciæ, quæ mihi historiam scribenti magno adjumento fuere, quam nec silebo, ejus præsertim, & Francisci Diastanii authoritate & benevolentiâ permotum me fuisse, ut stylum scribendæ Paraquariensi accommodarem.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER DECIMUS-TERTIUS.

CAPUT I. Franciſcus Lupercius ſtatum ſuæ Provinciæ inſpicit.

1641.

ACceptis Præpoſiti Generalis litteris, Franciſcus Lupercius Curbanus, Limæ Theologiam profitens, ad regimen Provinciæ Paraquariæ capeſſendum Peruviam Tucumaniamque prætergreſſus, ubi ad portum Boni-aëris appulit, Didaci Boroæ deceſſoris ſui, Franciſci Diaſtanii, & ſubſidiariorum ex Europa Sociorum aſpectu, ab ſeptingentarum leucarum itineris faſtidio luculenter eſt recreatus. Et quia multæ Oceani aquæ non extinxerant in novis advenis caritatis ignem, ſed auxerant, primus ejus labor fuit, in ſedandis aliquorum flammis, qui ſtudiis nuncium remittere volentes, præpropere meditabantur animarum incendium, cum quibus partem itineris per deſertam centum & amplius leucarum planitiem remenſus, per campos ſpeciem Collegii exhibuit. Vehebantur enim ſex & triginta Socii magnis curribus, quos habebant noctu pro cubiculis, diu verò tentoria, pro templo triclinioque figebantur. Noctu progrediebantur Solis æſtum devitantes, nihiloque ſeciùs, quàm in urbibus ſolet: per ſtata temporum intervalla, ad religioſas exercitationes nolâ portatili ciebantur; Collegium rotatile diceres. Auſpicatus fuit Cordubenſibus tantorum hoſpitum adventus, pace Præſulem inter & Prætorem non ſine operâ Provincialis ſancitâ, qui advenis in ſuas claſſes diſtributis, de ſtatu Provinciæ inquirens, hæc fermè reperit. Provinciam occupabant centum & octoginta circiter Socii. Octona Collegia apud Hiſpanos, & apud Indos duæ ſupra viginti ſedes numerabantur. Quod ad operarios attinebat, omnes inſtituti ſui memores nihil reputabant propriâ probitate pretioſius, & infra propriam probitatem nihil habebant carius, quàm aliis prodeſſe. Miſſiones ad remota loca ex ſingulis Collegiis hoc fermè modo inſtituebantur. Duo Patres uno curru vehebantur, quo & pro domo utebantur, & neceſſaria ad victum Sacrificiumque faciendum circumferebant. Dum ad pagum villámve pervenerant, convocatis incolis, ſub erecto tentorio Sacris tradendis, & ſeminando Dei verbo, vacabant. In Collegiorum noſtrorum templis Sacramentorum frequentiſſimus erat uſus. Sacræ conciones utiles habebantur, Virginis Matris ſodalitia augebantur, Urbibus & pagis miſerum in modum infectis alacriter & promptè ſubveniebatur. Indorum ubique & Æthiopum cura præcipuè Sociis incumbebat; nullis ad id præſtandum nominatim deſignatis; omnibus, etiam graviſſimis Patribus, pro ſe glorioſum periculum depoſcentibus. Omnium in nos, ob æſtimationem utilitatis, magna propenſio, & ſicubi tenebras noſtro nomini obducere invidi conarentur; illicò cognitæ probitatis radiis diſſipabantur. Sed interim dum novus Provincialis in notitiam aditæ provinciæ incumbit, Socii ubique pro more magna moliri pergebant.

Subſidiarii Cordubam deducuntur.

Provinciæ domus.

Miſſionum modus.

Collegiorum exercitationes.

CAPUT II. Socii per Tucumaniâ egregiè laborant.

Caſtitas defenſa.

BIs Cordubenſis ditio ab excurſoribus exculta eſt, non ſine notabilium rerum ſucceſſu. Eminentia ſeligam. Mulierem ad fluminis ripam linteas veſtes abluentem perfrictæ frontis nebulo deperiit, & quia hanc vincere illecebris nequivit, vim inferre non dubitavit. Sed virago, repulsâ vi, hoſtem proſtravit; qui à muliere ſe vinci dedignatus, exerto cultro humerum ejus percuſſit. Cultro verò illa è cruentis turpibusque manibus excuſſo, celeri fugâ victoriæ ſecu-

ritatem quærens, ſpolium pudoris ſponſo candido & rubicundo oblatum venit. Impotente noxiâque verecundiâ ſacrilegè celaverat jamdiu Sacerdotes nefanda quædam facinora vir impius, nec in animum inducebat ſe illa poſſe aliquando detegere. Cùmque ideo bona, quorum Chriſti beneficio hæredes ſumus, adipiſci deſperaret, præſentibus tantùm inhiabat. Coronabat ſe defloratarum virginum venereis roſis, & nullum matronarum pratum, quod non lubricè pertranſiret, relinquebat. Et ſi quandoque ſibi reſiſti ſentiret, quominùs libidine deſtinatâ frueretur, dæmone pro lenone utebatur; cui, pro lenocinii mercede, animam nefariè deſpondebat. Hoc hominis monſtrum unâ vice tantùm alloquutus è Patribus unus, reperit, cœlitùs immiſsâ cogitatione, velle reſipiſcere: audiit itaque reum ſcelera ſua explicantem, tanto cum animi dolore, ut illi non dubitârit ſpem veniæ certam facere, & exemplis oſtendere talia ſubinde permitti à Deo Optimo Maximo, ut patefaciat divitias bonitatis ſuæ. In Sancti Michaëlis urbe multi Æthiopes ſub conditione teloti ſunt; quorum unus interrogatus à noſtris, num intellexiſſet quid ſecum factum fuiſſet, cùm Angolæ baptizaretur, reſpondit ſe nequaquàm intelligere potuiſſe, quòd aliâ quàm Angolanâ linguâ Sacerdotes uterentur: & ſic non fruſtra denuò lotus eſt Æthiops. Currus, quo è noſtris unus vehebatur, in ſpinetum ſylveſtre impegit, in quo Indum animam vix jam trahentem cùm reperiſſet, hominem ſolatus eſt ſpe potiundæ beatitudinis, ad quam indubiè invitari videbatur hoc non fortuito, ſed à Superis diſpoſito caſu. Agnoſcens æger Cœli beneficium, animam confeſſione purgavit, quam ſub noctem ejuſdem diei feliciſſimè benefactori ſuo reddidit. Eandem urbem, vicinaque loca infeſtabat infamis præſtigiator, cui mos erat in obviis pagis muſcolo ſtramineo ſe includere, è quo quotquot eò loci aderant, ſuo quemque nomine, quamvis nullum noſſet, compellebat, dictitans ſe à Deo miſſum, ut ſolatio mœſtis foret, & dubiis conſilio. Mentiebatur ſe grandinum & pluviæ patrem, ſuâque ope triticum matureſcere, per ſe morbos creari, curarique. Quibus erratis ut irretiret ſimplices animos, in ſpeciem ſana quædam monita intermiſcebat; amandum nempe eſſe Deum, preces fundendas, & hujuſmodi ſimilia; quam pietatem, ſi Superis placet, potitatione terminabat. Poſtremò amuleta mortifera contra morbos grandinemque diſtribuebat, omnibus auditoribus ſeverè injungens, ne Patribus è Societate Jesu, quæ abs ſe facta dictaque fuerant, revelarent; alioquin pœnam loquacitatis luituros. Noſtrorum tamen operâ plurimi, his incantationibus illaqueati, ſaniori timore perculſi, malum commercium abjurârunt, & peccata confeſſi, pernicioſo homini ſe ſubtraxerunt. Ex hoc Collegio excurſum ad pagos fructuoſiſſimè, quod idem factitatum eſt ab aliis Collegiorum excurſoribus, quarum excurſionum nobiliſſimæ fuerunt ad Calchaquinos Abiponesque.

Vir effrenis dominus.

Æthiopes reloti.

Ægri fortuitò reperti felix mors.

Præſtigiatoris artes eluſæ.

CAPUT III.

Apud Calchaquinos ſedes Societatis reſtituitur.

SANCITA pace inter Tucumanos Calchaquinosque, Philippus Albornoſius Ægidii Cardinalis frater, Tucumaniæ Præfectus, ab Didaco Boroâ Provinciali anno proximè elapſo petierat, ut ad Calchaquinorum vallem Deo Regique Catholico conſervandam Socii poſtliminiò mitterentur. Satis enim apparebat ſine operâ Societatis diuturnam pacem eſſe non poſſe. Approbato Prætoris conſilio, Didaci Boroæ juſſu Ferdinandus Torreblanca, & Petrus Patricius, in Londinenſium paludem luſtratione degentes, per Diaguitas ſanguine & linguâ Calchaquinis affines, in deſignatam provinciam ingredi ſtatim tentarunt. Fruſtra tamen: nam omnes aditus aut Diaguitarum offenſione, aut itinerum periculis, intercluſi erant: coactique ſunt ad urbem Sancti Michaëlis venire, unde Lupercii, novi Provincialis, juſſu, liberali commeatu inſtructi diſcedentes, Calchaquinam vallem per altiſſimos montes ingreſſi, à primoribus gentis grato prætet ſpem animo excepti, omnia vallis loca peragrarunt. Quo peracto, narraturi quid apud Calchaquinos viderant, quæque ſpes affulgeret dilatandi Chriſtiani imperii inſperati, redierunt. Quos auditos Provincialis ad vallem remiſit, cum mandatis ut alacres fundandis oppidis inſiſterent. Redeuntes excepêre Calchaquini alacriter, in loco opportuno extemporali opere ſacellum erigentes. Sed dæmon trophæum in agro ſuo erigi

Socii ab Calchiquinis recipiuntur.

Sacella exſtruunt.

non

non patiens, turbas excitavit, eò periculosiores, quò dissimulatiores. Nonnulli enim mortales, prætenso religionis velo, sed zelo imprudenti, aliâ viâ in vallem penetrantes, severitate Indos ita exacerbarunt, ut parum ab seditione abfuerint. Ii tamen motus eorum discessu sunt sedati. Alia tumultuum causa fuit, intempestiva & futilis quorumdam Riocensium expeditio, Casiquii Diaguitarum facilè principis oppidum sine mandato Regii præfecti invadentium. Quæ res ita commovit Calchaquinorum Diaquitis finitimorum Casiquium, ut rumor increbuerit per totam vallem, pacem inter Hispanos ruptam esse; ideoque arma expedienda; Socios JESU de medio tollendos; omnem aditum hostibus intercludendum. Socii quid in hoc periculo agerent dubii, Rectorem Saltensem per nuncium de novarum rerum conditione certum faciunt, à quo acceptâ redeundi potestate Ferdinandus Torreblanca, dissimulatione usus, statim è valle abiit. Petrus verò Parricius, utriusque simul abitionem periculo non carere ratus, tantisper in statione mansit. At cùm discriminum fama percrebresceret, ostensione confidentiæ securitatem aliquantulam quærens, multos circum pagos solus obivit: aususque est Cumbicham Calchaquinorum potentissimum arma jam parantem, non sine fructu, monere, ne vellet paucorum hominum insolentiam communibus armis reprimere, & latrocinium bello vindicare. Sed cùm alia turbulentorum seditiosorumque hominum cogitata spargerentur in vulgus, dissimulanter etiam è valle se proripiens, magnis itineribus Saltam petiit. Recognitâ, Didacus Boroa, vices Provincialis in Paraquaria absentis gerens, monet ut vallem citissimè repeterent, ne interruptæ operæ damnum genti afferrent, & spem præscinderent pertinaciæ Calchaquinorum aliquando debellandæ. Non esse cur ad quemvis tumultûs ventum timeretur. Satis sciri Barbarorum furorem tam facilè sedari, quàm concitari, levemque ad eum evitandum declinationem sufficere: nullâ re ferociores & inamabiliores reddi impotentium hominum animos, quàm ostensâ suspicionis, diffidentiæ, & timoris umbrâ. His monitis cùm superveniissent nova Provincialis mandata, rursum se ad repetendam vallem accinxêre: sed ambo Tucumaniæ Prætoris decreto detenti sunt, verentis ne si à Calchaquinis occiderentur, cogeretur ipse in vindictam arma sumere, quæ satis occupanda forent Lusitanorum recenti rebellione. Verùm paulò pòst impetratâ ab novo Prætore potestate, & Ecclesiasticis Illustrissimi Tucumanensis Episcopi indultis instructi, sedatis Barbarorum animis, iidem Patres cum altero Socio in Calchaquinam vallem delati, non sine spe mansionis perpetuandæ, sedem sub Divi Caroli auspiciis, eodem quo anteà loco, restauravere.

E valle abeunt.

Ad vallem remittuntur.

Sedem Sancti Caroli adificant.

CAPUT IV.

Ex itinere ad Abipones Mataraní excoluntur.

NEc ignobilior fuit ad Abipones, nulli adhuc Sacerdoti pervios, per Mataranos expeditio. Hanc iniit Joannes Pastor, Esterensis Collegii Rector, cum alio Sacerdote, incensus desiderio imperii Christiani fines transgrediendi, novosque pervadendi: qui communicato cum Provinciali consilio, ex Tucumaniæ metropoli egressus, iter habuit per deserta hominibus loca, usque dum ingrederetur Mataranorum Indorum terras; quorum oppidum octoginta circiter leucis distabat unde discesserat. Matarana gens ebrietati dedita, circulares potitationes quotidie instituebat, aliis alios, partitis inter se diebus, in orbem invitantibus. Præter has quotidianas debacchationes, alias solemniores Matarani habebant, quas funerales vocabant, Majorum suorum impiis Manibus dedicatas, quorum mortis annuo revertente die, ab hæredibus convivium instruebatur, cujus præcipuum oblectamentum temulentia erat. Convivæ simul ac longo ordine convenerant, struthionem convivatori offerebant, quem præstantissima puella capiti impositum præferebat. Si contingeret eodem die ab uno plurimorum mortuorum memoriam celebrari, pro illorum numero toi struthiones eodem ritu mactabant, exhibebantque. Eidem convivatori quisque pro se munusculum tenebatur offerre, pacto interposito, ut aliis sua parentalia facientibus idem præstarent officium. Et ferè non aliæ inter eos sanguinolentiores insurgebant lites, quàm ab istius pacti fractione: cujus adimplendi obligatio, non tantùm ad præsentes, sed etiam ad eorum filios nepotesque hæreditariâ necessitate transibat. Peractis triduo funeralibus epulis, per horam

Mataranorum mores.

Parentandi modus.

integram

integram ſibi coactas lacrymas eliciebant, quibus ſuccedebant cachinni, choreæ, & debacchationes. Sed quod lacrymis dignum erat, gens iis moribus nomine Chriſtiano gaudebat, referebatque parentum ſuorum doctrinam ad Alfonſum Barſenam & Petrum Agnaſcum, Socios verè Apoſtolicos. Sed jam Parochum habebant externum, noſtris ſacris initiatum, qui pueros liminaribus Chriſtianæ Religionis undis abluebat, & ablutos inſtruebat; qui dum fiebant grandiores, à recto veritatis tramite ad avitæ perditionis latiſſimam viam deflectebant. Tonocotanâ linguâ omnes utebantur: hanc commodè callebat ſocius Joannis Paſtoris, qui illos privatis publicisque adhortationibus aggreſſus, effecit, ut plures peccata confiterentur, quod proximum miraculo viſum eſt.

CAPUT V.
Expeditio ad Abipones.

ALIQUOT dies apud Mataranos commorati Patres, iter ſuum ad Abipones, quorum fines ſexaginta adhuc leucis aberant, proſequuti, comites habuêre Mataranorum Parochum, necnon præcipui nominis Caſiquios, Indosque plures: nam quamvis hos inter & Abipones veteres belli cauſæ intercederent, ſperabant tamen interpoſitâ Patrum authoritate pacem ſanciri poſſe. Vix oppido egreſſis occurrerunt in ſpiſſa nemora, ferarum ſpelæis & tygrium veſtigiis horrida, aliaque id genus paſſim cruentam mortem minitantia. Aculeatis arborum ramis facies identidem flagellabantur, & veſtes lacerabantur. Aquæ penuriâ præcipuè difficilis, nam ſiccis immodico calore & labore faucibus nullus alius potus præbebatur, quàm pluviatilis aquæ, quæ dudum in obviis foſſis imputruerat, potiusque erat narium tormentum, quàm oris refrigerium. Medio itinere emenſo, horridam nemorum opacitatem, & aquæ caritatem, exceperunt paludes, quas fluvii Rubri per quinque omninò leucas facit exundatio. Tantarum aquarum tranſvadationis neceſſitate abſterriti Matarani, eò unde venerant indubiè rediiſſent, nî Patres eos muneribus & rationibus ad conſtantiam animaſſent. Trajectis ægrè paludibus, per planiores dein campos iter fuit, donec tandem duabus ab Abiponia leucis tabernaculum figerent. Eo in loco ſpem felicis exſpectationis turſum interturbavit repentinus, ſed non futilis comitum metus, qui cùm ſe numero paucos ſine ſubſidii ſpe tam propè hoſtes multitudine ſanguinolentiáque terribiles cernerent, fugam, dum adhuc integra eſſet, tanquàm unicum remedium, reſpectabant. Eorum tamen animis contra metum rurſum obfirmatis, Joannes Paſtor periculum in mora arbitratus, ſtatim Socium cum duobus comitibus miſit, exploraturum quà tutiùs Abiponiam ingrederentur. Paululùm progreſſo turma ducentorum equitum Abiponenſium occurrit, ad quos, deliberatâ morte fortis, iter direxit. Appropinquantem Abipones, ſeſe in duo cornua explicantes, notabili celeritate cinxêre. Nudi nudis equis inſidebant, corpora proceri, lacertos lati, oculis mobilibus inconſtantiam, & promiſſorum crinium negligenti cultu ferociam, præſeferentes. Simul ac omnes oblongas ſagittas collineârunt, ſic illos ferinè Tonocotanâ Guaranaque linguâ Pater eſt alloquutus. *Meus in vos amor effecit, ô Abipones, ut tantis me itinerum armorumq; periculis objicerem: mortem non timeo, quam lubens, ut æternùm vivam, oppetam; tantùm rogo, ne maximum bonum, cujus vobis ſum nuncius, pœnitendâ inconſideratione perdatis. Bellum ab inermi ne vereamini, quamvis enim omnia poſſim in Crucis virtute, quæ me confortat, & manum firmat, non tamen hoc telo veni lædere, ſed ſanare.* Barbari hâc benevolentiâ deliniti, arcu & ſagittis in pacis ſymbolum demiſſis, cætera arma, pro more gentis, in terram jaciunt, Patrem venerabundi ſalutantes. Et cognito alium Patrem, ætate & meritis gravem, retrovenire, turmæ Dux illicò filium cum famulitiò mittit. Adventantem primo in pago incolæ variis ludis exceperunt. Fœminæ pro feſtiva acclamatione clamoribus utebantur, quos oris crebrâ verberatione diſtinguebant. Finitâ aggratulatione, corium pro tapete in loco patenti, honoris ergò, ſtraverunt; pro ſedibus, arboris truncos. Vices benevolentiæ rependerunt Patres largitione hamorum, acicularum, acuum, granorumque vitreorum, quæ quibuſvis metallis Abiponibus pretioſiora viſa ſunt: tum ad menſam itum ſedilibus non abſimilem, cibosque præbuerunt, qui citò etiam famelicis famem demerent: ne tamen oblatas eſcas ſperni ægrè ferrent, vim ſibi inferebant Socii, nau-

Vix difficultas.

Sociorum comites abſterriti.

Primus Abiponum occurſus.

Socii hilariter excipiuntur.

Crucem erigunt.

Conditiones cõcipiuntur.

Templum extemporale exstruitur.

Socii revocantur.

scam simulatione vincentes. Sequenti die Crucem, quasi aditæ possessionis signum, erexerunt, & eo quo celebraverat Sacrum habitu Pater Rector, manu Crucem præferens, omnibus adorandam proposuit; Barbaris non ægrè ad venerabile signum genua flectentibus. Significanti verò se apud illos velle manere, ut Divina Mysteria explicaret, annuit Caliguila, gentis facilè princeps, quocum ad ejus oppidum trans fluvium Rubrum ambo profecti, communi gentis alacritate excepti sunt. Ubi cùm adventûs sui causam explicassent, idem Caliguila omnium nomine promisit, non prohibiturum se quominùs pueros suos Baptismo abluerent, templúmve more Christianorum erigerent, dummodò adolescentes non cogerentur manè & vespere ad templum ventitare, ne hoc otio ad bellum inepti fierent. Sed facilè persuasit Joannes Pastor, otium illud non futurum pueris inertiæ, Hispanorum exemplo, quorum filii, admodùm bellicosi, sine fortitudinis jactura sæpiùs in die scholas & templa frequentant. His acquiescens Caliguila, petiit, ut saltem pueri, arcu & sagittâ armati, templum ingredi permitterentur, & ne flagellatione castigarentur. Utrumque non difficulter concessum. Tum postulavêre omnes, ut si quis Casiquiorum Fidem Christianam profiteri vellet, liceret ei in summis montium cacuminibus, juxta monumenta suis Numinibus dicata, more Majorum sepeliri. Illud ob superstitionem fieri posse negatum est. Finito concilio, solemni pompâ ex ingenti palma, frendente licet dæmone, Crux erecta est, & doctrina Christiana explanata, quam tantillo tempore adeò feliciter assequuti fuerunt nonnulli Barbari, ut Mataranorum Parochus, palmam Patribus præripere volens, clam egerit de conferendo illis Baptismate. Quam rem subodoratus Pater Rector, eum unde venerat remisit. In cujus absentia templum ex stramine & luto extemporali opere excitavit; linguæ Abiponensis dictionarium scribere incœpit, pueros instruxit, & sperabatur fore, ut brevi magna multitudo converteretur ad Fidem, nî Provincialis jussu, ingenti cordis dolore, prædam, quam jam manu tenere videbatur, non tamen sine merito & laude, relinquere jussus fuisset: nam tota Paraquaria celebravit boni Pastoris animum, in emerita senectute laboriosissimam missionem aggredientis, & ex obedientia deferentis. Non eadem fuit ejus socii conditio, ideò mihi tacendi, quia constantiam in Societate non tenuit. Hujus autem gentis conversio operariorum inopiâ dilata est, de cujus moribus, quos ex Joanne Pastore didici, pauca hîc attexam.

CAPUT VI.

De Abiponum moribus.

Militiæ experimẽtum.

Abiponum Magnates.

UNIVERSIM Abipones staturâ plusquam mediocri, æquâ membrorum proportione insignes, lacertosi, vultuosíque sunt. In æstate nudi incedunt, in hyeme corpora pellibus tegunt. Clavam collo suspendunt, & pharetram humeris. Lævâ arcum, dextrâ lanceam semper gerunt; coloribus in omnem formidinem, tygrium ad instar, integrum corpus commaculant; eosque maximè spectabiles reputant, qui plures corporis partes crudeliter perfoderint, iisque varias struthionum plumas indiderint, quas naribus, labrisque, & auribus inserunt, ac si illis vellent volare. Barba genti dedecori est, ideò cùm pubescunt lanuginem evellunt. Calvitiem sibi tanquàm ornamentum faciunt, jus nulli est nutriendæ cæsariei, nisi illi, qui hostem in bello, vel in duello interfecerit. Militiæ apud illos experimentum homicidium est; quod antequàm quis patrârit, militaribus insignibus non donatur. Suos etiam magnates habent, & heroës, ad cujus dignitatis apicem per crudelissimos gradus ascendunt: qui enim heroïs titulum ambit, suam fortitudinem immanissimorum tormentorum patientiâ aliis probet necesse est: suras, crura, brachia, linguam, & alias, quas honestiùs est silere, corporis partes, terebrant; deinde aspero lapide omnium membrorum cutem lacerando abradunt. Denique eâdem carnificinâ quinque è senioribus candidatum exercent, qui si vel tantillo gestu doloris sensum ostenderit, in Magnatum ordinem non admittitur. Si verò inter tormenta fortiter se gesserit, tum se suo in sanguine volutans, in signum lætitiæ, triumphanti similis, adeptæ dignitatis insignia recipit. Quo verò securiùs eum honorem nanciscantur, à teneris unguiculis hujusmodi punctionibus abrasionibusque sese exercent. Unde passim videre est pueros, adolescen-

tesque spinis aut aculeis linguam, labra, nares, aures, & membra alia, transfigentes, doloremque coacto risu dissimulantes Hæc de viris. Fœminæ infra sinum grossis retibus se vestiunt, reliquum corpus vel pingunt, vel insertis lapillis discriminant, præcipuè ubera & faciem. Calvitiem sibi etiam faciunt. Occipitium novaculâ lapideâ aut arundineâ abradunt. In morte Casiquiorum suorum sibi omnes mutant nomina, & tristissimè diu noctuque ululantes, per mensem integrum jejunant. Jejunii apud Abipones lex hæc est: Pisces ne comedito, carnem quando & quantum lubet vorato. Binas proles tantùm educant, reliquas Atrei plusquam crudelitate trucidant: rationem prolicidii reddunt, nam cùm Abipones bello latrocinioque assueti nullam sedem fixam habeant, ibique vivant, ubi storeas suas in formam oppidi erigunt; inde fit ut plures duabus prolibus, quarum unam circumferebat mater, alteram pater, ne in hostium manus deveniant, vivere non sinant: quòd si una, vel utraque proles pedibus suis sic incedat, ut bellum sequi possit, antequàm mater tertiò quartóve pariat, tunc plures duabus non illibenter alunt. Multæ anus sagæ sunt, frequentissimumque exercent cum dæmone commercium. Hæ Patres subinde invitabant, inusitato aliis gentibus gestu, manus supinas harpagonum in morem crebriùs contrahentes, rugosoque risu faciem contorquentes, & nescio quid in gutture turbinantes, oreque sibilantes (nam sibilis sese etiam interloquuntur Abipones.) Vix tamen ullus ex hac compellatione fructus sperabatur: inveteratio enim, ut in corporibus, sic in animis, ægerrimè depellitur. Exemplo sit una, quæ morti proxima, cùm à Joanne Pastore rogaretur, ut se Baptismo ablui permitteret, aiens, si secus faceret indubiè perituram, & à dæmone æternùm cruciandam; respondit dæmonem non esse sibi formidini, quocum diu jam communicasset; Baptismum omninò abs se respui, quòd non ignoraret venenum præsentissimum esse: sic, re infectâ, ab infausto tugurio bonus Pater expulsus est. Non tamen cæterorum eadem conditio est, qui non fictâ benevolentiæ significatione Socios exceperunt, & Esterensem urbem repetentibus, Caliguilâ duce, per triginta leucas sese frequentissimi comites adjunxêre, cibosque ex continua venatione obtulerunt, unanimi consensu multis verbis postulantes, ne diu abesse vellent. Abiponibus adjacent Guamalcæ, aliæque gentes Christiani nominis ignaræ. Per Guamalcas brevissimum iter esse potest ad immensam Calchaquensem provinciam, quam Osorius & Riparius superioribus annis aliâ viâ pervadentes, suo sanguine consecrârunt.

Jejunium Abiponense.

Prolicidium.

Sagarum pertinacia.

Spes aliarum nationum cõvertẽdarum.

CAPUT VII.

Mamaluci cum Neophitis infeliciter pugnant.

TANTIS rebus Tucumaniæ Sociis occupatis ad Urvaïcam omnia turbabantur. Cùm enim ingens bellum ab Mamalucis non tantùm parari, sed etiam moveri, nunciatum fuisset; non dubitatum quin illo Urvaïcenses, Paranensesque Neophyti impetendi essent. Ad arma itaque clamatum est, seditque sententia, utriusque fluminis vires quoquomodo esse jungendas, & communi consensu profligandum è finibus hostem; ut unâ clade multa bella conficerentur. Ad id ex omnibus oppidis selecta sunt quatuor Indorum millia, quibus arma data pro opportunitate loci, aliis fundâ, aliis arcu, avito gentis more succinctis. Trecentis capitibus sclopi concessi sunt. Vix convenerant ad Mbororeum oppidum, quod in Urvaicensis provinciæ finibus situm est, cùm animos Christiano ritu, & corpora militariter jubentur curare. Exploratores enim nunciaverant hostes abesse tantùm unius diei itinere, & trecentis omninò cymbis Acaraguaïam fluvium, qui se in Urvaicam exonerat, occupasse: quadringentos in his Mamalucos, belli robur, Tupicos verò bis mille & septingentos numerari. Accepto nuncio, dum pugna in semoto Urvaicæ sinu ordinatur à nostris, hostis numero fidens, certâque spe ingentis populationis conceptâ, secundo fluvio in nos primus movit. In quem Ignatius Abiaru, Mbororeënsium dux, quinque cymbas explorabundus educens, deliberatâ morte & causâ fretus, cùm commodè potuit, sic fertur hostes alloquutus. *Quo jure Christiani homines, suæ salutis obliti, ad alienam expugnandam ruerent? Num satis innocentis cruoris bibissent? Num sufficeret hactenus tot viduas & orphanos feciſſe? Si his non moverentur sacrilegi, saltem meminissent se cum his bellum gerere,*

Prima velitatio.

qui illos jam iteratò profligassent; qui mortem mallent, quàm infamem periculosamq; animis servitutem servire: suadelis desperarent bellum confici posse: nam se experimento didicisse, Mamalucos esse non tantùm Indis, sed Regi Deoq; perduelles. Pro aris & focis, pro salute filiorum & conjugum ad mortem usque dimicaturos, & Patres de Societate IESV institutores suos, quos ipsi nuperrimè ex patriis finibus exegissent, objectu corporum tutaturos. Sed hostes, verborum parci, ad pugnam omisso responso provocavêre, quam nostri Neophyti non detrectavêre. Initium pugnæ datum auspicatâ explosione majoris tormenti, cujus glande tres Mamalucorum cymbæ depressæ sunt, eo rempore quo Socii & imbellis multitudo in littrore Sanctorum nomina publico ritu decurrentes, invocabant nomen Divi Xaverii: littorales sylvæ echo repercussæ reddebant Xaverii nomen, cujus auspiciis educta tota classis feliciter pugnavit. Desperatâ in fluvio victoriâ, hostilis potior pars exercitûs descendit in arenam, ubi nihilo infeliciùs pugnatum à nostris, qui hostem indubiè profligassent, nisi nox prælium diremisset. Alibi etiam ab alterâ exercitûs parte repetitis vicibus præliatum est; sed ubique fine Neophytorum, & semper cum hostium jacturâ. Sub noctem receptui canere visum est, tum ut reficerentur corpora, tum vel maximè ne Neophyti victoriâ feroces prædandi libidine partam victoriam in tenebris temeritate corrumperent. Eo die è Neophytis (ne victoria phantastica videretur) tres desiderati sunt. Vix illuxerat sequens dies, cùm arma denuò capessunt: Mamalucos Tupicosque cingunt; incomposítos ubique feriunt, indubiè paucis horis debellandos, nî obortæ tempestatis beneficio, sese hostes in adjacentes sylvas recepissent. Captis castris Neophyti fugientes insequuti, tandem sub noctem nemusculum ingressos assequuti sunt. Ibi obsessis crescebat magis rabies, quàm audacia. Nostris verò per nemoris spissitudinem, per rupium ardua inviaque, Mamalucos indagantes, eorum rabiem fortitudine cœlitùs datâ eludebant. Cominùs ubique, duellantium more, manus conferebamur: nam eminùs pugnare, locorum iniquitate prohibebantur. Prælium duabus horis post meridiem, iterata hostium fuga, distraxit: quos insequi longâ dimicatione fatigati victores nequivêre. Ex nostris tres cæsi, quadraginta vulnerati. Ex hostibus magna multitudo, præsertim Tupicorum, quorum plures certamini superstites, causati Mamalucorum crudelitatem & dominationis insolentiam, ad nos transfugêre.

Pugnatur.

Divi Xaverii auxilium.

Iterum pugnatur.

CAPUT VIII.
Post pugnā gesta narrantur.

HOSTES, populationis ad Urvaïcam faciendæ spe dejecti, ubi ex fugâ utcumque coaluerunt, communicato consilio, Indos Ethnicos divisis copiis aggressi sunt; quibus nihilo seciùs cessit latrocinium, quàm bellum. Indi enim, Theresiani oppidi reliquiæ, ad Tebiquarim fluvium, quò in superioribus depopulationibus confugerant, uni Mamalucorum manipulo se tradentes, solutis vinculis, imparatos aggressi noctu, magnam cædem fecêre; quâ patratâ, sese citatâ omnes fugâ Paranensibus Neophytis adjunctum venêre. Eodem tempore alter latronum manipulus ab Ethnicis ad internecionem deletus, & alii decẽ nefariæ depopulationis præstantissimi satellites, ab excursoribus cum suo decurione crudeliter occisi feruntur. Alia latronum turma fingens se ex Ignatii Abiaru Mbororeënsium ducis factione esse, multis ad amicum nomen se dedentibus libertatem ademit. Eâ fermè arte usi sunt, qui ad Caaguanos captivandos pertexêre: cùm enim finxissent in suo comitatu venire Patres de Societate, Christianæ legis doctores, multi Barbari Sociorum desiderio se eis tradidêre; sed pars potior contra vim & dolum se defendit. Mamalucorum plures ab Gualachis, Barbarorum ferociſsimis, inhumaniſsimè etiam habiti sunt: nam ubi in casses suos inciderant, barbitio capillitioque avulso, pulpam è brachiis & suris, quâ vescebantur, detrahebant, corpora truncantes, & capita cæsorum perticis infixa, ad terrorem culminibus tuguriorum imponentes: Tupicorum plurimis eandem fortunam expertis. Nec portenta defuêre in latronum detestationem cœlitùs ostensa, nam multis in locis, ubi hostes castra metati aut præliati sunt, audiri dicuntur articulatæ voces, quasi sese invicem increpantium, & crimen in socios derivantium, quibus succedunt læsorum ululatus, armorum

Fugientes Mamalucī afflictātur.

Ab Gualachis.

Portenta.

fragor,

fragor, prælíantium tumultus, & inconditi clamores, quales ſolent eſſe, quando poſt varium certamen confunduntur acies, & ſeſe mutuò proterunt. Ex Braſilia certò nunciatum eſt Mamalucos in fuga & pugna deſideratos centum & viginti, Tupicos ferè omnes. Sic oſtendit Xaverius (nam huic Divo victoria poſt Deum debetur) non tantùm ſe Solem in Oriente oriri, ſed & in Occidente feliciter occumbere. Cordubæ pro victoria gratiæ Deo Optimo Maximo actæ ſunt, publico apparatu.

Numerus occiſorum.

CAPUT IX.

Puellæ duæ ab Mamalucorum ſervitute ſe redimunt.

DIMISSIS copiis, cognito multos Ethnicos Neophytosque, Mamalucorum metu hinc inde diſpalatos, non difficulter ad oppidum ſe reduci paſſuros, ſi invitarentur; nunciatumque eſſet plures ex illis Barbaris, quos ante prælium Mamaluci captivaverant, ab injuſtis Dominis noſtrarum coloniarum deſiderio paſſim fugere; Mbororeënſes Neophyti, quà terrâ, quà fluvio, manipulatim progreſſi, magnam hominum prædam variis per biennium integrum inſtitutis excurſionibus fecêre. Quibus in excurſionibus multa contigêre memoratu digna: ſelectiora narrabo. Aliquantulam captivorum hinc inde contractorum turbam Mamalucorum manipulus in Braſiliam dum abigeret, unà captivarum decimumquartum ætatis annum nondum egreſſa, injectâ cœlitùs flammâ, ſtudio Chriſtianæ profeſſionis, nacta patrandi facinoris opportunitatem, navigiolum, quod in littore unicum erat, conſcendit, ſolutoque anchorario funè in medium alvei, diſſimulanter, quaſi ludibunda, deduxit; quò dum pervênit, patentem fugam adorſa eſt. Id ut conſpexêre Mamaluci, aliquamdiu ſtetêre, inopinatâ audaciâ attoniti: deinde admiratione in rabiem versâ, tela ſimul omnes in perfugam collineant; à fronte, à tergo, à latere impetebatur. Sed audax puella, per volantes Tupicorum ſagittas, & plumbeam Mamalucorum grandinem, palmulis aquas, deficiente remo, flagellabat; alterum littus tenêre, & adeptum abradere, ſemper conata. Fremebant interim prædatores, & ſe à puella ludi, irritaque miſſilia volare indignabantur, neſcii eam cœleſti clypeo protegi; neque enim aliunde crediderim conſervatam tam imbellem fortitudinem. Cùm cernerent incaſſum eſſe vires, inauditam confidentiam & inter tot tela ſecuritatem admirari cœperunt. Illa verò animo reputans quid eveniſſet tot Mamalucorum captivis, & quid ſibi ſub tali dominio expectandum, nam infra infame jugum & meretricium dedecus, nihil accidere poſſe noverat; fugam accelerabat, non magis tela, quàm doloſas laudes contemnens. E Mamalucorum oculis à profluente tandem abrepta, quietiùs navigavit: donec poſt aliquot leucas, ingenti Dei beneficio, in excurſores Mbororeënſes incurrit; à quibus benignè excepta, & ad oppidum deportata, poſt Catecheſim interjecto tempore ſacris undis ab ipſo Franciſco Lupercio Provinciali, oppida Neophytorum inſpiciente, abluta, Barbaræ nomen ſortita eſt. Nuptui paulò pòſt data, ſpem fecit conjugium præclarâ ornandi virtute. Altera puella infidelis, undeviginti annos nata, in captivitate ad libidinem ſollicitata, fortiter repugnavit, aiens, nolle ſe pudorem ſuum proſternere, quòd didiciſſet copulam non conjugalem illicitam eſſe. Cúmque nihil proficeret, piâ fallaciâ prædatorum manus ſic effugit: cernens enim Mamalucos fame tantùm non perire, iis promiſit, ſi ſe tantiſper liberam dimitterent, quæſituram in ſylvis radices pellendæ fami opportuniſſimas. Annuentibus Mamalucis, dolum in ſimplici barbaraque puella non verentibus, ad nemora intacta proceſſit, ubi iis ſe latebris abdidit, unde nullâ deinde indagatione erui potuit; tandemque per viarum anfractus, & mille pericula, ad Mbororeum appulit, quo in oppido, rarâ prorſus felicitate, patrem ſuum matremque Fidem Chriſtianam jam profeſſos, inopinato concurſu, pænè abs ſe abalienatos reperit; quorum poſtmodùm conſilio veræ Religionis candidata baptiſmalem gratiam ambivit, & omnibus incolis aggratulantibus, obtinuit. Quatuor-decennis puella, triennis ſororculæ conſtans bajula, poſt varia viarum diſcrimina è captivitate fugiens excurſoribus noſtris occurrit, qui utramque Baptiſmo initiandam ad Mbororeum deduxêre.

Puella generoſa fuga.

Baptiſmus.

Puella pius dolus.

Felix cum parentibus occurſus.

CAPUT X.
Multi ex eâdem captivitate se liberant.

CENTUM & quindecim Ethnicorum capita Ignatius Abiaru ex communi dispersione unicâ in expeditione contraxerat, inter quos juvenis binarum sororum, quas ab Mamalucis abductas, & fratris sui, quem ab iisdem occisum, non sine probabili conjecturâ rebatur, jacturam inconsolabiliter lamentabatur. Is ubi ad Mbororeum oppidum pervenit, inter eos qui ad novorum hominum spectaculum ventitârant, ad littus majorem è sororibus ab aliis excursoribus alibi repertam invenit. Eodem planè die, supervenientibus aliis emissariis, inter redemptos fratrem repererunt, ingenti utrimque lætitiâ: vix ab hoc concursu tertia pars horæ effluxerat, cùm sororem natu minorem ex hostium unguibus ereptam in aliâ turbâ ventitare cernunt. Qui tum fuerit felicissimi quaternionis sensus, frustra est enarrare. Primariæ nobilitatis Indus, & uxor cum filiolâ, Gualachorum Mamalucorumque metu, Christianæ professionis desiderio, ad Mbororeënses confugêre peroptantes, deficiente navigio, & frustra ad transmittendum Urvaïcam tentato vado, imminentibus licet hostibus, trajectionem aggredi natatione ausi sunt. Mater filiolum humeris gestabat, Indus utrumque succollatione sublevabat, donec ad medium fluminis progressi, defectissimis viribus, sese à profluente rapi sinerent, & indubiè periissent, nî Deus veræ religionis candidatos sanctioribus aquis reservasset. Cùm enim jam prope essent ut interirent, cymba, unde unde advecta, rectà ad pereuntes descendit, quam ascendentes facili negotio aliud littus tenuerunt: ubi alios quinque è popularibus suis ejusdem propositi repererunt: quibuscum ad Mbororeum navigando, quam quærebant libertatem, colla suavi Christi jugo submittentes, invenêre. Casiquii cujusdam, Mamalucorum metu in abditis sylvis degentis, uxor temerè sylvas ingressa, in tygridem multâ fame & rabie timendam inciderat, &, ut fit, immensis clamoribus timorem testata, maritum ad fugam, injecto metu, aliorsum impulerat, existimantem ab latronibus uxorem suam rapi. Interea uxor ad littus Urvaïcæ fugiendo progressa, inter urgentem feram & fluvium, tanquàm inter scillam & carybdim, deprehensa, dubitabat quid conducibilius sibi foret, an ab tygride cruentam mortem, an ab præterfluente fluvio suaviorem præstolari. Sed dubium diremit insultans fera, cujus primo impetu levi declinatione evitato, consilio in necessitatem verso, mulier in Urvaïcam ex alta crepidine præcipitem se dedit, natandoque ad scopulosam fluminis insulam pervênit; eo fermè temporis momento, quo illàc transibant nostri Mbororeënses, qui fœminam admittentes, ad oppidum revexerunt: paucis quàm appulerat interjectis diebus, maritus Urvaïcæ legens littora in aliam exploratorum turbam incidit, à quibus se non gravatè passus est eòdem deportari. Mbororeum ingredienti prima omnium uxor, utriusque cum inexplicabili voluptatis sensu, occurrit. Ad Acaraguaïæ littus captivam Indam, fatigatione morboque pænè enectam, cum trienni filiolo, inter cætera fugæ impedimenta Mamaluci reliquerant, quæ paucis pòst diebus miserabili fato concessit. Quid faceret triennis puer in vasta solitudine sine domo, sine victu, & solus? lacrymaretur? nullus aderat, qui consolaretur: matrem amplecteretur? sed quî mortua blandiretur? Dextellâ tamen os, oculosque matris identidem explorabat, delicias suas appellitans, & urgente fame ex emortuis uberibus lac, quod supererat, sugebat. Amore matris instigante, nec ipso fœtore ab cadavere abigi poterat: deficiente lacte, ut est sagax vivendi cupîdo, grana tritici Turcici hinc inde temerè sparsa rependo collegit, & vix natis dentibus trivit, vitam utcumque sustentans. O Dei prædestinantis ad gloriam opus singulare! duobus ab obitu matris diebus contigit, ut turma Apostolicorum venatorum illàc iter haberet, qui dum sedulò prædam indagant, puerum reperêre, putrido fœtentique matris cadaveri impositum, pænè jam emortuum: quo spectaculo nec lacrymas commiserationis, nec indignationis in tantæ crudelitatis authores continêre potuerunt. Sepultâ matre, puellulum ad Mbororeënses Socios detulerunt, ab quorum uno sanctificationis lavacro ablutus, quarto pòst mense, cœlestis civitatis jure à Deo donatus est. Non procul ab eodem Acaraguaïa Indam iidem reperêre, cui, quòd ultra progredi non posset, Mamalucorum crudelissimus crura ita cremaverat, ut ossa nuda apparerent. Hanc excursorum unus humeris delatam, Cœli viâ, quam

Felix parentum occursus.

Barbara Mulier feliciter in flumen se precipitat.

Triennis puer à morte servatur.

Baptizatur.

sequenti die iniit, indicatâ, Sacerdos noster post catechesim Baptismo initiavit. Indus, inter suos primarius, ejusque uxor, filium septemdecim annorum, & septennem filiam, utriusque delicias, perdiderant, quos à Mamalucis abactos rebantur: sed dum infortunium suum domi nostræ lamentantur, adolescens cum litteris aliunde venit: atque is erat tristium parentum filius, qui ut patrem matremque vidit, & viciſſim parentes filium agnovêre. in mutuos amplexus ruentes, ea lætitiæ signa dedêre, ut ad insolitas gestientium aggratulationes accurrerint omnes ferè Mbotorei incolæ, & advenæ, inter quos filiola septennis reperta, quæ utrumque parentem & fratrem hianti ore, & expansis brachiolis unà omnes invitabat. Nihilo seciùs uterque parens & frater uno concursu, quaquà potuêre, puellulam amplexati gratias Deo non ingrati solverunt; idem facientibus Sociis pro renovato Sancti Eustachii exemplo. Felix etiam fuit duorum Indorum fortuna, qui à prædonibus ad pabulandum missi, eò usque progressi sunt, quò cymbam undequaque pertusam offenderent, quâ triginta leucas summâ felicitate emensi, auspicibus & suasoribus Mbororeënsibus, salutares aquas postulatum venêre, & obtinuêre. Juvenis, corporis formâ spectabilis, uxoris sortem, quam aut mortuam, aut captivam rebatur, inconsolabiliter deplorabat: sed dum Mbororeum unâ viâ pergeret, aliâ videt uxorem ventitare, ex quo occursu conjectari licet, quis fuerit amantissimorum conjugum sensus. Pluribus hujusmodi eventibus ad hunc annum pertinentibus, nè similium rerum narratione fastidium pariam, scribere supersedeo, satis feciſſe ratus, si dixero Mbororeum oppidum inopinatis affinium consanguineorumq; occursibus, solemnibus plurimorum Baptismis, & crebris providentiæ Divinæ favoribus, fuisse festivum. Satis constat sexcenta capita, Mbororeënsium excursorum operâ, aut è dæmonum antiquo dominio, aut Mamalucorum captivitate, summo labore fuisse redempta. Eò verò processit quorumdam caritas, ut non dubitârint ægros, humeris impositos, viginti & triginta leucarum itinere, per scopulos & sylvas, ne animarum remedio carerent, reportare. Porrò plerosque suprà à me recensitos, suâ manu Franciscus Lupercius Provincialis ritè abluit, dum pro munere Paranæ & Urvaïcæ Socios inspectum venit.

Inopinatus parentum occursus.

Sexcenti redempti.

CAPUT XI.

Franciscus Lupercius Paranam & Urvaïcam lustrat.

VENIENTI ad primum Paranæ oppidum Provinciali, honoris ergò ex plerisque coloniis occurrêre ducentæ Neophytorum cymbæ, festivo apparatu ludicram in fluvio pugnam instituentes, aliis interim in littore aut voce, aut variis Musicæ artis instrumentis, adventum ejus celebrantibus. In singula oppida per vias frondosis arcubus conspicuas, inter hilariorum ostentamenta inducebatur; tantâ gentis alacritate, propensioneque animorum, ut ubique Provincialis sibi aggratularetur, quòd contigisset oculis videre hoc opus dexteræ Excelsi, quæ ex lapidibus istis suscitârat tot filios Abrahæ. Neminem ipse indonatum dimittebat, grana vitrea, acus, aciculas, cultros, ferramenta, vestes acu pictas, & hujusmodi res novis hominibus gratissimas dividens. Templa ubique reperit nitida, cultuque conspicua. In plerisque oppidis infantes, & adultæ gentis homines quamplurimos, Christianis undis abluit; Patribus id ultrò volenti cupientique, in aliquot solamen dignitatis, plerumque ab Apostolicis his functionibus abstinêre coactæ, concedentibus. Et quia præter Provincialatûs officium jussus erat ab Mutio Vitellesco Generali Visitatorem, ut vocamus, agere, viginti novorum oppidorum ad Paranam & Urvaïcam positorum res opportunis ordinationibus stabilivit. Singulis oppidis præerant bini Socii, distributum tempus in varias functiones, aliquoties à me relatas, habentes: summo manè, ubi per horam mente Deum oraverant, rem sacram faciebant, adstantibus incolarum plerisque: peracto Sacrificio, gentis primores Patribus se sistebant: quid ruri agendum: quæ terræ portio colenda, metendáve: quò iter suscipiendum: cui rei invigilandum: utrum piscatio, venatio, vel carnificina instituenda, exponebant: neque enim in his principiis quodlibet cuilibet licebat, nisi etiam institutoribus suis luberet. Singulis annis Socii, ex Regis Catholici indulto, Magistratum, dignitatesque splendidi nominis eligebant, quibus rebus paulatim gens nova ad politicam vitam formabatur. Porrò hi Neophyti,

Alacriter excipitur.

Sociorum exercitationes ordinationibus stabilit.

Sociorum officia.

oppido-

oppidorum in ſpeciem rectores, nihil novare, nihil punire, nihil ordinare, non expectato inſtructorum ſuorum decreto poterant: dici tamen vix poteſt, quàm adeptione umbratilis poteſtatis, & geſtatione officialium virgarum; gloriarentur. Omitto repetere quantos labores Socii pertulerint, vel hoſtium occurſu, vel caritate ciborum, vel itinerum aſſiduitate, vel mortis periculis; in quibus omnibus fortiter ferendis alter alteri piè invidebat; alter alterum inflammabat operibus, quæ potenter attraxiſſent totius Provinciæ Socios in partem laborum, niſi obedientiâ refrænati fuiſſent. Ab Sociis omnibus ad Urvaicam & Paranam ter mille & ducenta circiter capita hoc anno baptizata ſunt. De quorum Sociorum moribus cùm inquireret Provincialis, reperit Joſephum Cataldinum, & Simonem Maçetam, inter omnes opinione virtutis eminere, de quibus, in prælibamentum longioris hiſtoriæ, utrorumque meritis debitæ, hæc pauca accipe. Joſephus Cataldinus anno præteriti ſæculi ſeptuageſimo primo, Aprili menſe, Fabiani in Italiâ natus, Socoſſi in Baptiſmo, ob Virginis iconem vernaculâ linguâ ſic nuncupatam, & in patria piè cultam, nomen accepit. Quod nomen, Aſſumptâ Joſephi appellatione, in Religionis ingreſſu mutavit. Invocatâ Virginis ope, ab hernia, quam in matris alvo contraxerat, miraculosè liberatum fuiſſe, pii parentes credidêre. Sub matris cura, in ipſa pueritia, tantarum virtutum ſpecimina dedit, ut vix tredecennis ab Collegiatæ Eccleſiæ Canonicis ad ſuſtinendam perſonam vacantis officii, cui dignitas annexa erat, electus fuerit, quod in tantula ætate integerrimâ famâ præſtitit: donec jam Subdiaconus, ſtudiorum ergò, Romam concederet. Ubi poſt emenſum Philoſophiæ curriculum, in Theologiæ ſchola Mutium Vitelleſcum audivit. Sacerdos factus, Laureti in Æde Virginis primùm ad aras fecit. Subinde à Bergomatibus, Romæ degentibus, Xenodochio, & templo ſuæ nationis præpoſitus, impoſito oneri pares humeros ſuppoſuit. Trigeſimo ætatis anno ſenſit ſe ſollicitari ad ineundam Societatem. Votis potitus, adhuc tyro miſſionem Indicam ambivit, &, concedente Claudio Aquavivâ Generali, facilè impetravit. Didaco Torres Peruviæ Procuratori traditus, Hiſpali Religionis votis Societati ſe obligavit. In navigatione utiliſſimam operam nautis, & vectoribus navavit. Limam anno hujus ſæculi quarto appulſus, longinquis ad Indos excurſionibus deſtinatus, emensâ Peruviâ Tucumaniaque ſeptingentas omninò leucas terreſtri fluviatilique itinere confecit, antequàm ad Paraquariam perveniret; ubi longè plura egit, quàm quæ ſuis locis de illo narravimus. Tantus erat ejus in Deum amor, ut in vultu quoque amantis ardor efflorеſceret. Nunquàm illum occaſio præterlabebatur benè merendi de proximo; quantò is vilior, tantò erat in illum propenſior. De ſe tam demiſsè contemptimque ſentiebat, ut ſe pro nihilo, & deteriorem nihilo duceret. Obedientiæ illius argumenta multoties ex eo excepta ſunt, dum ſemper volenti, ſemperque alacri, res maximè arduæ imperabantur. De odio corporis, ejusque afflictatione, ſatis dixero, ſi eum antiquis Anachoretis vitam ſimillimam in Guairania duxiſſe affirmavero. In qua regione, per pluſquàm viginti annos, panem ne oculis quidem libavit. Vino ferè ſemper abſtinuit. Farinâ ligneâ, fabis, radicibus, & hujuſmodi rebus, potuque aquæ inter ſummos calores, quotidianas vigilias, & humicubationes, vitam ſuſtentabat. Omitto cilicia, & flagella, quorum frequentem crepitum celare vicinos nequibat. Omitto cultum Venerabilis Sacramenti, Mariæ, & Joſephi, necnon erga alios Divos venerationem: tanti viri, per plures annos mihi notiſſimi, laudibus ſatisfeciſſe ratus, ſi eum cum Illuſtribus Societatis noſtræ Heroibus in omni genere virtutum, & rerum inter Indos geſtarum magnitudine, comparavero, & aſſeruero non abs re Antonio Ruiſio Angeli Barbaros defendentis ſpecie viſum aliquando fuiſſe. Præſciviſſe eum mortis locum, & tempus, ab nonnullis, non vanis indiciis, conjectatum eſt. Paulò ante mortem, Majorum imperio adactus, affirmavit, ſe ſæpiùs corporeis oculis conſpexiſſe Chriſti manum, cum parte brachii albâ & ſacerdotali veſte, ſub mediùm Sacrificii, è calice exertam, & ab ea manu inexplicabiles delicias cum benedictione ſibi affuſas fuiſſe. Tantus vir ſub id fermè tempus Urvaicenſibus, Paranenſibusque Sociis præeſſe juſſus, ſanctiſſimis exemplis Apoſtolicum magiſtratū per plures deinceps annos honeſtavit.

Joſephi Cataldini vita.

Simoni

De Simone Maçeta memorabilia.

Simoni Maçetæ, individuo Cataldini socio, Castilentum, Atriensis ditionis non ignobile oppidum, patria fuit. Hectorem-Herculem pii & honesti parentes in Lustrali fonte nominàri voluêre. Septenni, ob præcocis ingenii & pietatis maturitatem, Corporis Christi communio concessa est, quam deinceps etiam in pueritia octavo quoque die usurpavit. Ea in ætatula multas horas ante Venerabile Sacramentum flexus inter preces ducebat. Prætereà per dies singulos, sive Divina fierent, sive concioni opera daretur, cum egregia quadam voluptate in templo perseverabat. Nec ablusêre adolescentiæ mores ab pueritiæ exercitationibus; adeò ut admirationi popularibus suis esset. Glande plumbeâ ex aberratione hominis in alterum bombardam explodentis crus transverberatum, quadrimestri spatio decubuit. Pro recuperata salute, JESU & MARIÆ gratias acturus, Lauretum concessit; unde pietatis augendæ firmissimum propositum retulit. Domum redux, assumpto in socium pio aliquo adolescente, spe adipiscendi Martyrium inflammatus, in Africam trajicere voluit: & jam aliquousque processerat, prosequutusque fuisset iter, nisi immaturum consilium, pii cujusdam Sacerdotis, apud quem peccata deponebat, monitu, in opportuniorem tempestivitatem distulisset. Ob immoderata exercitia pietatis mens ejus turbellis, seu scrupulis, diu vexata fuit: quam vexationem, adjuvante Numine, corporis afflictationibus redemit. Neapoli in Caroli Sangrii, Societatis nostræ Assistentis, sororis nobilissimæ matronæ domo honorarius cliens, diu tantâ opinione versatus est, ut inter litteraria studia omnium amorem venerationemque sibi conciliârit. Josepus Cataldinus, qui ejus conscientiæ quadraginta-quatuor omninò annis præfuit, memoriæ traditum reliquit, Maçetæ juveniles annos, si usurpata jejunia, & corporis afflictandi studium spectes, posse cum antiquorum Anachoretarum, & Divi Nicolai moribus, comparari. Subinde octo integros annos parcissimo pane & aquâ contentus, ab omni alio cibo immunis transegit, ita ut, ne corpori labem faceret, ab nimiis rigoribus refrænandus fuerit. Sacerdotio inauguratus, in Sodalitate Conceptæ sine Macula Virgini dedicata, diu cum eximia laude meruit; donec animum ad ineundum religiosum statum inclinaret. Mutius Vitellescus, Neapolitanæ Provinciæ tum Moderator, in Societatem recepit; & ejus successor Antonius Spinellus, die Sanctis Simoni & Judæ sacro, in tyrocinium anno hujus sæculi sexto amandavit. Primo initæ Religionis die, ne quid antiquæ prophanitatis ei remaneret, positâ Herculis appellatione, Simonis nomen, incitamentum ad indipiscendas Apostolicas virtutes futurum, accepit. Admissus in contubernium, finem non faciebat osculandi Religiosæ domûs parietes, & pavimentum tritum à Sociis, agnoscens in beneficio vocationis infinitas bonitatis Divinæ misericordias; cui ne se minùs gratum præberet, conceptis privatim Religionis votis, se totum Dei nutibus & imperiis, mediante Virginum Reginâ, consecravit. Quotidie statis precibus Sanctissimam Trinitatem honorabat. Tempora diei noctisque distinxerat in varias Sanctorum colendorum formulas. Singulis horis variato modo Cœlorum Reginam venerabatur. Anno uno in tyrocinio exacto, in libamentum Apostolicarum missionum aliquot oppida Neapolitani regni cum alio Sacerdote tantâ famâ percurrit, ut Archiepiscopus Cardinalis Aquaviva continuationem missionis ab Neapolitano Provinciali postulârit. In cujus missionis reiteratione Maçeta omnes Societatis artes insigni urbanorum & rusticorum emolumento exprompsit. Inde redux, Neapolitana suburbia, multorum mensium labore, utilissimè excoluit. Aucto in his exercitiis longinquarum ad Indos expeditionum desiderio, eâ se cogitatione retardari sentiebat, quòd farina lignea & radices pro omni cibatu Missionariis Indicis esset: sed Deus, illustratâ ejus mente, technas esse dæmonis ostendit. Secundo tyrocinii anno ab Claudio Aquaviva, in Paraquariam provinciam proprio motu eum & alios Socios designante, Romam evocatus, gratias Deo egit, quòd ad cupitissimum munus amandaretur. Ex Italia Barcinonem navigans, ne latum quidem unguem, submersâ jam navis parte, ab naufragio abfuit. Cùm jam fermè de omnium vita conclamatum esset, Simon Maçeta, quamvis æger, è lectulo prosiliens, fœminam captivam & Ethnicam, inter vectores versantem adiit, & explicato mortis æternæ, nî Fidem Christianam amplecteretur, præsentissimo periculo, ita

permovit, ut Christiana fieri voluerit. Qua post debitam catechesim baptizatâ; tempestas quasi officio porfuncta quievit, & locum dedit vela explicandi. Barcinone terrestri itinere Madritum, & Madrito Hispalim petiit, ubi navi conscensâ, Regis Catholici expensis, felicissimè Boni-aëris portum tenuit. Interjecto tempore, Cordubam Tucumanorum concessit; unde, post concepta Societatis vota, ad Paraquariæ metropolim, linguæ Indicæ perdiscendæ ergò, proficisci jussus est; donec in Guairaniam tanta quanta narravimus per tot annos patraturus concederet. Ad Paranam translatus, post multos Apostolicorum laborum annos apoplectico morbo correptus, per quinque residuos vitæ annos lecto deinceps affixus est, incredibili patientiâ; nam toto eo tempore nec levissimum quiritatum emittere, aut aliquod fastidiosorum dolorum levamen optare, auditus est; noctes diesque in internis & ferventissimis cum Deo colloquiis (nam verba ne tertiare quidem poterat) transigebat. Dum quotidianâ fermè Corporis Christi sumptione reficiebatur, vultum suavissimis lacrymis perfundebat, & mens ejus Divino æstu calefacta ignes internos exteriùs prodebat; adeò ut è corpore exilire velle videretur. Per quinquaginta fermè annos in sylvestribus locis, & ab Hispanorum urbibus octoginta centúmve leucis dissitis, mirabili constantiâ perdurans, Indorum saluti insudavit; adeò nullo urbium desiderio, ut mihi olim asseruerit, voto se obligatum fuisse ad perseverandum totâ vitâ in media barbarie. Eum Antonius Ruisius tanquàm Angelum veste splendidâ & lucenti, bella Domini inter Indos bellantem, per visum spectare meruit. Aliquando Indos contra furibundum Europæum, ensem in Barbaros librantem, manuali Cruce defendit, donec largè cruentaretur. Quoties filios abs se Christo genitos, spretâ morte, tutatus fuerit, quoties in mediis sylvis pro eorum salute ad insitatas hominibus escas adactus fuerit, quoties mortis periculum adierit, sigillatim enarrare infinitum foret. Totâ vitâ corporis & animi virginitatem planè Angelicam conservavit. Per viginti annos ne frustum quidem panis gustavit. Constanter ab vini potu abstinuit. Sale deficiente, diu herbis & leguminibus aquâ purâ coctis contentus fuit. In Inianensi colonia tritico turcico sub cinere cocto, nullo adhibito alio condimento, se sustentavit. Non semel prophetico spiritu futura prædixit. Ex ulceroso corpore odorem roseum aliquando exhalavit. Coram Josepho Cataldino, eum jam ex Apoplexia mutum invisente, & hortante ut pro beneficio missionis Indicæ solemnem Sanctorum Ambrosii & Augustini hymnum corde saltem percurreret, vocem exeruit, & cum illo totum hymnum, non sine aliorum stupore, articulatim pronunciavit. Cum eodem aliàs, Laudate Deum omnes gentes, & rosarium, alternatim recitavit: præter quas voces per quinquennium nullas alias edere auditus est. Vox omnium fuit, Simonem Maçetam inter eos reputari posse, quibus veneratio ob singulares virtutes & sanctitatis famam debetur. Indi ob æstimationem hominis res ab eo contrectatas, & etiam pulverem calceamentorum aquâ mixtum, morbis non semel optimo successu adhibuêre.

CAPUT XII.
Ex Cordubensi Collegio utiliter excurritur.

1642.

De fluvii Quarti incolarum quorundam moribus.

ANNO millesimo sexcentesimo quadragesimo-secundo, bini Socii ad lustrandam Cordubensis ditionis partem ex urbe emissi, magnum operæ pretium reportavêre. Multis in locis fictæ per plures annos pœnitudines, & pellicatus in legitimas nuptias commutati sunt. Multi conscientiæ pacem totius vitæ expiatione quæsierunt. Ferè omnes peccata duobus proximè elapsis annis commissa, quòd Sacerdotes defuissent, fassi sunt. Postquàm ad fluvium Quartum penetravêre, alter è Patribus de gentis moribus sic fermè ad unum ex amicis rescripsit. *Indi*, inquit, *Quarti fluminis accolæ, Pamparum, Guarporumq; Mendocinorum finibus objacent. Avitæ Idolorum superstitionis tenaces, vultus suos adscititiis coloribus deturpant potiùs, quàm pingunt; vidui præsertim viduæq;. Res verè sacras execrantur, liminares nostræ Religionis preces, & decem Divinæ legis mandata, psittacorum adinstar deproperant. Multi cum dæmone paciscuntur. Radicibus incantatricibus in omne scelus necesq; abutuntur. Singulis pagis præest Archimagus, cui incumbit ægros invisere, è quorum corporibus fingit se corruptum sanguinem sugere: & ut id fecisse videatur, putridum quid ore priùs aliunde haurit, quod, ubi ægras partes sugendo percurrerit, evo-*

mit, demptamq; sic morbi causam mentitur. Adonidis & Veneris artibus dedita gens est. Viri fœminas herbis plusquam Colchicis ad putida inventa alliciunt. Fœminæ præacutis & digitalibus spinis nares aliásve teneriores corporis partes pungunt, donec sibi copiosum sanguinem elicuerint. Quo in vasculo excepto, magicisq; pulvisculis aspersо, extremam totius corporis cutem quasi rubricetâ intingunt, præsertim puellæ: & hoc purpurissо tam potenter lenocinantur, ut turpem victoriam ab aspectantibus ferè semper reportent. Crudelitas gentis plusquam barbara est: sæpiùs se viri ad singulare certamen provocant: duelli leges hæ sunt. Pilam lapideam in angulos decisam oblongo funi inserunt, diuq; rotant Monomachi, tum pedem pedi conserunt, & caput nudum ambo demittunt, ictum alternatim fronte excepturi, nisi alteruter primâ vibratione cadat. Qui prior ferit, is timidior debiliorq; reputatur; quamvis interdum unicâ rotatione antagonista prosternatur. Sic antequam primam percussionem faciant, diu Gallinaceorum in morem immoti persistunt. Victori inconditis clamoribus applaudunt spectatores. Læsus si vulnus curat, infamiæ notam incurrit. Aliud etiam roboris experimentum faciunt: nam sagittam per ventris cutem adigunt, &, ceu foret acus, longo post intervallo educunt. Horum hominum aliquot ætate jam provectos, qui hæc scripsit, salutaribus aquis abluit. Matrimoniorum illegitimo ritu contractorum valori consuluit, præstigiosa instrumenta pluribus ademit, combussitque, Socio interim altero in perditos mores vehementer utiliterque declamante.

Duellātium modus.

EX Esterensi Collegio sacri piscatores retia sua projectum ivêre in aquas fluminis Salsi, ad cujus ripas duodeviginti Indorum pagi numerantur: & impleta ibi piscibus naviculâ, ad flumen Dulce properarunt. Piscationis Apostolicæ in utroque flumine fructus fuit, quater mille à peccatis absolvisse (quorum quarta pars totâ vitâ conceptum virus salubriter evomuit) Ducentos Baptismo ablutos, aliquos sub conditione relotos, centum paria matrimonio conjuncta fuisse. Ubi frequentes conciones habitæ sunt, multorum cum utilitate, præsertim puellæ Indæ Tucumanensis, quæ post auditum unum è nostris Patribus de castitatis bono publicè differentem, animo firmiter destinavit tantæ virtutis divitias diligenti cautione, & si opus foret vi defendere; quod nihilo seciùs, quàm proposuit, præstitit: nam ab nebulone violenter ad scelus sollicitata restitit, & se potiùs fœdè laniari flagris, quàm Virginitatis thesaurum sibi adimi, permisit. Inde concionator nobilissimam prædam è dæmonum faucibus eripuit. Nam cùm argumentis evicisset, panem Angelorum esse præsentissimum antidotum contra Averni venenum, effecit ut quidam perditissimæ vitæ homo laudatam medicinam fœdissimo ulceri quæreret, qui fassus per multos annos succubo dæmone in quotidianam libidinem abusum se fuisse, ideoque jam diu salutis spem deposuisse; addidit, pro concione, illapso in mentem Divinæ legis radio inductum, ut flagitaret admitti ad mensam, quâ non ægrè post expiatas animæ sordes impetratâ, ne semel quidem deinceps ad turpe horrendumque commercium Infernalem puppum rediisse.

CAPUT XIII. Esterēsium Sociorum expeditiones.

Castitas propugnata.

Eucharistiæ vis.

IN Esterensis Collegii villâ Horatius Morellius vitam finivit Apostolicis laboribus glorioſam. Consentiæ in Calabriâ olim nobilibus ortus parentibus, Romæ adolescens laureâ utriusque juris jam donandus, Societatem iniit. Summam in eo lenitatem indolis, comitatemque agendi, jucunda oris suavitas & hilaritas perpetua condiebat, mirâ congredientium voluptate. Factum fictumque erat ipsi ingenium ad omnem exercitationem virtutis: in primis verò ad Apostolicarum missionum egregiam functionem. Septem annos integros apud Calchaquinos, Indorum pertinacissimos, posuit, summam in corpusculum severitatem exercens, nam tritico turcico, tuguriolo luteo, & humicubatione contentus, continuæ orationi intendebat, aut laboribus. Vix latum unguem eâ in regione ab Martyrio abfuit. Alias item variis ex Collegiis expeditiones pro bono animarum adorsus, iisdem virtutibus exornavit: glorioſæ necis & laborum avidissimus semper fuit: atque adeò ad suos Calchaquinos perpetuò anhelabat. Placuit tamen Divinæ bonitati hominem emeritum è villa Collegii, quam spiritualiter excolebat, ad cœ-

CAPUT XIV. Horatius Morellius moritur & laudatur.

Horatii indoles.

Missiones.

Mors.

lestem Jerusalem placidè evocare. In ultimo agone rogatus num lubens moreretur: *Quidni*, inquit, *si mors est ad vitam æternam via?* atque hæc fuit ultima vox morientis.

CAPUT XV. In aliis Collegiis res gestæ narrantur.

AB Riocensibus Sociis ad Planos fructuosè excursum est. Plani in minimè planis, & toto fermè anno nivibus opertis locis habitant. Ad eos itur per ardua montium juga: extremam corporum egestatem patiuntur, vix eorum aliqui tuguria habent, sub diò, aut in antris passim vivunt. Animarum indigentia periculosior illis, quàm corporum est: nam antequam Didacus Boroa eò Socios mitteret, quinque integris annis Sacrorum subsidio caruerant. Ex inculto hoc & vepribus horrente solo, multi lætæ segetis manipuli collecti sunt, adhibitâ gnaviter sacramentorum falce. Ex excusoribus unus accersitum miserat Indum hominem è tuguriolo aliquantum distante, ut eum Divinorum mysteriorum participem faceret: venit ille, sed nescio quâ de causâ, benè monenti reluctans, eò unde venerat cum peccatorum pondere rediit, in reditu equus, quo vehebatur, ac si continuati ponderis impatiens esset, insessorem excussit, quo casu miser sibi brachia & cura fregit, exemplo docturus periculosum esse contra Dei, per suos præcones vocantis, stimulos calcitrare. Gravior etiam fuit Indæ mulieris casus, quæ postquàm turpissimis libidinibus diu fræna laxasset, nec se sineret aut conscientiæ morsicatione, aut cœlesti per verbi Divini præcones admonitione, ab effræni cursu sisti, tandem in ipsa peccati turpissima actione vitâ derepentè privata est; sceleris conscio ad meliora conversо. In Collegio Boni-aëris Rector injunxerat, ut toties quoties aliquid opis egeni flagitarent, illicò præberetur, nullique oleum, vinum & triticum denegaretur. Quam liberalitatem rependit Deus novis beneficiis: nam cùm ex continuis largitionibus oleum, vinum, & triticum deficere cæpissent, movit quorundam civium animos, ut tantùm earum rerum ad Collegium mitterent, quantum œconomicis rationibus novisque largitionibus sufficeret. Quibus accessit donatio novem millium aureorum facta ab Francisco Gonsales Pachono, paulò antè mortem in Societatem nostram recepto. In hoc portu, uti in universis hujus Provinciæ sedibus factitatur, solent Socii, maximi Jejunii tempore ingruente nocte, narratione alicujus patheticæ historiæ animos auditorum ad Dei timorem & voluntariam castigationem aliúmve pium affectum excitare; cui rei, curiositate magis, quàm pietate ductus, cùm interfuisset vir primarius, vidissetque puerum sexennio minorem. & alterum septennio non majorem, humeros suos flagellis scarificasse, non pueriliter; ita permotus est, ut assereret se sine pudore ferre non posse, pueros sexennes in innocentes humeros tam severè animadvertere, improbamque ipse cutem genialiter curare; ex eoque ad severiora converti cœpit. Ibidem suspendio ærumnosissimæ vitæ, quam ducebat, finem quærere destinabat non-nemo, & jam resti collum innodârat, quando derepentè è loco, in quo violentam mortem sibi machinabatur, deturbatus, vidit ponè se Dei Matrem, cui quotidiè corollam ex rosario piè innectebat, eoque spectaculo recreatus, à proposito cessavit, & conceptum crimen apud nos purgatum venit. Sed ab nimiùm seriis lubet tantisper animum avertere, & spectaculo ludorum pro instauratione primi nostræ Societatis sæculi institutorum tantisper accommodare.

Excursio ad Planos.

Pertinax castigatur.

Mulier in peccato moritur.

Liberalitas cœlitùs repensa.

Francisci Gonsales Pachoni vocatio.

Pueri exemplum utile.

Maria Virgo suspendium impedit.

CAPUT XVI. Ludi sæculares celebrantur in Hispanorũ urbibus.

IN exornando primo Societatis sæculo Romani Socii toti mundo præivêre exemplo, Barberinorum munificentiâ & pietate. Europa sequenti anno Romam imitata, & forsan alicubi ad invidiam Dominæ suæ posteros excitavit pristinæ ostentatione virtutis. Nos tandem, mundi nuper noti incolæ, eadem sacra fecimus, non ideò illegitima, quia centesimo-secundo anno post natam Societatem indicta. Nam ut eruditè annotant Chronologistæ, Sem post diluvium, cùm genuit Arphaxad, centum annorum fuisse dicitur, & tamen constat ex computatione temporum centum & duorum annorum fuisse. Binarium nempè, utpote minutum, in tanto numero non curavit Moïses, & nos etiam tanto authore silebimus,

Legitimè.

atque

atque ſine additamento binarii centenarium celebraſſe dicemur, non quidem pari cum Roma majeſtate, non tanto ſumptu quanto Hiſpania, minori ingenio & alacritate quàm Gallia, jejuniùs quàm Germania, minùs eruditè quàm Belgium; ſed non minori pietate, non frigidiori voluntate, nec conatu diſpari. Corduba, Provinciæ caput, octonos dies lucem Divo Ignatio ſacram ſubſequentes celebrando centenario elegit, civibus propenſiſſimis animis operas & apparatum conferentibus. Solemnis ſupplicantium ordo per plateas Holoſericis veſtibus, arcubus triumphalibus, & altaribus opiparis exornatas, proceſſit. Concio habita ab Illuſtriſſimo Tucumanenſi Epiſcopo docta, & tota in laudem Societatis concinnata. Ex arte vibrati ignes. Columna in concurſu quatuor platearum Divo Ignatio erecta, ex qua ipſe cannâ miſsili ignem artificiosè in remotam hydram gigantemque ejaculabatur, pullulantem hæreſim, & infidelitatem ab ipſo victam docebat. Interloquutores in ſcenam producti. Feſtis ignibus coronata turris; ludi equeſtres inſtituti. Nec infima laus ingeniorum fuit, Orationibus & Poëmatibus noſtræ Societatis laudes decantantium; quæ poſt ſæculum, integra dicta eſt; quia ut juventus aquilæ toties renovata, in ſenio incorrupta, quia putrida membra ſemper reſecuerat. Ideò in ore omnium maxima, quia profeſſa eſt ſemper ſe eſſe minimam. Toti mundo nota, quia latêre ſemper voluerat. Poſt infinita prælia victrix, quia bella Domini ſemper pugnaverat. Eò vegetior, quò proprii ſanguinis prodiga magis. Eò doctior, quò liberaliùs doctrinam profuderat. Eò honoratior, quò conſtantiùs omnes honores reſpuerat. Hæreticorum terror, quia amica veritatis. Barbarorum amor, quia magiſtra humanitatis. Dæmonum odium, quia prædatrix animarum: & alia id genus Societatis ſingulares res complectentia. Collegium Boni-aëris etiam ſupplicationem inſtituit, qualis illo loco nulla antè nec cultu frequentiáve hominum, nec pietatis religionisque ſpecie viſa unquàm eſt celebrior. Et quia Societas noſtra à Chriſti Corporis veneratione ſumpſit incrementum, in hujus honorem ludi facti ſunt, in quibus nihil ad apparatum deſideratum eſt. Currus muſici & triumphales per urbem ducti. Inter res ingenioſiſſimæ inventionis productas, una omnem exſpectationem ſuperavit. Pueri primæ Litteraturæ candidati, per decades diſtributi, Gigantomacho dæmoni ludibundè inſultabant, fractas ipſius vires ab Divo Ignatio & ejus ſucceſſoribus dictitantes. Idem præſtabant Indi & Æthiopes circum ſpecie ferociſſimum dæmonem ſaltitantes, & ope Societatis imbellem factum concinentes. Nec alia Collegia officio ſuo defuêre, quæque pro ſe amorem erga Matrem ſuam oſtendere conantia. Quin & ſedes apud Indos poſitæ pro modulo ſæculum noſtrum celebrarunt.

Corduba prait exemplo.

Societatis encomia.

Collegii Boni-aëris pia exercitia.

CAPUT XVII. Ab Indis Societatis primum ſæculum etiam exornatum.

DIVI Franciſci Xaverii colonia ad Urvaïcam poſita feſtivitati dedit initium. Evocati ex omnibus Paranæ & Urvaïcæ oppidis Socii, & oppidorum primores, variis hilariorum imitamentis excepti ſunt. Profeſtum celebre fuit decantatis melodicè veſperis; nox ignibus feſtivis claruit. Dies arcus triumphales, altaria extemporalia, multi generis choreas, & ludicras exercitationes ingeniosâ varietate vidit. Sacro-ſancta Euchariſtia diu ſub umbellâ expoſita patuit. Latinè & Guaranè declamatum planè eleganter. Pomeridiano tempore Mbororeënſes advenæ comicam ſcenam dederunt, in quam Mamaluci conſilia de depopulatione faciendâ agitantes, actu præliantes, ignominiosè cæſi, fugati, punitique inducti ſunt. Interjecto tempore altera ad Urvaïcam Societatis colonia, pro centenario noſtro ornando, coram iiſdem utriuſque fluminis advenis multa exhibuit lætitiæ ſingularis ſigna, inter quæ ſexcentos omninò arcus, quales in triumphis fieri ſolent, excitavit, & ex hemiciclis res omnis generis in gratitudinis ſymbolum appenderunt. Ad Paranam eadem fuit Neophytorum erga Societatem inſtitutricem ſuam gratitudo, coram evocatis Patribus & Indis ex variis oppidis, armiluſtrium inſtitutum eſt. Choreæ à militibus habitæ, quorum ſinguli litteras ſingulas nominis Ignatii in clypeo præferentes, præcogitatâ felicitate anagrammaticè ejuſdem titulos efficiebant. Poſt alia multa, ſub noctem pugna navalis prælucentibus innumeris facibus exhibita, celebritatem inibi terminavit. Suam paulò pòſt inchoavit

In S. Xaverii oppido.

Et alibi.

Itapua.

Incarnationis oppidum, ingeniosè sanè, & ad Indorum genium accomodatè. Ubi convenêre advenæ, drama statim datum, cujus argumentum celebrandi centenarii consilium fuit. Ex scena ad deambulationem itum, quæ spectacula præbuit non illaudatæ inventionis: nam ex improviso Polychronius Gygas, enormis magnitudinis, promissâ barbâ, & canâ cæsarie, centenarium repræsentans, centum secum pueros trahebat, variis coloribus pictos, multiplici dissimilitudine Societatis officia significantes, & in laudes Polychronii modulatim subinde prorumpentes. Aliquantulùm progressis, armentum centum boum, non sine symbolo, occurrit. Deinde per centum arcus triumphales, emblematis conspicuos, ad templum processum est; in cujus limine centum panes oblati sunt: ara princeps centum luminibus conspicua erat, & his omnibus præfixa Societatis centum encomia. Suprà templi valvas tres statuæ visebantur: media Societatem, collaterales Sapientiam, Pietatemque præseferebant, cum hac Epigraphe: *Centenaria Societas triumphat, Pietate duce, Sapientiâ comite.* Inter cætera, Latina Oratio omnium plausum consequuta est, cujus synopsis hæc fuit. Sex Generales Societatis laudati, prærogativa ejusdem & insignia facinora explicata; spolia de hæresi, infidelitate, & impietate reportata, ostensa; Christi in Societatem favores exhibiti. Ingens deinde currus triumphalis productus, quem sex monstra ducebant. Currui insidebant Societatis Heroës. Triumpho applaudebant Pontifices, Cæsares, Reges, populi, & etiam Cælites. Quatuor rotæ vota quatuor, aurigæ Generales, Societas veste candidâ puritatem intentionis ob quæsitam majorem Dei gloriam designans, in suprema currûs parte ferebatur: cui obviam, tanquàm sponsæ, processit Christus Matre comite. Finem drama imposuit felicitatis futuræ prognosticon. Hæc de ludis satis.

CAPUT XVIII. Conjugum felix transfugium.

AD Urvaïcam pergebant Mbororeënses, Christophoro Altamirano adnitente, utilitatem facere, multis è fugâ retractis, aut ad oppidum ex paganismo reductis. Inter alios multos non tacendus mihi est Mbororeënsis Indus, qui adhortante Niezuvio, insigni præstigiatore, & Rochi Gonsalvii necis machinatore, ab Christianâ religione ad avitos ritus transfugerat, uxore & liberis ad Niezuvium secum tractis. Niezuvius, ut perfugam indissolubiliter irretiret, multas pellices attribuerat, quibus ne pro libitu abuteretur, fecêre Mamalucorum incursiones, Niezuvianos assecias continuò infestantes. Cùmque propè esset, ut ab prædonibus turpis desertor caperetur, septem vulneribus confossus, ex eorum manibus sese proripuit, & fugâ ad nos postliminiò directâ, salutem animi corporisque invenit. Tantæ felicitatis præcipua causa post Deum uxor fuit, quæ toto quinquennio, invito animo fugientem maritum comitata, nullo die omiserat globulos Marianos orando percurrere, Superûm Reginam flagitans, ne se, maritumque, sine Christianorum subsidiis ex hac vita migrare permitteret. Quod ut efficaciùs ab afflictorum Matre impetraret, spondebat se fidem maritalem servaturam; quod in tanta vivendi licentia non caret heroïcâ laude. Audita fuêre ab Misericordiæ Matre pia mulieris postulata, quæ ab Mamalucis toto anno investigata inveniri nusquàm potuit; & quamvis sæpè febricitaret, ferè semper tamen in periculis sentiebat cœlitùs sibi vires augeri, quibus in abdita sylvarum profugeret, latronum cupidinem eludens. Tandem post varios casus ad Mbororeum delata, & paulò pòst ultimis Sacramentis munita, non sine spe salutis animam exhalavit. Ante mortem Sociis affirmavit, ejus Sancti nomen schedulæ inscriptum, quòd antequàm cum marito fugeret, in sortem menstruam pro more Marianorum mancipiorum ex urna eduxerat, toto quinquennio tanquàm sacrum amuletum gestasse, & in quovis periculo deprompsisse, opemque ab Sancto petiisse, nunquàm frustrato eventu. Sed aliud subjicio multò memorabiliùs.

Barbatæ fœminæ pietas.

CAPUT XIX Duæ puellæ fugâ è captivitate elabuntur.

PERFIDA prædonum phalanx maximè reluctantes puellas sorores, tredecennem unam, alteram decennem, in servitutem trahebant. Illa, quòd fugam meditari videretur, flagris bis immaniter cæsa, colloque revincta, injustos dominos sequi coacta est; donec centum à patria leucis, cùm jam retrogredi non posse crederetur,

deretur, vinculis soluta; ad escas sylvestres quærendas cum aliis captivis, deficiente viatico, ire permissa est. Puellæ hac specie libertatis inescatæ, & insuper infame servitium detestatæ, in mentem venit, benè se facturam, si de fugâ cogitaret. Unica sororcula inter prædones relicta conceptum fugæ desiderium perturbabat; dumque animo pensitaret quid sibi conducibilius foret, an sui solius libertas, an sororis in captivitate consortium; hanc videt ad pabulandum etiam emissam rectà ad se ventitare, communicatoque consilio, ambæ per ingentem inanemque centum leucarum solitudinem, tygribus & feris pænè tantùm perviam, densis nemoribus per intervalla horridam, adolescente uno utriusque nepote (qui se illis ita instigante Deo conjunctum venerat) comitante, fugam è vestigio arripuerunt. Noctu incedebant, nocturni horroris, quàm diurni caloris patientiores. Ab trito itinere consultò deflectebant, ne prædones vestigia sua relegentes è fugâ revocarent. Solent Gualachi, Indorum ferocissimi, per hæc deserta loca aut venando, aut latrocinando excurrere, quorum manus noctu silendo progredientes feliciter evasêre. Post pauculos dies radicibus ignotis & tenerioribus arborum foliis victitandum illis fuit. Post mensem integrum ad Urvaïcam tandem viribus defectissimi pervenêre, in cujus littore cymbam reperêre non multò magis quàm trium capacem, rimas undequaque agentem; quibus pingui limo obductis, sine remo & velo, sine gubernaculo & duce, se secundo flumine labi permisêre. Processerant aliquantulùm, quando alteram cymbam longè vident adverso fluvio totis remis ascendere, cujus gubernator ambarum sororum pater erat, qui paulò antequàm hæc contingerent cum uxore & filiis ex eadem servitute Mbororeum transfugerat, & gratiæ baptismalis factus particeps alios jam, ut ejusdem boni consortes fierent, cum Apostolicis excursoribus per diversa loca repentinus animarum indagator investigabat. Puellæ cymbam hanc Mamalucorum esse arbitrantes à fluminis cursu declinavêre, & manibus pro palmulis utentes, patris manus, quem maximè quæritabant, in littorales sylvas dilapsæ, evitavêre: Mbororeënsibus, & ambarum patre, diu quæsitâ prædâ frustratis, eò unde venerant redire coactis. Sed fugientes puellæ in alterum ejusdem consilii excursorum manipulum paulò pòst incurrêre, à quibus se non gravatè portari concedentes, eo temporis momento Mbororeum ingressæ sunt, quo earum pater ex utili licitaque piratica redibat: qui ut filias & nepotem vidit, agnovitque, uberrimè primùm flere, deinde carissimum ternionem expansis ulnis amplecti, tantâ teneritudine, tantaque gestientis animi significatione, cœpit, ut omnes incolas ad rei novitatem acciverit: inter quos utrarumque puellarum mater accurrens, nescia suæ felicitatis, ut coram se perspexit, quas sine dubitatione hostium prædam esse noverat, diu sibi credere noluit; donec palpans & oculos fricans, somniique suspicionem deponens, suprà quàm dici potest tenerrimè filias ab se genitas amplexa est. Nec fratres minori alacritate sorores exceperunt; omnibus simul insperatissimo occursu attonitis. Nostri Patres advenas ad templum doctrinâ & moribus Christianis imbutos, non diu pòst solemni pompâ Baptismo initiavêre. Denique parentes in grati animi testimonium carissima pignora MARIÆ Cœli Reginæ, afflictorum asylo, conceptis piisque verbis dedicavêre.

De fugâ deliberant.

Cymbam reperiunt.

Ab patre suo declinant.

Et ab matre sua agnoscuntur.

Baptizantur.

CAPUT XX.
Neophytorum vexatores castigantur.

POTENS Urvaïcæ Casiquius Religioni Christianæ, adeoque Societati infensus, amicitiam cum prædonibus ideò iniverat, ut utrique noceret; & eò processerat odium, ut aliquoties perforârit navim, in qua navigabat, multis è popularibus suis per summam perfidiam prædonibus traditis. Mamaluci, injustæ utilitati velificantes, in incitamentum continuandæ perfidiæ hominem inani potestatis titulo totius Urvaïcæ, circumfluentiumque fluminum dominatorem, tradito ducali baculo, suâ, hoc est nullâ, authoritate, acclamavêre: qui umbratili dignitate ferox, per plures annos ingentibus damnis Neophytorum nostrorum finibus illatis, non parùm rem Mamalucorum auxit. Donec tandem, exigui perfidiæ pretii pertæsus, turpi amicitiæ nuncium remittens, cum fidissimis satellitibus fugam capesseret: è qua retractum, proditionisque suspicione insimulatum, & nequicquam antiqua servitia obtrudentem, Mamaluci obtruncârunt; dæmonum more, qui obsequia

Perfidia præmium.

sibi ab mortalibus præstita acerbitate suppliciorum compensant. Casiquius alter, protervâ calumniandi prurigine, & corporis enormissimâ mole famosus, jactantiâ, quâ etiam multùm pollebat, Patres nostros ad necem, & præstantissimas Christianorum fœminas ad libidinem, destinare solebat, affirmans se non quieturum quoadusque Urvaïcæ & Paranæ colonias evertisset. In cujus loquacitatis vindictam, Deo irato, tandem pœnas dedit: nam eo die, quo insolentissimè in nostros debacchatus fuerat, Mamaluci uxorem ejus crudeliter trucidârunt, & eodem fermè tempore dum nescio quid in sylvis agitat, crus sibi fregit. Ad inconditos læsi hominis clamores accurrêre Mbororëenses Indi, illàc iter facientes, qui indubiè sumpsissent de notissimo sycophanta supplicium, nî unus è Sociis, illàc quoque fortè permeans, vindices manus repressisset, docens malum bono à Christianis rependi debere. Jussit itaque hominem ad oppidum deferri, ubi cum Catechesi mansuetudine imbutus, ex lupo, Sacramentorum ope, ovis effectus est. Japeïvenses exploratores aliquot familias, nomen Christo daturas, in oppidum suum induxerunt. Neophytus adolescens Gualachum, ab tygride laceratum, in sylva Sacramentali aquâ legitimis verbis, quæ sæpiùs à Patribus dum sacristam ageret inaudierat, abluit: & pauculi alii ex eadem natione Fidem profitentes Baptismum meruerunt. Apud Paranenses & Urvaicenses, Socii hoc anno bis mille & septingenta circiter capita sacro Fonte immersêre.

Sycophanta pœna.

Bis mille & septingenti baptizantur.

CAPUT XXI.
De Alfonso Nieto de Herrera.

1643.

CORDUBENSIS Collegii rem familiarem non parùm minuit infecti âëris intemperies, pecoribus æquè ac hominibus infesta, sed auxit Alfonsi Nieto de Herrerâ, variis in republicâ functi muneribus, in Societatem nostram admissio, qui septuagenario duobus annis minor, quadraginta post uxoris mortem diebus, donatis viginti millibus ducatorum, frater noster effectus est. Magnum momentum attulit tam sano consilio ejus nepos & hæres, nuper ex Europa advectus, qui cogitabundum senem adorsus, candidè aperuit, se institutæ navigationis pertæsum, pro adeptione bonorum adeò incerrorum, impostetùm ad portum vela velle vertere, ad quem, æternorum spe, JESU Societas invitaret. Ad hæc, lacrymis obortis, in amplexum nepotis bonus senex ruens, & se eadem consilia agitare professus, unanimi consensu Societatem nostram illicò ambierunt, & obtinuerunt. Quamquàm altiùs ego arbitror petendam esse hujus vocationis originem. Nam ante annos plures, cùm noster Alfonsus honestissimum in republica locum tenens, ab nobili viro temerè alapâ percussus, non sine verborum injuria, fuisset, & Magistratus percussorem in tetrum carcerem plectendum duci jussisset, nihilque propiùs esset quàm ut deformaretur: Alfonsus Nietus, post spectatam domi nostræ in Cruce pro hostibus suis orantis effigiem, ita permotus est, ut in gemitus & lacrymas effusus, comitantibus pluribus civibus, ad carcerem convolârit, ubi ad hostis pedes provolutus, traditis in ejus manus litis adornatæ instrumentis, non ante destitit, quàm ab magistratu indemnitatem impetraret; palam professus, si quid multæ pecuniariæ pro delicto reus soluere juberetur, se pro eo soluturum. Vix domum se receperat, quando ad eum confluxêre gratulationis ergò Episcopus, & urbis primores, egregium factum prout merebatur in cœlum extollentes. Nec parcum fuit cœlum in cohonestando homine, & bonus JESUS creditus est ideò senem septuagenario proximum in Societatem suam vocasse, quòd se heroïcæ patientiæ imitatorem habuisset: & optimus vir perseveravit partum inter JESU Socios locum illustribus, virtutibus usque ad mortem exornare. Antequam Societati JESU se manciparet Divum Ignatium senserat beneficum. Infesti lemures susque deque domi ejus omnia habebant, lapidum iteratâ jactatione molestissimi, quorum importunitatis iocosè impatiens, è Divi Francisci familiâ Monachus, qui tum bono seni aderat consolator, inquietis geniis improperat parcitatem, identidem dicens, si lapides projicere vellent, tales demum essent, quales Cholcalensis in Peruviâ argentifodina, ducentas leucas diffita, pareret. Nec mora, ingentem lapidem argenteis venis & cortice varium, vi magnâ ejaculantur, non sine omnium stupore: ob id adhibitis sacro-sanctis Ecclesiæ imprecationibus, syngrapha tandem D. Ignatii

Heroïcum factum.

Cœlitus compensatum.

Lemures Divi Ignatii ope abacti.

infestæ domûs parieti affixa est, optimo eventu, nam sub noctem incendium malitiâ lemurum domi excitatum civium diligentiâ sopitum est. Atque illud indicium fuit, perturbatores genios nusquam posthac auditos, majori igni cessisse. Alter civis eodem remedio lemures ab suâ domo ablegavit.

CAPUT XXII. De Collegii Cordubēsis rebus.

CORDUBÆ novis ædificiis crevit domus. Sacellum privatis nostrorum usibus destinatum penicillo Belgico in eam elegantiam venit, quæ invidiam faciat Europæis; totum enim quantum est eleganti sacratum imaginum serie vestitur, nisi quà columnis basibusque jaspidem aut varia marmora imitantibus, per justa intervalla distinguitur. Columnarum stilobatis subsunt sedilia, opere tornatili: tectum coloribus & auro conspicuum modicè fornicatum operis architectonicis sustentari videtur, arte opticâ oculos fallente. Altaris præcipua laus, cui insidet eminens ex ligno inaurato solium, decenter arcuatum, toreumaticis laboribus in concham apertum. Eâ sede solemni civium supplicantium concursu, nec non Episcopi, Ecclesiasticorumque frequentiâ, apparatu magnifico donata est imago Virginis Immaculatæ, peritissimi in Hispaniâ sculptoris opus. Infra Virginis imaginem, in eleganti lypsanotheca, corpus Sancti Epimachi Martyris, huc urbani Octavi liberalitate nuper translatum, asservatur: infraque sacrum corpus opere continuato, loculo affabre facto, includitur Crux imagine Christi mortui nobilitatâ, quâ armatus in ultimo agone certavit Sanctus parens noster Ignatius, quæ Mutii Vitelleschi Generalis in hanc Provinciam perpetuum erit monumentum. Altera imago Virginis sine macula Conceptæ, solemni item pompâ in tyrocinii sacello collocata est, quæ ita rapuit sodalis parthenii amores, ut coram illa castitatis florem Deo consecrarit, quem ne tangerent alii amores constantissimè hactenus prohibuit.

Sacellum domesticum.

Statua Immaculatæ Virginis.

Corpus Sancti Epimachi.

Crux Sancti Ignatii.

Altera imago Beatæ Virginis Immaculatæ.

CAPUT XXIII. De Joannis Dias Ocaniæ vitâ, & de missionibus.

INTER has pompas Joannis Dias Ocaniæ funus elatum est. Is magnâ olim parentum curâ educatus, octennis votum virginitatis, & paulò post Religionis aliquando ineundæ, singulari in Indiis exemplo, concepit. Religiosus factus vitam ad Sanctiorum virorum mores conformavit; hæreditariis bonis festum Divorum Ignatii & Xaverii, in numerum Sanctorum nuper relatorum, opiparè celebrari curavit; templum nostrum holosericis tapetibus totum quantum est vestivit, & multâ pretiosaque supellectile instruxit. Hierothecam Sanctissimo Sacramento asservando ex Hispaniâ magno sumptu advehi jussit: Collegium variis largitionibus juvit. In negotiosâ occupationum multitudine tranquillum quietæ cum Deo mentis otium semper habuit. Pauperes & indefensos contra potentiorum vim etiam cum periculo perdendæ æstimationis constanter defendit. Promissam virginitatem totâ vitâ conservavit, utilem virum, maturum cœlo immaturè anno ætatis & sæculi hujus quadragesimo-tertio maligna phthisis extulit. Collegii Cordubensis sacri excursores inter res hoc anno gestas narrabant senes abs se repertos, qui à tempore, quo Tucumanorum ditionem Hispani subjugaverant, nulli Sacerdoti delicta sua detexerant, divulgato Sociorum adventu ex antris prodibant, promissâ barbâ, & cæsarie intonsâ spectabiles, cæterà vermibus scatentes, & tabe pænè confecti; fœdiores tamen animarum putredine in malis inveterati, jumenta potiùs, quàm homines: sed homines & jumenta salvabis Domine. Socii, interprete usi, belluinis his hominibus anteactæ vitæ pertæsis nostra sacra contulêre: quibus magno solatio fuit occurrisse homini centenario, qui octoginta circiter annis inexpiatus, defectu Sacerdotum, vixerat, nullo tamen admisso gravi crimine; nam suâ conjuge contentus, nullius thorum, nullius bona appetiverat, rapueratque; & interrogatus ab uno è Sociis utrum Deum esse novisset? affirmavit. Rursum, utrum Deum aliquâ prece invocaret, respondit, se non alio cultu Deum adorare, quàm junctis manibus, & versùs Cœlum protensis, identidem inclamándo, Deus! Deus! Deus! nec aliam orandi formulam totâ vitâ aut se sciviſſe, aut usurpasse: rogatus, ut id quod solebat, faceret, acquievit illicò, & manibus cancellatim junctis, oculisque in Cœlum directis, tantâ, ut apparebat, animi teneritudine Dei nomen iteravit, ut Patri lacrymas, sensumque pietatis, expresserit.

Puer Virginitatem vovet.

Liberalitatem exercet.

Pauperes defendit.

Centenarii hominis innocentia.

CAPUT XXIV. Iter frustratur ad Chaquensem Provinciam.

IN Collegio Sancti Michaëlis apud Tucumanos, relicto tantùm Sociis sui desiderio, nam cætera paupertimus erat, fato præcoci ex mera caritate orto sublatus est Joannes Franciscus Oloris, prosapiâ nobilis, patriâ Navarrus, religione insignis, promissarum imprimis virtutum cultor, tam purus & albus, quàm nomen gentilitium. Animarum lucro indesinenter inhiavit. Ingarum linguam calluit, Tonocotanam missionis Chaquensis candidatus discebat: nam Socii sub idem tempus in Chaquensem provinciam intenti, magno ardore ad Apostolicos labores aspirabant. Ad quam provinciam ex propinquo explorandam, Ignatius Medina, Provincialis missu, Omaguacam contendit: unde Laurentium quemdam Indum, rerum agendarum satis peritum, tentatum misit Mataguarum animos, per quorum terras breviſſimus erat in Chaquensem provinciam transitus. Porrò Mataguaïæ quatuor oppida habitant, quibus præsunt totidem Casiquii æquali fermè potestate. Eorum nobiliſſimo Laurentius muneribus Ignatii Medinæ nomine oblatis, explicatisque adventûs sui causis, effecit, ut vicinorum Casiquiorum conventus haberetur, in quo post varios utrimque jactos sermones, nemine reluctante, decretum est, non tantùm Sociorum JESU adventum æqui bonique consulendum, sed etiam procurandum; & ut id commodiſſimè fieret, viæ compendium quærendum esse, iterque Omaguacense communibus operis explanandum; rediret itaque Laurentius, & Ignatio Medinæ referret, dona & postulata Mataguais fuisse acceptissima, & ipsius adventum fore longè gratiorem; expectaret tantummodò dum sese peregrinæ aquæ in alveum recepissent, tum enim missurum se Omaguacam viarum duces, & commeatum; si Pater ferramenta secum adferret, rem gratam utilemque genti facturum. Sparso in vulgus Casiquiorum decreto, tanto plebs omnis exiliit gaudio, ut quaquà incederet, gratulationis ergò, Laurentio occurrerent. Anus, puellæque, hæ pudori conservando, illæ frigori pellendo, ut Patres vestiarias largitiones procurarent, postulabant. Denique prochivia omnia ad rem benè gerendam videbantur: sed ea res ultra spem non progressa est; nam operariis ad hanc simul & Calchaquinorum provinciam capessendam non sufficientibus, Provincialis adhibito seniorum Patrum consilio, revocato Ignatio Medinâ, decrevit Calchaquinorum missionem continuandam, & Chaquensem omittendam, quousque Generalis Præpositus mitteret gentem novàm in novam messem.

Joannes Franciscus Oloris moritur.

Ignatius Medina in opus intendis.

Mataguaïæ conciliantur.

Expeditio disturbatur.

CAPUT XXV. Apud Calchaquinos multa fiunt memoratu digna.

APUD Calchaquinos dæmon infensos Barbarorum animos in rem Christianam conservare satagebat, incolarum senioribus, quorum nutus apud juniores imperium est, generis humani hosti obstinatè applaudentibus. Gens omnis, præter avitas superstitiones, nihil studiosè obit: pueri, qui ad speciem pii probique sunt, ubi primùm se ad suos ex nostra disciplina receperint, ne umbrâ quidem probitatis reservatâ, ad perversos parentum suorum mores deflectunt; adeò verum est, cum bono bonus eris, & cum perverso perverteris. Magnates, ne linguam suam discant Socii, omni ope contendunt. Dæmon sacra profanis miscere assuetus, ut Christianorum nomina infidelium prolibus recenter natis sine Sacramento imponerentur, efficiebat, ut cùm adoleviſſent ignoraretur, útrum ritu Christiano nomen accepissent. Quæ omnia quamvis spem videantur adimere gentis aliquando convertendæ, tamen Apostolici viri considerantes Fidei propagationem humanâ æstimatione perpendi non debere, & ferè nunquàm sine ingenti labore constantiaque peragi: spe projectâ in eum, qui dat verbum Evangelizantibus virtute multa, læti & alacres per hæc deserta loca euntes, mittere pergebant semina sua, fructum datura in tempore suo. Ferdinandus Torreblanca Hualfinam Calchaquinis vicinam vallem, & oppidula Saltensi ditioni subdita lustrans, vix ullum reportavit operæ pretium, ob gentis perversitatem, inverecundis moribus & superstitioni pertinaciter inhærentis. Permisêre tamen Barbari in suis terris Cruces erigi, sacella excitari, Sacraque coram se fieri. Petrus Patricius Utimbæ potentissimi Casiquii terras adiens, non pauca benevolentiæ pignora recepit; nam ipsemet Utimba iter facienti, honoris ergò, obstacula viarum amovit, uxoris & filiorum alloquium permisit, & in ædicula abs se antè condita, demptis crinium redimiculis, Sacra facienti interfuit.

Pueri corrumpuntur.

Christianorum nomina dolosè imposita.

Sociorum constantia.

Utimba.

Cumbicha.

Cumbicha, potens alter Caſiquius, cum comitatu Socios adiens, multa præſtitit benevoli animi monumenta. Quamquàm, ſi vera volumus noſcere, vix in præſentiarum ſperabatur alius fructus, quàm qui ex infantium morientium Baptiſmo ſubinde percipiebatur. Ex Riocenſi Collegio inſtituta miſſio ad Paluſtres Indos non omninò inutilis fuit: nam, præter benè magnum expiatorum numerum, Barbarorum manipulus ſacris undis ablutus eſt.

Infantes baptizari.

CAPUT XXVI.
De vitâ & Morte Petri Marques.

AD Paranam eadem erat Sociorum induſtriâ, quæ ſuperioribus annis in conſervandis Neophytis, & Ethnicis reducendis, quorum hoc anno benè magnus numerus, non ſatis diſtinctè mihi notus, immerſus eſt. In Sancti Joſephi oppido immatura mors Patrem Petrum Marques Gallo-belgam, Inſulis natum, ætate ac ingenio florentem, rapuit. Ante initam Societatem, præfecturam Eccleſiaſticam, opimam ſanè & honorificam, ab viro principe ultrò delatam, adire reſpuit. Expletis in Religione virtutum & ſtudiorum experimentis, Græcas litteras & Rhetoricam Atrebati cum laude docuit. A teneris unguiculis ad heroica facinora aſpiravit. Martyrium incredibili cupiditate animi ambiens, ſæpiùs ad Majores ſuos ſuo ſanguine inſcriptas litteras dedit; quibus miſſionem Japonicam Indicamque flagitabat. Atque ut id ardentiſſimè faceret, non parvum incitamentum addidit ejus matris lectiſſimæ matronæ præſagium; quæ in ultimo agone, ex vehementi deliquio ut ſibi reddita eſt, ad filium tum Societatis tyronem ſe reviſentem converſa, in hæc verba prorupit: *Lubenter, fili mi, morior, quia cœlitùs didici te conſtanter in Societate victurum, & inter Anthropophagos moriturum.* Quæ Matris extrema verba in id quod optabat benigniùs contorquens, ſemper ſibi perſuaſum habuit, vitam Martyrio inter Barbaros carnis humanæ voraces ſibi eſſe finiendam: licet mater non cruentam, ſed quamcumque mortem inter ejuſmodi homines præſagiiſſet. Etiam Magnæ Matri MARIÆ carus fuit, à qua memoriæ tenacitatem obtinuiſſe creditus eſt; cùm enim quotidianum ſcholæ penſum memoriter ægrè poſſet antè reddere, ut ſemel inſtitit apud Cœli Reginam memoriæ fluxibilitatem poſſe ſibi eſſe impedimento, ne in Societatem filii tanquàm litteris ineptus adoptaretur, tantam deinceps memoriæ felicitatem expertus eſt, ut, me teſte, benè longam orationem, & unius horæ poëma abs ſe compoſitum, uno alteróve die memoriæ mandaret, & ſine hæſitatione recitaret. Nèc tanti beneficii aliquando vixit immemor: nam nulla de re magis, quàm de titulis & amoribus Marianis loquebatur, animoque revolvebat. Animi corporisque puritatem uſque ad mortem conſervavit, adeò ut graviori culpâ animæ innocentiam nunquàm maculaſſe aſſeruerit is, qui ipſius confeſſionem de tota vita in ultimo agone audierat. Quando de amplificando Dei regno ſeſe loquendi occaſio offerebat, eâ contentione id præſtabat, ut ſatis appareret in generoſo pectore heroïcos ignes includi, quibus fovendis Sancti Franciſci Xaverii memoriam, tanquàm flammarum Apoſtolicarum eſcam, frequenter adhibebat. A magnis viris in Belgio pro Sancto habebatur. Morbus lethalis lenta febris fuit, ex navigationis Indicæ incommodis medullitùs concepta, qui deinde adſcivit biennalem diſenteriam. Animam efflaturus, non ſine anxii animi ſignificatione ait, quæ eſt iſta mulier, quæ immiſcet ſe noſtris choris. Expelle illam, cúmque Socius baculum ac ſi mulierem vellet abigere prætendiſſet, addidit, benè habet; & veniam erratorum à præſentibus petens exſpiravit. Paulò antè mortem, cognito inter quoſdam Urvaïcenſes Paranenſesque Socios conveniſſe, ut ſuperſtites duodecim Sacra pro primo morientibus ex pacto facerent, ut inter illos adlegeretur obtinuerat, lætuſque tanto ſuffragiorum augmento, è vita diſceſſerat. Confœderati omnes pacto ſtetêre: ſed unus Chriſtophorus Altamiranus, Bororæi oppidi præfectus, quòd magnam cum moriente Patre pacti inæqualitatem concepiſſet, & quaſi ſi illis non indigeret, pacta Sacrificia facere contempſit: non tamen impunè; nam importunus exactor mox adfuit. Igitur Chriſtophoro ſudores inſoliti, & inſomnia ſuboriuntur, fragor in templo quaſi hominis pulpitum concutientis tectique ſummitatem evertentis auditur: altare detegitur, & interjectis diebus infeſtiora ſigna inquietudinis præbita, & pleraque repetitis vicibus, ne phantaſiæ luſus vide-

Præſagium matris.

Impetrata ab Virgine memoria.

Petri Marques innocentia.

Morbus.

Pactum.

Apparitio.

retur, repetita sunt. Denique cùm bis in veste Jesuitica noster Petrus visendum se Christophoro Altamirano præbuisset, non antè quievit, quàm duodecim Sacra ipse peregisset. Quinque hebdomadas tenuit infestatio, ut scias innocentissimis etiam opinione nostrâ mortalibus, sæpè non deesse in altera vita quod plectant. Didacus Boroa Exprovincialis existimabat ideò lustralibus ignibus tamdiu castigatum, quòd nimiùm ferventer & minùs ordinatè ante absoluta studia mitti ad Indos, extortâ per importunitatem missione, voluerit. Ibidem etiam iconculam è quercu Beatæ Virginis Foïensis, à Petro Marques è Belgio allatam, solemni pompâ collocârunt indigenæ, cui adeò piè afficiuntur, ut non raros favores impetrare mereantur: certè quòd à peste generali his annis liberi fuerint, huic post Deum Virgini acceptum referunt, tam novo Orbi, quàm Belgio salutari.

Virginis Foiensis imago.

CAPUT XXVII.

De rebus Urvaïcensibus.

IN Conceptionis colonia imagines Christi Crucifixi, & Virginis sine macula Conceptæ, necnon Principum Apostolorum, & Sanctæ Theresiæ sudârunt. Ad sinistri præsagii omen avertendum, octonis diebus Venerabile Sacramentum omnium adorationi exhibitum, & pio apparatu auspice MARIA incruentum Sacrificium oblatum est, quibus officiis devinctos putamus Cœlorum Principes: ab eo enim tempore nihil admodùm sinistri nunciatum est. In eodem oppido morte sublatus est Nicolaus Nienguirus Casiquius, domi bellique clarus; cui Tapensis Provincia cum adjacentibus populis, & Urvaicæ vastæ regiones, primam veri Dei notitiam debere se fatentur. Ipse unus tumultuantes Caaroëenses ob Rochi Gonsalvii cædem compescuit, facinoris authoribus, ne graviora attentarent, sedatis. In periculosissimo cum Mamalucis prælio dexterum cornu duxit, & integrum servavit. Ad cæteras præclari Ducis dotes accedebat comitas tanta, & flectendis quibusque ingeniis dexteritas, nihil ut ejus imperio, tametsi de disciplina nihil remitteret, subditis posset esse optabilius. Ne præda Mamalucis fierent, transmigrationem Tapensibus persuasit. Transmigrantes largitionibus, & omni officiorum genere, sibi devinxit. Lepôrem in colloquiis, & non præmeditatos sales, honestos tamen, adhibebat; unde vulgò honestatis prototypus inter suos habebatur. Ad funus ejus frequentandum ex vicinis oppidis confluxêre aliquot Socii, & gentis primores. Encomiastes affirmavit Urvaicensis provinciæ subjectionem magna ex parte Nienguirio deberi. In Sancti Thomæ oppido fame grassante, ut ostenderent Neophyti se nequaquàm de Divina providentia diffidere, per vias, quibus sacra supplicatio die Corporis Christi procedebat, triticum, legumina, & quidquid residui habebant, spargebant, ut hac profusione Divinam liberalitatem provocarent, quæ ab humana nequaquàm vinci se passa est; nam undeunde venerit, exinde annona cœpit esse magis tolerabilis. Sparsum verò triticum sequentis anni abundantissimâ segete Superi rependerunt.

Nicolaus Nienguirus laudatur.

Cultores Eucharistiæ calsiùs adjuti.

CAPUT XXVIII.

Franciscus Lupercius Itatinenses lustrat.

IN Itatinensi regione magna facta est seges animarum, sex generosissimis Sociis, duce Justo Vansurkio, in ea demetenda strenuè occupatis. Provincialis Lupercius fluviatili itinere per Païaguarum fines eò ire ausus, magno adjumento fuit ad conservanda jam parta, & ulteriora quærenda. Unum ex duobus oppidis, Sancto Benedicto antè dicatum, in meliorem locum translatum, deinceps Divo Ignatio consecratum est. Alterum ab Virgine Foiensi nuncupabatur. Ad varia Ethnicorum loca Vansurkius prædatum per multos anfractus pergens, in remotissimis locis reperit pauculos mortales, qui ut Patrem cum comitibus conspexêre, rati ex iis esse, quorum primum studium est captivare Indorum corpora, ex ejus conspectu præcipiti fugâ sese proripuerunt. Horum unum, & deinde alterum assequutus Pater, docuit se de eorum Societate esse, qui non corpora captivarent, ad animas donarent libertate. Quâ re cognitâ, Barbari in lætitiam effusi, narravêre Vansurkio, Alfonsum Barsenam olim ante quadraginta annos à se visum, & exinde Patres ex eadem Societate ab se optatum fuisse: nec distulerunt eum invitare ad condendum in suis terris oppidum, futurum affirmantes, ut ad famam Patris de Societate JESU vicini populi lubentissimis animis Christianæ legis jugo colla submitterent. Nec res inter

Justus Vansurkius fructuosè occurrit.

verba

verba ſtetit, nam fama latiùs ſerpens alios & alios Religionis Chriſtianæ cupidos allexit, in ſignum ſinceræ ſubmiſſionis capillitium deponentes. Tanta in ſpe dum verſatur Vanſurkius, ad Provincialem, Itatinenſes pro munere luſtrantem, falce in meſſe relictâ, properare coactus eſt. Poſt diſceſſum Provincialis ad eoſdem rediens, invenit auctos numero, & fundandæ coloniæ, Religionisque capeſſendæ avidiſsimos.

CAPUT XXIX. Expeditio ad Villaricanos.

ITATINENSIUM rebus attexam expeditionem ad Villaricanos iis adjacentes, Majorum juſſu ſuſceptam. Octoginta leucis Villarica aberat ab Aſſumptionis urbe, unde Socii diſceſſerant, in quo itinere perficiendo præcipuus labor fuit in lacutrium leucarum latitudinis ſuperando: in cujus trajectu Patres umbilico tenus innatabant aquis, pluviâ reliquum corpus madidante. Ubi deſertam Inſulam tenuêre, in medio lacu ſitam, duos dies madida in veſte perſtitêre, tygride crebris aſſultibus circuitionibusq; novos advenas territante. Aqua corruperat commeatum. Tellus nonniſi bufonibus, culicibusque aculeatis, importuniſſimè fodicantibus, ſcatebat. Præterea aër peſtilens & imber, omnia denique elementa conſpirare videbantur ut nobilem egregiæ virtutis materiam præberent. Lacu tranſmiſſo, in fluvium incidêre exundatione tumidum, nec ante tranabilem, quàm peregrinæ aquæ ſubſiderent: quo non ſine ingenti periculo tranſmiſſo, alios & alios reperêre trajectu difficillimos: per quos, Indis portatilem cymbulam natando ſuccollandoque dirigentibus, Aracaïam oppidum prætervecti, Villaricam tandem peſte infectam pervenêre. Ubi depromptis Apoſtolicorum virorum inſtrumentis omnibus, diu noctuque laborantes, multam utilitatem attulêre. Urbe curatâ, longè lateque ad ſubcenſitos pagos effuſi fructum collegêre amplum; donec Joſephus Domenecus lue afflatus ſuccumberet. In regno Valentiæ natus, à pueritiâ tam factus erat ad pios ſenſus gignendos, ut quoties inſignis pictor volebat pietatem alicujus Indigetis, aut Angeli pulchritudinem exprimere, non alio quàm Joſepho prototypo uteretur. Ante decimum-quartum ætatis annum in Societatem cooptatus, abſoluto curſu Philoſophico, in Paraquariam navigavit, ſtatimque inſtitit apud Provincialem, ut abs Theologicâ ſpeculatione liber ad Indos mitteretur. Quo impetrato, in Guairaniâ primùm, tum ad Urvaicam, denique in tranſportando, regendoque Purificatæ Virginis oppido ita ſe probavit, ut magnis muneribus capacem ſe probaret. Quare Superiores, facilitatis ſuæ pœnitentes, cùm in Patre Domeneco percepiſſent ingenii vim & animi prudentiam cuivis oneri capacem, non ſemel inſtitêrunt ut ſe, quamvis grandævum, tantiſper Theologicis ſpeculationibus exerceri permitteret, quò ad ſumma Societatis vota promoveri poſſet. Fruſtra tamen; nam animum ita intenderat in Indorum ſcopum, ut ab illo diverti nullo modo potuerit. In quibus juvandis ita conſtanter cucurrit, ut feliciſſimæ mortis palmam invenerit. De quâ morte ſic Sacerdos externus ad Aſſumptionis Rectorem reſcripſit. *Vitam*, inquit, *finivit P. Joſephus Domenecus piè ſanctéq;, Divi Pauli magnanimitatem in agone referens. Mortem ſuam præſagiit, & pio cum animi ſenſu præſtolatus eſt. Sacramentis à me munitus in tenerrimo amplexu Chriſti Cruci affixi, cœlum ſubinde ſuaviter intuens, & IESVM nominans, animam exhalavit. Mortuus vivere videbatur, adeò mors nihil virum immutaverat propoſiti in vitâ tenacem. Multi reculas ab eo contrectatas pietatis ergò ambivêre.* Hæc ille. Nec defuit, ut fertur, poſt mortem adeptæ felicitatis indicium. Sed hæc res non ſatis conſtat. Michaël Gomeſius cum morbo peſtifero diu colluctatus, mortem ter telo minitantem tandem eluſit, refectisque utcumque viribus, eò unde diſceſſerat, grandibus meritis onuſtus rediit.

Itineris difficultas.

Mors Joſephi Domeneci.

Ejus ſtudia

Miſſiones.

HISTORIÆ PROVINCIÆ PARAQUARIÆ SOCIETATIS JESU

LIBER DECIMUS-QUARTUS.

CAPUT I. De cõsecratione Episcopi Paraquariensis controvertitur.

1644.

INTER has res annus millesimus sexcentesimus quadragesimus-quartus vertebatur, controversiâ de consecratione Illustrissimi Domini Bernardini de Cardenas Episcopi Paraquariensis memorabilis: cui in Peruviâ versanti Philippi Quarti Regis Catholici litteræ dudum allatæ fuerant, quibus ad Paraquariensis Ecclesiæ Insulam, si accederent diplomata Summi Pontificis, evehendus nunciabatur. Grata fuerat electo Præsuli ea honoris exhibitio: angebat tamen hominem dilatio sacrorum diplomatum, quibus Summus Pontifex Regis voluntatem ratam habere solet, & extra ordinem concedere, ob Insularum in Indiis raritatem, ut electus præter morem ab uno tantum Episcopo consecretur. Moræ ergo impatiens, consiliorum suorum vires in id intenderat, utrum scilicet jure aliquo sibi liceret prævertere communem ordinem, & in tanto locorum intervallo Summi Pontificis mentem interpretari. Qua de re ab eo rogata sententiam, Academia nostra Cordubensis apud Tucumanos docto prudentique scripto responderat, id neutiquam ex sapientum virorum placitis, aut sacrorum Conciliorum Pontificumque decretis, aut Catholicorum usu licere. Sed currus ostentati honoris non audiit prudentis consilii habenas. Non exspectatis itaque Summi Pontificis litteris, ab uno tantùm Episcopo in Episcopum consecratus, ad Paraquariæ Ecclesiam se contulit, deditque locum ferventissimæ controversiæ, quæ ex partium allisu ignem exprimens, per diversa loca scintillas sparsit utrique orbi spectabiles, & alteri calamo in multos annos calamitosæ historiæ materiam præbituras: nam ego, ne veritatem inquinem aut offendam, creperi negotii primordia & vexationum radices attingere satis habui; ab earum rerum narratione abstinere certus, quæ ex his radicibus ortæ per subsequentia tempora sese pernicialiter diffuderunt. Quamquàm non subterfugiam præcipuas calumnias in medium adducere, quæ hâc occasione ortæ, temporis decursu ad liquidum tandem deductæ sunt: conducibile enim est universas simul, & sicut inter se cohærent, non observatis temporibus conjungi, ut uno quasi intuitu perspectæ eam omnium animis imprimant opinionem, quam merentur. Postquàm ergò se prodidit novi Præsulis offensio, Societatis osores, repertâ opportunitate, antiquatas calumnias renovare, & novas non abnuenti obtrudere cœperunt; quarum palmaris fuit auri Urvaïcensis fabula, jam dudum explosa, & rursum eâ tempestate per utrumque Orbem disseminata. Verùm ut suo cuique authori & figulo sua figmenta attribuam, operæ pretium est fabulæ rotam revolvere, & ad terminum unde prodiit retroagere.

Cordubensis Academia censet non consecrandũ sine litteris Apostolicis.

Inde orta in Societatem Præsulis offensio.

CAPUT II. Societas reperti ad Urvaïcam auri falsò accusatur.

Calumniæ author.

MULTIS retrò abhinc annis infimæ sortis homo Bonaventura Indus in portu Boni-aëris partim arbitrio suo, partim in religioso conventu diu inter domestica servitia educatus, ex animi inconstantia ad palabundos Ethnicos, & post varios casus ad Japeïviensem Urvaicæ Neophytorum nostrorum coloniam se contulit, unde simulatâ priùs aliquandiu pietate, alterius conjugem ad libidinem raptam abduxit. Sed è fuga retractus ad flagra, ne Neophytos exemplo corrumperet, ad portum Boni-aëris postliminiò remissus est, ubi, nescio quo instigatore, tam

bellè

bellè peritéque de auro ab Societate JESU in Urvaïca invento fabulam exornavit, ut etiam cordatis hominibus imposuerit. Narrabat enim constantissimè, se eruendo auro diu multumque ad Urvaicam insudasse, tantamque vim coacervari, ut semimodius triduano tantùm labore auri probati minutalibus impleri soleret. Addebat sibi, tam dulci re inescato, venisse semel in mentem, ut magnum auri pondus abs se repertum clam ad præcognitam fugam & privata commoda seponeret. Verùm talia meditantem ab conscio sodali apud Societatis Patres intentati furti insimulatum, flagris & exilio facinoris suspicionem se luisse. Cùm hæc palam affirmaret, situm & qualitates aurifodinarum tam scitè describebat, compositéque mentiebatur, ut audientium animis plusquàm veræ rei similitudinem imprimeret: & jam plus æquo credebatur impostori, serpebatque latiùs pro vero figmentum: asserentibus præsertim nonnullis religiosis hominibus id neutiquam in dubiis reponi debere. Cùm Societati visum est sui purgandi viam quærere; nam dissimulare & tacitè habere, id Neophytorum saluti, & suo decori perniciosum, existimabat. Legitimè ergo apud Judices conquesta, evicit, ut res diligenter exploraretur. Nec defuêre magistratus suis partibus: & tandem re diu multumque examinatâ, nobilissimus vir Stephanus Avila, fluminis Argentei pro Rege Prætor, publicè pronunciauit, & ad Senatum Regium Madritum scripsit, famam quæ de Urvaicensi auro circumferebatur, ab otiosis hominibus, & in Societatem offensis, fictam propalatamque fuisse, proinde nullam fidem ei adhibendam. Sic figmentum authoritate publicâ aliquamdiu evanuit.

Calumnia legitimè expungitur.

CAPUT III.

Iterum iterumque inquiritur in aurum Urvaïcense.

DONEC interjecto tempore impostor idem aureum mendacium iterum venditaret, & resarciret malè textam suæ fabulæ telam. Europæis advenis, auri plerumque avidis, ingerebat hanc auream offam: & ausus etiam est Hyacintho de Laris, Sancti Jacobi generoso Equiti, fluminis Argentei novo Prætori, eandem escam obtrudere: Crede, inquiebat, ô Prætor, oculato testi, hisce oculis vidi aurifodinas, & duas arces, quas in aurifodinarum præsidium Patres de Societate ad Urvaïcam construxerunt, multo milite armisque instructas. Novus Prætor, quamvis non omninò assentiretur impostori, cupiebat tamen vera esse, quæ de auro narrabat; nec apud se satis constituebat, utrùm hæc res plus veritatis, quàm figmenti haberet. In hoc inquietæ mentis æstu posito litteræ multæ ex Paraquaria adferuntur, quibus Paraquariæ Episcopus affirmabat certis indiciis compertum, aurifodinas ad Urvaicam esse. Enimverò exiliit gaudio impostor, videns adeò splendidè per Illustrissimum Præsulem exornari mendacium suum: & res à Prætore Hyacintho de Laris inter credibiles habita est: qui in auri spem jam dudum versus, quàm celerrimè potest ad id negotium se expedit. Quadraginta igitur militibus stipatus, assumpto in aureæ, si Superis placet, fortunæ consortium viro nobili Martino Vera, aurifodinæ in Peruvia Domino, necnon metallorum tentatore peritissimo, & Bonaventura auri indice se sequi jusso, adverso Paranâ flumine (quod felix faustumque novo Jasoni) iter ducentarum leucarum arripit. Bonaventura causæ suæ diffidens in itinere evanuit. Ob eam fugam Prætor spe diminutus, perrexit tamen, & in oppida ab Societate constructa magnificè inductus, dissimulatâ adventûs sui causâ, nihil per quatuor quos secum ducebat interpretes ab Indis clam inquirebat diligentiùs, quàm ubi aurum fabricaretur. Quâ re cognitâ, Franciscus Diastanius, Sociorum Paranensium Urvaicensiumque præfectus, supplicem libellum ex juris norma obtulit, quo postulabat, ne secretò tantùm, sed publicè, de aurifodinis inquireret, & scriptis ad Episcopum, & Prætorem Paraquariensem litteris, per citatum tabellarium diem legitimè diceret, auri Urvaicensis, si qui essent, indicibus, aut palinodiam canerent: è re enim Societatis fore, si semel ad liquidum reduceretur calumnia, & criminis suspicione tanti testis authoritate liberaretur. Prætor laudato consilio, utrumque non illibenter præstitit; & interim dum responsum præstolatur, è Parana ad Urvaicam se conferens mandat militibus, ut nullum lapidem non moveant ad eruendum è latebris aurum; qui primus inveniisset cohorti militum præficiendum, & veste splendidâ, necnon ducentis Philippæis, abs se donandum spondet Non

Hyacinthus de Laris in spem venit auri reperiendi.

Crescit spes novis indiciis.

Calumnia author fugit.

Sedulò in aurum indagatur.

defuêre partibus ſuis & tantis ſpebus milites, tantumque fecêre perſcrutando, inveſtigando, indagando, ut fabam repererint: adoleſcens namque in Mbororeo ad Urvaicam oppido inventus, qui affirmaret ſe, cùm puer eſſet, à patre ſuo dudum mortuo ad aurifodinas deductum, rectéque ſcire locum, & eò perrecturum, ſi qui ſe ſequi vellent. Enimverò exultare miles, qui primus tantæ rei indicium acceperat, ad Prætorem pergere, Centurionis inſignia poſtulare, promiſſa exigere, ſibi, Prætori, Reip. & Regi Catholico de tanta fortuna gratulari. Sed Prætor, re examinatâ, titubare adoleſcentem reperit, & indicium firmitate carere: nam vix quinque annorum puer parentem amiſerat, fierique non poterat, ut tantillæ ætatulæ infans, præſertim Barbarus, quæ gleba, quis lapis auro ſcareret, diſcerneret. Tamen ne negligentia ſibi & Societati aliquando fraudi eſſet, voluit ut eò duceretur adoleſcens, quò ſe duci à parente ſuo olim affirmabat. Sed difficillimo itinere Martinus Vera & ſex milites eò miſſi, re multùm diligenterque exploratâ nihil ex immenſo labore conſequuti ſunt, quàm ut commilitonum in ſe dicteria, & lepidos ſales, provocarent. Quippe rudis adoleſcens, quid aurum differret à ferro, quid ſaxum ab adamante, nondum noverat; & pro auro cochlearum affatim, limacumque ſplendidas domos, infantiæ ſuæ crepundia, hominibus talium rerum non admodùm avidis oſtendit. Ex fruſtrata ſpe exarsêre militum animi in nebulonem, unis patibulo affigendum, aliis auribus & naſo truncum, popularium ludibrio exponendum decernentibus. Vicit tamen Societatis ſententiâ, hanc ruditatem levi ſupplicio, ut cum pueris fieri ſolet, multandam affirmantis: expediebatque adoleſcentem vivere, ut, re exigente, temeritatis ſuæ ampliſſimus teſtis eſſe poſſet.

Indagatores falsâ ſpe ab Adoleſcentulo trahuntur.

CAPUT IV.

Calumniæ author palinodiam canit, & caſtigatur.

DUM hæc agerentur, è Paraquaria, omnium expectatione citiùs, curſor cum litterarum faſciculo rediens, variâ ſpe omnium animos ſuſpendit. Prætor, moræ impatiens, traditas Paraquarienſis Præfecti litteras reſerat, quibus aſſerebat de Urvaicenſi auro multa ſe ex fama audiviſſe, ſed hactenùs nullum inventum à ſe eſſe, qui id vidiſſe, aut certis indiciis comperiſſe, affirmaret. Exinde Paraquarienſis Epiſcopi litterarum ceram explicans, in omnibus verbis hæſit; nam referebat initio ſe de Urvaïcenſi auro certum quid indicaturum. Ubi verò ad eam partem litterarum deſcendit, in qua ſperabat auri indicium daturum, reperit amaram facetiam; nempe qui quæreret aurum, Societatem JESU ex Parana & Urvaica expelleret, nullam rem fore magis auream. Enimverò his perlectis irâ exarſit Prætor, & offenſos in noſtrum Ordinem otioſorum hominum animos, credulitatemque ſuam incuſans, ægerrimè ferebat tantum iter à ſe ſuſceptum pro re pulcherrimo Ordini indecora. Quamquàm Societas gaudebat rem ad liquidum deduci, quamvis dubii nihil jam ſubeſſe videretur, tamen adhuc Prætorem angebat ſcrupulus de fuga Bonaventuræ, auri Urvaicenſis primo indice; & Societas, ut omni criminationis ſuſpicione abſolveretur, optabat hominem in manus venire. In his rebus dum ſunt, quis credat? nuncium adfertur, Bonaventuram ad Japeivenſem Urvaicæ coloniam errabundum veniſſe, & in poteſtate eſſe: nec plures dies interceſſêre, cùm eum vinculis oneratum ſtitêre Prætori. Sed Prætor, ut liberè diceret, vincula demi jubet, benignéque hominem affatus: Age, inquit, ô Bonaventura, ut tuæ & meæ fortunæ fabricator ſis, Urvaicenſe aurum tamdiu & toties à te deprædicatum indica; ſi id facis, omnia ſumma, etiam ſuprà tuam conditionem, à me expecta. Ille in Prætorem intentus, pernegat ſe aliquando de auro Urvaicenſi cuiquam quidquam loquutum. Jocari deſine, inquit Prætor, in re ſeria: ad Urvaicam ſtamus: dic quo loco ſitæ ſint arces milite & armis ad aurifodinarum præſidium ab Societate inſtructæ, quas mihi tu tam diſtinctè delineaſti, ac ſi Mediolanenſis arcis munimenta omnia aliquando vidiſſes? Non jocor, inquit, ô Prætor, ſed ſeriò affirmo, me nec de his arcibus quidquam ſcire, nec in mentem mihi aliquando veniſſe, ut dicerem aurum, aut auri umbram, ad Urvaicam eſſe: de arcibus verò nec per ſomnium quidem cogitavi. Mentiris impoſtor, ſubintulit irâ plenus Prætor, tu mihi centies, tu aliis millies aurum illud obtruſiſti. Si quid tale dixerim, inquit nebulo, meâ in ebrietate poſiti fuerũt deliria. Enimverò Prætor toto corpore excandeſcẽs ſycophantam vinciri,

Calumniæ author in manus venit.

Examinatur.

Negat ſe indicium dediſſe.

equuleoque

equuleoque ſuſpendi jubet, & acriter torqueri. Sed per ſumma tormenta nihil expreſſum aliud, quàm quod verum affirmaret, cùm negaret ſe quid de phantaſtico Urvaicenſi auro referre. Ergo, inquit Prætor, capite lues calumniam. Jamque deſtinabatur ad ultimum ſupplicium, quando Socii, Ducis ſui memores pro hoſtibus ſuis orantis, à Prætore poſtulant, ut mitiùs plecteretur. Non evaſit tamen cruentam ducentorum verberum flagellationem, & extra provinciam perpetuum exilium. Atque hæc fuit aureæ fabulæ cataſtrophe, quæ utrùm plus detrimenti, quàm veræ laudis, Societati attulerit, prudens Lector diſpiciet.

Torquetur.

Caſtigatur.

CAPUT V.

Duo Senares Regii rurſum in aurum inquirunt.

SED quamvis in America, eo maximè quo retuli modo, expuncta calumnia fuerit: in Europa tamen, quò cupitiſſimi auri fama volaverat, adhuc vigebat. Nonnulli enim Societatis oſores, quòd coram auſi non ſunt, litteris ad Senatum Regium datis, auri Urvaicenſis ab Societate reperti indices ſe profeſſi fuerant, arbitrati forſan calumniam ob intervalla locorum nuſquàm ad liquidum reductum iri. Sed ſecus, quàm cogitaverant, accidit. Nam poſtquàm Senatûs Regii juſſu, Garabitus Senator Regius reperit accuſationem firmitate carere, delatores ipſos ultrò ſe mentitos fuiſſe faſſos, partim grandi pecuniâ, partim exilio multavit. Sed quia Garabitus coram ad deſignata Urvaicæ loca non deſcendiſſet, & ideò malè ſartam telam ſycophantæ retexuiſſent, rurſumque Societatem de reperto ad Urvaicam auro apud Regem accuſaſſent, tandem Senatus Regius cum ſeveriſſimis mandatis Joannem Ulaſquium Valverdium Senatorem Regium, auctum inſpectoris Regii titulo, & Paraquarienſis Præturæ dignitate, faſtidioſo negotio finem impoſiturum è Peruvia mitti procuravit: qui evocatis ad ſe veteribus recentibusque auri Urvaicenſis delatoribus, ſecumque cum ſelecta militum cohorte tractis, ad Urvaicam contendit; ubi examinatis omnium calumniatorum libellis, cùm nihil de auro ſe reſciſſe, & aut aliorum ſuaſu, aut ſuâ ſponte mentitos ſcripto dictoque coram Senatore, legitimisque teſtibus profeſſi fuiſſent, & nihil propius eſſet, quàm ut deformarentur; rurſum Societas interceſſit, rogans ut mitiùs in eos animadverteretur. Igitur Joannes Ulaſquius pro poteſtate ſententiam de auro Urvaicenſi pronuncians, delatoribus grandi pecuniâ multatis, Societatis famam reſtituit. Quam ſententiam Limæ typis impreſſam, & per utrumque Orbem divulgatam, poſtquàm ex authenticis inſtrumentis Rex Catholicus cognovit, laudatâ Societate, quòd pro vexatoribus ſuis interceſſiſſet, ſuarum partium eſſe dixit, in hujuſmodi quadruplatores ſeveriùs animadvertere, ne pœnæ levitas bono publico fraudi eſſet. Sic Urvaicenſis auri fabula poſt vigeſimum pænè ab origine annum æquali Societatis laude, ac impoſtorum infamiâ, ex utroque Orbe exploſa eſt; ſimulque ruit in Socios non Hiſpanos contorta calumnia, adeò vehemens, ut parùm abfuerit, quin omnes, cum inſigni dehoneſtamento, è Paranenſibus Urvaicenſibusque miſſionibus in Europam poſtliminiò tranſportarentur.

Joannes Vlaſquius auri delatores ad Urvaicam convocat.

Convictos mendacii grandi pecuniâ multat.

CAPUT VI.

Criminatio de miſſo extra Americam Urvaïcenſi auro exploditur.

ADDIDERANT enim aureæ fabulæ propagatores graviſſimam criminationem: ſcilicet ab Patribus Societatis non Hiſpanis in Urvaïcæ littore erutum aurum, ad Brigantinum & Gallum, Hiſpani tum nominis hoſtes, tranſmitti, indeque fieri, ut Gallia tamdiu ferociret, & bellum in Catholici Regis perniciem continuaret. Adumbratum veri ſpecie mendacium eſt: nam narrabat nonnemo, audiviſſe ſe cùm in Belgio militaret, & cingeret cum Regio milite Picardiæ urbem, hoſtilem exercitum ex dejectum & triſtem derepentè exiliiſſe gaudio, ut ſatis appareret inexpectato quodam ſubſidio ad novas ſpes exarſiſſe, cumque Hiſpani duces cauſam inveſtigarent, ab exploratoribus compertum, tantam auri vim ex aula Gallica exercitui tranſmiſſam, quanta ſufficeret ad ſtipendia militi liberalitet ſolvenda, & bellum novo nervo confirmandum. Cùm verò ulteriùs inquireretur unde tanta vis auri Gallo ſuppeteret? incertis authoribus per exercitum divulgatum, aurum illud Americanum eſſe, clam per proditionem ex Urvaica Gallo ſubmiſſum. Sed ſubruto aureæ fabulæ fundamento, ſuaptè etiam cecidit ſuperpoſita tranſmiſſi per proditionem auri ſycophantiæ moles: adeò nullo Religioſiſſimorum virorum

Fama mendax auri fabuloſi.

dedecore, ut eâ occasione potiùs excursum sit in singulorum laudes. Et profectò apud omnes constabat, quàm sine probro jam inde à prima fundatæ Provinciæ origine usque adhuc, selectissimi externarum nationum homines religioni amplificandæ operam suam navassent. Nec ignorabatur in hâc Australi plagâ, pleraſque Ethnicorum regiones per eos homines primùm aditas & utilissimè adjutas, multaque oppida ex reductione Barbarorum pro augendo Catholici Regis dominio fundata fuisse: perguntque superstites, spreta Hispanorum urbium commodirate, non contemnendo Christianæ Reipublicæ bono decessorum suorum vestigia premere, nihil satius habentes, quàm si per bonam & malam famam, quamplurimas Ethnicorum animas Christi sanguine redemptas, ideóque quovis auro pretiosiores, è dæmonum tyrannide in libertatem filiorum Dei, & Regis Cathoilici servitium suavissimum asserant: hoc nempe semper malè habuit habebitque dæmonem, eos homines acerbissimè insectari solitum, quos suis partibus infensiores esse cognoverit.

Sociorum non Hispanorum laudes.

Animarum æstimatio.

CAPUT VII.

Calumnia de impeditis ab Societate Regiis vectigalibus expungitur.

AD quos exturbandos, præter phantastici auri machinam, id etiam dæmon adhibuit, ut per fautores suos spargeret in vulgus, & Magistratibus obtruderet, ab externis hominibus instillari Neophytis affectum Regio ærario minùs utilem; sed & illud fortiter everberatum est per Senatorem Regium Joannem Ulasquium Valverdium, qui post inspecta Regis nomine Paranæ & Urvaïcæ oppida, disertis verbis ad Regem Catholicum scripsit, ex omnibus Societatis Religiosis ad Paranam & Urvaicam elaborantibus nullos abs se repertos fuisse, qui propensioribus animis de tributo ab Neophytis Regi persolvendo agerent: quamquàm non omiserim dicere eam calumniam non in solos externos, sed & in omnes Paranæ & Urvaicæ, ut vocamus, Missionarios fuisse projaculatam. Nonnulli enim servitio Indorum inhiantes, Societatem Paraquariensem apud supremos Magistratus absoluti in Neophytos dominii sine fine accusabant, exinde occasione sumptâ, quòd Neophyti per tot annos post susceptam Fidem, nec Regi tributum solverent, nec Hispanis servirent. Sed illa criminatio hominum erat Societatis integritatem, & Regis Catholici Christianam planè prudentiam ignorantium, aut ignorare se simulantium: res enim, uti mox referam, sic sese habet. Cùm multorum annorum experimento constet, Barbaros nullâ re absterreri magis, quàm si Europæis hominibus personali, ut vocant, servitio se noverint mancipandos, Societas communicato cum Magistratibus & Præsulibus consilio, cognito Barbarorum genio, cautè admodùm eorum terras invadunt, propositaque solummodò Religionis & erga Hispanum Regem obsequii causa, à nulla re cavent magis, quàm ne Barbari in suspicionem veniant se aliquando privatis hominibus servituros: aliquantulùm verò cicuratis persuadent Socii, conducibile ipsis fore, si Hispanis mercede se conducant, & aliquod tributum Regi Catholico solvant, cujus armis & authoritate ab hostibus suis defendantur, & cujus sumptibus veræ legis Doctores ex Europa transportantur, alunturque. Quas prudentiæ leges Rex Catholicus approbans, illud etiam addidit, ut Neophytos omnes per decennium, ab uniuscujusque ad Fidem conversione computandum, amplissimo Diplomate ab quovis tributo liberaret. Et quia illud temporis spatium nondum satis expolitis hominibus sufficere visum est, aliud decennium ita indulsit, ut Neophytorum nullus ante vigesimum conversionis annum tributum pendere cogatur: mavult enim Rex Catholicus æterno animarum lucro Christi gazas, quàm ærarium suum ære perituro, ditescere; dignum ratus Catholico & Regio animo beneficiis Barbaros ad fidem Christianam allicere, non oneribus ab ea capessenda absterrere. Prætereà Rex non ignorabat Paranenses Urvaicenseſque Neophytos continuis insultibus ab Mamalucis hactenùs vexatos, è patrio solo expulsos, pleroſque in duram servitutem redactos fuisse; reliquos verò, militum more, ad propulsandum hostem vivere, ideóque prudenter hactenùs tributum non exegit ab eis, quibus aut auxilia; aut stipendia debebantur. Quæ prudentiæ placita pessundantes Societatis calumniatores, in Neophytos nostros, quasi Reipublicæ inutiles, non cessabant perstrepere, & per speciem boni publici privata commoda,

Philippi IV. Regia liberalitas.

Sociorum prudentia.

Philippi IV. in Indos amor.

Ejus Religionis amplificandæ studium.

& Indorum ſervitia quærere. Sed tandem calumnia, & otioſorum hominum importuna cupiditas, utcumque quievit. Nam Neophyti omnes Paranenſes Urvaïcenſesque aliquantulam pacem adepti, poſt condita oppida, & templa erecta, expleto indulti Regii utroque decennio, poſt cenſum ab Regio Senatore factum, lubenter Regi Catholico tributum ſe ſoluturos ſpopondere.

Indi Urvaïcenſes Paranenſesq; tributum ſolvunt.

CAPUT VIII. De utilitate Sociorum Europæorum.

HUjus calumniæ additamentum fuit, perſuadere voluiſſe Regi Catholico, Religioſos Societatis, ærarii Regii expenſis inutiliter ex Europâ in Paraquariam tranſportari, aliſque. Hoc nempe etiam angit dæmonem, quòd tot præſtantes viri ex Academiarum Europæarum luce, & virtutum religioſarum palæſtris, tanquam generoſiſſimi milites ſelecti, ad ſe ex antiquâ poſſeſſione deturbandum, & ad præliandum bella Domini, veniant. Verùm hujus calumniæ fabricatori abundè mihi ſatisfeciſſe hoc volumine videor, tot nationes Regi Catholico per Europæos Socios ſolâ Cruce armatos ſubditas; tot regiones ſudoribus & ſanguine conſecratas; tot hominum millia ad partes Chriſti tranſlata enarrando. Sed Vivat Rex Catholicus, qui quamvis graviſſimis bellis implicitus, in ſummâ ærarii publici penuriâ memor nominis ſui, glorioſas expenſas facit in mittendis ex Europâ, nutriendisque his, ſine quibus (abſit verbo invidia) pietas ex his Auſtralibus Americæ regionibus exularet; tot millia Barbarorum aut adhuc gemerent ſub dæmonum jugo, aut dentibus rapacium luporum paterent. Attamen otioſi homines, inſtigante dæmone, ne quid inexpertum ad vexandos expellendosque Socios Paraquarienſes relinquerent, auſi ſunt eo nomine apud ſummos Magiſtratus ſugillare, quaſi non ſanam doctrinam, & hæreſim ſapientem, Neophytis inſtillarent.

Philippus Quartus Rex Catholicus laudatur.

CAPUT IX. Alia Sicophantia de traductione Catecheſeos diluitur.

CUM verò probroſiſſimæ accuſationis cauſa indagaretur, nullam aliam dabant adverſarii, quàm quòd Societas in reddendis Guaïranicè Dei & Dei Filii, necnon Dei Matris nominibus, uteretur verbis à linguâ Barbarorum depromptis in ſuâ ethymologia fœdæ ſignificationis, præſtigiatoribusque olim attributis. Sed non perfunctoriè ſe ab his technis extricavit Societas, oppoſuitque eorum verborum ab ſe uſurpatorum, per integrum ſæculum conſtantem uſum, ab ſummis & expertiſſimis hominibus nunquam improbatum. Joſephum Anchietam, virum patratis miraculis clarum, qui linguæ Braſilicæ idioma, ab Guaïranicâ paucis dialectis tantùm differentis, apprimè calluit, eo modo quo Socii Paraquarienſes Deum & Dei Filium, necnon Dei Matrem Guairanicè nominant, Braſilicè etiam appellare: Epiſcopos Paraquariæ omnes, viros clariſſimos, Dominicanos, Mercenarios, & Franciſcanos, qui in Paraquariâ ante Societatis adventum glorioſiſſimè in reducendis Indis inſudârunt, iiſdem, quibus poſtea Societas, verbis uſos fuiſſe. Sanctiſſimum virum illum Ludovicum Bolaños, Americæ, Seraphiciſque Ordinis novum ſidus, qui duarum Synodorum Provincialium juſſu Chriſtianam doctrinam feliciter traduxit, reviſitque, non alia adhibuiſſe verba in explicandis prædictis nominibus, quàm ea, quæ Societas uſurpat. Quare cùm Concilium Limenſe ab Summo Pontifice approbatum præceperit, ab catechiſtis ea verba adhiberi in explicandâ doctrinâ Chriſtianâ, quibus diœceſales Synodi uti præcepiſſent, concluſum eſt, aut eas Synodos, & Epiſcopos, & omnem retrò antiquitatem, clariſſimosque Religioſorum Ordinum viros & Inquiſitores Fidei Braſilicæ traductionis cenſores, hæreſis eſſe damnandos, vel Societatem abſolvendam. Sic in calumniæ authores vertit infamia.

Authores Guairanicæ Catecheſeos traductionis.

CAPUT X. Societatis de conſecratione ſana doctrina.

NEC infeliciorem exitum habuit infamatio, quæ Paraquarienſes Socios apud ſumma tribunalia, & in publicis privatisque congreſſibus, tanquàm ſchiſmaticos traducebat: nam cùm id ideò fieret, quòd Societas ſententiam rogata reſpondiſſet Epiſcopo, ſine litteris Apoſtolicis conſecrato, nullum jus eſſe ad Epiſcopatum: accedente poſtea Summi Pontificis judicio id idem ſentientis; ſcilicet nullam juriſdictionem Epiſcopum ſic conſecratum habuiſſe detetminantis, facilè omni-

bus perſuaſum eſt, quàm non ſchiſmaticè, ſed cum Summo Pontifice conſentiens Paraquarienſis Societas ſententiam dixiſſet. Verùm antequàm hæ calumniæ ad liquidum deducerentur, quæ interim turbamenta Epiſcopum Paraquarienſem cum Societate commiſerint, ut immatura hiſtoriæ, ad ſua tempora lubentiùs remittam, quàm intricatiſſimo labyrintho me involvam.

CAPUT XI. De Sociis Corduben ſibus.

Joannes Paſtor Procurator.

Petri Herrera miſſio.

Franciſci Corduba inquieta vita.

Marci Antonii Dejotari virtutes.

INTER quas turbas Societas, more ſuo, per ampliſſimas regiones Apoſtolicis exercitationibus inſudabat. Cordubæ habita Congregatio provincialis in Procuratorem Romam iturum elegit Joannem Paſtorem, virum, in quem concurrebant agendi dexteritas, annorum & officiorum cum laude tranſactorum authoritas, & ab antiquis ad Indos excurſionibus, nuperrimáque ad Abipones expeditione, claritudo. Petrus Herrera cum ſocio, Cordubâ per ampliſſimum tractum emiſſus, quater mille capitâ, magna ex parte Barbarorum Æthiopumque, hinc inde longo inter ſe intervallo diſpalatorum, exhomologeſi expiavit: ſeptem & ſeptuaginta capita Baptiſmo tinxit: vagabundam nationem Baptiſmum poſtulantem ſpe aluit poſtulatis fruituram, ſi ſe veller ad fixum locum, fundato oppido, reducere; renuentem, tanquàm adhuc Evangelio ineptam, Deo commendavit, qui novit maturum tempus unicuique negotio. Cordubenſe Collegium duos Sacerdotes extulit, diſparibus meritis, poſteritati tranſmittendos. Nam Franciſcus Corduba Aragonenſis, quatuor olim vota profeſſus, in provecta ætate ſibi nimiùm ob qualecumque concionandi talentum tribuens, ſenſu pietatis pedetentim exuto, externos homines in partem inquietorum conſiliorum adſciſcere ſæpè auſus, adeò gravem ſe æqualibus, majoribusque præbuit, ut domeſtico carcere includi debuerit; è quo fugâ in Peruviam elapſus, poſtquàm aliquamdiu Chuquiſacæ Senatûs Regii Præſidi, & noſtris hominibus impoſuiſſet, Cordubam poſtliminiò retractus, diligentiúsque cuſtoditus, tandem factorum pœnitens in carcere quietiori fato, quàm vitâ, deceſſit. At Marcus Antonius Dejotarus, Salæ in regno Neapolitano olim natus, quatuor etiam vota profeſſus, æquabili innoxiæ vitæ tenore, magno Hiſpanorum Indorumque proventu, quorum linguam callebat, ab ipſa Provinciæ fundatione Societatem illuſtravit. Cordubæ Indorum Sodalitatem primus inſtituit. In Eſterenſi urbe Tucumaniæ principe primus etiam convictui præfuit. Regimen aliquot Collegiorum oblatum conſtanter & religioſè adire reſpuit. Graves calumnias ab hominibus, ſua vitia carpi non ferentibus, in ſe projaculatas, patientis ſilentii clypeo, innocentiam manifeſtante Deo, indemnis excepit. Quinque ſolidas horas mentalibus precibus quotidie impendebat: ex quo fonte virtutes omnes Religioſo viro conducibiles acquiſivit. Ejus cadaver omnium Ordinum Prælati, & primores urbis honorificè extulêre, magno præſertim fœminarum luctu, diuturno conſcientiarum ſuarum directori parentantium.

CAPUT XII. Res geſtæ per varia loca carptim narrantur.

Pium deſiderium prægnantis.

Baltazaris Alegria infelix exitus.

EX COLLEGIO Boni-aëris emiſſarii Socii aliquot baptizavêre, avitumque morem quibuſdam Neophytis ſuperſtitioſè uſurpatum, parentum ſuorum oſſa circumferendi, dempsêre: aliáque præſtitêre ab Apoſtolicis hominibus factitari ſolita. Inda mulier prægnans, in ultimo agone ideò ſe illibenter mori vociferabatur, quòd antè ſex menſes concepta proles in ſua alvo ſine Baptiſmo obitura eſſet. Grata fuit Deo mulieris fides, & deſiderium ſalvandæ prolis: nam ubi illa expiravit, inciſo leviter cadavere, viva proles caput exeruit, & poſt Baptiſmum expirans, pro cunis & tumulo ſollicitæ parentis alvum habuit. Eſterenſes Socii longè latéque excurrentes, præter alias expiationes, multis adultæ infantilisque ætatis capitibus Baptiſmum contulêre: Riocenſis Collegii excurſoribus interim domi foriſque egregiè etiam elaborantibus. Ea in urbe res accidit memorabilis. Baltazar Alegria juvenis Hiſpanus, Ibridâ muliere in laſcivos amores dudum abuſus, nullis humanis Divinisque terroribus ab turpi conſortio abſtrahi ſe ſinebat, quinimò poſtquàm pellex cœleſti fulmine pænè exanimata fuit, pergebat renuentem, & anteactæ vitæ ſeriò pœnitentem, blanditiis, minis, inflictisque verberibus, identidem ſollicitare; nec deſtitit, donec reluctantem in proximam ſylvam raperet. Ubi exerto priùs

pugione in has voces prorupit: *Ex hoc*, inquit, *loco nos ambos tandem dæmon abripiet*: quo dicto, nudatam arbori alligavit, detractisque equi habenis fœminam laniare cœpit; sed vix sex plagas inflixerat, cùm infelix Baltazar viribus repentè destitutus, JESUM sceleris sui Judicem inclamans, animam exhalavit: cadaver statim à morte fœdum in modum intumescens horrori fuit: spectatoribus omnibus ad præteritæ vitæ pœnitentiam feliciter permotis. In Sancti Michaëlis urbe, Æthiops pro Christiano habitus, in ultimo vitæ certamine exhomologesi apud unum è nostris ad se evocatum expiari voluit, quâ confessione, ut arbitrabatur, legitime peractâ, ab sensibus alienatus vidit sibi offerri speciem Reginæ cœlorum duobus Angelis comitatæ, splendore planè cælesti, obviam quasi in placido itinere ultrò occurrentis, sciscitantisque quò demum pergeret: Æthiops candidè respondit, se ad cœlum pergere beatitudine donandum; sed Virgo negavit id fieri posse, quòd nulli non baptizato cœlum pateret. Porrò retrocedere renuentem blandè iterum compellat Virgo, spondens missurum se qui eum iterum accerseret optato cælo fruiturum; postquam ab JESU Socio Æthiopum instructore Baptismum percepisset, & mox comitibus imperavit, ut ad corpus reduceretur. Æthiops sibi restitutus, facto diligenti examine, repertus est verè olim Baptismum non suscepisse. Igitur adhibitâ priùs catechesi, non frustra lotus, post duas horas moriens ad promissa loca, ut spes est, evolavit. Sacri animarum excursores, ex hâc sede ad Barbarorum terras delati, magorum technas ab Patrum doctrinâ Indigenas detorrentium, & avitis idololatriæ spurcitiæque viriis implicantium, multiplicitèr dissolverunt. In Calchaquinâ valle aliqua affulsit spes convertendæ gentis: igitur quamvis Socii ob præteritam tot annorum Calchaquinorum pervicaciam, ab baptizandis abstinuissent; tamen sub id tempus trecentos fermè infantes sacro Fonte immersêre; sperantes fore, ut adultorum pertinacia, adjuvante Deo, & Sociorum stabili sede, aliquando infringeretur. Bis tota vallis ab Ferdinando Terreblanca & Parricio, Sociis impigris, aliquo cum operæ pretio lustrata est. Pullares, Tagingastæ, & Gualfines, extra vallem etiam aditi, sedem Societatis postulavêre; sed dilatis flagitantium votis Societas satis habuit interjecto tempore secundam sedem in valle Calchaquinâ ponere, ex qua eos populos solitis excursionibus procuraret.

Æthiops de suscipiendo Baptismo monetur.

Trecenti infantes baptizati.

Pullares sedem Societatis postulant.

AD Urvaïcam Socii mille circiter & ducentis capitibus sacras aquas infudêre. Nec longè minor fuit in Paranæ oppidis Baptizatorum numerus; pergebantque Neophyti utrobique probatissimis facinoribus Christiani nominis adeptum decus conservare. Unum è multis (si modò ad hunc annum pertinet) seligam. In mulierem, sacri epuli inprimis avidam, rusticatum euntem, ausus lascivus juvenis involare, & repræsentato loci secreto ad illicitam voluptatem compellare, repulsam tulit. Illa enim nec animi fortitudine, nec corporis viribus defecta, quamvis sinistrâ infantem gestaret, prætensâ in invasorem dexterâ, clarâ voce determinatoque tuendæ castimoniæ aut subeundæ mortis proposito, clamat passuram se potiùs strangulari, aut sanguinem sibi hauriri, quàm ut impuris tactibus suæ viduitati labeculam inferri permitteret: horrendum esse & detestandum asserens corpus prostituere, quod superiori die (nam pridie communicaverat) Christi Corpori pervium fuisset; desisteret itaque suum hospitem lacessere, & contra pectus Deo plenum insurgere, succensamque stygio igne flammam Eucharistici cibi reverentiâ reprimeret. Hæc cùm diceret, omni adhibitâ vi contra juvenem reluctabatur, qui ex frustratione effrænati impetûs in rabiem actus, fremens frendensque celeri cursu primam sylvam petit, & ex ea ramum plicatilem arripit, quem in laqueum adaptatum, in collum fœminæ casti propositi tenacis injicit, & constanter affirmantem se nequaquàm permissuram, ut pectus Christi præsentiâ honoratum impudicis amplexibus violetur, strangulat: & infantem quem illa moriens arctissimè stringebat, continuato furore, materno sinu ereptum, terræque allisum, ceu Herodis lanista enecat, mox utrumque corpus, ne scelus detegatur, eodem in loco sepelit. Sed diu latêre nunquàm potuit ingens scelus, nec parvo pulvere tegi

CAPUT XIII.

Mulier vidua pro servandâ castitate mactatur.

Infans necatur.

fortitudinis gloria: dum moritur, oritur virtus, & ſcelus ex ſepulchro ſuâ ſe enormitate prodit. Ex indiciis igitur detectum facinus, Socios ad laudem pudoris heroïcâ morte propugnati, & ad pœnam crudelitatis impotenter perpetratæ, excivit.

CAPUT XIV.

Apud Itatinenſes in Foïenſi oppido graviter turbatur.

IN Foïenſi Itatinorum coloniâ graviter turbatum eſt, indigenis Patrum detrectare imperium, & tumultuari, Nianduabuzuvio duce, palam auſis. In quorum pervicaciam Socii invecti, præter vulgi dicteria & potentûm minas, plagas etiam retulere. Nam Borobebeus, Nianduabuzuvii nepos, Dominicum Munnoam, contumelioſis verbis priùs ab neſcio quo affectum, impacto fuſte in facie, & alter Chriſtophorum Arenas in capite vulneravit. Vincentium verò Badiam, tumultuoſa facinora exprobrantem, Nianduabuzuvius ipſe probroſis verbis perſtrinxit, addens ſe mores ab majoribus ſuis derivatos ad poſteros velle tranſmittere. Nantabagua, alter Nianduabuzuvii nepos, quòd virgam dignitatis inſigne in inverecundiæ pœnam unus è Sociis ſibi ademiſſet, barbarum in modum excandeſcens, publicâ in templo concione perturbatâ, populares ſuos ad defectionem ſollicitans, Patrum doctrinam, utpote Majorum ſuorum moribus adverſam, deteſtatus, effecit, ut auditores omnes Concionatorem deſererent. Exinde juſſa Patrum, labefactatâ authoritate, nullum apud plebem pondus habebant: ſummis æquè ac infimis ludibrio erant: Sacris nullus honor habebatur, ſacrilegis hominibus omnia profanantibus: ſervitium domeſticum Patribus omne ademptum, caventibus Caſiquiis, ne quis etiam Sacrum facientibus adeſſet. Inter has turbas, quaſi in vindictam Sociorum, efferata tygris Neophytos undecim, Ethnicos tres, equos viginti, boves aliquot ſuffocavit: immotis ad hos terrores Tareënſibus, & nihil de ſua ferocia remittentibus; donec Socii blanditias & minas fruſtra experti, ſeverioribus remediis arreptis, Nianduabuzuvium cum filio & binis nepotibus, è Foïenſi oppido diſſimulanter extractos, ad Japeïvienſem ultimam Urvaicæ coloniam, ducentis leucis diſtantem, ne facilis eſſet regreſſus, in exilium tranſportari curarent. Amotis capitibus, alia rerum facies in Itatinis viſa eſt. Templum anteà ſemper vacuum magno concurſu frequentari cœptum, catervatim ad catecheſim, concionem, & Sacrum audiendum, tantâ promptitudine ventitabant, quanta ſperari poſſet ab maximè piis hominibus. Certamen jam erat inter primores, quis filios templi ſervitio devoveret. Infames choreæ, meretricii amores, uxorum pluralitates, & ritus Barbarorum aviti, penitùs ablegati; in quorum locum ſucceſſerunt virtutis amor, obſequium erga inſtitutores, æſtimatio rerum ſacrarum, denique quæque optima: adeò nempe efficax eſt in utramque partem capitum conditio, qualitates in ſubjecta membra perniciosè aut utiliter inſtillantium. Multi Ethnici moribus Nianduabuzuvii antè abſterriti, cognito illius exilio, reduci ſe ad oppidum permiſêre. Satis conſtat circa id tempus in Foïenſi oppido trecentis & quinquaginta adultæ ætatis capitibus, & triginta ſupra centum infantibus, ſalutares aquas infuſas fuiſſe. In Sancti Ignatii colonia, præter magnum parvulorum numerum, ſexaginta catechumeni Chriſto per Baptiſmum acceſsêre, cæteris, pro more, defectu Catecheſeos, in aliud tempus dilatis. Barbari variarum nationum turmatim ad Virginis Foïenſis oppidum ventitantes, ſpem fecêre novarum victoriarum. Sed ſuper omnes exhilaravêre Socios aliquot Ethnici, aliud Paraquarii fluminis littus hactenùs à Chriſtianis Sacerdotibus intactum habitantes, qui nunciatum venêre ob Guaicuræorum vicinitatem bellis continuis obnoxiam, multis ſuorum popularium in animo eſſe, deſertis patriis ſedibus, ad proxima Foïenſi coloniæ loca tranſmigrare. Præterea Guairamina, Paraliquini Guiraporum facilè principis nepos, ad Socios veniens, ſupra manuum & pedum articulos, pro more gentis, enumeratis nationibus, quæ cis & trans flumen Paraquarium ſunt, accendit virorum Apoſtolicorum deſideria Chriſtiani imperii fines ultrà Paraquarium producendi.

Dominicus Munnoa & Chriſtophorus Arenas vulnera accipiunt.

Socii ludibrio habentur.

Tygris multos devorat.

Nianduabuzuvius exulat.

Itatinenſes convertuntur.

Ethnici reducuntur.

Spes propagandæ Fidei.

CAPUT XV.

Petrus Romerus ultra

HACTENÙS Itatinenſes Socii ob diminutum operarum numerum, Mamalucorum invaſiones, Neophytorumque turbas, cis Paraquarium ſe continuerant.

nuerant. Sed jam pace domi utcumque ſancitâ, & aucto Sociorum numero, ſummoperè deſiderabant trans Paraquarium facem Evangelicam inferre: multorum enim relatu cognoverant, eam terram, quæ inter Itatinos & Peruviam, ingenti centum & quinquaginta leucarum tractu in longum variâ latitudine extenditur, frequentiſſimam eſſe Barbarorum pagis nondum Chriſtianam legem profeſſis: ſperabantque, plura oppida in ea Americæ parte fundari poſſe, ſi ſe eò Societas intromitteret. Porrò difficilis erat hæc Provincia, Ariolorum & Apoſtatarum fæce paſſim infeſta; exigebatque hominem expertum æquè ac magnanimum. Quamobrem Franciſcus Lupercius Provincialis, cùm è præteritis facinoribus tanto oneri parem Petrum Romerum cognoviſſet, per litteras eum monet, ut quamprimùm capeſſeret Itatinenſem provinciam, & trans Paraquarium fluvium produceret imperii Chriſtiani fines. Is ex Aſſumptionis urbe, in qua Collegium Vicariâ poteſtate regebat, abiens, ſuperatis fœdiſſimis paludibus & ericetis, ubi provinciam ſuam tenuit, adhibitis in conſilium Patribus, & Neophytorum primoribus, ſtatim egit, num quid in præſentiarum obſtaret, quin ultra Paraquarium fluvium Chriſtianæ leges promulgarentur? Ex quo conſilio ſic diſceſſum; ut omnes exiſtimarent, rem tot annis & tantis votis expetitam non ultra eſſe differendam. Quare Romerus, aſſumptis in ſocios Juſto Vanſurkio, diu Itatinenſi miſſioni cum laude præfecto, & Matthæo Fernandio, Societatis candidato, necnon ex utroque Neophytorum noſtrorum oppido fideliſſimis capitibus, anno milleſimo ſexcenteſimo quadrageſimo-quinto ſe dat in viam, tranſmiſſoque per Païaguarum, ferociſſimorum hominum, fines Paraquario, duodevigeſimo ab diſceſſu die primos Barbarorum pagos ingreſſus, reperit pleroſque Societatis famâ præoccupatos, ab Chriſtiana lege non admodùm abhorrere: volebatque abundantioris meſſis deſiderio ultra pergere; ſed tum ab Sociis, tum ab incolis abſterritus eſt, affirmantibus optima principia corruptum iri, ſi ſe præcipitaret.

Paraquariũ facem Evangelicam infert. 1645.

Terra trans Paraquarium.

Petrus Romerus expeditioni præponitur.

Ab Indis benevolè recipitur.

CAPUT XVI.

Petrus Romerus Divæ Barbaræ oppidi fundamenta jacit.

OB id Romerus, ampliori ſpe dilatâ, in primis pagis hærens, apud Curupaïum, magni nominis Caſiquium, ſedem fixit: quò cùm conveniſſent è propinquis locis multi mortales, futuri oppidi aream deſignat, ædiculam Divæ Barbaræ, à Franciſco Lupercio Provinciali in patronam novæ provinciæ deſignatæ, dedicat, erectáque ſolemni ritu Cruce, noſtræ Religionis initia apud frequentes Barbaros explicat. Qui quia oſtenderent, ſuperſtitione relictâ, Patribus inſtruendos ſe velle tradere, omni ope apud Majores ſuos contendendum putavit, ne tantæ rei promovendæ auxilia opportuna deeſſent. Quapropter ad Franciſcum Lupercium Provincialem litteras dat, poſtulans, ut quotquot poſſet Sacerdotes, periculorum contemptores, laborum amatores, gloriæ Divinæ amplificandæ cupidos, animarum Chriſto lucrandarum avidos, ſuum in ſubſidium quamprimùm mitteret, non defuturam magnis animis materiam: ſperare enim ſe totam eam regionem, quæ inter Tucumaniam, Peruviam, & Paraquariam, immenſo prope intervallo concluditur, devictis ferociſſimis nationibus, pulſo dæmone, Chriſto poſſe ſubjugari. His peractis, comites Neophytos omnes, ſex ſolummodò apud ſe retentis, ad vetera oppida remittit: Juſtum Vanſurkium abs ſe cum mandatis amandat, ut ab Laureano Sobrino, Collegii Aſſumptionis Rectore, ducentis leucis diſtante, inſtrumenta ad fundandum oppidum idonea inſtanter peteret. Interim verò dum ſubſidia præſtolatur, negotium ſuum apud Superos urgens, continuis precibus orabat, ne ſtygiis artibus tantæ ſpes corrumperentur. Si ab oratione diſcederet, in id maximè intendebat, ne vicini, remotique populi, ad ſequendas Chriſti partes adjicerent animum.

Subſidiarios petit.

Vanſurkium in Paraquariam amandat.

CAPUT XVII.

Barbari in necem Petri Romeri & Sociorum conjurant

Guiraqueraius proditor.

FORTE ſub id tempus, Martio vel Aprili menſe, eò loci aderat cum ſuo nepote ex remotis locis commercii ergò advena Ethnicus, quem Romerus diſertè de myſteriis noſtris edoctum, liberaliterque donatum, multis verbis rogavit; ut Chriſti partibus populares ſuos conciliare vellet: ſi id faceret, ſummam gratiam apud ſe inturum. Guiraqueraïus (id advenæ nomen erat) roganti in ſpeciem aſſentiens, ſummâ diſſimulatione, ita ab Romero diſceſſit, ut ſuos ad

novum

novum oppidum, atque adeò ad Fidem Christi, invitare velle videretur. Sed is, suoptè ingenio ferox & subdolus, in patriam redux, nihil satius habuit, quàm si populares suos in Christianæ legis præconem acerrimè exacerbaret. Igitur quamvis plerique Societatis famâ allecti haud ægrè nuncium acciperent, tamen multi offensionem ostenderunt, præsertim hi, qui è Foïensi coloniâ, deserta Fide, aut ex Peruviæ finibus, majoris libertatis spe, ad Ethnicos transfugerant: inter quos eminebat Mboroseuius, apud Mamalucos quondam captivus, sed jam fugâ elapsus, concubinarum multiplicitate infamis, & ariolandi arte pro Deo se venditans, qui si oppida conderentur, phantasticæ divinitati suæ timens, sic circumjacentes populos in Romerum exasperasse fertur. In confinio, inquit, summæ miseriæ felicitatisque versamur, ô Sodales: utramvis nova religio vel admissa, vel repulsa nobis concedet; in quam partem inclinabimur, declivis est via. Novæ religionis Sacerdotes, transmisso Paraquario, in viciniâ sedem jam fixêre, quorum institutum est munusculis animos palabundorum allicere, allectos novis superstitionibus initiare, initiatos ad oppida reducere. Reductis verò severas leges imponunt, pluralitatem uxorum vetantes, & gentis etiam primores ad unam vetulam adigentes. Vino se ingurgitare, trucidare, pervagari, lubidines facere, apud novæ legis Magistros omninò vetitum est. Sed ne verba vobis dare videar, animum advertite in Nianduabuzuvium, Itatinensium facilè principem, irremediabili exilio leviſſimam culpam cum suis assecliis luentem. Conferte, si lubet, eam miseriam cum nostra, & avorum nostrorum libertate, qua quidquid lubebat, impunitis licebat, & disturbate periculosa principia, ne tempore, & advenarum industriâ, sine remedio malum corroboretur. In exemplo sint tot Neophyti, ab Societatis hominibus quasi indagine inclusi, qui quamvis jugum excutere jam vellent, minimè possent: nam ubi nova religio animos mortalium fascinârit, corpora miserabili servitute simul illaqueentur necesse est. Sed remedium in manibus versatur, mali scilicet caput amputandum, ne pullulet. Morte luat temeritatis pœnam advena Sacerdos, ut severitatis exemplo alii ab audacia absterreantur. Hanc orationem excepit Guiraqueraii proditoris debacchatio, atram irarum bilem & impietatis venenum in Societatem evomentis, Christianæque Religionis onera in immensum extollentis, donec conspiratio conflaretur.

Mborosenius conspirat.

Mboroseni oratio.

CAPUT XVIII.
Petrus Romerus, Matthæus Fernandius & Gonsalvius Neophytus mactantur.

CONFLATA conjuratione, Tucambius expeditionis dux, Guiraqueraio proditore in Socium assumpto, quadraginta sicarios armat, & ac si se suosque advenæ Sacerdoti Baptismi ergò tradĭtum iret, dissimulanter iter capessit. Romerus contrà, longè alia consilia volvens animo, cum summa cura excolebat Christianæ Religionis candidatos. Quod ab ea re otii erat, Divinis meditationibus impendens, Superos precibus fatigabat, ne prospera principia dæmonis odio disturbarentur. Hæc agitanti res mira accidit: nam sacerdotale pensum persolvere volenti visum Romero est, precum Breviarium sanguine madere. Quâ re perspectâ ad Neophytos comites conversus: *Superi*, inquit, *de cruenta morte hoc prodigio fortè nos admonent.* Cui subintulit Gonsalvius, è Tareënsibus Neophytis unus: *Quidquid sit de aliis, ego sanè non tergiversabor, & vitam animamq; Christo lubenter impendam.* Nec inane fuit præsagium: nam nondiu pòst Tucambius, sicariorum dux, per dissimulationem, ne præda elaberetur è manibus, per certos homines Romero nunciat, se non procul oppido abesse, altero die cum numerosa suorum manu disciplinæ Christianæ ergò eò perventurum. Non defuit, qui tunc Romerum de necis periculo moneret. Altero die summo mane, nescio quæ anus cursu multùm anhelans iteratò nunciavit, Barbaros ex remotis locis sicariorum more pictos non procul abesse, si se suamque vitam amaret, fugâ periculum præverteret. Contrà ille felicem se futurum aiebat, si suâ morte Christi Fidem testari, & barbaram gentis impietatem sanguine expugnare posset. Itaque quamvis vacuo ferè in oppido, plerisque ad rusticationem dilapsis, versaretur, adduci non potuit ut fugeret; quin Gonsalvium Neophytum arma ad reprimendam vim expedire meditantem repressit, monens non nocendi, sed benefaciendi ergò, periculis se insinuasse.

Ostentum.

Tucambius Sicariorum Dux.

Mox, Christi exemplo, proditori & sicariis obviam factus, quà per se, quà per Matthæum Fernandium, sui adventûs causas explicat, rogans, ne vocantem Deum renuerent, corrumperentque occasionem sese è dæmonum servitute in libertatem filiorum Dei asserendi. Denique largè pro more donatos, ad curanda corpora, interim dum Sacrum perageret, tantisper dimittit. Sed eo ad aram pergente, Tucambius ratus destinatæ necis securitatem in præcipitatione esse, ferali voce tortori dat signum invasionis, qui immanem clavam rotans, nostrum Heroëm, piè JESUM inclamantem, victimam in incruenti Sacrificii vicem futuram, tribus ictibus contrito capite ferociter prosternit. In tortorem indignatus nescio quis loci municeps Ethnicus Romeri auditor, in has voces erupit. *Quis*, inquit, *te dementavit furor, ut crudelis esse velis advenæ nulli hactenùs nocivo, & omnium salutem optanti?* Cui subintulêre sicarii. *Et te, & tuos in admissi Sacerdotis pœnam mactabimus; nam si Sacerdotem apud vos habere placeat, ab nobis procul abesse lubitum est.* Inter hos tumultus Gonsalvius Neophytus, quem suprà pro Christo mortem optasse demonstravimus, & qui eodem die votum renovaverat; quasi ad prohibendam vim accurrens, sagittâ transfixus interiit. Quo occiso, cuneatim Matthæum Fernandium Romeri socium invadunt, mactantque. Is Donatus erat, & in spem Societatis obtinendæ, quam ei tres Provinciales in mortis articulo concessuros spoponderant, nostris hominibus adhærens catechesi tradendæ, Apostolicis in expeditionibus per multos annos Indis utilem admodùm operam navârat, donec privilegio suo usus, in ipsa morte noster factus, Societatem nostram heroïcâ virtute illustraret. Intereà Petrum Romerum fuso multo sanguine adhuc palpitantem, & vix animam jam reciprocantem, Ethnica anus ex quadam animi pietate, quà immania vulnera hiabant, calidâ aquâ fovebat, si fortè refocillatus respiraret; sed sicarii fœminæ pietatem amoventes, ceu tygrides, ad relictam prædam redeunt, dissecto ventre viscera rimantur, linguam evellunt, digitos truncant, guttur abscindunt, donec animam efflâsse constaret. Diceres dæmonem per ministros suos in viscera misericordiæ, & in manum illam tot oppidorum fundatione claram, tot millium Barbarorum Baptismo lassatam, necnon in guttur & linguam, organa prædicati Evangelii, quasi membrorum sibi infensorum delectu habito rabiem exercere voluisse.

Romerum invadit.

Catechumeni fidelitas.

Gonsalvius trucidatur.

Et Matthæus Fernandius;

Petrus Romerus variè torquetur.

Moritur.

PARRICIDIO additum sacrilegium: direpta sacra profanaque supellex, parricidis in prædam cessit; qui antequàm dilaberentur, præcisos Romeri digitos in ventris hiatum ex quadam superstitione immisêre, autumantes id valere ad vindictam prohibendam. Sed quomodò se vindicaret is, qui ultrò sanguinem & vitam profuderat in opere caritatis, cujus meritis factum arbitramur, ut milites Hispani, à Prætore Paraquariensi immissi, adventitiis aquis præcluderentur, ne pœnam de parricidis sumerent. Inter tumultum, quinque superstites Neophyti Romeri comites fugâ elapsi, ad suos incolumes omnes, nisi quod unus vulnus acceperat, redièrе, qui magno adjumento fuêre, causas, & seriem parricidii sedulò & ritè indagantibus. Quamquàm Guiraqueraius proditor non dissimulaverat, sacræ doctrinæ odio, & avitæ superstitionis retinendæ desiderio, graviter se, suosque, præsertim Mboroseníum, advenæ Sacerdotis adventum, & ulteriora promovendæ rei consilia, graviter tulisse. Quam rem sic se habuisse, sex Sacerdotes Itatinensibus præfecti, testium fidem sequuti, scripto dictoque jurati affirmavêre. Dilapsis fugâ parricidis, loci municipes, ex rusticatione reduces, mirum quantum; cognito multiplici scelere, indoluêre. Compositis cadaveribus, viri, fœminæque, pro more gentis, jussis per vices ululatibus, rursumque intercalari & horribili silentio, funera prosequuti terræ mandavêre, donec septimo post mense ipsimet Ethnici, Petri Romeri & sociorum ossa, distinctis lipsanothecis inclusa, solatii & honoris ergò, ad Itatinenses Patres transferrent; qui auditâ Romeri morte, cum suis Neophytis, mixto lætitiæ & doloris sensu, inter lacrymas festum campanarum & vocum sonitum edidêre. Idem præstitêre Paraquarienses Socii, & cives, templaque omnia. Nec Tucumanenses officio suo defuêre, omnibus clarissimum Heroëm debitis encomiis prosequentibus.

CAPUT XIX. Gesta post Petri Romeri necem.

Vindicta disturbatur.

Causa illatæ mortis inquiritur.

Cadavera componuntur.

CAPUT XX
Petri Romeri vitæ series.

PORRÒ Petrus Romerus, Hiſpali in Bœtica honeſto loco natus, pænè infans cum parentibus in Occidentalem Indiam tranſmiſit. Ibi puero res mira accidit: nam in rapido flumine navigans, cùm abreptâ aquæ impetu cymbâ conto ipſe in profluente, auxilii & natandi expers, adhæſiſſet, repentè in ripam, nullo homine juvante, delatus eſt, Superis, ut piè credendum eſt, pueri corpus ab ſubmerſione ſervantibus, qui tot animas ex æterno naufragio erepturus erat. Joanni Ladradæ, Carthaginis in America Epiſcopo, pio caſtoque è Sancti Dominici familia viro, à parentibus traditus, ita inter ephœbos juventam tranſegit, ut nihil antiquius haberet, quàm optimi Præſulis mores in ſe transformare. Apud noſtros homines non magis latinitate, quàm Religioſæ vitæ deſiderio imbutus, Societatem noſtram ambivit, jam tum oſtendens, ſpreto Americano auro, animarum ſaluti ſe totum velle impendere. In eam ſpem Didaco Torres, primo Paraquariæ Provinciali deſignato, in Quitenſi regno adhærens, ad celebrem Americæ iſthmum navigavit, rurſumque cum eodem obverſo in mari navim conſcendit, denique longiſſimo itinere probatus, in ipſa navigatione Societati ſe, multorum mortalium bono, anno hujus ſæculi ſeptimo, ætatis vigeſimo-tertio, mancipavit. Tyroni Didacus Torres optionem dedit, ut ſi vellet, in Quitenſi provincia rebus jam conſtitutis pacatisque frueretur; vel ſi in Paraquariam ſecum ire mallet, ſciret pluſquàm ſeſquimille leucarum intervallo, per infeſta ferociſſimis hominibus loca, per montes frigoribus & altitudine terribiles, per paludes torrentesque, eundum eſſe; & dum eò perventum eſſet, ſummam rerum inopiam in infinita prope locorum vaſtitate ſuſtinendam. Verùm hæc terriculamenta juvenem Chriſti Crucisque amatorem invitârunt magis, quàm retinuerunt: itaque nihil in deliberatione cunctatus, mediæ virtutis impatiens, arduam provinciam, in qua heroïcorum facinorum materia ſufficeret, eligens, Limam Peruviæ metropolim contendit: unde in novam provinciam cum primis fundatoribus per Chilenſe regnum amiſſus, Cordubæ Tucumanorum tyrocinium continuaturus, peragratâ fermè totâ Meridionali Americâ, conſtitit. Ibi primus Paraquarienſium Sociorum ritè religioſa vota concepit, confectoque per compendium ſtudiorum curriculo, cùm ſe Majoribus ſuis probaſſet, ſacris initiatus, ad Guaicuræos amandatus, difficillima in palæſtra Apoſtolicæ exercitationis rudimentum feliciſſimè poſuit: continuavitque deinceps per totos fermè quatuor & triginta annos varias Indorum provincias percurrere, tanto ſucceſſu, quanto opus fuit ad adipiſcendam viri planè Apoſtolici famam.

Pueritia.

Studia.

Ad religionem vocatio.

In Paraquariam appulſus.

Vota.

Miſſiones.

CAPUT XXI.
De Petri Romeri oratione, mortificatione & obedientia.

QUAMVIS verò continui per tot annos labores, itinera, navigationes, ærumnæ, pericula, quibus Romeri vitæ partes omnes nexu quodam concatenatæ, nullum culturæ mentis otium reliquiſſe videantur; tamen ſi quis enucleatiùs perpenderit potentiarum internarum ornatum, ita ſe is perpoliendæ animæ dediſſe putabitur, ac ſi nihil egiſſet extèrius. Præcipuum mentis cultum ab orandi ſtudio ſemper quæſivit. Quotidie intempeſtâ nocte è ſomno ſurgens tres quatuórve horas in Divinis colloquiis impendebat. Huic exercitio ſuccedebat Sacrificium: Sacrificio per alteram horam continuato, pro communicato ſibi Corpore & Sanguine Chriſti gratiarum actio. Porrò diuturnum hoc orandi penſum ſibi impoſitum, nulla defatigatio, itinera nulla, labores nulli interturbabant, fatis ut appareret Divinam familiaritatem ei in ſummis deliciis eſſe, quam tanta conſtantia conſectaretur. A Divino colloquio recedenti, ſæpè vel nolenti erumpebant ignita verba, ſenſum animi in ſalutem animarum plerumque intenti prodentia; unde facilè quivis conficiebat, apud Superos ſuam & cæterorum cauſam perinde agere. Profectò quàm eſſet hujus eloquentiæ peritus, qua Deus ipſe impugnatur, teſtantur tot Barbaris impetratæ ſalutis argumenta, adeò ut Romero Deus ipſe identidem inſuſurraſſe videatur: *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Corporis quoque afflictandi ſtudium in Romero fuit eximium. Satis conſtat per triginta annos in rete penſili, aut humi, ſine linteis, ſine culcitra, nocturnam in veſte diurna quietem cepiſſe, quam ſingulis noctibus quatuor horis terminabat. Cupediarum oſor, cibi potionisque modum naturali neceſſitate finiebat: vini uſu

Orandi aſſiduitas.

Efficacitas

Afflictandi corporis ſtudium.

perpetuò

perpetuò ſibi interdixit. Præter imperatam ſtatis tẽporibus ab Eccleſia eſuritionem, multoties jejunium, nullo obſonio ad aquæ potum & panis eſum adhibito, uſurpabat. Quotidie ſeverâ verberatione in ſe animadvertebat. Sæpè latera nuda laminis inter ſe concatenatis, quas aculei ferrati & murices aſperabant, conſtringebat; torrido ſub cœlo, intolerabili pænè tormento, præſertim ſi corpus ſanguineum vividumque, quale Romeri erat, nanciſceretur. His artibus Virginitatem, quam precibus à Deo aſſiduè flagitabat, totâ vitâ integram conſervavit. *Virginitas.* Addebat oculorum modeſtiam, membrorum compoſitionem, morum gravitatem, cum mulieribus ſeveritatem, quibus munimentis vim & inſidias dæmonis feliciter eludebat. Mulier effrons pudicitiam ejus periclitari auſa, repulſam cum dedecore paſſa eſt. Quâ victoriâ dæmon exacerbatus, rurſum tentavit ejus conſtantiam, ſed Veneris telis impenetrabilem reperit. Jam de obedientia Apoſtolici viri promptum cuique erit, etiam ſilente me, æſtimare, qui tot leucarum millia per tot regiones emenſa, tot res pro ſalute animarum ab ipſo præclarè factas juſſu majorum, ad calculum reduxerit. Nemo deprehendiſſet imperata enervantem; nemo rerum juſſarum cauſas curiosè indagantem. Nec minus fiduciæ erat ſuperioribus in imperando, quàm Romero promptitudinis in obſequendo: ejus rei vel illud documentum eſt, quòd res arduas ei uni ſemper imponerent. Teſtantur id Guaicuræi ter aditi, Paranenſes toties exculti, Jaroſii tentati, Japeïvienſes ad Fidem reducti, Caaſapaminienſes & Urvaïcenſes baptizati, Tapenſis Provincia tot oppidis aucta, Mamaluci fugati, tot oppida in tutiora loca tranſportata, Itatinenſes compoſiti, Imperium denique Chriſtianum ultra Paraquarium amnem productum. Num proſperum eventum res imperatæ habituræ eſſent, nihil penſi habebat: ſuarum partium eſſe ratus juſſa fideliter exequi, & exitum Deo permittere. Sociis admiratione attonitis, quòd tanto niſu linguæ Guaicuræorum perdiſcendæ nullâ fermè ſpe gentis aliquando convertendæ inſiſteret, per litteras reſpondit, quamvis certò ſciret ſuâ operâ Guaicuræorum neminem convertendum, tamen ſe lubentiſſimè linguæ eorum diſcendæ reliquam vitam impenſurum, eâ ſe cogitatione conſolans, quòd Deus exigat à nobis obedientiam & conatum, non rerum eventum. *Obedientia.* *Amœnitas operum.*

CAPUT XXII. De cæteris Petri Romeri virtutibus.

EJus animi demiſſio in omni vitæ parte eminuit. Sub initia aditæ Societatis ſolertiſſimè cavit, necubi æſtimari ab Sociis ulla in re poſſet; quòd ut aſſequeretur, occulta negligentiæ probra propalabat, exaggerabatque in triclinio. Domi ſi quid officii deſpicatum eſſet, promptiùs, quàm alii detrectaverant, arripiebat. In itineribus famulorum vicem obiens jumenta componebat, onera deponebat, cibos curabat. Nec verò in facilibus tantùm demiſſionem hanc exercuit, arduis ſeſe etiam per eam ingerere auſus eſt. Studiis Theologicis Cordubæ Tucumanorum non ſine laude tum operam dabat, cùm plures Barbarorum provinciæ Societati primùm demandarentur. Laborabatur operarum penuriâ, quam ut ſuppleret Romerus, ſtudiorum curſum, atque adeò ſpem ſupremi gradûs per quatuor ſolemnia vota in Societatem obtinendi, abrumpi ſibi ambivit. Quo facto, per omnem vitam humiliter de ſuo ingenio ſentiendi omnibus anſam præbuit. Quod quàm arduum ſit, clarius eſt, quàm ut à me lucem expectet. E diverſo, quàm laudum ſuarum oſor contemptorque, tam patiens convitiorum & injuriarum, ſi quæ per temporum iniquitatem contingerent, conſtanter fuit. Quemdam Prætorem in ſe fulminantem tacendo repreſſit. Boni-aëris Gubernatorem, ob defenſionem Indorum verbis & baculo minacem, eâdem immobilitate refrænavit. Barbarorum nondum domitorum pervicaciam mirabili animi trãquillitate manſuefecit. Alapam ab furibundo homine ſibi impactam non aliter vindicavit, quàm alteram maxillam præbendo: rupem verberari diceres. Jam verò de caritate ejus erga proximos, quis ſatis dicat? Annuentibus Majoribus voto ſe adſtrinxit, inter Indos totam vitam poſiturum, & mancipii loco ſe illis futurum, ut quoſcumque poſſet in libertatem filiorum Dei aſſereret. Nec inter verba ſtetêre vota: factis meliùs amavit, quàm verbis: nam, ceu ſervus emptitius foret, ſingulorum bono inſerviebat: nihil tam vile, tam abjectum, probroſúmve erat, quod non pro turpiſſimi capitis ſalute *Demiſſio animi.* *Patientia.* *Caritas.*

lubens amplectteretur. Terram aratro proſcindebat, ligna & aquam humeris comportabat, corporibus medebatur, armenta curabat, goſſipium & aliarum rerum ſemina terræ mandabat: denique ad infima quæque deſcendebat, quando ea officia corporum animarumque ſalus poſtulabat. Quoties ipſe naufragium fecerit, non eſt pronum numerare; adeò ut in proverbium abierit: Romerus naufragans. Quoties ipſe ab equis non benè domitis excuſſus non ſine vulnere: quoties ardentiſſimo ſub Sole anhelus: quoties in fluminum tranſvadatione præcipitio proximus, inter paludes & arundineta implicitus: quoties à Barbaris, tygribus, viperis vitæ diſcrimen adierit, dicere ſuperſedeo, adeò ut temerarius fuiſſe videri poſſet, niſi temeritatis opinionem egregiâ in Deum fiduciâ correxiſſet. Si de eo periculis ſubtrahendo cogitarent alii, ipſe è contrario, ne id fieret, omnem adhibebat induſtriam: quâ de re inſignes ipſius ad ſuos Provinciales reperio litterarum epilogos. Inſtar multorum ſit. *Scias velim, mi Pater, nullis diſcriminibus me terreri, lubenterq; libertate amiſsâ captivum inter Guaïcuræos Barbarorum vitam me victurum, ut Barbaros Chriſto lucrifaciam: nam ſi IESVS meus pro ipſis mortuus eſt, quid ego humilis homuncio formidare debeo?* Hæc ille. Ubique vitæ ſuæ contemptor communis fortitudinis exceſſit modum; ubique eodem animi ardore perduravit. Inflammatum ſacro ardore pectus per colloquia & conciones mirè oſtendit. Sub Quadrageſimæ jejunii dies ultimos, ad confertam multitudinem de Chriſto ſpinis coronato verba faciens, inſolito igne correptus, horrentem ſentibus coronam capiti ſuo utrâque manu ita adpreſſit, ut ſe largiter cruentaret, non ſine eximio animorum ſenſu. Porrò ne recenſitæ virtutes merito ſuo carerent, erga Deum caritate illis pretium dabat: caritatem denique palmari morte terminavit. Sublato Romero, ſuffectus eſt in regimine Itatinenſium Juſtus Vanſurkius, ſub quo ſequentibus temporibus multa factitata ſunt æternis monumentis digniſſima.

Zelus animarum.

CAPUT XXIII.

Joannes Eugenius Valtodanus moritur & laudatur.

AD Paranam & Urvaïcam Socii bis mille & amplius capita ſacris undis immerſêre. Itapuæ vivere deſiit Eugenius Valtodanus, Benedicti Valtodani in ſupremo ſenatu ſenatoris planè eximii nepos: à quo Proregi Peruviam petenti in aulicum honorarium traditus, cùm nihil mediocre ab tanti heri benevolentiâ ſperare poſſet, ſpretis ampliſſimis ſpebus, in ſpem rerum æternarum Societati noſtræ ſe mancipavit. Quâ re cognita, avunculus mirum quantum exæſtuavit, ægerrimè præſertim ferens, nepotem cariſſimum in ultimo coadjutorum gradu militare debere: & mox litteris ad Societatis Generalem datis poſtulat, ut imperet eum ſacerdotio ſaltem honeſtari. Nec abnuit Claudius Aquaviva. Sed Eugenius noſter, gradu ſuo contentus, ſacrum honorem non admiſit. Poſito Limæ tyrocinio, in Tucumaniam miſſus, etiam ante fundatam Provinciam, primis Sociis egregiam operam navavit, & perſeveravit per quinquaginta fermè annos in his Auſtralibus regionibus, tot & tantis virtutibus innocentiam ſuam, quam nullo peccato mortali totâ vitâ maculavit, ornare, ut viri graves cum illuſtribus noſtræ Societatis coadjutoribus eum conferri poſſe cenſuerint. Sub devexam ætatem paſcendis ovium gregibus ad veſtiendum Neophytos noſtros manu nudiores præpoſitus, in eo officio uſque annum ætatis octogeſimum magnâ omnium ædificatione perſtitit. Certumque eſt, optimum ſenem plus veræ laudis ac commendationis in ovibus paſcendis indeptum, quàm ſi avunculi ſenatoris, & Peruviæ Proregis fulcimentis, ad quaſcumque novi orbis divitias ac dignitates admotus fuiſſet: & profectò pro contemptis terrenis honoribus cœlum habuit favorabile: nam dum antecinerales dies Sancti Michaëlis in Tucumania urbis cives ſolitis ineptiis perturbarent, & ſolus noſter Valtodanus Venerabile Sacramentum poſitis reverenter genibus in templo noſtro adoraret, corporeis oculis videre meruit venientem ad ſe Chriſtum Dominum, in talari & cruenta veſte Crucem humeris geſtantem, ac tantùm non rurſus ſub onere fatiſcentem; quem cùm ingenuâ ſimplicitate interrogaſſet, quò tandem tanto labore pergeret? reſpondit bonus JESUS, aliquantulæ quietis ergò ſe ad templum noſtrum divertiſſe, quòd in reliqua urbe nullum locum ſuis rebus accommodatum, bacchanalibus ubique perſtrepentibus, reperiſſet

In Indiam navigat.

Societatem ingreditur.

Inter Indos laborat.

Innocentiam conſervat.

Paſtorem ovium agit.

Chriſtum ſpectare videtur.

riſſet; quo dicto, famulum ſuum incredibili primùm dolore, deinde gaudio perfundens, videri deſiit. Quo oſtento Provincia Paraquarienſis incomparabili favore obſtrictam, & ſupra merita tanti principis judicio hoſpitioque honeſtatam, ſe ſenſit.

CAPUT XXIV. Provinciæ ſtatus.

PORRO ſub id tempus in hac Provincia ducenti circiter Socii novem Collegia & viginti quatuor ſedes apud Indos occupabant, domi foriſque utiles. Ex centum ſacerdotio initiatis, pauci admodùm Hiſpanis procurandis, quadripartitis Æthiopum, Indorum, & Hiſpanorum virorum juvenumque ſodalitatibus regendis, necnon litterarum magiſterio, atque ſolitis collegarum miniſteriis gnaviter occupabantur: pleriſque inter Indos degentibus, aut è Collegiis per certa temporum intervalla emiſſis, & longè latéque Apoſtolico more excurrentibus: adeò ut Claudius Aquaviva, hujus Provinciæ author, opinione non falſus ſit, dum exiſtimavit, Paraquarienſi Provinciæ ſplendorem quidem urbium defuturum, ſed eum defectum compenſatum iri frequentibus ad Barbaros excurſionibus: quod ſanè ab prima fundatione uſque ad hæc tempora ita evênit, ut juro merito Paraquariam Miſſionariorum Provinciam nuncupare poſſis. Quamquàm non negarim novarum expeditionum curſum aliquouſque retardatum, ob infeſtationem Mamalucorum, & penuriam Sociorum rebus conſervandis vix ſufficientium. Quæ penuria ſubſequenti tempore ob creditas calumniatorum fabellas crevit, retentis in Europa optatiſſimis Sociorum ſubſidiis, eóque fruſtratis numeroſioribus Barbarorum converſionibus, tum multiplicandis, cùm benignum nobis ſidus affulſerit. Et ſanè his, de quibus ſcribimus annis, non unis in locis affulgebat ſpes uſque ad noſtra tempora continuata dilatandi Chriſtiani imperii; inflammante præſertim Sociorum animos trans Paraquarium & in Chaquenſis provinciæ aditu recenter fuſo ſanguine, & aventibus pleriſque grandibus Heroum veſtigiis pedem infigere. Nec abnuebant, quantum per inopiam operariorum licebat, Franciſcus Lupercius Provincialis, paulò pòſt è Paraquaria ad Peruviæ Societatem moderandam evocatus, quantæcumque expeditionis urgendæ capax, & Joannes-Baptiſta Ferrufinus Italus, ejus ſucceſſor, placidi quidem vir ingenii, ſed in cauſa lucrandarum animarum plus ſatis incaleſcentis. Quibus incentoribus quamvis nova oppida fundari non potuerint, Socii tamen quanto numero potuêre, Barbaros, per latiſſimas regiones diſpalatos, ad Chriſti ovile reducebant, reductoſque paſcebant, magno ſemper rei Chriſtianæ incremento. Præerat hoc anno Urvaïcenſibus Paranenſibuſque Sociis Joſephus Cataldinus, Franciſcum Diaſtanium ſucceſſorem mox habiturus, tantam laudem prometitus, quantam ei peperêre per medium fermè ſæculum inter Barbaros continuati labores, & virtutes planè Apoſtolicæ. Eminebant inter tres & quadraginta Sacerdotes ei ſubcenturiatos Simon Maçeta, Claudius Ruïerius, Paulus Bennavidius, Didacus Salazarius, Joſephus Oregius, Petrus Mola & Franciſcus Ceſpedes, non ita pridem defuncti, grande nomen in continuatione Annalium cum ſuperſtitibus ſortituri. Sublato verò nuper Petro Romero, ſex Itatinenſes Socii, duce Juſto Vanſurkio Manſilla, in ulteriores palmas intendebant, quas non diu pòſt ſuppeditavêre Mamaluci prædones, interfecto crudeliter in defenſione ſui ovilis Alfonſo Ariâ, excelſi viro animi, multiſque victoriis decoro: & vexato ſupra modum Chriſtophoro Arenâ, qui poſt Itatinenſis regionis devaſtationem, & violentam à prædonibus detentionem, morbo ob diſſipatos Neophytos ex mœrore, ut creditum eſt, contracto, tantùm non in oculis meis fatis ad Urvaïcam piè conceſſit, ſepultuſque ad Didaci Alfari, Rochi Gonſalvii, & ſociorum latus; ut qui propè ad Martyrii gloriam acceſſerat, Heroïbus jungeretur. Socios in Calchaquina valle degentes regebat Ferdinandus Torreblanca, majori labore, quàm fructu; pervicaciſſimâ gente avitos mores ejurare renuente. Nihilominùs perſiſtebat Societas duabus in ſedibus malignum hunc agrum excolere, obſtinationem Barbarorum Chriſtianâ conſtantiâ everberare omni ope contendens. In Collegiis florebant emeriti ſenes Didacus Boroa, Franciſcus Vaſquius Truxillius, Chriſtophorus à Torre, & alii præſtantes viri, à quorum laudibus, quamvis defuncti ſint, mihi

erit abſtinendum, ne antevertam tempora, resque alteri volumini deſtinatas malignè deflorem. Et longè potiori jure commendationi ſuperſtitum (contentus eorum facta ſuis temporibus pro more narraſſe) ſuperſedebo, non neſcius vivam virtutem ſemper ſuis laudatoribus faceſſere negotium, & longè ſecuriùs laudari eos, quorum merita in tuto verſantur. Aſſerere tamen non verebor, omnibus Paraquarienſibus Sociis virtute nihil carius eſſe, & infra propriam virtutem nihil antiquius habere, quàm omni hominum generi prodeſſe. Inſtigante eos, poſt Majorem Dei gloriam, Regis Catholici munificentiâ, minimam hanc provinciam non interruptis favoribus proſequentis, nullisque ſumptibus parcentis, quò idonei propagatores fidei ex Europa hùc mittantur, & miſſi alantur, veſtianrur, defendantur, rebusque omnibus procurentur. Et ſanè ex grati animi deſiderio, omnibus lætitiis exiliêre Paraquarienſes Socii, quando ipſis compertum fuit, Societatem noſtram vniverſam in octavis Comitiis ſuis generalibus decreviſſe, indicenda eſſe ſuffragia pro Rege Catholico, eique nomine Congregationis agendas gratias, ob magnos ſumptus, quos fecit, facitque in dies in Indicis Miſſionibus. Quâ etiam gratitudine ductus Andreas Rada Paraquariæ noſtræ, ut vocamus, Viſitator, præter quotidianas in Sacris omnibus apprecationes, & menſtrua ſacrificia pro Catholica Majeſtate ab ſingulis Miſſionariis litari ſolita, nuperrimè injunxit in cunctis hujus provinciæ ſedibus, poſt invocationem Sanctorum, quotidie pro Regis Catholici incolumitate preces eſſe fundendas; omnique modo adnitendum, ut Regiæ munificentiæ pro noſtra parvitate correſpondeamus. Quibus in votis quieſcere geſtit calamus, antè Deum precatus, ut Philippo Magno, in præmium propagatæ & conſervatæ ubique Fidei, necnon procuratæ tot mortalibus ſalutis, poſt diutiſſimum in terris imperium, Regnum interminabile concedat.

FINIS.

INDEX

Bayerische
Staatsbibliothek
München

INDEX RERVM.

A

ABipones ad Christi Fidem sollicitantur. lib. 13. cap. 5. Socios Jesu benevolè excipiunt. *Ibidem.* Eorum mores, c. 6. Militiæ experimenta. *ib.* Magnates, *ibidem.* Jejunia, *ibidem,* Prolicidia. *Ibidem.*

Acaraguæ fluminis accolæ Jesu Socios admittunt. l. 9 c. 26. Oppidum condunt. *ibid.* Baptizantur. *ibid.*

Acaraïi fluvii potatores Socios Jesu expetunt, l. 7. c. 16. Oppidum ædificant. *ibid.* Reducuntur. *ibid.* Ab tygribus infestantur. *ibid.* Guairaniæ transmigratores juvant. l. 10. c. 5. Ipsi transmigrant. c. 29.

Aconguica vallis excolitur. l. 4. c. 6.

Adrianus Formosus SS. Cosmæ & Damiani coloniam incipit. l. 11. c. 9. Magnum Barbarorum numerum sacro Fonte lavat. l. 11. c 9. & 11.

Adrianus Knudius Crespus ad Paranam mittitur. l. 8. c. 21. Itapuanos docet. *ibid.* Sexcentos baptizat. l. 10. c. 30. Et quingentos, l. 11. c. 4. & aliàs longè plures. *alibi.* Barbaros ad Fidem sollicitat. l. 10. c. 13.

Æthiopum Baptismi controvertuntur, l. 6. c. 23. Multi baptizantur. *ibid. &* lib. 4. c. 1, *& alibi.*

Aganamon Purenorum dux pellices frustra repetit. l. 4. c. 19. Paci in speciem studet. *ibid.* Bechium, Arandam & Montalvum mactat. l. 4. c. 21.

Agnes à Leone Mendoçinæ Societatis sedi benefacit. l. 4. c. 22.

Alexander Faia Mendoçæ Sociis primus præest. l. 3. c 23.

Alexander Septimus Horatii Bechii familiam sanguine attingit. l. 4. c. 23.

Alfonsus Aragona multos Barbaros reducit. l. 6. c. 20. Peste afflatos juvat. c. 27. Sancti Nicolai oppidum fundat. l. 7. c. 30. Et plures Barbaros congregat. *ibid.* Ad necem quæritur, l. 8. c. 3. Fugere recusat. *ibid.* Ad fugam invitus compellitur, *ibid.* Ejus patria. l. 9. c. 3. Animi demissio, *ibid.* Virginitas, *ibid.* Virtutes. *ibidem.* Eminentia sanctitatis. *ibid.* Sepultura. *ibid.*

Alfonsus Barsena in Tucumaniam venit. l. 1. c. 24. Saltam, Estecum & Tucumaniæ metropolim Apostolicè excolit. l. 1. c. 24. & 25. Sex millia & sexcētos in Estecensi ditione baptizat. l. 1 c. 26. Et multos in Cordubensi tractu. c. 27. Item ibidem aliquot millia. c. 29. Extremam famem patitur. *ibidem.* Portentosè transportatur. c. 30. Salsi fluminis accolas excolit. c. 31. Multos sacro Fonte abluit. *ibid.* Alibi sexcentos Christianos facit. c. 39. Et ex Lullis bis mille & sexcentos. *ibid.* Et integri oppidi incolas. *ibid.* Tucumaniam universam lustrat. *ibid.* Zelum animarum egregiè prodit. *ibid.* Et obediendi studium. c. 40. Linguas Barbarorum devorat. *ibid.* Mataranos instruit & baptizat. c. 42. Multas alias linguas discit. c. 43. Calchaquinos pacificat. c. 38. Infantes eorum baptizat. *ibid.* Sociis in Assumptionis urbe præficitur. l. 2. c. 1. Cura obtemperandi. c. 4. Puetos docendi munus commendat. c. 3. Malignâ aurâ afflatur. c. 5. In Peruviam revocatur. c. 11. Viginti-quinque millia in Tucumaniâ baptizat. *ib.* Ingæ hæredem sacro-Fonte abluit. *ibid.* Peruviæ Apostolus nuncupatur. *ibid.* Dæmonem contemnit, *ibid.* Abigit, *ibid.* Vaticinatur, *ibid.* Undecim linguis loquitur *ibid.* Statua pueri Jesu ei se sistit, *ibid.* Moritur, *ibid.* Apparet. *ibid.*

Alfonsus Nietus Herrera ad Societatem cum nepote vocatur. l. 13 c. 20. Eam hæredem facit. *ibid.* Ab heroïco facto laudatur. *ibid.*

Alfonsus Ovalle Societati dat nomen. l. 6. c. 2. Constanter vocationem suam defendit. *ibid.* Laudatur. *ibid.*

Alfonsus Ribera Belgico bello clarus fit Prætor Chilensis. l. 4. c. 25. Laudatur. *ibid.* Offendit Regem, Chilensi præfecturâ mulctatur. *ibid.* Tucumaniæ præficitur. *ibid,* Iterum Chilensi præturæ restituitur. l. 4. c. 6. Reprehensus se corrigit. l. 4. c. 10. Moritur. l. 6. c. 7.

Alfonsus Riquelmius Ipanecnses debellat. l. 1. c. 13.

Alfonsus Rodericius Guaicuræos instruit. l 7. c. 8. Oppidi Fundationem apud Caaroënses adjuvat. l. 8. c. 21. Mactatur. c. 22. Ejus cadaver deformatur. c. 24. Comburitur. *ibid.* Alfonsi virtutes. c. 35.

Alfonsus Sandovallius de Æthiopum Baptismis dubitat. l. 6. c. 23. Dubium ad Archiepiscopum Hispalitanum refert. *ibid.*

Alfonsus Truenus Mercenarius primus religionem in Tucumaniam infert, l. 1. c. 20.

B. Aloysius Gonzaga inter Beatos relatus celebratur. l. 6. c. 3.

Alvarus Nunius nobilitate, & dotibus clarus, fit Paraquariensis Prætor. l. 1. c. 13. Terrâ mariquè in provinciam proficiscitur. *ibid.* Americæ interiora explorat. c. 14. Cum administris Regiis dissidet. *ibid* In Europam transportatur. *ibidem.* Ab Carolo Quinto honoratur. *ibid.* Fit Consul Hispalensis. *ibid.*

Alvarus Ramon occiditur. l. 1. c. 3.

Amazones Americanæ. l. 10. c. 19.

America dividitur. l. 1. c. 1. Subjugatur. *ibidem.* In Fide instruitur, *ibid.* Describitur, l. 3. c. 1. An antiquis nota? l. 1. c. 21. De ejus primis incolis. *ibid.*

Andalgales excoluntur. l. 4. c. 6.

Andreas Agricola multos baptizat l. 6. c. 24.

Andreas Gallegus Guairaniæ transmigratores juvat. l. 10 c. 5.

Andreas Garabitus in aurum Urvaïcense inquirit. l. 14. c. 5. Falsos delatores punit. *ibid.*

Andreas Jordanus moritur, & laudatur. l. 10 c. 24.

Andreas Valera Apoſtolicè excurrit, l 10. c. 2. Fluviorum Salſi & Dulcis accolas inſtruit. l. 11. c. 1.
Angelo Cuſtode invocato, vulnus portentosè ſanatur. l. 10. c. 22,
Angol urbs Chileni regni à rebellibus capitur. l. 2. c. 10.
Anïangara in Ducem eligitur, l. 3. c. 23. pugnat. *ibidem.*
S. Annæ Apuppennenſis oppidum conditur, l. 5. c. 6, Franciſcanis traditur. *ibid.*
S. Annæ Tapenſis oppidum fundatur, l. 10. c. 34. Ex parte deſtruitur, l. 11. c. 31. Tranſmigrat. l. 12. c. 18.
Annæ Sanabriæ in Societatem affectus. l. 4. c. 35.
Antonius Barberinus primum Sæculum noſtrum ornat. l. 13. c. 16.
Antonius Bernal Barbaros vagabundos indagat. l. 12. c. 21. Joannis Caſtillii cadaver recuperat. l. 8. c. 31. Immaculatæ Virginis numiſmatis ope indemnis in prælio ſervatur, l. 11. c. 30.
Antonius Maçerus Quimilpæ rupes & Catamarcanam vallem excolit. l. 9. c. 34.
Antonius Moranta Guaïcuræos inſtruit, l. 4. c. 27. & l. 5. c. 18. Multa patitur & agit. *ibid.* Apud eoſdem egregiè laborat. l. 6. c. 9.
S. Antonii oppidum primùm conſtruitur, l. 8. c. 40. A Mamalucis vaſtatur. l. 9. c. 14.
Antonius Palermus ad Urvaicenſes mittitur, l. 8. c. 21 Sylveſtres Paranæ populos indagat, l. 12. c. 22. Reducit, *ibid.* Naufragatur, *ibid.* Plures infantes baptizat, *ibid.* Unus ex ejus comitibus mactatur. *ibid.*
Antonius Riparius ad Chaquenſem Provinciam pergit, l. 12. c. 26. A Barbaris trucidatur, *ibid.* Honoratur, *ibid.* Ejus patria, *ibid.* Innocentia, *ibid.* Multiplex pietas, *ibid.* Erga Divos Joſephum & Xaverium affectus. *ibid.*
Antonius Ruiſius Montoia Limæ naſcitur, l. 4. c. 11. Puer cælitùs illuſtratur, *ibid.* Mariam Virginem piè colit, *ibid.* Corpus caſtigat, *ibid.* De vitæ ſtatu deliberat, *ibid.* Nebulonem & ſeurram agit. *ibid.* Carcere & exilio multatur, *ibid.* Oſtento terretur, l. 4. c. 12. Militiam cogitat. *ibid.* Voce cæleſti ad pœnitentiam animatur, *ibid.* Reſipiſcit, *ibid.* Ad Indorum curam vocatur, *ibid.* Studia reſumit, *ibid.* Severam & piam vitam agit, *ibid.* Societatem ingreditur, *ibid.* Paraquariæ divinitus deſtinatur. *ibid.* Oſtentis cæleſtibus recreatur, *ibid.* Paranapanæi, Pirapi & aliorum fluviorum pagos ad Fidem ſollicitat, lib. 4. c. 13. Multos baptizat, lib. 5. c. 8. In Guairaniâ multa agit memoratu digna, l. 5. c. 17. Heroïco facto caſtitatem conſervat, *ibid.* Utiliter per Guairaniam excurrit, l. 6. c. 3. Guairaniæ Sociis præeſſe jubetur, l. 7. c. 10. Apud Ibitirambetanos Divi Xaverii coloniæ fundamenta ponit, l. 7. c. 11. Ad mortem quæritur, *ibid.* Fortiter agit, *ibid.* Ad Taiaobæ terras pervadit. l. 7. c. 12. Ad necem deſtinatur, *ibid.* Septem ejus comites mactantur, *ibid.* Apud Tucutienſes Sancti Joſephi oppidum condere incipit, l. 7. c. 20. Divum Raphaëlem propitium habet, *ibid.* Sylvas excutit, *ibid.* Iter per intactas Sylvas cum vitæ periculo aperit, c. 21. Taïaobæ populos adit. l. 8. c. 8. Oppidi fundamenta jacit, *ibid.* Taiaobæ filios baptizat, *ibid.* Taiaobæ terras iterum aggreditur, l. 8. c. 12. Oppidum reædificat, *ibid.* Septem Archangelis dedicat, *ibid.* Ab dæmone vexatur, *ibid.* Oſtentis confirmatur, *ibid.* Multos baptizat, *ibid.* Campeſtres Guairaniæ populos tentat, l. 8. c. 13. Se retrahit, *ibidem.* Gualachos excolit, l. 8. c. 37. Baptizat, *ibid.* Guiraveram utcumque conciliat. lib. 8. c. 28. Conceptionis oppidi fundamenta deſignat, *ibid.* Sancti Antonii coloniam ponere incipit, l. 9. c. 10. Loquacia Ariolorum cadavera veneratione ſubducit, c. 20. In Guairaniæ tranſmigratione ſollicitè agit, c. 45. Ad Itatinenſes ſocios mittit, l. 9. c. 48. Guairaniæ tranſmigratores egregiè juvat, l. 10. c. 5. Eis duo oppida reædificat. c. 7. Graves calumnias domi patitur, c. 28. Silet & vindicatur, *ibid.* Ab Virgine Mariâ ſanatur. *ibid.* Paranenſibus, Urvaicenſibus & Tapenſibus Sociis præficitur. l. 11. c. 29. In Europam navigat, l. 12. c. 3. Ab Divo Ignatio valetudini reſtituitur, *ibid.* Apud Regem Catholicum rem Indorum agit, *ibid.* Diploma Regium impetrat, *ibid.* Et multa alia, *ibid.* Guairanicè ſcribit, *ibidem.* Fœminam ab dæmone liberat, *ibid.* In Americam renavigat, *ibid.* Limæ, Paraquariæ Provinciæ rem procurat, *ibid.* Moritur, *ibid.* Honorificè ſepelitur, *ibid.* In vita ab Divo Ignatio reprehenditur, l. 12. c. 4. Regis Catholici & magnorum virorum favorem meretur, *ibid.* Scribit de Dei amore, *ibid.* De ejus virtutibus. *ibid.*
Antonius Vanſurkius Manſilla in navigatione moritur, l. 12. c. 41. Et laudatur. *ibid.*
Antonius Vivar Sancti Jacobi ditionem Apoſtolicè excolit. l. 3. c. 9.
Antropophagorum crudelitas, l. 7. c. 23. Cerimoniæ. l. 8. c. 11.
Ao amphibium animal. l. 10. c. 9.
Apemondus in Simonem Maçetam cõjurat. l. 9. c. 11.
Apicabiïa Socios Jesu expetit, l. 9. c. 28. Oppidi fundamenta deſignat, *ibid.* Oppidum fundat. c. 35.
Arapizanduvius Caſiquius Chriſtianæ legis doctores expetit, & impetrat, l. 3. c. 33. Ad Ethnicos tranſit, l. 5. c. 15. Denuò reducitur, *ibidem.* Reſipiſcit, *ibid.* Auxilia Sociis adproperat. l. 8. c. 32
Araricani oppidum fundant, l. 10. c. 33. Religioni Chriſtianæ conciliantur, *ibid.* Octingentas familias colligunt, *ibid.* Pervertuntur, l. 12. c. 7. Iterum convertuntur, & tranſmigrant. l. 12. c. 18.
Araucana ſedes ponitur, l. 3. c. 14. & ſtabilitur. l. 4. c. 24.
Araucani ad oppida reducuntur, l. 3. c. 16. Iterum diſparantur, *ibid.* Excoli prohibentur. *ibid.* Rurſum excoluntur, *ibid.* Multi baptizantur, *ibid.* & l. 6. c. 22. Araucanorum militum fortitudo. l. 3. c. 15. Numeroſitas, *ibid.* Mores. *ibid.*
Areguatus in Alfonſum Rodericium involat. l. & c. 25.
Argentei fluminis primus repertor. l 1. c. 2. Nominis origo, c. 6. Et iterum, l. 5. c. 3. Magnitudo, *ibid.* Oſtium. *ibid.*

Assumptionis arx ponitur, l. 1. c. 9. In urbem erigitur, l. 1. c. 11. Urbs Socios JESV benevolè recipit, c. 32. Excolitur, *ibid.* Societatis sedem postulat. l. 2. c. 3. Ei templum ædificat. c. 5. Socios retinere conatur, c. 22. Iterum recipit, *ibid.*

Assumptionis oppidum apud Iivisenses conditur. l. 8. c. 20.

Assumptionis colonia apud Acàraguaïenses Societas ponit. l. 9. c. 26.

Aticaïe in Guaïraniæ Socios conspirat. l. 4, c. 14. Maracanam in partes trahere contendit. *ibidem.* Resipiscit, *ibid.* Iterum corrumpitur, *ibid.* Et infeliciter moritur. *ibid.*

Aurum Urvaïcense Chimæricum. l. 14. c. 2. *& sequentibus.* Aurum in os Valdiviæ infusum. l. 1. c. 9.

Aveneira convertitur. l. 5. c. 16. Oppidi fundamenta ponit. *ibid.*

Augustinus Contreras in Guaïraniam mittitur, l. 8. c. 40. Divi Christophori coloniæ primus præest. l. 11. c. 6. Quater mille capita & sexcenta reducit. *ibid.* Vitæ periculum adit, l. 12. c. 7. Ad latrones pergit, l. 11. c. 31. Tapenses transmigrantes juvat, l. 12. c. 18. Oppidum reædificat, *ibid.* Ad Tapensem Provinciam pergit. c. 36. A Mamalucis impeditur, *ibid.* Ad expeditionem iterum se accingit, *ibid.* Multos Barbaros reducit, *ibid* Trecentas familias recolligit. l. 12. c. 19. Mamalucos detegit. l. 7. c. 9. c. 16;

Augustini Villazæ Apostolici labores. l. 7. c. 6. Abstinentia, *ibid.* Pericula, *ibid.* Ad Chunos navigatio. *ibid.*

Author benè precatur Regibus Catholicis, l. 1. c. 22.

B

BAEABA Gonsalvii & Roderici cadavera recuperat. l. 8. c. 26.

Baguæ ad Fidem sollicitantur. l. 7. c. 35.

Baltazaris Alegriæ infelix exitus. l. 14. c. 12.

Baltazar Penia primus Societatem in Chilenum regnum invehit, l. 1. c. 45. Ejus laus. *ibid.*

Baltazaris Pliegi heroïcum facinus divinitùs compensatum. l. 6. c. 2.

Baltazar Senia Guarambarèos instruit, l. 4, c. 31. Moritur, *ibid.* Cadaver ejus honoratur, *ibidem.* Laudatur. *ibid.*

D. Barbaræ oppidi fundamenta, l. 14. c. 16.

Barbara mulier pudorem defendens cum suo infante mactatur. l. 14. c. 13.

Barbaræ mulieris patientis exemplum singulare. l. 6. c. 13. Continentiæ, l. 8. c. 7. Castitatis. l. 10. c. 13.

Barbaræ gentis mores. l. 12. c. 11.

Barbarorum in Societatem amor. lib. 7. cap. 4. Apophthegmata. l. 9. c. 6.

Bartholomæus Bracamontius occiditur. l. 1. c. 7.

Bartholomæus Peres Paraquariæ provincialatum cum Æthiopicis Episcopatibus comparat. l. 1. c. 2.

Bernardus Centurio ad flumen Argenteum navigat. l. 1. c. 6.

Belgarum Sociorum navigatio, l. 12. c. 41. Pericula. *ibid.*

Besar lapis. l. 3. c. 10.

D. Blasius Hispaniæ favet, l. 1. c. 9. In protectorem eligitur. *ibid.*

Blasphemus castigatus. lib. 11. c. 12.

Blasius Gutieres Valetudinarii curã exercet. l. 12. c. 1. Pus ore exprimit. *ibid.* Moritur, *ibid.* Laudatur. *ibid.*

Bocarata Socios JESV expetit. l. 9. c. 28. Oppidi fundamenta ponit. *ibid.*

Bonæ-spei Societatis domus stabilitur Regis Catholici munificentiâ. l. 4, c. 24.

Boni-aëris arcis fundatio, l. 1. c. 7. Nominis origo, *ibid.* Destructio. l. 1. c. 10.

Boni-aëris urbis situs. l. 1. c. 16. Fundatio, l. 3. c. 12. Ditio. *ibid.*

Boni-aëris Societatis sedes ponitur. l. 3. c. 12. Nutat, *ibid.* Stabilitur, *ibid.* Sæculum nostrum celebrat, l. 13. c. 16. Ob liberalitatem compensatur. l. 13. c. 15.

Borbonii militum infortunium. l. 1. c. 8.

Bororæum opppidum à Mamalucis infestatur, l. 1. c. 8. Defenditur. *ibid.*

Bororeënses multos à captivitate liberant. l. 13. c. 10. *item* c. 17. *&* c. 18.

Borosenius in Petrum Romerum & socios conjurat. l. 14. c. 17. Ejus oratio. *ibid.*

Boum multiplicatio notabilis. l. 4. c. 2.

Burgensis socii ad Indias memorabilis vocatio. l. 3. c. 6.

C.

CAaïguarum mores. l. 9. c. 24. Agilitas. *ibid.* Prælia, *ibid.* Ferocitas. *ibid* Baptismus. l. 9. c. 25. Et ad eos iteratæ missiones. *ibid.* Qualiscumque cicuratio. l. 9. c. 38. Nonnullorum conversio l. 10. c. 30.

Caapienses Socios JESU petunt. l. 9. c. 28. Oppidi fundamenta ponunt. *ibid.* Ædificant. cap. 35. Transmigrant. l. 11. c. 33.

Caaroënses utcumque conciliantur. l. 8. c. 19. Oppidum fundant. l. 8. c. 21. In Socios conjurant. c. 22. Gonsalvium & Rodericium mactant. c. 23. Eorum cadavera deformant. c. 24. Comburunt. *ibid.* Sacra prophanant, *ibid.* Catechumenum mactant. *ibid.* Petrum Romerum ad necem quærunt, c. 27. Fugantur, *ibid.* Castigantur. l. 8. c. 32. Resipiscunt. l. 9. c. 7. Socios iterum recipiunt. *ibid.* Oppidum restaurant, l. 9. c. 8. Transmigrant. l. 11. c. 33. Oppidum suum ad Paranam reædificant. l. 12. c. 8.

Caasapaguaçuenses Socios JESV expetunt, l. 9. c. 28. Oppidi fundamenta designant, *ibid.* Fundant, c. 35. Excoluntur, l. 10. c. 13. Bello perturbantur, l. 11. c. 33. Abiguntur, l. 12. c. 13. Transmigrant. *ibid.*

Caasapaminienses reducuntur. l. 8. c, 4. Oppidum fundant. *ibid.* Gonsalvii & Rodericii corpora recuperant. l. 8. c. 26. Petrum Romerum præliando defendunt. c. 27. Laudantur, *ibid.* Transmigrant. l. 11. c. 33. Oppidum suum ad Paranam reædificant. l. 12. c. 18.

Cabure in Socios conjurat. l. 8. c. 22. Impœnitens laqueo vitam finit. c. 32.

Cæsar Gavoti miles primus Tucumaniam detegit. l. 1. c. 20. Cæsarum regio ab ipso dicta fabulosa. *ibid.*
Cæsar Gratianus peste afflatos juvat. lib. 12. c. 1. Constantinopolitanam missionem ambit. *ibid.* Paraquariensem impetrat, *ibid.* Moritur, *ibid.* Laudatur. *ibid.*
Calchaquini moribus Barbari, l. 1. c. 38. Pacificantur, l. 3. c. 27. Diuturno labore excoluntur, *ibid.* Sedem Societatis admittunt, l. 5. c. 22. Eorum mores describuntur, c. 23. Rebellant, l. 9. c. 23. Conjurant, *ibid.* Iterum rebellant, l. 10. c. 2. Societas eos deserit, l. 7. c. 2. Societatem iterum admittunt, l. 13. c. 3. Tumultuantur, *ibid.* Sedantur, *ibid.* Sedem Societati ædificant. *ibid.* Christianorum nomina dolosè filiis imponunt. *ibid.* Pertinaciter agunt, *ibid.* Secundam Societatis sedem ponunt. l. 14, c. 12.
Candiræus Pipirium mactat. l. 6. c. 29.
Capaïani rebellant, l. 10. c. 12. Pacificantur. *ibid.*
Capesaci rebellant, l. 12. c. 33. Vincuntur. *ibidem.*
Caliguila Abiponum Casiquius Socios JESV recipit. l. 13. c. 5.
Carabucensis Crucis origo. l. 6. c. 4. Veneratio. *ibid.*
Caracaræ dolosè Hispanos in auxilium vocant, l. 1. c. 9. Crudeliter mactant. *ibid.* Vincuntur, *ibid.* rebellant, l. 12. c. 33. Superantur, *ibid.* Eorum palus, *ibid.* Insulæ natatiles. *ibid.*
Caraichure Socios JESV enixè petit, l. 11. c. 6, impetrat, *ibid.* Baptizatur. *ibid.*
D. Caroli Boromæi sedes apud Calchaquinos consecratur, l. 5. c. 22. Item oppidum apud Urvaïcenses eidem consecratur, l. 9 c. 35. Destruitur, & aliò transfertur. l. 12. c. 13.
Carolus Dubrinus Caroli Quinti Collactaneus. l. 1. c. 6.
Carolus Quintus Sebastianum Gavotum ad detegendam Australem Americam mittit, l. 1. c. 2. Diploma facit primis Paraquariæ colonis favorabile, l. 1. c. 10. Novos colonos in Paraquariam submittit, l. 1. c. 13. Joannem Sanabriam Paraquariæ Prætorem constituit. l. 1. c. 15. Episcopum Paraquariensibus procurat. l. 1. c. 22. Ejus liberalitas erga Paraquarienses commendatur. *ibid.*
Carupe in Socios conjurat, l. 8. c. 22. Necem Gonsalvii & Rodericii mandat, c. 23. Petrum Romerum ad necem quærit, c. 27. Repellitur, *ibid.* Baptizatur, l. 8. c. 32. Laqueo vitam finit. *ibid.*
Castri & Quiniones Archiepiscopi Hispalensis de Æthiopum Baptismis sententia. l. 6. c. 23.
Cataraïana vallis Chilensis regni, l. 4. c. 18. Ejus incolæ cum Valdiviâ colloquuntur, *ibidem.* Pacem acceptant, *ibidem.* Constanter agunt. l. 4. c. 24.
Caurana vallis excurritur. l. 6. c. 2.
Cerati Indi. l. 12. c. 37.
Chaquensium regio, l. 8. c. 15. Numerus, *ibidem.* Superstitio, *ibid.* Cultura, *ibid.* Frustra tentatur, l. 12. c. 12. & cap. 26. Et rursum. l 13. c. 23.
Charuæ Alvarum Ramonem occidunt, l. 1. c. 4. Versus portum Boni-aëris vagantur, lib. 4. c. 1. Ad Fidem sollicitantur. l. 7. c. 35.
Gabriël Chemombeus conjurationem in Franciscum Cespedes conflat, l. 11. c. 16. Detegitur, *ibid.* In exilium transportatur, *ibid.* Transfugit, l. 12. c. 15. Pœnam luit, *ibid.* Resipiscit, *ibid.*
Chileni regni situs, l. 1. c. 17. Coloni, *ibid.* Amœnitas, l. 1. c. 18. Fertilitas, *ibid.* Divitiæ, *ibid.* Terræ motus, *ibid.* Status, *ibid.* Montes, l. 3. c. 10. Sacerdotes, l. 4. c. 19. Chilenorum rebellio, l. 2. c. 10. *& seqq.* A Paraquaria separatio, & in Viceprovinciam Societatis erectio, l. 7. c. 24. Status & laus, *ibid.* Et iterum laus, l. 4. c. 4.
Chileni regni primi de Societate excultores, lib. 1. c. 45. Tempestate vexantur, *ibid* Liberantur, *ibid.* Lemures fugant, *ibid.*
Chilenorum Sociorum labores, l. 2. c. 10, & l. 6. c. 2. Constantia in laboribus, l. 6. c. 22.
Chilan, urbs Chileni regni, capitur, l. 2. c. 10.
Chiloë insula describitur, l. 3. c. 18. Sedem Societatis recipit, *ibid.*
Chiloënsium Indorum mores, l 3. c. 18. Pietas, *ibid.* Conversio, *ibid.* Baptismi, *ibid.*
Chiloënsis Archipelagus describitur, l 4 c. 5, excolitur, *ibid.* Insulani baptizantur, *ibid.* Apud eos Societatis sedes stabilitur, c. 24. Chiloënses insulas Socii excolunt, l. 6. c. 8. Octoginta sacella in iis excitant, *ibid.*
Chiquiti Christianæ legis Doctores expetunt, l. 8. c. 37.
Chiriguanarum natio ad Fidem sollicitatur, l. 2. c. 23. Et iterum, l 8. c. 1. Iterumque tentatur, *ibid.* Chiriguanarum origo, l. 11 c. 2, mores, *ibid.* numerus, *ibid.* pertinacia, *ibid.*
Christi imago sudat, l. 16. c. 20. Christi patientis supplicatio, l. 12. c. 34.
Christophorus Altamiranus Barbaricæ linguæ peritissimus, l. 9. c. 26, Acaraiguaensium diuturnus magister, *ibid.* oppidum apud eos condit, *ibid.* multos reducit, *ibid.* peste afflatos juvat, l. 10. c. 14, plures baptizat, *ibid.* Acaraguaïensium ducem & alios sacro Fonte lavat, lib. 11. cap. 4, rem ad Bororeum strenuè agit, lib. 13. c. 10, multos à captivitate Mamalucorum retrahi curat, l. 13. c. 10. Item, lib. 13. c. 17, & c. 18, ab defuncti Manibus inquietatur, l. 13. c. 25.
Christophorus Arenas apud Tapenses Apostolicè laborat, l. 11. c. 5, multos baptizat, c. 6, mulierem pro mortua habitam Christianis aquis lavat, *ibid.* vitæ periculum adit, l. 12. c. 5, Transmigrantes juvat, c. 17, vulneratur, lib. 14. c. 14, ludibrio habetur, *ibid.*
Sancti Christophori colonia conditur, lib. 11. c. 5, devastatur, c. 31.
Christophorus Deodatus multa millia baptizat, lib. 4. cap. 4.
Christophorus Mendoça Incarnationis oppidum in Guaïrania fundat, l. 7. c. 22, ad necem designatur, *ibid.* machinationem detegit, *ibid.* ad Mamalucos de officio monendos pergit, l. 8. c. 39, vulneratur, *ibid.* Neophytos aliquot è captivitate liberat, *ibid.* Ariolorum cadavera venerationi subducit, l. 9. c. 20, quamplurimos Barbaros reducit,

ducit, l. 9. c. 40, Guairaniæ transmigratores non sine vitæ periculo juvat, l. 9 c. 42, apud Tapenses Sancti Michaëlis oppidi fundamenta ponit, l. 10. c. 10, quamplures Barbaros congregat, & baptizat, c. 15; Indos captivos in libertatem asserit, l. 1. c. 19; Tebiquaris fluminis accolas & Caaguas ad Fidem sollicitat, c. 20; Ibiaënsium regionem percurrit, *ibid.* ab Ibiaënsibus iteratâ crudelitate mactatur, c. 21; à dæmone timetur, l. 11. c. 23. Ejus patria, *ibid.* nobilitas, *ibid.* sepultura, l. 11. c. 22.

Christophorus Torres egregiam operam apud Calchaquinos navat, l. 6. c. 18; adit vitæ periculum, *ibid.* Villaricanæ sedis initia promovet, l. 7. c. 33.

Chunorum regio aditur, l. 6. c. 9; describitur, *ibid.* Eorum aliqui baptizantur, *ibid.* Iterum excoluntur, l. 7. c. 6.

Chuquisaca urbs Peruviæ, l. 8. c. 1.

Chuquisacensis senatus Societati favet, l. 4. c. 10.

Claudius Aquaviva Socios è Brasilia advectos Peruviæ regimini subjicit, l. 2. c. 1. Societatem Paraquariæ restituit, l. 2. c. 29; jus Provinciæ ei concedit, l. 3. c. 2; mutat prudenter in tempore consilium, *ibid.* cælitùs illustratur, *ibid.* Didacum Torres æstimat, & amat, l. 3. c. 6; Provincia Paraquaria eum pro parente habet, lib. 3. cap. 8; ultrò Socios in Paraquariam mittit, l. 3. cap. 11; Servitii Personalis jus examinari jubet, l. 3. c. 21.

Claudius Ruiërius Acaraïense oppidum fundat, l. 7. c. 16; Nativitati Virginis Mariæ dedicat, *ibid.* multa patitur, & agit, *ibid.* Quaracipucutium necem intentantem terret, *ibid.* multos Ethnicos reducit, *ibid.* initia Mariæ Majoris oppidi ponit, & promovet, l. 7. c. 20; constanter agit, *ibid.* multos baptizat, *ibid.* Iguasuanos à fuga retrahit, l. 9. c. 5; multos sacro Fonte abluit, *ibid.* Caaiguas cicurare satagit, l. 9. c. 38; Urvaicensibus Paranensibusque Sociis præficitur, lib. 12. c. 33; laudatur, *ibid.* Neophytos adversus Caracaras mittit, *ibid.* superiorem Urvaicæ partem non sine vitæ periculo explorat, l. 12. c. 38; multos reducit, *ibid.* Neophytos ad domandos Calchaquinos mittit, l. 12. c. 39.

Clemens Octavus benevolentiam erga Societatem ostendit, l. 3. c. 6; Didaco Torres favet, *ibid.* Carabucensis Crucis frustum æstimat, l. 6. c. 4.

Colla Tupa Guarcaris Ingæ moderator lapidem notabilem adorari jubet, l. 6. c. 4.

Conceptionis civitas ad flumen Rubrum excolitur, l. 1. c. 10. & l. 3. c. 28.

Conceptionis urbs apud Chilenos principalis Societatis sedem recipit, l. 4. c. 24; jure Collegii donatam, l. 5. c. 20.

Conceptionis oppidum Societas ad Urvaicam fundat, l. 6. c. 15.

Conceptionis coloniam Societas apud Gualachos ædificare incipit, l. 8. c. 37.

Congregatio prima provincialis, l. 3. c. 10.

Conotome vallis excolitur, l. 3. c. 13.

Coquimbensis urbis fundatio, l. 1. c. 17.

Cordubensis urbs fundatur, l. 2. c. 15; Societatem Jesu recipit, *ibid.* Templum condit, *ibidem.* Ejus ditio excolitur, *ibid.* Cordubensis sedes vexatur, l. 3. c. 24; divinitùs juvatur, *ibidem*; constanter agit, *ibid.* in Provinciæ caput erigitur, l. 4. c. 4; ferventer domi forisque se gerit, *ibid.* Cordubenses Socii utiliter excurrunt, l. 6. c. 1; l. 12. c. 24; & l. 9. c. 1; Pampas & Guarpos utiliter adeunt, l. 12. c. 11; fluviorum Tertii & Quarti accolas excolunt, *ibid.* sæculares ludos celebrant, c. 10; Sancti Epimachi corpus honorificè collocant, c. 21; item Immaculatæ Virginis statuas, *ibid.* sacellum domesticum ornant, *ibid.* censent Episcopum sine litteris Apostolicis non consecrandum, l. 14. c. 13.

Cordubense seminarium erigitur, l. 4. c. 26.

Cordubensis Tyrocinii institutio, l. 3.

Corporis Christi arx construitur, l. 1. c. 8.

Corporis Christi oppidum Societas ad Paranam fundat, l. 6. c. 28.

Corporis Christi supplicatio, l. 10. c. 13.

SS. Cosmæ & Damiani oppidi designatio, l. 10. c. 37; progressus, l. 11. c. 7; incolarum Baptismus, *ibid.* transmigratio, l. 13. c. 18.

Crux Barbaris pro azylo erigitur, l. 1. c. 20. Crucis piè conspectæ efficacitas, l. 2. c. 15. Crucis triumphus, l. 5. c. 6; vis, c. 26.

Cucuisenses excoluntur, l. 2. c. 9; Societatis sedem petunt, l. 12. c. 30; non impetrant, *ibid.*

Cuioënses Indi doctrinâ Christianâ imbuuntur, l. 3 c. 23. Eorum mores describuntur, *ibid.* Multi ad Fidem convertuntur, *ibid.* Iterata ad eos excursio, *ibid.* & l. 7. c. 15. Iterum describuntur, *ibid.*

Curitus Gualachorum Dux Jesu Socios expetit, l. 8. c. 37; differtur, *ibid.*

Curuba vulnus lethale accipit, l. 9. c. 16; baptizatur, *ibid.* moritur. *ibid.*

Cuscum Peruviæ civitas, l. 3. c. 4.

D.

Dæmon potator & declamator, l. 7. c. 15. Dæmonum invidia, l. 2. c. 6.

Diaguitæ utcumque conciliantur, lib. 2. cap. 16; multa eorum oppida baptizantur, *ibid.* & *seqq.* conspirant in Socios, l. 2. c. 19; ad necem quærunt, *ibid.* sedantur, *ibid.*

Didacus Alfarus ad Paranenses mittitur, l. 7. c. 27; parricidis se opponit, l. 8. c. 31; vitæ periculum adit, *ibid.* Paranensibus, Urvaicensibus & Tapensibus Sociis præficitur, l. 12. c. 5; non sine periculo Tapensibus transmigrationem suadet, l. 12. c. 7; à Mamalucis mactatur, l. 12. c. 31. Ejus patria, l. 12. c. 32; studia, *ibid.* officia, *ibid.* multiplex pietas, *ibid.* necis honestæ commendatio, *ibid.*

Didacus Almagrus primus in Chilense regnum irrumpit, l. 1. c. 17.

Didacus Alvares de Paz Tucumaniæ Viceprovincialis designatur, l. 3. c. 2.

Didacus Boroa ad portum Boni-aëris appellit, l. 4. c. 1; Diaguitas pacificat, l. 4. c. 6; excolit, *ibid.* item Guassanos, Malleos, Huachasses & Andalgales, *ibid.* Guarambaræos instruit, c. 31; Itapuani oppidi fundationi insistit, l. 5. c. 5; à Barbaro insultatur, l. 5. c. 15; à gravi calumnia vindicatur,

vindicatur, *ibid.* Paranensibus Sociis præfectus Acaraïense oppidum fundat, l. 7. c. 16; zelum animarum prodit, l. 7. c. 9; post varia tentamenta apud Iguasuanos oppidum fundat, l. 7. c. 29; multos baptizat, *ibid.* Assumptionis Collegii Rector adversus parricidas auxilia adproperat, l. 8. c. 32; Gonsalvii & sociorum vitam scribit, c. 33; ad oppidum fundandum Tabativienses sollicitat, l. 9. c. 9; fit Provincialis, l. 11. c. 1; Tucumaniam Apostolicè lustrat, *ibid.* Socios ad Chiriguanas mittit, l. 11. c. 2; Paranam inspicit, c. 4; Urvaïcæ oppida percurrit, c. 5; Cismontanas Tapensis Provinciæ colonias adit, l. 11. c. 5; inchoatum Visitationis oppidum Sociis commendat, *ibid.* ad colonias trans Igaïm positas pergit, c. 5; Sancti Christophori oppido Socios imponit, *ibid.* colonias cis Igaïm positas perspicit, c. 7; octingentos adultos baptizat, *ibid.* litteris Regi Catholico inscriptis Societatem defendit, c. 2. 5, Neophytos animat, c. 33; perturbatos sistit, *ibid.* Tapensis provinciæ transmigrationem decernit, l. 12. c. 16; juvat transmigrantes, lib. 12. c. 18; transmigratorum oppida reædificari jubet, l. 12. c. 19, arma Neophytis dari procurat, cap. 20; Ocloïarum oppidum Franciscanis tradit, c. 25; Itatinensem provinciam lustrat, c. 35; superiorem Urvaïcæ partem explorari curat, cap. 38; ob virtutes posteritati commendatur, l. 12. c. 45.

Didacus Castañeda multos baptizat, lib. 5. c. 10.

Didacus Gongora Prætor Socios benevolè recipit, l. 6. c. 16.

Didacus Gonsales Holguinus Socios mari è Peruvia advehit, l. 3. c. 8; in Assumptionis Collegio vexatur, l. 4. c. 26; laudatur, *ibid.* Ejus mors, l. 5. c. 21; patria, *ibid.* munia, *ibid.* severitas, integritas, *ibid.* linguæ peritia, *ibid.*

Didacus Ludovicus Oliveira diploma facit Sociis favorabile, l. 9. c. 29.

Didacus Mendoça cum Barbaris pugnat, l. 1. c. 7; mactatur, *ibid.*

Didacus Montalvanus ab Aganamone occiditur, lib. 4. c. 21. Ejus patria, lib. 4. c. 23; abstinentia, *ibid.* cadaver à muscis & avibus intactum, *ibid.*

Didacus Negron Prætor Divi Ignatii Beatificationem celebrat, lib. 4. c. 3; laudatur, lib. 5. c. 4.

Didacus Nieza Regi Catholico se subdit, l. 7. c. 31; largè donatur, *ibid.*

Didacus Ribeirus moritur & laudatur. lib. 10. c. 24.

Didacus Salazarius in Guaïraniam mittitur, l. 6. c. 13; Apostolicè excurrit, *ibid.* constanter agit, l. 7. c. 12; necem vix evitat, c. 33; Gualachis præfectus multa patitur, l. 9. c. 22; à Gualachis impetitur, *ibid.* in tutum se recipit, *ibid.* Guaïraniæ transmigratores juvat, l. 9. c. 42; & lib. 10. cap. 5.

Didacus Torres fit primus Paraquariæ Provincialis, l. 3. c. 2. Ejus patria, parentes, castitas, tyrocinium & studia, c. 3. Julide Rector conversioni Indorum dat operam, c. 4; Procurator Indorum renunciatur, *ibid.* Cusci Rector Societatis æmulos coërcet, *ibid.* suum derisorem heroïcè juvat, *ibid.* Collegio Quitensi præpositus tumultuantes Regi conciliat, c. 5; Regis Catholici litteras recipit; *ibid.* Potosino Collegio præest, *ibidem.* Peruviæ Provincialis secretarium agit, *ibid.* pro provincia Peruana Procurator in Europam mittitur, c. 6; Regi Catholico gratus multa impetrat, *ibid.* ossa Martini Gutierez recuperat, *ibid.* Clementi Octavo, & Claudio Aquavivæ carus est, *ibid.* Divi Ignatii cubiculum primus ornat; *ibid.* Federici Boromæi Cardinalis gratiam meretur, *ibid.* ab Lermeo Duce benevolè excipitur; *ibid.* multa ab Rege impetrat, *ibid.* in Americam renavigat; *ibid.* Quitensem provinciam fundat, l. 3. c. 7; ad fundandam provinciam Paraquariensem proficiscitur, c. 8; ab Episcopo cum Sociis benevolè excipitur, c. 9; Sancti Jacobi sedem stabilit, *ibid.* tyrocinium Cordubæ instituit, *ibid.* primam Congregationem cogit, c. 10; Boni-aëris sedem inchoari jubet, c. 12; Lauretana sacella fieri imperat, c. 13; Societatis domicilium Arauci ponit, c. 14; Socios ad Chiloënses mittit, c. 18; servitium personale exagitat, c. 21; Mendoçinam sedem inchoat, c. 22; Socios ad Cuioënses destinat, c. 23; sedem Esterensem pro tempore deserit, c. 25; in Sancti Michaëlis urbe sedem Societatis erigit, c. 26; Socios Calchaquinis præficit, Conceptionis urbem excolit, c. 28; Paranæ, Guairaniæ, & Guaïcuræorum curam suscipit, c. 29; ad fundandum Ignatianum oppidum Socios amandat; c. 33; alios in Guaïraniam, c. 31; & alios Guaïcuræis domandis præficit, c. 34; Boni-aëris sedem stabilit, l. 4. c. 1; Sanctæ Fidei urbem domicilio occupat, c. 2; Divorum Ignatii & Xaverii Beatificationem celebrat, c. 3; Cordubam in provinciæ caput constituit, c. 4; Seminarium Chilense erigit, *ibid.* ad Chiloënses insulas Socios navigare jubet, c. 5; Socios ad pacificandos Diaguitas concedit, c. 6; Guaïcuræorum Ducis filium baptizat, *ibid.* sedem Esterensem restituit, *ibid.* in Chilensi regno vexatur, c. 25; Tucumaniam Paraquariamque lustrat, c. 26; Seminarium Cordubense erigit, *ibid.* MARIAM Virginem populorum debellatricem appellat, *ibid.* Guaïcuræos adit, c. 27; Utcumque donis conciliat, c. 27; Comitia provincialia cogit, c. 38. Ejus provincialatûs anacephaleôsis, c. 38, *& seqq.* fit Rector Cordubensis, l. 5 c. 1; Procurat Æthiopum Baptismos sub conditione conferri, l. 6. c. 23; ostento animatur, *ibid.* & alios animat, *ibid.* Peruviam repetit, l. 8. c. 1; multos Æthiopes baptizat, & baptizari curat, *ibid.* Chuquisacæ utilem operam navat, *ibid.* Chiriguanarum expeditionem procurat, *ibid.* multa agit memoratu digna, *ibid.* moritur, *ibid.* laudatur, *ibid.* sepelitur, *ibid.*

Didacus Vasaurus moriens à dæmone vexatur, l. 9. c. 3.

Didacus Vega ob liberalitatem commendatur, l. 7. c. 31, & l. 9. c. 29.

Diluvium Americanis quomodò notum, lib. 1. c. 21.
Dominicanus Sacerdos Societati favet, l. 1. c. 32; Dominicani Heroïcum facinus, lib. 2. cap. 10; Dominicani Beatificationem Beati Ignatii magno affectu celebrant, l. 4. c. 3; Socios hoſpitaliter recipiunt, l. 1.
Dominicus Gonſales per Cuioënſium regionem latè excurrit, lib. 7. cap. 15; moritur, & laudatur, *ibid.*
Dominicus Irala Oïolæ ſubſtituitur, l. 1. c. 9; fit Paraquariæ Prætor, c. 10; Aſſumptionis urbem fundat, c. 11; terram latè explorat, cap. 13; iterum Præfecturâ Paraquarienſi potitur, c. 15; Americæ Auſtralis interiora luſtrat, *ibid.* Et multa agit memoratu digna, *ibid. & ſeqq.*
Dominicus Martines moritur, l. 12. c. 45.
Dominicus Munioa vulneratur; lib. 14. cap. 14; ludibrio habetur, *ibid.*
Dulcis Tucumaniæ fluvius, l. 10, c. 1.

E.

EDMUNDI Campiani piæ memoriæ Seminarium Chilenſe dedicatur, l. 4. c. 4.
Emmanuël Bertotus Sancti Thomæ oppidi initia juvat, l. 10. c. 11; multos Barbaros reducit, *ibid.* & c. 31; æger ipſe peſte afflatis adeſt, l. 11. c. 5; plures ſacro Fonte abluit, c. 7; Tapenſes tranſmigrantes adjuvat, l. 12. c. 18.
Emmanuël Cabrera ad Societatem vocatur, l. 7. c. 25; ſua Societati largitur, *ibid.*
Emmanuël Capralis Alpoimus Sociorum interfectores caſtigat, l. 8. c. 32.
Emmanuël Fonſeca faſciculum litterarum aperit, l. 4. c. 25; Apoſtatarum legibus petitur, *ibid.* ab Senatu & Epiſcopo defenditur, *ibid.* Apoſtata declaratur, *ibid.* ab Societate dimittitur, *ibidem.*
Emmanuël Frias templum Chilenſe condit, lib. 2. c. 10.
Emmanuël Ortega à piratis in mare projicitur, & liberatur, l. 1. c. 28, in Cordubenſi tractu Apoſtolicè elaborat, c. 29; miraculosè tranſportatur, c. 30; Paraquariam excolit, c. 33; multos baptizat, *ibid.* & c. 34. 35. & l. 2 c. 13; Guairaniam utiliter procurat, l. 1. c. 34, & l. 2. c. 4; ad necem deſtinatur, l. 2. c. 4; ejus comites mactantur, *ibid.* duo oppida fundat, *ibid.* aquarum diluvio intercipitur, l. 2. c. 13; heroïcum facinus perpetrat, *ibid.* ſpinâ transfigitur, *ibid.* Sanctæ Inquiſitionis carceri mancipatur, c. 23; ab ſacris ſuſpenditur, *ibid.* abſolvitur, *ibid.* honoratur, *ibid.* Chiriguanis Chriſto lucrandis præficitur, *ibid.* moritur & laudatur, *ibid.*
Emmanuël Sa Correa tumultum Januarienſem ſedat, l. 12. c. 42; fortiter agit; *ibid.*
Divi Epimachi corpus honorificè collocatur, lib. 13. cap. 21.
Eſcuriale templum Salomonicè conſtructum, lib. 1. cap. 22.
Eſtecum urbs fundatur, l. 5. c. 20; Societatem JESU recipit, *ibid.* templum dedicat, l. 6. c. 17; terræ motu concutitur, l. 10. c 1; peſte afflictatur, l. 11, c. 11; Eſtecenſe Collegium diſſolvitur, *ibid.*
Eſterenſes Socii utiliter excurrunt, l 9. c. 1, l. 12. c. 10, & 45, l. 13. c. 13.
Eſterenſis ſedes deſeritur, l. 3. c. 25; rurſum acceptatur, l. 4. c. 10.
Eſterenſis convictus diſſolvitur, l. 11. c. 11.
Euchariſtiæ fides dubitanti aſſeritur, lib. 7. c. 14; Euchariſtiam indignè participans caſtigatur, l. 9. c. 1; Euchariſtiæ vis, l. 13. c. 13; ejus cultores adjuti, l 13 c. 26; æſtimatio, l. 9. c. 9.
Europææ Societatis provinciæ laudantur, lib. 12. cap. 45.
Extremæ-unctionis vis, l. 9. c. 37; Extrema-unctio corpori ſalutaris, l. 10, c. 13.

F.

FAMATINA vallis rebellat, lib. 10. cap. 2; pacificatur, *ibid.*
Federici Cardinalis Boromæi munificentia commendatur, l. 3. c. 6, & l. 5. c. 19.
Ferdinandus Aguilera Chilenum regnum excolit, l. 1. c. 45.
Ferdinandi Ariæ Senatoris Limenſis beneficentia, lib. 3. c. 8.
Ferdinandus Arias Paraquarienſis Prætor ſollicitè agit, l. 3. c. 33; Beatificationem Divi Ignatii celebrat, l. 4. c. 3; Sanctæ Fidei ſedem adjuvat, l. 4. c. 2; terram pro templi fabrica bajulat, *ibid.* à prudentia civili & militari commendatur, l. 4. c. 35, multa beneficia Societati præſtat, *ibidem*; Urvaïcam armis ſubjugare deſtinat, l. 5. c. 13; à conſilio avertitur, *ibidem.*
Ferdinandus Monroïus in Tucumaniam venit, l. 2. c. 13; Lullos excolit, c. 20; Peruviam repetit; laudatur, c. 32.
Ferdinandus Rodrigues Diploma Pontificis fortiter promulgat, l. 12, c. 43.
Ferdinandus Saïas vitæ periculum adit, l. 7. c. 37.
Ferdinandi Talaverani Chilenſis Senatoris pietas; l 3. c. 13; & ejus filiarum, *ibid.*
Ferdinandus Torreblanca à Calchaquinis benevolè recipitur, l. 13. c. 3; ſacella conſtruit, *ibid.* è valle abit, *ibid.* ad vallem revertitur, *ibid.* Sancti Caroli ſedem conſtruit, *ibid.* Hualfinam vallem excurrit, l. 13. c. 24; ſtrenuè apud Calchaquinos laborat, *ibid.* infantes baptizat, *ibid.* bis Calchaquinorum vallem luſtrat, lib. 14. cap. 12; Pullares, Taguingaſtas & Hualfines adit, *ibid.*
Ferdinandus Trecus benevolè primos Societatis Socios recipit, l. 3. c. 9; Societatem Eſterenſi urbi reſtitui curat, l. 4. c. 10; & laudat, *ibid.* Seminarium Cordubenſe Societati tradit, l. 4. c. 26; Eſtetenſis Collegii fundandi ſpem facit, *ibid.* multa Societati donat, *ibid.* Ejus in Societatem affectus, l. 4. c. 35; virtutes, *ibid.* mores, *ibid.* teſtamentum, *ibid.* mors, *ibid.* ſepultura *ibid.*
Sanctæ Fidei urbis fundatio, l. 4. c. 2; indigenarum mores, *ibid.* Societatis ſedes, *ibid.*

Flandrobelgicæ Societatis provinciæ laus, l. 11. c. 28.
Foïensis Virginis statua ad cultum expositа, l. 13. c. 26. Foïense oppidum à Foïensi Virgine nuncupatum, l. 13. c. 27; tumultuatur, l. 14, c. 14; sedatur, *ibid.*
Franciscani Patres aliquot oppida fundant, l. 3. c. 28; laudantur. *ibid.*
Franciscus Aguirre Tucumaniæ metropolim fundat, l. 1. c. 20; Tucumaniam recipit, *ibid.*
Franciscus Alfarus laudatur, l. 4. c. 5; servitium personale exagitat, *ibid.* & c. 9; leges scribit Indis utiles, l. 4. c. 10; Provincias Societati excolendas assignat, l. 4. c. 9; Societatem Esterensi urbi restitui curat, l. 4. c. 10; de vestigiis Sancti Thomæ testatur, l. 6. c. 4.
Franciscus Angulus Tucumaniæ missioni præficitur, l. 1. c. 24; fit commissarius Sanctæ Inquisitionis, *ibid.* Saltam & Estecum excolit, *ibid.* in Tucumaniæ metropoli egregiè laborat, c. 25; multos baptizat, *ibid.* & c. 27; Frontones adit, cap. 41; Peruviam repetit, l. 2. c. 32; laudatur, *ibid.*
Franciscus à Sancto Martino ad Barbaros mittitur, l. 3. c. 26; metu ad insaniam redigitur, *ibid.* constantiam in Societate non tenet, *ibid.*
Franciscus à Valle primus Boni-aëris sedi præficitur, l. 3 c. 12; calumniam gravem patitur, l. 4 c. 26; liberatur, *ibid.* egregium facinus in adolescentia perpetrat, l. 10. c. 4; bonam operam Indis navat, *ibid.* moritur, *ibid.* laudatur, *ibid.*
Franciscus Cespedes ad necem quæritur, l. 11. c. 15; periculo subducitur, *ibid.*
Franciscus Cespedes Prætor Boni-aëris Urvaïcæ explorationem urget, l. 7. c. 3; Societati oppida condendi facultatem concedit, *ibid.* Hispanos milites Neophytorum oppidis præficit, *ibidem*, revocat, *ibid.*
Franciscus Diastanius in Guairaniam mittitur, l. 5. c. 19; Sancti Xaverii oppido præficitur, l. 7. c. 21; multos reducit, & baptizat, *ibid.* vitæ periculum inter Antropophagos adit, l. 7. c. 23; Gualachos excolit, & peste afflatos baptizat, l. 8. c. 37; Conceptionis oppidum fundat, *ibid.* mechanica exercet, *ibid.* Sancti Thomæ oppidum construit, c. 41; frustra Jesu-Marianis succurrere tentat, l. 9. c. 17; indicium Incarnationis oppidi perversionis accipit, l. 9. c. 20; Ariolorum cadavera veneration subducit, *ibid.* Neophytos in Paraquaria defendit, c. 33; & apud Senatum Chuquisacensem, *ibid.* ad Chiriguanas excurrit, l. 8. c. 1; Antropophagorum factionem in Tapensi provincia detegit, l. 11. c. 24; Neophytos ad prælium animat, *ibid.* Indos apud Senatum defensum iterum it, c. 25; Procurator provinciæ eligitur, l. 12. c. 2; Diplomata à Pontifice Urbano Octavo impetrat, l 12. c. 41; Regis Catholici liberalitatem expetitur, *ibid.* subsidiarios cogit, *ibid.* ab Ulisipponensibus Patribus cum Sociis benevolè excipitur, *ibid.* & ab Januariensibus, l. 12. c. 42; Diploma Pontificium promulgari curat, *ibid.* tumultuantes sedat, *ibidem*; subsidiarios Socios in portum Boni-aëris invehit, *ibid.*
Franciscus Gomesius ad Araucanos mittitur, l. 4. c. 4; primus Estecensi sedi præst, l. 5. c. 20.
Franciscus Gonsales Pachon ante mortem Societati mancipatur, l. 13. c. 15; Societatem hæredem facit, *ibid.*
Franciscus Hurtadus milites in bello Calchaquino comitatur, l. 10. c. 2; Famatinæ vallis & aliorum populorum pacificationi studet, *ibid.*
Franciscus Lúpercius Curbanus Limæ Theologiam docet, l. 13. c. 1; fit Paraquariensis Provincialis, *ibid.* ad Calchaquinam vallem Socios mittit, c. 3; sedem ibidem restitui curat, *ibid.* Paranenses & Urvaïcenses lustrat, l. 13. c. 11; Sociorum rem ordinationibus stabilit, *ibid.* multos baptizat, *ib.* ultra Paraquarium Socios mittit, l. 14. cap. 14 Divæ Barbaræ oppidum erigi jubet, *ibid.*
Franciscus Mendoça Paraquariæ Proprætorem agit, l. 1. c. 15; capite minuitur, *ibid.* vindictæ Divinæ exemplum dat singulare, *ibid.*
Franciscus Molina egregiam Barbaris dat operam, l. 10. c. 13; mechanica utiliter exercet, *ibid.*
Franciscus Puebla moritur & laudatur, l. 12. c. 10.
Franciscus Ricardus varios Ethnicos ad Fidem sollicitat, l. 7. c. 35.
Franciscus Sausedus Sancti Michaëlis sedi multa donat, l. 4. c. 26; fit Episcopus Chilensis, *ibid.*
Franciscus Vasquius dela Mota Gabriëlis Vasquii non indignus nepos, l. 3. c. 8; inter primos Provinciæ fundatores venit, *ibid.* postea Provincialis, *ibid.*
Franciscus Vasquius Truxillius Procurator Provinciæ subsidiarios Socios in portum Boni-aëris inducit, l. 6. c. 29; à Paulo Quinto bonam precationem accipit, *ibid.* fit Provincialis, l. 9. c. 1; Caaroënses adit, c. 7; eorum oppidum restituit, *ibid.* S. Francisci Xaverii oppidi fundamenta ponit, c. 9; Acaraguaïenses spe oppidi alit, *ibid.* Guaïraniam per præcipitium petit, c. 40; Sancti Francisci coloniæ ruinam perspicit, *ib.* Taïaobæ populis transmigrationem imperat, l. 9. c. 41; Societati Episcopum Paraquariensem conciliat, l. 10. c. 28. Ejus munia, c. 39; virtutes, *ibid.* mors, *ibid.*
Franciscus Vergara Paraquariæ Prætor, l. 1. c. 15.
Franciscus Victoria primus Tucumaniæ Episcopus, l. 1. c. 23; ostento Episcopali dignitati designatur, *ibid.* Societatem è Brasilia & Peruvia in Tucumaniam primus vocat, *ibid.* amanter recipit, *ibid.*
Franciscus Vilagra multa bella perficit, l. 1. c. 17.
D. Francisci inter Beatos relati honores, l. 4. c. 3; & inter Sanctos, l. 7. c. 3. Ejus oppidum apud Ibitirambetanos fundatur, l. 7. c. 11: Item apud Jaguaraitienses, l. 7. c. 35: Item apud Tabativienses, l. 9 c. 9. Ejusdem Reliquiæ Caaïguis salutares, l. 9. c. 38. Neophytis præliantibus favet, l. 13. c. 7. Eo invocato vulnus portentosè sanatur, l. 10. c. 22.
Franciscus Ximenius Tapenses ad Fidem sollicitat, l. 10. c. 12; Sanctæ Theresiæ oppidi fundamenta ponit, l. 10 c. 35; Divi Joachimi coloniæ initia juvat, c. 36; magnam Barbarorum multitudinem sacro Fonte lavat, l. 11. c. 5; ad Tebiquarim & alios fluvios excurrit, l. 11. c. 7; multos reducit,

ducit, *ibid.* Visitationis inchoatū oppidum auget, *ibid.* frustra Mamalucos ad pietatem hortatur, l. 12. c 6; transmigratorum reliquias indagat, c. 21.
Frontones describuntur, l. 1. c. 41; excoluntur, *ibid.* aliquot Hispanos mactant, c. 44; rebellant, *ibid.* Frontonum misera conditio, l. 3. c. 28.

G.

Gabriel Brito moritur & laudatur, l. 12 c. 10.
Gabriël Chemombe in necem Francisci Cespedes conjurat, l. 11. c. 16; in exilium mittitur, *ibid.* ad Mamalucos transfugit, lib. 12. cap. 15; pœnas luit, *ibid.* resipiscit, *ibid.*
Gabriël Perlinus Judicem conservatorem imprudenter creat, l. 6. c. 16; offendit, *ibid.* castigatur, *ibid.* vitam religiosè peragit, & finit, *ibid.* quadringentos baptizat, l. 7. c. 1.
Gabriël Vega Chilenum regnum excolit, l. 1. c. 45; moritur, *ibid.* laudatur, *ibid.*
Garcia Hurtadus Mendoça Chilenum regnum recipit, l. 1. c. 17; Osornum ædificat, *ibid.* Mendoça urbs de ejus nomine ponitur, *ibid.*
Garcia Medina facilum Ignatio nondum indigeti ponit, l. 3. c. 26; Societatem ad Sancti Michaëlis urbem accersit, *ibid.* feliciter moritur, *ibid.*
Gaspar Caravacalius Mercenarius primus in Tucumaniam religionem introducit. l. 1. c. 20.
Gaspar Cerqueira Abipones ad fidem sollicitat. l. 12. c. 21; In Societate constantiam non tenet. l. 13. c. 6.
Gaspar Fernandes in Chiloënsibus insulis Apostolicè laborat. l. 7. c. 16; non sine vitæ periculo. *ibid.*
Gaspar Montoius Omaguacis Christo lucrandis insistit. l. 2. c. 6; Multos baptizat, *ibid.* Piltipiconem religioni Christianæ conciliat. c. 7; Omaguacas pacificat. *ibid.* Apostolicè excurrit. c. 8; Saltenses excolit. l. 2. c. 14; Ad Diaguitas proficiscitur. c. 16; Necis discrimen adit. c. 19; Plurimos sacro fonte lavat. *ibid.* Intrepidum se ostendit. *ibid.*
Gaspar Osorius Chaquensem provinciam adit. l. 8. c. 15; Incolas allicit. *ibid.* Idiomata discit. *ibid.* Oppida fundanda designat, *ibid.* Apud Tobas oppidi fundamenta jacit, *ibid.* Chaquenses exiguo fructu excolit. l. 9. c. 2; Ab Tobis benevolè excipitur, *ibid.* In suspicionem trahitur, *ib.* Afflictatur, *ibid.* Ocloïas oppido includit. l. 12. c. 12; Guispiras adit, *ibid.* Cucuisenses instruit. *ibid.* Ad Chaquenses iterum pergit. l. 12. c. 26; A Barbaris trucidatur. c. 27; Ejus patria. c. 28; Virtutes, *ibid.* Fervor, *ibid.* Cadaver insepultum, *ibid.* Ostentum. c. 27.
Gaspar Sobrinus in Hispaniam legatur. l. 4. c. 25. Et iterum procurator eò navigat. l. 7. c. 38; Subsidiarios Socios adducit, l. 8. c. 16; Chilensis Vice-provincialis designatur, c. 18; Limensis Rector fit, *ibid.* Et Provincialis Quitensis, *ibid.* Ejus patria, *ibid* Parentes, *ibid.* Educatio, *ibid.* Itinera, *ibid.* Virtutes, *ibid.*
Glaucurana vallis excurritur. l. 6. c. 2.
Gonsalvii Juste patria. l. 12. c. 3; Militia, *ibidem.* Afflictandi corporis studium, *ibid.* Cœlestes favores, *ibid.* Mors. *ibid.*
Gonsalvius Neophytus cum Petro Romero trucidatur, l. 10. c. 18. Ejus fidelitas. *ibid.*
Gregorius XV. jus Academiæ Collegiis Cordubensis & Sancti Jacobi concedit. l. 6. c. 30.
Gregorii Figueroæ funestus exitus. l. 12. c. 32.
Guaïcuræi quoad mores describuntur. l. 3. c. 37; Utcumque cicurantur, lib. 38; Novilunium colunt, l. 4. c. 27; Largè donantur, *ibidem.* Utcumque conciliantur, *ibid.* Eorum Ducis filius fit Christianus, l. 4 c. 8; In morte tantùm baptizantur, *ibid.* Baptismum putant esse lethalem, l. 5. c. 9. Eorum Dux sacro Fonte abluitur, l. 6. c. 19; Deseruntur. l. 7. c. 34.
Guaïcuritiorum mores, l. 3. c. 37; Iter faciendi modus. *ibid.*
Guairaniæ urbes, l. 1. c. 16; Descriptio, l. 3. c. 30. Sacrorum penuria, *ibid.* Præcipitium, l. 7. c. 32. Rupes notabilis, c. 33; Transmigratio, l. 9. c. 42. *& seqq.*
Gualachi moribus Barbari Socios Jesv expetunt, l. 8. c. 37; Oppidum fundant, *ibid.* Reducuntur, *ibid.* Guairaniæ transmigratores mactant, l. 9. c. 42; In Salazarium insurgunt, c. 43; Spoliant, *ibid.* Mamalucos trucidant. l. 13. c. 8.
Gualanus Sancti Michaëlis urbem obsidet. lib. 3. c. 26.
Gualfines excoluntur. l. 14. c. 12.
Guadacoles rebellant, l. 10, c. 2. Pacificantur. *ibid.*
Guarambaræ expeditionis initium, progressus & finis, l. 4. c. 31; Guarambaræorum miseria. *ib.* Fuga, *ibid.* Erga instructores pietas. *ibid.*
Guaranorum mores, l. 4. c. 11; Matrimonia, l. 10. c. 11.
Guarcontes instruuntur. l. 12. c. 12
Guarpi ad Fidem sollicitantur. l. 13. c. 12.
Guassani Apostolicè adeuntur. l. 4. c. 6.
Guati panem Divini verbi petunt. l 10. c. 19.
Guembe fructus notabilis. l. 3. c. 30.
Guenoæ spem dant conversionis. l. 7. c. 35.
Guiraqueraïus in Petrum Romerum conspirationem conflat, l. 14. c. 17; Ad occidendos Socios progreditur. c. 18
Guiravera homo ferox, l. 8. c. 8; Bellum movet, c. 12; Conjurat, *ibid.* Ad Fidem sollicitatur, l. 8. c. 38; Cum Sociis colloquitur, *ibid.* Utcumque conciliatur, *ibid.* Sociis obsistit, l. 9. cap. 10; Perniciosè conspirat, c. 11; Reprimitur, *ibid.* Iterum furit, *ibid.* Iterum refrænatur, *ibidem.* Baptizatur, *ibid.* Inconstanter agit, *ibid.* Ortas suspiciones dissipat. l. 9. c. 19.
Guispiræ Apostolicè adeuntur. l. 12 c. 12.

H.

Hæreticus sacrorum Agnorum contemptor morte multatur, lib. 1 c. 25. Alter in sacrosanctam Hostiam involans ab Hispanis trucidatur, l. 4. c. 22.
Heredia in captivitate herum mactat, lib. 2. c. 27. Ejus filius crematur. *ibid.*
Hispani per Americam Fidem Christianam propa-

gant, l. 1. c. 1; Americam Auſtralem ſubjugant, *ibid.* feliciter pugnant, c. 5; in auxilium Urvaïcenſium veniunt, l. 12. c. 16; eorum fortitudo commendatur, l. 2. c. 10.
Hollandi portui Boni-aëris metum incutiunt, l. 8. c. 17; perniciosos libros important, *ibid.*
Horatius Bechius Araucanos adit, & excolit, l. 3. c. 14; multa facit memoratu digna, c. 15; ad Chilenos rebelles mittitur, l. 4. c. 21; ab Aganamone occiditur, *ibid.* virginitatem totâ vitâ conſervat, c. 23; erga MARIAM Virginem piè afficitur, *ibid.* mortis ſuæ modum præſentit, *ibid.* Alexandrum Septimum ſanguine attingit, *ibid.* Ejus dotes, *ibid.* cadaver ab avibus intactum, *ibid.*
Horatius Morellius Calchaquinos pacificat, l. 3. c. 27; ſacella erigit, *ibid.* multos baptizat, *ibid.* à Virgine MARIA juvatur, *ibid.* ter vallem luſtrat, *ibid.* Saltenſem agrum excolit, *ibid.* Guapachas Hiſpanis reconciliat, *ibid.* Ejus patria, l. 13. c. 14; indoles, *ibid.* miſſiones, *ibidem*; mors, *ibid.*
Hoſtiæ conſecratæ aſpectu perditæ vitæ homo convertitur, l. 6. c. 7. Hoſtiæ conſecratæ in manus hæreticorum deveniunt, l. 12. c. 41; recipiuntur, *ibid.*
Huillorum regio, l. 6. c. 9; domus *ibid.* barbaries, *ibid.* cicuratio, *ibid.*
Hyacinthus de Laris in aurum Urvaïcenſe inquirit, l. 14. c. 3; falsâ ſpe alitur, *ibid.* calumniatorem examinat, *ibid.* mendacii convictum punit, *ibid.*
Divus Hieronymus Sanctæ Fidei urbis patronus, l. 4. c. 2.
Hieronymus Cabrera urbem Cordubenſem in Tucumania fundat, l. 2. c. 15.
Hieronymus Cabrera junior in Calchaquinos movet, l. 10. c. 2; fortiter agit, *ibid.*
Hieronymus Porcellus peſte afflatis adeſt, l. 11 c. 16 & multos baptizat, *ibid. & alibi.*
Hieronymus Portillus primus Peruviæ Provincialis, l. 3. c. 1; Franciſci Borgiæ faciem ſplendentem videt, *ibid.*

I.

D. IACOBUS Hiſpanis præliantibus favet, l. 1. cap. 13.
Jacobus Rançonierius Guaïraniæ tranſmigratores juvat, l. 9. c. 42; primus Itatinenſem provinciam explorat, l. 10. c. 17; ad necem deſignatur, *ibid.* vindicatur, *ibid.* Itatinenſi expeditioni præficitur, *ibid.* cum Sociis quatuor oppida fundat, c. 18; Païguas in amicitiam admittit, cap. 19; Itatinenſes ad defenſionem animat, c. 22; pro ovibus multa pericula ſpernit, c. 25; vitæ diſcrimen adit, *ibid.* duo Itatinenſium oppida reædificat, c. 38. Ejus patria l. 11. c. 28; parentes, *ibid.* navigatio, *ibid.* excurſiones, *ibid.* virtutes, *ibid.* mors, *ibid.* dotes, *ibid.*
Jaguapinius Urvaïcam turbat, l. 7. c. 17; capitur, *ibid.* convertitur, *ibid.*
Jaguapuanum oppidum conſtruitur, lib. 5. cap. 14; excolitur, *ibid.* deſtruitur, *ibid.*
Jaguaraitienſes Socios JESU admittunt, l. 7. c. 35; oppidum condunt, *ibid.* Divo Xaverio conſecrant, *ibid.* deſeritur, l. 9. c. 9.
Japeivienſes coloniam ædificant, lib. 7. cap. 35; Tribus Regibus dedicant, *ibid.* plures mactantur, l. 11, c. 16; Ethnicos reducunt, l. 13. c. 19.
Januarienſis portus turbatur, l. 12. c. 42; ſedatur. *ib.*
Januarienſium ſociorum religioſa liberalitas.
Jarotii explorantur, l. 7. c. 7; eorum mores & obſtinatio. *ibid.*
Ibapirius conjurationem conflat, l. 9. c. 27; Vincitur, *ibid.* bellum reparat, *ibid.* iterum profligatur. *ibid.*
Ibiaënſes in Chriſtophorum Mendoçam conjurant, l. 11. c. 21; eum mactant, *ibid.* rurſum conſpirant, c. 24; multos trucidant, *ibid.* præliantur, *ibid.* ſuperantur. *ibid.*
Ibiraïarum mores, l. 1. c. 35; peſtis, *ibid.* baptiſmus. *ibid.*
Ibitirambetani ad Fidem fruſtra ſollicitantur, l. 6. c. 29; rurſum adeuntur, l. 7. c. 11; Divi Xaverii coloniam ædificant, *ibid.* Antropophagos detegunt, c. 23; à Mamalucis in captivitatem abducuntur. l. 9 c. 40
Ibitiraquanorum fidelitas, l. 8. c. 31; Ibitirunæ mortis accolæ in Guaïrania Socios exoptant, l. 8. c. 40; oppidum condunt, *ibid.* bis mille reducuntur, *ibid.*
Ibitirunæ ſylvæ incolæ in Tapenſi provincia Socios JESU expetunt, l. 10. c. 12.
Iguacaporvus in Mendoçam conſpirat, l. 11. c. 20.
JESU-Mariana colonia in Guaïrania conſurgit, l. 9, c. 10; ab Mamalucis vaſtatur, c. 16; reſtauratur, c. 30.
JESU-Marianum oppidum apud Tapenſes conditur, l. 10. c. 37; ab Mamalucis deſtruitur, l. 11, c. 30.
Divi Ignatii cubiculum ornatur, l. 3. c. 6; primum ſacellum c. 26; colonia ad Paraquarium, c. 34; aliud in Guaïrania, c. 35; tertium apud Itatinenſes, l. 13. c. 27; ejuſdem Beatificationis celebritas, l. 4. c. 3; & Canonizationis, l. 7. c. 3; Miracula l. 4. c. 3; imaginis ſudor, lib. 9. c. 39; Crucifixus l. 13. c. 21; lemures ab eo fugati, c. 20.
Ignatius Abiaru contra Mamalucos feliciter pugnat, l. 13. c. 7; multos à captivitate liberat, c. 10.
Ignatii Loiolæ Divi Ignatii abnepotis generoſum facinus, l. 11. c. 1; mors, c. 13; virtutes, *ibid.*
Ignatius Martines in Guaïraniam mittitur, lib. 8. c. 40; tranſmigratores Guaïraniæ juvat, lib. 9. c. 42; ſubmergitur, c. 47, emergit, *ibidem.* in Itatinenſi regione SS. Angelorum oppidum fundat, l. 10. c. 18; vitâ periclitatur, c. 21; fortiter ſe gerit, *ibid.* Sanctæ Annæ initia apud Tapenſes promovet, c. 34; ad Chiriguanas deſtinatur, l. 11. c. 2; eos excolit, *ibid.*
Ignatius Medina Ocloïs præficitur, l. 12. c. 12; ad Omaguacas iter arripit, l. 13. c. 23; fruſtra Chaquenſem provinciam tentat, *ibid.* Mataguaïas ad Fidem ſollicitat, *ibid.*
Iguaſuani præcipitii deſcriptio, l. 7. c. 29.
Iguaſuani pervicaciter agunt, l. 7. c. 29; reducuntur, *ibid.* fugitivi è fuga retrahuntur; l. 9. c. 5; Guaïraniæ tranſmigratores juvant, lib. 10. c. 5;

ab tygribus infestantur, c. 6; transmigrant, l. 10. c. 29; non pauci perveruntur, l. 11. c. 4; convertuntur, *ibid.*
Iivisenses oppidum Societati fundant, lib 8. c. 20; Joannem Castillium mactant, c. 28; ad occidendos Socios Piratinienses convolant, c. 30; fugantur, *ibid.* castigantur, *ibid.*
Ildephonsus Figueroa cæditur, l. 1. c. 9.
Immaculatæ Virginis numisma Socium servat indemnem, l. 11, c. 30; statuæ ejusdem honorificè collocantur, l. 13. c. 21.
Imperialis urbs fundatur, l. 1. c. 17; à rebellibus obsidetur, l. 2. c. 10; divinitùs cives adjuvantur, *ib.*
Imprecator malâ morte multatur, l. 4. c. 4.
Incantatores Neophytis nocent, l. 6. c. 3; Sociis nocere non possunt, *ibid.*
Incarnationis oppidi in Guairania fundatio, l. 7. c. 22; perversio, l. 9. c. 20; conversio, *ibid.* desertio, c. 32.
Inianenses Paranæ populi reducuntur, l. 6. c. 28; oppidum construunt, *ibid.*
Inianenses Guairaniæ populi coloniam ædificant, l. 8. c. 8; ab Mamalucis in servitutem abiguntur, l. 9. c. 32.
Institoris ad Societatem notabilis vocatio, l. 3. c. 5; mors, *ibid.*
S. Joachimi colonia fundatur, l. 10. c. 36; augetur, l. 11. c. 18; destruitur, l. 12. c. 5.
Joannes Abregus Socios cum vitæ periculo ad Barbaros comitatur, l. 2 c. 9, *& seqq.*
Joannes Arcos in Tucumaniam venit, l. 2. c. 14.
Joannes Aguila moritur, & laudatur, l. 2. c. 5.
Joannes Atiensa Provincialis primos Socios in Tucumaniam mittit, l. 1. c. 24.
Joannes Baltodanus Societatem ingreditur, l 14. c. 23; inter Indos egregiè laborat, *ibid* innocentiam conservat, *ibid.* Christum spectare meretur, *ibid.* moritur, *ibid.*
Joannes-Baptista Ferrufinus ad Chiloënses mittitur, l. 3. c. 19; eos excolit, c. 20; in Procuratorem provinciæ eligitur, l. 10. c. 1; de morte Rochi Gonsalvii & sociorum scribit, l. 8. c. 33; subsidiarios ex Europa advehit, l. 11. c. 26; Chilensis Viceprovincialis fit, *ibid.* & subinde Paraquariæ provincialis, *ibid.*
Joannis Baptistæ generosum factum, l. 6. c. 18; mors, l. 10. c. 2; patria & studium linguæ Calchaquinæ, *ibid.*
Joannes Cardenas ab Mamalucis vulneratur, l. 11. c. 30.
Joannes Castillius Assumptionis oppidum apud Iivisenses condit, l. 8. c. 20; quadringentas familias reducit, *ibid.* ad necem designatur, c. 22; trucidatur, c. 28. Ejus interfectores castigantur, c. 31; cadaver recuperatur, *ibid* virtutes *ibid.* patria, *ibidem.*
Joannes Cereçeda Quimilpæ rupes & Catamarcanam vallem Apostolicè excolit, l. 9. c. 34; item Cordubensem & Esterensem tractum, l. 10. c. 1; moritur & laudatur, l. 12. c. 30.
Joannes Darius Cordubensi sedi præficitur, l. 2. c. 14; Calchaquinam vallem adit, lib. 3. c. 27; incolas pacificat, *ibid.* instruit, *ibid.* ter vallem lustrat, *ibid.* è valle abit, & repetit, *ibid.* Saltenses excolit, *ibid.* Diaguitas ad pacem inducit, l 4. c. 6; docet & baptizat, *ibid.* Esterenses Societati reconciliat, *ibid.* Prætorem item Episcopo, *ibid.* ad Guassanos, Malleos, Huachasses & Andalgalas excurrit, *ibid.* Ejus ortus, l. 10. c. 25; patria, *ibid.* studia, vocatio ad Religionem, missio ad Indos, & erga Divos pietas, l. 10. c. 26. Illustrationes, pia sensa, corporis afflictatio, eleëmosynæ, erga Deum fiducia multiplex, & erga miseros caritas, l. 10. c. 27. Conciones, demissio animi, præsagia, mors & pompa funebris, *ibid.*
Joannes Dias Ocania per Cordubensem tractum excurrit, l. 10. c. 1; puer vovet virginitatem, l. 13. c. 22; liberalitatem exercet, *ibid.* pauperes defendit, *ibid.* piè moritur, *ibid.*
Joannes Domingues ius in Europam sine facultate renavigat, l. 4. c. 1; castigatur, *ibid.* resipiscit, *ibid.*
Joannes Fontius Tucumaniæ Sociis præficitur, l. 1. c. 40; Frontones adit, c. 41; eorum infantes baptizat, *ibid.* ad Calchaquinos penetrat, *ibid.* quinque pagorum infantes sacro Fonte abluit, *ibid.* Peruviam repetit, l. 2. c. 1.
Ioannes Franciscus Oloris moritur, & laudatur, l. 13. c. 23.
Joannes Gamarra Franciscanus laudatur, l. 7. c. 18; auxilia Sociis periclitantibus submittit, l. 8. c. 32.
Ioannes Garaïus Sanctæ Fidei urbem fundat, l. 4. c. 2.
Ioannes Garaïus junior Caracaras rebellantes domat, l. 12. c. 33.
Ioannes Gomesius Zurita Londinum urbem fundat, l. 1. c. 20.
Ioannes Guardia linguæ Æthiopicæ utiliter dat operam, l. 6. c. 23.
Ioannes Ignatius Baisama moritur & commendatur, l. 12. c. 45.
Joannes Lugo Cardinalis ad Pontificem refert de Matrimoniis Guaranorum, l. 10. c. 15.
Joannes Menesses pro recuperando Venerabili Sacramento fortiter agit, l. 12. c. 41.
Ioannes Oïola Prætor à Païaguis occiditur, l. 1. c. 9.
Ioannes Ortis Sarate auxilia Hispanorum in Paraquariam inducit, l. 1. c. 15.
Ioannes Osorius occiditur, l. 1. c. 6.
Ioannes Pastor utiliter ad Cuioënses excurrit, l. 3. c. 23; quatuor ædiculas apud eos erigit, *ibid.* Mendoçinæ sedi præficitur, l. 4. c. 4; Ethnicos sacro Fonte immergi curat, *ibid.* Mataranos instruit, l. 13. c. 4; ad Abipones penetrat, c. 5; gentem instruit, *ibid.* revocatur, *ibid.* Procurator provinciæ eligitur, l. 14. c. 11.
Ioannes Porras Acaraïenses ad transmigrationem animat, l. 10. c. 10; juvat transmigrantes, *ibid.*
Ioannes Quaracius Itatinenses decipit, lib. 7. c. 18; Paranam turbat, *ibid.* capitur, *ibid.* laqueo vitam finit, *ibid.*
Ioannes Rocas primus Tucumaniam armatus adit, l. 1. c. 20; mactatur, *ibid.*
Ioannes Romerus Tucumaniæ Paraquariæque Sociis præficitur; l. 2. c. 1; Assumptionis urbem

excolit, l. 2. c. 3; multa agit memoratu digna, *ibid.* urbem Sanctæ Fidei egregiè procurat, c. 5; Diaguitarum oppida Apostolicè percurrit, l. 2. c. 19; inter pericula intrepidè agit, *ibid.* ad portum Boni-aëris excurrit, l. 2. c. 24; Cordubensi sedi præficitur, l. 3. c. 9; primus Provinciæ Procurator eligitur, c. 10; in portu Boniaëris sedem Societatis inchoat, c. 12; in Hispaniam navigat, *ibid.* subsidiarios Socios in portum Boni-aëris invehit, l. 4. c. 1; Boni-aëris sedi præficitur, *ibid.* apud Chilenos Rector rem Christianam prudenter tractat, lib. 7. cap. 4. Ejus vitæ initia, Religionis tyrocinium, navigatio, l. 7. c. 25; gesta in procuratione Romana, c. 26; linguarum peritia, *ibid.* conciones, c. 27; præter ordinem naturæ facta, *ibid.* mors, commendatio & pompa funebris, *ibid.*

Joannes Salas sorte decernit Societatis ingressum, l. 3. c. 8; Guarambaræis excolendis dat operam, l. 4. c. 31; Arapizanduvium reducit, l. 5. c. 15; alapâ percutitur, *ibid.* calumniam patitur & vindicatur, *ibid.* Sanctæ Theresiæ oppidi initia promovet, l. 10. c. 36; oppidi sui ruinam perspicit, lib. 2. cap. 6.

Joannes Salonius è Brasilia venit, l. 1. c. 28; à piratis capitur, *ibid.* vexatur, *ibid.* ad Salsi fluminis accolas excolendos vadit, c. 31; primus Societatem in Paraquariam inducit, c. 32; ingentem multitudinem peste grassante baptizat, c. 34; & octoginta Guaicuræos sub furca, c. 37; unus pluribus par est, *ibid.* adverso Paraquario Apostolicè excurrit, l. 2. c. 2; vitæ periculum adit, *ibid.* Guaïraniam lustrat, c. 4; insignem præstigiatorem, & alios, convertit, *ibid.* moritur, c. 22; Reginam Cœlorum in morte spectasse creditur, *ibid.* Ejus funus, *ibid.* virtutes, *ibid.*

Joannes Sanabria Paraquariæ Prætor, lib. 1. c. 15.

Joannes Sebastianus Parricius Provincialis primos Socios in Chilenum regnum mittit, lib. 1. c. 45. Ejus vaticinatio, l. 2. c. 10.

Joannes Solierius moritur, l. 12. c. 41; laudatur, *ibid.* in mari sepelitur, *ibidem.*

Joannes Suarius Sancti Ioachimi fundamenta ponit, l 10. c. 36; in Guaïrania generosè agit, lib. 9. c. 32; utiliter excurrit, l. 11. c. 18; mulierem sepultam baptizat, *ibid.* & multos alios, *ibidem.* vitæ periculum adit, l. 14. c. 5.

Joannes Vasæus in Guairaniam mittitur, l. 6. c. 3; Musicam Neophytos docet, *ibid.* Ejus patria, artis Musicæ peritia, labores Apostolici, mores integri, virtutes & mors, *ibid.*

Joannes Viana in Tucumaniam venit, lib. 2. cap. 1; Tonocotanos excolit, c. 28; necnon Sancti Michaëlis ditionem & Lullos, c. 20; cœlestibus deliciis affluit, *ibid.* Procurator Provinciæ eligitur, l. 4. c. 33; delectum Sociorum impetrat, l. 5. c. 19; patriam ingredi renuit, *ibid.* subsidiarios feliciter in portum invehit, *ibid.* à paupertate commendatur, *ibid* per Cordubensem tractum excurrit, l. 6. c. 1; fit Rector Cordubensis, *ibid.* Ejus patria, l. 7. c. 2; linguarum peritia, *ibid.* virtutes, *ibid.* mors, *ibidem.*

Joannes Villegas fructuosè laborat in vinea Domini, lib. 1. cap. 26.

Joannes Ulasquius Valverdius Senator in aurum Urvaïcense inquirit, l. 14. c. 5; auri delatoribus diem dicit, *ibid.* mendacii convictos multat, *ibid.* sententiam pronunciat, *ibid.*

Jodocus Pacmin moritur & laudatur, l. 12. c. 45.

S. Josephi imago sudat, l. 9. c. 39; ei oppidum in Guaïrania dedicatur, l. 7. c. 20; & aliud apud Itatinenses l. 10. c. 19; tertium denique apud Tapenses, c. 32.

Josephus Acosta in Brasilia liberaliter Paraquarienses Socios excipit, l. 12. c. 44.

Josephus Anchieta Socios in Tucumaniam mittit, l 1. c. 28; Brasilicè scribit, l. 14. c. 9. Ejus Reliquiæ salutares, l. 9. c. 39.

Josephus Cataldinus naufragatur, lib. 2. cap 29; in Paraquaria latè excurrit, *ibid.* Guaïraniæ expeditioni præficitur, l. 4. c. 13; Paranapanæi, Pirapi & aliorum fluviorum pagos ad Fidem sollicitat, lib. 4. cap. 13; duo oppida fundat, *ibidem.* Indorum abactores insequitur, libr. 5. cap. 8; multos è captivitate liberat & baptizat, *ibidem.* ad Piropoënses expeditionem suscipit, l. 5. c. 16; comites animat, *ibid.* ipse cælitùs animatur, *ibid.* Aveneïram & septingenta capita reducit, *ibidem.* inter vitæ pericula & labores patienter agit, *ibid.* reductos Piropoënses in alium locum reducit, lib. 5. cap. 17; nongentos Tucutienses non sine vitæ periculo congregat, l. 6. c. 6; frustra Ibitirambetanos ad Fidem sollicitatum it, l. 16. c. 29; insignem ariolum castigat, c. 3; sylvas utiliter excutit, lib. 6. c. 20; apud Ibitirambetanos cum vitæ periculo oppidum condit, libr. 7. cap. 11; Ariolorum veneratores carpit, l. 9. c. 20; apud Gualachos Sancti Petri coloniam incipit, l. 9. c. 22; transmigratores Guaïraniæ juvat, c. 45; apud Tapenses Sancti Iosephi coloniam construit, l. 10. c. 32; multos reducit & baptizat, *ibid.* intentatam necem vix evadit, lib. 12. c. 7; Tapensis provinciæ transmigratoribus auxilio est, lib. 12. cap. 18; Sociis Paranensibus & Urvaïcensibus præficitur.

Josephus Domenecus ariolorum cadavera pernicioso cultui subducit, l. 9. c. 20; per Iiviſenses excurrit, l. 12. c. 37; naufragatur, *ibid.* ad Villaricanos expeditionem suscipit, l. 13. c. 28; ejus mors, *ibid.* studia, *ibid.* missiones.

Josephus Oregius Guaicuræorum ducem baptizat, l. 6. c. 19; barbaram parentationem impedit, *ib.* Caaroënsi oppido præficitur, l. 9. c. 8; multos baptizat, *ibid.* & l. 10. c. 30, Peste afflatis adest, *ibid.* ejus fides asseritur, l. 9. c. 37.

Ipaneënses pervicaciter agunt, l. 1. c. 13; pugnant, *ibid.* vincuntur. *ibid.*

Itapaïus Socios Jesu petit, l. 10. c. 34; oppidum fundat. *ibid*

Itapuani Rochum Gonsalvium admittunt, l. 5. c. 4. crucem defendunt, *ibid.* oppidum construunt, *ib.* Guaïraniæ transmigratores juvant, lib. 10. c. 5; sæculum nostrum celebrant, lib. 13. c. 16.

Itaquatiani oppidum fundant, l. 10. c. 32.

Itatinenſis provinciæ deſcriptio, l. 1. c. 16; incolarum mores, *ibid.* primi exploratores, *ibid.* Itatinenſium fortitudo, c. 17. & c. 23.
Juli Indorum in Peruvia oppidum, l. 3. c. 4.
Juſtus Vanſurkius in Guaïraniam mittitur, l. 8. c. 40; Sancti Michaëlis oppidi initia promovet, *ibid.* vitæ periculum adit, l. 9. c. 15. Mamalucos uſque in Braſiliam proſequitur, c. 18; fruſtra captivos repoſcit, c. 29; à Mamalucis vexatur, *ibid.* ad Itatinenſes mittitur, c. 48; oppidum apud eos fundat, l. 10. c. 18; ad Tepotiun, oppidi fundamenta ponit, c. 38; oppidum tranſfert, l. 12. c. 23; vitæ periculum adit, *ibid.* utiliter excurrit, l. 13 c. 27; ultra Paraquariam mittitur, c. 16.

L.

Labradilli Sebaſtianum Alarçonium trucidant, l. 12. c. 26.
Laurentius Gradus Epiſcopus de veſtigiis Sancti Thomæ teſtatur, l. 6. c. 4.
Lauretanum ſacellum, l. 3. c. 12; Lauretanæ Virginis ope mulier liberatur, *ibid.* ejuſdem ſtatua à Neophytis Guaïraniæ populis piè culta, l. 7. c. 10, Lauretani oppidi origo, l. 3. c. 32; tranſmigratio, l. 9. c. 45; ſtatus. *ibid.*
Leno punitus, l. 9. c. 31.
Leonardus Arminius à piratis vexatur, l. 1. c. 28.
Leonora Texeda Monaſterium & religionem vovet, l. 5. c. 11; fundat, *ibid.* vacillat, *ibid.* confirmatur. *ibid.*
Leonum memorabilis pugna, l. 3. c. 6.
Levo caſtrum Chilenſe excolitur, l. 4. c. 24.
Liecuræi pacem admittunt, l. 4. c. 19.
Linga vallis excolitur, l. 13. c. 13.
Londinum urbs ædificatur, l. 1. c. 20.
Lopeſii Peniæ liberalitas, l. 3. c. 22.
Lopii Salazarii vita & mors, l. 1. c. 45.
Lucia Miranda conſtanter pudorem defendit, l. 1. c. 4; crematur. *ibid.*
Ludovicus Ceſpedes rempublicam remiſsè tractat, l. 9. c. 13.
Ludovicus Ernotus Guaïraniæ transmigratoribus auxilio eſt, l. 9. c. 44; Sancti Thomæ oppidum fundat apud Tapenſes, l. 10. c 11; multos reducit, *ibid.* & baptizat, *ibid.* &. l. 11. c. 7, & c. 18; Itaquatianos juvat, l. 10. c. 11; Tapenſibus tranſmigratoribus adeſt, l. 12. c. 18; & oppidum eis reædificat, *ibid.*
Ludovicus Gongora Prætor ſubſidiarios Socios benevolè excipit, l. 2 c. 29.
Ludovicus Leïva primus Sancti Michaëlis ſodi præeſt, l. 3. c. 2.
Ludovicus Valdivia ad Chilenum regnum mittitur, l. 1. c. 45; linguas Barbarorum facilè diſcit, *ibid.* magnâ utilitate, *ibid.* rurſum ad Chilenum regnum navigat, l. 2. c. 25; Barbaros allicit, *ibid.* Tucapelanos conciliat, l. 2. c. 26; cum rebellibus colloquitur, *ibid.* confutat, *ibid.* rurſum rebellium fines ingreditur, *ibid.* militiæ duces ad partes trahit, *ibid.* Marcellam Gragalem baptizat, c. 27; in Peruviam navigat, *ibid.* in Hiſpaniam à Prorege delegatur, c. 28; apud Regem pro Indis orat, l. 4. c. 17; Epiſcopatum recuſat, *ibid.* Chileni regni inſpector conſtituitur, *ibid.* eò cum ſubſidiariis Sociis renavigat, cap. 18; ad rebelles pergit, *ibid.* interiores populos pacificat, c. 19; Socios ad pacificandos & excolendos rebelles mittit, c. 20; quatuor Societatis ſedes ſtabilit, c. 24; ſexcentos baptizat, *ibid.* decem millia Chilenorum in libertatem vindicat, c. 25; calumniam patitur & vindicatur, *ibidem*; multos Regi conciliat, l. 5. c. 10; vexatur, c. 20; multa facit memoratu digna, l. 6. c. 7; quater mille capita cum Sociis baptizat, *ibid.* in Europam renavigat, c. 21; ab Rege laudatur, *ibid.* Senatoris dignitatem renuit, *ibid.* Ejus patria, dotes, linguarum Indicarum peritia, ſcripta, mors, *ibid.*
Lulli Barbari excoluntur, l. 1. c. 39; baptizantur, *ibid.* refinguntur, l. 2. c. 20.
Luxuria morte repentinâ caſtigata, l. 7. c. 14, & l. 9. c. 1; calîgatione punita, l. 10. c. 1; deformitate corporis coërcita, c. 13. Luxuriæ horror in Crucifixi imagine, l. 11. c. 12; & l. 8. c. 7, *& alibi.*

M.

Maendius Sociorum mores explorat, lib. 8. c. 9; baptizatur, c. 10; pugnat, *ibid.*
Mallei populi excoluntur, l 4. c. 6.
Maldonata leænæ obſtetricatur, l. 1. c. 8; feris exponitur, *ibid.* ab leæna liberatur, *ibid.*
Mamaluci in Guaïraniam veniunt, lib. 8. cap. 38; Chriſtophorum Mendoçam vulnerant, *ibidem*; eorum origo, l. 9. c. 12; confœderati, *ibidem*; depopulationes, *ibid.* copiæ, c. 13. Mamaluci oppidum Divi Antonii depopulantur, cap. 14; & Sancti Michaëlis, c. 15; necnon Sancti Pauli, c. 32; Incarnationis coloniam concutiunt; *ibid.* Sancti Xaverii oppidum deſtruunt, c. 40; Sancti Joſephi incolas abigunt; *ibid.* Taiaobæ terras invadunt, c. 42; per Gualachorum regionem Neophytos inſequuntur, cap. 43; oppida eorum vexant, *ibid.* Sancti Joſephi coloniam apud Itatinenſes devaſtant, lib. 10. c. 20; & Angelorum, c. 21; necnon Divorum Petri & Pauli, cap. 22; mortem Nicolao Enartio intentant, cap. 20; & Ignatio Martines, *ibid.* Jesu-Marianum oppidum obſident, l. 11. c. 30; diripiunt, *ibidem*; pugnant, *ibid.* Sanctæ Thereſiæ incolas in ſervitutem abigunt, l. 12. c. 6; & Viſitationis oppidi, *ibid.* Sancti Caroli & Sanctorum Petri & Pauli colonias deſtruunt, l. 12. c. 13; pugnant infeliciter, c. 14; variâ fortunâ prœliantur, lib. 12; c. 15; Sancti Nicolai oppido potiuntur, *ibidem*; ab Neophytis fugantur, c. 16; Itatinenſem provinciam invadunt, c 23; prædâ ſpoliantur & puniuntur, *ibid.* Didacum Alfarum mactant, cap. 31; vincuntur, *ibid.* captivantur, *ibidem*; ad Bororeum pugnant & ſuperantur, lib. 13. cap. 7; fugantur, *ibid.* multas clades accipiunt, *ibid.*

Mangora conſpirationem in Hiſpanos conflat, l. 1. c. 14. Nonium Laram cum commilitanibus occidit, *ibid.* occiditur. *ibid.*
Maracana divinitatis uſurpatorem ſubmergit, l. 4. c. 13, ab Sociis deficit, c. 30, morte punitur. *ibid.*
Manragoa Rochum Gonſalvium mactat, l. 8. c. 23; è funeſta arbore ſuſpenditur. c. 32.
Maranion fluvius. l. 6. c. 3.
Marcellus Lorençana in Tucumaniam venit, l. 2. c. 1. adverſo Paraquario Apoſtolicè excurrit, l. 2. c. 2, De vita periclitatur, *ibid.* Guaïraniam luſtrat, c. 4. multos ſacro Fonte abluit, *ibid.* è Paraquaria revocatur, c. 21; eam poſtliminiò repetit, l. 2. c. 29; patienter agit, *ibid.* Indos defendit, *ibid.* Sancti Ignatii ad Paraquarium oppidum fundat, l. 3. c. 34; vitæ periculum adit, *ibid.* Barbaros ad bellum animat, c. 35; in mediis periculis conſtans eſt, *ibid.* oppidum reædificat, c. 26; hoſtibus reſiſtit, *ibid.* & multa patitur, *ibid.* Ignatianos inſtruere pergit, l. 4. c. 15; Rochum Gonſalvium ad Paranam mittit, *ibid.* Guaïraniæ Socios inſpicit. l. 5. c. 17; prudenter agit, l. 6. c. 17; ejus patria, nobilitas, ſtudia, navigatio, virtutes, mors. l. 10. c. 3.
Marcelli Mäendii vigilantia. l. 9. c. 37.
Marcella Gragalis captivatur, l. 2. c. 27; cum filio fugit. *ibid.*
Marchio Fontium clarorum Societati favet. l. 4. c. 9.
Marcus Antonius Dejotarus moritur & laudatur, l. 14. c. 11.
Marcus Marinus vitâ fungitur & commendatur, l. 7. c. 14.
Maria barbara mulier ſexum mentita pugnando ferocem Tupicum mactat. l. 11. c. 30.
Maria Virgo mulierem ab ſubmerſione liberat. l. 3. c. 13; Ethnicorum debellatrix appellatur, l. 4. c. 26; in templo noſtro præſentem ſe fiſtit, l. 5. c. 8; domum noſtram circuit, c. 9; ei ſedes apud Calchaquinos ponitur, c. 22; & apud Iguaſuanos, l. 7. c. 29; Venerabile Sacramentum cohonestat, l. 9. c. 22. in imagine ſudat & claret miraculis. l. 11. c. 14; Mariæ Virginis icuncula fracta integritati reſtituitur, l. 8. c. 7; portentoſæ ejus lacrymæ, l. 12. c. 6; & miracula, c. 36. Virgo Maria ſuſpendium impedit. l. 13. c. 15. Æthiopē de ſuſcipiēdo Baptiſmo monet. l. 14. c. 12.
Marianæ Neophytæ prædicatio, l. 9. c. 12.
Martinus Aranda ad Araucanos mittitur, l. 3. c. 14; Araucanos milites excolit, *ibid.* Libipangum fruſtra ſollicitat, *ibid.* tandem utcumque conciliat, *ibid.* Sanctæ Mariæ inſulanos inſtruit, & baptizat, c. 17; ad Chilenos rebelles delegatur, l. 4. c. 21; à Liecureis amicè recipitur, *ibid.* ab Aganamone mactatur, *ibid.* Ejus patria, l. 4. c. 22; nobilitas, militiæ præfectura, equeſtris dexteritas, Religionis tyrocinium, ſtudia, ad Chunos expeditio, magnanimitas, cæteræ virtutes, *ibid.* cadaver intactum, c. 23; præfectura, *ibid.* ante initam Societatem Riobambenſibus ſtemma dat, *ibid.* in tyrocinio à Prorege viſitatur, *ibid.*
Martinus Guaïcuræorum dux baptizatur, l. 6. c. 19.
Martinus Loïola Chileni regni Prætor fit, lib. 1. cap. 17; in Chilenum regnum Societatem accerſit, cap. 45; ab rebellibus trucidatur, lib. 2. cap. 10.
Martinus Soſa ad explorandam Auſtralem Americam mittit, l. 1. c. 2.
Martinus Xaverius Urtaſum in Guaïraniam multos ſacro Fonte abluit, l. 14. c. 14; peſte graſſante egregiè laborat, l. 4. c. 29. Ejus patria, parentes, divitiæ, navigatio, labores, morbus, virtutes, mors, apparitiones, l. 4. c. 29.
Mataguoïæ ſollicitantur ad Fidem, l. 13. c. 23.
Mataranorum gentis mores, l. 1. c. 42; numerus, *ibid.* Baptiſmus, *ibid.* cultura, l. 13. c. 4.
Matthæus Fernandes ante mortem Societati mancipatur, l. 14. c. 18; mactatur, *ibid.*
Matthæus Stephanus ad Chiloënſes navigat, lib. 4. cap. 5; Valdivianos ad Fidem ſollicitat, *ibidem*; Chiloënſes excolit & baptizat, *ibid.*
Medrani equitis mors funeſta, l. 1. c. 7.
Melchior Maldonatus Epiſcopus Societatem Regi commendat, l. 12. c. 2; Oſorium & Riparium honorat, lib. 12. cap. 27; Sociis favet, lib. 13. cap. 3; in ſæcularibus Societatis ludis orat, cap. 16.
Melchior Vanegas ad Chiloënſes mittitur, lib. 2. c. 19; eos excolit, c. 20; Valdivianis Chriſti Fidem prædicat, l. 4. c. 5; Chiloënſes luſtrat & baptizat, *ibid.* multa ſacella excitat, *ibid.* Chiloënſes inſulas inſpicit, l. 5. c. 10: in Peruviam navigat, *ibid.* Chiloënſes excolere pergit, l. 6. c. 18; ad Chunos navigationem inſtituit, l. 6. cap. 10; multos ſacro Fonte immergit, *ibid.* Ejus patria, lib. 7. cap. 5; educatio & virtutes. *ibid.*
Mendoçæ civitatis fundatio, l. 3. c. 22.
Mendoçinæ ſedis origo, *ibid.* regionis conditio, *ibid.* cultura, *ibid.* & l. 5. c. 21.
Menepes rebellant, l. 12. c. 33; vincuntur, *ibid.*
Michaël Ampuerus oppido Sancti Xaverii primus præficitur, l. 7. c. 35.
Michaël Gomes magnam Barbarorum multitudinem Chriſtianam facit, l. 11. c. 7; ad Tapenſes reliquias indagandas mittitur, l. 11. c. 36; multos è latebris educit, *ibid.* ad Villaricanam expeditionem ſe accingit, lib. 13. c. 28; ob immenſos labores ægrotat, *ibid.*
S. Michaëlis civitas fundatur, reſtauratur, obſidetur, liberatur, l. 3. c. 2.
S. Michaëlis oppidum fundatur, lib. 10. cap. 10; tranſmigrat, l. 12. c. 18.
Millalpoa urbs à rebellibus capitur, l. 2. c. 10.
Mogoſnarum crudele factum & rebellio, l. 1. c. 44.
Monialis in conſervando pudore conſtantia, lib. 2. cap. 10.
Monialium Monaſterium Sociis faceſſit negotium, l. 5. c. 11.
Monſtri deſcriptio, l. 1. c. 14.
Mutius Vitelleſcus Provinciis ſubſidia imperat, l. 5. c. 19; jus Viceprovinciæ Chileno regno concedit, lib. 7. c. 24; Rochi Gonſalvii cor dono accipit, lib. 8. c. 33; Crucifixum Sancti Ignatii Paraquariæ donat, l. 5. c. 19.

N.

NATIVITATIS Virgineæ oppidum apud Acaraïenſes fundatur, l. 7. c. 16.

Nativitatis Virgineæ colonia apud Tapenſes ponitur, l. 10 c. 33; tranſmigrat, l. 12. c. 18.

Neophytus in cauſa Virginis mactatur, l. 8. c. 11; devoratur. *ibid.*

Neophyti tardè communicant, l. 6. c. 5.

Nianduabuſuvius mutat perſonam, l. 10. c. 18; capitur à Mamalucis, c. 22; redimitur, c. 23; ad Païaguas transfugit, c. 39; iterum ſe reducit, *ibid.* Socios ludibrio habet, l. 14. c. 14; turbas movet, *ibid.* exulat, *ibid.* reſipiſcit.

S. Nicolai oppidum fundatur, l. 7. c. 30; deſeritur, & rurſum alibi ædificatur, l. 12. c. 16.

Nicolaus Durandus Maſtrillus Provincialatum init, l. 7. c. 1; Saltenſe Collegium inſtituit, *ibid.* Calchaquinas ſedes deſerit, *ibid.* Guaïcuræos adit, *ibid* largè donat & allicit, *ibid.* Paranæ oppidum inſpicit, l. 7. c. 32; in Guaïraniam per præcipitium penetrat, *ibid.* Socios luſtrat, cap. 33; Villaricanis ſedem Societatis concedit, *ibid.* tria oppida in Guaïrania fundari jubet, *ibid.* Indos largè donat, *ibid.* Acaraïenſes ariolos arguit, cap. 34; Guaïcuræos deſerendos pronunciat, *ibid.* tumultuantes ſedat, c. 35. Ejus patria, lib. 8. c 43, nobilitas, navigatio, miſſiones, officia, virtutes, mors, *ibid.* Geſta ſub illo in Paraquaria, *ibid.*

Nicolaus Enartius JESU-Marianum oppidum utcumque reſtaurat, lib. 9. c. 30; Divi Joſephi oppidum fundat, lib. 10. c. 18; Xereſianos excolit, l. 10. c. 19: Mamalucos arguit, l. 10. c. 20: mortem pro ovibus ſpernit, *ibid.* præſagit, *ibid.* Nianduabuſuvium redimit, l. 10. c. 23; oppidorum reædificationi intendit, l. 10. c. 39. Ejus patria, nobilitas, navigatio, facta Apoſtolica, virtutes, mors, l. 12. c. 9.

Nicolaus Nienguirus rem belli fortiter agit, l. 8. c. 31, & l. 12. c. 16: moritur & laudatur, *ibid.*

Niezuvius utcumque devincitur, lib. 8. cap. 19. oppidum condit, c. 20: cum Potirava conſpirat, c. 23: necem Rochi Gonſalvii & ſociorum mandat, *ibid.* de Sociorum nece inſolefcit, lib. 8. c. 18: Joannem Caſtillium mactari imperat, *ibid.* ad occidendos Piratinienſes Socios mittit, c. 29: fugit, c. 31: fruſtra indagatur, l. 9. c. 4.

Nunies infelix exitus, l. 10. c. 39.

Nunius Lara fortiter pugnans occiditur, l. 1. c. 4.

O.

OCLOÏÆ oppido ab Societate includuntur, l. 12. c. 12: traduntur Franciſcanis Patribus: cap. 25

Oloïanus lacus, l. 1. c. 9.

Omaguacarum mores, l. 2. c. 16: converſio, *ibid.* pacificatio l. 2. c. 7: Baptiſmus, c. 8.

Oregius Cardinalis ſacra dona fratri ſuo mittit, l. 12. c. 41.

Oſorni obſidio & direptio, l. 2. c. 10.

P.

PAÏAGUARUM perfidia l. 1. c. 9: fuga, *ibid.* cædes, *ibid.* Païaguæ ſpem oſtendunt converſionis, lib. 10. cap. 19: Itatinenſes perturbant, lib. 11. cap. 27.

Pampæ campeſtres Indi excoluntur, l. 13. c. 12.

Parana fluvius deſcribitur, l. 5. c. 3: ligna in lapides vertit, *ibid.*

Paranenſes arma movent, lib. 3. cap. 6: Ignatianos Neophytos infeſtant, *ibid.* Primùm adeuntur, l. 4 c. 15: immaturi Evangelio reperiuntur, *ibid.* baptizantur, l. 6. c. 20.

Paranapanæ Guaïraniæ fluvii accolæ reducuntur, lib. 3 cap. 32

Paraquarium flumen l. 1. c. 11: Paraquarii nominis origo, *ibid.* Ejus cum Parana concurſus notabilis, *ibid.*

Paraquariæ deſcriptio, lib. 1. cap. 16: herba, *ibid.* colonorum nobilitas, *ibid.* ſtatus, l. 1. c. 32.

Paraquariæ Societatis JESU Provinciæ initium, l 3. c. 2: ſtatus ſub Didaco Torres, l. 4. c. 33: ſub Petro Oniato, l. 6. c. 31: ſub Nicolao Durando, lib. 8. cap. 43: ſub Franciſco Truxillio l. 10. c. 39: ſub Didaco Boroa, l. 13. c. 1.

S. Pauli oppidum apud Inianenſes conditur, l. 8. c. 8: devaſtatur, l. 9. c. 32.

Paulus Bennavidius Sancti Michaëlis initia adjuvat, lib. 10. cap. 10: Multos baptizat, c. 31. & l. 11. c. 18: tranſmigratoribus auxilio eſt, l. 12. c. 8: Tapenſes reliquias indagat, l. 12. c. 36: plures reducit, *ibid.*

Pauli Quinti Diploma, l. 5. c. 12: bona apprecatio, c. 19: de Paraquariæ Sociis dictum honorificum, l. 6. c. 29.

Paulopolitani expellunt Societatem, l. 12. c. 43.

Petrus Agnaſcus in Tucumaniam venit, l. 1. c. 40; Varias linguas diſcit, c. 43; Mataranos excolit, c. 44; multos baptizat, l. 2. c. 8; Omaguacas Apoſtolicè percurrit, *ibid.* & Sancti Jacobi ditionem, c. 9: Virginem MARIAM corporeis oculis meretur ſpectare, l. 2. c. 31; tygridem innoxiè palpat, *ibid.* Ejus obedientia, demiſſio, heroïca facta, linguarum peritia, mors.

S. Petri apud Gualachos colonia fundatur, lib. 9. c. 22; deſeritur, c. 43.

Sanctorum Petri & Pauli oppidum conditur, lib. 9. c. 35; deſtruitur, l. 12. c. 13.

Petrus Albornoſius Diploma Pontificium promulgari jubet, l. 12 c. 42, & c. 43.

Petrus Alvarez ad Caaïguas pergit, lib. 9. cap. 25; fame pænè moritur, l. 10. c. 6; apud Araricanos oppidum fundat, l. 10. c. 33; octingentas familias reducit, *ibid.* multos baptizat, *ibid.* ad Chiriguanas mittitur, l. 11. c. 2; eos excolit, *ibid.*

Petrus Boſquerus ad Paranam mittitur, lib. 6. c. 1; Ei venenum in Sacrificio miſcetur, l. 12. c. 40.

Petrus Delco Baptiſmum pro filio petit, l. 6. c. 9.; Socios recipit, *ibid.* ſuos baptizari curat, *ibid.* populorum & Huillorum mores deſcribit, *ibid.*

Petrus Helgueta Æthiopibus utilem navat operam, l. 6. c. 23; Æthiopicè ſcribit, *ibid.*

Petrus Herrera ad Pullares excurrit, lib. 11. cap. 13; & per Tucumaniam, l. 14. c. 11.
Petrus Hortensius Savellonius Apostolicam expeditionem suscipit, l. 10. c. 2.
Petrus Lugo Prætor Hispanos milites adversus Mamalucos ducit, l. 12. c. 31; indulgenter nimiùm agit, *ibid.*
Petri Marini inconstantia plectitur, l. 7. c. 1.
Petri Marques patria, l. 13. c. 25; innocentia, *ibid.* inquieti manes, *ibid.*
Petrus Martines ad fluvios Dulcem & Salsum utiliter excurrit, l. 11. c. 1.
Petrus Mola Sancti Antonii oppidi fundamenta ponit, l. 8. c. 40: latronibus fit supplex, l. 9. c. 14: bis vitâ periclitatur, *ibid.* multos baptizat, *ibid.* ad necem quæritur, *ibid.* prius præest Sancti Caroli oppido, l. 9. c. 35: Apostolicas expeditiones suscipit, l. 10. c. 13: egregiè laborat, c. 30. ad necem quæritur, cap. 14: multos sacro fonte lavat, l. 11. c. 6: Tapenses sylvas excutit; lib. 12. c. 21: reliquias transmigratorum indagat, lib. 12. c. 36: plurimos Barbaros reducit, *ibid.*
Petrus Mora tumultum Januariensem sedat, lib. 12. cap. 42.
Petrus Oniatus Provincialis scriptis Theologicis claret, l. 5. c. 1; in provinciam venit, *ibidem*: Socios adhortatur, *ibid.* Paranam inspicit, l. 6. c. 11: Urvaïcensem provinciam tentari imperat, *ibid.* Socios disparat, *ibid.* laudatur, l. 6. c. 31.
Petrus Patricius ad Calchaquinos mittitur, lib. 13. c. 3: gentem instruit, *ibid.* sacella exstruit, *ibid.* vallem lustrat, *ibid.* necis periculum adit, *ibid.* è valle abit, *ibid.* sedem ponit, *ibid.* egregiè laborat, l. 13 c. 24. multos baptizat, c. 25, bis Calchaquinam vallem inspicit, l. 14. c. 12; non sine periculo, *ibid.*
Petrus Romerus Guaïcuræos instruit, lib. 4. c. 16: è Guaicuræis retrahitur, *ibid.* iis restituitur, l. 4. c. 27: latè excurrit, *ibid.* Guaïcuritios primus adit, lib. 4. c. 28: primitias eorum consecrat, *ibid.* veneficam ad Fidem reducit, *ibidem*: Guaïcuræis peste afflatis servit, c. 18: infantem cum vitæ periculo Christianum facit, *ibid.* palabundos reducit & sacro Fonte immergit, *ibidem*: inferiorem Paranæ partem inspicit, lib 6. c 11: Jaguapuam primus regit & auget, c. 12: alapâ percutitur, *ibid.* apud Inianenses Corporis Christi oppidum fundat, c. 28: & factis excursionibus auget, *ibid.* Jarosios explorat, lib. 7. cap. 7: ad Guaïcuræos redit, & eos excolit, c. 8: apud Japeiviscnses oppidum ædificat, c. 35: & numero amplificat, *ibid.* apud Caasapaminienses coloniâ ponit, lib. 8. c. 4: ad necem quæritur, cap. 27: Paranensibus & Urvaicensibus Sociis præficitur, l. 9. c. 5: Caaroënses reconciliat, lib. 9. cap. 7; Neophytos ad præliandum animat, lib. 9. c. 27: duo oppida fundanda designat, *ibid.* & his Socios præficit, c. 35: Tapensem provinciam explorat; c. 36: Guaïraniæ transmigratoribus auxilium adfert, l. 9. c. 42: Sancti Michaëlis & Sancti Thomæ oppidorum fundamenta adjuvat, l. 10. c. 10: Iguasuanis transmigrantibus adest, *ibid.* Sanctæ Annæ fundamenta ponit, cap. 34: necnon Sanctorum Cosmæ & Damiani, c. 37: Jesu-Marianæ coloniæ initia disponit, *ibidem*: ei præficitur, l. 11. c. 30: obsessus à Mamalucis vix necem evasit, l. 12, c. 7: Tapensibus transmigrantibus opem fert, c. 18: Neophytos adversus Caracaras euntes comitatur, cap. 33: & etiam adversus Calchaquinos, c. 39: Itatinensibus præficitur, l. 14. c. 15: ultra Paraquarium facem Evangelicam infert, *ibid.* Divæ Barbaræ oppidi fundamenta designat, c. 16: neci destinatur, c. 27: multa vulnera accipit, c. 18: mactatur, *ibid.* Ejus cadaver componitur, c. 19: honoratur, *ibid.* Ejus pueritia, c. 20: studia, ad Religionem vocatio, vota, vexandi corporis cura, virginitas, animi demissio, c. 22; tolerantia, caritas, zelus, *ibid.*
Petrus Spinosa Taiaobæ oppido præficitur, lib. 8. c. 12; Simoni Maçetæ periclitanti adest, lib. 9. c. 11; frustra Jesu-Marianis succurrere satagit, lib. 9. c. 17; periculoso casu pænè exanimatur, *ibid.* Guaïraniæ transmigratores juvat, l. 9 c. 42; multos sacro Fonte abluit, l. 10. c. 30, & l. 11. c. 4; à Barbaris trucidatur, c. 9. Ejus parentes, patria, virtutes, apparitio, *ibid.* comites mactantur, *ibid*
Petrus Ternande insolescit, lib. 3. cap. 17; reprimitur, *ibid.*
Peruana Societatis provincia dividitur, lib. 3. c. 1; ejus laus, c. 8; Heroës, *ibid.*
Philippus Albornosius Calchaquinos reprimit, l 9. c. 2, 3; Societati excolendos assignat, l. 13. c. 3.
Philippus Guevara moritur, l. 10. c. 1.
Philippus Pipirius continentiam conjugalem morte asserit, l. 6. c. 29.
Philippus Quartus Rex Catholicus subsidiarios Socios liberali viatico instruit, *in Epistola dedicatoria*, & l. 6. c. 30; Cordubensi & Sancti Jacobi Collegiis jus Academiæ concedit, *ibid.* ab munificentia commendatur, lib. 8. c. 15; Indos à servitiis eximit, lib. 10. c. 38; Diploma facit Indis favorabile, l. 12. c. 3; multa in Indorum commodum constituit, *ibid.* arma Neophytis dari imperat, c. 31; viaticum & navim Paraquariæ Sociis concedit, c. 41, contra Mamalucos multa decernit, *ibid.* laudatur, cap. 44. Ejus de auri Urvaicensis fabulæ delatoribus judicium, lib. 14, c. 5, in Indos amor, *ibid.* Religionis amplificandæ studium, *ibid.* Regia liberalitas, *ibid.* *vide multa alia in Epistola dedicatoria.*
Philippus Secundus Societatem in Peruviam induci jubet, *in Epistola dedicatoria*, & Societatem Indorum curæ adhiberi, *ibid.* ad Didacum Torres scribit, l. 3. c. 5; jubet Sancti Michaëlis urbem restaurari, lib. 3. c. 20; Indorum abactores exagitat, l. 9. c. 12.
Philippus tertius Rex Catholicus à pietate commendatur, l. 3. c. 6; suis sumptibus aliquot socios Jesu in Paraquariam transportari jubet. *in Epist. dedicatoria*, &, l. 3. c. 8: & etiam alios, c. 11, & aliis viaticum terrâ marique concedit, l. 4. c. 1: in Societatem affectum prodit, c. 9: litteras Societati faventes expedit, *ibid.* liberaliter agit, *ibid.* Indis paternè favet, *ibid.* benignè Valdiviam audit, *ibid.* frustra ei Episcopatum offert, *ibid.*

offensivum bellum prohibet, *ibid.* personalis servitii malum usum abrogat, *ibid.* subsidiarios Socios assignat & alit, *ibid.* Ludovicum Valdiviam Chilensis regni inspectorem creat, *ibid.* sumptibus suis quatuor Societatis sedes sustentari jubet, l. 4. c. 24: sociis sæpè viaticum & navim concedit, c. 35: Sancti Jacobi domum liberaliter juvat, *ibid.* vinum, oleum, pharmaca Sociis Jesu concedit, *ibid.* commeatum Joanni Vianæ & sociis dari imperat, l. 5. c. 19: Socios inter Calchaquinos nutrit, l. 5. c. 22.

Philippus Viverus Barbaros ad Fidem sollicitat, l. 10. c. 12: per Caasapaguaçuensem agrum utiliter excurrit, c. 13: transmigratorum reliquias indagat, l. 12. c. 21; veneno hausto valetudinem recuperat. *ibid.*

Picoënsis vallis excolitur, l. 3. c. 20.

Pilcomaïus fluvius l. 3. c. 37.

Pillan Chilenorum Deus exploditur, l. 2. c. 26.

Piltipico religioni Christianæ conciliatur: l. 2. c. 7, in vinculis habetur, c. 8, convertitur & moritur. *ibid.*

Pindovius Socios Jesu petit, l. 7. c. 22: oppidum condit. *ibid.*

Piragua Chiloënsis Archipelagi navigii genus, l. 3. c. 18.

Piraïvi Neophyti virtus singularis, l. 6. c 6.

Piraquatia baptizatur, l. 8. c. 10: pugnat & evadit. *ibid.*

Piratinienses oppidum ædificant, l. 7. c. 30.

Piravera ad Fidem cum suis convertitur, l. 7. c. 29.

Plani moribus barbari excoluntur, l. 13.

Potirava in Socios conspirat, l. 7. c. 35, fugit. *ibid.* rursum conspirat, l. 8. c. 22; laqueo vitam finit, c. 32.

Potosium urbs Peruviæ, l. 3.

Prada moritur & laudatur, l. 6. c. 24.

Psittaci magni pro diis habiti, l. 5. c. 3.

Puanquensis vallis excolitur, l. 5. c. 20.

Pullares Societatis sedem postulant, l. 14. c. 1. 2.

Purificatæ Virginis oppidi initium, l. 8. c. 4.

Pygmeorum natio, l. 10. c. 19.

Q

Quadragesimæ violator punitur, l. 11. c. 16.

Quaracipotius Evangelio resistit, l. 5. c. 24.

Quaracipucutius solemni pompa baptizatur, l 7. c. 3.

Quarareus Christianis partibus afficitur, l 9. c. 36.

Quarobaïus pro Caaroënsibus supplicat, l. 9. c. 7.

Quillota vallis excolitur, l. 3. c. 13; & l. 5. c. 20.

Quiloasa fluvius, l. 4. c. 2.

Quimilpæ rupes excoluntur, l. 9. c. 34.

Quitensis urbs, l. 3. c. 4.

Quitenses tumultuantur, l. 3 c. 5; sedantur. *ibid.*

Quitensis Societatis Jesu provinciæ fundatio, l. 3. c. 7.

R

Recum Trias in Guaïcuræorum patronos eligitur, l. 5. c. 9; & in Japeïviensium, l. 7. c. 35.

Regum Catholicorum pietas & Religionis zelus commendatur, l. 1. c. 15; l. 3. c. 2; necnon prudentia & pietas, l. 14. c. 33; *vide multa passim in Epistola dedicatoria.*

Resquinus in subsidium Sociorum auxilia adproperat, l. 3. c. 36.

Rioca urbs conditur, l. 1. c. 41.

Ripennium oppidum excolitur l. 2. c. 9.

Rochus Gonsalvius tyro ad Guaicuræos mittitur, l. 3. c. 38; non sine vitæ periculo sedem apud eos figit, l. 3. c. 39; & Apostolicè laborat, *ibid.* primus Paranenses adit, l. 4. c. 1. 5; & aliquousque mansuefacit, *ibid.* Divi Ignatii oppidum gubernat, *ibid.* Paranensibus Christo domandis insistit, l 5. c. 3; inferiorem Paranæ partem explorat, l. 3. c. 4; Apuppennæ paludis accolas ad Fidem sollicitat, *ibid.* ab Itapuanis admittitur, *ibid.* Itapuanum oppidum fundat, l. 5. c. 5; vexatur, *ibid.* Sanctæ Annæ oppidum condit, l. 5. c. 6; Franciscanis tradit, *ibid.* Prætorem ab armorum consilio avocat, c. 13; Jaguapuani oppidi fundamenta jacit, *ibid.* Tabacambium & multos alios Barbaros ad Fidem convertit, *ibid.* superiorem Paranæ partem explorat, l. 5. c. 24; & inferiorem, l. 6. c. 11; Urvaïcensem provinciam primus aggreditur, c. 14; Conceptionis oppidum condit, c. 15; discriminibus se opponit, *ibid.* frustra inferiorem Urvaïcæ partem lustrare contendit, l. 6. c 26; ad mortem quæritur, *ibid.* secundum oppidum ad Urvaïcam fundare tentat, l. 6. c. 27; Apostolicè venatur, *ibidem*, Sancti Nicolai oppidi fundamenta designat. l. 7. c. 30; bino periculo perfungitur, *ibid* inferiorem Urvaïcæ partem excurrit, *ibid.* Urvaïcensium primitias Regi Catholico subjicit, *ibid.* Japeïviensis & Jaguaraïtiensis oppidorum fundamenta ponit, c. 35; Ibicuitenses & Tapenses incassum reducere conatur, l. 8. c. 3; Iiviscnses & Caaroënses utcumque conciliat, lib. 8. c. 19; apud Iiviscnses oppidum condit, c. 20; in Caaroënsi agro coloniam fundat, c. 21; ad necem quæritur, cap. 22; mactatur, c. 23. Ejus cadaver deformatur, c. 24; recuperatur, c. 26; cor ejus loquitur, cap. 25; transfigitur, *ibid.* de ejus interfectoribus supplicium sumitur, *ibid.* & c. 31, & 32. Ejus exuviæ honorantur, c. 33. Ejus parentes, officia, virtutes, c. 34: oppida ab eo fundata; *ibid.* ipsi publici honores petuntur, l. 9. c. 8.

Rodericius Quiroga Chileni regni Prætor, l. 1. c. 1. 7.

Ruisius Mosquera castrum in Brasiliæ finibus construit, l. 1. c. 5; Gallicam navim intercipit, *ibid.* Lusitanos prælio vincit, *ibid.* se retrahit. *ibid.*

S

Salta Tucumaniæ civitas Societatis sedem ponit, l. 7. c. 1.

Sanctorum oppidum in Brasilia perniciosè turbatur, l. 12. c. 43.

Sanavirones excoluntur, l. 9 c. 1.

Sebastianus Alarçonius à barbaris trucidatur, l. 12. c. 26.

Sebastianus Gavotus naves ab Cæsare accipit, l. 1. c. 2; in flumen Argenteum & Paraquarium invehitur, *ibid.* castrum Sancti Spiritûs fundat, *ibid.* in Hispaniam argenti vanâ spe plenus renavigat, *ibid.* Hispanos & Carolum Quintum ad Paraquariam occupandam animat, c. 6.
Sebastiani Hurtadi prudentia, lib. 1. c. 4; cruenta mors, *ibidem.*
Senatus Chilensis Indis favet, l. 6. c. 2.
Senatus Chuquisacensis Paranensibus Neophytis favet, l. 9. c. 33; & Itatinensibus, lib. 11. c. 27; arma concedit, l. 12. c. 20.
Senatus Regius Indicus Paraquariensem Societatem ampliſſimis Diplomatibus defendit & fovet, l. 4. c. 35; eidem favet, l. 11. c. 25, *& sparsim alibi*: Neophytis nostris arma concedit, l. 12. cap 20; *vide alia multa in Epistola dedicatoria.*
Servitium personale describitur, l. 3. c. 21; compescitur, l. 4. c. 7.
Sylverius Pastor in Guairaniam mittitur, l. 8. c. 40; aliquot captivos ab Mamalucis recuperat, lib. 9. c. 40; in tutum recipi curat, *ibid.*
Simon Alvarus Sancti Antonii coloniam depopulatur, l. 9. c. 14.
Simon Maçeta Guaïraniam adit, l. 3. c. 31; duorum oppidorum fundationi insistit, *ibid.* aliquot fluviorum littora Apostolicè excutit, *ibid.* vitam asperam & Apostolicam agit, l. 5. c. 17; Sancti Josephi coloniæ apud Tucutienses fundamenta ponit, l. 7. c. 20; multorum pagorum incolas reducit, *ibid.* apud Inianenses Guaïraniæ populos oppidum numerosum condit, l. 8. c. 8; ad mortem designatur, *ibid.* Jesu-Marianum oppidum fundat, lib. 9. c. 10; Guiraveræ fortiter & pluries resistit, cap. 11; Guiraveram convertit, *ibid.* pænè vitam perdit, lib. 9. cap. 16; Jesu-Marianæ coloniæ ruinam perspicit, *ibid.* Mamalucos usque in Brasiliam prosequitur, cap. 18; non sine multiplici periculo, *ibid.* à Brasiliæ Sociis benevolè excipitur, *ibid.* aliquot captivos liberat, *ibid.* frustra Neophytos in Brasilia reposcit, l 9. c. 29; à Paulopolitanis afflictatur, *ibid.* in Guaïraniam redit, *ibid.* Jesu-Marianum oppidum restaurat, l. 9. c. 30; Guairaniæ transmigratores egregiè juvat, lib. 9. c. 42; oppidis reædificandis insistit, l. 9. c. 7.
Siripus in Hispanos conjurat, lib 1. c. 4; castrum Sancti Spiritûs inflammat, *ibid.* præliatur, *ibid.* occiditur, *ibid.*
Societas Jesu magneti comparatur, lib. 1. c. 24; vexatur, c. 21, & 25, & l 4. c. 10, l. 7. c. 3; l. 9. c. 48: Tucumaniæ Metropoleos sedem deserit, l. 3. c. 25; ei restituitur, lib. 4. cap. 10; sæculum suum celebrat, lib. 13. c. 16, & 17; de reperto ad Urvaicam auro expostulatur, lib. 14. cap. 2. *& seqq.*
Sociorum non Hispanorum commendatio, lib. 14. cap. 6.
Soli dicata domus destruitur, lib. 2. c. 1. 8; & alia crematur, l. 6. c. 1.
Stephanus à Matrito moritur & laudatur, lib. 5. cap. 22.
Stephanus Avila Prætor in aurum Urvaïcense inquirit, l. 14. c. 2; calumniam explodit, *ibid.*
Stephanus Paës Visitator de Sociis Tucumaniæ & Paraquariæ ad Collegia retrahendis agitat, l. 2. c. 21; in Tucumania relinquit, *ibid.* è Paraquaria revocat, *ibid.* Peruviæ divisionem designat, lib. 3. c. 1.
Sues exoticæ, l. 3. c. 30.

T.

Tabacambius junior Evangelio resistit, lib. 5. cap. 24.
Tabacambius senior ferocit, lib. 5. cap. 13; reducitur, *ibidem.*
Tabativienses oppidum fundant, l. 9. c. 9.
Taïaoba in Hispanos odium concipit, lib. 7. c. 12; furit, *ibid.* obstinatè agit, *ibid.* Zurubam & ejus assecias mactat, c. 22; Antonium Ruisium recipit, l. 8. c. 9; oppidi fundamenta jacit, *ibidem*; baptizatur, *ibid.* pugnat, *ibid.* oppidum reædificat, *ibidem.*
Taïani Neophyti Religionis propagandæ zelus, lib. 7. cap. 36.
Taïatienses oppidum condunt, l. 7. c. 22.
Taguingastæ excoluntur, l. 14. c. 12.
Tapensis provinciæ descriptio, lib. 10. c. 9: incolarum mores, *ibid.* transmigratio, l. 12. c. 16.
Tataguacuvius oppidum erigit, l. 11. c. 11.
Tataurana Guaïranicæ depopulationis occasio, lib. 9. cap. 14.
Therclianum Monialium Monasterium erigitur, l. 3. c. 7; facessit negotium, l. 5. c. 11.
Sanctæ Theresiæ oppidi principia, lib. 10. cap. 35; destructio, l. 12. c. 6.
Sancti Thomæ Apostoli per Americam Australem vestigia, l. 6. c. 4: itinera, *ibid.* cœmeterium, l. 8. c. 41: oppidum in Guaïrania, *ibid.* & aliud apud Tapenses, l. 10. c. 11: hujus transmigratio, l. 12. c. 18, & reædificatio, *ibid.*
Thomas Fildius à piratis capitur, & vexatur, l. 1. c. 28: in Guaïrania egregiè laborat, cap. 33: in Paraquaria multos sacro Fonte abluit, cap. 34: peste afflatis servit, *ibid.* Apostolicè Barbaros procurat, l. 2. c. 4: multos baptizat, *ibidem*: Guaïraniam ingenti fructu excolere pergit, c. 13. Ejus virtutes & mors, l. 9. c. 19.
Thomas Urvenia ad Paranenses mittitur, l. 6. c. 12: Jaguapuanos excolir, *ibidem*: & Acaraienses, lib. 7. cap. 16.
Timbusii in Hispanos rebellant, l. 1. c. 4.
Titiaca Peruviæ palus, l. 6. c. 4,
Tonitrui derisores plectuntur, l. 7. c. 13
Tonocotæ excoluntur, l. 2. c. 8; & l. 9. c. 1.
Torribius Archiepiscopus Limensis ædiculam Divi Thomæ memoriæ construit, l. 6. c. 4.
Trinitati Divinæ honor asseritur, l. 9. c. 20.
Tucambius Petrum Romerum opprimit, l. 14. c 18.
Tucandæ furor, l. 8 c 29.
Tucapel Chilensis regni vallis, l. 3. c. 18.
Tucumaniæ descriptio, l. 1. c. 19; Indigenæ, *ibid.* repertores, c. 20; urbes, *ibid.* status, c. 25.
Tucutienses multi reducuntur, l. 5. c. 6; oppidum fundant, l. 7. c. 20.

Tupicorum ferocitas, l. 8. c. 13.
Tygrides mactandi modus, l. 3. c. 26; earum natura notabilis. l. 6. c. 17.

V

VALDIVIÆ urbis fundatio, l. 1. c. 17; direptio, l. 2. c. 10.
Valdiviani in duram servitutem abiguntur, l. 2. c. 10.
Venerabile Sacramentum ab Dominicano Sacerdote servatum, l. 1. c. 10; ab hæretico violatum, c. 22. ab Hispanis defensum, *ibid.* Riobambensibus pro stemmate datum, *ibid.* Tumultuantibus oppositum, l 3. c. 5; & l. 12 c. 43; ejus aspectu perditæ vitæ homo convertitur, l. 6. c. 17.
Villarica urbs Guairaniæ excolitur, l. 1. c. 31; Sociis JESU templum condit. l. 2. c. 4.
Villaricanæ sedis stabilimentum. l. 7. c. 33.
Vincentius Badia Iguazuanos excolit. l. 9 c. 5; transfugas ad ovile retrahit, *ibid.* Divorum Petri & Pauli coloniæ primus præest, l. 9. c. 35; apud Itatinenses multa agit & patitur. l. 14.
Vincentius Griffius apud Guaïcuræos vitæ periculo exponitur, l. 3. c. 38: peste afflatos juvat, *ibid.* Guarambaræos instruit, l. 4. c. 31; ad Franciscanos tranlit, *ibid.* piè moritur, *ibid.*
Vincentii Japuii Neophyti caritas, l. 9. c. 37.
Vincentius Modolellus excurrit Apostolicè, l. 6. c. 24; & l. 4. c. 24; periculum vitæ aut servitutis adit. *ibid.*
Vindictæ Divinæ singulare exemplum, l. 1. c. 15.
Ulmeni Chilenorum primores, l. 4. c. 18.
Urbani Octavi responsum de Guaranorum Matrimoniis, l. 10. c. 15; laus, l. 12. c. 44; Diploma contra Mamalucos, *ibid.* dona, *ibid.*
Urablamæ ferocia, lib. 4. c. 19; conciliatio, *ibid.* in Hispanos odium, *ibid.* dona, *ibid.*
Ursi formicarii, lib. 5. c. 3.
Urvaïcæ fluvius primæ magnitudinis, lib. 6. c. 13; ejus repertores, *ibid.* accolæ, *ibid.*
Urvaïcensis provinciæ descriptio, l. 6. c. 12.
Urvaïcenses Apotheosim SS. Ignatii & Francisci Xaverii celebrant. l. 7. c. 3.

X.

XERESIUM Paraquariæ urbs. l. 1. c. 16.
Xeresiani cives Societatis sedem non impetrant, lib. 4. c. 4; ut impetrent, authoritatem Senatûs & Episcopi interponunt, lib. 10. c. 19; nullo successu. *ibid.*

Z.

ZAGUARIUS insignis veterator exploditur, l. 9. c. 21; resipiscit, *ibid.*
Zapitilingæ populi feroces adeuntur, lib. 8. c. 15; eorum linguam Gaspar Osorius discit, *ibid.*
Zelus animarum à principio fermè operis usque ad ultimum caput.

FINIS.

LEODII,
EX OFFICINA TYPOGRAPHICA JOANNIS MATHIÆ HOVII,
Ad insigne Paradisi Terrestris.
M DC LXXIII.